KRINGSJAA

9367

KRINGSJAA

REDIGERET

AF

H. TAMBS LYCHE

BIND XI. — JANUAR—JUNI 1898

KRISTIANIA
OLAF NORLIS FORLAG
1898

9364

KRINGSJAA

REDIGERET

AF

H. TAMBS LYCHE

BIND XI. — JANUAR—JUNI 1898

KRISTIANIA
OLAF NORLIS FORLAG
1898

058.1
K

7787
FROSTA
FOLKEBIBLIOTEK

Kristiania. Nikolai Olsens bogtrykkeri. Grændsen 2.

Indhold.

Biografier.

Historie.

Politik.

Samfunds-spørsmaal.

Undervisningsvæsen.

Filosofi og religion.

Psykologi — folke-psykologi, dyre-psykologi.

Naturkundskab.

Teknik.

Geografi.

Digte.

Fortællinger.

Literatur.

Forskjelligt.

„Kringsjaas“ redaktion.

9367 Knudsen

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND XI. 15. JANUAR 1898. HEFTE 1.

Benares.

(Efter A. de Gériolles i „*Monde Moderne*").

Blændet af sol og blindet af støv rider vi over den bølgende slette, som skiller os fra Benares. Nu i tørkens tid er græsset rødt og svedent og krøllet som efter en brand, og frugttræerne sænker i uendelig selvopgivelse de tilstøvede, loddengraa blade mod jorden.

Dødsbaalenes Ghat.

Vi kommer forbi nogle landsbyer — elendige tilholdssteder for parias, sammenæltede jordhytter, stivnede og hærdede i solheden. Hist og her

ser vi en bitteliden pagode, men hvert øieblik kjører der forbi os elegante *djarkas*, trukne af puklede bøfler med forgyldte horn. Endelig rager der op i horizonten tynde, dumdristige, næsten vaklende minareter fra moskeen Aureng Zeb, og lidt efter lidt udbreder sig for vore øine den hemmelighedsfulde by Benares, den antike Varanasi, gammel som verden selv, kridt- og guldblinkende i solens flammer.

Henad alle veie strømmer nu en skare pilgrimme, iført deres pragtfuldeste perlesømmede dragter, mod den hellige by. Vor fører løber med albuerne trykkede tæt ind til siderne og brystet udspændt, og hvert øieblik udstøder han et skingrende skrig for at sprede sværmen og bane os vei; pukkelokserne skrider afsted, besindig og langsomt, og hilses ærbødig af de indfødte; langs hele veien ligger, sidder og knæler tiggere, der viser frem sine frygtelige saar og bylder og anraaber om *peïsas*.

Pludselig lyder trommer og pauker, og en kjærre med en blomsteromvunden forhøining, hvorpaa der er stillet et hæsligt grinende gudebillede, kommer rullende henad veien og tvinger alle tilside og iknæ. Gudebilledet skal føres til en af de hellige brønde for at tvættes — og det er i sandhed høist paakrævet.

Ved en korsvei staar endel *tambaravas*, nomader, og lokker sværmen til sig ved dundrende tam-tam-slag.

Vi stanser et øieblik; disse hinduers markskrigeri har alt tilfælles med vore europæiske gjøgleres; de øver de samme kunster omtrent som vore egne jonglører, blot er de kanske endda behændigere. En ung hindu af sjelden skjønhed, bøier sig, med hænderne korslagt over sin ryg, over en glat træblok og tager op en naal ved hjælp af sit ene øienlaag!

Det er sent; vi har høitidelig lovet os selv at se for første gang den brahmanske verdens religiøse hovedstad i den straalende og hellige solopgangs time; vi kjører derfor lige ind til Sekrole, den engelske bydel, der ligner alle andre engelske byer i Indien, med sine brede gader og sine bungalows omgivne af deilige haver.

Ved daggry er vi paa Ganges i gondol. Foran os breder sig langs flodens sigdformede bugtning Benares, den hemmelighedsfulde, trefold hellige by, fem og tyve aarhundreder gammel, med sine vidundere af templer, med sine paladser, sine tindrende moskéer, og længst mod baggrunden taber sig i en svævende dis af lysende atomer de store ædle linjer, idealt tilslørede.

Hundrede meter brede trapper, *ghats*, fører ned til floden, og i deres hvide blokker glitrer dagningen. Hellige kjør ligger og æder søvnigt blomster, som skyder op mellem de forvitrende stene, og tykmavede brahminer, hypnotiserede af flodens metalliske lysskimmer, drømmer i skyggen af store gule parasoller.

I den friske morgenkjøling glider Gangesflodens døsige vand med diamantfunklende reflexer, men tillige med uhumske menneskelige og dyriske afkastninger og med graa aske og ubestemmelige flydende dyndmasser.

Hundrede tusen hinduer med ubevægelige ansigter kaster sig og dukker ned i den hellige flod, der har sit udspring fra guden Visjnus fod, og de spræller og vrider sig som besatte i de afsindigste krumninger.

Denne tilsyneladende gale mængde maa allerede være færdig med sit bad, naar Surya, solguden, viser sig i sin ildvogn, forspændt med de

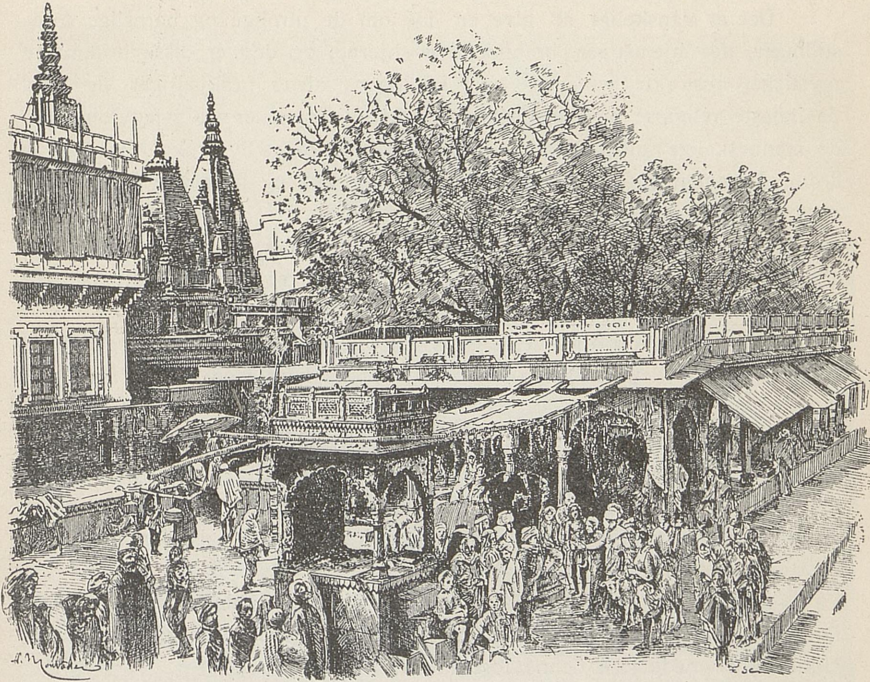

Torv og bazar i Benares

syv røde hingste. Intet minut maa spildes, ingen feil begaaes, thi den mindste forglemmelse gjør den hellige renselseshandling frugtesløs, og alt maa gjøres fra nyt af.

Lige fra dagens frembrud sidder tusener og atter tusener af brahminer paa hug ved flodbredden og opremser vediske hymner til ære for den triumferende guddom, de gamle *Puranas*, *Mahabharata;* derefter begynder de med forberedelser til besynderlige renselseshandlinger, hvoraf den første er at vaske tænderne i floden . . . Tilslut indgnider de sine arme legemer med aske, og som krone paa rengjøringen dypper de hænderne i de hel-

lige tempelkjørs gjødsel — for at jage dæmonerne, og disse lader sig rimeligvis jage ved saa overordentlige forholdsregler.

Naar brahminen vel har vasket og tilbørlig renset sig, tager han nogle løvrige grene af Kadalis og pisker dermed vandene; derpaa fremsiger han i den foreskrevne orden alle Visjnus fireogtyve navne og betegner med sine fingre alle gudens hundrede og otte inkarnationer. Det er en uendelig række af fromme øvelser, hvormed presten, febrilsk ivrig, spottet af den flygtende tid, er optagen lige indtil solnedgang.

Det er vanskeligt at give en idé om de utrolige og barnslige forestillinger, der hjemsøger brahminernes hjerne, og dog er disse brahminer mystiske, abstrakte væsener, hvis intelligens alene beskjæftiger sig med de høieste religiøse og filosofiske problemer — væsener saa ligegyldige for de menneskelige omskiftelser og for døden, at deres liv drukner i en evig drøm, drømmen om at dræbe det foragtelige ego og forsvinde i det store intet eller alt.

Er det ikke utroligt, at saadanne mennesker overfaldes af uro og angst, hvis de ved sin opvaagnen tilfældigvis bliver var en ondtvarslende ting: en enke, en skorpion, en sky af foruroligende form?

Hvis de nyser to gange, betyder det Ødelæggelsens Vederstyggelighed. Lykkeligvis er dette tilfælde sjeldnere i dette land med den forfærdelige hede end i det forfrosne Europa.

Men endnu værre end at nyse er det at gispe. Undlader en brahmin af uagtsomhed at lægge haanden ilsomt for munden, naar denne trang overfalder ham, saa benytter en altid parat dæmon anledningen til at smutte ind ad aabningen og indlogere sig i den ulykkelige, der derved er dømt til helvede.

Til gjengjæld gives der en række lykkevarsler blandt de ting, man først kan faa øie paa om morgenen; men listen over dem vilde være for vidtløftig at medtage i denne forbindelse.

Naar brahminen er færdig med sin morgengudstjeneste, læser og kommenterer han de hellige sanskritskrifter, hvis tegn er indridsede paa smaa trætavler, sammenføiede med basttrevler, eller han gjør sig paa en eller anden maade ufølsom for den ydre verden, kryber ind i sin skal og fortaber sig i sin meditation som Brahma, der laa i sit guldæg i ti tusen aar og drømte sin ufattelige drøm.

Paa de svære ghat-trin sidder *yoghis*, *) gjennemstegt og gjenopstegt af solen og holder hænderne i aarevis knyttede, saa neglene gror gjennem haandfladen; med vrængte øienlaag og solhvidtede blinde øine og med læberne spilede til en bred flænge nynner de atter og atter i uforstyrrelig

*) En art fakirer.

lyksalighed den guddommelige stavelse *Om* — *om* — *om* — al lykkes, al hæders stavelse *Om* — *om* — paradisets nøgle — stavelsen *Om* — *om* —*om*.

Med hælene under sin bag sidder fakirer, askegraa, med skuldre opædt af frygtelige selvtilføiede saar, med afhaaret, ofte ganske kegleformigt kranium, med lemmer uden kjød, med bruntlysende, fortørket hud over knokler, der er svulmet op i leddene. De er fordybede i evig betragtning af sin navle.

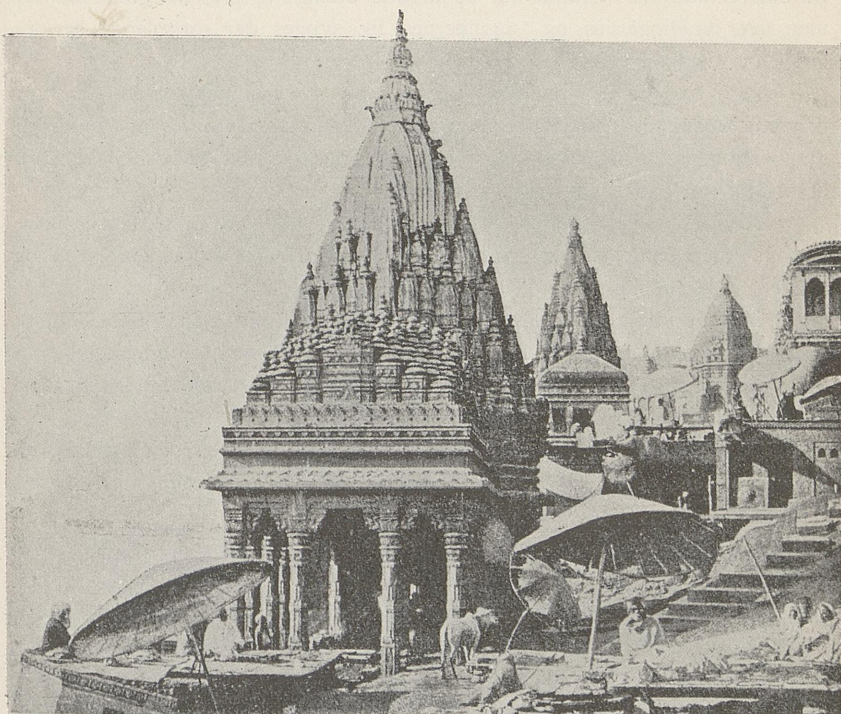

Visjnu Pud's tempel i Benares.

Og alle disse mennesker er ikke gale — ialfald ikke i sit eget land — selv om europæeren, der pludselig hensættes midt blandt disse folk med deres uforklarlige, hemmelighedsfulde, altid lukkede sjæl, — selv om han synes, at vanviddet gaar sin kredsgang blandt dem og skjæbnesvangert overføres fra menneske til menneske.

*

* *

I luften, som næsten staar stille, stiger nogle søiler af blaalig røg og opløser sig: det er baalene.

En pandaron synger paa en drævende melodi en sang om helte og bedrifter.

Vi er nær ved tiggernes lusede kvarter, men ogsaa tschandala bader i floden, den store Ganga's moderfavn, som har plads saavel for den overmodige brahmin som for den elendige paria.

Svøbt i lysfarvede bomuldstrimler ligger der henstrakt paa jorden lig, som venter paa sin tur til at steges. En brahmin er forstander for dette friluftskrematorium. Rundt om de afdøde oldinge opføres der glædesdanse, men over ynglingernes og ungmøernes lig synges der sørgesange og opløftes der veraab.

Paa baalene knitrer risknipperne, og en væmmelig syden, en fordærvelig stank af raaddent og ristet kjød ledsager processen: lemmerne gjennemglødes og udsveder en oljeagtig materie — det er lykkeligvis kun et øieblik, og saa er det slut.

Aske, knokler, og alle levninger efter forbrændingen kastes i floden og flyder langsomt sin vei forbi templer og paladser og videre langs de sandede øde bredder, hvor krokodillerne døser.

Himlen flammer i horizonten! Under from henrykkelse, under skarernes tilbedende taushed viser guden sig i tusen straalers glorie. Under det vældige solfrembrud bader Benares og det pragtfulde landskab sig i guldrød lysflom.

Fra floden, fra stranden, fra paladserne stiger under en besynderlig mystisk henrevethed de troende skarers entusiastiske fryderaab og vælder udover morgenen med vibrerende styrke.

I Gangesflodens sollynende vande styrter sig mænd, kvinder, børn og slynger mod den triumferende gud stænk af det hellige vand, og paa bredderne, paa *ghats*, paa terrasserne mylrer der en broget, urolig mængde. Kvinder med former af antik skjønhed, vandrer til brøndene, med den kobberne amfora paa hovedet, og med brystet svulmende under den blaa tunika.

Andre staar stille paa terrasserne og strækker hænderne i bøn mod guden, og deres stilling som deres simple dragts draperi er ukunstlet fornem og vidunderlig plastisk.

Mænd med ubevægelige fine ansigter af arisk oval — og med brune, idealt skabte kroppe — kommer og gaar, alvorlige og tause, og fra hele denne besynderlige verden, fra flodens bølgen, fra de vandrendes skridt, fra de bedendes mumlen, stiger og forener alt sig til en eneste harmonisk, næsten gjennemtrængende lyd.

Ved disse Gangesflodens hellige bredder lever hinduen sit hele liv: han spiser, sover og drømmer her, og er salig, om han faar dø her.

Efter hinduens tro, vil ethvert menneske, der udaander sit sidste suk

indenfor det guddommelige Kasis mure, nær de befriende vande, vinde lyksalighedernes paradis, Siva's opholdssted.

Var han end en skræk og en pest blandt menneskene, havde han end myrdet et halvt dusin aber — hvad der i hinduens øine er en ganske anderledes flagrant forbrydelse end menneskemord — saa skal han dog frelses. Derfor eftertragter enhver hindu at dø i sit gamle Kasi.

Hvert aar trænger tre hundrede tusen pilgrimme sig mellem hverandre paa alle veie, der fører til den velsignede by; syge og døende lader sig

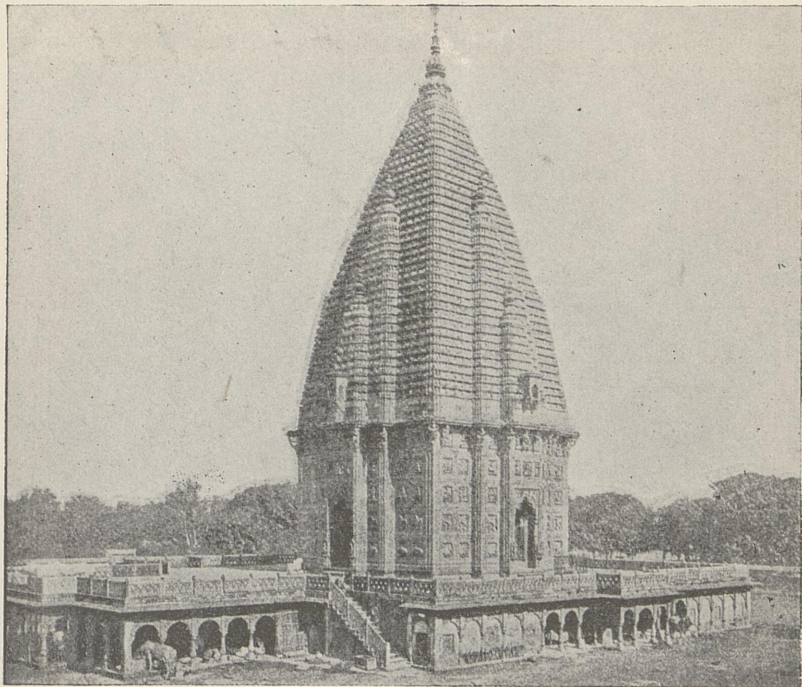

Abernes tempel ved Benares.

slæbe til det trefold velsignede forløsningssted, om blot for at udaande der; andre, som ikke faar den lykke at komme did levende, befaler i dødens stund sine børn at bringe sin aske didhen; at se Benares og dø, det er den høieste lykkedrøm for en Buddhas søn. —

*

* *

Vi stiger iland ved det yderste punkt af denne uforlignelige række af monumenter, foran den moské, der er bygget af Aureng Zeb paa tomten efter et Visjnutempel, der blev jevnet med jorden af erobreren. Der, for-

tæller de hellige bøger, var det, at guden for første gang viste sig for menneskene.

Man stiger op til moskeen ad Madhoray ghat, en hundrede meter høi trappe, forvitret og nedtraadt, med vaklende trin, men ligefuldt pragtfuld; — uden forfald, uden ruiner, uden ligfugle paa sine taarntinder vilde ikke Indien være sig selv.

I fordums dage maatte de fromme *kaïlas* for at vinde paradiset klavre paa knæerne opover denne ghat. Nu foretog ingen denne øvelse længer.

I virkeligheden har Aureng Zeb's moské ingen anden skjønhed end sine forbausende minareter.

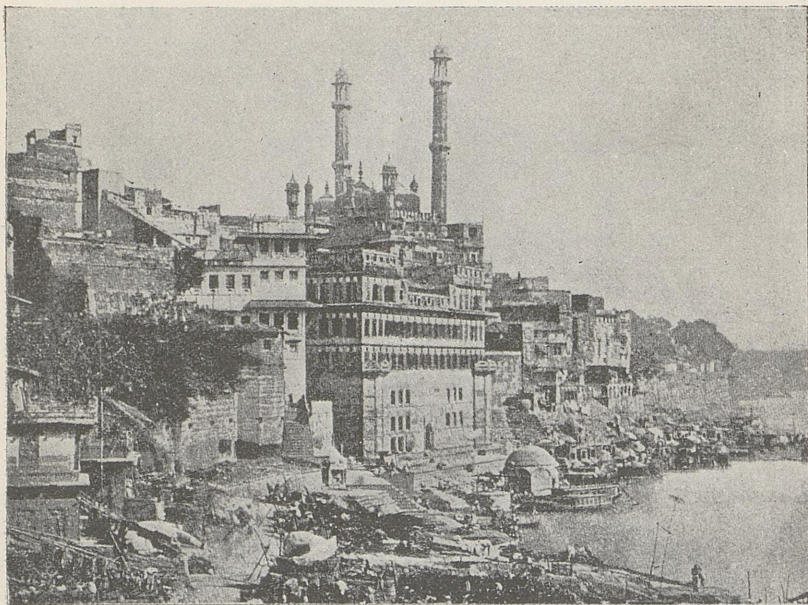

Madhoray ghat og Aureng Zeb's moské.

Noget udenfor forstæderne, ved bredden af en dam med sort vand, ligger indmuret mellem vældige trappeterrasser, abernes tempel. I denne helligdom maa man alene træde ind barfodet. Herinde bor et modbydeligt inventar af grinende og uhumske væsener. Hil dem! det er guder! — En svimlende sabbat af sorte, brune og gule aber, et menageri af ækle, flinskaldede, jæpende oldingkarrikaturer, et cirkus af tingester, som galloperer henad loftsbjælkerne og hænger i halen paa en spiger i væggen, eller ruller som nøster over jorden — ondskabsfulde, fordreiede ansigter med violet skjæg, galgenhumoristiske, samvittighedsløse skabninger. Og dette skal være guder!

Om morgenen regner de udover byen og lægger beslag paa alt, som kan knuses mellem to kjæver, og ve den europæer, som vover at piske disse guddommelige dyr med sin spadserstok!

*

* *

Man kan blot tilfods trænge ind i det indre af Benares; faa gader er brede nok til at give en elefant svingerum. Fra Ganges til det plataa, hvorpaa byen er bygget, fører hundredevis af trange, dyndede gyder op; her indvikles ens ben i glatte, slimede slyngvækster, og vandet pibler frem overalt; en kvalm luft — en forbindelse af forhenværende vellugt og forraadnelsesdunster — mætter luften.

I mangel af lys og luft inde bor folkene udenfor sine døre; tusen slags haandverk drives paa gaden; ligesom i Kina betjener barberen sine kunder paa de offentlige pladse.

Overalt er her altarer, overalt sidder guder sammenkrøbne paa lotus og strækker ud imod den forbigaaende en masse arme og hænder belæssede med forskjellige symboler.

Det ældgamle Kasis trange gader er et eneste artistisk virvar af balkoner, slyngede søiler, elegante kupler. I en gjennemgang, hvor to mennesker neppe kan komme forbi hinanden, opdager vi gjennem et gittervindu en besynderlig og uventet sammenstilling: paa muren er ophængt et stort bronzekrucifiks og ved den lidende Kristi fødder sidder en sammenkrøben Brahma i bedende stilling. Vor nysgjerrighed er vakt, og vi træder ind i den kjølige, halvmørke sal . . . Denne brahmin er af dem, som gjerne indrømmer Jesus plads i de trehundredetusen guders panteon som en inkarnation af Visjnu i Vesten, og da han ved et besynderligt tilfælde var kommen i besiddelse af dette krucifiks — et betydeligt kunstarbeide fra det 17de aarhundrede — saa havde han uden skrupler givet det plads mellem de fem sorte stene, som betegner Siva, Ganeseh, Surya, Devi, Visjnu og den urne, hvor de himmelske mødre, Ganga, Indus og Jamuna slumrer.

*

* *

Nu og da lyder der ud igjennem de halvaabne muraabninger monotone indiske melodier. Menneskene strømmer til og fra templerne og udbreder omkring sig den stramme lugt, som er eiendommelig for det yderste Østens racer.

De indiske templer er af en besynderlig arkitektur; mange af dem er næsten ligesaa gamle som verden; de er sande orgier af kupler, taarne, arkader, gallerier; de prydes af ubeskrivelige arabesker af fantastiske dyreskikkelser paa bund af blændende marmor, emalje og guld.

Paa altarerne sidder alle disse kimæriske guddomme, hvis skabelon er en bizar forening af menneske og fabeldyr, og paa gulvet breder sig det slibrige, stinkende dynd af raadnede blomster, af vand og komøg og udsondringer af andre fetisjdyr, thi ethvert hinduisk tempel er en sand Noas ark.

De hellige kjør kror sig i sin overmæskede fedme og guddommelighed, og med rette, thi i væsenernes hierarki har de ingen andre over sig end selve Brahma; og folket, der ligger næsegrus, venter andagts- og forventningsfuldt, at et af de mætte dyr skal slippe resultatet af blomstermaaltidet, og naar det sker, styrter alle som en sig over det — men vi gaar igjen ud i forholdsvis frisk luft.

Vi kommer igjennem et af de elendiges kvarterer; gaderne er overordentlig skidne, og vi maa gaa yderst forsigtig for ikke at glide i raadne hundelig. De levende eksemplarer af denne dyreart er maaske endnu værre end de døde, de ser ud som spøgelser og bevæger sine skeletter med usikre bevægelser og minder nærmest om dyrene i aabenbaringen.

Børn ligger i bundtevis og viser frem sine kolossale maver og lemmer, der er deforme af rakitis.

Tiggere, der er opsvulmede af elefantiasis, strækker imod os hænder med blødt kjød, hvis berøring vi skyr med rædsel.

Feberdampene fra floden flyder i luften; hentærede kvinder stirrer paa os med vanvittige blikke. Vi iler ned til floden, som nu flyder gylden i solnedgangen. Det ilende tusmørke farver himmelen med irret kobberglans, og pludselig sænker mørket sig og store stjerner folder sig ud som blomster paa nattehimlen. Stilheden falder over floden, et fakkelskjær falder af og til udover de glidende vandmasser, og i den usikre lysning skimter vi stive legemer, der driver forbi, bundet til træstammer. Det er ligene af de fattige, af dem, der ikke har raad til at koste sig baal. De driver og driver, forbi templer og paladser, og forbi de øde bredder, hvor krokodillerne døser og aadselfuglene venter dem. *nk.*

Etisk kultur.

(Efter dr. **Louis Katzenstein** i „*Zeitgeist*“.)

Det første Selskab for Etisk Kultur dannedes aar 1876 i New York. Dets grundlægger var Felix Adler, søn af en tysk rabbiner, som var udvandret til de Forenede Stater og prædikede for den største jødiske menighed i New York. Felix Adler havde selv studeret teologi og var

bestemt til at blive sin faders efterfølger. Medens han holdt paa at fuldføre sine studier i Tyskland, begyndte en ny verdensanskuelse at trænge sig ind paa ham. Felix Adler greb det credo, som havde modnet sig hos ham gjennem møisom aandelig kamp, med al den fyrighed, hans dybt religiøse natur eiede; han var som født til at blive et nyt evangeliums forkynder. Hans hoved minder mig altid om den Kristus for Pilatus, som Munkacsy har malt; den religiøse idés glød giver det en gjennemsigtig klarhed. Med udødelighedens ukrænkelige stolthed, med den udkaarnes kongelige høihed træder den lænkebundne Kristus hen foran den jordiske magthaver. Denne kunstnerens Kristus syntes jeg altid at se, naar jeg hørte Felix Adler med sin tales vælde ryste tilhørerne i deres inderste og aabne deres sjæls øine. Uvilkaarlig kunde jeg ogsaa komme til at tænke paa et andet Kristusbillede. I Berlinermuseet hænger en skizze af bjergprædikenens episode. Ideen i dette billede har altid grebet mig dybere end noget af det, Rembrandt ellers har skabt. Kristus forkynder saligheden for det folk, som ikke agter ham og lidet lytter til hans ord. Menneskene er saa optaget af øieblikkets bekymring, at de ingen tid har til at tænke sig ind i evigheden. De ord, som tales til dem, er ligesaa langt fra at naa dem, som himmelen fra at naa jorden. Kun ypperstepresten og hans to venner i forgrunden, som vender sig til siden og taler sagte med hverandre, forstaar lidt af, hvad dette betyder. Ud af deres ansigter taler mørkets had til lyset.

Der ligger en tragik i denne mesterens skizze, en tragik, som viser sig om igjen, hvergang en, som er viet til Gud, stiger ned blandt menneskene. De faa, som forstaar ham, søger at tilintetgjøre ham. Han finder intet hjem i denne verden. Dog endnu sørgeligere end hin bjergprædikers skjæbne er tabet for menneskene, som hører frelsens ord og ikke forstaar det.

I en verden, som mangler de hovedsageligste forudsætninger for et fuldkomment rent liv, søgte Felix Adler, efterat han var vendt tilbage til Amerika, at sætte igjennem Kants livssystem i hele dets logiske strenghed. I sin begeistring oversaa han, at de omgivelser, der former det moderne menneskes karakter, indeholder formeget bedrag til, at saadanne leveregler kan træde frem i hele sin uforfalskede renhed. Han saa ikke, at først maatte alt det bedrag og al nedarvet løgn fjernes, før det etiske ideal kunde fæste rod paa denne jord. Fuldstændig fyldt af sin idés skjønhed brød han sig ikke om at tage op kampen mod de magter, som gang paa gang fældte det til jorden. Saa plantede han den rene vandels træ i den samme jordbund, som gav den moralske fordærvelse næring.

Derfor er det heller ikke lykkedes ham at forandre de menneskers væsen, som er bundet af jorden, der bærer og ernærer dem. Men hans idé er udødelig, og den sæd, han har strøet ud, vil spire. Allerede har

den etiske idé spredt sig fra Amerika udover hele Europa. I Østerrige, Tyskland, England, Italien og Schweitz er der dannet etiske samfund. Den nye verden rækker den gamle en etisk kultur, som i sig bærer al menneskelighedens høieste blomstring.

Felix Adler kaldte sig agnostiker; han svarede hverken ja eller nei paa spørgsmaalene om det hinsidige. Han vil heller ikke, at den etiske kultur skal træde i konfessionens sted — kun den dogmatiske bekjendelse er ham ligegyldig. Men i virkeligheden er den etiske kultur blevet til en religion for medlemmerne af de nystiftede samfund i Amerika og England. I New York og Filadelfia, i St. Louis og Chicago, i London og andre engelske og amerikanske byer, bliver der talt hver søndag til bestemt tid ligesom i de vanlige kirker; og aldrig har nogen prædiken opbygget mig saaledes som Adlers og Salters taler i Amerikas byer. Afdøde professor Georg von Gizycki har oversat til tysk en samling af disse taler, *Ethical Religion*, af W. M. Salter. Ud af bogen aander den ædleste og reneste humanitet. Heller ikke tror jeg, at medlemmerne af de amerikanske og engelske selskaber tilhører noget andet religiøst samfund, saa meget mere, som deres ledere udfører geistlighedens samtlige funktioner. Paa denne maade er den etiske kultur faktisk traadt i religionens sted.

Nu vil vel mange tvile paa, at denne lære i store ulykkers tid kan byde den støtte, som troen paa et hinsides maa kunne give. — Jeg gad gjerne føre en tviler til et andet billede af Rembrandt — ogsaa dette er at finde i Berlinermuseet. Det heder „Enkens trøst". Den gode prest forsøger at yde den sørgende kvinde bibelens trøst. Hun hører neppe hans ord; thi hendes øine ser den mand, som gik bort, og hendes sind er helt hos ham. For det, som hører denne verden til, har hun ingen interesse mer. Prestens ansigt udtrykker den pinligste hjælpeløshed; thi han føler, hvor svag hans trøst er, hvor lidet den nytter mod denne smertens almagt.

Dette billede indeholder som alle store kunstverker en evig sandhed. I det uerstattelige tabs øieblik bliver hvert trøstens ord til tom frase og bliver helt uden virkning.

I den tro, som Felix Adler forkynder, ligger en pædagogik, som udruster menneskene med styrke til at tage mod alle livets tilskikkelser. Kun søger ikke denne tro sit hjemsted i en tusenaarsgammel fortid, men i menneskeslegtens fremtid. Den gaar til arbeide for virkeliggjørelsen af en ædlere humanitet og en høiere social retfærdighed. Et sikkert løfte om bedre tiders komme er det, at menneskene erkjender nutidens opgaver og i uegennyttig hengivelse helt og fuldt søger at løse dem. De, som tager denne pligt alvorlig, vil ikke øde sin kraft paa overjordiske ting, som ikke trænger til vor omsorg. For menneskenes etiske kultur er kun den tro af sig betydning, som skaffer sig udslag i gjerning, men ikke den, der grunder

paa et ukjendt hinsides, som vi staar viljeløse ligeoverfor. Gjennem daad alene kan mennesket naa sin høie bestemmelse, kan det i sin person virkeliggjøre troen paa en bedre fremtid for menneskeslegten. Dette har Felix Adler anseet for at være det etiske samfunds maal. Dette maal er hævet over alle konventionelle og konfessionelle skranker, som skiller menneskene ad. I vor klasse-, masse- og racehadets tid kalder han alle de mennesker til samarbeide, som anerkjender det etiske princip i sin livsførelse. Af dette verk har alle mennesker fælles interesse: det gjælder bekjæmpelsen af det sociale onde og ydelsen af social hjælp. Der gives neppe et religiøst samfund i vor hele kulturverden, som ikke søger at tjene denne sag. Men alle de midler, som anvendes i denne hensigt, er forgjæves; de redeligste anstrengelser, som gjøres, er spildte, saalænge de stridskræfter, der skal bekjæmpe den fælles fiende, marscherer planløst og enkeltvis fremad. Medens fienden altid bliver frygteligere, faren altid mer truende, bliver det sociale forsvar ved de stadig tiltagende konfessionelle spaltninger mere og mere svagt og virkningsløst.

I denne nødens tid byder selskabet for etisk kultur alle sociale forkjæmpere et samlingspunkt, hvorfra de kan gaa ud fast organiseret og i systematisk orden. Den kultur betoner alt, som menneskene er fælles om i sin stræben efter sædelig fuldkommenhed, og slukker alt, som skiller dem i det politiske, sociale og religiøse liv. Det alle mennesker forenende etiske princip, som al samfundsdannelse gaar ud fra, er stedfortræderen for de oprindelige, delte læresætninger. Derfor er disse samfund saa godt skikket til at række alle dem haanden, som arbeider for fredens, kjærlighedens og retfærdighedens sag. Hvor de er grundede, virker de ikke saa meget gjennem ord som i gjerning. New York skylder Felix Adler og hans rastløse virksomhed en stor del af sin velfærd og fremsættelsen af reformer baade paa det politiske og sociale omraade.

I Tyskland har bevægelsen først for et par aar siden faaet sikkert fæste. Der er stiftet selskaber for etisk kultur i Berlin, Breslau, Frankfurt am Main, Freiburg, Jena, Kønigsberg, Magdeburg, München, Strassburg og Ulm. De er dog ikke saa støt og godt organiserede som de amerikanske forbilleder. Heller ikke søger de at give sine medlemmer erstatning for de religiøse skikke. De har altsaa intet tilsvarende til de bestaaende konfessionelle organisationer. Men i den korte tid de tyske samfund har bestaaet, har de virket mer, end man nogensinde faar vide. De har søgt at vække folks sociale samvittighed og udbrede en høiere opfatning af de sociale pligter. I sociale stridigheder har de altid udraabt fredens ord. De er traadt i skranken for de undertryktes sag, og de har søgt at hjælpe de svage ved vidtrækkende velgjørenhed. Paa folkets uddannelse, løftelse og forædling har de arbeidet ærligt og redeligt.

Forrige sommer dannedes i Zürich et forbund af etiske samfund, som skal omfatte den hele verden. Saa ligger da det haab nær, at det verk, Felix Adler kaldte tillive med idealistens mod og i sikker tro paa menneskeslegtens fremtid, engang skal naa fuldkommenheden og blive alle mennesker til velsignelse.

Saavidt den tyske forfatter. De etiske samfund har utvilsomt udført et meget betydningsfuldt arbeide. Dette har dog væsentlig bestaaet i den indflydelse, deres forkyndelse og virksomhed har øvet paa de bestaaende kirkesamfund, samt i en ganske kraftig modarbeidelse af den irreligiøse materialisme. Den har vist, at ogsaa uden *tro* af nogen art, vedbliver hungeren efter retfærdighed, den brændende tørst efter godhed, og at et ideelt livssyn og en dertil svarende livsførelse er mulig uden skygge af „illusioner", uden tro, alene paa det mest positive og uomtvistelige grundlag De har gjenindført en høi idealisme blandt den store mængde, som var ledet til at anse religionen for „uvidenskabelig" og gudstroen for fromt bedrag, og som ud fra disse standpunkter var sunket ned i en art livsligegyldighed eller ligefrem materialisme. De har ogsaa ført sine medlemmer et meget langt skridt tilbage mod religion og gudstro. Forfatteren har ret deri, at den etiske forkyndelse i Amerika er ganske religiøs af aand og tone. Ofte inderligt og dybt religiøs.

De direkte resultater af Felix Adlers bevægelse maa derimod siges at være yderst smaa. Efterat bevægelsen nu i Amerika er over 20 aar gammel, har den blot formaaet at danne fire ikke meget store samfund i det hele land. Man vil forstaa, at den direkte virksomhed af fire saadanne smaa oaser i det vældige land, bliver temmelig forsvindende.

Hvad kan aarsagen være til denne ringe fremgang? Bevægelsen nyder megen sympati fra de forskjelligste hold; men den vokser ikke. Sagen er, at disse 20 aar i Amerika har omfattet en forbausende udvikling ogsaa paa de ældre kirkers omraade. De samme kræfter, som drev Felix Adler til at oprette sit etiske samfund, har ført mangfoldige mænd inden kirkerne til at reformere disse i etisk (som modsat teologisk) retning. De kirkelige forhold derover har givet den enkelte prest overmaade frie hænder, og da presternes stand tæller mange af landets dygtigste mænd, bedste hoveder og mest energiske kræfter, har der reist sig en hel hær af kirker, hvor ingen generes af dogmer, hvor forkyndelsen gaar lige paa dagens liv løs — er høi idealisme. Disse kirker udretter ofte et langt mere omfattende arbeide end de etiske samfund paa deres eget felt, og deres prækener er lige saa klare og inspirerede moralske taler som de etiske foredragsholderes. Under disse omstændigheder kan de „etiske samfund" blot samle det i Amerika ringe faatal, som er overbeviste ateister eller agnostikere. Den

teistiske fritænker har sin kirke, hvor gudstroen forbinder sig med den mest begeistrede etiske idealisme, og han føler sig mere hjemme der end i det „etiske samfund“, som derover ikke længer kan have nogen anden grund til særskilt eksistens end — den implicerede negation af eller tvil angaaende gudstroen.

De etiske samfund har saaledes været meget langtfra at naa deres oprindelige maal: at samle om sig alle etisk interesserede mennesker uanseet deres religiøse tro. De er kun blevet et etisk religiøst samfund mere — et samfund, hvis moralske idealer er de for alle dybttænkende mennesker fælles, og som om disse søger at samle dem, der ikke kan dele gudstroen, og derved har udrettet et prisværdigt arbeide. Men de giver os ikke længer nogen høiere etik end mange gamle kirker derover.

Derimod er der mange tegn, som tyder paa, at en ny bevægelse snart vil staa færdig derover. Den tilstræber en føderation af de etiske samfund og af alle kirker, som vil *sætte liv høiere end tro eller meninger*. De etiske foredragsholdere er med i denne større bevægelse.

De kirkelige forhold i de Forenede Stater frembyder i det hele et for os absolut nyt og ganske overraskende billede. Vi finder kirker, som *lever* med hver fiber og blodsdraabe, hvor pinseaanden under mange meningers afvigende former udgydes den dag i dag uden hensyn til konfession. Den etiske foredragsholder og den mest gammelortodokse prest nyder lige godt af den.

Tvungen voldgiftsafgjørelse for arbeiderstridigheder.

(Efter **W. P. Reeves** i „*National Review*“).

„*Kringsjaa*“ har tidligere indeholdt flere artikler af W. P. Reeves om New Zealands arbeiderforhold. Mr. Reeves var tidligere New Zealands arbeidsminister og repræsenterer nu kolonien i London. I sidste hefte af „*National Review*“ skriver han om de erfaringer, man har gjort angaaende anvendelsen af tvungen voldgift i stridighederne mellem arbeidere og arbeidsherre.

Det er kun i New Zealand og Sydaustralien, at man har denne institution. Man forsøgte først i New Zealand med frivillige voldgiftsdommere, hvis domme ikke besad lovskraft og blot kunde gjennemføres, hvis begge parter ønskede det. Men frivillig voldgift viste sig ganske utilstrækkelig. Mr. Reeves fremsatte da i 1891 et forslag om tvungen voldgift. Forslaget strandede to gange i parlamentets overhus; arbeidsherrerne bekjæmpede det heftig; men i 1894 blev det dog lov.

Loven opretter først lokale voldgiftskomiteer, som bestaar af lige mange arbeidere og arbeidsherrer med en udenforstaaende upartisk formand. I tilfælde af stridighed mellem arbeidere og arbeidsgivere kan en af parterne tvinge sagen ind for denne komité. Den har en almindelig domstols ret til at indkalde modparten og afhøre vidner; men dens dom har ikke lovskraft; den er blot at betragte som et muligt raad til de stridende parter. Er nogen af disse utilfreds med dommen, kan de appellere sagen til den nationale *Voldgiftsdomstol*. Denne bestaar af et medlem af statens høiesteret samt to bisiddere, hvoraf den ene vælges af et nationalforbund af arbeidsherrer og den anden af arbeiderforeningerne. Domstolen har den mest udstrakte myndighed. Den kan give sin afgjørelse lovskraft eller ikke, eftersom den selv finder det passende. Skal afgjørelsen faa lovskraft, bliver den indskreven i høiesterets protokoller. Den kan da sættes igjennem ved alle lovens midler. Opfylder ikke den ene part dommens krav straks, kan den ilægges bøder af op til ni tusen kroner for hver arbeidsgiver eller arbeiderforening. Det maa erindres, at i New Zealand er arbeiderforeningerne af staten anerkjendte institutioner.

Overenskomster mellem arbeidsgiver og arbeidere kan ogsaa indføres i høiesteretsprotokollen og faar da lovskraft, dog kun for et tidsrum af i det høieste tre aar.

Siden loven traadte i kraft, er seksten stridigheder blevne indankede under den. Stridighederne har omfattet følgende arbeidsgrene: Skomagere, sjømænd, skræddere, kulminearbeidere, bagere, møbelsnedkere, bygningssnedkere, malere og guldgrubearbeidere. Der har i denne tid praktisk talt hverken været streiker eller lockouter. Af de tolv stridigheder, som fandt sin afgjørelse under loven, blev omtrent halvparten afgjort af de lokale komiteer uden appel til den nationale domstol.

Et af de vigtigste spørgsmaal, domstolen har havt at afgjøre, var ansættelsen af arbeidere, som ikke tilhørte nogen forening. Domstolen har her hævdet, at hvor det kan bevises, at arbeidsgiveren før har benyttet udelukkende foreningsmænd, der skal han ogsaa for fremtiden være forpligtet til at *foretrække* foreningsmænd. Men naar saadanne mænd ikke melder sig, skal foreningen ikke kunne indvende noget imod, at der ansættes mænd, som staar udenfor dem. Hvor det ikke kan paavises, at arbeidsgiverne tidligere blot har benyttet foreningsmænd, der nøier domstolen sig med at forlange, at forenings- og ikke-foreningsmænd skal behandles ligt.

Den nye lov har i det hele vist sig meget tilfredsstillende. Syd-Australiens lov har omtrent samme indhold og vedtoges ogsaa i 1894.

En mand af ære.

Oversat af **Aagot Holst.**

Solen holder paa at synke bag en række lave aaser, hvis nøgne sandstenssider laaner et mat, rosenrødt skjær af det svigtende lys. Nedenfor aaserne ligger en ensformig, gold slette, — tør, træløs og kjedelig, — nu og da støder man som ved et rent tilfælde paa en bomuldsmark, men ellers er den ganske udyrket. Imod øst er der en forandring til det bedre; en støvet landevei strækker sig fra nord til syd, og paa den anden side af den har man plantet nogle træer og gjort tilløb til et haveanlæg, der findes endog en poloplads og en væddeløbsbane, — kort sagt, sandsletten er her blevet omdannet til „Burra Maidan“ for den lille station Mutteeabad.

Det er merkelig kjøligt til at være i slutten af marts, og størstedelen af den engelske befolkning i Mutteeabad har følgelig med iver kastet sig over tennispladsene, mens et par ivrige polospillere øver sig paa „Maidan“. Længre ude paa sletten kommer en mand og en kvinde ridende hjemover i skridtgang, — foran dem strækker deres skygger sig ud i det uendelige, og bag dem er solnedgangen, mod hvis røde glød deres skikkelser tegner sig som silhouetter. Manden bøier sig lidt henimod kvinden, som i taushed rider ved siden af ham; hans vakre, solbrændte ansigt har et næsten raadvildt udtryk, og han ser spørgende paa hende.

„Hvad er det, min egen ven?“ siger han tilslut og rører ved den lille hanskeklædte haand, hvori hun holder pisken. „Er du træt, kjære?“

Hun havde seet aandsfraværende hen for sig; ved hans spørgsmaal vendte hun sig om til ham, og han ser taarer i hendes blaa øine, mens det dirrer sagte om munden.

„Lenny!“ raaber han forbauset.

„Ja, jeg ved det nok!“ Hun smiler svagt til ham. „Det er frygtelig dumt af mig, ikke sandt? Men — aa Phil, — maa det virkelig ske imorgen?“

„Naturligvis, vennen min“, — det kom næsten lidt bebreidende. „Det ved du ligesaa godt som jeg. Vi kommer saavidt tidsnok til skibet.“ Efter at have nølet et øieblik vedblev han: „For at sige dig sandheden, min egen, saa vilde det være en ren ulykke, om vi ikke kommer afsted med *Salazie*. Jeg har skrabet sammen mine sidste skillinger til billetterne vore, og det vilde vare mindst to maaneder, før jeg kunde faa mynt nok til at betale engang til for dem. Desuden vilde min orlov næsten være forbi da, saa det ikke vilde være til nogen nytte at reise, — da maatte vi vente til næste aar, og ingen ved, hvad der kan hænde før den tid.“

„N—nei. Aa Phil, hvorledes gaar det med John's penge? Du maa vel sende dem til ham, naar vi kommer hjem formodentlig?“

Hans ansigt blev mørkt. „Nei, det skal nok ordnes. Du ved, jeg har betalt tilbage størstedelen af det, han laante mig, og de sidste to tusen skal han faa iaften. Hvorledes kunde jeg vel sende dem til ham hjemmefra? Han vilde ikke tage imod dem, og saa vilde alle mennesker sige, at jeg aldrig havde betalt ham. Nei! Det er et held, at han spiser i messen iaften; han skal faa dem efter middagen, naar de andre er tilstede, — saa bliver der ikke noget snak om det — senere. Men lad os nu ikke tænke paa det; det er ikke noget behageligt emne. Du er saa høitidelig iaften, min elskede! Og hvorfor taler du om imorgen, som om den sag ikke forlængst var paa det rene?“ Han stansede og saa med pludselig uro paa hende. „Lenny!“ raabte han, „hvad er det, du har sat dig i hovedet? Du har lovet det, — du tænker da vel ikke paa —“

„Phil“, svarede hun mildt bebreidende, „hvorledes kan du tro sligt? Jeg tænkte bare paa noget.“

„Saa tænk ikke, kjæreste ven! Jeg holder ikke ud at se dig slig!“

Hun smilede for at berolige ham, og deres øine mødtes i en veltalende taushed.

Pludselig snublede hendes hest en smule; hun saa ned og opdagede, at de var i begreb med at ride tværsover den støvede landevei.

„Vi er snart hjemme“, sagde hun med et lidet suk. „Mr. Mayhen, major Norton og to andre herrer spiller polo derborte. Jeg undres over, at de kan se bolden, saa mørkt som det bliver. Naar vi er komne forbi, saa vil de sige: „Der rider Etheredge og Mrs. Morris — som sædvanligt.“

Hendes ledsager lo lidt forlegent. „Bryd dig ikke om dem, — tænk bare paa, at efter imorgen er det ti mod en paa, at vi aldrig ser nogen af dem igjen. Du bryr dig da ikke om dem, vel?“

Hendes svar var undvigende. „Aa, Phil, før vi kommer hen til dem, saa fortæl mig endnu engang, at *du* trænger mere til mig end John. Du vil da bestandig være god mod mig, Phil?“ Hun strakte med taarefyldte øine haanden ud imod ham.

Hans blev ogsaa fugtige, og han saa taus paa hende. „Min egen elskede“, sagde han tilslut blødt. „Min lille pige — min sødeste — kjæreste —“ han greb hendes haand og kyssede lidenskabeligt den lille hanske, det hvide haandled og kjoleærmet.

„Aa, Phil“, raabte hun rødmende og smilende. „Det støvede ærme! Og de andre herrer er lige i nærheden.“

„Det ved jeg, og derfor maatte jeg nøie mig med ærmet. Skjønt du ved nok“, føiede han ømt til, „at jeg gjerne kyssede dine sko, om —

for pokker!" afbrød han sig selv, „undskyld, men hvorfor i alverden skal disse fyrene komme og plage os?"

Hun vendte sig om og saa, at polopartiet var over, og at to af spillerne red mageligt henimod dem.

„Bryd dig ikke om det", sagde hun, „alt er jo afgjort med hensyn til imorgen. Og — og jeg lover, jeg skal være der."

„Klokken seks, husk det Lenny. Lov at du vil være der." Han talte i en ivrig hviskende tone, for de to andre herrer var lige ved dem nu.

Hun blev ganske bleg; med synlig anstrængelse hviskede hun: „Jeg skal sikkert være der, kjære", og vendte sig saa om for at hilse paa de to herrer, som nu sluttede sig til dem. Den ældste af dem, en tynd, bleg herre med en godmodig, munter stemme og latter, red hen til Mrs. Morris, mens den yngste indledede en overfladisk samtale med Etheredge.

„Vi skal have en storartet middag i messen iaften, Mrs. Morris", sagde den tynde, blege herre. „Alle disse russiske fyrene fra Poonak kommer, ved De. Jeg hører, det skal være et støiende selskab, og jeg synes sandelig, det er haardt for to adstadige ægtemænd som obersten og jeg, at vi skal være nødt til at være tilstede".

„Ja, det siger John ogsaa", svarede hun aandsfraværende. „Jeg skal spise middag hos deres hustru iaften, Major Norton, saa jeg tænker, jeg faar en hyggeligere aften end De."

„Det glæder mig, De kommer", sagde han hjerteligt. „Jeg skjønte imorges, at Fann bryggede paa et dameselskab, for hun havde hængt to flunkende nye kjoler over stolryggene og sad i dybe funderinger over, hvilken hun skulde tage paa. Og jeg er kommet ud af alle ungkares behagelige vildfarelse, at damerne pynter sig alene forat behage herrerne, derfor sagde jeg: „Fann, du skal sikkert have damelag iaften", men hun svarede bare: „Aa, gaa din vei! Nu havde jeg næsten bestemt mig for den lyserøde, og saa kom du og bragte mig til at vakle i min bestemmelse!"

Han lo, og Mrs. Morris smilede svagt; hun kunde ikke more sig over Mrs. Nortons ubeslutsomhed iaften. Hun var glad, da de tre herrer nogle minutter senere forlod hende udenfor hendes bungalow og red afsted, som om de med et var blevne ængstelige forat komme forsent til middagen.

Der havde været et bønfaldende blik i Etheredge's øine, da han sagde godnat, som hun maatte tænke paa hele tiden, mens hun klædte sig om. Det gjorde hende godt; det var en deilig følelse, at nogen trængte hende, — deiligt at bli elsket — tilslut. For John havde aldrig — aldrig holdt af hende paa den maade. Nei, slet ikke, selv ikke i deres første forlovelsestid. De troede jo alle som en hjemme, at det var hendes tante

Mary, han egentlig var indtaget i. Hun kunde ikke glemme, hvor overraskede de blev, da hun kom og fortalte, at hun var blevet forlovet med oberst Morris og ikke vilde tage flere timer hos Fräulein. Hun sukkede, — det syntes saa længe siden nu! Hun kunde næsten ikke tro, at det bare var tre aar, siden hun giftede sig, og bare et, siden hun første gang mødte Phil. Den kjære Phil!

Hun skyndte sig med paaklædningen og begyndte at rode i sit juvelskrin. „Jeg vil have perlerne paa iaften", tænkte hun, „det er bedre, jeg gjemmer diamanterne til Thompsons store middag næste uge." Hun stansede med et ved den pludselige tanke, at hun ikke vilde være i Mutteeabad næste uge; hun vilde være ombord paa *Salazie* — med Phil. —

Perlerne gled ud af hendes fingre og faldt ned paa bordet. Hun stirrede fraværende paa dem, og tænkte paa, om vel John vilde gaa til Thompsons eller ikke. Kanske han vilde finde det mest passende at blive hjemme. Gaar man egentlig i middagsselskab, naar — ens hustru netop er løbet bort med ens ven? Hun gyste, Dette var frygteligt; hun turde ikke tænke paa det. Hun tog perlerne og fæstede dem om halsen, samlede hanskerne og kaaben og skyndte sig ind i dagligstuen, hvor hendes mand ventede paa hende. Han var en høi, ældre herre med alvorlige, venlige øine og enkelte hvide striber i sin knebelsbart og det kortklippede haar.

„Er du færdig, Helene?" sagde han, da hun kom ind, en slank skikkelse i lyseblaat, hvis vakre, barnslige ansigt stak forunderlig af mod det bekymrede udtryk i øinene. „Jeg tænkte, jeg vilde slaa følge med dig saa langt som til messen. Men hvor træt du ser ud, barn!"

Mrs. Morris smilede svagt uden at tale og famlede ved spændet paa kaaben; men hendes fingre skjælvede saa stærkt, at obersten maatte hægte den for hende.

„Du er saa hvid som et spøgelse!" sagde han og saa ængstelig ned paa hendes bortvendte ansigt. „Tror du, du bør gaa did?"

„Aa ja", udbrød hun nervøst og drog sig tilbage, „jeg holder ikke ud at blive her alene." Hun ønskede, han ikke vilde være saa omhyggelig for hende, — saa venlig. Det gjorde hende ondt; — en forfærdelig tvil greb hende: — kunde han elske hende alligevel? Men hun skjøv den tilside: — hun maatte ikke finde paa sligt nu.

„Jeg er bare lidt træt", sagde hun koldt. „Lad os komme afsted, John; vi er sent ude."

Oberst Morris sukkede, da han fulgte efter hende ind i vognen; hans hustrus væsen var undertiden en gaade for ham, stakkars mand!

*

* *

Dameselskabet var meget vellykket. Men for Mrs. Morris var det en eneste lang pine. Hun talte om ting, som skulde finde sted i løbet af de følgende fjorten dage, et væddeløb, en landtur og Thompsons store middag. En eller anden sagde, det var skade, at kaptein Etheredge skulde reise imorgen; — han var slig en udmerket mand at have med paa en landtur. Og en eller to saa paa hende, det merkede hun tydelig! Hun følte en vild lyst til at reise sig og sige: „Jeg reiser med ham. Ja, det gjør jeg. Jeg elsker ham af hele mit hjerte, og jeg reiser med ham.“

Men hun gjennemgik skjærsilden uden at gjøre skandale og var bare lidt mere aandsfraværende og taus, end hun pleiede. Og naturligvis sagde alle, at det var ganske rimeligt, naar man tog i betragtning, *hvem* der skulde forlade stationen næste morgen.

Hun græd sig isøvn om aftenen. Den næste morgen saa hun alt i et andet lys. Nattens taarer blev en bebreidelse for hende; skulde hun ikke kunne taale noget for Phils skyld?

Hun udførte sine vanlige huslige pligter og gav befaling til, at der skulde laves den nydeligste middag, hun kunde tænke sig, — for John. Ikke for det han vilde savne hende det ringeste, naar hun var borte, det følte hun sig overbevist om; men alligevel — —

Hun havde ikke seet ham om morgenen, og da han temmelig sent kom ind til frokosten, spurgte hun ham, hvorledes messemiddagen var løbet af. Hans svar gjorde hende ængstelig.

„Aa den var omtrent som ellers. Kan ikke sige, jeg bryr mig om slige tilstelninger. Og saa holdt de paa langt udover natten, og russerne fik istand nogle høie væddemaal, ærgerligt nok. Jeg synes slet ikke om det, for du ved, at flere af vore unge venner her just ikke har nogen overflod paa penge.“

„Tabte nogen af dem?“ spurgte hun og tænkte paa Etheredge.

„Ja, jeg er desværre bange for, at enkelte tabte mere, end de havde raad til, i et spil, som en vis Petroff lærte dem. Etheredge for eksempel, tabte to tusen rupier, stakkars gut. Han var frygtelig ude af det, for han havde nok taget dem med sig i den hensigt at betale mig den sidste rest af de penge, han laante af mig, og nu maa han vente, til han kommer hjem, før han kan sende mig dem. Naturligvis sagde jeg, han ikke behøvede at spilde en tanke paa den sag, og at jeg ikke havde det gran brug for pengene. Men han er slig en hæderlig ung fyr, saa jeg mærkede, han var rent fortvilet over, at han ikke kunde betale mig. Som om jeg trængte dem i en slig fart! Nei, nu maa jeg afsted; jeg har saa meget at gjøre idag, at jeg er ræd, jeg bliver borte i hele eftermiddag. Vil du ikke ride en tur? Men rid ikke for langt; du saa rent overanstrængt ud igaar.“

Han gik sin vei, og Mrs. Morris sad og grundede over det, hun havde hørt.

Stakkars Phil! var hendes første tanke. Hvor ondt det vilde være for ham at maatte sende John pengene senere. Men det maatte han vel, — der var nok ikke tid til at ordne det paa nogen anden maade. Hvor kjedeligt det var.

Hun tænkte paa alt det stygge, folk vilde sige om ham. I anledning pengene naturligvis, — med hensyn paa hende selv, vidste hun, at hun alene fik bære skylden, og det brød hun sig ikke om. For Phils skyld kunde hun holde ud, hvad det skulde være. Og han vilde kanske, naar alt kom til alt, ikke have noget imod at bringe et offer for hendes skyld ogsaa. Han var saa lidet egenkjærlig, saa hæderlig, at hun var sikker paa, han vilde være glad ved at bære sin del af skammen, han ogsaa. Men gid dette ikke havde hændt alligevel! Stakkars Phil!

Eftermiddagen gik langsomt. Det var varmt, og punkhaerne var i bevægelse i dagligstuen, idet de svingede frem og tilbage med en sagte, ensformig bevægelse.

Mrs. Morris laa i en lang stol med halvtlukkede øine, mens hun tænkte paa den forestaaende reise. Hun havde ingen forberedelser at gjøre, for hun nærede afgjort uvilje mod den tanke at tage noget med sig og havde bestemt sig til at reise i ridedragten, indtil hun kunde kjøbe, hvad hun trængte i Bombay.

Hun havde givet befaling til, at ponyen skulde være færdig kl. 5. Hvis hun red langsomt, vilde det tage en god time, før hun kom til det aftalte mødested, og en nervøs frygt greb hende, forat oberst Morris skulde komme hjem i sidste øieblik og tilbyde at være med hende.

Alt var stille; nu og da saa hun ængstelig paa klokken, der syntes at staa stille for hende.

Den slog tre- halvfire. Klokken fire vilde hun klæde sig om. Men da hørtes lyden af vognhjul udenfor; og et øieblik senere havde hendes værdige muhamedanske kjeldermester løftet forhænget og viste tre damer ind i værelset. Det var gode venner alle tre, som var komne for at tale om bazaren for de forældreløse. De slog sig godt til ro. Mrs. Morris undergik en sjælelig tortur i tre kvarter, mens hun skjænkede the for dem og talte om markedsboder. Hun bar det med heltemod alt sammen. Undertiden bragte et stjaalent blik paa uhret hende til at give et feilagtigt svar, men hun gjorde det godt igjen ved at love bidrag til bazaren med en ædelmodighed, som frydede hendes veninders hjerter.

„Jeg undres, hvad de vilde gjøre med sagerne, hvis jeg sendte dem fra Bombay“, tænkte hun. „Brænde dem formodentlig“. Men nu var de overstrømmende i sine taksigelser. „De er altid saa venlig, kjære Mrs.

Morris", sagde de. Og tilsidst, — netop som hun fik en følelse af, at hun ikke kunde holde det ud længere, — gik de sin vei.

Med et lettelsens suk hørte hun dem kjøre afsted, og gjorde sig saa med feberagtig iver istand til rideturen. Ingen flere hindringer opholdt hende, og lidt over fem red hun hjemmefra, mens hendes hjerte bankede næsten hørlig ved tanken paa det, der skulde komme.

Eftermiddagen var lummer; men hendes vei gik langs floden, og Mutteeabad er overordentlig stolt af sin flod, saa der er plantet en skyggefuld allé langs den nordre bred paa en temmelig lang strækning. Hun red langsomt paa sin vakre arabiske pony og mødte meget faa. En time senere vilde hun have truffet halve byen der, men nu stødte hun kun bare paa postmesterens hustru med en *tonga* fuld af børn og lidt længre borte den gode lille *padre,* varm og støvet, mens han slæbte sig frem med en pakke bøger til nogle syge soldater oppe paa hospitalet.

Han stansede og hilste venligt paa hende, mens de vekslede nogle ord, og da han var gaaet videre, maatte hun stanse og se efter ham med taarefyldte øine. Gode, venlige, lille mand! Det var bittert at tænke paa, at hun snart vilde miste hans venskab for bestandig.

Da hun kom forbi Nortons bungalow, tænkte hun med et misundeligt stik i hjertet paa Mrs. Norton og hendes kjærlighed til sin „Dick". Hvorfor kunde ikke John være mere lig major Norton? Hvis han virkelig havde holdt af hende, — hun afbrød sig selv. Nu fik hun bare tænke paa Phil, — den kjære Phil, som ventede med slig længsel paa hende.

Ved tanken paa ham kom der glans i øinene og farve i kinderne, og hun følte sig næsten let om hjertet igjen. Hun red lidt raskere til; den hurtige bevægelse gjorde hende godt.

De skulde mødes ved en lav molo, som var bygget i gamle dage for at give flodens løb en lidt anden retning; det var et ensomt sted, hvor der bare var et par af de indfødtes hytter i nærheden.

Da Mrs. Morris kom derhen, saa stedet ud, som om det sov; der fandtes ikke et menneske. Phil var øiensynlig sent ude. Hun steg af, og da hun havde bundet hesten til et gammelt mangotre, satte hun sig ned paa et af stentrinene og saa ud over vandet, mens hun ventede.

Tilhøire stod en forladt liden helligdom for Hanuman, abeguden, med sin sædvanlige udpyntning af rødmalte stene og visne kranse. Længre oppe stod nogle indfødte kvinder og vaskede; deres leende stemmer trængte til hende over den rolige flod.

Ti minutter gik, — et kvarter. Tilsidst fik lyden af hestehove hende til at se ivrig rundt. Nedover en smal sti mellem mangotrærne kom Etheredge i hastigt trav. Hun sprang op og løb ham imøde.

„Aa, du slemme mand“, raabte hun, „jeg har ventet saa længe paa dig“.

„Du er altsaa kommet alligevel!“ svarede han i en underlig tone.

Han steg af hesten og bandt den nær Mrs. Morris’s. Han saa varm og træt ud, og hesten skummede.

„Naturligvis er jeg kommet“, sagde hun muntert. „Jeg troede forresten aldrig, jeg skulde have kommet afsted. Men hvorfor binder du hesten?“ afbrød hun sig selv. „Det maa være svært sent, og vi kan jo gjerne gaa glip af toget!“

Ved hendes sidste ord fôr han sammen og saa paa hende med et udtryk, som bragte hende til forfærdet at raabe: „Aa, Phil, hvad er det? Er der noget paafærde?“

„Noget paafærde“, gjentog han forvirret. „Hvad mener du, Lenny?“ Et lys gik op for ham. „Er det muligt, du ikke har faaet mit brev“, raabte han.

„Jeg har ikke faaet noget brev“, svarede hun aandeløst.

Etheredge saa paa hende i taushed og ønskede sit uefterrettelige bud, hvor peberen gror.

„Saa maa jeg sige dig det“, sagde han tilslut. „Det er forbi med vore planer, Lenny! Idetmindste for en stund. Igaaraftes mistede jeg pengene, — fordømte nar, som jeg var. Jeg tror, jeg maa have været afsindig. Obersten ved det, — det er da underligt, han ikke har fortalt dig det?“

„Jo, det gjorde han. Ved frokosten —“

„Du ved det altsaa!“ afbrød han hende.

„Nei, næsten intet! Gaa videre, Phil, hvad er hændt?“

„Han var saa forbauset over, at jeg tog mig saa nær af det og sagde, at det ikke gjorde noget. „De kan jo sende mig pengene hjemmefra eller vente, til De kommer tilbage“, sagde han. Naar jeg kommer tilbage!“

Han lo og Mrs. Morris for gysende sammen.

„Le ikke paa den maaden, Phil! Har du forsøgt at laane penge af nogen paa stationen?“

Han rystede mørk paa hovedet. „Det nyttede ikke. Jeg har forsøgt i hele dag. De svarede allesammen, at de kunde skaffe mig dem om en eller to dage, — men det var jo til ingen verdens nytte. Saa sendte jeg et brev til dig; du skulde havt det ved firetiden.“

„Aa“, afbrød hun, „det maa have kommet, da der var visitter hos mig. Jeg har givet befaling til, at de aldrig skal forstyrre mig da. Men hvad sagde du i det, Phil?“

„Jeg sagde, at alt var forbi for det første, men bad dig komme hid alligevel for at sige farvel til mig. For jeg maa reise i ethvert tilfælde, ved du.“

Hun forstod ham ikke ganske. Hvad mente han, spurgte hun sig selv. Hun fattede ikke i den første overraskelse den fulde betydning af hans ord, men hun veg uvilkaarlig tilbage for den mulighed, som laa bag.

„Du ved, jeg maa reise“, gjentog Etheredge, som følte sig yderst uvel ved at maatte give en mundtlig forklaring. „Jeg maa være hjemme den femtende paa grund af ordningen med sagførerne, — jeg har jo fortalt dig om alt det, Lenny!“

„Ja, jeg husker det nok“, svarede hun langsomt. „Men, Phil, — vil du forlade mig? Jeg troede — — du trængte til mig!“

Hun saa bønfaldende op paa ham med taarer i øinene. I næste øieblik havde han hende i sine arme.

„Gode himmel, Lenny! Ja, jeg elsker dig!“ raabte han lidenskabeligt. „Det er helvede paa jorden at maatte forlade dig, men jeg maa, jeg maa! Tag det ikke paa den maade, min elskede, — græd ikke!“ Han trak hende tættere ind til sig og kyssede hende ømt. „Det er bare en skilsmisse paa tre maaneder, — næste vinter skal jeg søge om permission igjen, og da skal jeg ikke lade dig blive tilbage!“

Han bøiede sig over hende for at kysse hende igjen; men med en pludselig bevægelse frigjorde hun sig og saa paa ham med et underligt udtryk i øinene.

„Hvorfor kan vi ikke reise nu, Phil? Er det bare for pengenes skyld?“

„Naturligvis“, svarede han overrasket. „Min egen elskede, du maa da forstaa, at jeg ikke kan tage dig med mig, saalænge jeg endnu skylder Morris noget! Du ved, han aldrig vilde lade mig faa afgjøre det senere, — og tænk bare, hvad folk saa vilde sige! Det *er* forfærdeligt, — men vennen min, det maa saa være!“

Hun svarede ikke. Hun tog nogle nølende, usikre skridt bort fra ham, og han fulgte uroligt efter. Lenny tog det saa underligt, syntes han.

Mrs. Morris vendte sig med et om og greb fat i hans frakkeopslag med to smaa skjælvende hænder. Hun saa ham ømt og alvorligt ind i ansigtet.

„Kjæreste ven!“ sagde hun blødt, „jeg kan ikke indse, at det, folk vilde sige, skulde gjøre det bedre eller værre for os. Bryr du dig saa lidet om mig — og saa meget om dem?“

Etheredge stønnede høit.

„For Guds skyld, Lenny“, hviskede han ømt, „se ikke slig paa mig! Frist mig ikke! Du vil da ikke faa mig til at gjøre noget, jeg vilde skamme mig over? Vær fornuftig, elskede! Vi skal nok faa ordnet det næste vinter!“

Hun slap ham og vendte sig sukkende bort.

„Aa, Phil! Og hvad tror du, de tænker om mig?“

Han kunde ikke undertrykke en utaalmodig bevægelse.

„Jeg forstaar dig ikke“, raabte han. „Det samme vilde de sige nu.“

„Det ved jeg“, svarede hun træt.

Der var et øiebliks stilhed. Saa vendte hun sig om til ham med vilde, fortvilede øine.

„Phil, — Phil!“ raabte hun. „Ved du, hvad du faar mig til at tro? Aa, jeg kan ikke — vil ikke tro det! Du mener da ikke, at det intet gjør, hvad folk siger om mig, — at det bare har noget at betyde, hvis de skulde have noget at sige paa dig. Og alligevel — — kunde du da ikke finde dig i noget for min skyld, Phil? Jeg kunde have taalt saa meget — for din! Synes du, det er ret at ville, jeg skulde vente, til jeg mistede mine venner — alt — mens du intet taber? For du ved, at ingen vilde lægge nogen skyld paa dig næste vinter. Den vilde falde helt paa mig.“

Hans ansigt blev ganske rødt.

„Det er ikke pent af dig at fremstille det slig“, sagde han varmt. „Ved Gud! Jeg troede ikke, du kunde være saa grusom, Lenny! Som om der kunde trækkes sammenligninger her! Naar penge kommer med i spillet, forandres sagen, — da blir det et ærespørgsmaal.“

„Jeg forstaar“, sagde hun bittert. „Din ære er det, alt dreier sig om. Jeg — jeg bliver ikke regnet for noget!“

Hun lænede sig til moloen og følte sig rent svimmel. Dette var frygteligt.

Han saa paa hende, baade vred og ulykkelig. „Du kunde gjerne tage imod fornuft!“ sagde han.

Han gik hen til hende; men hun strakte afværgende hænderne ud mod ham.

„Rør mig ikke“, raabte hun. „Kom ikke nær mig! Jeg skammer mig ved at tænke paa, hvor høit jeg har elsket dig, — og ved at tro, du elskede mig!“ Hun vendte sig om, gik raskt hen til ponyen og løste den.

Etheredge saa paa hende i vred ubeslutsomhed. Han vidste ikke, hvad han skulde sige eller gjøre; dette havde han ikke ventet.

Hun førte ponyen hen til det lille tempel og forsøgte at stige op paa den fra et af trappetrinene, — men ponyen rørte sig, og hun naaede ikke op. Hun forsøgte igjen og uden held. Pludselig gjemte hun ansigtet ved hestens hals og brast i taarer.

Etheredge var i et nu ved hendes side. „Lenny, — min egen elskede, — dette holder jeg ikke ud!“ raabte han. Han trykkede hende uagtet hendes modstand tæt ind til sig. „Du gjør mig forrykt, Lenny! Vil du ikke vente til næste vinter, kjære?“

Hun rystede hulkende paa hovedet.

„Godt“, sagde han med en fortvilet beslutning. „Saa reiser vi nu. Der er endnu tid. Og folk kan sige, hvad de vil!“

Mrs. Morris trak sig bort fra ham.

„Løft mig op i sadelen“, sagde hun tonløst.

Han adlød uden at sige et ord og satte hende som et barn op paa hesten.

Hun samlede tøilerne og saa ned paa ham et øieblik med et stolt udtryk i øinene.

„Tror du, jeg tager imod et uvilligt offer?“ spurgte hun. „Du skal ikke opgive noget for min skyld. Sig ikke et ord mere, — du kan ikke gjøre det godt igjen nu. Men, Phil, — har du holdt den ringeste smule af mig, saa lad mig aldrig — aldrig se dig igjen.“

Hun bøiede sig med et ned og kyssede ham ømt. I næste øieblik var hun og ponyen langt borte paa veien til Mutteeabod.

Etheredge stirrede efter hende, saalænge hun var at se. Saa løste han sin egen hest og red til jernbanestationen. Han gjorde intet forsøg paa at analysere sine følelser, — de var altfor blandede.

Men han følte sig skuffet over Mrs. Morris. Han var ude af stand til at begribe, hvorfor hun havde havt saa liden forstaaelse af hans skrupler.

* * *

Nogle maaneder senere kom oberst Morris en morgen ind i sin hustrus værelse med en pakke breve i haanden.

„Her er din post, Nell“, sagde han muntert. „Fem breve hjemmefra til dig, — du lille graadige sjæl, — og jeg har bare faaet et!“

Mrs. Morris smilte og rakte haanden ud efter brevene.

„Hvem er dit fra?“ spurgte hun.

„Aa, det er bare svar fra Etheredge paa et, jeg skrev for nogen tid siden til ham for at erkjende modtagelsen af de penge, han sendte mig. Han kommer forresten med en overraskende nyhed, — han skal bytte med en anden fyr og kommer ikke tilbage igjen. Det gjør mig ondt, og dig ogsaa, ikke sandt?“

Hun mumlede et svagt ja, og hendes mand vedblev:

„Vi kommer til at savne ham meget. Han var en slig kjæk, hæderlig ung mand. Han siger ikke stort forresten, haaber bare, at du har havt godt af turen til Ooty, og siger, han blev meget bedrøvet over at høre, du havde været syg. Det var vist det hele. Hvorledes er det med dig idag? Føler du dig bedre?“

„Jo da“, svarede hun bestemt. „Saa bra, at jeg næsten tror, jeg vil tage mig en ridetur ieftermiddag!“

„Det var deiligt“, udbrød han fornøiet. „Nu skal jeg lade dem be-

væge Selim lidt; ellers vilde han kanske være lidt for livlig. Du har jo ikke redet paa ham siden marts!"

„Har ingen anden redet paa ham da?"

„Men kjære dig!" raabte han, „tror du, jeg vilde lade nogen anden ride paa din pony — og det mens du var saa syg?"

Mrs. Morris rakte haanden ud mod sin mand med en liden latter, der halvt var et suk.

„Du forkjæler mig, John!" sagde hun.

Oldtidens glasspeil.

(Efter Marcellin Berthelot i „*Revue Scientifique*").

Den store franske kemiker Berthelot modtog sidste september endel smaa speil, som var fundne i nærheden af Reims i gallisk-romerske grave fra det tredje eller fjerde aarhundrede e. K. Han har i sit laboratorium underkastet belægget paa disse speil en række af kemiske prøver, dels for at opdage, hvoraf det bestaar, og dels for at udfinde fremgangsmaaden ved speilenes tilvirkning. Han redegjør i et af de sidste hefter af *Revue Scientifique* for resultaterne af disse sine arbeider.

Glasset er altid meget tyndt, og samtlige speil ganske smaa og indhule. Det største maaler omtrent fem cm. i diameter; siderne udgjør en uregelmæssig polygon; glassets kanter giver indtryk af at være klippede med en saks heller end afhuggede med en sten. Den konvekse overflade er velpoleret og glinsende og repræsenterer et stykke af en kugle, som vilde have en diameter af henved tyve centimeter. Det fremgaar ganske tydeligt, at gjenstanden ikke kan være støbt, dertil er desuden glasset for tyndt — det maaler omtrent en halv millimeter i tykkelse. Glasset maa have været *blæst*; det vil sige, det maa udgjøre et stykke af en blæst glasballon. Glasblæserkunsten kjendtes allerede i det gamle Ægypten.

Den konkave side af glasset bedækkes af et stof, som, naar man ser paa det gjennem glasset, viser sig som et metal delvis oxyderet og af rødligbrun farve mod en ugjennemsigtig, hvid baggrund. Seet bagenfra er belægget ensformigt hvidt; dette skyldes en hvid substans, som overalt dækker det egentlige metalliske belæg.

De kemiske analyser godtgjør, at metallet er, praktisk talt, rent *bly*, og det hvide belæg er væsentlig blykarbonat, dannet ved blyets oxydation. Der findes intet spor af organisk materie, altsaa intet lim af den art, som benyttes til at fæste bladmetal. Ved at bortskrabe belægget viser det sig, at dette sidder saa fast til glasset, at det ikke helt kan bortskaffes ved skrabning. Opløses det i en syre, viser glasset sig angrebet af metallet.

Det fremgaar heraf ganske tydeligt, hvorledes tilvirkningen har gaaet for sig. Den har været meget enkel. Glasset er blevet opvarmet og nogle draaber smeltet bly heldt over den konkave side. Endel af blyet

har da straks oxyderet til hvidt blykarbonat, som derefter har beskyttet metallet mod videre oxydation, — og mod glasset har man faaet en ren sølvhvid metallisk flade.

Vi ved forøvrigt, at denne fremgangsmaade anvendtes endnu i det XIII. aarhundrede. Muligt er det ogsaa, at blyet er heldt ind i det indre af den blæste glasballon, hvorefter denne siden er bleven opskaaret i mindre stykker.

Hvorvidt disse speil benyttedes til toilettebrug eller til personlige eller arkitektoniske prydelser, er det endnu umuligt at afgjøre. De synes næsten *for* smaa og ved sin konkave form uhensigtsmæssige til toilettebrug.

Plinius taler, foruden om de velkjendte metalspeil, om visse glasspeil, som var opfundne i Sidon, — men uden at fortælle os noget om dem. Der er kun et eneste sted i de gamles skrifter, hvor vi faar nærmere oplysning om disse speil. Det findes hos Alexander d'Aphrodisias fra det tredje aarhundrede f. K. Han siger: „Hvorfor har glasspeilet en saa sterk glans? Fordi indsiden er bedækket med tin."

Brugen af bladmetal var meget almindelig saavel i middelalderens som oldtidens kunst-haandværk. Man fæstede, ved hjælp af et lim, de tynde blade til forskjellige gjenstande, deriblandt til glas. Haandværkerne maa snart have merket, at der paa den maade ofte fremkom en speilende flade. Herfra er man da blevet ført til tilvirkning af glasspeil ved bladbelæg, dels af guld, dels af sølv og dels af tin.

Men det er vanskeligt ad denne vei at opnaa fuldstændig regelmæssige speilflader, — deraf opfindelsen af blybelægget og den ovenfor beskrevne fremgangsmaade. Den udgjør saaledes et betydeligt fremskridt i speiltilvirkningens historie.

Disse fund viser os, at dette fremskridt var gjort allerede i oldtiden. Med saa meget af dens viden blev det imidlertid snart glemt, og det var først i den tidligere *videnskabelige* renaissance, der betegnes ved navne som Roger Bacons, at denne kunst atter gjenopdagedes fra gamle skrifter og haandværkertraditioner. Vincent de Beauvais omtaler saaledes i det trettende aarhundrede tilvirkningen i hans tid af blybelagte speil — netop som vi ovenfor har gjort.

Senere, henimod slutningen af det femtende aarhundrede, blev i Murano blyet erstattet af et *tinamalgam*, som havde den fordel at være flydende ved ganske lav temperatur. Blyet havde nødvendiggjort hede og derfor meget tyndt glas for at undgaa sprækning; nu kunde tilvirkningen foregaa ved almindelig temperatur; der kunde derfor anvendes tykt glas, og metallet var mere hvidt og speilende end blyet. Denne opfindelse gav os de berømte venezianske speil.

I vor egen tid er tinamalgamet afløst af *sølv, som udfældes kemisk.* Dette giver os den mest økonomiske, den mest hygieniske og hvad resultaterne angaar, den bedste metode.

Stillingen i Spanien — Borgerkrig?

I.

Kan Sagasta redde Spanien?

(Efter Leonard Williams i »*Fortnightly Review*«).

„*Fortnightly Review*" indeholder to orienterende artikler om stillingen i Spanien, som vi alle ved er fortvilet og hvert øieblik kan udfolde revolution og borgerkrig. Den ene artikel er af en englænder, som har søgt at sætte sig ind i forholdene. Den anden er delvis af Marquis de Ruvigny og delvis af en anden engelskmand. Den første skildrer den almindelige situation; den anden giver en klar forstaaelse af karlistbevægelsen.

Forfatteren af den første artikel siger: Jeg har været i Porto Rico og undersøgt de saakaldte „reformer" fra sidste januar. Jeg har været paa Kuba og iagttaget krigen. Jeg opholder mig i Spanien, hvor jeg iagttager den politiske udvikling fra dag til dag og fra den ene time til den anden.

Sjelden i verdenshistorien har vel en nation staaet overfor saa mange og saa alvorlige farer, som de Spanien i dette øieblik maa møde. Amerikansk indblanding paa Kuba, national fallit af den mest fuldstændige og fortvilede art og muligheden, for ikke at sige sandsynligheden, af revolution og borgerkrig. Det spanske folk er naturlig nok fuldstændigt modfaldent. Det forstaar, at det er ført bag lyset og bedraget af sine styrere, og at den sidste konservative regjering har naaet den størst mulige dybde af administrativ udueligbed og skamløshed. Og i dette kritiske øieblik staar folket splittet i bittert kjæmpende politiske partier. Om at samles til fædrelandets redning er der ikke tale. De bittesmaa personlige jalousier, misundelser og ærgjerrigheder fylder fremdeles og behersker Spaniens politiske liv.

Det spanske folks temperament er besynderligt. En fast regjering, som søger at gjøre sit bedste og gjøre, hvad ret er, har det vanskeligt for at tolerere; men en brutal despotisme bærer det let. Jo grusommere og mere trykkende despotiet er, desto mere finder de i det at beundre og vise lydighed. Dette karaktertræk benyttede den forrige konservative premierminister, Señor Canovas del Castillo, sig af. Han var Spaniens *stærke mand* og styrede folket med sin hvasse kløgt som med brutal magt. For ham var folkets ønsker, besværinger eller meninger den tomme luft. Det var *sine egne* meninger, han alene tog hensyn til, og syntes ikke

folket om dem, saa knipsede han med fingrene under dets næse og sagde: „Vil du mig noget, saa kom bare an“. Han regjerede ved hjælp af sit politi, af armeen og en nyttig del af pressen, som han med stor skjønsomhed forstod at bestikke.

Denne hans optræden imponerede spanierne gjennem en lang række af aar; men i den senere tid var dog hans magt begyndt at vakle. Hans tyranni begyndte at blive folket trættende, og den kubanske krig aabnede dets øine for hans mangler som styrer. De hørte ham forsikre, at det kubanske oprør var betydningsløst og vilde være kuet om en maaneds tid, og imidlertid saa de krigen vare ved, skatkammeret tømmes, og folkets egne sønner rives bort for at dø paa Kuba af feber og vanrøgt. Trylleriet var forbi. Hans død kom som det naturlige udfald og en ikke uretfærdig straf for hans hele politiske færd. Det kom ikke uventet. Mange ventede det sidste aar af hans liv at høre om hans død for morderhaand hvilken dag som helst. Jeg for min del forudsaa og ventede denne udgang paa hans liv, længe før den kom. Han var blevet en voldsomt hadet mand. Det formelig regnede med forbandelser over ham ude blandt folket. Og det er unegteligt, at han har ødelagt det før svage Spanien. Havde han været en stor statsmand, som hans venner vilde gjøre ham til, saa havde han forudseet følgerne af en kubansk krig og frelst landet derfra for enhver pris. I hvert hjem, hvorfra en søn er drevet ud til Kuba, kan nu republikanerne eller karlisterne — *ethvert* revolutionært parti — regne paa sikker støtte. Som det var, var det en lykke for Spanien, at Canovas døde. Der vilde i modsat fald utvilsomt have fulgt en blodig og altødelæggende borgerkrig med forfærdelige grusomheder paa begge sider.

Den regjering, han havde dannet, blev siddende en tid efter hans død, takket være den nye sympati, som hans voldsomme endeligt havde forskaffet ham og hans. Saa faldt den, og Sagasta har overtaget det fallerede bo, som Canovas efterlod sig. Den situation, han nu staar overfor, er følgende: Spanien er bragt til betlerstaven. Kredit eier det ikke. Armeen, som altid har staaet tilbage for andre nationers, er nu ødelagt af sygdom og demoraliseret af modfaldenhed; den er aldeles ude af stand til at optage kampen med en civiliseret magt. Flaaden er raadden. Folket er dybt utilfreds og sterkt uenigt; splittet i skarpt modsatte partier. Nogle er for det bestaaende; andre for Don Carlos; og atter andre er republikanere.

Vil Sagasta kunne klare denne fortvilede situation? Forfatteren anser det ikke usandsynligt, om end tvilsomt nok.

Efter hans mening er der blot én vei til frelse for Spanien. Kuba maa opgives; men under saadanne former, at det spanske folk ikke straks forstaar, hvad der er hændt. Dette kan bedst ske ved de Forenede Staters

hjælp. Forfatteren tænker sig muligheden af, at Sagasta allerede har givet Washington-regjeringen *carte blanche* paa Kuba paa den ene betingelse, at det spanske folk intet skal vide, og at de Forenede Stater hjælper ham med at føre det bag lyset. Han skal faa holde patriotiske og modige taler i Madrid. I Washington skal man intet hensyn tage dertil; de vil kun være en del af komedien.

Forfatteren udtaler ogsaa, at de Forenede Staters ret om ikke pligt til at skride ind paa Kuba i menneskehedens navn er utvilsom. Hvad Weyler har udrettet der i retning af barbarisk grusomhed er ubeskriveligt. Hertil kommer, at man maa erindre, at Kuba allerede havde en ganske talrig befolkning af indvandrede amerikanske borgere (øen *er* forlængst i enhver henseende udenfor politiken, en del af Unionen), og at Weyler og hans tropper har faret særlig haardt frem mod disse. Hundrevis af dem er berøvet alt, hvad de eiede.

De Forenede Staters optræden har, mener han, hidtil været eksemplarisk overfor Spanien; men nu er den tid kommen, da taalmodighed ikke længer er en dyd, men en forbrydelse.

Naar saa Kuba ved de Forenede Staters hjælp er godt og vel amputeret fra et statslegeme, som øen ellers vil totalt ødelægge, saa kan Sagasta vende sig til det indre og muligens ved en samtidig fast og tolerant regjering vinde tillid og popularitet for sin regjering. Han maa tage sig iagt for Weyler, som drømmer om at spille Esparteros rolle.

Karlismen er altid farlig i Spanien, især paa grund af dens sags retfærdighed. Den saakaldte hertug af Madrid er ligesaa retmæssigt Karl VII af Spanien i dette øieblik, som Victoria er Englands dronning. Den spanske arvefølgelov, vedtagen af konge, Kortes og kommuner, gjør Don Carlos til Spaniens konge. Den blev erklæret ophævet af libertineren og kjeltringen Ferdinand VII, men uden folkets sanktion. En saadan ophævelse er naturligvis værdiløs. Alene i kraft af den eksisterer dog det nuværende dynasti. Alene ved den er Don Carlos udelukket fra sine fædres trone. To trediedele af det spanske folk er paa Don Carlos's side, og i den sidste karlistkrig vilde han have seiret, dersom han havde vist mere mod og energi i kampen og mindre libertinisme overfor sine mest loyale officerers hustruer.

Kan Sagasta formindske skatterne, skaffe fred og ophjælpe handel og jordbrug, saa tør han frelse baade Spanien og det nuværende dynasti. Kan han det ikke, og det hurtig, saa staar Don Carlos's store chance for døren.

II.

Karlismen.

(Efter Marquis de Ruvigny og Cranstoun Metcalfe i „*Fortnightly Rev.*“).

Før Filip V's tid synes der ikke at have været nogen klar arvefølgelov i Spanien. Filip V var den første bourbon, som sad paa den spanske trone. Straks efter sin tronbestigelse sammenkaldte han Kortes for at give en lov angaaende arvefølgen.

Denne forsamling mødte i Madrid den 6. oktober 1712, og efter 3 maaneders forløb vedtog den en lov, hvis væsentlige indhold er: At tronen ved Filips død skulde arves af hans ældste søn og videre af dennes mandlige efterkommere — altid af den ældste søn. Uddøde denne linje af huset, hvad mandligt afkom betræffer, skulde tronen arves af de yngre sønner af Filip og deres mandlige efterkommere — i samme rækkefølge efter alderen. Skulde det hænde, at der ingen mandlige efterkommere af Filip længer fandtes, saa vilde kronen arves af den ældste datter eller nærmeste kvindelige slegtning af den sidste mandlige regjerende efterkommer af Filip.

Samtlige spanske kommuner blev gjort bekjendt med denne lov og anmodet om at befuldmægtige sine repræsentanter i Kortes til at stemme over den. Den blev forelagt alle stænder og kommuner, og endelig enstemmig vedtaget af folkets repræsentanter i Kortes, hvorpaa den underskreves af kongen og promulgeredes som rigets arvefølgelov, vedtagen af folk og fyrste i forening.

Ifølge denne lov er Don Carlos Spaniens konge. Loven er aldrig bleven ophævet i de former, hvori den vedtoges. Kortes eller folket har aldrig ophævet den.

I 1833 døde Ferdinand VII uden mandlige efterkommere. Den nærmeste til tronen ifølge arvefølgeloven var da hans broder Don Carlos. Men den 11. december 1829 ægtede den gamle Ferdinand, en maaned eller to efter sin tredie hustrus død, sin fjerde dronning, Donna Christina af Neapel. Donna Christina opnaaede straks absolut magt over Ferdinand. For sine planer fandt hun ogsaa støtte hos det liberale parti, som hadede Don Carlos paa grund af hans sterke vedhængen ved den katolske religion og hans konservative monarkiske syn. Hendes planer gik ud paa at faa Ferdinand til at „ophæve“ rigets arvefølgelov til fordel for eget muligt kvindeligt afkom — en datter ved hende. (I tilfælde af en søn, vilde denne naturligvis ifølge loven blive tronarving). Ferdinand afviste forslaget, som maatte fremkalde en revolution, mente han; men blev dog aftvungen det løfte, at hvis dronningen blev svanger, vilde han paany tænke paa sagen. Et par uger efter viste hun tegn paa svangerskab, og den 29.

marts 1830 udstedte Ferdinand et edikt, hvorved han „ophæver“ arvefølgeloven til fordel for kvindeligt afkom.

Men man vil straks se forskjellen mellem denne lovens „ophævelse“ og dens første vedtagelse. Den vedtoges af det hele folk efter nøie drøftelse. Den „ophævedes“ blot ved et kongeligt edikt frarevet en gammel mand af en ærgjerrig kvinde.

Don Carlos blev af sine venner og tilhængere opfordret til at gribe til vaaben; men han svarede, at han ikke kunde føre vaaben mod sin broder.

Den 10. oktober 1830 fødte dronningen en datter, den senere Isabella II. Man forsøgte nu at faa Don Carlos til at fraskrive sig sine rettigheder, men uden held. Kongen lod ham underrette om, at han havde udnævnt dronningen til regentinde efter sin død og bad ham være hendes raadgiver. Don Carlos afslog. Kongen tilbød da at udnævne ham til medregent, mod at han anerkjendte den nyfødte prinsesse som tronarving. Intet hjalp, og det saa ud til borgerkrig. Paa dette var dronningen ikke forberedt; kongen blev skræmt og fik sterke samvittighedsnag. Han var da i døende tilstand. Dronningen gav efter, og et nyt edikt blev udstedt, som gjenoprettede den gamle arvefølgelov. Kongen udtalte efter at have undertegnet det, at han nu kunde dø i fred. Han tabte ogsaa straks bevidstheden, men kom sig dog senere igjen, uden dog at blive, hvad han havde været.

Da folket fik høre, at ediktet af 1830 var ophævet, blev der almindelig jubel. Men dronningens parti blev yderst forbløffet og forbitret. Dronningens søster, hertugingen af Cadiz, skyndte sig til Madrid for at tage søsteren i skole. Og dronningen fik den dødssyge mand til endnu engang at skifte sind. Den 6. oktober 1832 udnævnte han dronningen til regentinde. Hun begyndte straks at rense armeen og den civile administration for alt, som kunde mistænkes for at nære karlistiske sympatier. Da dette verk var udført, slog hun sit slag. Den 31. december udstedte *hun* et dekret, hvori det sidste kongelige edikt af 18. september (der gjenoprettede den gamle lov) erklæredes for ugyldigt, og dermed var Isabella atter tronarving. Nogle dage senere lod hun Don Carlos og hans familie udvise af landet. Men allerede den fjerde april fik han ordre til at vende tilbage til Madrid for at sværge troskab til Isabella. Hertil svarede han:

„Overbevist om den legitime ret, jeg besidder til Spaniens trone, saalænge Deres Majestæt ikke har mandligt afkom, har jeg at udtale, at hverken min samvittighed eller min ære tillader mig at aflægge den nævnte ed eller at anerkjende nogen anden ret til tronen end den her omskrevne“.

Den 20. juni mødte Kortes for at aflægge troskabseden til Isabella.

Biskopen af Toledo, som altid havde administreret denne edsaflæggelse, negtede at være tilstede, da den hele affære var ulovlig og grundlovsstridig. Protester kom ind fra alle kanter. Men det var let at finde en biskop, som var villig til at forestaa ceremonien. Eden blev aflagt, og da Ferdinand døde den 29. september 1833, udraabtes den treaarige Isabella til dronning.

Paa denne maade berøvedes Don Carlos og hans efterkommere den spanske trone. Men en arvefølgelov vedtagen og godkjendt af folket kan jo ikke retmæssig igjen ophæves uden ved folkets vilje. Det spanske folk kunde afsætte Don Carlos; men saalænge det ikke skeede, var han at anse som Spaniens retmæssige konge.

Dronningen havde saa vel befæstet sin magt, at det oprør, som fulgte paa kongens død, havde smaa chancer at begynde med. Der fandtes ikke en karlist i ledende stilling. Don Carlos selv vandrede pengeløs om i Portugal. Men hans tilhængere optog kampen. Oberst Thomas Zumalacarregui satte sig i spidsen for 400 mand, som snart voksede til 3000. Men efter at have beseiret seks spanske armeer og ødelagt alle Christinas generalers militære ry, døde han. Skræmt ved karlisternes fremgang, afsluttede imidlertid dronningen en kvadrupelalliance med England, Ludvig Filip og Portugal. England tog aktiv del i at undertrykke „oprøret", og ved de allieredes hjælp maatte Don Carlos omsider trække sig tilbage. Han døde i 1855 i Triest. Allerede i 1845 havde han abdiceret til fordel for sin søn Don Carlos VI, hertug af Montmolin.

Christina fandt ikke regjeringen nogen let byrde. I 1836 maatte hun underskrive en ny og mere liberal grundlov. I oktober 1840 greb general Espartero regjeringen og forviste dronningen til Frankrige. Efter tre aars militærdespotisme maatte han selv flygte til England. I 1843 erklæredes derpaa Isabella for at være myndig, skjønt hun blot var tretten aar gammel, hvorpaa hun udraabtes til regjerende dronning. Hun tilbagekaldte straks sin moder.

I 1846 forbausedes Europa ved Dronning Isabellas ægteskab med sin fætter Francesco d'Assisi, medens hendes søster samtidig viedes til hertugen af Montpensier, Ludvig Filips yngste søn. Det havde været Ludvig Filips ønske at faa Isabella gift med hertugen af Aumale for saaledes at sikre sin egen æt Spaniens trone; men dette forhindredes af lord Palmerstone. Ludvig Filip følte sig imidlertid sikker paa at have vundet tronen for Montpensierfamilien gjennem Isabellas ægteskab med Francesco d'Assisi. Men til det skandaliserede Europas forbauselse og Ludvig Filips sorg fødte Isabella flere børn. Alphonzo den XII fødtes 1857. Don Carlos VI førte en treaarig krig for sin ret og beseiredes ved bestikkelser.

I 1854 og 56 var der mindre karlistopstande. I 1860 landede Don Carlos og hans broder Ferdinand med 3000 mand under general Ortega,

men de overraskedes og toges til fanger. Ortega blev skudt, og prinserne tvungne til at fraskrive sig sine rettigheder. Men broderen Don Juan af Bourbon havde ikke havt del i ekspeditionen og protesterede øieblikkelig paa sin broders vegne mod den aftvungne retfraskrivelse, medens han fastholdt, at familiens rettigheder, grundede paa den gamle arvefølgelov, ikke kunde berøres af, hvad en enkelt prins behagede at gjøre. Straks efter erklærede Don Carlos retsfraskrivelsen ugyldig. I 1861 døde Don Carlos, og Don Juan den III blev Spaniens legitime konge. I 1868 abdicerede Juan til fordel for sin søn, hertugen af Madrid — nu *Hans Katolske Majestæt, Don Carlos VII.*

I september 1868 blev Isabella afsat og fordrevet til Frankrige. Der var nu et interregnum af borgerkrig, indtil Amadeus, hertug af Aosta og Victor Emanuels anden søn, overtaltes til at modtage kronen. I 1872 begyndte den sidste karlist-krig. Aaret efter frasagde Amadeus sig tronen. Republiken blev proklameret; men denne faldt snart for en militær revolution, som satte Alfonzo den XII, Isabellas søn, paa tronen. Don Carlos kjæmpede en dygtig kamp i fem aar, men maatte da give sig overfor Bismarcks fiendtlige indgriben. Tyske skibe hindrede al tilførsel fra sjøen, medens Frankrig efter Bismarcks initiativ stængte nordgrænsen. Rusland var den eneste magt, som ikke stillede sig *imod* karlisterne. Don Carlos har altid søgt at undgaa unyttig blodsudgydelse. Han vil ikke støtte nogen opstand, før udfaldet synes rimelig sikkert. Men nu er karlisterne udmerket organiserede over det hele land, og der ventes kun paa et vink fra prinsen for at sætte det hele i bevægelse. Der vil neppe engang blive mere end en del lokale kampe — saa stærk er karlisternes sag — med mindre fremmede magter atter intervenerer.

Fra 1833, da arvefølgeloven sattes tilside, og til 1876 har der været 38 oprør, revolutioner og statskup. Før 1833 var Spanien en stormagt; nu er det blot en tredjerangs stat.

Don Carlos beskyldes for klerikalisme; det er den hovedgrund, som samler liberalismen imod ham. Det er ganske feilagtigt; sandheden er blot, at han er personlig imod ateisme og religionsløshed. Men han er en moderne mand, som vilde indføre den samme tolerance i Spanien, som findes i England. Han har et aabent blik for historiske institutioners værd og agter derfor at gjengive flere af de gamle provinser selvstyre og de lokale parlamenter, som engang var deres stolthed.

Sit program har han givet i følgende skrivelse til Europas monarker:

„Dersom den Almægtige og udviklingens gang skulde sætte mig paa Spaniens trone, vil jeg ærlig stræbe at forbinde den moderne tids nyttige med forgangne tiders uundværlige institutioner. Til Kortes, fremkommet ved frit valg, vil jeg overlade det store og vanskelige hverv at give mit

kjære fædreland en konstitution, som vil, haaber jeg, blive baade varig og spansk af karakter".

Den væsentlige modstand, han har at møde, er uviljen mod at fordrive et barn fra tronen og føre vaaben mod en kvinde. Mod ham er endvidere en stor del af embedsstand og aristokrati, samt tildels den konservative kjøbmandsstand. Men for ham er folkets store masse. Han er folkets konge, som det bør en konge at være. Og for ham er det klerikale parti og den voksende intense misfornøielse, som de sidste aar har frembragt.

Forfatterne mener, at hans seir vil bringe Spanien en fast regjering og et nyt opsving. De venter hver dag at høre om den *sidste karlist-krigs udbrud.*

Dagspressen i Japan.

(Efter M. von Brandt i „*Cosmopolis*").

I Japan har der ligesom i Kina under berøringen med Vestens ideer udviklet sig en dagspresse, blot endnu hurtigere og rigere end i det mægtige, ubehjælpelige naborige, paa grund af japanernes større aandslivlighed og mangfoldighed i interesser.

Næsten halvandet hundrede aar før Perry i 1854 tvang igjennem den overenskomst, der gjorde ende paa Japans afsondrethed, var den literære virksomhed begyndt, som forberedte Shiogunatets undergang. „Dai Nihonshi", Japans historie, forfattet af et antal lærde i fællesskab, blev fuldendt i manuskript 1715, men blev først i 1851 befordret til trykken. I 1827 udkom „Nihon Gnai shi", Japans ydre historie, d. v. s. sverdadelens familiehistorie, og tendensen i begge verker var at paavise uretmæssigheden af shiogunernes herredømme og opstille mikadoen som rigets eneste retmæssige hersker. I samme aand virkede en række forfattere, som stillede sig til opgave at gjenoprette den nationale religion, Shintoismen, og lutre den for konfucianske og buddhistiske tilsætninger.

Da mikadoens parti seirede, kom den politiske og literære virksomhed i ny gjænge. Hidtil havde agitationen foregaaet hemmelig ved udbredelse af flyveskrifter o. l., men der havde ikke eksisteret nogen dagspresse i europæisk betydning. Allerede fra 1861 har der i Yokohama bestaaet fremmede aviser, og i 1867 udkom den første japanske avis, redigeret af en engelskmand Mr. Bailey; den hed „*Bakoku Shimbunshi*" eller „Tidender fra alle lande", og skulde bringe dagsnyheder fra ind- og udland. Af det første nummer blev 2000 eksemplarer afsat, men bladet maatte efter kort tid atter gaa ind, væsentlig paa grund af udgiverens ligegyldighed.

Det andet forsøg gjordes af en indfødt, en af de intelligenteste ledere af mikadoens parti ved navn Kido. Hans blad „*Shimbun Zasshi*“, „Nyhedsbudgettet“ havde til formaal at gjøre regjeringens ideer og planer tilgjængelige og forstaaelige i videre kredse; det var liberalt og arbeidede for folkets opdragelse. Endnu større indflydelse over masserne fik „*Nishin Shinjishi*“, „Tilforladelige dagsnyheder“, der i 1872 grundedes af tre fremmede. Den skildring, som hovedredaktøren, englænderen Black, har givet af de vanskeligheder, han havde at overvinde, er ligesaa underholdende som lærerig. Man raadede i begyndelsen blot over 1200 kinesiske typer, men fik efterhaanden antallet forøget til 12,000, der først blev skaaret i træ og derefter støbt i metal. Alle de indfødte medarbeidere ved avisen var Samuray, det vil sige adelige, med undtagelse af de folk, der arbeidede ved maskinen og presserne. Kostelig er beskrivelsen af, hvorledes Black, der selv samlede subskribenter, kom til en rig kjøbmand, som ikke kunde begribe, hvorfor han skulde holde et blad, som han jo allerede havde læst (d. v. s. det første nummer) og ikke kunde overtales til at tro, at der skulde komme et lignende blad med andet indhold hver dag.

Snart skjød de japanske blade saavel i hovedstaden som i provinserne som paddehatte op af jorden. Udgivere, redaktører og medarbeidere var altid Samuray, og derfor fik deres artikler en uafhængig aand og en eiendommelig sving, men ogsaa en betænkelig tendens til hensynsløs subjektivitet. Ligesom adelsmændene tidligere havde grebet til sverdet for at hevne virkelige eller indbildte forurettelser, saaledes greb de nu til pennen og anfaldt med den skarpeste kritik regjeringen og de ledende personligheder.

I begyndelsen havde regjeringen skjænket disse skriverier liden opmerksomhed, ja maaske anseet den indfødte presses virksomhed som en afleder for den langt farligere hemmelige agitation; men da antallet af dagblade stadig tog til, og deres tone stadig blev mere og mere hensynsløs — en radikal avis forlangte saaledes et helt ministerium henrettet — besluttede endelig regjeringen sig til at træffe foranstaltninger. Aaret 1875 bragte en presselov med ligefrem drakoniske bestemmelser, som blev gjennemført med konsekvens og energi. Siden den tid har neppe en avisudgiver undgaaet længere fængselsstraf og store pengebøder. I 1887 kom en ny presselov med endnu strengere bestemmelser. Da derfor parlamentet i 1891 for første gang traadte sammen, forlangte deputeretkammeret enstemmig presselovens ophævelse, men senatet satte sig derimod, og først i marts 1897 kom de to kamre til indbyrdes forstaaelse. Presseloven blev dog ikke ophævet, men bestemmelserne forandredes derhen, at ikke administrationen, men domstolene kom til at afgjøre, hvorvidt et tidsskrift eller en avis skulde beslaglægges. Hermed var dog ikke meget vundet for

pressen, thi domstolene havde allerede under den tidligere lov udvist saa ubønhørlig strenghed, at der var lidet at vente af dem. Flere avisudgivere sluttede derfor overenskomst om i tilfælde af et blads beslaglæggelse at tilstille abonnenterne et andet.

Tiltrods for de vanskeligheder, der fra regjeringens og domstolenes side gjøres pressen, er der en sand oversvømmelse af organer. Konkurrencen har sænket prisen, endog paa de bedste dagblade, ned til $^1/_{10}$ øre og har sænket bladenes moralske nivaa i samme forhold. Spalterne i et japansk gjennemsnitsblad indeholder beretninger af en mere oprørende og uanstændig beskaffenhed end de sensationelle pøbelblade i New York. Endnu lavere ligger smaabladene, de saakaldte „Ko Shimbun“; ifølge en angivelse over indholdet af et saadant blad i juni 1894 rummede det 124 artikler om teaterforestillinger, 160 om optrin i utugtshuse, 27 om slagsmaal, 40 om selvmord, 51 om mord og overfald, og som regel er tre fjerdedele af saadanne blades spalterum opfyldt af smudsige og med synlig fornøielse fortalte historier.

Paa tre eller fire undtagelser nær gjør de ledende blade sig ingen anstrengelser for at samle og offentliggjøre meddelelser om industrielle eller økonomiske spørgsmaal, tidsskrifternes artikler blir ikke omtalt, og boganmeldelser indskrænker sig til tre, fire linjer.

Angaaende karakteren af disse blades agitationsartikler kan det anføres, at ingen er i tvil om, at attentaterne paa den russiske tronfølger og senere paa Li Hung Chang skyldtes ophidsende artikler mod Rusland og Kina. Et tidsskrift antager, at grunden til den i literaturen herskende usædelige tone ligger i, at det væsentlig er ganske unge mennesker, der skriver artikler og bøger; og utvilsomt kaster den studerende ungdom sig med saa stor iver over literaturen, fordi regjeringen har forbudt eleverne ved de offentlige skoler at diskutere politik. Ungdommen betragter literaturen som en forlystelse; den fornøier sig over kjærlighedshistorier af den betænkeligste art, som pressen overstrømmer landet med. Forfatterne af disse historier er unge mennesker, som skriver om seksuelle emner uden blu og paa en vis, som er beregnet paa at opflamme læsernes lidenskaber.

Ifølge bogstatistiken er der i 1896 i Japan udkommet 26,965 bøger, deraf 4830 om retsvæsen, 1183 om religion, 1371 om astronomi, 1022 om musik, 3000 om maleri og skulptur, 813 om geografi, 615 om landbrug, 667 om industri, 416 om lægekunst, 1381 kalendere, 982 bind japanske digte, 166 bøger i kinesisk stil, 556 literære verker, 462 noveller og historier osv. Man ser af denne statistik, at der til trods for klagerne over frivol literatur ikke fattes sans for alvorlige literære beskjæftigelser.

Der udkommer i Japan omtrent 800 aviser og tidsskrifter, i Tokio alene 20 politiske dagblade og 118 tidsskrifter, hvoraf de første har en maanedlig cirkulation paa over 4 millioner, de sidste paa en halv million eksemplarer. Man kan af alle disse tal gjøre sig begreb om den literære iver, som har grebet den dannede del af nationen.

Ogsaa de uklare politiske partigrupperinger bidrager i væsentlig grad til at øge forvirringen inden den japanske dagspresse; de politiske partier beror nemlig i Japan mindre paa principer end paa personlige sympatier og antipatier for de enkelte partiførere. Partigrupperingen er altid vilkaarlig og hyppig omvekslende. Ifølge de sidste efterretninger bestod deputeretkammeret af 96 progressister, 98 liberale, 27 nationale unionister, 22 medlemmer af »De ligesindedes klub", 6 af den liberale klub, 7 af unionisternes klub, 5 af reformklubben, 12 af kjøbmandsklubben og 23 „vilde". Men nye grupper og klubber er stadig under dannelse og sprænger de gamle.

De to ældste og endnu mest indflydelsesrige politiske dagblade er „*Nishi nishi Shimbun*", „Daglige efterretninger" og „*Jiji Shimpo*", „Tiden". Det første var ministeriet Itos officiøse organ, det andet radikalt. Det vilde føre for vidt at opregne blot de vigtigste af de japanske dagblade og tidsskrifter. Blandt de sidste har vi en mængde med særmerker for japansk og fremmed literatur, for asiatisk filosofi, national historie, statsvidenskab osv. Stor udbredelse har „*Dai Niphon*", der har samme formaal som „*Kringsjaa*". *nk.*

Om Akershus slotskirke og dens kirkegaard.*)

(Ved oberstløitnant P. Sommerschield.)

Efter de beretninger, man har om Akershus, har Kristian den 2den som prins (hertug) og rigsforstander i Norge fra 1507 til slutningen af 1510 ladet bygge slottets sydfløi, men om brugen af denne i hans og i den nærmeste fremtid haves ingen kundskab. Dog er det ikke sandsynligt, at nogen del af den da, men først senere i samme aarhundrede, blev anvendt til kirke. Man hører endnu i vor tid, at den del af nordfløien, som fra Haakon den 6tes og Margaretes tid blev benævnt „Dronning Margaretes borgstue", kaldes det katolske kapel, men om denne benævnelse kun beror paa et sagn, eller om nogen historisk vished haves for, at borgstuen indtil reformationens indførelse i landet og maaske ogsaa i en tid derefter var brugt som slotskirke, kjendes ikke. Først mellem midten og

*) Forfattet tildels efter dokumenter i rigsarkivet.

slutningen af det 16de aarhundre haves nogenlunde vished for, at en del af søndre fløi da var tagen i brug som luthersk kirke. Saaledes berettes dette af slotsskriver Simon Nilssøn i hans beskrivelse over Akershus paa en tid, da han selv boede der i tiden fra 1574—92.*)

Det er bekjendt, at slotsbygningernes vedligeholdelse, vel mest grundet paa de store udgifter, som medgik til befæstningsarbeiderne om Akershus, fra slutningen af det 17de aarhundre blev ganske forsømt. Da Kristian den 6te i 1733 var paa besøg i Norge, var de tildels i en ynkelig forfatning, og havde da allerede i længere tid været ubrugelige som kongebolig.**) Efter at have beseet slottets tilstand, skal han have fattet beslutning om dets restauration, og sendte i 1735 en hollandsk bygmester Filip de Lange hidop for at gjøre udkast og overslag dertil, der lød alternativt paa ca. 44,000 eller 21,000 rdlr., eftersom mursten eller „blaa marmor“ fra en af øerne i Kristianiafjorden anvendtes, samt de fornødne træmaterialier tagne fra en af de nærliggende kongelige skove. Det var især østfløien, som da i længere tid havde været brugt til indsættelse af statsfanger, som var saa medtagen, at der var revner i væggene, huller i taget og nedfald af murbrokker inde i værelserne, hvorfor der stadig indløb klager fra disse fanger „over helbredens fortabelse og fare for liv og lemmer“. Man har stadselige tegninger af F. de Lange over slottet, saaledes som han havde tænkt sig restaurationen iverksat, men østfløiens udseende paa disse viser, at han har gjort brud paa det gamle historiske ved borgen. Dette har dog vist ikke spillet nogen rolle med hensyn til det faktum, at hans restaurationsplan strandede. Dertil medvirkede andre aarsager. Planen underkastedes flere erklæringer og forhandlinger mellem autoriteterne, hvoriblandt den daværende kommandant paa Akershus, generalmajor Bertouch, fremsatte det projekt, at pengene burde anvendes til nybygning af en garnisonskirke udenfor slottets omraade. Sagen var nemlig den, at der foruden klager fra statsfangerne over østfløiens tilstand ogsaa var fremkommet saadanne fra slotskirkens menighed. At disse ikke var ugrundede, kan sluttes af en forestilling af 21de mai 1743, som den daværende slotsprest O. Holmboe indgav til den høistbefalende general i Norge, Hans Jacob Arnold, om en bedre ordning af de kirkelige forhold vedrørende menigheden, dens 2 kirker og kirkegaarden. I denne skrivelse anfører han blandt andet, at ifølge forordningen af 10de septbr. 1734 blev det af hensyn til den brøstfældige tilstand, hvori slotskirken da befandt sig, „at man snart ikke uden livsfare kunde komme udi den, tilladt menighedslemmer af denne

*) Det er denne menighed, som der nu efter dens tre, maaske halvfjerde aarhundres bestaaen og samhold arbeides paa at faa opløst og nærsagt at faa spredt til alle kanter.

**) Kongen og hans dronning Sofia Magdalena tog under opholdet her bolig i generalinde Hausmanns gaard (nu Mangelsgaarden).

kirke at søge deres saligheds betjening i byens kirke." Men han tilføier, „at slotskirken nu (1743) er kommen i en god og ønskelig stand". Heraf kan sees, at det ikke blot var slottets østfløi, men ogsaa dens sydfløi, som var i brøstfældig stand, og kommandanten har vel fundet, at slotsmenighedens tarv burde gaa foran slotsfangernes. Omend hans forslag om nybygning af garnisonskirke ikke blev iverksat, har han dog bevirket eller bidraget til, at slotskirken i tiden omkring 1740 igjen blev sat i fuldt brugbar stand. Sandsynligvis har det, som ofte ellers, skortet paa tilstrækkelige midler til samtidig at raade bod paa østfløiens store brøst. Det gjordes derfor i 1742 kort proces med den, idet man gik til dens nedrivning, indtil man som rest fik den hæslige ruin, man i vor tid ser.

For at skaffe nødvendigt midlertidigt kirkerum under sydfløiens restauration blev salen i 1ste etage i vestfløiens nordre ende hertil benyttet. Man ser den endnu paa karter over Akershus fra 1770 aarene benævnt „Interimskirken". Ogsaa statsfangerne blev ved østfløiens nedrivning overflyttede til vestfløien i værelser i 2den etage.

Af et par grundplaner over kirkens indre fra hernævnte tid*) efter dens hovedreparation kan sees, at der i de siden forløbne henved 160 aar er foregaaet liden forandring. Den fik allerede da sit nuværende galleri, men istedetfor, at dette nu er aabent med bænkerader, blev det paa den nordre langvæg inddelt i lukkede stole, der ligesom nu begyndte med kongestolen over koret; efter den kom den høistbefalende generals osv. efter rangen nedover, ialt 8 stole, hvoraf ogsaa 1 for slotsfogden og 2 for hofretten, som sognede til slotskirken. Paa det nuværende orgelgalleri var derimod kun bænkerader (8) for garnisonstropperne, undtagen for artilleriet, som havde 3 bænkerader paa kirkegulvet. I koret var under kongestolen indrettet 2 stole for kommandanten og slotspresten med familier. Af de sidstnævnte er senere kommandantens inddraget, og der er givet ham adgang til kongestolen, naar den ikke benyttes af de kongelige. Paa den modsatte væg i koret (den søndre) var sakristiet lagt i flugt og sammenhængende med prækestolen. Bag alteret var der paa hele østre endevæg aaben plads til at gaa rundt det, som vanlig i kirker. Paa hele kirkegulvet var der bænkerader, ligesom nu, paatvers mod langvæggene, for kvinder paa den nordre, og for mænd paa den søndre side. Efter de militære og deres husstand var 7 bænkerader paa hver side af midtgangen forbeholdt civile folk og tilsidst den bagerste langbænk langs hele vestre endevæg „slaverne".

I 1742 var lemmernes antal i tugthuset vokset sterkt, saa stiftamtmanden, generalmajor Rappe, og biskopen, Dorph, vakte motion om nødvendigheden af at faa indredet en kirke for dem. Men da rentekammeret

*) Findes i rigsarkivet blandt statsregnskaberne.

(kammerkollegiet), bestaaende af ikke mindre end 10 personer, skulde udrede udgifterne derved, vilde det gjerne slippe derfra saa billigt som muligt. Det henvendte sig da i skrivelse af 2den mai det nævnte aar til generalmajor Sundt og udbad sig hans formening, om ikke mange af de inventariesager, som var udtagne af den gamle slotskirke og indsatte i interimskirken, kunde overlades til tugthuskirken, saasom prækestol, altertavle, stole, ornamenter m. m., hvis værdi kollegiet tillige ønskede generalens skjøn over. I sit svar herpaa af 23de mai udtaler han, at disse sager ikke kunde have stor værdi, og at man vel vanskelig kunde finde liebhabere for dem uden maaske til en eller anden bondekirke paa landet, men han fandt det dog rettest at vente med at fatte beslutning herom, førend de forskjellige sager, som endnu forventedes til slotskirken fra Kjøbenhavn,*) var komne, fordi man først da kunde bedømme, hvad der kunde undværes til slotskirken. Hvorvidt nogen overflytning senere fandt sted af de nævnte sager, kan ikke sees af dokumenterne. I den nuværende tugthuskirke findes imidlertid — desværre — intetsomhelst af saadanne gamle sager, som vistnok for tiden vilde have havt ikke liden antikvarisk interesse. Det samme gjælder om en hel del andre værdifulde sager fra midten af det 16de aarhundrede. Da Hannibal Sehested i 1651 maatte fratræde statholderposten og forlade Akershus, efterlod han en betydelig mængde inventariesager, som han for privat regning havde anskaffet til møblering og forskjønnelse af slottets værelser. Disse blev overtaget og godtgjort ham. Men foruden disse havde han ogsaa til slotskirken anskaffet sort fløiels messehagel med gyldenstykkes klæde for og bag, messeserk med kniplinger, alterklæde af sort fløiel med guldborder og fryndser, hvid alterdug med kniplinger, sølvforgyldt kalk og disk af vægt 78⅛ lod, 2 sølvlysestager, der veiede 426 lod. Disse sager forærede han til kirken, men ogsaa de er forsvundne.

Til slotskirken hørte, ligesom i vor tid, en egen kirkegaard, der anvendtes af garnisonsmenigheden indtil midten af det 17de aarhundrede og var beliggende paa nedre fæstning paa den tomt, som nu optages af den aabne ridebane ved siden af ridehuset i Kirkegaden. Tiden for dens anlæg kjendes ikke. Vistnok var det meste af Hovedtangen, hvorpaa den laa, indtil henimod Kristian den 4des hylding paa Tangen i 1591 endnu en uopdyrket, kratbevokset udmark til gaarden Store-Agger, men derfor kan denne kirkegaard, som liggende bekvemt og nær ved fæstningens mure, nok have været ikke blot lige gammel som sydfløiens overgang til slotskirke, men ogsaa allerede i den katolske tid have været brugt som saadan. Her blev det, vistnok af økonomiske hensyn for at skaffe lidt mere indtægt til den knapt udstyrede slotskirkekasse, ogsaa tilladt Kristiania byes borgere

*) Det er mig berettet, at enkelte af disse sager, t. eks. den nuværende prækestol ligesom altertavlen, skulde være udtagne af Rosenborg slot.

at begrave lig, saavel før som efter at den havde faaet sin egen kirkegaard. Denne, der kaldtes „Rosengaarden", blev nemlig først færdig omtrent samtidig med byens første kirke „Trefoldighedskirken" eller Domkirken, og begge beliggende paa den tomt, som nu indtages af Johanneskirken. Før Trefoldighedskirken var opbygget og indviet i 1639, var der i 1626 paa den høide, som nu kaldes Hammersborg, til midlertidigt kirkebrug reist et kapel af træ, „Kristi kirke", der senere ganske forfaldt og blev nedrevet i 1757. I mellemtiden havde det i nogle aar været brugt som midlertidigt gudshus af akerssogningerne, efterat der i 1703 var overgaaet gamle Akers kirke en stor ildebrand, som krævede en betydelig reparation. Kristkirken blev ogsaa i en lang aarrække brugt som ligkapel for slotsmenigheden. De nordenfor byen liggende forstæder havde derimod en egen kirkegaard, „Vaterlands", som laa paa den tomt, som nu indtages af politikammer- og fængselsbygningen i Møllergaden. Saaledes var forholdene, da hovedstaden første gang i 1630 hjemsøgtes af pesten. Byens folkemængde antages da at have været mellem 3 og 4000 mennesker, hvoraf mindst 1300 bortreves. Trods dette blev der dog ikke truffet nogen ekstraordinær foranstaltning til de mange dødes begravelse, men da pesten kom igjen i 1654, blev dette en nødvendighed. Byen antages da paany at have faaet en folkemængde paa henved 4000, hvoraf over 1500 dengang døde.*) Da ogsaa garnisonstropperne, hvoraf flere i denne tid rømte, tilligemed deres familier rammedes haardt denne gang, var det de militære autoriteter, som satte sig i spidsen for at raade bod paa nødstilstanden for at skaffe plads for de mange døde. Der besluttedes da straks at anlægge en ny kirkegaard paa Hammersborg ved siden af „Kristkirken", efter hvilken den blev kaldt „Krist-kirkegaard". Herom bærer Kristianias ældste offentlige monument, en jernstøtte med inskriptioner straks indenfor indgangsporten til Akersgaden, vidnesbyrd. Den første, som her blev blev begravet, var „Arne Sivardsøn, soldat af Wangs sogn". Det var endnu forbeholdt vor unge hovedstad en tung prøvelse inden aarhundredets slutning ved den store brand i 1686. Under denne ødelagdes „Trefoldighedskirken", hvilket havde tilfølge opbyggelse af en ny kirke „Vor Frelsers", om hvilken ogsaa en ny kirkegaard lagdes, hvorefter „Rosengaarden" sløifedes.

Saavel Krist kirkegaard som Kristkirken underlagdes Akershus slotskirke og dens prester. Dette kan sluttes af den førnævnte skrivelse fra slotspresten af 21de mai 1743. Den lyder nemlig saaledes: „Den meget slette og elendige tilstand, som jeg ved mit embedes tiltrædelse forefandt Kristi kirke og kirkegaard udi, som er Akershus slots menigheds gravsted,

---

*) Mere detaljerede oplysninger om disse kirke- og kirkegaardsforhold samt om pesten vil læseren finde paa forskjellige steder i „Gamle Christiania Billeder" af A. Collett.

har foraarsaget, at jeg har opsat dette forslag til en kirkekommissions og en kirkekasses oprettelse, som jeg fordrister mig her indsluttet at indlevere til Deres excellences naadige eftersyn og recommendation, hvornæst jeg udi dyb underdanighed forbliver Deres excellences og naadige herres ringe tjener og forbeder. O. Holmboe."

I denne forestilling giver han først en nærmere forklaring om de pekuniære forhold ved begge kirker og kirkegaarden, som hidsættes i forkortet form:

Af de stolestader, som findes i slotskirken, betales ingen leie. Derimod er 2 „tavler" (bøsser) blevne ombaarne i kirken til frivillig ydelse. Deraf er degnene lønnede med 8 rdlr. aarlig tilsammen. Af det tiloversblevne har slotspresten bestridt udgiften til anskaffelse af brød og vin til kommunikanterne. En vis sum penge er fra gammel tid af kongens kasse ydet til alterlys, ringning, kirkens og ornamenters renhold, til reparationer paa kirkens stole, vinduer og ornamenter. Slotsfogden har forvaltet beløbet og deraf bestridt udgifterne. Presten beklager imidlertid, at saadanne reparationer tildels ikke er udførte, naar de paakrævedes, og dette har havt tilfølge, at udgifterne er blevne større, end de vilde være blevne, om manglerne var rettede itide. Efter denne oplysning ligger det nær at antage, at slotsfogden viste forsømmelighed eller stak noget af pengene i egen lomme, men saa forholdt det sig vistnok ikke. Feilen laa hovedsagelig i den umyndighedstilstand, hvori ikke blot han, men hans overordnede blandt norske autoriteter var sat. Selv for at kunne foretage smaareparationer paa slottet maatte der herfra søges om tilladelse hos rentekammeret i Kjøbenhavn og hver gang opgives det beløb, dertil krævedes. Men inden saadan tilladelse var naaet hertil, havde mangen gang en liden mangel vokset sig stor, saa den krævede det mangedobbelte beløb for at udbedres. Saa maatte der paany søges om et større beløb o.s.v. Følgen heraf blev tilslut, at intet blev gjort, forsømmelighed indtraadte, slottets tilstand forværredes og alt forfaldt.*)

Med hensyn til Kristkirken og dens kirkegaard var forholdet saa, at den største del af menigheden havde fri begravelse. Det, som af en og anden betaltes for jord og begravelse, anvendte slotspresten til vedligehold af indhegningen om kirkegaarden, men der blev intet tilovers til vedligehold af Kristkirken, „hvorfor den er bleven saa forfalden, at der intet gulv længer er i den, vinduerne ude og store huller under væggene", siger slotspresten. Han anser det derfor høist paakrævet at faa en egen kirke-

*) I en afhandling om „Akershus" i 9de binds hefte 2 i „*Kringsjaa*" giver O. A. Øverland nærmere oplysninger om det kjøbenhavnske rentekammers smaalige og for Akershus slots vedligeholdelse høist skadelige forhold, som maatte lede til dets forfald.

kasse, hvoraf foruden udgifter til de 2 sidstnævnte indretninger ogsaa mindre reparationer i slotskirken kunde bestrides „for i fremtiden at spare kongens kasse.“

Hans detaljerede forslag til en bedre fremtidig ordning er derpaa opsat i 13 punkter, som her i forkortet form gjengives:

a. Der dannes en kirkekommission, som varetager de to kirkers med tilhørende kirkegaards tarv i alle henseender. Kommissionen bestaar af 4 mænd, som den kommanderende general vælger. Medlemmerne fungerer for sin levetid, eller til de flytter fra byen, hvorefter nyt medlem vælges. Kommissionen ansætter en kirkeværge, som fører og aflægger regnskab til den; kommissionen reviderer det, ligesom den sætter takster paa stolestader og gravsteder samt bestemmer om reparationer.

b. Naar officerer, underofficerer og soldater eller andre, som efter loven har frit stolesæde, er forsynede dermed, bortleies det tiloversblevne efter taksten.

c. Hvad der samles i de 2de tavler, der ombæres i kirken, indgaar i kirkens „blok“, hvoraf degnene lønnes, brød og vin anskaffes. Resten indgaar i kirkekassen. 2 gange om aaret — den store Bededag og Allehelgensdag — indsættes „bækken“ ved kirkedøren til indsamling af gaver, som ligeledes indgaar i kirkekassen.

d. Alene underofficerer og soldater nyder fri begravelse paa Krist-kirkegaard, men alle andre — fattige undtagne — betaler derfor efter taksten. For lys paa alteret og klokkeringning betales særskilt.

e. Skulde nogen, som egentlig tilhører Slotskirken, ikke ville leie stolestade der, men i byens kirke, hvilket forordningen af 20de september 1734 endnu tillader (foran nævnt), betaler de en aarlig afgift efter deres vilkaar og kommissionens kjendelse til kirkekassen. Saadanne beløb indkræves af kirkeværgen. Men vedkommende maa hertil have erhvervet naadigst dispensation.

f. „Ordinære folk, som søge deres saligheds betjening i slotskirken“ og ikke betale for stolestade der, svarer en aarlig afgift af 8 skilling, som indkræves af kirkeværgen. Klokkeren skal derfor tilstille ham en fortegnelse over saadanne, ligesom over kommunicanter, der ogsaa betale 8 skilling aarlig. Naar disse folk dør, nyder de fri begravelse. Vil nogen indhegne gravsted med ligramme, svares ogsaa derfor en kjendelse efter kommissionens bestemmelse.

g. Alle, som efter kongelig bevilling lader sig „copulere“ (ægtevie) hjemme i huset, svarer til kirkekassen 1 à 2 rdlr. efter deres vilkaar, „da kirken ellers vilde tabe de tavlepenge, som tilflyder den, om de copuleredes i kirken.“

h. For at kirkekassen rigtig kan faa, hvad der saaledes er bestemt, forudbetales det, der ved ægtevielser og begravelser tilkommer den. For hvad der i andre henseender skal betales, fastsættes en termin. Er betaling ikke erlagt inden dens udløb, sendes vedkommende fra kirkeværgen en erindringsskrivelse. Er gjælden da ikkke efter en maaneds frist erlagt, inddrives beløbet ved „militær eksekution".

i. Af kirkekassen bestrides herefter alle nødvendige reparationer paa kirkegaarden og Kristkirken ligesom smaareparationer ved Slotskirken, „saa at alt holdes vedlige og udi sømmelig stand".

k. „Saasom den sært forfaldne Krist kirke og kirkegaard straks behøver reparation, thi jo længer den staar hen urepareret, jo mer den forraadner, og med des større bekostning vil den omsider sættes istand, da skal den publique kasse — kvæsthus-, enke- eller hospitalskassen —, som først faar penge at sætte ud paa renter, laane til denne slotskirkes kasse 200 rdlr., imod at samme publique kasse aarlig faar sine rigtige renter af samme kapital, og omsider kapitalen skadesløs igjenbetalt af Slotskirkens kasse."

Mr. Brunetière i Amerika.

Den store franske literaturkritiker og redaktør af „*Revue des deux Mondes*", Ferdinand Brunetière, har nylig opholdt sig i Amerika et par maaneder. Han holdt en række foredrag i Baltimore for Johns Hopkins universitetet over fransk literatur. Det er nemlig ikke ualmindeligt for de større læreanstalter at have specielle lærestole, som kun besættes for aaret, idet der hvert aar tilkaldes en fremragende autoritet paa vedkommende omraade for at holde en række foredrag.

I sit tidsskrift meddeler kritikeren sine indtryk af Amerika — det vil sige af New York og Baltimore. De er skrevne paa den vidtløftige franske maner, som giver os tusen ord for hver tanke; han fortæller vidt og bredt om hoteller, reiseruter, datoer og alle sine ængstelser og forberedelser for sine foredrag.

Han skriver meget godmodigt og velvilligt, forbauses over mange ting, især over hvor alting ligner Frankrige. Han finder ikke noget af den rastløshed og feberagtige energi, som de fleste andre reisende sterkest slaaes af derover. Han synes, at amerikanerne tager det med stor ro; de driver omkring paa gaderne, konverserer, døser, giver selskaber og morer sig akurat som franskmænd. Han finder gadelivet i de store amerikanske byer ganske ligt gadelivet i Paris.

Dette indtryk kommer vistnok deraf, at Professoren tilbragte det meste af tiden i det halvtsydlandske Baltimores bedste strøg, hvor man virkelig paatræffer en merkelig stilhed og ro.

Mange af forfatterens iagttagelser er komiske feiltagelser, som man har let for at forstaa, naar man kjender forholdene. Men han nærer stor begeistring for de amerikanske universiteter, og den energiske maade, hvorpaa de ledes. Han udtaler den formening, at medens den høiere dannelse i Europa er i nedgang, holder Amerika paa at skaffe sig et nobelt dannelsens aristokrati. Kjendte han forholdene bedre, vilde han formodentlig heller have sagt: et dannelsens *demokrati;* men hans mening er, at den høieste dannelse allerede er ifærd med at spille en større rolle i Amerika end i Europa.

Ganske morsomt er, hvad han fortæller om de amerikanske kvinder. Han forbausedes først over, hvor godt den store kvindekontingent ved hans foredrag forstod hans fransk. De bad ham stadig tale hurtigere. Senere holdt han sine foredrag for en høiere kvindelig læreanstalt. Han erklærer, at han er en konservativ mand og ganske vist ingen kvindesagsmand; men disse studerende unge piger rystede hans konservatisme og hans europæiske fordomme til jorden. *Colleget* gav ham, hvad amerikanerne kalder en *reception*. Denne bestaar i en festlig tilstelning, hvor det er meningen, at hædersgjæsten skal stifte bekjendtskab med de tilstedeværende. Disse bliver derfor efterhaanden præsenterede for den store mand, hvis haand de da gjerne faar trykke.

Brunetière præsenteredes efterhaanden for alle disse livssprudlende ungdommelige kvindeskikkelser. Og han synes at være bleven ganske overvældet. En amerikansk ven, som stod ved siden af ham, hviskede omsider: „De ser ikke værre ud for al den græsk og matematik, de har læst, end om de bare havde danset og broderet hele tiden, — gjør de vel?“ Og Brunetière indrømmede villig, at de umulig kunde have seet friskere, kjækkere og mere straalende ud, hvorledes saa end deres opdragelse havde været anlagt. Ikke den mindste, fineste duft af kvindelighed var gaaet tabt over græsken og den høiere matematik. Det var ikke muligt, mente forfatteren, at tænke sig mere kvindeligt begeistrende og forlokkende væsener. Alle deres studier havde blot krydret og forfinet den oprindelige kvindenatur.

Mest forbauset er han dog ved at lære, at kun et faatal af disse unge kvinder studerer med det maal for øie at skaffe sig et levebrød. De allerfleste havde intet andet maal end at trænge indenfor den høiere kulturs porte, tilfredsstille sin nysgjerrighed, og uddanne sin egen aand. Og forfatteren tilraaber dem til slutning: Fortsæt kun, unge piger i den nye verden, paa den vei, I har betraadt. Konservativ, som jeg er, vil jeg visselig ikke lægge sten i veien for saa ædel en stræben ledsaget af saa gode resultater — især saa længe det i vort gamle Europa næsten er et særsyn, at en ung *mand* ofrer sin ungdom paa studier, hvoraf han intet brød venter sig.

Det bør tilføies, at det ikke i Amerika er noget særsyn, at unge mænd søger universitetsuddannelse alene for dannelsens skyld. Det er et meget hyppigt fænomen, at universitetsmænd efter fuldendte studier søger sit levebrød ved handel eller industri. Allermindst gaar de og venter paa ansættelse i statens tjeneste. Noget saadant eksisterer ikke. Staten har ikke mange embeder at bortgive.

Beatrice Webb.

(Helene Simon i „*Die Zukunft*“.)

Den engelske sociolog Beatrice Webb er et af de mange eksempler, England har at opvise paa den geniale kvindes evne til under lykkelige omstændigheder at udvikle sig til en selvstændig, skabende kraft og til at løse den vanskelige opgave paa engang at virke indad i sit hjem og udad i det store samfund.

Beatrice Webb-Potter, datter af en engelsk jernbanekonge, fødtes 1858 i en gammel prægtig herregaard i Gloucestershire. Hendes bedstefædre, saavel paa fædrene som paa mødrene side, havde udmerket sig som radikale parlamentsmedlemmer; hendes forældre var ikke alene vendt tilbage til kirkens skjød, men ogsaa til toriernes rækker. Beatrice havde 7 søstre; hun gik ikke som dem paa skole, da hun var svag og sygelig, men blev, — til min store lykke, siger hun selv — undervist af Herbert Spencer, der var familiens nærmeste ven; han erklærede tidlig, at hun havde store anlæg for filosofisk forskning. Hun reiste som ung pige gjennem Kanada og de Forenede Stater med sin far, hvis privatsekretær hun var; som saadan erhvervede hun sig udstrakte kundskaber i alleslags industrielle anliggender.

Sine første studier over fabrikarbeidernes stilling gjorde hun i sin egen familie. Hendes mors far havde ægtet en fattig væverske, men havde brudt af enhver forbindelse med hendes slegtninge. Miss Potter kom sammen med disse slegtninge gjennem sin gamle barnepige, der var vel kjendt i den fattige væverfamilie, men hun gav sig ikke tilkjende for dem, før hun var sikker paa at have vundet deres venskab og tillid. Omgangen med de fattige vævere overbeviste hende om nødvendigheden af en foreningsmæssig regulering af fabrikarbeidet og vakte i hende de første tvil om almengyldigheden af den spencerske individualisme, i hvis aand hun var vokset op. Hendes studier afbrødes ved moderens død og søstrenes giftermaal. Den 25aarige Beatrice overtog i London ledelsen af sin faders store hus og spillede i løbet af de næste to aar en betydelig rolle i det londonske selskabsliv. Hun selv siger om denne selskabelighed: „Jeg blev snart dødsens kjed af det hele.“

Trangen til viden og længselen efter ordentligt arbeide drev hende atter til de sociale problemer. Det var netop paa den tid, da den socialistiske tankes gjenopvaagnen havde givet sig tilkjende ved dannelsen af *Social-demokratisk forbund*. „Skjønt jeg af natur og anlæg var individualist,“ siger fru Webb, „gav den social-demokratiske retning mig nok at tænke paa, og jeg besluttede paa kjendsgjerningernes grund at prøve, hvad

det altsammen betød." I denne hensigt gjorde den fornemme dame fra Londons Westend sig om til en „rent collector" ɔ: en der kræver ind husleien, i Eastends fattigkvarterer, „et udmerket middel til at lære de arbeidende klassers liv at kjende." Tillige fordybede hun sig i studiet af nationaløkonomi. Efter at have tilbragt et aar i nær berøring med alle proletariatets forskjellige elementer arbeidede hun fra 1886 til 1889 sammen med sin fætter Charles Booth paa første bind af hans berømte verk *Folkets liv og arbeide.* For at prøve sømmerskernes kaar gjennemgik hun et seksugers kursus hos en skrædder og drog saa i fillede klæder og med pjusket haar om i Londons elendigste baggader for at søge arbeide. Da hun tilsyneladende var nedsunket i den dybeste armod, blev hun kun antaget paa de aller elendigste steder, hvor arbeiderne paa den frækkeste maade udsugedes af arbeidsgiveren. Det seksugers kursus havde ikke gjort hendes hænder grove nok til tolv à fjorten timers uafbrudt arbeide paa tykke stoffer, og hun blev atter og atter sendt bort paa grund af uduelighed og havde saaledes den bedste anledning til at udvide feltet for sine undersøgelser. Denne fru Webbs handling har særlig interesse derved, at det hverken var kristetig eller etisk næstekjærlighed og heller ikke nogen overstrømmende medlidenhed, der ledede den til al overdaad vante dame, men blot og bart hendes lyst til at vide besked. Hun prøvede dette for at faa vide, hvor vidt de sensationelle beretninger om Londons elendighed var sande. Den overlegenhed og ro, hvormed hun gik til sin opgave, bevarede hun ogsaa ligeoverfor resultaterne. „Jeg er jeg," ræsonnerer hun, „for min konstitution og mit nervesystem er tilstanden i fattigkvartererne uudholdelig. Men jeg har ingen maalestok for befolkningens lidelsesevne. Selv kan de ikke hjælpe sig. Som tilfældets børn vil de altid føde børn ind i de samme tilfældigheder. Ikke alene med hensyn til proletariatets lidelser, men ogsaa med hensyn til samfundet som helhed maa nu engang principet om at lade alt gaa sin skjæve gang opgives."

I England er mange tilbøielige til at frakjende fru Webb al følelsernes varme; men det er ikke rigtigt. Hun mangler ikke varme, men hun mangler den apostelnaturens lidenskab, der ofte svækker dømmekraften. Hun sætter imidlertid hele sin personlighed ind for sin overbevisning og dens praktiske virkelighedsgjørelse; medens hun kritisk bevidst river ned, virker hendes varme som opbyggende kraft.

Hun tilskriver de erfaringer, hun som arbeiderske gjorde, værd kun i det tilfælde, de sættes i forbindelse med en „grundigere" art forskning. „Af denne del af min virksomhed er jeg ikke noget særlig stolt; det var i det hele snarere en fornøielig tid end det modsatte. De indtryk, jeg modtog, er værdifulde for mig, men man kommer sagen nærmere, om man spørger ud de mennesker, der stadig kommer i berøring med arbeidere og

kjender dem. Paa Charles Booths raad ledsagede jeg en agent for Singers symaskiner. Jeg gik for at være datter af en af firmaets indehavere og for at have opsyn med bøgerne, og jeg fik paa det vis meget at vide om de smaa verksteder."

Paa grund af sine praktiske erfaringer blev hun indkaldt som et af hovedvidnerne for Overhusets udvalgskomité angaaende arbeidsherrernes udpresningssystem. Her udtalte hun de anskuelser, der siden sammenfattedes i hendes brochure: „Hvordan skal man bedst gjøre en ende paa udpresningssystemet" (1892). Hun taler altid med en hende eiendommelig klarhed, og hendes tale faar ved stemmens klang og foredragets utvungne ynde noget indsmigrende overbevisende ved sig.

Efter sine studier i Eastend besluttede Miss Potter at undersøge, hvorvidt den engelske arbeiderbevægelse allerede havde fundet den rette vei til at raade bod paa de forhaandenværende mislige tilstande, og hun begyndte derfor at studere den kooperative bevægelse. Paa sine reiser i Lancashire opnaaede hun at faa et grundigt indblik i bevægelsen, specielt ved sine venskabsforbindelser med direktører og forretningsførere. Det er blevet paastaaet, at det er en specielt kvindelig egenskab, denne villighed til at benytte erfaringer gjort af andre; men Beatrice Webb var ogsaa den logiske tænker, der kunde tilegne sig dette rige materiel af kjendsgjerninger, derom vidner hendes dygtige verk *Storbritanniens kooperative bevægelse.*

I 1891 forlovede hun sig efter kort bekjendtskab med Sidney Webb, hvis grundfæstede socialistiske anskuelser væsentlig bidrog til hendes endelige omvendelse til socialismen. „Vi giftede os sommeren 1892, tilbragte en eneste hvedebrødsdag i Chester og tiltraadte saa vor reise til Irland, hvor vi vilde undersøge den derværende handelsunionisme. Vi opholdt os i Dublin, Belfast, Glasgow og Edinburgh og vendte efter tre maaneders forløb tilbage til London, hvor vi slog os ned for at skrive handelsunionismens historie."

Dette arbeide lider af en vis uensartethed i behandlingsmaaden. Fru Webb siger selv i den anledning: „Han arbeider, og jeg inspirerer; det staar for mig som den bedste form for samarbeide mellem mand og kvinde. Kvinder har mere initiativ og dristighed end mænd, men disse er mere skikkede for det vedholdende arbeide. Jeg bringer min mand materialet, og han forarbeider det. Medens han skriver, sidder jeg med mine notiser ved siden af ham. Han kritiserer min plan og jeg hans udførelse, og saaledes skrider vi langsomt frem i vort arbeide."

Gjentagne gange taler hun om, hvor heldig den engelske kvinde er stillet i forhold til andre landes kvinder, idet hun mere uhindret kan udvikle sin individualitet. „Meget af alt mit arbeide skyldes den frie omgang med mænd af alle stænder, især det nære forhold til min fader og mine

svogre, der alle tilhørte det praktiske liv, og til teoretikere som Herbert Spencer, Charles Booth og andre. Det synes mig et stort gode, at den ugifte kvindes virkelige frihed er mulig uden politiske rettigheder og er forenelig med vore strenge puritanske anskuelser angaaende kjønnenes forhold."

Alle arbeider, der er udkomne efter ægteskabets indgaaelse, bærer begge ægtefællers navne — paa to undtagelser nær. Den ene er en afhandling, hvori hun med bidende spot haaner den af regjeringen i 1891 nedsatte *Store arbeiderkommission,* der havde til maal grundig at undersøge arbeiderforholdene. Den anden undtagelse er en brochure *Kvinder og fabriklovene,* hvori hun tager arbeiderskernes parti mod den ligeoverfor dem fiendtlige kvindesagsbevægelse.

Beatrice Webb behøvede ikke manden „for at udfylde den tomme kapsel" for at citere en samtidig; han er for hende den jevnbyrdige kamerat, med hvem hun udbytter tanker og meninger, han er hendes med ligestor dygtighed som elskværdighed benyttede hjælper. Selv er hun overklassens barn, men dukkede ned i det laveste samfundslag for at lære menneskelivet at kjende Da hun havde gjort sig selv til en af alle agtet og æret offentlig personlighed, forenede hun sig med en mand, der stræbte mod de samme maal som hun selv, og deres samarbeide har i kort tid gjort dem begge til internationale berømtheder. *nk.*

Af en arbeiderskes dagbog.

Af Beatrice Webb.

Idet vi henviser til foranstaaende artikel, gjengiver vi Beatrice Webb's egen skildring af hendes indtryk af Londons proletariat.

Det er ved middagstider i Londons Eastend. Solen sender sine glødende straaler nedover jødekvarterets myldrende fulde gader. Det har netop regnet sterkt, og op af gadens søle stiger der en ækkel dunst, der blander sig med lugten af stegt fisk, raadnende grøntsager og tvilsomt kjød. Fra alle kanter hører man symaskiners surren og den dumpe lyd af tunge strygejern.

Saa bliver der med et stans i travelheden, enhver iler til sit middagsmaaltid. Puffet frem og tilbage vandrer jeg videre og videre i det uendelige for at søge arbeide. Time efter time har jeg gjennemstreifet „Ghettoens" trange gader; overalt i vinduerne den samme plakat: „Dygtig sømmerske søges". Der vover jeg mig ikke ind; jeg forekommer mig

selv som en bedragerske, — endnu er samvittighed og hænder lige lidet hærdede. For hvert skridt vokser min træthed — og min forsagthed. Endelig — i ren fortvilelse — tager jeg mod til mig. I vinduet den samme seddel, men paa tærskelen sidder en tyk, munter Israels datter, der ikke ser helt afskrækkende ud. „Behøver De nogen til almindelig søm?" spørger jeg, idet jeg, omend med ringe held, efterligner en arbeiderskes væsen og sprog. Jødinden kaster et hurtigt blik paa mine sko, der mangler knapper, opad mit korte skjørt og trange jakke helt op til den bulede hat, der sidder skjævt paa mit ukjæmmede haar.

„Nei," er den korte besked.

„Jeg kan alt slags arbeide ligetil knaphul," siger jeg i en naturligere tone.

„Hvor har De havt plads før?"

„Paa landet," svarer jeg ubestemt.

Hun vender hovedet indover mod huset og raaber:

„Rebekka, behøver du nogen sømmerske?"

„For en time siden blev alt optaget."

„Naa, der hører De selv. Forresten er der arbeide nok at faa paa denne tid af aaret for en, der kan sine ting," lægger hun til i en venligere tone.

Opmuntret ved de sidste ord gaar jeg videre. Overalt samme svar: „Alt optaget."

„Mon det kommer af, at det er midt i ugen, eller holder de mig ikke for en virkelig arbeiderske?" spørger jeg mig selv. Ved næste butikvindu bliver jeg staaende og speile mig, og jeg forfærdes over mit elendige udseende, jeg ser da sandelig ynkelig nok ud til at blive udsuget af en hvilkensomhelst mester.

Jeg føler mig saa ulykkelig i mine gamle klæder, at jeg ikke vover at forlange noget i et almindeligt udskjænkningslokale, endsige da i en restaurant. Da ser jeg pludselig en ny plakat: „Syersker søges straks til benklæder og vestarbeide." I næste øieblik befinder jeg mig i et stort arbeidsværelse, fuldt af koner og piger ligesaa slet klædte som jeg selv. Foran et langt bord staar en jødinde med haarde træk og et listigt udseende. Hun er klædt i simpel fløil og mønstrer gjennem sine guld indfattede briller det færdige arbeide.

„Kan jeg faa arbeide her?"

„Ja, hvad kan De?"

„Sy benklæder."

Jødinden betragter mig prøvende fra hoved til fod. Hun liker øiensynlig min daarlige dragt. „Kom imorgen tidlig kl. 8;" dermed fortsatte hun at betragte det udførte arbeide.

„Hvad betaler De?" spørger jeg med fast stemme.

„Det kommer an paa arbeidet det," svarer hun lakonisk.

Jeg skynder mig ud for at undgaa min tilkommende foresattes skarpe blik. Da jeg igjen er ude paa gaden, er jeg som et nyt menneske. Borte er svimmelheden, rygsmerterne, de saare fødder, modløsheden — alle den arbeidsløses legemlige og aandelige lidelser. Den kjølige aftenvind, det brogede liv i Eastends brede hovedgade forøger den glæde, som mer og mer bemægtiger sig mig. En eneste skygge formørker mine tanker: kan jeg nu ogsaa sy benklæder?

Næste morgen lidt over halv otte staar jeg foran „*Moses & søn udsalg af billige klæder*". To butiksvende holder paa at lægge varer frem i vinduet: jakke og vest tilsammen 15 til 19 kr., benklæder fra 4 til 10 kr. „Gad vide, hvad arbeidet er betalt med," tænker sociologen, medens arbeidersken nøler ved døren.

Jeg gaar gjennem butiken ind i verkstedet. Det er langt og uregelmæssigt, ved indgangen noksaa lavt og mørkt, men øverst oppe høit til loftet med overlys. Paa væggen hænger i glas og ramme fabrik- og verkstedsforordningerne. Midt i værelset staar et langt, lavt træbord med tvertræer til at sætte fødderne paa, bænke paa hver side og stole øverst og nederst. Det er syerskernes arbeidsbord. Ret under overlyset staar tilskjærerens høie bord og i nærheden af gasovnen to borde for de strygende. Gjennem en aaben dør øverst i værelset ser man ind i familien Moses's kjøkken og videre ud paa en liden trang gaardsplads.

Nu begynder henved tredive koner og piger at vrimle ind ad døren. Under megen og høirøstet snak sætter de sig ned, hver foran sin cigaræske, der indeholder alskens sysager, traad, bomuldsgarn, naale, fingerbøl og saks. Alle er englænderinder eller irlænderinder, med undtagelse af seks unge, velklædte damer, husets døtre, hvoraf den ene fungerer som etablissementets opsynsdame. Fru Moses er endnu ved sin frokost. Lidt over halv ni kommer to unge mænd gemytlig slentrende ind, det er de to strygesvende; de tænder gassen og stiller jernene i beredskab. Opsynsdamen rækker mig mit arbeide; jeg vender det op og ned og ved ikke, hvad jeg skal gribe til med det. Alt er saa ganske anderledes, end jeg er vant til fra det skrædderverksted, hvor jeg har gaaet og lært. Desuden eier jeg ikke sysager. Min sidekammerat forklarer mig: „Tilbehør maa De bringe med selv, her faar man intet; men jeg skal laane Dem, hvad De trænger."

I dette øieblik bruser fru Moses ind i værelset i sin storblomstrede fløielskjole fra igaar. Hun er en svær dame med kolossale hofter og udpræget jødiske træk; som jeg nu først ser, er hun blind paa det ene øie. Jeg sidder og bryder mit hoved for at finde ud, hvem det er hende

overmodige ansigtsudtryk minder om, indtil jeg endelig mindes de karrikaturer, der sælges i butikerne i City som portrætter af den store d'Israeli. Kruset, fedt, engang kulsort, nu graasprængt haar omgiver i sparsomme lokker hendes pande. Hun har en sand overflod af ringe, en svær uhrkjæde og et udadlelig rent forklæde. „Godmorgen allesammen," siger hun naadig, idet hun kommer hen til mig. „Sara, har du givet denne unge person arbeide?"

„Ja," svarer Sara.

„Jeg har ikke sysager med, jeg vidste ikke noget om det. Der hvor jeg var før, fik vi, hvad vi trængte," stammer jeg forsagt.

„Aa, det er ikke farligt. Sara skal alligevel gaa ud, hun kan kjøbe for Dem. Damen ved siden af Dem vil sige Dem, hvad De trænger."

„Damen" ved min side er allerede min veninde. Hun er en sirlig kone med et udtryk af bevidst overlegenhed over sine omgivelser paa sit ansigt. Ligesom alle andre faar hun betaling for hvert færdigt stykke arbeide, men alligevel giver hun sig tid til at forklare, hvordan jeg skal gribe mit arbeide an.

„Det er lidt vanskeligt i begyndelsen. Har De længe været ude af arbeide?"

„Ja," svarer jeg kort.

„Aa, saa er det derfor, De er en smule klodset. Alle ens fingre er som tommelfingre, naar man ikke har arbeidet paa en stund.

Med mine er det saa, det er sikkert. Jeg er meget ubehagelig tilmode. Den voksende hede i værelset, den trange plads, — man maa sidde paa skraa for at faa albuerum, — det fremmede ved situationen, alt bidrager til at gjøre en oprigtig fiende af haandarbeide udygtig til den simpleste af al slags søm. Nu bliver der mere liv i rummet. De to strygesvende er øiensynlig i godt humør og begynder at ærte pigerne ved vort bord. Bøn om kys besvares med en energisk senden til helvede; eiendommelig for alle er en uafladelig brug af det uundgaaelige adjektiv bloody (blodig, her rasende). Saa begynder man at synge. Omkvædet lyder:

„And if a girl likes a man, why should she not propose?
Why should the little girls always be led by the nose?" *)

Dette synes at falde i alles smag; i hvert fald gjentages det atter og atter. Indimellem skriger fru Moses: „Syng i takt, piger, jeg har intet imod jeres sang, men syng i takt." Hun sidder for enden af vort bord, undersøger de færdige klædningsstykker gjennem sine guldbriller, opmuntrer og skjænder alt efter omstændighederne, og med sit blinde øie trukket i veiret tager hun del i sladderen og de plumpe vitser rundt om.

---

*) Og hvis en pige liker en mand, hvorfor skulde hun da ikke fri?
Hvorfor skulde de smaa piger altid tages ved næsen?

„Fruen har seksten børn," bemerker min veninde, Mrs. Long fortrolig, „otte med Moses og otte med sin salig afdøde."

„En god portion," svarer jeg forbindtlig.

„Ja og noget pak allesammen. Ved Gud, en af dem, hun den unge, som staar der bag og fjaser med strygesvendene," — — her følger haarreisende beskrivelser af de unaturlige laster og forbrydelser, der skjænder det saakaldte „kristelige" liv i Eastend.

„Ja det er fælt, hvad en kan faa vide paa et sted som dette," blander hendes nabo tilhøire sig i samtalen; hun er en ægte proletar, næse og hud merket af drukkenskabslasten, fillet og elendig.

„Aa man kan nu ogsaa gaa sin egen vei," afbryder Mrs. Long hende ærgerlig. „Den man ikke liker, kan man lade være at have noget samkvem med," med et ryk til siden som for at give sine ord rigtigt eftertryk. „Her kommer alle slags folk."

„Jeg er af det slags, jeg, som ikke taaler uforskammetheder", farer den anden op.

„Jeg ønsker ikke at have noget at gjøre med Dem og Deres lige," siger Mrs. Long, idet hun kniber de tynde læber sammen. „Jeg trænger ikke til at arbeide for mit underhold. Min mand har fast arbeide." Den anden forstummer. Ak, hendes mand kommer hver nat drukken hjem. Hun har en styg datter med sig med et blodunderløbet øie og et opsvulmet kind, med hvem hun under idelige skjældsord deler sin medbragte, lidet appetitlige mad.

„Klokken er et," skriger en høi guttestemme.

Fruen og hendes døtre trækker sig tilbage til kjøkkenet, de fleste arbeidersker forlader lokalet, kun to eller tre bliver tilbage og breder paa skidne aviser sit maaltid ud, bestaaende af smørbrød, kold pølse eller salt fisk. Fra ovnen henter de sine thekander, hvori theen har kogt helt siden den tidlige morgen. Glad ved igjen at indaande den friske luft vandrer jeg gade op og gade ned og gaar saa ind i en pyntelig liden butik, hvor jeg forlanger en kop the med en hvedekage til. Kl. to er jeg atter paa min plads.

„De maa være mere fiks," siger fruen, da hun har seet paa mit arbeide. Jeg bliver rød og skjælver, da jeg møder hendes skarpe blik. Hun ser paa mig med et komisk forbauset udtryk og tilføier venligere: „De maa i Deres egen interesse arbeide fortere. Vi har vistnok havt værre knaphul her end Deres, men det lader ikke til, at De er meget vant til at arbeide."

Nu begynder dagens drama. Ti minutter over tiden kommer de to strygesvende slængende ind. Det nedkalder jødindens vrede over deres hoveder. De bliver hende dog ikke svar skyldige, men giver hende hendes

grovheder tilbage i et sprog, som ikke engang i en privat dagbog kan gjentages. De holder paa sin ret til at komme, naar de lyster; vilde de tage sig en fridag, saa gjorde de det og „brød sig fanden om hende.“ Tilslut truer de hende med fabrikinspektøren og slænger hende i ansigtet, at hun ved væddeløbene spiller bort de penge, hun presser ud af dem.

De sidste ord bringer jødinden helt ud af sig selv af raseri. Hendes ansigt er helt forandret; hver lighed med citykarrikaturerne af hin store, lidenskabsløse mand er forsvunden. De dybe furer, der dannes paa hver side af næseroden ned mod mundvigerne, vidner om et grænseløst raseri. Hun sender den ene salve af forbandelser efter den anden udover sine modstandere. Lidt efter lidt blander flere sig i striden, de fleste tager hendes parti mod de to strygesvende. Mrs. Long kniber sine tynde læber sammen og ser ikke op fra sit arbeide. I dette kritiske moment træder mesteren ind.

Hr. Moses er en korpulent, velklædt engelsk jøde. Hans ansigt er plumpt og sanseligt, hans øine har et sløvt udtryk, og hans rygte blandt sin kones arbeidersker er ikke det bedste. Nu er han besjælet af et eneste ønske, at bevare freden i sit etablissement.

„Vær stille, gutter; pas jeres arbeide og tal ikke til min kone.“ Derpaa med lavere stemme til sin kone: „Hvorfor bryder du dig om dem, kan du ikke lade være at svare dem.“ Resten af talen er vanskelig at opfatte; jeg tror dog at høre noget om „en masse nye bestillinger“.

„Hvis du var noget til mand,“ raaber hans kone høit for alle, „saa kastede du disse to fordømte slyngler ud af døren. Jeg gjorde det ialfald, om jeg var mand. Skjælde mig ud for, hvordan jeg bruger mine penge; som om det rager dem. Og denne idioten Joe, som siger, han vil hente fabrikinspektøren; han kan hente fanden, kan han, den eneste, han vilde tage notis af, var Joe selv. Komme til mig med, at jeg bruger mine penge ved væddeløb, som om jeg ikke kunde bruge dem til, hvad jeg vilde,“ stønner hun ganske udmattet af den lange tale. Hendes modstandere har øiensynlig berørt et ømt punkt hos hende.

„Jo, jo, naturligvis kan du det,“ beroliger hendes mand hende, „bryd dig bare ikke om dem.“

Lidt efter lidt lægger stormen sig. Der bringes ind forskjellige færdige arbeider fra sømmersker udenfor etablissementet, og den krænkede kvindes raseri viger helt for den vindesyge jødindes kritik. „Hvad er dette for slags arbeide, Mrs. Smith — det rene jaskeri, at De ikke skammer Dem. Kom igjen mandag morgen, hører De, saa faar vi snakkes nærmere ved.“

Nu kommer en liden gut helt belæsset med ufærdige arbeider listende ind gjennem døren. „Naa, maa jeg byde jer dette. Mrs. Hall melder, at mandag maatte hun vaske, tirsdag skure, onsdag maatte hun sandsyn-

ligvis dovne sig, idag har vi torsdag, fredag maa tingene leveres, og endnu er intet færdigt. Ja mellem os er alt ude, hils og sig hende det. Tag fat nu, piger, og faa det færdigt i en fart, husk Perkins venter ikke."

Perkins er navnet paa en stor udstyrsforretning. Hun arbeider altsaa baade for engros- og detailsalg og betaler samme løn for begge dele. Dette merker den interesserede sociolog sig, medens den klodsede arbeiderske stikker sig dybt i tommelfingeren og farer i veiret af forskrækkelse.

Nu er thetiden kommet; der samles ind nogle tiører til en fælles mugge melk, og enhver tager frem af sin lomme sine smørbrød eller et eller andet slikkeri, de har havt med sig. Min sidekamerat tilbyder mig the, hvilken jeg bestemt afslaar. Øverst oppe ved bordet slubrer fru Moses sin the i sig. De skammelige strygesvende forsvinder for denne halve fritime. Da de vel er ude af døren, begynder skjældsordene igjen at hagle ned over dem; denne gang gjælder det det andet saare punkt. „Komme og true mig med fabrikinspektøren, de skulde ikke faa være med i noget anstændigt verksted, skulde de. Jeg skal sige jer, hvad de er. Spioner er de, det er netop ordet, fordømte spioner."

Ved dette ord bliver det mig en smule hedt om ørene. Jeg tager mod til mig og siger: „Men De behøver jo ikke at være ræd for inspektøren, De følger jo alle fabriklovene nøie."

„Naa, jeg negter jo ikke," siger hun høist fripostig, „at naar vi har meget at gjøre, beholder jeg pigerne noget over tiden; men det hænder yderst sjelden."

Saa arbeides der videre i taushed, indtil den høie guttestemme paany forkynder: „Otte efter bryggeriuhret!"

Jeg er henrykt over, at arbeidsdagen er forbi. Gasen gjør heden i værelset næsten uudholdelig. Mit hoved brænder, mine fingre er saare; jeg skynder mig ud i den friske aftenluft og gaar raskt afsted, idet jeg regner efter, at jeg faar 35 øre for hvert par benklæder, jeg har faaet to par færdige — altsaa har jeg tjent 70 øre.

Fredagmorgen! Jeg er dødsens træt. Klemt ind mellem mine to kamerater fra igaar sidder jeg med det tykke bomuldstøi paa fanget, foran mig en hel lang arbeidsdag, og jeg føler, at der forestaar mig tunge ydmygelser som arbeiderske. Det værker i hele min krop, mine fingre, der hist og her er stukket tilblods, magter knapt at føre naalen gjennem det tykke tøi; hænderne er vaade af sved, og jo mere jeg tørrer dem, desto fugtigere bliver de. Men jeg sætter hele min energi ind paa min søm — med det nedslaaende resultat, at den bliver værre og værre.

„Nei dette gaar ikke," siger fru Moses, „dette er aldeles umuligt. De passer ikke for os, De maa gaa og lære mere, hører De, spar Dem enhver modsigelse, det er umuligt." Stum samler jeg mine sysager sammen.

Enten det nu er, fordi jeg er helt overtræt, eller jeg fuldstændig har levet mig ind i min stilling som arbeiderske, ved jeg ikke, men der kommer noget tykt i halsen, og taarerne stiger mig i øinene. De unge piger ser medlidende paa mig, idet jeg tager mit tøi paa. Imidlertid har fru Moses seet paa mig over sine briller med det blinde øie trukket høit i veiret. Hun har nu et helt andet udtryk i sit ansigt og siger til mig: „Jeg vil nødig være haard mod en ordentlig ung pige, der søger sit underhold paa anstændig vis, det er saa mange, der ikke gjør det. Vil De arbeide hos mig for 30 øre parret, saa kan vi jo se, hvordan det gaar."

Nu faar jeg plads blandt de aller yngste, og en ung pige med et blegt, sygeligt ansigt bliver beordret at vise mig tilrette. Hun fortæller mig, at hun er nitten aar, men hun ser ud, som var hun tredive, hendes ansigt og hendes hele væsen tyder paa stor legemlig træthed; hun tager ingen del i de andres passiar, men ser af og til fremfor sig, som levede hun i en anden verden end i dette verksted i Londons Eastend. „Se bare, hvordan jeg gjør, det er jo saa simpelt igrunden," siger hun blidt til mig.

Nu arbeider jeg trøstig videre og lytter til den muntre passiar rundt om. Blandt disse unge piger dreier samtalen sig udelukkende om moro, den mest mulige moro, paa varietéer, paa gaden, paa danseboder. Enhver har sin ven, der forsyner hende med presenter, og disse forskjellige venners egenskaber drøftes paa en meget indgaaende maade. Ensformigt arbeide og daarlig kost har ikke i mindste maade forringet deres livslyst. Varme hjerter, en overstrømmende munterhed og god forstand udmerker disse folkets egte døtre. Om dagen slider de paa øine og hænder i det travle arbeide, men om aftenen og paa fridagene kaster de sig ind i livets tummel og kjærlighedens glæder.

Ingen beskylde dem for umoral; de mangler helt bevidsthed om synden. Moralens fernis, der dækker over saa megen skjult, men bevidst last i Londons samfundsliv, er dem fuldstændig fremmed. De lever i urtilstand, de har endnu ikke smagt af kundskabens træ paa godt og ondt, endnu ved de intet om den vaagne samvittigheds himmel og helvede. Én last kjender de, det er drukkenskaben, der langsomt og sikkert fører mennesket ned ad skraaplanet.

„Hør, Milli," raaber en pige til en anden, „sig til Tom, den væmmelige broderen din, at jeg ventede en halv time paa ham igaar efter aftale. Jeg sætter mit hoved i pant paa, at en anden gang møder jeg ikke, om han beder mig aldrig saa meget."

„Aa, I skulde se det nye stykke i Standardteatret," siger Milli uden at gaa ind paa Toms troløshed. „Det er saa altfor deiligt! Jim har lovet at tage mig med i et af de store teatre i Westend næste søndag. Tom bliver ogsaa med. Vil du? Jeg tænker, du er glad til at blive venner

med ham igjen, naar den tid kommer. Tom har fast arbeide han, og er noksaa bra at have til kavaler," siger søsteren stolt.

„Jeg bryder mig ikke et gran om at komme til Westend," svarer den anden. „Naturligvis — hvis Tom endelig vil saa, — kunde jeg jo nok gaa med. Jeg har hørt, at damerne i parket og logerne har udringede kjoler, og at de skal være næsten ligesaa morsomme at se paa som selve stykket."

Den blege pige ved min side ser nu op fra arbeidet og spørger mig: „Er De dissenter?"

„Ja," svarer jeg, idet jeg mere holder mig til aanden end til bogstaven i hendes spørgsmaal.

„Hører De til frelsesarméen?" hun ser nedad min glatte, blaa kjole og tænker kanske paa min hat, som helt omslutter ansigtet.

„Nei. Gjør De?"

Hun ryster paa hovedet. „De vilde have os til det; men mor og jeg syntes, der var for megen braak og larm. Jeg skulde ikke egentlig blive arbeiderske, jeg var bestemt til lærerinde."

„Hvorfor opgav De det?"

„Jeg dumpede ved eksamen og havde ikke raad til at gaa om igjen. Men i vor gade er der en søndagsskole, hvor jeg underviser, det er som at komme tilbage til mit gamle liv at være der," siger hun, og hendes øine straaler.

Nu gaar dagen rolig videre ligesom den foregaaende, kun afbrudt af middagspausen.

Om eftermiddagen gaar døren pludselig op, og en ung dame kommer brusende ind. Det er jødindens gifte datter; hun har gulblondt haar, er bedækket med juveler, har en høist elegant hat og en pragtfuld pelsverkskrave. Hun sætter sig op til sin moder og passiarer med hende; jeg hører navnene paa forskjellige væddeløbsheste og tror at forstaa, at hendes mand er en af de spillende — og en af de heldige spillere efter hendes dragt at dømme. Hendes moder er i det mest straalende humør. Ved thetid vender hun sig til mig og siger: „Jeg interesserer mig for Dem, der er noget eget ved Deres ansigt og ved Deres stemme ogsaa, var det ikke det, havde jeg forlængst givet Dem løbepas. En saa net person som De skulde se at faa en brav mand, saadan som min datter her, saa De slap selv at tjene Deres brød. Men som det nu engang er, skal jeg se til, hvad jeg kan gjøre for Dem."

Min blege veninde tilbyder mig baade the og smørbrød, jeg siger nei tak, men hun skyver det uden videre hen til mig, og jeg, som saa gjerne vil lære menneskenes sindelag at kjende, røres dybt ved dette træk paa menneskelig godhed.

Hun har nu faaet sit tredje par benklæder færdigt og læner sig tilbage med lukkede øine for at hvile lidt ud, medens hun venter paa det fjerde. Hun faar ogsaa dette færdigt og har herved sikret sig sine kr. 1.40; men træt ser hun ud, dødsens træt paa legeme og sjæl.

Endelig slaar befrielsens time, og jeg skynder mig ud i den friske luft, ligesaa træt som igaar, men med mere mod til at tage fat paa morgendagen. *nk.*

Julebukskikkenes oprindelse.

(Efter Laurence Gomme i „*Nature*").

Det er ikke mange aar, siden det at gaa julebuk for ungdommen udgjorde en nødvendig del af de forskjellige julefornøielser. Flere steder paa landet var tingen ligesaa traditionel som juletræet og risengrynsgrøden julaften.

Hos os er denne gamle skik vistnok overalt paa retræt, hvad der neppe er nogen grund til at beklage sig over. Julebukkens maske havde hos os mistet al traditionel karakter og var ofte blevet et ret og slet skalkeskjul; selv er skikken en anledning til at skeie ud paa maader, som ellers neppe vilde taales, og til at opnaa traktement, hvor der ellers ikke var adgang. *Den* tro holdt sig nemlig merkelig godt, at for julebukken skulde sættes frem, hvad huset kunde præstere. Maaske er der hos os endnu hist og her voksen ungdom, som for at slaa gjækken løs engang iblandt „klær sig ud", maskerer sig og gaar julebuk. Paa de allerfleste steder er imidlertid ganske sikkert skikken sunket ned til det rent barnlige nivaa for lidt efter lidt ganske at uddø.

Ved siden af tyske forskere, som f. eks. Jacob Grimm, er det i den senere tid især englændere, som har gjort sig fortjent ved indgaaende studier af det, de kalder *folk-lore* (tyskernes „Volkslehre"). Med udtrykket *folk-lore*, hvortil der i vort sprog neppe findes noget kongruent begreb, forbinder man forestillingen om al den flydende masse af legendariske fortællinger, af sange, sagn og skikke, som har sin oprindelse i de tidligste afsnit af et folks nationale liv, og som udelukkende lever i den folkelige erindring, indtil det senere bliver samlet og faar literær form. *Folk-lore* danner som gjenstand for forskning et grænsegebet mellem literatur, historie og antropologi, idet det snart er sproglige eiendommeligheder, snart religiøse myter og heltesagn, snart etniske særegenheder og sociale skikke, der studeres og føres tilbage til sit tidligste udspring.

Hvad nu specielt julebukskikkene angaar, er denne for os meningsløse og uforstaaelige overlevering i England, hvor den har holdt sig i mere oprindelig skikkelse, paa det grundigste studeret af kompetente mænd som Fairman Ordish, Frazer og andre. Resultatet viser, at denne uddøende skik er af meget ærværdig alder, ja, at den maaske daterer sig ligesaa langt tilbage i goterfolkenes mytologi som sagnene om Loke og Balder.

I England er julebukkene ikke ret og slet maskerede, forklædte mennesker med mere eller mindre af narrens anstrøg. Julebukken er en rollehavende, en agerende, som sammen med sine kamerater mere eller mindre bevidst søger at yde en dramatisk præstation. Hvad der hermed tilsigtes er naturligvis for længe siden glemt, og hvad der siges og foretages under disse landlige skuespil, varierer betydeligt i de forskjellige dele af landet. Udstrakte sammenligninger mellem skikkene paa forskjellige steder har imidlertid godtgjort, at der i denne brogede mangfoldighed af ord og gebærder, som naturligvis ofte er rent individuelt modificerede, altid gaar visse fællestræk igjen. Det samme er tilfældet for de mer eller mindre primitive kostumers vedkommende.

Det er tre personer, som er de mest fremtrædende: St. Georg, prinsen af Paradin (?) og kongen af Ægypten. Dialogen er høist uklar og meningsløs og varierer stærkt med lokaliteterne. Efter hovedpersonernes navne maa tilskueren uvilkaarlig faa det indtryk, at man her har at gjøre med et svagt ekko af et eller andet middelalderligt optog af kirkelig art — en form for kultus og forkyndelse, som i den katolske kirke har spillet og fremdeles spiller en betydelig rolle. Handlingen og kostumerne er i al sin simpelhed imidlertid mere oplysende end navnene og ordene. De fornemste træk i dramaets handling synes at være:

1) At der med en sopelime trækkes en ring for at betegne det sted, hvor spillet skal udføres.

2) Selve kampen, hvori sværdene meget omhyggelig paa en bestemt maade krydses rundt halsen.

3) De kjæmpendes død og gjenoplivelse.

Hertil slutter sig saa visse ting ved de rollehavendes kostume, som sædvanlig væsentlig er udført af papir. Enkelte er af den mening, at det er rustninger, som ved disse kostumer søges efterlignet, men Laurence Gomme, som i „*Nature*“ har skrevet en artikel om dette emne, og af hvem de fleste vigtigere oplysninger her er laant, er af den mening, at det er løvværk, papirdragtene skal give en forestilling om. Samtidig tror nævnte forfatter bag de rollehavendes høitidelige navne og i antrækkene fremdeles at skimte en delvis efterligning af dyriske karakterer. — I forbindelse hermed staar selve navnet „jule-buk“ for denne slags agerende hos os.

Der er sikkert i selve handling og kostumer mere af overleveret oprindelighed end i dialogen og i de rollehavendes navne. Den ring, der optrækkes for de handlende, og som de ikke maa overskride, er meningsløs, medmindre den fortolkes som en *magisk* ring, trukket af sopelimen — heksenes magiske vaaben, hvorom prof. Karl Pearson nylig har skrevet med saa stor dygtighed. Den stadig tilbagevendende stilling af sværdet fører os til sværddansen i Nordengland som en fuldstændig parallel og derfra gjennem utallige mellemled til skandinaviske ritusformer. De kjæmpendes død og gjenoplivelse er en reproduktion af den evige kamp mellem vinter og vaar, som gjenfindes i ceremoniellet hos alle agerdyrkende, europæiske folk, og som saa grundig er undersøgt af Frazer. De agerendes kostumer, hvoraf endel prøver, takket være Fairman Ordish, findes i Cambridge's antropologiske museum, sætter rollerne i forbindelse med det ritual, der tilhører en næsten ukjendt fortids træ- og dyrekultus. I det hele optog tviler forfatteren ikke om at have for sig en af disse „mangfoldige, om end aldrig udviklede spirer af dramatisk fremstilling", hvorpaa Grimm giver endel interessante prøver, samtidig med at han forklarer, at deres spor kan følges til de ældste tider.

Forfatteren anfører følgende argumenter til støtte for sin opfatning: Kampen, de kjæmpendes fald og gjenoplivelse er de centrale faktorer, som trænger forklaring. Denne kan bedst skaffes ved at undersøge de mere holdbare biting — den indfatning, om jeg saa maa sige, hvori det væsentlige er indleiret. For det første kan vi trygt sige, at julen som kirkelig fest eller som tidspunkt intet bestemt har med disse dramatiske overleveringer at gjøre. *Nu* er det rigtignok saa; men naar det samme skuespil tidligere viser sig at være udført under et andet navn ved paasketider, og naar betydelige dele af det udføres i forbindelse med en landlig vaarfest i mai maaned, kan julen ikke hævdes som disse dramatiske fremstillingers særlige tidspunkt. Dette er i overensstemmelse med regelen for de fleste tradionelle fester, der er sat i forbindelse med den kristne kalender. De gamle skikke blev givet et kristent anstrøg og snart sat i forbindelse med denne, snart med hin kirkefest, ofte eftersom det rent lokalt faldt bekvemt og ikke altid paa den tid af aaret, hvor de oprindelig hørte hjemme. — Det næste vigtige punkt er kostumerne. Ved en nøiagtig undersøgelse af selv de moderne prøver, der er opbevaret, falder det straks i øinene, at papir kun er anvendt, fordi det er det billigste stof til omhandlede øiemed. Papirdragten dannes ved at neste sammen smaa stykker, som lægges over hinanden som tegl eller skjæl, og der er kun to formodninger mulige: enten skal derved antydes stykkerne i en rustning eller — som forfatteren mener — blade. Der kunde vistnok indvendes en hel del mod den tanke, at en skjælbrynje skulde have foresvævet de landlige skue-

spilleres sind, men det væsentlige er, at en saadan rustning ikke er i overensstemmelse med selve handlingens betingelser. En bladdragt derimod forekommer i mange folkelige skuespil. Videre er det et faktum, at flere af de agerende — som ogsaa navnet julebuk antyder — tidligere forklædte sig i dyreskikkelse: som gjeder, okser, hjorte, ræve, hekser o.s.v. Rester af denne skik findes endnu hist og her.

For at spore julebukskikkene tilbage til deres ældste ophav har vi altsaa følgende data til vor tjeneste:

1) Den utvilsomme kjendsgjerning, at dyr har været fremstillede.
2) Den slutning, at træer ogsaa har været repræsenterede.
3) En kamp, som resulterede i en af modstandernes død.
4) Den faldnes gjenoplivelse.

— Nu findes mimiske fremstillinger af en hedensk ceremoni, hvori de rollehavende spiller baade træer og dyr, spredt hele Europa over, og disse mimiske optrin finder sted i vaartiden, netop naar bladene paany viser sig efter vinterens ødelæggelse. Den væsentlige gruppe af kjendsgjerninger i disse vaarfester og i de gamle juleskikke falder saa nøiagtig sammen, at man med sikkerhed kan paastaa begges afstamning fra en fælles original.

Og hvilken er saa denne original?

I de personligheder, som dræbes paa skrømt, er det umuligt ikke at gjenkjende repræsentanter for træaanden eller vegetationsaanden, som kan formodes at manifestere sig om vaaren. Hensigten med at dræbe denne nyttige gud og det paa en tid, da hans tjeneste er mer nødvendig end nogensinde, er efter Frazer's opfatning den at skaffe ham en ny inkarnation. Hans død er nødvendig for, at han kan opstaa igjen i en ny og bedre skikkelse. Det er denne hedenske tanke, der ligger til grund for baade vaarfesterne og julebukskikkerne — en tanke der finder sin ældet udviklede form i den norske myte om Lokes og Balders kamp, med andre ord i striden mellem vaar og vinter.

Er disse skikke saa gamle, spørger man, hvad bliver der saa af St. Georg og hans østerlandske ledsagere? Aa jo, man kan trygt paastaa, at disse navne er noget senere tilkommet af fuldstændig fremmed art. Kirken magtede ikke fra først af at undertrykke de folkelig dramatiske forestillinger, men fandt paa at gjøre sig dem nyttige. Skikkelser, som tilhørte den primitive religion, blev til kristne skikkelser, uden at man tog det saa nøie med ligheden. St. Georg var en ridder, som kjæmpede og ihjelslog fiender — der var altsaa for ham en passende rolle i de gamle, hedenske skuespil. Men en sørgelig rolle forresten! Der blev lagt ham nye, meningsløse talemaader i munden; han maatte uden klage se sine slagne fiender opstaa paanyt; han maatte klæde sig i det traditionelle

kostume og optræde sammen med de traditionelle dyremasker. Med undtagelse af navnene er der i virkeligheden intet i disse maskespil, som tilhører det kristne ridderskab eller den feudale adel. De har intet med romantisk ridderlighed at gjøre, men er og bliver, hvad de oprindelig var: traditionelle fremstillinger af folkelige fester. Saa snart man skraber af det tynde finér af kirkelig indflydelse, finder man de hedenske idélevninger nedenunder. *P. E.*

Theodor Mommsen.

(Efter **Fritz Jonas** i „*Deutsche Rundschau*").

„Hans gjennemvaagede nætter har oplyst vor dag." Göthe.

Theodor Mommsen fødtes den 30. november 1817 i Garding i Nordtyskland, hvor hans far var kapellan; han var sine forældres ældste barn. Familien sad i yderst smaa kaar, da kaldet var daarligt, og børneflokken voksede. En smule bedre blev forholdene, da faderen steg til sogneprest i Oldesloe; men for sønnen var det vistnok en befrielse fra trykkende forhold, da han den 4. oktober 1834 optoges som elev i gymnasiet i Altona. Det var det saakaldte gymnasium academicum, det vil sige et gymnasium forbundet med et slags fortsættelseskursus, hvor eleverne hørte forelæsninger og forøvrigt havde samme frihed som studenter. Den tid, de tilbragte her, blev regnet med som studietid, og de behøvede siden kun at være et aar ved universitetet for at opnaa sin endelige eksamen. Grunden til denne ordning var den, at man i de smaa stater, som intet eget universitet havde, nødig vilde sende de unge studerende altfor tidlig paa egen haand ud i verden.

De unge studerende i Altona havde i 1828 stiftet en forening „Altonas videnskabelige forening", hvor man indleverede afhandlinger over selvvalgte emner, holdt frie foredrag og kritiserede hverandre med ungdommelig skarphed, eller man læste til en kop the høit af de gamle klassikere. Theodor Mommsen, der i 1836 blev medlem af dette ungdommelige samfund, tog livlig del i alle dets møder. Han indsendte flere digte, og endnu den dag idag findes i protokollerne over indleverede arbeider tre fra hans haand over følgende emner: 1) Hvilke fordringer kan stilles til en god biografi. 2) Genier er nødvendige onder. 3) Hvorfor skader megen kriticeren.

I paasken 1838 kom han til universitetet i Kiel som juridisk studerende, men lidt efter lidt gled han mere over til filologien, og just

ved at beherske og sammenknytte disse to videnskaber har han opnaaet sine store resultater. Blandt de studerende i Kiel sluttede han sig nærmest til den senere digter Theodor Storm. Med ham kappedes han, ligesom broderen Tycho Mommsen, om at digte viser og vers, og i 1845 udgav disse tre i forening „Tre venners sangbog“. Mommsens oversættelser af klassiske forfattere i verseform vidner ogsaa om hans poetiske talent.

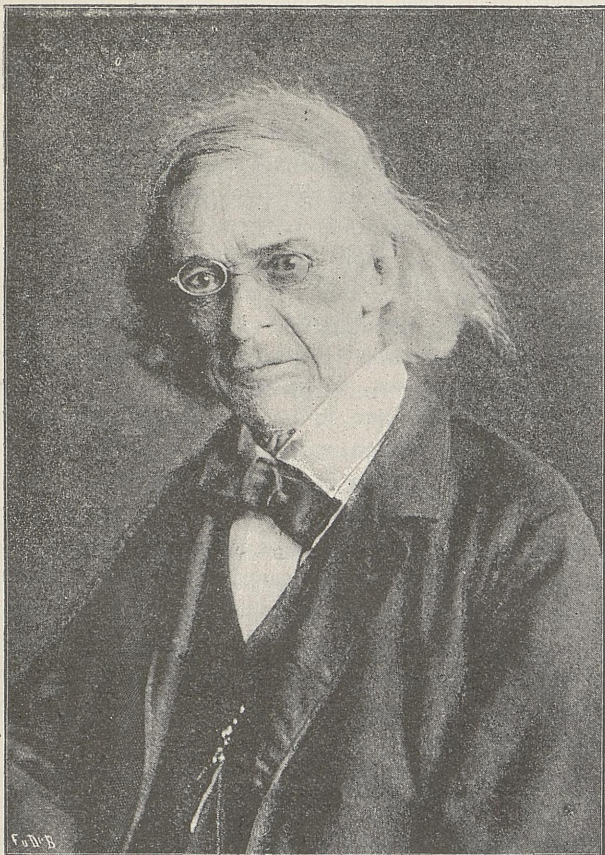

Theodor Mommsen.

Endnu en anden interesse knyttede ham til Theodor Storm; de fattede sammen den plan at samle slesvig-holstenske eventyr, ordsprog og folkeviser. — Denne plan havde en politisk tendens. I 1830 besteg nemlig den barnløse kong Christian Danmarks trone, og hermed var det tidspunkt stillet i udsigt, da Slesvig og Holsten efter gammel arvelov skulde skilles fra Danmark. Dette vakte i Kjøbenhavn en voldsom bevægelse for et kongerige Danmark til Eideren, eller helst en dansk fællesstat, men dette fremkaldte atter i Kiel en afgjort tysk opposition og agitation. Det var derfor for en stor del patriotiske interesser, der ledede de to unge mennesker ind paa denne plan.

Som student færdedes han i en munter kreds, havde mange gode venner, „skikkelige eller ikke, som det nu kunde falde sig“, digtede, morede sig og drak mangen en god skaal for Tysklands vel. Men arbeidet

var dog hans hovedinteresse og hans egentlige liv. Ved sin juridiske embedseksamen 1843 erholdt han bedste karakter for sine udmerkede latinske og tyske afhandlinger og de store kundskaber, han lagde for dagen ved den mundtlige eksamination. I november samme aar tog han doktorgraden ogsaa med udmerkelse; hans censorer fremhævede særlig hans flydende latin og hans behændighed i svarreplikerne. Samtidig søgte han et af de reisestipendier, som den danske regjering med megen redebonhed uddelte i videnskabelige øiemed, og det blev ham bevilget.

I aaret 1844 tiltraadte han sin første store reise til Frankrige og Italien, fra hvilken han først efter tre aars forløb vendte tilbage til hjemmet. Omtrent nitti mindre afhandlinger falder i denne tid og vidner om hans uhyre flid og arbeidskraft. De gjælder næsten alle gamle indskrifter; thi indskriftstudiet var nu hans væsentlige arbeide, og han viste en ren begavelse for at tyde gamle næsten udviskede ord og tegn og af dem at udlede fakta af historisk betydning. Han samlede indskrifter fra hele kongeriget Neapel, en kolossal mængde, som det nu gjaldt for ham at faa ordne. Dette arbeide kunde ligegodt ske hjemme som ude; den trediveaarige mand maatte ogsaa tænke paa at faa et fast embede og en sikker borgerlig eksistens; han vendte derfor 1847 tilbage til Tyskland.

Allerede næste aar kaldtes han som professor i romersk ret til universitetet i Leipzig. I denne by tilbragte han nogle af sine bedste aar i stadig omgang med intime venner, hvoriblandt hans senere hustru, en datter af boghandler Karl Reimer, der blev hans forlægger og gode ven.

Mommsen havde altid været meget interesseret for politik. I Leipzig nøiede han sig imidlertid ikke som før med at være en blot og bar tilskuer ved de politiske storme; sammen med to venner, ogsaa professorer, meldte han sig ind i den radikale „Tyske Forening“, der ved forskjellige anledninger optraadte offentlig demonstrerende. Følgerne heraf var alvorlige nok. Paa den ene side var han radikalerne for lidet radikal og blev af dem stadig angrebet, medens han paa den anden side paadrog sig regjeringens unaade ved at staa som medlem af denne forening. Om en saadan politisk mellemstilling skrev han siden spøgende: „De ser, hvor viselig naturen har indrettet det, at man kan hugge til mennesket baade fra høire og venstre.“ Denne de tre professorers politiske virksomhed skulde drage meget efter sig for dem. Den sachsiske regjering anlagde proces mod dem; de blev i første instans dømt til længere tids fæstningsarrest, i anden frikjendte, men regjeringen afsatte dem alle tre „til universitetets bedste“, fordi de under den saakaldte „Maiopstand“ havde været „til offentlig forargelse og givet den akademiske ungdom et slet eksempel.“ Paa det vis sprængtes vennekredsen i Leipzig.

I 1852 fulgte Mommsen en kaldelse til universitetet i Zürich som professor ved det juridiske fakultet. Hans ophold i denne by blev dog ikke af lang varighed. Han var aldrig helt tilfreds med sin stilling her; hans tilhørere ved et saa lidet universitet var naturligvis ikke mange, og desuden lykkedes det ham ikke at komme paa nogen fortrolig fod med studenterne. Med desto større iver viede han sig til sit eget arbeide. Foruden mindre afhandlinger, specielt over Schweiz i den romerske tid, falder i denne tid udarbeidelsen af de første bind af hans „Romersk historie". Dette store arbeide var allerede paabegyndt i Leipzig, men anklagen og dommen mod ham havde fuldstændig forstyrret ham i hans arbeide, og han skrev noksaa nedslagen til sin svigerfar og forlægger for at faa kontrakten hævet: „Jeg ved endnu ikke, hvad det bliver til, men jeg tænker, De ligesaalidt som jeg tviler paa, at jeg jo bliver afbrudt i mit arbeide og i mine fremtidsplaner. I fængslet kommer jeg visselig ikke til at skrive nogen historie." Nu skrev han nogle aar senere sin „Romersk historie", ikke i fængslets kvalme luft, men i den friske luft fra de evige bjerge.

I 1854 fik han tilbud om et professorat ved det juridiske fakultet i Breslau, hvilket han med glæde modtog, ikke alene for at faa en større virkekreds, men ogsaa for at kunne være sine gamle venner nærmere; desuden betragtede han altid Nordtyskland som sit rette hjem og satte alt sit haab for Tysklands fremtid til Preussen. Nu gik hans store arbeide raskt fra haanden, og i aarene 1854—56 udkom endelig „Romersk historie" i tre bind, der dog ikke efter hans oprindelige plan omfattede tiden helt til det vestromerske riges fald, men kun gik til Cæsars død. Hans venner forbausedes over hans uhyre arbeidskraft. En af dem skrev til Reimer, forlæggeren: „Jeg har iaar arbeidet meget, men vi kan jo ikke alle være Mommsener."

Heller ikke hans Breslauophold blev af lang varighed. Berlinerakademiet overdrog til ham samlingen og udgivelsen af romerske indskrifter, og hertil krævedes hans ophold i hovedstaden. Han afslog en kaldelse til universitetet i München og flyttede til Berlin, hvor han efter nogle vanskeligheder erholdt et professorat i filosofi. I denne by vandt han mange venner og beundrere; det var forøvrigt tilfælde, hvor han kom. Udlandet forstod vel saa meget som Tyskland at skatte ham, især Italien, der med stolthed kaldte ham „il nostro Teodore" („vor Theodor").

Ved siden af alle embeder og arbeider og den megen selskabelige omgang, fik han endnu tid tilovers til at tage del i alle den dannede verdens interesser, i politik, kunst og literatur. Da han havde naaet sit sekstiende aar, rammedes han af et haardt slag: hans bibliotek ødelagdes ved en ildebrand. Flere af de mest betydelige forlæggere tilbød ham af sine forlag at udvælge, hvad han kunde behøve, men mange af hans bøger kunde

ikke erstattes. Hans venner frygtede, at dette uheld skulde svække hans arbeidskraft — hvem ved ikke, hvor vanskeligt det er bare at finde sig tilrette i nye bøger; men i den kronologiske ordnede fortegnelse over hans skrifter mangler intet aar. Selv alderen lammer ikke hans arbeidsevne; paa ham stadfæstes de ord, Göthe engang udtalte: „Naar man bliver gammel, maa man gjøre mere, end dengang man var ung“, og: „Udført pligt volder ond samvittighed, fordi man efter sin egen mening aldrig har gjort helt nok.“

Foruden kolossalverket skriver sig mange mindre afhandlinger fra hans haand under opholdet i Berlin: det romerske myntvæsen, den romerske kronologi, den romerske statsret, og endnu staar den 80aarige midt i et nyt stort arbeide. Man har regnet ud, at Mommsens selvstændige verker udgjør i folio 6824 sider, i kvart 1402, i oktav og mindre format 19,319 sider.

Hans forelæsninger i Berlin var naturligvis talrigere besøgt end i Zürich, men den rette tiltrækningskraft havde de dog ikke. Han har altid forsmaaet alle effektmidler, men paa den anden side har han aldrig været, hvad man kalder veltalende. Han har altid virket mere ved sin pen end ved sin stemme. Hans elever maatte være meget interesserede i emnet for at følge ham, men da havde de ogsaa stort udbytte af hans forelæsninger. Mest indflydelse paa studenterne har han maaske udøvet ved sine ugentlige „øvelser“ i sit hjem; han samlede da de mest interesserede, talte for dem og ledede dem til selvstændigt videnskabeligt arbeide.

Ved sin 80-aarige fødselsdag, 30. november 1897, modtog Mommsen utallige beviser paa agtelse og kjærlighed. Disse beviser gjaldt ikke alene den store lærde, det videnskabelige geni, men tillige mennesket og karakteren. *nk.*

Sproget og aanden.

(Efter „*Revue Encyclopedique*“).

Striden mellem agnosticismen og spiritualismen føres ogsaa paa det sproglige omraade, og i en artikel af Max Müller med ovenstaaende titel hævder den berømte filolog sit spiritualistiske standpunkt. Han frakjender dyret evnen til at frembringe ord og negter at dets skrig, logren, mimik har noget tilfælles med det menneskelige sprog. Der sker ingen aandelig udvikling hos dyrene; mennesket adskiller sig fra dyret netop ved aandelig udviklingsevne. Sprog og tanke er uadskillelige; dyret tænker ikke, derfor kan det heller ikke tale. Ordet er det ældste vidnesbyrd om menneskeaandens hemmelige kræfter, og udviklingen eller snarere „opstigningen“ af sproget er en uafladelig proces: hvis den et øieblik afbrydes, dør dermed sproget. Gjennem udvikling bliver sanskrit til bengali, græsk, latin osv. indbyrdes uafhængige sprog, der allerede taltes mindst 1500 aar før Kristus.

Talordene er de samme i disse tre sprog: katvâras, tessares, quatuor (4); — octo, okto, ashtau (8), — centum, ekaton, satam (100); disse ord forudsætter opfindelsen af et helt dicimalsystem og dannelsen af et vocabularium og en grammatik istand til at udtrykke alle tænkelige begreber, og dette i en tid, der ligger umindelig langt tilbage! Det har lidet at sige, om arierne er ældre eller yngre paa jorden end de andre racer, mongolerne, semiterne, bantufolkene, amerikanerne og australierne, eller om de begyndte paa det laveste trin af sprogbevidsthed. Hvis man henlægger ariernes oprindelse til ca. 10,000 f. Kr., saa slaar man derved fast, at de tiltrods for mange tilbagefald aldrig har ophørt at skride frem, medens australierne, negrene og patagonierne har holdt sig paa det samme lave udviklingstrin.

Men man vilde tage feil, om man troede, at dette trin giver et nøiagtigt billede af menneskets oprindelige tilstand. Den, der har beskjæftiget sig med rødhudernes saakaldte polysyntetiske sprog eller med bantufolkenes præfix-sprog, vil vide, hvor lang tid det har krævet at skabe deres grammatik, og hvor overlegne de folk har været, som dannede disse sprog, over de folk, som nu taler dem. Man maa heller ikke tro, at de 121 grundrødder i sanskrit, der svarer til 121 „moder-begreber" og giver nøglen til alle ligefremme og afledede betydninger af de ord, som fylder sanskritsprogets mægtige ordbøger — at disse rødder danner det oprindelige og fuldstændige materiale, hvormed de ariske sprog begyndte sin historiske karrière. Der har trængtes umaadelige og mangfoldige anstrengelser, før arieren, *homo alalus* (det menneske, der alene formaar at udtrykke sig ved hyl og skrig) kunde f. eks. sige: Det er varmt. Pronomenet *det* (sanskr. *it*, latin *id*, tysk *es*, eng. *it*) er her upersonligt: det udtrykker resultatet af et langt abstraktionsarbeide. Ordet *er* (sanskr. *as-ti*, græsk *es-ti*, latin *est*) har til rod *as* (aande, pust). Det er en simpel lydefterligning af det fænomen, det beskriver — (onomatopoietikon) —, men har affødt en uendelig mængde abstrakte ideer. (En parallelform *an*, græsk *anemos*, latin *anima*, fransk *âme* — sjæl).

Dannelsen af et begreb som *være* eller *blive*, saa letvindt og simpelt som det ved første øiekast ser ud, er i og for sig et mægtigt vidnesbyrd om menneskeaandens storhed. Antropologerne har forsøgt at føre alle ord tilbage til onomatopoietika (naturlydefterligninger); men antallet af disse er altfor lidet, og teorien løser ikke sprogets problem. De ariske sprog har formodentlig tidlig havt en periode af vokal-rødder, senere end den tilsvarende kinesiske, hvor rødderne ogsaa havde den samme lyd og form som det tilsvarende substantiv, adjektiv og verbum. De 121 oprindelige rødder i sanskrit er virkelige lyd, fremsprungne under livets fælles gjøremaal, men man vilde forgjæves søge at opdage det specielle motiv, som bevægede arierne til at sige *ad* (lat. *edere*, norsk *æde*) for at betegne handlingen at spise, *tan* (græsk *teinein*, lat. *tendere*) for *strække*. *stâ* (lat. *stare*) for at *staa*, *ga* for at *gaa* osv. Vi kan blot fastslaa, at de gjorde det, ikke hvorfor de gjorde det. Men af et begrænset antal saadanne rødder, er hele den hiuduiske aands rige flora skudt frem. Hvert afledet ord repræsenterer en intellektuel erobring. Om vi holder os til roden i ordet *er*, som oprindelig udtrykker den handling at *aande*, saa ser vi, at den efterhaanden kommer til at danne ord med tre forskjellige betydninger: Efterat den har

faaet betydningen aande, pust, livsaande som i *as-u*, blev den anvendt for at betegne enhver ting med liv *(væsen)* og endelig det abstrakte *at være*. To typiske eksempler er tilstrækkelige til at bevise, at de lyd, der efterligner dyrenes skrig og naturens larm, ikke i og for sig har været tilstrækkelige til at danne sprogets rudimentære begyndelser. Roden *dyu* eller *div*, der oprindelig betyder *at straale* og *lys*, affødte formerne *dyaus* (fakkel) *deva* (lat. *dies*, dag, den straalende) endelig *deus* med biformen *zevs* — gud. — Roden *bhar* betydde oprindelig *bære* — som er det samme ord: denne rodstamme har frembragt en utrolig mængde afledninger, som hver for sig udtrykker en ny nuance af tanker, og som ikke har noget med naturlydefterligninger at gjøre. Af denne rod finder vi i græsk og latin *fero*, gotisk *bairan*, angelsaksisk *bear*, norsk *bære*, fremdeles de konkrete substantiver fransk *biére*, engelsk *bier*, tysk *bahre*, norsk *baare* (ligkiste), endvidere de abstrakte substantiver og adjektiver, latin *fertus, fertilis, ferat* (frugtbar); tysk *burde*, norsk *byrde*. Man siger i flere sprog, at jorden *bærer* grøde; det latinske *far* (korn) slegter ind paa det engelske *barley* (byg) og afledes af *fero* (bære) og har frembragt ordet *farina* (mel). Det germanske *bringe* deriveres af en oprindelig biform til *bhar* — *bhri*. En mængde ord kan endnu opregnes som afledninger af disse stammer: græsk *phoros* (bidrag, skat), tysk *gebühr*, *geburt* (fødsel), latin *parentes* (slegtninge), latin *amphora* (krukke med to ører), latin *frugifer*, tysk og norsk *frugtbar*. Til sanskritordet *bhartri* (bærer, derefter ægtemand) og til *bharya* (kvinde, egentlig: den, som man skal nære) knytter sig *bhratri* (beskytter, støtte), der har det tilsvarende latinske *frater*, norsk *broder*.

nk.

Den første russiske folketælling.

(Efter E. J. Dillon i „*Contemporary Review*“).

For første gang i det russiske riges historie er der foretaget en almindelig og saa at sige videnskabelig folketælling for alle de stammer, racer og religioner, som staar under tsarens scepter. Hidtil har alt været væsentlig gjætning. For første gang foreligger der nu et virkelighedstro billede af kjæmperigets befolkning.

Siden Peter den Stores tid har embedsmændene, paa russisk embedsmænds sene vis, fra tid til anden, omtrent hvert femtende aar, indsendt rapporter om antallet af den mandlige befolkning, som kunde blive gjenstand for beskatning. Paa grundlag af disse rapporter sluttede man sig til folketallet.

Statistiske studier har imidlertid længe interesseret intellektuelle russere. Men først sommeren 1895 gav tsaren sit samtykke til en folketælling efter moderne mønster. Bevilgningen var meget liden og viste sig, trods de billige forhold i Rusland, at være *for* liden. Den største del af arbeidet

paalagdes embedsmænd uden ekstra betaling. I hver af rigets provinser eller guvernementer oprettedes der en komité med guvernøren som præsident; videre skabtes underkomitéer for de enkelte distrikter af provinsen; og alle disse komitéer sattes under tilsyn af adelsmarskalken. I det hele blev der 96 provincielle og 757 distriktskomitéer. Det hele virkelige arbeide stilledes under den russiske statistiker Troïnitsky.

Hvert distrikt deltes igjen i kantoner paa 15—30,000 mennesker. Hver kanton havde sin chef. Centralkomitéen under Troïnitskys ledelse udsendte videre 25 generalagenter, som havde i opdrag at instruere alle vedkommende og tilse, at planen blev rigtig forstaaet og arbeidet ordentlig udført. Hver generalagent havde tilsyn med to eller tre provinser.

Et meget vidtløftigt apparat, som man ser. Men arbeidet var ogsaa enestaaende vanskeligt. Østerrig-Ungarn med sit halve snes nationaliteter er enheden og harmonien selv sammenlignet med det russiske rige. Her vrimler det af folkeslag og de mest forskjelligartede sprog, fra kinesere, kirgisere og arabere til finner, polakker og liflændere. Folketællingslisterne med deres mange spørgsmaal maatte derfor trykkes i et utal af sprog. Men mange af disse folkeslag mødte ogsaa folketællingen med sky mistro og søgte at unddrage sig den. Der krævedes særlige fremgangsmaader næsten for hvert folk. Videre var der vanskeligheder ved de uhyre afstande, over hvilke befolkningen er spredt, og den ofte livsfarlige fremkomst.

Folketællingslisterne, i et antal af over 100 millioner, trykkedes samtidig i otte byer og fordeltes over hele riget paa seks maaneder. En meningsløs lang tid i det øvrige Europa, men meget kort for Rusland.

Folketællingen skulde finde sted den 9de februar 1896 efter vor tidsregning. Det vil sige, at alle lister maatte give situationen paa den dag.

Hver kanton deltes igjen i flere divisioner, hver paa ikke over 400 familier paa landet eller 150 etager i byerne. I hver division skulde der nu ansættes en „tæller", paa hvem det meste arbeide vilde falde. Han skulde farte fra hus til hus og faa listerne udfyldt. Men her stødte man paa pengevanskeligheder, som et øieblik truede med at sætte hele foretagendet overstyr. Bevilgningen til foretagendet var saa liden, at man blot kunde byde tællerne en meningsløst liden godtgjørelse. Og dog maatte man absolut have dannede og oplyste mennesker — prester, sagførere, osv.; thi de maatte forstaa at behandle befolkningen ret og at indgyde den tillid.

Det saa, som sagt, ud til, at det hele i sidste stund vilde gaa overstyr; thi der var ikke længer tid til at erholde en ny bevilgning, hvad der i Rusland kræver megen tid og mange omstændigheder. Men i dette nødens øieblik traadte tsaren hjælpende til — ikke med penge. Med kun nogle faa hundre rublers ekstraudgift fik han det hele arbeide udmerket udført. Da nemlig næsten ingen meldte sig som tællere for den tilbudte lave løn,

saa foreslog tsaren — ikke at forhøie den, men at tage hele lønnen bort. Han udstedte en opfordring til sine tro undersaatter om i dette fædrelandske arbeide at yde ham deres tjenester *gratis*. Samtidig lod han vide, at han havde ladet slaa en medalje, som skulde tildeles og bæres af hver saadan frivillig tæller. Hvem vil ikke gjerne have en keiserlig medalje paa brystet, selv om den er af bronze? Der meldte sig ansøgere over en lav sko, og administrationen kunde overalt vælge de bedste mænd.

I mange distrikter begyndte tællingen, paa grund af de store afstande og mange vanskeligheder, allerede 20—30 dage før den fastsatte dag. Ni dage før skulde resultaterne af denne foreløbige tælling overleveres til kantonalcheferne. Endelig den 9de februar om morgenen drog 150,000 tællere ud for at fare fra hus til hus og erholde de for dagen nødvendige berigtigelser. Om aftenen havde man rigets befolkning paa papirerne i nøiagtige tal. Fem, seks dage havde derefter tællerne til at bringe alle sine papirer i god orden, hvorpaa de overleveredes i en konvolut til kantonalchefen. Paa konvulutens udside skulde der tydelig skrives alle endelige data, kantonens navn eller numer, antal mandlige og kvindelige beboere den 9de februar 1896, osv.

Kantonalchefen gjennemgik alle papirer for at se, at alt var i orden. Fandt han feil, sendte han vedkommende konvolut tilbage til dens afsender med ordre om at berigtige feilen. Chefen lod ogsaa tage og opbevare kopier af alle papirer for det tilfælde, at nogen original skulde gaa tabt paa veien frem. Denne forsigtighed viste sig at være vel begrundet.

Resultatet af tællingen er, at det russiske rige med Finland talte 129,211,114 indbyggere den 9. februar 1896. I runde tal har riget nu 130 millioner mennesker. Befolkningen fordeles paa de forskjellige dele af riget som følger;

Europæisk Rusland	94,200,000
Polen	9,500,000
Kaukasus	9,800,000
Sibirien	5,800,000
Stepperegionerne	3,400,000
Transkaspien og Turkestan	4,200,000
Finland	2,500,000

Folkemængden har siden 1851 tiltaget med 96 pct. Siden 1885 med 18 pct. Folkemængden for disse tidligere aar kjendes som sagt ikke med fuld nøiagtighed, men nær nok til at gjøre sammenligningen nogenlunde korrekt.

Folkemængdens tæthed svarer i gjennemsnit til 8.8 personer pr. kvadrat*verst*, men er naturligvis meget forskjellig i de forskjellige landsdele.

I Polen bor der saaledes 84.6 personer paa en kvadrat*verst;* i europæisk Rusland 22.2; i Kaukasien 23.6; i Sibirien 0.5.

I europæisk Rusland er der 102 kvinder for 100 mænd; i Polen 98.6 kvinder for 100 mænd; i Sibirien 93.7 kvinder for 100 mænd; i Kaukasus 89.5 kvinder for 100 mænd og i Turkestan blot 83.6. I enkelte distrikter af det østlige Sibirien er der lige ned til 30 kvinder for 100 mænd.

Der er i Rusland 19 byer med over 100,000 indbyggere og 35 med mellem 50,000 og 100,000.

Ruslands befolkning forøges imidlertid ikke saa hurtig, som den burde, paa grund af de mere end slette sanitære tilstande, hvorunder den lever. Dødsprocenten er abnormt stor. I Kaukasus har man et hospital for 300,000 mennesker og en hospitalsseng for 12,000. Intet andet sted er smitsomme sygdomme saa herjende og dræbende, særlig blandt børn. Man regner, at der hvert aar dør 1,900,000 individer, især børn, som en liden smule omsorg kunde have reddet. Dertil kommer, at de samme elendige livsforhold skaber en armé af krøblinge og invalider. Intet andet sted i den vestlige verden er disse saa talrige som i Rusland.

Imidlertid: Endog med den nuværende aarlige forøgelse af folkemængden, vil det russiske rige om tyve aar have 175 millioner mennesker. Og der gjøres meget for at forbedre de sanitære forhold, hvad der i betydelig grad vil virke til folkemængdens enormt hurtigere vækst. Med disse kjendsgjerninger for øie er det let at forstaa, hvad russiske statsmænd mener, naar de siger, at de har raad til at vente, fordi de har tiden paa sin side.

Overingeniør Thomas Lekves død

kom vistnok baade som en overraskelse og en sorgfuld begivenhed til alle dem, med hvem han var kommen i berørelse. Over det forestaaende fem og tyve aars jubilæum ved *Kristiania tekniske skole* vil der blive kastet en skygge; thi de fleste af Lekves gamle elever glemmer vistnok sent den stilfærdige, fine personlighed, som indviede os i bygningskunstens teknik. Han hørte til de lærere, hvis karakter bærer videre end deres ord, til dem, for hvem det er umuligt ikke at nære den dybeste respekt, og for hvem de fleste altid vil fatte en godhed og en sympati, som gaar vidt — udenfor de foredragne fag. Han viste os altid en gentlemans færd og optræden.

Overingeniør Lekve var ikke netop nogen skolelærer; han havde ikke evnen til at hamre kundskab ind i ligegyldige eller gjenstridige hjerner. Men for dem, som ønskede kundskab og havde interesse for hans fag, var han en udmerket lærer og hans foredrag ganske ualmindelig rige og indholdsfulde.

Det er vel sjelden, at man i det praktiske liv vender tilbage til skolens teoretiske forelæsninger. Men mig i det mindste har Lekves foredrag under min ingeniørvirksomhed altid ledsaget. Altid har jeg havt dem ved haanden og fundet i dem mangt et nyttigt vink, mangt et godt praktisk eksempel og mangen sikker og grei beregningsmaade — og dette selv under arbeidsforhold, der som de amerikanske i saa mange retninger er ganske forskjellig fra vore.

For de fleste af overingeniørens elever var det vistnok en overraskelse at høre, at han havde forladt sin lærerstilling for at overtage ledende hverv paa det praktiske omraade. Vi saa i ham væsentlig den teoretiske dygtighed, den omfangsrige viden og den videnskabelige tekniker. Men her, som saa ofte, har øiensynlig den praktiske duelighed blot været skjult af det teoretiske gjøremaal og det administrative talent af det mest stilfærdige og beskedne ydre.

Kanske forbausede det os mest, fordi vor lærer syntes saa ganske at mangle den egenskab, som amerikanerne kalder *cheek*, hvad vi kanske kan oversætte med „frækhedens naadegave", eller evnen til at sætte sin smule lys høit i stage og bære det over fra den ene indflydelsesrige dør til den anden, indtil man paa høiderne bliver opmerksom paa den ihærdige lysbærer. Verden er nu engang saaledes, at der som regel for at komme frem kræves mere end evner — ogsaa onkler, venner og bekjendte, som kan række en haanden og trække en op ovenfra. At overingeniør Lekve kunde komme iblandt os som den fremmede og trods sit tilbageholdne, stille væsen alligevel saa hurtig vinde tillid og opnaa de høieste hverv, var visselig forbausende og tydede paa en sjelden rig teknisk begavelse, saavel som paa den noble, men ogsaa kraftige personlighed, der altid tiltvang sig respekt og ved sit klare overblik over situationen viste føreren.

Det var merkværdigt, hvor længe ingeniør Lekve kunde mindes sine elever fra langt tilbage i aarene, og hvor interesseret han var i deres færd. Selv er jeg øiensynlig af denne min lærer bleven fulgt med en venlig sympati, som ikke engang blev borte under mit lange udenlandsophold.

Han var en af de mænd, som det altid er en glæde og en stadig inspiration at have mødt og kommet i berørelse med i dette liv.

Korrespondance.

Arvelighed af høiere aandelige egenskaber.

Hr. redaktør!

I redaktørens sofahjørne anstilles en del betragtninger i no. 10, om hvilke jeg gjerne vilde gjøre nogle bemerkninger. Der siges saaledes om sjælsadel og alle høiere aandelige egenskaber, at „de springer lige saa ofte ud fra den mest plebeiske grund, som usseldom findes i gamle adelslegters slotte." Endvidere længere nede samme side: „Gode og slette, fine og grove naturer synes, kortsagt, at komme ind i verden med en vilkaarlighed og uregelmæssighed, som trodser alle arvelighedsteorier."

Disse betragtninger maa jeg anse som ganske falske. Intet sker vilkaarligt i denne verden; det er kun vor kortsynthed, der ser vilkaarlighed

og uregelmæssighed. Jeg skal faa lov til at fremsætte min opfatning af de omskrevne forhold i al korthed.

Som gjennemgaaende regel kan vi anse det, at de mennesker, der lever et tarveligt og arbeidsomt liv uden stort slid paa deres hjerner, men dog under stadigt brug af dem, i tidernes løb frembringer meget gode hjerner og kroppe. En god krop og en god hjerne trænger til stadig brug og øvelse for at vise alle sine gode egenskaber, og det hjælper ikke at have en god hjerne, naar der ikke saaes noget i den, ligesom det ikke nytter at have en god jord, med mindre den dyrkes. Se de amerikanske prærier, der beboede af indianere intet frembragte, men dyrkede af europæere er blit jordens rigeste kornland. Naar der da har levet en række generationer af dygtige, arbeidsomme folk, der aldrig har overanstrengt sine evner, vil der af disse utvilsomt frembringes gode hjerner, som, naar de faar den tilbørlige kultur, vil kunne præstere noget godt og stort, kanske noget genialt. Da nu slige folk hyppigst findes blandt arbeidere og middelsborgere, er det ingenlunde paafaldende, at der af disse frembringes de fleste gode hoveder, de fleste opfindere, de dygtigste administrationer og de bedste tænkere.

Lever derimod flere generationer et anstrængt legemligt eller aandeligt liv eller med slet ernæring, da slides de ud og kan ikke frembringe sunde, kraftige hjerner, afkommet bliver tilslut skidt. Og naar der tilsyneladende umotiveret i en slegt optræder enten paafaldende gode eller slette egenskaber, saa har dette utvilsomt sin grund deri, at anlæggene til disse egenskaber har været tilstede i slegten før, uden at vi ved det eller har opdaget det. Man maa huske paa, at disse anlæg kan være rudimentære i slegten gjennem mange led og saa pludselig af os ukjendte grunde faa vind i seilene og komme frem i overfladen af karakteren. Vi er saa sørgeligt uvidende om, hvad det er, der betinger de forskjellige egenskabers nedarving, at vi bør være meget forsigtige med at tro, at noget strider mod arveligheden, fordi vi ikke forstaar det, thi i virkeligheden forstaar vi ikke, hvorfor eller hvorledes nogetsomhelst nedarves. At arvelighedsteorierne under disse omstændigheder er utilfredsstillende og i mange tilfælde ikke kan hjælpe os, er ikke at undres paa. Det er heller ikke meningen med en teori, at den ubetinget skal slaa til i alle tilfælde; den er meget mere en arbeidshypotese, som man bruger saa langt den rækker og saa i tidens løb søger at forbedre. Darwin var en klog mand, han opstillede arvelighedslove, det vil sige, han samlede kjendsgjerninger i visse grupper og kaldte dem love, fordi de samme fænomener stadigt gjentog sig inden grupperne, og saa opstillede han dernæst en „foreløbig“ hypotese til forklaring af arvelighedsfænomenerne. Af vor senere udvidede viden er der da opstaaet nye hypoteser, der dog alle kun bliver *foreløbige.* Det er paa dette vis, vor erkjendelse stadigt maa gaa fremad.

At alle høiere aandelige egenskaber kan springe ud af den mest plebeiske grund anser jeg efter det ovenfor udviklede ikke for sandsynligt, hvis man med plebeisk mener simpel i modsætning til det, vi almindeligvis kalder nobelt eller adeligt. Der kan ingen tvil være om, at Europas adel tildels ialfald har været udvalgte slegter, der ved at overholde udvalget strengt og pleie sine gode egenskaber generationer nedigjennem har frembragt en del af de mest fremragende mennesker, historien kjender; men

da adelen ogsaa kun er mennesker, har der hos den ogsaa eksisteret lavere egenskaber, og naar disse af en eller anden grund er blit pleiede eller af de os ubegribelige grunde ved forplantningen er blevet de overveiende eller mest fremtrædende, da fødes selvfølgelig usseldom i adelsslegternes slotte. Og hvis plebeieren hører til de ovenfor fremhævede folk, der har levet ordentligt og flittigt gjennem slegtled, saa er der neppe noget forbausende i, at de derved fremelskede gode egenskaber gjør sig gjældende og engang træder tydeligt i dagen som en mere end almindelig begavelse. Er plebeieren derimod en plebeier i de omstændigheder, at „fattigdommen dræber sjæle saavel som legemer," saa vil der af den plebeiske grund neppe springe ud nogen høiere aandelig egenskab.

G. Armauer Hansen.

[Jeg havde blot interesse af at henlede opmerksomheden paa den aldeles utvilsomme kjendsgjerning, at der inden, hvad vi kalder „den store masse" af befolkningen, fødes mangfoldige børn, som hensatte under lysere og bedre livsforhold vilde give os fine og noble personligheder. Kjendsgjerningens *forklaring* indlod jeg mig derimod ikke paa. Det forekommer mig, at den er vanskelig at dække ved hjælp af arvelighedsteorierne; men dr. Armauer Hansens forklaring vilde vistnok være den, jeg i sine hovedtræk ogsaa nærmest vilde holde mig til, om jeg end ikke finder, at den *alene* dækker alle fakta. De er mange og underlige. Som regel vil vistnok de høiere personligheder springe ud af saadanne familier, som gjennem slegtled har ført et ordentligt, arbeidsomt, men ikke for slidsomt liv. Men der er undtagelser. Kan ikke disse inden dr. Armauer Hansens egen forklaringsmaade henregnes under tilfælde, hvor nedarvede egenskaber har ligget slumrende gjennem et eller flere slegtled — saaledes, at arven skriver sig fra ordentlige og arbeidsomme slegter længere tilbage? *Red.*]

Forskjellige meddelelser.

— *Amerikanske milliarder og millioner.* Naar amerikanerne taler om sine rigfolk, pleier de ofte at sige, den eller den *er værd* saa og saa mange millioner. Ifølge statistikeren Th. G. Shearman findes der i de Forenede Stater 75,310 personer, der repræsenterer en samlet formue af 34 milliarder 300 millioner dollars, d. v. s. over halvparten af den amerikanske formue.

— *Menneskets høreevne.* Man har nylig søgt at bestemme grænserne for menneskets høreevne, og man har fundet den laveste grænse at ligge ved 24 svingninger i sekundet og den øverste grænse ved 20,000 svingninger pr. sekund. Meget afhænger dog af det enkelte øre og af vibrationernes energi. Gamle folk hører ikke høie toner, som de yngre godt hører, og smaa børn hører sandsynligvis mere end voksne. Man har ogsaa søgt at bestemme, hvor store svingningerne maa være for at blive hørlige, og man har fundet, at en svingning, hvor yderstillingerne blot ligger $^{8}/_{100\,000\,000}$ cm.

fra hverandre, kan opfattes af øret. En saadan svingning vilde ikke kunne sees ved hjælp af noget mikroskop; for saaledes at blive synlig maatte afstanden mellem yderstillingerne være hundre gange større. Eller øret kan opfatte tryk-differancer i atmosfæren, som kun maaler milliontedele eller mindre af en atmosfæres tryk. -- Et ganske fint konstrueret apparat.

Ny literatur.

Dr. A. Ræder: *Keiser Hadrian.* — En kulturhistorisk skildring. — Aschehoug & Co. — Kristiania.

Vor bogverden har i dr. Ræders nye arbeide modtaget en værdifuld berigelse, der visselig vil modtages med taknemmelighed af dem, der hungrer efter lidt gedignere læsning, end den evindelige brede og dybe strøm af skjønliteratur som regel giver. Det er en overmaade interessant periode, forfatteren har valgt at behandle — en tid, da nye kræfter gjærer inden det romerske folk, og kristendommens gjennembrud forberedes; en tid af særlig interesse paa aandslivets omraade. Og gjennem en velordnet række af greie kapitler gives der os et helstøbt, klart billede af denne gjærende tid og dens forskjellige kræfter. Keiser Hadrian møder vi nærmest som centret i et tidsbillede. Det er et saadant, forfatteren har givet og villet give heller end billedet af den enkelte person. Det er en lærerig, interessant bog, som det er en fornøielse paa det varmeste at anbefale til deres opmerksomhed, som ynder historisk eller i det hele alvorlig læsning. Vor egen literatur er fattig nok paa dette omraade, hvorfor ethvert bidrag til den maa udnyttes paa det bedste. Særlig henledes offentlige bogsamlingers og læseforeningers opmerksomhed paa bogen — lev dog ikke bare paa romaner og noveller; men kast jer især over bøger af denne art.

O. C. Breda: *Et opgjør med bibeltroen.* — Haffner og Hille — Kristiania.

Denne bog udgjør en begivenhed inden vort aandsliv. En norsk prest i god stilling inden vor statskirke træder eller drives ud, fordi han ikke længer finder det muligt at dele den alment forkyndte tro og lære. En alvorlig, sandhedssøgende natur, der har arbeidet med iver i kirkens tjeneste, under det at tvilene har trængt ind paa ham. Han har mødt dem; kjæmpet mod dem den bitre kamp, der i vor tid falder til saa manges del. Han har prøvet, gransket, forsket i Bibelen og i sit eget hjerte med det religiøse alvors hele brændende lidenskab. Alle baand binder ham til den gamle tro; alle udsigter kalder den vei; „verden“ lokker did. Til den anden side stænger en mur for ham; ingen udsigter; opgivelsen af et kjært livskald, og det tunge forsøg paa i en moden alder at begynde at tjene sit brød ad ganske andre veie, end han er opdraget til. En haard bitter kamp — bitrere ved tanken paa dem, der er afhængige af ham. Men forfatteren maa vælge det sidste. Han *kan* ikke dele vor statskirkes tro, den tro, som hos os enhver statsraad *maa* eie. Han maa ud — ud i ødet og mørket. Heldigvis for ham er det dog ikke som „tviler“, han gaar ud; men som den sterkere troende. Ud paa de uprøvede haarde veie gaar han med en nyfunden tro, hvis lys, hvis tryghed, hvis haab bringer hans hjerte til at synge. Og denne tro og den maade, hvorpaa han har fundet den, er det han meddeler i sin lille velskrevne bog, hvor det brændende alvor, den intense sandhedshunger føles i hver linje. Hans første tvil gjaldt helvedesstraffene. Han kunde ikke tro, at en Gud, som er tilbedelse værd, kan fordømme

for evig tid en eneste sjæl. Der maa være endelig frelse for alle. Denne tvil førte ham til videre undersøgelser, som tvang ham til at opgive troen paa Jesu guddom og paa Bibelens absolute autoritet. Han er bleven det, vi kalder en rationalist, skjønt forfatteren selv nærer en afsky for alle navne, hvorunder menneskelige meninger og overbevisninger klassificeres. Nu er imidlertid de store grundlæggende principer ikke meget talrige; der er ikke nok til at give hvert individ sine; vi maa finde os i at dele dem med tusener og millioner, som har naaet frem til dem ved kampe lignende vore egne. Og hvilken velsignelse i verden er større end den at vide, at vi *ikke* med vore erfaringer og overbevisninger staar ganske alene, at der er andre, som forstaar os, fordi de har gjennemgaaet det samme og føler det samme!

Nu gives der rundt om i kirkerne mange geistlige, som i alt væsentlig deler hr. Bredas opfatninger; men de forsoner disse ved hjælp af genial fortolkning med de gamle troesartikler og bliver staaende baade som prester og biskoper. Det *kunde* ogsaa hr. Breda gjort. Men den vei forekom ham ikke ganske aaben og ærlig. Da han ikke længer delte kirkens tro efter dens ligefremme og den almindelige forstaaelse, fandt han, at hans plads var udenfor den. Og det mod og den aandelige ærlighed, som bragte ham til at se sit forhold saaledes, gjør hans bog til en bog, der maa læses af enhver. Man har en ærlig mands bekjendelse for sig. En prest, der er opdragen ved vort eget universitet og har lært i vor egen statskirke, der har nydt godt af kollegers veiledninger og aandelige hjælp. Bogen er ogsaa et stykke kulturskildring; den viser os, hvorledes forholdene *virkelig* er inden vor statskirke, hvilken tro denne kræver af sine mænd, og hvilken tro den fordømmer. — Det er klart, at bogen bliver et angreb paa den statskirkelige lære. Af dem, der ikke vil kjendes ved et saadant, bør den ikke læses. Af andre religiøst interesserede, hvad enten de er enige med hr. Breda eller ikke, hvad enten de forarges over hans kritik af statskirken eller ikke, vil den blive læst med godt udbytte. *Den giver klarhed.* For min egen del kan jeg ikke underskrive alt, hvad forfatterer siger, og jeg tror, at tiden vil ændre hans opfatning paa adskillige punkter; men det ligger udenfor en anmeldelses ramme.

Christopher Bruun: *Om Jesus som menneske.* — Steenske forlag. — Kristiania.

Her har vi, i modsætning til den foregaaende, en bog ud fra de anerkjendt mest autoritative kræfter inden statskirken. Og det merkelige er, at den en lang vei falder sammen med hr. Bredas ideer og udtalelser. Bogen, som saaledes bærer præget af høi og god autoritet inden vor statsreligion, bør ubetinget læses af enhver kristen. De fleste vil finde meget nyt, meget vækkende og inspirerende i den. Dens kjække frimodige tale klinger overordentlig behagelig. Forfatterens kritik over mangt og meget iblandt os bliver ofte i det sterke ideale lys, han lader falde fra *mennesket Jesus,* sviende skarp. Der er sundhed og lægedom, der er oplysning og belæring om de vigtigste ting i den lille ærlige bog, som paa det bedste anbefales. Det siger sig selv, at forfatteren blot betragter *mennesket* Jesus som den ene side af Jesu personlighed. Ved siden deraf staar den guddommelige Jesus — Jesus som den Evige Almagt. Men denne sidste side af hans personlighed holder han med vilje ganske udenfor; den er ofte nok behandlet. Han mener, at Jesu menneskenatur er altfor meget overseet, og det er for at fremhæve denne og dens væld af inspiration, at hans bog er skreven.

Notitser.

— En plantning af perlemuslinger. — Det skal være den eneste, som findes i verden, og eieren smigrer sig med, at han selv har skabt den. Denne plantning er beliggende i Torres-strædet og tilhører en vis Clark i Queensland. Clark, der kaldes „perlefiskernes konge“, har til en begyndelse nedlagt hundrede og femti tusen muslinger paa en ham tilhørende grund i strædet. Nu beskjæftiger det kostbare fiske femten hundrede mand, deriblandt to hundrede dykkere. Banken er omtrent 500 kvadratmil i omfang og værdien af den aarlige perlehøst varierer mellem én million og tre millioner kroner.

— En gigantisk dynamo. — I disse dage fuldendes i Bay-Bridge i de Forenede Stater en dynamo, der tegner til at blive den mægtigste elektriske maskine i den ganske verden. Den er bygget for regning af „Illuminating Electric Company“, der skaffer Brooklyn elektrisk belysning. De største hidtil eksisterende dynamoer overskrider ikke 3.50 m. i diameter; den nye maaler 19 m. i høide, d.v.s. man vil neppe faa plads til den i et seksetages hus. Det centrale hjul maaler 50 m. i omkreds; det bærer firti elektromagneter, indrullet i 60 kilometer kobbertraad. Hele maskinen veier 80,000 kgr. og vil alene være tilstrækkelig til at skaffe hele Brooklyn, der har 985,000 indbyggere, lys.

— *Krigsstatistik.* — En officer i den østerigsk-ungarske armé, kaptein Berndt, har i en interessant studie opgjort krigsregnestykket for dette aarhundredes Europa. Tyrkiet har havt flest krigsaar, hele 37 af de 97, aarhundredet nu tæller. Dernæst kommer Spanien med 31 krigsaar, Frankrige med 27, Rusland med 24, Italien med 23 o.s.v.

De største troppemasser sattes i bevægelse i 1870-71; de næststørste under den store Napoleons krig i 1812 og 1813.

I 14 tilfælde mod 6 har den numeriske overmagt sikret seiren.

Efter krigen mellem Frankrige og England, begyndte 1793 og afsluttet ved Waterloo, og den spanske krig, som varede i 6 aar, har den russisk-tyrkiske krig været den langvarigste; regnet indtil indtagelsen af Sebastopol varede den 3 aar og 3 maaneder.

Flest soldater var i ilden i slaget ved Leipzig: 472,000 mand. Ved Sadowa kjæmpede 436,000; derefter kommer Gravelotte med 300,000, Bautzen med 259,000, Borodino med 251,000, Sedan med 244,000, Waterloo med 217,000, Ligny med 165,000, Wagram med 165,000.

Sidstnævnte slag maa betegnes som den frygteligste menneskeofring i dette aarhundredes krigshistorie, idet 30 pct. blev dræbt eller haardt saaret; derefter kommer Waterloo med 24 pct., Sedan med 12 pct., Gravelotte med 8 pct.

Frygteligere partielle nedsablinger skeede dog ved Plevna, hvor enkelte kompagnier mistede lige indtil 75 pct. af sine kampdygtige mandskaber og ved Saint-Privat hvor i et marineregiment 68 pct. bukkede under. Statistiken konstaterer, at tabet af officerer i alle tilfælde er tre eller fire gange større end af mandskaber.

Angaaende de vaaben, som forvoldte mest ødelæggelse, opgiver kaptein Berndt følgende tal: I krigen mod Preussen i 1866 tabte østerrigerne: ved geværild 90 af hvert hundrede som faldt; ved artilleri: 3 pct. Og preusserne: ved geværild 79 pct., ved artilleri 16 pct. I krigen 1870—71 tabte franskmændene: ved geværild 70 pct., ved artilleri 25 pct.; og tyskerne: ved geværild 94 pct., ved artilleri 5 pct.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND XI. 31. JANUAR 1898. HEFTE 2.

Fra Siena.

I. *Egnen.*

Igjen skinner solen ind af vinduet. Sienas graa murmasser ligger for mig, væg i væg, tag ved tag, — foran Palazzo Salimbenis strenge taarnlignende borgmur et naaletræ, lidt længer nede mellem husklyngerne en

Fonte Branda.

haveterrasse med lysthusranker og buske. Ellers ikke stænk af levende grønt, bare grønmalte persienner i hundredevis. Aldrig har jeg seet en by saa helt by, tæt og sammentrængt inden sine egne mure.

Op over tagene løfter Palazzo Publico og dômen sine taarne mod en graavatret lyseblaa himmel, klarnende efter tordenveiret, som slog over byen forleden.

Men foran murmasserne, lige under mit vindu, strækker sig i halvrunding et amfiteater af smaahaver med nyspadet jord, med lysende grønsvær og havesenge i gro under rader af grøngraa oliven og rødmende ferskentrær. Stedmorsblomster, primulaer og violer staar i flor ude paa vore egne terrasser, — vort hotel har ikke mindre end fire, med sol fra morgen til aften.

En eiendommelig skjønnere natur end Sienas ved jeg ikke at nævne, saa stor og udbredt i sine linjer, saa rig paa veksling i jordsmonnets store bølgedrag.

Siena ligger høit, en 1000 fod over havet, men fjeldrækken er her noget langt tilbage. Paa en spadsertur i formiddag saa jeg den ligge lysende af nysne langt borte i nordøst, i egnene mellem Florens og Arezzo. Mest slutter synslinjen i aaser og lave høidedrag. Her og der en enestaaende fjeldkam milevidt borte, mægtigst af dem alle *Monte Amiata*. Mod syd uendelig vigende horisont; jeg ved aldrig, jeg har seet *større* natur.

Og indtrykket af aaben storhed øges mod den trange sammenpakkede by med murmasser og gader, som ikke synes at give vei for solstraaler, et stykke middelalder efterglemt af tiden.

Siena ligger paa en høide, paa et tredelt eller flerdelt høidedrag, til de fleste sider temmelig steilt affaldende, mod nord mere jevnhøit med jordsmonnets bølgelinje udenfor. Fra mange kanter er høidedraget skarpt indskaaret af dalsænkninger, saa byen kommer til at danne forbjerge med amfiteatre mellem sig, øverst fyldt af husklynger, nederst mod ringmuren af haver og pløieland. Thi Siena var engang mangedobbelt større, til først sortedøden, siden krigen med frihedstabet kuede den. Det er ikke til at tro, at en by saa mangfoldig og rig, naar en skal gjennemforske den, en storby ved sine mindesmerker og sine kunstskatte, bare tæller lidt over 25,000 indbyggere.

Alt fra fæstningsverkerne, som mod nordvest afgrænser byen, har vi en vid og fri udsigt over egnen, alene mod sydøst stanset af bydelene om Palazzo Publico og dômen.

Ofte giver aabningerne mellem „forbjergene“ et stolt blik ud mod det frie land. Men først foran byportene folder det sig ud i sin storslagne skjønhed, altid bølgende, snart underlig haug i haug vulkansk ødsligt, men oftest i længere bølge, frugtbart med marker, vigner, olivenland, gaarde, villaer, klostre og byer strøet ud, saa langt øiet kan række. Foran byportene mod syd er det, som om alt ligger under os, som om Siena troner over en verden.

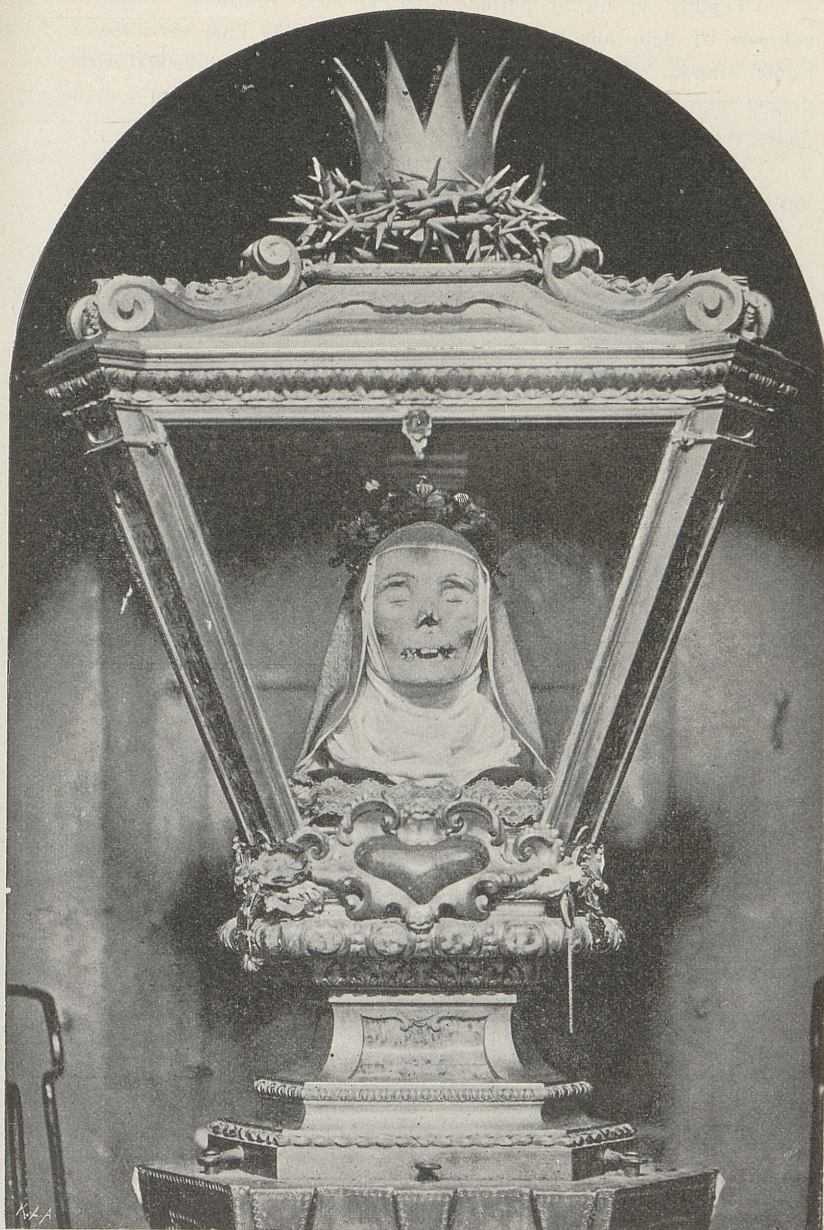

Catarina af Sienas hoved i San Domenico.

Vandrer vi ud af portene, har vi altid vekslende udsigter. Den vakreste af dem alle kanske fra *Belcaro,* en halv mils vei udenfor Porta Fonte Branda. Jeg gik derud en eftermiddag, efterat billedgalleriet i akademiet var stængt. Jeg havde været lukket inde alene som i et fængsel, deilig stille, i en egen verden, alene med Sienas gamle kunst.

Det var den mest solvarme sommer. Mygsværmene dansede i straalerne. I bakkerne smægtede jeg efter skygge.

Et stykke stod jeg paa med en sieneserbonde paa hans arbeidsvogn, trukket af to vældige langhornede okser, alet op i maremmernes fede græsgange. Hans type var lyseblond, nordisk, hans sprog et velklingende italiensk, — som Siena overhodet er kjendt for sit rene sprog, — *la madre lingua,* som sieneserne selv kalder det.

Paa høiderne ved Belcaro laa et nyt dalføre for mig. Længst nede udvidede det sig til grønt sletteland, indvundet af en udtappet sjø. Hinsides dalen steg langstrakte aaser med grønne skoge af smaa stenege, lubbent klædt til høieste kam med et gammelt kloster halvgjemt midt inde i skogen.

Øverst var dalføret fyldt af træer i knop, som hjemme lige før løvspræt. Til siderne bredte sig de endeløst bølgende vidder. Alt laa fint stemt i en graalig tone: graabrune marker, graa sauerygge, grøngraa oliven. Men altsammen var vævet ind i den fineste solvæv, pløieland, grønsvær, oliven, cypresser, mandel- og plommetræer i blomst, skoge med røg af løvbrand inde i lierne, — lettest og finest af alt er de fjerne vidder i farveskjær soldis.

Høit over al skjønheden ligger *Belcaro* paa en borgmur med minder fra den tidlige middelalder, indtil Siena faldt for Karl den femtes og Cosimos angreb. Herude paa Belcaro havde hærføreren, den grusomme Marchese af Marignano, sit hovedkvarter de sidste dage før Sienas fald. Kanonkugler er fæstet ind i murene som minder om Sienas fortvilede dødskamp. Bag en dobbelt vold, først af hundredeaarig steneg med en skygge som aftenmulm, saa af murverk, ligger villaen eller slottet med sin gaardsplads, en treetages bygning uden større kunstnerisk værd. Det storslagne udkast til et slot, som sieneseren Baldassarre Peruzzi, Farnesinas bygmester, Rafaels medarbeider tegnede, ligger ubrugt i Uffizziernes haandtegningssamling. Men vi har alligevel prøver paa hans kunst herude baade som bygmester og som maler: et tagmaleri, Paris's dom, i ung og freidig renaissanceglæde, og en mur med buer, nische og brønd, som skiller gaards pladsen fra en liden have, hvor maanedsroser, paaskeliljer, hyacinter og store blodrøde anemoner blomstrede i solstegen bag ringmuren. Det er en bygningskunst af enkleste adel, bare rød mursten uden puds; her og der lidt huggen sten. Vi føler i dette som i alt hans verk en fornem kunstners aand, som ikke kjender skin, som skaber skjønhed ud af de mindste op-

gaver, med de simpleste midler. For en opladt sans taler hans kunst stilfærdig harmonisk som ædel musik.

Oppe paa ringmuren er lagt en spadsergang med brystværn, stenegenes

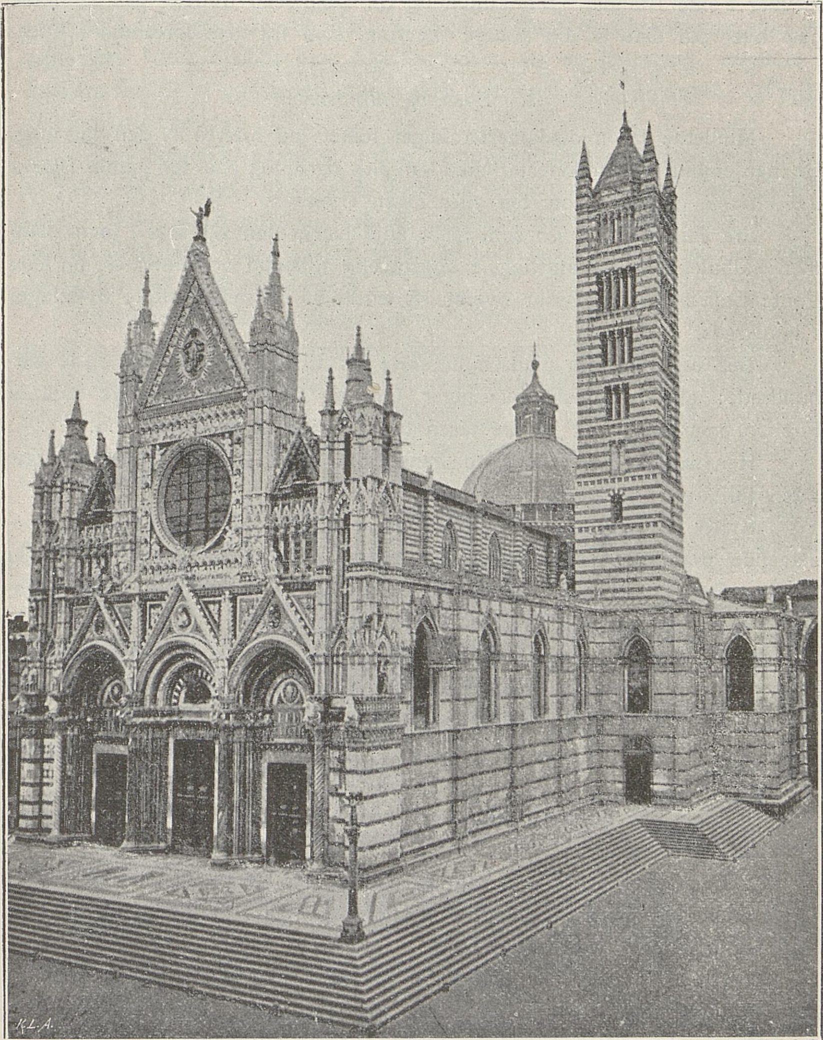

Dômen i Siena.

kroner er klippet i høide med brystværnet. Over denne levende grønne mur saa jeg det hele rige panorama udbredt under mig.

Jeg maatte skynde mig hjem for at naa Siena før aften. Kveld-

himlen glødede i gyldent rødt, da jeg gik ind gjennem porten forbi *Fonte Branda's* store ældgamle vaskebassin. Koner og piger stod med sit tøi under de tunge spidsbuer som i Dantes dage, — baade Dante og Boccaccio nævner Fonte Branda. Domkirken og St. Domenico tronede paa høiderne paa hver sin side af den trange snevring, som fra vest fører ind i byen.

II. *Byen og minderne.*

Minderne fra middelalderen følger folket ind i deres liv den dag idag. De har endnu sine folkefester med kampleg og optog paa den gamle *Piazza del Campo*, en plads som faa eller ingen i verden.

Fra *Palazzo Publico* som grundlinje hæver den sig ikke i jevnt plan, men indhulet som en musling, i bogstavelig forstand et amfiteater, op mod Fonte Gaia's marmorbassin øverst afgrænset af en række stolte bygninger i halvkreds.

Det er, som om pladsen henførte os til det 13de eller 14de aarhundrede: alle de gotiske bygninger, først og fremst det mægtige Palazzo Publico, som hæver sit blanke taarn til en høide af over 300 fod.

Her samles hele Siena to gange om aaret til sine store festlege, 2den juli og 16de august.

Synet af pladsen, af optoget, af væddeløbet skal være ganske enestaaende pragtfuldt i sit slags, alt straaler i farve og fest. En livfuld femtenaarig sieneser har netop udmalt det altsammen for mig, varm i kinderne af selvfølelse som bysbarn af det stolte Siena:

Alle verksteder og butiker lukkes. Hver, som kan gaa, møder. Bare syge og gamle bliver hjemme. Byen er tømt. Udlændinger, folk fra omegnen i milevid afstand strømmer til. 40—50,000 mennesker er samlet paa pladsen, hvert festsmykket vindu fyldt, selv tagene paa husene, selv de høie tinder.

Optoget og ryttervæddeløbet er ordnet efter den gamle byinddeling, efter de 17 *contrader.*

Men pladsen giver kun rum til løb for 10 ryttere i sideordnet linje. Derfor maa lodtrækning mellem contraderne udvælge de 10 af de 17, som skal faa tage del i væddeløbet.

Og bare smaa heste passer for pladsen, farlig som den er med sin muslingrunde form og ved sin steile stigning, med hvas braasving der, hvor halvkredsen støder sammen med den rette grundlinje.

Om eftermiddagen, naar den værste dagshede er over, begynder festen. Til en gammel festmarsch spillet paa flagsmykkede trompeter, lange som lurer, skrider optoget ind til sin runde om væddeløbsbanen. I tidobbelt gjentagelse for hver af de ti contrader, som loddet har truffet, kommer under sin contrades banner og hver med sin egen fane i middelalderlig dragt

først to lurblæsere, saa rytteren paa en hest, som *ikke* skal tage del i løbet. Saa contradaens *capitano* i middelalderlig rustning, pragtfuld og rig. Saa væddeløbshesten fri, ført ved tømmen af en page, fulgt af to andre pager og seks bannerbærere. Toget sluttes af en svær vogn, et minde om florentinernes krigsvogn, som de tabte til Siena i slaget ved Montaperto den 4de september 1260. Midt paa vognen hæver sig en fanestang, smykket af bannere fra de 7 contrader, som loddet har udelukket fra løbet, omringet af sine syv capitani.

Med bølgende bannere, under trommehvirvler og trompetskrald, hilset af jubel og endeløs viften, gjør toget sin runde om pladsen. Saa begynder løbet. Uden sadel med en pisk af oksesener sætter de ti ryttere ud i en eneste bred linje. Med pisken slaar de ikke bare hestene, men de pisker ogsaa løs paa sine medbeilere.

Hestene snubler og falder, tørner i braasvingen ved Palazzo Publicos kapel mod brystværnets stenmur. Det gaar paa livet løst for hestene.

Naar løbet begynder, er det dødsstille, ikke en lyd at høre uden svalehvinene over pladsen eller klokkeslag. Alle følger løbet i aandeløs spænding; kvinder i graad; og i ustanselig jubel over den, som først naar maalet.

Prisen er et banner for contradaen og en pengesum for rytteren, som desuden har ret til en runde i byen for at samle gaver. Ingen undslaar sig, alle giver med glæde og rundelig.

Rytterne er unge mænd af de laveste klasser. Længe forud træner de sig til løbet. For dem gjælder det sjelden eller aldrig, som for hestene, livet; men skrammer, brudte arme og ben.

Der er paa væddeløbsdagene en formelig hadsk skinsyge mellem indbyggerne af Sienas forskjellige contrader.

Lige fra seiren toger den lykkelige contrada op til Provenzano's kirke og fører i triumf sin rytter med hans hest ind under kirkehvælvet for at takke for seiren, — ligesom alt forud for løbet rytterne og hestene var ført ind i kirken for at velsignes.

En maaneds tid efter væddeløbsdagen holder den seirende contrada en festmiddag i det frie ved borde dækket i en af gaderne i sin bydel, for herrer og damer, unge og gamle, i hundredevis.

*
* *

Sjelden føles fortiden saa levende og nærværende som her i Siena. Selv sortedøden har levnet minde efter sig i de ufærdige mure og buer oppe ved dômen. Den gamle domkirke, slig som den staar, et pragtstykke af middelalderlig kirkebygningskunst, var ikke stor og pragtfuld nok for Siena i dets velmagt i det 14de aarhundrede. I 1340 begyndte Maestro

Lando en udvidelse af den gamle dom efter et grundrids, som er udstillet i Opera del Dûomo. Det, som er udført, er storslagent. Efter Burckhardts ord vilde det nye bygverk blevet til „den skjønneste gotiske bygning i Italien, til et af verdens vidundere“, saa vældigt, at den gamle dôm bare var tænkt som tverskib i den nye. Men sortedøden stansede arbeidet. Saa voldsomt raste den i Siena, at efter mundtlig overlevering skal folketallet have sunket til 25,000 fra 100,000.

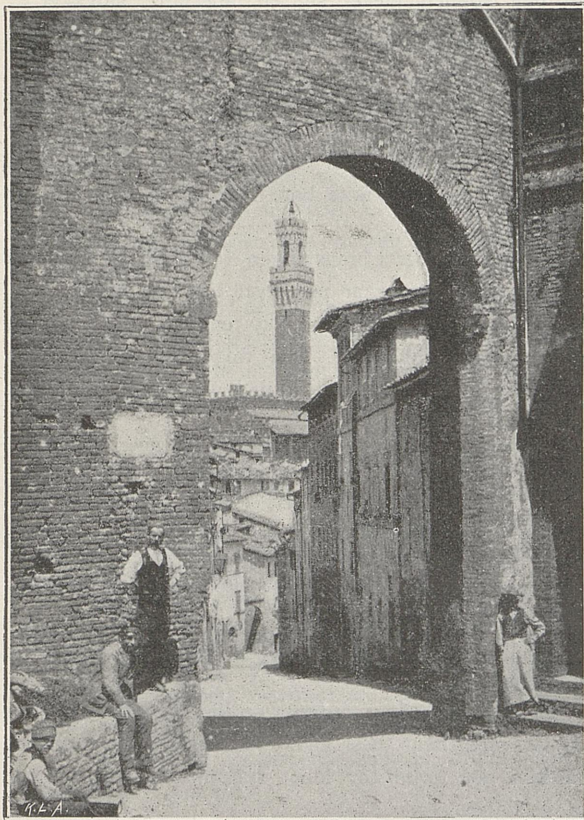

Palazzo Publicos taarn seet fra en af Sienas gader.

Ogsaa navnet paa en freske paa et gadehjørne, af Sodoma, er et minde om sortedøden. Mand og mand imellem kalder de billedet *Madonna del Corvo.* Thi sagnet melder, at en ravn bragte pesten til Siena; her paa dette hjørne satte den sig.

Siena er stor og sluttet i sin verden af minder. Det er, som om historien her har tegnet sig i enkle, klare typer, — middelalderen sjælfuldt sværmerisk i Catarina af Siena, renaissancen aandfuldt og fint i *Enea Silvio Piccolomini* — pave Pius den anden — den frie tanke kritisk skarpt i *Fausto Socino,* unitarismens grundlægger.

Og Sienas kunst følger paa ethvert punkt folkets udvikling, trænger ind allevegne, illustrerer livet, som jeg ikke har seet det paa denne maade i nogen anden by.

Ingen by i Italien har en slig rigdom paa paladser i gotisk stil,

værdige og skjønne i sin enkle virkning af røde teglstensmure med hvide marmorsøiler til at støtte vinduernes spidsbuer.

Det er den samme enkelhed, Baldassarre Peruzzi har taget i arv for sin fine renaissancekunst her i Siena.

Middelalderens malerkunst er her mindre end andre steder overveiende kirkekunst. Paa Palazzo Publicos vægflader læser vi det 14de aarhundredes liv i Ambrogio Lorenzettis store fresker, vi ser by og land trives i velstand og lykke under „det gode regimente“, men lagt øde af kiv og svir og vold og mord under tyrannens „slette styre“.

Og i Simone Martinis freske fra tiden omkring 1315 ser vi Guidoriccio dei Fogliani, sienesernes general ved Montemazzi. Mægtig fængslende som i et eventyr rider han frem i schakbrætmønstret kappe og med skabrak af samme stof slæbende efter hestens lænd; selv i kolossal skikkelse, alt det andet lilleputagtig smaat: borgen, krigsleiren, beleiringsmaskinerne, spydrækkerne fra hæren, som er skjult bag plankegjærderne.

Vi føres midt ind i kampen mellem hohenstauferne og pavemagten. Vi ser i *Spinello Aretinos* freske fra 1407 Alexander den tredie — sieneseren Orlando Bandinelli — høit paa sin stridshest, som Venedigs doge og keiser Fredrik Barbarossa fører ved tømmen.

Kunsten er i Siena naaet lige til republikens gamle regnskabsbøger og registre (*Biccherna* og *Gabella).* Paa bindene er der malt optrin og scener fra republikens daglige liv, eller mere fremtrædende historiske oplevelser, ofte af kjendte kunstnere og med aarstal, færre fra det 13de og 14de aarhundrede, rigere fra det 15de og udover.

Mange af dem har en religiøs tanke og fremstiller Siena som madonnas by.

Da Siena under condottiererne Farinata degli Uberti og Provenzano Salvani havde vundet over florentinerne ved Montaperto, tilskrev de ikke først og fremst sine hærførere, men jomfru Maria seiren og viede hende sin by. Det „gamle Siena“ fik tilnavnet „jomfruens by“ — *Sena Vetus Civitas Virginis.*

Paa en af Bicchernas bind, fra 1480, er Siena fremstillet hvilende paa søiler, støttet af madonna op mod Gud, med indskriften: „Denne er min stad“.

I billedet paa et andet bind, fra 1466, svæver hun i himlens skyer i en krans af engle og holder sin haand skjærmende over Siena, saa jordskjælvets stød ikke skal volde byen mindste men, og udenfor byen har folket leiret sig i telter og smaa træhuse.

I virkeligheden er jordskjælv hyppige her, men de skal aldrig have gjort større skade. Byen hviler over gamle underjordiske hvælv, som elastisk afdæmper stødene.

Oppe i domen i dens *libreria* har *Pinturicchio* i straalende farveglade fresker, friske som de var malt igaar, gjort *Enea Silvio Piccolominis* liv til et eventyr, fra han ung og skjøn rider ud paa sin færd til kirkemødet i Basel, lige til hans død i Ancona, just som han ruster et korstog mod tyrkerne.

Her i domens libreria har jeg i disse dage været vidne til et fornøieligt træk. Pius den tredie, „Enea Silvios Nero", som byggede denne skjønne sal til hans ære, opstillede her et antikt marmorverk, de tre gratier, efter sagnet Rafaels første studier i antiken. Efter Pio Nono's ønske blev gruppen fjernet; det stødte ham at se „de nøgne gudinder i jomfruens tempel".

Forleden dag saa jeg dem ligge indballeret, bagbundet i en af salene i *Opera del Dûomo* færdige til flytning. Sidst jeg var i domens libreria, stod gruppen fri og frank paa sin oprindelige plads.

Sienas malerkunst saa i sin tid, i det 14de aarhundrede, ud til at blive en ledende i Italien. Men selv om den ikke holdt, hvad den lovede, og aldrig fik den fulde fri udfoldelse som den florentinske malerkunst, har den dog en egen skjærhed og ynde, en inderlighed, som har ført noget af middelalderens fromme følelsesliv over i renaissancen. For de fleste har den kanske ikke større tiltrækning, men for andre igjen en sjelden og eiendommelig tillokkelse. Noget lignende gjælder ogsaa delvis billedhuggerkunsten.

Det var ogsaa Siena, madonnas by, som skabte helgenskikkelsen *Santa Catarina Benincasa.* Opvokset under indtrykkene af sortedødens eftervirkninger, viede hun sit liv til frelseren, saa hun kom til at bære merketegnet af hans vunder paa sit legeme. Som datter af en simpel farver, uden selv at kunne skrive, forfattede hun bøger og breve, som ved sit „guldrene" sprog er en pryd for Italiens literatur. Og hendes aand fik en magt, saa paven ved hendes overtalelser brød op fra sin landflygtighed i Avignon for at vende tilbage igjen til Rom og til Italien.

Hendes gamle hjem i farverens hus, oppe i bakken over Fonte Branda, lod Sienas raad i 1464 omforme til en helligdom, allevegne smykket af en ung og skjær renaissancekunst, med et lidet gaardsrum, i Peruzzis aand, som ikke kan være enklere og ædlere. I San Dominico saa vi forleden paa mindedagen for hendes vunder hendes hoved udstillet under menighedens dybe andagt.

Ved hvert skridt rundt i byens kirker minder kunsten om hendes liv og legender i billeder ofte langt finere og sjælfuldere end *Sodomas* verdensberømte fresker i San Domenicos kapel med dens nervesyge ekstase.

*

* *

Solen holder dag efter dag paa at skinne, stundom overskygget af pludselig opdragende og hurtig vigende skybanker. Thi mars er Italiens april.

Alt det grønne har nu efter regnet faaet mere lysende kraft i en fyldigere farveharmoni med det gule jordsmon og oliventræernes grøngraa let.

Store vakre tulipaner og duftende fine sværdliljer springer ud i bakkerne rundt byen; de vokser her vilde.

Siena, 12te mars 1897.

Andreas Aubert.

Fluorgas fortættet!

(Efter dr. Otto N. Witt i „*Prometheus*“).

De sidste dage har bragt os det endelige svar paa et spørgsmaal, som i et helt aarhundrede har beskjæftiget den videnskabelige verden, og som næsten saa ud til at være en af de mange gaader, vort døende aarhundrede skal overlade det kommende som arvelod. Det er spørgsmaalet om de egenskaber, der tilkommer det besynderligste af alle elementer — fluor.

Husker vi ikke feil, er det fire aar siden det overhovedet lykkedes at udskille det elementære fluor og dets forbindelser, skjønt der er gaaet mere end 100 aar, siden svensken Schele gjorde opmærksom paa, at der i flusspat maatte skjule sig et egenartet grundstof, og siden Klaproth beskjæftigede sig med forsøg over flussyrens egenskaber. Mærkværdig nok hører to forskere, der samtidig bestemt udtalte, at flussyre udelukkende bestod af fluor og vandstof, Ampère og sir Humphry Davy nemlig, begge til fædrene for den metode, der tilslut, mere end otti aar senere, skulde føre til fluorets isolering — den elektrolytiske metode. Men hvad er der i mellemtiden, i disse 80 aar, ikke tænkt, sagt og skrevet om det hemmelighedsfulde fluor! En tidlang har endog dets historie amalgameret sig med de kemiske vildfarelsers komedie, med undersøgelserne over ozon og antozon. Dernæst opviser den kemiske literatur en lang række af arbeider, som rigtignok havde slaaet ind paa den rette vei til fremstillingen af det mystiske element, men som i sine resultater var mere eller mindre tvilsomme, og som kun lod en eneste ting træde klart og bestemt frem: at fluor var det sterkest reagerende af alle elementer, og at dette var grunden til vanskelighederne ved dets fremstilling, idet ethvert nødvendigt apparat, af hvad stof det end var, uundgaaelig vilde angribes og ødelægges. Selv de ædle metaller, platina og guld, hvortil man ellers i vanskelige tilfælde har taget sin tilflugt, gjorde i denne henseende ingen

undtagelse, forsaavidt som ogsaa de, omend langsomt, fortæredes af de gasarter, som ved disse foreløbige forsøg udskiltes, og hvori man vistnok med rette antog tilstedeværelsen af frit fluor.

Henri Moissan, den fremragende franske forsker, som vi allerede skylder saa mange vigtige opdagelser paa kemiens omraade, tog saa paany fat i det gamle problem og førte det endelig til en løsning. I apparater, der bestod af en vis flusspattilsætning til en legering af platina og iridium, der er endnu modstandsdygtigere end platina, lykkedes det ham ad elektrisk vei at fremstille grundstoffet fluor. Som materiale anvendte han den fortættede, vandfrie fluorvandstofsyre, hvis fremstilling Gore først har angivet. Denne viste sig, som af Ampère og Humphry formodet, at bestaa udelukkende af fluor og vandstof. Moissan fandt, at fluor var en gulgrøn gas, hvis reaktionsevne var saa stor, at den øieblikkelig spaltede endog vand under udskilning af surstof. Derved dannedes altsaa paany fluorvandstofsyre. Nu indsaa man ogsaa, hvorfor tidligere eksperimentatorer ikke var kommen til maalet: de havde ved sine forsøg ikke omhyggelig nok holdt vandet væk, idet det ikke faldt dem ind, at fluor kunde være istand til at spalte denne stabile forbindelse. Desuden var deres apparater blevet ødelagte, fordi de arbeidede ved for høie temperaturer. Allerede for at holde sit oprindelige materiale, fluorvandstoffet, flydende havde Moissan været nødt til at arbeide ved temperaturer, som laa betydelig under o ^{0} C.

Isoleringen af selve fluorgasen var jo et betydeligt skridt fremover, men selve det brændende fluorspørgsmaal var ikke derved bragt til nogen endelig løsning. Videnskaben kunde ikke slaa sig tilro med, at fluor var en grøngul, luftig reagerende gas, saa meget mere som man ved, at der overhovedet ikke gives legemer, for hvem luftformen er noget væsentligt, at der tvertom for enhver gas gives betingelser, hvorunder den gaar over til vædske eller eventuelt til fast legeme. Disse betingelser maatte undersøges ogsaa for fluorets vedkommende, og det endnu ukjendte, flydende fluors egenskaber maatte studeres. For at opnaa dette slog Moissan sig sammen med James Dewar, den bekjendte mester i at fortætte gasarter, og for kort tid siden har begge disse fremragende forskere gjort verden den meddelelse, at deres arbeide er afsluttet og har ført til maalet.

Fluorgasen er fortættet!

For bare faa aar siden vilde den slutning have været berettiget og ligefrem naturlig, at fluor, der allerede som gas øver saa overraskende virkninger, i flydende tilstand vilde reagere saa heftigt, at ethvert forsøg paa at lave apparater til fortætning af fluor paa forhaand maatte synes resultatløst. Naar man nemlig neppe kjender et materiale, som kan mod-

staa *gasen*, hvor meget mindre vil der da kunne findes noget, som modstaar *vædsken*, der repræsenterer det samme element i langt mere koncentreret tilstand?

Man kom uvilkaarlig til at mindes et af alkemisternes gamle problemer — nu rigtignok ubekjendt for alle, der ikke har gjort sig den umage at trænge ind i middelalderens hermetiske skrifter. Tre ting var det, som alkemisterne siden de ældste tider havde tilstræbet: den store *elexir*, eller de vises sten, som kunde forvandle uædle metaller til guld, *panaceen* eller universallægemidlet, som kunde byde en hvilkensomhelst sygdom stangen, og *alkahesten* eller universalopløsningsmidlet, som kunde bringe et hvilketsomhelst stof over i flydende form.

En saadan alkahest skulde man formode at ville finde i det flydende fluor, og erfaringen har vist, at dette i virkeligheden har realiseret de gamle alkemisters drømme saa fuldstændigt, som det overhovedet kan forlanges.

Ikke destomindre var den slutning, vi her har antydet, ikke ganske i overensstemmelse med videnskabens nuværende standpunkt. Først for ganske faa aar siden har en nøiere granksning af det flydende klors egenskaber vist, at en gas's energiske reaktionsevne *ikke* øges ved dens overføring til vædskeformen. Mens klorgas heftig angriber jern og kobber, kan flydende klor uden vanskelighed opbevares i staal- og broncekar.

En saadan overveielse er det vel, der har indgivet det flydende fluors undersøgere den dristige tanke at fortætte og opbevare gasen i glas — altsaa netop i det stof, der fra før af havde vist sig særlig følsomt for fluor og alle dets forbindelser, men som ogsaa ved sin formbarhed og gjennemsigtighed i videnskabelige øiemed er alt andet materiale overlegent.

Moissans og Dewars forudsætninger har paa en glimrende maade vist sig at holde stik. Glas, som øieblikkelig angribes baade af fluorgas og fluorvandstof, viste sig modstandsdygtigt ligeoverfor flydende fluor, og det er kun denne omstændighed, vi har at takke for, at vi nu ikke bare ved, hvordan flydende fluor ser ud, men ogsaa har et temmelig indgaaende kjendskab til alle dets fysiske egenskaber.

Ledes den fluorgas, der strømmer ud af Moissans spaltningsapparat, gjennem et sterkt afkjølet platinarør, hvortil er smeltet en glaskolbe, nedsænket i flydende surstof, som ved luftfortyndning koger ved en meget lav temperatur — saa ser man i kolben, saa snart temperaturen er sunket under 185^0 kulde, en letbevægelig, gul vædske samle sig. Nøiagtige undersøgelser har vist, at kogepunktet for det flydende fluor ligger ved ÷ 187^0. Ved sindrig udtænkte forsøg kunde endvidere udvidelses-, kapillaritets- og brydningskoefficienten samt den specifike vegt for

det flydende fluor bestemmes. Den sidste er 1.14, altsaa noget større end vandets. Med flydende surstof og med flydende luft kan den fortættede gas blandes i ethvert forhold. Selv ikke ved ÷ 210 ⁰ bliver fluoret fast. Dets bekjendtskab i denne aggregatform har vi altsaa foreløbig ikke kunnet gjøre.

Som man ser, lader der sig eksperimentere med flydende fluor i glaskar. Ja, man kan endog igjensmelte rør, der er fyldt med flydende gas. Men saasnart et saadant rør kommer ud af den flydende luft, hvori det afkjøles, og har naaet den temperatur, hvorved fluor formaar at indvirke paa glas, indtræder der en yderst heftig eksplosion, og apparatet knuses til smaabiter.

Fluor taber altsaa ved afkjøling meget af sin reaktionsevne. Der bliver imidlertid nok igjen til under alle omstændigheder at karakterisere det som et yderst farligt og ondartet element. Fremforalt er det ivrigt efter at forbinde sig med vandstof, hvad der kan give foranledning til ødelæggende virkninger. Leder man vandstof ind i flydende fluor, forbrændes hver enkelt gasblære under glimrende ildfænomener. En hvilkensomhelst vandstofforbindelse spaltes under fluorets bestræbelser for at tilegne sig vandstoffet. Is opløses under sterk ozonudvikling, frossen terpentinolje forbrændes med intenst lys, og et stykke kautschuk, der blev kastet i flydende fluor, svømmede om paa dets overflade som natrium paa vand, idet det samtidig fortæredes uden rest og under glimrende lysvirkninger.

De her meddelte forskningsresultater har en interesse, der naar langt udover fagmændenes kreds. De viser os, hvordan nutildags opgaver løses, der for ganske kort tid siden ansaaes for umulige. De viser os videre, med hvilken forbausende skarpsindighed, med hvilken suveræn beherskelse af midlerne enkelte moderne forskere eksperimenterer, om end kun nogle faa udvalgte.

Saa er da atter naturvidenskaben bleven en erkjendelse rigere og en gaade fattigere — fluorets gaade. Man kunde næsten føle sig fristet til at juble op i forventning om den dag, da alle problemer vil være løst — hvis man ikke vidste, at naturen er uudtømmelig med hensyn til de opgaver, den stiller os. Dens problemer er som den lernäiske Hydra: for hvert hoved vi slaar af, vokser der hundrede nye ud og stirrer paa os med spillende øine som for at sige: beseir os, om du kan!

P. E.

Muhamed — Arabiens Profet.

Af H. Tambs Lyche.

„Jeg er ikke sendt ud for at forbande, men for at være menneskenes slegt til velsignelse . . . Aldrig har jeg paastaaet, at Guds skatte er i mine hænder, at jeg kjender de skjulte ting eller er en engel — jeg, som ikke engang kan frelse min egen sjæl uden ved Guds hjælp“. (Muhamed).

Han besøgte de syge, fulgte enhver begravelse, han mødte paa sin vei, modtog en slaves middagsindbydelse, lappede sine egne klæder, melkede selv sine gjeder og opvartede sig selv. (Traditionen).

Vi levede i uvidenhed, i afguderi og usædelighed; den sterke undertrykkede den svage; vi talte usandhed, og vi brød gjestfrihedens love. Da opstod der en profet iblandt os — en, som vi kjendte fra hans barndom; hvis familie, hvis levevis, hvis sanddruhed og hvis moralske karakter vi alle kjendte. Han lærte os at dyrke Een Gud, at tale sandhed, at være ordholdende, at hjælpe vore slegtninge, at være gjestfrie, at afholde os fra alt, som er urent, urigtigt eller vanhelligt. Og han bød os at bede, at give almisse og at faste. Vi troede paa ham, og vi har fulgt ham.

(Samtidiges vidnesbyrd).

I et studium af religionshistorien gjør man kanske rettest i at begynde med arabernes profet, Muhamed. Vi befinder os nemlig her straks paa fast historisk grund. Baade personlighed og lære er ogsaa ganske enkle og letforstaaelige. Ingen anden religionsstifter omgives af mindre legende og fantastisk tildigtning, og i intet tilfælde falder det saa let at skille legende og tildigtning fra virkeligheden og opnaa et direkte syn paa den historiske Muhamed. Han er den sidste blandt de store religionsstiftere. Han optraadte blandt et folk, der allerede stod høit i literær udvikling. Han nedskrev selv eller rettere dikterede selv sin lære i Koranen. Han vandt saa hurtig anerkjendelse, at han gjennem en stor del af sit liv omgaves af dygtige, fremragende og lærde mænd. Han optraadte i historiens fulde dagslys. Der var ingen anledning for myten til at arbeide omkring ham. Alt, hvad han foretog sig, alt, hvad han sagde, iagttoges og hørtes af mange sundt tænkende og klart seende mennesker, og det gik straks ind i historien. Samtidig har vi her for os en virkelig profet — en nær slegtning af det Gamle Testamentes profeter, om hvis personligheder vi ved saa altfor lidet. Muhamed derimod har efterladt os sine personligste følelser og indtryk, sin hele udvikling til og som profet. Vi har saaledes

her en enestaaende leilighed til at studere saavel profetens personlighed og følelser som en ny religions tilblivelse.

Saa klart var dagslyset om ham, at vi end ikke møder de ellers uundgaaelige mirakelhistorier og de underfulde fødselshistorier, som gjør f. eks. Gotama Buddhas virkelige liv saa vanskeligt at faa tag paa. Der var ingen tid for traditionen at virke, ingen anledning. Muhamedanerne slipper al diskussion, om hvem der har skrevet deres hellige skrifter, og naar de er skrevne. Der er ikke skygge af tvil om, at Koranen er Muhameds eget arbeide, nedskreven, medens han levede. Og i Koranen frabeder profeten sig al evne til at gjøre mirakler og erklærer, at han intet er uden et almindeligt menneske som hans brødre. Han er derfor ogsaa en af de faa religionsstiftere, som *ikke* er blevet dyrket som gud. Hans disciple kjender ham blot som „Guds profet“.

Han døde ingen martyrdød; levede til en god høi alder og døde omgiven af sine mangfoldige disciple. Muhamedanismen modsiger saaledes det gamle ord, at for at stifte en religion maa religionsstifteren først se til at blive korsfæstet. Det er i det hele besynderligt, at dette ord er blevet saa alment anerkjendt; thi af alle de store religioner er det *kun* kristendommen, hvis stifter døde som martyr for sin lære. Konfucius, Buddha, Muhamed, Laotsze døde alle en rolig naturlig død som gamle mænd.

Vi har saaledes for os det merkelige fænomen, at der fremstaar en mand, som uden et eneste mirakel eller nogetsomhelst overnaturligt akkompagnement, og medens han lever, saa al verden om ham kan se og følge hans hele liv, stifter en ny religion, som paa mindre end 100 aar bliver en verdensreligion og grunder et verdensrige. Aldrig har en ny tro spredt sig med saa rivende hurtighed. Ved sværdets hjælp? Ganske vist. Men først maatte den dog, som Carlyle bemerker, alene ved ordets magt hverve de hænder, som siden førte sværdet med saadan uimodstaaelig kraft.

Og aldrig har vel en profet fremstaaet under vanskeligere forhold. Intet tusmørke her, hvori feil kunde skjules, og hvori fromheden kunde digte en glorie om sin helts hoved. Fuldt dagslys. Hver handling af profeten kjendt af alle. Hans onkler, tanter — kjendte folk i Mekka. Hans hustru rig og uafhængig. Men interessant er det, at det er hans nærmeste slegt, som først tror paa ham — allerførst hans hustru.

Man maa dog straks ane, at der i en saadan mand har boet en sjelden sandhedens kraft, og at det er ved den, han har seiret. Feil maa vi vente at finde. Han udgav sig hverken for en engel eller for et feilfrit menneske. Han talte ofte om sin egen skrøbelighed. Han var et menneske ofte i bitter kamp mellem godt og ondt. Og just deraf sprang en intens sympati og et rasende had mod det onde. Ud af sin

kamp, ud af sin enkle menneskelighed mente han dog, at han saa den vei, som alene kan føre til frelse. Og den vei er det, han forsøgte at opstage for sine brødre — i *Koranen.*

I.

Da den vestlige verden fem-seks hundrede aar tidligere befandt sig i aandelig opløsningstilstand, idet troen paa de gamle religioner allerede var undergravet, medens de mere alvorlige saavel som de intellektuelle elementer af befolkningen søgte til alle kanter efter et nyt holdepunkt for tro og liv; i forskjellige filosofiske systemer og i alle de østerlandske religioner, — da kom hjælpen i form af Jesu af Nazareths liv og lære og den derpaa byggede kristendom fra Østen, fra den semitiske race, fra det lille afsides Jødefolk.

Nu havde kristendommen forlængst trængt igjennem og seiret. Den var bleven statsreligion og en mægtig institution. Den havde bygget kirker Middelhavet rundt. Men dens seir havde kostet noget. Aanden, som fra først af drev den, var for det meste gaaet tabt; den enkle nytestamentelige lære, som den fattigste i aanden kunde forstaa, var bleven erstattet af et yderst indviklet filosofisk system, som væsentlig befattede sig med Guddommens natur, og hvis uforstaaelighed for den skarpeste forstand og største lærdom geistligheden opstillede som et bevis for systemets sandhed. Den kristne kirke havde i det hele tabt alt menneskeligt, alt nært og naturligt af syne. Den dvælede i skyer af teologisk spekulation, hvoraf der intet andet resultat flød end uafladelige rivninger og kampe og kirkens hurtige forfald til en ret og slet verdslig-spekulativ magtinstitution.

Mest havde kristendommen lidt i Østen, hvor den havde blandet sig med rester af ældre spekulationer til en række blot og bart teologiske sekter med underlige barokke læresætninger og ofte meget lidet af etisk inspiration eller dybere følelse.

Det romerske rige havde længe været i opløsning; dets provinser overstrømmedes og erobredes af barbarerne. I Konstantinopel sad herskesyg svaghed paa tronen, og rundt den vævede misundelse og ærgjerrighed sine intriger. Selve Italien var netop tabt, ved at forræderen Narses indkaldte kong Alboin, og rigets gamle centrum druknede i barbari.

Atter kommer der da en mægtig røst fra Østen, fra den semitiske race; men denne gang fra *Arabien.* Det er Muhamed, som fremstaar. Han skulde ikke, som sin forgjænger, underlægge sig romerriget; men han skulde saaledes ryste hele den gamle verden, at der kom nyt liv i den, og videre skulde han, medens de nye nordlige racer ordnede sine forhold i Europa, og denne verdensdel imidlertid laa nede i dybt barbari, bygge i syd og øst en stor og mægtig civilisation, hvor kunst og videnskab

kunde blomstre. Og saaledes blev det hans opgave at slaa en bro mellem den gamle og nye verden, og fremforalt at give Orienten en enkel og grei religion, som den kunde forstaa, og som utvilsomt har været den til velsignelse.

Arabien laa dengang ganske udenfor romernes magtomraade. Det befolkedes af en mangfoldighed af større og mindre stammer, som laa i temmelig jevn krig med hinanden. De fleste var nomadiske stammer, som vandrede om fra dalføre til dalføre, fra græsgang til græsgang. Men der var dog ogsaa fastboende stammer og endog byer af betydning, som Mekka og Medina.

Der var ogsaa enkelte nationale baand og institutioner, som bandt alle stammer sammen. Saaledes var der visse fælles religiøse ideer. I en dal ved Mekka laa templet Kaaba, der ansaaes helligt af alle stammer, thi i det laa den fra himmelen faldne „sorte sten“. Her samledes mænd fra alle kanter af landet hvert aar for at tilbede „noget større udenom sig selv“. Klare religiøse ideer af nogen art synes de ikke at have havt. Gamle, aldeles hedenske traditioner blandede sig med ideer, som havde sivet ind fra jødedom og fra en mængde omfarende kristne missionærer. Saaledes var det, efter et gammelt sagn, ved den „sorte sten“ ved Mekka, at den fordrevne Hagar først fandt vand.

Der var ogsaa en ikke-religiøs institution, som samlede det hele folk. Der var nationale sangerstevner, som afholdtes fra tid til anden. Her blev der kjæmpet om rangen som sanger, som taler og deklamatør. I visse dage var der ved disse stevner og festligheder fred over det hele land; fiende trykkede fiendes haand, medens de fulgtes ad til helligdom eller sangerstevne.

Patriarkalske forhold og traditioner holdt livet sundt, og gjennem de faa træk, som vi saaledes kjender af disse stammer, der for saa stor en del stadig hang paa hesteryggen, skimter vi et kraftigt naturfolk, en frilufsnation, som den nordlige ørken havde værget imod undertrykkelse, og som allerede eiede udviklet literær smag — et folk med sangbund, friskt og livsglad, aabent ogsaa for livets alvor og med evne til tilbedelse, uden at dog endnu retningen var dem givet, hverken for alvor eller tilbedelse.

Saadant var det folk, hvorfra Muhamed sprang, og som udgjorde det raamateriale, hvormed han senere skulde arbeide — ikke daarligt stof, naar den tændende gnist engang falder ned deri, og retningen gives.

Muhamed fødtes af god om end ikke særlig rig familie. Hans fader Abdulla (Guds tjener) døde allerede før sin første barns — Muhameds — fødsel. Han efterlod sin hustru og kommende arving et lidet hus, fem kameler, en gjedeflok og slavepigen Baraha. Moderens navn var Amina.

Det var den 20de august 570 e. K., at den vordende profet blev

født. Vi møder ingen undere ved hans fødsel, ingen engleræster, ingen store mænd ved hans vugge. Det hele var en stille familiebegivenhed, og ingen anede, da augustsolen sank hin 20de, hvilken vældig revolutionerende kraft i dagens løb var kasted ind i vor verden. Havde nogen drømt derom, — vist vilde der da have lydt sang over Arabiens sletter og vise mænd gjort den nyfødte skrighals i vuggen sin opvartning. Thi den lille skulde jo engang blive den sjælelige fører, i hvis ord mellem hundrede og to hundrede millioner mennesker i hver generation har seet det evige, frelsende, til himlen førende lys. Han skulde ogsaa grunde et rige strækkende sig til Ganges og Delhi i øst og Gibraltar og Granada i vest, og Arabiens stammer skulde han smede sammen til en verdenstyrende *nation*.

Moderen sendte bud om den store familiebegivenhed til svigerfaderen, den gamle stammechef Abd el Mottalib, som modtog budet i selve templet Kaaba, og „han blev glad“ fortæller traditionen, „reiste sig og begav sig med sit følge til moderens hus, hvor han tog barnet i sine arme, gik til Kaaba og takkede Gud. Og barnet blev kaldt Muhamed.“

Saaledes, ganske stilfældigt, gjorde profeten sin indtrædelse i verden, og lige stille og ubemerket levede han blandt naboer, venner og slegtninge til sit firtiende aar.

II.

Rundt om over Arabiens bølgende sletter jager beduinerstammer fra dalføre til dalføre og fra kildevæld til kildevæld. Undertiden slaar de sig ned for længere tid, hvor der er rigeligt af vand og græsgange. Det er et vildt, men friskt liv, de fører; ubundet af hundrede hensyn, som vi respekterer, men til gjengjæld bundet sterkt af gjæstfrihedens og stolthedens love. Dette er det første stykke liv, som præger sit billede i den vordende profets sjæl. Han blev nemlig straks sat ud for at opammes af en beduinkvinde i Mekkas nærhed. Og i teltdøren sidder ammen med to smaa ved sit bryst; den ene, den vordende profet; den anden, en liden pige, hvis navn historien ogsaa vil kjende, fordi hun har ligget paa samme fang som den mere viltre gut, og fordi denne ved en leilighed bider hende i ryggen, thi det bid vil engang frelse hendes liv og bringe hende ære. Her forbliver den lille Muhamed i flere aar.

Omsider kommer han dog tilbage til sin moders lille hus i Mekka. Moderen er stolt af sit eneste barn og længes efter at kunne vise ham for faderens slegt i Medina og samtidig knæle ved sin mands grav. Det er de to ensliges stadige drøm og samtaleemne, denne reise til Medina.

Endelig, da den lille gut var seks aar gammel, blev reisen virkelighed. De kom velbeholdne til Medina, og Muhamed knælede ved den faders grav,

som han aldrig havde seet. Men paa tilbageveien til Mekka blev moderen syg midtveis mellem de to byer, og her døde hun meget hurtig. Dette moderens dødsleie blev saaledes et af de første og skarpeste indtryk, profeten modtog fra dette liv. Forældreløs kom han med de fremmede i karavanen tilbage til Mekka, og nu levede han i to aar i sin bedstefader Abd el Mottalibs hus.

Bedstefaderen var en høit anseet høvding og en af templet Kaabas vogtere; han havde den opgave at drage omsorg for de tilstrømmende pilgrimer. Her fik saaledes Muhamed leilighed til at se de første mænd fra alle landets kanter og til i bedstefaderens hus at høre deres tildels frie religiøse udtalelser. Thi der var aandelig gjæring i folket; de gamle guder omgaves af tvil, og ivrig søgte de bedste efter nye støttepunkter. Tvilen havde endog fra de mindre institutionelle ting naaet frem til livets store grundideer: Guds tilværelse, et liv efter dette, en retfærdig verdensstyrelse, — kanske var der ingen retfærdighed; kanske var der ikke mere af livet, end det, vi ser, og godhed og ondskab har det samme udfald. Saadanne udtalelser og diskussioner hørte den lille gut, hvis tanke forlængst var vakt, kanske især ved moderens død. De ældre mente ham for ung til at forstaa — en feiltagelse de ældre saa ofte begaar — medens han allerede holdt paa at udvikle sig til en grubler og drømmer.

Af ikke mindre indflydelse paa hans personlighed var synet af og omgangen med den gamle bedstefader, en patriarkalsk hædersmand, gavmild, vennesæl og ædelttænkende. Den gamle holdt meget af sit barnebarn, og Muhamed følte sig lykkelig i hans hus. Han har for alle tider udtalt sin taknemlighed i Koranen, hvor det heder: „Fandt vi dig ikke forældreløs og skaffede dig et hjem?“ Men da gutten var otte aar gammel, stod han ogsaa ved bedstefaderens dødsseng.

Onkelen, Aber Talib, tager ham nu til sig; han har seet ham i bedstefaderens hus og har allerede der fattet kjærlighed til gutten. Det er i det hele værd at bemerke, at alle, som kommer i berørelse med Muhamed, holder af ham.

Da han er tolv aar gammel, skal onkelen foretage en handelsreise til Syrien. Onkelen staar allerede ifærd med at bestige sin kamel, da Muhamed grædende styrter ud, og kaster sig om hans hals og bønfalder om at faa følge med. Længe havde han vel allerede længtet efter at se, hvilke undere der skjulte sig hinsides den store ørken. Onkelen var ikke vanskelig at overtale, og Muhamed tiltræder sin første reise.

For en opvakt tolvaars gut har der paa en saadan tur været meget at se og lære. De store byer og markeder med tilstrømning fra mange nationer og verdensegne. Bygninger, templer. Overalt tegn paa romerrigets magt. Jødiske synagoger; kristne kirker. Prester, religiøse optog.

Nysgjerrig har han vel spurgt om alt. Hvad er en kirke? Hvad er kristendommen? Han har for første gang hørt om jødefolket, saa kompakt og sterkt, takket være en bog, som er det givet, og hvorpaa det bygger sin tro — „Bogens folk", kalder han altid jøderne i Koranen. Og om „Jesus, Messias' søn" har han hørt. Og om den kristne tro, at Jesus var Guds søn og selv Gud. Treenighedsdogmet eller troen paa Fader, Søn og Hellig Aand, blev let ved de lange mundtlige vandringer gjennem et uforstaaende medium til troen paa en guddommelig familie, Fader, Moder og Søn, — moderen Maria. Tidlig har han fattet en sterk uvilje imod dette dogme, en uvilje, som stadig kommer tilorde i Koranen. „Sig ikke at Gud har en søn, som om han var lig os. — — Sig heller ikke, at Gud er født." Ellers ærer han kristendommen og især dens stifter, som Koranen gjentagende priser. Der kan i det hele neppe være nogen tvil om, at havde Muhamed mødt og lært at forstaa en renere form af kristendom, eller havde han lært Jesu personlighed bedre at kjende, saa var han bleven kristenhedens første reformator istedenfor stifteren af en ny religion.

Ved hjemkomsten interesserer han sig mere end før for de religiøse fester, for sangerstevnerne og for handelsmarkederne. Kanske især for de sidste, fordi de bringer flest fremmede — jøder og kristne, mænd af enhver tro. Og der føres lange religiøse diskussioner, hvortil Muhamed omhyggelig lytter. Men er der ikke, tænker han kanske allerede, en fælles sandhed, en overensstemmelse i de vigtigste og dybeste ting, mellem alle disse sekter og religioner. Man maatte kunne uddrage det og bygge en altsamlende verdensreligion derpaa. Vi ved nemlig, at hans eget syn paa sin senere lære var dette, at den gav enkelt og naturligt det væsentlige i religionen, det, *hvorom alle maatte kunne samles.*

Der er fra kristen side gjort meget af disse ydre paavirkninger. Der er talt om, at muhamedanismen blot er et forfalsket opkog af jødedom og kjættersk kristendom. Dette er det rene sludder. Intet menneske undgaar sin tids kræfter og paavirkninger, enten det er sig den bevidst eller ikke. Og at det lille, Muhamed har opfanget af kristendom og jødedom, har øvet sterk indflydelse paa hans udvikling, derom er der ingen tvil. Ikke saa, at han har taget noget derfra og indlemmet det i sin Koran; men det har ansporet ham; det har tildels bestyrket hans egne overbevisninger; tildels pegt paa veie for ham; og endelig inspireret ham ved de magter, han har seet deri. Muhamedanismen har sin sol i Muhameds egen sjæl. Der og intet andet sted. Og den vilde utvilsomt i alt væsentligt blevet og været, hvad den er, selv om kristendommen ikke havde eksisteret, eller profeten ikke havde kjendt den af navn engang. Koranen viser tilfulde, hvor ubetydeligt Muhameds kjendskab til jødedom og kristendom i

grunden var; og den viser ogsaa, hvor ganske personligt og indenfra hans religion udvikledes. Denne er i virkeligheden slet og ret en energisk overbevisningens og troens protest imod ateisme og al tvil paa en retfærdig verdensstyrelse, paa et liv efter dette og en Gud. Denne enkle tro er det væsentlige i muhamedanismen, det centrale; alt andet er af underordnet betydning. Atter og atter, til det bliver grusomt trættende, gjentager Koranen forsikringen om, at disse tre ting er ophøiede over al tvil. Og denne tro sprang, som vi skal se, lige ud af Muhameds eget kjæmpende, søgende hjerte. Det var *hans* intense følelse deraf, som meddelte sig til hans disciple og for dem gjorde troen til uomtvistelig sandhed.

Hjemkommen fra Syrien blev han dog snart sat til at gjæte i Mekkas omegn. Han var jo nu saa gammel, at han maatte gjøre lidt nytte for sig. Atter befandt han sig saaledes i vildmarken, vandrende alene omkring over fjeld og dal under den blaa himmel; alene med alle sine tanker, tvil, spørgsmaal og uløste gaader.

Formodentlig er han lidt senere bleven oplært til handelen af onkelen; thi ikke før er han af moden alder, end vi finder, at han tiltræder en vigtig post hos den rige og barnløse enke Khadija. Han skal drage til Syrien for hende paa en handelsreise. Reisen udføres til enkens fulde tilfredshed, og Muhamed forfremmes til hendes fuldmægtig. Kort efter gifter hun sig med ham; da er hun firti og han fem og tyve aar.

Det er et ægteskab, som det trods aldersforskjellen er let nok at forstaa. Hun er, som vi senere lærer hende at kjende, en moderlig kvinde, hvem det maa have været et bittert savn ikke længer at eie nogen, som hun kunde tage sig af, holde af med al sin styrke, pleie, støtte, glæde, elske, trykke til sit hjerte. Han paa sin side har utvilsomt, trods al den godhed, der er bleven ham vist under sine vandringer fra hjem til hjem, følt savnet af en moderlig haand, et varmt moderligt hjerte, hvortil han aabent turde betro sig. Vi hører lidet eller intet om kvinder i hans ungdom, efter moderens død. Det er hans bedstefader og hans onkel, hvis godhed mod ham, han aldrig kan glemme. Saa træder Khadija ham imøde med sympati, som lokker til bekjendelser og fortrolighed, som meddeler ham en varme og hjemmefølelse, den forældreløse aldrig før har kjendt.

Vi ser ogsaa af de følgende begivenheder, at der mellem de to har været en virkelig og dyb sympati tilstede. Til hende kunde han tale om sine religiøse anfægtelser, sine tvil, sine indre kampe, sine drømme. Hendes sympati og forstaaelse manglede aldrig. En alvorlig, forstandig kvinde, for hvem tanker og ideer ikke var fremmede. Hun tilhørte Mekkas høieste aristokrati. Og en kvinde, som øiensynligen nærede uendelig tro paa Muhamed og absolut tillid til ham. Hendes eget alvorlige sind, der har seet mange mænd og godt kjender deres svagheder, er blevet tiltrukket af

noget rent, alvorsfuldt, egte og drømmende i den unge mands træk. Han har selv fortalt os, at hans ungdom var bleven bevaret for de vanlige ungdomsudskeielser. Ikke, forsikrer han, ved hans egen godhed eller viljekraft; men ene og alene ved Guds uendelige naade. Han havde forsøgt at synde som de andre; han mente, at det hørte med til „karslighed“. Men det gik ikke. Naar han vilde følge kameraterne til deres mere eller mindre urene og lavtliggende fornøielser, kom der altid noget iveien. Han kom aldrig frem. En usynlig arm stansede ham. I virkeligheden var vel forholdet det, at hans sind paa nærmere hold væmmedes ved de udskeielser, som kun paa afstand kunde forlenes et vist idealiserende skjær. Nok af det, han var vokset op til ung mand med et for en saadan sjelden rent sind, hjerte og legeme. Øinene havde beholdt noget af barnets uskyld. Der var, vilde vi vel nærmest sige, noget feminint, kvindeagtigt over denne mand, hvis høire haand en dag skulde grunde verdens største rige. Og dette rene eller feminine i forbindelse med det drømmende alvor har netop fængslet den sterke, sunde, moderlige kvinde. Efter de første betroelser, er alt gaaet med stor hurtighed. Hun har straks lært at se op til ham for hans store tankers og hans rene alvors skyld. Og saalænge Khadija levede, gav muhamedanismens profet et glimrende eksempel paa et lykkeligt éngifte-ægteskab. „Gjennem hende,“ siger traditionen, støttende sig til profetens egne mangfoldige udtalelser, „havde Herren til hensigt at lette profetens byrder; thi der var intet, som bedrøvede ham, uden at han søgte tilflugt hos Khadija, og hun trøstede, styrkede og opmuntrede ham.“

Det er ogsaa forstaaeligt nok, at det var kvinden, som i dette tilfælde tog ledelsen, foreslog ægteskab og fik det istand. Den fattige unge mand turde vel ikke engang tænke saa dristige tanker.

Det viste sig ogsaa, at Khadijas familie var ganske af hans mening — at et saadant ægteskab var meningsløst. Hun rig, tilhørende de bedste familier. Han fattig og forældreløs, uden mægtige slegtninge. Dertil aldersforskjellen.

Khadijas fader erklærer, at han aldrig vil give sit samtykke til et saadant ægteskab. Men Khadija ved raad; med Muhamed *vil* hun gifte sig. Hendes kjærlighed er hendes samvittighed.

Hun arrangerer en festlig tilstelning, hvortil baade faderen og Muhamed er indbudne. Med smigrende, blide ord skjænker hun saa den gamle mand det ene bæger hed vin efter det andet, indtil han kommer i godt humør og vil al verden vel. Uden at være sig selv mægtig, knytter han saa ægteskabets baand mellem de to — og *bryllupper* feires videre.

Efterhaanden opklares den gamles forstand noget. Han er overladt til sig selv. Han ser med forbauselse paa bryllupsfesten, og da det gaar op for ham, hvad der er skeet, bliver han mægtig vred og erklærer med

eder, at aldrig vil han give sin datters haand, som Mekkas mægtigste har ansøgt om, til en fattig handelssvend. Muhameds slegt svarer, at de har ikke røvet hans datter, ei heller ved list bemægtiget sig hende. Det er hun selv, som har anordnet alt. Vaaben drages, og det ser farligt ud; men Khadijas blide stemme faar omsider beroliget den gamle — og hun har sat sin vilje igjennem. (Forts.)

Den tyrkiske kvinde.

(Efter H. Wamberg i „*Cosmopolis*").

Jeg siger vist intet nyt, naar jeg paastaar, at kvinden til alle tider og over hele verden langt har overgaaet manden i urokkelig konservatisme og rent krampagtig fastholden ved alle gamle vaner og ideer. Kvinderne hænger endnu med forkjærlighed fast ved selskabelige former og religionsbegreber, over hvilke den mandlige verden for lang tid siden har brudt staven.

I Orienten er dette tilfældet i endnu høiere grad end i Vesten og med meget vigtigere følger.

Siden jeg for henved firti aar siden fik adgang til tyrkiske familiekredse, har jeg havt god anledning til gjennem mange aar paa nært hold at iagttage de sociale forholde i Tyrkiet, og jeg er i høi grad bleven overrasket over de tyrkiske kvinders forstokkede konservatisme. Deres intense og fanatiske religiøsitet, der formodentlig er en følge af deres strenge afsondring fra den øvrige verden, vanskeliggjør dem al omgang med ikkemuhamedanere, og jeg havde derfor i hele mit første to-aarige ophold i tyrkiske huse neppe talt et ord med familiens kvinder, medens jeg blandt mændene havde mange gode venner og bekjendte. Men trods dette mit gode forhold overfor husets herre og børnene, og skjønt det var en bekjendt sag, at jeg var tyrkernes ven, talte deres sprog og havde antaget et tyrkisk navn, forblev jeg dog stadig for dem den „vantro", et ord, der især i i den tyrkiske kvindes øren har den forfærdeligste klang.

I den tyrkiske kvindeverden var endnu ikke den mindste straale af den moderne verdensanskuelses lys trængt ind, *det* reformatoren sultan Mahmud forsøgte at indføre med magt, og som sønnen sultan Abdul Medschid vilde skaffe indgang ved godhed og mildhed. I mændenes verden derimod hændte det ikke saa sjelden, at der sluttedes venskab mellem kristne og tyrker, der endogsaa imellem besøgte Frankrige for der at lære europæiske skikke og moder, og hvor de da antog den europæiske klædedragt; men indenfor haremernes vægge formaaede ingen nye klædestoffe eller luksus-

artikler fra det hedenske Europa at trænge ind; alt kristent, alt europæisk blev her dybt foragtet; en ung mand, der var reist til Paris for sin uddannelses skyld, sendte sit fotografi hjem til moderen, der imidlertid græd i flere dage over, at hendes søn nu var bleven som de „vantro“.

Denne forskjel i den tyrkiske kvindes og mands tænkemaade og udvikling er dog ganske naturlig og let forklarlig, thi den opdragelse, der paa den tid blev den tyrkiske pige tildel, var høist mangelfuld og stod omtrent paa høide med, hvad Persiens og Centralasiens kvinder nu lærer. — Rigtignok kom der regelmæssig en lærerinde i det tyrkiske hus, hvor jeg var, for at undervise døtrene i læsning, skrivning og religion; men jeg havde mere end en gang anledning til at se, hvor let hun tog sine lærerindepligter, og at eleverne tog sine mindst ligesaa overfladisk, behøver jeg neppe at forsikre.

Forsvindende faa af bedre stillede tyrkerinder kunde skrive et brev — noget der forresten efter den tids stilisering heller ikke var nogen ganske let sag — eller læse en bog udenfor de allerenkleste religiøse. I haandværker- og landboerfamilierne blev kvinderne anseet for særdeles dannede, naar de kunde ramse op sin bøn, kunde deres Birgervi (en slags katekismus) udenad og var istand til at læse et digt eller to. Om geografi, historie eller fysik vidste de intet, ja det blev endog anseet for en skam at beskjæftige sig med slige ting, og den pige, der søgte at trænge videre ind i videnskabens verden, løb fare for at blive anseet for en heks.

Overensstemmende hermed var da den aand, der paa den tid beherskede den hele kvindeverden og lagde en sørgelig dæmper paa de af Abdul Medschied og hans dygtige storvesir Reschied Pascha’s iværksatte reformer. Jeg erindrer blandt andet med hvilken modvilje det første forsøg paa at oprette pigeskoler blev optaget i stambulske kredse. At sende sine døtre til en offentlig skole kunde de ikke tænke sig, det var jo rentud demoraliserende. Og da regjeringen forsøgte ved tvang at faa fremmet sine ønsker, var der mødre, der klædte sine døtre i gutteklæder og sendte dem til gutteskoler for at undgaa det nye og for dem unaturlige ved pigeskoler. Kun i familier, der havde opholdt sig længere tid i Europa, eller hos hvem trangen til udvikling var særlig dyb, kunde jeg finde enkelte undtagelser fra denne regel. I F. Pascha’s harem talte saaledes nogle af kvinderne fransk og omgikkes med damerne af diplomatiet. Andre igjen lod sine døtre tage undervisning i pianospil eller var endog dristige nok til at tage europæiske guvernanter i huset for at faa lidt idé om europæiske sæder og skikke. Disse fremskridtskvinder blev naturligvis gjenstand for alle andres spot, og skandalblade havde nok at fortælle om den store ugudelighed, disse dyrkere af den vesteuropæiske kvindeuddannelse var sunkne ned til. At bivaane simple forestillinger og se de ofte skammelige

tyrkiske skuespil, der kunde drive blodet op i enhver kvindes ansigt, gik godt an, men at lære fransk eller studere fysikens love blev regnet for upassende. De kvinder, som kunde siges at have almindelig dannelse, var gjerne saadanne, der beskjæftigede sig med videnskabsgrene, som nærmest ligger for manden, og af kvindelighed var der ikke spor at opdage i deres skriverier. Det var mest teologiske spørgsmaal, de behandlede, og enkelte af dem vandt endog berømmelse; men forfatterinder eller digterinder efter europæisk begreb har der aldrig eksisteret i Tyrkiet. Kvinderne skammede sig over at optræde offentlig som kvinder og vilde da heller synes som mænd.

Da jeg efter firti aars forløb atter besøgte Tyrkiet, fik jeg paa grund af min aldrig ganske afbrudte forbindelse med tyrkiske venner igjen adgang til deres familiekredse, og det slog mig nu straks, at her var foregaaet store forandringer i disse aar. Dette ser naturligvis ikke turister, der reiser for første gang hernede, thi dem vil ogsaa den tyrkiske kvindes nuværende stilling forekomme yderst slet; men den, der kjender de tidligere tilstande, maa forundre sig for hvert skridt og spørge sig selv, hvorledes det vel er muligt, at et tidsrum paa firti aar i den grad har kunnet raade bugt med orientalerens forstokkede konservatisme. Hvad der først slog mig, var den store forandring blandt kvinderne; de besad nu langt større frihed, havde en selvstændig optræden og var høist moderne i klædedragt. Den almindelige kvindedragt saa ganske anderledes bekvem ud, sløret dækkede ikke længer hele ansigtet, og de moderne europæiske damesko havde fortrængt den gule tøffel, der i høi grad havde vanskeliggjort gangen.

Tyrkerindernes had til os „vantro“ er ogsaa i aftagende, og de tilkaster os ikke længer dette vrede foragtelige blik, naar vi møder dem paa gaden; dog findes vel endnu i dybet af den tyrkiske kvindes hjerte en god del mere af asiatisk tænkemaade end hos manden; disse rester af den gamle konservatisme bestræber hun sig imidlertid ivrig for at bekjæmpe. For firti aar siden viste den tyrkiske kvinde en sand afsky for den muselman, der ægtede en kristen, skjønt dette var tilladt efter tyrkiske love. Sultan Mahmud I havde vistnok ægtet en kristen dame og holdt for hendes skyld en kristen præst ved sit hof; dog var en tyrks kristne hustru altid udsat for fornærmelser fra de moslemske kvinder, og selv regjeringen saa med skjæve blikke til en saadan forbindelse. Nu derimod er der flere af de høiere tyrkiske embedsmænd, som har kristne hustruer, og omgangen mellem disse og de tyrkiske damer er i alle henseender udmerket.

Baronesse von Hobe, en ved sine aandfulde skrifter om haremslivet vel bekjendt tysk dame, er en meget velseet gjæst i den tyrkiske dameverden og med hende mange damer af diplomatiet, og det er tydeligvis disse damers indflydelse, som har skaffet vore vesteuropæiske skikke indpas

i disse før saa velbarrikaderede haremer. Af stor betydning for denne forandring til det bedre er naturligvis ogsaa alle de fremmede guvernanter, musiklærerinder, kammerpiger og barnepiger, hvis antal hvert aar tiltager i de tyrkiske haremer — noget som, første gang jeg var der, blev taget for en ren ekstravagance.

Størst indflydelse har vel pigeskolerne havt; saadanne har nemlig i de sidste tyve aar vokset op i alle dele af Konstantinopel. Jeg besøgte en af disse skoler og maatte lægge merke til pigernes opvakte livlige ansigter, medens jeg med forundring hørte deres forstandige svar under undervisningen. Foruden normalskoler findes der ogsaa en høiere læreanstalt for piger; den kaldes „Videnskabens Hjem"; der undervises væsentlig i fremmede sprog og moderne videnskaber med det formaal at uddanne lærerinder. Her findes ogsaa en slags kunst- og industriskole, hvor man kan lære at tegne, male, haandarbeide og koge. Kortsagt: den moderne tyrkiske pige gaar mere og mere en udvikling imøde, der om ikke længe vil tilveiebringe en fuldstændig omvæltning af haremslivet.

Naar moslemske kvinder, hvad historien beviser, har deltaget i erobringskrigen i Spanien, naar de har virket for videnskabens udbredelse og som nu i den sidste tid optraadt og vundet berømmelse som digtere i Persien og Indien, skulde vel nu tyrkerinderne kunne deltage i den nye reformbevægelse og gjennem den opvoksende slegt bære seiren hjem. At saadanne muligheder ikke er saa langt væk endda, beviser bedst det nu alt to aar gamle *kvindeblad*, som udkommer i Konstantinopel og redigeres af Tahir Effendi. I det første numer af dette skrift udtaler redaktøren sig om sit blads retning og program: „For et lands kulturelle fremskridt er kvindens dannelse og opdragelse en ubetinget nødvendighed. Et folk bestaar af familier; hvis nu bare en del af familiernes medlemmer, mændene, skal beskjæftige sig med videnskabelige ting, vil det hele folks udvikling gaa saa meget langsommere. Et folks kultur dømmes altid efter deres kvinders dannelse og det med rette, thi det er jo moderen, der leder barnets første udvikling og saaledes grundlægger den næste generations kultur. Til undervisning for kvinder har vi nu baade elementære og høiere skoler, hvor allerede en masse elever har nydt undervisning i forskjellige videnskabsgrene, og ganske vist vil den tyrkiske kvinde med sine store aandsevner ikke stanse paa halvveien, men modig arbeide videre paa sin udvikling."

Redaktøren retter derefter et opraab til de skrivende damer om at støtte bladet ved at sende ind bidrag, og straks efter meldte der sig flere høitstaaende damer, villige til at træde ind som medarbeidere. Den af disse damer, der først maa nævnes, er fru F a t i m a A l i j a. Hun skriver under overskriften „Vi vil tage eksempel af blaastrømperne" følgende: „For femten eller tyve aar siden befandt hele vor kvindeverden sig i mørk uvidenhed,

og det hurtige fremskridt, den har gjort, maa vel siges at være rosværdigt. Dette fremskridt saavel som grundlæggelsen af dette blad skyldes vore høit fortjente paschaer. Spørgsmaalet om vi kvinder ogsaa tør kunne læse og skrive er nu endelig afgjort. At vore mænd her har rakt os en hjælpende haand, skylder vi dem tak for. Fra først af fandt jo hver mand det høist urigtigt, at kvinden trængte sig ind paa hans arbeidsfelt; i sin egoisme vilde han beholde alle videnskabens skatte for sig selv, men i dette er der nu skeet en stor forandring. Disse hindringer fra mandens side formaaede kun for en tid at virke hæmmende paa kvindebevægelsen, ikke helt at stanse den. Tilslut er vi da kommet saa langt, at de saakaldte „blaastrømper" faar navn af forfatterinder, digterinder og kunstnerinder, og at virkelig dannede mænd istedetfor at spotte disse fremskridtskvinder er stolte over at kunne ære og skatte dem."

Fru Fatima Alija er ihvertfald en høist interessant fremtoning i den tyrkiske kvindeverden og vilde ogsaa i det øvrige Europa blive regnet blandt de aandrigste og lærdeste damer. Høi dannelse og kundskab hos den tyrkiske kvinde repræsenterer ogsaa meget mere af flid og begavelse end hos andre landes kvinder; thi medens den europæiske kvinde kun behøver at tilegne sig sit eget lands dannelse, maa den tyrkiske kvinde foruden den europæiske kultur ogsaa gjennemgaa den orientalske uddannelse, særlig da naturligvis i religiøs henseende, ligesom hun maa være bevandret i den arabiske, persiske og tyrkiske literatur. Til at magte alt dette trænges der en kjæmpeflid og en overordentlig udholdenhed og dygtighed. — Fru Fatima udmerker sig ikke alene ved alle sine kundskaber; man maa ogsaa beundre hendes skarpe dømmekraft og særlig vakre og kraftige skrivemaade.

Den lærde dame skriver blandt andet: „Det kan vistnok ikke negtes, at kvinden er svagere end manden, og at hun af den grund er kommet langsommere frem. Men staar kvinden ifølge sin svagere legemsbygning tilbage for manden i kraft og udholdenhed, er til gjengjæld hendes følelsesliv meget mere udviklet. Skulde det være et ringere fortrin? — Som hos mange andre folkeslag blev ogsaa hos araberen før i tiden en piges fødsel anseet for en skam. Først da Islam kom og spredte sandhedens lys over verden, blev forholdet mellem mand og kvinde fornuftig ordnet. For den moslemske kvinde har da tidlig kundskabens porte aabnet sig, thi for at forstaa sin religions love og pligter, maatte hun kunne læse. Det er ligefrem nødvendigt for kvinden at have kundskaber. Hermed vil jeg dog ikke sige, at alle og enhver af dem skal blive en filosof. Rigtignok var det godt, om der ogsaa fandtes saadanne blandt kvinderne, men lad dem først og fremst lære alt, hvad der vedrører deres stilling som husmødre."

I en senere artikel fortsætter fru Fatima sine opraab til den tyrkiske kvinde og for at bevise, at Islams kvinder ingenlunde er de slaver eller

viljeløse væsener, europæerne antager dem for, tager hun historien tilhjælp og skildrer biografisk nogle af de tyrkiske kvinder, der tidligere ad videnskabens veie er naaet frem til berømmelse. Hun siger endog, at hun er i tvil om, hvilke af disse berømtheder inden kvindeverdenen hun skal nævne, da de ikke her som i Europa kun har havt sin lady Montague, mad. Sevigny og mad. Staël, men at i Tyrkiet tusenvis af kvinder har udmerket sig og er omtale værd. Sujuti fortæller, at hos ham alene har over hundrede kvindelige studerende hørt forelæsninger; saa kan man jo slutte sig til, hvor mange der har været i det hele. Saadanne studerende kvinder kaldes *Scheicha*, der er den kvindelige form for scheich; vor begeistrede tyrkerinde oversætter ikke denne titel med abbedisse eller priorinde, men med professorinde; det har da ogsaa forsaavidt sin rigtighed, som de gamle scheichs ikke saaledes som nu stod i spidsen for et eller andet samfund af ordensbrødre, men mere var direktører for kollegier og som professorer underviste i teologiske, filosofiske og gramatikalske videnskaber. Fru Fatima nævner mange kvinder, der har naaet høi berømmelse, og tilføier tilslut, at de merkelig nok vandt baade sympati og anerkjendelse, uden at det ytrede sig i en lovprisning af deres øines skjønhed og deres legemers ynde.

Blandt Tyrkiets skrivende damer indtager fru Fatima Alija den første plads; men ved siden af hende kan nævnes mange andre, der, om end ikke i besiddelse af hendes kundskaber, dog har skrevet mange gode ting. Først maa nævnes Nigiar Khanin, der rigtignok stammer fra Europa, men som har nydt en fuldstændig muhamedansk opdragelse og som med ynde, lethed og megen dygtighed udtrykker sig i det tyrkiske sprog. Hun har vundet berømmelse ved sine lyriske digte, men er ogsaa en dygtig prosaforfatterinde. I Hamijeti Zehra ser vi en dame, der bistaar sine søstre med gode raad. Hun skriver i kvindebladet en artikel „Kvindens opgave“ og ytrer blandt andet: „Europæiske moder er kun egnet for Europas kvinder, og vi kan ikke helt tilegne os dem. Vi bør kun vise os tilslørede, maa forrette vore bestemte bønner og aldrig vise os offentlig i vore husdragte; hvorledes skulde vi kunne bøie os til jorden i bøn, naar vi var under den moderne kvindedragts tvang?“ Videre anbefaler denne dame sine læserinder streng pligtopfyldelse mod mand og børn; hun raader dem ikke til at blive lærde damer, men kun at tilegne sig almindelig dannelse. Men især synes hun at virke som moral- og religionsforkynder. Med den samme religionsiver og meget mere veltalende fremtræder Fatima-Fachr-en Nisa, som tillige kjæmper for en national tyrkisk opdragelse for kvinden.

De her nævnte er da en ganske liden brøkdel af Tyrkiets mange literære kvinder; de fleste af dem beskjæftiger sig udelukkende med skjønliteratur, og mange af deres skildringer fra naturen og familielivet fortjener

meget mere opmerksomhed, end de hidtil har vakt i Europa. Andre igjen har viet sin pen til alvorligere ting som pædagogik og sedelære, og jeg har blandt disse afhandlinger fundet ting, der staar fuldstændig paa høide med, hvad der nogensinde er skrevet af kvinder.

En fordomsfri iagttager af den tyrkiske kvindeverdens nuværende standpunkt maa indse, at en omvæltning af de bestaaende forhold forestaar, og at de hindringer, der endnu kan staa iveien, vil svinde lidt efter lidt. Særlig interessant fandt jeg den skridtvise afstand, de tog fra sine gamle forhold, uden at de derfor antog den europæiske kultur istedet. Noget der forbausede mig var, at de tyrkiske kvinder slet ikke synes at sværme særdeles meget for den europæiske kvindes frihed eller finde sin egen stilling saa nedværdigende og ulykkelig, som vi holder den for. Man skal aldrig høre, at de beklager sig, og de betragter det ingenlunde som noget slaveri, at de kun maa se verden gjennem vel tilgitrede vinduer, og for den store underdanighed, hun altid maa vise overfor manden, føler hun sig rigelig belønnet i den sorgfrie tilværelse, hun kan føre. Hun behøver aldrig at have noget slags erhverv eller arbeide udenfor sit hus. Det er mandens pligt at forsørge hende. Da den tyrkiske kvinde altsaa ikke føler sig trykket af disse forhold, har hun ingen grund til at misunde sine europæiske søstre deres frihed, og derfor er vel neppe for det første nogen forbedring at vente i forholdet mellem den tyrkiske mand og kvinde. Men om tyrkerinderne spotter baller, koncerter, teaterforestillinger og alt, hvad europæerinden kan deltage i, saa er det dog et stort spørgsmaal, om de alligevel ikke i sit indre længes mod denne samme frihed.

Regjeringen anstrenger sig rigtignok i de konservative tendensers interesse for at dæmpe alle overilede skridt i modsat retning, og henvender da især sin opmerksomhed paa kvindedragten og de kvindelige skoler; men det er dog en omtrent forgjæves møie, den her gjør sig, thi skolerne, aviserne og den tiltagende omgang mellem tyrkerinder og europæerinder har allerede sprengt en stor aabning i de ortodokse anskuelsers bolværk. Maaske kommer Tyrkiets sociale udvikling til at gaa langsommere for sig end f. eks. Japans, hvor de var fornuftige nok til at begynde med kvindeuddannelsen; men sikkert vil den komme ogsaa her, og da kvinden nu allerede er bleven en faktor i det sociale liv, vil en rimelig reform af familielivet og statsstyrelsen ikke længe lade vente paa sig.

Meskal — Et nyt kunstigt paradis.

(Efter Havelock Ellis i „*Contemp. Rev.*“)

Det har længe været kjendt, at Kiowa-indianerne i Ny Mexiko under sine religiøse ceremonier spiser en kaktusplante, som kaldes *Anhalonium Lewinii* eller meskal. Meskal (som ikke maa forveksles med en berusende drik af samme navn, der laves af en agavplante) findes i den mexikanske del af Rio Grandedalen samt i Texas og er en brun og sprød substans, bitter og modbydelig af smag; den bestaar væsentlig af plantens tørrede blade. Men, som vi skal se, maa meskal sidestilles med haschisch og andre berømte gifte, der har skaffet menneskene indgang til et kunstigt paradis.

Blandt indianerne finder gjerne meskal-ceremonien sted en lørdag nat. Deltagerne sidder i en kreds rundt et stort baal, som maa brænde klart den hele tid. Efter en bøn udleverer lederen til hver mand fire meskal-piller, som sagte tygges og svælges; ti til tolv piller fortæres af hver mand i nattens løb. Den hele nat igjennem sidder deltagerne rundt ilden hensunkne i drømme og syner, medens medhjælpere synger og trommer. Ved middagstid den næste dag gaar atter hver mand til sit vante arbeide, uden at nogen som helst følge af beruselsen spores.

Der er fem seks forskjellige slags kaktus, som indianerne betragter som hellige. Vor landsmand Carl Lumholtz fortæller, at tarahumaristammen tilbeder flere kaktusplanter som guder, hvem man blot tør nærme sig med ubedækket hoved. Ønsker de en af disse planter, salver de sig først med vellugtende salve og graver saa planten op med den yderste forsigtighed for ikke at saare guden. Endog kristne indianere gjør korsets tegn, naar de gaar forbi en kaktusplante. Ved alle store festligheder drikkes kaktussaft, og man beder til kaktusguden om en „deilig beruselse“.

I 1894 bragtes den første meskal til Washington, hvor flere fremragende læger foretog eksperimenter med den. Blandt disse var ogsaa Dr. Weir Mitchell, som eksperimenterede paa sig selv og siden har offentliggjort en interessant redegjørelse for de vidunderlige syner, som planten bragte ham. Sidste vaar blev jeg selv istand til at opnaa en del meskal, og da mine forsøg dermed formodentlig er de første udenfor Amerika, vil jeg give en noget detaljeret skildring af dem.

Jeg var, da jeg foretog det første eksperiment paa mig selv, ganske alene i mine værelser i London. Jeg benyttede en the, kogt paa tre meskalpiller, og drak dette mellem 2.30 og 4.30 om eftermiddagen. Det første symptom, jeg iagttog, var en følelse af energi og intellektuel kraft.

Men dette var blot forbigaaende: Ved 5.30-tiden følte jeg mig svag og vaklende; pulsen var ogsaa svag, og jeg fandt det mest behageligt at ligge. Jeg kunde endnu læse, og jeg lagde merke til, at en bleg violet skygge strøg henover bogens sider. Lukkede jeg mine øine, var de billeder, som de virkelige gjenstande nylig havde frembragt, længe meget klare.

Kun meget gradvis kom synerne for lukkede øine. Først var der kun et vagt spil af lys, skygger og farver. Senere opstod der virkelige farvebilleder af samme art, som kaleidoskopet viser. Ud paa aftenen blev billederne tydeligere, men fremdeles ubeskrivelige; for det meste en baggrund af gyldne juveler tæt besat med røde og grønne ædelstene; alt uophørlig skiftende form og farve. Samtidig syntes værelsets atmosfære fyldt med en vidunderlig vellugt; al følelse af fysisk ubehag var forsvunden, med undtagelse af en ubetydelig træthed og en skjælven af hænderne. Farvesynerne vedblev at skifte med hvert sekund; billederne mindede ofte om virkelige ting, men lignede dem aldrig ganske; ingen viljeanstrengelse kunde frembringe saadan lighed. Et øieblik saa jeg endeløse marker af herlige juveler, samlet gruppevis eller staaende hver for sig, nogle straalende og glitrende, andre med et rigt dybt glødende skin. Næste øieblik antog juvelerne blomsterform, og derpaa syntes de at blive til de mest pragtfulde sommerfugle, eller rettere til en uendelighed af skinnende, regnbuefarvede insektvinger; men insekterne lignede ikke noget paa denne jord. Variationen var uendelig; alle tænkelige farver og farvetoner viste sig for mig, og altid var der, trods denne rigdom af pragt, en vis harmoni over det hele. Større masser af farver forekom blot i lette toner. Ogsaa farvernes tekstur, saa at sige, var vidunderlig. Undertiden som en poleret ædelsten eller som fint klæde; fuldstændig gjennemsigtige, eller halvtgjennemsigtige, matte skinnende, glødende, aarede eller regnbuefarvede som sommerfuglens vinger. Dersom det samme mønster gjentoges i det samme billede, saa var altid farverne forskjellige.

Dr. Weir Mitchell kunde blot se farvesynerne med lukkede øine i et fuldstændig mørkt værelse. Jeg kunde ogsaa se dem med aabne øine i et mørkt værelse, om de end ikke da besad sin fulde pragt. Bedst saa jeg dem med lukkede øine i et værelse, som alene var oplyst af en flammende kaminild. Dette stemmer ogsaa bedst med indianernes erfaring; de sidder altid under den hele ceremoni rundt et friskt baal.

Synerne vedvarede med uforminsket pragt gjennem mange timer, og da jeg følte mig noget træt, gik jeg tilsengs; men jeg havde ikke den ringeste lyst til at sove. Alle sanser var abnormt vaagne, og den mindste lyd blev til en forfærdelig larm. Efter endnu en tid at have iagttaget synerne, blev jeg lidt træt af dem og tændte gassen. Jeg opdagede da en ny serie af syner: gasblusset brændte med næsten overnaturlig klarhed

og udsendte vældige bølger af lys; skyggerne viste sig overalt med røde, grønne og violette toner. Værelset var pludselig blevet vakkert; det lignede de billeder, som de store farvemestre blandt malerne viser os; det var forklaret, idealiseret.

Omkring 3.30 om morgenen følte jeg, at fænomenerne bestemt aftog i styrke; billederne var nu for det meste menneskelige figurer af fantastisk og kinesisk karakter. Jeg sovnede og sov rolig og uden at drømme; vaagnede til vanlig tid uden nogen som helst følelse af træthed eller noget andet ubehageligt minde fra natten. Kun syntes mine øine usædvanlig følsomme for farve, især for blaat og violet. Jeg kan i det hele sige, at jeg altid siden har været mere æstetisk følsom end tidligere for de finere virkninger af lys, skygge og farve.

Ved et senere eksperiment ønskede forfatteren at iagttage virkningen af musik paa farvesynerne. Under hans beruselse spillede en ven paa piano. Hvad der blev spillet, vidste ikke den formodentlig ikke altfor musikkyndige forfatter. Det viste sig, at musiken havde stor virkning paa billederne og paa forfatterens nydelse af det hele. For det halve antal kompositioners vedkommende kunde man ikke merke nogen klar sammenhæng mellem deres emne og billedernes indhold; men for den anden halvdels vedkommende var saadan sammenhæng meget fremtrædende. Dette var især tilfældet med Schumans musik, f. eks. med hans *Waldscenen* og *Kinderscenen;* saaledes fremkaldte „Profetfuglen“ følelsen af fri luft og af pragtfulde fugleformer, som fløi frem og tilbage; et „Blomsterstykke“ fremkaldte stadige og vedvarende billeder af vekstlighed; medens „Scheherazade“ frembragte en virkning af flagrende hvidt klædebon bedækket med glitrende spænder og ædelstene. Selvfølgelig beskrev jeg altid mine syner, før stykkets navn blev opgivet.

Forfatteren mente, at det vilde blive interessant at se virkningen paa en kunstner. Han fik ogsaa en af sine kunstnervenner overtalt til at prøve plantens virkninger. Vennen benyttede først tre piller; men da dette ingen virkning gav, tog han fire, og resultatet blev tildels meget smertefuldt. Det viste sig siden, at de første tre piller ikke var blevne rigtig behandlede; den virksomme essens var ikke bleven udtrukket. Kunstneren skildrer selv sine oplevelser saaledes: —

„Jeg lagde først merke til, at naar jeg tog mine øine bort ifra en blaa kjedel, paa hvilken jeg ubevidst havde havt dem fæstede, saa jeg overalt blaa farveflekker. Paa kamingesimsen stod en mængde forskjellige gjenstande, og rundt dem alle spillede et blaat lys. En cigaretæske skinnede som en ametyst. Paa en stol fik jeg se et baand af farve, der skinnede som en rubin. Overalt lyste og glimrede det. Fænomenet forekom mig

nærmest uhyggeligt; min forstand var ganske klar, og dog spillede alle disse forunderlige ting omkring mig. Jeg fik en følelse af, at forstanden omsider kunde blive væk og ønskede at flygte; men en følelse af fuldstændig afkræftethed og vanskelighed for at aande bragte mig tilbage til den lænestol, fra hvilken jeg havde reist mig. Fra nu af havde jeg en række krampeanfald, under hvilke jeg følte, at jeg maatte dø.

De første anfald var de voldsomste, og de fulgtes af følelsen af, at en kvælende gas steg op til mit hoved. Dette ledsagedes af en farvevision, der viste mig, hvorledes gasen, idet den naaede min hals, brød ud i farvede flammer. Synerne var de mest mulig forskjelligartede, men angik som oftest dele af mit eget legeme. Engang syntes mit øie at være en uhyre draabe af skiddent vand, hvori millioner smaa skabninger, der lignede paddeyngel, svømmede omkring. En flerhed af de tidligere visioner bestod af en rasende hurtig paa-hinanden-følgen af farvede arabesker, som faldt ind i synsfeltet fra alle kanter. Der var tildels et fuldstændigt kaos af skiftende farver og former. Ved en anledning syntes mit baghoved at aabne sig og udsende strømme af flammende farver; dermed fulgte følelsen af, at der blæste en orkan gjennem mit haar. Den grønne farve smagte en tid metallisk og sødlig i min mund. Blaat havde en fosforlignende smag. De øvrige farver havde ingen smag.

Efter en tids forløb bestod visionerne nemlig af dele af mit legeme, som undergik de mest forbausende forandringer, oftest af komisk og grotesk natur, men med vakre farvevirkninger. Engang saa jeg mit høire ben lyse med en fin heliotropfarve. En anden gang fandt jeg pludselig mit frakkeærme forandret til et mørkegrønt stof, besat med røde baand og kantet med sort. Straks efter saa jeg mig selv iført en lignende dragt af middelalderligt snit. Atter igjen førte jeg et stykke kjæks til munden, da den brød ud i blaa flamme. Jeg lagde haanden med kjæksen nær mit høire ben, og straks omgaves hele den høire side af legemet af blaa flammer. Det var vidunderlig vakkert! Da jeg tog kjæksen i munden, oplyste den det indre af hals og mund med et blaat lys. Jeg kan bevidne, at lysvirkningerne i Capris berømte *Blaa Grotte* ikke paa langt nær kommer op imod det syn, som det indre af min mund dengang frembød. Men den underligste vision var følgende: — Den begyndte med en følelse af, at huden paa mit ansigt blev tynd som silkepapir, hvorpaa jeg saa mit eget ansigt som en art halvgjennemsigtig kinesisk papirlygte, indeni hvilken jeg selv sad og stirrede ud gjennem mine egne kinder."

Vedkommende kunstner fortæller videre, at den altfor sterke rus gav ham tre søvnløse nætter med forvirrede syner og drømme som f. eks. af kanarifarvede fiske flagrende gjennem luften i et bur af guldtraad. Opvaagningen skildrer han ogsaa som ganske besynderlig. Den mindede

om den følelse af fremmedhed, hvormed man en lys sommereftermiddag træder ud i sterkt befærdede gader fra et teater, hvor man har siddet i kunstigt lys under scenens virkninger.

Den hele tid, under alle disse barokke syner, var forstanden fuldstændig normal. Han laa og talte med en ven og beskrev for ham sine fornemmelser. Han vil derfor, siger han, herefter tro mindre sterkt paa aandens og legemets absolute afhængighed af hinanden.

Forfatteren fik ogsaa to velkjendte digtere til at forsøge planten. Den ene af dem tog kun en liden dosis, men havde en række glimrende visioner. Han saa f. eks. herlige drager, hvis flammende aande stod i ret linje fra deres mund, og paa hvis yderste ende der dansede en hvid kugle. Han fandt, at han kunde, om end med stor vanskelighed, se virkelige ting, men da altid med et eller andet absurd tilhæng. Saaledes fremkaldte han billedet af et monument i Westminsterabbediet; men ved siden af monumentet knælte altid en skikkelse i florentinsk dragt fra renaissancetiden. Han gik ud paa gaden og fandt, at de kjæmpemæssige avertissementer straalede og skinnede i de vidunderligste farveskiftninger. Særlig var avertissementet „*Bovril*" af vidunderlig skjønhed!

Meskal adskiller sig fra andre beruselsesmidler derved, at den ikke berører forstanden, men omtrent udelukkende synssansen. Heller ikke synes der at være eftervirkninger af nogen art. Forfatteren mener, at en eller to beruselser i meskal vil være „en uforglemmelig nydelse og have en betydelig opdragende indflydelse." *Det* er vel kanske tvilsomt. I det hele kjendes jo plantens virkninger endnu lidet. Muligens vil den kun gjøre nytte i de psykologiske og fysiologiske studier.

Mattioli.

Manden med jernmasken.

(Efter **Franz Funck-Brentano** i „*Revue hebdomadaire*").

Kjendt er de sagn, som i snart halvandet aarhundrede har gaaet om den hemmelighedsfulde fange, der levede under Ludvig den fjortendes regjering, *manden med jernmasken*, eller rettere sagt: med fløielsmasken, da nævnte maske var en fløielsmaske med staalfjære.

Sagen har altid interesseret historieskrivere og arkivforskere. I de

sidste aartier har ogsaa pressen beskjæftiget sig meget med den, og aviserne har ofte været fulde af jernmaskehistorier.

I denne afhandlings overskrift er antydet, at manden med jernmasken er den samme som Mattioli, minister i Mantua. Denne hypotese er forsaavidt ikke ny, som den første gang blev fremsat for mer end hundrede aar siden, nemlig i 1770. Den har ligesom alle andre hypoteser i den sag til de forskjelligste tider blevet begravet „for stedse“, som det heder, for saa paany en vakker dag atter at dukke op. Nu har vi den igjen i en med beviser og dokumenter spækket artikel i sidste hefte af „*La revue heldomadaire*“ af Franz Funck-Brentano, og denne gang synes beviserne saa fyldestgjørende og klare, at man efter læsningen føler sig enige med forfatteren, naar han siger, at det mystiske spørgsmaal: „Hvem var jernmasken?“ nu endelig engang er bleven løst.

Her er altsaa historien om problemet og „dets sidste løsning“:

Man ved, hvorledes under Louvois' indflydelse den snedige intrigepolitik, som Mazarin og siden de Lionne ledede, gav plads for et diplomati, der brugte uforfærdede ord og altid var rede til at slaa paa sværdet. Ludvig den fjortende var herre over Pinerolo (Pignerol), som Frankrige havde erobret i 1632. Paa Louvois' raad kastede han sine øine paa Casale. Hvis de franske armeer indehavde begge disse steder, kunde de beherske Øvre-Italien og holde turinerhoffet i schak. Over Mantua regjerede en ung hertug, Karl den fjerde af Gonzaga, en letsindig og sorgløs fyrste, som forødede sine indtægter paa fester og fornøielser i Venedig. I aaret 1677 havde han til jøder pantsat sine statsindtægter for flere aar. Samme Karl den fjerde var imidlertid ogsaa marki af Montferrat, hvis hovedstad var Casale. Spekulerende i den unge fyrstes financielle vanskeligheder og velkomne letsindighed fattede hoffet i Versailles den djerve plan at kjøbe Casale for kontante penge.

En af de fornemste personligheder i Mantua var paa den tid grev Ercole Antonio Mattioli. Han var født i Bologna den 1. december 1640, var af fornem familie, havde gjort omfattende studier og var knapt tyve aar gammel bleven udnævnt til professor ved universitetet i Bologna. Han slog sig ned i Mantua, hvor Karl den tredje, hvis tillid han havde vundet, gjorde ham til sin minister. Hos Karl den fjerde stod han i samme yndest og vedblev ikke alene at være statsminister, men blev ogsaa udnævnt til senator i Mantua og fik desuden titel af greve.

Ludvig den fjortende havde i republiken Venedig en vaagen og foretagsom ambassadør, Abbé d'Estrades. Denne gjennemskuede Mattiolis ærgjerrige og intrigante natur, og det lykkedes ham mod slutningen af 1677 at faa hans samtykke til det franske hofs planer med hensyn til Casale.

Den 12. januar 1678 skrev Ludvig den fjortende et egenhændigt takkebrev til Mattioli. Denne reiste til Paris. Den 8de december undertegnedes kontrakten: hertugen af Mantua fik i erstatning for Casale hundrede tusen daler. Ved en privat audiens forærede Ludvig den fjortende Mattioli en kostbar diamant og lod ham give hundrede dobbel-louisdorer.

Men neppe to maaneder efter Mattiolis reise til Frankrige blev hoffet i Wien, Madrid og Turin samt den venetianske republik samtidig underrettet om, hvad der var hændt. For at tjene endnu mere paa affæren havde Mattioli kynisk forraadt baade sin egen herre Karl den fjerde og den franske konge! Som et lyn fra klar himmel kom til Versailles nyheden om, at baron Asfeld, Ludvig den fjortendes ekstraordinære gesandt, der havde i opdrag at faa den endelige underskrift paa den fine kontrakt, var bleven arresteret. Guvernøren i Milano havde ladet ham gribe og overgivet ham til spanierne. Man kan let tænke sig Ludvig den fjortendes vrede, og blidere var ikke Louvois, fra hvem initiativet til underhandlingerne var udgaaet, og som selv havde taget ivrig del i dem, ja allerede gjort forberedelser til at besætte Casale. Abbè d'Estrades, der ikke var mindre forbitret, foreslog en meget dristig hævn: Man skulde overfalde og bortføre den mantuanske minister. Planen tiltalte Ludvig den fjortende, men han vilde undgaa alt, som kunde vække opsigt, og Catinat fik derfor i opdrag personlig at udføre sagen. Abbé d'Estrades lod overfor Mattioli, som om han var uvidende om hans dobbeltspil; han sagde tvertimod til ham, at han skulde udbetale ham resten af den sum, som var blevet lovet ham i Versailles. Dette skulde ske den 2. mai, og stedet for udbetalingen blev bestemt. D'Estrades og Mattioli kjørte afsted sammen, men paa den vei, hvor de skulde passere, ventede Catinat med et dusin mand. Vognen blev overfaldt, og kl. to om eftermiddagen sad Mattioli i fæstningen Pignerol under bevogtning af fangevogteren Saint-Mars. Erindrer man den rang, den italienske minister havde, vil man forstaa, at dette er en af de dristigste krænkelser af den internationale ret, som historien kan opvise.

I begyndelsen af 1694 overflyttedes Mattioli til Saint Marguerite-øerne. Den 18. september 1698 førtes han til Bastillen, hvor han døde den 19. november 1703.

Dette er historien om Mattioli, og saalangt er alle enige; men nu staar rigtignok det vigtigste tilbage: At bevise, at denne Mattioli er „Jernmasken“.

Det er baron Heiss, kaptein ved elsasserregimentet, en af den tids mest fremragende bibliofiler, som har fortjenesten af for første gang i et brev, dateret Pfalzburg den 28. juni 1770 og indtaget i „*Journal encyclopedique*“ at have identificeret de to. Byggende paa hans udtalelser og øgende hans beviser med nye, har franske og udenlandske historikere i

mere og mindre vidløftige og mere og mindre betydningsfulde artikler støttet denne teori; blandt disse videnskabsmænd var Paul de Saint-Victor og Gallien. Og de forskere, der mest indgaaende har studeret Ludvig den fjortendes regjeringshistorie, Depping, Cheruel og Rousset, har alle udtalt sig i samme retning. Men de gode videnskabsmænd havde en farlig modstander i selveste Voltaire. Han satte i omløb en sælsom legende om, at manden med jernmasken var Ludvig den fjortendes bror. Voltaire var som bekjendt mere fantasifuld som historiker end som digter, og hans fortolkning — den han støttede paa de løsest mulige rygter — slog udmerket an og evnede et drive videnskabsmændenes aktstykker tilbage fil det støv, hvorfra de var opgravet. Og da støvet ogsaa lagde sig over Voltaires jernmasketeori, fik den en kraftig forkjæmper i Alexander Dumas, der i sin roman „Vicomten af Bragelonne" lig en anden d'Artagnan kjæmpede uforfærdet mod en hær af historikere og tørre forskere.

Nu har man ikke med saa vanskelige modstandere at gjøre som Voltaire og Dumas. Vi skal se paa de beviser, Funck-Brentano og hans forløbere bringer i marken — beviser, der neppe vil lade en skygge af tvil tilbage. De er:

1. I den depeche, som Ludvig den fjortende sendte til Abbé d'Estrades fem dage før arrestationen — alle de nedenfor nævnte handlinger findes nemlig opskrevne — bifalder han sin ambassadørs plan og bemyndiger ham til at bemægtige sig Mattioli, „hvis De tror at kunne bortføre ham, uden at sagen vækker nogen opsigt". Fangen skal føres til Pignerol, did skal man „sende ordre til at modtage ham, uden at nogen har anelse om, hvem han er". Kongens brev slutter med de ord; „Det er absolut nødvendigt, at ingen faar vide, hvad der er blevet af den mand." Efter at foretagendet var udført, skrev Catinat til Louvois: „Alt gik for sig uden voldsomhed, og ingen kjender mandens navn, ikke engang de officerer, som var behjælpelige med at arrestere ham." Endvidere foreligger en merkelig brochure, kaldt *La Prudenca triomfante di Casale,* forfattet 1682, altsaa ikke stort mere end to aar efter nævnte tildragelse, og — denne detalj er væsentlig — tredive aar inden spørgsmaalet om „Jernmasken" opstaar. Man læser i den: „Sekretæren (Mattioli) omringedes af ti eller tolv ryttere, som borførte ham, klædte ham om, *maskerede* ham og førte ham til Pignerol," en omstændighed, som forøvrig bekræftes af en endnu i det attende aarhundrede levende tradition.

Man behøver vel neppe særskilt at henlede opmerksomheden paa den beviskraft, disse tre af hinanden uafhængige dokumenter faar, naar de sammenstilles.

2. Vi ved gjennem bastilleløitnant du Juncas dagbog, at *manden med jernmasken var i Pignerol under Saint-Mars' bevogtning.* I aaret

1681 forlod Saint-Mars Pignerol for at overtage direktørposten over Exiles. Man kan meget nøie bestemme antallet af de fanger, som Saint-Mars paa den tid havde. Det var akurat fem. En depeche fra Louvois, dateret 9. juni, er i den retning meget tydelig. I den første paragraf giver ministeren ham ordre til at tage med sig til Exiles „de to fanger i det lave taarn“. I den anden taler han om „resten af de fanger, som er i Deres varetægt“. Brevets fortsættelse angiver nøiere antallet af „resten“. Hr. du Chamoy har ordre til at udbetale „to daler om dagen til disse *tre* fangers underhold“. Denne liste bekræftes ved et brev, som Saint-Mars skrev til Abbé d'Estrades den 25. juni 1681, da han reiste til Exiles: „Jeg modtog igaar min fuldmagt, som guvernør over Exiles. Jeg skal bevogte to fanger, som jeg ogsaa har havt her, og som intet andet navn har end herrerne i det lave taarn. Mattioli bliver her med de to andre fanger.“

Der var saaledes fem fanger, og manden med jernmasken var blandt dem. Tilfældigvis kjender vi en smule mere til samtlige disse fem fanger. No. 1 var en vis la Riviére, som døde i december 1686. No. 2 var en vanvittig jakobinermunk, der døde 1693. No. 3 en hr. Dubreuil, som døde paa Saint-Margueriteøerne i 1697. No. 4 en hr. Dauger, død 1698. Saa har vi kun en fange tilbage, Mattioli. Og da synes med matematisk nødvendighed Mattioli og „Jernmasken“ at maatte være en og samme person.

3. Man har kopi af *den maskerede fanges dødsattest* i kirken St. Pauls kirkebog. Det er til og med navnet paa hertugen af Mantuas førsteminister, som er indskrevet der. Ganske vist er navnet stavet „Marchioly“; men man bør erindre, at Marchioly udtalt paa italiensk giver Markioly, og Bastillens guvernør, Saint-Mars, der gav de til attesten nødvendige oplysninger, skrev næsten altid i sine korrespondancer ikke „Mattioli“, men „Martioly“.

Det er altsaa den mantuanske ministers navn i forvrængt form, som kirkebogen her sætter paa den døde jernmaske.

Man kan spørge: Hvorfor skrev man saaledes fangens rigtige navn ind i et offentligt kirkeregister, naar man i saa mange aar havde omgivet ham med saa stor en hemmelighedsfuldhed? Det var, fordi hoffet i Versailles ikke længer havde nogen interesse af at skjule Mattiolis fangenskab. Hertugen af Mantua, der var den nærmeste til at gjøre ophævelser om sagen, havde erklæret sin naadigste tilfredshed med sin førsteministers arrestation, da han havde narret ham ligemeget som den franske konge. Den eneste hemmelighed, som det var af vigtighed at bevare, var de omstændigheder, under hvilke arrestationen foregik, — den dristige van-

helligelse af folkeretten, — og denne hemmelighed tog Mattioli med sig i graven.

4. Hertugen af Choiseul trængte ind paa Ludvig den femtende for at faa vide hemmeligheden med „Jernmasken". Kongen svarede undvigende. Men en dag sagde han alligevel: „Faar De den hemmelighed at vide, vil De blive meget skuffet. Den er nemlig saare lidet interessant. Og nogen tid derefter, da madame de Pompadour, tilskyndet af hr. de Choiseul, udfrittede kongen angaaende dette spørgsmaal, svarede denne, at „Jernmasken" var „ministeren hos en italiensk fyrste".

I „Memoires sur la vie privée de Marie Antoinette" af hendes første selskabsdame fru de Campau, læser vi, at dronningen opmuntrede Ludvig den sekstende, der var uvidende om den maskerede fanges hemmelighed, til at anstille undersøgelser i departementets akter. „Jeg var hos dronningen," siger fru de Campau, „da kongen efter at have anstillet sine undersøgelser, sagde til hende, at han i de hemmelige dokumenter ikke havde fundet noget, der tydede paa denne fanges tilværelse. Han havde talt med hr. de Maurepas, som paa grund af sin alder skulde være nærmest den tid, da denne anekdote var kjendt af ministrene (Maurepas havde nemlig som ganske ung i begyndelsen af 1700 været minister og havt departementet for de hemmelige arrestationer); men hr. de Maurepas havde forsikret ham, at det var en fange, som var meget farlig ved sin lyst til intriger, og at han var hertugen af Mantuas undersaat. Man narrede ham over grænsen, arresterede ham og beholdt ham som fange først i Pignerol og siden i Bastillen."

Disse to vidnesbyrd er af en saadan vegt, at de alene skulde være nok til at fastslaa sandheden. Paa den tid, da de blev skrevne, talte ingen om Mattioli, hvis navn fru de Campau ikke engang kjendte. Og selv om man antager, at fru de Campau har moret sig med at opfinde en skrøne, — en antagelse, som er urimelig og usandsynlig; thi hvilken grund kunde man finde for en saadan fremgangsmaade? — saa er det umuligt at tro, at hun skulde kunne finde paa ting, der stemmer saa nøiagtig overens med de virkelige forhold. Man kan altsaa hermed anse problemet som absolut løst. „Jernmasken" har ganske vist derved mistet adskilligt af sin lokkende mystik, — men den prosaiske sandhed har jo ogsaa sin betydning. *R.*

Den liberale katolicisme.

(Efter Romanus i „*Contemp. Rev.*")

Decemberheftet af „*Contemporary Review*" indeholder en merkelig artikel om ovenstaaende emne. Den er øiensynligen skreven af en katolik, der kan tale med autoritet og i manges navn, og den giver et ligesaa forbausende som interessant indblik i, hvor vidt den moderne rationaliserende bevægelse i religionen allerede har naaet inden den katolske kirke.

Forfatteren erklærer, at den liberale katolik anser den katolske kirke som den vældigste magt til det godes tjeneste, verden eier, og dens rige symbolske gudsdyrkelse som særlig skikket til at føre sjælen gjennem andagt frem til Gud. Han priser dens mange sakramenter, som griber ind paa hvert trin af det menneskelige liv, idealiserer, helliger det, løfter bevidstheden fra det materielle og øieblikkelige til det aandelige og evige. Liberale katoliker er saaledes loyale sønner af kirken. Men de vil ikke bøie knæ for løgne, og de beklager det dybt, naar kirken staar sandheden imod og gjør løgnen og dumheden til sin sag.

Forfatteren vil ikke trætte om kirkens mange feiltagelser i fortiden; dens forsømmelse af videnskabelige kjendsgjerninger o.s.v. Han er villig til at forstaa, at en saa vældig institution maa være lidet lærenem og bevæge sig smaat. Det er derfor forstaaeligt nok, at den ikke har fattet nye tanker med det samme. Den har feilet i god hensigt, og — det nytter ikke at tale om den sne, som faldt ifjor. Lad fortiden være glemt. Uheldigvis har kirken udstedt mange „ufeilbarlige" fordømmelsesdomme over kjendsgjerninger og sandheder, som nu alle mennesker anerkjender; men teologerne har altid fundet en udvei til at „fortolke" disse domme, saaledes at de har tabt al mening eller er komne til at sige akurat det modsatte af, hvad ophavsmændene tænkte. Og man kan trygt overlade til den alsidige „fortolkningskunst", som aldrig svigter en teolog, at bringe alle saadanne ubehagelige „ufeilbarligheder" i glemmebogen.

Men nu, mener forfatteren, maa kirken have lært. Han forlanger ikke, at den officielt skal anerkjende de nyeste resultater af den moderne bibelforskning, f. eks.; men han forlanger, at den heller ikke paa nogen maade skal udtale sig mod disse resultater. Den maa give prester og lægmænd fuld frihed til at antage dem og omforme sin teologi og sine religiøse ideer i overensstemmelse dermed. De maa have lov til at betragte Johannesevangeliet som uhistorisk og opstandelseshistorien, som den berettes i evangelierne, som mytologisk.

Ingen katolsk autoritet vil længer, mener forfatteren, forlange, at katoliker skal tro paa legenden om Adam og Eva, slangen og kundskabens træ som historiske kjendsgjerninger, eller Evas skabelse, eller Noahs ark, eller Sodomas og Gomorrhas ødelæggelse, eller Lots hustrus forvandling til en saltstøtte, eller det talende æsel, eller Jonas i hvalfiskens bug. Dette har kirken stiltiende opgivet. Men uheldigvis tales der fra Rom, selv af den hellige fader, som om de store kritikere Wellhausen og Kühner ikke havde været til, og som om de ikke havde gjort Bibelen til en ganske ny bog.

Det er naturligvis umuligt for en mand, der har sat sig ind i sagen, heder det videre, at tro, at Mosebøgerne er skrevne af Moses eller Moselovene i deres helhed givne af ham. Lige umuligt at tro, at Daniel skrev sine profetier før *efter* deres opfyldelse (bogens sprog og henvisninger gjør dette klart). Umuligt ogsaa at tro, at de saakaldte messianske profetier i det Gamle Testamente var skrevne med nogen tanke paa Kristus.

Blot Kirken og paven ikke vilde blande sig i disse ting med „ufeilbarlige“ og bindende udtalelser! For to aar siden begik dog Kirken ved Leo XIII atter en saadan uheldig feil. I en pavelig rundskrivelse om Bibelen og videnskaben, prises ganske vist den moderne videnskab som en del af Guds sandhed; men samtidig udtaler den, at *Bibelen ikke indeholder nogen feil!*

Det heder, at Leo XIII ikke selv ønskede at udtale sig saaledes; men han blev tvungen dertil af de romerske kardinaler som en modvægt til al den forfærdelige liberalisme, han samtidig lod udsprede fra Peters stol.

Denne udtalelse er jo ligefrem usand. Den vil bringe mange uoplyste sjæle i stor kval. De vil mene, at de *maa* tro ting, som er aabenbart usande — maa tro, at de alligevel er sande, fordi de staar i Bibelen. F. eks. de ovenfor nævnte gammeltestamentlige fortællinger, de mosaiske folketællinger, osv., osv. De vil ogsaa mene, at de maa sluge hele det Nye Testamente, som det staar, trods de indbyrdes modsigende slegtstavler og dateringer af korsfæstelsen og det sidste maaltid.

Rundskrivelsen er saameget mere oprørende, som den blot vil imponere de uvidende. Oplyste og dannede katoliker imponeres ikke. Endog i Rom maa man forstaa, at forsøgte man virkelig at hevde, at enhver katolik maa tro, at Bibelen er feilfri, saa vilde der blive en udvandring af kirken uden lige i historien.

Forfatteren indskyder her en pudsig, men meget oplysende fortælling om den katolske kirkes forhold til sine *engelske* børn. Den vover ikke at behandle en englænder, som den behandler en franskmand eller spanier. Englænderen faar langt mere selvraadighed. Saaledes ansaaes aldrig den gamle *Index* eller fortegnelse over forbudte bøger at være bindende for en

engelsk katolik. Den var i det hele saa forældet og streng, at den heller ikke godt kunde gjøres fuldt bindende paa fastlandet.

Der blev nylig udarbeidet en ny og mere liberal Index; men denne blev gjort bindende for *alle* nationer. Dens tekst blev offentliggjort i Englands to største katolske blade — til biskopernes ærgrelse. Disse gav straks sin geistlighed ordre til aldrig at nævne den nye Index, og til, naar de blev spurgt om den, at give undvigende svar, som kunde lade spørgeren tro sig fri fremdeles, eller hvis de blev trængt haardere ind paa, da at give det nye dokument den mildest mulige fortolkning.

Samtidig blev der gjort energiske forestillinger i Rom, og snart maatte det pavelige styre indvilge i, at heller ikke den nye Index skulde gjælde for England. Det kunde ikke tage sin tidligere bestemmelse tilbage; men det overlod det til biskoperne at lade det blive kjendt, ved at gaa fra mund til mund, at i det lykkelige England kan fremdeles en god katolik læse hver eneste bog, som hans kirke har fordømt.

Som man ser, er den romerske kirke stor i Pauli kunst: At være alting for alle mennesker.

Forfatteren omtaler saa den største feil, Rom nylig har begaaet. Enhver, som har interesseret sig for den historiske kristendoms kilder, ved, siger han, at skriftstedet i det første Johannesbrev V: 7, 8, „de er tre, som vidner i himmelen, Faderen, Sønnen og den Helligaand“ af alle fagmænd af rang i Europa og Amerika betragtes som en uægte senere tilføielse. Men nylig blev der forespurgt i Rom om det var tilladt saaledes at betragte stedet, eller om det var tilladt i det mindste at betvile dets ægthed. Svaret lød, at ingen af delene var tilladt. Den høieste autoritet har derved vist en ubegribelig foragt for historisk og kritisk forskning, og lagt for dagen, at den ønsker, at kirkens medlemmer skal tro, at en ganske uautentisk sætning, en forfuskning af det Nye Testamente, er inspireret og given af Gud. Det er ligefrem forbausende, at Rom har vovet at komme med en saadan erklæring, naar der ikke gives en fagmand med ret til at tale, som ikke ved, at skriftstedet ikke har udgjort nogen del af det oprindelige brev, men er blevet tilsat senere for at give teologien den direkte støtte i det Nye Testamente, som ellers mangler.

I vor egen nye bibeloversættelse sættes stedet i parentes med en vedføiet diskrediterende anmerkning. I den angloamerikanske oversættelse er det strøget.

Forfatteren ser i disse sidste udtalelser fra Rom en fare. Liberalisme og moderne rationalisme har i stilhed vokset sig sterke i den katolske kirke, særlig under Leo XIII's frisindede styre. De forlanger ingen positiv hjælp fra Rom, ingen officiel anerkjendelse, kun at faa være i fred for fordømmelsesedikter og positive hindringer mod deres frie tilværelse og udvikling.

Men forfatteren frygter, at det romerske kardinalat ikke vil kunne forstaa stillingens alvor, og at det vil vedblive at udsende buller imod historiske kjendsgjerninger og beviste sandheder. Han forudser derfor, trods det nuværende stille i kirken muligheden af en forestaaende voldsom konflikt og kamp mellem liberalisme og konservatisme, mellem nutidens og middelalderens mænd. Som saa mange katoliker beklager han, at den romerske kirke væsentlig styres af italienere, som synes ude sf stand til at forstaa, at der er forskjel mellem det niende og det nittende aarhundrede. Heller ikke, siger han, gjælder det for dem saa meget at opretholde de gamle dogmer, som at beholde magten i Kirken.

Forfatteren lovpriser de store tyske forskere, som i de sidste aar har kastet saa meget lys baade over det Gamle og det Nye Testamete, at vi synes at staa overfor to nye bøger, der fortæller en ganske anden historie end den, vore fædre andægtig, men ukritisk læste deri. Og han vil, at teologien skal afpasse sig selv til denne nyfundne forstaaelse af kildeskrifterne. Han kalder den katolske teologi en augiastald, hvis urenslighed og taabeligheder det vil blive slegtleds herkulesarbeide helt at faa renset. Men han tror paa kirken og mener, at den vil komme styrket ud af en saadan proces. Den katolske kirke, som er hans og den liberale katolicismes ideal, er øiensynlig en kirke, som bibeholder alle Roms ceremonier og sakramenter, om end disse forenkles, og som tager i arv den reelle Helligaand, som den katolske kirke altid har evnet at bevare trods alle dens synder og mangler — en vældig aktiv etisk institution for menneskenes frelse fra synd, nød og sorg her paa jorden og videre helliget end mere ved en ganske enkel, men for tanken svimlende tro paa livets evighed og almagtens ømme fadersind for hver enkelt. Ceremonierne skal blot i symboler bekjende troen eller indvie livet til høiere formaal. I alle spørgsmaal angaaende bibelkritik skal intet dogmatisk fastslaaes, men alt overlades til den videnskabelige kritiks afgjørelse. Overfor naturvidenskaberne, den moderne tænkning og kultur skal kirken staa med hænderne rede til at velsigne. „Liberale katoliker, siger forfatteren, følger med interesse og beundring opdagelse, spredning og befæstigelse af al sandhed paa ethvert felt af det menneskelige liv — historisk, kritisk eller videnskabelig sandhed. Især synes dette arbeide dem vigtigt og prisværdigt, hvor det i nogen grad kan influere paa vor religiøse opfatning. Virkelig troende teister, som de er, er de ikke alene overbeviste om, at sandhedens Gud aldrig kan tjenes ved en løgn, men ogsaa om, at religionens sag ikke kan tjenes ved flinke fortolkninger, ved studeret tvetydige udtalelser, ved at prøve at tie sandheden ned eller (naar den ikke længer kan skjules) ved misvisende fremstillinger af den, eller ved at gjøre dens betydning for dogmer eller vanlig tro mindre, end den virkelig er — ved at skjule for

mængden de nødvendige og logiske følger af den nyfundne sandhed for kirkens daglig meddelte lære."

Det er særdeles oplysende og interessant at se denne saa dybt radikale reformatoriske bevægelse ogsaa inden den store katolske kirke. Den er lidet forskjellig fra lignende bevægelser — tildels allerede seirende — inden alle de store protestantiske kirkesamfund. Den nye bevægelse, som i teologien simpelthen sætter virkelig fri videnskabelig forskning i de dogmatiske udtalelsers sted, tjener saaledes mere end nogen magt hidtil til at samle kirkerne. Det er let at se aarsagen: de forskjellige samfunds dogmatiske fortolkning af kristendommen og dens oprindelse (det, som skiller) viger for den fælles videnskabelige forstaaelse af kristendommens oprindelse, indhold og udvikling. Videnskabsmænd tager de dogmatiske teologers plads. Der bliver mindre og mindre, som oplyste mennesker *kan* være uenige om. Forskjel mellem kirkerne bliver mere og mere blot de historiske associationer, der samler den enkelte kirkes medlemmer som i et fædreland; og, som vi allerede har seet af vor katoliks fremstilling, de tilvante eller for den enkelte mest passende skikke og ceremonier.

Vi ser heraf, at de djerve tyske forskere og kritikere, som har trodset forbandelser, fordomme og dogmer i deres søgen efter sandhed, har udrettet mere for kristenhedens samling, end der hidtil er gjort af mennesker. Der holder daglig paa at vokse op en ny alkristelig teologi, der ikke kjender sektnavne, ligesom vi allerede har en bibelkritik med dens forbausende resultater, der hverken er luthersk eller katolsk, presbyteriansk eller unitarisk, kristen eller ikke kristen, men slet og ret videnskabelig, alvorlig og utrættelig.

Arbeide og arbeidsmetoder i forskjellige lande.

(Efter Hiram S. Maxim i „*Eng. Mag.*")

Den berømte engelske konstruktør vil af alle erkjendes som en autoritet paa det omraade, han her behandler. Hans udtalelser anbefales derfor indstændig, særlig til teknisk interesserede læseres opmerksomhed. Forfatteren fremhæver sterkt, at det bedste arbeide udføres i vor tid i de Forenede Stater; baade gjøres det der i enhver henseende *bedst* og billigst. Han skriver for England, og opfordrer dets teknikere og industridrivende til at lære af de Forenede Stater. Han forklarer, at de foretagsomme tyskere forlængst har gaaet i skole derover, og nu, ved hjælp af billig arbeidskraft og lidt daarligere arbeide, fylder alle Europas markeder med

„*amerikanske*“ maskiner, verktøi, ovne, osv., osv. — det vil sige med noget billigere efterligninger af de amerikanske modeller.

Enhver maskintekniker, som har tilbragt nogen tid i de Forenede Stater, fortæller den samme historie. Intet sted i verden saa omhyggeligt og godt arbeide som der. Vi har af avisnotitserne saa længe faaet høre, at Amerika er humbugens land, at vi har lært at tro det. Ak, ærede landsmænd og medeuropæere, den meste humbug driver nok langt nærmere vore egne kyster. Og som sagt; de, som har været derover og forstaar sig paa de ting, fortæller altid en og samme historie — ingen humbug der; altid godt og solid arbeide, baade det, som sees, og det, som ikke sees. Anderledes med de tyske efterligninger. Der er der altid puds og stas udenpaa; men hvor øiet ikke naar, er der ofte slurvet.

Men lad Maxim fortælle:

Saavidt udseendet gaar, kan den tyrkiske metalarbeider frembringe merkværdige resultater med det enkleste verktøi. Det kræver betydelig færdighed og øvelse hos arbeideren. En tyrkisk pistol kan være høilig forsiret og for den overfladiske iagttager kan den synes godt arbeide; men den taaler ikke nærmere undersøgelse; thi der er intet, som ligner præcision ved den. Og naturligvis er aldrig to pistoler lige, saa en reparation altid bliver en kostbar affære. Tyrken kan siges at repræsentere Europas yderste Østen og dettes system, der kræver stor dygtighed hos arbeideren, men lidet verktøi, hvor alt er anlagt paa skin, og nøiagtighed ikke har nogen plads.

Amerikanerne kan tages som repræsentanter for det yderste Vesten og dets system. Her er verktøiet af høieste fuldkommenhed; men netop derfor kræver dets benyttelse liden speciel fingerfærdighed, blot almindelig god intelligens. Absolut præcision er her maalet, reelt arbeide, ikke forsiringer. En amerikansk pistol afser lidet paa ornamenter i og for sig; men arbeidets nøiagtighed og elegance er ligefrem forbausende. Og alle pistoler af en vis klasse er absolut lige, saaledes at de enkelte dele kan holdes paa lager og i tilfælde let fornyes. I Amerika ligger dygtigheden i den intelligens, som har konstrueret det glimrende verktøi.

Tyrkiet indtager den ene yderstilling, Amerika den anden, og Europa ligger mellem de to.

I Tyrkiet er alle verksteder smaa og omsætningen liden. I Amerika er verkstederne umaadelige anlæg og omsætningen gigantisk. Den amerikanske industridrivende har for sig et land med 70 millioner mennesker, blandt hvilke kjøbeevnen er mere jevnt fordelt og betydelig større end i Europas rigeste lande. Han kan derfor altid regne paa en uhyre afsætning for en god ting. Har han derfor en saadan, lønner det sig for ham at konstruere specielle maskiner til dens frembringelse. Industrien er langt

mere specialiseret end i Europa. Endog i England laver et verksted lidt af hvert — omtrent efter mønster af de gamle landsbykramboder. I Amerika er omsætningen saa stor, at det gaar an at opføre store verksteder for en enkelt specialitet. Verkstederne bygges og indredes da udelukkende med denne specialitet for øie, og der gjøres alt i menneskelig magt for at faa den saa nær det absolut fuldkomne som muligt.

Det udmerkede verktøi og maskineri i forbindelse med en mere intelligent arbeidsstyrke gjør ogsaa, at det amerikanske verksted er rent og net som en dukkestue mod det europæiske. Den europæiske reisende forbauses altid i Amerika over rensligheden og netheden i amerikanske verksteder. Alt er blankt og skinnende, gulvene rene. Og den amerikanske reisende er himmelfalden over det skidne, uordentlige, forfaldne udseende af europæiske verksteder, over de forrustede maskiner og det gammeldagse, klodsede verktøi.

Forfatteren fortæller derpaa flere pudsige historier om den fordom, som endnu for nogle aar siden raadede i England mod alt amerikansk. *) — Da jeg først kom til London, trængte jeg en del verktøi. Jeg blev forbauset ved at se det klodsede og antikverede udseende af alt, som blev mig vist. „Har De ikke noget, som er lidt bedre, lidt lettere — lidt mere som det amerikanske?“ spurgte jeg. Og svaret lød: „Dette er *egte* engelsk verktøi, *sir*, og som enhver ved, findes der ikke bedre verktøi end det engelske.“ — Dette var blot for 15 aar siden. Overalt hørte jeg det samme: „Egte engelsk, *sir*. Vi fører ikke de billige tyske og amerikanske humbugsager.“

Noget senere ønskede jeg at kjøbe amerikanske valnødtræ-hjul til nogle kanonvogne. Men sælgeren vilde ikke lade mig faa dem uden eger. Da jeg ønskede forklaring herpaa, fik jeg høre følgende: — De engelske hjul-

---

*) Omtrent som vi endnu finder den hos os. Har selv oplevet flere gode paralleller til forfatterens historier. Saaledes fik engang en kurvhandler prakket paa mig en tysk barnevogn, som maatte repareres samme dag, vi fik den, klodset og stygt som tysk arbeide saa ofte er og elendigt fuskerarbeide helt igjennem. Manden anbefalede nemlig paa det indstændigste tysk, fransk eller norsk arbeide. Det norske var for grusomt fælt; det franske upraktisk, og det tyske kunde tolereres. Han havde en amerikansk vogn, der saa ud som elegancen selv blandt denne mob af stygheder. Men den *advarede* manden imod. Daarligt arbeide. Hjulene altfor svage. Jeg lod mig skræmme, idet jeg antog, at mandens vogne kunde være billigt skrab tilvirket et eller andet sted til eksport. Thi, i al verden, vrimler ikke Amerika af barnevogne og varer de ikke gjerne familien ud? Men siden opdagede jeg mandens aarsag til frygt. Vore barnepiger har ikke endnu lært den kunst at snu en barnevogn. Istedenfor at dreie den rundt paa de to bagerste hjul, over hvilke barnet skal sidde, dreier de den paa stenbrolægningen med alle fire hjul i bakken, og *det* er ikke de amerikanske hjul beregnet paa. De gjør regning paa en liden smule sund sands hos barnepigen. Til den medfart, de her hjemme ofte faar, kan der nok trænges kanonvognhjul. — Og saa med hundrede andre ting. *Red.*

magere frygtede og hadede konkurrancen med de indførte amerikanske hjul. Og da hjulmagernes og vognmagernes fagforeninger var nøie allierede, gav den sidste hjælp til de første. Naar de lette amerikanske hjul kom til et vognmagerverksted for at tilpasses til bestillerens vogn, sagede arbeiderne med en fin løvsag egernes toppe af, før de „satte" hjulene. Følgen var, at disse meget snart knak sammen, og amerikanske hjul kom i vanry. Derfor leverede nu sælgeren blot færdige hjul efter bestilling.

Ogsaa en anden pudsig historie fortæller forfatteren. Den hører de sidste dage til. Der skulde nylig anlægges en sporvei efter kabelsystemet i Brixton, en forstad til London. Der var kun tale om at anvende det vanlige *amerikanske* system. Men det forekom en engelsk ingeniør ugjørligt ligefrem at kopiere et *amerikansk* system. Nogen forandring *maatte* der gjøres for at give det hele et „engelsk præg" og at kunne sige — „Nei, dette er ikke det vanlige amerikanske system, det er en engelsk forbedring." Og en forandring blev der gjort; „engelsk" var den, men om den var en forbedring lad læseren selv dømme.

Jeg forstod ikke, hvad det var, jeg saa for mig, da jeg først kom til Brixton, efterat anlægget var færdigt. Det nette og enkle amerikanske system lignede det visselig ikke. Her var hver vogn forspændt med et fælt og klodset „lokomotiv"! Lokomotiv paa en kabelbane! Jeg undersøgte sagen nærmere. Kanske det var en ny kombination af kabel med andet driftssystem. Nei, lokomotivet indeholdt blot den enkle indretning, hvormed føreren griber og løsner den løbende underjordiske kabel — den enkle indretning, som i Amerika naturligvis føres paa vognen selv. Jeg besteg et lokomotiv og spurgte kjøreren, hvad hensigt denne indretning tjente.

„Dette er lokomotivet. Det trækker vognen."

„Udmerket. Men vil De forklare det lidt nærmere?"

„Vel. I en tunnel nede i gaden løber en staalkabel uafladelig. Dette haandtag fører ned gjennem den sprække, de ser i den midtre skinne i gaden og ned til kabelen. Ved at bevæge det „saadan", gribes kabelen dernede, og saa trækker den lokomotivet afsted, og lokomotivet trækker vognen."

„Men hvad tjener lokomotivet til?"

„Til at trække vognen. Kan De ikke forstaa det?"

„Men hvorfor ikke sætte denne lille haandtagsindretning paa selve vognene og kassere lokomotivet?"

Han svarede ikke, men funderte. Om en stund spurgte jeg paany: „Hvad er hensigten med lokomotivet?"

„Fordømme mig, om jeg ved!"

Det gjør heller ingen anden.

Forfatteren siger videre, at det kun er i England, man møder denne fordom mod amerikansk arbeide. (Norge kjender jo forfatteren ikke til). I Tyskland, Frankrige, Østerrige og Rusland er alle fagmænd rede til at erkjende, at amerikanerne er førstemænd i alt mekanisk arbeide. I England tror enhver, at England er og altid maa forblive først i alt mekanisk arbeide. (Hos os tror vel enhver, at intet kan være bedre end det, som kommer fra Tyskland eller Frankrige). Det er først i de allersidste aar, at enkelte engelske industridrivende har snublet over den kjendsgjerning, at noget godt ogsaa kan komme fra yankeernes land. Man har lært, hvilke uhyre forarbeider, man der lader gaa forud for en ny tings salg paa markedet. Der nedlægges store summer paa at gjøre den saa fuldkommen som mulig, før den endelige tilvirkning begynder. Tyskerne var de første, som forstod, at der var meget at lære og hente i Amerlka, og de har tjent svære penge paa den smule kløgt; det er en af de væsentlige faktorer i den tyske industris opsving. Det er for en stor del amerikanske ideer og modeller, hvorpaa den lever.

Da den tyske regjering for en tid siden skulde tilvirke rifler med ombyttelige dele, indførte den uden videre alt maskineri og verktøi fra de Forenede Stater. Dette viste sig saa udmerket, at der straks begyndte en betydelig indførsel af amerikanske modeller til maskiner og verktøi, og tilvirkningen alene af *amerikansk verktøismaskineri* er nu i Tyskland saa betydelig, at det væsentlige firma holder paa at opføre verksteder til en værdi af 10 millioner kroner.

Det er ikke længe siden, at man overalt i Europa indførte verktøismaskiner næsten udelukkende fra England. Men nu er de dyre, stygge, klodsede og forældede engelske maskiner næsten ganske fortrængt af amerikanske maskiner tilvirkede i Tyskland. Tyskerne sender endog disse maskiner til England. De kommer ikke op mod de amerikanske modeller. Jernet er af daarligere kvalitet og arbeidet mindre omhyggeligt og nøiagtigt. Men de er billigere, og de staar uendelig over de engelske maskiner.

Ogsaa franskmændene har været villige til at lære hinsides havet. Der er nu flere amerikansk udrustede verksteder i Frankrige, og der er en betydelig tilvirkning efter amerikanske ideer og modeller. De franske efterligninger er bedre end de tyske og ofte paa høide med modellerne.

Ogsaa i Østerrige og Schweiz vinder amerikansk verktøi og maskineri hurtig indpas.

I Rusland træffer man alle landes produktion. En handlende sagde mig, at for en tid siden kom næsten alt fra England. „Men nu tilvirker vi selv alt grovere verktøi. Middels godt verktøi og maskineri tager vi fra Tyskland. Men alt finere arbeide, præcisionsverktøi og maskiner, der

kræver den yderste grad af nøiagtighed, kommer fra de Forenede Stater. — Fra England faar vi filer og staaltraad."

En engelsk fagmand, som nylig besøgte Amerika, forbausedes som de andre over verkstedernes nette, ofte ligefrem elegante udseende. Han beundrer den udmerkede udrustning med alt optænkeligt verktøi inden branchen, og han iagttager ogsaa, at arbeiderne er af en anden art end i England. De er mandige, selvtillidsfulde. Og de er ærgjerrige. Det synes at være hver mands maal at blive den dygtigst mulige mekaniker — at mestre faget. [Utvilsomt, og overensstemmende med andres iagttagelser; men det slaar til jorden hin gamle teori om, at den moderne maskinarbeider selv bliver til en maskin — „en haand". Akkurat det modsatte er sandt. Saa *var* det. Maskinerne er en mægtig faktor til at menneskeliggjøre liv og personlighed for de mange. — *Red.*] I England og Europa i det hele synes hver mand fornøiet med at vedblive i det spor, hvori han engang er kommen.

Trods den høiere arbeidsløn i Amerika er det dog en kjendsgjerning, at en mængde artikler tilvirkes billigere der end i Europa. Det er det udmerkede maskineri, som gjør det. En fagmand, der kjender begge lande og er en af de største maskinfabrikanter i de Forenede Stater, erklærer, at det hænder, at én mand i Amerika ved maskinernes hjælp udretter samme arbeide som tyve mand i Europa.

Paa grund af arbeidsstyrkens større intelligens og de demokratiske forhold er der ogsaa mere samarbeide mellem chef og arbeidere. Jeg tør sige, at det er regelen, at naar en verkseier tilbydes kontrakt for tilvirkning af en vis artikel, saa kalder han først omkring sig et raad af sine bedste arbeidere paa de forskjellige felter med formænd og andre. Han viser og forklarer dem tegningerne. Sagen drøftes. En giver én ide, en anden en anden, om hvorledes arbeidet bedst kan udføres. Sagen drøftes gjentagende gange paa denne maade, indtil man er blevet enig om den absolut heldigste og billigste tilvirkningsmaade. Saa bliver der spørgsmaal om konstruktionen af de nye maskiner, som maa til. Arbeiderne, som kjender alle nykker hos maskinerne, giver fuldt op af gode raad. Omsider kan man sige, hvad tilvirkningen vil koste, og derefter leveres anbud.

Den amerikanske maskinarbeider betales gjennemsnitlig en trediedel mere end den engelske; for rigtig fint arbeide meget mere. Og dog tilvirkes som sagt netop finere sager billigere derover end i England. For ikke længe siden, kjøbte amerikanerne staal i England, tog det hjem og betalte 40 pct. told paa det. Derpaa omgjorde de det til finere verktøi og solgte dette i England billigere end det engelske. Det samme er fremdeles tilfældet; kun at amerikanerne nu i stor udstrækning tilvirker sit eget staal.

Saavidt forfatteren. Skulde det ikke være paa tiden, at vi erkjendte de her omtalte fakta, og istedenfor stadig at sende alle vore stipendiater til Tyskland og Frankrige, som selv lærer af Amerika, sendte en del flinke folk derover paa studiereiser? Vær forvisset om, at det snart vilde merkes i landet.

Drømmen og virkeligheden.

(Efter **Camille Mélinande** i „*Revue des deux Mondes*“.)

Det er slaaende, hvor vore drømme ligner vore vaagne forestillinger. Vi ser i drømme gjenstande, personer og optrin, som er helt identiske med dem, vi ser i vaagen tilstand. Troen paa disse gjenstandes, personers, optrins virkelighed er ligesaa sikker som i den vaagne tilstand. Tillige er sindsbevægelserne lige dybe; fryd og smerte lige levende eller snarere mere. Især synes smerten i drømme at have noget trøstesløst og uendeligt, som gjerne mangler under livets lidelser. Hvem kan ikke gjenkalde sig mareridtets fantastiske forfærdelser, og hvem har ikke i drøm om en eller anden smertelig adskillelse fornemmet denne grænsesløse haabløshed, som gjør opvaagningen til en fryd og fest? I ethvert tilfælde er disse drømte ængstelser og kvaler ligesaa *virkelige* som det vaagne livs; vi tager dem helt og fuldt for alvor. Tilværelsen af alt det, vi ser og føler, er ligesaa indlysende i drømme som i vaagen tilstand.

Vi stiller imidlertid drøm og virkelighed i modsætningsforhold. Dagens vaagne verden er for os den sande og eneste verden; drømmeverdenen anser vi blot for indbildning. Vore drømmes usammenhæng og urimelighed forbauser og morer os. Vi kan ikke noksom studse over, at vi i drømme har kunnet tro paa saadant nonsens. Kortsagt, drøm betyder for os ligemeget som illusion, fantasmagori, blændverk.

De herskende teorier om drømme hviler alle paa den forudsætning, at vore vaagne iagttagelser er sande og vore drømmesyner falske. De svarer paa de tre hovedspørgsmaal, som man kan stille sig angaaende drømmenes natur: Hvad er aarsagen til drømme? Hvorfor er de usammenhængende? Hvorfor tager vi drømmesynerne som realiteter? — Drømmenes opstaaen forklarer man sig paa en yderst enkel maade: Drømmene er levninger og nye kombinationer af tidligere sanseindtryk; de er altsaa blot forvirrede reflekser af virkeligheden. Undertiden frembringes imidlertid drømmene af samtidige sanseindtryk: en berøring eller maaden hvorpaa man ligger; tilstanden af de organiske funktioner er saaledes aarsager eller for-

anledninger til drømme. — Drømmenes usammenhæng synes heller ikke at være særlig hemmelighedsfuld. Man forklarer den af to aarsager: først af de „kontrollerende evners“ uvirksomhed; for det andet af indbildningskraften og ideassociationernes uindskrænkede frihed. — Hvad endelig vor tro paa drømmesynernes realitet angaar, saa forklarer man den ud fra selve billedernes mekaniske spil. Man gaar ud fra som en lov, at ethvert billede, som ikke afsvækkes af sterkere billeder, forekommer os at være en virkelig gjenstand. Herved løses problemet af sig selv; naar sanserne er indslumrede, kan de billeder, der dukker op i vor hjerne, ikke afsvækkes af de normale synsindtryk; derfor opfatter vi drømmebillederne som realiteter. Da desuden ogsaa vore kontrollerende evner — forstand, dømmekraft, erindring, osv. slumrer — kan heller ikke fra den kant noget modvirke vor tro paa deres realitet. Derfor tror vi absolut og blindt.

Man ser altsaa: modsætningen mellem drøm og vaagen tilstand har hævd og begrundelse. Paa den ene side illusion, forvirret gjenspeiling, usammenhæng; paa den anden side solid og sammenhængende virkelighed. Overfor denne opfatning vil forfatteren gjøre gjældende, at drøm og virkelighed ikke er saa strengt adskilte eller saa modsatte, for at komme til den slutning, at virkeligheden vistnok ikke er blændverk, men at den er flygtig og forgjængelig — saa vi med grund kan vente en opvaagnen.

I.

Hvilke er da de øiensynligste modsætninger mellem drøm og vaagen tilstand?

Den første er en, som det skulde være overflødigt at omtale, hvis den ikke for mange mennesker, som ikke har tænkt nøiere over disse spørgsmaal, fremstillede sig som den fornemste. Der er, siger de, en afgrund mellem drømmen og de vaagne iagttagelser. Naar jeg er vaagen, kan jeg overbevise mig om gjenstandenes realitet; thi mine sanser kontrollerer hverandre gjensidig. Jeg ser et træ: hvis jeg svæver i nogen tvil om dets virkelighed, gaar jeg hen og rører ved det; dermed er al tvil ophævet, træet er virkeligt, jeg drømmer ikke. Eller jeg fornemmer rosenduft; hvis jeg tviler paa min lugtesans, ser jeg efter rosen, berører den med fingrene, og al min usikkerhed er forsvunden. I den vaagne tilstand garanteres altsaa gjenstandenes realitet af overensstemmelsen mellem de forskjellige sansers vidnesbyrd. I drømme derimod, siger man, er det ikke muligt at faa stadfæstet vore forestillingers rigtighed, eftersom vore sanser er indslumrede. Derfor er vi i vore falske forestillingers vold, indtil vi vaagner og kan erkjende vor feiltagelse.

Det er indlysende, at denne modsætning er en ren indbildning. I virkeligheden forholder det sig saaledes, at vore forskjellige sanser i drømme ligefuldt som i vaagen tilstand gjensidig kontrollerer hverandre og kommer

til indbyrdes forstaaelse med hverandre. Jeg drømmer ikke alene, at jeg *ser* en gjenstand, jeg drømmer ogsaa, at jeg *rører* ved den, eller at jeg *hører* den. Jeg drømmer, at jeg møder en ven: jeg tror at se ham, men jeg tror ogsaa, at jeg trykker hans haand, og jeg tror ogsaa, at jeg hører hans stemme. I dette punkt er altsaa overensstemmelsen mellem vaagen- og drømmetilstand absolut. I drømme tror vi ogsaa at iagttage med alle sanser paa en gang. Den gjenstand, som viser sig for mig i drømme, er et „knippe af sanseindtryk", syns-, følelses-, hørsels- og ofte endogsaa lugte-indtryk, aldeles som de gjenstande, der viser sig for mig i vaagen tilstand.

Efter den populære opfatning er der endnu en anden iøienfaldende modsætning. Naar vi er vaagne, garanteres tingenes realitet af de forskjellige personers samstemmighed. Jeg ser et træ, men jeg er ikke alene om at se det; alle tilstedeværende personer ser det ligegodt som jeg selv; jeg rører ved det, og andre kan røre ved det, jeg hører løvet rasle, og andre hører det samme. Og netop dette overbeviser mig om, at træet ikke er en indbildning; hvis derimod andre tilstedeværende ikke kan det samme som jeg, da maa jeg slutte, at jeg ligger under for en hallucination. I det praktiske liv kontrolleres saaledes stadig vore iagttagelser ved andres iagttagelser. — Derimod, siger man, forfølger det drømmende menneske sin egen ensomme og fantastiske vision; de andre ser ikke det, som han ser, hører ikke det, som han hører. Medens de vaagne iagttagelser er kollektive, er drømmens individuelle og umeddelelige.

Denne foregivne modsætning har ikke bedre grund end den foregaaende. Hvad der er sandt er alene, at saasnart vi vaagner, saa skifter vi synspunkt, saa forekommer vore natlige syner os at være ensomme, indbildte og subjektive. Men *medens man drømmer*, foregaar alt paa samme vis som i vaagen tilstand. Naar vi er vaagne, ser vi os blandt andre mennesker, som iagttager de samme ting som vi; men i drømme ser vi os ligeledes blandt andre mennesker, som iagttager de samme ting som vi selv. Drømmer vi ikke ofte, at vi er flere om at se det samme optrin? Drømmer vi ikke ofte, at vi taler med en ven, at vi meddeler hinanden vore tanker og er fuldstændig i forstaaelse? Ogsaa i denne henseende er der altsaa en fuldkommen overensstemmelse mellem drømmen og den vaagne tilstand. Naar vi drømmer, ser vi os, tror vi os, føler vi os i forbindelse med vore lige. Naar vi vaagner, opdager vi vor feiltagelse; men hvad betyder vel det? I drømme er vi dog absolut overbeviste om, at alt forholder sig som vi ser det; og dette er kjernepunktet. Thi naar alt kommer til alt, hvorledes skulde jeg være sikker paa, at jeg ikke en dag kan vaagne op af det, som jeg nu kalder min vaagne tilstand? Og den dag vilde jeg formodentlig kalde mit liv ensomme, subjektive drømme.

Man kan forresten tilføie, at overensstemmelse mellem vidnesbyrdene ikke er tilstrækkelig til at skille virkelighed fra indbildning, — der gives jo fælles-hallucinationer.

Lad os komme til en modsætning, som har virkelig betydning, og som igrunden sammenfatter alle de andre. Drømmen har ét kjendemerke, som sikkert synes at skille den fra virkeligheden, det er dens forvirrethed, ubestandighed, usammenhæng. I drømme følger synerne paa hverandre uden forbindelse; ingen lov bestemmer deres rækkefølge; en tøilesløs fantasi behersker dem, og den normale orden er paa ethvert punkt brudt. Vi farer i et øieblik fra et land til et andet; vi glider uden overgang fra barndommen ind i alderdommen eller endog omvendt. Aarsagerne har de mest overraskende virkninger. Tankens ubrødeligste love krænkes uden afladelse: der sker ting uden spor af aarsag, forvandlinger, eventyrlige tilsynekomster og forsvindelser. Det mest forbløffende realiseres uden vanskelighed, man er paa en gang paa et sted og paa et ganske andet; en person er paa samme tid sig selv og en ganske anden; man udtaler ord, man holder taler, hvis traad man ved opvaagningen umulig kan hitte rede i, saa fremmedartet er logiken, saa flygtig meningen og saa fantastisk kombinationen. — En øvet psykolog, Delboeuf, kunde en morgen, med en gang han vaagnede, erindre den sidste sætning i en bog, han læste i drømme, og som forekom ham beundringsværdig ved sin klarhed —; sætningen lød saaledes: „Manden, der er opdragen af kvinden og skilt formedelst forvildelser, driver de kjendsgjerninger, der har afsløret sig gjennem analyse af den tertiære natur, ind paa fremskridtets vei.“

Her synes man da endelig at have en grundforskjel mellem drøm og virkelighed: drømmen er det usammenhængende, virkeligheden er det rationelle.

Og dog er denne modsætning mellem drømmenes usammenhæng og virkelighedens sammenhæng blot en tilsyneladende. Ja vistnok forekommer drømmen os usammenhængende, men det er, *naar vi vaagner*. Men *medens vi drømmer*, er alt det, som vi oplever, enkelt, normalt og naturligt; vi er ikke i mindste maade forbausede over det, som indtræffer; vi finder det ganske naturligt at være i et land og et andet paa samme tid, og vi forstaar godt, at en person forvandler sig til en anden. De taler, som vi holder — og som vil forekomme os utænkelige, saafremt vi husker dem, naar vi vaagner — forekommer os at være af en beundringsværdig skarpsindighed; vi beundrer selv vore ords flugt, vid og lysende sammenhæng. Vi føler nydelse ved at bevæge os saa smidig og sikkert mellem ideerne; vore beviser er uendelig overbevisende; det er maaske i drømmen, at vi har den fuldkomneste følelse af *evidens*. Den ovenfor citerede frase, som

Delboeuf har nedskrevet, forekom ham under drømmen at være blændende i sin klarhed.

Alt sker da i drømmen paa samme vis som i den vaagne tilstand; naar vi er vaagne, forekommer os alt, som sker, naturligt og greit; naar vi drømmer, synes ogsaa alt naturligt og greit. Vistnok finder vi det, *naar vi vaagner,* urimeligt og absurd, men hvad betyder vel det? Det forekommer os absurd ved sammenligningen, *seet fra det vaagne menneskes synspunkt.* Men hvem kan sige med sikkerhed, at vi ikke en dag vaagner op af det, som vi nu kalder den vaagne tilstand? og formodentlig vil vi da anse de begivenheder for absurde, som vi nu holder for at være reelle og rationelle. Hvem kan med sikkerhed sige, at vi ikke engang skal forbauses over at have hængt saa fast ved usandsynlige fantomer og absurde indbildningsfostre?

Det staar tilbage at undersøge en fjerde forskjel. Det virkelige liv, siger man, danner en ubrydelig sammenhæng, medens drømmene ingenlunde fortsætter hverandre eller hænger sammen i nogen kjæde. Rækken af mine dage danner et eneste sammenhængende liv; jeg tager op igjen idag mit liv fra igaar, og jeg vil imorgen tage fat, hvor jeg slipper idag. Jeg befinder mig i de samme omgivelser, optagen af de samme tanker, de samme bekymringer, indviklet i det samme net af begivenheder eller i den samme hvirvel af lidenskaber; det er den samme traad, som knyttes om igjen hver morgen. — Vore drømme derimod, siger man, danner ingen sammenhængende eksistens; den ene nats drøm knytter sig ikke til den anden nats; naar jeg sover ind iaften, er jeg temmelig vis paa ikke at gjenfinde hverken personer, landskaber, omstændigheder eller overhovedet indtryk fra gaarsnattens drøm; det er maaske den afskyeligste mare, som vil følge efter det vidunderligste eventyr. Kort sagt, der er ikke alene ingen sammenhæng i en og samme drøm, men der er ligesaalidt nogen sammenhæng mellem de paa hinanden følgende drømme.

Hvad skal man sige om denne forskjellighed? Aabenbart er den ikke alvorligere end de foregaaende; thi *naar* er det vi opfatter usammenhængen mellem vore successive drømme? Er det under selve disse drømme? Nei. Medens jeg drømmer, forekommer det mig, at jeg fortsætter en eksistens, som altid har været den samme. Jeg har intet indtryk af, at den drøm, jeg netop drømmer, har været forudgaaet af andre drømme, der ikke har nogen sammenhæng med den nærværende. Jeg har tvertimod aldeles som i vaagen tilstand indtryk af en eneste og ubrudt kjæde af begivenheder, af et drama, der opruller sig ustanselig og uden afbrydelse. Heller ikke her har vi altsaa nogen modsætning til, men tvertimod en overensstemmelse mere med virkeligheden. Baade i det ene og i det andet tilfælde et indtryk af sammenhæng og enhed. Vistnok tager dette sig ikke

saa ud, naar vi vaagner: da forekommer vore forskjellige drømme os indbyrdes uforenlige og usammenhængende? Men har vi nogen sikkerhed for, at vi ikke en dag kan vaagne op af det, som vi nu kalder vor vaagne tilstand? Og mon ikke da denne tilstand, der nu forekommer os at være en ubrudt kjæde, vil vise sig at have været en række af brudstykker uden traad og enhedsbaand?

Saaledes finder vi da overalt den samme illusion. Man bedømmer drømmen, ikke saadan som den er, men saadan som den *viser sig* for os, naar vi ikke længer drømmer. Istedenfor at iagttage vore indtryk, medens vi drømmer, noterer vi vore vaagne indtryk af den forbigangne drøm. Istedenfor at spørge os selv, om vi fuldt og fast *har troet* paa vor drøm, spørger vi, om vi endnu *tror* paa den. Men hermed umuliggjør vi sammenligningen; thi det dreier sig jo om at sammenligne det normale liv med drømmens; men vi bedømmer det normale liv, saaledes som det er, medens vi er i det; altsaa maa vi ogsaa bedømme drømmens liv saadan som det, forekommer os, naar vi drømmer.

Med alle de andre modsætninger mellem drøm og vaagen tilstand forholder det sig paa samme vis. Nogle forfattere har saaledes heftet sig ved vor „immoralitet“ i drømme. Men vi har dog moralske følelser og ideer, ogsaa naar vi drømmer; vi nærer skrupler, gjør os selv bebreidelser, føler indignation og foragt — aldeles som naar vi er vaagne. Rigtignok forekommer det os, naar vi vaagner, at disse følelser har kunnet have en besynderlig foranledning eller gjenstand, men som sagt, naar vi vaagner. — Det samme gjælder den forandring af tidsbevidstheden, som har slaaet enkelte psykologer. Ja vistnok forekommer det os, at vi har levet hele aar i søvnens faa minuter eller timer. Men ogsaa dette er en opvaagningens illusion; thi naar vi vaagner, maaler vi de drømte begivenheders varighed efter det virkelige livs love.

Hvad personlighedens og karakterens forandringer under drømmen angaar, kunde man indvende det samme mod disse. Men istedenfor at sige, at karakteren under drømmen har undergaaet en forandring, vil jeg heller sige, at den er bleven fuldstændigere sig selv. Man overraskes ikke sjelden over drømmens *psykologiske afsløringer*; den feil eller svaghed, som man ikke tilstaar i normal tilstand, forraader sig i drømme med ubønhørlig ærlighed; man ligger i drømme under for fristelser, som man vilde modstaa som vaagen, men som man i hemmelighed elsker; antipatier, som man har skjult for sig selv, aabenbarer sig; hemmelige lyster forraader sig: vi spindes ind i begivenheder, der ligesom begivenhederne i et drama, fremtvinger en afsløring af vort indre væsen. Ofte siger man til sig selv, naar man vaagner: „Det er sandt; i lignende omstændigheder, vilde jeg komme til at handle saaledes; jeg havde aldrig troet det, og det

er lidet at være stolt af, men det er sandt." Formodentlig har alle mennesker, der er ærlige overfor sig selv, havt et saadant indtryk. — Man kjendte sig ikke saadan, og alligevel gjenkjender man sig.

II.

Til syvende og sidst er der mellem drøm og vaagen tilstand blot to virkelige og vigtige modsætninger. Den første er denne: naar jeg er vaagen, saa ved jeg, at der er en anden tilstand, som jeg kalder drøm. Naar jeg derimod drømmer, er jeg uvidende om, at der er nogen anden tilstand, som jeg kalder den vaagne. Naar jeg er vaagen, erindrer jeg, at jeg har levet i drømmenes fantastiske liv og paa et vist tidsrum atter forladt det og traadt tilbage i det virkelige liv, der er fuldstændig forskjelligt fra det andet; jeg er i en første tilstand, men jeg ved, at der er en anden tilstand. — Naar jeg drømmer har jeg derimod ingen idé om den anden tilstand, som jeg har forladt, og som jeg skal træde tilbage i; jeg har ingen følelse af, at der er en anden og grundforskjellig eksistens; jeg sammenligner aldrig mine drømmesyner med den anden verden, hvori jeg er i vaagen tilstand, thi jeg har ingen anelse om en saadan verden. Vistnok er det sandt, at jeg af og til i drømme spørger mig selv — *mon jeg ikke nu drømmer*, men dette er ord, som jeg ikke tillægger nogen mening; jeg erkjender ikke tilværelsen af to tilstande, og hvad der beviser dette er, at jeg uvægerlig svarer mig selv, at jeg ikke drømmer, men befinder mig i den soleklare virkelighed. — Virkeligheden kjender drømmen; drømmen er uvidende om virkeligheden.

Den anden modsætning er den simpleste og mest slaaende og indeslutter igrunden den foregaaende. Det er denne: man vaagner af drømmen, men man vaagner ikke af virkeligheden. Dette er vel den egentlige fornuftgrund til, at den sunde sans skjelner mellem drøm og virkelighed og tager virkeligheden for alvor, men drømmen ikke. Det er seet fra det vaagne menneskes synspunkt og bedømt med det vaagne menneskes fornuft, at drømmen forekommer os absurd og usammenhængende. Derimod vaagner vi ikke fra det, som vi kalder den vaagne tilstand. Vi kommer ikke over i en ny tilstand, hvorfra vi kan bedømme virkeligheden, saaledes som vi fra virkelighedens synspunkt bedømmer drømmen. Hvis en drøm varede hele livet, vilde vi ikke engang gjøre os idé om, at vi drømte, men virkeligheden er netop en drøm, som varer hele livet.

Disse modsætninger er virkelige, de forklarer den almindelige opfatning, men spørgsmaalet er, om de ogsaa retfærdiggjør den. Vi forstaar godt, hvorfor man i drømmen ser virkelighedens absolute modsætning, men er denne opfatning ogsaa rigtig? At jeg i vaagen tilstand har bevidsthed om drømmens tilstand, er neppe noget tegn paa de to tilstandes

kvalitative forskjellighed. Det henpeger utvilsomt blot paa en forskjel i *grad*, ikke i *natur*. Vi kan støtte denne betragtning paa kjendsgjerninger, der er kjendt fra hypnotismen. Man hensætter et individ i en somnambul tilstand, som man kalder: tilstand 2; derpaa hypnotiserer man det paany, som om det var i normal tilstand, og man opnaar at faa det hensat i en ny somnambul tilstand, som man kalder: tilstand 3. Nu viser det sig, at individet i tilstand 3 erindrer baade sin normale tilstand og tilstand 2; om man derimod atter hensætter det i tilstand 2, saa kan det ikke erindre tilstand 3. — Dette tør give os et vink om, at drømmen og den vaagne bevidsthed er to tilstande af den samme natur.

Hvor meget viser nu den anden forskjel, at man vaagner op af drømmen, men ikke af virkeligheden? Det er sandt, at vi ikke kjender nogen tredie tilstand, hvori virkeligheden forekommer os illusorisk og usammenhængende, som med andre ord forholder sig til virkeligheden, som virkeligheden til drømmen. Men er en saadan tilstand utænkelig, fordi om den ikke ligger indenfor kredsen af vore erfaringer?

Det er muligt, at en opvaagnen fra virkeligheden kan finde sted; det er muligt, at vi engang skrider over i en ny tilstand, der forholder sig til vort vaagne liv, som dette til drømmen; det er muligt, at døden er en opvaagnen — og vi overdriver ikke, naar vi siger, at denne idé er kjernen i omtrent alle religioner. Det er endvidere muligt, at vi, naar vi vaagner, vil forbauses over, at vi saa helt har kunnet fæste os ved sanseverdenen, at vi har kunnet tage en forbigaaende tilstand for den endelige og positive, en flygtig og illusorisk verden for den eneste og absolute, en foreløbig eksistens for den virkelige eksistens; det er muligt med andre ord, at vi den dag vil have indtryk af, at vi har drømt. Og fordi en saadan opvaagnen er mulig, har vi ingen ret til at opstille drømmen og det vaagne liv som absolute modsætninger og erklære den ene for falsk og illusorisk og den anden for reel, at fæste os helt og holdent til sanseverden, medens vi ler af vore drømme.

Endelig ligger den tredie tilstand, det nye liv, ikke udenfor erfaringens grænser, selv om den gjør dette for den stor hob af menneskene. Der synes for visse mennesker at være ialfald en halv opvaagnen; visse mennesker formaar at nærme sig, uden dog at naa, den tredie tilstand, hvor livet vilde føles som en drøm. Denne halve opvaagnen finder jeg i videnskaben, i metafysiken og i religionen. — Hvad er *videnskaben* om ikke aabenbaringen af en ny verden, absolut forskjellig fra sanseverdenen? Der, hvor vi ser lys og farver, tror den at opdage en usynlig æter, som vibrerer 4 eller 700 trillioner gange i sekundet. Der hvor vi hører en lyd, svag eller sterk, klar eller dump, der opdager den materiens raskere eller langsommere, videre eller snevrere svingninger. Der hvor vi har indtryk

af en uendelig mangfoldig og broget virkelighed, der viser den os et eneste fænomen: bevægelsen. — Men disse formler betyder ikke, som man saa hyppig tror, at lyset eller farverne *ikke eksisterer*; de betyder blot, at *der er noget andet*; at hvis vi fik nye sanser, vilde et nyt univers aabne sig for os, saa vi vilde komme til at se ikke blot den røde farve, men de 400 trillioner svingninger i sekundet. — Og hvad vil alt dette sige andet end, at videnskabsmanden allerede er en saadan halvt opvaagnet, halvt indtraadt i en høiere eller ialfald forskjellig virkelighed?

I endnu høiere grad betegner *metafysiken* en opvaagnen. En metafysiker, der virkelig tror paa sit dokrin, virkelig er en „dogmatiker“ — som Platon f. eks. eller som Spinoza — er allerede et menneske, som lever i en ny verden, og som betragter den foregivne „virkelighed“, hvori vi andre er indesluttet, som et fjernt, næsten uvirkeligt tusmørkerige.

Hvad hævder nemlig enhver metafysik? Enten, at det. som virkelig eksisterer, er et evigt atomregn i det uendelige tomme og alt andet skin — men alt andet, det er hele naturen, saaledes som vore sanser opfatter den; med andre ord: naturen er drømmen, atomet er den usynlige og urørlige virkelighed.

Eller den hævder, at det, som virkelig eksisterer, er immaterielle kræfter, aander eller bevidstheder; alt andet, hele den legemlige verden, er skin; med et ord: vort rumbegreb var en drøm, hvoraf spiritualismen vækker os.

For andre metafysikere endelig er det, som virkelig eksisterer, et eneste væsen: alt andet er skin; men det andet er hele mangfoldigheden af individuelle væsener; med et ord: individernes verden, det mångfoldiges verden, var en drøm, hvoraf panteïsmen vækker os. Overhoved er det, som det almindelige sansende menneske opfatter som virkelighed, for metafysikeren blot et tog af skygger mod væggen i en hule — som Platon har skildret det. Den sande virkelighed, den sande sol, er andetsteds, og vismanden skimter den allerede, halvt befriet, det vil sige halvt opvaagnet.

Men især er *religionen* en opvaagnen. Hvad tænker det virkelig religiøse menneske? At det forhaandenværende liv er et foreløbigt og forbigaaende liv, en prøvelse, et forspil til det virkelige liv. At om sanseverdenen maaske er en virkelighed, saa gives der ialfald en høiere virkelighed, som de udvalgte skal faa skue, og som de allerede i dette liv kan faa et glimt af. Den sjæl, hvis tro er sand og dyb, er derfor næsten befriet fra virkelighedens drømmeverden og indladt i evigheden; den føler lidelserne hernede blot som drømte lidelser, og sansernes flygtige glæder har den ingen dragning til; den sol, som vore øine ser, blegner under straaleglansen af den frembrydende, som blot sjælen ser.

Vi er altsaa komne til den slutning, at der ikke er nogen væsensforskjel mellem drøm og virkelighed. Men heraf behøver, som vi skal se,

ikke at følge, at virkeligheden selv er en drøm eller et blændværk. Man ræsonnerer altid som saa: virkeligheden og drømmen ligner hinanden; altsaa er virkeligheden blot en drøm; men det er ligesaa logisk og mere forstandig at slutte som saa: virkeligheden og drømmen ligner hinanden; altsaa er drømmen en virkelighed. Denne paastand, at der ikke er nogen grundforskjel mellem drømmen og virkeligheden, kan fortolkes paa to modsatte maader; man kan udlede, at virkeligheden er falsk, men man kan med ligesaa stor ret udlede, at drømmen er sand, at drømmens syner er ligesaa reelle som dagens vaagne iagttagelser, anderledes beskafne, men ligesaa reelle. — Tilbage staar blot at vide i hvilken forstand og grad de kan siges at være reelle i dette ords fulde mening? Det vil jo sige, at naar vi om natten drømmer om en fraværende ven eller et ukjendt landskab, saa staar vi virkelig overfor dette landskab eller denne ven. — Man kommer paa denne maade tilbage til de gamle troesforestillinger, ifølge hvilke sjælen under søvnen er uafhængig af de rumlige afstande, eller — som man ukorrekt udtrykker det — at sjælen bevæger sig frit gjennem rummet. Men læg merke til, at denne tro er langt mindre absurd end den for os synes; thi det er jo intet mirakuløst i, at sjælen ser „paa afstand", af den simple grund, at intet kan være paa afstand af sjælen. Udtrykket: langt fra vort legeme, har en mening, men udtrykket: langt fra vor sjæl eller aand, har absolut ingen mening, eftersom man med rette indrømmer, at aanden ikke optager nogen plads og at den ikke er mere paa et sted i rummet end paa et andet. Man skulde saaledes have et middel til at fatte muligheden af fremsynthed, anelser, aabenbarelser, telepatiske hallucinationer o. l.

Uden at kunne stanse ved nogen endelig og fyldestgjørende teori om drømme turde vi ialfald være kommet forbi den gjængse og lidet sandsynlig opfatning af deres natur. Det er ikke sandsynligt, at drømmen blot skulde være en reproduktion, en refleks af oplevelser eller fornemmelser fra det vaagne liv. Det turde være, at den var en reel kontakt med gjenstandene uden sansernes formidling. Hvis man siger, at vore drømme alligevel er afhængige af vor personlige tilstand og især da af vore organiske funktioner, saa har vi hertil at svare: det, som afhænger af vor organiske tilstand, er ikke de *gjenstande*, som vi ser i drømme, men det er *sindsbevægelser*, som disse gjenstande foraarsager os —; paa samme vis som i vaagen tilstand: om en ting, en begivenhed osv., skal foraarsage os glæde eller frygt o. l., afhænger for en ikke ringe del af, hvordan vi er oplagt.

Vor sammenligning har altsaa ført os til at sætte et spørgsmaalstegn ved drømmens foregivne uvirkelighed. Tilslut et par ord om hvad sammenligningen lærer os om virkeligheden.

Hvad den lærer os er, at om sanseverdenen er reel, saa er den *ikke den eneste og sidste realitet.* Den eksisterer, den er uafhængig af os, men vi begriber, at den engang maa ophøre og give plads for en anden; vi tager den fremdeles som noget alvorligt, men ikke som noget tragisk, thi vi tænker paa opvaagningen. Drømmen er en virkelighed, men flygtig og forbiilende. Det vaagne liv er en virkelighed, men ogsaa det flygtigt og forbiilende.

nk.

De store damperes udvikling i tonnage og fart.

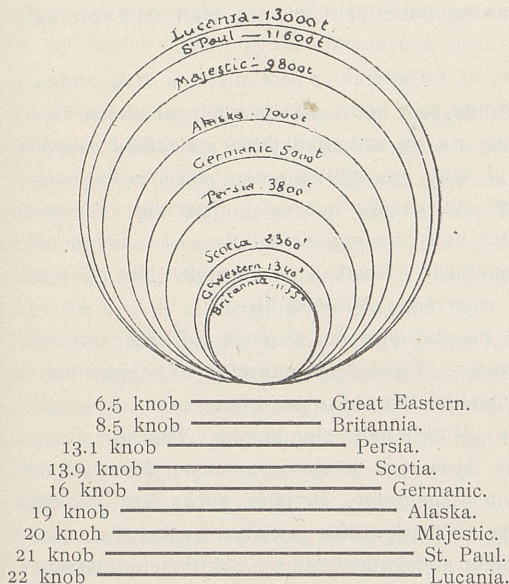

Vedføiede billede giver et meget godt indtryk af den umaadelige udvikling, de store dampskibe i de sidste aar har undergaaet baade i retning af fart og tonnage. De tykke streger illustrerer skibenes fart i forhold til hinanden, medens cirklerne angiver den forholdsvise tonnage af de nævnte skibe. *Great Eastern* er, som man ser, blevet til en ubetydelighed, der kan slænges mange gange ombord paa *Lucania.* Hvad farten angaar, er udviklingen endnu mere slaaende: Fra *Great Easterns* 6½ knob til *Lucanias* 22.

Elektricitet som drivkraft for jernbaner —

En ny udvikling begyndt.

(Efter Frank J. Spragne i „*Engineering Mag.*")

Forfatterens navn er kjendt af alle elektrikere og teknikere verden rundt. Han har været paa det nøieste knyttet til den elektriske sporveis eventyrlige udvikling i de sidste 10—20 aar. Men han er en konservativ og

forsigtig mand, som er bange for de store forudsigelser, og hvem det irriterer, at enkelte af hans berømte kolleger efter hans mening tager munden vel fuld, naar de spaar om dampens snarlige forsvinden fra jordens jernbanenet. Han har oftere taget ordet *imod* saadanne i hans øine overdrevne profetier. Og han gjør det atter nu. Han rykker i marken væsentlig i anledning af Georg Forbes' tidligere i „*Kringsjaa*“ gjengivne artikel om elektricitetens anvendelse paa hovedbaner. Han erklærer sig enig med mange af Forbes' slutninger, men har sine indvendinger og modbemerkninger at gjøre. At disse vil være af den største interesse paa et for vort land saa vigtigt felt er klart. Vi vil her faa en *konservativ* verdensautoritets syn paa sagen. Vi vil faa en klar forestilling af, hvad der med rette kan siges *mod* Forbes' slutninger. Ved at sidestille de to artikler, vil derfor læserne have for sig saa autoritativ og alsidig en redegjørelse af denne sag, som det i vore dage er muligt at opdrive.

Man maa ingenlunde tro, at forfatteren er pessimist paa dette omraade og blot ser sort i sort. Tvertimod gaar han i enkelte retninger endnu videre end Forbes og spaar en ganske rig og intens udvikling i elektrisk banedrift paa grundlag af det system, *at sætte en elektrisk motor paa hver vognaksel.* Han giver vigtige meddelelser om ganske nye og fuldstændig vellykkede forsøg i denne retning, og efter hans mening, er det *elektriske* „lokomotiv“ mere dødsdømt end damplokomotivet. Der kan for fremtiden blot blive tale om det nye system: — *hver vogn sit eget lokomotiv.*

Den foreliggende artikel handler blot om sporveie, luftbaner, forstadsbaner og mindre mellembysbaner. Først i februarheftet af tidsskriftet vil han behandle udførlig elektricitetens anvendelse paa hovedbaner. Dog giver allerede hans indledning os en idé om hans standpunkt. Han tror vistnok ikke, at elektricitet vil fordrive damp paa de store bestaaende banesystemer f. eks. i de Forenede Stater paa lang tid. Derimod synes han at tænke sig en forbindelse af damp- og elektrisk trafik paa disse baner. En saadan forbindelse, hvor dampen overtager godstransporten og elektriciteten passagertrafiken, er man allerede i begreb med at indføre paa kortere strækninger. Videre gjør han allerede i indledningen opmerksom paa, at spørgsmaalet om indførelse af elektrisk drivkraft i et land, som netop nu begynder at bygge sit banesystem, som paa forhaand blot har forholdsvis faa banemil, og hvor kanske de naturlige forhold desuden er dampen imod og til elektricitetens gunst, er et *ganske andet* end spørgsmaalet om *forandring* af et uhyre dampsystem til elektrisk. Han siger, efter først af have udtalt, at udenfor de store banesystemer har den elektriske motor ikke længer nogen virkelig rival. Paa alle andre felter er sagen afgjort. Men —:

„vi kommer nu til de store banesystemer, hvor indtil nylig damplokomotivet har været eneraadigt, og vi gjør bedst i straks at klargjøre os,

at vi her staar overfor en gigantisk institution, der beskyttes mod elektricitetens indrykken ved et indviklet, fastslaaet, vidtforgrenet og omtrent ugjennemtrængeligt driftssystem, der er resultatet af mange aars udvikling og store kapitaludlæg og udelukkende afpasset til dampdrift, ganske upassende for elektrisk drift."

Opmerksomheden henledes paa denne bemerkning, idet det bedes noteret, at denne vanskelighed, som for forfatteren synes at være næsten den væsentlige, omtrent ikke kan siges at eksistere hos os.

„Det har været sagt, at „lokomotivets pistonslag er civilisationens hjerteslag". Jeg kunde isteden sige, at den elektriske motors kvirrende lyd er en frigjørelsens sang; men heller en frigjørelse for mennesker og dyr, ikke af *alt**) dampmaskineri — i det mindste ikke før kullets fordyrelse vil nødvendiggjøre indførelsen af elektricitet og anvendelsen af vandfald, endog om det koster mere end den nuværende drift."

Forfatteren begynder med at opregne de omraader, hvorpaa elektricitetens udelukkende anvendelse nu maa ansees for en afgjort sag. Vi har da først almindelige sporveie, luftbaner og tunnelbaner i store byer. Dernæst indrømmer han den elektriske bane et uhyre omraade som forstadsbane, mellembysbane (væsentlig passagertrafik), og forlængelser af byernes sporveisnet ud over det tilstødende land (tertiærbaner). Endelig synes han ogsaa at tænke sig, at elektrisk drift ofte med held vil kunne anvendes paa nye linjer, som ikke udgjør dele af noget større system. Derpaa fortsætter han, og det følgende gjælder ogsaa større baneanlæg eller hovedbaner: „Det vil være klart for enhver iagttager, at de lokale forhold ved enhver saadan gruppe af baner kan være yderst forskjellige; i et tilfælde kan elektrisk drift være tilraadelig; i et andet aldeles umulig. Videre er de problemer, som møder os, naar det gjælder at ændre ældre linjers damptrafik til elektrisk, ganske forskjellige fra dem, vi har med at gjøre, hvor det gjælder anlæg af nye linjer, der skal møde bestaaende eller forventede lokale forhold."

Forfatteren udtaler derefter en række af fastslaaede data angaaende den elektriske motorudviklings nuværende stilling. „Den elektriske motors konstruktion og bygning frembyder ikke længer særlige vanskeligheder. Den kan bygges saa sterk, det maatte ønskes. Den er fuldt paalidelig. Dens bevægelse er jevnere end et damplokomotivs, og den kan drives i længere tid uden stans. Den kan styres automatisk eller af en enkelt menneskelig haand, selv om den er delt i mange smaamotorer paa alle togets aksler; og den trænger mindre uddannelse og dygtighed af styreren end lokomotivet af sin fører. Maalt efter vognmil er dens værdiforringelse mindre end

*) Udhævet her. *Red.*

lokomotivets. Dens pris er rimelig; men vil blive endnu lavere — om end sandsynligvis intet radikalt prisfald kan ventes.

Indtil for nylig har der blot været tale om to elektriske driftsmaader. Enten anvendes et sterkt lokomotiv, som trækker et langt tog af almindelige jernbanevogne. Eller en eller begge aksler af hver vogn udrustes med en motor, som kan styres fra begge vognender. En saadan vogn gaar da *alene.* Sammenkobles den med en anden lignende vogn, maa hver have sin vognstyrer. Derimod hænges der ofte paa en vogn uden motor, som da motorvognen trækker ligesom et lokomotiv. Men derved tabes mange af elektricitetens fordele, og særlig bliver stigningerne tunge at komme opad.

Jeg har for flere aar siden fremholdt, at den heldigste anvendelse af elektriciteten er opsætning af en motor over hver eneste vognaksel i toget og saaledes anordnet, at *alle motorer kan styres af én mand fra et hvilketsomhelst punkt af toget.* Det er klart, at dette er det ideale system for elektrisk drift; men endnu i juni 1897 udtalte en af vore første elektriske ingeniører, at dette system endnu var uopfundet og „umuligt“.

Skjæbnen vilde, at netop da denne udtalelse fremkom, havde forfatteren heraf afsluttet kontrakt med *Chicago South Side* luftbane, som til da havde benyttet udelukkende 28 tons Baldwinlokomotiver og almindelige jernbanevogne, om at udruste 120 af disse vogne med elektriske motorer efter det „umulige“ system. Den samlede kraft, der skulde udvikles, var 12,000 hestekræfter. Kontrakten forlangte af mig, at samtlige vogne skulde kunne forbindes til sammenhængende tog paa en hvilkensomhelst maade (uden hensyn til vognmasser eller vognender), og at ethvert tog skulde kunne styres fra et hvilketsomhelst punkt deraf af en enkelt mand.

Den 16de juli 1897 gjordes et fuldstændig vellykket forsøg med to vogne. Den 26de juli løb et saadant tog bestaaende af *seks* vogne over en bane i Pennsylvanien. Det hele tog styredes af en tiaarig gut. Paa *Chicago South Side* banen har nu i længere tid et saadant tog været i regelmæssig fart sammen med vanlige damptog. Systemet er prøvet og antaget af banen, og samtlige vogne vil nu blive udrustede paa denne maade, saa hurtig, som det lader sig gjøre.

Fra min erfaring vover jeg at forudsige, at dette nye system vil blive udgangspunktet for en elektrisk baneudvikling af lignende omfang som den, der fulgte indførelsen af den elektriske sporvogn med luftledning. Det vil betegne en lignende revolution og nybegyndelse paa kommunikationsvæsenets omraade.

Illinois Central banen staar ifærd med at indføre det nye system for hele sin umaadelige forstadstrafik. Dens overingeniør har anstillet en række omhyggelige beregninger, der giver forbausende økonomiske resultater, og

forfatteren giver beregningerne, *der er absolut nye*, sin fulde tilslutning. De medtager faktorer, andre havde glemt.

F. E. Spragne slutter derfor med at udtale, at for al forstads- og dermed beslegtet trafik maa damplokomotivet ansees som ganske antikveret. Her kan der for fremtiden ikke blive spørgsmaal om andet end elektrisk drift *med motor paa hver vognaksel.*

Saasnart den konservative forfatters følgende artikel om hovedbaner foreligger, vil naturligvis „*Kringsjaa*“ bringe den.

1898.

(Efter „*The Spectator*“.)

Aaret 1898, siger „*The Spectator*“, begynder med et indtryk, som er mere alment udbredt og sterkt end noget af lignende art, som vi kan mindes fra det sidste halve aarhundrede. Hele Europa over tror mænd, uden at give grunde for sin tro, at 1898 ligesom 1848 vil blive et aar, hvori store begivenheder kommer bataljonvis. Det behøver ikke at være nedslaaende begivenheder, skjønt tonen er pessimistisk. Man kan neppe tale til nogen, fra en minister til en omnibuskjører, uden at møde dette indtryk.

Der er naturligvis én iøinefaldende aarsag til denne tro. Der har aldrig været et øieblik i historien, da de store problemer, som kræver løsning, var talrigere eller mere paatrængende. Den store verdenskjedel er „i fuld kog“.

Det uhyre kinesiske rige, som saa længe har syntes at tilhøre en anden planet, er pludselig blevet kastet i smeltedigelen, og stormagterne skynder sig til stedet med skrig og hyl, som ikke tyder paa nogen venskabelig deling. Det er sandsynligt, at Rusland og Tyskland er drevne fra hinanden ved dette kinesiske problem. Frankrige koger af harme og bitterhed over at blive glemt af de øvrige magter. I England er der tegn til, at handelsverdenen kan forlange en optræden i det fjerne Østen, som vilde føre til alvorlig krig. Østerrig-Ungarn er i en indre opløsningstilstand og synes at mene, at det tør blive hyggeligst at gaa istykker. Italien kan ikke finde nogen regjering, som kan regjere, og vilde nu være midt i en revolution, dersom det ikke var Italien. Spanien vakler mellem et populært krav paa krig med de Forenede Stater, et nyt Karlistoprør og en militær revolution. Tyrkerne har faaet lyst til at tugte Bulgarien, som de har tugtet Grækenland. I Indien udbreder sig den opfatning, at englænderne har glemt erobrerens kunst, og at tiden nærmer sig for — —? I England er der allevegne en ængstelse for hærens og flaadens styrke, som tyder paa, at man venter et angreb fra alle kanter og rigets alvorligste krise.

Men hvorfor skulde alle disse begivenheder komme allerede i 1898? Fordi, vil de fleste svare, at begivenheder nu kommer med en vis elektrisk fart, og verden oplever paa en maaned, hvad der tidligere fyldte et aar. Krige er korte, store forandringer pludselige; en enkelt mand styrer verdens

største armé; forudseede begivenheder kan komme paa en uge og uforudseede øieblikkelig.

Alt dette er for en stor del sandt; men erfaring lærer os dog, at medens enkelte begivenheder vistnok indtræffer hurtig, kan andre blive hængende over vore hoveder i aarrækker. De af os, som er over femti aar, har ventet i over et kvart aarhundrede paa det europæiske sammenstød, som syntes saa sikkert i 1872, som næsten indtraf i 1875, men som *ikke* endnu er kommet. Den tyrkiske minaret har nu vaklet i 22 aar, men staar fremdeles. Den østerrigske ørn saaredes til døden i 1866, men spreder idag sine vinger over et større landomraade end tidligere. Hvor har vi ikke alle ventet, mange af os med raseri i hjertet, paa Europas straffedom over armenernes morder — med det eneste resultat, at sultanen atter er i spidsen for en mægtig armé. Eller husk, hvorledes det kretensiske spørgsmaal har varet i alle vore dage. Og Spanien og de Forenede Stater har staaet i stilling til at „give fyr“ i mange lange maaneder. Hvor har vi ikke diskuteret den sociale fare og den kommende „sociale revolution“ saa langt tilbage, vi kan mindes; og dog er der intet hændt af ydre revolutionær art, medens flere samfund har gjennemgaaet en rask fredelig social udvikling, som gjør en samfundsomstyrtelse mindre sandsynlig end nogensinde. Det er ikke umuligt, at alle de store spørgsmaal vil vare aaret ud.

Sagen er, at krig og større omvæltninger afhænger af mænds, partiers, nationers og styreres beslutninger. Og der er intet, i vor ellers hurtige tid, som kan bringe en statsmand til at fatte nogen rask beslutning om en stor krig — med mindre *det* er hans eneste udvei. Tvertom ved enhver i vor tid, hvilken forfærdelse en moderne krig er, og derfor vil heller beslutningen dertil lade vente længer paa sig nu end før.

Ganske vist: begivenhederne *kan* komme. Den tyske keisers død, dronning Victorias eller den østerrigske keisers kan f. eks. sætte statsmænds forsigtighed og overveielser ud af betragtning og sende flammehavets bølger ud over verden som en skjæbnens uimodstaaelige magt.

Den moderne ægyptiske folkevise.

(Efter **Paul Pasig** i „*Die Umschau*“).

De nuværende ægyptere holder sig for et særlig musikalsk begavet folk. Den fremmede, der for første gang besøger faraonernes land, føler sig ogsaa eiendommelig berørt ved overalt at høre de indfødte ledsage enhver beskjæftigelse, ethvert arbeide med en egen summende melodi, ja selv om ægypteren slentrer dovent afsted, synger han paa en snøvlende maade en melodi i takt med gangen. Denne hang til musik, der øiensynlig er nilboerne medfødt, staar forresten i inderlig sammenhæng med sydlændingens poetiske temperament overhovedet, der blandt andet giver sig tilkjende i hans billedrige sprog. Og dette forklares jo ogsaa tilstrækkelig

af selve den atmosfære, hvori orientaleren fødes, aander og vokser op. Den straalende blaa himmel er poesi. Jorden med sine brogede blomster, der næsten hele aaret rundt dækker landet som et sig stadig fornyende, farverigt tæppe, er poesi. Den blændende klare dag, der faar alle naturens mørke magter til at vige, og som i selve solskiven har sit guddommelige symbol, er poesi. Og den orientalske nat, naar palmerne sagte svaier i den milde cephyr, og himlen hvælver sig mørkeblaa med sine tindrende stjerner over jorden — en saadan nat er som et ældgammelt, evigskjønt digt.

Det modtagelige sind lades aldrig upaavirket af den omgivende natur, sydboeren mindre end alle andre, som han jo ifølge de klimatiske forhold lever naturens hjerte nærmere end nordboeren. Men det modtagelige sinds indtryk faar sit udtryk i sproget, og der opstaar hos folket sagn og viser, der staar i den nøieste forbindelse med selve den natur, hvoraf de er udsprungne.

De ægyptiske folkeviser har aldrig nogen egentlig melodi, forsaavidt man med melodi mener en sammenhængende bygget, i sig afsluttet harmonisk gjengivelse af den kunstneriske form. Enhver er saa at sige sin egen komponist, idet han alt efter sangens indhold, sit eget temperament eller den stemning, han for øieblikket befinder sig i, anlægger sin melodi; i regelen bevæger han sig mellem seks og otte hovedtoner og veksler med forte, piano, udtryk og klangfarve ganske efter behag. Derfor har alle ægyptiske „melodier“ et regelløst, monotont præg og minder om vore recitativer.

Hvad indholdet angaar, befatter den ægyptiske folkevise sig med alt, der bevæger folkets sjæl: glad livsnydelse, lovsyngen af venskabet, spot over fiender, haan mod de ynkelige fellaher (den agerdyrkende del af befolkningen), og — last not least — forherligelse af kjærligheden og dens salighed. Hvad den sidste sort sange angaar, maa man huske paa den plads, den sanselige kjærlighed indtager i den muhamedanske religion, for at kunne bedømme dem rigtig. En hel del af disse digte, der fra sprogets side ofte er de mest fuldendte, indeholder ting, som europæiske øren har vanskelig for at døie. Derfor er det ikke raadeligt for europæeren at besøge de arabiske og græske kaffehuse, hvor de „farende svende“ holder til og foredrager sine sange; forudsat at han forstaar det vulgære arabiske sprog, vil det, der her bydes, støde ham baade etisk og æstetisk, ikke bare ordene, men ligemeget de plastiske bevægelser, der ledsager sangen, — vi minder kun om danserindernes mavedans.

Germaneren, især tyskeren, har jo i tidernes løb digtet en mængde drikkeviser og vandringssange; saadanne findes ikke hos ægypterne. Den urgermaniske vandrelyst er dem, som de sydlige nationer overhovedet, helt

fremmed, ligesaa fremmed som lysten til at drikke. At beruse sig i vin falder sjelden en ægypter ind, men saa kan han jo ved hjælp af tobak og haschisch — orientalsk hamp — døve sind og sanser og sænke sig ned i et hav af lyksalighed. Der findes en hel del vers, der beskriver denne røgningens vellyst.

At kjærligheden er motivet for de fleste sange, trænger ingen forklaring for den, der kjender folkesjælen i almindelighed og sydboerens i særdeleshed. Men for orientaleren er ikke kjærlighed den mere eller mindre heftige følelse for den elskede, som kan bringe baade glæde og sorg med sig; kjærlighedssorgen kjender han ikke, for ham er kjærligheden det althelbredende tryllemiddel mod alle lidelser og plager i tilværelsen, der netop ved den gjøres udholdelig. En selvløs, til alle ofre villig kjærlighed er ham helt fremmed, og denne omstændighed alene forklarer tilstrækkelig kvindens stilling hos disse folk.

I digte, der forherliger den tilbedtes skjønhed, bruges billeder, der undertiden kan minde en om Høisangen. Saaledes tales der om den elskedes „perletænder“, hendes barm sammenlignes med marmoret, hvorpaa den duftende rose blomstrer, hendes mund siges at have granatæblets farve, og om læberne heder det, at de holdes sammen af koraller.

Skal visen give et samlet indtryk af det elskede væsen, sammenligner den hende med citronblomsten, hvis friskhed og renhed sammen med dens søde duft gjør den til den skjønneste af alle blomster. Om den heder det:

„O citronblomst, sødt berusende
aabnes du om natten for mig,
lykkelig den, som dig faar nyde,
badet mildt i maanens straaler.

Dobbelt lykkelig den, som altid
svælger i din søde duft,
selv naar mørkets stille time
lig en flygtig drøm svandt bort“.

Et andet eksempel paa sange til den elskedes pris har vi i følgende:

„Elskede, for dig jeg synger
al min elskovs jubel ud.
Elskede, o hør min bøn:
Se ungdommen svinder fort,
lad os dens roser plukke,
før den søde duft forgaar.
Kom min elskede, o kom,
se roserne blomstrer.

Naar i havens duftfyldte gang
du kysk dit aasyn blotter,
se, da bæver blomst og blade
i andagtsfuld forventning.
Selv nattergalens sang forstummer,
ja hele det jublende kor
falder dig taus tilfode.

Og den purpurrøde rose
bliver af misundelse hvid,
og solens straaler kroner
min lilje saa ren og slank.
Skjønnere er du end maane og sol,
du al skjønheds vidunder.
Døende i kyssenes rus
finder jeg min lykke, min ro".

Om end ikke de moderne ægyptere har bragt det til større digteriske frembringelser, saa er det dog utvilsomt, at de har det poetiske temperament tilfælles med sydlændinge overhovedet. De nyder i fulde drag tilværelsen, der for dem staar i det lyseste skjær, medens de mere koldblodige nordboere under sin graa taagede himmel fra barndommen af saa at sige indaander livets alvor. *nk.*

Rundt jorden paa 34 dage.

Jules Vernes eventyrroman *Rundt jorden paa otti dage* er forlængst forældet. Phileas Fogg er næsten allerede en type paa sendrægtighed. Man kan nu med lethed reise jorden rundt paa 60 dage, hvad der giver en ekstradag for uheld. Reisen gjøres da paa følgende maade — forudsat at den reisende er Jules Vernes landsmand:

Fra Marseille til Yokohama direkte, via Suez og Hongkong	33	dage.
„ Yokohama til San Francisko	14	„
„ San Francisko til New York	4 1/4	„
„ New York til Paris	7	„
„ Paris til Marseille	3/4	„
	59	dage.

Som man ser, foregaar hele reisen med dampskib undtagen jernbaneturen gjennem de Forenede Stater og den korte tur fra Paris til Marseille. Europas jernbanenet frembyder ingen forkortelse af veien. Men om et par aar vil det hele være ændret med den transsibiriske jernbanes aabning. Man vil da kunne reise verden rundt paa 34 dage: — 12 dage fra Paris til den asiatiske Stillehavskyst; med dampere af samme hurtighed som vore

atlanterhavsdampere — 11 dage til San Francisko; 4 til New York; 7 til Paris. Ialt 34.

Ogsaa dette tal vil ganske vist være betydelig reduceret inden ti eller tyve aar, saavel ved større hurtigheder paa jernbanerne som ved anvendelse paa oceandamperne af de hastigheder, man i de sidste aar har opnaaet for torpedojagere. Inden ti aar kan vi kanske reise rundt vor lille jordkugle paa 2—3 uger, i hvert fald det sidste.

Tolstoy.

Det sidste hefte af „*Kringsjaa*“ for 1897 indeholdt en meget klar og grei fremstilling af de to skjønaander Tolstoys og Nietzsches lære.

Det er meget betegnende for den aandelige tilstand paa det moderne europæiske fastland, at netop disse to mænd er blevne grebne som de store sjælens tolke, aandens befriere og livets førere. Det er betegnende, men ikke opmuntrende. Det er tvertom i høieste grad nedslaaende. Var disse to aanders herredømme alment i den hele vestlige verden, da forekommer det mig næsten, som om den dybeste pessimisme var tilladt, og som om man maatte tro, at den menneskelige slegt i sin helhed var bleven gal. Heldigvis staar hele den mægtige anglosaksiske race ganske udenfor disse to mænds indflydelse, uberørt af deres fantasier og rede til at møde dem med en frisk rensende latter. Og da der neppe er tvil om, at det bliver den anglosaksiske race, som giver fremtiden præg, og dens sunde natur, der redder Europa fra dets nuværende aandelige beruselser og uhyggelige slingringer, saa er der ingen grund for pessimisme. Vi vil blot en tid være nødsaget til i vort eget land at høre vamle ekko af Nietzsches aandrigheder og at se enkelte stakkars medbrødre tabe balancen ved Tolstoys ideer. Vi vil utvilsomt ogsaa maatte finde os i, at meget godt stanses, og den hele udvikling i vort land sættes tilbage ved disse indflydelser og ved Nietzsches efterplaprere. Nietzsches lære er fornegtelsen af alt, hvad vi andre kalder godt og ædelt. Det er den mest overlegne og irriterende haan over alt vort arbeide. Det er et dæmonisk smil, som fryser alt, forstener alt, stanser alt, ødelægger alt, hvor det naar frem.

Naar to skjønaander pludselig bliver saa populære som Tolstoy og Nietzsche, naar deres ord synes at løse ud det bundne hos de mange, saa er det naturligvis, fordi de virkelig *har* talt ud af de manges sjæl. Vi ser i dem klargjort, hvad tusener uklart har følt og længtet mod.

Meget betegnende er ogsaa dette forhold: Tolstoy og Nietzsche vil akkurat modsatte maal. De trækker til hver sin kant. Og dog er i stor udstrækning de to forløser og profet for *de samme mennesker!* Den ene

siger: Du skal. Den anden om den samme ting: Du skal ikke. Men den dannede verden i Europa knæler lige ydmygt for begge, lytter lige opmerksomt til begge og udbryder overfor begge: Hvilken visdom og hvilken aandrighed!

Tolstoy er en stor romanforfatter, utvilsomt en af de faa, hvis fornemste verker vil leve i lange tider i verdensliteraturen. At have skrevet en bog som *Anna Karénina* berettiger en mand til megen taknemmelighed, og om nødvendigt megen overbærenhed fra hans medmennesker. Tolstoy har erholdt begge i rigt maal. Hvad man udenfor hans romanforfatterskab vilde have kaldt sludder hos en anden, det har man hos Tolstoy tildels kaldt genialt, tildels „hjertets overlegenhed over tanken."

I sine romaner har Tolstoy givet os glimrende skildringer af sine landsmænd. Han har kunnet gjøre det saa merkeligt, fordi han selv staar dem saa nær, ligner dem saa ganske. Han har skildret disse mennesker, som uden forudsætninger derfor, uden Vestens lange forberedelse, pludselig kastes op i Vestens tankehav. Han har malet deres forgjæves forsøg paa at styre en vis kurs over dette hav; det magter de aldrig. Et øieblik peger de hid, det næste did. Aldrig kan de tænke en tanke logisk tilende; før de kommer frem, fortaber de sig i detaljer, følelser, impulser. Dog er der undtagelser. Undertiden sætter russeren sig til at tænke en tanke helt frem, strengt logisk. Men ak! da ser han aldrig de tusen modificerende faktorer langs veien; livet bliver for ham til matematik, og det livsproblem, han vil udtænke, et ligefremt regnestykke med faa givne faktorer — alle de andre ser han ikke. Livets tusenfoldige sammenhæng er han blind for. Fanatikeren fødes i ham.

Atter kommer russeren, nylig en barbar, dumpende ned i vor moderne verden af idealer og aspirationer. Det arme menneske vil det høieste, hans fantasi leger med idealer løsrevne fra alle jordiske baand, medens *han selv* — ak og ve! — er bunden til jorden og den gamle barbarismes arv med hver trevl.

Saaledes skildrer Tolstoy sine landsmænd for os. Han har i *Anna Karénina* formelig aabnet en mands sind for at lade os se, hvorledes russerne tænker — kaotisk, springende, usammenhængende, impulsivt, erstatter ofte en tanke med en følelse, med et bevis, med et blødt ord.

Og Tolstoys bøger og virksomhed udenfor romanliteraturen er en fuldstændig illustration til hans egen meget sørgmodige skildring af russernes manglende evne til at tænke klart.

Tolstoy har optraadt direkte som religiøs reformator og profet. Det er ikke blot, at religion og etiske emner berøres i hans romaner, eller at han har skrevet saa pamfletlignende en fortælling som *Kreuzer Sonaten.* Han ha

ved siden heraf skrevet bind om religion, om bibelkritik og bibelforstaaelse, og han har i de engelske tidsskrifter leveret flere artikler om sin religion og etiske opfatning.

Overfor disse produktioner er det vanskeligt at beholde respekten for den store romanforfatter. Hans bibelkritik er et barns, hans etiske opfatning, hans livsvisdom stænger en veien til al sympati for ham.

Hans behandling af det Nye Testamente er i høieste grad merkelig. Han renser det for mirakler og overnaturligt; men han betragter det dog som al verdens religiøse grundlag. Han tror ikke paa nogen inspiration, og han deler ikke troen paa Jesu guddom; men han sætter dog Jesus op som den absolut ufeilbare lærer, hvis mindste ord maa lydes. Han stryger uden videre store stykker af det Nye Testamente, og erkjender vistnok den usikkerhed, som maa hvile over meget af det gjenværende; men paa dettes nøiagtige bogstavlyd bygger han dog hele sit religiøse og etiske system. Jesu ord opfattet paa den mest fortærende bogstavelige maade er Tolstoys „Troens grundlag“. Medens han saaledes tildels behandler det Nye Testamente med den største frihed, behandler han det tildels ogsaa i en bogstavdyrkelsens aand, der ikke har noget sidestykke udenfor visse fanatiske sekter i historien eller enkelte moderne negermenigheder.

F. eks.: — „Dømmer ikke,“ siger Jesus, „at I ikke selv skal dømmes.“ Kan nogen, der sætter sig lidt ind i Jesu hele tankegang, som blandt andet afviste al befatning med „de ting, som er Cæsars,“ hvis ord, som ord aldrig før havde gjort, gjaldt individets hjerte — kan nogen være i tvil om meningen her? Lad kjærlighed fylde eders hjerter; har nogen syndet, saa døm ei haardt, find undskyldninger; døm aldeles ikke, men værg om den stakkels faldne, som nu mere end nogensinde trænger ømhed og kjærlighed.

Men Tolstoy siger: Nei, værsgod, lad os holde os til bogstaven. Ordet „dømme“ betyder ogsaa at dømme af en domstol. Jesu begrænser aldeles ikke sine ord (Tolstoy glemmer i farten udtalelsen om Cæsars ting). Vi er forpligtet (hvorfor paa Tolstoys grundlag *forpligtet* overfor Jesu ord?) til at lade ordene indbefatte al slags dom. Derfor: Jesus forbyder os at have love, domstole, retsvæsen, politi. I en kristen stat vil alt dette straks blive nedlagt — uanseet følgerne.

Det er nemlig en væsentlig del af Tolstoys lære, at med *følgerne* af en vis optræden har vi intet at gjøre. Siger man til Tolstoy: Men en saadan stat vilde blive et kaos og gaa tilgrunde, saa svarer russelogiken i ham: Saa faar den gaa tilgrunde. Vi maa adlyde Gud, selv om alt liv paa jorden derved ødelægges.

Og spørger vi: Men kan det være Guds vilje, som ødelægger livet

paa jorden? saa kommer svaret rapt: Læs Matth. VII. 1. — Dermed ender diskussionen.

Dette er ikke overdrivelse. Netop saa *har* Tolstoi svaret. Det er en anden sætning i det Nye Testamente, hvor det heder: „Modstaa ikke den onde."

Her er ordene klare nok, siger Tolstoy. Modstaa *ikke* den onde. Angribes du, saa lad ydmygt ske, hvad angriberen vil. Det gjælder alle forhold. Trænger en tyv ind i din bolig, saa gjør ikke anskrig eller lad ham anholde; men lad ham i fred. Vil han myrde dig, saa søg i det høieste at tale ham til rette; men gjør ingen modstand. Kaster en kjæltring sig over din hustru eller datter i dit nærvær, saa tal pent til ham; men „modstaa ikke den onde." Slaar han dem tilsidst ihjæl, saa bøi dig fremdeles for Jesu bud. *Dette er Tolstoys egne udtalelser.*

Et kristent samfund vil da heller ikke af denne grund have love, domstole eller politi. Tyve og kjæltringer vil faa fuld frihed til at gjøre, som de lyster. Angribes landet udenfra, vil borgerne uden videre underkaste sig. Arméer maa ikke holdes. Forsvarskrig er syndig. *Alt* forsvar er synd.

For nogle faa aar siden — et par aar *efter* at *Kreuzer Sonaten* var udkommet — offentliggjorde Tolstoy i *„XIX*th *Century"* en udførlig redegjørelse for sit moralske system; han er den typiske systemmager. Foruden de overnævnte hovedpunkter behandler han forholdet mellem de to kjøn og kvindens plads i verden. Aldrig er vel en lavere opfatning af kvinden som kvinde kommen tilorde i vor vestlige verden, og aldrig er der udtalt en raaere opfatning af ægteskabet og kjærligheden mellem mand og kvinde. .

For Tolstoy er kvinden en del af det Ondes Magt i verden, en frygtelig fristelse, en helvedes snare lagt for den intet ondt anende mand, djævelens fornemste verktøi. Dog indrømmer han, at kvinden ogsaa er menneske ved siden af at være kvinde og som saadant har sjæl. Han henvender sig derfor til sjælen i kvinderne og anraaber dem om at forene sig med manden og dyden i kamp mod deres egen kvindenatur. For Tolstoi er den „ukvindeligste" kvinde den ædleste. Han beder kvinderne om at gjøre sig saa stygge, som de er istand til; thi deres skjønhed leder mændene i fristelse. En god kvinde vil utvilsomt fra hans standpunkt tage en kniv og ødelægge det vakre ansigt, som Livets Herre, der øiensynligen ikke tænker som Tolstoy, har givet hende. Han beder dem i hvert fald om at klippe sit haar kort eller sætte det op stygt. Advarer dem mod at fremhæve en allerede saa farlig skjønhed ved smagfuld klædedragt eller prydelser. Han er enig med Fridtjof i, at „et næt er den flag-

rende lok." En blomst i haaret vil Tolstoi regne som en dødssynd. Dragten bør være af simpelt og stygt materiale, slurvet syet, ilde siddende. Paa den vis tør det lykkes den gode og kristne kvinde saa nogenlunde at skjule og ødelægge den skjønhed, som hendes Skaber har givet hende. Og det maa være hendes livs store maal.

Om guddommens tankeløshed ved at sætte saa megen ganske unyttig og fristende skjønhed ind i denne verden, har naturligvis Tolstoy sine egne ideer, og utvilsomt vil han holde en liden præken derom for Altets Herre, saasnart han træffer ham. Lad os imidlertid glæde os over, at Tolstoy kom for sent ind i tilværelsen til at kunne øve nogen indflydelse paa skabelsesverket. Havde han det kunnet gjøre — hvilket et graat, monotont, forfærdeligt helvede jorden da vilde været.

Ægteskabet er for Tolstoi i og for sig en synd, et fald. Intet virkeligt høit og helligt liv er muligt inden det. Alt samliv mellem de to kjøn er degraderende. Det kristne liv kræver absolut kyskhed. Alle maa blive munke og nonner. — Man vil indvende, bemerker Tolstoy selv, at paa denne maade maatte snart den menneskelige slegt uddø. Vel, det vilde være en uddøen i herlighed; og hvad end følgerne er, vi maa gjøre Guds Vilje, og lade Ham om følgerne. [Guds Vilje ja — men ikke Tolstoys fantasier.] Desuden, tilføier han, det vilde neppe have den følge paa lang tid, fordi kun de bedste vilde opfylde det strenge krav. De svagere, daarligere, onde og syndefulde vilde vedblive at gifte sig og forplante slegten. Ikke netop heldige forhold for slegtens udvikling, skulde man tro — dens stadige forplantning alene gjennem dens daarligste og moralsk svageste elementer.

Man vil let forstaa, at i Tolstoys system er videre al luksus, al materiel komfort — fristelser og synd. Han hader den hele civilisation. Hvad skal en kristen med jernbaner og dampskibe? Han hader ogsaa bøger og oplysning. Hans ideal er civilisationens fuldstændige udryddelse og en slegt af mennesker, der lever i en graa, tom verden som munker og nonner, alene for at vinde hellighedens krone. Vi maa i hvert fald leve saa simpelt som muligt og ikke opmuntre „udviklingen". Mænd som Edison, Watt og Stephenson er djævelens sendebud og slegtens fordærvere. Et virkeligt kristent samfund vil tage sig vel ivare for at frembringe saadanne omvæltere af alle ting. Det vil saa vidt beskjære og fordumme slegtens hjerne, at nye ideer eller opfindelser bliver en umulighed.

Kort sagt: Tolstoys moralske ideal er — *beskjæring*. Skjønhedssans maa skjæres bort, hjernen maa holdes vel inden grænser, og alt liv maa skjæres af, saa fort det viser sig. Den afkvistede træstamme og ikke det friske, voksende træ er hans ideal. Munken, ikke Manden. Nonnen, ikke Kvinden. Klostret, ikke Guds frie, fagre, vidunderlige Liv.

Alt dette er i mine tanker ikke religion, men usans, saameget desto modbydeligere, som den dækkes med religionens navn, og saa meget farligere, som den fremføres af en mand, hvis virksomhed paa et *andet* omraade har gjort ham fortjent til alles taknemmelighed. Villigt skal det indrømmes, at vi i Tolstoy ikke blot har en taler eller skribent, men en personlighed, en betydelig og interessant personlighed, fuld af alvor og sandhedshunger. Hvad han lærer, det er hans egen personlige, faste overbevisning. Vi har en mand bag ordene. Men manden er russer, fuldstændig lig de mennesker, han selv har skildret: Uharmonisk, uden evne til klar tænkning, men med intense følelser og længsler. Hans meget omskrevne selvforsagelser synes i virkeligheden nærmest barnslige. Han vil være fattig som bønderne om ham. Han gaar klædt som de. Men han har overført sin formue til sin familie og lader dem drage omsorg for sig.

Overfor hans ideer om kvindens plads i verden og lavheden af al kjærlighed mellem mand og kvinde, mindes man den amerikanske fritænker Robert Ingersolls sande indignation overfor den opfatning af kvinden og af ægteskabet, der ligger bagom de fleste munkeordener og det ugifte presteskab. En mand, udtaler han, som ikke kan se en kvinde uden som en fristelse til lavhed, og som ikke kan tænke anderledes om ægteskabet end som en nødvendig degradation mod dyrets standpunkt, en saadan mand skulde aldrig slippe over noget hjems dørtærskel, selv om han hører til de helligste af de hellige; aldrig skulde nogen kvinde lade ham komme sig nær. Han er en snog iblandt mænd. Hans aande er gift; hans tanker er raaddenskab; hans berørelse er klamhed; hans sjæl er ynkværdig feighed. „Det er kvinden, som har skylden," er hans valgsprog.

Hvorledes Tolstoi nærmest har seet ægteskabet, det har han fortalt os i *Kreuzer Sonaten*. At det i hans fædreland er en institution, fuld af uhumskhed og ulykke, er der neppe tvil om. At det først viser sig til sin fulde fordel under høist udviklede forhold er lige vist. Jo større den materielle, intellektuelle og moralske udvikling, desto talrigere er de lykkelige hjem og ægteskaber, hvor der ikke tør ymtes om degradation, uden at man faar og vel fortjener et slag paa munden, hvor samlivet løfter og udvikler begge personligheder. Robert Ingersoll talte ud fra, hvad han som amerikaner saa om sig, da han lovsang hjemmet. At særlig den moderne kvindebevægelse med dens rige følger for kvindens aandelige og fysiske udvikling vil hæve ægteskabet og lyse op i hjemmene ogsaa i Europa er utvilsomt. Gudskelov, dette er en tid, hvori pessimismen hver eneste dag drives et skridt tilbage og trækker det korteste straa.

Men hvad skal man tænke derom, at det europæiske fastlands dannede befolkning virkelig i disse ideers forkynder ser sin talsmand og profet? Lever vi under en art epidemi af blødhed paa hjernen?

Ak, det er næsten værre! Ikke en af tusen, som sværger ved Tolstoy og plaprer ham efter, har vistnok gjort sig det besvær at undersøge, hvad manden virkelig lærer. De fleste har nøiet sig med at læse hans romaner, et par avisopsæt og forresten plapre de andre efter. Og endnu mere trøstesløst, ikke en af hundre bryder sig om at vide nøiagtig, hvad manden lærer. Dertil har de slet ikke taalmodighed. Det er dem nok, at de kan skrige „Tolstoy, Tolstoy." — Alvoret mangler. Respekten for sandhed og kjendsgjerning.

Man fristes til at mindes Carlyles billede af den dannede almenhed i hans tid. En flok gjæs uden forstand og uden vilje. Men en gutunge, som ikke duer til andet, kan gjæte dem, naar han bare kjender knebet. Han svinger med et af disse legetøisstykker, der ved svingningen frembringer en jevn skraldende lyd. Og straks samler gjæssene sig og følger lyden.

Nu siger skralden „Tolstoy, Tolstoy, Tolstoy" . . . og flokken følger snadrende navnet efter.

Desværre, saa er det vist i stor udstrækning. Men naturligvis er der ogsaa dybere grunde for, at en saa overfladisk og ensidig lærer som Tolstoy kan blive det dannede Europas profet. Derom ved leilighed.

Emerson og Nietzsche.

Amerikaneren Ralph Waldo Emerson synes ved siden af Schopenhauer at være den eneste tænker, som Nietzsche, skjønt naturligvis ogsaa han fordømmes, har spor af agtelse eller nogetsomhelst tilovers for. Forøvrigt synes Nietzsches forkyndelses hovedpunkt at være: „Der gives blot én filosofi, og Nietzsche er dens profet; med mig fødtes visdommen til verden — kanske verden med; efter al sandsynlighed verden med."

Men Emerson og Schopenhauer lader sig alligevel omtale. Schopenhauer er den sidste tysker, som der kan tages hensyn til, han var virkelig lidt af en tænker, skjønt han tænkte som et æsel og skabte et system, der slaar sig selv ihjel. Men mere kan man jo ikke vente af bare mennesker.

Emerson derimod har næsten naaet frem til noget i lighed med et hjerte i Nietzsches bryst. Denne føler formelig en art slegtskab med den populæreste af alle filosofer, yankeegeniet. Han drages uvilkaarlig mod ham. „Emerson ernærer sig udelukkende ved ambrosia." Og han er glad; han eier „den godmodige og aandfulde *Heiterkeit* (gladlynthed)," som overmennesket skal være i besiddelse af. Han lever, „saa han hverken ved, hvor gammel han allerede er, eller hvor ung han endnu kan blive." Han er „meget mere „illumineret", mangfoldig, fin end Carlyle, og fremfor alt lykkeligere." I modsætning til Carlyle er han — den populære yankeefilosof — „en smagens mand".

Hvem skulde nu ogsaa drømt, at Emerson, den stille, beskedne amerikanske landsbytænker, som ingen saltomortaler gjør for publikum for at tiltrække sig opmerksomhed og ikke dundrer løs paa nogen overdrivelsernes og de tilspidsede ensidigheders stortromme, hvem derfor Europas dannede publikum aldrig har skjænket opmerksomhed, at han skulde være en af de to eller tre individer i den menneskelige verden, som har fundet naade for Zarathustra—Nietzsches øine og kunnet staa for hans strenge dom og gudeomstyrtning? — Nu ganske vist, der *er* en lighed mellem de to: tilbedelsen af den personlige selvstændighed og kraft, af glæden og stoltheden; men forskjellen er umaadelig: Emerson vandrede stille og rolig den vei, han udpegte, og mente, at alle menneskenes børn kunde vandre den med ham; Nietzsche derimod vandrede den ikke selv og troede ikke, nogen anden kunde gjøre det. Den ene var positiv og fornuftig, den anden blot negativ og behersket af en altbeseirende ærgjerrighed efter at tirre og modsige fornuften. Den ene saa livets vei gjennem det „stolte had", den anden gjennem den varme kjærlighed.

Det vilde være vanskeligt at finde et bedre vidnesbyrd om Emersons alsidighed og reelle magt og dybde, end at han virkelig kunde tiltrække to saa inbyrdes og hver for sig fra ham selv grundforskjellige og kritiskfordømmende naturer som Thomas Carlyle og Friedrich Nietzsche. Carlyle var nemlig næsten ligesaa fordømmende overfor alle andre tænkere og forfattere som Nietzsche selv. Vi har Nietzsches aandrige og affeiende dom over Carlyle — den er ganske carlylesk („opkastet pessimisme"); det vilde været ganske interessant ogsaa at have havt Carlyles dom over Nietzsche; den var utvilsomt blevet vel saa kraftig og malende. Men disse to, som staar ved modsatte poler og er uenige om alt, de mødes i ét — at delvis undtage Emerson fra deres almene banstraaleudslyngning mod alle andre, som bruger pen eller hjerne. For englænderen Carlyle var amerikaneren Emerson „den eneste forstaaelige røst i tiden", og for tyskeren Nietzsche var han omtrent det eneste glade menneske i tiden; den eneste ogsaa, som havde forstand nok til undertiden at være ufornuftig. En fransk kritiker — jeg har glemt navnet — finder ham at være omtrent den eneste anglosakser, der eier „aand".

Skulde dét ikke være nødvendigt at slutte, at den mand, der er gjenstand for saadanne udtalelser fra saadant hold, maa være værd at kjende? Selv om han er yankee — og var stolt af at være det. Han var endog demokrat af hele sin sjæl, og som Nietzsche antyder, yderliggaaende optimist. Og ligefuldt kunde han finde naade baade for Nietzsches og Carlyles øine, skjønt begge var rasende antidemokrater og bitre pessimister.

Emersons bøger bestaar omtrent udelukkende af *essays,* som oprindelig blev holdt som foredrag rundt om i New Englands byer og landsbyer. Tildels endog som prækener fra gamle kirkes prækestole. Han var og han er „populær" derover — denne eneste „gud", som Carlyle og Nietzsche vil lade blive staaende. Hans essays læses derover af alle. Hos os vilde vel neppe hans bøger endnu kunne sælges i hundre eksemplarer. Thi han er ikke „morsom" som Nietzsche; han morer ikke sit publikum som denne ved at stille alle ting paa hovedet. Der er intet nietzschiansk braak eller selvskryd hos denne stille amerikaner.

Underlige er verdens veie. Emerson skulde vi have ventet at møde

i et gammelt, sterkt, høitstaaende kultursamfund; Nietzsche derimod heller, trods sin genialitet, i et vestamerikansk nybygge, hvor guddommelig frækhed endnu imponerer. Antyder kanske dette grunden til, at Nietzsche i vort unge, ufærdige samfund er blevet filosofen par excellence, de unges høvding, — tilsyneladende den eneste tænker, som har sat noget dybere merke i vort aandsliv og i vor literatur?

Sikkert er det, at for tiden staar Nietzsche og hans filosofi bagom de fleste af de fænomener og barokke udtalelser, som forbauser os i tidens hjemlige aandsliv. Og er det ofte lidt ækelt at se mesteren selv paradere med overmenneskeminer, saa — himlen bevare vort taalmod! — hvad maa det da ikke være at se hver „lille Peter Jensen, spillemand i grænsen," hver, som kan læse et vers eller en aandrighed ud af sin hjerne, hvor bitteliden og uanseelig han end maatte være, sætte overmenneskemasken paa sig og brøle sin foragt for os vanlige dødelige ud over os!

Nietzsche dømte ofte strengt, men mon han ikke vilde dømt disse efterplaprende overmenneskepuslinger strengere end alt andet, udøst over dem al den bitterhed og foragt, han i saa rigt maal eiede og saa veltalende kunde give udtryk? Mon hans dom ikke vilde gaaet i retning af, at af alt det skrækkelige i verden, er dog disse fortvilede forsøg paa at agere overmenneske *Das ganz allzu Schrecklichste.*

„Kringsjaa"s Redaktion.

*Under redaktørens ophold udenfor landet i vintermaanederne styres tidsskriftets hjemmeredaktion af forfatteren, hr. **Nils Kjær.** Redaktøren vedbliver dog at levere det samme arbeide som hidtil til „Kringsjaa"s sider, og redaktionsartikler eller redaktionelle udtalelser skriver sig fremdeles fra ham.*

Nogen forandring i *„Kringsjaa"s* program vil det nye aar ikke bringe. Tidsskriftet vil som hidtil søge at fremlægge alt af betydning, som fremkommer i udlandets tidsskriftliteratur og tildels i den almindelige literatur. Det vil gjengive alt saa kortfattet, oversigtligt og letlæseligt som muligt. Hvad der er af større betydning, vil det selvfølgelig afse mere plads. Det vil saaledes som hidtil holde sine læsere i stadig og direkte berørelse med de mænd, som er det aandelige og materielle livs førere og høvdinger i samtlige store kulturlande. Om store aktuelle spørgsmaal søger det særlig at samle fremragende autoriteters udtalelser for og imod. Det er og har altid været redaktionens ærgjerrighed, at læserne ved *„Kringsjaa"s* hjælp skulde kunne følge med ikke blot i vort eget lille lands rørelser, men ogsaa i de bevægelser paa alle livets omraader, som gaar igjennem de store kulturlande. Tidsskriftet har medtaget alt, hvad der berører menneskenes sind i vor tid — religiøse, sociale, industrielle, tekniske spørgsmaal og bevægelser. Alt er blevet belyst ved artikler hentede fra mange landes og mange standpunkters bedste mænd.

Det har ogsaa været redaktionen magtpaaliggende at meddele mere korrekte ideer om fremmede lande, end de fleste paa forhaand har. Derfor er der medtaget rækker af artikler, som skildrer livet eller enkelte sociale forhold i de forskjellige lande — altid fra forfattere, som taler med kjendskab

og autoritet. I det hele maa det altid erindres, at enhver artikel af betydning i „*Kringsjaa*“ er skreven af en „fagmand“, der ikke blot har et navn blandt os nordmænd, men gjerne et navn kjendt over den hele verden. Der gjengives blot artikler, hvis forfatteres navne er de bedste, eller for hvilke et af de store verdenstidsskrifter staar ansvarligt. Andenrangs tidsskrifter, ugeblade eller dagsaviser benyttes aldrig, uden at læserne gjøres specielt opmerksomme paa kildens mindre trygge beskaffenhed. Et par undtagelser herfra skyldes uheld eller redaktionel forsømmelse.

Om end saaledes „*Kringsjaa*“*s* program vil forblive ganske uforandret, er det dog sandsynligt, at aargangen vil blive af mere end vanlig interesse, fordi aaret selv tegner til at blive rigt paa begivenheder, medens mange ting, der længe har været forberedt, holder paa at modnes. Tidsskrifterne udsender ogsaa rige indholdsfortegnelser for det kommende aar. I det hele bliver det vistnok en tid, da de vil tabe meget, som ikke har anledning til at følge med og se, hvad der foregaar, hvad der siges, og hvad der tænkes ude i den store verden omkring os. Saavidt redaktionen bekjendt, er „*Kringsjaa*“ det eneste middel hertil for norske læsere. Faa har raad og ingen tid til at holde udenlandske tidsskrifter nok til selv at følge med direkte gjennem dem.

Originale bidrag af vore egne forfattere, videnskabsmænd og kritikere vil fremdeles foreligge i samme udstrækning som før. Der vil ogsaa blive gjort forsøg paa at faa bidrag fra vore egne praktiske fagmænd, teknikere og forretningsmænd. Over det kjendte merke *P. E.* leveres regelmæssige uddrag fra den naturvidenskabelige fagpresse.

Noveller, fortællinger og letlæste skildringer fra fremmede lande — originale, oversatte eller bearbeidede — vil ogsaa fremdeles finde plads mellem de mere solide artikler.

Forskjellige meddelelser.

Elsass-Lothringen. Tanken paa en revanchekrig synes ikke længer at beherske gemytterne i Frankrige. Man vil erindre, at digteren François Coppée isommer rettede en appel til nationen tilbedste for Elsass; men den fandt ingen gjenklang. Et fransk blad har samtidig henvendt sig med forespørgsler om folkestemningen til forskjellige personer af alle samfundsklasser, men de faste svar gaar ud paa, at man ingen ny krig ønsker. „Ingen fransk bonde tænker paa at gjenerobre Elsass“, svarede en, og hvad bourgeoisiet angaar, saa er det heller ikke lystent paa at slaas.“ Isæf synes den slægt, som er bleven voksen efter 1870 at bekymre sig lidet om den nationale ydmygelse; den er tilbøielig til at betragte tabet at Elsass som en historisk begivenhed. Anderledes stiller dog de mænd sig, som var med og led og stred dengang. I veteranerne lever det gamle had og det gamle haab.

„Vil en amputeret“, siger Jules Claretie af det franske akademi, „kunne betragte som rent historisk den time, da hans arm blev afsaget?“

Nordiske tidsskrifter.

Nordisk Revy. — No. 7—8, 1897. — *Volontaire:* Musikrevy; *J. Kreüger:* Johan III och den katolska reaktionen; *Georg Adler:* Louis Napoleon som statssocialist; *Laicus:* Försäkringskomiteens lagförslag; *Kurt:* Isbrytning eller försumpning; Nya bøker, osv. osv.

Tilskueren. — Januar 1898. — *Niels Møller:* Stjernenat; *Joh. Mygge:* Forsøgene med Røntgen-Straaler paa Københavns Kommunehospital; *Vilh. Lassen:* Venstreministerium; *S. Schandorph:* Til Frokost; Et Brev fra *I. P. Jacobsen*; *R. Berthorn:* Aarets Spørgsmaal; *Vald. Vedel:* Digte.

Samtiden. — November—December 1897. — *Dr. Andreas Aubert:* Pompeji i juli maaned; *Fritz Thaulow:* Stradivarius 1682; *Viljam Olsvig:* Lidt Holberg; *Gerhard Schjelderup:* Tannhäuser for 50 aar siden; Oversættelser; *Gerhard Gran:* Literatur.

Husmoderen. — Tidsskrift for hus og hjem, redigeret af frk. Marie Jørstad. 11. aargang 1897. Udkommer fjortendaglig med interessant og vekslende indhold. Foruden praktiske artikler for hus og hjem, nyttige raad og vink osv. indeholder det biografier, digte, populærvidenskabelige opsæt, fortællinger og skisser af vore yngre forfattere m. m. Det er et fortrinligt familietidsskrift, der bringer noget for alle.

Finsk tidskrift. — December 1897. — *Eliel Vest:* Nationalkampen i Slesvig; *Georg Schauman:* Ruskin's ekonomiskt-sociala tankar; *Johannes Øhquist:* Johannes Brahms; *Jac. Ahrenberg:* Finsk konst. osv.

Notitser.

— Vigtor Hugo spiritist. — Blandt den berømte digters uudgivne papirer har man fundet et manuskript, der omhandler *borddans*. Det er et meget besynderligt arbeide og er forfattet paa en tid, da spiritismen var høit imode. Hugo vilde ikke have det offentliggjort, saalænge han levede, og ihændehaveren er i tvil om, hvorvidt han har ret til nu at lade det trykke.

— Hamburgs handel. — Værdien af de varer, der indførtes til Hamburgs havn i 1896, beløb sig til 1 milliard 541 millioner 772 tusen kroner mod 1 milliard 495 millioner 296 tusen kroner i 1895.

— Verdens dampskibsflaade. — Først i rækken er Storbritanien med en tonnage af over $6^1/_2$ million; derefter kommer Tyskland med henved 1 mill.; de Forenede Stater med 800,000 er som det tredie land i rækken, og det fjerde er Frankrige med 628,000, det femte er Spanien med 328,900 ton paa 390 dampskibe, medens Norge, der er no. 6 har 288,600 ton paa 568 dampskibe. Derefter kommer i betydelig afstand henholdsvis Italien, Nederlandene, Sverige, Danmark, Rusland, Grækenland.

— Kvindelig ekspedition. — „*Times*" meddeler, at der fra New York skal udgaa en kvindelig ekspedition til guldminerne i Alaska. Omtrent 60 kvinder vil deltage, og enhver af dem erlægger til den fælles reisekasse 800 dollars. I Dawson City, centrum i minedistrikterne, vil de ofre sig for forskjellige beskjæftigelser. Nogle af dem vil grundlægge et hospital, andre hoteller og gjæstgiverier, butiker o. l.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND XI. 15. FEBRUAR 1898. HEFTE 3.

Belfort — En fransk grænsefæstning.

(Efter Paul Gsell i *„Monde Moderne“.*)

Belfort ligger omgivet af furuklædte, i lange maaneder af aaret snedækte aaser. Landskabet er melankolsk og nordisk, og det triste indtryk forøges end mer ved de frygtelige fæstningsverker, som omgiver en

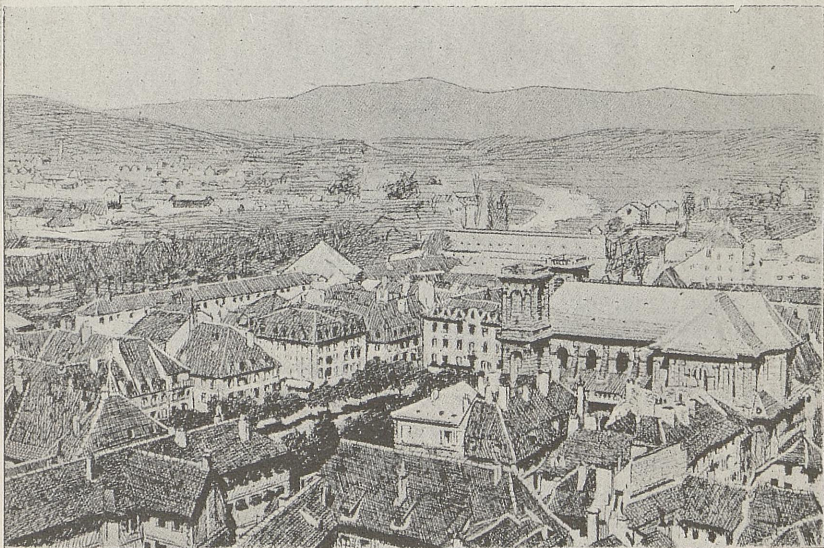

Belfort.

paa alle kanter og som bringer en krigen — dens minder og trusler i erindring.

Et stort antal af Belforts indbyggere har en germansk udtale, og der merkes tysk naboskab i flere retninger; men befolkningen er ellers

ikke af germansk type. Legemsformen er høi som paa den anden side af Rhinen; men blandt damerne dominerer brunetterne over blondinerne, og man finder ofte en eiendommelig race mennesker, brune, nervøse, som synes at tilhøre et sydligere strøg. Desuden nærer Belforts indvaanere en yderliggaaende hengivenhed for Frankrige, hvilket bevises af den dyrkelse, de viser den franske løve, et monument til minde om forsvaret i 1870; det findes gjengivet i alle blade og udstillet i alle butikvinduer og er et talentfuldt verk af monsieur Bartholdi fra Elsas. Løven reiser sig paa sin sokkel og betragter i en halvtliggende stilling det omgivende landskab. Hvad slottet angaar, præsenterer det sig som byens fornemste bygning paa toppen af en klippe og vender mod øst. Pladsen bag slottet er rektangelformig,

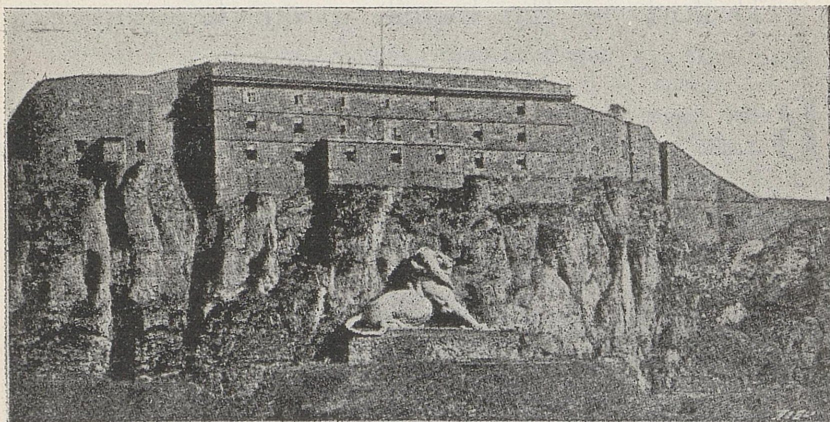

Løven og slottet.

en kilometer lang, og de to fjerneste hjørner danner to sterke forter: *la Justice* og *la Miotte.*

La Miotte er et taarn, hvorfra man kan se alle omgivelser i vid kreds. Overalt ser man soldater og atter soldater; det ser ud, som om hele verden er samlet dér for at eksercere. Byen er omgivet af en mur, hvor der er hul i hul til morderiske geværer og kanoner. Landskabet er meget smukt; floden slynger sig blank og stille gjennem skogen, og horisonten lukkes af Vogesernes blaa toppe.

*
* *

Fra hvilken tid skriver Belfort sig? Dette kan man komme til kundskab om ved at studere byens museer, hvor der findes levninger fra meget gamle tidsperioder; men byen er forholdsvis ung. Den bestod engang bare af nogle bondehytter; det store slot er antagelig opført i det 11te aar-

hundrede af grev Montbéliard. Først i 1307 fik indvaanerne af Belfort rettigheder som franske borgere; men forresten blev byen ved at staa under det tyske herredømme, efterhvert som greverne af Montbéliard faldt fra.

Det var i 1636, at greven af Sutze i Ludvig den 13des navn bemægtigede sig byen, og dette overfald blev billiget i 1648 ved den westfalske fredstraktat.

Ludvig den 14de sendte sin store fæstningsingeniør Vauban afsted for at anlægge fæstningsverker i byen; mange af disse eksisterer den dag idag, skjønt de fleste nu er til ingen nytte, da de senere tiders har gjort dem ganske overflødige.

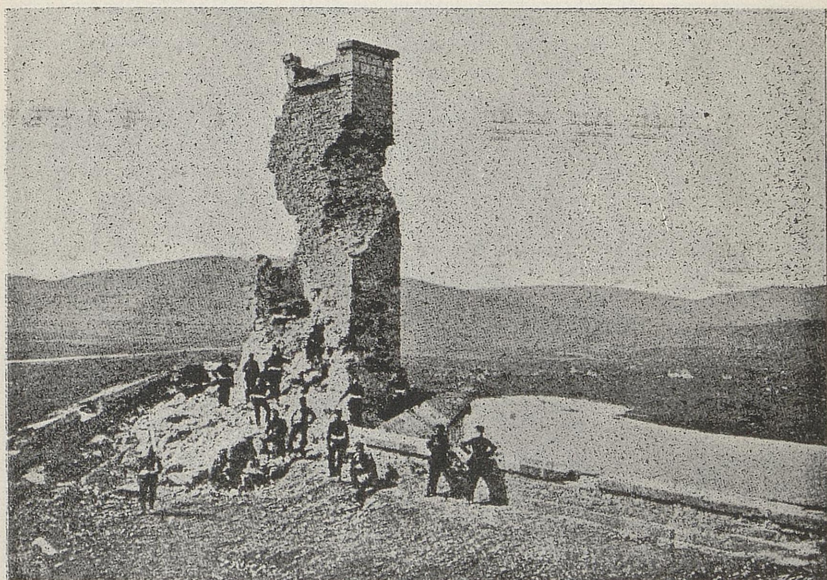

Tyskerne ved La Miotte.

I 1813 og i 1815 maatte Belfort udholde en haard beleiring; men siden blev det ikke beleiret før i 1870.

*

* *

Den 2den november 1870 viste prøiserne sig nordøst for byen, og efter et par slag delte de sig i to kolonner for at omringe den og indtage den.

Kommandanten, oberst Deufert-Rochereou, havde til sin raadighed et meget ufuldkomment forsvarsmateriel; meget af det skrev sig endog fra Ludvig den 14des tid. Den 4de november sendte den tyske general Treskow oberst Deufert følgende skrivelse:

„Meget ærede hr. kommandant!

Jeg har ikke til hensigt at bede Dem overgive Belfort til mig; men jeg stiller Dem alvorlig for øie alle en beleirings rædsler, og det er mit ønske at lade saa mange som muligt af byens borgere skaanes for krigens vederstyggeligheder."

Til dette svarede den franske oberst:

„Jeg har med opmerksomhed læst Deres brev. Af hvad De udvikler for mig, kan jeg imidlertid ikke se andet, end at den tyske armees retræt er den eneste udvei til, at Belfort — med varetagelse af ærens og humanitetens krav — kan undgaa beleiringen."

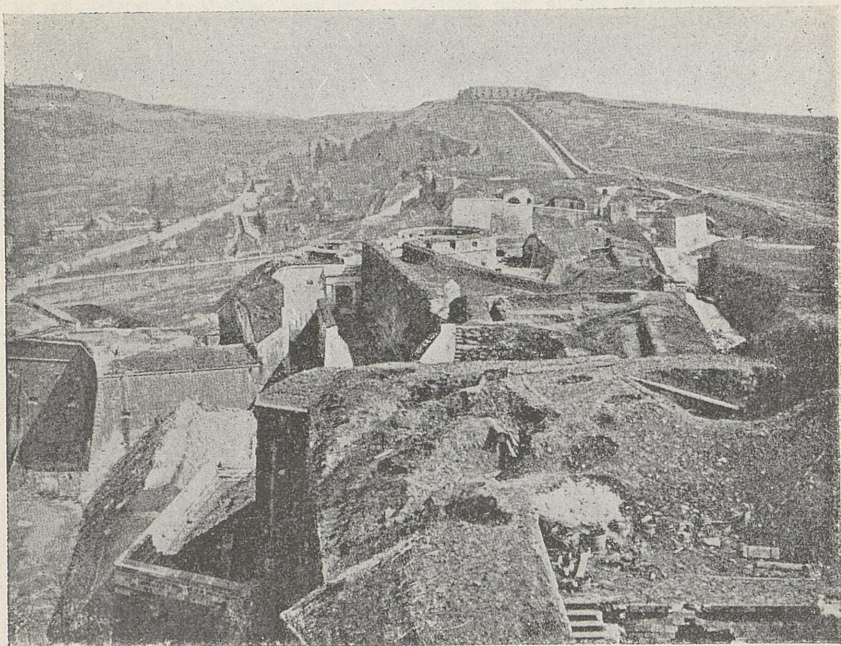

Belforts fæstningsværker.

Man forstaar let, at general Treskow ikke efterkom denne spøgeulde opfordring, men fortsatte sine rekognoseringer af terrænet med det maal for øie at storme byen. Den 24de november angreb han endelig en høide øst for staden. Oberst Deufert forstod, at bombardementet straks vilde paafølge, og ved befolkningens hurtige bistand fik han istand improviserede bjælketage til beskyttelse for de mest udsatte gader og huse. Den 3die december tog det til at regne med granater, men Belfort holdt tappert stand. Efter 14 dages vedvarende bombardement blev en prøisisk parlamentær afsendt til oberst Deufert med et brev fra præsidenten i Schweiz

med tilbud om at modtage alle kvinder og børn og oldinge i Belfort, indtil krigen var slut; men tilbudet blev ikke modtaget.

Beleiringen fortsattes og garnisonen begyndte at smittes af en vis demoralisation. Paris havde nemlig kapituleret den 29de januar, og tyskerne udbredte nyheden med alle de midler, som stod til deres raadighed. Den 8de februar blev et af Belforts sterkeste forter indtaget; men Deufert udstedte en proklamation til byens folk og til sine soldater om at holde tappert stand, indtil fredsslutningen var undertegnet, for at vise verden, at de havde været udholdende nok til at redde æren, mens alle de andre havde været nødt til at overlade den til fienden. Disse kraftige ord bragte atter modet til at stige. Belforts indbyggere ventede ikke mer paa beleiringens ophør; de var besjælede af den rette borgeraand. Treskow skrev til Deufert, at han vilde fordoble sine angreb; men Deufert opbød alle sine kræfter til forsvar. Saa kom en depeche fra Bismarck med følgende indhold: „Kommandanten i Belfort har som følge af omstændighederne at bifalde Belforts overgivelse.“ Deufert sendte øieblikkelig et budskab om dette til den franske regjering; men faktum var faktum. Den 17de og 18de februar forlod derpaa den franske garnison under vaaben med sine faner Belfort; men folkets sympati fulgte ikke oberst Deufert; skjønt han havde fortjent den.

*

* *

Nu er Belfort en ganske ny by. Fra 1875 er der anlagt 4 store forter med moderne vaaben og forsvarsmidler, og man regner sikkert paa, at den vil kunne udholde mindst 6 maaneders beleiring. Levnetsmidler findes for et helt aar. Garnisonen bestaar af omkring 50 tusen mand. Befolkningen har fordoblet sig 3 gange og udgjør omkring 30 tusen — deriblandt mange fra Elsas. Man behøver ikke at frygte for mangel paa arbeide i Belfort; for byen er en industriby af høi rang med smeltehytter og mekaniske fabriker, hvor de forskjelligste ting forarbeides. Der er overalt et liv og en virksomhed, som er forbausende, ikke mindst i de store bomuldsfabriker. Det er interessant at se, hvorledes de store baller kommer rullende, gribes af maskinen, opløses, kardes, spindes og forlader maskinerne som den fineste traad. Det er en industriel metamorfose saa storartet, som man kan ønske den, og man bliver aldrig kjed af at betragte den. Den lille kjække by har lidt meget; men naar man tager dens fremgang i betragtning, saa er der al grund til at haabe det bedste for dens fremtid; det er heller ikke mer end retfærdigt, om byen gjennem en ny udvikling faar lidt vederlag for de haarde prøvelser, den gjennemgik for 26 aar siden.

Muhamed — Arabiens Profet.

Af H. Tambs Lyche.

III.

Efter det stormende bryllup lever Muhamed i femten aar stille og rolig i Mekka som en af byens kjøbmænd. Samlivet med Khadija synes at have været ganske idealt. De fik fire døtre og to sønner, hvoraf dog de to sidste døde i en ganske ung alder. Deres hus bliver snart mødestedet for nogle slægtninge, hvis reiser og tanker har givet dem en høiere intellektuel udvikling end den almindelige; de har lært at se ned paa det arabiske krasse hedenskab og har vænnet sig til at tænke frit. De udgjør en del i hvert fald af Mekkas aandsaristokrati. Der er Khadijas onkel og Muhameds onkler, og desuden den sidstes frigivne slave Zeid, samt andre. Der tales om religion og religioner, om folkets fremtid, om det absurde i, at menneskeheden er splittet mellem saa mange forskjellige livsformer. Muhamed er faamælt, taler sjelden og benytter faa ord. Han taler rolig og mildt, men med en bestemthed og klarhed, som tyder paa, at han har tænkt nøie over det emne, hvorom han ytrer sig. Og hans blotte nærvær stemmer altid selskabet til alvorligere samtale; letfærdighed af nogen art trives ikke, hvor han er.

Han skildres for os i denne tid som mager, om end af en sterk benbygning, foroverbøiet; et ansigt med skarpe træk, sortlokket haar, som falder ned over skuldrene, mørke lysende øine, der som regel har blikket fæstet drømmende langt ude i det blaa. Endog naar han taler, er øinene langt derude; kun naar han lytter opmerksomt paa en anden eller har noget at sige ham personligt, fæster han blikket fuldt paa vedkommende og vender samtidig sit hele legeme imod ham. Panden er høi og bred. Han er ikke vakker, men der er dog noget ved ham, som ofte vinder ham opmerksomhed. Reiser han sig, fortæller den nøiagtige tradition videre, er ryggen bøiet; bevæger han sig, sker det „med smaa, men faste skridt som en, der gaar ned ad bakke.“ Bliver han vred, svulmer den lodrette aare tvers over panden mellem øienbrynene til en bred mørkerød stribe. Vred bliver han dog sjelden, og endnu sjeldnere lader han andre ane, hvilken lidenskab der bor i hans bryst. Kjøbmandens væsen er præget af en mild værdighed og en fast tillid baade til sig selv og andre, der senere bliver hans eneste beskyttelse mod forfølgere. Han holder af alle dyr, og de gjengjælder hans venskab. Sjelden gaar han et barn forbi uden at tale til det; han er derfor ogsaa børnenes ven i det hele naboskab. For de fattige er han ved hjælp af sin rigdom et ligefremt forsyn. Alle, som

kommer ham nær, holder af ham, og adgangen til hans venskab staar vidaaben. „Han var aldrig den første," siger traditionen, „til at slippe den haand, der blev ham rakt." Hans frigivne slave, Zeid, foretrak at blive hos Muhamed og tjene ham fremfor at vandre hjem til sine egne fædre. Overfor ham slaar ikke Voltaires sats til, at „ingen er en stor mand for sin kammertjener." Muhamed var altid størst i deres øine, som stod ham nærmest og kjendte ham bedst.

Vi finder dog, at man snart, naar Muhamed gaar forbi paa gaden, hvisker til hinanden og siger: „Der gaar han, som taler med guderne". Han har øiensynligen i hele denne tid ubevidst forberedt sig for sit profetiske hverv. Medens han har lyttet til de andres tale, deres tvil og indvendinger, har hans egne overbevisninger modnedes og faaet stadig større magt over ham. Hvad det for ham i denne tid, ligesom ogsaa senere, væsentlig gjaldt, var at faa fuld klarhed over de religiøse grundideer; friere filosofiske eller teologiske spekulationer interesserede ham ikke. Det var for ham kun om at gjøre at vide med fuld vished, at der *er* en retfærdig og barmhjertig Gud, eller at den skabende og altopholdende Almagt er retfærdig og god. Isaafald vilde han ogsaa kunne føle sig overbevist om, at der er en retfærdig styrelse af det menneskelige liv, og at hver vil faa det, som han fortjener. Og da saadan retfærdighed tydeligvis ikke sker fyldest i *dette* liv maatte han ogsaa kunne føle sig sikker om, at der gives et liv *efter* dette, der vil give retfærdighedens krav opreisning.

Om disse tre elementære ting er han i denne tid utvilsomt kommen til stigende vished. Det har irriteret ham at høre de andres tvil; aaren i panden har da svulmet op, og han har allerede følt den profetiske trang til at staa frem og vidne om den sandhed, som har forekommet ham saa klar og selvindlysende. Det har forundret ham, at ikke de andre ogsaa har seet og følt paa samme maade; thi „er ikke alt et tegn paa Guds tilværelse" — det grønne græs, fuglenes sang, vor egen personlighed, vor evne til at føle medlidenhed med hinanden? Og hvem kan i denne verden, hvor alting ellers er absolut orden, tvile paa et lige ordnet moralsk verdensstyre. Hvem evner at tro, at han kan undslippe følgerne af sin synd, selv om han skjuler sig i graven?

Hans tanker bliver ofte for alvorlige og dybe, og lægger for meget beslag paa ham til at tillade ham at forblive i Mekka. Han flygter fra dets larm og fra sine forretninger til de øde bjerge i nærheden, hvor hulen *Hira* er et af hans mest yndede tilflugtssteder. Her tilbringer han ofte mange dage uden spise, drikke eller hvile, eller han streifer uden maal omkring mellem fjeldene, grublende over de store problemer, jagende sine egne tvil og søgende en fuldere vished.

Ofte paa disse vandringer har vel ogsaa den tanke nu begyndt at

røre sig hos ham, om det ikke var hans pligt, siden han syntes at være det eneste i Arabien, som saa og følte sandheden, at staa frem og forkynde den. Ogsaa han saa et folk, der var som en hjord uden hyrde; han saa, hvor den manglende forstaaelse og den manglende dybe følelse af de religiøse grundsandheder gjorde folkets liv overfladisk og lavt. Han har følt, hvorledes den mægtige tro, han nu selv begyndte at eie, vilde kunne løfte dette folk, gjøre det sterkt, stort og lykkeligt. Men hvor turde han, den jevne kjøbmand driste sig til et saadant verk.

Med saadanne tanker og tvil har han flakket om i den golde fjeldørken under den stjernesaaede nattehimmel. Undertiden var han alene paa disse udflugter, men oftest ledsagedes han af Khadija, undertiden af sin hele familie. Bliver tvilene og de indre kampe altfor sønderrivende, søger han tilflugt hos Khadija, fortæller og forklarer alt, møder sympati og gjenvinder sindets ro.

Men kampen bliver stadig voldsommere, den dreier sig mere og mere om hans eget kald. Der findes ikke længer tvil i hans sjæl om de religiøse sandheder; han ser dem saa klart, som han ser Khadijas ansigt, og han føler dem som en magt, der har ham fuldstændig i sin haand. Gud, en kommende regnskabsdag, og et liv efter dette var for ham kjendsgjerninger, som det var sørgeligt og forsmædeligt at se menneskene ignorere. Allerede nu har der vel undertiden banket hedt blod i hans aarer, og reist sig i ham en lyst til at ryste ved nakken den, som kunde stridigt fornegte eller letfærdigt omtale disse ting.

Det var særlig fra samvittigheden, at Muhameds religion sprang; det er fremforalt en etisk religion, en intens moralsk vækkelse. Derfor udgjorde ogsaa den kommende store regnskabsdag igrunden det centrale punkt i hans lære. Han bliver senere aldrig træt af at forvisse sine landsmænd om, at regnskabsdagen skal komme saa vist, som solen gaar ned. „Og hvad skal bringe dig til at forstaa, hvad den store regnskabsdag er? — Da skal alt dit liv og din hele sjæl ligge aabne for regnskabsdagens dommer; alt, hvad der er skjult, skal blive aabenbaret, og efter disse gjerninger, som de saaledes belyst vil vise sig, skal du blive dømt til paradisets glæder eller til helvedes pine“. Senere udmaler han ganske realistisk en del af de godes belønning, men i denne tid har vel det hele staaet mere vagt for hans sind; kun dommen selv klar og grei; forresten blot til den ene side et hav af lys og velsignelse og til den anden mørke og lidelser.

Det var netop dette klare syn og den overvældende overbevisning om at eie den store sandhed, der nu gjorde kampen saa voldsom angaaende hans egen optræden. Der er intet, et menneske vanskeligere kan bære

skjult i sit eget bryst end en sandhed, som tør antages at være af betydning for ens medmennesker. Muhamed havde ikke for intet været kjøbmand hele sit liv; han var en nøgtern mand. Han havde havt anledning til at se og høre, at han blandt Mekkas bedste mænd stod alene med sit klare syn og sine intense følelser af sandheden. Han havde seet en del af kristendommen og jødedommen. Han saa, at disse i store træk vilde og indeholdt det samme, hvoraf hans sjæl var fuld; men han mente ogsaa at se, at begge disse religioner og særlig kristendommen var blevne opblandede med saa meget rent hedenskab og pur spekulation, at de væsentlige og enkle grundsandheder skjultes deraf og blev ude af stand til at øve den indflydelse, som de skulde. Det forekom ham, at hvad der nu havde faaet liv i hans sjæl, undgik alt dette; her stod de faa enkle og væsentlige ting frem *som* det væsentlige, og intet skjulte det, alt fremhævede det. Dette gjorde, at hans ideer maatte kunne forstaaes af alle mennesker, endog af den mest enfoldige. Der var intet i dem, som kunde stride imod kristendommens eller jødedommens store ideer; tvertom maatte deres indpas ogsaa paa disse omraader bringe klarhed og forenkling.

Han følte sig saaledes som bæreren, og den eneste bærer, af et budskab, som maatte kunne blive den hele menneskehed til velsignelse. Men hvis saa var, blev det jo klart, at det var hans kald at meddele budskabet til verden.

Kunde han imidlertid vove at tro, at alt forholdt sig saaledes? Kunde det ikke være onde fristende aander, som jagede disse tanker ind i hans sind for at ødelægge ham? Var det kanske ærgjerrighedens synd, som anfaldt ham i hans firtiende aar? Var han i det hele værdig en saadan opgave? — Aa, hvor kunde han fordriste sig til at tænke sig selv i forbindelse med et verk saa stort!

Og han løb rastløs om mellem de mørke fjelde, knælede, bad, kjæmpede og fortvilede. Med stigende styrke følte han kaldet over sig. Han maatte forkynde, hvad han følte. Men hvor turde han? . . . . . . Døden var bedre, sagde han ofte til sig selv, end denne tvilraadighed. Og han bad om et tegn, et værk, udenfor det almindelige, dersom det virkelig var Guds vilje, at han skulde være hans sendebud.

IV.

Han er bleven firti aar gammel; Khadija er fem og seksti. De er sammen i hulen Hira. Voldsommere end nogensinde raser kampen i Muhameds sind. Han har tilbragt dagen i bjergene, er kommet træt hjem og er sovnet ved Khadijas side efter at have bedt om et „tegn“.

. . . . . Søvnen er borte; en vidunderlig fred hersker omkring ham. Han føler en art salighed. Pludselig staar der en lysende skikkelse ved

hans leie. En engel. Bønnen maa være hørt, og her er tegnet. Et bud fra Gud. Og Muhamed ved med en viden, der kommer indenfra, at det er erkeengelen Gabriel, som staar hos ham.

„*Læs!*“ lyder det i hans øren.

„Jeg kan ikke læse.“

„*Læs!*“

„Hvad skal jeg læse?“

„*Læs!*“, og han ser eller hører de første linjer af Koranen, som blev aabenbarede:

„I Herrens navn! Hans, som er Skaberen, —
som skabte mennesket af størknet blod alene, —
Læs! thi din Gud er god og naadig.
Det er ham, som har lært menneskene at skrive med pen,
og alt, hvad de ved, har han lært dem.
Men, sandelig, mennesket er trodsigt,
fordi det finder sig selv i en overflod af rigdom.
Har du ikke seet *ham*, som holder tilbage
den gudfrygtige, naar han vil bede?
Eller hvad tror du?
Har mennesket lyttet til det rette og holdt sig til gudfrygtighed?
Ser du ikke, at det har forkastet sandheden og vendt den ryggen.
Ak! forstaar det da ikke, at Gud ser det?
Lad *det* tilkalde alle sine venner; vi vil tilraabe helvedets vogter
Nei! følg ikke saadanne; men tilbed og hold dig til Herren?
Sandelig, du er Guds profet! Sandelig, jeg er Gabriel.“

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Muhamed vaagner; først fuld af jubel over, at tegnet er givet; men snart sniger tvilen sig efter. Var det kanske blot en drøm eller et tilfældigt syn eller onde aanders gjøglebilleder? Muhamed var rationalist og havde alle sine dage havt imod alt slags aandevæsen. Han havde betragtet det som overtro og humbug; skulde han da nu selv falde som et offer for disse abnorme fænomener.

Stilt reiser han sig fra leiet og farer atter ud i fjeldene. Aldrig har kampen været saa bitter som nu; thi nu kan han ikke længer henskyde afgjørelsen under bønnen om et tegn. Tegnet er jo givet, og fremdeles tviler han, tviler paa tegnet selv. Aldrig kan han komme nærmere nogen afgjørelse; nu *maa* valget træffes. Men han tør ikke tro, og han vover ikke at trække sig tilbage. Bedre var døden! Hans vandringer har ført ham til et steilt fjeldstup. Bare et eneste skridt til, og kampen vil være endt, tvilene borte, og den forfærdelige byrde løftet fra hans skuldre. Han tør ikke, kan ikke være profet. Han beder, at denne kalk maa tages fra ham.

Men det er, som lagde en mægtig haand sig paa hans skulder og tvang ham tilbage fra stupet.

Ved daggry vaagner Khadija, ængstelig over at se Muhameds leie forladt. Hun sender en tjener til Mekka for at søge ham der, og sidder selv ved hulens aabning og speider efter ham mellem bjergene. Snart viser han sig ogsaa udmattet og dødstræt. Endnu har han ingen afgjørelse kunnet træffe. Skal han tro tegnet eller ikke? Han fortæller alt til Khadija. Dog før han kommer til synet, siger han til hende:

„Du ved, Khadija, at jeg altid har talt imod spaamænd og imod alle dem, som siger sig at have omgang med aander."

Det ved naturligvis Khadija.

„Men nu er jeg selv bleven en af disse mennesker."

„Da er du visselig bleven det af gode grunde og med fuld ret."

Og vi kan tænke os, hvorledes den udmattede Muhameds hjerte atter springer til af glæde ved dette nye bevis paa en urokkelig tillid. Og nu fortæller han om engelen Gabriels besøg, om hvorledes denne havde sagt til ham, at han var kaldet til at være Guds profet. Hvert ord, engelen havde talt, var som indbrændt i hans sind.

Khadija modtager fortællingen med glædesudbrud og lovprisninger. Og Muhamed læser i hendes øine den trygge tro. Nu vælter han alle sine tvil ud for hende. Kunde det være onde aanders spil? Men hun er tryg. Hvor kunde onde aander komme ham nær, saaledes som han har viet sig til det gode? Desuden, viste ikke budskabets indhold tydelig nok dets guddommelige kilde? (Det bør her erindres, at Koranen er poesi, og at den synes i originalsproget at eie en literær skjønhed, som alle oversættelser som regel lader gaa ganske tabt.) Men er han ikke aldeles uværdig? — Ingenlunde; hvem kunde være meget værdigere dertil end ham, dersom *det* skulde betinge kaldelsen, og et feilende menneske og ikke en engel blive sendt? Men vælger ikke Gud til sine sendebud, hvem han for godt finder, og er det ikke Hans vilje og udkaarelse — ja, igrunden den kjendsgjerning, at til dig og dig alene har han givet det store budskab, som gjør udslaget . . . . .

Saaledes trøster og opmuntrer Khadija, indtil en vis grad af tro vokser op i ham. Dog er langtfra kampen endnu tilende. Fremdeles opholder han sig i fjeldørkenen og vandrer rastløs rundt, frygtende for at paatage sig det store hverv og ønskende sig døden isteden. Men i hans øren lyder der nu altid sterkere fra Gabriels egne læber:

„Staa op og prædik!
Og pris og lov din Herre!"

Og som svar til sin modløshed hører han:

„Herren har ikke forladt dig; heller ikke er han vred.
Din fremtid skal sandelig blive lysere end din fortid.
Fandt jeg dig ikke faderløs og gav dig et hjem?
Fandt jeg dig ikke vildfarende og ledede dig paa ret vei?

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Naar ved Herrens hjælp seiren bringes hjem, og du ser mænd i uoverskuelige mængder slutte sig til troen paa Gud,
da skal du synge hans pris og bede ham om tilgivelse.
Herren er naadig."

Tilsidst kan han ikke længer modstaa fristelsen; han føler klart og bestemt, at det er Guds vilje. Endnu skjælver han tilbage for hvervet; men han bøier sit hoved og siger: „Ikke min, men din vilje ske!"

Saaledes kom Islam ind i verden fra muhamedansk synspunkt; thi Islam betyder blot „underkastelse under Guds vilje". Det er at tage den Eviges vilje og gjøre den til sin i et og alt. *Det* er den nye religions navn, dens høie ideal og dens stadige aspiration.

V.

Han drog nu tilbage til Mekka som profet. Fra nu af var der ikke længer skygge af tvil i hans sind. Intet øieblik vaklede han. Hans kamp var udkjæmpet. Han og Khadija var de to første troende, og deres tro havde al ægte følelsesevne til at meddele sig til andre.

Han faar snart føle den store forskjel mellem at være den rige kjøbmand og „profeten", „prædikanten", „folketaleren", „opvigleren, som haaner de gamle guder og institutioner", og som siger ubehagelige ting om folks vante liv og færd. Man vil erindre, at der i hans hus samledes flere nære slegtninge; flere af disse lod sig snart omvende, først den frigivne slave Zeid og Muhameds gamle amme; de øvrige kunde ikke være med paa alt, men havde den varmeste beundring for de store tanker, som nu stadig aabenbaredes, og den sterkeste tillid til sin gamle ven.

Det blev nu hans skik at vandre omkring og holde møder i venners huse. Ved disse anledninger oplæstes stykker af Koranen, hvorefter Muhamed talte og med alt sit alvor søgte at bringe tilhørerne over til sin tro. Lad os høre, hvilke tanker han ved en saadan anledning formodentlig vilde minde om. Koranen citerer:

„I den Allerbarmhjertigste Guds navn!

Hvem, I venner, skaffer eder føde af himmel og jord? Eller hvem har givet syn og hørsel, og hvem kan tage dem tilbage, naar Han vil? Hvem bringer liv ud af det døde og død af det levende? Og hvem styrer alle ting? — Visselig vil I alle svare: Gud. Men vil I da ikke frygte

og lyde ham? Thi Han er den ene sande Gud, og hvad bliver der udenfor sandheden uden løgn? Hvorledes kan I da vende Eder bort fra sandheden? Kan nogen af Eder skabe et levende væsen, og saa bringe det til at vende tilbage i ham selv? Men Gud skaber levende væsener og de vender tilbage til Ham. Mange af eder følger eders egne meninger; men en mening er ingen sandhed. — Naar uveiret truer, da anraaber I Herren og lover anger og bedring; men saasnart uveiret er over, glemmer I løftet. — Ak, venner, I ødelægger eders udødelige sjæle for at kunne nyde det nuværende liv. Men Gud vil vise eder, hvad I har gjort. Han indbyder eder til fredens boliger, og han fører did, hvem han vil. — — Følg mig; thi dette er den rette vei. Sandelig Gud er min Herre og Eders Herre; tilbeder ham; det er den rette vei.“

Ofte fortæller han ogsaa om Abraham, den første, som hyldede Islam (ɔ: underkastede sin egen vilje under Guds), om Moses og om Jesus, „Sandhedens Ord, som fødtes af en jomfru ved, at den hellige Aand overskyggede hende. Derfor kunde han allerede i vuggen svare de vise og blev et eksempel for os alle. Han blev levende optagen til himlen.“

Men samtidig advarer han imod, hvad han betragter som de kristnes falske forestillinger, særlig ideen om, at Jesus er Guds søn: „Herren alene er Gud. Herren er evig. Han undfanger ikke; ei heller er han undfangen. Og der er ingen, ingen lig ham.“

Og i det hele gaar hans forkyndelse ud paa, at der er kun En Gud og ingen lig ham; at ham skylder vi alt, og hans vilje maa vi gjøre, dersom vi vil vort eget evige vel. Og hans vilje er klar: Sky afguderi, drukkenskab og usædelighed; giv almisse; vær mild og dog standhaftig; tag dig af den faderløse og den fattige; hold Guds ord i agt og ære. Dette er hans vilje; klyng dig til den, og du vil finde, at Gud er en naadig Gud.

„Har ikke Gud sat mennesket ved de to veies skille?
Alligevel søger det ikke at tage den vei, som fører opad,
Men hvad kan bringe dig til at forstaa, hvad det vil sige at gaa opad?
Det er, at sætte den fangne fri,
at dele din føde i trange tider
med den faderløse, som staar dig nær,
eller med den fattige, som vælter sig i støvet.
Videre maa den retfærdige være blandt dem, som tror og opflammer hinanden til standhaftighed og tilgivelse.
Disse er de, som skal arve velsignelsen.“

Den, som lever efter Guds vilje i denne verden — et rent og gavmildt liv, varmhjertet imod sine brødre, uden at røre den drik, som omtaager forstanden, mild, vennesæl og sandfærdig — han skal efter døden og den store Regnskabsdag arve *Paradiset.* Paradiset bestaar af herlige

haver fulde af den deiligste frugt og af en skjønhed, intet jordisk sind kan fatte. Der vil de retfærdige leve evig i vidunderlige pavillioner, omgivne af sine hustruer og af straalende, sortøiede *hourier*, — kvindeligheden udvandret fra alt jordisk, iført de herligste legemer og fri fra al selviskhed. Men dette er blot paradisets lavere glæder; de, som naar fuldkommenhed, vil se og erfare ting, intet øie har seet, og ingen fantasi kan drømme; men deres høieste glæde vil bestaa i at skue Gud ansigt til ansigt. Mod dette blegner alle paradisets øvrige glæder.

Men de, som ikke gjør Guds vilje — ikke giver almisse, bliver drukne, er haardhjertede og gaar en broders nød forbi uden at lindre den — for dem er helvedes pinsler. Og det muhamedanske helvede er næsten ligesaa forfærdeligt som de gammelortodokse kristnes:

„Priset være Gud, skabningens herre,
den Albarmhjertige, den Alkjærlige!
Regnskabsdagens dommer!
Dig tilbeder jeg, og dig bønfalder jeg.
Led os paa den rette vei, --
deres vei, mod hvem du har vist dig naadig,
ikke deres, som er udsat for din vrede eller for feil.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Sandelig, mennesket er utaknemmeligt mod sin Gud;
sandelig, det elsker kun denne verdens goder.
— — — — — — — — — — — — — — — —
Ved den svindende dag, jeg sværger!
Sandelig, mennesket er paa veien til ødelæggelse;
alle, undtagen de, som besidder tro
og gjør de ting, som rette er,
og opflammer hinanden til at holde fast ved sandheden."

Paa sine vandringer i Mekkas gader forfølges han nu af skjældsord og haanende tilraab. Et sterkt parti stiller sig i bestemt opposition til ham og betragter ham som en farlig vranglærer og samfundsomstyrter; thi han lærer ogsaa, at alle „troende er brødre", og at herre og tjener maa behandle hinanden som saadanne. Rundt dette mere fastformede parti slutter sig al Mekkas respektabilitet, der jo desværre som regel *altid* er paa det bestaaendes side og imod den nye ting. Og endelig er der gadepøbelen, som under saadant førerskab finder sig retfærdiggjort i at have lidt „moro" med den underlige mand.

Da han forbliver taus under deres skjældsord og ikke ænser deres haan, griber de til mere solide angrebsmidler. Først slænger de søle efter ham, og tilsidst tager de til at kaste sten. Alt kan gjøres saa trygt. Manden tager aldrig til gjenmæle, forsvarer sig aldrig, og faa bryder sig om, hvordan det gaar ham. En dag slænger naboerne en gjeds indvolde

ind i hans hus. Muhamed tager dem paa en kjep og bringer dem ud af døren, hvor naboerne modtager ham med stormende latter. „Sandelig, et godt naboskab,“ siger den stille mand, og lukker døren; men latteren stanser og hoben spredes. De skammer sig.

En anden gang overfaldes han nær Kaaba af mænd, som vil myrde ham. Tilfældigvis kommer Aba Bahr, hans onkel, men endnu ikke omvendt, tilstede og beskjæmmer angriberne ved i det hellige tempels nærhed at udbryde: „Ve mig! vil I slaa en mand ihjel, fordi han siger: „Herren er min Gud.“

Hans taalmodighed under forfølgelserne vinder ham ofte endog modstanderes beundring. Aba Bahr omvendes straks efter den meddelte hændelse. Han er en af Mekkas rigeste og mest formaaende mænd og viser sin tro ved at stille hele sin formue til Muhameds og den nye religions tjeneste. Muhameds egen formue er ifærd med hurtig at rinde væk i almisser og støtte for „sagen“.

En dag har Muhamed været udsat for mishandling og overlast af sin onkel Aba Johl. Da en anden onkel Hamza, en glad verdensmand hidtil, som dog vistnok har fulgt Muhamed med opmerksomhed og stigende beundring, faar høre derom, opsøger han Aba Johl og giver ham et dygtigt slag med sin bue, hvorpaa han slutter sig til den nye religion.

Paa fire aar omvendes blot firti personer — en liden begyndelse for en verdensreligion —, og disse er alle af Muhameds eller Khadijas nærmeste slegt, flertallet formaaende mænd. De brede lag har endnu vanskeligt for at slutte sig til ham; de udsætter sig i saa fald for altfor umenneskeige forfølgelser. Enkelte trodser dog disse. Slaver omvendes og lægges paa pinebænken, til de afsværger sin tro. Straks de slipper løs, løber de til Muhamed, viser ham sine saar og lovpriser Gud og hans profet. Muhamed giver dem det mere kloge end heroiske raad heller at afsværge troen end lade sig pine; thi, siger han, Gud ser hjertet og vil intet hensyn tage til en saadan afsværgelse.

En ung mand omvendes, og af frygt for pinebænken flygter han fra byen. Men han opsnappes og fængsles; undkommer dog atter; hans moder besværger ham at forlade den nye tro; men han svarer: „Jeg følger Herrens profet og den sande tro Islam.“ Hun græder, bønfalder, forbander. Ynglingen kan ikke give efter. „O, min moder, af hele mit hjerte raader jeg ogsaa dig at vidne, at der er ingen Gud uden Herren, og at Muhamed er hans tjener og sendebud.“ Med moderens forbandelse maa han gaa. Ogsaa den stille mand i Mekka sendte et aandens sværd ind i verden, før han bragte det materielle. Ogsaa han satte forældre mod børn og ven mod ven.

Da forfølgelserne stadig øger i voldsomhed overfor hans disciple

raader han dem, som er mest udsatte for saadanne, til at udvandre til Abyssinien. Fjorten af dem forlader slegt og hjemstavn og vandrer vestover for at finde et sted, hvor de i frihed kan dyrke Gud og gjøre hans vilje, som hans profet har lært dem. De ankommer til Abyssinien, hvor de vidner om profetens store verk for dem, hvorledes han har ført dem ud af mørke til lys.

Møderne holdes i denne tid væsentlig i et hus i nærheden af Kaaba. Muligens har man følt sig tryggere i nationalhelligdommens ly. *)

(Forts.)

Samoa-øgruppen og dens koralrev.

(Efter dr. Reh i *„Die Umschau“*).

Samoa-øerne blev opdagede af Jakob Roggeveen, der i 1722 gjennemkrydsede det Stille ocean. Navnet skriver sig fra de indfødte selv efter den mythiske anfører „Moa“, der siges at have bragt de første indvandrere didhen. Amerikanerne var de første, der indsaa, af hvilken stor betydning for handel og skibsfart øerne kunde blive, og de grundede en koloni der. Senere fik det hollandske handelshus Godeffroy indpas paa øerne, grundede en fast station og tilrev sig et stort landomraade, hvor de anlagde sine plantager. Ikke mindst paa grund af denne besiddelse var det, at dette handelshus svang sig op til „konge over det Stille hav“. Da det siden var nødt til at opgive sine besiddelser, kom disse i hænderne paa „Tysk handels- og plantagekompagni for det Stille hav“, der alene paa Upolu, den vigtigste af øerne, besidder 54,054 hektar land, medens englænderne kun besidder 14,580 og amerikanerne 8100.

Øgruppen bestaar af 10 beboede og en del smaa ubeboede øer. Den strækker sig fra nordvest til sydost i en række enkelte øer, der alle,

*) Det i disse artikler givne forsøg paa i færrest mulige træk at tegne et billede af Arabiens profet og hans religions første tilblivelse, nedskreves i det væsentlige allerede for 15 aar siden. Det var da udarbeidet efter de dengang bedste verker i vestlige sprog over Muhamed og muhamedanismen. Jeg har ikke nu anledning til at undersøge, om noget i de sidste aar er fremkommet, der kunde ændre den opfatning, som her kommer tilorde. Dog er neppe saa tilfældet. Nye historiske eller biografiske data af større betydning er neppe heller fremkomne. I hvert fald foreligger der vistnok intet, som i nævneværdig grad vilde ændre det givne billede. Nogle mindre biografiske unøiagtigheder tør muligens forefindes. Opfatningen af personligheden og dens udvikling bliver naturligvis altid tildels en individuel sag. Jeg har søgt at tyde de foreliggende data saa godt, jeg har formaaet, og har tilladt mig undertiden at henføre enkelte afsnit af Koranen til bestemte udviklingstrin eller erfaringer i profetens liv.

saavel hvad størrelse som høide angaar, aftager mod sydost. Det samlede fladeindhold er 2787 □ km., den største af øerne er 1700, den mindste 1.5 □ km. Indbyggernes antal beløber sig til 34,268 indfødte og 1200 fremmede.

Hele øgruppen er af vulkansk oprindelse; endnu i aaret 1866 fandt der et vulkansk udbrud sted, der varede i fire uger. Jordskjælv forekom før hyppig, men nu indtræffer de sjeldnere. Efter den geologiske beskaffenhed kan gruppen deles i to halvdele, hvis grænselinje gaar midt gjennem Upolu. Øerne paa den vestlige halvdel er brede, med lange sammenhængende fjeldkjæder, der skraaner langsomt ned mod sjøen. Mange kratere og hele sletter bedækket af lava vidner om vulkansk virksomhed for ikke længe siden. Da vandet let siver ind i lavaen, findes der ikke floder. Herhen hører først og fremst *Savaii*, den største om end ikke den vigtigste af øerne. De mægtige fjelde i det indre er helt op til de 1600 m. høie toppe bedækkede af en skog af palmer, plataner, citroner og brødfrugttræer. Øverst oppe er der mange koralsjøer, og i regntiden strømmer flere bække, ja endog to floder ned mod havet. Hele det indre er ubeboet, men kyststranden er meget frugtbar, og her ligger en krans af landsbyer.

Helt isoleret fra de andre rager *Apolima*, der egentlig er randen af et gammelt krater, 144 m. op af havet. Kraterets indre er smykket af den ypperste vegetation og tæt beboet. Kraterranden er brudt ind paa nordsiden og her ligger et koralrev, der før gjorde Apolima uindtagelig og ydede indbyggerne en stor fordel fremfor de øvrige øboere. Længere ude i havet ligger en enkelt klippe, der udgjør resten af den indbrudte kraterrand.

Den vigtigste af alle øerne er *Upolu* med høie fjelde, der næsten altid er indhyllede i taagemasser. Høit oppe i fjeldene ligger der en sjø af en vidunderlig skjønhed. Fjeldsiderne skraaner ganske langsomt ned mod havet og giver plads for frugtbare sletter. Paa nordkysten ligger *Apia* ved en af koralrev dannet havn; her bor „kongen" for det tyske handels- og plantagekompani. Paa sydkysten ligger byen *Falealili*, der har 4000 indbyggere, alle indfødte.

Upolus østlige del har en helt anden naturlig beskaffenhed end den vestlige. Som allerede nævnt kan man efter den geologiske beskaffenhed dele øerne i to halvdele, hvis grænselinje gaar midt igjennem Upolu. Øerne paa den østlige halvdel er smale, med uregelmæssig løbende fjeldkjæder, der steilt med dybe slug og afgrunde sænker sig ned mod kysterne. Her findes hverken kratere eller lavasletter. Talrige bække og floder styrter ud i havet. *Tutuila* er den vildeste og mest maleriske ø af hele gruppen. Steilt stiger dens fjelde op til en høide af 700 m. over havet, og en vild

brænding bryder mod de klippefulde kyster. Kun smaa strækninger egner sig for beboelse, og her har en tæt befolkning klynget sig sammen. Øen har en eneste naturlig havn, bugten *Pangs-Pango*, hvor amerikanerne har anlagt en kulstation. To høie steile fjelde danner indgangen til bugten.

Tau er en steil kegleformig klippe, der stiger op af havet til en en høide af 700 m.; den har ingen havn, egner sig daarlig til beboelse, men er ikke destomindre en uafhængig dronnings sæde.

Rose-Atoll, opkaldt efter en reisende, Freycinets hustru, er en koralring med to smaa ubeboede øer, af hvilke den ene er bedækket med kokospalmer; den anden er kun en sanddyne. Talrige sjøfugle ruger her, og i august og september kommer her mange skildpadder for at lægge sine æg.

De fleste af Samoaøerne er frugtbare og helt til de øverste bjergtoppe klædte i det yppigste grønt. Hyppige regnskyl bidrager til at gjøre vegetationen rig og frugtbar. Mange for europæeren uundværlige produkter trives her: ris, tobak, kaffe, sukkerrør, bomuld, kokuspalmer, krydderier og the. Dog er endnu kun en liden del af det dyrkbare landomraade opdyrket. Ogsaa for fædrift egner øerne sig udmerket.

Klimaet er mildt; den aarlige gjennemsnitstemperatur er 23—27 ^{0} C.; juni og juli er de koldeste maaneder, september og oktober de hedeste. De daglige temperaturforandringer beløber sig til omkring 10 ^{0} C.; om morgenen mellem 8 og 9 er det varmest, om eftermiddagen mellem 3 og og 4 kjøligst. Fra april til november blæser stadig sydostpassaten, der fører tørt veir med sig. Fra november til april varer regntiden; da blæser der i regelen sterke nordenvinde, der ofte gaar over til voldsomme storme og orkaner, og paa den tid kan der være stor fare for skibe, der gaar paa disse farvande, især paa grund af storm- og springflod, der i denne tid er voldsommere end nogensinde.

Sundhedsforholdene er meget gunstige; sygdomme, der gaar som sot over landet, forekommer ikke. Kun elefantiasis (opsvulmen af kroppen) er temmelig udbredt og rammer ogsaa europæere, mest dog efter længere ophold i landet. I regntiden indtræffer som rimeligt kan være feber, katarrh og influensa hyppig.

Befolkningen er en skjøn menneskerace, især mændene. De lever mest af planteføde og fisk. Af karakter er samoanerne milde og godmodige.

Af dyr findes der ikke mange paa Samoaøerne; af pattedyr kun nogle mus og flagermus, krybdyrene indskrænker sig til nogle arter firben. Men desto rigere er det omgivende hav paa fiske — samoanerne adskiller 200 forskjellige arter — selv om det, som de tropiske have overhovedet, ikke kan sammenlignes med de nordlige have, hvad rigdom paa enkelte

individer angaar. Af umaadelig betydning som havnedanner, bølgebryder osv. er korallerne, hvis rev omslutter en stor del af øerne.

Et koralrev opstaar paa følgende maade: Hvor havbunden har en gunstig beskaffenhed — hermed menes, at den bestaar af ikke altfor løst materiale, samt at den hæver sig til en høide af 15 m. under havfladen — sætter koraldyrene sig fast. Disse er smaa polyper, der udskiller en kalkskal til sin beskyttelse. Ved knopskydning formerer de sig hurtig og danner en træformig „stok". Koraldyrene stræber mod lyset og forsøger alle at vokse opad, indtil bølgegangen stiller dem hindringer iveien. Naar flere koralstokke flyder sammen, opstaar en „banke". Flere banker danner tilsammen et „rev". Det er dog kun de i de tropiske havne forekommende koraldyr, der har hvide kalkskal, der danner rev; de i Middelhavet forekommende røde gjør det ikke.

Eftersom havbunden er beskaffen, fremkommer der forskjellige former af rev. Det almindeligste er det saakaldte kystrev, til hvilket alle de andre former kan føres tilbage. Et kystrev dannes foran langsomt skraanende kyster; paa havsiden søger det stadig at vokse videre, medens det paa landsiden dør ud, bedækkes med sand og saaledes forlænger kysten.

For at lære et kystrev at kjende, vil vi i tankerne gaa over et saadant, fra havet henimod land. Allerede foran revet kommer vi paa havsiden over en sandhøide, hvor al den sand lagres op, der dannes paa revet dels ved at alskens orme, bløddyr og pighudede borer i koralstykkerne, dels ved at brændingerne river dem løs. Idet sandet gjør havbunden foran revet høiere, muliggjør den en langsom fremtrængen af korallerne. Derpaa stiger vi op ad revets saakaldte „fod", der hæver sig langsomt og trappeformig opad. Den er den egentlig levende del af revet, hvor de smaa polyper fører sin haarde kamp mod brændingen. Jo sterkere denne er, desto langsommere formaar koraldyrene at vokse opad og desto bredere bliver foden og desto jevnere hæver den sig op. Jo svagere brændingen er, desto steilere bliver foden. Revets øverste del danner en stor flade, væsentlig kun en ophobning af koralstykker, som bølgerne har revet løs. Denne del, der ved ebbe ligger tør, strækker sig ofte flere mil i længden; paa landsiden skraaner den langsomt ned i den med koralsand bedækkede „lagune", der ogsaa ved ebbe indeholder lidt vand.

Mellem lagunen og den allerede døde del af koralrevet, løber der en kanal, i hvilken vandet, der strømmer fra revet, har sit udløb; i denne kanal kan baadene sikkert gaa, selv naar brændingen gaar høit.

Man har kaldt koralrevene „undersjøiske enge". Dette navn passer ogsaa paa dem. Det er fiske, krebse, bløddyr, pighudede, orme osv., der græsser paa disse „polypenge"; disse dyr yder atter mange af havets rovdyr næring, disse er igjen føde for mennesker. Saaledes kommer koral-

dyrene indirekte menneskene tilgode, men ogsaa direkte gavner de dem ved at bryde brændingens magt og lade bag sig en ufarlig passage for baadfart. Naar de lægger sig i en stor bue foran en bugt, saa beskytter de denne for bølgernes fremtrængen og kan saaledes danne en udmerket havn. Apias havn, den betydeligste paa hele øgruppen, skylder koralrevene sin tilblivelse. Men koralrevene har ogsaa sin slemme side. Mange af dem er bleven en anstødssten for ukyndige sjøfolk. Naar stormen raser, og elementerne bliver sterkere end den styrende menneskehaand, da er koralrevene farlige fiender. Ogsaa Samoarevene kunde fortælle meget om sønderslagne skibe, der med mand og mus er gaaet tilgrunde ved disse de smaa polypers bygningsarbeider. *nk.*

Kvindelige journalister.

(Efter **Raoul Deberdt** i „*Revue des Revues*").

Fremragende franske kvinder har nylig begyndt udgivelsen af et større dagblad „*La Fronde*" i Paris. Dette bringer os til at tænke paa, at allerede fra det 17de aarhundrede af har kvinder spillet en fremragende rolle som journalister. Den bekjendte Theophraste Renaudots journal var saaledes efter tidens forhold ingen daarlig avis, men lignede altfor meget vore dages kundgjørelsestidender. Den var tør og upersonlig, og det samme gjælder de fleste aviser fra det 17de aarhundrede. Derimod fik tiden efterhaanden en virkelig journalistik i de breve og optegnelser, som skrev sig fra begavede damer, der levede ved hoffet; disse breve og optegnelser cirkulerede i forskjellige afskrifter i de høieste selskabskredse og kom til at øve en ikke ringe, om end begrænset indflydelse.

Det er i disse smaablade, som ogsaa blev trykt og udbredt i videre kredse, at oprindelsen til den kvindelige franske journalisme er at søge. Disse journalister delte sig snart i to noksaa skarpt adskilte leire, hvoraf den ene med madame de Sévigné og madame de Balleroy i spidsen ikke alene søgte at more og fornøie, men ogsaa at udvikle spørgsmaal, som angik forretningsverdenen. De havde forbindelser ude omkring i landet og skabte med rod i det parisiske selskabsliv en slags offentlig mening. De bestræbte sig for at faa, hvad man kalder en god presse og skrev under journalistisk ansvarsfølelse.

Den anden gruppe med madame d'Huxelles som sin leder stræbte efter at faa en morsom og interessant presse; men den var heller ikke bange for at gaa løs paa de ledende mænd, paa politiken og statsforfatningen.

Madame d'Huxelles spillede en betydningsfuld rolle; i over 40 aar stod hun som journalistisk mellemmand mellem det høiere aristokrati i Paris og de ledende saloner ude i provinserne. Hendes indflydelse var stor, og hun var frygtet i Versailles. Store og betydelige brudstykker af hendes omfangsrige korrespondance findes opbevaret dels i d'Avignon og dels i slottet Bernières. Hun var en stor opdragerinde ikke bare for sit kjøn, men for hele det franske samfund og er forfatterinde til *Logique des amants*, et af sin tids interessanteste literære verker. Ved hende blev for første gang den internationale politik gjort til gjenstand for offentlig drøftelse og regjeringsbeslutninger bragt til almenhedens kundskab; men samtidig omgav hun sig med blomsten af den franske adel, og hendes flotte middage stod der ry af hele den fornemme verden over. Derigjennem samlede hun nyheder og fik paa førstehaand rede paa alle skandalhistorier.

Den type af kvindelige journalister, som madame d'Huxelles repræsenterede, blev afløst af en anden. Fra først af var der mange blade, som kun cirkulerede i haandskrift; men de blev mere og mere afløst af de trykte, og nu træder andre personer ind paa den journalistiske scene. Blandt disse indtager madame Noger en fremskudt plads. Hun var flink og skabte paa kort tid en journal, som blev de styrende en torn i øiet. Hun maatte flygte til Holland, men vedblev at tage virksom del i journalismens tjeneste, som en sand heltinde. Modig som hun var, tog hun intet hensyn, hverken til sig selv eller andre; hun angreb alt og overleverede enhver, hun tog fat i, til latteren. Hun fik tag i nogle af Voltaires kjærlighedsbreve og lod dem gaa i bladene. Det vakte naturligvis en skandaløs opsigt; men ingen kunde gjøre hende noget. Hun var ikke engang bange for at bryde en lanse med kirken og presteskabet, og stedse gik hun seirende ud af kampen; for hun havde en sjelden evne til at skrive pikant og underholdende.

Samtidig med hende levede der i Holland en englænderinde ved navn Aphro Behn, journalist og romandigter og — spion. Madame Noger var imidlertid altfor fædrelandssindet til sammen med hende at konspirere mod sit lands regjering og i det hele for nobel til at give oplysninger, som vilde tjene Frankriges fiender.

Den mest interessante af de franske kvindelige journalister er dog madame Doublet. Hun optraadte ikke saa aabent som f. eks. madame d'Huxelles; men hun var ikke mindre skarp for det, skjønt hun var loyal. Hun hvervede medarbeidere, damer med aand og kundskaber, og oprettede et slags oplysningsbureau med et eget officielt organ, som blev læst og meget efterspurgt, ikke alene over hele Frankrige, men over hele Europa. Det blev kaldt for madame Doublets salons bulletin. En gammel forhen-

værende magistratsperson havde redaktionen. Bladet indeholdt nyheder og alt, som var paa tale mellem folk af det høiere aristokrati. Det øvede en stor indflydelse paa den offentlige mening i Frankrige helt til henimod midten af forrige aarhundrede — en indflydelse, som strækker sig ind i vor tid og danner en af de historiske forudsætninger for det nye store førnævnte kvindeblad „*La Fronde*“.

Det er meget interessant at følge den franske presse i dens udvikling op gjennem tiderne. Den har sin oprindelse i salonerne som breve og haandskrevne blade og sine banebrydere blandt den fornemme verdens damer, der er at betragte som dilettanter mod vore dages journalister, hvoraf de fleste driver sin gjerning som en videnskabelig profession.

I Paris er der en stor mængde kvindelige journalister, mellem hvilke madame Séverine, Juliette Lamber, Marni og Gyp m. fl. indtager de fornemste pladse. De har oprettet sit eget kontor, *bureaux d'esprit*, som har til formaal at skabe en journalistisk literatur paa grundlag af enhver enkelts specielle geni, og som det næste aarhundrede sikkert vil benytte sig af for at naa en endnu høiere journalistisk udvikling. De journalistiske saloner, som spillede en saa stor rolle i det 17de og 18de aarhundrede, kommer maaske igjen, men sikkert under en anden form.

Serenus.

— En martyrs historie. —

(Af Jules Lemaitre.)

I. *To martyrer.*

En morgen tidlig før solopgang i marts maaned aar 90 efter Kristi fødsel befandt nogle mænd sig udenfor porten til fængslet Mamertine. Blandt disse var ogsaa en gammel mand med langt, hvidt skjæg, store blaa aarer i panden og med klare, skinnende øine.

Det var koldt. Det regnede lidt. I øst var himlen temmelig mørk. Den evige stad begyndte at stige ud af nattens mørke. Omkring Capitolium oprulledes de graahvide huse, lig et oprørt hav efter en storm. Monumenterne kom lidt efter lidt tilsyne. Deres skarpe kanter skinnede svagt i tusmørket.

„Det er jo idag, Styraks?“ sagde oldingen til en af mændene.

„Ja, hellige fader! Det lykkedes min stakkels herre, Serenus, at faa bud til mig igaaraftes. Jeg har dokumenterne, ifølge hvilke man vil overlevere os hans legeme. Der kommer Demea. Han vil faa udleveret

den berømte Flavius Clemens's legeme. Liktoren og de fornemste triumvirer er allerede i fængslet. Fangevogteren slipper os alligevel ikke ind, før alt er forbi."

„Lad os bede for vore brødre," sagde oldingen sagte.

I dette øieblik traadte de tre magistratspersoner, der var beordrede at være tilstede ved henrettelsen, ud af fængslet. Styraks gik hen til dem og overrakte dem et brev, forsynet med et stort segl.

„Det er godt. Fangevogteren vil overlevere eder de døde legemer," sagde triumviren, idet han pegte paa en høi, lys kjæmpe af germanerrace, som stod i den halvt aabne port med en fakkel i haanden.

Styraks og Demea gik med fangevogteren ind i fængslet. Efter dem fulgte oldingen og fire mænd, bærende paa ligkisterne.

De kom ind i en stor hal. Saa gik de gjennem en mørk, lang gang, hvorefter de traadte ind i fangehullet. Midt paa gulvet laa et legeme, indsvøbt i en kappe. Hovedet var hugget af. Manden havde havt langt ansigt, hule kinder og graat haar.

„Dette er Flavius Clemens," sagde fangevogteren.

Paa gulvet var en blodpøl. En af mændene dyppede et hvidt tørklæde deri og gjemte det paa brystet.

Man gik ind i fangehullet ved siden af.

I et hjørne laa det afsjælede legeme af en endnu ung mand. Hovedet var ikke skilt fra kroppen. Skjæg og haar var sorte, ansigtstrækkene stolte og fine. Besynderlig, de tynde, halvt aabne læber og den lidt haarde fure mellem øienbrynene gav dette skjønne, gaadefulde ansigt endog i døden et ironisk og stolt udtryk.

„Dette er Markus Annæus Serenus," sagde fangevogteren. „Da man imorges traadte ind til ham, laa han død. Triumvirerne fandt det ikke nødvendig at hugge hovedet af et kadaver. Jeg tror, han har taget gift."

Den gamle prests strenge ansigt blev end strengere. Overraskelse, sorg, vrede lyste ud af de haarde træk.

„Du tager feil," sagde han bydende. „Markus har i lang tid været syg . . . Han har ikke taalt den fugtige luft i fængslet. Der er ikke noget forunderligt i det."

Han vendte sig om til sine ledsagere og tilføiede:

„Synes I det, mine brødre?"

Styraks græd. De andre lagde ligene i kisterne, hvorefter de kyssede de dødes fødder.

Ved fængslets port havde mange nysgjerrige samlet sig sammen for at se ligfølget. Der stod lediggjængere, lastdragere og slaver. En mand blandt folket oplod sin hæse røst og skreg:

„Ved I, hvem der ligger i kisterne? — To patriciere! Raadgiveren

Flavius Clemens, keiserens kjødelige fætter, og Serenus, hvis fader havde en mystisk beskjæftigelse ved keiser Neros hof. Keiser Domitian har dømt dem til døden, fordi de konspirerede mod staten. Uagtet de var patriciere, kastede han dem i fængsel og lod dem halshugge, fordi han fandt det tjenlig for statens vel. Men keiseren har ikke, som I ser, ladet ligene offentlig udstille, hvilket han vilde gjøre baade med mig og med enhver af eder, fattige stympere. Baade Flavius's kone og Serenus's søster er ligeledes nu paa vei til Pandoras ø. Saadant noget gaar for sig, uden at nogen ved et ord derom. Paa den maade er mange senatorer og høitstaaende damer forsvundne i de sidste to, tre aar. Ingen kjender til det. Heraf lærer vi at forstaa verdens forfængelighed. — De mænd, I ser bærer kisterne, det er saakaldte kristne — det allerværste pak, meget værre end jøderne. De tilbeder et æsel. De er fiender af det romerske folk. Ifølge min stilling kjender jeg godt til disse mennesker. Jeg er nemlig sønnesøn af den berømte Vitellius Mena, som levede under den hellige Augustus, og hvis historie er skrevet af digteren Horats. Som I ved, fulgte jeg ogsaa min bedstefader i embedet."

Det lille ligfølge tog udover til Via Appia. Det var tidlig paa dagen. De mødte næsten ingen paa sin vei — kun nogle vogne med grøntsager, der kjørte til byen.

Det var holdt op at regne. Solen havde jaget skyerne bort. Pinjerne, som paa begge sider stod langs med veien, lyste under den opgaaende sols varme straaler af den nylig faldne regn. Store draaber laa paa laurbærtræernes blade. Sirenetræerne stod i blomst, og paa de øvrige træers grene stak de første grønne skud frem. Fugle sang, hoppende fra sten til sten. I hele luften laa en usigelig friskhed, der virkede velgjørende.

Med bedrøvede ansigter gik de kristne henad veien, medens naturen overalt traadte dem smilende imøde. Dog kunde en af dem ikke undlade at sige til de andre:

„Aa, hvilken skjøn dag!"

Det blik, den gamle prest sendte ham, lod ham forstaa, at han havde handlet ilde. Tydeligvis brød oldingen sig hverken om træerne eller om fuglene eller om solen. Alt var ham ligegyldigt undtagen hans egne betragtninger, og livet i naturen var ham idag en vederstyggelighed. Han vilde ikke se paa det.

Efter at have gaaet henad Via Appia en times tid, dreiede ligfølget af til høire, og da det havde gaaet et par hundrede skridt, stansede det foran en liden haug, som var helt bedækket med markblomster. Det var Flavius Clemens's gravsted. Man aabnede døren og tændte en fakkel. Begge ligene nedsattes i et stort underjordisk gravkammer.

Presten sagde til sine brødre, at de kunde gaa.

„Jeg vil være alene med vore martyrer. Imorgen skal vi holde mindefest. Underret de troende derom.“

Da hans ledsagere havde forladt ham, satte han fakkelen fra sig i et vandspand af jern, som var fæstet til væggen. Det flagrende lys skinnede sterkt paa hans ansigts markerede træk, der saa ud, som om de var skaarne af træ, og paa ligklæderne, der bedækkede ligene.

Oldingen faldt ned paa knæ paa stengulvet midt imellem de to lig og bad længe. Derpaa løftede han lagenet, der laa over det ene lig og tog Flavius Clemens's afhuggede hoved mellem sine hænder. Det var gult som voks. Næsen var allerede indskrumpet. De brustne øine og glansen af de temmelig store, hvide tænder mellem de blodløse læber gjorde dette døde hoved frygtelig at skue. Presten kyssede dets pande. Han forsøgte at lukke øinene og munden; men det lykkedes ikke. Han lagde det derpaa forsigtig ned i kisten igjen.

Saa tog han ligklædet af Serenus's ansigt. Den ironiske mund hang slapt ned. Furen mellem øienbrynene var glattet ud. Over de ubevægelige træk hvilede en høitidelig fromhed. Presten saa skarpt paa dette yndige, ubevægelige ansigt. Var det hans hensigt at trænge lige tilbunds i den hemmelighedsfulde sjæl, som for en stund havde taget ophold i dette fine legeme? Efterhaanden som han betragtede det, blev han vred. Han skammede sig paa den dødes vegne, hvis liv syntes at være udslukket uden smerte lig en hednings i et varmt bad. Var dette en martyr? Hans legeme viste ikke spor af de lidelser, der kunde forsone. Døden havde været for let. Serenus laa næsten smilende i sin sidste søvn, og han maatte have taget en hemmelighed med sig i graven.

Medens oldingen vred i hu foretog denne stille undersøgelse, havde han tilfældigvis lagt haanden paa Serenus's bryst. Under ligklædet følte han noget haardt. Det havde formen af en papyrusrul. Han undersøgte den dødes klædning og opdagede under silkekappen et lidet rødt futteral, og inde i futteralet laa et papir, omhyggelig oprullet omkring en elfenbensstok. Oldingen kjendte Serenus's skrift; men da det var skrevet med meget fin skrift, kunde han ikke ved det blafrende fakkellys læse, hvad der stod.

Uden at tænke paa at lægge ligklædet over sin broder i Kristus, styrtede han ud af gravkammeret, lukkede porten skyndsomt igjen og gik, saa hurtig hans gamle ben tillod det, til Rom.

Byen var vaagnet. Liv herskede i alle gader. Her saa man skarer af fattige trænge sig omkring de riges døre for at faa en almisse. Slaver kom bærende med indkjøbte varer. Dagdrivere stimlede sammen om en kunstnertrup. Kjøbmænd falbød deres varer. Borgere stod i kø udenfor barberkioskerne. Kvinder med lerskaale i hænderne trængte sig omkring vertshusene, hvor der solgtes erter, bønner, pølse og faaresuppe. Børn laa

næsten nøgne og plaskede i rendestenen. En mængde æsler bar feieskarnet bort i store kurve. Træmateriale kjørtes til de under bygning værende huse. Skrig og skraal, mennesker fra hele verden, alle slags farver, alle slags klædedragter, alle slags tungemaal — en blanding af hele den da kjendte verdens befolkning.

Men oldingen banede sig vei gjennem mængden uden at se til høire eller venstre.

Endelig naaede han hjem. Det var et gammelt fem-etages hus, mørkt og forfaldent. Ved siden laa et vertshus, hvor slaver holdt til, og ligeoverfor havde en skomager sit udsalg. Der boede han. Det var nemlig en gudfrygtig mand, som levede med de fattige og delte deres skjæbne. Han hærdede sit legeme ved faste og bøn.

Her i dette fattige kvarter fandt han tillige den bedste leilighed til at forkynde Kristi lære.

Han kravlede sig opad en steil trappe med ujevne trin. Da han var naaet op til femte etage, aabnede han en dør, paa hvilken der med store røde bogstaver stod skrevet: Timoteus.

Saa hed oldingen, og navnet stod paa døren for at det skulde falde de troende lettere at finde frem til hans mere end tarvelige bolig. Indboet bestod kun af en straamatte og nogle lerkrukker. Foran det aabne vindu hang en tynd gardin. Larmen fra verdensstaden hørtes tydelig.

Timoteus tog hurtig frem futteralet, han havde fundet paa Serenus's bryst. Stor var hans forbauselse, da han blev bekjendt med dens indhold.

II. *Serenus's skrevne optegnelser.*

Er jeg ikke gal, naar jeg nedskriver dette? Enten bliver det aldrig læst, eller ogsaa vil det bedrøve dem, som læser det. Men maaske jeg ved at fortælle det til mig selv endnu en gang bliver retfærdiggjort i mine egne øine. Jeg er blevet elsket af mange udmerkede mennesker, og dog har ingen rigtig kjendt mig. Uagtet jeg længe har sat min stolthed i at leve for mig selv og ikke blevet gjennemskuet af nogen, hviler min hemmelighed tungt paa mit hjerte. Jeg angrer. Jeg føler samvittighedsnag over at have spillet den rolle, som omstændighederne og min nysgjerrighed har tvunget mig til at udføre. For at overbevise mig om, at jeg ikke kunde handle anderledes, vil jeg nu omtale hele den række af følelser og handlinger, der har været afgjørende i mit liv ligefra min spædeste barndom til min dødsdag.

Min fader, Annæus Serenus, var gardekaptein. Han besad et ædelt hjerte, en virksom sjæl; men han var svag og ærgjerrig og dog overbevist om alle tings forgjængelighed, dertil forlystelsessyg, men følte alligevel bitterheden, der ligger paa bunden af sanselige fornøielser. Han elskede

livet og dog foragtede han det. Han var fuld af begjær, og dog gjorde han sig ingen illusioner. Han samtykkede i at beskyldes at være den frække Acteas elsker. Paa den maade kunde Nero, som dengang var ung, og som Agrippina nøie passede paa, frit besøge sin elskerinde. Min fader var skalkeskjulet. Den rolle, min fader samtykkede i at spille, var ikke rosværdig. Til hans undskyldning kan anføres, at han løi kun halvt; thi Actea var ikke umenneskelig. Saaledes spillede han et farligere spil, end om han ganske havde negtet at hjælpe prinsen. Men det var et træk i hans karakter at hevne sig paa sine egne svagheder ved farlige foretagender. Tilføies maa det ogsaa, at skikkene ved de orientalske hoffer begyndte at faa indgang hos de romerske keisere, og at lydighed mod fyrsterne — i hvad det end gjaldt — ansaaes for en hæderlig ting. Min fader nærede desuden stor og for en del berettiget hengivenhed for Nero. Rigtignok var Nero paa den tid en forfængelig og heftig yngling; men han besad smag for kunst; undertiden kunde han have rent forførende manerer, der endog grænsede til kjærlighed. Senere taalte ikke denne afskyelige skuespiller sin store magt. Han blev den grusomste af alle mennesker. Men i attenaars-alderen var han kun et smukt lunefuldt væsen, forførende som en kvinde.

Min fader havde ikke tid til at beskjæftige sig med mig, og min moder brød sig ikke om mig. Min første opdragelse overlodes til slaver og til aandrige, men umoralske græske lærere. Heldigvis beskyttede mine af naturen gode instinkter mig fra et tidligt fald. Jeg var et intelligent, snilt barn, havde ingen lyst til udskeielser, var heller ikke videre livsglad.

Tolv aar gammel oplevede jeg den store ildebrand, der ødelagde det halve Rom, og gjorde mere end hundredetusinder ulykkelige husvilde. Uagtet der paa keiserens befaling uddeltes masser af brød og penge, herskede den forfærdeligste nød i Rom i de følgende to, tre aar. Synet af al den uforskyldte nød gjorde et uudslettelig indtryk paa mig. Jeg forstod det uretfærdige, der klæbede ved alt hernede og skjæbnens ironi. Jeg fandt det syndigt, at min fader havde fem hundrede slaver paa en tid, da saa mange fattige folk døde af sult. Jeg gav alle de penge, jeg kunde disponere over, til de husvilde, og med min alders strenge logik syntes jeg ikke, de havde noget at takke mig for. Jeg vendte mig bort, naar de grædende vilde gribe mine hænder. Mine aristokratiske følelser stødtes desuden ved altfor nær berørelse med folket.

En gang tog min lærer mig med til en stor fest. Nero havde arrangeret den. Folket beskyldte ham nemlig for ildens opkomst. For at afvende folkets vrede arresterede han nogle kristne. De fleste af disse ulykkelige mennesker overgaves til de vilde dyr i cirkus. Andre oversmurtes med beg og blev bundne til høie pæler paa visse afstande i de

lange alleer. Ved nattens frembrud satte man ild paa dem. Befolkningen flokkede sig i massevis omkring de levende fakler. Ved det sterke skin saa man, hvorledes de stakkels ofre skar ansigter af smerte; dog hørtes intet skrig. Lugt af brændt kjød fyldte luften . . . Jeg holdt det ikke ud. Jeg besvimede . . . Man bar mig halvdød bort.

Rystelsen havde været for sterk. Uagtet de mest smertelige indtryk udslettes hurtig i den alder, overfaldtes jeg senere af et mismod, en melankoli, som ikke var almindelig hos børn. Jeg følte ingen glæde ved livet.

Seneca var en af min faders venner. Han havde trukket sig tilbage fra hoffet og henlevede sine sidste dage paa et landsted i nærheden af Rom. Det var en fremragende mand i mange henseender. Han forstod at finde de rette ord, der kunde trøste bange sjæle. Han forstod at trænge ind i menneskehjerternes hemmeligste lønkammer. Han forstod at indgive andre den styrke og klarhed, som han selv ikke eiede. Han elskede luksus og et behageligt liv. Alligevel paalagde han sig selv savn af enhver art og levede som pytagoræer. Han var det bedste og ædleste menneske paa jorden. Men han var bange for døden. Derfor talte han saa ofte om den. Der gik tyve aar hen, før han kunde beherske denne frygt, og da det endelig lykkedes ham, var det næsten for sent. Denne frygt vil altid hænge fast ved hans minde.

Min fader besøgte ham ofte. Undertiden tog han mig med. Begjærlig hørte jeg paa deres samtale. Jeg var fjorten aar gammel. Snart var jeg en begeistret tilhænger af stoikernes lære.

Jeg skal nævne enkelte af de læresætninger, jeg hørte Seneca tale med min fader om:

„Sand indsigt og fornuft vil altid blive det dominerende i verden. Dette skaber orden i alle samfundslag, og vismanden er deres høieste udtryk."

„Dyd er viljens overensstemmelse med verdensordningen."

„Retfærd og ret bestræber sig for at herske i verden."

„Dersom det onde tilsyneladende triumferer, saa er det, fordi vi ikke ser alt, og fordi vi udgjør kun et moment i evigheden."

„Vær afholdende, vær lidende."

„Søg eders glæde i eder selv."

„Efter døden vil vi enten leve et høiere liv i renere regioner, eller vi vil stige ned i jordens skjød."

Denne filosofi tiltalte mig. Hvilken stolthed, hvilken uafhængighed! Jeg levede høit med mine egne tanker. Jeg var stolt over at føle mig som et led i universets ophøiede hensigter med mennesket.

I enkelte retninger gik jeg endnu videre end mestrene. Seneca

prækede lighed for alle mennesker. Heraf fulgte, synes jeg, slavernes frigjørelse. Men min fader sagde rolig til mig: Lad os vente med det.

Jeg beundrede Senecas opsigtsvækkende død.*) Hans kone, Paulina, var af simpel herkomst. Hun laa hele tiden paa knæ foran sin mands leie. Hun vilde følge ham i døden og forsøgte ogsaa at skjære pulsaaren over paa sig. Heldigvis frelstes hun itide. Senere fik jeg mistanke om, at det hele var en komedie eller i det mindste fra hendes side opgjort i forveien.

Saa udbrød borgerkrigen. Othos og Vitellius's soldater kjæmpede mod hinanden i Roms gader. Det fordærvede folk saa paa kampen som paa et cirkusskuespil. Ved synet af alle disse rædsler fornyedes indtrykkene fra min barndom i mig. De styrkede mig i min indbildte sørgmodighed.

Min fader elskede jeg høit. Han døde i de første aar af Vespasians regjering. I de sidste aar af sit liv, syntes han, jeg var altfor streng. Han spottede over min dydige levemaade. Han havde ogsaa i sin tid været en tilhænger af stoikernes lære; senere var han blevet mere tvilende, saa mere overbærende og nød livet. Tilslut troede han ikke paa noget. Han fandt verden god nok, som den var, trods alle dens afskyeligheder. Men fremfor alt satte han pris paa godhed og kjærlighed. Jeg opbød al min kraft for at vise mig som stoiker ved hans bortgang; men da man lagde ham paa baalet, forlod modet mig. Taarerne strømmede ned ad mine kinder.

To aar senere døde min moder, idet hun fødte min kjære søster, Serena. Saaledes befandt jeg mig saa godt som ene i verden, herre over en stor formue og fri for enhver materiel bekymring. Min faders gamle intendant, Styraks, administrerede min formue, og min lille søster opdroges i huset hos den tro og skikkelige Atana, som havde været min moders amme og var vort hus hengiven med liv og sjæl. Jeg førte et strengt, studerende liv, læste filosofiske bøger og digte, spiste kun grøntsager, og om natten laa jeg paa den haarde matte. Jeg var venlig mod alle, som kom i min nærhed; men jeg foretrak ensomhed og egne betragtninger fremfor omgang med andre mennesker. Jeg bestræbte mig for at realisere min drøm om at være vis. Blandt de symbolske guddomme, som vi har faaet fra Grækenland, valgte jeg den stolte Artemis til skytspatron, og som Euripides svor jeg aldrig at gifte mig.

Trods mine teorier beholdt jeg mine slaver. Jeg opsatte stadig deres frigivelse. Jeg sagde til mig selv, at de ikke var ulykkelige. Jeg benyttede dem meget sjelden, og jeg fandt desuden fornøielse i at leve som en fattig mand midt i al min herlighed.

---

*) Paa keiserens befaling skar han pulsaarerne over.

Denne smukke, stoiske tilværelse varede i tre maaneder. Saa indfandt slapheden sig. Jeg begyndte at tvile paa det udmerkede ved denne levemaade. Der paakom mig en usigelig lyst til forandring. Det kan ogsaa hænde, at det afholdende liv, jeg førte, gjorde mig uskikket til at staa imod fristelser.

En foraarsdag gik jeg for første gang efter min moders død paa promenaden. I Pompeius's søilegang gik jeg forbi pudrede damer, oversaaede med guld og ædelstene. Uden at jeg selv vidste af det, befandt jeg mig paa Via Appia. Det var netop promenadetiden. Luksuriøse ekvipager afvekslende med bærestole, baarne paa skuldrene af otte slaver, hvori sad fornemme herrer, og med aabne stole for ældre damer, der viftedes af negerinder. To numidiske løbere fôr forbi som en hvirvelvind, og bag dem kom en vogn, helt betrukket med silke. Inde i vognen sad en blændende skjønhed, som selv styrede hestene. Jeg saa paa hende. Jeg var vred paa hende, samtidig som jeg maatte skjænke hende min ungdommelige beundring. Hun standsede hesten og vinkede paa mig, at jeg skulde sætte mig op i vognen ved hendes side. Det gjorde jeg, og først den følgende morgen huskede jeg paa mine læreres forskrifter. Denne kvinde hed Lycisca, en dame, der dengang var høit paa mode. Hvorfor faldt hendes øine paa mig? Muligens vidste hun hvem jeg var. Muligens kjendte hun ogsaa til, at jeg var rig. Hun forklarede mig senere, at hun tog mig med simpelthen bare for at more sig. Mit forundrede ansigt havde behaget hende. Jeg anser det ikke for umuligt; thi Lycisca var lunefuld, og hun eiede indbildningskraft. Hun lærte mig at leve, og det kostede mig kun en bagatel af to millioner.

Fra den dag levede jeg som i et raseri efter at tage igjen, hvad jeg havde forsømt. I begyndelsen vilde jeg forene dette liv med mine grundsætninger om løsrivelse fra verden. Jeg sagde til mig selv, at for at foragte vellyst, maatte jeg først have følt den — især i dens mest raffinerede skikkelse. Senere, efterat jeg — ifølge denne beundringsværdige, filosofiske betragtning — helt havde overgivet mig til den, traadte det psykologiske og kunstneriske mest i forgrunden. Jeg søgte at dele mig selv i to, at sætte mine følelser paa bordet foran mig, saa jeg kunde se dem, undersøge dem og drage lærdom deraf. Men akurat det modsatte skeede. For at nydelseslivet skal blive saa fuldkomment som muligt, maa der samvittighedsløshed til. Man maa give sig hen fuldstændig. Men jeg havde afsky for vellyst, uden at føle dens berusning. Jeg vilde fylde mit bryst med den; men netop fordi jeg eftertragtede den, saa kom den ikke. Min ubønhørlige trang til reflektioner over mig selv gjorde mig som oftest uskikket til glæde. Jeg kunde ikke glemme mig selv. Midt

i de galeste orgier vedblev mit hoved at være koldt. Jeg følte alle tings forgjængelighed. Jeg kjedede mig.

Og dog levede jeg paa en tid, hvor man forstod den kunst at leve. Aldrig har man seet, og aldrig vil man faa se saa faa mennesker tænke paa at tjene noget, samtidig som et saa stort antal menneskers tilværelse opslugtes til ingen nytte. Enkelte af mine venner eiede lige op til tusinde slaver og rigdomme, hvis grænser de ikke selv kjendte. Kunsten at fornøie sig stod i forhold til de hjælpekilder, der kunde disponeres over. Mange generationer af privilegerede havde studeret midlerne, hvormed nydelserne kunde raffineres, varieres og forøges. Visselig vil den slegt, der kommer efter os, ikke kunne fatte det liv, som enkelte af Roms rigmænd førte. Af grunde, jeg ikke behøver at anføre her, maa rigdommene paa de enkelte hænder formindskes. Man forudser den tids komme, da barbarerne vil overskride keiserdømmets grænser. Det vil blive enden paa legen.

Men da fremtiden vanskelig kan forestille sig vore fornøielsers art, vil den maaske heller ikke forstaa vor overmættelse. Den vil forundres ved at læse vor historie og se, hvor selvmord var almindelige.

Efter at have levet femten aar i sus og dus var mit legeme svækket, mit hjerte og hoved tomt. Jeg havde tabt troen paa alt. Alt var mig ligegyldigt. Havde jeg noget at leve for? Hele verden, hvad var den andet end et dumt skuespil? Kunde det interessere mig? Jeg havde dog i denne tid beholdt den mig medfødte venlighed, men alene fordi det var mig behagelig at være snil. Nu brød jeg mig ikke engang om at være snil. Enhver handling bød mig imod. Beskjæftigelse med offentlige sager havde jeg faaet afsky for. Mit liv tilbragtes i en umaadelig, en uhelbredelig kjedsomhed. Da jeg saaledes ingen grund havde til at leve, besluttede jeg at dø.

Døden forskrækkede mig ikke. Døden traadte mig befriende imøde; men døden vilde jeg skulde komme uden lidelser.

Jeg løsgav alle de slaver, jeg troede kunde taale friheden. Saa sperrede jeg mig inde, nød intet i to dage og lagde mig derpaa i et badekar, hvori man uafladelig heldte varmt vand. Badekarret havde jeg sat i peristylen.*) Medens varmen fra badet langsomt udtømte mine kræfter, fyldte den sterke lugt af sjeldne blomster mig behagelig. Jeg havde følelsen af en vellystig og dødelig mathed, hvori hele min tilværelse smeltede og lidt efter lidt opløste sig. Uden at tænke paa noget kastede jeg hovedet tilbage. Jeg betragtede et hjørne af purpurdækkenet, der hang om badekarret. Rundt omkring dette dække flagrede smaa skyer paa den blaa

*) Overbygget gang af fritstaaende søiler omkring det indvendige af en bygning i Rom.

himmel. Disse antog kvindeskikkelser, jeg havde kjendt. Det forekom mig, at en del af min sjæl løsrev sig fra mig ved hvert aandedræt og forenede sig med dem i den ophedede luft.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

„Kjender du mig, Markus?“ hørtes en blid stemme sige.

Jeg aabnede øinene. Jeg laa i min seng. Min søster, Serena, stod ved min side.

Da Styraks saa mig ligge besvimet i badekarret, tog han mig op uden at bryde sig om følgerne. Han bar mig op paa mit værelse, aabnede tænderne og heldte lidt kjødsuppe i mig. Jeg laa i voldsom feber, og i otte dage svævede jeg mellem liv og død.

Da jeg opdagede Serena staa ved min side, troede jeg at se et overnaturligt væsen, som var steget ned fra en bedre og skjønnere verden end vor. Hun var seksten aar gammel, lys, skjøn — gjennemsigtig skjøn. Man kunde skue lige ned i hendes sjæl. Der lyste ud af hendes ansigt en uskyld og et alvor, jeg hidtil aldrig havde seet hos nogen.

Min og hendes tilværelse havde indtil den dag været helt forskjellig. Hun levede et tilbagetrukket liv under beskyttelse af gamle Atana. Da jeg besluttede at dø, havde jeg ikke underrettet Serena derom. Jeg vilde ikke kunnet taale den forfærdelige scene, der vilde opstaa ved den anledning. Jeg vilde ikke se hende. Saasnart Styraks underrettede hende om min tilstand, indfandt hun sig straks hos mig og tilbragte syv dage og syv nætter ved mit leie. Anstrengelsen ved at vaage havde gjort hende mager; men af hendes øine udstraalede en uendelig kjærlighed. — Det var et himmelsk blik.

„Kjender du mig, kjære Markus?“ hørte jeg hende sige igjen.

Jeg trak hende til mig, kyssede hendes pande og græd længe.

Jeg blev frisk, men i flere maaneder efter følte jeg en umaadelig svaghed som følge af mit forfeilede selvmord. Jeg følte mig slap. Jeg havde ikke lyst paa noget. Jeg følte ingen anger. Jeg var hverken bedrøvet eller glad. Og dog opdagede jeg, medens jeg laa i denne syge tilstand, en ny følelse opstaa i mit hjerte. Jeg ligefrem tilbad min søster, Serena. Jeg elskede hende, ydmyg, frygtsom, med andagt; og uagtet jeg var tyve aar ældre, klamrede jeg mig fast ved hende som et barn til sin moder. Det var mere end broderlig hengivenhed. Det var en kjærlighed af en egen art. Jeg havde aldrig tilnærmelsesvis følt noget lignende. Serena var helt forskjellig fra de kvinder, jeg tidligere havde truffet paa. Det forekom mig, at denne kjærlighed havde sit udspring fra langt tilbage i tiden. Den opvakte hos mig de gode tanker fra en længst forsvunden tid, da jeg intet hellere ønskede end at naa den høieste grad af renhed. Efterhaanden som min forstand klarnedes, vendte ogsaa min gamle hang til nys-

gjerrighed tilbage. I min lidenskabelige kjærlighed til min søster lagde jeg merke til alt, hvad der omgav hende. Synet af en ualmindelig aand forførte mig.

En dag sagde Serena til mig:

„Vil du gjøre mig en stor tjeneste? Følg med mig imorgen tidlig til det sted, hvor jeg gaar hen.“

„Jeg følger med dig overalt, Serena.“

„Saa staa tidlig op i morgen.“

Jeg stod op ved daggry. Serena stod allerede i Atrium med nogle og tredive slaver og ventede paa mig.

„Skal de følge med os?“ spurgte jeg.

„Naturligvis,“ svarede Serena.

Underveis spurgte hun mig, om jeg havde hørt tale om de kristne, og hvad jeg vidste om dem.

„Jeg kjender meget lidet til de kristne. Er det ikke en jødisk sekt? Ialfald er det en gudsdyrkelse, som er kommet til os fra Orienten. Der er saa mange slags gudsdyrkelser for tiden i Rom. Man siger, det er folk, som ikke vil arbeide, fanatikere, gale mennesker. Endvidere fortæller man, at de har nogle besynderlige ceremonier, tilbeder et æselhoved, og at de er keiserdømmets fiender.“ (Sluttes.)

Ilden.

Fra „gnideild“ til fyrstikker.

(Efter Ph. Oppenheimer i „*Prometheus*“.)

Vi er saa fortrolige med ilden som kilde til varme og lys, at vi sjelden eller aldrig ofrer en tanke paa denne hverdagslige foreteelse, der i saa mange henseender er af overordentlig betydning. Men mange rare sagn fortæller de forskjellige folkeslags ældste bøger om, hvorledes den mægtige ild kom i menneskenes tjeneste.

Indien har i flere henseender været kulturens hjemland. En af dets gamle hellige bøger meddeler, at ildens gud, Agni, som laa dulgt paa et skjult sted, blev tvungen til at lære Manon, det første menneske, hemmeligheden ved at frembringe den saa meget eftertragtede ild. De ældste braminer gjorde ild med en træpinde, som kaldtes *pramatha*, og som i den øverste ende var forsynet med et snøre af hamp. Med snøret sattes pinden i en hastig dreiende bevægelse, hvorved den nedre ende uophørlig gnedes mod en liden fordybning mellem to korslagte træstykker; disse var saaledes

fastgjorte, at de ikke rørte sig under gnidningen, der fortsattes, indtil træstykkerne fængede ild.

Det indiske navn paa ovennævnte træstykke, *pramatha*, minder os paa en merkelig maade om grækernes urgamle *Promethevs*-mythe. Promethevs var en sønnesøn af tidens gud, Kronos. Han formede af ler de første mennesker, og i dem indblæste Athene den levende sjæl. Men disse første menneskers liv var dyrenes nær i raahed; thi de kjendte ikke ilden, og gjennem den alene bliver en høiere kultur mulig; naar *den* brænder paa den huslige arne, binder den familien sammen, — ved den forvandles nomadens telt til en fast bolig, og ved den bliver boligen til et hjem. Den mægtige gud, Zevs, var fra begyndelsen af de første mennesker alt andet end bevaagen og undte dem ikke ilden, da han forudsaa alt det overmod, de vilde gjøre sig skyldige i, naar de kom i besiddelse af den, og derigjennem naaede til en dannelse, der vilde bringe dem til at føle sig mere uafhængige af guderne. Men Promethevs elskede de væsener, han havde skabt, og stræbte efter at faa dem ud af den raa naturtilstand. Derfor sneg han sig hemmelig til Zevs's arne og røvede af den hellige ild en gnist, som han førte til jorden, og med hvilken han tændte ilden paa menneskenes arner. Saaledes var det første skridt taget henimod kultur og dannelse, og Zevs kunde ikke gjøre det skeede ugjort. Men Promethevs fik betale dyrt for, hvad han havde begaaet. Han blev lænket til en klippe paa bjerget Kaukasus, og hver dag kom en grib og hakkede stykker af hans lever, indtil endelig efter aarhundreders lidelser hans trods og overmod var brudt og han underkastede sig Zevs's magt. Han løstes af sine lænker og sattes af Zevs til beskytter for den civilisation, han ved ildens gave havde indført paa jorden. De gamle hinduere og grækere regnede derfor ilden for en gudernes gave.

Mange folkeslag har anseet ilden for et guddommeligt væsen eller for en aabenbarelse af guddommen. De laveststaaende har taget den lysende, varmende, velsignelsesbringende, men ogsaa fortærende lue for gud selv og bragt ham til offer, hvad ilden let fortærer, som fedtsubstanser og lignende, i den tro, at luen fremforalt elsker saadanne næringsmidler. Grækerne og romerne tilbad ilden som den huslige arnes guddom. Den hellige ild forekom i den høieste guds tempel hos perserne, ægypterne og fønikerne ligesom hos jøderne, fra hvem katolikerne har laant den skik i kirken stadig at have hængende en brændende lampe. Den hellige ild paa alteret kunde ikke laanes fra profane luer, men maatte være en „jomfruelig ild, oprunden af ingen anden flamme“, og frembragtes ved gnidning eller ved brændglas. Det fremgaar af mange steder i det gamle testamente, at ild tilkjendegav Guds nærværelse. Abraham saa Gud som en flammende ildslue, og for Moses viste han sig først i en brændende tornebusk og aabenbarede sig

siden i al sin herlighed paa Sinai bjerg under torden og lynild. For profeten Ezekiel viste Gud sig i skyerne paa en flammende vogn, og som en ildsøile gik han foran jøderne, da de vandrede ud af Ægyptens land.

*

* *

At ilden har været kjendt fra de første tider, ved man blandt andet fra første Mosebog. Men hvilket middel anvendtes for at frembringe den? Uden tvil frembragtes den derved, at tørre træstykker gnedes heftigt mod hinanden, indtil de antændtes. Saadan ild kaldes *gnide-ild*. Sten- og broncealderens folk kjendte sandsynligvis intet andet middel til at skaffe sig ild med. Rent tilfældigt var det, at de kunde faa „himmelsk ild“, naar lynet slog ned og antændte træer eller tørt løv. I de senere tider har man ogsaa fundet ud, at de indfødte i Amerika, Australien og paa Ny-Zeeland ved gnidning har forskaffet sig ild, men hvert af disse folk har anvendt særegne metoder og apparater.

Den ved gnidning frembragte ild syntes i naturfolkenes øine at eie en forunderlig hellighed, og man bevarede dette syn paa den, selv længe efterat man havde faaet et andet middel, ved hvilket man kunde skaffe sig ild. Gnideilden benyttedes særlig i religiøse øiemed, betragtedes langt ned igjennem tiderne som et beskyttelsesmiddel mod nød og landeplager. Af en række gamle krøniker erfarer vi, at naar sot faldt over folk og fæ, skaffede man sig ild ved at vride en træpinde mod tørt træ — *mod* solen maatte den snues saalænge, indtil den tog varme. Denne ild bares da landet rundt fra gaard til gaard; uden stans bar man den, nat og dag, og aldrig maatte den komme under tag. Naar den kom til en gaard, blev bæreren staaende ude paa tunet og raabte med høi røst: „Gnideild! Gnideild!“ Nu skyndte man sig at slukke al gammel ild i gaarden og tænde ny op af den hellige, hvorefter gnideilden bares til den næste gaard. Med røg af træstykker tændt ved den nye ild „rensede“ man saa folk og fæ, redskaber og vaaben, og da troede man sig vel beskyttet baade mod sygdom og troldom. — Endnu saa langt ned som i sidste halvdel af forrige aarhundrede maatte der paa flere steder baade i Frankrige og Tyskland udgaa forordninger mod saadan ombæring af „hellig ild“.

*

* *

Men det var forbundet med stort besvær at frembringe ild ved gnidning; da man fandt paa at slaa ild med *staal* og *flint*, var det derfor sikkerlig en af datidens vigtigste opfindelser. *Naar* denne opfindelse blev gjort, vides ikke bestemt, men det siger sig jo selv, at det først kunde ske, efterat man var begyndt at bearbeide jernet. Man ved med vished, at jernet var kjendt i Ægypten et par tusen aar før Kristi fødsel, og i det

Gamle Testamentes skrifter nævnes det tidlig. Fra de gamle romeres tid har man endnu i behold kunstfærdigt arbeidede knuskbeholdere, indrettet aldeles som de, der i gamle dage benyttedes ogsaa her i Europa. Dette tyder paa, at man i over 3000 aar har kjendt den kunst at skaffe sig ild ved hjælp af flint og staal. Denne maade benyttedes helt ned i dette aarhundrede. Det erindrer vistnok de ældste blandt den nulevende slegt. Et stykke godt staal og et flintestykke med skarp kant sloges kraftigt og i skraa retning mod hinanden, enten slog man med flintestykket og holdt staalet stille eller omvendt. Derved løsnedes smaa staalfliser og ophededes paa grund af gnidningen saa sterkt, at de sprang frem som glødende gnister, og, hvis de traf et fængbart emne, antændtes dette. Et saadant letfængeligt stof anbragtes altsaa i nærheden af flinten; det bestod vanligvis af let hullet lærreds- eller bomuldslapper eller ogsaa af knusk. I de gamle fyrtøisæsker var flintestykket og knusket anbragt meget sindrigt saaledes, at gnisten skulde falde akkurat paa rette sted. Naar nu ildgnisten fra staalet traf knusket, kom et lidet stykke af det i glød, det rev man hurtig fra det andet og lagde mellem et par kul fra ildstedet. Saa blæste man paa disse og satte mellem dem en tør og fed furustikke, en saakaldt „tyristikke“, som antændtes ved luen. Endnu bedre gik det, hvis man havde stikker, besmurt med svovl, — de antændtes straks af det glødende knuskstykke. Disse svovlstikker var af furu, et par decimeter lange og en centimeter brede, men ganske tynde og tilspidset i den ene ende. Den spidse ende var dyppet i smeltet svovel. Tilvirkningen og salget af disse svovlstikker var en liden industri for gamle, mindre arbeidsdygtige mænd.

Hvad knusket angaar, saa fik man det af den saakaldte knusksop *(polyporus fumentarius)*. Den vokser mest paa løvtræers stammer, hyppig paa birk; dens øverste del er haard og træagtig, men indunder dette haarde dække findes et lag af en myg, porøs, brungul masse, — det er knuskstoffet. Dette renses i en opløsning af potaske eller askelud, koges, tørres og presses. Antændes det, brænder det med stille glød og forkulles ganske langsomt. I gamle dage var det som rimeligt meget efterspurgt og temmelig dyrt, saa mindre velstaaende folk maatte nøie sig med surrogater, som brændte ben eller bomuldslapper. Nu anvendes det af læger som blodstillende middel.

*
* *

Fra fordums tid har man ogsaa kjendt et par instrumenter, hvorved solvarmen kan samles i et punkt og derved foraarsage antændelse, nemlig *solspeilet* og *brændglasset*.

Solspeilet er et speil, hvis overflade er bøiet indad. Naar sollyset

falder mod de indbøiede kanter, kastes baade lys- og varmestraalerne til bage og samles i et punkt „brændpunktet“, hvor der udvikles en saa sterk hede, at ikke blot brændbare stoffe antændes, men ogsaa, hvis speilet er tilstrækkeligt stort, metaller kan smeltes. Det fortælles, at den berømte Arkimedes med et solspeil antændte de romerske krigsskibe, dengang romerne beleirede Syrakus. Man har betvilet sandheden af dette, men den franske naturforsker Buffon, en samtidig af Linné, udførte et forsøg, der beviste dets mulighed. Buffon konstruerede ved sammensmeltning af mange smaa flade speil et stort hulspeil, med hvilket han paa en afstand af 16 meter smeltede sølv, antændte ved osv., og paa den maade mente Buffon at have forklaret „den græske ild“, — denne hemmelighedsfulde magt, der opbrændte Roms flaade.

De fleste kjender *brændglasset* eller forstørrelsesglasset. Det er en saakaldt linse, der er tykkest paa midten og tyndere mod kanterne. Naar sollyset gaar gjennem en saadan linse, bryder glasset baade lys- og varmestraalerne mod hverandre, saa de samles i et brændpunkt, hvor en saa sterk varme fremkaldes, at gjenstande antændes. Brændglas var kjendt allerede i meget gammel tid og anvendtes til at tænde ilden paa alteret, naar den var sluknet. Men først langt ned i middelalderen fik de større udbredelse; her til norden kom de ikke før omkring 1600, og da vakte de uhyggelig opsigt, baade ved sin evne til at tænde ild og til at forstørre gjenstande. Det var ikke frit for, at man veirede hekseri og troldom i de fænomener, brændglassene frembragte, og de første mænd, som gjorde brug af brændglas, holdt bogstavelig talt paa at tænde luen til sit eget baal.

*
* *

Til omkring aaret 1750 eiede man ingen andre midler til at skaffe sig ild med end de her nævnte. Af disse anvendtes solspeilet og brændglasset kun undtagelsesvis, hvorimod staal og flint brugtes af den større almenhed. Men tiden fra 1750 til 1850 blev paa det omraade en opfindelsesrig episode. Den vigtigste aarsag hertil var den storartede udvikling, som kemien fik i den tid. Tyske, franske og engelske naturforskere opfandt fra tid til anden ganske gode „ildtøier“, men de var, om ikke saa overvættes kostbare, saa dog vanskelig at omgaaes med for uøvede personer, hvorfor de ikke blev almindelig benyttede. I den første halvpart af det 19de aarhundrede begyndte man omsider at anstille forsøg med fosfor og tændsats. De første forsøg mislykkedes, men førte tilslut til et godt resultat, nemlig til opfindelsen af vore *fyrstikker*. Fyrstikkernes princip og virkemaade skal vi her ikke dvæle ved, — de er kjendt af alle og er tidt saa altfor lette til at skaffe sig ild ved. Paa deres forbedring har man stadig

arbeidet, fuldkomnere tændsatser er opfundne, forbedringer ved rivepladerne er gjort, — og der vil maaske gjøres mange endnu. Som de er, er de imidlertid storartede, — og uden haab om gjenopstandelse er staal, flint og knusk begravne. De har lov til at hvile, thi de har i aartusender skjænket menneskene ildens uundværlige gave. *R.*

Nogle erfaringer fra den sidste græsk-tyrkiske krig.

Af dr. **Hans Daae**, kaptein i arméens sanitet.

Henry Dunant skrev i 1859 en liden bog med titel „*Un souvenier de Solferino*“. Heri meddelte han endel indtryk og oplevelser fra slaget ved Solferino. Han skildrer de saarede soldaters ulykkelige stilling paa en saadan maade, at man kan fortvile over menneskenes grusomhed, og man drives under læsningen af bogens forskjellige skildringer til at pønse paa, hvorledes disse forfærdelige misgjerninger mod fædrelandets saarede søn skal kunne forhindres. Og da Dunant i slutningen af bogen opfordrer til dannelsen af private selskaber, for ved frivillig hjælp at yde det, som staten ikke magter, udtaler han den tanke, man selv har faaet under læsningen. Hans bog virkede ogsaa paa samtiden som et løsen. Ved sit utrættelige arbeide for sagen, hvortil jeg kanske ved en anden leilighed skal komme tilbage, udvirkede han, at der i Genf, Dunants fødeby, sammentraadte udsendinge fra de fleste europæiske nationer til konference fra 26de til 29de oktober 1863. Den 8de august 1864 dannedes Genferkonventionen. Denne indeholder bestemmelser om, at enhver, der i krig har som opgave at pleie og behandle saarede og syge, saavelsom det hus, hvori de saarede er, og endelig de saarede selv, er som værgeløse underkastet barmhjertighedens lov. Det er forbudt at skyde paa dem, de er neutrale. Og enhver armés sanitet er forpligtet til at behandle fiende som ven. Ogsaa for krigsfangerne har konventionen traadt hjælpende til. Som fælles merke for alle landes sanitet er antaget det røde kors paa hvid bund; Tyrkiet har rød halvmaane paa hvid bund.

Disse menneskekjærlige beslutninger er nu tiltraadt af alle europæiske stater, de forenede nordamerikanske stater og Japan. Norge tiltraadte dem den 13de december 1864.

Kong Oscar den 2den har til alle tider været en af de fyrster, der har skjænket Henry Dunants arbeide og de resultater, det har givet, sin varmeste opmuntring og bifald. Allerede som hertug af Østergøtland var han en af de første, der gav Dunant sin værdifulde støtte, straks efter at denne havde skrevet sin bog, men endnu før Genferkonventionen var dannet.

Dunant er „det røde kors's" fader, og han var den ivrigste arbeider for oprettelsen af Genferkonventionen. „Det røde kors" er en forening, der ved *frivillig hjælp* har sat sig som sin opgave at bistaa statens — armeens — sanitetsvæsen ved at hjælpe saarede soldater. Det har grene i alle civiliserede lande, hver med sin egen administration; desuden har alle landes grene sin stamme i centralkomitéen i Genf. Foreningens mærke er rødt kors paa hvid bund, og dets valgsprog: inter arma caritas. „Det røde kors" er internationalt.

Genferkonventionen har saaledes intet direkte med det røde kors at gjøre. Den er kun en række bestemmelser, der har til hensigt at mildne krigsulykkerne, vedtagne af de civiliserede landes regjeringer.

Kun mærket, det røde kors paa hvid bund, og arbeidets maal er det det samme for foreningen „det røde kors" og for de landes arméer, der har tiltraadt Genferkonventionen.

Man skulde tro, at en forening som „det røde kors", der omfatter de fleste dannede mennesker i den civiliserede verden, kunde formaa alt, naar det gjaldt at hjælpe de i krigen saarede. Man skulde tro, at en saadan forening ved sine mange indflydelsesrige medlemmer havde kunnet opnaa, at alle saarede militære fik hjælp; dels ved at den, saavel ved sit glorværdige eksempel som ved direkte opfordring, kunde bevæge alle civiliserede stater til at træffe foranstaltninger til at afhjælpe krigens rædsler, og dels ved ved egne midler at udfylde de mangler, som maatte findes ved staternes omsorg for og pleie af de saarede.

I de lande, der har tiltraadt Genferkonventionen, og derved bleven tildelt de med samme forbundne rettigheder, men ogsaa paataget sig dens forpligtelser til at sørge for de saarede, skulde man kunne stole paa, at der blev sørget forsvarligt for sanitetsvæsenets udvikling, baade i armeen og ved „det røde kors". Og skulde saa galt ske, at en nations militære sanitetsvæsen og dens afdeling af „det røde kors" tilsammen ikke kunde yde sine saarede soldater behandling og pleie, skulde man med tryghed kunne gaa ud fra, at de saarede militære i en krig alligevel vilde blive hjulpne, thi „det røde kors" er internationalt.

Ligesaavist som at kjærlighed til sin næste, medlidenhed med ham i hans ulykke, og trang til at hjælpe ham ud deraf, er menneskelige egenskaber, og ligesaavist som disse egenskaber er de til grund liggende for „det røde kors", ligesaavist vil ogsaa alle mennesker, der lider, søges hjulpne af „det røde kors", saavidt det staar i dets magt. Religion, race, nation — det er det samme, det er ikke religion, race eller nation, man vil hjælpe, men mennesket — det er et levende „jeg", hvis lidelser skal søges lindrede.

Saadant var mit ræsonnement, da jeg isommer, med stipendium af den norske stat, reiste til den tyrkisk-græske krigsskueplads. Jeg reiste

sammen med kaptein i generalstaben Morgenstierne, og premierløitnant i marinens sanitet, dr. Thaulow. Vi holdt sammen den hele tid, og delte baade ondt og godt.

Jeg følte mig overbevist om, at jeg vilde faa se nød og elendighed, thi det er jo krigen selv; men jeg troede ogsaa, at jeg vilde faa se denne afhjulpen, saa fuldstændigt som det var muligt, ved hjælp af den moderne chirurgi, tidsmæssigt transportmateriale og dygtige læger. Da jeg før afreisen havde seet i aviserne, at Edhem Pascha skulde have indlagt sig stor fortjeneste ved ordningen af den tyrkiske armés sanitetsvæsen og intendantur, besluttede jeg at reise til tyrkiet. Jeg vidste, at den tyrkiske armé var bleven moderniseret af tyske officerer, eller ialfald under sterk indflydelse fra Preussen, saa jeg havde grund til at formode, at det tyrkiske sanitetsvæsen ogsaa var bleven ordnet efter tysk mønster. Jeg haabede at skulle faa se et sanitetsvæsen, tidsmæssigt som det tyske, i funktion i terræn, der lignede Norges, og jeg haabede saaledes at skulle kunne høste erfaringer, der kunde komme vort eget sanitetsvæsen tilgode. Da dette er bygget med det tyske som grundlag, haabede jeg med lethed at skulle kunne sætte mig ind i den tyrkiske sanitets funktion.

Ved keiserlig irade blev jeg attacheret Edhem Pascha's stab. Saavidt mig bekjendt var dr. Thaulow og jeg de eneste ikke tyrkiske militærlæger, som deltog i krigen paa tyrkisk side.

Det er unødvendigt at prøve at skildre i detaljer alt det grusomme, som sker i en krig. Her strækker ingen pen eller pensel til. Det er ogsaa unødvendigt at prøve at skildre i detaljer al den nød, som har hersket blandt de saarede i sidste krig, eller at skildre det frygtelige, vi saa under vort korte ophold paa krigsskuepladsen. Jeg er ikke istand til at kunne skildre forholdene og deres fulde rædsel. For dem, som ved, hvad en krig er, vil den oplysning være tilstrækkelig, at der, for at evacuere de 1400 saarede tyrker fra slagmarken ved Dhomokos, havdes ingen sygebærere, ingen baarer, ingen hensigtsmæssige vogne og et saa ubetydeligt antal læger, at der kom 5 á 800 saarede paa hver af dem. Dertil kommer, at der ingen ledelse, intet system var i de saaredes behandling og transport. Noget der endog kun lignede et civiliseret sanitetsvæsens organisation og funktion var der ikke spor af. — Men her behøves ingen videre detaljer. Reflektionerne gjør sig selv, naar man hører, at de saarede, der var udpint til det yderste ved henliggen paa slagmarken, ved transporten og alle de andre medvirkende momenter, som selve saaret, tørsten, hungeren, smerten førte med sig, og endelig ved tanken paa og synet af et hospital glædede sig il at skulle blive behandlet, at staklerne her paa hospitalet maatte lide den værste skuffelse. Mange af dem blev ikke behandlet, men lagt bort for at dø; thi der var hengaaet saa lang tid fra de blev saaret, og til de blev

taget under behandling, at deres saar var inficeret i den grad, at en behandling vilde være aldeles frugtesløs.

Enhver faar lægge ind i det her sagte de følelser, han kan. Men jeg vil paastaa, at om vi, der sidder i vor lune stue og har det godt, vil forsøge paa at sætte os ind i de følelser, et saaret, forladt og hjælpeløst menneske har paa valpladsen og under transport til hjemlandet og under hospitalsophold, da bliver det som nat mod dag. Den varme i følelsen, den intensitet i lidelsen, som de saarede har, bliver os fremmed. Ja selv om man har været vidne til al den rædsel, som findes i en krig, paa en slagmark, selv om man har hørt klynkene og jammeren og seet de forvredne ansigtstræk hos de ynkelige lidende stakler, saa er det alligevel umuligt at forstaa disse lidelsers forfærdelige størrelse. Har man engang seet det, glemmer man det aldrig, men man lover sig selv og sit menneskeværd, at man skal gjøre alt, hvad der staar i ens magt for at lindre de saarede soldaters pine.

Andre saarede blev, naar de kom til et tyrkisk hospital, efter lang og kvalfuld venten endelig behandlet. En del af dem kanske paa en tilfredsstillende maade. Men selv om de blev tilfredsstillende behandlet, hvilken skjæbne ventede dem saa? At ligge henslængt paa gulvet i et halvmørkt og fugtigt rum. At tørste, sulte, udholde rædsomme smerter, uænset. At ligge sammen ansigt til ansigt med døende, stinkende kamerater. Lykkelige var de, som kunde blive transporteret videre bagover, og undgik at indlægges paa hospital. Var det end en pine at kjøre sammenstuet i de elendige vogne og paa de daarlige veie i solstegen, saa var dog dette et paradis i sammenligning med, hvad staklerne i hospitalet maatte udholde.

For at samle under et al den elendighed, som saaes i den sidste krig, vil jeg meddele, at der ikke i „Un souvenir de Solferino“ skildres noget, der ikke havde sit sidestykke, om det ikke var endnu værre, i den sidste krig. I Tyrkiet staar man den dag idag paa samme standpunkt med pleie af de saarede soldater, som man ellers i Europa stod paa den tid, da Dunant skrev sin epokegjørende lille bog.

Saaledes blev den tapre, nøisomme tyrkiske soldat behandlet. Han sulter, fryser, kjæmper og falder for sit fædreland, begeistret ved sin religion. Han tilhører en armé, der er udstyret med de bedste geværer og ammunition, og som kommanderes af dygtige officerer. Hans fædreland holder sig kampberedt til forsvar af sine rettigheder, men det har liden tanke for sine pligter mod dem, som ofrer sig for det.

Og saaledes blev den saarede soldat behandlet i et land, der for 30 aar siden har tiltraadt Genferkonventionen, og i et land, hvor „det røde kors“ har en sektion.

Da jeg er vis paa, at de mangler ved arméens sanitetsvæsen og „det

røde kors“s funktion, som merkedes i den sidste krig, ogsaa vil kunne komme til at ytre sig i kommende krige i andre af Europas lande, vil jeg i det følgende nævne den maade, hvorpaa efter min mening disse mangler kan afhjælpes. Jeg tager derved ikke sigte paa Tyrkiet alene, men paa de fleste europæiske lande. Er end de sanitære forhold i de fleste europæiske arméer bedre end de her nævnte tyrkiske forhold, omend i nogle kanske kun ubetydelig bedre, saa er de dog alle i et punkt ens, nemlig deri, at ingen europæisk armé ved egen hjælp vil kunne sørge for sine saarede soldater.

Saavidt jeg forstaar, var de væsentlige mangler, der medførte lidelser for de saarede, at henføre til

1) staten, der ikke i fred havde sørget for sin armés sanitetsvæsen,
2) „det røde kors“s afdeling i Tyrkiet, der ikke havde i tilstrækkelig grad søgt at afhjælpe de mangler, der fandtes ved arméens sanitetsvæsen, og
3) „det røde kors's“ afdelinger rundt om i Europa, der ikke kom det tyrkiske „røde kors“ og den tyrkiske armés sanitetsvæsen tilhjælp saa virksomt, som man skulde vente sig det af en international forening, der har saa store hjælpemidler til sin raadighed.

Naar jeg derfor paa grundlag af mine erfaringer i sidste krig, der i sine store træk visselig stemmer overens med de erfaringer, man vil komme til at gjøre i en fremtidskrig i Europa, skal fremhæve de maader, hvorpaa de ovennævnte mangler, baade for Tyrkiets vedkommende, men ogsaa, og det er det vigtigste, for de fleste europæiske landes vedkommende, skal kunne afhjælpes og de saarede blive bedre behandlede, saa vil jeg nævne:

Først og fremst maa der sørges for, at arméernes sanitetsvæsen har tilstrækkeligt og tidsmæssigt personale og materiel. Som maalestok bør tages arméens øvrige afdelingers styrke. Sanitetsofficerer, underofficerer og mandskaber maa i fred skaffes en uddannelse, der sætter dem i stand til at udfylde sin plads i felt. *Sanitetsvæsenet bør være ligesaa tidsmæssigt og fuldstændigt som de kombattante afdelinger.* Har en nation raad til at organisere sit forsvar, og til at udstyre dette med vaaben og ammunition, maa den ogsaa udstyre sit sanitetsvæsen paa en saadan maade, at dette kan behandle og forpleie de ulykkelige, som falder paa vagt for fædrelandet. Dette er kun en menneskelig fordring, hvis retmæssighed er selvindlysende. Desværre — fra Arilds tid har de krigførende taget altfor lidet hensyn til sygepleiens betydning. Det maa ogsaa med sorg erkjendes, at heller ikke i vor oplyste tid gives der blandt de moderne arméer en eneste, hvis sanitetsvæsen hverken kvantitativt eller kvalitativt er sin opgave fuldt ud voksen.

Man maa imidlertid ikke stanse ved det her nævnte maal for statens forsorg for sine syge og saarede i felten. Det maa kræves, *at ingen*

civiliseret stat begynder krig, før der er vished for, at de saarede kan blive forsvarligt transporteret, behandlet og pleiet. Den stat bør ikke kunne kaldes civiliseret, som til trods herfor indlader sig i krig, og dette gjælder ligesaa meget for den stat, som angriber, som for den, der griber til vaaben for at forsvare sig. Men i fredstid maa derfor omsorgen for den saaredes pleie udgjøre en integrerende del af forsvarstanken, og saaledes gaa nationerne ind i blodet, at det bliver en samvittigheds- og æressag at hjælpe sine saarede soldater. Desuden begynder vel neppe en krig saa uventet, at ikke staten, medens det endnu truer med krigsudbrud, skal kunne komplettere de eventuelle mangler. Det er nærmest de store magter, som paa dette omraade maa gaa i spidsen. Ikke blot, fordi de har de største bevilgninger til sin raadighed, men ogsaa fordi de, ved stadig at drive hinanden til at øge rustningerne, tvinger de mindre stater til at udvikle og forsterke sine forsvarsmidler. Naar det derfor er bleven indlysende for de store magter, hvilke forpligtelser de har ligeoverfor de saarede, staar det i deres magt, og er det ogsaa deres pligt, at gjøre sin indflydelse gjældende, og om ikke andet at søge at tvinge de mindre stater til at opfylde disse fordringer. *De store magter kan hindre de smaa i at føre krig, og det er deres pligt at gjøre det, dersom de mindre magters sanitet ikke er sin opgave voksen.*

I den store barmhjertigheds og menneskekjærligheds interesse maa der kunne tilveiebringes enighed om disse kravs gjennemførelse. Det er i første række en almen folkesag, for hvilken der maa skaffes opinion. Alle ædle mennesker inden hver nation maa derfor agitere for dette, saa vi kan undgaa endnu en gang at være vidne til en saadan tragedie, som den, der i nylig er bleven spillet paa den thessaliske slette. Men dernæst er det en sag, hvis gjennemførelse paahviler de styrende. Ved sin magt udfører de, hvad folket vil; og ved sin magt kan de lede folkets vilje ind i de rette spor. Men særlig skulde denne opgave i hvert land paaligge dets afdeling „af det røde kors," hvis livsprincip det er at vække det ædle i menneskene, og at søge at afhjælpe krigens rædsler. Og det vil vistnok ikke falde det vanskeligt at faa de nævnte krav anerkjendt blandt alle civiliserede nationer. Naar saa er skeet, paaligger det „det røde kors", som det paaligger enhver menneskeven, at bidrage til, at kravene effektueres, og kontrollere, at de effektueres paa den rette maade. „Det røde kors" maa fremhæve nødvendigheden af tilstrækkelig pleie af de saarede soldater med saadan styrke og paa en saadan maade, at staterne fuldkommengjør sit sanitetsvæsen, og saaledes, at hver eneste menneskeven stiller midler til disposition for den frivillige hjælp ved „det røde kors." Det maa vise nationen, hvorledes det vil gaa dens stakkars saarede i en

fremtidskrig med en saadan tydelighed, at det, saavel for staten som for det enkelte individ, bliver umuligt ikke at opfylde sin barmhjertighedspligt. Den enkelte maa, hver inden sin kreds, vække opinion for de saarede soldaters skjæbne, og vække trangen til at forbedre denne ved gjennem udvikling at forbedre arméens sanitetsvæsen og til at styrke „det røde kors", hvis opgave det er at erstatte de eventuelle mangler ved arméens sanitetsvæsen. Og af alle de smaa kredse tilsammen summeres en kraft, der er istand til at skaffe hjælp til allè ens egne saarede soldater.

Derved er man kommen langt paa vei til det glorværdige maal, som alle barmhjertige mennesker stiller sig: at hjælpe *de* saarede soldater. Derved, at man er sig bevidst at kunne hjælpe sine egne, maa man dog erindre, at maalet er *alle* saarede soldater i hele verden. Dette vil vel neppe kunne opnaaes i vor tid; men vi faar nøie os med den trøst, at krig er sjelden, og at „det røde kors" virker internationalt. Saa at om der er krig etsteds, vil der komme hjælp fra „det røde kors" i andre lande. Desværre — dette er endnu ikke helt gjennemført. *„Det røde kors's" opgave er at være internationalt, men det* **er** *det ikke. Det er ikke engang internationalt i Europa.* Hvorledes skal foreningen kunne blive helt ud international, saa fuldstændigt, at den er et følende væsen, der omfatter hele verden, og som straks merker forhaandenværende nød, og sætter sig igang med at afhjælpe den? Hvorledes skal vi blive fritaget for at se, ogsaa for den frivillige hjælps vedkommende, den sørgelige rolle spillet endnu en gang, lige for vore øine, som vi har seet i 1897?

Jeg vil ikke bebreide nogen enkelt eller nogen nation, men jeg vil kun nævne, at der paa den tyrkiske side var mangel paa „det røde kors's" sanitetsmateriel, personel, organisation — paa alt, medens der paa græsk side, takket være det samlede, kjærlige Europas optræden, var overflod af baade sanitetspersonel og materiel.

„Det røde kors" maa vise verden, at det er ikke paa papiret alene, at dets forening er international; at det ikke er sympati og politik, der leder dets handlinger, men næstekjærlighed og barmhjertighed.

Dernæst vil jeg med et par ord antyde en sag, jeg synes kræver nogen opmærksomhed.

Skal hvilketsomhelst land, der ønsker det, kunne tiltræde Genferkonventionen, og derved blive delagtig i dens goder, men intet gjøre for at paatage sig dens forpligtelser? Er Genferkonventionen et zirat, hvormed man kan dække over sin ligegyldighed mod saarede? Er det Genferkonventionens mening kun at respektere som neutrale de sanitære institutioner, deres personel, materiel og saarede? Er den ikke desuden en opfordring til den nation, der antager den, til at sætte sit sanitetsvæsen paa

en saadan fod, at det eventuelt kan bringe hjælp til de saarede? Ja, indeholder den ikke sogar fordring om, at den nation, der antager den, skal pleie baade sine egne og fiendens soldater, om det bliver nødvendigt?

Bør der ikke i konventionen optages bestemmelser om, at man kan paatale krænkelse af konventionens mening ligeoverfor de regjeringer, der i fredstid ikke opfylder forpligtelserne, og bør ikke korset fratages det land, naar det er evident, at landet intet eller næsten intet gjør for eventuelt at kunne hjælpe sine saarede soldater?

Ligesaavist som at det betragtes som en æressag for civiliserede lande at tiltræde Genferkonventionen, ligesaavist vil muligheden af at kunne risikere at maatte opgive den igjen være en spore for nationerne til at holde sig dens bestemmelser efterrettelige, og det ikke mindst i fredstid.

De menneskekjærlige krav, som stilles til nationerne for at skaffe hjælp til deres saarede soldater er stadig stigende. Dunant rørte de strenge, der var dannet, og som var stemte i enhver menneskevens bryst. Hans arbeide blev det ophøiede menneskes geniale og energiske værk. Og hans fortjeneste er, at han satte de menneskekjærlige strenge i vort bryst i harmonisk klang og stemplede vort aarhundrede som et menneskekjærlighedens. Han tvang os til at vise hverandre, at der var noget godt i enhver af os. Lad nu os fortsætte hans hellige værk, og lad os alle forenes i det store maal: at hjælpe de saarede soldater.

Nu — tiderne har forandret sig meget, siden Dunant begyndte sit trofaste arbeide. Og kravene paa forbedringer af den sanitære hjælp paa slagmarken og i lasaretet har allerede flere gange været oppe. Der er nu en mængde spørgsmaal, som venter sin løsning, og deres krav bliver stærkere med hver dag, som gaar. Enhver, der er kjendt med hvilke pligter, der paahviler en armés og marines sanitetsvæsen, kjender disse krav.

Jeg maa til disse føie de ovennævnte fordringer, jeg er kommet til ved mine erfaringer om forholdene under sidste krig, og rette en indtrængende opfordring til dem, der har magten i Europa, til „det røde kors's“ ledende mænd og til alle menneskevenner forresten, om at arbeide for deres gjennemførelse.

Kanske kan det da en gang lykkes at faa menneskekjærlighedens stempel paatrykket krigen, og at skaffe

secours aux soldats blessés.

Lidt sammenlignende sprogforskning.

„Stor“ og „liden“ hos indogermanerne.

(Efter **Ernst Eckstein** i *„Westermanns Monatsh“.*)

Betragtningen af de forskjellige ord, hvormed indogermanerne udtrykker begreberne „stor“ og „liden“, er i mange henseender mere lærerig end man skulde tro. Da det ved disse begreber blot gjælder et rumligt plus eller minus, saa ligger den formodning nær, at anskuelserne derom blandt de enkelte folkestammer ikke kunde afvige meget fra hverandre. Og dog viser det sig ogsaa her, hvor mangfoldige de kilder er, hvorfra sprogdannelsen henter udtryk for de enkleste ting.

Vi vil først betragte de ord, der betyder „stor“.

Indogermanernes ærværdigste udtryk for dette begreb er sanskritordet *mahâ* eller *mahânt*, i hunkjønsform *mahatî*. Ordet har samtlige betydninger af vort „stor“, de direkte saavelsom de figurlige: det kan bruges saavel om et stort hus som om en stor forstand, en stor stilhed osv. Det forekommer i en mængde sammensætninger, *mahâmanas,* høisindet, *mahâbhâgya*, høi stilling, *mahâraja,* stor konge osv. — Paa græsk lyder det *megas,* μηγας, paa latin *magnus*. De moderne romanske sprog betegner visselig begrebet stor med et andet ord, nemlig det latinske *grandis* (fr. *grand,* it. og sp. *grande*); men ved siden af dette forekommer den italienske form *magno* i betydningen herlig og det spanske sprog kjender endnu *magno* som tillæg til egennavne f. eks. *Alejandro magno,* Alexander den Store. Ja selv franskmændene siger *Charlemagne* og ikke *Charles le grand.*

Desuden har det latinske *magnus* bevaret sig i sammensætninger som det spanske og italienske *magnanimo* og franske *magnanime*, høisindet, og ligeledes i de gamle sammenligningsformer it. *maggiore,* sp. *mayor,* fr. *majeur;* it. *massimo*, sp. *maximo*, meget stor, meget vigtig.

Til det gammelindiske *mahâ* hører endvidere det gotiske *mikils,* gammelnorsk *mikill*, middelhøitysk *michel*, forekommende i navne som *Miklagard* og *Mecklenburg;* det danske *megen*, *meget* er det samme ord og betyder stor i udtryk som *megen flid* (tysk: *grosser Fleiss*); det dialektnorske *mykjen* og *mykje* og det svenske *mycken* er naturligvis det selvsamme ord; det samme gjælder det engelske *much* (meget). Vi ser altsaa, at sanskritordet *mahâ* strækker sit herredømme over hele Europa, fra Herakles's søiler til Nordkap og til Ural; thi ogsaa det russiske *mogutsch* (mægtig) er af den samme rod.

Spørger vi nu, hvad dette *mahâ* oprindelig betyder, saa tyder alt paa, at dets grundbetydning er *avlekraftig*. *Mahâ* hører til den samme rod som det gammelnorske *mega* (tysk *mögen)* (at kunne) og det tyske *magd* (pige, egentlig „det avlede“). Det er ikke usandsynligt, at ogsaa ordene *mand* og *menneske* hænger sammen med denne rod.

Det nyhøityske sprog udtrykker som bekjendt begrebet stor med *gross* det selvsamme ord som det engelske *great*, og hollandske *groot*. Det betyder, det som er vokset, og hænger nøie sammen med vort ord *gro*, som har slegtninge i ordet *græs, gras* (det som er groet) og *grøn* (væksternes farve). I latin heder den samme rod *cre,* hvoraf vi har verbet *crescere*

(vokse), som har dannet det italienske *crescendo* (voksende, stigende om toner), som er kjendt af alle musikkyndige. — I engelsk bruges *great* blot om aandelig storhed, f. eks. *a great poet;* for det materielt store bruges *large* (eg. bred, drøi) og *tall* (høi, svær).

Vort ord *stor* kommer af roden *shi, star* (at være sterk) og hænger sammen med det tyske ord *Stier* (stud, det sterke dyr) og *stork* (storfugl).

Vi vender os dernæst til de ord, som betegner begrebet „liden".

I modsætning til sanskritordet *mahâ*, som vi kunde forfølge gjennem samtlige indogermaniske sprog, gives der ingen fælles indogermanisk rod for begrebet liden.

Det græske ord for „liden" lyder *mikros* — μικρος — som gaar igjen i de græskafstammede fremmedord *mikro-skop* (redskab til at se det lille med). *Mikros* kommer af roden *mi*, der betyder „overordentlig lidet". Det latinske *mica* (en krumme), *minus* (mindre) og vort *mindre* og *mindst* er afledede deraf.

Det latinske ord for liden heder *parvus*, af roden *par*, der betyder skaane, spare, knibe; latin: *parceo* (jeg skaanes); *parsimonia* (smaalig sparsomhed).

I de romanske sprog har begrebet liden merkværdige skjæbner. Det latinske *parvus* er gaaet tabt; i fransk heder det *petit* (lat. *petitus*, tigget, betlet, af *petere*, bede, tilstræbe).

Den germanske rod *pik*, vort *pikke*, fr. *piquer* (hakke med nebbet) har givet italienerne deres *piccolo* og spanierne deres *pequeño*. De har altsaa oprindelig tænkt paa smaafugle, som gaar og pikker og nipper næringen til sig. Vort ord *liden* stemmer fra det urgermanske ord for begrebet: *lützel*, der endnu forekommer i sammensætninger som *Luxemburg* osv. Paa plattysk heder det endnu *lütt*, eng. *little*.

Og hvoraf kommer igjen *lützel?* Det hænger sammen med den latinske rod *lud*, hvoraf *ludus* (leg, spil) *ludere* (lege). *Lützel* betydde altsaa oprindelig noget uvigtigt.

Det nyhøityske *klein* betyder egentlig pen og ren, sml. eng. *clean* (ren) og *cleanse* (rense, børste).

Den tyske forfatter gjør væsen af at grundbetydningen af „liden" i de romanske sprog er det „tiggeragtige", „oppikkede", „værdiløse", medens urbetydningen hos tyskerne var renhed (!) *nk.*

George Eliot.

(Af James Parton).

Den berømte forfatterinde af „Adam Bede" og „Middlemarch" blev født den 22de november 1819 paa South Farm i Colton i Warwickshire. — Da Mary Anne Evans (George Eliot) var femten aar gammel, mistede hun sin brave og arbeidsomme moder, og familien flyttede nu til Foleshill i nærheden af Coventry, hvor hun boede til sin faders død i 1849.

Hendes opdragelse var begyndt i Colton under ledelse af Mrs. Wallingford, en udmerket lærerinde, hvem hun sandsynligvis havde at takke for, at hun læste saa overordentlig smukt poesi. Den fortsattes i Coventry, hvor hun fik undervisning af Miss Franklin, en dame, hun altid omtaler med dyb taknemmelighed og agtelse, og af Mr. Sheepshans, af hvem hun lærte græsk og latin. Hun havde ogsaa timer i fransk, tysk og italiensk og erhvervede sig ved egne anstrengelser betydelige kundskaber i hebraisk; musik, som hun elskede lidenskabelig, lærte hun af organisten ved nabosognets kirke.

Det var mig en tilfredsstillelse at høre hendes biograf forsikre, at hendes opdragelse ikke blot var en hjernens sag. Hun var ogsaa meget dygtig med sine hænder og lærte tidlig den prisværdige kunst med taalmodig glæde at udføre huslige beskjæftigelser.

Mrs. Blind fortæller: „Nogle aar efter sin moders død levede hun alene med faderen paa Griff House. Denne tilbød sig at tage en husholderske, da ikke alene huset, men ogsaa farmen skulde have tilsyn, og han var altid meget øm for sin „lille pige“, som han kaldte hende. Men hans datter foretrak selv at styre det hele, og hun var ligesaa samvittighedsfuld og flittig, naar det gjaldt de huslige pligter som i sine studier, hvilke hun drev paa samme tid. — Noget af det smukkeste ved hende, var hendes store, velformede hænder, — hænder, hvilke hun virkelig har beskrevet som karakteristiske for flere af sine heltinder. Engang viste hun en ven i Foleshill, at den ene var bredere end den anden, idet hun sagde: „Det kommer af al den ost og alt det smør, jeg har lavet, medens jeg var husbestyrerinde gaa Griff.“

Hendes udseende paa denne tid beskrives saaledes: Hun havde tykt, lysebrunt haar, som hun bar i krøller, stort hoved, ansigtstrækkene var kraftige og grove, munden stor, men velformet, ansigtsfarven bleg, men ikke smuk. Ikke destomindre gav den udtryksfulde og forunderlig bevægelige mund hele ansigtet en kvindelig blidhed, der forøgedes med aarene og stod i besynderlig modsætning til rammen.

Øinene var graablaa og varierede stadig i farve, idet de forekom nogle at have en intens blaa farve, andre syntes de at være mat graa; de var smaa og i sig selv ikke vakre, men naar hun blev oplivet af en interessant samtale, lyste de op hele ansigtet og syntes at forvandle det. I saa høi grad var dette tilfældet, at en ung dame, som engang havde nydt en times samtale med hende, gik bort under fortryllelsen med det indtryk, at hun var smuk; siden, da hun gjensaa George Eliot, og hun ikke talte, kunde hun neppe kjende hende igjen. Hendes naturs ynde indesluttedes i hendes væsen og stemme; den sidste mindede om Dorotheas

og lignede den sjælfulde røst, som engang levede i æolsharpen; den var lav og dyb, vibrerende af sympati.

Hendes konservation var aandfuld; endskjønt hun ikke talte meget, sagde hun altid noget, som var værd at høre paa, enten man diskutterede dybere spørgsmaal, eller man drøftede livets dagligdagse gjøremaal, for hvilke hun nærede en levende interesse.

Blandt hendes fortroligste venner i Coventry var Mr. og Mrs. Bray paa Rosehill, i hvis hus hun mødte mange distingverede personligheder, som alle snart lærte at lytte med opmerksomhed og ærbødighed, naar hun tog del i samtalen. Undertiden var det meget morsomt at bemerke den forbauselse, som kom tilsyne hos forfattere og videnskabsmænd, naar en eller anden tilfældig bemerkning forraadte hendes uventede kjendskab i dybere emner. Engang vovede en overordentlig lærd doktor i den blege, graaøiede, tankefulde unge dames nærværelse at citere Epiktet, men han blev meget frapperet, da hun vendte sig mod ham og hurtig, skjønt med den yderste beskedenhed og høflighed rettede ham.

Det var ogsaa paa Rosehill, at hun stiftede bekjendskab med Emerson, hvis verker hun kjendte vel og skattede høit. De havde blot talt sammen en liden stund, da han pludselig spurgte: „Hvilken bog synes De bedst om?“

„Rousseaus bekjendelser,“ svarede hun uden betænkning.

„Det gjør jeg ogsaa,“ sagde han forbauset og behagelig overrasket; „der er sympati mellem os.“

Til Mr. Charles Bray udtalte han sig saaledes om hende: „Den unge dame har en rolig, alvorlig sjæl.“

Efter faderens død reiste hun udenlands med Brays og opholdt sig nogen tid i Genf for at studere. Efter sin tilbagekomst til England flyttede hun til London, hvor hun boede hos dr. Chapman, udgiver af „*Westminster Review*“. Hun var nogle aar hans medarbeider i dette tidsskrift, dog skrev hun endnu altid anonymt, og hendes bidrag var ikke mange. Som de vigtigste kan nævnes: „Woman in France“, „Madame de Staël“, „Evangelical Teaching“, „German Wit“, o.s.v. — Hendes literære arbeide bragte hende i berørelse med mange fremragende mænd, deriblandt Herbert Spencer, som stedse var hendes varme ven, og George Henry Lewes, som hun senere ægtede.

De fleste af læserne vil være vidende om, at de omstændigheder, som gav stødet til den begavede kvindes giftermaal med Mr. Lewis, var af en egen natur. Som en af hendes naboer har fortalt mig, boede Miss Evans nogen tid ganske i nærheden af hans hjem og blev saaledes nøie kjendt med familien. Hun blev da ogsaa indviet i dens sørgelige skjæbne. Hans hustru havde været ham troløs, forladt hjemmet og en tid levet i vanærende forbindelse med en anden. Hun var efter nogen tid vendt til-

bage til ham, angrende — som han troede; han havde tilgivet hende, og hun havde faaet tilbage sin plads som husholdningens overhoved og gjenoptaget sine pligter som sine børns moder. I dette mellemrum var imidlertid Miss Evans bleven varmt knyttet til husets børn; disse var endnu meget smaa og trængte den ømme omsorg og hjælp, som i almindelighed kun en moder forstaar at yde. Troværdige folk har forsikret, at mere end en gang, naar moderen var fraværende for at fornøie sig, blev hendes pligter udførte af Miss Evans, som hastig blev budsendt i den hensigt. Tiden gik — sent en aften kom der atter bud efter hende, og da hun kom derhen, fik hun vide, at Mrs. Lewis igjen havde forladt hjemmet og var vendt tilbage til sin elsker. Som man kan forstaa, var alt i forvirring; manden var fortvilet og ude af stand til at række en hjælpende haand til noget. Hvem skulde bringe de smaa i seng og passe dem om natten? Som en ganske naturlig sag indtog Miss Evans den fraværende moders plads, indtil huset var nogenlunde i orden. Men hun vedblev at tilse de smaa, som var ladet tilbage værre end moderløse.

Dette havde den naturlige virkning paa den krænkede husbonds følelser. Om nogen tid friede han til hende og fik hendes Ja, da begge antog, at der i saa tydelig en sag ikke kunde være nogen vanskelighed med at faa den begjærede skilsmisse fuldbyrdet. Ikke destomindre reiste der sig en hindring. En gammel og oprindelig velment bestemmelse i den engelske lov udelukker en forurettet mand fra at erholde skilsmisse, dersom han en gang har tilgivet en vildfarende hustru og gjen- optaget samlivet med hende.

Denne opdagelse bragte dem i smertelig forlegenhed. De tænkte først paa at ægte hinanden udenlands; men intet fremmed giftermaal er gyldigt efter den engelske lov; heller ikke kan et lovligt ægteskab blive sanktioneret paa det europæiske fastland, med mindre landets autoriteter formelig er gjort bekjendt med, at ingen hindring eksisterer efter det lands lov, hvortil parret hører. Under disse omstændigheder indbød Mr. Lewis nogle venner til sit hus, i hvis nærværelse og med hvis sanktion de forrettede vielsen, idet de dømte det som sin ret baade som menneskelige væsener og som medborgere at overse en lov, som saa øiensynlig var uretfærdig. Det kan maaske have været en vildfarelse af dem; men saavidt man ved, opstod ingen ubehageligheder af deres handling. Selv de, som misbilligede den, gjorde i dette tilfælde en barmhjertig undtagelse, og andre følte, at hvad George Eliot efter modent overlæg besluttede at gjøre, kunde ikke være galt. —

Udenfor sine bøger var George Eliot lidet kjendt. Hun var svag af helbred og førte et tilbagetrukket liv, gik kun lidet ud og brød sig ikke

om selskab i almindelighed, skjønt hun var glad i at modtage og underholde sine udvalgte venner.

En amerikansk dame, som nød det privilegium at være tilstede ved en af hendes modtagelser, beskriver hende som „den mest fortryllende værtinde, hendes underholdning ligefrem, dog dyb, og ofte, naar de mindst ventede det, kunde den tage en yderst pudsig vending ved en eller anden vittig bemerkning af hende. Hun talte ikke blot selv, men hun besad den gave at faa andre til at gjøre det og faa frem det bedste hos dem. Hendes stemme var skjøn og mindede hendes tilhørere, som før bemerket, om Caleb Garths Dorothea Brooke.

Hendes ægteskab var særdeles lykkeligt. Miss Blind fortæller: For dem, som saa dem efter deres forening, syntes det, som de aldrig mere kunde være adskilte. Den ene vandt styrke af samlivet med den anden. Mr. Lewes flygtige sind antog en fasthed, som paa en fortryllende maade viste hans glimrende talenter og for første gang lærte ham at koncentrere sin intelligens, hvilket er saa nødvendigt for at frembringe filosofiske verker af blivende værd. Paa den anden side blev George Eliots endnu tildels slumrende evner vakte og stimulerede til det yderste af den mand, for hvem foreningen med hende dannede det mindeværdigste aar i hans liv. Ved sin entusiatiske tro paa hende gav han hende den eneste ting, hun trængte — en sand tillid til sig selv. Han var visselig mer end en ægtefælle for hende, han var, som en fortrolig ven engang medlidende bemerkede, i sandhed en moder for hende. Ømt vaagende over hendes svage helbred, opmuntrende den alvorlige grundtone i hendes sjæl ved sin uudtømmelige livlighed, forsigtig beskyttende hende mod hvert kritikens pust, som kunde virke skadelig paa hende, skabte Mr. Lewes paa en maade den aandelige atmosfære, i hvilken George Eliots geni bedst kunde sætte blomst og bære frugt. — Han døde i 1878.

I 1880 indgik George Eliot andet ægteskab med Mr. John Walter Cross, der længe havde været en ven af hende og hendes mand. Denne forening lod ogsaa til at opfylde hvert løfte om lykke, og paa en bryllupstur til Italien bedredes hendes helbred, som det havde gaaet nedover med, siden Mr. Lewes død. Men den vinter, som fulgte efter hendes tilbagekomst til England, var usædvanlig streng, og hun kunde ikke taale den. Hun døde blot to uger efter, at hun var flyttet til sit nye hjem i Cheyne Walk Chelsea.

Hun ligger begravet paa Highgate kirkegaard ved siden af George Henry Lewes. Hendes begravelse fandt sted paa en taaget og regnfuld dag; alligevel havde talrige venner samlet sig ved hendes baare, for det meste fremragende folk, videnskabsmænd, kunstnere og filantroper, som vilde vise hende den sidste ære; men der var ogsaa en flok rolige, almindelige sorg-

fulde mennesker, som aldrig havde seet hende. Alle stod tause, indtil den unitariske gudstjeneste afsluttedes ved hendes grav; saa spredtes de langsomt, og hver standsede et øieblik for at se ned paa den med blomster rigt bedækkede kiste.

Dersom George Eliots arbeide i literaturen er af høieste værd, er hendes plads som menneskehedens ven og velgjører det ogsaa. Ingen, som læser hende, kan tænke paa hende blot som kunstner, høi og ærefuld som denne titel er. Hun er meget mere, hun er, hvad hun længtes efter, og hvad hun ønskede i slutningen af en af sine bøger:

„O! maatte jeg forenes med de usynliges kor, hine udødelige døde, som overlever sig selv, i medmennesker, forædlede ved deres omgang, ved dem drevne til ædelmodighed, til ærlighed, til foragt for slette, egenkjærlige handlinger. — Maatte jeg leve i ophøiede tanker, der lig stjerner gjennemtrænger natten og med deres milde glans tilskynder mennesket til at søge opad.“

The Smithsonian Institution.

The Smithsonian Institution i Washington er maaske verdens merkeligste og mest berømte videnskabelige anstalt. Amerikaneren dr. G. Brown Goode har i det bekjendte engelske tidsskrift „*Nature*“ gjort institutets historie og virksomhed til gjenstand for en artikel, som vi her gjengiver i noget forkortet skikkelse.

* * *

Jeg testamenterer hele min formue til Amerikas Forenede Stater for at de derfor kan oprette *en anstalt i Washington til kundskabens forøgelse og udbredelse blandt menneskene.*

James Smithson 1826.

Navnet „*The Smithsonian Institution*“ er kjendt saa at sige i hvert hjem i de Forenede Stater. Overalt andetsteds, hvor aandelige interesser dyrkes, ansees det som den fornemste bærer af amerikansk videnskabelighed og repræsenterer derfor det, der i andre lande betragtes som det ypperste og ærefuldeste i Amerika. Der kan nemlig være delte meninger om amerikansk kunst og literatur eller om amerikanske indretninger idetheletaget, men den amerikanske videnskabelighed respekteres overalt som sund, kraftig og fremskridtsdygtig.

The Smithsonian Institution bærer en udlændings navn, men har

alligevel i et halvt aarhundrede været en af de aller vigtigste faktorer i amerikansk aandsliv. Det har været samlingsstedet for arbeidere paa alle videnskabens og opdragelsens felter. Gjennem det har det fri bytte fundet sted mellem Amerika og andre lande — af bøger, af undersøgelsesmateriel og af aandelig kundskab. Dets trykte meddelelser, der udgjør mer end to hundrede bind, findes i alle verdens store biblioteker og enkelte af dem paa næsten hver forskers arbeidsbord. Dets store bibliotek udgjør en meget vigtig del af den nationale bogsamling i kapital. Dets museum er det rigeste, der eksisterer i den nye verden, i mange af naturhistoriens og etnologiens grene. Mange lærde og kundskabsrige mænd har givet institutet de bedste aar af sit liv, og enkelte af de mest fremragende videnskabsmænd, Amerika har eiet, har tilbragt sit hele liv i arbeide for dets hæder og held.

Men den vigtigste tjeneste, institutet har ydet nationen, og som ikke er mindre vigtig, fordi den ikke kan tages og føles paa, er dets femtiaarige stadige samarbeide med regjeringen, med offentlige selskaber og med private personer paa videnskabens og opdragelsens forskjellige strøg, naar der trængtes raad, opmuntring eller understøttelse fra institutets mangfoldige hjælpekilder.

Enhver, der har besøgt Washington, vil have i behagelig erindring den stille gruppe af bygninger inde mellem træerne paa Boldpladsen. Han vil huske alle de undere, de gjemmer, fra natur og kunst og alle den videnskabelige opdagelses trofæer. Men meget faa har havt anledning til at besøge administrationskontorerne og laboratorierne eller til at danne sig nogen virkelig forestilling om den egentlige betydning af det arbeide, der udføres indenfor disse stille mure.

Medlemmerne af kongressen har imidlertid altid havt den rette forstaaelse af dette betydningsfulde arbeide. Under skiftende tider og forhold, snart med den ene og snart med den anden politiske retning ved magten, har den amerikanske nationalforsamling altid uden hensyn til, hvilke politiske anskuelser var de raadende, med samvittighedsfuld iver taget institutet under sin beskyttelse og holdt det uberørt af alle døgnets stridigheder og rivninger. Hvad institutet har kunnet udføre, skyldes i ikke ringe grad den bistand, der er ydet det af kongressen og gjennem den altsaa af hele det amerikanske folk.

*

* *

Beretningen om *The Smithsonian Institution's* grundlæggelse lyder snarere som et eventyr end som en kjendsgjerning.

Grundlæggerens far, der i sine yngre aar var bedst kjendt under navnet Sir Hugh Smithson, var en af den høiere engelske adels mest fremtrædende mænd. Paa laaget af hans kiste i Westminsterabbediet

hvor han ligger begravet, staar alle hans titler og værdigheder opregnede.

Mens arvingen til al denne hæder og herlighed deltog som generalløitnant i krigen mod de oprørske britiske kolonier i Nordamerika (i 1775 og følg. aar), søgte James Smithson, der var en søn af faderens andet ægteskab og en noksaa beskedent udstyret yngling, ved engelske skoler og universiteter at tilegne sig de første elementer af videnskabelig uddannelse. Han var født i Frankrige i 1765 og blev magister i Oxford i 1786, samme aar som hans fader døde, under navnet James Lewis Macie, som han havde taget efter sin moder. Smithson kaldte han sig først flere aar senere efter at have vundet videnskabelig anseelse.

Som det fremgaar af hans testamente, var Smithson ganske vist stolt af sin høie byrd. Hans slægt stod jo endog i direkte forbindelse med gamle engelske kongehuse. Men han var en aaben, tænksom natur, og hans egen videnskabelige uddannelse, hans omgang med ledende forskere i Tyskland og Frankrige og med kolleger i Royal Society (videnskabsselskabet) i London havde udviklet hos ham en varmhjertet interesse for granskning og videnskabelig kultur og et aabent syn for, hvilken endnu større betydning disse aandsmagter i fremtiden vilde faa.

„Det bedste blod i England flyder i mine aarer", skrev han engang; „paa farssiden er jeg en Northumberland, paa morssiden af kongelig æt, men det nytter mig lidet. *Mit navn skal leve i folks erindring, naar Northumberland'enes og Percy'ernes titler er glemt og udslettet.*" — Disse ord var profetiske. Grundlæggeren af det Smithsonske institut har allerede fortjent evig berømmelse.

Smithson var som videnskabsmand ikke just epokegjørende, men alligevel betydelig og kjendt for sin ualmindelige nøiagtighed. Hans egentlige fag var mineralogi, og Berzelius ansaa ham som en af denne videnskabs bedste repræsentanter i hele Europa. En stor del af sit liv tilbragte han udenlands, i Berlin, Paris, Rom, Florens og Genua, idet han selv drev undersøgelser og stiftede bekjendtskaber med alle tidens videnskabelige spidser. En umaadelig stor mineralsamling, som han efterhaanden havde skaffet tilveie, ødelagdes i 1865 ved brand i en del af institutets bygninger. Hans selvstændige arbeider er nedlagt i syv og tyve afhandlinger, især over mineralogiske emner.

Ved arv efter forskjellige rige slægtninge var Smithson kommen i besiddelse af en meget stor formue. Den anvendelse, han gjorde af sine penge, synes at staa i forbindelse med en vis tendens i samtiden, hvad W. I. Rhees har gjort opmærksom paa i sit lille beundringsværdige mindeskrift: „Smithson og hans legat". I aarene mellem 1782 og 1826 blev over tyve af de vigtigste nu eksisterende akademier og selskaber oprettede. Denne periode, skriver Rhees, udmerkede sig ikke alene ved sine lang-

varige og næsten universelle krige eller ved sine store og hurtige sociale omvæltninger. Der staar ogsaa lys af dens brilliante videnskabelige opdagelser, dens opfindelser og kunstneriske initiativ. Den rene videnskab havde mange glimrende dyrkere, og den praktiske anvendelse af dens sandheder skjænkede verden mange af de opfindelser, hvorved civilisationen har gjort saa uhyre og hurtige fremskridt. Det er ud fra en saadan tid, lord Broughams ord er talt: at undervise folk i filosofiens grundtræk er i sig selv et formaal ophøiet nok til at vække den ædleste ærgjerrighed.

Denne tanke staar i aller nøieste sammenhæng med, hvad Smithson selv har udtalt ved forskjellige leiligheder, saaledes f. eks. med den udtalelse af ham, der bruges som motto paa alle institutets tryksager: enhver, der ved iagttagelse, undersøgelse og eksperiment skaffer menneskeheden kundskaber, er et værdifuldt medlem af samfundet*). En anden af Smithson's sætninger udtrykker kanske endnu fuldstændigere samtidens mening paa dette punkt: „Det er i sine kundskaber, at mennesket har fundet sin storhed og sin lykke, sin overlegenhed over alle de andre dyr, der sammen med det bebor jorden. Følgelig er der sandsynligvis ingen uvidenhed uden tab for det, ingen feil uden skade“.

Opfyldt af saadanne tanker, kanske med lord Broughams „Afhandling om den folkelige opdragelse“ i friskt minde og med forbilleder foran sig som *Royal Society*, *Royal Institution* og „Selskabet for udbredelse af nyttige kundskaber“ var det, at Smithson i 1826 gjorde sit testamente, der indeholder den vigtige bestemmelse, der er sat som motto for denne artikel.

Hvorfor valgte han, englænderen, Amerika til forvalter af sin store gave?

Nogen nøiagtig grund kjender man ikke. Hans hele bibliotek indeholdt kun to bøger, der paa nogen maade stod i forbindelse med Amerika. I den ene af dem, en reisebeskrivelse, spaaes der Washington, som dengang havde 5000 indbyggere, en glimrende fremtid. Et saadant tilfældigt udsagn i en bog kunde imidlertid selvfølgelig ikke være den afgjørende bevæggrund til et saa betydningsfuldt og vistnok vel overveiet skridt.

Han nærede varm sympati for den republikanske regjeringsform og for folkefrihedens sag. I Paris var han sandsynligvis blevet kjendt med Washingtons projekt om en stor national undervisningsanstalt i Unionens hovedstad og med det arbeide, der dengang dreves, for at faa denne plan realiseret. Han vidste, at England var vel forsynet med legater og selskaber til videnskabens fremme. Det unge, voksende folk paa den anden side af Atlanterhavet derimod havde endnu saa mange uløste praktiske opgaver, saa meget nybygnings- og rydningsarbeide, som krævede alle dets midler

*) „Every man is a valuable member af society, who by his observations, researches, and experiments, procures knowledge for men.“

— dér vilde hans gave monne og give vekst. — Alt dette tilsammen har sandsynligvis været bestemmende for Smithsons handlemaade. Og hvem kan sige, hvordan stillingen idag vilde have været i de Forenede Stater uden hans legat? Med rette har John Quincey Adams sagt, at af alle milde eller barmhjertige stiftelser, hvori tidsaanden eller grundlæggerens forstaaelsesfulde godgjørenhed har skaffet sig udtryk, fortjener ingen i høiere grad menneskeslegtens taknemmelige bifald end denne.

I 1835, seks aar efter Smithsons død, blev det meddelt de Forenede Staters legation i London, at hans formue, der beløb sig til omtrent 1,800,000 kroner var i skifterettens besiddelse.

Merkelig nok dannede der sig i kongressen en sterk opposition, som hævdede, at det var under de Forenede Staters værdighed at modtage legatet. Væsentlig ved John Quincey Adams entusiastiske arbeide blev denne opposition overvunden og en mand sendt til England for i præsidentens navn at gjøre fristaternes ret gjældende. Paa klipperen „Mediator“ blev legatet ført over Atlanterhavet i form af 104,960 guld *sovereigns*, der straks gik i mynten og omprægedes til amerikanske penge. Summen var jo i sig selv meget betydelig, men det bedste ved den var alligevel den saa at sige magnetiske evne, hvoraf den var i besiddelse. Det viste sig snart, at den trak andre summer til sig. Legater, arvemidler og gaver strømmede efterhaanden til, og institutets *kontante* beholdning — foruden alle dets øvrige værdifulde eiendele — udgjør nu omtrent $3^1/_2$ million kroner, der er deponeret i de Forenede Staters skatkammer.

Imidlertid laa det oprindelige legat hele otte aar i skatkammeret, mens nationens vise mænd forgjæves diskuterede dets anvendelse. Dengang var det ordsprog uanvendeligt, som siger, at i mange raadgivere er der visdom. Maaske var udsættelsen alligevel heldig. Enhver tænkelig anvendelse blev foreslaaet og diskuteret i kongressen. Der modtoges i hundrevis af breve, med raad og modraad og forestillinger af enhver art, fra fremskudte tænkere og fra selskaber inden- og udenlands. Skoler af alle slags, fra et nationaluniversitet til en landbrugsskole, normalskoler og blindeskoler blev foreslaaet. Et bibliotek, en botanisk have, et kemisk laboratorium, et observatorium, et selskab for billig folkelæsning, en forelæsningsanstalt, et kunstmuseum — alt dette og meget mere blev bragt i forslag og forsvaret. Enhver havde *sin* mening. Kongresdebatterne om denne sag fylder næsten 350 sider af Rhees' samlede Smithson-dokumenter.

* * *

Nu — Rom blev ikke bygget paa én dag.

En saa vældig organisation som *The Smithsonian Institution*, saa fast og saa sterkt individualiseret, udvikler sig ikke af de stridende meningers

kaos uden langvarigt arbeide og alvorlige anstrengelser af mænd med usædvanlig dygtighed, energi og personlighed.

Og disse mænd har ikke manglet. De tre sekretærer, der har afløst hverandre i institutets vigtigste og mest ansvarsfulde stilling, har hver for sig været den vanskelige opgave voksen. For de to førstes vedkommende, er deres navne saa fast knyttede til institutet, at deres biografier tilsammen vilde udgjøre en næsten fuldstændig beretning om dets virksomhed.

Joseph Henry, institutets første sekretær, er den egentlige planlægger af den hele anstalt. Som bekjendt fysiker, der ved forskjellige vigtige opdagelser paa elektricitetens omraade havde tildraget sig almindelig opmerksomhed, blev Henry af legatbestyrelsen anmodet om at undersøge Smithsons testamente og udkaste planen til en organisation, saadan som den efter hans mening bedst vilde stemme med testators ønsker. Dette blev gjort, og idet Henry valgtes til sekretær, godkjendte bestyrelsen derved i hovedsagen hans forslag.

Henry's plan var baseret paa overbevisningen om, at giverens hensigt var at fremme videnskaben ved *originale* undersøgelser og deres offentliggjørelse, at han endvidere havde tilsigtet hele *menneskehedens* nytte ialmindelighed, og at alle unødvendige udgifter i *lokale* øiemed derfor vilde være misbrug af den udviste tillid.

Hvis institutet, siger den berømte amerikanske botaniker, professor Asa Gray, nu kjendes og berømmes i hele den videnskabelige og literære verden, hvis det opfylder grundlæggerens ønsker og de rimelige forventninger hos den nation, der modtog og nyttiggjorde legatet, saa skyldes dette i hovedsagen den praktiske visdom, den almenaand og seige udholdenhed, der udmerkede dets første sekretær. I hans hænder blev den magt lagt, som skulde udfylde og levendegjøre statuternes løselig antydede konturer. Henry tog stilling paa testamentets eget brede grundlag: til kundskabens forøgelse og udbredelse blandt menneskene, og hans sind indsnevredes aldrig saaledes, at han anvendte i lokale øiemed, hvad der var tiltænkt hele menneskeslegten. Han indførte kun én begrænsning: at institutet aldrig skulde paatage sig noget, der kunde gjøres og gjøres *godt* af andre. I overensstemmelse hermed, sparede han ogsaa paa institutets kapital og virkekraft ved leilighedsvis at overlade til andre saadanne arbeider, der allerede var optagne og i tilfredsstillende gjænge.

Hans statue, som er reist af kongressen, staar i den Smithsonske park i Washington. —

Henry fulgtes i sekretærembedet af prof. Spencer Fulleston Baird, som dengang var den ledende autoritet i læren om de amerikanske hvirveldyr. Han udnævntes i 1878 og bestyrede embedet til 1887, da han blev afløst af Samuel Pierpont Langley, en udmerket fysiker og astronom.

Enhver af disse tre sekretærer har foruden sit almindelige administrationsarbeide gjort særskilte træk af organisationsplanen til sin specielle virksomhedssfære. Henry tog sig især af publikationerne, de internationale bytteforbindelser og udviklingen af det store system for meteorologiske iagttagelser og veirforudsigelser, hvoraf det amerikanske veirbureau siden fremgik. Baird fortsatte museets udvikling, hvilket han som assistent havde havt overopsynet med, sikrede det en ny bygning og gjorde sig forøvrigt især fortjent af fiskerne ved at iverksætte udstrakte undersøgelser i de amerikanske farvande. Langley har æren for „The National Zoological Park“ (dyrehave) og det astro-physiske observatorium, for fornyet virksomhed i bibliotek- og byttearbeidet og for et nyt system til opmuntring af fysisk og biologisk forskerarbeide.

The Smithsonian Institution blev formelt oprettet ved en kongres-akt, der vedtoges 10de august 1846.

Institutet har etslags overbestyrelse, der bestaar af de Forenede Staters fornemste embedsmænd: præsidenten, vicepræsidenten, den embedsmand, der har forsædet i høiesteret, samt kabinettets medlemmer. Desuden er der en direktion, sammensat af vicepræsidenten, den nævnte høiesteretsdommer, tre medlemmer af senatet, tre af repræsentanternes hus og seks borgere, hvoraf to ikke maa være fra samme stat.

Som før nævnt er institutets sekretær den egentlige leder af anstalten. Hans stilling svarer til det, vi hos os kalder direktør. *Han* har arbeidet og ansvaret.

The Smithsonian Institution er ikke, som man kanske kunde mene, en læreanstalt. Det modtager ikke studenter. Dets virksomhed er ganske anderledes bredt anlagt. Den gjælder ikke *individet*, men det almindelige fremskridt i sin helhed. Overalt, hvor noget kan udrettes til det *fælles* bedste, er institutet paa sin post.

Smithsonian Institutions publikationer er meget talrige og omfatter en flerhed af baade vigtige og vægtige verker. Hvad emne angaar, er der ingensomhelst begrænsning. Arkæologi, etnologi, botanik, zoologi, palæontologi, geologi, meteorologi, fysik, fysiologi, filologi og mange andre forskningsomraader er repræsenteret paa udgiverlisten.

Praktisk talt bliver alle disse bøger foræret bort. Skjønt alle verker udkommer med sin paa forhaand bestemte pris, udgjør hele bogomsætningen i kontanter nemlig kun nogle faa hundrede dollars om aaret. De øvrige uddeles til ca. 4000 anstalter af videnskabelig art i alle verdensdele og sendes desuden til mange privatmænd. Mange af institutets bøger er gamle kjendinger og uundværlige kilder for dem, der tilbringer nogen del af sin tid mellem hylderne i et hvilketsomhelst respektabelt bibliotek.

Hvad selve institutbiblioteket angaar, saa er dette en af de allervigtigste afdelinger. For alle de bøger, der i aarrækker gratis er delt ud, har *Smithsonian Institution* faaet igjen en rig bogsamling, der indeholder omtrent alt, som er offentliggjort af videnskabelige selskaber og foreninger hele verden over. Desuden er der anvendt en masse penge direkte paa bogkjøb. Biblioteket er nu et af de største i verden. Hele menneskehedens fysiske og aandelige historie vil man der finde et billede af. Man kan i dette bibliotek maaske lettere end paa noget andet sted følge den nyere tids spor ud i de fineste forgreninger. I 1865 blev hele bogrigdommen deponeret paa Capitol som en del af kongressens bibliotek. I det ene aar 1894 var forøgelsen 37,952 bind. Noget større bibliotek end det nuværende vilde sandsynligvis neppe kunne været tilveiebragt, om hele det oprindelige legat var blevet anvendt udelukkende i dette ene øiemed.

Smithsonian Institution er statens nationale museum, det eneste lovlige opbevaringssted for kunstgjenstande, for materiale vedrørende undersøgelser af hvilkensomhelst art og for alle naturvidenskabelige samlinger tilhørende de Forenede Stater. Samlingernes kjerne dannes af, hvad der var bragt hjem ved Wilkes's og andre offentlige ekspeditioner, men i mange aar blev museet opretholdt udelukkende paa Smithson-fondets bekostning. En betydelig del af materialet er derfor institutets specielle eiendom. Siden 1881 har al administration været udført ved statstilskud.

Professor Huxley definerer et museum som „et konversationsleksikon af gjenstande“. Nationalmuseet er et saadant konversationsleksikon og desuden en hel del til. Det er et virksomt læreapparat for folk over hele landet, og det har ligesaa vel sin opmerksomhed henvendt paa den almindelige mand, hvis liv intet har med videnskab eller studium at gjøre, som paa den professionelle forsker og lærer. Dets skatte staar uden vederlag eller forbehold aabne for hundredetusender af besøgende fra alle Unionens dele. I 1881 var dette museum besøgt af 250,000 mennesker, i 1894 af 306,222 og i de mellemliggende 15 aar tilsammen af 5,056,796 mennesker. Desuden øver museet indflydelse i vide kredse ved de mange dubletter, som ordnet og nøiagtig merket hvert aar fordeles til forskjellige offentlige indretninger paa forskjellige kanter af landet.

Museets historie kan deles i tre perioder. Den første af disse omfatter tiden fra *Smithsonian Institution's* oprettelse til aaret 1857, i hvilken tid vægten udelukkende blev lagt paa indsamling af undersøgelsesmateriale, mens man ingen tanke havde om at udstille disse samlinger eller paa anden maade nyttiggjøre dem. Den anden periode gaar fra 1857, da institutet blev det offentlige opbevaringssted for merkværdigheder af alle slags, til aaret 1876. I denne tid blev museet et depot for alslags videnskabeligt materiale, som allerede havde været gjenstand for under-

søgelse. Dette materiale blev nyttiggjort i opdragende øiemed ved at udstille offentlig og gjøres tilgjængelig for det store publikum. Den tredje og nuværende periode begynder med 1876. Fra det aar af har museet øvet en energisk virksomhed i at samle og udstille gjenstande med det formaal for øie at gjøre disse samlinger saa instruktive som muligt for det størst mulige publikum. Nu tages der ved siden af de rent videnskabelige øiemed ogsaa ligefrem sigte paa folkeopdragelsen. De mellem tre og fire millioner numre, som museet omfatter, er installeret dels i selve institutbygningen og dels i en vældig sidebygning, som skal optage tilvæksten, indtil det falder beleiligt at opføre en ny rummelig museumsbygning. Hvad der gjør disse samlinger særskilt værdifulde, er den omstændighed, at tusendvis af numre er de orginalgjenstande, hvortil pionererne for Amerikas naturhistorie har støttet sine beskrivelser — mænd som Audubon, Baird, Agassiz, Girard, Cope, Marsh, Gray, Young Dana, Gill, Jordan og mange andre. Museet er altsaa etslags arkiv for verdensdelens geografi, etnografi og naturhistorie. Den virkelige værdi af et sligt materiale kan ikke godt udtrykkes i tal. Der er enkelte numre, som er værd i tusendvis af dollars, og der er andre, som er absolut enestaaende, uerstattelige og derfor uden nogen pris. Noget lignende er tilfælde med flere serier af numre, hvis værdi ikke ligger i de enkelte gjenstandes, men i rækkens fuldstændighed og i det umaadelige arbeide, som er anvendt paa anskaffelse og ordning. Skjønt museet altsaa indeholder uvurderlige skatte, er der ikke destomindre til direkte kjøb af gjenstande anvendt meget faa midler, maaske mindre i museets hele historie end et af Europas store kulturlande anvender i lignende øiemed i et eneste aar. Det er næsten udelukkende ved offentlige ekspeditioner og ved gaver fra privatfolk, at museet har samlet sine rigdomme.

En anden vigtig afdeling af *Smithsonian Institution* er „bytteburaaet“. Det internationale byttesystem, som paa institutets foranledning blev sat igang 1852, har til formaal den fri udveksling af materiale mellem videnskabelige selskaber og privatpersoner i de Forenede Stater paa den ene side og lignende selskaber eller privatpersoner udenlands paa den anden side. Amerikanske bøger, naturalier, modeller o.s.v. skal altsaa saa let og bekvemt som muligt ved institutets mellemkomst kunne byttes bort mod lignende ting af udenlandsk oprindelse. Især for en fornuftig anbringelse af kostbarere dubletter har naturligvis en saadan bytteforbindelse sin store betydning, og *Smithsonian Institution* har i den anledning sat sig i korrespondance med en mængde videnskabsselskaber og med literater eller lærde hele verden over, saa der nu neppe paa vor planets overflade findes noget land eller folk, saa fjernt det end er, hvor institutet ikke har sin repræsentant. Af bare udenlandske korrespondenter er der omkring 17 000,

og udenlands gaar disse medarbeideres antal op i vel 7000. Ikke alene de forskjellige regjeringer, men ogsaa de store dampskibsselskaber og lignende privatindretninger har stillet sig yderst imødekommende overfor denne internationale byttehandel i videnskabens tjeneste. De forskjellige gjenstande gaar sædvanligvis fragtfrit med dampskib og jernbane og passerer uden afgift gjennem toldboderne. Ved særskilt lov er *Smithsonian Institution* af regjeringen autoriseret som offentligt byttebyraa, og denne halvt forretningsmæssige del af anstaltens virksomhed har i tidens løb sikkert været af uberegnelig nytte. Der er vist yderst faa større biblioteker eller mere fremtrædende videnskabsmænd, det være sig Amerika eller andetsteds, som ikke af erfaring kjender denne virksomheds nytte og fordele. Der er sørget for, at al forsendelse foregaar uden udgift for afsender og modtager, naar for amerikanske interessenters vedkommende undtages fragter fra eller til den nærmeste korrespondent. Et kvitteringskort medfølger enhver forsendelse og kan returneres portofrit. Fra 1852 til 1895 har byttebyraaet forsendt eller modtaget omtrent halvanden million pakker, og i de sidste aar har vægten af de bøger, som aarlig passerer gjennem byraaet, adskillig oversteget 100 ton.

Ved særskilt beslutning har kongressen givet *Smithsonian Institution* ret til at administrere fond af hvilkensomhelst art, naar det øiemed, hvori de er oprettet, stemmer med institutets almindelige plan. Der er neppe nogen indretning i verden, som byder testator større sikkerhed for, at hans ønsker til punkt og prikke bliver opfyldt, og i de forløbne aar har mange rigmænd derfor tyet til institutet med sine overflødige penge:

Dr. Kidder i Washington testamenterede i 1889 5000 dollars til et astrofysisk observatorium.

Dr. Alex. Graham Bell gav samme aar 5000 dollars, som sekretæren skulde bruge til sine fysiske undersøgelser.

Th. Hodgkins gav i 1891 næsten 250,000 dollars, hvoraf en del specielt skulde anvendes til atmosfærens udforskning, og det var en del af dette fond, lord Raleigh og prof. Ramsay i London fik en præmie paa 10,000 dollars for sin opdagelse af grundstoffet argon.

R. S. Avery efterlod sig i 1894 50,000 dollars, som blev skjænket institutet til anvendelse i nærmere betegnede øiemed.

Ligeledes er museet blevet betænkt med en mængde værdifulde gaver, som vi her maa indskrænke os til bare at nævne.

Det astrofysikalske observatorium, som henhører under *Smithsonian Institution*, blev oprettet i 1891 under personlig ledelse af den nuværende sekretær. Dets vedligeholdelse har siden staten paataget sig ved at yde et vist aarligt bidrag. Her udføres da et arbeide tilsvarende de

forskjellige europæiske observatoriers, men vistnok med langt mindre bekostning. Da astrofysiken er saa at sige den nyeste af alle videnskaber, kan det her være paa sin plads med nogle faa ord at omtale dette observatoriums plan.

„I sidste generation,“ siges der i denne plan, „og næsten samtidig med spektroskopets opdagelse fik astronomien en ny retning, der undertiden betegnes ved navnet astrofysik, og hvis formaal er et ganske andet end at finde en stjernes, maanens eller solens plads paa himlen. Dette er jo mange observatoriers fornemste opgave, f. eks. Greenwich observatoriets. Astrofysikens opgave er for solens vedkommende f. eks. ikke nøiagtig at bestemme dens stilling paa himlen, men at udfinde, hvorledes den paavirker jorden, hvorledes dens varme fordeles, og hvorledes den ikke bare influerer paa aarstiderne og paa bondens afgrøde, men ogsaa paa det hele system af levende gjenstande paa jordoverfladen. Det er nemlig i den senere tid vist, at det i fysisk forstand er solen og næsten den alene, som bogstavelig talt først skaber disse levende ting og senere modificerer dem paa alle mulige maader. Dette ved vi altsaa, at solen gjør, men *hvorledes* den gjør det, er vi uvidende om og dog fast overbevist om betydningen af at faa vide det. Vi er sikre paa, at denne sidste viden vilde skabe f. eks. et sikkert grundlag for læren om veiret og sætte os istand til at forudsige gode og slette aar, forsaavidt disse beror paa naturlige aarsager, uafhængige af mennesket. For øieblikket mangler vi alle forudsætninger for at kunne gjøre denne slags forudsigelse, og vi vil heller ikke kunne gjøre det, før vi i vid udstrækning har drevet studier af den art, her tales om. — Det blev bemerket, at den nye videnskabsgren kom op samtidig med spektroskopets opdagelse, og dette instrument har overalt spillet en vigtig rolle ved astrofysiske undersøgelser. Af den varme, solen udsender, hvorledes den end ytrer sig paa jordens overflade, har vi længe vidst, at det almindelige spektroskop kun kan gjøre tjeneste for den ene fjerdedels vedkommende, idet de øvrige tre fjerdedele af solheden bestaar af mørk varme, som hverken øiet eller fotografiapparatet kan undersøge.“

Observatoriet i Washington har specielt anstillet undersøgelser med hensyn til denne mørke varme, og disse undersøgelser har først vundet fæste ved Langley's opfindelse af bolometret, samt af et selvregistrerende apparat, der ogsaa for de mørke varmestraaler med paalidelighed afmerker de saakaldte Frauenhoferske linjer. De resultater, som allerede er naaet, ansees for at være af den allerstørste betydning og er maaske af vel saa stor praktisk som abstrakt videnskabelig rækkevidde, idet et nøie kjendskab il den væsentligste del af solenergien selvfølgelig i høi grad vil bidrage til at muliggjøre de før omtalte vigtige forudsøgelser.

Den nationale, zoologiske park, som ogsaa sorterer under *Smith-*

sonian Institution, blev oprettet ved kongresbeslutning i 1890 for at sikre fremtidig bestaaen af saadanne amerikanske dyrearter, der holder paa at uddø og i løbet af kort tid vil være forsvundne, hvis ikke noget gjøres for deres bevarelse. Det blev godtgjort ved forslagets fremsættelse, at mange eiendommelige, specifike amerikanske dyr i løbet af ganske faa aar praktisk talt var udryddede. Dette var saaledes tilfældet med bøffelen, bæveren, wapitien, elgen og mange andre. Man havde tidligere været opmerksom paa forholdet og i den anledning reserveret den svære *Yellowstone National Park,* der er af et kongeriges udstrækning, som fredningssted for disse uddøende dyr. Men denne forholdsregel var neppe fuldt hensigtssvarende. Selve omraadet var for stort til, at dyrene i tilstrækkelig grad kunde beskyttes, og det syntes derfor ønskeligt at faa en mindre fredningsplads paa et gunstigt sted i en mere bekvem afstand fra civilisationen. Et saadant sted blev fundet paa Rock Creek, omtrent tre kilometer nordenfor institutets administrationsbygning, og parken har der et omraade af 167 akres land; den er er med andre ord næsten tyve gange større end nogen anden dyrehave i verden. Her lever da under paalideligt opsyn, men ellers saa frit som muligt, en repræsentativ samling af indfødte amerikanske dyr. De aarlige statstilskud har endnu været for smaa til at drive arbeidet rigtig energisk i samme retning, men man haaber dog paa denne maade at bevare de vigtigste amerikanske arter for tilintetgjørelse.

En figurlig talt lignende opgave har „byraaet for amerikansk etnologi“, der er af næsten samme alder som institutet selv og har til opgave at samle al mulig kundskab om de indfødte amerikanske folk, indianerne. Deres sæder og skikke, deres sprog- og stammeforhold, deres myter og ceremoniel — alt gaar ind under byraaets virksomhed. Indianerne selv er desværre en uddøende race, men ved dette byraas hjælp er der samlet en masse kjendsgjerninger, som for fremtiden vil danne et samlet billede af Amerikas urfolk. Byraaet har ogsaa spillet en politisk rolle, idet paa dets foranledning indianerne paa de saakaldte reservationer er fordelt efter stamme- og slegtskabsforhold, hvorved man haaber at undgaa de hyppige stridigheder indianerne imellem.

Forskningens fremme, i mere indskrænket betydning, har lige fra begyndelsen af været et fremtrædende punkt i *Smithsonian Institutions* program og stipendier samt udlaan af apparater har været tilstaaet mange hundrede forskere, som paa denne maade er blevet sat i stand til at bidrage til det amerikanske fastlands zoologi, botanik og etnologi. Der er ogsaa sørget for, at officererne paa de af staten udsendte ekspeditionsfartøier er blevet forsynet med nødvendige apparater af forskjelligt slags, og derved er resultaterne af disse ekspeditioner blevet langt værdifuldere end tidligere, da de kun var udrustet for rent geografiske formaal. Samtidig har med-

lemmer af institutets stab stadig været stillet til regjeringens disposition, hvor det gjaldt undersøgelser paa mere fjerntliggende lokaliteter. Paa denne maade har man dels gjort store samlinger og dels lært ukjendte trakter paa grænseomraadene i nord, vest og syd nærmere at kjende. Rockhills ekspedition til Tibet, Youy's til Korea, Abbot og Chanler's til Østafrika og øerne i det indiske hav, samt Duttori's til Sandwichsøerne har indirekte fundet sted under institutets auspicier. Desuden deltog det i udrustningen af Kane's arktiske ekspedition.

Da Smithson gjorde sit testament, havde man neppe tænkt paa at understøtte videnskabeligheden i Amerika. Der var skoler og kollegier, hvori videnskab blev doceret, og enkelte af lærerne syslede sikkerlig selv med originale undersøgelser. Der var nogle faa unge og strævsomme videnskabsselskaber, meget begrænsede i medlemstal og indflydelse, men dog paa den tid det fornemste udtryk for amerikansk videnskabelighed. Den amerikanske videnskab var et barn i svøb. Femti aar er forløbne, og den amerikanske videnskab staar nu ved siden af Storbritanniens, Tysklands og Frankriges som jevnlige og som medarbeider paa næsten hvilketsomhelst undersøgelsesfelt. *Smithsonian Institution* har for en stor del æren herfor. Uden denne velsignelsesrige indretning vilde udviklingen ikke have foregaaet saa rask, saa sikkert og harmonisk. *P. E.*

Soldansen hos Siouxindianerne.

(Efter B. Gauseron i „*Monde Moderne*“).

Den dag er sandsynligvis ikke fjern, da de ældste folkeslag, som delte det amerikanske fastlands store stepper mellem sig, blot eksisterer i den historiske erindring. Hele stammer, der i sin tid var talrige og mægtige, er allerede forsvundne, og andre er helt udartede. Det kan derfor have sin interesse at lære en del sæder og skikke at kjende hos disse uddøende folk, der trods sin grusomhed og alle sine laster dog har bevaret en vis storhed, den storhed, som en overlegen foragt for død og lidelser fremkalder.

Siouxindianerne var forhen en mægtig stamme, bosat ved Mississippis bredder. I tidens løb dreves de væk fra sin oprindelige bostavn og lever nu spredt omkring i egnen omkring Dakota i et antal af 40,000. Deres mest bekjendte høvding er Sitting-Bull; de har gjentagne gange forsøgt at

optage kampen med de hvide, hvem det ikke har kostet liden møie at holde sig dem fra livet.

For nogle aar siden fik en amerikansk skribent, der havde flere venskabsforbindelser blandt Siouxindianerne, anledning til at iagttage en af deres mest karakteristiske fester, den saakaldte soldans. Stedet for festens afholdelse var en stor triangelformig slette, beliggende mellem to bifloder til elven Chadron. Fra de mest fjerntliggende steder kom der store skarer dragende for at tage del i festen. I miles omkreds kunde man møde deres besynderlige karavaner; gamle koner, som drev afsted smaa heste med lange haler og manker, slæbende paa læs med telte, kurve, ved, dyrehuder, hunde, børn — alt stablet sammen hulter til bulter. I juni var det, festen holdtes; der var da samlet 20,000 indianere.

Festen forløber altid ens. Naar stammens troldmænd har bestemt dagen for festens begyndelse, skrider man til valget af det saakaldte soltræ, rundt hvilket dansen skal foregaa. Den ældste kvinde i leiren faar dette hverv. Hun tager med sig en flok unge piger, iført kjortler af daadyrskind broderede med glasperler. Disse har til opgave at plukke grenene af træet, saalangt op som de kan naa. Kun jomfruer faar være med til dette. Ve den unge pige, der blander sig i flokken, og hvis jomfrudom kan bestrides! Hendes straf er frygtelig.

Den næste dag lidt før solopgang stiller de krigere, som skal tage aktiv del i høitidelighederne, sig op i en lang linje i et antal af omkring et tusen eller tolv hundrede mand, nøgne, tatoverede, væbnede som til krig med sine geværer, lanser, spyd, økser og prydede med vaiende fjærbuske. De vender sig mod østen, 5 eller 600 meter fra soltræet, som de har ret foran sig. Et stykke fra dem sidder en gammel troldmand, som med en stemme, der høres over hele leiren, forkynder det store øieblik, da solskiven gaar op over horisonten. En høitidelig stilhed hersker i krigernes rækker og blandt den talrige mængde. Med et reiser oldingen sig i sin fulde høide og holder haanden for øinene. Langsomt og værdig bevæger han sit bedækkede hoved frem og tilbage, krigerne kaster sig op paa hesteryggene, oldingen udstøder af hele sine lungers kraft et vildt skrig, der gjentages af tusende struber, og skuespillet begynder.

Under vilde hyl styrter krigerne henimod soltræet i en eneste forvirret masse af steilende dyr og fægtende skrigende ryttere. Naar de er komne paa 100 meters afstand fra træet, affyrer de sine geværer, skyder sine pile, eller kaster sine lanser mod dette. Stykker af barken og veden løsner fra træet og falder ned som spaan under høvlen. Naar der ikke er en kugle, en pil eller en lanse igjen, omringer krigerne træet under rædsomme hyl, saadanne som kun ophidsede vilde formaar at frembringe.

Skulde træet ikke modstaa angrebet og falde om, maa der vælges

et nyt, og hele skuespillet gaar om igjen. Men i regelen er det valgt med sterke rødder i jorden, saa det udholder alle angreb.

Man maa ikke tro, et en saadan fest gaar af uden uheld. Ved den anledning, hvor den omtalte amerikanske skribent var tilstede, blev en af de sterkeste krigere revet omkuld og traadt ihjel af hestehovene, en anden blev dræbt af en kugle; hvad saar og skrammer angaar, saa er det ingen, der ænser saadanne.

Senere hen paa dagen bliver træet afhugget ved roden og bragt midt ind i leiren, hvor det fæstes i jorden med solide læderremme, der gaar fra toppen til nogle 7 fod høie pæle, der er drevne ned i jorden rundt om træet. Paa disse pæle hænger man hjorteskind, bøffelskind, tæpper og en slags fletverk af pilekviste, der tilsammen danner en indhegning. Det er indenfor denne indhegning de pinefulde rædselsscener, der udgjør den vigtigste del af Soldansen, skal foregaa paa den fjerde dag.

Det er mest ganske unge krigere, mellem 20 og 25 aar, der deltager i høitideligheden. Den nærmeste tid forud er en streng fastetid. Forøvrigt er det en fuldstændig frivillig sag, hvorvidt man vil være med eller ei, men det regnes en ung kriger til umaadelig stor ære at bære de uudslettelige merker efter Soldansen.

Den tredje dag deler de dansende, hvis antal i regelen er 60, sig i mindre flokke, hver paa 12 krigere. Alle falder paa knæ og stirrende ind i soløiet med armene korslagt over brystet kaster de sig alle i takt frem og tilbage i en uafladelig ensformig bevægelse, medens mængden, der samler sig om dem, udstøder forfærdelige hyl og skrig. Dette varer helt til solen gaar ned.

Den fjerde dag begynder endelig de skrækkelige lidelser, som de unge fanatikere frivillig underkaster sig for at vise sit mod og sin udholdenhed. Enhver af krigerne, hvis nerver nu er spændt til det yderste ved fasten og den anstrengende dans, stiller sig frem for en lægekyndig troldmand, der med pege- og tommelfingeren gjør et greb i hans hud mellem nøglebenet og den høire side af brystet, trækker huden ud i en fold saa langt som muligt og stikker et hul i den med en skarp kniv; gjennem dette hul trykker han et benstykke af form og størrelse som en tømmerblyant. Til hver ende af benstykket fæstes en sterk, bøielig lædersnor; disse snore bindes igjen til en af de store remme, der gaar fra soltræets top ned til pælene. Den samme operation foretages nu paa den venstre side af brystet, og det arme menneske er saaledes bundet med fire baand, fæstede i hans levende kjød.

Det hele gaar nu ud paa at befri sig fra sine baand, men dette kan kun ske ved at huden rives isønder. Først gjør den unge mand mindre bevægelser ligesom for at vænne sig til smerten, derpaa sterkere og sterkere,

medens sveden rinder i strømme fra hans hud, der er indsmurt med maling og fedt; tilslut kaster han sig med et smertens hyl af al magt forover, men lænkerne, fæstede i hans kjød, holder ham tilbage. Ofte styrter han om af udmattelse uden at kunne røre sig, og det er kun et mindretal, hvem det lykkes at slide sig løs; disse er da festens helte. De andre, der trods sit mod og sin vilje ikke formaaede at komme løs, bliver blødende befriede fra sine lænker uden nogensomhelst ondskabsfulde eller dadlende bemerkninger. De bliver baaret hen i et nærliggende skur, hvor de pleies af gamle kvinder, og selv om forsøget mislykkedes, regnes det dem dog til stor ære.

Naar dagen hælder, og solguden holder paa at forsvinde i vest, gaar de krigere, der med sit bævrende kjød som pris har vundet friheden, en for en ud af indhegningen, iførte lange kjortler af bøffelskind malede med livlige farver. Saasnart de er komne udenfor, falder de paa knæ med armene korslagt over det blødende bryst og hovedet sænket, men blikket rettet mod solskiven, indtil den fuldstændig er forsvunden i horisonten.

De allermest fanatiske finder paa de utroligste ting for at forøge sine lidelser. De nøier sig ikke med at gjennembore sit bryst, men anbringer et lignende benstykke med tilknyttede lædersnore paa sin ryg mellem begge skuldrebladene.

Dette er de væsentlige træk i Siouxindianernes religiøse fest. Nu er de en næsten uddød stamme. De, som er igjen, formaar ikke at opføre denne nationale dans i al dens rædselsfuldhed, om de forsøger derpaa, bliver det bare med en latterlig parodi. Og hvorfor skulde de vel ogsaa forsøge? De har ingen krigere mer, og snart har de heller ikke flere unge mænd. *nk.*

Slaverens komme.

(Efter George Washburn i „*Contemp. Rev.*“)

De latinske og germanske racer har udspillet sin rolle uden at have evnet at skabe en i sandhed kristelig civilisation. De har udrettet store ting i retning af samfundsorganisation, udvikling af materiel velstand, literatur, kunst og videnskab og især ved at anerkjende og til en vis grad sikre individets ret; men de har ophøiet det materielle over det aandelige og gjort mammon til sin Gud. De har tabt ungdommens ædlere aspirationer og ledes nu af alderdommens smaalige beregning. Vi venter slaverens komme forat han kan gjenføde Europa, og „virkeliggjøre det almene broderskabsprincip og grundlægge Guds rige paa jorden.“

Dette er indholdet af et foredrag, som nylig blev holdt af en ung slaver. Var det kun en enkelt hjernes fantasier, vilde det ikke være værd opmerksomhed; men da det i virkeligheden er en drøm, som deles af hundrede millioner hjerner i Europa, faar det en betydelig interesse.

Der er intet absolut absurd i denne slaviske drøm. Det maa tilstaaes, at der er nogen sandhed i deres pessimistiske syn paa den moderne civilisation, og det har gjentagende hændt i verdenshistorien, at naar en race ikke længer har kunnet gjennemføre nye tiders idealer, har en ny traadt til og optaget den udtjente races arbeide. Vi kan ikke nu tænke os nogen anden saadan race end den slaviske. Den er ikke ny i Europa; den har i aarhundreder befolket den sydøstlige og centrale del af kontinentet, og der var engang udsigt til, at den skulde grunde et stort slavisk rige i Centraleuropa; men saa kom tyrkernes indmarch fra Asien, og en betydelig del af racen faldt under det tyrkiske aag. Siden har den saa at sige for en stor del ligget i dvale, indtil den atter gjennem det moderne Rusland opnaaede stor magt. Nu føler, som sagt, den hele race kaldets byrde over sig. Den mener sig at være „fremtidens folk.“

Den fransk-russiske alliance tør betragtes som mere end en regjeringsalliance, som en sammenknytning af den slaviske og latinske race til værn og modvægt mod den germanske races overlegenhed.

Det er af interesse at vide, med hvilke drømme, idealer og planer en saadan nyvaagnende race møder frem iblandt os. Den vil altsaa kristne os og blive det verdensledende folk. Men af endnu større interesse er det at vide, om ogsaa racen eier betingelser for at kunne realisere disse drømme og idealer og give os den lovede ideale civilisation. Den staar selv fjernt nok fra den nu. Ikke engang den mest russerbegeistrede franskmand vilde bytte vor nedskregne vestlige civilisation mod Ruslands.

Naar man spørger en slaver efter grunden til hans tro, svarer han: *mujiken*. Panslavisterne, embedsklassen og hele den dannede klasse stoler ingenlunde paa sig selv for at virkeliggjøre den store drøm. De føler, at de kun nylig har forladt barbariet for at komme ind under den vestlige civilisations herredømme. Men til mujiken, den slaviske bonde, staar deres tro; han skal gjenføde verden. De paastaar, at der i ham findes noget, som ligger over og bortenfor Vesteuropas forstaaelse. Enhver russer er til en vis grad en mystiker. Han tror paa Rusland som en kristen tror paa aabenbaringens bog — blindt og uden forstaaelse. Dets historie i fortid og fremtid udgjør for ham en art apokalyptisk syn med dets gaadefulde segl og dets endelige triumf, naar mujiken bringer den Hellige Stad ned fra himmelen og grundfæster den paa jorden.

Der er ingen tvil om, at fantasien spiller en stor rolle i denne op-

fatning af mujiken. Han er den store masse, det uhyre strømmende menneskehav, i hvis dyb man kan *tænke* sig alt muligt.

Søger vi selv at iagttage den russiske mujik, er visselig ikke vort første indtryk, at han er manden for at grunde en høiere eller mere kristen civilisation. Han er overordentlig skiddenfærdig, enestaaende uvidende og sterkt hengiven til drik og drukkenskab. Han er dorsk og en daarlig forsørger. Han underkaster sig enhver art af undertrykkelse med træagtig ligegyldighed og er i det hele saa uinteressant som Centraleuropas bønder i det hele taget.

De første indtryk er dog altid yderst mangelfulde; betragter vi mujiken nærmere, finder vi, at han besidder egenskaber af værd, som vi alle kan paaskjønne. Hans dygtighed som soldat kjendes jo af al verden. Han er taalmodig, lydig, tapper og udholdende, tilfreds med lidet, let disciplineret, og lige saa rede til at dø paa slagmarken som en muhamedan. Den russiske soldat tror, at det er hans pligt og skjæbne at omstyrte den vestlige civilisation. Der er ingen udsigt til, at han vil gjøre forsøg i den retning under den nuværende regjering; men kommer Rusland til at gjennemgaa en revolution som den store franske, er det ikke usandsynligt, at dets arméer vil oversvømme Vesteuropa.

Hvad mujiken er som politiker, er det umuligt at sige; regjeringssystemet tillader ham ikke at vise livstegn i den retning. Dog har han forstand nok til at være yderst misfornøiet med den nuværende administration, som han imidlertid holder nøie skilt fra den guddommelige tsar. Og i hans landsbyer findes smaa tilløb til lokalt selvstyre; dog mener russiske forfattere, at han ikke duer til at tage vare paa sig selv. Det maa dog erindres, at naar mujikens overbevisninger finder nye veie, betænker han sig ikke paa at gjøre fuldt oprør imod den ortodokse statskirke, skjønt den er tsarens kirke; det kan nok derfor hænde, at den dag tør komme, da han stiller sig i samme oprørske stilling mod tsarens stat.

Men mujiken er fremforalt religiøs. Udenfor de materielle gjøremaal er religionen det eneste, han tænker paa. Det er blot i denne retning, at hans personlighed har havt anledning til at udvikles, og at raceegenskaber kan tænkes at vise sig. Han er uvidende. Han er overtroisk. Han er ofte umoralsk. Men han er intenst religiøs. Han tror paa Gud, Kristus og det Nye Testamente lige saa fast som paa sin egen tilværelse. Han er altid rede til at bringe ethvert offer eller til at dø for sin tro, og naar han bringes til at forstaa, at han ikke har levet, som troen kræver, lider han bitre samvittighedskvaler. Han er istand til at leve et rent og ædelt liv, hvad enkelte af de kjætterske sekter beviser. At sone for synd ved frivillig lidelse er en af hans almindeligste ideer. Men følgende historie, hvis overensstemmelse med kjendsgjerningerne den franske forfatter Grev

de Vogüé garanterer, vil give et udmerket indblik i visse sider af mujikens natur.

Det er en russisk adelsmand, som fortæller.

„Jeg kjendte i min ungdom en gammel omfarende bygdesælger, som bar navnet onkel Fedia. Ingen kjendte ham under andet navn, og ingen vidste, hvorfra han kom. Han var ikke afholdt; dels paa grund af sin livsgjerning, som kristne helst overlader til jøder, og dels paa grund af sit udseende — han bar en gammel fladtrykt hat og sønderreven ræveskinds kappe og hans blik var sky og mat. Desuden mistænkte bønderne ham for at staa i forbund med djævelen. I de store huse beskyldte man ham for at være en tyv, medens embedsmændene saa en smugler i ham. Var der drukkenskab, slagsmaal og opstyr i en kneipe, fik altid onkel Fedia skylden, skjønt der ingen beviser var imod ham. Alt kunde lægges over paa ham. Børnene fangede den almindelige følelse og hujede og kastede sten efter ham paa gaden. Jeg havde altid syntes om onkel Fedia og havde ofte lyst til at tage ham i forsvar, men var gammel nok til at vide, at man øder tiden ved at forsvare dem, som verden fordømmer.

Sidste gang onkel Fedia kom til vort hus, var en søndag, en kold stormfuld vinterdag lige før aften. Han bad nu at faa overnatte i vor ladebygning, men min fader sendte ham bort. Jeg løb efter ham og forklarede, at der var et kornhus ikke langt derfra, hvor han kunde sove. „Tak,“ sagde han, „men det er ikke langt til landsbyen, og hvis jeg begraves i sneen, er der ingen, som vil savne mig; onkel Fedia er ikke stort værd i Guds verden.“

Næste morgen fik vi høre, at en nabos hus var nedbrændt. Ilden var paasat, og onkel Fedia mistænkt og arresteret. Men der kunde ingen beviser findes imod ham. Derimod syntes alt at udpege en kvinde, Akaulina, som den skyldige. Hun havde tjent i huset, men var aftenen forud bleven bortjaget og havde vist sig overordentlig sint. Hun kunde ikke forklare, hvorledes hun havde tilbragt natten, men var først kommen hjem til sit eget hus om morgenen. — Vor brandlidte nabo havde ry for at være meget haard mod bønderne.

Tre maaneder senere blev Akaulina stillet for retten, og lokalet var fyldt. Hun var ung, hverken vakker eller styg, men som russiske bondepiger flest. Hendes mand var nylig død af drukkenskab. Hun havde tre børn. Uheldigvis havde hun ry for at have et opfarende og ondskabsfuldt gemyt. Ved bortsendelsen fra det natten efter nedbrændte hus havde hun truet med at „sætte løs den røde hane“. Hun havde sagt det samme senere paa aftenen til en mand, af hvem hun kjøbte et knippe halm. Hun var borte hele natten og kom hjem om morgenen uden halmen, træt og overstænket

med søle. Beviserne imod hende var overvældende, og hun kunde intet anføre til sit forsvar. Hun paastod, at hun havde lagt halmen i en lade, som tilhørte hendes fætter, Anton Petrovitch, der straks efter havde reist til Odessa og derfra tilsjøs. Denne fætter var den eneste, som kunde redde hende. Hun ventede øiensynlig, at et mirakel skulde bringe ham tilbage; thi hendes øine hang ufravendt ved klokken og døren. Da begge advokater havde talt, spurgte dommeren hende, om hun selv havde noget at sige. Hendes eneste svar var: „Bring Anton Petrovitch hid, og han vil forklare alt."

Da dommen, deportation til Sibiriens gruber, begyndte at blive oplæst, faldt hun om paa gulvet og strakte hænderne mod sine børn, som hele tiden havde leget bagom hende. Derpaa løftede hun grædende øine og hænder mod Kristusbilledet paa væggen og raabte: „Kristus, min Herre, frels mig! Hav medlidenhed med mine børn! Hav medlidenhed med din tjenerinde." Grebne af hendes bevægelse reiste uvilkaarlig alle bønderne i salen sig, knælte og gjorde korsets tegn. Det var dødsstille. Pludselig slog klokken tolv. Akaulina sprang op og saa fortvilet mod døren. Alles øine fulgte hendes, som om de ventede at se Anton Petrovitch træde ind. Men døren aabnede sig ikke. Derimod saa jeg Fedia trænge sig fremover mod dommeren, som havde gjenoptaget oplæsningen af dommen. Et øieblik efter stod onkel Fedia foran dommeren, og paa spørgsmaal, hvad han vilde der, svarede han: „Denne kvinde er uskyldig. Jeg er synderen. Jeg antændte ilden."

Man troede ham først gal; men da man fik navnet og hans nærmere forklaringer, stillede sagen sig i et andet lys. Særlig afgjørende var hans spørgsmaal, om de ikke ved det nedbrændte hus havde fundet en tjærekrukke med et vist merke, som han beskrev. En saadan krukke *var* funden.

Dommeren opfordrede onkel Fedia til at gjentage sin tilstaaelse under ed. Han syntes først at vakle, men saa op til Kristusbilledet og aflagde eden. Akaulina blev straks sat fri til alles glæde, og onkel Fedias dom lød paa ti aar i sibiriske gruber. Da han drog afsted, trykkede jeg nogle rubler i hans haand og bød ham farvel. „Tak, mit barn," sagde han; „det er ingen ting. Ingen vil tage sig nær af det."

Flere aar efter dette, døde en vis Ivan i landsbyen ved at falde fra en stige; men før han døde, tilstod han for presten, at det var ham, som havde sat ild paa de omtalte bygninger. „Onkel Fedia," sagde han, „sov i min ladebygning hin nat, efterat han havde solgt mig den tjærekrukke, hvormed jeg antændte ilden. Jeg ved, at han mistænkte mig. Den dag, Akaulina stod for retten, sagde han til mig: „Dette er altfor galt, idag

dømmer de Akaulina, som er uskyldig.“ Jeg truede ham, og saa gik han hen og angav sig selv for at frelse Akaulina og hendes stakkels børn.“

Vi bragte straks presten til guvernøren, og denne skrev til Sibirien; men svaret lød: „Hvem kan finde Deres Fedia i Sibirien, som om der blot var én vagabond af det navn? I løbet af dette aar er to Fedia’er døde paa hospitalet i Tomsk og tre i Tobolsk uden at tale om andre steder. Vi ved ingen ting om ham.“

Da svaret blev kjendt i landsbyen, bragte Akaulina en kurv fuld af æg til presten og bad ham høitideligholde en gudstjeneste for onkel Fedias sjæl. Vi gik alle i kirken, og aldrig har jeg bedet saa oprigtig.“

Denne historie trænger ingen kommentar. — Vi finder fuldt op af andre eksempler paa mujikens selvopofrelse og intense religiøsitet.

Bonden Sutajeff kom til St. Petersburg, hvor han i flere aar som stenbryder tjente ganske godt; men hans hjerte var tungt. Hans samvittighed gav ham ingen fred. Han henvendte sig til en statskirkeprest, og denne raadede ham til at læse evangelierne. Han kjøbte et alfabet og en bibel, og med den største vanskelighed lærte han at læse. Idet han nu tilegnede sig det Nye Testamente, aabnede der sig for ham en ny verden. Han følte, at den verden, hvori han levede, ikke var evangeliernes, ikke en verden af retfærdighed og kjærlighed. Han drog tilbage til sin egen landsby og uddelte først blandt sine fattige naboer alle de femten hundrede rubler, han ved sit haarde arbeide havde sammenskrabet. Han havde ogsaa en del papirer for penge, som han havde laant ud; disse ødelagde han. Derefter begyndte han at læse bibelen for sin familie og lære dem, hvorledes de skulde leve dette kjærlighedens liv. Dernæst lærte han det til sine naboer. Før han døde, havde han omkring tusen disciple, der alle fulgte hans eksempel og søgte at virkeliggjøre Guds Rige i deres landsbyliv. De blev naturligvis forfulgt af regjeringen, som ikke kan fordrage uafhængig tænkning. En formaaende ven af Sutajeff bad ham at være forsigtig; men han svarede: „Evangelierne siger til mig — Gaa og prædik. De vil forfølge dig; de vil bringe dig for domstolene. — Jeg frygter ikke domstolene. De kan kaste mig i fængsel; de kan sende mig til Sibirien; men jeg vil overalt finde mennesker, til hvem jeg kan forkynde sandheden. Her eller i Kaukasus, eller hvorsomhelst, det gjør ingen forskjel. Gud er overalt. Jeg frygter ikke dem, som blot kan tilintetgjøre mit legeme. Jeg frygter kun sjælens tab. Om de begraver mig levende, vil jeg ikke skjælve. Det er mit ønske at lide for Kristus.“ Det er som om Huss, den store slaviske reformator, gik igjen i den uvidende russiske bonde. Og han er ikke enestaaende. Han er netop en type. Han illustrerer paa mange vis den russiske mujiks karakter. Han er ikke blot sentimentalt religiøs, og allermindst kan han

holde sin virkelige religion som en søndagsdrøm udenfor livet. Hvad han tror, det tror han med al sin sjæl og al sin styrke og hele sit liv. For sin tro vil han naarsomhelst ofre livet. Han har en storslagen selvopofrelsens aand. Han holder af livet som vi andre; men han vil ofre det paa et vink for sin tro, for tsaren, for sin ven eller for sit ideal, — være det, hvad det vil. Man erindrer Carlyles skildring af, hvorledes et kompagni russiske soldater ved beleiringen af Sweidnitz villigt og taktfast marcherede ned i en ringgrav for med sine legemer at danne en bro, over hvilken deres paafølgende kamerater kunde naa fæstningens mure.

Denne selvopofrelsens aand gjenfinder vi ogsaa i de smaa ting, der giver livet værd. Bulgarerne vidner, at de russiske soldater, som under den tyrkisk-russiske krig laa inkvarterede i deres byer, var som medlemmer af familien, glade i børnene og rede til at hjælpe til med alt slags arbeide. General Skobeleff fortalte mig engang, siger forfatteren, en karakteristisk scene fra krigen i Bulgarien. Hans tropper kom over en mængde tyrkiske flygtninger, som fra landsbyerne skyndte sig afsted mod Adrianopel. Da de saa tropperne komme, kastede kvinderne sine smaa børn langs veien. Skjønt soldaterne marcherede fremad saa hurtig som muligt, stansede de dog for at tage børnene op og bar dem ømt i sine arme, indtil næsten hver mand i det første regiment bar et lidet barn, saa generalen tilsidst maatte gjøre holdt for at finde vogne og mænd, som kunde bringe børnene til et trygt sted.

Disse eksempler kunde fortsættes i det uendelige; men man vil vistnok allerede have forstaaet, at der virkelig er en aand i den russiske mujik, som engang kan blive af den største betydning for verden. Neppe vil den slaviske race fortrænge de andre og grunde en helt ny civilisation. Alle tegn tyder paa, at vi er forbi den tid, da den ene race fortrænger den anden; vi ser isteden gamle racer vaagne og deltage i den almindelige civilisation. Sandsynligheden er vel helst, at fremtiden vil se en kooperation mellem alle sunde og stærke racer. Og den slaviske vil bringe sin andel. — I hvilken retning den vil føre, er det let at se. Den vil gjøre liv og civilisation mere rigt paa hjertevarme, øm sympati, velvilje og hjælpsomhed.

Det er et spørgsmaal, om den slaviske bonde i andre lande ligner den russiske mujik; der er politiske tegn paa, at den tid ikke er fjern, da Rusland vil omfatte alle slaviske folk i Central- og Sydeuropa. Og da vil vel den russiske mujiks aand bestemme den hele races karakter.

Helte og martyrer.

(Efter dr. Karl Peters i „*Die Zukunft*“.)

Forfatterens navn vil være „*Kringsjaa*“s læsere bekjendt fra den store „Petersprocess“, ved hvilken han anklagedes og dømtes skyldig for misbrug af sin myndighed som kommandant over de tyske kolonier i Afrika. Domstolen erkjendte vistnok, at dr. Peters's stilling var meget vanskelig, stadig truet af fiender, som han var, og med et utilstrækkeligt mandskab, men paa den anden side var hans forseelser saa store, at de ikke kunde undskyldes hermed. Begge de to henrettelser, han uden lov og dom havde ladet fuldbyrde, var helt uforsvarlige, ligesaa uforsvarlige som hans grusomme piskning af negerkvinderne.

Hvad angik den ene henrettelse, mente domstolen, at den havde sin grund i, at den anklagede havde blandet sig ind i officerernes forhold til kvinderne ved stationen. For at udsmykke denne sin urigtige handling, havde Peters i sin indberetning til guvernøren fremholdt, at henrettelsen havde fundet sted med samtlige europæeres bifald, hvilket var helt urigtigt. Ligesaa ulovlig var henrettelsen af negerkvinden. Man kunde ikke indrømme, at der skulde raade saa helt andre anskuelser om ret og anstand i Afrika end i Europa.

Der er dog fra mange hold, særlig fra personer, der er kjendt med forholdene over i kolonierne, fremkommet udtalelser, der helt ud forsvarer dr. Peters og hans optræden mod de indfødte.

Efter disse indledende bemerkninger, gaar vi over til dr. Peters's artikel, som vel vil forekomme de fleste at være et forsøg paa, ved repeteren af endel historiske fakta, at forsvare sig selv og sin egen optræden. Han har ogsaa havt en forudfølelse af dette, idet han i et lidet forord udtaler: „Jeg offentliggjør denne artikel med den resiko, at lidet velvillige læsere vil tro, at jeg forsøger at sidestille min egen lille skjæbne med historiens største heltes løbebane, men forstandige, mig ikke fiendtlig sindede læsere vil tro mig, at den er opstaaet af interesse for stoffet, ikke af personlige hensyn, der vilde forekomme mig selv latterlige.

Han begynder med Gøthes ord: „De faa kloge, som var dumme nok til ikke at lukke sit hjerte til, men aabenbarede sine kloge tanker for pøbelen, dem har man fra de ældste tider af korsfæstet og brændt.“

— Christofer Columbus havde det mod at seile ud i vestens ukjendte verden og gjorde derved sin store opdagelse. Denne gjernings historiske betydning har man aldrig bestredet, men vel Columbus's fortjeneste. Omtrent som den berliner, der sagde: „Jeg ved virkelig ikke, hvorfor man

snakker saa meget om denne Columbus; jeg er nu paa min 17de tur til New York." Jeg har hyppig bemerket, at det moralske mod sjelden finder tilstrækkelig anerkjendelse hos samtiden. Det er efter min mening ikke det beundringsværdige ved en mand, at han sætter livet ind i sit lands tjeneste, men derimod at han vover at forsvare sine store planer ligeoverfor den vantro masse. Det er stor forskjel paa en soldat eller en feltherre, der efter høiere ordre sætter livet paa spil, og en mand, der selvstændig vover at slaa ind paa nye baner og derved resikerer sit liv. „Det er langt fra Scipio Africanus Major til Alexander og Cæsar," siger Mommsen. Derfor har ogsaa det fine folkeinstinkt givet tilnavnet „den store" til de historiens helte, der med stort personligt mod har brudt nye baner for jordens folk.

Columbus har ogsaa ret til dette tilnavn; thi man maatte enten være „gal" eller „stor" for at vove reisen udover den gamle verdens grænser, hvor den visse undergang syntes at vente en. Gal var han nu sikkerlig ikke; thi før han drog afsted, gjorde han en særdeles forstandig overenskomst med den spanske krone, hvorved han sikrede sig mange fordele, ifald planen lykkedes: ophøielse i adelsstanden, stilling som vicekonge i de nyopdagede lande o. fl. Hvordan det gik, ved enhver. I begyndelsen jubel og glæde i Spanien over det heldige udfald, men snart fandt raaderne i Madrid, at Columbus ikke besad „forvaltningstalent", at han havde optraadt „brutalt mod de indfødte," og at han havde gjort sig skyldig i „misbrug af embedsmyndighed." I lænker førtes han hjem. Jeg haaber, han til sin sidste stund har tænkt stort nok til ikke at beklage hin reise over Atlanterhavet, der havde saa skjæbnesvangre følger for ham.

Fuldstændig den samme historie med en anden erobrer, Fernando Cortez, der med 500 mand erobrede Mexico for kongen af Spanien. I begyndelsen stor glæde over seiren, Cortez blev generalguvernør; men det varede ikke længe, før han som en falden storhed maatte vende hjem, anklaget for „brutalitet mod de indfødte," „embedsmisbrug" og „stræben efter uafhængighed." Jeg gad vide, hvad han skulde have gjort for at holde et rige som Mexico i tømme. Mener man, at vilde folk lader sig bevæge til underkastelse ved sagtmodighed og skjønne ord? Det kan være meget bra, at en nation vælger ikke at udøve en vaabnenes magt, men da maa den ogsaa renoncere paa at udvide sit landomraade. Den Gud, der aabenbarer sig i historien, har sikkerlig en anden maalestok for dommen over saadanne personligheder, der i særlig grad er redskaber for den historiske udvikling, der lærer, at overalt i livet seirer den dygtige over den mindre dygtige, den høiere kultur over den lavere.

Sir Walter Raleigh er grundlæggeren af det britiske rige i Nordamerika. Trods sine store fortjenester blev han anklaget for høiforræderi og dømt til livsvarigt fængsel i Tower.

Lord Clive grundede i forrige aarhundrede det britiske rige i Indien, idet han erobrede Bengalen. Da han i 1767 vendte tilbage til London, havde han samme skjæbne som andre store erobrere, han blev anklaget for „embedsmisbrug“, „brutalitet mod de indfødte“ og „grov udpresning.“ Et helt aar stod undersøgelsen paa; den endte rigtignok ikke med formel anklage, men dog med et daddelsvotum. Dette ramte ham i sin moralske virkning saa dybt, at han, da regjeringen tilbød ham overkommandoen ved den amerikanske revolutionskrig, ikke vovede at modtage denne; kort efter begik han selvmord 1774. Efter min mening maa denne afslutning paa en saa glimrende løbebane som helten fra Bengalens kun tilskrives den voldsomme opiumsrøgning, han hengav sig til, der fuldstændig ødelagde hans nerver og gjorde ham til en ufri mand. Jeg kan i hvert fald ikke forestille mig, at en mand, der havde havt nervekraft nok til at grunde et rige ved Ganges, senere skulde vise saa slet smag som at skyde sig for en parlamentsbeslutnings skyld, medmindre hans nerver var fuldstændig ødelagte.

Disse eksempler, hentede fra erobrernes historie, kunde let forfleres. Næsten alle har havt en sørgelig skjæbne. Men ogsaa menneskehedens politiske historie fra de ældste tider har eksempler nok at fremvise.

Athenerne var i særdeleshed altid færdige til at støde sine bedste mænd fra sig. De gamle hellenere advarede mennesket mod „hybris“, overmodet, advarede det enkelte individ mod at hige ud over det bestaaendes grænser; men uegennyttige naturer, der var sig sin kraft bevidst, lod sig ikke afskrække af denne advarsel mod at opvække gudernes vrede. Aristides „den retfærdige“ blev forvist, seirherren ved Salamis døde i landflygtighed, helten fra Marathon døde i fangenskab. Vismænd som Solon gik af sig selv i landflygtighed, naar de havde gjort noget for staten. Jeg tror, at det var mængdens misundelse ligeoverfor undtagelsesnaturer, der skabte disse skjæbner, og som gjorde en stor politisk udvikling for den helleniske stat umulig.

Helt anderledes var det i Rom. Her steg og sank den enkelte, alt efter hvad han gjorde for eller imod det fælles bedste. Herved opstod hin følelse af solidaritet mellem de enkelte individers og statens interesser, som skabte den romerske patriotisme, der grundlagde verdensherredømmet. Thi paa statens retfærdighed mod den enkelte og omvendt den enkeltes underordnen under det hele beror al politisk virksomhed udadtil. En stat kan dog ikke forlange individets opofrelse for det fælles, hvis den senere er beredt til at anvende skammelige forholdsregler mod det samme individ. —

Derefter gjør forfatteren et spring over i det moderne samfund. Samfundet er i sin ret, siger han, naar det erklærer selve betingelserne for sin eksistens for uangribelige og hellige og straffer den, der forsøger at

rokke ved dem; men uret har det ligeoverfor store personligheder, naar det uden videre overflytter de betingelser, der bestaar indenfor organisationen, paa forhold, der vitterlig ligger udenfor denne organisation, og hvor følgelig ene og alene den saakaldte „krigsret“ gjælder ɔ: den sterkeres ret. Og hykleriet begynder der, hvor staten gjerne vil tilvende sig frugterne, fremkomne ved tilsidesættelse af den legemlige ret, men bryder ud i sædelig rystelse og fremkommer med anklage ligeoverfor den, uden hvis anvendelse af den sterkeres ret disse frugter ikke kunde være opnaaede. Dertil kommer, at ved en saadan fordømmelse spiller misundelse og personlig skinsyge ofte en stor rolle. Den retfærdige efterverden har næsten altid taget parti for disse anklagede mod dommerne. En Themistokles, en Columbus og en Walter Raleigh er nu populære, medens det kobbel, der jagede dem, straffes med foragt. (Man har trods forfatterens forord vanskelig for ikke at tænke paa mere nærliggende begivenheder og navne).

Forfatteren nævner videre navne som Sokrates, Johan Huss, Galilei til bevis for det samme, at jo større en personlighed er, desto mere tragisk er hans skjæbne. Sine største helte har verdenshistorien sammen med laurbærkransen ogsaa rakt tornekronen. *nk.*

Kirken og fremskridtet.

En artikel af paven.

(Efter Leo XIII i „*Revue des Revues*“).

Det er klart, at mennesket af Gud selv er bestemt til at leve i samfund, thi overladt til sig selv, uden fællesskab med sine lige i smerter og glæder, forkommer det som et ensomt træ paa sletten.

Men samfundet er sammensat af mennesker, som stadig forandrer og udvikler sig, og derfor maa samfundet selv med alle sine institutioner stadig forandre og udvikle sig for at svare til menneskenes behov. Et aarhundrede faar i arv fra det foregaaende alle dets opfindelser og forbedringer; derved øges stadig den sum af aandelige og materielle goder, som vi med et ord kalder civilisationen. Nu er det bleven paastaaet, at civilisationens vækst hæmmes af kirken, at kirken staar i veien for opnaaelsen af de høiere aandelige saavelsom materielle goder, og at den overhoved er uforenlig med fremskridtet.

En forfatter, som ingen skal mistænke for ømhed for kirken, Montesquien, har dog sagt: „Hvor er det ikke beundringsværdigt, at den kristne religion, som ikke synes at have andet øiemed end saligheden i den anden verden, ogsaa har lagt grundvolden for saligheden i denne.“ Og læg merke

til, at kilden til al fremgang og lykke, til al rigdom, offentlig som privat — *arbeidet*, netop er bleven adlet og helliget af den kristne religion, hvis aand i uforvansket renhed er bevaret af den katolske kirke. Fordum, i den hedenske oldtid, betragtedes arbeidet med ringeagt, og overalt, hvor ikke evangeliet har spredt sit lys, er det samme tilfældet den dag idag. Grækerne, romerne, germanerne, som Tacitus fortæller os om, de indiske brahminer og de vilde indianere, alle var og er enige om at ringeagte det ydmyge kropslige arbeide og overlade det til slaver og kvinder.

Kristendommen bragte friheden ind i verden og med den respet for arbeidet, det legemlige saavelsom det aandelige. Vi, som nu er stolte over vore industriers mægtige opsving, synes at have glemt deres første begyndelser, de store kristelige institutioner, som var viede til betragtning og arbeide, munkeordenerne. Vi lever i en tid, da arbeidet er bleven en hensynsløs kappestrid for vinding, da kapitalisterne søger at berige sig ved andres sved, og de besiddelsesløse i fortvilelsens kamp søger at tilrive sig lidt af de vinkende rigdomme. Men hine hellige mænd, som underkastede sig kirkens disciplin og aldrig arbeidede for personlig fordel, de lærte midt under barbarindvandringernes fredløse tider menneskene arbeidets lykke og velsignelse, de forvandlede Europas vildnis til haver. De skabte den samfundsaand, som er en af civilisationens første betingelser.

Men paa samme tid, som kirken har fremmet arbeidet og dermed den materielle civilisation, har den forstaaet at forhindre menneskene fra i blind arbeidsiver at styrte sig ind i et nyt barbari.

De moderne statsøkonomer har betragtet arbeidet som menneskets høieste bestemmelse og menneskets selv som en maskine, hvis større eller mindre værdi beror paa dens større eller mindre produktionsevne. Men hvor denne betragtning vinder indgang, appellerer man forgjæves til menneskets godhed, der udnytter enhver, som kan, brutalt og grusomt menneskenes arbeidskraft. Lydelige klager naar os fra de lande, som siges at gaa i spidsen for civilisationen: umenneskelig arbeidstid for dem, som maa tjene sit brød i sit ansigts sved, ja anvendelse i sodede, usunde frabriker af uskyldige børn, som skulde eie de grønne glade marker. Naar vi hører disse og lignende beretninger fra troværdige mænd, da kan vi ikke andet end oprøres over den slegt, der er svag og kortsynt nok til at lægge civilisationens fremtid i gudløse og hjerteløse barbarers hænder. Thi det overdrevne, nødtvungne arbeide afkræfter ikke alene legemet, men det sløver sjælen, det dræber Gudsbilledet i mennesket, det skaber en ny race slaver, og den kristne kirke, som er frihedens værn, har her en opgave, som den ikke vil undlade at vie sine bedste kræfter. Det er kirken, kirken, som maa frelse menneskeden fra det nye barbari, det nye hedenskab, som er en fuldbyrdet kjendsgjerning, naar samfundstilstanden er lig den

Juvenal beskrev, da han harmfuld udraabte, at menneskeheden ikke var til længer uden for nogle enkeltes fornøielse.

I det følgende viser den ophøiede forfatter, hvilke midler der staar kirken til raadighed under den sociale aktion, og han gaar dernæst over til at bekjæmpe den mening, at kirken er fremskridtsfiendtlig. — Civilisationen skulde saalangt fra frygte nogen hindring fra kirkens side, at den tvertom skulde have alt at vente af dens medarbeide paa de store menneskelige opgaver. Kirken hilser med glæde hver opdagelse, hver ny videnskabelig indsigt, hvert nyt skridt henimod det store maal, som Gud selv har anvist menneskene, idet han befalede dem at gjøre sig jorden underdanig.

Hvilken grund skulde kirken have til at frygte eller forringe de beundringsværdige fremskridt, som alle videnskaber har gjort i den moderne tid? Er der noget i dem, som i mindste maade kan rokke den Gud og den tro, som kirken tjener? Bacon, den store fremskynder af fysiske studier har skrevet, at „en mundsmag af videnskaben fjerner mennesket fra Gud; men drukket i store drag fører den mennesket tilbage til Gud.“ Denne gyldne sætning bestyrkes altid om igjen, og om kirken frygter de ødelæggelser, som iværksættes af hine overfladiske aander, der tror at have lært alt, fordi de har en tæft af alt, saa skjænker den sin fuldeste tillid til de virkelige forskere, som har viet sit liv til et alvorligt og dybtgaaende studium af naturen. *nk,*

Forskjellige meddelelser.

Hvor længe skal du leve? For at kunne besvare dette spørgsmaal, maatte man kjende mange vigtige momenter, f. eks. de medfødte egenskaber, slegtens livsalder, vedkommendes sundhedstilstand, arbeide, levevis, bolig, formuestilstand og endnu flere. For det friske menneske er den høieste livsalder i regelen 80 til 84 aar, men dette tal varierer betydelig med klima, velstand og bosted. I Europa f. eks. er udsigten til at opnaa en høi alder i Norge og England størst, i Tyskland og Schweiz ringere, men dog større end i Østerrig. Af aarstiderne er vinteren især farlig for gamle folk, sommeren for barn. Kvinderne opnaar i regelen en høiere alder end mænd; efter statistiske tabeller er i Prøissen af 1000 samtidig fødte gutter efter 50 aars forløb 403 ilive, af 1000 piger derimod 444. Arveligheden er ogsaa et vigtigt moment, naar det gjælder at forudsige levealderen. Hvis begge forældre er blevne gamle, er det sandsynligt, at barnet ogsaa kommer til at opnaa en høi alder. Forældrenes alder ved barnets fødsel er ogsaa af stor betydning; sundest er børnene, naar faderen ved fødselen er mellem 25 og 45 og moderen under 35 aar. Selv om forældrene er friske, tiltager fra det 6te barn af tæringssymptomerne. Udseendet, legems-

vægten og ansigtsfarven er ogsaa af betydning; endnu er paa dette punkt meget uklart, men man ved dog, at albinos og rødhaarede mennesker ikke lever saa længe som andre. Velstand byder større sandsynlighed for et langt liv end fattigdom; for Berlins vedkommende er det statistisk bevist, at af de rige overlever halvparten det 50. aar, af de fattige halvparten kun det 30. Brugen af alkohol og tobak spiller ogsaa en stor rolle. Sikkert er det ogsaa, at den interesse, som det enkelte individ har for livet, er af stor betydning for livets længde. Store planer og livsopgaver forøger aarenes tal, derpaa har man mange beviser, medens omvendt ligegyldighed for de i livet forekommende fænomener svækker livskraften.

Bidrag til kyssets etnologi. Asiatiske og europæiske folk har fra de aller ældste tider havt den skik at kysse hverandre; derimod var kysset ukjendt blandt Amerikas og Afrikas indfødte stammer. Latinerne skilte mellem tre arter af kys, det første var venskabs-, det andet høflighedsdet tredie kjærlighedsbevis; endnu den dag idag findes kysset i den romerskekatolske kirkes kultus. Mongolernes maade at kysse paa er helt forskjellig fra vor, idet man ikke berører den andens læber under handlingen, men kun berører hans næse med panden, næsen eller haanden, samtidig som begge personer drager aanden langsomt ind gjennem næsen. Vi ser med foragt paa denne mongolernes skik, men kineserne med end større foragt paa vor.

Nordiske tidsskrifter.

Nord og Syd. — Ill. Maanedsskrift for historie, geografi og naturvidenskab. — Januar 1898: *Vilh. Bang:* Hertug Magnus; *Paul la Cour:* Vandkraft omdannet til elektricitet; *I. Lomholt:* Færøerne (illustr.); Karl XII og Peter den Store i Polen. Efter Bulgàrins memoirer; *Carl Burrau;* Kometer; Hvad havet opsluger; Stjernehimlen i januar (med kart); Fra forskjellige omraader.

For Kirke og Kultur. — Januar 1898. — *Thv. Klaveness:* Sola fide; *Chr. Bruun:* Jakob Sverdrup; *Axel Holst:* Om tuberkulosen; *N. Dahlhof:* Diakonissesagen; *Klara Tschudi:* Hanna Cordelia Ouchterlony; *Yngv. Bruun:* Jonas Lie: Lindelin; *Thv. Klaveness:* Morgenbladet; *G. L. Tangen:* Jesuiterne.

Finsk Tidskrift. — Januar — *Karl A. Tavaststjerna:* Zachris Topelius vid fylda 80 aar, d. 14 januari 1898; *R. F. V. Willebrand:* Zachris Topelius. Med porträtt; *J. J. Tikkanen:* Atena Lemnia och Atena Partenos; *Eliel Vest:* Nationalkampen i Slesvig; *I. Flodström:* Artificiella metoder för propostionsval; *Jac. Ahrenberg:* Minnen från Tessalien och Makedonien.

Nordisk tidskrift. (Letterstedska). — Januar. — *Oscar Montelius;* Huru länge har kvinnan betraktats som mannens egendom?; *C. Lambek:* Studie over Lykken; *Vilh. Knös:* Den grekiska teatern; *Emilia Broomé:* Fredssaken och kvinnan; Anmeldelser af Lindelin, Einar Christiansens Cosmus, Holger Drachmanns Brav-Karl, Selma Lagerlöfs Antikrists mirakler o.v.s.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND XI. 28. FEBRUAR 1898. HEFTE 4.

Store og lille Ararat.

Ararats bjerg.

(Efter Alex Boutroue i „*Monde Moderne*“.)

Fra Baku ved det Kaspiske hav fører en jernbane over Tiflis til Batum ved det Sorte hav. Paa linjen mellem Baku og Tiflis ligger den lille station Akstafa, hvor postveien til Erivan begynder. Erivan er som bekjendt hovedstaden i det gamle persiske Armenien, som siden 1829 har tilhørt Rusland. Denne postvei er 175 verst eller 186 kilometer lang og havde for ikke mange aar siden et slemt ry paa sig, men siden Rusland

har kuet de oprørske og røverske stammer i Kaukasus, er den temmelig sikker at fare.

Mellem Akstafa og Delijane eller omtrent den første trediedel af veien reiser man gjennem friske skogtrakter, men efterhaanden som man kommer høiere, skifter landskabet karakter og bliver omsider øde og vildt. I Delijane deler veien sig, og den ene gren fører vestover til Kars og Alexandropol, medens den anden fortsætter stadig stigende i sydlig retning til Erivan.

Man kommer ind paa høifjeldsvidden ved Goktchaï — et tartarisk ord, som betyder „de blaa vande". Denne fjeldsjø ligger 1900 meter over havet og kaldes af armenierne *Sévanga;* den dækker en flade, der er to og en

I Erivan — bro over Zanga.

halv gange saa stor som Genfersjøens, men den er forholdsvis grund. Den er omgiven af høie nøgne fjelde.

Snart faar man isigte de tre skaldede toppe af Alagoes (4055 m.), og tre eller fire timer før man kommer til Erivan, stiger ensomt og majestætisk op af vidden Store og Lille Ararats snetinder.

Langs hele veien, i de faa og fattige landsbyer, som vi reiser igjennem, var indbyggerne optagne af at tærske korn, og deres redskaber og fremgangsmaade kunde gjerne skrive sig fra de bibelske tider, som man stadig mindes om i disse egne. Negene spredes over et haardstampet jevnt logulv og trampes sønder under hestefødderne; hestene er spændt til en lang planke,

der af form minder om vaskekonernes banketræer, og paa planken sidder gjerne en kvinde eller et barn for at gjøre den tyngere. I nærheden er kvinder beskjæftigede med at sigte kornet; de staar oppe paa høie stene og ryster det gjennem et sold. De er klædt i røde pjalter, men der er ofte noget værdigt og yndefuldt ved deres væsen.

Enkelte af disse landsbyer er beboede af kjætterske russere af Malakanernes sekt, som blev fordrevne did for et par snes aar siden.

Katedralen i Etschmiadzin.

Store Ararat har form af en kuppel med harmoniske linjer og hæver sig til en høide af 5156 meter, Lille Ararat, der er 3916 meter høi, har derimod en spidsere kegleform. De to bjerge er forbundne med en langsomt skraanende fjeldryg.

I to dage fulgte vi den anglo-indiske telegraflinje, som fra Erivan tager veien gjennem Persien og langs grænsen af Belutchistan til Indien. Ledningen er lagt over jernstolper, der paa engang er lette og overmaade solide.

Byen Erivan ligger i en oase, i en dalbund, der er gjennemstrømmet af Zanga, som har sit udløb fra den ovenfor omtalte Goktchaï-sjø.

Zanga er en biflod til Araxe, der atter er en biflod til Kurafloden, som forbi Tiflis strømmer ud i det Kaspiske hav.

I Erivan, som ligger 984 meter over havfladen, er vi femti kilometer fra toppen af Ararat. Bjerget danner grænseskillet mellem Rusland, Tyrkiet og Persien. Vi er her i det nordlige hjørne af det gamle Armenien. Dette gamle kongerige er et slags Polen, et Polen, som blev delt for mere end tusen aar siden. Af de tre nævnte magter har Tyrkiet tilrevet sig broderparten af det gamle Armenien.

Det armenske folk har forlængst tabt sin uafhængighed, men det føler sin enhed og er meget intelligent. Da det ikke har kunnet spille nogen politisk rolle, har det med held kastet sig over praktiske gjøremaal og er blevet et handelsfolk af høi rang; mange paastaar ogsaa, at armenerne som handelsmænd er besjælede af en temmelig grisk hang til vinding. De betænker sig ofte ikke paa at anvende svigagtige midler for at komme til guld. De venter f. eks. til de har skaffet sig god kredit og gjør store indkjøb, som de derpaa i en fart realiserer, og naar alt er udsolgt, og deres lommer og gjemmer strutter af penge, gjør de en fordelagtig fallit. Man kalder dem Kaukasiens jøder, og de er ligesaa forretningsbegavede som Israel — til megen fortræd for landets øvrige folk.

Siden russerne i 1859 paatvang Kaukasus sit herredømme og sin haarde disciplin, er alle folkestammer i disse egne lidt efter lidt bleven plukkede og ruinerede paa lovlig maade og ved lovlige midler af armenerne, som nu er finansfyrster og store godsbesiddere i Kaukasus.

Dér kan der intet armensk spørgsmaal opstaa, fordi Rusland er sterkt nok til at hævde sin autoritet; men Rusland ser ikke med ublandet tilfredshed paa, at landet økonomisk falder i hænderne paa armenerne, som ikke er russere af hjertet, og som blot pønser paa at gjenreise sit lands politiske uafhængighed.

I det tyrkiske Armenien er stillingen alvorligere. De tyrkiske armenere er ligesaa drevne som sine russiske frænder, men de pleier samkvem med folk, der er langt mere barnlige og lettroende end de kaukasiske stammer. Derfor har de ogsaa gjort sig til landets herrer. Kurderne, som er asiatisk barbariske i sin grusomhed og fanatisme, naar de først ægges, forstaar ikke at holde stand mod de aandeligt overlegne armenere, der ved lovlige midler bogstavelig udplyndrer dem; derfor griber de fra tid til anden til vaaben og tager frygtelig hevn over sine fienders udsugelser.

I de muhamedanske lande kan en vantro ikke vidne i retten, eller ialfald har hans vidnesbyrd ikke den samme kraft som den troendes, og heraf benytter kurder og tyrkere sig til at overfalde sine kristne naboer og

anstille de frygtelige massakrer, som det kristelige Europa har bivaanet uden at løfte en finger for at hindre dem. I sammenligning med disse masseslagtninger var Bartolomæusnatten blot en barneleg; man har fastslaaet ofrenes antal til henved 300,000.

Indre gaard i den chiitiske moské i Erivan.

Man forlader ikke Erivan, før man har besøgt klostret Etschmiadzin, det hellige valfartssted for de ortodokse armenere, som man endnu kalder de gregorianske armenere efter deres store profet Gregorius Illuminator.

Byen og klostret Etschmiadzin ligger omtrent tyve kilometer i vest for Erivan. Det er her patriarken residerer. Han kaldes Catholicos og er ligesom en pave for armenerne. Men da patriarken bor paa russisk jord, er han ogsaa under russisk myndighed, og alene den kandidat, som erkjendes af den russiske regjering, kan beklæde den høie værdighed.

Det tyrkiske Armenien befinder sig i en frygtelig opløsningstilstand, der stikker grelt af mod den gode orden og disciplin, som hersker paa de russiske besiddelser. Formodentlig vilde den bedste løsning paa det armenske spørgsmaal være den, at Rusland underlagde sig ogsaa det tyrkisk-armenske landomraade. Men det er dog uvist, om en saadan løsning af armenerne selv vilde blive hilset med ublandet glæde, thi tsarens aag ligger tungt paa

Patriarken.

de beseirede, frihedskjærlige folk i Lilleasien, selv om det byder større sikkerhed og fred end det tyrkiske anarki.

Patriarken, Catholicos Mukertitsj den første, er en mand paa 75 aar; han modtager med venlighed de fremmede pilgrime og almindelige reisende og har ligesom paven titelen „Hans Hellighed“.

Vi overvar gudstjenesten i katedralen i Etschmiadzin, der er bleven opført paa et sted, som Kristus selv angav Gregorius Illuminator i begyndelsen af det fjerde aarhundrede. Armenernes kirkesang bestaar af langsomme, orientalsk klingende recitativer. Naar tonerne stiger, bevæger kordrenge foran den forrettende prest en slags vifter, der frembringer en svag knitrende lyd omtrent som af kastagnetter; og archimandriten, som ledsagede os, forklarede, at det var for at efterligne kerubernes vingeslag for Herrens trone.

Tilsidst nogle ord om armenerne og Ararats bjerg. Vi ved, at det ifølge bibelen var der, Noa's ark strandede efter syndfloden. De troende armenere mener, at resten af arken endnu findes paa toppen af bjerget, som intet menneske har besteget, fordi alle, som har forsøgt derpaa, har maattet bøde med livet for denne forvovenhed. Den nævnte archimandrit, som havde besøgt Europa og hentet doktorgraden i Leipzig, vidste godt, at doktor Parrot, en russisk læge og tindebestiger, allerede i 1829 havde besteget Store Ararat, og at mange senere havde gjort det samme. Men han siger neppe noget herom til sine medkristne for ikke at rokke deres tro.

nk.

Jernet i de levende organismer.

(Efter A. Dastre i „*Revue des deux Mondes*".)

De stoffe, som er almindelig udbredte i mineralriget, forekommer tillige hyppigst i den organiske natur. De samme elementer, hvoraf jordskorpen og atmosfæren er dannet, indtræder ogsaa i sammensætningen af planters og dyrs organismer. Den levende substans er ikke, som Buffon troede, kemisk forskjellig fra den døde materie, den er tvertimod dannet af de almindeligste og simpleste materialer, som i uendelige mængder er forhaanden i den mineralske natur. Af de to og sytti grundstoffe, som kemien har lært os at kjende, er der omtrent tyve, som ogsaa forekommer i den organiske verden, og blandt disse igjen omtrent tolv, som kan siges at opbygge organismerne. Disse tolv grundstoffe er netop de aller almindeligste i den døde materie: jernet er det sidste og tyngste blandt dem.

Hvis man prøver at gjøre sig regnskab for, hvorfor den levende natur blot er opbygget af de stoffe, der er mest udbredt i kosmos, saa finder man let forklaringen dertil i de almindelige love for ernæring og vækst. Livet underholdes gjennem stadige vekslinger i den fysiske verden: under form af næring optager det fra jordbunden og atmosfæren substans og energi. De levende organismer opstaar af saa smaa kimer, at de er nødt til at leve paa laan, om de skal blive til noget.

Det er sandsynligt, at de tidligste livsformer var langt simplere kemisk sammensatte end dem, vi nu kjender. Den enkleste livsform kræver forbindelse af fire elementer: kulstof, surstof, vandstof og kvælstof; de danner den simple organiske molekyl. De andre elementer har udentvil først efterhaanden traadt til, eftersom det levende molekyl har en evne til at optage og nyttiggjøre sig atomgrupper, som findes i dens nærhed, og som svarer til dens funktion.

Jernet er altsaa blevet et element i opbygningen af organismerne, fordi det er overflødigt udbredt i universet. Medens de andre metaller blot forekommer i ringere mængder, gives der neppe et fjeld, hvor jernet ialfald ikke er et bielement. Man vil straks kunne erkjende dette af stenens eller jordens farve. Al okkeragtig, rusten, gulbrun jord og sten indeholder jern.

Af de to og sytti kjendte grundstoffe i naturen er der endel, som er udelukkede fra de levende organismer paa grund af deres sjeldenhed, og andre, som er udelukkede paa grund af deres tyngde. Selv jernet, som dog hører til de letteste metaller, veier omtrent syv gange mere end vand; det er tungt i forhold til den levende materie og synes at være ved grænsen af de metaller, som kan indgaa i levende forbindelser. Foruden jernet, hvis atom veier 56 gange saameget som vandstofatomet, finder vi blot kobberet, hvis atomvægt er 63, istand til i enkelte sjeldne tilfælder at deltage i dannelsen af organiske væv; det forekommer saaledes i enkelte hvirvelløse dyrs blod f. eks. i hummerens og nogle molluskers.

De forskjellige cellevæv i en levende organisme maa have omtrent den samme specifike vægt, og denne vægt maa omtrent svare til blodets og lymfens, der omtrent er lig vandets. Et atom jern, som uden videre indførtes i dette milieu, vilde gjøre omtrent samme virkning som et blykorn, der faldt i en gelémasse. Det er derfor nødvendigt, at det tunge jern i hvert molekyl bindes til et stort antal lette elementer og paa en vis druknes i deres masse; dannelsen af store molekyler er det middel, hvormed tyngden af jernet ophæves. Hvert molekyl af de høiere dyrs røde blodmasse binder saaledes et atom jern ved hjælp af 712 atomer kulstof, 1130 vandstof, 214 kvælstof, 245 surstof og 2 svovl. Et saadant molekyl bestaar altsaa af 2303 atomer.

En anden fordel ved jernet som konstituerende element i den organiske materie er dets høie specifike varme og ringe ledningsevne. Det er af betydning for organismen, at den er opbygget af elementer, som ikke er underlagt pludselige temperaturforandringer.

Jernet træder altsaa ind i den levende substans, ledsaget af et følge elementer, som holder det paa en vis flydende i denne substans. Det er naturligt, at dets atomer, som trænger saa rigelig eskorte, blot kan fore-

komme i ringe antal i de levende legemer. Det menneskelige legeme indeholder blot en vægtdel jern paa 20,000 vægtdele, og blodet, som er bedst forsynet dermed, indeholder blot 5 titusendele — d. v. s. at et gram blod indeholder et halvt milligram jern.

Jernets store rolle i organismen, dets biologiske funktion, bestaar i at fremme forbrændingen. Ved almindelige temperaturer vilde ikke de organiske stoffe kunne binde surstof; de maatte ophedes for at forbrænde; men jernet hjælper dem til at forbrænde uden ophedning; de gjennemgaar en langsom forbrændingsproces. Jernet optager surstof af atmosfæren og lader det tilflyde den organiske substans, og da det ikke taber noget af sin egen substans under denne proces, forstaar man, at det ikke behøver at være tilstede i store mængder.

Jernet forbinder sig med største lethed med surstof. Det danner oxyder. Det er alene som oxyderet (med surstof tilsat) jern, det forekommer i naturen; det vil sige, det er brændt. Tilberedelsen af naturligt jern bestaar blot i at befri det for surstof, at omdanne det fra brændt til levende metal.

Jernet er saa sterkt udbredt i jord og vand, at man ikke forundres over at træffe det igjen i de forskjellige dele af planterne. Især forekommer det i de grønne plantedele. Er jordbunden blottet for jern, medfører dette en hensygnen af vegetationen. Hvis man lader et plantefrø udvikle sig i muld eller vand, hvoraf man omhyggelig har udskilt alt jern, saa foregaar vistnok de første stadier af udviklingen paa regelmæssig vis: frøet spirer og de første blade udfolder sig som sædvanlig. Men alle plantedele bliver blege, der danner sig intet bladgrønt. Tilsætter man da lidt jernsalt i den jord, hvor planten har sine rødder, eller hælder man over dens blade en sterkt fortyndet opløsning deraf, saa gjenvinder den blegsottige plante straks sin normale sundhed og kulør. Eksperimentet viser, at jernet er nødvendigt for de høiere planter. Det fremmer dannelsen af chlorophyl, som giver planterne deres grønne farve. *nk.*

Emile Zola.

(Efter Guy de Maupassant).

Zola er et af de navne, der synes at være bestemt til berømmelse. Kan man glemme en Balzac, Musset eller Hugo, naar man engang har hørt disse korte, velklingende navne? Men blandt alle navne i literaturen gives der maaske intet, der toner saa klart i ens øre og præger sig saa ind i ens hukommelse som Zola's. To klare trompetstød: Zola! Som et raab til publikum, som et alarmskrig, et kampraab, en skraldende seiersfanfare.

Og hvem blandt moderne forfattere har taprere kjæmpet for sine ideer? Hvem voldsommere angrebet, hvad han holdt for falskhed og uretfærdighed? Og hvem ærefuldere beseiret først det store publikums ligegyldighed og saa dets modstand? Men kampen varede længe.

Emile Zola fødtes i Paris den 2den april 1840. Sin ungdom tilbragte han i Aix; til Paris kom han først tilbage i 1858; han dumpede til eksamen og begyndte saa den tunge kamp med livet. Det var en bitter kamp; to lange aar levede den fremtidige forfatter af Rougon-Macquart fra haanden til munden, spiste lidet, vankede om i den store by for at tjene en franc eller to, kjendte bedre Paris's pantelaanerforretninger end dets restauranter, lavede dertil vers, vers uden form, uden ynde, der siden udgaves af en af hans venner Paul Alexis. Han fortæller selv, at han en hel vinter udelukkende levede af brød, som han dyppede i olje, oljen havde hans forældre sendt ham fra Aix. Han bemerkede hertil med filosofisk ro: „Saalænge man har olje, kan man jo ikke dø af sult.“ Saa fandt han paa at gjøre jagt paa spurvene paa taget og stegte dem paa en gardinstok over ilden, om han var saa heldig at have nogen. Engang havde han pantsat sit sidste klædningsplag og maatte holde sig hjemme i otte dage iført et sengetæppe; det kaldte han „at agere araber“. Omsider lykkedes det ham at faa ansættelse i en stor boghandlerforretning; fra den dag af var hans eksistens sikret, og han vendte sig fra versene til prosaen.

Hans som sagt høist middelmaadige poesi havde mere med videnskaben at gjøre end med kunsten eller kjærligheden. Den bestod som regel af lutter tomme, filosofiske betragtninger over ophøiede gjenstande og indeholdt hverken de en smule abstrakte idéer, der pludselig giver læseren indtryk af personlig følt sandhed og griber ham som en vision af den før ubegribelige uendelighed, ligesaalidt som den indeholdt ømme kjærligheds-vers. Zola gjorde sig forøvrigt selv ingen illusioner om sin poesi. Han tilstaar selv, at naar han „agerende araber“ sad ved sit lille vindu, hvorfra hans øie kunde overskue alle Paris's hustage, grebes han undertiden af tvil angaaende sine store lyriske udbrud i alexandriner; men han fortvilede aldrig helt; han trøstede sig med den meget dristige tanke: „Hvad gjør det? Bliver jeg ikke en stor digter, kan jeg i det mindste blive en stor-prosaiker!“ Det kan man kalde sterk tro paa sit talent, det talent, der endnu slumrede i ham, men hvis kraft han følte vokse i sig, som kvinden barnet i sit skjød.

Hans første prosaarbeide var „Eventyr for Ninon“, en samling yndige noveller i fin, formfuldendt stil; men man vil forgjæves i denne bog søge hans eiendommeligste særpræg, den fremstillingens kjæmpemæssige kraft, som han senere viser i sin cyklus „Rougon-Macquart“. Et aar efter

udgav han „Klaudius' skriftemaal“, en art selvbiografi, men forøvrigt et uklart verk, der ikke i synderlig grad vækker ens interesse. Saa kom

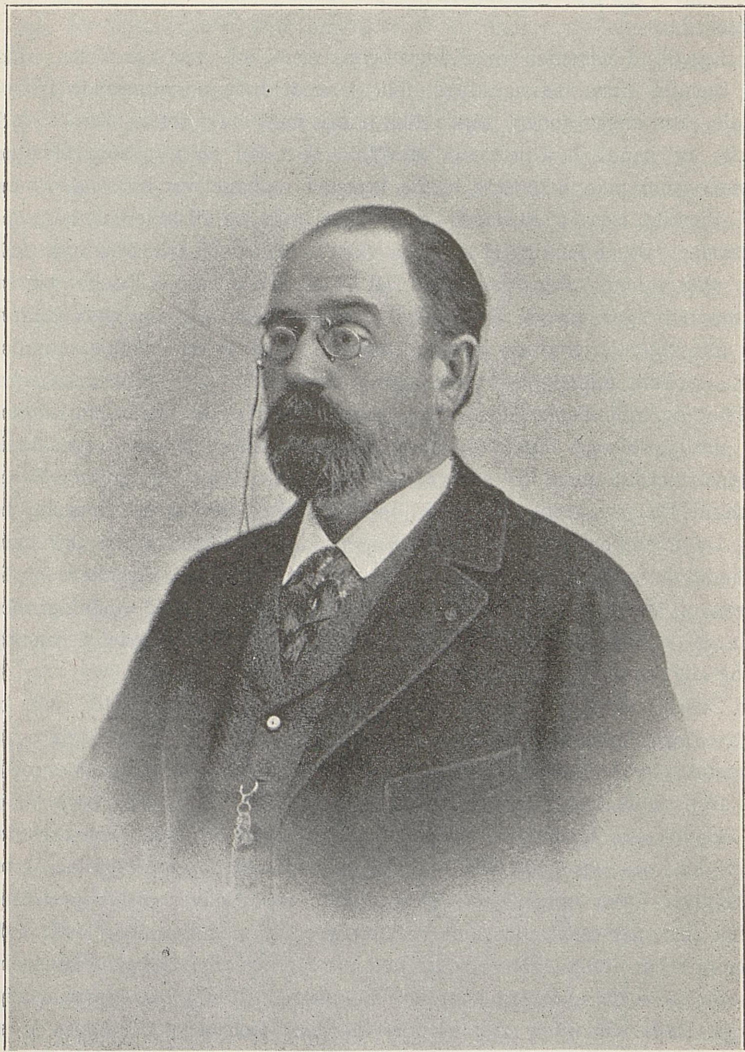

Emile Zola.

„Therese Raquin“, af hvilken bog der opstod et herligt drama, og derpaa „Madeleine Férat“, en roman af underordnet betydning.

Zolas navn begyndte nu at blive kjendt blandt publikum; han traadte

ind i redaktionen af „*Figaro*“, og hans artikler vakte opsigt. I denne tid udkastede han planen til sin store romancyklus „Rougon-Macquart“ med bititelen „En families naturlige og sociale historie under det andet keiserdømme“.

Ligetil „L'assomoir“ („Faldgruben“) kom ud, var succesen ringe. Man kjendte hans navn, kloge folk spaaede ham en glimrende fremtid, men de, der angav tonen, sagde blot, naar hans navn blev nævnt: „Ak ja, det er sandt, la Curée („Vildtet“)“. Det var en bog, som blev omtalt, men som man ikke selv havde læst. I udlandet var hans navn meget mere kjendt, især i Rusland, hvor man læste og diskuterede ham med lidenskab. Da offentliggjorde „*Le Bien Public*“ („Det offentlige vel“) hans nye roman „L'assomoir“. Det blev skandale! Tænke sig til, forfatteren bruger meget freidig sprogets gemeneste ord og viger ikke tilbage for nogen dristighed; hans personer er hentede fra folkeklassen, hans sprog er helt folkeligt, mangen gang bruger han den rene gadejargon. Protester og abonnementsopsigelser strømmede ind til bladet, forlæggeren blev urolig, bladet foreløbig inddraget, men siden fortsat under titelen „Videnskabernes republik“ som et lidet ugeskrift, ledet af digteren Catulle Mendès. Da romanen udkom i bogform, slog publikums stemning helt om. De første oplag blev bortrevne i en fart, og Albert Wolff, der havde stor indflydelse paa „*Figaro's*“ læsere, traadte tappert i skranken for forfatteren og hans verk. Det var en uventet og varig succes. „Faldgruben“ opnaaede hurtig de fleste oplag, som nogen bog har opnaaet i saa kort tid, og digterens ry var grundet.

Zola er i literaturen en revolutionær, en fiende af alt det, som har været. Revolutionær maa hver den være, som har en livlig aand og en brændende tørst efter nyt, og som besidder skabende aandsevner og er kjed af tingene, som han kun kjender altfor godt.

Opvoksede i romantiken, begeistrede for denne skoles mesterverker, og opfyldte af dens lyrik blev vi i vor ungdom ved den indført i literaturen. Men enhver form, hvor skjøn den end mon være, bliver tilslut ensformig, specielt for mennesker, der kun beskjæftiger sig med literatur, lever i den fra morgen til aften. Der opstaar i os den merkværdige trang til afveksling. Selv de herligste verker, som vi lidenskabelig beundrer, bliver os ligegyldige, fordi vi altfor godt kjender kunstens fremskridt, vi hører jo saa at sige selv med til bygningen. Tilslut søger vi efter noget nyt; dette „nye“ griber vi, undersøger det, fuldstændiggjør det og tilegner os det, — og saa indbilder vi os af og til i god tro, at vi selv har opfundet det. Saaledes gaar det i literaturen fra omvæltning til omvæltning, fra udvikling til udvikling. Intet er der nyt. Hverken Victor Hugo eller Emile Zola har opdaget noget nyt.

Disse literære omvæltninger gaar naturligvis ikke for sig uden skandale; thi publikum, som kun beskjæftiger sig med literaturen for at slaa tiden ihjel, og som engang har vænnet sig til det bestaaende og er ligegyldigt for alt, der ikke berører dets umiddelbare interesser, vil ikke lade sig forstyrre i sin beundring og afviser alt, der kræver aandelig anstrengelse. I denne sin modstand understøttes det af literaternes hærskare, der har levet sig ind i de gamle forhold, og af alle dem, der instinktivt vandrer de gamle udtraadte stier, fordi det skorter dem paa selvstændighed. Taler man til dem om nye forsøg, saa svarer de meget klogt: „Det bestaaende er godt nok." Ja, det kan saa være, men man kan jo derfor forsøge noget nyt. Kilden kan være den samme, men man kan dog forandre strømmens løb; derved vinder man for kunsten nye omraader og leder dens udvikling ind paa nye baner. Emile Zola er altsaa revolutionær, men en revolutionær, der er opdraget i beundring for det, han vil omstyrte, omtrent som en prest, der forlader sin prækestol, som Renan, der har styrket religionen, medens folk har indbildt sig, at han var dens uforsonlige fiende. Og saaledes er Zola, trods sine heftige angreb paa romantiken, dog selv en romantiker, der kalder sig en naturalist.

Hans teori er følgende: Vi har intet andet mønster end livet, da vi kun begriber tingene med vore sanser. Hvis man forvansker livet, frembringer man derfor et slet verk, thi det er et urigtigt verk. Ved indbildningskraftens hjælp kan man kun frembringe uhyrligheder; man kan sætte et skjønt kvindehoved paa en hestekrop, forsyne dette dyr med vinger, men det hele bliver et monstrum.

For Zola kan altsaa sandheden alene frembringe kunstverker. Man maa ikke opfinde noget. Man skal iagttage og samvittighedsfuldt beskrive, hvad man har seet. Men dertil kommer forfatterens særlige temperament, der alt efter hans aands beskaffenhed giver tingene en eiendommelig farve, et karakteristisk udtryk. Han har defineret naturalismen saaledes: „Naturen, seet gjennem et temperament." Og det er den klareste og bedste definition, man kan give paa literaturen. Temperamentet er kjendetegnet; kunstnerens større eller mindre talent vil give de skikkelser, som han fører frem for os, en større eller mindre originalitet. Thi den absolute, den nøgne sandhed eksisterer ikke, og ingen kan paastaa at være et fuldkomment speil af naturen. Vi har alle en bestemt aandsretning, som tvinger os at se snart den ene, snart den anden side ved tingene, og hvad der synes den ene at være sandhed, vil synes den anden at være vildfarelse. Man kan ikke paastaa at give sandheden, den absolute sandhed, man kan i det høieste forpligte sig til nøie at gjengive, hvad man har seet, og udtrykke de følelser, man har havt; det hele beror da paa vor evne til at se og føle og den særlige fremstillingskraft, som naturen har givet os. Alle literære stridsspørgsmaal

er til syvende og sidst temperamentsspørgsmaal; man har bare en tilbøielighed til at benævne forskjellige aandsretninger forskjellige doktriner.

Zola lever et meget tilbagetrukket liv, gaar lidet ud, og skjønt han med begeistring forfægter den sandhed, der findes ved iagttagelse af livet, saa kjender han dog lidet til verden. Ved hjælp af et par bemerkninger, nogle meddelelser, som han har faaet af andre, konstruerer han sig sine personer, sine karakterer, sine romaner. Han lægger kompositionen saaledes tilrette, at den synes ham logisk, og hvor han paa nogen mulig maade kan, holder han sig til virkeligheden. Men som en romantikernes ægte søn har han en vis dragelse mod det poetiske, en trang til at forstørre tingene og med dem at udtrykke symboler. Denne tilbøielighed er sterk i ham, hvormeget han end søger at bekjæmpe den. Hans teorier og hans verker staar i evig strid med hinanden. Dog hvad vægt ligger der paa teorierne, naar blot verkerne staar der! Han har skabt vidunderlige verker, der mod hans egen vilje virker som episke digte. Er ikke „Faldgruben" et digt om vin og alkohol, „Nana" et episk digt om kjønnenes last?

Zola brød med alle gamle literære vedtægter, da han som en sterk klown dristig sprang gjennem papirtøndebaandet og sønderrev det. Han havde mod til sit eget overbevisende udtryk og gik videre tilbage til traditionerne for den store literatur i det 16de aarhundrede. Hans sterke, billedrige stil er ikke tør og præcis som Flauberts, eller elegant og fin som Theophile Gautiers, heller ikke omhyggelig gjennemarbeidet og yndefuld som Goncourternes; han er mægtig og lidenskabelig og stormer afsted som en flod, der er gaaet over sine bredder og oversvømmer alt. Han, den fødte forfatter, behøvede ikke som andre med flid at udarbeide sin stil; han behandler den som mesteren sit redskab, men saa har han heller ingen glanspunkter, saaledes som man kan finde dem hos mindre forfattere. Han er ingen sprogvirtuos og synes ikke at ane, for en fryd der kan vaagne i menneskers dybeste sjæl ved en blot og bar ordforbindelse, ved en eiendommelig sætningssammenstilling, eller en ukjendt forening af to stavelser, der fremkalder indtryk af vellyd i ens sind. Det er de mennesker, som nyder formens og ordenes ynde mer end alt andet; ingen forstaar dem, naar de taler om denne sin kjærlighed, man trækker paa skuldrene ad dem og erklærer: „Sproget skal være klart og enkelt." At disputere med de andre nytter dem ikke; det vilde være som at tale om musik til mennesker, der manglede øre. Emile Zola skriver for det brede publikum, ikke for nogle enkelte forfinede kunstsjæle. Han bruger ingen finesser; han skriver en klar, velklingende stil, og det er ogsaa tilstrækkeligt.

Hvilke smudsigheder har man ikke hobet sammen over denne mand! Det er en yderst bekvem kritik at sammenligne en forfatter med en feiekost, benævne hans venner hans literære haandlangere og kalde hans bøger

rendestene. En saadan frækhed bevirker jo blot, at de, der aner hans genis storhed og kraft, i end høiere grad bliver hans trofaste tilhængere.

Hvorfra skriver sig nu dette had? Det har sin grund først og fremst i deres vrede, som blev forstyrret i sin aandelige ro, og som nødig vilde have det besvær at skulle give sin beundring en ny retning, dernæst i kollegers skinsyge og tilslut i det afslørede hykleris forbitrelse. Thi han har hensynsløst raabt ud, hvad han tænkte om folk og deres under dydens maske forstukkede laster. Men hykleriet er i vort samfund saa indgroet, at man heller tillader hvadsomhelst end saadan aabenhed. Zola har aldrig ladet sig forvirre af den almindelige komedie, han har aldrig spillet med i den. Han raabte ud til alle: „Hvorfor skal man lyve? Man bedrager saa ikke nogen alligevel. Hvilken maske I end sætter paa, saa kjender man dog eders ansigt. I hvisker hinanden alle eders livs boudoiroplevelser og skandalhistorier i ørene, men naar nogen rolig og ligegyldig fortæller alle disse verdensmenneskernes tossede hemmeligheder, da opstaar der et sandt ramaskrig, da spiller man den sædelig krænkede, da lader messalinerne blyge."

Ingen har maaske i literaturen erhvervet sig flere uforsonlige fiender end Zola. Men han har tappert slaaet fra sig, og fik han end nogle skrammer, saa kan han trøste sig med, at han er blevet en af de mest kjendte forfattere i verden. I udlandets mindste byer finder man hans bøger hos samtlige boghandlere, og det guld, som han engang saa saart maatte undvære, flyder nu i strømme til ham.

Zolas ydre person svarer til hans indre. Han er af middelhøide og ser ud som et godmodigt, men halstarrigt menneske. Hans hoved, der har megen lighed med gamle italienske billeder, er ikke netop vakkert, men forraader megen aand og stor energi. Panden er lav, næsen er ret og staar som hugget med meiselen skarpt frem over hans tætte, sorte skjæg. Hænderne er brede, kraftige og haarde. Blikket er nærsynt, men skarpt og gjennemtrængende; naar han undertiden smiler ironisk, spiller der om hans mund et pudsigt, mokant træk.

Hans levevis er meget enkel. Han undgaar verden og pariserlivet; han lever som eneboer paa landet, i Médan, dog har han ogsaa en bolig i Paris, som han hvert aar benytter i to maaneder. Men han synes at kjede sig her og er hver gang utrøstelig, naar han maa forlade landet. Hans arbeidskraft er usædvanlig stor. Han staar tidlig op og arbeider uafbrudt til kl. 1, da han spiser frokost; efter middagen, der varer til 8, sætter han sig endnu en gang til sit skrivebord og arbeider til langt paa nat. Hans hus staar aabent for hans intime venner, men er ubønhørlig lukket for alle andre.

For folk, der i de gjenstande, hvormed et menneske omgiver sig,

vil se et betegnende udslag af hans temperament, vil Zola afgive et interessant studium. Denne romantikernes hidsige fiende har i sin bolig baade i Médan og i Paris indredet sig et høist romantisk arbeidsværelse. Midt i det store rum, der oplyses gjennem gamle malede kirkevinduer, staar en seng i Henrik den fjerdes stil; rundt om i værelset støder man paa tusinde fantastiske ting: antike stoffe, vævede silketepper og gamle vaaben. I Médan arbeider han i et lyst, umaadelig stort og høit værelse, gjennem hvis vinduer man ser udover vide marker. Og dette kjæmpemæssige rum er overalt behængt med kjæmpemæssige tepper og proppet fuldt af møbler fra alle tider og alle lande. Der ligger vaaben fra middelalderen, ægte og uægte om hverandre, ved siden af merkværdige vaaben i japansk stil og skjønne ting fra det 18de aarhundrede.

Og dog er Zola ingen samler. Han kjøber om hverandre alle mulige ting, som blot har vakt hans fantasi; han kjøber alt, der ved form eller farve tiltaler hans øie, uden som f. eks. Goncourt at bekymre sig om, hvorvidt det er ægte originaler eller kun efterligninger af tvilsomt værd. Flaubert hadede saadan samlermani og kaldte den barnagtig og tosset. I hans arbeidsværelse fandtes kun bøger og atter bøger. For psykologer er dette af stor interesse ved sammenligningen mellem disse to mænd.

Fra sit vindu kan Zola skimte Seinens brede strøm; her har han sin baad „Nana“ liggende, med hvilken han ofte foretager ture ud til en stor ø, som han delvis eier. Her har han ladet en pavillon opføre, og denne er om sommeren et samlingssted for hans gode venner.

Den journalistiske virksomhed synes han at have forsaget; men hans opgivelse af dagens strid er ingen endelig. Vi vil se en dag, hvorledes han vil gribe den første, den bedste leilighed til atter at træde i breschen for sine ideer. Thi han er en kampnatur og vil aldrig kunne leve uden kamp.

nk.

— Den største elektriske kraftstation eller i det hele den største ansamling af kraft paa et sted, vil snart New York have — en centralstation paa 70,000 hestekræfter. Hidtil har de hurtigløbende atlanterhavsbaade havt ombord de største kraftkilder, som nogetsteds var at finde. Vi finder her dampmaskineri paa fra 10 lige til 30,000 hestekræfter.

— I England vinder det kommunale sporveissystem stadig nyt indpas. Blackwood, Huddersfield, Hull, Leeds, Plymouth, Sheffield og Glasgow eier og driver selv alle sine sporveie. I 30 andre byer, deriblandt Birmingham, Liverpool, Manchester, Edinburgh og London driver eller eier kommunen en del af sporveissystemet inden dens grænser. I Cardiff og Southampton er sandsynligvis ogsaa, da dette skrives, sporveissystemerne overtagne af kommunen. I Amerika vinder derimod systemet slet ikke indpas.

Serenus.

— En martyrs historie. —

(Af Jules Lemaitre.)

(Slutning.)

„Tror du, det er de kristne, som satte ild paa Rom i keiser Neros tid?“

„Min fader troede det ikke. For folkets skyld maatte der paapeges nogen skyldige. Derfor lagde man skylden paa de kristne. Nu husker jeg ogsaa, at en dumrian til lærer, jeg havde, da jeg var barn, tog mig engang med i keiserens have for der at se nogle af disse ulykkelige brænde.“

„Har du virkelig seet det?“ spurgte Serena med store øine.

Vi gik et langt stykke uden at tale sammen.

„Sig mig,“ sagde Serena, „tror du, at de kristne er nogle uslinger og gale mennesker?“

„Jeg, min kjære Serena, har ingen mening om det. Jeg tænker ikke paa det. Du ved, jeg er ikke uretfærdig mod ulykkelige skabninger. Det forundrer mig ikke, at de fattige finder deres lod lidet tilfredsstillende, og jeg forstaar meget godt, at de gjør oprør. Jeg er ikke vred paa dem. Syg og affældig, som jeg er, forsikrer jeg dig, at jeg har snarere sympati for alle, som gjør oprør — selv om de ikke har den mindste grund dertil. . . . Men hvorfor spørger du mig om alt dette?“

„Fordi jeg er gaaet over til de kristnes lære,“ svarede Serena rolig.

Jeg havde for meget lang tid siden ophørt at forundre mig over noget. Nu forbausedes jeg. Jeg svarede:

„Dersom du er kristen, Serena, da maa de kristne være mere værd, end almindelig antaget. Jeg skulde have lyst at stifte bekjendtskab med deres lære.“

„Det skal du ogsaa. Nu er vi snart fremme.“

Vi havde en stund gaaet henad den Ardeatinske vei. Nu pegte Serena paa familien Flavias gravkammer. En mand stod ved indgangen. Serena hviskede noget til ham, og vi gik ind i gravkapellet. Vore slaver gik ogsaa ind. Omtrent femti mennesker var allerede komne. De fleste laa paa knæ, andre sad paa stenbænke langs muren.

I gravkammerets vægge var indhugget horisontale nicher. Nogle var lukkede med gravstene. Andre stod aabne og ventede paa de døde. I taget var malet fire guirlander, den ene bestod af roser, den anden af aks, den tredje af druer og den fjerde af laurbærblade. Under guirlanderne hang et maleri, der forestillede indhøstningen. Langs taget og imellem nicherne var ogsaa malet malerier, der alle havde en symbolsk betydning, og som

først senere blev mig forklarede, saasom en hyrde bærende et faar paa skuldrene, ankere, skibe, duer, fiske osv. Inderst i gravhvælvingen stod to prækestole, udhugne i klippen. Imellem disse stod et alter, hvorpaa brød og vin i en stor pokal. Kammeret var oplyst med kobberlamper, paa hvilke var indgraverede de samme symboler, som var malede paa væggene.

Flere kristne traadte ind. Siden det forfærdelige slag, hvormed Nero havde rammet sekten, havde de for vane at forsamles udenfor byen, i gravene, under foregivende af at høitideligholde mindet over de døde. Paa den tid, jeg lærte dem at kjende, gjorde man dem ingen fortræd; men frygten for en forfølgelse, hvilken kunde udbryde naarsomhelst, omgav disse forsamlinger med en hemmelighedsfuldhed, som end mere forøgede min nysgjerrighed.

I forsamlingen opdagede jeg aarets konsul, Flavius Clemens. Dette forklarede grunden, hvorfor forsamlingen holdtes i hans familiegravkammer. Clemens's kone og hans niece var der ogsaa. Der sad Paulina, Senecas enke, evig sørgmodig over kun halvt at have fulgt sin mand i døden. Kvinderne bar tætte slør. Endvidere opdagede jeg Neros forhenværende elskerinde Aktea. Trods sine femti aar var hun endnu smuk. Resten af forsamlingen bestod af smaaborgere og af slaver.

En gammel prest med blegt og venligt ansigt sad paa en af stenbænkene. Han reiste sig. Paa temmelig daarlig latin holdt han en tale om sektens tro. Utvilsomt var den myntet paa mig. Han talte om det første menneskes fald og dettes følger, om menneskeslegtens forløsning ved Jesus Kristus, om sjælenes forening i Jesus, hvorpaa brodermaaltidet var et tegn, og om den kristelige moral — ting, som jeg ingen anelse havde om. Jesus kjendte jeg kun af navn. Hans lidelser havde jeg dog hørt omtale.

Derefter oplæste presten langsomt bønnerne, hvori Jesus paakaldtes som Guds søn og menneskets frelser. Saa udstrakte han hænderne over brødene og over den fyldte pokal. Han erindrede om, at Jesus under sit sidste maaltid med sine disciple havde velsignet brødet og vinen og sagt: „Spis, dette er mit legeme. Drik, dette er mit blod. Dette gjører til min ihukommelse.“ Senere fik jeg vide, at presterne og de troende ikke betragtede disse ord som billedlige. De troede i virkeligheden at spise og at drikke Gud. Dette forundrede jeg mig høilig over.

Tilslut uddelte presten brødet til forsamlingen og gav dem pokalen at drikke af efter først selv at have drukket. Jeg tog ikke del i dette kjærlighedsmaaltid. Jeg var endnu ikke indlemmet i menigheden.

Alt dette syntes jeg var alvorligt, høitideligt, rørende og for mig noget ganske nyt.

Da vi gik hjemover, sagde Serena:

„Nu har du, kjære Markus, seet, hvorledes de kristne er. Du vil holde endnu mere af dem, efterhvert som du lærer dem at kjende. Jeg ved, du er ulykkelig. Du maa blive kristen. I kristendommen alene finder du sandhed. I den finder du alene trøst.“

„Jeg skal tænke paa det, kjære Serena!“

Jeg bivaanede hyppig forsamlingerne. Presten hed Callisto. Jeg fandt i hans lære mange tanker og grundsætninger, jeg kjendte fra Pytagoras's, Xenophons og andre berømte mænds værker. Jesu liv og hans lidelser havde megen lighed med det ideal af en retfærdig, som Platon opstiller. Det, der udmerkede den nye religion, var for det første, at man maatte tro paa visse dogmer som paa sandheder, der var aabenbarede af Gud. Dernæst forekom det mig, at alle dyder, som tidligere var kjendt af filosoferne, og som de havde lært, viste sig for mig hos Jesu disciple i en ny skikkelse, nemlig i kjærlighed til en Gud, som var menneske, kjærlighed til en Gud, der blev korsfæstet, en kjærlighed fuld af taarer, af tro, af ømhed og af haab. Det var klart, at hverken naturkræfterne eller stoikernes abstrakte Gud nogensinde kunde inspirere noget lignende. Og denne kjærlighed til Gud, som var kilden til alle andre kristelige dyder, meddelte dem en renhed, en venlighed, noget ophøiet, jeg aldrig før havde kjendt.

Af hele min sjæl beundrede jeg de troende; men selv troede jeg ikke. Af min filosofiske opdragelse havde jeg faaet den overbevisning, at til trods for vor uvidenhed og til trods for tilsyneladende undtagelser regjeres verden af uforanderlige love, og at der ikke gives mirakler. En direkte aabenbarelse af en Gud i et bestemt øieblik i ens liv, en menneskenes søns vandring paa jorden og alle den nye religions læresætninger fandt en uovervindelig modstand hos mig selv, i min egen fornuft. Denne modstand er ikke blevet rokket endog nu, da jeg nedskriver disse linjer.

Jeg vil ogsaa aabent tilstaa noget andet, der stødte mig. De tanker, mine nye troesbrødre havde om denne verden og om dette liv, stod i strid med mine naturlige følelser. Jeg erkjender det lidet berettigede i denne modsætning; men trods min vedholdende vantro, som baade min nysgjerrighed og min kjærlighed til Serena tilslut overvandt, misbilligede jeg, at folk foragtede saa sterkt selve livet: thi naar alt kommer til alt, er det jo livet hernede, hvorefter vi bliver dømte. Jeg fandt de kristne altfor enfoldige. De lod sig lede af kunstneriske indtryk, hvilke efter min mening ikke var smukke. Endnu en ting: Der opstod i mig en forfærdelig frygt for det hele romerske rige. Jeg tænkte med forfærdelse paa, hvad følgen vilde blive, dersom denne sekt fik lov til at udbrede sig. Tænke sig, en saadan opfattelse af livet, en saadan løsriven fra alle borgerlige pligter og almindeligt arbeide! Var jeg uretfærdig i min dom, naar jeg sagde

til mig selv, at den religiøse bagtanke, som laa i de kristnes kjærlighed, syntes mig at kjølne selve kjærligheden? Friheden, synden og løssluppenheden forsvandt. At være elsket, kun naar jeg troede mig gjenløst ved Jesus, og kun med min evige salighed for øie — den tanke kjølnede min iver. Saa følte jeg mig ogsaa stødt over, at de kristne var saa sikre paa mangt og meget, paa vidunderlige ting, medens jeg havde søgt uden at finde. Jeg havde tvilet i hele mit liv, og tilslut satte jeg min stolthed i min vantro.

Min vane at iagttage hindrede mig ogsaa paa en anden maade i at blive kristen. Jeg følte snart en skuffelse, snart en bitter glæde ved at opdage hos de kristne de samme menneskelige svagheder, som de paatalte. I denne forsamling af brødre i aanden blev konsulen Clemens behandlet med særskilte æresbevisninger, hvilke han tog imod med glæde. Slaver vedblev at være slaver, og deres plads var i sidste række. Blandt kvinderne opstod strid angaaende tilberedelse af kjærlighedsmaaltidet og vedligeholdelse af alterklædningerne. Endnu større blev kappestriden om selve presterne for at henlede disses opmerksomhed paa sig og opnaa et nik af dem. Saaledes maatte der lægges merke til, hvorledes Aktea opopførte sig. Hun udmerkede sig fremfor nogen ved sin fremtrædende gudsfrygt. Det var en kvinde med høist uklare forestillinger. Hun kunde vanskelig fælde en sikker dom om noget. Hun vilde aldrig tro paa Neros forbrydelse, men lagde skylden for kristenforfølgelsen paa Neros sidste elskerinde. Da Nero døde, var hun allerede kristen. Hun opreiste et monument paa hans grav. Saa blev hun udstødt af de kristnes forsamling, men igjen taget til naade. Efter et nyt fald udstødtes hun paany, men blev atter igjen optaget. Endelig havde alderen beroliget hende. Men hun gjorde den ærværdige Callisto ofte forvirret ved sin iøinefaldende iver for kristendommen; thi der var noget i hendes gang og hendes toilette, der stadig mindede om verdensdamen. Den venlige gamle mand skaanede den ekstravagante dame for de fattiges skyld; thi hun var rig og gav penge ud med fulde hænder.

Med undtagelse af disse mindre svagheder indrømmer jeg, at jeg aldrig har truffet paa ædlere og renere sjæle. Forgjæves sagde jeg til mig selv: De troende gaar paa akkord. De afslutter en handel. De gjør regning paa Paradiset. De udøver barmhjertighed, fordi de haaber paa en belønning. — Men saa gav jeg mig selv det svar: Er det ikke frugter af deres gudsfrygt, at de tror paa en belønning engang i fremtiden? Deri har deres tro paa Guds retfærdighed sin grund. Bør det ikke opfattes saaledes? Hvilken dyd faaes ganske gratis? Belønnedes jeg ikke i den tid, jeg fulgte stoikernes læresætninger, med overbevisningen om min moralske overlegenhed? Hvor var jeg ikke stolt deraf?

Hvor denne lille hjord begeistredes ved sin tro! De troede ikke længer som de første kristne paa verdens snarlige undergang eller paa et jordisk Jerusalem. Men de tvilede ikke paa, at deres religion sikrede dem verdensherredømmet. Allerede nu fandtes kristne menigheder i alle de vigtigste byer i riget. Disse udvekslede meninger, opmuntrede hinanden og styrkede hinanden i det fælles haab. Jeg følte, at der i deres troesiver laa en uberegnelig magt. Jeg forstod, at de kristnes lære passede til de fleste menneskers behov — især var den tjenlig for de ydmyge og for de lidende. Derfor tænkte jeg, at de kristne maaske havde ret, at fremtiden virkelig tilhørte dem, at om keiserriget om et eller to aarhundreder ramlede sammen under barbarernes indfald, saa vilde Jesu lære staa op af dets ruiner og udbrede sig over hele verden. Dersom dette skal ske, hvorledes vil da den nye menneskeslegt blive? Utvilsomt vil der blive mere gudsfrygt paa jorden, følgelig mere lykke, fordi lykke har sit udspring i sjælene. Til gjengjæld vil der blive mindre kunst, mindre elegance, mindre forstaaelse af det skjønne . . .

Ak, hvad angaar dette mig? Hvad bryder jeg mig om, hvorledes menneskehedens vekslende udseende vil blive efter min død? Den er altfor hemmelighedsfuld til, at jeg skulde fatte det. Hvad jeg ved, det er, at jeg i den Ardeatinske veis gravhvælving for første gang i mit liv har kjendt den godhed, der banker i saakaldte simple folks hjerter, den hengivenhed i Guds vilje, som de ulykkelige eier, kjærlighed til savn og sand kyskhed.

Der lærte jeg min kjære Styraks rigtig at kjende. Hvor han udøvede gavmildhed! Da han erfarede, at jeg bivaanede de kristnes forsamlinger, bønfaldt han mig en gang om at tage ham med. „Han kunde ikke,“ sagde han, „have en anden religion end sin herres.“ Da den „store nyhed“ aabenbaredes for ham, smeltede hans hjerte. I hver forsamling græd han af glæde. Han fik en uendelig kjærlighed til de fattige, til de syge. Ikke tilfreds med de penge, jeg gav ham i det øiemed, lagde han sine egne penge til og gav ogsaa dem i mit navn. Han ikke alene hjalp de kristne, men alle ulykkelige, hvem de end var. Ved sin godgjørenhed ledede han masser af fattige folk hen til den gode Gud, som elsker og trøster.

Der lærte jeg ogsaa at kjende Serenas mere end almindelige ynde, hendes kjærlighed og renhed. Hos de øvrige kristne fandt jeg vel megen fuldkommenhed, men enten blandede der sig altfor megen haardhed eller en udpræget enfold deri, eller ogsaa skjæmmedes den ved en altfor sikker paaventen af en belønning, eller ved den intolerance, der følger med enhver ubetinget tro. Hos Serena derimod udsprang al dyd som en naturlig frugt af en fin, dannet, gudfrygtig sjæl. Min største glæde var at føle den fortryllelse, der strømmede ud af hendes person, at se hende leve sit liv og

udøve barmhjertighed — skjøn baade paa grund af hendes sjeldne moralske egenskaber, og fordi hun besad et ædelt hjertes renhed.

„Vil du ikke lade dig døbe, Markus?“ spurgte hun mig undertiden.

„Jo, men vent lidt, min kjære,“ svarede jeg. „Erindringerne fra fordums dage er ikke udslettede af mit indre. Mit tidligere liv er ikke aldeles udslukket i mig. Naar jeg af hjertet bliver en kristen, da vil jeg ogsaa bede om at blive døbt.“

Hun nøiede sig med min forsikring. Hun var glad, fordi jeg havde faaet lyst til at leve, og fordi jeg sammen med hende tog del i de gudelige forsamlinger.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

En af den romerske menigheds ældste kom en dag tilbage fra Syrien, hvor han havde været paa reise i embeds medfør. Han hed Timoteus. Han var slave og af afrikansk oprindelse. Han var streng, gav alt, hvad han fik, og var meget ivrig i troen. Forresten var han meget uvidende. Han talte daarlig græsk og forstod knapt latin. Alligevel besad han stor veltalenhed. Men hans logik var snæver. Han forstod ikke de skjulte fibrer, der rører sig i menneskehjerterne. Hans iver for kristendommen havde noget bydende, noget vildt ved sig. Af hans eksempel saa jeg tydelig de farlige sider, der klæber ved en altfor ubetinget tro, og hvor den hos visse aander kan foraarsage ubehagelig haardhed, uforstaaelighed, ja næsten umenneskelighed.

Den venlige Callisto havde meget viselig tilladt konsul Clemens at deltage i den romerske religions ceremonier. Timoteus forargedes over denne tolerance. Han sagde, man ikke kunde tjene to herrer og gjorde Clemens's noget svage forstand saa bange, at den stakkels mand pludselig frasagde sig sin stilling som konsul, hvilket blev aarsagen til hans fald. Efter mange advarsler dømte Timoteus Aktea til en offentlig bod, fordi hun vedblev at sminke sig, bære juveler og klæde sig efter nyeste mode. Det stakkels væsen fortalte mig en dag med taarer i øinene, hvor strengt han havde behandlet hende, og uagtet hun var nedtrykt af sindsbevægelse, saa nød hun med et besynderligt velbehag den straffepræken, hendes ubarmhjertige tugtemester udslyngede mod hende.

Det varede ikke længe, før ogsaa jeg fik min præken. Af grunde, hvis sandhed jeg maatte erkjende, stillede Timoteus mig valget mellem enten at modtage den hellige daab eller ogsaa gaa ud af kirken. At forklare ham mit hjertes tilstand var ikke at tænke paa. Aldrig vilde han have forstaaet mig. Hvis jeg forlod de kristnes samfund, vilde det grusomt bedrøve min søster. Jeg kunde da ikke se hende saa ofte. Jeg maatte opgive at bivaane et skuespil, som for hver dag interesserede mig mere og mere, og give afkald paa al omgang med mange udmerkede mennesker,

som jeg nu holdt meget af. Uagtet alt hykleri bød mig imod, besluttede jeg at modtage daaben. Naar alt kom til alt, havde ikke daaben større betydning, end at den bandt mig end mere sammen med folk, som jeg agtede og satte pris paa, om jeg ikke netop delte deres tro. Min daab havde for mig ikke større betydning end et afgjørende vidnesbyrd om min sympati for dem. Den var et udtryk for, at mit hjerte hang ved den lille hjord, som i mine øine repræsenterede den høieste moralske fuldkommenhed. Keiser Domitian blev mere og mere mistænkelig. Den kristne menighed følte sig for hver dag mere og mere truet. Min ære tilsagde mig ikke at forlade mine venner paa farens dag. Tanken paa, at det vilde glæde mange gode mennesker, overvandt tilslut mine sidste betænkeligheder. Jeg blev døbt. For kun at lyve halvt bestræbte jeg mig for, da jeg fremsagde de kristnes tro, kun deri at se en symbolsk betydning. Jeg forsøgte at anvende den i udvidet forstand, overensstemmende med mine filosofiske grundsætninger. Dersom dette var feighed, saa frelste min kjære Serena mig for ethvert samvittighedsnag.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Men tiden gaar. Om en time kommer bødlen. Jeg vil slutte min bekjendelse.

En morgen, da vi gik til forsamlingsstedet, mødte vi Partenius, en af keiserens yndlinge. Han kom fra et drikkelag og tiltalte min søster paa en upassende maade. Jeg slog ham, saa han laa halvdød paa gaden. Jeg burde flygtet straks, og det tænkte jeg ogsaa paa; men jeg ventede. Jeg kan ikke forklare mig selv hvorfor. Var det af ligegyldighed? Syntes jeg, flugt var mig uværdig? Maaske jeg ikke vilde gjøre Serena bange, eller jeg sagde til mig selv, at det ikke hastede, det vilde være tidsnok i morgen. — Alt dette kan jeg nu ikke svare paa. Om aftenen indfandt en centurior sig med arrestordre i min bolig. Min søster dømtes til landsforvisning. Hun fik befaling at reise straks. Keiserens lune stod over alle love. Jeg arresteredes og førtes til fængslet Mamertine. Man viste mig ikke engang saa stor naade, at man henrettede mig i mit eget hus. Vore godser konfiskeredes. Partenius's hevn lod intet tilbage. Den fuldbyrdedes i hele sin udstrækning.

Min søster omfavnede mig kjærlig og sagde:

„Lad os takke og prise Gud, kjære Markus! Vi skal snart se hinanden igjen. Vær ikke bekymret for min skyld. Gamle Atana forlader mig ikke, og landsforvisning har for mig intet afskrækkende ved sig; thi Gud er overalt. Jeg beder til ham, at han vil staa dig bi i den store prøvelse, hvori han har sat dig. Jeg misunder dig den ære, han viser dig ved at lade dig dø for sig.“

Dette sagde hun ganske rolig. Hendes stemme lød i mine øren som den skjønneste musik! Hun indprentede sin rene sjæls følelser i min . . . Men da hun vendte sig om, brast hun i graad. — O, evig takket, Serena, for disse taarer! — Jeg selv kunde neppe faa et ord over mine læber. Jeg var allerede død.

Jeg førtes til fængslet. Samtidig blev ogsaa konsul Clemens arresteret, og vi kunde veksle nogle ord sammen. Hans arrestordre lød paa, at han havde gjort sig skyldig „i overtro og ført et jødisk liv.“ I virkeligheden arresteredes han, fordi han var mistænkt og misfornøiet. Efterat han havde indgivet sin afskedsansøgning som konsul, levede han nemlig et tilbagetrukkent liv og tog ingen del i offentlige forlystelser. Desuden havde hans store formue fristet keiseren. Hans kone og niece blev ligesom Serena forvist til øen Pandataria. Clemens, som jeg altid tidligere havde betragtet som en mand med smaa evner, maatte jeg nu beundre. Hans rolige mod gjorde mig skamfuld. Det indgav mig en smule kraft. Tanken paa, at min kjære søster vilde finde venner under sin landsforvisning bidrog ogsaa til at gjøre mig roligere.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Fangevogteren er en meget snil mand. Jeg havde lidt skrivemateriale paa mig. Han skaffede mig en lampe. Han havde den godhed at underrette mig om, at skarpretteren kommer ved daggry. Jeg har skrevet i hele nat. Intet baand knytter mig til livet. Døden, som enten er en fuldstændig tilintetgjørelse eller en gjennemgang til livet, afskrækker mig ikke. Jeg har sat mig, kan jeg sige, tilbage i den aandstilstand, hvori jeg befandt mig det aar, da jeg vilde dø i badet . . . I sidste øieblik blev jeg bange for den død, som smudser, og som faar ansigtet at fortrække sig. Jeg er bange for øksen. Tænk om jeg ikke dræbtes ved første hug! . . . . min tid har man ogsaa forstaaet kunsten at dø ved hjælp af gift. Den hule perle i min ring indeholder en draabe af en klar væske, som dræber næsten uden smerte i løbet af nogle faa minuter.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Jeg har seet den ære, der vistes de kristne, der var faldne som ofre for keiser Neros forbrydelser. Ogsaa jeg vil blive æret som en af deres helgener. Kan jeg nu bringe dem ud af vildfarelsen? Det vil ikke være til nogen nytte. Jeg ønsker, at de gjætter mit selvmord. Jeg ønsker, at de kommer til at læse denne bekjendelse. Men jeg vil intet gjøre, for at det skal ske; thi hvis Serena vidste, hvorledes jeg dør — at jeg dør i vantro, vilde det blive en altfor stor sorg for hende . . . Forresten haaber jeg, at Timoteus, som ikke holdt synderlig af mig, ikke gjør for meget opstyr ved min begravelse . . . . Og om enfoldige hjerter ærer mig mere, end de har grund til, hvad gjør det? Det er deres tro, der frelser dem,

og ikke en helgens større eller mindre fortjeneste. Og oprigtig talt er det ingen ond mand, hvis minde de vil komme til at ære. Jeg har alvorlig søgt sandheden. I ynglingealderen bestræbte jeg mig for at gribe sandhed og hellighed, saaledes som jeg forstod disse ting. Dersom jeg har været doven, vellystig og svag, dersom jeg ikke har gjort meget for andre mennesker, har jeg dog altid havt megen overbærenhed og medynk med dem.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Jeg har knust perlen mellem tænderne. Farvel, Serena, min høit elskede søster! Har verden ingen anden grund til sin væren end at frembringe — om det end sker med lange mellemrum — en sjæl, saa kjærlig, saa fuldkommen som din, saa vilde det være nok for at retfærdiggjøre denne uforstaaelige verdens tilværelse . . .

III. *Timoteus's betænkeligheder.*

Timoteus studerede tre timer paa Serenus's optegnelser. Den første del var noksaa tydelig skrevet. Men Timoteus forstod kun det latin, som folket talte. Den unge patriciers lærde sprog blev ham mange steder for broget. Den sidste del var lidet læselig, og der, hvor Serenus med rene ord bekjendte sin vantro, kunde næsten intet udtydes. Tilfældigvis læstes ordene: *Presten Timoteus* . . . *var streng*, *uinteresseret* meget tydeligt.

Den gamle prest følte sig uvis om, hvad han skulde gjøre med Serenus. Kunde man antage, at denne mands sjæl nu befandt sig i Paradiset? Døde han ikke som hedning? Skulde han gaa med denne bekjendelse til folk, der forstod bedre end han at læse latin? Han ønskede nok at faa opløsning paa gaaden og kjende skriftets indhold helt, men han var bange for, det vilde vække skandale blandt de troende. Han tænkte som saa, at om Serenus ikke var død for Kristus, saa var det dog for Kristi skyld, at han var bleven dømt. Og hvem ved? I det øieblik han udaandede, fik han ikke da en pludselig indskydelse? Opklaredes ikke da alt for ham? Troede han ikke da?

Timoteus tænkte først paa at brænde Serenus's optegnelser. Men han fik betænkelighed derved. Hans agtelse for døden holdt ham tilbage. Han kastede sig ned paa knæ og bad længe. Derpaa lagde han det skrevne papir i futeralet og gik saa tilbage med det til gravhøien paa den Ardeatinske vei.

Timoteus lagde futteralet der, hvor han havde fundet det, paa Serenus's bryst. Høit sagde han:

„Din forbrydelse eller din retfærdiggjørelse skal være forenet med dig. Din bekjendelse skal dømme dig. Gud, du, som gransker hjerter og nyrer, hav medlidenhed med min broder!“

IV. *Romeren Sankt Markus.*

I det Herrens aar 860 efter Kristi fødsel var Angelran abbed i benediktiner-klosteret ved Beaugency i Frankrige. Denne mand misundte sin fromhed kapellet i Clery for alle de mirakler, som der udøvedes ved de relikvier, der havde tilhørt den hellige Avigerne. Han besluttede derfor at reise til Rom og finde liget af en eller anden fornem martyr, hvilket han vilde foræere kirken i sit kloster.

Nikolai I beklædte den gang den hellige Peters stol. Han nærede en speciel interesse for de hellige martyres gravsteder. Disse var blevne plyndrede og halvt ødelagte afvekslende af goter og af lombarder. Følgelig befandt de sig nu i en meget slet tilstand. Mange paver havde ladet transportere de helliges ben til kirken i Rom. — Desuagtet var skatten paa langt nær udtømt. Pave Nikolai restaurerede nogle af de katakomber, der havde tilhørt de mest bekjendte mænd og satte vagt ved dem. Han holdt ofte andagt der. Et af disse gravsteder var netop det, vi har talt om i de foregaaende kapitler, nemlig Flavius Clemens's.

Blandt mange andre forglemte navne, der var indgravede i gravstenen, lagde Angelran merke til navnet Serenus. Paa hans gravsten havde den trofaste Styraks skrevet:

MARCVM ANNAEVM SERENVM MARTVR
SPIRITA SANCTA IN MENTE HAVETE.

Da Angelran læste dette, dukkede det op i hans erindring, at der ved keiser Neros hof var en kaptein ved navn Serenus. Han troede, han stod ved denne mands grav. Denne kaptein Serenus, vidste abbeden, var en ven af filosofen Seneca, der, som bekjendt, omgikkes meget med apostelen Paulus. Hvad var da naturligere, end at kaptein Serenus var blevet undervist af Seneca i den kristne lære og hemmelig havde ladet sig døbe? Da Nero saa forfulgte de kristne, havde den omvendte kaptein dristet sig til at tale deres sag for keiseren. Derfor dømtes han til døden. Paa den maade var det snart gjort for Angelran at opkonstruere i sit hoved hele martyrens historie. Han lovede sig selv, at naar han kom hjem, vilde han nedskrive den, og paa det eleganteste latin vilde han vidt og bredt præke over dette emne, der efter al sandsynlighed var sandt.

Det var en let sag for ham at erholde de troendes faders tilladelse til at aabne graven og tage med sig det ærværdige legeme, der havde tilhørt Markus Annæus Serenus. Han tænkte allerede da paa at kalde den nye helgen „den romerske Sankt Markus".

Da stenen blev taget bort, saa Angelran, hvad der var igjen af martyrens legeme: Et svøb af støv, der laa over nogle rester af ben,

men ovenpaa dette støv laa pergamentrullen merkelig nok næsten uskadt. Han forsøgte at udtyde den gammeldagse skrift; men da det ikke lykkedes ham, tænkte han, at maaske en eller anden af munkene i benediktinerklosteret kunde forklare den.

Den romerske Sankt Markus's helgenskrin blev høitidelig indsat i Benedikterkirken første paaskedag aar 861. En stor menneskemasse overvar høitideligheden.

Angelran overgav pergamentrullen til munken Adalberon, som var den lærdeste mand i klosteret.

Med megen møie og med megen taalmodighed lykkedes det Adalberon at udtyde den sørgelige bekjendelse. Han erfarede altsaa, at den nye helgen var ikke — saaledes som abbeden havde troet det — den Annæus Serenus, hvem Seneca havde tilegnet sin afhandling om „sjælens ro", men hans søn, og at den foregivne martyr slet ikke havde været troende, men døde som hedning.

Men den romerske Sankt Markus var, da munken opdagede dette, allerede blevet populær, og der skeede uafladelig mirakler ved helgenskrinet. Adalberon vilde ikke saare de troende; heller ikke vilde han forskaffe munkene i Clery nogen uventet glæde. Han betroede derfor ikke sin opdagelse til nogen. Dog forekom Serenus's bekjendelse ham saa merkelig, at han ikke havde mod til at ødelægge pergamentrullen. Han beholdt det ugudelige dokument og gjemte det i klosterets bibliotek.

Ryet om den romerske Sankt Markus vokste stadig lige til det ellevte aarhundrede. Omkring aar 1030 optog munken Hariulf, som bestyrede katedralskolen i Orleans under biskop Heriger, en fortegnelse over beretninger fra øienvidner og troværdige mænd. Efter disse skulde otti mirakler skyldes den romerske Sankt Markus.

I aaret 1793 da de religiøse ordener opløstes, blev benedikter-klostrets bibliotek transporteret til raadhuset i Beaugency. Der havde nedskriveren af denne beretning den store glæde at finde Serenus's bekjendelse tilligemed optegnelsen af miraklerne, hvoraf her skal citeres en:

Kjøbmanden, der blev straffet for sin gjerrighed.

En mand fra Auvergne foretog en pilgrimsreise til den romerske Sankt Markus i Beaugency. Han lagde merke til, at vokslys der stod i meget lav pris paa grund af den store konkurrance. Han tænkte, at hvis han kjøbte en hel masse lys i Beaugency, saa vilde han sælge dem med stor fordel i en anden by. Han kjøbte altsaa alle de lys, han kunde overkomme og pakkede dem i kasser. Men et af lysene kunde ikke faa plads i kasserne. Kjøbmanden stak det da under klædningen, saa at den tykke ende vendte ned mod støvlen, og den smale ende stak op under skjægget

i halsen. Men Gud syntes hans frækhed var for stor. Han taalte den ikke. Vokslyset tændtes af sig selv, og snart stod baade kjøbmandens skjæg og hans klæder i lys lue. Hylende som en rasende løb den ulykkelige til kirken og kastede sig ned for den romerske Sankt Markus's helgenskrin. Der lovede han at give ham alle lysene, hvis han hjalp ham. I samme øieblik slukkedes ilden.

Den bedste regjering i verden.

(Efter Max O'Rell i *„North American Review.“*)

Beboerne af den lille ø Jersey er det rigeste, lykkeligste, frieste og bedst styrede folk paa jorden. Denne paastand kan bevises punkt for punkt.

Jersey tilhører England — i navnet, men ikke i virkeligheden. Jersey tilhører jerseyanerne. Men, vil man sige, Jerseys indbyggere betragter sig som undersaatter af dronningen af England. Sandt og dog ikke sandt. Det er som hertuginde af Normandie og ikke som dronning af England, at hun er og anerkjendes som Jerseys suveræn. Det var, vil man erindre, en hertug af Normandie, som i 1066 erobrede England, og det er normannernes efterkommere, som endnu bebor Jersey. Den slutning, som enhver sand jerseyaner kommer til, er den, at det ikke er Jersey, som tilhører England, men England, som tilhører Jersey. Da dette erkjendes over den hele ø, kommer englændere og jerseyanere meget godt ud af det med hinanden. John Bull tager sig vel i vare for at saare de folk, som han har herredømmet over. Han er den første blandt diplomater. Han lader jerseyanerne nære en stolthed, som ikke er nogen fare for den britiske besiddelse.

Jerseys uafhængighed er fuldkommen. Befolkningen lyder kun selvgivne love, udskriver selv alle skatter og betaler ikke en øre i skat til England. Øens guvernør aabner parlamentet i Hertuginden af Normandies navn og tilbringer resten af aaret med at give soireer, haveselskaber, og tillade visse haandverkere at bekjendtgjøre, at de syr hans sko, hans klæder osv. Saaledes er det i alle de selvstyrende kolonier; guvernøren er lederen af det selskabelige liv, men hvad regjeringen angaar, kunde han meget godt erstattes af et portræt af sig malet over indgangen til guvernørboligen — kort sagt, han har et af de mageligste og behageligste embeder i verden.

„Gouvernement facile et beau,
Á qui suffit pour toute garde,
Un Suisse avec sa hellebarde
Peint sur la porte du château.“ *)

---

*) En enkel og idyllisk regjering, som ikke trænger andet vagthold end en malet soldat over slottets port.

Alle Jerseys beboere taler fransk. I bedre selskabskredse benyttes engelsk; i forretningslivet baade fransk og engelsk. Men paa landet høres intet uden fransk.

Jerseys officielle sprog er fransk. Parlamentets (det heder *Les Etats*) debatter føres paa fransk; ingen, som ikke kan tale fransk, er valgbar. Og lad mig sige med det samme, at kun et uplettet navn og et agtværdigt liv gjør det muligt for en mand at komme ind i det offentlige liv. Ved alle domstole benyttes det franske sprog. Alle officielle dokumenter er skrevne paa fransk, og for at vise, hvor fuldstændig Jerseys befolkning er herre paa sin egen ø, vil jeg fortælle, hvad der forefaldt forholdsvis nylig. John Bull fik en vakker dag den idé at foreslaa for jerseyanerne, *ikke* at det engelske sprog skulde erstatte det franske som officielt sprog, men kun at det skulde være tilladt at benytte ogsaa det engelske sprog ved officielle handlinger. Men Jerseys beboere svarede: „Vi har nu i aarhundreder talt fransk, og vi agter at vedblive dermed. Vi vil aldrig tillade, at det engelske sprog trænger ind i vort offentlige liv.“ Som man ser, kan John Bull ikke engang tale officielt paa sit eget sprog paa Jersey. Men han er filosof. Han sagde til den britiske regjering: „Jerseyboerne ønsker at vedblive at tale fransk. Det skader ikke mig, saa lad dem vedblive at tale fransk, alt hvad de har lyst til, og lad os ikke sige mere om den ting.“ Netop paa denne maade optræder England overfor alle sine kolonier; det er grunden til, at de ikke blot grunder kolonier, men ogsaa beholder dem. Det fører tømmerne med saa let en haand, at det ser ud, som om det slet ikke var det, som var den styrende. Men det er det alligevel.

Kun indfødte jerseyanere kan vælges til embeder. En englænder, som slog sig ned der, vilde aldrig i sit liv kunne vælges til det mindste embede, ligegyldigt hvor rig eller dygtig han maatte være.

I 1891 besluttede den engelske regjering at ændre sammensætningen af fængselsraadet paa Jersey. Øens parlament sendte da delegerede til dronningen selv. De forklarede, at de selv havde afgjort fængselsraadets sammensætning i 1837, at det var deres mening at være herrer paa sin ø, og at regjeringens handling var ulovlig, tyrannisk og truede folkets frihed. Regjeringen tog sin beslutning tilbage.

Parlamentet bestaar af et eneste kammer. Det forbinder paa en lykkelig maade den gamle tradition med det moderne demokrati. Det bestaar af øens tolv dommere, der repræsenterer den gamle adel, de tolv sogneprester, som repræsenterer geistligheden, de tolv borgermestre, samt tre repræsentanter fra St. Helier, som repræsenterer trediestanden. Men dommere, sogneprester og borgermestre er alle folkevalgte mænd. Parlamentet kan kun udstede love, der er gyldige i tre aar. For at faa varig gyldighed, maa de have den britiske regjerings sanktion. Men denne

sanktion er endnu aldrig nægtet. Blev den det, behøvede jerseyanerne blot at gjentage lovens vedtagelse hvert tredie aar.

Befolkningen har skredet jevnt frem uden sprang, uden voldsomheder og uden revolutioner. Den holder fast ved de gamle former, men har samtidig skaffet sig en regjering, som al verden maa misunde den.

Jersey er omtrent 16 km. lang og 10 km. bred; befolkningens størrelse er 55,000. Fire kjøreture, som du aldrig vil glemme, saa længe du lever, vil vise dig hver krog af dette lille jordiske paradis. Det er ikke saa meget det milde klima, den frugtbare jordbund, de skyggefulde alléer, de vilde klipper, de stille bugter med hvide strandbredder, et vakkert landskab med stadig skiftende skjønhed, — det er ikke saa meget dette, hvoraf du vilde blive slaaet. Det er den atmosfære af lykke og tilfredshed, som du indaander overalt, der vil fryde dig mest og bringe dig til at føle, at intet sted paa jorden er mere begunstiget af naturen og intet samfund bedre styret. Befolkningen er nøisom og arbeidsom. Der er ikke en kvadrattomme af jorden, som ikke frembringer en potet eller en gulrod. Overalt hersker velstand. Der er ikke et forfaldent hus. Alt forkynder renhed og komfort. Jersey er en kjøkkenhave af omtrent 116 kvadratkilometers udstrækning, malerisk, sund, frugtbar, oversaaet med smaa huse, der dækkes af roser. Øens indtægt af poteter alene er fra 9 til 10 millioner kroner. Med undtagelse af vin og likører, hvorpaa der er en let toldskat, kan alt muligt indføres toldfrit til Jersey; det er derfor meget billigt at leve der. Der gives ingen indtægtsskat. I fire maaneder af aaret besøges øen af en flok af turister. Jordbunden er saa frugtbar, at blomster og frugter synes at springe op af den som i leg. Landskabet er overordentligt malerisk og skiftende, klimaet vidunderligt. Man vil nu kanske begynde at forstaa, at Jersey er det virkelige Eldorado, og dens folk, som jeg før sagde, de rigeste og lykkeligste paa jorden.

Man finder kredse svarende til Paris's bedste selskab, og man kan ude paa landet paa sine steder tro sig hensat til korstogenes tid. Man møder det gamle franske sprog, gamle skikke, gamle fordomme og middelalderens overtro. Her er et eksempel.

En bonde bragte nylig til en læge i St. Helier sin datter, som var syg. „Hvad lider Deres datter af?“ spurgte lægen. „Det er netop, hvad vi er komne for at faa vide,“ svarede bonden. „Deres datter synes at være anæmisk,“ vedblev lægen efter en undersøgelse. „Jeg vil give hende en medicin, som maa tages ganske regelmæssig.“ „Nei, nei,“ afbrød faderen, „skriv bare navnet paa sygdommen ned paa et stykke papir for mig.“

Paa Jersey er det nemlig skik, at lægen selv skaffer den nødvendige medicin, og hvad mere er, han har ingen ret til betaling, medmindre han har givet medicin. Jersey-bonden kjender vel til dette forhold. Da lægen havde

nedskrevet navnet paa pigens sygdom, havde faderen opnaaet, hvad han ønskede, og drog straks hjem. Der sammenkaldtes straks den hele familie, hvorpaa man begyndte at læse sygdommen bort ved bønner til alle helgener i almanaken. „Sankt Peter," raaber familien i kor, „helbred Marie Maillard for atrofi. St. Paul befri Marie Maillard for atrofi. St. Anna helbred Marie Maillard for atrofi," og saa fremdeles hele almanaken igjennem.

Ved siden af denne gamle overtro møder vi den moderne engelske puritanisme, som jerseyanerne, trods al deres selvstændighed, ganske har absorberet. Foretager man en kjøretur paa en søndag, er det absolut umuligt at opnaa nogensomhelst forfriskning, ikke engang et glas melk eller en kop the. Et par dage før jeg kom til Jersey, havde hoteleierne ansøgt om tilladelse til at holde aabent fra to til fem søndag eftermiddag. De lovede ikke at sælge spirituøse drikke af nogen sort, men kun limonade, the, melk, osv. Ansøgningen afsloges. Man maa vel forstaa, at ogsaa her er det jerseyanerne selv, som bestemmer alt.

Jeg har været verden rundt. Jeg kjender (?) Amerika, Afrika, Australien, New Zealand og Europa saa nogenlunde; men jeg erindrer ikke nogensinde før at have tilbragt fjorten dage saa behageligt som paa det vakre, maleriske lille Jersey.

Bastillen.

(Efter **Funck Brentano** i „*Deutsche Revue*").

Bastillen, skriver en fransk forfatter, er en fæstning, der uden at være stærk dog er en af de mest frygtede i Europa, og om hvilken jeg intet vil sige. Det er sikrere, hvad den angaar, at tie end at tale.

Ved den yderste ende af gaden Saint-Antoine hævede sig Bastillens otte massive taarne, hvis brede grundmure beskylledes af smudsigt, grumset vand. Mørk og stille laa den der, en uhyggelig modsætning til sine muntre omgivelser, ikke langt fra forstaden Saint-Antoine, hvor den livligste handel foregik, og hvor der altid herskede liv og bevægelse.

En uhyggelig hemmelighedsfuldhed hvilede over Bastillens mørke taarne. Om natten kunde man ofte se en indelukket vogn med nedrullede gardiner fare over vindebroen, og af og til kunde man i mørket skimte et ligtog, der lydløst ved en ensom fakkels skin gled hen langs murene. Hvor mange af dem, der kom indenfor Bastillens mure, saa man vel atter igjen, og slap der virkelig nogen ud, saa var hans ufravigelige svar paa alle spørgsmaal, at han ved sin løsladelse havde afgivet et skriftligt løfte

om ikke at røbe noget af, hvad han havde seet. Forøvrig havde han ikke stort at røbe; thi alle fangevogtere var paalagt absolut taushed.

Om Bastillen og alle dens rædsler gik der blandt folket en mængde uhyggelige sagn. Enhver ved, hvordan saadanne opstaar. De kan opstaa i den straalende glans, der omgiver heltens liv, som pragtfulde blomster folder de sig ud i solskinnet og lever længe, efterat helten selv er steget i sin grav — eller — de danner sig om de steder, hvor menneskene lever og lider i taushed og mørke, hvor deres klager gjenlyder blandt de nøgne murvægge, og hvor de eneste øren, der opfatter dem, er mere upaavirkelige end de stenhaarde mure. Det er selve folkets sjæl, der laver disse sagn om klager, den aldrig har hørt, og om lidelser, den ikke kjender.

Saaledes opstod ogsaa sagnene om Bastillens rædsler. Dertil kom faktiske beretninger, som to løsladte fanger udgav, der sammenfattede sit skrift i følgende sats: „Kun i helvede maaske gives der kvaler, som kan sammenlignes med Bastillens.“ Samtidig med dette skrifts udgivelse rettede den store Mirabeau sin kraftfulde tale mod de saakaldte *lettres de cachet*, de hemmelige arrestbefalinger. Disse skrifter fandt gjenklang overalt. Revolutionen brød ud, Bastillen blev taget. Sten for sten styrtede de mørke taarne sammen under de stormendes voldsomme angreb den 14de juli 1789.

Bastillen indeholdt et umaadelig værdifuldt arkiv, hele fæstningens historie fra aaret 1659 af, da arkivet blev anlagt. Her fandtes alle dokumenter samlede, der angik Bastillens fanger, og ikke dem alene, men ogsaa alle dem, der paa grund af et lettre de cachet var blevet indespærret for en tid. I løbet af hele det 18de aarhundrede havde dygtige arkivarer arbeidet paa ordningen af alle papirerne, der ved revolutionens udbrud talte hundrede tusinder. Det hele befandt sig paa dette tidspunkt i den mest mønsterværdige orden.

Bastillen blev taget, arkivet plyndredes. Som vanvittige kastede folkemængden de for historien saa vigtige papirer ned fra taarnene i fæstningsgravene. En del blev brændt, en del ødelagt paa anden maade, registre revet i filler og kastet i sølen. Ødelæggelsen varede i to dage, da kom de lærde og samlerne til og gjorde et godt bytte blandt de vigtige dokumenter. Om en berømt videnskabsmand fortælles det, at han drog afsted med et helt vognlæs. En af revolutionens ivrigste forkjæmpere, Beaumarchais, den bekjendte forfatter af „Barberen i Sevilla“ og „Figaros bryllup“, samlede af patriotisk interesse en hel del dokumenter. Forøvrig spredtes disse med stor hurtighed over hele Frankrige, ja hele Europa. En russisk attaché fik fat paa en tyk bunke af dem. Han solgte dem i 1805 til keiser Alexander; nu opbevares de i bibliotheket i St. Petersburg.

Den 16de juli styrtede i vælgerforsamlingen nogle af dens medlemmer op paa tribunen og raabte: „Mine herrer, lad os redde papirerne, lad os skynde os at samle disse beretninger om et uudholdeligt tyranni, forat de ogsaa kan indgyde de kommende slegter afsky og rædsel.“ Disse ord fremkaldte en umaadelig jubel. En kommission paa fire mand blev valgt; folket havde faaet nys om deres ærinde og førte dem i triumf til Bastillen. De kom dog lidt forsent, idet de kun fandt en uhyre hob papirer i den vildeste uorden samt en mængde tomme mapper.

Heldigvis blev fra den 5te dag bevogtningen af den erobrede fæstning overgivet til et kompani skarpskyttere, og disse fik befaling til at vaage over, at ikke et eneste af de tiloversblevne papirer blev borttaget. Man begyndte ogsaa at træffe foranstaltninger for at faa de tabte tilbage. Paa et møde den 24de juli blev der i vælgerforsamlingen fattet en beslutning, der opfordrede de borgere, der paa uretmæssig maade var kommet i besiddelse af Bastillens papirer, til at bringe dem tilbage i raadhuset. En lignende anmodning udgik til Beaumarchais. Disse anmodninger blev øieblikkelig efterkommet, og en mængde vigtige papirer paa denne maade igjen skaffet tilveie. Den 11te november 1791 besluttede Paris's kommune, at de kostbare dokumenter skulde opbevares i byens bibliothek.

Efter revolutionen fulgte roligere tider. Efterat Bastillens arkiv havde beskjæftiget saa mange, vælgerforsamlingen, Paris's kommune, pressen, hele Paris, hele Frankrige, gaar det fuldstændig i glemmebogen. Ingen læser det, ingen spørger efter det. Først i 1840 opdages det paany af en ung bibliothekar ved navn François Ravaisson i arsenalets bibliothek, hvor det hvilede i dyb glemsel.

Hvorledes det er kommet didhen, ved man ikke saa nøie, men man antager, at det er gaaet til paa følgende maade: Ameilhon, øverste bibliothekar ved Pariserbibliotheket, var i 1797 bleven udnævnt til konservator ved arsenalets bibliothek. Han fik bemyndigelse til fra 1798 til 1802 at udvælge af den literære afdeling det, han maatte finde nyttigt for sit nye bibliothek. Uden tvil har han saa i 1798 bragt Bastillens arkiv over til arsenalets bibliothek. Her er formodentlig bibliothekarerne blevne forskrækkede over denne mængde uordnede papirer, over 600,000 stykker, og har foreløbig lagt dem hen paa et ubeboet, støvet rum og fra dag til dag opsat at hente dem frem. Saaledes gik 40 aar. Og hændte det, at en gammel forsker eller samler, der i sin ungdom havde hørt tale om disse papirer, spurgte efter dem, svarede man ham — uden tvil i god tro — at man ikke vidste noget om det forlangte.

I aaret 1840 hændte det, at nævnte François Ravaisson skulde gjøre sit kjøkken istand og lod gulvet bryde op. Da de første planker var tagne væk, opdagede han nedenunder en hob gamle papirer, stablede

sammen i et hjørne helt op til værelsets tag. Han bøiede sig ned og tog et op, og tilfældet vilde, at det netop skulde være et lettre de cachet. Han forstod straks, at han havde opdaget en stor skat.

50 aar gik med for at bringe det hele i orden. Bastillens arkiv danner nu et mægtigt hele trods de huller, der skyldes den ulykkelige plyndring den 14de juli. Det er lykkedes at faa en afskrift af de dokumenter, der opbevares i bibliotheket i St. Petersburg.

Enhver kan nu besøge Bastillens arkiv i arsenalbibliotheket. En katalog derover er nylig bleven færdig (1895). Flere protokoller bærer tydelige spor efter flammerne; bindene er ganske sorte, bladene gulnede. Ved hjælp af disse papirer er det mørke, der hvilede over Bastillen med dens lettres de cachet, hævet, og sagnene har veget pladsen for historiens kjendsgjerninger. *nk.*

Albigenserne og Valdenserne.

Den middelalderlige kristendom er forskjellig fra vor tids kristendom ikke blot med hensyn til tro og dogmer, men kanske endnu mere i sit etiske indhold, i sit krav til mennesket — ligeoverfor dette selv og ligeoverfor samfundet. Middelalderens kristendom stillede sterke ideale krav til menneskene, krav paa kyskhed og afholdenhed, paa forsagelse og fattigdom, krav, som vor tid ikke stiller, og som kun en Tolstoy har søgt at tage op igjen. Især træder disse ideelle krav i forgrunden i alle de sekteriske bevægelser, hvoraf middelalderen vrimlede. Og jo mere disse sekter søgte at nærme sig til den oprindelige kristendom, des sterkere fremtræder de. Kristi ord til den rige yngling: „Vil du blive fuldkommen, saa opgiv alt og følg mig,“ er hovedhjørnestenen i al kjættersk bevægelse i middelalderen, i sekter saa forskjellige som *Valdensernes* og *Albigensernes*. Den første er en forløber for reformationen og peger saaledes udover mod fremtiden. Den anden viser tilbage til oldtiden, til Zoroaster, til Persiens og Indiens religioner. Albigensernes tro forener i sig uforenelige modsætninger: løssluppenhed og umoral og de strengeste sædelige krav, en lære, der i sit inderste væsen ikke er kristen, og som samtidig anser sig selv for den eneste sande kristendom. Albigenserne bærer sit navn efter byen Albi i Languedoc, deres hovedsæde i Frankrige. Men deres egentlige navn er *Katharer*, d. e. „de rene“; (deraf kommer vort *kjætter*). I Italien kaldtes de ialmindelighed Patariner.

Sekten, hvis lære stammer fra Orienten, viste sig første gang i Vest-Europa ved midten af det 12te aarhundrede. Den bredte sig med rivende

hurtighed over landene og vandt tusinder af tilhængere i Tyskland, i Frankrige, Spanien og Italien. Helt nede i Viterbo, faa mil fra Rom, lige for pave Innocens den 3dies øine, valgtes albigensernes tilhængere til stadens øverste embedsmænd. Nord-Italien og især Syd-Frankrige var dog sektens vigtigste tilholdssted. Intet land i Europa paa den tid stod høiere i kultur end det deilige Provence. Ved dets fyrstehof og glade ridderborge havde trubadurerne, kjærlighedens sangere, sit hjem. Kunst og videnskab, handel og industri, blomstrede som intet andet sted. Folket var driftigt og oplyst. Handel og industri blomstrede. Paa alle Middelhavets lande, paa England og paa Nederlandene drev indbyggerne handel. I byerne var borgerne mægtige og forskjellen mellem dem og adelen kun liden. Den stadige forbindelse med maurerne i Spanien havde gjort befolkningen tolerant mod anderledestroende. Jøderne, som ved siden af araberne var tidens første videnskabsmænd, fandt dér et trygt tilholdssted og grundede berømte høiskoler, især for lægevidenskaben (i Montpellier og Nimes). Hos et saadant folk maatte kjætterske lærdomme naturlig vinde indpas. Thi hvad var vel katolicismen paa denne tid? Geistligheden var uvidende og usædelig, levede i ødselhed og vellevnet. Gudstjenesten var ikke andet end tomme ceremonier med pragtfulde dragter, røgelse og vievand — og messer paa et sprog, som menigmand ikke forstod. — Katharernes lære bredte sig hurtig over hele Syd-Frankrige, fra fyrsteborgen, fra greven af Toulouse selv og ned til borgere og bønder. Paven, Innocens den 3die, prædikede korstog mod albigenserne og de frygtelige Albigenserkrige begyndte (i 1208). Fra Nord-Frankrige, hvis befolkning endnu var helt forskjellig fra Syd-Frankriges og stod meget lavere i kultur, strømmede skarer af krigere sammen under biskoppernes og baronernes anførsel. Det før saa blomstrende Provence blev i faa aar forvandlet til askehobe og rygende ruiner. De, som ikke faldt for sværdet, fandt døden paa kjætterbaalet. Thi paa denne tid begynder ogsaa den frygtelige *inkvisition*, som i dominikanermunkenes hænder bidrog kanske endnu mere end de blodige krige til at udrydde kjætterne af Europa. — Ogsaa fra Nord-Italien forsvandt katharerne lidt efter lidt i løbet af det 13de og 14de aarhundrede. Franciskaner- og dominikanermunkene havde vakt nyt liv i katolicismen. Men mest var grunden, at katharernes lære var en tilbagegangens, ikke en fremskridtets religion. Længst holdt sekten sig paa Balkanhalvøen, i det halvciviliserede Bosnien, — helt ind i det 15de aarhundrede, indtil tyrkerne oversvømmede landet, og størsteparten af indbyggerne blev muhamedanere.

For at forstaa albigenserne maa vi gaa tilbage til den fjerne oldtid, til Persien paa Zoroasters tider. Vi kjender alle perserne og deres tro paa Ormuz og Ahriman, en lysets og en mørkets gud, det godes og det ondes herre. Mennesket, som altid har havt vanskelig for at fatte aarsagen til

sygdom, synd og død, antog, at det ondes gud havde skabt denne syndige verden, menneskene og alt andet, som lever paa jorden. Kun menneskets sjæl var god og stammede fra en høiere og renere verden, skabt af lysets algode gud. I kristendommens første tider, i det 2det og 3die aarhundrede e. K. trængte denne tro sig ind i romerriget, og gnostikernes og manichæernes lære, en blanding af hedenskab og kristendom, opstod. Gnosticismen stammede fra Ægypten, fra nyplatonismen og ægypternes gudetro, tilsat med kristendom. Manu's lære stammer direkte fra perserne og Zoroaster. Begge retninger blev forkjætret, forfulgt og delvis udryddet. Men forandrede og omformede, under navne som paulicianere og bogomiler dukkede de atter op i den græske kirke og vandt indpas paa den græske halvø og hos de slaviske folk. Herfra bredte den dualistiske tro sig i det 11te og 12te aarhundrede ad veie, som vi nu ikke længer kan følge, til Vest-Europa og vandt, som nævnt, indpas i Tyskland og især i Syd-Frankrige og Nord-Italien.

Katharernes lære var, som sagt, fra begyndelsen af rent dualistisk, udgaaet fra den urgamle forestilling om en lysets og en mørkets gud som alle tings ophav. I tidens løb ændredes dog denne strenge dualisme. Dette var især tilfældet i Italien, hvor de fleste troede paa én Gud, hvis øverste tjener, Satan, de ansaa for syndens ophav og denne jords skaber. Vi skal her søge at gjennemgaa begge forestillinger.

Dualisterne, som var de herskende i Syd-Frankrig, mente, at der fra evighed af stod to grundvæsener mod hinanden: lysets gode gud, som har skabt den usynlige verden og den høiere verdensorden, alle gode væseners fader, — og mørkets og syndens gud, skaber af jorden og alt, som lever paa den, af stjernerne og den lavere himmel. Mørkets gud, Satan eller Lucifer, var ophav til sygdom og død og alt forgjængeligt paa jorden. Thi hvordan kunde man vel tro, at lysets algode gud havde skabt denne synlige verden, hvor alt er ondt og forkrænkeligt?

Det er merkeligt at se, hvordan albigenserne, idet de gik ud fra dette kristendommen ganske modsatte princip, dog ansaa sig ikke alene for kristne, men de eneste sande kristne. Paa de forunderligste maader omforklarede de Bibelens ord og omdannede dem i overensstemmelse med sine egne forestillinger. Ligesom gnostikerne forkastede de hele det Gamle Testamente alene med undtagelse af profeterne. Paa disse sidste holdt de, dels fordi de spaaede om Kristus, og dels fordi de benyttede dem til at bevise sine egne meninger. Jehovah, det Gamle Testamentes gud, var i deres øine ensbetydende med Satan. Som hævnens og vredens gud, hvis grundsætning var: „Øie for øie, tand for tand!“ forekom han dem at staa i skrigende modsætning til det Nye Testamentes, fredens og kjærlighedens Gud. I Moses, lovens giver, saa de den ondes fornemste verktøi. Noah, Abraham og David var ligeledes i deres øine Satans tjenere.

Underlige er især albigensernes forestillinger om skabelsen og syndefaldet. De mente jo, at menneskets legeme var djævelens skabelse, medens sjælen stammede fra lysets gode gud. Ifølge optegnelser fra inkvisitionen i Languedoc troede de,*) „at den himmelske Fader i begyndelsen havde skabt alle aander og sjæle i himmelen, hvor de var hos Faderen. Derpaa kom Satan til Paradisets porte og forsøgte at trænge sig ind. Men han formaaede det ikke og blev staaende ved porten i tusind aar. Endelig skaffede han sig indpas ved list og overtalte de af Faderen skabte aander og sjæle til at tro, at det ikke var til deres gode, at de var hos Faderen. Hvis de vilde følge ham, saa skulde han give dem marker og vingaarde, guld og sølv og alle denne verdens goder. (Andre fortalte, at Satan havde sneget sig ind i skikkelse af en skjøn kvinde og derved forført englene). Ved disse overtalelser blev aanderne i himmelen lokkede til at følge djævelen, og alle de, som fulgte ham, faldt ned fra himmelen og faldt i ni dage og ni nætter, som en tæt regn. Men da aanderne var faldne ned paa jorden, mindedes de det gode, de havde mistet, og sørgede over det onde, de fandt. For at faa englene til at glemme de glæder, de havde nydt i himmelen, skabte nu djævelen menneskelegemer og indesluttede aanderne i dem. Men han kunde ikke faa dem til at bevæge sig og maatte bede om Guds hjælp. Gud samtykkede i at hjælpe paa betingelse af, at sjælene skulde tilhøre ham, men legemerne djævelen.“ Saadan omtrent, som den her er fremstillet, var folkets tro om skabelsen og syndefaldet. De dannedes forestillinger var naturligvis mindre grove og overtroiske. Men alle troede, at menneskets legemer tilhørte djævelen, men sjælene lysets gud, at de var faldne englesjæle, som hørte hjemme i himmelen og engang atter skulde vende tilbage til sit ophav. Albigenserne kom herved ganske naturlig til at benægte tilværelsen af helvede eller skjærsilden. Jorden selv var for dem det sande helvede, pinens sted; noge andet gaves der ikke.

Foretillingen om, at menneskesjælene var faldne engle, der ikke kunde fortabes, men i tidens fylde skulde vende tilbage til himmelen, førte konsekvent til troen paa en sjælevandring. Hvem ved, om ikke ogsaa indernes gamle lære om sjælevandringen ad skjulte veie havde trængt frem til Vesten? Nok er det: sjælen vandrede ifølge albigenserne fra legeme til legeme, indtil den tilslut inkarnerede sig i en „god kristen,“ d. e. en tilhænger af deres sekt, og derved blev frelst. Ved døden blev sjælen fri og gik ind i det første væsen, den mødte, det være sig dyr eller menneske. En troende katharers sjæl vendte efter døden tilbage til him-

*) Optegnelserne er hentede fra inkvisitionens protokoller og findes trykte i den berømte tyske kirkehistoriker Döllingers arbeide: „Beiträge zu Sektengeschichte des Mittelatters“.

melen. Meget oplysende for denne sjælevandrings teori er følgende historie, som er fortalt til inkvisitorer i det 13de aarhundrede. „Der var engang et meget ondt menneske, en synder og manddraber. Efter døden gik denne mands sjæl over i en okse, som havde en haard herre, der gav den daarlig føde og slog den med en lang stok. Dog huskede denne okses sjæl, at den engang havde været menneske, og ved sin død gik den over i en hest, som tilhørte en god og venlig mand. En nat blev dens herre overfaldt og maatte paa sin hest flygte over bjergene. Ved denne leilighed mistede hesten sin ene sko. Ved hestens død gik sjælen over i en frugtsommelig kvinde og blev født som en gut, der voksede op til en „god kristen." En dag kom han tilfældigvis forbi det sted, hvor han som hest havde mistet sin sko, og sagde til sin ledsager: „Da jeg var hest, mistede jeg en nat min ene sko mellem to stene her." Derpaa søgte de og fandt virkelig hesteskoen mellem stenene.

Ogsaa om Kristus havde albigenserne sine egne eiendommelige forestillinger. Han var ikke Gud og Guds søn, men engelen Kristus, hvem Faderen havde sendt til jorden for at give menneskene kundskab om deres høiere herkomst og vise dem veien tilbage til deres himmelske hjem. Da alle menneskelegemer hørte djævelen til, troede de, at Kristus var kommen til jorden i et æterisk, himmelsk legeme. Naar han spiste og drak, saa var det ikke menneskelig, men aandelig føde. Hans korsfæstelse og død var ligeledes kun en illusion, Jomfru Maria, Josef og apostelen Johannes var ligeledes engle i himmelske, menneskelignende legemer. Kristus var ikke født af Jomfru Maria, men kommen til verden gjennem hendes mund. Johannes den Døber derimod ansaa de for djævelens fornemste tjener. Hans daab med vand, der som alt jordisk var en djævelens skabelse, var en opfindelse af Satan for at fortrænge Kristi virkelige daab. Den Helligaand var i albigensernes øine heller ikke Gud, men den største af alle Faderens skabninger, den øverste aand. Desuden troede de — ligesom gnostikerne — paa andre hellige aander, trøstere eller *parakleter*, som var sjælenes førere og ledere. De var en rest af de faldne sjæle, som var bleven tilbage i himmelen. Saalænge mennesket ikke havde faaet den ham bestemte aand, eller saalænge sjælen ikke var forenet med sin paraklet, var den aandelig død. Da ingen før Kristus havde faaet en saadan aand, var verden før ham ond, og alle mennesker før Kristus maatte gjenfødes. Selv apostlerne var gjenfødte. Paulus havde saaledes, troede de, gaaet gjennem 32 liv.

Forskjellig fra denne dualistiske var monarkianernes lære, der især havde tilhængere i Nord-Italien. Hovedforskjellen mellem dem og dualisterne var, at de troede paa én algod Gud, der havde skabt universet. englene og den øvre himmel. Hans øverste tjener var Lucifer, der af

egen fri vilje skabte det onde og ud af kaos formede jorden og den synlige verden, ogsaa menneskets legeme. Ligesom bogomilerne og gnostikerne, fra hvem sekten stammede, troede de oprindelig, at Kristus og den Helligaand var *emanerede* eller udgaaede fra Faderen, dele af hans væsen, som i tidens fylde atter skulde vende tilbage til sit ophav. Senere gik de dog ogsaa i dette stykke over til dualisternes lære.

Katharernes tro paa et ondt og et godt princip, paa skabelsen, syndefaldet og sjælevandringen, fik mange merkelige følger baade i deres lære og liv. De nægtede den sædelige valgfrihed. Thi sjælen, som stammede fra den algode gud, var ren og kunde ikke synde. Det var kun legemet, som syndede. Derfor kjendte katharerne heller ikke den kristne kirkes anger og ruelse, og bønnen spillede ingen rolle for dem. Da menneskets legeme var et djævelens verk, fordømte de slegtens forplantning og følgelig ogsaa ægteskabet. Samleie med en kvinde var i deres øine lige syndigt, hvad enten det skeede i eller udenfor ægteskabet. Som bevis herfor anvendte de Kristi ord: „Hvo som ser paa en kvinde for at begjære hende, har allerede bedrevet hor med hende i sit hjerte." Paa grund af sjælevandringen var det for albigenserne ligesom for den troende hindu og buddhist en dødssynd at dræbe dyr. Kun fisk var det tilladt at dræbe. Thi dem havde Kristus selv spist, og i dem kunde sjælen ikke tage sæde. Ogsaa krig og dødsstraf ansaa de for dødssynd. Heller ikke at sværge, ja ikke engang nødløgn var tilladt. I det hele troede de ikke, at de skyldte den verdslige og syndige øvrighed nogen lydighed.

Som før nævnt, ansaa albigenserne daaben med vand for et djævelens verk. Den sande daab skeede ved haandspaalæggelse og kaldtes *consolamentum* eller „trøst". Ved denne handling modtog den troende sin skytsaand eller paraklet, den del af hans sjæl, der var bleven tilbage i himmelen efter syndefaldet, og blev derved fri for al synd. Kun den, som havde sin forstands fulde brug, kunde blive delagtig i trøstens naade. Børn og kvinder, som dog fik modtage consolamentum, maatte fødes paany i en mandlig troende, før de kunde blive salige. Syndede en albigenser efter at være „trøstet", saa viste det, at den hellige aand endnu ikke havde taget sæde i ham. Han maatte derfor „trøstes" paany. Var det en dødssynd, som at leve i ægteskab, spise kjød, sværge osv., blev han anseet for en ond aand, der aldrig kunde frelses. Derfor pleiede de fleste at modtage consolamentum i sin dødstime, eller ogsaa tog de sig afdage ved sult eller paa anden maade, forat de ikke oftere skulde synde. I det hele gav „trøstens" sakramente anledning til megen haardhed og barbarisk grusomhed. Man har eksempler paa mødre, som lod sine smaa børn sulte ihjel, og paa børn, som dræbte sine forældre, efterat de var trøstede. I mange tilfælde

kvalte eller aabnede sektens ældste aarerne paa den, som havde modtaget consolamentum.

Mellem livet før og efter „trøsten“ var der et gabende svælg. Kun den „trøstede“ tilhørte i strengere forstand katharernes samfund. For ham gjaldt ubetinget forbudet mod at leve i ægteskab, spise kjød, sværge osv. Den trøstede, være sig mand eller kvinde, maatte skille sig fra sin ægtefælle og leve et afholdende liv i bøn og faste. Man maatte ikke længer have eiendom eller formue, men leve af de troendes milde gaver. Blandt de trøstede toges katharernes geistlighed, deres biskop og ældre og yngre søn, som de kaldtes. Ellers udgjorde de kun en liden del af katharernes samfund. Deres strengt afholdende liv var for haardt for almindelige dødelige.

Men saa var til gjengjæld de trøstede, „de udvalgte“ eller „gode kristne“, som de kaldtes, gjenstand for næsten guddommelige æresbevisninger. I dem boede jo den Helligaand; de var allerede i levende live forenede med guddommen. Overalt hvor de kom hen, blev de modtaget med ærefrygt baade af høi og lav. Folk strømmede til langveis fra for at se dem og høre deres tale. Jeg tænker, man har betragtet dem med den samme blanding af tilbedelse og undren, hvormed hindueren ser paa en fakir, som hensunket i meditation og betragtning allerede i dette liv er blevet delagtig i Nirvana.

Mange er de anker, som kan rettes mod katharerne. Deres lære førte i sine konsekvenser til ægteskabets og familiens, ja til menneskeslegtens undergang. — Ægteskabets og menneskenes forplantning var jo dødssynd. Naar en kvinde havde født, glædede hun sig ikke, men sagde: „Jeg har født en dæmon til verden.“ — Der er over deres lære udbredt et dystert og uhyggeligt præg. Tænk bare paa, hvordan mange af de trøstede blev taget afdage! Og saa det ubundne liv før — og det uforholdsmæssig afholdende liv, efterat man havde modtaget consolamentum. Den, som ikke var trøstet, kunde synde saa meget han vilde; thi det var kun legemet, som syndede. For den trøstede derimod var livet en eneste lang askese og pinselsgang, som det var bedst snarest mulig at ende. Katharernes lære minder om Orienten, om Bals menneskeofringer og Kybeles vilde orgier og Indiens selvpinende fakirer. Den var en fortidens, ingen fremtidens religion.

Hvordan kunde en saadan lære vinde udbredelse — og det i Europas høiest civiliserede land? Folket ser mere paa livet end paa digt. (Dog, var igrunden den middelalderlige katolicismes djævletro saa forskjellig fra katharernes lære om den onde gud?) Den katolske kirkes geistlighed, dens prester og munke, levede i overdaad og ødselhed, i laster og udsvævelser. I kirkerne saa man pragtfulde dragter, guld og ædelstene, meget for øiet, men lidet for sjælen. Den trøstede katharer eiede ikke det, hvortil han

kunde læne sit hoved. Han fulgte isandhed Kristi ord til den rige yngling. Hans liv var sædeligt og asketisk til det yderste, endog berøring af kvinder var synd. Og katharernes gudstjeneste var enkel og simpel. Midt i en sal med nøgne vægge stod der et bord med en hvid dug over. Derpaa laa det Nye Testamente, hvoraf man læste op. Det var alt. Der var ingen helgenbilleder, ingen krucifikser, ingen messer. Ogsaa i sit liv frembød albigenserne et lignende eksempel for katolikerne. De var barmhjertige og godgjørende. Man kjendte blandt dem knapt til fattigdom og nød. For de ubemidlede var der forsørgelsesanstalter og friskoler baade i byerne og ude paa landet. Mange fattige katoliker sendte endog sine børn til albigensernes skoler. Katharerne havde fattet det sociale, men ikke det religiøse element i kristendommen. Derfor gik deres sekt tilgrunde, medens katolicismen bestod.

Katharerne er den største og vigtigste, men langtfra den eneste sekteriske bevægelse i det 12te og 13de aarhundrede. Der var uro og gjæring i sindene. Korstogene havde vendt menneskenes tanker mod Jødeland og mod kristendommens oprindelse. Vest-Europas mennesker kom i berørelse med den græske verden og med dens evindelige teologiske stridigheder og utallige sekter. Rundt om i Vest-Europa bredte kjætterske lærdomme sig og vakte forvirring og uro i alle lande. Den ene sekt efter den anden dukkede op for igjen ligesaa hurtig at forsvinde. Der var megen forvirring, overtro, taabelighed og fanatisme, men ogsaa megen ærlig sandhedssøgen og sand og dyb religiøsitet. Mange har undret sig over, at reformationen ikke kom ved aar 1200. Men en reformation dengang vilde have været ensbetydende med katharernes seier og kulturens undergang. Thi ingen af de andre sekter havde en saa stor udbredelse og nærede et saa intenst had mod den romerske kirke. Men reformationen kom ikke i det 13de aarhundrede. Der fandtes ingen stor personlighed, som kunde føre an og bryde med Rom. Pavemagten havde endnu for sterke rødder i menneskenes bryst, og folkene selv var for lidet udviklede. Derfor blev det kun begyndende spirer, som ikke fik udvikle sig. Religiøse demagoger fik mangesteds magten og ødelagde den begyndende udvikling. Ligesom reformationen saaledes indledes ogsaa den reformatoriske bevægelse i det 12te og 13de aarhundrede af gjendøberiske bevægelser, der bl. a. forkastede barnedaaben og søgte at oprette et Guds rige paa jorden. Men det gik dem ligesom gjendøberne i Münster. Éon de l'Étoile virkede i 1140-aarene i Rheims. Han udgav sig for Guds søn, for dommer over levende og døde, udnævnte erkebiskoper og biskoper og øvede mangehaande voldsgjerninger, indtil han tilslut blev sat i fængsel og døde. Merkeligere er Tanchelm, en uvidende lægmand, men en betagende folketaler, som i begyndelsen af det 12te aarhundrede optraadte i Flandern og Zeeland. Folket flokkedes om ham i

tusindvis, og en livvagt paa 3000 mand omgav ham. Tanchelm udgav sig for en ny Kristus; jorden, som han traadte paa, blev anseet for hellig, og det vand, hvori han badede, blev anseet for relikvie; selv kirker opreistes til hans ære. Under religionens maske hengav han sig til de værste udsvævelser, skjændede hustruer i nærvær af deres mænd og døtre i deres mødres paasyn, forat de gjennem ham kunde komme i besiddelse af den Helligaand. — Tilslut gik det galt med Tanchelm. Han omkom paa en voldsom maade i 1115. Bevægelsen holdt sig ikke længe efter hans død. Naar vi hører om mænd som Tanchelm og Éon, maa vi ikke da tænke paa Gjendøberriget i Münster og dets profet, Johan fra Leiden, „Guds profet og kongen paa Davids trone“, som han kaldte sig?

Men ved siden af disse forvirrede hensigtsløse strømninger, var der ogsaa alvorlige bevægelser oppe i tiden. I Italien ivrede den vældige folketaler Arnold fra Brescia, Abælards discipel og selv en af middelalderens største og merkeligste mænd, mod geistligheden, ja selv mod pavens overgreb. Han fik endog oprettet en republik i Rom. Men denne faldt med Arnold selv, da keiser Fredrik Rødskjæg i 1155 holdt indtog i Rom og lod Arnold brænde som kjætter. Paa samme tid virkede ogsaa i Frankrige i samme retning Petrus de Bruys og Henrik fra Toulouse og satte ved sin glødende tale folket op mod geistligheden.

Hadet mod den romerske kirke og dens lærdomme er dog ikke det centrale i middelalderens reformatoriske stræben. Bevægelsen gjælder ikke pavemagten, dens overgreb og dens vranglære, saa meget som livet selv. Middelalderens mennesker saa ikke saa meget paa dogmer. Men de saa og følte alt det vrange og gale i menneskelivet: de saa forskjellen i rigdom, i anseelse, i magt mellem menneskene. Paa politik, paa samfundskrav og menneskerettigheder forstod de sig ikke. Ad social eller politisk vei tænkte ingen dengang paa at reformere samfundet. Men middelalderens mennesker var oprigtig troende kristne. Derfor sammenlignede de menneskelivet, saaledes som det virkelig var, med det ideal, som Kristus og den ældste kristne kirke havde opstillet. Hvilken forskjel var der ikke! Den ældste kristne kirke var et kommunistisk samfund, hvor medlemmerne havde alt fælles og levede sammen som brødre og søstre. Den enkelte eiede intet. Det var et kommunistisk samfund, bygget ikke paa lov og overenskomst, men paa hengivenhed og kjærlighed. Hvad var vel grunden til al ulykke og nød paa jorden andet end, at menneskene var kommet bort fra hine tiders idealer? Hvis man atter søgte at efterligne Kristi og hans apostles liv, vilde ikke da al sorg og nød forsvinde og det tusindaarige rige komme paa jorden? Saaledes ræsonnerede middelalderens troende, og naive og enfoldige, men ærlige og oprigtige, som de var, søgte de straks at føre det ud i virkeligheden. At slige forsøg i længden maatte mislykkes og ende

med idealernes skibbrud, det siger sig selv. Men dog gaar forsøget paa at føre menneskene tilbage til oldtidens lære og liv som den røde traad gjennem hele middelalderens kristenliv. Det har baaret de skjønneste frugter indenfor Romerkirken selv, som i den hellige Franciscus fra Assisis store verk. Men især har det været den drivende kraft blandt kjætterne, som stod udenfor den romerske kirke. Og maatte end forsøgene mislykkes, saa har de dog virket til at danne de smukkeste karakterer og mest heroiske folk og samfund og givet menneskene idealer at bygge videre paa.

Jeg skal i det følgende i korte drag søge at tegne et enkelt led i denne store bevægelse, nemlig *Valdensernes* sekt.

Fra Turin, Piemonts gamle hovedstad, reiser vi med en liden sidebane mod sydvest, omkr. fem mil. Vi er i hjertet af Alperne mellem høie snedækkede fjelde. Men nede i dalbunden, hvor elven løber, er der agre og frugtbare marker. Landet er godt dyrket, ualmindelig godt for at være i Italien. Befolkningen er vindskibelig, arbeidsom, kraftig og munter. Alting er velstelt, rent og hyggeligt. Den reisende føler sig vel og hjemme, mere som var han i Schweiz end i Italien. — Piemonteseren har forresten i det hele meget af germaneren ved sig. — Men det er intet under, at vi føler os kjendt og hjemme. Thi her oppe i disse næsten utilgjængelige Alpedale bor en liden forpost af protestanterne, reformationens urfædre, *Valdenserne.* Forfulgte og undertrykte har de holdt sig heroppe i sine dale i mere end syv hundrede aar og bevaret ikke alene sine forfædres tro, men ogsaa deres rene patriarkalske sæder. Endnu kan man i fjeldene over vilde slug og gabende afgrunde se huler, som synes gjort af menneskehaand. Der skjulte valdenserne sig, naar ufred og forfølgelse kom over dem. Nu er det dog en saga blot. Siden 1814 har valdenserne ikke været gjenstand for forulempelser, og nu efter kongeriget Italiens samling, kan de frit prædike sin lære, hvor de vil i Italien. De udfolder da ogsaa understøttet af engelske penge en ivrig missionsvirksomhed rundt om i Italien. I Florenz har de en presteskole, og i selve Rom, i pavens egen stad, har de en kirke. Paavirkede først af Wicliff og Hussiterne og siden af reformationen, skiller valdenserne sig nu ikke meget fra den reformerte kirke. Omkr. 1550 sluttede de sig som brødre til protestanterne i Tyskland, Schweiz og Frankrige. Men i begyndelsen var det anderledes. Valdenserne tegnede til at blive en stor bevægelse, der skulde omspænde hele Europa, give menneskene nye idealer og omskabe kirken. Men pavemagten var endnu for sterk, og den hellige Franciscus fra Assisi og den mægtige bevægelse, han vakte, tilfredsstillede de samme krav indenfor den romerske kirke selv.

Valdenserne mener selv, at deres sekt er urgammel, og at der hos dem har holdt sig en uafbrudt apostolisk succession lige fra apostelen

Peters dage — valdenserne skulde altsaa være direkte efterkommere af den kristne kirke. — Da keiser Konstantin den store gav pave Sylvester Kirkestaten (en fortælling, hvis usandhed forlængst er bevist), skal der have været mange, som ikke vilde anerkjende pavens verdslige magt. Fra disse skulde da valdenserne stamme. Nyere forfattere har imidlertid godtgjort, at valdensernes samfund er meget yngre. Bevægelsen er opstaaet omtr. 1170. Sektens stifter var en mand ved navn Petrus Valels ell. Valdez. Han var kjøbmand i Lyon (derfor kaldes ogsaa sekten *de Fattige fra Lyon*) og havde samlet sig en stor formue. En dag sad han — saaledes som man endnu kan se det i syden — udenfor sit hus og samtalede med sine venner, da én af dem pludselig faldt død om, rammet af lynet. Dybt rystet over dette begyndte Valdez at gruble over sin sjæls frelse og denne verdens forgjængelighed. Han fik en prest til at oversætte det Nye Testamente paa provençalsk for sig og gav sig flittig til at læse heri. Især blev han grebet af Kristi ord til den rige yngling: „Vil du være fuldkommen, saa gaa hen og sælg alt, hvad du eier, og følg mig." Valdez fulgte disse ord efter bogstaven. Han uddelte sin rigdom til de fattige og besluttede at efterligne Kristus og hans apostle baade i lære og liv. Snart sluttede der sig en skare ligesindede om ham. To og to vandrede de paa apostlenes vis fra by til by, prædikende forsagelse og frivillig fattigdom. De fulgte bogstavelig Kristi ord til sine diciple: „I skal ikke tage noget med paa veien, hverken stok, eller sæk, eller brød eller penge, ei heller to kjortler." Derfor gik de ogsaa klædt i en eiendommelig, ussel dragt og havde haarde sandaler paa fødderne; (derfor kaldes de ogsaa Sandaliter, *Insabbatati*.)

Fra begyndelsen af var det slet ikke Valdez's mening at skille sig ud fra den katolske kirke. Han og hans tilhængere, de Fattige fra Lyon, som de gjerne kaldte sig, var simple, enfoldige sjæle, mest smaa borgere og bønder, som ikke skjønte sig paa lærde teologiske studier. Deres maal var at hjælpe menneskene i deres ulykke og nød her paa jorden og at vise dem veien til salighed; det var alt. Derfor gik deres virksomhed i begyndelsen fortrinsvis ud paa to ting: den frie prædiken og den frivillige, den *apostoliske* fattigdom. Botemidlet for al nød paa jorden mente de — ligesom alle middelalderens religiøse reformatorer — at have fundet i den frivillige fattigdom. Deres ideal var „Bjergprædikenen", liljerne paa marken, der ikke saar og høster, men som dog fødes af sin himmelske fader, — en kristen kommunisme, kunde vi kalde det. Heri saa valdenserne ligesom den hellige Frans fra Assisi og mange andre Kristi sande evangelium. Men for at forkynde dette gjenfundne evangelium maatte de paa apostlenes vis drage rundt og prædike. De vilde, at hver mand, som følte sig kaldet, skulde faa lov til at prædike. De vilde

desuden, at hver mand selv skulde kunne læse i Bibelen, og foranstaltede derfor en bibeloversættelse paa fransk. (Den katolske kirke anerkjendte jo ellers kun den katolske bibeloversættelse *Vulgata* og saa med mistænksomme øine paa, at menigmand læste Bibelen). Men geistligheden traadte op mod valdenserne, som den saa ofte til alle tider har gjort mod religiøse lægmandsbevægelser (tænk bare her i landet paa Hans Nilsen Hauge). Erkebiskopen af Lyon saa i valdensernes prædiken et indgreb i geistlighedens rettigheder og satte Valdez og hans tilhængere i ban. Disse var dog langt fra at ville sætte sig op mod kirken. De drog tvertimod i 1179 til Rom for at faa pavens bekræftelse paa sin oversættelse af Bibelen og hans tilladelse til at drage rundt og prædike. Paven tillod dem ogsaa at prædike, naar de blot hentede samtykke fra stedets prest. Englænderen Walter Mapes, som fik i opdrag at forhøre valdenserne, lader haant om deres enfoldighed og simpelhed, men maa uvilkaarlig beundre deres begeistring for det fattige, apostoliske liv.

Senere fandt ikke valdenserne den samme modtagelse i Rom. I 1184 blev de excommunicerede paa kirkemødet i Verona. Saa begyndte forfølgelsen. Kongen af Aragon banlyste valdenserne fra sit rige, og Lateranerkonciliet i 1218 skjærpede bestemmelserne mod dem. Valdenserne stod fra nu af udenfor kirken som en egen sekt og gik mere og mere over til at blive et protestantisk trossamfund, uagtet de endnu længe i navnet anerkjendte paven som kirkens overhoved. Studiet af den hellige skrift bragte dem til at forkaste troen paa helgener, paa skjærsilden og andre særlig katolske lærdomme. Vistnok paavirkede af Arnold fra Brescia og den sekt, som opkaldt efter ham havde dannet sig i Nord-Italien, synes de at have lært, at kun den gode og værdige prest havde ret til at forrette kirkens sakramenter og magt til at binde og løse. I lighed med katharerne og med kvækerne og mange sekter i vor tid ansaa de det for en synd at sværge, at fuldbyrde dødsstraf og gaa i krig, ja selv at udbrede kristendommen med sverdet og straffe frafald fra den. De havde i begyndelsen ingen egen prestestand; — baade mænd og kvinder havde hos dem lov til at prædike. — Paa flere punkter skilte valdenserne sig fra den senere protestantisme. De indsaa ikke tydelig forskjellen mellem det Gamle og det Nye Testamente og opfattede Kristi efterfølgelse ikke blot med hensyn paa menneskets tro, men ogsaa med hensyn paa dets ydre liv. Jeg har tidligere nævnt valdensernes frivillige fattigdom. Men ogsaa ugift stand ansaa de som tegn paa et virkelig fromt liv. Men hvad de især saa paa, var paa livets hellighed; derpaa grundede de den enkeltes fred med Gud. I et gammelt skrift skildres de ældste valdensere saaledes: „De har ingen boliger, men drager rundt to og to, med nøgne fødder og klædte i uld. De eier intet, men har alt fælles og følger ligesom apostlene

nøgne den nøgne Kristus.“ Og i et andet gammelt skrift siges det om dem: „I deres sekt optages mænd og kvinder og kaldes brødre og søstre. De besidder intet, men opgiver sin eiendom og følger fattigdommen.“

Valdenserne maa have havt meget tilfælles med franciskanerne i disses ældste tid. Ligesom disse havde de tro og begeistring og ofrede alt for fattigdommen og det apostoliske liv. Men den hellige Franciscus endte i den romerske kirkes skjød som en af dens mest dyrkede helgener, og med den af ham stiftede munkeorden gik det hurtig nedad bakke. Istedenfor at dyrke fattigdommen begyndte de at tragte efter eiendom og jordisk magt og ære. Sin overbevisning tro skilte valdenserne sig derimod tidlig ud fra den romerske kirke. Deres virkekreds blev derved mindre og ikke saa omfattende, som den kanske ellers vilde være blevet. Ad mange veie, som nu er vanskelige at følge, bar den dog frugt for fremtiden. Thi trods forfølgelse og kjætterbaal bredte valdenserne sig i det 13de og 14de aarhundrede over store dele af Europa: Frankrige, Spanien, Italien og Tyskland, helt op til Østerrig og Bøhmen. I Bøhmen fandtes der omkring 1400 en stor valdensermenighed, som gav stødet til hele den vældige hussiterbevægelse. Især er valdenserne nær beslegtede med taboriterne i Bøhmen og de endnu eksisterende Bøhmiske Brødre. Fra Bøhmen og op gjennem Tyskland bredte ogsaa valdensernes lære sig til Nederlandene og fandt derfra veien over til England, hvor den øvede den største indflydelse paa Wicliff. Valdenserne har altsaa paavirket reformationens to store forløbere Huss og Wicliff, og med reformatorerne selv — baade i Tyskland og Schweiz — stod de senere i den livligste forbindelse og blev af dem anerkjendte som brødre.

Størst interesse har vel i det hele valdenserne for nutiden som reformationens ældste forløbere og urfædre. Den er mere end heroisk den maade, hvorpaa de trods forfølgelse, død og kjætterbaal har holdt sig oppe i sine fjelddale lige fra middelalderen af og til vore dage. — Valdenserne omtales første gang i Piemont i 1198, da keiseren befaler biskopen af Turin at forjage dem. Alt i 1312 talte de over 500 medlemmer i dalene. Senere maatte de lide mange forfølgelser, men holdt sig tappert. Efterat valdenserne havde sluttet sig til protestanterne i Frankrige, Tyskland og Schweiz, indrømmede endelig i 1561 hertugen af Savoyen dem frihed for deres samvittighed og deres gudsdyrkelse. Dog ophørte forfølgelserne langtfra. Den grusomste forfølgelse led de i 1655 paa Ludvig den 14des foranstaltning. De indkvarterede soldater overfaldt indbyggerne paaskeaften og dræbte mænd, kvinder og børn. Valdenserne maatte i massevis forlade sine dale og flygtede især til Schweiz og til Würtemberg. Cromwells og de nederlandske generalstaters forbønner for dem frugtede intet. Saa tog valdenserne sagen

i sin egen haand og tiltvang sig med vaabenmagt adgangen til sine hjemlige dale. Hertugen af Savoyen, som nu havde brug for dem mod franskmændene, sluttede fred med dem, og siden har valdenserne levet fredelig og rolig mellem sine kjære fjelde.

Med valdensernes store ideal, den frivillige fattigdom og eiendomsfællesskabet, som var det centrale i bevægelsens første tid, gik det som med alle idealer blandt menneskene. Det tabte i tidens løb sin dragende kraft. Frivillig armod er for tung en byrde for svage mennesker. De almindelige valdensere fik lov til at beholde sin eiendom. Kun prædikanterne skulde ikke eie noget, men udelukkende leve af menighedens milde gaver. En forfatter i slutningen af det 13de aarhundrede skildrer valdenserne saaledes: „I deres sekt er der to afdelinger. Nogle kaldes *Fuldkomne* og er de egentlige *Fattige Valdensere fra Lyon.* Disse eier intet, hverken huse eller eiendomme eller egne hjem. De forlader sine hustruer, om de før har havt nogen, kalder sig apostlenes efterfølgere og er de øvriges lærere. — Men ikke alle lever paa denne vis.“ Paavirkning fra katharerne har vistnok her grebet ind, saa at man har skjelnet mellem de fuldkomne og de almindelige medlemmer af sekten. Endnu paa reformationens tider maatte valdensernes prester leve i cølibat og uden eiendom, kun levende af de troendes milde gaver. Lidt efter lidt kom dog valdenserne ogsaa i dette punkt til at nærme sig protestanterne og nu i vore dage er der knapt nogen forskjel. Men hvor stor er til gjengjæld ikke forskjellen mellem vore dages valdensere, hvor udmerkede, driftige og elskværdige de end er, og det kommunistiske kristensamfund, som Petrus Valdez oprindelig stræbte hen imod!

Der herskede hos middelalderens sekter megen forvirring, megen uklarhed og overtro. Men de saa paa kristendommen fra en anden og kanske mere ideel side end de senere tider. Kristendommen var for dem ikke bare lære, men ogsaa liv. Gjennem kristendommen søgte de ikke alene at vinde salighed hinsides graven, men ogsaa lykke her paa jorden. Middelalderens sekter var ikke blot religiøse, men ogsaa sociale bevægelser. Ad andre og kanske mere ideelle veie søgte de at løse de samme spørgsmaal, som vor tids socialisme og kommunisme. Skulde man sammenligne dem med noget i vor tid, maatte det være med Tolstoy eller frelsesarmeen.

Alexander Bugge.

Elektricitet som drivkraft for hovedbaner.*)

(Efter **F. J. Spragne** i „*Engineernig Magazine*").

Forfatterens anden artikel skuffer. Man havde nærmest ventet en række gode argumenter mod elektricitetens anvendelse paa hovedbaner. Isteden derfor giver forfatteren indtryk af, at hans eget standpunkt er vaklende. Han vil gjerne være forsigtig og konservativ, men drives dog til indrømmelse efter indrømmelse, indtil han slutter med, at elektricitet som drivkraft har en betydelig fremtid for sig ogsaa paa hovedbaner, endog i de lande, hvor man allerede har større dampbanesystemer. Alle udviklingens kræfter, siger han endelig, gaar i retning af elektricitetens altid mere fuldkomne triumf.

Uheldigvis har forfatteren to ideer, som han omfatter med lidenskab, og hvor han føler med nogen bitterhed. Han er opfinder af et magasineringsbatteri, som han hidtil har fundet det vanskeligt at skaffe større indpas. Og han har liden tro paa anvendelse af vandfald ved elektrisk overføring. Han mener, at kul falder billigere. Det er jo en mening, som kapitalister rundt om i verden stadig sætter sig ud over. Han anfører som afgjørende bevis, at elektricitet fra Niagara, overført henved 40 km. til Buffallo, viser sig at falde noget dyrere, end det elektriciteten kunde fremstilles for af kul og ved en dampmaskine. Men saa koster ogsaa kullene i Buffallo blot kr. 3.70 pr. ton, og endda, siger forfatteren, vil den overførte elektricitet falde billigere, dersom der anvendes et magasineringsapparat til at tage vare paa den overflødige kraft, naar anlægget ikke kan gjøre brug af den fulde energi.

Forfatteren minder først om, at der kan bygges sterke nok motorer for hovedbanetjeneste, og at kraft altid kan overføres til motorerne i hvilkensomhelst mængde. Dette er gamle ting. En ny faktor til fordel for elektriciteten paa hovedbaner er nu kommet til, idet det er fundet muligt at anbringe motorer paa alle togaksler og dog styre det hele tog ved én mand og fra hvilketsomhelst punkt paa toget.

Et passende bremsesystem og signalsystem er de to sidste tekniske vanskeligheder, som er anført mod elektricitetens anvendelse paa hovedbaner. Begge er efter forfatterens mening i alt væsentligt løst. Af signalsystemer er der foreslaaet flere, og der er ingen tvil om, at et eller flere af dem er fuldt paalidelige. Ogsaa her er sagen ganske enkel, naar det gjælder en ny linje i sammenligning med de spørgsmaal, som opstaar,

---

*) Se hefte 2, side 141.

hvor en damplinje skal omlægges til elektrisk; det gjælder da at beholde og udnytte saa meget af den gamle udrustning som muligt.

Af elektriske bremser er der ogsaa flere, som er fuldstændig kraftige nok. Den bedste er en luftbremse, som drives af en elektrisk motor. Men vi vil utvilsomt faa en automatisk, elektromekanisk bremse.

Endelig er der endnu en ny faktor til fordel for elektriciteten. Det er magasineringsbatteriet (sekundært batteri). Dette har i den allersidste tid undergaaet store forbedringer, særlig som et reguleringsbatteri. Driften paa en jernbane er altid ujevn, og der maa altid være kraft tilstede for de største krav, som kan blive gjort gjældende. Dette nødvendiggjør under almindelige forhold langt kraftigere maskineri og sterkere kraftudvikling end normalt nødvendigt. Ved hjælp af et magasineringsbatteri vil den udviklede kraft, som der ikke i øieblikket er brug for, blive opbevaret og kan hjælpe det egentlige maskineri, naar de største krav paa kraft kommer. Paa denne maade kan maskineri og kraftudvikling være mindre og kun beregnet paa normal drift. Besparelsen herved er saa stor, mener forfatteren, at dette batteris indførelse „vil have langt større indflydelse paa elektricitetens anvendelse paa hovedbanen end al verdens vandkraft.“ Men han synes at glemme, at kan magasinbatteriet gjøre saa store ting, hvor elektriciteten udvindes ved damp, maa det jo kunne gjøre præcis det samme eller endnu mere for vandkraft-elektricitet.

Givet altsaa sterke nok motorer, som kan fordeles paa alle togaksler og dog styres fra et enkelt punkt, videre paalidelige signalsystemer og bremsesystemer, tilstrækkelig overføring og regulering ved magasinbatterier af kraft fra hvilkensomhelst kilde, — hvorvidt gjør da en hovedbane ret i at anvende elektricitet?

Det maa her erindres, at ikke alle hovedbaner er lige, og at de arbeider under temmelig forskjellige vilkaar fra forstadsbaner. Der kan ikke her blive tale om mere end forholdsvis faa tog om dagen. Skal en mand reise til Sandviken, er det af betydning for ham, at der afgaar tog meget ofte paa dagen; men den, som reiser til Bergen, har ingensomhelst fordel af, at der gaar tog hvert femtende minut. Derimod har han interesse af, at det tog, hvormed han reiser, er bekvemt udstyret. Det bør derfor helst bestaa af flere vogne, spisevogn, sovevogn, osv. For gjennemgangstrafik paa hovedbaner er derfor faa veludstyrede tog idealet. Det samme gjælder godstjenesten: Faa svære tog med mægtige lokomotiver giver den bedste økonomi. „Det kan trygt siges, at en flink driftsbestyrer, som forstaar at gjøre driften saa økonomisk som mulig under de nuværende forhold, vil spare mere, end der kan vindes ved overgang til elektricitet, ligegyldigt fra hvad kilde den kommer.“ *)

*) En besparelse skulde altsaa finde sted ved saadan overgang.

Mod besparelsen i driftsomkostninger og kraftens kostende maa altid, minder forfatteren om, sættes *de større anlægsomkostninger for en elektrisk bane.* Han hævder, at anlægget af banen, det vil sige alt jordarbeide, skinnelægning osv. samt materiellets kostende vil blive det samme for damp og elektriske baner; men saa kommer kraftsoverføringsanlæg og centralstationer som en ekstra fordyrelse for en elektrisk bane.

Det sidste, maa vi erindre, gjælder kun, hvor der ingen besparelse søges ved planeringsarbeiderne, men hvor en elektrisk bane anlægges med samme kurver og stigninger som en dampbane — eller, rettere sagt, hvor banen allerede *er* bygget som dampbane. Elektriciteten har fordele ved et nyt anlæg og særlig i egne eller lande, hvor der er liden kapital og et terræn, hvor derfor muligheden for skarpere kurver, brattere stigninger og i det hele noget lettere anlæg netop vil formindske anlægsomkostningerne i meget betydelig grad.

Voksende krav fra publikums side til bekvemmeligheder, og i det hele jernbaneudviklingen, som den nu foregaar, viser i retning af en stadig overgang til, eller i det mindste vidstrakt anvendelse af elektrisk drivkraft paa hovedbaner.

Uden at gaa i detaljer skal der blot mindes om, at elektrisk drivkraft med fordel kan anvendes til at hjælpe damplokomotiver opad sterke stigninger; samt at der utvilsomt vil blive bygget mange elektriske smaabaner, som sidebaner til dampdrevne jernveie; dette vil især ske, *hvor terrænet frembyder større vanskeligheder.*

Der er spaaet meget om dette emne: Damphovedbaner og elektriske smaabaner, men jeg aner, at forholdet ofte vil blive det modsatte: Smaa dampbaner og elektriske hovedbaner.

Forfatteren resumerer derpaa sine endelige slutninger saaledes:

Elektriske motorer eller motorkombinationer kan bygges, der er istand til at udvikle større kraft end noget damplokomotiv, som det er muligt at konstruere.

Al nødvendig kraft kan effektivt overføres elektrisk paa rimelige afstande.

Ifald der blot kan sendes faa togenheder (ligegyldigt enten disse er store eller smaa), der vil elektricitet ikke lønne sig. Men hvor et større antal saadanne enheder kan sendes daglig, der vil den lønne sig. [Det vil sige f. eks. i tilfælde af Bergensbanen, at det gjælder, om trafiken med fordel kan opløses i flere mindre tog. Og her maa det erindres, at en saadan opløsning vilde muliggjøre en lettere underbygning og derved en ny besparelse paa anlægskontoen. — *Red.*]

Anbringelse af en motor paa hver vognaksel og saaledes, at toget kan styres fra ethvert punkt deraf, er den udrustningsmetode, som maa foretrækkes, hvor elektrisk drivkraft skal anvendes. Magasinbatteriet i

forbedret form vil blive anvendt som regulator og er af langt større betydning for elektricitetens anvendelse paa hovedbaner end al verdens vandkraft, saa længe kul er billige.

At der findes vandkraft „inden nogle faa hundrede mils afstand eller saa," er ikke i og for sig tilstrækkelig grund for en hovedbanes overgang til elektrisk; thi tvertimod den almindelige antagelse, *) at vandkraft ingenting koster, maa man regne med renter af vandkraftsanlægget og den kapitaliserede resiko af mulige afbrydelser, og dette vil ofte blive mere end kullets pris.

Automatiske elektriske bremser vil blive benyttet paa alle elektriske baner og ogsaa paa mange damptog.

Elektriske smaabaner vil blive bygget i stor udstrækning.

Elektrisk drivkraft vil blive benyttet som hjælp for lokomotivet over sterke stigninger paa dampbaner.

Ogsaa paa hovedlinjer vil elektriciteten finde stadig stigende anvendelse som drivkraft.

Endelig maa enhver bane behandles og bedømmes for sig, og alle lokale forhold tages i betragtning.

Saavidt forfatteren. Man vil se, at hans standpunkt er lidt vaklende; men at hans endelige dom dog gaar i samme retning som før gjengivne autoriteters: Elektriciteten egner sig ogsaa for hovedbaner og vil blive anvendt der i stadig stigende udstrækning. Ja, han gaar i grunden videre end den engelske elektriker Forbes, hvis udtalelser „*Kringsjaa*" nylig gjengav, og som nærværende forfatter delvis skulde imødegaa. Forfatteren mener nemlig, at elektriciteten nu byder saa store fordele, at utvilsomt endog gamle solide dampbaner vil komme til at anvende den. Han kan udtale sig derom med desto større dristighed, som et af Amerikas største jernbaneselskaber (*Illinois Central*) allerede har sine planer færdige for en storslagen anvendelse af elektrisk drivkraft paa dets vanlige linjer inden et vist distrikt rundt Chicago.

For at give artiklen anvendelse paa vore egne forhold maa man erindre, at forfatteren stadig har i sine tanker omlægning til elektrisk af store, gamle dampbaner, der udgjør dele af et mægtigt system. Han drøfter ikke anlægget af nye linjer, endnu mindre anlægget af nye linjer i et land, som endnu har sit banesystem at skabe. Men det er altid underforstaaet, at der er langt større grund til at bygge en ny linje som elektrisk bane, end til at omgjøre en bestaaende dampbane til elektrisk.

*) Forfatterens iver lader ham her gaa for vidt. Hans „almindelige antagelse" er vistnok ukjendt blandt teknikere og interesserede. *Red.*

Vi maa ogsaa fæste os ved hans bemerkning om, at jo vanskeligere terrænet er, desto større fordele byder elektriciteten, fordi den tillader stigninger og kurver, som paa en dampbane er utænkelige. Vi ser endog, at forfatteren mener, at elektriske motorer vil blive benyttet til at hjælpe damplokomotiver opad større stigninger.

Af størst interesse i disse artikler er dog forfatterens meddelelse om, at han har løst problemet, *at fordele drivkraften paa alle vognaksler og dog kunne styre toget fra et enkelt punkt.* Hermed er elektricitetens anvendelse paa almindelige jernbaner utvilsomt rykket os langt nærmere, end nogen for et aar siden kunde have drømt. Thi her laa netop den store vanskelighed. Skulde man være nødt til at bygge sterke elektriske lokomotiver, da bortfaldt alle elektricitetens fordele for planeringsarbeiderne og derfor dens væsentlige fordele for vort land. Paa den anden side, at drive en almindelig bane med enkelte vogne vilde blive en altfor kostbar drift. Den nye opfindelse løser vanskeligheden. Hver vogn er sit eget lokomotiv; alle fordele i retning af stigninger, osv., beholdes derfor. Samtidig kan uden disses tab saa mange vogne som helst sammenføies til et tog, og dette styres af en eneste mand eller en gut.

Ved vore lidet trafikerede baner maatte forfatterens magasinbatteri være en stor hjælp og økonomi.

Forfatterens nye meddelelser gjør det saaledes mere end nogensinde klart, at for vort land kan der neppe længer være noget valg. De penge, som nu lægges i kostbare planeringsarbeider beregnet paa den tunge damptrafik er ganske vist bortkastede penge. Og hvert aar, som hengaar, uden at der udarbeides en virkelig elektrisk baneplan for vort land, er sørgelig tabt tid.

Det kommende storting vil komme til at behandle denne sag. Maatte den da faa en alsidig og grundig behandling og fremforalt: Lad ingen elektriske baner blive bygget, uden at man sikrer sig, at de er i harmoni med de sidste fremskridt paa dette omraade. Man maa erindre, at her antikveres ting endnu paa et par aar, og vi maa ikke begynde med antikviteter. Jeg kjender ikke den nedsatte elektriske kommissions forslag, men anser det fuldstændigt i sin orden, om den foreslaar anvendelse af elektriske lokomotiver paa den ene af de baner, som det heder, at den vil anbefale udrustet elektrisk. Men *efter* hr. Spargues opfindelse vilde dette være en meningsløshed. Det elektriske lokomotiv synes allerede for normale forhold, at være mere af en antikvitet end damplokomotivet.

Af stor interesse vil det være at faa et regjeringsoverslag over, hvad en Bergensbane beregnet paa elektrisk drift vilde koste, særlig hvad der kunde indspares paa planeringskontoen.

Februarrevolutionen 1848.

For femti aar siden lød det fra Paris ud over det forbausede Europa: „Kongen er forjaget, republiken proklameret.“ Saa lidet varigt var altsaa junikongedømmet, som skulde befri Frankrige fra restaurationens aag og for altid sikre frihedens sag. Ligesom Napoleon III saaledes faldt ogsaa Louis Philip paa grund af styrelsens — kammerets og ministeriets — raaddenhed og korruption, og endmere paa grund af deres utrolige blindhed og uforstand. Februarrevolutionen er i mangt og meget tilfældets verk. Dens resultater blev smaa og ynkelige. De agerende personer var bare dukkemænd imod den store revolutions imponerende skikkelser. Og dog er februarrevolutionen merkelig. Thi den er ikke alene politisk, ikke først og fremst engang. Den er ogsaa social, det første slag af de besiddelsesløse mod de besiddende, et forbud paa kommende tider.

Louis Philip
i karikatur af Daumier.

Allerede i 1843 anede Heinrich Heine det kommende uveir. Han skriver i sine „Franske tilstande“: „Den kostbare tid bortødsles letsindig. Jeg siger den kostbare tid, og jeg mener derved de fredens aar, som Louis Philips regjering sikrer os. I hans livstraad hænger Frankriges ro, og denne mand er gammel og skjæbnens øks ubønhørlig. Istedenfor at benytte tiden til at ordne de indre og ydre misforstaaelser søger man blot at øge forviklingerne og vanskelighederne. Ved dette smaadriveri kan Frankrige virkelig føres til afgrundens rand.“

Stormen kom, før nogen anede det, og feiede — ikke Frankrige, men Orleanserne bort med sig. Men de styrende selv merkede intet. Det revolutionære parti gjaldt siden 1839 for knækket. Socialisternes førere sad indenfor laas og lukke. Men i det skjulte øgedes deres indflydelse. Arbeiderne begyndte at forstaa sin magt, og de blev et politisk parti, især da Louis Blanc lærte dem at skjønne betydningen af den almindelige stemmeret. Men de besiddende klasser, bourgeoisiet, gav ikke agt derpaa. De var det, som havde været julikongedømmets fornemste støtte, og som

havde høstet den største fordel deraf. Nu sad de trygge paa sin tue. Kun Heines skarpe øre hørte „under dryppet fra renterne, der samler sig til kapitaler, og under armodens stille hulken som lyden af en kniv, der slibes."

Louis Philips regjering, der var begyndt med frihed, blev mere og mere konservativ og tog intet hensyn til tidens voksende krav, især efterat Guizot var kommen til roret. Guizot var en betydelig historiker og videnskabsmand. Fortidens udvikling kunde han udforske; men sin egen tid forstod han ikke. Overalt greb korruptionen og stagnationen om sig. Ved hjælp af bestikkelser blev Guizot og regjeringen kammerets herre. Skamløse embedsjægere drev aabenlyst sit spil. En eneste deputeret kunde lidt efter lidt tigge sig til mere end 300 stillinger og begunstigelser. For at tilfredsstille alle de sultne brødpolitikere og deres bande skabte juliregjeringen lidt efter lidt mere end 35,000 nye embedsposter. Personlig var Guizot pletfri; men med sine underordnede saa han gjennem fingre. „Guizot tror," sagde lord Palmerston, „at han kan styre folket ved hjælp af et bedragerisk sammensat parlament og ved en bestukken majoritet." Kongen, Louis Philip, som havde været frisindet og irreligiøs og giftet sine børn med protestanter, og hans minister, puritaneren Guizot, begyndte at blive klerikale og støtte det ultramontane parti.

Ved saadanne midler søgte kongedømmet at holde sig oppe. Men det saa ikke, at grunden vaklede under det. Kammeret blev til forargelse; udenrigspolitiken var slap og ynkelig; intet hændte mere. „Frankrige kjeder sig," sagde Lamartine. Under disse korrumperede forhold skjød de republikanske og socialistiske partier hurtig vækst. Samtidig fik ogsaa bonapartisterne vind i seilene, især efterat Napoleons lig i 1840 var ført tilbage til Frankrige og begravet i Invalidedômen. Man huskede den store keisers lysende bedrifter; al den nød og elendighed, han havde bragt over Frankrige, var glemt og borte. Bonapartisternes fører var efter kongen af Roms død, Louis Napoleon, søn af den hollandske konge Louis Napoleon og dronning Hortense. Efter sit mislykkede oprørsforsøg i Boulogne sad han seks aar paa fæstningen Ham. Endelig undslap han i 1846 og vendte tilbage til London. Han blev nu ligesaa forsigtig, som han før havde været ubetænksom. Napoleonidernes cæsarisme og enevælde forsøgte han i sine flyveskrifter at skjule under folkesuverænitetens tanke. Han gav sig endog et halvt socialistisk anstrøg og stod i forbindelse med mænd som Louis Blanc. Saaledes vandt han baade hæren og folkets brede lag for bonapartismen. Endnu var dog ikke Napoleons tid kommen. Fremskridtspartierne var foreløbig regjeringens farligste fiende. Fra dem skulde revolutionen komme.

Ligesom franskmændene før den store revolution fra England havde

hentet ideen til sine klubbe, saaledes lærte nu det franske reformparti af englænderne at holde politiske festbanketter. Rundt om i landet holdtes slige politiske fester. Mange alvorlige politikere af oppositionen, som Thiers f. eks., tog ikke del i dem. Andre, som tilhørte det konstitutionelle parti gjorde det derimod og kom derved halvt mod sin vilje til at forbinde sig med de revolutionære.

Reformbanketternes taler gik som en løbeild over Frankrige og bidrog mer end noget andet til at fremme revolutionen.

Kongen selv og hans ministerium saa ikke den truende fare. De modsatte sig standhaftig enhver reform. Kun ved bestikkelser holdtes den regjeringsvenlige minoritet sammen, og kammeret i 1847 sluttede med et stormende møde den 28de december. „Midt under agitationen, som næres af fiendtlige og blinde lidenskaber, holdes jeg oppe af overbevisningen om, at vi i det konstitutionelle monarki har midler til at beseire disse hindringer.“ Oppositionen hilste kongen med isnende taushed, da han drog bort. Modstanden mod regjeringen blev kraftigere og kraftigere. Efterretningen om oprøret paa Sicilien, der begyndte i de første dage af januar 1848, ophidsede lidenskaberne.

Louis Blanc.

Der var til 22de februar berammet en stor reformbanket i Paris. 92 medlemmer af oppositionen i kammeret lovede at møde. For at forhøie virkningen af demonstrationen skulde nationalgarden møde som ordensværn. Der var misfornøielse og gjæring rundt om i Paris: blandt studenterne og nationalgarden og ikke mindst mellem arbeiderne. Men regjeringen og kongen følte sig fuldkommen sikre. Da seinepræfekten vilde oplyse Louis Philip om stemningen i Paris, svarede denne: „Det forstaar De Dem ikke paa.“ Politipræfekten sagde tillidsfuldt, at man havde sikret sig mod alle eventualiteter. Oppositionen gik imidlertid videre og videre. Regjeringen begyndte alligevel at blive bange, og den 21de februar blev banketten forbudt. Men dermed troede man ogsaa, at al fare var forbi. Ingen tænkte paa at koncentrere tropper i Paris. Hele byens østside var ubesat.

Den 22de februar var en mørk, regnfuld dag. Dog samlede der sig ved Madeleinekirken en mængde skuelystne, mest arbeidere og studenter, som vilde være vidne til banketdemonstranternes afmarsch. Raabene: „Leve reformen, ned med Guizot“ hørtes hyppig. Baade den 22de og natten til den 23de forløb dog rolig. Formiddagen den 23de havde man trukket tropper sammen for at gjøre fuldstændig ende paa optøierne. Ogsaa nationalgarden var opbudt. Denne, som rekruteredes af Paris's borgerstand, tænkte igrunden slet ikke paa revolution. Men den var tilhænger af oppositionen og tænkte, at øieblikket nu var inde til at give ministeriet Guizot en lektion. Derfor hindrede nationalgardisterne soldaterne i at gjøre ende paa optøierne. Selv enten negtede de at møde eller vægrede sig ved at kjæmpe; ja de raabte omkap med mængden: „Leve reformen! Ned med Guizot.“ Dette kom som et tordenslag for Louis Philip, der hidtil havde anseet borgerstanden for sin trones bedste værn og støtte. Han tabte modet og lod Guizot afløse som ministerchef af grev Molé, som man antog vilde gaa med paa valgreformen. Overalt blev der jubel og glæde. Paris blev illumineret, og hele byen var paa benene om aftenen. Men kongen lod det blive med at have taget en ny regjeringschef. Time efter time gik, uden at Molé fik dannet det nye ministerium.

Ved nitiden om aftenen drog 500 arbeidere, fulgt af gadens pøbel, med faner og fakler, syngende Marseillaisen gjennem gaderne for at bringe Guizot en pibekoncert. Paa veien blev de stanset af en afdeling soldater under oberstløitnant Courand. Ved et ulykkeligt tilfælde kom det til gadekamp. Soldaterne gav fyr, og 52 døde og saarede blev tilbage.

Med denne gadekamp begynder Februarrevolutionen. En vogn draperet med blodige lig drager gjennem gaderne. Overalt lyder raabet fra arbeiderne: „Forræderi! hævn! man myrder vore brødre!“ Stormklokken ringer; brolægningen brydes op; 1600 barrikader reises i nattens mørke; vaabenmagasinerne plyndres; opstanden begynder.

Kongen blev mod sin vilje nødt til at kalde oppositionens fører Thiers til regjeringens chef. Men bevægelsen voksede og blev mere og mere truende ud paa formiddagen den 24de. Selv efterretningen om at valgreformen var indvilget, gjorde lidet indtryk. Thiers og kongen kunde ikke blive enige, om deputerkammeret skulde opløses eller ikke. Dette forøgede uroen. Til raabene „Ned med Guizot!“ føiedes nu: „Ned med Louis Philip!“ Tropperne begynder at falde fra. Som eneste udvei for at bevare tronen for sin slægt, beslutter kongen at abdicere til fordel for sin sønnesøn greven af Paris. Han skulde staa under formynderskab af sin moder, den populære og høitagtede Helene af Meklenburg, enke efter Louis Philips ældste søn, hertugen af Orléans, som var omkommen ved et ulykkestilfælde

i 1842. Et niaarigt barn og en kvinde skulde redde Frankrige! Men for at tronskiftet kunde blive gyldigt, maatte det bekræftes af kammeret.

Opstanden i byen griber imidlertid mere og mere om sig. Raadhuset (*Hôtel de Ville*) falder i oprørernes hænder. Man beslutter at afskaffe kongedømmet og oprette republiken. I Tuillerierne gribes alle af panisk skræk. Louis Philip og dronningen flygter i hui og hast. Kun hertuginden af Orléans med sine to smaa sønner og hertugen af Nemours, Louis Philips ældste gjenlevende søn, bliver tilbage. Hertuginden naar tilfods til deputeretkammeret, hvor hun modtages med velvilje. Men før nogen beslutning kan fattes, bliver dørene sprængt. Mængden stormer ind. Alt opløses i forvirring. Hertuginden af Orléans og hendes børn flygter. Under en øredøvende tummel vælges en provisorisk regjering bestaaende af digteren Lamartine, matematikeren François Arago, Dupont de L'Eure, Ledru-Rollin, Garnier-Pagés, Marie og Cremieux. I triumf drog den nyindsatte regjering til raadhuset, hvor den imidlertid blev nødt til at optage mere yderliggaaende medlemmer: socialisten Louis Blanc, arbeideren Albert, samt Flocon og A. Marrast. Caussidiére og Etienne Arago, der af egen magtfuldkommenhed allerede havde installeret sig henholdsvis som politipræfekt og postdirektør, faar bekræftelse paa sine stillinger.

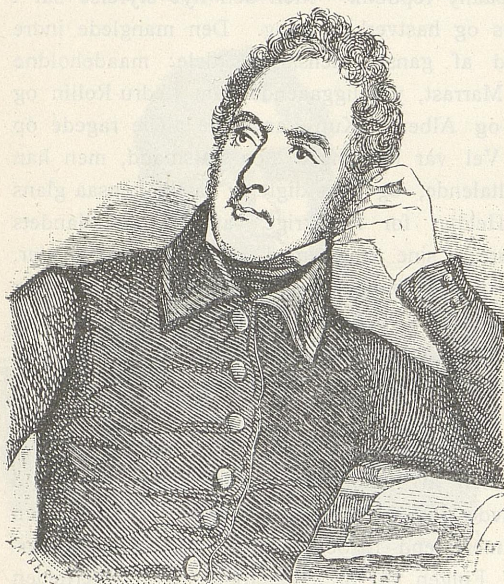

Lamartine.

Imidlertid var Louis Philip og hans familie flygtede over hals og hoved over kanalen til England. — Saaledes endte julikongedømmet, borgerlighedens og middelmaadighedens regime! Det styrtedes ikke af trang til større frihed, til velstand og lykke, men paa grund af samfundets raaddenskab, paa grund af den til det yderste drevne centralisation. Centralisationen synes at være Frankriges ulykke. Al magt, alt liv samles i den ene stad, Paris, overkulturens og demoralisationens hjem. Millionstaden ved Seinen stiller uhørte krav til menneskenes aandelige og økonomiske ydeevne. Sindets

opsliden og de sociale krav, der stilles, driver til levebrødspolitik og til bestikkelighed og depravation. Gang paa gang styrter raaddenskaben blandt de styrende Frankrige i skam og ulykke. Det gjentager sig med en næsten lovmæssig regelmæssighed. Bestikkelighed og raaddenskab styrtede baade julimonarkiet og det andet keiserdømme. Panamaskandalen er i alles minde, og nu i disse dage er verden vidne til Dreyfusprocessen. — Men Frankrige kommer ogsaa som intet andet land over sine indre rystelser. Thi folkets kjerne, millionerne ude paa landet, i provinsen er sund, ædruelig og arbeidsom.

Saa var da Frankrige paany republik. Men den nye styrelse bar i altfor høi grad tilfældighedens og hastverkets præg. Den manglede indre samhold. Regjeringen bestod af ganske uensartede dele: maadeholdne republikanere som Armand Marrast, yderliggaaende som Ledru-Rollin og socialister som Louis Blanc og Albert. Kun Lamartine alene ragede op og gav republiken anseelse. Vel var han ingen stor statsmand, men han var modig, varmhjertet og veltalende, og hans digterry kastede ogsaa glans over den nye regjering. — Heldigt for Frankrige var det, at udlandets stormagter havde nok at gjøre i sine lande med oprør og uroligheder. Republiken viste i modsætning til den første republik fredlige tendenser, og især skyldtes det kanske Lamartines beroligende indflydelse, at en stor europæisk krig blev undgaaet. Værre farer ventede den nye regjering i det indre. Revolutionen havde medført en voldsom krise i forretningslivet. Statspapirerne faldt mere end 30 pct. Rundt om i Frankrige var der arbeideruroligheder. For at hjælpe de mange tusinder arbeidsløse forordnede regjeringen oprettelsen af nationalverksteder, hvor hver mand skulde faa arbeide. Snart havde 66,000 arbeidere meldt sig hertil. Men man kunde ikke sysselsætte mere end 14,000. Resten fik til sin underholdning 1,50 fr. om dagen. Følgen var at lediggangen og usikkerheden mere og mere voksede i Paris. Et sammenstød mellem de besiddende og de besiddelsesløse klasser blev uundgaaeligt. Tre gange, den 16de og 17de marts og den 17de april kom det til optøier. De mest yderliggaaende søgte nemlig at hindre nationalforsamlingen fra at træde sammen, før landet var blevet tilstrækkelig revolutioneret. Lamartines glødende veltalenhed formaaede dog at berolige masserne, og nationalforsamlingen traadte virkelig sammen 4 mai. Valgene foregik efter almindelig stemmeret. Stemmeberettiget var enhver franskmand over 21 aar og valgbar enhver over 25. Med et slag blev der istedenfor 250,000 9 millioner stemmeberettigede i Frankrige. Dog seirede de maadeholdne republikanere. Lamartine, som nu stod paa høiden af sin popularitet blev valgt én gang i Paris og ni gange i provinserne. En foreløbig regjering blev dannet bestaaende af: Arago, Garnier-Pagés, Marie, Lamartine og Ledru-Rollin

Det skyldtes kun Lamartines personlige indflydelse, at en saa vidt yderliggaaende som Ledru-Rollin blev valgt. Valgene og den nye regjering øgede voldsomt forbitrelsen hos de radikale og arbeiderne. Man besluttede at sætte folkemassen i bevægelse for ved dens hjælp al vinde bugt med nationalforsamlingen. Den 15de mai blev der et stort opløb. Men reisningen var slet ledet, og det hele endte i ynkelighed, saasnart den væbnede magt greb ind. Kløften mellem de maadeholdene og de radikale blev dybere end nogensinde. Regjeringen lod store troppemasser trække sammen i Paris under anførsel af general Cavaignac.

Vi har nævnt nationalverkstederne, som den nye republik havde oprettet. I vaarens løb steg tilstrømningen til disse umaadelig. I midten af juni talte de 117,000 mnnesker og kostede staten 170,000 frcs. om dagen. Dette mente den nye nationalforsamling var for meget, og ved et dekret af 21de juni blev det beslut tet, at alle arbeidere i national- verkstederne mellem 17 og 25 aar skulde indskrives i hæren. Tillige stilledes verkstedernes fuldstændige lukning i udsigt. Dette skridt var skjæbnesvangert. Den 22de juni var der store demonstrationer. Den næste dag reistes barikaderne, og opstanden begyndte. Kampen varede i tre dage og kostede 8000 døde og saarede, den frygteligste gadekamp, som nogensinde er bleven udkjæmpet. Revolutionen blev kvalt i blod. Snart skulde ogsaa monarkiet vende tilbage. Cavaignac, som havde dæmpet juniopstanden, blev foreløbig regjeringens chef. Men den 10de dec. 1848 valgtes Louis Napoleon til Frankriges præsident. Fire aar efter blev den samme mand de franskes keiser, Napoleon III.

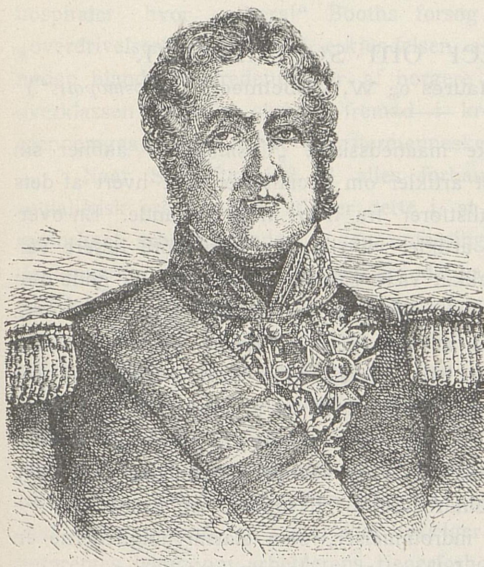

Louis Philip.

Rundt om i Europa bredte fra Paris februarrevolutionens bølger sig og vakte folk til kamp for sin frihed og for sin nationale selvstændighed. I hele Italien, fra Sicilien til Lombardiet var der gjæring og opstand. Kongen af Sardinien stillede sig i spidsen for bevægelsen; men endnu var

ikke tiden kommen for et samlet Italien. I Berlin, i Wien, rundt om i Tyskland og Østerrige var der opstand og optøier. Ungarn gjorde oprør og søgte under Kossuth at grunde en egen republik, for med blodig haand at erobres tilbage af Østerrige. Kun faa steder, som i Danmark f. eks., fik februarrevolutionen varige følger for folkets frie udvikling. I det store og hele var den kun som en hvirvelvind, der for over lande med larm og uro, men hurtig forsvandt igjen. Nogen merkepæl i menneskenes udvikling danner februarrevolutionen ikke. De dybeste spørgsmaal, som februarrevolutionen vakte tillive, arbeiderforholdenes ordning, venter endnu den dag idag paa sin løsning.

Tre socialister om socialismen.

(Efter H. M. Hyndman, Jéan Jaurés og W. Liebchnecht i *„Cosmopolis“*.)

Det store engelsk-fransk-tyske maanedsskrift *„Cosmopolis“* aabner sin tredie aargang med et sæt artikler om socialismen paa hvert af dets tre sprog, forfattede af en socialistfører fra hvert af de tre lande. En oversigt over indholdet af disse tre artikler vil sikkerlig være vore læsere velkommen, især naar vi ogsaa, takket være samme maanedsskrifts gode omtanke, kan love snart at bringe tre imødegaaelser fra individualistisk hold.

Hyndman begynder med at slaa fast, hvorledes den socialistiske tankegang seirrig griber om sig hele verden over som en følge af den økonomiske udvikling, der bringer kapitalismen til at grave sin egen grav og tvinger stat og kommune til at gribe regulerende ind i forholdet mellem arbeidsgiver og arbeider. Socialisterne viser selvfornægtelse nok til at virke for sit store maal — verdens-samarbeide for livsophold og livsnydelse — gjennem skridtvis fremtvungne indrømmelser, som statsmyndighederne en for en gjør i haab om at vinde folkegunst og lamme agitationen.

For Storbritanniens vedkommende paapeger han det besynderlige i, at arbeiderstanden der endnu ikke, saaledes som rundt om paa fastlandet, har vedkjendt sig socialismen som ledende grundtanke. I denne fagforeningernes hjemstavn rygger man tilbage for at gaa med paa de internationale overenskomster til fremme for arbeiderbørn, som regjeringerne for nogle aar tilbage gav løfte om paa slottet i Berlin. Gjennem hele den sidste menneskealder spores der en voksende modvilje mod at anvende de organiserede fagforeningers midler til politisk kamp for arbeiderstandens ophjælp. Om disse vældige organisationer havde ofret bare halvdelen af al den kraft, de har sat overstyr paa sine kjæmpestreiker, paa politisk virksomhed, havde ottetimers-dagen nu været lovtaget for hver eneste bedrift i landet. Der maa ligge almene aarsager bag denne arbeiderstandens forblindelse.

Heller ikke paa de kommunale omraader merkes nogen socialistisk partimagt. I Londons „county council“ og skoleraad sidder endnu ingen fuldblods socialist. Englands hovedstad har i sidste menneskealder ophørt at være landets ledende centrum for andet end det blot og bart handelsmæssige. „Fremskridtsmændene“ i skoleraadet godkjendte ved forrige valg det kompromis om religions-undervisning i folkeskolen, som for en menneskealder siden arrangeredes i Underhuset til alle frisindedes harme.

Skulde nogensteds underklassens bevidste samvirke mod fælles maal være paakrævet, maatte det dog være i dette London, hvor 55,000 børn — ifølge middelstands-autoriteter — maa komme skrubsultne paa skolen om morgenen; hvor 25 procent af befolkningen dør paa fattighuse og fattighospitaler; hvor „general“ Booths forsøg paa at gjendrive socialisternes „overdrivelser“ endte med erkjendelsen af, at disse heller havde anslaat nøden blandt hundredetusinder af borgere altfor lavt. Og dette alt imens overklassen bevislig skrider fremad i kropsudvikling, saa dens ungdom gjennemgaaende er sande mønstermennesker i legemlig henseende.

Naar Storbritannien til alles forbauselse staar saa langt tilbage i socialistisk organisation, stikker dette i, at tre slegtleds kapitalist-vælde har indforlivet arbeiderstanden i den opfatning, at den ikke er andet end bydaglønnere. Arbeiderbevægelsen fra de haarde tider i aarhundredets første halvdel var i 1870 døet hen, saa der bogstavelig ikke gaves en aktiv rørelse inden folket til fremme af dets livskaar, dengang socialist-propagandaen i ottiernes første aar reiste hovedet. Den lærdom, en fattig englænder tager med fra skolen, er saa tarvelig, at han savner det vaagne blik, som maa til for at fatte socialismens tankegang; i overfladisk kundskab og trangsynt fordomsfuldhed holder den engelske arbeider maal med tredieklasses middelstandsfolk. Hvad skolen meddeler af økonomisk skjøn, rækker ikke ud over det minimum, en høker eller bysælger kan leve paa. I religionstimerne indprentes læren om arbeiderens tjenerforhold, og hykleriet breder sig ingensteds saa mægtigt som i Storbritannien. Ligesæl selvopgivelse — bagstrævets kraftigste støtte — fremelskes af storbyernes elendige boliger, slette kosthold og lurvede paaklædning samt den stinkende luft i verksteder og baggaardshjem. Uddeling af kul og uldtepper i vinterkulden besætter plads for plads i Underhuset. De store fagforeninger har skabt et arbeideraristokrati, som ikke vyrder sine ringere brødre, der savner fagdygtighed. Landets styrende klasser har været fiffige nok til at give sig mine af at være sande demokrater, endda alt ordnes efter grundeiernes og kapitalisternes behag. Og aristokratiet har for halvhundrede aar tilbage forladt de veie, hvor fastlandets aristokrater fremdeles stamper; i England anvendes aldrig tvang mere, dertil har det vist sig altfor praktisk at give kjøb i smaat og løfter i stort. Kapitalist-bladene forfægter klogelig alskens moderate reformer

og smisker for arbeiderklassens ledere, saalænge de bare ikke slaar et slag for socialist-tanker.

Og dog — siden socialismen reiste sin fane i Storbritannien for just 17 aar tilbage — for en fremgang! Manchesterlæren, som endnu dengang var et uangribeligt dogme, ligger nu i sine dødstrækninger. To store socialist-organisationer — den Socialdemokratiske Forening og det Uafhængige Arbeiderparti — har slaat fast rod i hver eneste storby, medens det Fabiske Selskab virker inden middelstanden, og arbeider- og broderskabs-kirkerne samler menigheder overalt. Et komplet bibliotek af socialistskrifter er tilgjængeligt for selv den fattigste. Store lærde, store digtere, store kunstnere har traadt modig frem som erklærede socialister. Selv bladene formaar ikke at holde sig klar af fraser, som kun i socialistmund har fuld mening. Og kirken har vendt sig bort fra kapitalist-dyrkelsen. Ja, arbeideraristokratiet er for hver kongres i tættere flok gaat over til socialistprogrammet. Kort og godt, med ordet socialisme forbindes ikke længer begrebet samfundsomstyrtning. Samfundet er gjennemsyret med socialist-tanker — en vakker dag krystalliseres der ud et vældigt socialist-parti.

Imidlertid graver kapitalismen sin egen grav. Den fri konkurrance er forlængst en saga blot. I form af uhyre, ikke-konkurrerende kompanier holder i Storbritannien som i Nordamerika monopolvæsenet sit indtog. Jernbaner, dampskibslinjer, kulgruber, jernverker, skibsværfter — kort, al industri helt ned til sytraadfabrikationen ledes nu af „ringe“, opstaaede ved fri sammenslutning mellem de store firmaer om ikke at underbyde hinanden. Det fri marked er bare et tomt begreb i enkelte overfladiske økonomisters hjerner. Men isaafald er det selvindlysende, at det lovpriste frie spillerum for individuelt initiativ allerede er mindst saa indsnævret, som det paastaaes at ville blive, om produktion og omsætning gik over til at være gjenstand for systematisk omsorg fra det offentliges side.

Disse „ringe“ har medført en sammenslutning af arbeidsherrerne ogsaa overfor arbeiderne. Ikke blot overfor sine kunder, forbrugerne, men ogsaa overfor sine „folk“, de egentlige producenter, staar nu kapitalisterne fylkede til fælles, haandfast optræden. Alene den offentlige mening holder dem inden rimelige grænser; staten kunde jo blive tvungen til at gribe regulerende ind. De vover endnu ikke at afslaa forhandling og voldgift. Men streiker er allerede en haabløs kampmaade, som de i de sidste ti aar har vist sig at være det overfor de amerikanske „ringe“.

Men denne sammenslutning mellem driftsherrerne maa uvægerlig føre arbeider-sammenslutningerne ind paa nye veie. Nu maa stemmesedlen blive deres vaaben. Politiken maa blive deres vei til seir. De snedige monopolister maa overvindes gjennem tvang fra statsmyndighedernes side.

Kommunerne er alt paa gode veie til ubevidst at gjennemføre kollek-

tivismen. Og hvert skridt i det smaa fører fremad mod det store fællesmaal: det kooperative samfund.

Faren for Storbritanniens vedkommende er alene muligheden af en udenfra eller indenfra fremskyndet sammenstyrtning af det herskende industrielle system, fuldbragt før folket som helhed endnu er modent for at lægge produktion og omsætning an paa en helt ny grundvold.

Hvorledes skal saa socialisterne gribe sagen an i England?

Først og fremst maa der sættes en stopper for befolkningens fysiske afkræftelse som lønsslaver i storbyerne. Det eneste middel er, at staten overtager alle folkeskolebørns underhold og flytter skolerne ud paa landet. Alle indvendinger mod dette krav preller af mod den uigjendrivelige sandhed, at intet lønner sig saa udmerket som at værge racens sundhed, arbeidskraft og livslyst. Under 16 aars alder maa det forbydes at sætte nogen til lønsarbeide. Paa offentlig bekostning maa der bygges sunde boliger udenfor byerne for arbeiderne. Skolernes undervisning maa forbedres; foruden boglig lærdom maa der bibringes færdighed i og sans for haandarbeide og særlig for jordbrug. Den britiske stat øder aarlig 700 millioner kroner paa rigets forsvar mod ydre fiender; skulde det ikke være „praktisk“ at ofre noget paa at udvikle hvert enkelt individs evner til det yderste?

Staten er selv landets største arbeidsgiver. Bare paa postvæsenet tjenes der aarlig 60—70 millioner kroner, som anvendes til at mindske de velbjergede borgeres skatte; og dette indvindes ved at lønne alle de utallige underordnede betjente og bud lavest muligt. Ligesaa paa de store marineværfter og alle andre offentlige anlæg. End om staten tog det skridt at sørge for sine arbeideres velfærd istedenfor at pine ud af dem lettelser i overklassens skatter?

Saa maa jernbanerne, kulgruberne og jernverkerne gjøres til offentlig eiendom istedenfor som nu at være midler til usynlige aktionærers indkassering af dividender. Industrien maa efterhvert gjøre følge. Ligesaa omsætningen. Overalt er der ingen resiko ved, at det offentlige træder i aktieselskabernes sted som ansætter af driftsbestyrere, medens fortjenesten nyttes til de virkelig arbeidendes eget bedste.

Vanskeligst er spørgsmaalet om jordbrugets overgang til offentlig drift; her er nemlig „ring“-væsenet endnu ikke trængt igjennem, saa veien til en fælles bestyrelse ikke er banet. Men som det nu foregaar, er det en fare for nationens hele tilværelse. Det fede England maa indføre madvarer for $2^2/_3$ tusen millioner kroner aarlig. En europæisk krig vil betyde hungersdød for landet. Alt, hvad kongelige kommissioner har spekuleret, har vist sig at føre til ingenting. Beskyttelsestold kan jo aldrig hjælpe. Intet duer uden den ene ting, at folket tager sin jord i besiddelse igjen og bruger den til fælles bedste. Om hver arbeidsfør mand i landet fra skoledagene var

oplært i jordarbeide, vilde han skiftevis kunne tjene sit brød ved selv at avle det af jorden. Folkestrømmen, som hidtil stadig rinder ad byverkstederne til, maa vendes tilbage mod landet igjen. Endelig kan heller ikke den store skibsfart fremdeles vedblive at være privatspekulation.

Denne nationalisation af produktion og omsætning vil selvsagt skabe en ny rigspolitik. Indien og Sydafrika maa ikke vedblivende kun betragtes som kar, hvorfra rigdom tappes hjem til spekulanternes pengeskabe.

Den høit dannede forfatters aandfulde og formfuldendte artikel slutter med *en* deilig drøm om en fremtid af sundhed og velvære, af bravhed og overlegenhed.

II.

Jaurés skriver ikke mindre aandfuldt og elegant. Som dreven parlamentariker ser han sagen nærmest fra en politikers standpunkt; i Frankrige sidder der jo ogsaa en anseelig skare meningsfæller bænkede om forfatteren i deputeretkamret.

Han begynder med at fastslaa, hvor urigtigt det er at forestille sig de franske socialister som delt i et sæt indbyrdes fiendtlige grupper; efter deres løierlige optræden paa kongressen i London for et par aar siden er en almen forsoning indtraadt. Arbeiderstanden holder godt sammen og er sig fuldt bevidst, at medmindre den fravrister kapitalist-klassen den politiske magt, nytter det ikke at drømme om at ophæve dens monopol paa at eie.

Samholdet indøves gjennem en stadig omsiggribende hang til at danne kooperative forbrugsforeninger. Mærkeligst er dog det paagaaende forsøg paa kooperativ produktion, Arbeider-Glasverket. Her gjælder det at vise, hvorledes arbeiderstanden selv er istand til at holde en forretningsmæssig drift oppe i fortvilet konkurrence med en mængde kapitalist-bedrifter. Arbeider-Glasverket eies ikke af private; heller ikke af sine egne arbeidere, uden forsaavidt deres fagforening eier en del af aktierne og udpeger seks af de ni medlemmer af driftsstyret, medens $^2/_5$ af det mulige overskud skal gaa til deres pensions- og arbeidsløshedsfond. Aktierne i Arbeider-Glasverket eies af arbeiderforeninger landet rundt, fagforbund og kooperative selskaber. Driftens generalforsamling bliver saaledes et landsmøde af arbeiderstandens tillidsmænd; og de $^3/_5$ af det mulige overskud skal anvendes til fremme af et fælleskrav i den hele stands interesse. Det er altsaa et forsøg paa at skabe fælleseiendom, forsaavidt dette kan foregaa inden den kapitalistiske samfundsorden. Lykkes dette forsøg, da er det et haandgribeligt bevis for, at tiden er moden for en ny form for eiendom og arbeide; det indser baade kapitalisterne, som af al magt prøver at knække anlægget, og arbeiderstanden, som hele landet rundt i butikerne haardnakket kun forlanger glasvarer med anlæggets merke. Dette sidste er en udmerket skole til for-

staaelse af, at arbeiderklassen i sin forbrugsevne eier en revolutionerende magt.

Saa er det næste maal: et arbeiderblad, grundlagt af og drevet for standen som helhed, eiet udelukkende af arbeiderforeningerne. Sidste kongres vedtog som forudsætning, at de enkelte foreningers aktier i bladet efterhvert burde indløses af landsforeningen.

Disse forsøg paa økonomisk organisation af arbeiderstanden virker ikke bare til at styrke standens samhold, men tillige til at opøve arbeiderens personlige initiativ og omtanke i administrations-sager. De forskjellige fagforeninger og landsforeninger er jo ligesaa mange skoler for fornuftig overveielse af fællesanliggender og yder en idelig indøvelse i folkets styrelse ved folket selv, denne store grundtanke i den demokratiske grundlov af 1793. Alle store spørgsmaal, som direkte vedrører arbeiderens liv: arbeide og streik, ulykkes- og arbeidsledigheds-forsikring, ottetimers dag, mindsteløn, fabriktilsyn, arbeiderhygiene o. l. diskuteres og stemmes over i hver fagforening, paa landsmøder og paa internationale kongresser. Hver enkelt lønsarbeider deltager i udviklingen af tanker, som skal binde den ganske verden; individets ret anskues som hegnet af det universelle samhold mellem ligestillede. Arbeiderstandens stadig voksende økonomiske organisation faar den dobbelte virkning at samle standens kræfter og at udvikle individets virksomhed og den frie tanke. Paa systemskiftets store dag vil disse fagforeninger have den dobbelte opgave: at være de organer, hvorigjennem standen som herre over magt og eiendom administrerer fælleseiet og sætter produktionen i sving — og samtidig hindrer det nye system i at glide over i et embedsstyre med overgrebslysten centraliserings-tendens. Den fælles centralvilje vil vise sig at bestaa i en øverste sideordning af alle selvstyrende organisationer. Al rørelse i Frankriges arbeiderstand bærer fremad mod dette maal.

Politik befatter den franske arbeiderstand sig med af hjertens lyst. Den er sig veien til magt fuldt bevidst. Fagforeningernes styre og repræsentanterne i nationalforsamlingen er i stadig forstaaelse med hinanden. Kapitalismen er statens dominerende princip; gjældende lov og ret, politi og soldater — alle magtmidler er kapitalismens forsvarsvaaben. Eiendommen er kilden til kapitalist-standens magt; magten er dens værn om eiendommen. Denne ring maa brydes ved at vinde magten i staten.

Det viser sig ogsaa, at frygten for socialismen har samlet alle de andre partier om det „sociale forsvar“. Driftsherrernes sammenslutninger har aabent gjort fælles sag i valgkampen. Paa dette beror det siddende ministeriums varagtighed. Men — naar nu dette system af konservative magter lider et afgjørende nederlag! Kapitalistklassen er drevet til at sætte hele sin lykke som indsats i det spil, den har indladt sig paa, og som den maa tabe.

Der indvendes, at socialisterne ved at kaste sig ind i politiken godkjender en samfundsorden, som er indstiftet og haandhæves af deres fiender. Som om det ikke var selvafvæbning at afholde sig fra at bekjæmpe og beseire modstanderne ved det nemmeste middel. I en stat, hvor det herskende styre gjennem revolution paa revolution har ryddet sine forgjængere af marken, hvor gadekampe har sat borgerklassen i magtens sæde, skulde det arbeidende folk negte sig adgangen til at bane sig veien til magten ved at udnytte det middel dertil, som modstanderne selv erkjender for magtens ophav: valgseire. Netop gjennem valgkampen kommer socialismen i ligefrem berøring med alles sind. Og gjennem politiske aktioner opnaaes fordele for arbeiderstanden, som letter den det daglige livs byrde, øger dens frihed og styrker den til ny kamp. I et kapitalist-samfund er den almindelige valgret en modsigelse, en lovens vei til systemskifte. Den arbeider, som i sin fabrik er et retløst verktøi, staar paa valgdagen side om side med sin driftsherre i magt. Om imorgen nationalforsamlingen fik en socialistisk majoritet, kunde kapitaliststandens eiendomsret ophæves ad lovens vei. Selv om dette er en hypotese, er alligevel socialistpartiets evne til at vippe magten til fordel for et af de borgerlige partier en kjendsgjerning. Det radikale ministerium Bourgeois støttede sig for et par aar tilbage til et flertal, som fremkom ved tilslutning af deputeretkamrets socialister. Da dette ministerium og dets flertal vilde gjennemføre progressiv skat og ved lov udelukke børsoligarkiet fra adgang til at udøve politisk magt, sluttede kapitalismen pagt med senatets gammel-konservative og bød det farlige ministerium spidsen. Det blev en kamp mellem det ved direkte og almindelig valgret indsatte deputeretkammer og senatet, som er fremgaaet af indirekte valg. Og ministeriet veg af rædsel for det store ubekjendte, som lurede bag haandhævelsen af den almene valgrets suverænitet.

Derfor ser man ogsaa socialismens modstandere sysle med at afgrænse den almene valgrets magtomraade. Senatet styrkes; præsidentens indflydelse øges; storbyernes vælgermasse snaues af ved udelukkelse af indvandrede borgere, medens de usleste landsherreder sikres sin repræsentant. Kampen er ved at streife ind paa selve republikens bevarelse.

Paa den anden side paastaaes det, at socialismen ved at benytte den gjældende forfatnings midler til at skaffe sig fremgang, kommer i skade for at gaa paa akkord med den offentlige menings fordomme; i valgkampens iver nødes den til at stikke sine mere stødende læresætninger under stol; en socialisme fremgaaet af stemmeurnerne er en afstumpet halvhed. Dette er anarkisternes paastand, hvis ensidighed er selvindlysende for enhver, som ikke bare sysler med hjernespind istedenfor levende virkelighed. Fremtiden bygger ikke paa grundvolde udenfor virkeligheden. Ethvert raadende system indebærer modsætninger, som truer det med undergang. Saaledes

ogsaa kapitalismen. Den har saaledes netop for selv at vokse sig stærk, klumpet arbeiderne sammen i uhyre masser og derved organiseret sine modstandere; ligeledes har den for selv at skaffe sig albuerum, knust lensaristokratiet og hævdet demokratiets sag. Og arbeiderpartiet skulde ikke gribe ind her og udnytte de bestaaendes svage punkter ved en kamp paa dets egne enemærker!

Bare for at værge, hvad der alt er opnaaet, maa socialismen være med i politiken. Kampen om magten i samfundet — det er jo politik. Den franske socialismes historie er et eneste stort bevis for, at jo ivrigere arbeiderstanden har styrtet sig ind i den politiske kamp, des klarere er den bleven sig sin socialisme bevidst. Nutildags vil proletariatet ikke — som saa ofte før — staa raadløst, naar seiren er vunden. Babeufs forsøg under den store borgerskabsrevolution for hundrede aar siden, førte kun til at han selv maatte vandre til skafottet. Og i 1848, da arbeiderstanden havde revolutionens skjæbne i sine hænder, gav den sig, istedenfor at handle paa Louis Blancs raad, til at overveie trældommens afskaffelse og lod begivenhederne gaa sin egen gang lige ind i kontrarevolution. De dages socialister opnaaede kun at skræmme fra sig borgerstanden, med hvem den hidtil havde havt fælles sag, og magtede ikke at mestre de opskræmte. I 1871 stod Pariserkommunen imod hele Frankrige; rigtignok tvang den monarkisterne til at „redde republiken." Den nutidige socialisme er fuldt forberedt til at handle og sætte sit system igang, straks det raadende brister. Dette kan ske allerede om en ti aars tid.

Først maa smaaborgerne være vundne; de er alt paa overgangen til at indse, at socialismen saa langt fra at medføre individets undertrykkelse, meget mere skal frigjøre alle individuelle kræfter ved at gjennemføre nationaliseringen af den økonomiske samfundsorden. Dannelse, videnskab og kunst vil under saadanne vilkaar — naar magten og mynten ikke dominerer — føle sig vel hjemme i verden, som aldrig tilforn.

Bondestanden vilde være vanskeligere at vinde, om ikke skrækken for socialismen allerede havde drevet dens modstandere til ogsaa her at berede den vei. Hvad socialismen ikke vidste, hvorledes den skulde faa sat i gjænge, driver regjering og kirke alt paa med af al kraft: association af bønderne. Det er ligefrem at bearbeide jorden for den sæd, hvis frugt socialismen skal høste. De katolske bondeklubber har ved sin gryende klasseaand alt vakt tunge anelser hos deres kortsynte stiftere. Sammenslutning mellem smaafolk er jo socialisme i frø.

Kirken skulde berede socialismen den seigeste modstand; den har netop forsonet sig med borgerrepubliken efter 20 aars bittert fiendskab. Dette kompromis vil ende med at kompromitere begge parter. Naar seiren er socialismen vis, maa kirken for at redde sin magt over sindene, bryde

sin pagt med dem, der danser om guldkalven, og søge at gjenvinde sin gamle sunde folkelighed og evangeliske idealisme ved at bøie sig for de nye magthavere. Men da kan det være for sent. Og socialismen faar raade grunden alene.

III.

Liebknecht skriver om „fremtidsstaten" og paapeger, hvorledes dette fantom diskuteres overalt i nationalforsamlingerne, kun ikke i den britiske. Hos briterne gjælder nemlig den leveregel, at hvad der er ret for en, er billigt for den anden. Begrebet *fair* — i tysk og andre sprog mangler det helt oversættende ord — er gaaet briterne i blodet; dette slaar bro over kløften mellem høi og lav, mellem rig og fattig. Snobberiet trives i England som andensteds, men krybende underdanighed overfor høierestillede kjendes ikke der. Englænderen bevarer sin personlighed og agter den hos sin medborger.

Forskjellen i saa henseende mellem Storbritannien og Tyskland lyser frem af den maade, hvorpaa myndighederne ter sig overfor kampe mellem driftsherrer og arbeidere. Da Hamburgs havnearaeidere streikede, udtalte den tyske rigsregjering øieblikkelig i rigsdagen sin misbilligelse og kastede saaledes hele sin vægtige indflydelse i vægtskaalen for driftsherrerne. Men da de britiske jernbanedirektører vilde tvinge sine funktionærer til at træde ud af fagforeningen, lod selve den konservative Salisbury dem vide, at det ikke sømmede sig at hindre medborgere i at udøve sin forfatningsmæssige ret. Let at forstaa, hvorfor den britiske socialisme er saa „ufarlig".

Socialismen er noget nyt; at ville og maatte ophæve privateie af arbeids*midlerne* er jo ikke det samme som det kommunistiske raab paa afskaffelse af privateie af arbeids*produkterne*. Socialismen er bare den historiske og logiske udvikling af kapitalismen, ligesom denne har været tidligere samfundstilstandes afløser.

Da borgerstandens store fører Eugen Richter som en Hercules vilde knuse den socialistiske hydra, greb han til skobørsten som kølle: Hvem skulde vel i fremtidens samfund af „ligemænd" vilde børste sko og feie kloakerne? Han havde allerede et halvt hundrede aar forud faaet svar af Liebknechts egen mund, da denne i en debat gjendrev samme indvending med den bemærkning, at ingen frisk person var for god til at børste sine egne sko, og Augiasstalden havde Herkules gjort ren ved at — bruge sin sølle omtanke: han lavede en vandledning. I Amerika hører skobørsten med til enhver gentlemans personlige toiletteudstyr; og kloakrensning besørger ingeniørkunsten.

„Fremtidsstaten" kan drømmere og digtere sysle med; politikere og

statsmænd faar arbeide med at udvikle, hvad der foreligger, gjennem lydighed mod de historiske love. Historien gaar sin jevne gang trods alle „stærke“ og „store“ mænd. Selve Bismarck maatte smukt finde sig i at blive et hjul i det evige maskineri. Han var jo fra først af en erklæret fiende af storbyerne, disse udklækningsanstalter for revolutionen, som burde udslettes af jordens overflade. Og dog kom hans historiske gjerning til at bestaa i Tysklands omdannelse fra en jordbrugsstat til en industristat, hvor millioner af jordarbeidere strømmer sammen i revolutionens udklækningsanstalter. Landjunkeren kom til at skabe det tyske socialdemokrati den fornødne grund at vokse sig stærk i. Slig blev altsaa den fremtidsstat, som hin sterke mand forsøgte sig paa at drive frem.

Og saa skal socialismen forekastes det umoralske i at fremholde et ideal, som ikke er klart defineret. Som om den nu raadende trediestands foregangsmænd, de franske revolutionsmagere for hundre aar siden, ikke var „samvittighedsløse“ nok til at stevne videre frem mod sit ideal, endda de ikke anede, hvorledes der halvhundre aar senere af deres fremtidsstat, trediestanden, maatte fremgaa en ny forfærdelig strid mellem idealer. Denne trediestand spaltede sig i et bourgeoisi og et proletariat.

Fremtidsstaten er jo i stadig vorden; den bliver til omkring os. Revolution behøver vel ikke netop at betyde voldsom omvæltning; vi staar midt i revolutionen. Den kapitalistiske store bedrift tramper enkeltmandsbedriften sønder og sammen — og stamper samtidig det nye samfund op af jorden.

Det nye samfund er socialdemokratiet. I en retning kan man sagtens pege paa, hvorledes det vil være indrettet. Demokrati er folkestyre. Folkesuverænitet er folkets absolute selvbestemmelsesret. Alle myndigheder og alle love skabt af folket selv ved almene og frie — lige, direkte og hemmelige — afstemninger. Saaledes som i Schweiz, denne lille mønsterstat, dette stykke fremtidsstat i virkeligheden.

„Proletariatets diktatur“, dette latterlige skræmmeord, som aabenbarer, at nutidsstaten er kapitalismens diktatur. Socialdemokratiet vil jo netop sikre baade minoriteterne og individerne deres ret. Det vil ingen myndigheder med magtmidler udenfor den blotte forvaltning. Det vil samfundet organiseret til individets værn, saa individ stilles side om side ved individ, ikke over og under som i nutidssamfundet, og ikke individ imod individ, som anarkisterne raaber paa. Socialismen betyder fred i samfundet. Ufred i samfundet er saavel kapitalismens som anarkismens endemaal.

Socialdemokratiet vil anerkjende ligeret mellem de to halvdele af menneskeheden: mand og kvinde. Det kan lidet nytte at ville ophæve kampen for tilværelsen; men socialismens maal er at forene menneskene til fælleskamp for tilværelsen, saa ingen skal ligge under for andre. Det vil

fjerne anledningen til overgreb og udrydde armoden som institution; dermed maa forbrydelser, som avles af armoden, forsvinde: tyveri og prostitution.

Fælleskampen for tilværelsen vil blive organiseret gjennem en organisation af arbeidet og en organisation af opdragelsen.

Arbeidets organisation har man slaaende beviser for muligheden af i de amerikanske kjæmpehoteller og lignende indretninger. Her arbeider storindustrien socialismen i hænderne. Tilslut vil bare nogle enkelte „spidser“ staa i veien for overgangen fra kapitalist-staten til socialist-staten. Langsomt vil udviklingen foregaa paa jordbrugets omraade.

Alle mennesker vil arbeide; man behøver ikke at ængstes for nogen tvangsudøvelse mod dem, som skulde foretrække uvirksomhed. Den sværeste straf mod opsætsige fanger er jo at nægte dem arbeide. Et friskt menneske maa arbeide. Det gjælder kun, at det opdrages til det, det duer til. Richard Owens arbeidsskole-fabriker er mønster godt nok.

Mere end en mave har ingen; saa dens behov skal sagtens blive tilfredsstillet. Adspredelser og smaaforfængeligheder faar det staa enhver frit at jage efter; det vil ingen være forbudt at te sig som abekat — paa egen regning.

Socialismen vil en virkelig folkeopdragelse; uden dannelse kan intet organiseret samfund bestaa.

Spørges der, om fremtidsstaten vil forkaste noget af det for nutidssamfundet eiendommelige, da er det jo givet, at der intet brug vil være for sligt som pengespekulation, diplomati, militærvæsen. Alt saadant vil menneskeheden efterhvert vokse af sig. Naar jordbruget igjen kommer til agt og ære som en fællesnæringsvei, vil sagtens ogsaa storstæderne opløse sig. Men videnskab og kunst vil finde en uanet anledning til fortsat blomstring. —

— —

Alle disse tre forfattere skuer fremtiden i rosenrødt. Socialismen er deres religion; den tror de skal forløse den sukkende verden. Næste gang faar deres gjendrivere ordet. *cb.*

Romerske advokater.

(Efter forskjellige kilder).

Kun saare svagt er det billede, de skrevne bogstaver giver af de gamle romeres juridiske veltalenhed. Disse klassiske advokater var sydens børn, ildfulde naturer, der ikke, naar de skulde udtrykke sine følelser, kunde nøies med det hørlige udtryk, med ord alene, — dem bøgerne har bevaret — de maatte ogsaa give dem et synligt udtryk. De eiede et

mimisk instinkt, der ledede deres gestus og minespil, — og naar de talte offentlig, overlod de sig uden tøiler til dette instinkt. Og det saa meget tryggere, som der dengang ikke eksisterede „regler for den gode tone i retssalen“, der kunde hindre dem i at boltre sig frit.

Ved alle midler, der stod til deres raadighed, søgte de at paavirke sine tilhørere, baade jurymænd og publikum, og derfor lagde de ogsaa saa stor en vægt paa talens dramatiske udførelse, paa legemets sprog *(sermo corporis)*. Alle afhandlinger i rhetorik priser samstemmig den ydre fremstillings værd og virkning, udvikler alle dens hjælpemidler og giver forskrifter herom, og disse forskrifter indskrænker sig ikke, som man skulde tro, til en lære om diktion og gestus. Nei, de tager sigte paa talerens person i alle dele: de giver regler for hans dragt, hans stillinger, hans holdning, maaden hvorpaa han skal bevæge sine lemmer og holde hodet, de foreskriver læbernes, næseborenes, øinenes og øienbrynenes bevægelser, ja alt indtil ansigtets ubetydeligste punkter. De vil, at han skal være veltalende fra isse til fod, *toto corpore*. Det var aldeles, som om der var tale om at uddanne skuespillere og lære dem at optræde paa et teater. Og i fuld konsekvens med denne anskuelse ser vi de store talere tage timer hos scenens stormænd. Cicero gaar i skole hos de mest berømte dramatiske kunstnere paa den tid, Esopus og Roscius.

Alt, hvad vi ved om romersk rettergang, viser os et teateragtigt arrangement, næsten som om man spillede et stykke. Meget af dette hænger sammen med sydlændingens før omtalte tilbøielighed til at forme enhver optræden dramatisk; men endnu mere var virkelig skabagtigt og tilgjort. Det teatralske i sletteste forstand prægede for det første advokaternes tale. De gestikulerede meget og gestikulerede fremforalt i patetiske ordvendinger med en saadan kraft, at en fredelig taler vakte forbauselse som noget rent abnormt. Man kunde ikke forstaa, at ikke taleren selv blev oprørt, naar han udtalte visse ord, og man har f. eks. seet Cicero bruge sin modstander Calidius's ro til vaaben mod ham: „Og dette er en mand, som paastaar at have i sine hænder de klareste beviser paa en forbrydelse! Og han gribes ikke af rædsel over den forfærdelige vished! Han slaar sig ikke for panden, — han tramper ikke med fødderne! Glædes han da heller ikke over, at han har fanget den skyldige? — Han gnider jo ikke sine hænder og slaar sig ikke paa laarene!“

De fleste talere udsatte sig dog ikke for lignende bebreidelser; de overdrev snarere i modsat retning. Der var dem, der for at give sine ord mere vegt paa skuespillermaade gav dem en plastisk tolkning. Gjaldt sagen en syg, hærmede de efter lægen, som kjender paa pulsen, var det en musiker, knipsede de med fingrene som paa en lyres strenge. De skildrede en person, som blev pisket derved, at de, som Qvintilianus siger,

efterlignede de smertefulde vridninger, de sønderflængede lemmer gjorde. Og det var jo lidt for udtryksfuldt.

* * *

Naar de romerske advokater saaledes tog skuespillerne til mønster, var det ogsaa, fordi de ved domstolenes lokale forhold fik en naturlig anledning til det. Rigtignok optraadte de ikke paa nogen teater-scene, men de holdt sine taler paa en virkelig scene, derved at de ikke havde en bestemt plads at staa paa. De kunde efter behag spadsere fra sin bænk og til det stængsel, der adskildte domstolen fra tilhørerne, og fra sin parts side hen til den for modparten reserverede plads. De havde altsaa et betydeligt „spillerum“. Nogle anvendte med forsigtighed denne frihed, f. eks. Cicero og den, han roste sig af at efterligne og overtræffe, hans forgjænger, Crastus. Ingen af dem syntes om at gaa meget, mens de talte. De tilhørte den slags talere, der med et udtryk laant fra teatersproget kaldes *statarii*. Men største delen af deres medbrødre var mere bevægelige af sig og kaldtes *motorii*, De gik og kom, vandrede frem mod dommeren og tilbage til sin klient, promenerende omkring langsomt eller hurtigt, efter graden af de lidenskaber, der besjælede dem. Undertiden løftede de op sin toga og tog den under armen for at deres omflakkende veltalenhed kunde udvikle sig mere frit.

Herfra og til en slags dramatisk fremstilling er skridtet ikke langt. Det var heller ikke sjelden at se advokaterne hengive sig til skuespillerkneb og forsøge at røre tilskuernes hjerter ved et mere eller mindre patetisk spil. Derved vandt saaledes Antonius, den store taler, sin egen sag, hvis udgang kunde blevet landsforvisning, d. v. s. den frygteligste straf, som kunde træffe nogen romer. Han opførte nemlig en fortvilelsesscene, som hvilkensomhelst af teatrets første kræfter vilde misundt ham. Som greben af en pludselig og stor fortvilelse, lod han sit ene knæ røre ved marken, — det var næsten, som om han knælede for dommerne — hans stemme gik over til konvulsivisk hulken — publikum og dommerne var lige rørt. Saa dyrt var fædrelandet denne mand, saa forfærdelig tanken paa at skilles fra det! Antonius var reddet, takket være sit gode komediespil. En anden gang, da samme Antonius vilde redde Aqvilius, en gammel konsul og en tapper, af saar bedækket general, styrtede han hen til sin klient, rev heftig tunikaen af ham og blottede for alles øine de ærefulde ar paa den gamle soldats bryst.

Det gjorde udmerket effekt, og de gamle priste meget denne lykkelige indskydelse. Den var rigtignok indøvet omhyggelig i forveien, ja de „ærefulde“ ar havde i den anledning undergaaet en liden opmaling og faaet en kraftigere retouche for at kunne virke godt paa afstand. Men

det hele numer tog sig ud som improvisation og blev i rhetorskolerne anført som et klassisk eksempel paa udnytten af understøttende momenter.

Desværre fik det udmærkede kneb senere saa altfor mange løierlige efterligninger. Der var saaledes blandt andet en advokat, der ogsaa havde en saaret klient, og for at vække medlidenhed drev han paa med i det uendelige at rive bandagerne af den ulykkelige og lægge dem paa igjen, saa baade han og klienten var badet i blod fra de mange saar, og tilskuerne vred sig af væmmelse.

I en forsvarstale for Plancius beretter Cicero udførlig om sine sørgelige reiser, da han — forvist fra Rom — flakker om fra by til by; overalt bliver han vist bort, ingen dør vil aabne sig for ham, og han haster til Grækenland for at søge tilflugt mod sine fienders voksende had. Tilslut efter tusen viderværdigheder møder han en medlidende ven, og denne ven er Plancius, som ved budskabet om hans ankomst iler til ham, kaster sig i hans arme, trykker ham til sit bryst og med al magt vil holde ham fast. Vennens hengivenhed skal beskytte mod alle truende farer. Hvad er meningen hermed? Og hvorfor alle disse detaljer? Jo, det er bare en dramatisk knaldeffekt, som forberedes. Pludselig vender taleren sig til Plancius og raaber til ham: „Ven og broder! Nu er det dig, alverden vender ryggen og lukker sin dør for; men løft dit hoved, min stakkels ven, og kom i mine arme, de skal nu være dit tilflugtssted!“ Og Plancius, der kan sin rolle og indtil nu har siddet aldeles tilintetgjort paa en bænk, reiser sig, iler hen til sin ven, kaster sig til hans bryst og omfavner ham med godt spillet rørelse.

I talen for Fonteius lader Cicero i det kritiske øieblik den anklagedes søster komme frem. Man ser staaende lige foran ham en vestalinde i festdragt med bedende hænder, en slags grædende Elektra, hvis fortvilelse, forhøiet af et vist religiøst alvor, i al sin ædelhed havde noget tragisk rørende ved sig. I sagen mod Sulla har advokaten, Cicero, anseet det som virkningsfuldt at føre den anklagedes søn frem for domstolen. Han griber pludselig barnet, løfter det op paa sine arme, og idet han peger paa det, skildrer han, hvilken frygtelig skjæbne dette uskyldige offer gaar imøde.

Naturligvis fremkaldte disse smaa forevisninger vanligvis taarer. Det er vanskeligt at udgrunde, ved hvilke midler de romerske advokater kunde faa presset taarer frem i sine egne og sine klienters øine i det passende øieblik. Men sikkert er det, at naar det var nøvendigt, græd de virkelige taarer, som man kunde se rinde ned over kinderne. „Du bebreider mig,“ siger Cicero til en af sine modstandere, „at jeg fældte en taare. Du sagde: „Jeg saa din lille taare“ *(vidi ego tuam lacrimulam)*, men det udtryk var

aldeles urigtigt. Det var ikke en liden taare, jeg fældte, det var tunge og mange taarer, jeg græd; jeg græd, saa jeg snufsede!“

Det var et særsyn, naar en forsvarstale ikke medførte en syndflod af øienvæde, og ofte, som f. eks. i slutten af talen for Milo, var taleren i en saadan tilstand. at han ikke kunde tale for bare rørelse.

For at være mere sikker paa, at dette udbrud af smerte skulde være smitsomt, forberedte man sig paa forhaand, ligesom man paa nutidens teatre sikrer sig applausen ved den engagerede klak. Man instruerede klienten, slægtningerne, vennerne, vidnerne — alle dem, som blandt de nærmeste tilhørere, ja til og med blandt juryen interesserede sig for den anklagedes skjæbne. Alle vidste, at man paa et givet tegn maatte deltage i den oprørte stemning, advokaten var i, og som ham hengive sig til graad, hulken og snøften. Et udmerket eksempel paa den slags instrueret deltagelse fra tilhørernes side har vi i Ciceros tale for Cluentius. I det tilfælde kan vi endogsaa paavise klakkens „stikord“. Paa tilhørerpladsen sad en skare af den anklagedes landsmænd, — og pludselig siger Cicero: „Reis Eder, ædle venner!“ Det var signalet — stikordet. De begyndte straks allesammen at græde og bære sig. Samme scene gjentoges under en eller anden form i en mængde rettergangssager. Man ved knapt, hvad man skal beundre mest enten advokaternes ihærdighed, og at de ikke tilslut blev træt af at tage sin tilflugt til slige kunstgreb eller enfoldigheden hos disse dommere, som lod sig narre. Ikke sjelden eier taarer tydeligvis en veltalenhed, mod hvilken det er vanskeligt at forsvare sig.

Og ganske betegnende er det, at de gamle romere ved ordet „advokat“ *ikke* betegnede sagføreren, men derimod den hær af statister, der ved sine taarer skulde bevæge juryen til medynk, eller ved sin rang slaa en kreds om den anklagede.

Selvfølgelig benyttede de romerske sagførere ikke bare medlidenheden til sin klients forsvar, ogsaa latteren var dem et kjært vaaben, naar de dermed kunde ramme sin modpart. Og Cicero har i sin digre bog om veltalenheden samlet en række advokatoriske skjæmtsomheder, der viser, at selv de plumpeste bajadsstreger ikke laa advokaterne for lavt. Kunde de blot naa sit maal, var intet middel dem smudsigt.

Men der kom en dag, da alle lystige indfald syntes udtømte og alle medlidenhedsvækkende kunstgreb gammelkjendte, optegnede i rethorernes noticebøger og indøvede i veltalenhedsskolerne. Og da var deres magt forbi. Dertil kom, at skreven lov og regel begyndte at sidde til doms mere end øieblikkelig følelse. Hermed havde den dramatiske veltalenhed udspillet sin rolle. —

Hvad der maaske ikke har været noget tab for retfærdigheden. —

R.

„Sjøskjælv".

(Efter E. K. i *„Prometheus"*).

Jordskjælv er et ligesaa kjendt som almindelig frygtet fænomen. Om en analog foreteelse, „sjøskjælv", indeholder de hidtil udkomne to bind af Gerlands bidrag til geofysiken udførlige meddelelser af E. Rudolph om undersjøiske jordskjælv og eruptioner, hvorefter vi gjengiver følgende interessante enkeltheder. Som materiale for undersøgelsen foreligger omtrent 400 paa skibe af alle nationer gjorte iagttagelser af „sjøskjælv", som dels blev gjort paa forholdsvis grundt vand, men som dog for størstedelen skriver sig fra det aabne ocean.

Kun i sjeldne tilfælde var det iagttagerne muligt at bestemme retningen af den rystelse, deres skib var gjenstand for, og det hændte i mange tilfælde, at en iagttager ved roret troede at kjende stødet som kommende forfra, mens derimod en iagttager paa baugen var overbevist om, at stødet kom agterfra. Langt bedre forholder det sig imidlertid med de givne opgaver over stødenes intensitet, og ligeartetheden af de af sjøfolkene anvendte billeder og sammenligninger tillod forfatteren efter styrkegraden at ordne de submarine rystelser i lignende grupper som dem, der forlængst er anvendt for jordskjælvenes vedkommende. Han har opstillet en styrkeskala, der er tidelelig ligesom Rossi-Forel's, men dog ikke er ganske den samme, da begge de første numre i denne skala er saa svage, at de ved sjøskjælv idetheletaget ikke bemærkes. Denne tidelelige skala ser saaledes ud:

1. Ganske svag skjælven, ikke ulig støien af en line, som løber ud, for det meste kun hørbar under dæk og ikke mærkbar for alle, men kun for dem, der befinder sig paa et for iagttagelse særdeles gunstigt sted.

2. Svag skjælven. En fremmedartet, ualmindelig dirren i skibet, egnet til at vække det sovende mandskab og især følelig for dem, der sover under dæk.

3. Skjælven i hele skibet, med samme indtryk som naar store, tunge fade rulles over dækket.

4. Maadelig stærk rystelse, omtrent som den, man føler, naar ankeret falder paa dybt vande, og kjættingen raskt løber ud.

5. Temmelig stærk rystelse, som naar skibet var stødt paa grund (koralrev, sandbanke, klippegrund) og gled hen over denne, eller som om det havde kollideret med en anden gjenstand (baad, mindre skib, vrag), som det seilede hen over.

6. Sterk rystelse, egnet til at sætte mindre gjenstande, som kopper, tallerkener, glasse osv. i bevægelse, saa de klirrer og skjælver. Roret slænger hid og did, saa at rattet er vanskeligt at holde for rorgjængeren.

7. Rigtig sterk rystelse, stødvis, saa det knager i tømmeret, og det umuligt at holde sig opretstaaende paa bakken.

8. Meget sterk, stødvis rystelse. Masten, ræer og takelage, samt alle gjenstande paa dæk ryster under den stødende bevægelse. Kompasset kommer i uorden, termometre gaar itu osv.

9. Overordentlig sterk rystelse af stødvis art. Skibet kastes paa siden og slingrer, det løftes, kommer af kurs eller mister farten.

10. Ødelæggende virkninger. Folk kastes overende paa dækket, tunge gjenstande slynges iveiret, kanoner springer af lavetterne, dækket begynder at grine, og skibet bliver læk.

Sjøskjælvets varighed er meget forskjellig, og hvis man bortser fra de talrige tilfælde, hvor tidsangivelserne er ubestemte, bliver der omtrent 120 tilovers, hvis varighed og hvis fordeling efter intensiteten er angivet i følgende fortegnelse:

Antal af sjøskjælv.	*Intensitet.*	*Varighed.*
1	1	30″
4	2	4—30″
4	3	6—10″
3	3	25—45″
2	3	2′—30′
8	4	2—30″
4	4	1′—2′
5	5	1—15″
5	5	20—35″
11	5	1—3′
2	5	5—6—10′
10	6	3—10″
6	6	15—30″
3	6	30—60″
14	6	1—2′
6	6	2—5′
3	7	1—40″
5	7	1—3′
5	8	1—40″
7	8	1—5′
2	8	10—30′
2	9	1—2″—11″
5	9	1—2′
1	9	15′
1	10	40—45″
2	10	1¼′, 2—3′

Gjennemgribende forskjel i varighed og intensitet mellem sjøskjælv, der er iagttaget paa oceaniske dyb og paa mere grundt farvand, lader sig ikke paavise.

Meget eiendommelige er de foreteelser, der gjør sig gjældende paa havets overflade. I mange tilfælde viser det undersjøiske jordskjælv ingensomhelst virkning paa havoverfladen. Selv om varigheden er aldrig saa lang og intensiteten aldrig saa stor, hænder det ofte, selv om sjøen er ganske rolig, at ikke den mindste bevægelse merkes paa selve havoverfladen. Derimod gjør sig i andre tilfælde, i den mest afgjorte modsætning hertil, en uro og bevægelse gjældende, der af øienvidner altid sammenlignes med den boblende bevægelse i kogende vand. Sjøskjælvets eiendommelighed bestaar fremforalt i en uregelmæssighed i sjøgangen, der let kan adskilles fra oprørt hav, naar dette er foraarsaget ved vind eller strøm. Desuden er fænomenets begrænsning, hvad tid og sted angaar, et meget betegnende træk. En tredie foreteelse, som aabenbarer sig paa oceanets overflade i nøie sammenhæng med de submarine jordskjælv, er enkelte, høie bølger, som hæver sig fra havfladen. Saaledes iagttog den 12te januar 1878 kaptein Garden fra sit skib „Northern Monarch“, hvorledes sjøen blev slængt op i form af en søile, sandsynligvis mere end 80 fod høi. Dette eiendommelige syn gjentog sig 3—4 gange, og man saa tydelig, at vandsøilen for hver gang blev lavere. Meddeleren sammenligner ganske træffende fænomenet med virkningen af en torpedo. Ved umiddelbar, ovenfra foretaget undersøgelse kunde man se, hvorledes vandet paa vedkommende sted brød tre eller fire gange som i en svær brænding, snart efter var alt roligt, og man saa ikke mere. Et nyt, rigtignok ganske enestaaende fænomen iagttog kaptein Armstrong paa skibet „Alps“. Han skriver: „Kl. 7 om morgenen følte vi paa sydkysten af Kuba stødet af et undersjøisk jordskjælv, som varede omtrent 45 sekunder og satte skibet i en skjælvende bevægelse fra for til agter. Efter at have seilet 7 sjømile videre i retningen NO til N merkede vi et andet, svagere stød, der varede omtrent 7 sekunder. Kl. 8.10 om formiddagen, 13 sjømile fra det sted, hvor vi havde været kl. 7 om morgenen, fik vi tre stød, hvert omtrent af $^2/_3$ sekunds varighed og med et mellemrum af omtrent et sekund. Kl. 8.45 fulgte dernæst en ny, mindre heftig rystelse af omtrent 2 sekunders varighed. Sjøen var aldeles smul. Da det første stød merkedes, syntes hele sjøen, efter omtrent 3 sekunders forløb, uden spor af braat at hæve sig i hele sin masse, hvorpaa den atter viste sig aldeles speilglat som før.“

Talrige iagttagelser viser, at der under sjøskjælv ingen forskjel er paa havets forhold, om vandet er grundt eller dybt. Dybdeforholdene spiller altsaa ingen rolle. Selv i tilfælde af de sterkeste jordskjælv, kan

sjøen ved kysten eller endog ude i en havn være fuldstændig rolig. I andre tilfælde viser vandet paa nævnte steder nøiagtig de samme uregelmæssige bølgebevægelser, som ovenfor nærmere er karakteriseret. Saaledes blev eksempelvis skibene ved jordskjælvet i Pisko i Peru den 10de februar 1716 i selve havnen rystet saaledes, at det saa ud, som de maatte ødelægges. Kanonerne løsnede fra lavetterne, masterne slingredes overbord, men selve havet var roligt, nogen bevægelse i vandet var ikke merkbar, og vind merkede man neppe noget til. Derimod hænder det i andre tilfælde, at det grunde vand i havne og ved kysten kommer i overordentligt oprør. Under det skrækkelige jordskjælv, hvorved 31te august 1886 Charleston blev lagt i ruiner, befandt der sig et lidet selskab i en baad nogle faa sjømil borte fra Charleston og i omtrent en kvart sjømils afstand fra kysten. Pludselig følte de det ombord, som om en mægtig haand havde grebet i baadens kjøl og rystede den fra den ene side til den anden. Ogsaa paa et dampskib, som paa samme tid befandt sig meget længere ude, blev det bemerket, at sjøen paa angivne tidspunkt pludselig blev meget urolig.

Den nyeste foreteelse, som ved sjøskjælv gjentagne gange er blevet iagttaget, er eiendommelige, smaa vandstraaler, der giver havet et udseende, som minder om kogende vand. Ved det jordskjælv, som overgik Smyrna den 29de juni 1880, kunde man fra strandbredden se, hvorledes vandet hævedes og sank i et slags stillestaaende bølgegang, der ikke havde nogen ebbe eller flod til resultat. Denneslags fænomener er imidlertid kun iagttaget paa steder, hvor vandet var forholdsvis grundt, altsaa i havne eller kystzoner.

Et ikke almindeligt, men paafaldende sidefænomen til sjøskjælvene er de lyd, der undertiden ledsager dem. Hyppigst falder sammenligningen med en fjern torden, undertiden sammenlignes ogsaa lyden med den støi, et dampskib frembringer, naar det slipper ud damp. Talrige meddelere bruger ganske almindelige udtryk og taler om en dump rullen, raslen eller knagen, og ofte bliver lyden sammenlignet med den, der frembringes, naar et skib skurrer henover et klipperev eller en banke. I atter andre tilfælde ligner lyden den, som frembringes, naar store, tomme fade rulles henover dækket. Ved de fleste sjøskjælv synes rystelsen imidlertid at finde sted uden nogensomhelst lydfornemmelse. Grunden til disse forskjellige forhold maa enten søges i de undersjøiske jordskjælvs natur eller i den stilling, iagttageren har med hensyn til den bevægede jordflades centrum, og det er sandsynligt, at den flade, hvorfra lyden udgaar, falder sammen med centret for intensiteten af den undersjøiske bevægelse, saa at dennes egentlige centrum maaske kan bestemmes ved lydobservationer. Den flade, som berøres af rystelsen, synes ialmindelighed ikke at være stor — iallefald ikke, hvad de høiere styrkegrader angaar. Flere gange er det nemlig

iagttaget, at af to skibe, som befandt sig i faa sjømiles afstand fra hinanden, følte det ene en sterk rystelse, mens det andet ikke merkede det mindste. Derimod blev ved det Cap Verdiske sjøskjælv den 18de november 1893 stødene merket af fem skibe, som befandt sig 2½ breddegrad fra hverandre, d. v. s. paa omkring 300 km.s afstand.

Sjøskjælvene indtræffer hyppigst paa en linje i det atlantiske ocean fra det sydlige Portugal over Azorerne til henimod den 40de længdegrad vest for Greenwich, dernæst i havet omkring de vestindiske øer og endelig under ækvator i egnen om St. Paul og østenfor denne ø. I det indiske ocean er de fleste sjøskjælv iagttaget mellem Forindien og Java. Over Stillehavets mægtige flade er forskjellige observationsrækker fordelt: en i nærheden af Sydamerikas vestkyst, en fra San Franciscos nærhed over Ny Zealands nordkyst henimod Samoaøerne og endelig en i egnen mellem Japan og Molukkerne. Af særskilt interesse er udentvil det vide omraade midt i det atlantiske ocean, paa begge sider af ækvator, som paa grund af sjøskjælvenes hyppighed af forfatteren er betegnet som St. Pauls-Klippens seïsmiske zone (jordskjælvszone). Her er to af overordentlig hyppige rystelser hjemsøgte omraader, som er adskilt af et relativt roligt mellemstrøg, om end nyere undersøgelser synes at vise, at grænselinjen ikke er saa skarp, som man tidligere har antaget.

Om sammenhængen mellem de forskjellige arter af sjøskjælv og submarine eruptioner eller bevægelser i jordskorpen lover forfatteren i en senere afhandling at ville give os nærmere besked. „*Kringsjaa*“ skal følge med. *P. E.*

Korrespondance.

Julebukskikke i Norge.

Fra en høitæret indsender har vi modtaget følgende:

Med megen interesse har jeg læst Deres artikel i et af „*Kringsjaa*“*s* sidste numere om „Julebukskikkenes oprindelse“. Derved er jeg ogsaa kommen til at mindes en julebuk-oplevelse fra min tidlige barndom i Sogn, som jeg oftere har ønsket at faa nærmere forklaret, og som jeg her skal berette i det haab, at andre, som har bedre kundskab derom, vil give nærmere besked.

Det er vel nu opimod 50 aar siden — jeg var dengang omtrent 3 aar gammel — at der en kveld i julehelgen kom stigende ind i vor rummelige spisestue en flok maskerede mænd. De havde hvide skjorter udenpaa klæderne og et skjærf (de almindelig brugte halseskjærf) om livet, og, saavidt jeg husker, havde de alle lange staver i hænderne. Maskerne blev gjorte i bygden, var meget tarvelige, mørkt eller sort malede, alle af samme udseende. I spidsen for flokken, som vist udgjorde omtrent en tylvt, gik en ligeledes maskeret og hvidklædt mand med en stor julestjerne af

den almindelig paa flere steder i landet brugelige form (kun var denne større end de, jeg ellers har seet, og istedetfor at være betrukket med papir (oljet) og prydet med billeder, var denne betrukket med „sjaa", eller kalvemavehinde, af den slags som dengang i Sogn almindelig brugtes istedetfor glas til lygter („sjaalygter") og i ljoren. Stjernemanden tog plads midt paa gulvet, medens de andre stillede sig op i en ring langs væggene. Det svæver mig dunkelt fore, at der af en af dem blev trukket en ring paa gulvet med et kridtstykke; men dette tør jeg ikke sige som sikkert; jeg kan muligens have hørt at saa undertiden skeede. — Stjernemanden satte sin stjerne i dreiende bevægelse, og begyndte en sang (salme?), og, hvis jeg ikke husker meget feil, istemte de maskerede mænd i ringen ogsaa af og til nogle omkvæd. Naar jeg har sagt, at alle julebukkene var hvidklædte, maa det dog tilføies, at en af dem dannede en undtagelse; han havde en sort meget vid skindhyrefrak og sort „sydvest" paa hovedet, saaledes som fiskerne pleiede at bruge. Da der var sunget et eller et par vers, gik han frem og stillede sig ved siden af stjernemanden. Kort efter gik en høi mand af de hvidklædte — jeg troede sikkert i ham at gjenkjende vor egen gaardsgut — frem og slog den sortklædte med en lang stav (eller staur) over skuldrene, saa han stupte og blev liggende som død udstrakt paa ryggen. Manden med den lange stav gik derefter tilbage til sin plads i ringen. Efter en stunds forløb — stjernemanden havde vel sunget et vers eller to til, tænker jeg — reiste den sortklædte sig i halvt siddende stilling og begyndte at dreie hovedet til alle kanter og tog saa til at tromme paa gulvet med et par omtrent en halv alen lange trækjeppe, han havde, en i hver haand, og saaledes, at han holdt midt paa kjeppen og slog afvekslende den ene ende og saa den anden af dem i gulvet. Da han havde holdt paa en stund hermed, reiste han sig op og stillede sig igjen ved siden af stjernemanden. Og dermed var, saavidt jeg mindes, forestillingen tilende.

Det blev sagt, formodentlig af min forlængst afdøde fader, at dette skuespil skulde forestille Johannes den Døbers henrettelse. Men ved at læse Deres artikel i „*Kringsjaa*" er jeg kommen i tvil, om det ikke snarere har været et sidestykke til de engelske julebukskikke, som her omtales. Ialfald forekommer det mig, som om skuespillet har havt mindre tilfælles med de stjernemænd- og hellig-tre-kongers-optog, jeg senere har seet andetsteds. Min fader blev kort efter forflyttet til Østlandet, og jeg har selv ikke i disse snart 50 aar havt anledning til at gjense mit barndomshjem. Kanske er den her beskrevne julebukskik endnu i brug dersteds. Eller ialfald lever der vel endnu folk, som kan give nærmere udredning og forklaring, end jeg har formaaet.

Af stor interesse synes det mig ialfald, at traditionen om de gamle julebukskikke i Norge blev samlede og videnskabelig behandlede, saaledes som jeg af „*Kringsjaas*" artikel ser, at det er gjort i andre lande.

Giv ingen forrettigheder; lad lov og leilighed være lige for alle; gjør liv og eiendom trygge, — og almissegivning vil være unødig.

Ralph Waldo Emerson.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

Redaktør: H. Tambs Lyche.

BIND XI. 15. MARTS 1898. HEFTE 5.

Alpesjøer.

(Efter R. von Lendenfeld i „*Westerm. Monatsh*“).

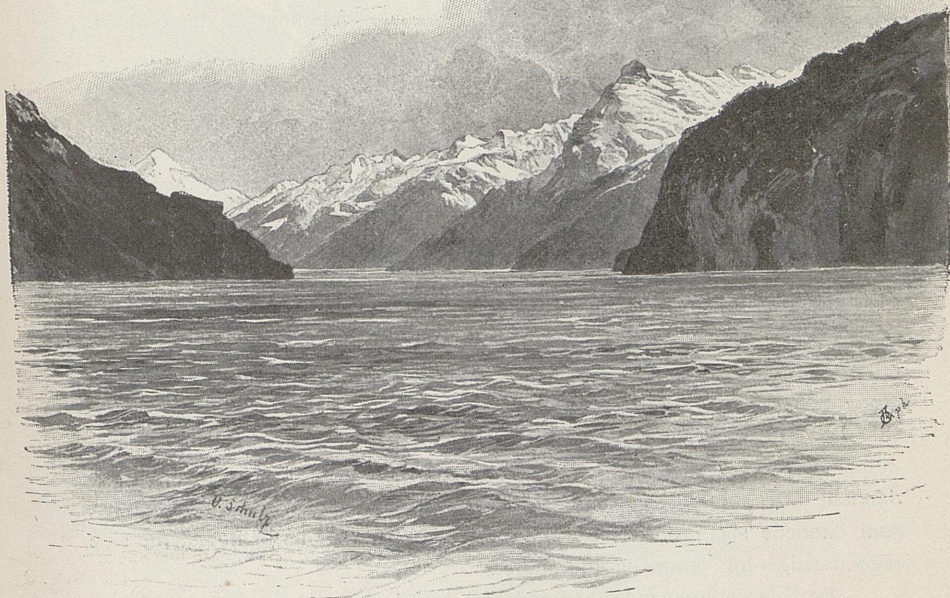

Urner=sjøen.

Den stigning af temperaturen med dybden, som man iagttager i tuneller og gruber, beviser, at jorden udstraaler mere varme end den modtager fra solen, at den er under afkjøling. Da nu et legeme gjerne bliver mindre ved at afkjøles, maa jorden ogsaa trække sig sammen, efterhvert som den bliver koldere: alle dens dele synker ind mod midtpunktet eller tyngdepunktet. Denne bevægelse kan let udføres af den hede og mere

eller mindre flydende indre jordsubstans, men den stivnede jordskorpe byder større modstand mod at trækkes ned i dybet. Under den viger den indre flydende substans, og ligesom en gigantisk hvælving maa den nu bære sin egen vægt. Men dertil er den endnu for tynd og for svag: den brister og store stykker synker i dybet, og som kiler driver disse vældige stykker de omliggende dele af jordskorpen fra hverandre og presser dem i veiret.

Po-sletten og det Adriatiske hav betegner leiet for en saadan sunken jordmasse, som har presset sammen de tilstødende rande af jordskorpen og taarnet dem op til bjerge. Den nordvestlige del af dette adriatiske rundbjerg er Alpekjæden. Denne strækker sig fra Graz (Steiermark) i vestlig retning til egnen om Chur i Graubünden, gjør derpaa en bøining mod sydvest og syd og omslutter den vestlige del af Po-sletten, brækker derpaa braat af mod øst og gaar ved Savona over i Apenninerne.

Dengang Alperne begyndte at hæve sig, samlede vandene sig naturligvis ligesom nu i dybderne og strømmede udover skraaningerne mod havet. Paa sterkt skraanende steder grov de efterhaanden ud leier, og paa fladere terræn, hvor vandets strøm og bæreevne var mindre, blev atter den udvaskede og medførte sand afsat. Vandene arbeidede paa at skaffe sig et jevnt løb ved at gjennemskjære de steilere og fylde og tilgruse de mindre steile partier. Overalt, hvor strømleierne blev dybt indskaarne maatte der opstaa svælg og slug, hvis steile vægge ikke i længden kunde holde stand mod luftens forvitrende indflydelse; stykker brødes løs og styrtede i dybet og førtes med og opsmuldredes af strømmen. Saaledes udhuledes flodleierne til kløfter, og saaledes udvidedes kløfterne til dale.

Medens nu vandet saaledes stadig arbeidede paa at skaffe sig jevnt afløb, voksede samtidig Alperne tilveirs. Men herved opstod niveauforandringer i selve strømleierne, idet disse snart blev skudt op, snart sænket. Da imidlertid niveauforandringerne havde et yderst langsomt forløb, kunde vandet ligesaa snart gjennenskjære de hævede masser, som disse dannede sig, og ligesaasnart udfylde med sand og grus de sænkninger, som dannede sig; trods niveauforandringerne beholdt derfor flodleierne sine regelmæssige løb temmelig uforandret.

De bjergopbyggende bevægelser i jordskorpen er formodentlig fremdeles virksomme i Alperne, og fremdeles arbeider ogsaa de atmosfæriske gasarter kraftig paa forvitringen af det hævede terræn og paa sænkningen og udvidelsen af dalene.

Det er bekjendt, at de europæiske Alper under istiden var bedækket med bræer. Der dannede sig under disse fordybninger, og da henimod enden af denne geologiske periode isen begyndte at svinde, samlede der sig vand i alle fordybninger. Alpekjæden gik rigt smykket med sjøer

Alleghe=sjø.

ud af istiden; ofte forbindes disse fjeldvande, der ligger i forskjellig høide, terrassevis over hverandre, med bække; de danner sammenhængende rækker af sjøer som f. eks. i Engadin. Enhver, der har vandret i Alperne, vil have

Gosau-sjøerne og Dachstein.

bemerket den overordentlige rigdom paa sjøer i bjergpassene. Vi nævner blot Geisshornsee paa det flade vandskille mellem Palten og Liesing-Thal i Steiermark; Zeller See paa vandskillet mellem Salzach og Saalach; de talrige smaa sjøer ved Fernpass; Silser See ved Malojapasset osv. Passene er de høieste steder af de furer,

som gjennemskjærer fjeldmasserne; fra dem flyder vandene ned til modsatte sider; de danner vandskillene.

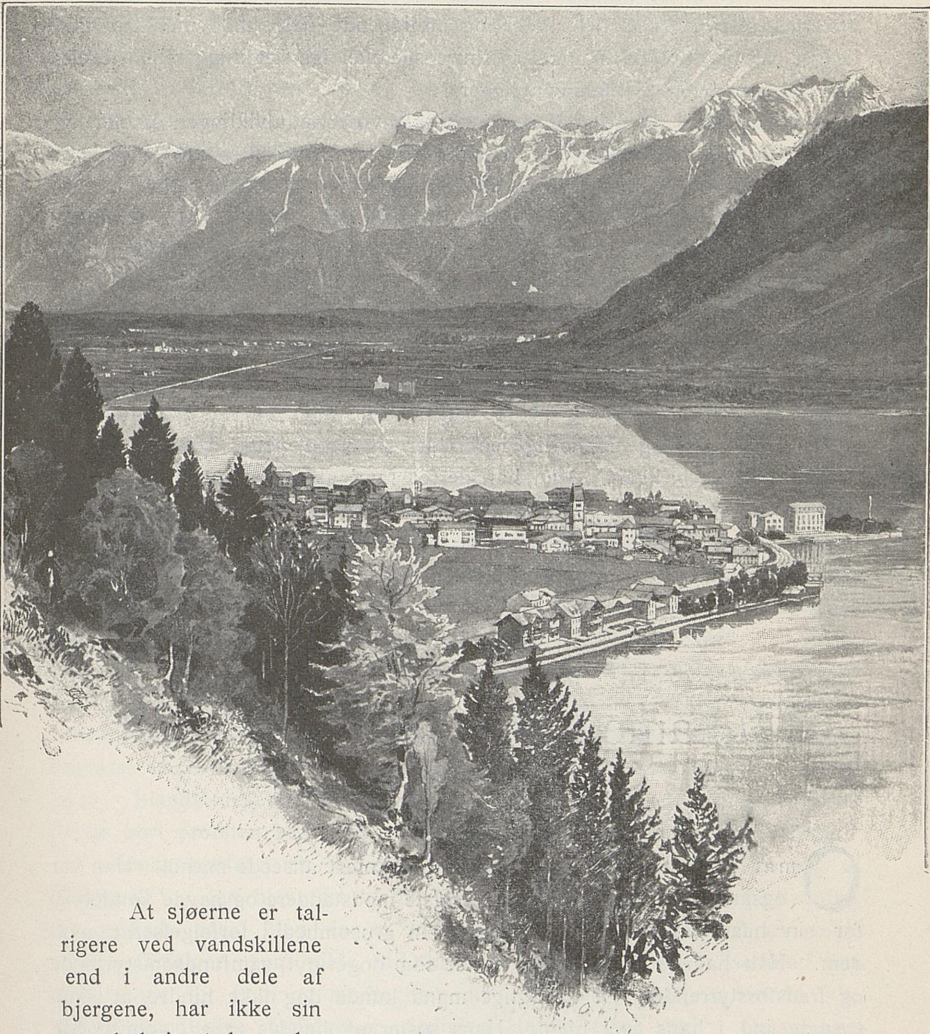

Zeller=sjø.

At sjøerne er talrigere ved vandskillene end i andre dele af bjergene, har ikke sin grund deri, at der under istiden dannede sig flere sænkninger deroppe end længere nede, men grunden er den, at bækkene ikke saalangt oppe var vandrige og stærke nok til at tilgruse de fordybninger, der ved istidens slutning var dannet af de smeltede bræer, medens bækkene længere

nede i sit løb var svulmet op og førte grus og sand nok med til at udfylde de sænkninger, de paatraf.

Enkelte af de mindre fjeldvande har utvilsomt dannet sig ved istidsbræernes skuring mod det under og omliggende fjeld, men man tror ikke længer, at bræerne har kunnet udskure saa vældige sænkninger som f. eks. det bækken, hvori Genfersjøen ligger.

I høifjeldet dannes der ogsaa sjøer, hvor bræ-udviklingen ikke er lige sterk i to tilstødende dale, og bræen i den ene dal rækker ud over grænselinjen, medens der i den anden dal enten ingen bræ findes eller blot en mindre bræ, der ikke rækker op til grænselinjen. Bækken som strømmer gjennem den dalgren, der har den mindre bræ, bliver der opdæmmet af bræen og danner en sjø, som da undertiden bryder igjennem isdæmningen og forvolder oversvømmelser i de dybereliggende dalstrøg.

Alpesjøerne er ikke evigvarende vandansamlinger. Saasnart en sjø har dannet sig, begynder atmosfærilierne (de atmosfæriske gasarter) at lægge den tør. Dybere og dybere suger dens afløb sig ind i dæmningen, som holder den, og uophørlig leirer der sig sand, grus, dynd og klippestykker i dens bækken. Man har derfor nu i alperne en mængde tørlagte dale, som henimod slutningen af istiden var sjøer, og ligeledes kan man i den øvre ende af mange sjøer se begyndende slettedannelser, som lidt efter lidt vil gro udover og lægge sjøen tør. *nk.*

Muhamed — Arabiens Profet.

Af **H. Tambs Lyche.**

VI.

Omar hed en af Mekkas mægtigste og mest anseede mænd. Han var ogsaa en af den nye læres ivrigste modstandere og havde vundet ry for sin haardhed mod de troende og sin grusomhed i forfølgelserne mod dem. Han hadede den nye bevægelse som noget nyt, samfundsomstyrtende og fredsforstyrrende. Den mægtige mand kunde dog ikke hindre, at Islam trængte ind i hans eget hjem. Hans søster og hendes mand, som boede i Omars hus, blev omvendte. Af frygt for broderen læste de Koranens blade, eftersom de aabenbaredes, i dybeste hemmelighed. En omvendt slave læste høit for dem.

En dag blev der givet Omar et vink om, at han selv gav den nye lære husly. Han skyndte sig da hjem, hvor de tre troende netop lyttede til et nylig aabenbaret kapitel af Koranen. De hørte Omars skridt, og

slaven skjulte sig i et kot. Men Omar havde sine mistanker, og den maade, hvorpaa hans spørgsmaal besvaredes, gjorde ham sikker i sin sag. Hans sinne fik magt over ham, og han slog og sparkede sin svoger. Søsteren, som vilde hjælpe sin mand, blev saaret i ansigtet, og smerte og vrede lod hende kaste al forsigtighed tilside. „Ja“, udbrød hun, „vi er omvendte. Vi tror paa Gud og hans profet. Gjør nu det værste, du ved, imod os.“ Men Omar afvæbnedes pludselig af dette mod hos søsteren og af hendes øiensynlig urokkelige tro paa den nye lære. Han stilnede og bad om at faa se et blad af Koranen. Søsteren krævede, at han først skulde tage et bad, „thi kun de rene tør røre ved den hellige skrift.“ Omar adlød og læste. Det var den tyvende sura,* der begynder som følger:

„Ingenlunde har vi sendt Koranen til dig, forat du skulde blive ulykkelig, men forat du skulde lære at frygte Gud. Den er sendt ned fra Ham, som har skabt jorden og de høie himle. Til den barmhjertige paa hans trone hører alt, hvad der er i himmelen og paa jorden, alt, hvad der er imellem dem, og alt, hvad der er under jorden. Vid, at det er ikke nødvendigt af hensyn til Gud at fremsige disse bønner med høi røst; thi han kjender dine hemmelige tanker, ja det, som ligger end dybere skjult. Gud! der er ingen guder uden ham . . . . Og jeg har kaaret dig; lyt derfor opmerksomt til det, som aabenbares dig. Sandelig, jeg er Gud, og der er ingen guder uden mig; derfor skal du dyrke mig og bede, for at du kan mindes mig . . . . . Enhver sjæl skal dømmes og lønnes efter det, som den med vilje og vidende har gjort“ . . . . . .

Da Omar havde læst en del af denne sura, som i originalsproget skal være meget vakker (delvis ihvertfald), udbrød han: „Hvilken udmerket og vakker tale!“ Omar spurgte nu videre angaaende Muhamed; hans interesse var øiensynlig vakt, og slaven blev derfor tilkaldt for at fortælle mere. Blandt meget andet kunde denne ogsaa berette, at han dagen forud havde hørt profeten bede: „Styrk Islam, o Allah, ved Abu Jahl eller Omar.“

Omar henfaldt en stund i dybe tanker og bød saa: „Før mig til Muhamed.“ Han blev ført til det hus, hvor de troende nu stadig samledes, og bankede paa. Men da de, som var indenfor, saa, at det var deres værste forfølger, som vilde ind, blev de rædde; Muhamed derimod bad dem aabne for ham og mødte ham med de ord: „Omar, vil du da ikke standse med dine forfølgelser, forinden Herren slaar dig?“ Omar, hvis beslutning maaske allerede var fattet, eller hvis overveielser pludselig tog fast form ved at møde profetens selvsikkerhed og ved i hans øine at læse den ubetvilelige hæderlighed og oprigtighed, svarede: „Sandelig, jeg vidner, at du er Guds profet!“ Glad udbrød Muhamed: „Mægtig er Herren.“

*) Koranens kapitler kaldes suraer.

Saavel Omars som onkelen Hamzas omvendelse var af den største betydning for Islam. Hamza vandt siden tilnavnet „Guds løve“ og Omar blev kalif. Med Muhameds held øgedes imidlertid forfølgelserne mod ham og hans disciple. I det syvende aar af hans virksomhed som profet udstødte Mekkas beboere ved en religiøs handling Islams tilhængere af sit samfund. Der udfærdigedes en art boycottende banbulle, hvori enhver god Mekkaborger lover at holde sig fjernt fra de troende, ikke at kjøbe af dem eller sælge til dem, osv. Denne bulle blev høitidelig ophængt i Kaaba. De troende maatte trække sig tilbage til et bestemt kvarter af byen, hvor sult snart gjorde sig gjældende paa grund af boycottingen. Mekkas beboere kunde stadig høre børnenes skrig efter mad, og tilsidst blødgjordes enkelte af forfølgerne og imod sin ed smuglede de levnetsmidler ind til de troende. Det var haarde tider for disse, men ikke en af dem faldt fra; de led med stoisk ro; deres skjæbne laa jo i Guds haand. „Hans vilje ske,“ var alt, hvormed de mødte sult og forfølgelse. Ingen tabte modet; Muhamed selv delte broderlig alle lidelser og trøstede og opflammede. „Stol paa Ham som er mægtig og barmhjertig.“

Den lille flok følte, at den havde Guds sendebud i sin midte, at den stod i stadig forbindelse med den høiere verden; fra tid til anden var det som om himmelen aabnede sig og blade af Koranen faldt ned iblandt dem.

Saaledes forblev stillingen i tre aar. Det var nu kun ved de store fester og handelsstevner, da banlysningen for faa dage ophævedes, at Muhamed kunde forkynde sin lære for større kredse og for ikke-troende. Disse anledninger udnyttede han da ogsaa paa det bedste. Han samlede om sig smaa kredse af tilhørere og talte direkte til dem eller citerede Koranen. Hans intense udelte personlighed og straalende ærlighed gjorde dybt indtryk paa alle. Lad os høre en del koranstykker, som han ved saadanne leiligheder tør have benyttet overfor forskjellige kredse af tilhørere.

„Eders Gud er én Gud. Men de afguder, som I tilbeder, har ikke skabt noget, men er selv skabte. De er døde og ikke levende . . . . . . Om I forsøgte at opregne alle Guds naadebevisninger imod Eder, vilde I snart finde det umuligt at udtrykke tallet. Gud er visselig naadig og barmhjertig, og han ved alt, baade det, som I skjuler, og det, som I gjør aabenlyst . . . . . . De iblandt Eder, som ikke tror paa det kommende liv, forkaster de klareste beviser og fornegter haanligt sandheden. Gud elsker ikke den stolte. Den, som forbliver i sandhed og stoler paa Herren, skal ikke mangle lykke hverken i denne eller i den næste verden. Som det faldende regn fremkalder nyt liv paa jorden, saa skal Guds ord vække dem til nyt liv, som vil høre . . . . Til enhver nation har Gud sendt en profet. Koranen er sendt for at opklare det, hvorom

der hersker misforstaaelse . . . . Danner eder intet billede af Gud; thi I ved ingenting om ham; I kjender blot hans velsignelser. Men hans magt er synlig overalt. Se til fuglene, hvor let de flyver mod den aabne himmel, og intet holder dem oppe uden Guds haand . . . .“

Til jødiske tilreisende kan han blandt andet citere fra Koranen: „I jøder, sandelig Gud har sendt eder det Gamle Testamente, i hvilket der er sandhed og lys; dømmer efter det; handler efter det! Men netop fordi I har faaet sandheden, høver det eder at kjende den; dersom I ikke kjender sandheden, var det bedre for eder, at det Gamle Testamente ikke var givet eder. Men I strides om betydningen af eders aabenbaring. Forat bringe fuld klarhed til alle jordens folk er jeg kommet. Jeg tror paa alle Guds aabenbaringer, og det er mig befalet at vise alle retfærdighed og kalde eder til en almindelig tro. Gud er vor Herre og eders Herre. Vi vil blive dømt efter vore gjerninger, og I efter eders. Der er saaledes ingen grund til strid eller uenighed mellem os. Men paa tryg grund staar I ikke, før I ved siden af det Gamle Testamente sætter det Nye og Koranen.“

Og til kristne:

„Sandelig Jesus er Guds profet og en sand tilhænger af Islam (det vil sige, at han lydigt underkastede sig Guds vilje). Fred over den dag, han fødtes, den dag, han døde, og den dag, han opstod! Han er Sandhedens ord. Men det er ikke for Gud at have en søn. Ære være Ham! I Bogens folk (de kristne), overdriver intet i eders religion og tal ikke usandhed om Gud! Thi sandelig Messias, Jesus, Marias søn er en Guds apostel, er Hans Ord og en Aand fra Ham. Tro derfor paa Gud og paa hans sendebud; men sig ikke: „Der er tre.“ Tag eder iagt derfor, dermed vil I være bedst tjent. Sandelig Gud er én Gud. Ære være Ham! Langt ifra Ham at have en søn. Han er tilstrækkelig i sig selv. Messias undslaar sig heller ikke for at være Guds tjener.

Til alle folk har Gud givet en lov og en vei; men havde han ønsket det saaledes, havde han skabt eder alle som ét folk. Men han har villet anderledes for at prøve eder, ved hvad han har givet hver især. Derfor vedbliver kun med gode gjerninger. Til Gud vender I alle tilbage, og han vil forklare det, hvorom i strides. Men Koranen er aabenbaret for at fuldkomme skrifterne og opklare det, hvorom I ikke kan enes.“

Vi ser saaledes, at Islam i denne tid og endnu længe efter er en yderst liberal og tolerant religion trods den intense lidenskab, hvoraf den bæres. De citerede brudstykker udgjør ogsaa fremdeles en bindende del af Koranen.

Trods al veltalenhed og toleranse vandt dog ikke Muhamed megen fremgang, om vel end hans ord i denne tid saaedes i mange hjerter for senere at spire. Han kunde undertiden blive mismodig for et øieblik,

naar han saa de lyttende klynger opløse sig, uden at én nærmede sig ham. „Vilde du, o Gud“, kunde han da udbryde, „saa var det ikke saaledes.“ Men næste øieblik havde han atter ydmygt bøiet sit hoved under „Guds Vilje“.

Hans onkel Abu Talib søgte at overtale ham til at opgive det frugtløse profetarbeide. Han udmaler for ham de uoverstigelige vanskeligheder, som blot er begyndt. Men svaret lyder: „*Bragte man end imod mig solen paa min høire og maanen paa min venstre haand for at tvinge mig til at afstaa fra mit forsæt, sandelig, jeg vilde ikke afstaa derfra, før Herren har givet seir til min sag, eller jeg selv er gaaet under.*“

VII.

I det tiende aar af Muhameds profetiske virksomhed løstes atter bannet mod hans tilhængere; men forfølgelserne blev blot desto bitrere. Der var nu omkring ét hundrede disciple i det hele. Det var nu den hele synlige frugt af ti aars virksomhed. Profeten var nu 50 aar og Khadija 65. Trofast havde hun støttet og styrket ham i al hans gjerning i disse aar: men til hans og Islams uheld døde hun nu. Muhamed sørgede dybt og var en tid utrøstelig, men „ogsaa sorgen kommer fra Gud,“ og vi maa bøie os under Hans vilje med taalmodighed. Han tog sig atter sammen, men savnede altid dybt sin moderlige hustru, trods de mange senere giftermaal, hvoraf dog neppe noget tilhørte den samme klasse som hans ægteskab med Khadija. Havde hun været nogle aar yngre, turde Islams historie have været fri for disse senere forbindelser.

Ikke mange maaneder efter ægtede han en enke, Savda, som han synes at have holdt meget af. Formodentlig trængte vel ogsaa profeten nogen til at stelle og holde hus for sig. I Østen har man i et saadant tilfælde neppe andet valg end en hustru eller en slavinde. Men kort efter forlovede han sig ogsaa med *Ayesha*, datter af hans gode ven Abu Bekr. Ayesha var blot mellem 6 og 7 aar gammel, saa om noget virkeligt ægteskab kunde der ikke blive tale paa nogle aar; hun blev imidlertid senere den aldrende profets yndlingshustru.

Her staar vi overfor det første af de punkter i Muhameds liv og Islams historie, hvor vi, som er opvoksede i det kristne Vesten, føler den beundring, vi hidtil har kunnet føle for den enslige, taalmodige, uforfærdede profet, lide en alvorlig knæk. Hvor meget større og noblere han vilde staaet frem for vore tanker, ifald han efter Khadijas død havde vandret den ensomme mands vei gjennem livet. Hvor han synker for os ved disse mange samtidige hustruer, i hvis huse, der senere omgiver det første Tempel, han tilbringer sine dage, en uge hos den ene, saa en uge hos den anden. Vi kan ikke lade være at tænke paa mormonprofeten i Utah.

Men dertil har vi ingen ret. Muhamed var østerlænding. Han og hans saa ikke mere galt i flerkoneriet end Abraham og Jakob. Det var for dem en naturlig ting. Det kunde ofte føles som en pligt, en forsørgelsespligt.

Man har talt, som om Muhamed bebreidedes for at have oprettet en polygamisk religion. Det er naturligvis usans. Han fandt polygamiet som den alment anerkjendte institution. Han prædikede ikke mere imod det end de jødiske profeter i sin tid gjorde. Han fandt institutionen der som hevdet, hellig og for det østerlandske samfund, som det var organiseret, næsten en nødvendighed. Han tvilte ikke selv paa dets retmæssighed. Havde ikke næsten alle Guds udvalgte mænd i det Gamle Testamente havt flere hustruer? Hvem vilde gjøre sig bedre end Abraham, med hvem Gud talte som med en ven." — Men institutionen trængte ingen retfærdiggjørelse for Muhamed; der var ikke skygge af tvil i hans sind angaaende den.

Alt, hvad han gjorde, var at regulere og give love for ægteskabet i det hele. Koranen fastslog det høieste antal af hustruer, en troende kunde have, nemlig fire. Den gav strenge love angaaende mandens pligter mod sine hustruer og disses friheder og rettigheder. De betryggedes i sin stilling som aldrig før. Og det maa erindres, at i den muhamedanske verden finder ingen kvinde sig tvungen til at sælge sit legeme for det daglige brød. Under Islams banner findes ingen prostitution. Man faar sætte det op mod dens flerkoneri. Det er en verden uden drukkenskab og uden prostitution, thi Koranen forbyder ogsaa den troende at drikke vin. Det mest almindelige er ogsaa, at en islamit kun har én hustru, og mere end to er vistnok en sjeldenhed. Faa andre end sultanen har det fulde tilladte antal — foruden medhustruer.

Det eneste, der her kan bebreides Muhamed, og det bliver snarere en beklagelse end en bebreidelse, er, at han ikke saa klart og høit nok til at øine engiftet som det ideale i hvert fald, og at intet ord derom faldt fra hans mund.

Saavidt religionen selv. Men uheldigvis faldt profetens eget eksempel under dens krav.

Medens den kun tillader høist fire hustruer, havde Muhamed senere betydelig flere. For at forsone sig med Koranen, bad han Gabriel aabenbare en ny paragraf, hvori profeten blev undtagen fra den almindelige lov! Lidt uheldigt for en inspireret profet og lovstifter, og naar den tid kommer, vil vi ogsaa finde, at vi kun med nogen vanskelighed kan fastholde den fulde sympati for ham.

Da fremgangen i Mekka havde været saa liden, besluttede Muhamed at prøve, om han kunde finde bedre grund i nabostæderne. Først prøver han sig i byen Tayif. Paa den øde fjeldvandring, som fører did, ledsages

han blot af den tro slave Zeid. Alt slaar feil. Beboerne lytter en stund til ham; men da han fordømmer deres afguderi og daarlige levesæt, forarges de, og driver ham ud af byen med stenkast og nøier sig ikke dermed, men forfølger ham paa hjemveien. Atter skuffet, atter forfulgt, kommer følgende bøn, ikke uværdig en plads i det Gamle Testamente, fra hans læber:

„O, Herre! Jeg beklager mig for Dig over min styrkes svaghed, over mine planers utilstrækkelighed og min ubetydelighed overfor medmennesker. O, du Allerbarmhjertigste! du er de svages Herre, og du er min Herre. I hvis hænder vil du overgive mig? I hine fremmedes, som forfølger mig paa alle kanter, eller i mine fienders derhjemme, hvem du har tilladt at faa magten over mig? — Lige godt for mig, hvis kun *du* ikke vredes paa mig. Jeg søger tilflugt i dit naadige ansigts lys, det lys, der adspreder mørket og giver fred baade i denne verden og den næste. Du viser vrede, indtil du er behaget, og der er ingen magt eller frelse uden i dig."

— I Medina har hans ord fundet bedre jordbund, hjemvendte pilgrime har bragt dem med sig, og der er allerede en liden kreds af troende. Forfølgelserne i Mekka bliver stadig værre; det gamle samfund vil ikke længer taale det nye iblandt sig; det truer med aaben krig. Muhamed sætter sig da i forbindelse med de troende i Medina. Tolv mænd derfra kommer i al hemmelighed ned til Mekka og møder Muhamed udenfor murene. Der aflægger de den høitidelige troskabsed til den nye religion og pagt: „Vi vil ingen tilbede uden Gud den Ene. Ikke vil vi stjæle, ikke bedrive utugt, ikke dræbe vore børn,*) ikke bagtale nogen; ikke heller vil vi negte profeten lydighed i noget, som er ret."

Efter at have aflagt denne ed, vendte de tolv tilbage til Medina for der at berede alt for overflyttelsen af de troendes samfund. Den nye lære spredes virkelig ogsaa meget hurtigt i Medina, og Muhamed kan snart sige til sine forfulgte mekkadisciple: „Flygt til Medina, der vil I være trygge." Den ene efter den anden drager ogsaa afsted, og der er snart blot faa tilbage. Dette ærgrer det gamle samfund; de har ikke lyst til at se dem undslippe sig for at bygge op en naboby. Og deres raseri vender sig helt mod Muhamed. Der holdes høitideligt raad, hvor det besluttes, at han skal „skaffes afveien". Ingen enkelt vover dog at paatage sig at dræbe ham. Det foreslaaes, at en af hver slegt skal paa et givet tegn og alle samtidig støde sin dolk i hans bryst. Men selv hertil synes modet at mangle.

Abu Bekr opfordrede gjentagende Muhamed til selv at flygte til Medina, men svaret lød: „Min tid er endnu ikke kommen." Han vilde først vide

*) Sigter til den i Arabien og Østen i det hele almindelige skik at dræbe overflødige nyfødte piger. Islam gjorde det fuldstændig af med denne ældgamle skik, hvor den vandt frem.

sine disciple i sikkerhed. Endelig indfinder han sig en dag hos Abu Bekr med den besked, at han nú er rede til at drage afsted, og samme nat flygter de to ud af byen til de omgivende fjelde. Men hans fiender ventede denne flugt, og velvæbnede afdelinger gjennemstreifede bjergene i alle retninger. Den anden nat tilbragte de to mænd i en klippehule. Muhamed sov fast, men Abu Bekr lyttede ængsteligt til fjerne lyd, som snart blev til skridt, der kom nærmere og nærmere. Snart kunde han høre forfølgernes stemmer og endog se dem ret over sig, hvor hulen havde en aabning. Dersom en af dem saa ned, maatte han se dem. Forfærdet vækkede Abu Bekr den sovende profet og udpegede faren. „Ifald en af dem ser ned, er vi fortabte." Muhamed tog sin ledsagers haand: „Tænk ikke saaledes, Abu Bekr, vi synes blot at være to, og dog er der en tredie med os, den Almægtige."

De tilbragte tre døgn i hulen. Forfølgerne forsvandt da, og de fortsatte reisen til Medina uden anden fare.

Dette er den store *Hegira* (udvandring), efter hvilken muhamedanerne daterer sin tidsregning. Muhameds flugt fandt sted den fjerde dag i den første maaned af det første aar af Hegira (20. juni 622 e. K.)

(Forts.)

Fremskridt paa det elektriske omraade i de sidste 10 aar.

Ogsaa en autoritativ udtalelse om elektricitetens anvendelse paa almindelige baner.

(Efter Elihu Thomson i „*Forum*").

Forfatteren er blandt de første praktiske og teoretiske elektrikere og har selv bidraget i meget stor udstrækning til det fremskridt, han skildrer. Hans ord om anvendelsen af elektrisk drivkraft for jernbaner maa derfor tillægges betydelig vægt. Han deler ikke mr. Spragnes mening om vandfald, men anbefaler deres anvendelse.

Vi har alle været øienvidner til den eventyrlige vækst og udbredelse af den elektrotekniske verden. Vi sender meddelelser pr. telegraf over land og under hav. Elektriske signaler bringer et moderne brandvæsen i fuld virksomhed faa øieblikke, efter at ilden først opdages, eller vi noterer tidens flugt i et system af byuhre.

Paa børsen viser elektriciteten prisers stadige stigning og fald verden over. Polititelegrafen afskjærer forbryderens flugt. Det samme medium,

som i telefonen over store afstande bærer den menneskelige stemmes svage toner med lysets hurtighed, overfører ogsaa tusender af hestekræfters energi og fordeler den til belysning af vore gader, verksteder, butiker og hjem. Det største elektriske søgelys kan næsten maale sig med solen i straalende klarhed, eller vi kan have en lampe saa liden, at dens lys blot svarer til 1/10 af et stearinlys's styrke. Elektriske motorer ventilerer vore bygninger, driver vort maskineri og elevatorerne i vore bygninger. Vi reise hurtigt med elektriske vogne, der drives af en strøm i en luftledning, hvorfra ogsaa vognen oplyses og opvarmes.

Ved større verkstedsanlæg overføres ofte kraften til de forskjellige bygninger ved elektricitet, og elektriske smaabaner fordeler raamaterialier og det færdige produkt. I kulgruber hugges og fremføres kullet ved elektrisk kraft, der samtidig driver de store ventilatorer. Metaller smedes og sveitses ved elektrisk varme, og enkelte smeltes ud af stenen ved elektricitet.

Kraft overføres lange afstande over kobbertraad, og vandfalds energi anvendes til mangfoldig brug langt fra kraftkilden. Nye og værdifulde stoffe opdages og fremstaar ved den elektriske ovns umaadelige hede. Diamanter kan nu fremstilles elektrisk af sod.

Telefonen kan først siges at være bleven kjendt som et praktisk brugbart apparat ved Philadelfia-udstillingen i 1876; men det er dog først de sidste ti aar, der har seet dens forbausende udbredelse over by og land. Hvilken forretningsmand vilde nu tænke paa at undvære telefon? Hvor *kunde* vi undvære den?

I 1887 holdtes der i Amerika et nationalt møde af ledende sporveismænd. Et spørgsmaal fremsat til diskussion gik ud paa, hvorvidt det vilde lønne sig og være praktisk at omdanne hestebaner til elektriske. Spørgsmaalets fremsættelse blev heftig fordømt; man havde vigtigere sager at behandle og kunde benytte tiden bedre end til diskussion af saa fantastisk og teoretisk et spørgsmaal.

Der havde vistnok da været enkelte elektriske sporveie i drift (ca. 20 vogne), men ikke med afgjort held.

Fem aar senere var der faa hestebaner tilbage, og samme aar mødte atter de ovennævnte mænd; men nu gik de i alle diskussioner og drøftelser ud fra, at man blot havde med elektriske baner at bestille.

Ikke alene har den elektriske sporvei erobret hestebanernes plads. Den har ogsaa trængt sig ind paa jernbanernes felt og forbinder by med by, bygd med bygd. Udrustningen, vognenes bekvemhed har ogsaa gjort store fremskridt i disse aar.

For faa aar siden ansaaes en dynamo for at være „stor“, hvis den var paa hundrede eller to hundrede hestekræfter. Nu bygges de meget almindeligt paa 2000 hestekræfter, og dynamoerne ved Niagara er paa 5000.

Før 1887 var det i det store hele blot storbyerne, som besad noge elektrisk belysningsapparat. Nu derimod har endog smaa landsbyer si elektriske lys. Der er i de Forenede Stater i drift omtrent 3000 lys centralstationer foruden mindre anlæg. De repræsenterer en kapital paa 1800 millioner kroner.

De store fremskridt skyldes i væsentlig grad indførelsen af flerfoldig eller frem og tilbage vibrerende strøm. Denne art strøm muliggjør nemlig overførelsen paa længere afstande af meget store kraftmængder, hvad den jevntløbende strøm ikke tillod.

I alle konstruktive detaljer har der ogsaa været jevn og rask fremgang, saaledes at det neppe længer gaar an at sige, at elektrotekniken er i sin barndom. Dens verktøi og maskineri er for det mekaniske øie næsten fuldkomne, langt nærmere fuldkommenhed end dampmaskinen.

Paafaldende er det altid, til hvilken mangfoldig brug elektriciteten kan anvendes. De store lysstationer afgiver ikke alene fra den samme gadeledning strøm, som tænder de store buelamper, og samtidig strøm, som er afpasset til de smaa glødelamper; men der afgives ogsaa betydelig energi til at drive allehaande motorer, for elevator- og ventilationstjeneste og til drift af alslags maskineri. Der afgives ogsaa fra samme ledning energi til magasinbatterier, til at ophede metaller eller varme værelser, eller til kogning. Lægen og operatøren tapper sine smaa elektricitetsmængder fra samme ledning og anvender den til behandling af sygdomme, undersøgelser, visse operationer og til at frembringe røntgenstraaler.

Det bedste eksempel paa en mangfoldig anvendelse af elektricitet fra samme kraftkilde har vi dog i Niagara-anlægget. Her tvinges enhver til at fatte betydningen af den billige og aldrig manglende kraft, der udvikles under vandets fald. Rundt om Niagara vokser der op en betydelig industriby, og industrierne bestaar delvis af saadanne, som elektriciteten selv har fremkaldt. Byen oplyses naturligvis fra vandfaldet, og de elektriske baner rundt omkring drives derfra. Saa er der f. eks. en carborundum fabrik. Carborundum er et stof, som opdagedes i den elektriske ovn. Det er næsten saa haardt som diamant og benyttes til slibning. Det fremstilles af sand og koks plus den elektriske strøm. Aluminium, som for faa aar siden kostede 240 kroner pr. kg., tilvirkes nu ved Niagara til omtrent samme pris som messing. O. s. v.

Der er mange vandkraftanlæg, hvor baade kraftoverføringens længde og de overførte kraftmængder langt overgaar alt, hvad man endnu har erfaring for ved Niagara. Ingen grænse kan endnu sættes for den afstand, hvorover et vandfalds kraft kan elektrisk overføres med praktisk udbytte. Det afhænger af kulpriser, osv. Vi kanske sige, at grænsen for tiden ligger gjennemsnitlig et eller andet sted mellem 45 km. og 150.

Den største vanskelighed, elektroteknikeren har havt at overvinde i de sidste ti aar, er vel konstruktionen af et praktisk og effektivt maskineri for elektriske sporveie. Driften er her saa ujevn, og de ydre forhold syntes i begyndelsen saa antagonistiske til elektriske forhold, at udsigterne for den elektriske sporvei længe og ofte syntes mørke og nedslaaende nok. Men der kom den ene forbedring efter den anden, indtil maskineriet nu kan bygges næsten fuldkomment.

Elektrisk drift ansees nu som den eneste, der passer for sporveie og som den absolut bedste for luftbaner og underjordsbaner.

Det har ogsaa vist sig, at man ved elektriske motorer kan opnaa betydelige hastigheder — over 90 km. i timen er fastslaaet som let opnaaeligt —, og at disse motorer kan bygges sterkere end noget lokomotiv kan blive.

Elektriciteten synes i virkeligheden bestemt til i en nær fremtid at revolutionere passagertrafiken mellem store byer. Den lethed, hvormed elektrisk drift kan indføres paa dampbaner og benyttes samtidig med dampdrift, vil betydelig lette elektricitetens indførelse paa de store banenet. Fremtiden vil se de nuværende lange tog erstattes af enkelte vogne eller af to, tre sammenhængende vogne. Togene vil selvfølgelig afgaa med kortere tids mellemrum. Toghastigheden vil sandsynligvis blive større end nu, da mindre tid vil trænges til at stanse og atter faa toget i fuld gang. Desuden er der ingen lokomotiver at bytte eller vand og kul at tage ind. Der bliver ingen diskomfort fra røg eller gnister, ingen fare for skogbrand. Lokomotivet vil blive erstattet af motorer paa selve vognakslerne. Billigt brændsel kan benyttes i centralstationerne, og den mest økonomiske udnyttelse deraf let anordnes. Hvor vandkraft kan erholdes 45—65 km. fra linjen, kan den benyttes ved overføring istedenfor kul.

Udsigten for indførelsen af elektricitet paa de almindelige banenet er saaledes meget opmuntrende. Ja, sagen er, at der allerede planlægges store foretagender i denne retning.

Foruden disse fremskridt, som alle kan se, er der en hel legion, som kun fagmænd kjender, og hvis værd de alene kan paaskjønne. Det store publikum faar blot se og benytte det færdige produkt, men har ingen mistanke om, at elektricitet har spillet en rolle ved dets fremstilling. Næsten utallige er de fabriker og industrier, hvor elektriciteten nu finder anvendelse i en eller anden form.

Store fremskridt er ogsaa gjort i retning af nøiagtige maaleinstrumenter for den elektriske strøm. Og som ordnet videnskab har ogsaa elektroteknikken i det sidste tiaar gjort betydelig fremgang. Vi arbeider nu mindre i mørke. Vi har virkelig en systematisk elektroteknik.

Paa det mere rent videnskabelige eller teoretiske omraade, har Hertz's eksperimenter resulteret i Marconis „traadløse telegraf“. Den har blot taget de første barneskridt for os, og hvad den vil bringe det til, er det umuligt at sige. Røntgens opfindelse har allerede fundet betydelig praktisk anvendelse, særlig i hospitaler.

Denne hurtige vækst af en elektroteknisk verden maa naturligvis ogsaa berøre dybt alle sociale og økonomiske spørgsmaal. Man ved, at ingen sociolog kan overse dampmaskinens hurtige udbredelse i de tidligere aar af dette aarhundrede. Den ændrede fuldstændig alle sociale forhold. Men om blot sociologer vidste det, gjennemgaar vi nu ved elektricitetens omsiggriben en lignende omdannelse af alle samfundsforhold. Byerne ændres. Levevis ændres. Samfund mellem menneskene bliver langt lettere end før. Forbedringer i vore arbeidsmetoder og kommunikationsmidler skaber nye muligheder for folkets rigere liv. Virkningerne af den elektriske sporvei alene, som de allerede sees i de Forenede Stater, maatte være en interessant studie for en økonomist eller sociolog. Det moderne liv omdannes jevnt i alle dets forhold ved disse nye mekaniske tjenere for mennesket.

Sfinxen.

(Af Ernest Hello's *„l'homme“*).

I.

Antiken fordærvede alt; men den giver merkværdige lektioner til den, der vogter sig for at blive ført bag lyset. Vi tvinges til at beundre den, og denne beundring forvilder os dobbelt. Først narrer den os til at respektere det, som er foragteligt, og siden forhindrer den os i at opdage den sandhed, som er gjemt paa dybet bag løgnen. For at drage nytte af en løgn maa man nemlig kjende den tilbunds. Man maa gjennemskue den. Man maa være det modsatte af en nar. Man maa være kemiker og udskille giften af den substans, som indeholder giften. Man tror, at arsenik indeholder guld. Men hvor dybt maa man ikke være trængt ind i arsenikens natur, hvor fuldstændig maa man ikke have bemægtiget sig dens hemmelighed for at opdage guldet!

Man kan forholde sig til giften paa tre maader.

Den første bestaar i at opsluge den, og det er det almindeligste. Da beundrer man antiken, indsuger giften og dør.

Den anden bestaar i at støde den fra sig uden at lære den at

kjende. Da bliver den unyttig. Det er, hvad de gjør, der skjærer over en kam og banlyser alt, hvad der hører til antiken.

Den tredie bestaar i at analysere den, stjæle dens hemmelighed og rive til sig dens hjerte.

Da finder man guldet i arseniken og sandheden i historien.

II.

„Hvilken sandhed," sagde de Maistre, „gjemmer sig ikke bag hedendommen!"

Og til støtte for sin paastand opregner han en masse eksempler. Han nævner de hemmeligheder, som antiken har forraadt. Thi antiken forraader de hemmeligheder, som er den betroet. Den forraader dem paa to maader: Den røber dem, og den fordærver dem.

Til de hemmeligheder, som antiken forraader, skulde de Maistre have kunnet regne Sfinxen.

Sfinxen er et udyr, som forestiller skjæbnens gaade: Man maa gjætte gaaden eller sluges af udyret. Hvad kan være mere vanvittigt? Men hvad er dybere, om bare menneskene forstod at læse!

„Gjætte!" Dette ord i det menneskelige sprog er i sandhed forunderligt. Thi den handling, det forudsætter, synes ikke at staa i menneskelig magt. Og alligevel har det en betydning for menneskene, der faar en til at skjælve. Til at udføre denne handling, gives der ingen kjendt metode, og alligevel kan ingen sige, for hvilken sorg den udsætter sig, som ikke udfører den.

Historien om sandheden og historien om vildfarelsen er begge fulde af tilfældigheder, som synes at bero paa ren slump. Livet blander sammen personer og ting: det gode, det onde, det middelmaadige, det meget gode, det meget onde, det sublime og det afskyelige. Jorden, som er graa, synes at kaste en graa kappe over alting. Menneskene ligner hverandre øiensynlig meget. Klædedragten afstedkommer en kunstig ulighed, skik og brug en anden, blygsel en, forstillelse en, uvidenhed en, man lever paa skinnet.

En uendelig mængde slør skjuler virkeligheden. Menneskene forraader ikke sine hemmeligheder; de bevarer sin uniform.

Et menneske, som fra sit vindu ser ned i en fuldpakket gade, skulde forfærdes, om det kom til at tænke paa de herlige eller uhyggelige virkeligheder, som gaar forbi uden at sige sit navn, afslebne, skjulte, dybt forstilte, — den ene saa lig den anden, hvis man bare fæster sig ved skinnet. Men denne tilskuers forfærdelse skulde forøges, om han ved synet af denne ukjendte mængde skulde sige til sig selv:

Mit liv beror kanske paa et af de mennesker, som gaar forbi her

under mine vinduer; kanske der nu ved min port staar et menneske, som jeg venter, eller som venter mig. Men der staar jo mange ved min port. — Om den, som jeg mener, befinder sig der, paa hvilket tegn skal jeg kunne kjende ham igjen?

Menneskenes særskilte liv, nationernes offentlige liv, det hemmelige instinkt, literaturen, romanen, historien, mindet om det forgangne, det nærværendes behov, venten paa fremtiden, alt viser menneskene, at de maa gjætte, — og der gives ingen udsigt til at gjætte rigtig. — Deraf Sfinxen.

III.

Betragtningen af de ting, som man maa gjætte, men som man ikke gjætter, har ført antiken til bredden af en afgrund, og afgrunden har draget sit bytte til sig. Denne afgrund er fatalismen. Paa fatalismens yderste rand, bøiet over dybet, ligger Sfinxen i en hemmelighedsfuld og forfærdelig stilling.

Om fatalismen var sand, var alle spørgsmaal uløselige, og det eneste svar, som kunde passe for dem alle, var haabløs fortvilelse.

Men somoftest er de spørgsmaal, der fremkalder et haabløst svar, daarlig fremsatte spørgsmaal, og de fortvilede svar er ofte lige lidet overtænkte, som de synes dybe.

IV.

Her i verden gives der bestandig *et ubekjendt* at søge, et X, et stort X, som trodser alle algebraens hjælpekilder. Den antike Sfinx vilde, at der ikke skulde gives noget svar.

Der gives et svar, og vi kan dræbe Sfinxen.

Hvad skal man gjøre for at gjætte?

En fattig mand nærmer sig og beder om gjæstfrihed.

Tænk, om det var herrens engel! Eller om det var en morder!

Hvad skal man da gjøre for at gjætte? Behøves der en tankeanstrengelse, en forbausende kraftudvikling af iagttagelsesevnen?

Nei, her er hemmeligheden; at gjætte er at elske.

Spørg alle dem, som har gjættet, hvad de har gjort.

De har elsket, det er alt.

Fornuften, overladt til sig selv, forvilder sig ud paa et hav af tanker. Livets problem stiller sig iveien for den, og om magnetnaalen har mistet retningen mod Nordpolen, og kompasset viser feil, da kan fornuften meget let komme i praksis til tvil og i teorien til fatalisme.

Den antike Sfinx er den afmægtige fornuft, som ender i fortvilelse og overgiver sig til døden, Kjærligheden kjender bedre sin vei. Den naar i praksis til lys og i teorien til retfærdighed.

V.

Her er en herlig sandhed: den belønning, der gives den, der gjætter, og nægtes den, der ikke gjætter, peger hen paa en høieste grad af retfærdighed, langt over den retfærdighed, der udtaler sig i regler.

Den, som gjætter, belønnes, fordi den, som gjætter, er den, som elsker.

Den, som ikke gjætter, belønnes ikke, fordi den, som ikke gjætter, er den, som ikke elsker.

Den, som elsker storhed og elsker den forladte, naar han kommer, skal gjenkjende storheden, om den findes.

Den, som møder paa veien et menneske, der behøver ham, skal kjende behovet, om han elsker dette menneske. Den, som møder paa veien det menneske, han selv behøver, skal kjende igjen den, han søger, om han elsker ham nok til ikke at misunde ham den plads, han optager som den, der giver og tilgiver.

Henrik Ibsen.

1828 — 20. marts — 1898.

I.

Den dag, „John Gabriel Borkman“ kom ud, gjorde jeg et eksperiment. Jeg traadte nemlig ind i boghandelen med de ord: „Er *den* kommen?“ Jo da! Man forstod mig fortræffelig. „De mener Ibsens bog . . .“

Man kan trygt opstille det som regel: hvergang en bog af Ibsen kommer ud, er den *den* for os. For alle os literatur-interesserede skandinaver. Jeg vil ikke sige mere. For Europa er saa stort og dets aandsliv saa mangfoldigt, at det er vanskeligt at blive „*den*“ for hele Europa. Men vi tør vel kaste handsken og udfordrende spørge: Hvilken forfatter staar nærmere ved dette maal — om jeg maa kalde det saa — end Henrik Ibsen? For det at være en dannet mand, — det betyder nu overalt i Europa foruden mange andre ting ogsaa det: at have kjendskab til Ibsens digtning. Og naar man siger om en mand, at han er literært dannet, saa har man overalt i Europa ogsaa dermed sagt, at han har opgjort sig sin mening om Henrik Ibsens digtning. Hvor uendelig mange gange har det ikke passeret hver reisende nordmand, at han i udlandet har faaet hæderstitlen: landsmand af Ibsen. Mer end nogen anden har Ibsen virket til at bære Norge frem i Europa. Naar vi bringer den aldrende digter vor hyldest paa hans 70-aarige fødselsdag, saa har vi alle en stolt følelse af, at ved ham den norske aand har trængt ind overalt, og overalt øver en

mægtig indflydelse paa Europas tanke-liv. Dette kan paavises ved en bibliografisk statistik over Ibsenliteraturen; et saadant arbeide foreligger udført med priselig nøiagtighed fra I. B. Halvorsens haand. Festskriftet til jubilæet den 20de marts vil bringe et supplement, der fører denne bogliste helt frem til festens øieblik. Men psychologisk-historisk at skildre den ekspansion i Europas aandsliv, som den norske poesi gjennem Ibsen har vundet, det hører allerede til de opgaver, der er ifærd med at overstige et menneskes kræfter — og opgaven vokser med lavinens fart. Som Shakespeare og Goethe er Ibsen ifærd med at blive — en videnskab.

Der er ogsaa et andet ydre træk (om vi kan kalde det saa), der slaar os ved betragtningen af dette digterlivs verk. Har Ibsen og hans samtidige bragt norsk digtning i anseelse rundt om i Europa, saa er det ogsaa først dem, der heltud har faaet poesien anerkjendt som selvstændigt aands-yrke her i Norge. Skridt for skridt har poesien emanciperet sig som social stilling herhjemme. I vore oldeforældres tid sled en norsk digter som assessor i høiesteret, som sorenskriver i Thelemarken eller som lærer paa Kongsberg. Dengang gaves der vistnok norske poeter, men ingen norsk poesi. Disse digtere bar sit poet-navn som et ordenstegn, til at hænge udenpaa deres borgerlige dragt, eller i det høieste som et fripas for en smule ekscentrisk væsen, og overfor deres poesi har efterslægten hævdet sin ubarmhjertige ret — til at glemme. Saa kom et slægtled, hvor digterne var rigsarkivarer og professorer i filosofi. Man følte, at der var noget her i Norge, som hed poesi, og man maatte knytte dens prester til det allermest eleverede aandsarbeides kaar. De kunde ikke undvære den borgerlige stillings drapperi; men det, som de først og fremst er, det er digtere. Det faldt ikke folk dengang ind, og det falder ikke nu deres biografer ind, at spørge efter deres meriter som filosofer og arkivarer. Men Ibsen og hans samtidige har først bragt det til fuld gyldighed, at det at være digter, det er et yrke jevngodt med det at være høiesteretsassessor, sorenskriver, skolebestyrer, arkivar og professor, et yrke, man kan drive aabenlyst og uden at gjemme sig bort bag et universitetskateder eller en arkivpult. Om Bjørnson hed det, da han var rus, at han „vilde blive digter“. Ære være dette slægtleds digtere, at de har baaret poesien saa langt frem i nordmænds omdømme! Og den af dem, som har havt den haardeste kamp at bestaa under denne strid for sit digterkald, er visselig Ibsen. Klinger de ikke som et skrig disse ord af hans ansøgning til kong Karl: „Det hviler i Deres Majestæts kongelige haand, om jeg skal maatte tie og bøie mig under den bittreste forsagelse, som kan ramme et menneskes sjæl, — den forsagelse, at maatte slippe sin gjerning i livet, at maatte vige der, hvor jeg ved, at der er givet mig aandens vaaben til at kjæmpe, og dette er for mig tifold tungt; thi jeg har indtil denne dag aldrig veget.“

Det er ikke bare socialt, at dette slægtleds digtere har emanciperet poesien. Det er dem, det skyldes, at man kan tale om norsk poesi uden at gjøre noget forbehold ved noget, der falder ind under begrebet poesi. Jeg tænker ikke paa, at de har kompleteret de poetiske rubriker; — ikke paa det, at det norske drama før Ibsen nogenlunde svarer til det nordiske drama før Holberg — man kan trygt paastaa det, trods al den succes d'estime, som Wergelands farcer og dramaer faar i alle literaturhistorier. Nei, jeg tænker her paa noget andet. Først med denne generation bliver den norske poesi en fuldstændig verden, — en verden, saadan som den, vi lever i; en verden med menneskeslægter. Wergeland skabte den norske poesis idéverden; men hos ham bliver mennesker til blomster og blomster til mennesker. For det, som Wergeland kalder mennesker, det er ikke mennesker, men æoner, verdensaander. I Welhavens digtning aabnede sig billedet af Norges natur, og folkelivet tegnede sig dæmrende gjennem folkesagnet. Men er menneskene her andet end staffage? Det er med denne digtning ikke godtgjort, at den norske poesis verden er beboelig, at man der kan leve et menneskeliv, naar vi derved *forstaar* ikke bare at vegetere som figuranter i et genrebillede, men i fuld udstrækning at gjøre brug af sin menneskelighed, fuldtud at tænke, føle, lide, handle, — kort sagt: at udvikle sig til karakter og at optræde som karakter. Kort før det første virkelige menneske af Ibsensk oprindelse — fru Inger — saa lyset, forekommer der vistnok i Norges literatur som enkeltstaaende fuldkommen levende eksemplarer af arten menneske en amtmandsfamilie, men disse eksemplarer var ikke forplantningsdygtige. Det er fra fru Inger og fra Bjørnsonske bønder, at den norske literaturs levende menneske atter nedstammer.

II.

Dette er imidlertid bare literaturhistoriske betragtninger, og det er ikke til saadanne, at det forestaaende Ibsen-jubilæum først og fremst kalder os. Under vore tidsforhold at betragte Ibsen som et historisk fænomen, det viser — havde jeg nær sagt — at man staar fremmed for sin tids aandsliv. Dersom man vilde lade sig nøie med at anstille saadanne tilbageskuende betragtninger over Ibsens verk, saa vilde en saadan Ibsen-kritik stemple sin forfatter som en Jørgen Tesman, — langt mere end om han havde ladet sig nøie med at studere og skrive om husfliden i Brabant i middelalderen. Men Henrik Ibsen kan ikke forstaaes af nogen Jørgen Tesman; thi at skrive om Henrik Ibsen er at skrive om en af „fremtidens kulturmagter". Henrik Ibsens kunst er ikke en kunst, som man blot kan betragte; det er en kunst, som ægger, udfordrer, saarer, — en kunst, som ligefrem kræver, at man skal tage personligt forhold til den. Saa bliver det at studere Ibsen altid

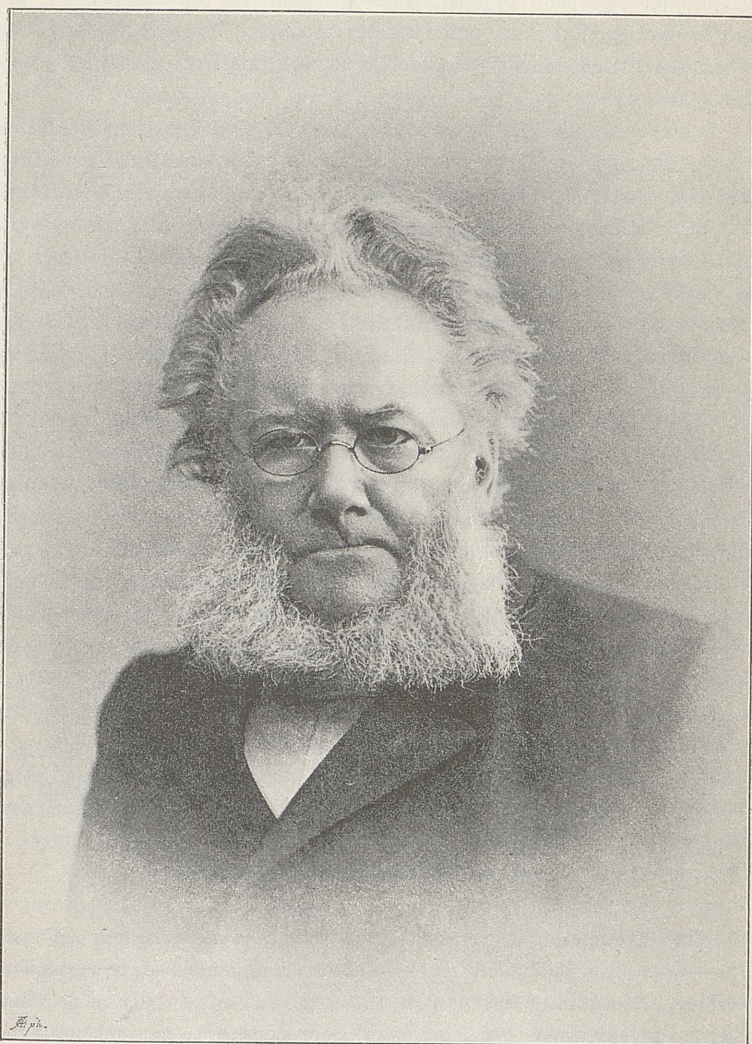

Henrik Ibsen.

tillige et selvstudium. Har det at digte for digteren været „at holde dommedag over sig selv“, saa gjælder her det samme ogsaa om den efterdigtning, som læseren uvilkaarlig foretager sig. Det er, som Ibsens digtning uvilkaarlig sætter sig fast i os; den stiller problemerne for os, saa den bliver et led af vor egen tanke; — den ryster os, saa den bliver en del af vor egen samvittighed. Den lader os ikke i fred, for den har slaaet ned i os og er levende i os.

Det er vel ingen læser givet at have et umiddelbart forhold til Ibsens digtning, saadan uden videre at holde af den. Det er ikke altid derved, at han interesserer os, at han vinder vort hjerte; som hans vers mangler det melodiøse, mangler hans digtning det umiddelbart betagende. Ibsen som personlighed, som aand, staar stadig overfor os som en fremmed skikkelse; hvert hans verk er ligesom digtet ud fra en særfølelse, noget, der skiller ham fra os; ikke ud fra en følelse, som vi uden videre har tilfælles med digteren. Der er ingen af hans helte, som vi gjerne vilde gjøre os til et med. Derfor forekommer saa mange af Ibsens verker underlige, derfor har han erhvervet sig et ry for uforstaaelighed. Ja, mere end ved andre store digtere forekommer det os paafaldende ved Ibsen, at han *dog* kan gaa omkring blandt os i hat og frak og snakke som et almindeligt menneske. Men netop dette fremmede ved ham gjør, at vi ikke bliver færdige med ham. For vi føler, at i dette særegne reiser sig noget idealt, noget, som er et hoved høiere end alt folket, og vort blik retter sig uvilkaarlig opad. Ibsen har selv villet det saaledes; han har villet „bringe sit folk til at tænke stort“. Saa kommer det at studere Ibsen uvilkaarlig til at blive det samme som at gaa i skole hos Ibsen, — et forsøg paa med ens egne tanker at naa digterens.

III.

Netop det særegnes ret overfor det fælles er grunddraget i Ibsens digtning. Det første ord, som Ibsens muse har at forkynde os, Catilinas udbrud:

„Jeg maa, jeg maa, saa byder mig en stemme
i sjælens dyb.“

— kunde ikke det anvendes som løsen for alle Ibsens helte? „I sjælens dyb“ — der ligger den lov, som skal bestemme over deres liv. Denne selvbestemmelsens lov — om man vil kalde den saa — det er grundloven i Ibsens digtverden. — I samme mon, som dette krav fra sjælens dyb opfyldes, og i samme mon, som dette krav fra sjælens dyb svigtes, — i samme mon vinder og taber personligheden sig selv. For det er kaldet, personlighedens viljeretning, som præger menneskets karakter. Slig ser Henrik Ibsen det. Personligheden er som hint „tredje rige“, grundlagt baade paa frihed og nødvendighed; thi personligheden er baade selvbestemt og selv-

bestemmende. Et andet kald, en anden viljeretning end den oprindelige, kan ingen tage sig til; det er bare en illusion, om han vil det. Peer Gynt, som vil „være sig selv i stillingens medfør", han taber netop sig selv, fordi det er „stillingen" og ikke „sjælens dyb", som er det bestemmende: der resulterer deraf kun et liv uden sammenhæng, det ene lag bagenfor det andet og ingen kjerne i jordløgen. At der her findes spor af personlighed, at Peer Gynt nogensinde har været sig selv, — det er en af hans skrøner, større end nogen af dem, han nogensinde har fortalt.

Og se saa paa den anden side den modsatte feil, forsyndelsen mod kaldet, ikke af feighed, ikke af lyst til at gaa „udenom", men af ærgjerrighed og magtlyst, af brændende begjær efter „at være med", som Borkman kalder det: Skule, som „er en kongsarm, kan hænde et kongshoved ogsaa", men ikke „den hele konge". — Skule er „Guds stedbarn paa jorden" — d. v. s. en mand, som ikke mangler andre forudsætninger for sin daad end netop dette mystiske kald. Da Haakon udbryder: „Hvad er det, som lokker jer! kongsringen, kaaben med purpurbræm, retten til at sidde bænket tre trin over gulvet, — usselt, usselt — var *det* at være konge, da kastede jeg kongedømmet i eders hat, som jeg kaster en skjærv til en tigger," — da svarer hertug Skule dybt krænket: „I har kjendt mig, fra I var barn, og dømmer mig slig." Nei, det er ikke blot magtens glans, han efterstræber. Alt det ideale i kongedømmet er det, som hans hjerte higer efter. Da Haakon nævner sin store kongstanke at gjøre nordmændene til et folk, at ene trønder og vikværing, — da risler det gjennem Skule som is og ild; den besætter ham. Det er den, som han først og fremst vil rane fra Haakon. Men hans forhold til den bliver stedse blot det luende begjær, aldrig den trygge besiddelse. Og i hans haand skaber denne eningens fædrelandstanke oprør, blodsudgydelse og vildskab. Hans søn Peter, der ved deres første møde er „ren som Guds lam", ham gjør troen paa og kampen for denne kongstanke til en kirkeraner ja, det er meget nær, at den gjør ham til det lille kongsbarns morder. Skule selv føler rædslen over alt det frygtelige, som spirer af hans kongedømme; bag al vildskab, der luer frem af hans forpinte bryst i stridens bærsærkgang, ligger tvilen, den golde, ufrugtbarhed skabende; — ja, tvilen paa sin egen tvil, vampyren, født af tomhed og begjær. Han vil eie kongstanken, — men Guds kald lader sig ikke tage med vold. Netop fordi han øver vold mod selve denne kongstanke, netop derfor hævner kongstanken sig paa ham, vender sig hærjende mod ham og hans: øde og vildt bliver det, hvor den farer hen over sindene: sjæleforhærdelse og sjælenød, ban og blodskyld . . . Og da Skule har lænket sin og Peters sjæl til kongstanken, da bliver der kun en maade, hvorpaa han kan enes med den. Kongstankens mand vorder han kun en stund i sit liv, — da han gaar i døden for den: i kongstankens navn kan han fælde sin egen og sønnens dødsdom.

Det er to modpoler, som aabenbarer sig i Peer Gynt og Skule. Den ene tager kaldet ud af „stillingens medfør“, gjør hver tilfældig situation, som livet bringer ham i, til et kald. Han faar da mange kald, men alle er de falske, alle er de „kun i klæderne skaaret“ og efterlader kun ligegyldighedens tomhed. Skule derimod tager kaldet ud af sit begjær; men falsk er hans tro, at han eier kaldet; der er nu, som der altid har været, et slug mellem ham og det, han attraar. Og fra det øieblik, han raner kaldet, aabner dette slug sig i hans egen sjæl: alle hans sjælsevner synker deri, hans mod synker ned deri som afmagtens trods og vildskab, hans besindighed som nagende, gold grublen. Der, hvor hans ord bliver til daad, gyser han for den, — kaldet, hvis idé skulde sone al brøde, det er en løgn, og da griber ham den rædsel, som kommer, naar afgrunden aabner sig i ens egen sjæl, afgrunden, hvorover hans livsverk er bygget. Resultatet er hos begge, baade hos Peer Gynt og Skule, det samme: tomhed, den enes personlighed er vasket væk af sløvhedens lunkne bølge, den anden svid væk af vildskabens tærende brand. Men tomheden paa den ene eller anden maade er straffen for at forsynde sig mod kaldet, personlighedens mystiske urgrund.

IV.

Den tyske romantiker Novalis siger etsteds: „En person er billedet af en idé“. Istedenfor dette ord idé, som har for os et præg af noget, der udelukkende tilhører forstandens omraade, sætter vi ordet ideal, der for os betyder noget mere omfattende aandrigt, noget, der paa engang omfatter baade forstand, vilje og følelse. Mon ikke denne aforisme da rammer det centrale i Henrik Ibsens menneskeopfatning? Det er denne opfatning, som gjør ham til digter; digter — det vil ikke sige blot en, som gjør kunst efter opskriften l'art pour l'art. Nei, siger Ibsen, *digter,*

det er hver den mand,
i skolestue, tingsal eller kirke,
hver den i høiheds eller ringheds stand,
der *øiner idealet bag sit virke.*

Og naar Ibsen saa sit kald i at bringe folket til at tænke stort, er det aldeles den samme opgave, han har valgt sig, som han har givet Brand, hvis arbeide er at virke for, at

frem af disse sjælestumper,
af disse aandens torsoklumper,
af disse hoder, disse hænder,
et *helt* skal gaa, saa Herren kjender
sin *mand* igjen, sit største verk
sin ætling, Adam, ung og sterk.

Alle hovedpersonerne i Ibsens dramaer har et bestemt forhold til sit ideale kald. Det kan være saa, at de har sit egentlige jeg overgroet med

snylteplanter — som Peer Gynt og Steensgaard —; at de har svigtet sit kald her i livet som Karsten Bernick — overalt er det idealet, kaldet, som adler deres færd eller bringer hevn over dem.

Mangelen paa personlighed, det at mennesket er en brøk i ondt, en brøk i godt, og at hver brøkens del slaar brøkens hele rest ihjel, — mod den reiser Ibsens hele digtning fra Catilina til Borkman en protest. Thi personligheden er for menneskets karakter baade alfa og omega, baade grundlag og maal.

Men derved bliver mennesket ikke blot billedet af et ideal, men ogsaa billedet af dette ideals tilstand i den stridende kirke, som vi kalder menneskelivet. Kaldet kan ikke blot forfeiles, idet man stiller sig falske opgaver; det kan ogsaa svigtes. Thi idealet kræver: intet eller alt. Hvert lidet gran, som man ikke vil ofre idealet, det er en afgud; og personligheden kan ikke dyrke to guder. „Akkordens aand er satan“.

Digtet om kaldet, — det er „Brand“.

Manden med Guds kald reiser sig trodsig mod det slapsind, der ikke vil sætte sig selv ind, hvor det gjælder, reiser sig alvorsfuld truende overfor det letsind, der blot vil se lyst og leg, overfor al halvhed, der vil flikke paa tilværelsen, der nøier sig med løfter og høistemte stunder istedenfor daad og den personlighedens løftning, som kun vindes ved at bringe idealet sig selv og sit som offer. Stort og fagert, mægtigt som en stor verdensvirksomhed tegner kaldet sig for ham. Og saa maa denne storhed — ofres for kaldet selv: i den trange bygd er der gjerning at gjøre, og til den gjerning er Brand manden. Der gaar op for ham: det er ikke personlighedens storhed, men dens helhed, det gjælder om; og personligheden vokser først og fremst indad.

Indad, indad — det er ordet.
Did gaar veien. Der er sporet.
Eget hjerte, — *det* er kloden,
nyskabt og for Gudsliv moden.

— — — — — — — — — —

Ingen bramfuld storverks-handling
løfter slegten til forvandling,
vækkelsen af rige evner
bøder ei dens sjælerevner.
Det er viljen, som det gjælder,
viljen frigjør eller fælder,
viljen hel, i alt det spredte,
i det tunge som det lette.

Og for dette kald maa hjem og livslykke, Alf og Agnes ofres; Agnes's moderkald maa ofres for Brands høiere kald, ubarmhjertig maa Brand rive modersorgen ud af hjertet paa sin hustru, hver klud, der minder om det

døde barn, maa skjænkes bort, og maa skjænkes villigt. Og er det i hjertet og i viljen, at offerhandlingen frigjør personligheden, da er det ikke nok at gjøre, hvad en formaar, thi

viljens pligter
ender ei, hvor evnen svigter.

V.

„Intet eller alt!“

Offer for kaldet udover evnernes maal, pligt til at ville det umulige! Er det ikke, som personligheden overstiger sine egne grænser?

Ibsen har i tidt citerede ord betegnet sin digtnings grundtanke som „kampen mellem higen og evne, mellem vilje og mulighed“. Men naar vi skal gaa rigorøst frem, maa vi stille det paradokse spørgsmaal: Gives der hos Ibsen begreber om evne og mulighed? Gives der afsluttende maal for personligheden?

Menneskets higen overstiger mulighedens grænser: „det vidunderlige“ og „det umulige“, det er ord, som lyser over, som lokker og drager de Ibsenske personer.

Og menneskets pligt, — den gaar ogsaa udover det tilfældige lavmaal, som dets evner kan fylde. Mennesket er forpligtet til at ville, hvad det aldrig formaar at udføre. For det er bare et *fristerkor*, som synger for Brand,

Orm, du aldrig vorder lig ham,
thi i kjødet er du skabt,
gjør hans gjerning eller svig ham,
ligefuldt du er fortabt.

Thi forpligtelsen til at følge Jesus efter hører ikke op, fordi om han ikke kan det. Og naar mulighed og evne hverken hører med til pligt eller higen, — hvor bliver det da af dem? De er kun skin og tomhed, væsner, fødte ud af øieblikkets stilling. De er tilfældigheder, ikke nødvendigheder. Personligheden kan udvikle sig forbi og udover dem. Og personligheden skal udvikle sig forbi og udover dem. Thi personligheden er uendelig. Netop i higen, stræben, vorden ligger menneskelighedens midtpunkt, og higen, stræben, vorden det er egenskaber, som tilhører uendeligheden. Det, som skiller mellem menneske og trold, er at budet lyder til troldet: Vær dig selv *nok!* men til mennesket: Vær dig selv! hvad der betyder akkurat det modsatte. Denne forpligtelse til i vilje og i stræben at gaa ud over sine egne grænser, — det er *kravets store paradox*, som uvægerlig stilles til personligheden, og det er menneskets særkjende, at det ikke faar lov til at „være sig selv nok“, ikke slipper undaf dette kravets paradox.

Men kravets store paradox mødes af *løsningens store paradox* — det, som knappestøberen udtrykker i det gaadefulde ord: „at være sig selv

er sig selv at døde.“ Det er forsagelsen, resignationen. Den staar som et etisk høidepunkt i den Ibsenske livsanskuelse: „seirens seir er alt at miste,“ siger Brand. Netop i forsagelsen, opgivelsen af alt, uden forbehold og uden grænser, ligger menneskets seir over sig selv. Det er denne seir, Falk vinder, da han byder Svanhild at kaste ringen; det er den, som Rebekka West vinder, da hun gaar „saa gladelig“ i møllefossen for Rosmers skyld; det er dens glorie, som lægger sig over Agnes, da hun villig har ofret det sidste stykke barnetøi efter Brands store bud: intet eller alt. Det er den, som lægger blodets purpurkaabe om Skule, da han gaar i døden for Haakons kongstanke.

Hvad er der da ved denne forsagelse, som har saadant etisk værd, at den kan fuldt ud veie op mod det store kravets paradox, som stilles personligheden? Læg merke til: Falks kjærlighed til Svanhild, — den er ikke blot en ideal opgave, den betyder for ham ogsaa livets lyse lykke fra dag tll dag. Kongstanken er for Skule ikke blot et livsverk, men den betyder ogsaa — selv om vi ikke regner magtens glans og pragt for noget — dog fra dag til dag den stolte, lykkelige følelse af at være folkets høvding. Ingen af dem har tillid til sig selv, tro paa, at de fra dag til dag kan føre idealet til seir i livets kamp. De indser, at *evnen* svigter dem. Men evnen er ligegyldig for personligheden; viljen er forpligtet ud over evnernes rækkevidde. Og derfor staar for dem det store *valg indenfor idealet selv.* De vælger — om man saa kunde udtrykke det, — mellem idealet selv og sit livs forhold til idealet. De opgiver det lykkens lys, den aandens glans, som falder over det menneskes liv, der er idealets bannerfører, de forsager den løftning, det skjænker fra dag til dag at bære idealet i sit bryst, — dette sit eget ideale liv ofrer de for idealet selv, fordi de indser, at det var en synd mod idealet at binde det til deres egne usle og svage evner, der ikke kunde bære det frem gjennem livet i den høihed, som idealet fordrer at hæves til. At være skilt fra idealet, det er „alt at miste“, — Ulrik Brendel er jo ikke reduceret, før han kommer og tigger om et par aflagte idealer —; men for idealets egen skyld at rive sig løs fra idealet, — det er „alt at miste“, saaledes at det bliver „seirens seir“. Denne forsagelse er løsningens store paradox; i den gaar personligheden ud over sine egne grænser; det er en viljeshandling, som naar ud over evnernes rækkevidde. Thi i dette valg har menneskets vilje gjort sig helt ud til ét med idealet uden forbehold; men derved har personligheden i valgets øieblik ogsaa frigjort sig fra sig selv. Den har ofret hele sin fremtid, for idealets skyld gjort den til det intet, hvortil alt forvandles, naar idealet tages fra det. Saaledes har den i dette sit valg helt ud gjort sig til et med idealet. Derfor er denne seir fuldstændig i sig selv; den er noget absolut, som ligger over livets relativiteter. Den er

„det vidunderlige,“ hvortil personligheden kan hæve sig. I den er det problem løst, som forholdet mellem ide og liv altid stiller, thi gjennem forsagelsen forvandler personen sig helt til idealskikkelse.

VI.

Ibsen har stedse staaet midt i den norske literaturs udvikling. Han har skrevet historiske dramaer, dengang alle norske dramaer var historiske. Han har ivrigere end nogen anden villet „lufte ud, hr. pastor“, dengang alle forfattere vilde „lufte ud“ samfundet. — Og han har atter vendt sig mod menneskeskildring uden direkte sigte paa samfundet, — akkurat slig som hele vor literatur i 90-aarene har gjort det. — Man kunde saamæn beskylde ham for, at han — paradoxets digter — har været normal i sin udvikling.

Dette vil dog kun sige: den udvikling, Ibsen har gjennemgaaet som digter, det er for idealernes digter den naturlige bane. Er det ikke saa, at idealerne første gang aabenbarer sig for os i de store historiske personligheder? Er det ikke saa, at naar vi saa har faaet øie og sind opladt for idealerne, — at vi da føler, hvor de gjør sig gjældende, eller hvor de skulde gjøre sig gjældende i det liv, vi stadig har for vore øine, at de lyser frem for os i sin sammenhæng med eller i sin strid med det liv, som omgiver os? Først naar man her har seet og følt idealets paa engang styrkende og truende magt, først da faar det ogsaa saadan livsfylde i vort indre, at det kan præge personerne uden hensyn til historiske begivenheder eller samfundsreformatoriske tendenser.

Og baade i sin historiske digtning og sin samfundsskildring har Ibsen heltud været ideernes digter, levet i ideernes verden. Man har rost hans historiske dramaer for lokalfarvens troskab. Det kan være, at man har ret; men det er en ting, som den moderne kritik bryder sig lidet om. Brunetière har endog paastaaet, at der paa teateret ingen lokalfarve gives. Det klinger paradoxt, men det har meget for sig. Alle digterverker, som vi læser, de har plads for skildringer af tider og folkeslag, af livssyn og lidenskaber, som er os fremmede. Thi ad studiets vei kan vi leve os ind i fremmede tanker og følelser. Men paa teatret er der ingen plads for noget studium: vi staar umiddelbart ansigt til ansigt med kunsten. Og da er alt, som ikke er *vort* tillige, dødt og magtesløst; kun forsaavidt som det har almenmenneskelig gyldighed, kan hine tiders liv gjøre indtryk paa os. Og vi maa tilstaa, at Ibsen stadig mere og mere har løsgjort sine historiske dramaers karakterer fra den historiske begivenheds lænker, og mere og mere gjort dem til rene ideskikkelser. Sjelden er Ibsen mere ideernes forkynder end i sine to sidste historiske dramaer Kongsemnerne og Keiser og Galilæer. Hvilken scene i Kongsemnerne er mere uforglemmelig end

samtalen mellem Skule og Jatgeir-skald? Og i den er vi langt, langt borte fra begivenhederne i Norge aar 1240. Naar *der* tales om tvilen paa sin egen tvil, der er tusmørket, værre end døden, — er det ikke da, som om digteren griber dybt i vor egen tids barm? Og Keiser og Galilæer, — det er ikke først og fremst til det romerske keiserrige, — først og fremst er det til det „tredie rige", at dette drama leder vore tanker hen.

Man kan iagttage det samme forhold, naar Ibsen optræder som vort nutids-samfunds revser. Han har ikke villet spare os, det er vist. Og dog — vort samfund er dog i Ibsens skildring meget respektabelt. Herregud! er det saa farligt, at Bernick i et knibetag ikke har modsagt de løgnagtige historier, der gik om svogeren, naar hele brede Atlanteren laa imellem svogeren og hans rygte her hjemme? Er det saa farligt, at den korrekte Helmer forløber sig lidt overfor sin hustru, naar han faar vide, at hun har skrevet falsk? Eller at pastor Manders lader sig kaste blaar i øinene af en hykler som Engstrand? I anden del af Over Ævne har Bjørnson i en eneste akt samlet mere af det moderne samfunds brutale elendighed end der findes i alle Ibsens dramaer tilsammen. — Sagen er, at det ikke er *behovernes*, men *idealernes* krav, som Ibsen fører frem mod samfundet, og da behøves der ingen brutalitet i skildringen. Idealistens rigorøse opfatning kan nok gjøre det af med det stakkars samfund alligevel.

Bismarck har engang sagt, at i de moderne samfund sker enhver ting som resultat af et kompromis. Kompromisset er betingelsen for alle tings eksistens. Der kan vel ikke tænkes nogen mere diametral modsætning end den, som der er mellem et saadant samfund og den Ibsenske idealisme, der kræver „intet eller alt" og forkynder, at „akkordens aand er Satan". Det er da ikke saameget det eksisterende samfund, som selve samfundsinstitutionen, Ibsen vil tillivs. „Dette med lov og orden," siger fru Alving. „Jeg tror mangengang det er *det*, som volder alle ulykkerne her i verden."

Ibsen er anarkist.

For Ibsen vil: *personlighed* — og staten vil: *ikke personlighed* —. Hør, hvad statens mand, provsten i „Brand", lærer os:

Se, staten er, hvad knapt De aner
nøiagtig *halv* republikaner;
den hader frihed som en sot
men ynder lighed saare godt.

— — — — — — — — — — —

Før var enhver et kirkens led;
nu er han en personlighed;
og det er staten ikke tjent med . . . .

— — — — — — — — — — —

I alle ordnens forhold røbes
en lov, skjønt den forskjelligt døbes

I kunsten kaldes den for skole
og i vor krigerstand, saa vidt
jeg mindes kan, at holde tritt.
Ja, *det* er ordet, kjære ven.
Did er det, staten stevner hen.
Den finder springmarsch gaar for vidt,
paa stedet marsch er den for lidt;
for hvermand lige lange skridt,
for hvermand samme takt i foden, —
se, det er maalet for metoden.

Samfundet er personlighedens fordærvelse; det stænger personligheden inde, indenfor grænserne af loven, eller af det som „gaar an“. Og værst er de smaa samfund, de, som føler sig moralsk trygge. Ja, denne moralske tryghed er en hindring for personlighedens udfoldelse — og tildels en betingelse for samfundenes liv. Man *maa* være tryg paa det, som samfundet mener; man faar ikke lov til at undersøge. „Kjære frue,“ siger pastor Manders, „der er mangfoldige tilfælde i livet, da man maa forlade sig paa andre. Det er nu engang saaledes her i verden, og det er godt. Hvorledes skulde det ellers gaa med samfundene?“ Og fru Alving svarer lúnt ironisk: „Nei-nei, De kan ha ret i det.“ Lov, orden, samfund, — alle disse magter udefra, der kommer med sine bud, kan Ibsen ikke taale; netop fordi de er *normerende*, hader han dem; alt det, som er norm, er nemlig personligheden modsat; thi personligheden har loven for sin vekst i „sjælens dyb“ og ingensteds ellers. Slig ser han det som digter, og derfor er han lov, orden, samfund modsat. Da Foldal siger, at loven ikke kjender hensyn til undtagelsesmennesker, afviser Borkmnn ham barsk med sit: „Du er ingen digter, Vilhelm“ — og her er Henrik Ibsen ganske sikkkert af John Gabriel Borkmans mening. Som digter maa Foldal først og fremst have følelsen for personligheden, — og da falder hensynet til loven bort. Da Nora forlader sin mand og sine børn, bryder hun med samfundet; hun tror ikke længer paa lovene, forstaar ikke, at lovene kan forbyde hende at frelse sin mands liv ved at skrive falske veksler. Hun vil „se at komme efter, hvem der har ret, samfundet eller jeg.“ Hun vil „forsøge paa at blive et menneske,“ og derfor kan hun ikke længer tro, hvad der „staar i bøgerne“ eller „hvad presten Hansen sagde.“ Hun vil tænke efter og undersøge, om det er rigtigt, „eller ialfald om det er rigtigt for mig.“ Kan vel et samfund bestaa, naar det, som er rigtigt for den ene, ikke er rigtigt for den anden? Har ikke et samfund ophørt at eksistere, naar det ikke længere kan give en lov, der er almengyldig? Et samfund uden lov og orden, svarer ikke det begreb til hin berømte firkantede cirkel?

VII.

Det er som bekjendt ikke altid, at en anarkist betyder en bombekaster. Det er heller ikke bestandig, at en anarkist betyder en revolutionær. Ibsen kan nok ville være saa konsekvent, at naar syndfloden er kommet over vort samfund, han da vil lægge torpedo under arken. Men han vil ikke være med paa at sørge for vandflom til verdensmarken. Ikke nok med, at Ibsen er aristokratisk radikaler, at han ved, at de fornemme er de frisindede, at han vil have „pudelmennesker“ og ikke „kjøtermennesker“, at han afskyr „den forbandede kompakte liberale majoritet.“ Nei, ikke engang de organer, som skal til for at gjøre revolution, vil han vide af. For en revolution er af de ting, der kun kan gjøres af flere; — er en ting, hvortil man maa faa folk med sig; — og dermed har vi straks skabt et revolutionært *parti*. „Men et parti,“ siger Ibsen gjennem dr. Stockmans mund, „det er ligesom en kjødkværn, det. Det maler alle hovederne sammen til en grød, og derfor saa bliver de ogsaa grødhoder og kjødhoder, alle i hob. Og en partihøvding er ligesom en ulv ser De, — han er ligesom en forslugen graaben — han behøver saa og saa mange stykker smaafæ om aaret, hvis han skal bestaa.“ Nei, partihøvdingen maa udryddes. Ja, om det er kampen selv, striden, som udfægtes mellem partierne, da er ogsaa den noget, der maa bort. „Menneskene blir onde under den strid, som nu paagaar,“ siger den fredelige Rosmer. „Her maa komme fred og glæde og forsoning i sindene.“ Væk med partier og partihøvdinger — slut med partiernes strid! Kan vi ikke da sige: Adieu, revolution! Dr. Stockmann kan teoretisk have ret i, at han er den sterkeste, siden han staar alene. Men for at faa „jaget graabenene over til det fjerne vesten,“ maa han begynde med at opdrage sine børn, det vil sige, at trække veksler paa fremtiden. Og man kunde fristes til at komme med det nærgaaende spørgsmaal, om ikke fremtiden her som i „*Brand*“ kunde betegnes som den tid, der aldrig kommer.

Partierne er de organer, som i regelen forbereder begivenhederne i de udviklede samfund. Det er dem, hvorigjennem samfundet skrider frem, deres strid og ening afgjør, hvorledes samfundet skal komme til at se ud. Men de tilhører ikke urelementerne i et samfund.

Samfundet bygger paa familien; blodets baand er det faste, ubrydelige, der holder sammen slægt, stamme, folk. Lader da Ibsen denne samfundets stam-celle urørt og uantastet af sin kritik? Ogsaa her er hans anarkisme ubønhørlig. Man kunde finde sig i, at kaptein Alving er en fremmed for Osvald, naar denne ingen anden erindring har om sin far, end at han engang har faaet ham til at kaste op. Lad ogsaa gaa, at hans mor, som han har levet borte fra, siden han var liden, maa vinde ham,

før hun har ham. Men at Karsten Bernick, hvis ømmeste tanke har været sønnen, at han maa „vinde sin søn“, eller at Allmers, som stadig har strævet med sin lille Eyolf, at han „aldrig har eiet sit barn,“ — det er dog et temmelig stivt stykke. Og Nora, som løser sit ægteskab, fordi en dag „det vidunderlige ikke skede“. At hun saadan med et opdager, at Helmer har været en „fremmed mand“ for hende, uagtet hun otte aar igjennem har elsket ham indtil tilbedelse! Ja, svigter ikke grunden os nu! Samfund, parti, familie, ægteskab — nul og nichts alt sammen! Intet baand, der knytter sammen, saa det holder.

Nei, over andenmands frihed kan ingen raade. Ikke tage ansvaret fra ham. Ikke direkte paavirke ham. „Vil du frigjøre og lutre menneskenes sind?“ spørger Kroll.

Rosmer.

Nei, kjære — jeg vil bare søge at vække dem til det. Gjøre det — det maa de selv.

Kroll.

Og det tror du, de kan?

Rosmer.

Ja.

Kroll.

Ved egen kraft altsaa?

Rosmer.

Ja netop ved egen kraft. Der findes ikke nogen anden.

Dette er ikke blot ment i religiøs henseende. Det gjælder for Ibsen ogsaa socialt. Uden at hvert menneske forædler sig selv, bliver der ingen almindelig forædling af. Den gives nemlig *ingen solidaritet mellem menneskene.*

VIII.

Dette betyder naturligvis ikke, at verdens befolkning er femten hundrede millioner menneske-øer. Menneskene lever her i verden tæt ind paa hverandre og faar naturligvis mangehaande indflydelse paa hverandre. Ja, Ibsen, som ophæver samfundet, har — i Fruen fra havet og i Bygmester Solness — været inde paa den tanke, at der gives personer, som er udrustede med en mystisk magt over sine medmenneskers sind. De har underlagt sig andres vilje, saa at deres bud er uimodstaaelige, saa at endog deres ikke udtalte ønsker ad en rent mystisk vei bliver andre en lov. Men dette er selvfølgelig undtagelsestilfælde, ja, det er fænomener, der vidner om sygdom i personligheden. I almindelighed og under normale forhold staar menneskene overfor hverandre som uafhængige personligheder, hver med sit bestemte kald, sit anlæg, sin livsgjerning, sit ansvar.

Man skulde derfor tro, at det vilde være uudholdeligt at være anarkist. Thi menneskene lever sammen dag for dag; og naar der intet bindende forhold gives mellem dem, maa jo livet hver time af dagen blive krig, en alles krig mod alle, hvor man aldrig er sikker for baghold og snarer for sin personlighed. Det er kun et, som kan gjøre det muligt at holde livet ud med denne livsanskuelse: den magt, som ikke love, ikke forhold har, den kan ligge i personlighederne selv. De kan ved en indre udvikling føie sig efter omgivelserne. Træet kan forandre sin vækst efter den nye jordbund. Det bliver anderledes end det var; men det er ikke forkrøblet, ikke kuet. Det er ligesaa sundt, som det var; men det er sundt paa en anden maade. Det er fuldt ud sig selv; men det at være sig selv er nu noget andet for det, end det var før. Paa samme maade har menneskene det: „Det kan — siger Ballested — aklam-aklimatisere sig. Jo, jo, — jeg forsikrer Dem, fru Wangel, de kan a-kli-matisere sig.“ Og Ellida tilføier: „Ja, i frihed kan de det.“

En skildring af en saadan aklimatisationsproces med dens kriser har Ibsen leveret i *„Fruen fra Havet“*. Dette stykke faar en særlig interesse for os, fordi det giver os et indblik i Ibsens tankegang paa det punkt, hvor hans anarkisme vil sammenføie og ikke adskille. Vi faar her se, hvorledes, under hvilke forhold og paa hvilke betingelser en saadan bøining og forvandling af personlighedens natur kan foregaa. Man indsaa dette allerede dengang bogen udkom; der lød et forundringens udraab: den gamle skeptiker Ibsen er jo bleven positiv! Og saa saa man det merkelige: der dannede sig vidt forskjellige opfatninger af dette arbeide. Saameget mere grund har vi derfor til at undersøge og fremstille stykkets psykologiske udvikling mere udførlig, end vi har gjort det med noget andet af de verker, vi har omhandlet.

Den dag, da doktor Wangel kom ud til Skjoldviken og friede til Ellida, talte han aabent og ærligt om sit første ægteskab, om hvor lykkeligt det havde været; — saa hun forstod, at han ikke kunde bære tomheden i sit hus, at han trængte til hendes hjælp, at han i hende søgte en ny hustru og en ny mor for børnene. Hun paa sin side fortalte, at hun engang havde holdt af en anden, at de havde været hemmelig forlovet, men at det nu var forbi. Hun fortalte *at*, men hun fortalte ikke *om*. Hun fortalte ikke om ham, den gaadefulde fremmede, som med hele havets dragende magt fordum havde tryllebundet hendes vilje, saa hun *maatte* trolove sig med ham, maatte træde ringene ind paa nøglehanken og kaste dem i havet. Aar var rundne siden dengang; trolddommen var vegen lidt efter lidt; det hele stod nu som et fjernt minde. Men dette minde fortaug hun, og Wangel var saa nænsom, at han ikke trængte ind paa hende. Og hun traf sit valg: ude i Skjoldviken havde hun intet at leve for; hos Wangel

var der en livsgjerning, som ventede hende, og saa valgte hun at blive hans hustru. Hun gik ind til dette i den tanke, at her var et kald, som helt vilde fylde et menneskeliv, og som krævede et helt menneske, — og slig havde Wangel ogsaa ment det.

Men saa gaar det ganske anderledes. Bolette Wangel siger om sin far etsteds, at der ingen fremfærd er i ham. Det kan man sige om alle menneskene og hele forholdet i det Wangelske hjem: der er ingen rigtig fremfærd i det. Børnene og stedmoren bliver staaende hver paa sin side; de vil nok gjerne slutte sig sammen, men de faar det ikke til. De viser hverandre al mulig hensynsfuldhed; men det bliver ikke til mere, og uvilkaarlig begynder de at undgaa hverandre; — Ellida sidder i lysthuset, Bolette og Hilde paa verandaen. Og for husstellet er den upraktiske Ellida ikke skikket; her er hun den, som er overflødig, Bolette den, som er nødvendig. Forholdet til manden bliver det eneste, som hun faar at holde sig til i huset; deres kjærlighed vokser stadig i gjensidig ømhed, og mere og mere bliver doktoren Ellidas trøst og tilflugt mod alt, som ængster hende.

Saa kommer doktor Wangel i et pinefuldt dilemma. Hans vilje til opofrelse er den bedste: „Jeg skulde saa gjerne bringe, hvad offer det end var — for dem alle tre,“ siger han. Men mellem disse tre er der en kløft, som han ikke formaar at udfylde, og da de ikke slutter sig sammen, maa han dele sig mellem dem. Stedse mere inderlig elsker han sin hustru, men han indser ogsaa, at børnene kræver sin del af ham; — den del, som ligger udenfor hans kjærlighed til hende. Og jo ømmere han elsker hende, des varsommere bliver han, forat hun ikke skal merke, at hun ikke har ham helt. Og minderne om den første hustru, som han dengang derude i Skjoldviken talte saa aabent og ærlig om, — han begynder at dække over dem, saa de mere og mere bliver en bortgjemt krog af ham, hvor Ellida ikke faar trænge ind.

Hvor er der saa blevet af det kald, Wangel stillede Ellida i udsigt? Det er ganske vist ikke saa, at han har manglet vilje til at aabne hende det. Men han har ikke havt den fremfærd, som kunde greie forholdene. Og derfor er Ellida alligevel blevet bedraget for dette livskald. Det ængster hende, at hun føler, hvor hun i hjemmet er overflødig og iveien. Ak, selv i forholdet til Wrangel, for hvem hun dog kan være noget, hvor hun kan skjænke noget, — selv der forstaar hun i stigende rædsel, at hun ikke har ham helt.

Og saa føler hun: heller ikke hun hører helt til her: hun har en hemmelighed, som ingen andre kjender. Hint minde fra Bratthammeren, om hans blik, der bandt hendes vilje i rædsel, om det løfte, der sank med ringene ned i havets skjød — hun føler med angst, hvor det drager hende bort fra Wangel, som hun har kjær. Har hun ret til at være hans?

Har hun ret til for løftet, som hun gav ham, at bryde hint gamle løfte fra Bratthammeren? Og hun veier ængstelig løfte mod løfte. Hint gamle løfte, — lad være det var vanvittigt; men det aabnede for hende det gaadefulde, hvis dragende magt fængslede alle hendes tanker, aabnede det hemmelighedsfulde ukjendte, der havde rum for alle hendes længsler. Og hvad er resultatet af løftet til Wangel? Hun er blevet forsørget, hun er kommet til at leve mellem venlige, hensynsfulde, nænsomme mennesker; hun elsker sin mand og er elsket af ham. Og dog, — mellem dem er der intet helt forhold, bliver aldrig noget helt forhold! Spørger hun, om dette løfte er bindende, da svarer der hende ekko fra en del af hendes jeg, som ikke har fæstet rod her. Spørger hun, om hun har valgt frit og afgjørende, svarer hende et ængstende ekko fra længsler, som ingen forløsning har fundet. Og alle længsler tager hos hende, havets barn, form af hjemve efter det vide, aabne hav, og havet taler til hende om manden fra Bratthammeren. Hendes tanke kommer ikke løs fra ham; hendes angst bliver til en nervøs krise kort før barnets fødsel, og da det er født, tror hun at se, at det har hin fremmedes øine. Rædsel betager hende; hun unddrager sig for at leve som hustru med sin mand, det vil sige, hun tager skridtet til at gjøre forholdets halvhed uhelbredelig. Fortvilet begynder Wangel at prøve de farlige smertestillere — morfin for hende, kognak for sig. Han maa have glade ansigter om sig. Han tør ikke mere betragte den gabende revne i forholdet; for han føler, at han *kan* ikke mere rette paa det.

Men om forholdene har artet sig forkjert, saa har dette endnu ikke skadet viljerne; kun hos den heftige lille Hilde holder den utilfredsstillede trang efter at føle sig elsket af stedmoderen paa hemmelig at slaa over i bitterhedens hastighed. Men hvor gjerne vilde de ikke alle, at forholdet skulde være godt! Og naar Wangel opgiver haabet, om at faa alting helet, som det er, begynder hans vilje at gribe ud over hans evner. Han begynder at resignere. Han vil for sin kjærlighed ofre sit forhold til sine børn: han tilbyder Ellida at flytte til Skjoldviken. Og for Ellidas lykke kalder han til byen den mand, som han tror staar mellem ham og hende, overlærer Arnholm. Begge ting bærer frugt: da Wangel nævner reiseplanen og sin tanke om Arnholm, følger Ellidas bekjendelse om hin fremmede. Forholdet ligger helt klart for dem begge to, og da Hilde faar vide, at de tænker paa, at Ellida skal reise, faar al hendes indestængte kjærlighedstrang luft i udraabet: Reiser du ifra os! Det viser sig som i et glimt, at kaldet, trods alt endnu venter paa Ellida, ligger gjemt til hende dybt inde i et barnehjerte. Men saa staar i afgjørelsens stund hin fremmede mand for hende, og alle længsler, der lokker ud fra det stængte og ind i det gaadefulde, al higen efter det ukjendte, al eventyrlyst hen mod det fjerne, samler sin dragende magt om hans skikkelse og veies mod

hendes hengivenhed. Dog, nu staar kaldet aabent, som hin første dag: livsgjerningens bestemte opgave raaber efter hende. Og det viser sig, at den svage doktor Wangels kjærlighed, som skulde have været grundlaget for alt, men som ikke har magtet det, — den kan dog optage styrkeprøven med den fremmede; for den er ikke begrænset af hans evner. Den eier vidunder-gaven, evnen til den store resignation, til af kjærlighed til den, han elsker, og for hendes skyld, at ofre sit eget forhold til den elskede. I dybeste smerte ofrer han villig al sin ret til hende. Hun faar atter vælge i fuld frihed.

Og da har det gaadefulde tabt sin dragende magt over sindet. Mod den livsopgave, der venter hende, mod den kjærlighed, der bringer sig selv som offer, — formaar den intet. Thi ved disse to er problemet om to personligheders samliv løst. Uden livsopgave kan ingen leve, naar det at leve betyder at leve helt. Og i kjærlighedens store resignation, — i denne evne over al evne, evnen til i valgets stund at formaa at vælge den anden og ikke sig selv — deri ligger den faste borgen for, at der, hvor det gjælder det dybeste, hvor det gjælder personlighedens frie vekst uden forkrøbling, der vil samlivet med den anden ikke være stængsel mod lys og luft og udvikling. Kun i et helt forhold, kun med et livskald for sig, kan en personlighed leve livet, og kun ved den vidunderlige kjærlighed, som kan gjøre sig helt til et med den elskede, kan to personligheder leve i samliv uden at tage skade paa sin personlighed. For at udtrykke det filosofisk: alene personlighedernes transcedens kan være grundlag for deres solidaritet. *Dr. Just Bing.*

Draapa.

Høvding mellem skalde!
Hil dig, høie mester,
bænket nu til høibords
fremst, der bolde fester.

Tid der var, du ikkun
undtes tomme skaaler,
fristed ung at slide
fredløs vandrers saaler.

Kys'des haardt tilbage
bort fra høvding-sæder,
høsted og hos hoben
had og haan for hæder.

Høvding-blodet syded
saart om hjerteroden
— krøgtes dog ei ryggen
bøied knæ ei foden.

Veg du op paa vidden,
vrimlens kræ dig vamled;
salte tinde-lufte
saft i tanken samled.

Kvad du ud din kvide
haard og kvas i mæle;
hæded du og tugted
træske mulde-træle.

Smæded alle smaa, som
smudsed til, hvad høit er
latter-tamped myndig
løgnens mande-tøiter.

Øste folket ypperst
vin af viddets kalke;
fostred skalde-fyrste,
tankens frie falke.

Kaldets baarne hærmænd
higed du at keise,
aandens ranke adel
ønsked du at reise.

Lønnen for sligt virke
værre var end liden;
høsted idel utak,
ond var end dig tiden.

Kritikakler stikled,
fluks krapylet jubled,
snadred frydedrukne:
snillets fyrste snubled.

Ensom stred din tanke,
ingen turde lytte.
Viking-fri du vanked
vidt fra hjemmets hytte.

Hird du ringed om dig
rundt i alle lande,
færden spurgtes fjerntfra
frem til hjemmets strande.

Bud du skikked nordpaa,
skjæbne-bundne sjæle
frigjort gjennem kunsten
født paa scenens fjæle.

Tung faldt deres tale,
tonen faa kun taalte;
middelmaal ei kjendte
mestren, som her maalte.

Selv omsider stævned
du mod hjemmets strande,
drot i dragens løfting
saaes skalden stande.

Drot steg du fra borde
— dreng du stak paa dybet —;
høvdinger dig hilser,
krummer ryggen krybet.

Nu gror is om panden,
gubben stille ældes;
— kvæder end om livet;
længe, til det kvældes.

Hundred halvaar vegne
hen i manddoms virke,
siden du til daaben
tren i kunstens kirke.

Slægten nu vil takke
for de slag, som tugted;
frister syne mestren,
lægedommen frugted.

Takke for du tede
tanken sti i livet;
takke for den glæde,
kunstens glans har givet.

Byder dig til gilde
dine gamle gjæster.
Mund i mund det runger:
Hil dig, høie mester!

Karl Jarn.

Solformørkelser og solproblemer.

(Efter Ottavio Zanotti Bianco i „*Rivista d'Italia*".)

I.

Saavel Dante som Milton omtaler flere gange formørkelser af sol og maane som varsler om kommende ulykker, og de hentyder derved til en gammel indgroet overtro, som vi gjenfinder saavel i Titius Livius' romerske historie som i Juvenals satirer og i Tacitus' annaler, og som holdt sig gjennem hele middelalderen.

Da Perikles kommanderede atheniensernes flaade, indtraf en solformørkelse, som fremkaldte stor skræk blandt mandskaberne; selve lodsen skjælvede af dødsangst, og det truede med at blive almindelig panik. Perikles forstod imidlertid at dæmpe gemytterne ved en simpel lignelse: Han bedækkede sit ansigt med kappen og sagde til lodsen: — Tror du, at det, som jeg nu gjør, varsler nogen ulykke? — Nei ganske vist ikke, svarede lodsen. — Og alligevel er dette for dig en formørkelse af mit ansigt, vedblev Perikles, og ikke forskjellig fra den, du ser paa himlen, uden forsaavidt som maanen er saa meget større end min kappe, at den skjuler solen for et større antal mennesker.

Frygten for formørkelser fik undertiden de besynderligste udslag. Herodot fortæller om en krig mellem syrerne og mederne (omkr. 600 f. Kr.), som havde varet i mange aar, men pludselig ophørte paa grund af et uformodet mørke, som indhyllede begge hære midt paa dagen. Der indtraf nemlig en total solformørkelse, og de to hære blev grebne af en saa stor

skræk, at de uden videre kastede sine vaaben, og snart efter sluttedes fred for alvor og besegledes med et dobbeltægteskab.

Til minde om denne begivenhed blev der i en nærliggende klippe indhugget en stor figur, som fremstillede formørkelsen. Klippen med dette relief er i vore dage gjenfunden af Texier nærved landsbyen Boghaskoci i nordvest for Kappadokia, og Barth, som senere besøgte den, beviste, at tegningen hentydede til den solformørkelse, som forudsagdes af Tales. Denne formørkelse har altsaa, takket være overtroen, hindret unyttig blodsudgydelse og tilveiebragt et vigtigt dokument for maaneteorien. Den indtraf i 585 f. Kr. og er den første formørkelse, som blev forudsagt paa videnskabelig vis. Den astronom, som udførte dette matematiske vidunder, var Tales fra Milet, en af den graa oldtids skarpsindigste filosofer. Naturligvis var hans beregning ikke saa nøiagtig som nutidens, som fastslaar lige til minut og sekund, men den indtraf ialfald i samme aar, som Tales havde forudsagt den, hvad der hartad var et mirakel i hine tider. Til sin beregning i dette tilfælde betjente Tales sig af en astronomisk periode, kaldet *Saros*, formodentlig opdaget af kaldæerne, oldtidens største astronomer. Saros er en periode af ca. 6585 dage eller 18 aar og ca. 11 dage, ved hvis udløb solens- maanens og jordens centrer befinder sig nogenlunde i samme indbyrdes forhold som ved periodens begyndelse. Derfor vil i almindelighed en formørkelse i et bestemt aar være en gjentagelse af et lignende fænomen, der indtraf 18 aar i forveien og vil indtræffe 18 aar efter. Formørkelsen i 1896 f. eks. var en gjentagelse af de berømte formørkelser i 1878, 1860, 1842, og de vil gjentages igjen 1914 og 1932.

I 1895 har den engelske matematiker Stockwell opdaget en ny periode for formørkelsernes gjenindtræffen, og denne vil kunne blive af megen nytte i diskussionen om de antike formørkelser. Det følger af Stockwells beregninger, at naar der paa en given dag i aaret indtræffer en formørkelse, vil der være indtruffet en lignende paa den samme dag 372 aar i forveien, og der vil atter følge en 372 aar efter. Ved anvendelse af denne periode fandt Stockwell, at der den 10. oktober 2136 f. Kr. indtraf en solformørkelse, der som partiel var synlig over hele Kina. Ifølge kinesiske traditioner blev de to astronomer Ho og Hi dømt til døden, fordi de ikke havde forudsagt denne solformørkelse, og denne historie er af en engelsk spøgefugl erindret i følgende gravskrifter:

Here lie the bodies of Ho and Hi,
where fate, though sad, was risible.
Being hanged because they could not spy
the eclipse, which was invisible.*)

*) Meningen er omtrent:
Her hviler støvet af Ho og Hi,
begge af skjæbnen usalig betænkt:
For formørkede selv til at forudsi
formørkelser — blev de forsmædelig hængt.

Under en anden kinesisk solformørkelse var himlen skydækket, saa der ikke kunde gjøres nogen observationer. Hofsnogene ilede med at lykønske keiseren, fordi himlen af beundring for hans dyder havde forskaanet hans øine for at se solen „blive spist“. Baade blandt kineserne og inderne er nemlig den overtro udbredt, at solens og maanens formørkelser skyldes en uhyre drage, som med sine vældige kjæver forsøger at gribe og tygge vedkommende himmellegemer. Derfor gjælder det at hyle, tromme og larme af alle kræfter for at skræmme bæstet og faa det til at slippe det dyrebare bytte.

Der eksisterer en ældgammel operette i en akt, som har til titel *Eclipse totale,* ordene er af De la Chabeaussière og musiken af Dalayral; den viser, hvor gunstig formørkelser er for elskendes bedrifter. Solstice er en lidenskabelig dyrker af astrologi, men samtidig en ligesaa lidenskabelig og skinsyg elsker af sin elev, Isabella, som paa sin side elsker og gjenelskes af Leander, en smuk yngling, der har sin gang i astrologens hus. Der indtræffer en total solformørkelse, og Solstice glemmer alt andet for at observere den; imidlertid benytter Leander og Isabella mørkets kaabe til flugt, og Solstice, der forfølger dem, falder i en brønd, hvorfra han først bliver halet op efter høitidelig at have givet sit samtykke til de to elskendes forbindelse. Ogsaa La Fontaine har et skjemtsomt vers om den samme materie; det lyder omtrent som saa:

> Ned i en brønd en dag en adspredt astrolog
> sig dumpe lod. — Man sagde ham: Dit fjog,
> som ikke længer ser end til din egen næse,
> hvi bilder du dig ind de himmeltegn at læse!

Enkelte har i følgende vers af profeten Amos (VIII, 9) seet spaadommen om en formørkelse: „Og det skal ske paa den dag, siger Gud Herren, at jeg vil lade solen gaa ned ved middag og udbrede mørke over jorderige midt paa dagen“ og omtrent med samme ord i et andet vers af den samme profet (V, 8). Den formørkelse, hvortil der hentydes, er den, som indtraf i aaret 763 f. Kr., ti aar før Roms grundlæggelse; den skal ifølge Johnson's beregninger have været total i Ninive ved titiden om formiddagen den 15. juni. En temmelig klar og udførlig beskrivelse af denne formørkelse blev i 1867 læst paa de assyriske *Eponym*-tavler, der tilhører British Museum; den indtraf under den assyriske konge Assur-day-an's regjering, da tillige Hoseas var jødernes konge og profeten Jesaias var i sit livs unge alder.

I sit mindre Bibel-leksikon forbinder Smith det citerede vers af Amos med en formørkelse, som skulde være indtruffen 9. febr. 784 f. Kr. og været synlig i Jerusalem lidt efter middag. Men i sin bog om Ninive og Babylon omtaler Menant ikke nogen saadan formørkelse, og assyriologen Bosanquet

og astronomen Todd forbinder ligesom Johnson formørkelsen af 763 med versene hos Amos.

I vore dage nærer man i civiliserede nationer ikke længer nogen frygt for formørkelser; derimod fortæller en reisende, at et saadant naturfænomen i 1868 foraarsagede kineserne en saadan skræk, at de kastede sig i baade ved kysten for at ro undaf den forventede undergang; de lod sig ikke berolige af, at astronomerne ganske rolig forblev med sine instrumenter paa landjorden. Den franske astronom Janssen, som i Indien iagttog den samme naturbegivenhed, fortæller, at de indfødte, som var stillede til hans disposition for at betjene ham, løb sin vei, med engang formørkelsen indtraadte, og kastede sig i vandet, idet de overholdt sin religions forskrifter, som paabyder denne dukkert som et middel til at besværge den onde aand, der antages at true solen.

Af frygt for en solformørkelse siges den tysk-romerske keiser, Ludvig den fromme (Karl den stores tredie søn), at være død i 840. Denne formørkelse fandt sted den 5. mai hint aar, ved middagstid, da solen stod høit paa klar himmel. Moderne undersøgelser har godtgjort, at mørket ved denne leilighed varede længer end det under lignende omstændigheder pleier at kunne gjøre paa disse bredder — Mainz i det centrale Tyskland. For første gang blev dengang det fænomen iagttaget, at alle gjenstande og selve landskabet efterhaanden skifter farve under totaliteten. I anledning af denne farveskiften under formørkelser anfører den berømte P. Secchi i 1875 i det kapitel af sin *Soleil,* hvor han beskriver de fænomener, som iagttages under en total solformørkelse følgende:

„Hvad der især slaar en, er ikke netop, at lyset aftager, men at farverne undergaar en eiendommelig forandring. Alt bliver trist, skummelt og næsten truende. Det grønneste landskab bliver graat; i de høiere regioner, nærmere solen, antager himlen en blyagtig tone, medens den i horizonten bliver grønligt, sygeligt gul. Menneskets ansigt bliver som et ligs eller nøiagtigere bestemt: som alkoholflammen, naar den mættes med chlornatrium. Denne giftgule teinte i forbindelse med temperaturfaldet synes at forraade en formindskelse af naturens vitale kraft.“

Tilfældige biomstændigheder, som i og for sig ikke har nogen betydning, kan undertiden sælsomt bidrage til at forøge disse indtryks uhyggelige og grandiose natur. Saaledes fortæller den store astronom Airy, der iagttog den totale solformørkelse i 1842, at en sky, der svømmede nær solen, for hans øine tog sig ud som en vældig dunkel masse, der med en forfærdelig hurtighed styrtede mod jorden og syntes at maatte knuse den.

Dyrene synes at føle en eiendommelig skræk under solformørkelser. P. Secchi skriver, at insekter saavelsom smaafugle kryber i skjul. Clavio, der fortæller om en total formørkelse, som han den 21. august 1560 iagttog

fra Coimbra i Portugal, skriver: „Solen var formørket forholdsvis længe; mørket var tættere end nogensinde om natten, man saa ikke en fod for sig, og — forunderligt at melde! — smaafuglene faldt til jorden formedelst den skræk, som det store mørke indgjød dem.“ — Den samme solformørkelse iagttoges i Kjøbenhavn af Tycho Brahe, som da var fjorten aar gammel; den sælsomme naturbegivenhed bestemte hans livsvei og vakte i ham følelsen af hans kald for astronomien.

Iagttager man en solformørkelse fra et høitliggende sted, kan man med lethed følge den vei, skyggen med rasende hurtighed tilbagelægger henover landskabet, og i mange beretninger er der tale om dette skyggefænomen som noget materielt, der med ængstende fart kaster sig henover jorden og dækker den. „Uvilkaarlig ventede jeg at høre suset af en stormvind,“ heder det i en saadan beretning, og Forbes, en lykkelig iagttager, der saa dette fænomen fra taarnet af Superga's basilika ved Torino, nævner ogsaa den forbauselse og beklemmelse, skyggens hurtige løb uvilkaarlig foraarsagede hos ham.

Naar totaliteten er indtraadt, og solen er helt formørket, ophører enhver lyd, enhver tunge tier; en trykkende og høitidelig stilhed hersker over hele naturen i denne korte nat. Midt paa en blyagtig himmel skjelner man en fuldkommen sort skive, omgiven af en besynderlig krans af sølvstraaler, blandt hvilke der undertiden bryder frem purpurrøde flammestreif. „Jeg blev greben af undrende betagelse ved dette syn,“ skriver en astronom, der iagttog formørkelsen 8. juni 1842 i Pavia, „og jeg spildte flere af disse dyrebare øieblikke. Af de beskrivelser, jeg havde læst, ventede jeg mig vel at se en vis lysning om solen, men svag og taageagtig; isteden derfor var det en skinnende glorie, hvis glans var sterkest ved randen af skiven og gradvis svækkedes udover og ophørte i en distinkt periferi. Men en ny overraskelse ventede mig. Straalekransen om skiven blev pludselig paa tre punkter afbrudt af umaadelige purpurfarvede rolige flammer, der frembød et skue som snetinder i solnedgang.“

Den sidste totale solformørkelse, der var synlig i Syd-Europa, indtraf 22. december 1870. (I det nordlige Norge indtraf som bekjendt en total solformørkelse saa sent som næstsidste sommer). Den linje, hvor formørkelsen i 1870 kunde sees total, gik over Sicilien og Calabrien. Den franske astronom Janssen steg op i en ballon fra Paris, der netop beleiredes af prøisserne, med instrumenter, der var specielt indrettede til at reflektere solens korona; han kom ogsaa lykkelig og vel til Oran i Algier, men mødtes her af en hindring, der var uoverstigeligere end prøissernes rækker, idet himlen nemlig var skydækket. Den samme daarlige skjæbne havde den engelske astronom Lockyer, der i samme øiemed var reist til Sicilien.

Den ovennævnte berømte franske astronom har senere ved franske

kapitalisters hjælp ladet bygge et observatorium paa toppen af selve Mont Blanc, og italienerne, der ikke vil staa tilbage, har paa toppen af Monte Rosa bygget et lignende observatorium „Capanna Regina Margherita". Imidlertid er endnu ingen større opdagelser bleven gjort i nogen af disse høitliggende videnskabelige anstalter.

Lockyers og Janssens navne vil altid være forenede i astronomiens historie, fordi de paa samme tid og uafhængige af hverandre, ved anledning af den store totale solformørkelse 18. august 1868 opfandt et middel til at iagttage solens protuberanser, selv naar der ikke er formørkelser, — en opfindelse af den aller høieste vigtighed og forløber for en række andre.

II.

Vi har i det foregaaende kommet til at nævne solens korona og protuberanser; før vi forklarer disse ord, maa vi i korthed fremstille, hvorledes man nu tænker sig solens bygning.

Solen er omtrent 148,500,000 km. fjernet fra jorden, og dens radius er 652,428 km., d. v. s. den er fire gange afstanden mellem jorden og maanen. Solens tæthed er blot $^1/_4$ af jordens, eller med andre ord, en rumdel af jorden er fire gange tyngre end den samme rumdel af solen. Solens tiltrækningskraft er ved dens overflade 27 gange større end jordens; om alle omstændigheder forøvrigt var de samme, vilde det alene af den grund være umuligt at leve der for væsener, der er organiserede som os. Hermed er det ikke sagt, at solen ikke er beboet eller kan være det, men det er et spørgsmaal, som astronomien ikke befatter sig med. Men hvis der var astronomer paa solen — som enkelte fordum troede var de saliges bolig — saa vilde de, naar vi ser en solformørkelse, kunne iagttage en smuk jordformørkelse. Idet maanen stiller sig imellem os og solen, saa opfanger den det lys, som kommer til os, og som volder, at jorden sædvanlig straaler paa himlen ligesom maanen eller hvilketsomhelst andet himmellegeme.

Solen dreier sig om sin egen akse i 25 dage og omtrent $4^1/_2$ time, saaledes at ethvert punkt af dens æqvator i en time gjennemløber 7091 km.

Man vil spørge, hvorledes nogen har kunnet bestemme denne dreiningshastighed, siden solen neppe kan betragtes gjennem sodet glas eller, som vore fædre gjorde det, gjenspeilet i en vandsaa. — Astronomerne forsyner sine kikkerter med sterkt farvede glas, røde, sorte eller endnu heller grønne eller blaa, og dette middel duer for de mindre kikkerter, men ikke for de store. I disse bliver den varme, der koncentreres af linserne, saa sterk, at glassene let brister; man tyr derfor til anvendelse af specielle apparater, som det ikke hører herhen at beskrive.

Undertiden observeres den i projektion, idet man lader det i teleskopet opfangede solbillede falde paa en papirplade; det billede, der projiceres

paa papirpladen, er omvendt af det, man ser i teleskopet, men da dette igjen er omvendt i forhold til solens stilling, staar projektionsbilledet i samme stilling som selve himmellegemet.

Betragter man altsaa solen gjennem kikkert eller paa en af de angivne maader, opdager man, at dens overflade ikke er fuldstændig ligelysende, men at den hist og her har dunkle eller ialfald mindre lysende partier, som man har kaldt solpletter.

Ogsaa før linsen blev opfunden, havde man med ubevæbnet øie iagttaget sorte punkter paa solen. Et arbeide af den lærde kineser Ma-Twan-Lin indeholder beretninger om 45 observationer foretagne i et tidsrum af 904 aar — fra 301 til 1205 e. Kr. og først offentliggjort for ca. 25 aar siden. Ligeledes blev der i Europa i aarene 807, 840, 1096 og 1588 iagttaget pletter paa solen, naar den var nær randen af horizonten, og man antog, at disse skrev sig fra planeter i konjugation. Selve Kepler saa i 1607 en solplet og troede, at han var vidne til planeten Merkurs passage forbi solen. I 1610 lykkedes det Johannes Fabricius at faa øie paa en solplet af anseelig størrelse og at studere nøiere dens form og bevægelse. Han var den første, som udkastede den hypotese, at solen roterede om sin egen akse, men hvad han herom skrev, blev først offentliggjort langt senere, og imidlertid var andre iagttagere, bevæbnet med kikkerter, komne til sikrere resultater. Enhver lærebog i astronomiens historie indeholder fortællingen om, hvorledes Galileo i 1611 i Giardino Bandini fremlagde for et selskab af romerske lærde og skribenter sin opdagelse af solpletterne.

Solpletterne optræder hyppig i grupper; deres centrale parti er mørkest og kaldes kjernen eller skyggen, randen er noget lysere farvet og kaldes halvskyggen (penombra); pletternes størrelse ligesom deres antal varierer sterkt. De forekommer sjelden i de solregioner, der er langt fra æqvator, men de er heller ikke talrige nær denne; derimod er der en overflod af dem i de mellem æqvator og polerne liggende zoner.

Antallet af solpletter varierer periodisk, er størst og mindst med regelmæssige mellemrum. Opdagelsen af denne periodicitet daterer sig fra 1851, det aar, da Schwabe for første gang offentliggjorde resultatet af 25 aars observationer. I dette tidsrum havde han undersøgt solen hver eneste klarveirsdag og havde opnaaet at give en saa at sige fuldkommen beskrivelse af alle de solpletter, som i denne lange tid havde været synlige. Han havde begyndt sit arbeide uden noget haab om at komme til det resultat, som han opnaaede, og fortæller selv herom, at han følte sig ligesom Saul, der begav sig ud for at finde sin fars æsler og fandt et kongerige. Efter Schwabe har en mængde astronomer beskjæftiget sig med solpletternes periodicitet, og deres studier har ført til kundskab om periodens længde, som er ca. 11 aar.

Nyere undersøgelser har vist, at forandringerne i jordmagnetismen er

underkastet en periodicitet, som fuldstændig svarer til solpletternes — en omstændighed, der aabenbart tyder paa en sammenhæng mellem de to fænomener, og andre undersøgelser tyder ogsaa paa en sandsynlig sammenhæng mellem solpletterne og visse meteorologiske forandringer paa jorden. Men endnu er der ingen sikre resultater opnaaede.

Overhovedet ved man endnu overmaade lidet om solpletternes natur. Men hvad der nu end kan være skyld i de stadige forandringer paa solens overflade, som vi iagttager, saa er det sikkert, at de tyder paa en mægtig aktivitet i selve sollegemet. Denne aktivitet synes underkastet visse periodiske forandringer, som i sin tur maa influere paa solens lys og varmeudstraalinger og saaledes reagere paa planeterne, der fra solen modtager varmen, lyset og livet.

Et andet udslag af den vældige solare aktivitet er de allerede nævnte purpurfarvede *protuberanser,* der under solformørkelser skiller sig ud fra den sølvlysende glorie, som man kalder *korona.*

III.

Iagttager man med ubevæbnet øie en total solformørkelse, saa er det intet man overraskes mere ved end denne straalende krans, der omgiver den foran solen liggende sorte maaneskive. Oldtidens forfattere har ofte beskrevet den, Plutark nævner den i sit arbeide *De facie in orbe lunae,* og Filostratus et aarhundrede senere i sin biografi over Apollonios af Tyana, hvor han fortæller, at keiser Domitians død i Efesus blev varslet ved en total solformørkelse.

Muratori citerer en krønike, hvori solens korona nævnes, fra 1239. Kronisten beretter, at man saa en cirkel omkring solen med en flammende tunge i dens nedre del. Med tungen menes uden tvil en protuberans. Clavio iagttog korona i Coimbra 21. aug. 1560 og taler med undren derom; han iagttog den paany i Rom 9. april 1567, men antog, at det var en kant af solen, som ikke dækkedes af maanen. Kepler beviste ved beregninger af solens og maanens indbyrdes stilling, at dette ikke var muligt, og antog, at fænomenet frembragtes af en atmosfære, der omgav solen eller maanen. Kepler beviste saaledes, at den formørkelse, som var observeret af Clavio, ikke havde kunnet være *ringformig.*

I parentes kan det bemerkes, at solformørkelser blot indtræffer ved nymaane, og naar maane- og jordbanen ligger i samme plan; de kan være partielle, totale eller ringformede, alt eftersom solen er delvis eller fuldstændig dækket af maanen eller forholdet er det, at maanecentret er høiere end solcentret; i sidste tilfælde siges formørkelsen at være ringformet.

Saavel de partielle som de totale solformørkelser begynder og ender

partielt, idet baade totaliteten og den ringformede stilling blot varer i faa minutter, ved midten af formørkelsen. Den længste varighed for en solformørkelse for et punkt i jordens æqvator er 8 minuter, medens en ringformet kan holde sig saadan i omtrent 12 minuter. De punkter af jorden, som har solen over horizonten under en solformørkelse, har den ikke alle lige fuldstændig, og enkelte har den overhoved ikke. Astronomerne kan for ethvert sted af jorden bestemme de forskjellige faser, og varigheden og tidspunktet for enhver formørkelse, og de kan gjøre det aar før den indtræffer. Man har derfor kataloger for alle indtræffende formørkelser flere aar i forveien: den nyeste og nøiagtigste af disse er den, som er forfattet af den østerrigske astronom Oppolzer, der har anvendt flere aars intenst arbeide for at faa den istand.

Men lad os afslutte den lange parentes og vende tilbage til korona. Det synes at denne har gjort det sterkeste indtryk paa tilskuerne af formørkelsen den 31. august 1030 under slaget ved Stiklestad i Norge, hvor kong Olaf den hellige kjæmpede mod sine hedenske undersaatter. Ifølge mr. Johnsons artikel i Encyclopedia Britannica og professor Hansteen var denne solformørkelse i Norge dog blot partiel, og den antagelse er ikke urimelig, at de rødlige lysninger i 1030 skyldtes zodiakallys.*)

Først under den storartede solformørkelse i 1842 kom man fuldt paa det rene med korona og med protuberanserne. Ældre folk vil endnu den dag i dag kunne erindre denne merkelige formørkelse, som vakte en saa stor og almindelig interesse for denslags naturfænomener. Den indtraf om morgenen 8. juli 1842 og var total for forskjellige tætbefolkede egne af Europa.

Mørket var tæt. Arago fortæller os, at trækdyrene indstillede sit arbeide, og hverken pig eller pisk kunde flytte dem af flekken, før solen kom igjen. Fugle og andre dyr ophørte at spise, man fandt sisiker døde i burene, og selv myrene holdt inde med sin flid. Hønsene satte sig op paa pinde, som om det var nat, og alene postvognhestene var ligesaa ufølsomme for fænomenet som lokomotiver. Konvaller og enkelte andre planter lukkede sine blade, men sensitiva amorosa merkede ingenting! I Perpignano i Pyrenæerne, hvorhen Arago og Laugier havde begivet sig hen, forblev alene de haardtsyge mennesker inden døre; forøvrigt begav alt, som kunde krybe og gaa, sig ud i fri luft for at overvære formørkelsen; tiltrods herfor herskede den dybeste stilhed i løbet af de to minuter, totaliteten varede.

Sølvglorien, som i de mest forskjellige former udspænder sig om den totalt formørkede sol, blev ved denne leilighed studeret med alle de midler, som stod til videnskabens raadighed, men ikke destomindre kom man ikke

*) Et kegleformigt lysskimmer, der sees i Ekliptiken, i foraaret efter solens nedgang, i efteraaret før dens opgang.

dengang, saalidt som man senere er kommen, til noget sikkert resultat. Dog synes man at være enige om, at det er et solarfænomen. De besynderligste figurer tegner sig i denne taageagtige ring, som fra solen spreder sig undertiden til umaadelige afstande fra den.

Der fortælles, at professor Snell ved Amherst College en dag bad en elev af astronomiklassen om en definition af solens korona. Studenten, der følte sig i begreb med at give slip paa en større dumhed, svarede efter lang betænkning, at han vel havde vidst det, men at han havde glemt det. — „Hvilket uberegneligt tab for videnskaben!“ udbrød professoren; „det eneste menneske, som har vidst, hvad solens korona er, har glemt det.“ Dette er sandt endnu den dag idag; ingen har forklaret og ingen fuldstændig analyseret den underfulde sølvglorie, som formørkelserne aabenbarer. — Ikke at der mangler teorier! Men ingen af dem duer til at give en fyldestgjørende forklaring af fænomenerne, ligesaalidt som en beskrivelse strækker til for at give en idé om dem, eller tegninger og fotografier kan tjene til at give en kold geometrisk fremstilling deraf. Nogle opfatter korona som et gasagtigt fluidum, der omgiver solen og er i stadig bevægelse formedelst solens centrifugale og centripetale kræfter; andre mener, at den i lighed med Saturns ring bestaar af en sværm meteoriske smaadele, sat i voldsom bevægelse og derved forhindrede fra at falde ned paa solen; og atter andre antager med Huggins, at korona skyldes et uophørligt regn af meteoriter, der i lighed med „stjerneskuddene“ er brudstykker af sprængte kometer. Den amerikanske professor Newton, der nylig blev berøvet videnskaben og var en af de største autoriteter paa den meteoriske astronomis omraade, holder paa denne lidet sandsynlige teori.

Schaberle fremsætter en mekanisk og Bigelow en magnetisk teori, men hverken den ene eller den anden er holdbar nok til at kunne forudsige straaledannelsen i korona. Ifølge den mekaniske teori frembringes korona af det lys, som udsendes eller reflekteres af materielle strømme, der udgaar fra solen ved hjælp af kræfter, som virker langs bestemte linjer af sollegemets overflade. Støttende sig paa denne teori forkyndte dr. Schaberle, at korona under formørkelsen den 16. april 1893 skulde faa en bestemt form, som han angav i en tegning; men den observerede form svarede uheldigvis ingenlunde til den forudsagte.

Ifølge professor Bigelow er lyset i korona simpelthen en følge af solmagnetismen, som bestemmer stillingen og retningen af de lysende traade, som danner korona.

Det lykkedes dr. Huggins at opnaa nogle fotografier af korona, ogsaa uden at der var nogen formørkelse. Analyser med spektroskopet af lyset i korona har givet anledning til at slutte, at der findes vandstof i den, samt tillige en anden substans, *coronium*, hidtil ukjendt paa jorden.

Dr. Schuster er enig med dr. Huggins i, at de straalende traade i korona sandsynligvis skyldes elektriske udladninger; det er alligevel neppe troligt, at en eneste hypotese strækker til for at forklare et saa kompliceret fænomen.

Hvor teorierne er saa stridende, kan vi blot uddrage følgende data som nogenlunde sikre:

Man kan anse korona som et vedhæng til solen, noget der bevistes ved Desandres' undersøgelser i 1893, hvoraf det fremgik, at den roterer med solen om dennes akse; den synes altsaa at være en slags solaratmosfære, bestaaende af en glødende materie, der dog er mindre hed end selve solens overflade.

Dr. Huggins udkastede den originale idé, at korona muligens havde været sterkere lysende i ældre geologiske perioder end den er nu, saaledes at hvis himlen havde været ligesaa klar dengang som nu, maatte den have været synlig lige til i menneskeslegtens første barndom. Han spørger filologerne, om der ikke findes hentydninger hertil i de ældste ord og tegn, som forbindes med solen.

Maaske man kunde finde svar paa dette spørgsmaal i nogle figurer, som findes indhugne paa urgamle monumenter som f. eks. granitskrinet fra Edfou og Faraos seng i Phile og det hittitiske monument fra Saktsch-gözü, der fremstiller en vinget sol, der meget ligner den sol med korona, som blev tegnet af amerikaneren Newcomb, en af nutidens største astronomer, under formørkelsen af 29. juli 1878.

IV.

Under formørkelsen 8. juli 1842 var der foruden korona et andet fænomen, som tiltrak sig astronomernes opmerksomhed: det var de saakaldte protuberanser, rosenfarvede eller ferskenblomstrøde lystunger, som slog ud fra solskiven. Astronomernes overraskelse ved dette uventede fænomen forhindrede dem fra at gjøre nøiagtige observationer, saaledes at deres beretninger ikke stemmer videre godt overens indbyrdes.

Den engelske astronom Herschel fortæller i et brev, at da om morgenen den 8. juli 1842 de røde og straalende flammer viste sig udenfor maaneskiven, brød folkemængden i Milano, hvor han iagttog formørkelsen, ud i høie raab: Viva gli astronomi! Visselig fortjente ikke astronomerne dette evviva, thi de havde ingenlunde forberedt sig paa det fænomen, som begeistrede mængden. Og dog var det tidligere iagttaget. Den første, som beskrev de røde protuberanser, var den svenske professor Vasenius, som i Gøteborg observerede en total solformørkelse, der fandt sted i mai 1733. Dernæst blev de observerede af Don Antonio Ulloa, en spansk admiral, under den totale solformørkelse den 14. juni 1778; han var ombord paa

skibet España mellem Azorerne og Capo S. Vincenzo. Efter hans formening skyldtes protuberanserne en sprække i maanen, som tillod sollyset at passere tvers igjennem.

Solformørkelsen i 1851 gav anledning til nøiagtigere efterforskninger. Man iagttog saaledes, at maanen lidt efter lidt dækkede dele af protuberanserne, den ene efter den anden. Deres oprindelse i solen og sammenhæng med denne syntes sikker, efterdi flammerne blev mindre paa den ene kant og større paa den anden, eftersom maanens sorte legeme lidt efter lidt gled hen over solen. Ved den totale solformørkelse den 18. juli 1860 blev dette hævet over enhver tvil, takket være det ufeilbarlige øie, som videnskaben da havde skaffet sig i det fotografiske apparat. Siden den tid er under alle solformørkelser protuberanserne gjort til gjenstand for et specielt studium, og en af dem, der har udmerket sig mest i denne specialitet, er italieneren Tacchini.

Det er bragt paa det rene, at de røde protuberanser er umaadelige masser af glødende gas, og man har opdaget et genialt middel til at studere protuberanserne uden at behøve at vente paa formørkelser. Denne opdagelse blev samtidig gjort af Lockyer og Janssen i 1868. Det er ikke her stedet til at gaa ind paa tekniske detaljer; det faar være nok at bemerke, at principet for metoden beror paa en eiendommelighed ved protuberansernes lys; paa grund af denne eiendommelighed kan man ved hjælp af spektroskopet skille protuberansernes straaler fra de sædvanlige solstraaler. Protuberanserne synes at være udløbere af et rødglødende gaslag, som ligger omkring solen og kaldes *chromosfæren* eller undertiden *sierra*. Solens synbare overflade kaldes *fotosfæren*.

Om fotosfæren ved vi, at den dannes af et hylle lysende skyer, der skiller sig fra jordens skyer deri, at medens disse bestaar af vanddraaber, bestaar hine af draaber af flydende metal, og den atmosfære, hvori de hænger, er flammen fra et baal, der brænder med et raseri og en intensitet, som vi ikke kan forestille os.

Protuberanser er majestætiske røde flammer i dette flammehav, dels slanger de sig og bølger som vore jordiske flammer, dels ligger de rolige som skyer. Young har inddelt dem i hvilende og eruptive protuberanser. Størrelsen og hurtigheden af deres forandringer lader en ane, at soloverfladen er skueplads for voldsomme orkaner, der raser mellem glødende dampmasser. Huggins siger træffende, at Dantes og Miltons fantastiske og poetiske beskrivelser af helvede ikke engang kan give en svag anelse om de dagligdagse foreteelser paa solens overflade.

Ved spektralanalysen har man godtgjort, at protuberansernes glødende gas bestaar af vandstof blandet med et andet element. Spektroskopet, ved hvis hjælp denne opdagelse er gjort, har ogsaa bragt os kundskab om de

andre elementer, der indeholdes i solens kemiske sammensætning; det er omtrent 40, deriblandt endel elementer, som hidtil ikke har været kjendt.

Muligheden af at opdage solens kemiske sammensætning fremstillede sig for filosofen Comte som et absolut uløseligt problem.

„Vi indrømmer," skriver han, „muligheden af at bestemme himmellegemernes former, indbyrdes afstande, størrelse og bevægelser, derimod ved vi, at man aldrig vil formaa at udgranske deres kemiske sammensætning eller deres mineralogiske struktur."

Man skal aldrig sige aldrig. Frauenhofer, Kirchhoff og Bunsen opdagede spektralanalysen, og dermed var det umulige muliggjort; man kunde nu erkjende sammensætningen af en substans af det lys, som den udsender i brændende tilstand. Derimod har Comte forsaavidt beholdt ret, som end ikke spektralanalysen er tilstrækkelig til at afsløre planeternes eller maanens kemiske sammensætning, eftersom disse blot lyser med laant lys.

I solen finder vi flere metaller, dog ikke platina og guld, og astrologien havde netop gjort solen til guldets symbol.

Surstof, som er den væsentlige betingelse for alle jordiske organismers liv, forekommer ifølge Janssens og Düners undersøgelser ikke paa solen.

Derimod har astronomen Lockyer ved hjælp af spektralanalysen paavist tilstedeværelsen af et paa jorden ukjendt legeme, som han kaldte *helion* efter det græske navn paa solen. Og i 1895 fandt den engelske kemiker Ramsay (den samme, som tilligemed lord Rayleigh opdagede argon, se „*Kringsjaa*" B. VI) ved at studere spektret af en fortyndet gas, ekstraheret af det sjeldne metal *clevit,* de for helion karakteristiske linjer, hvoraf han sluttede, at helion ogsaa er et jordisk element.

V.

Vi har i det foregaaende seet, hvormange solproblemer, der endnu er uløste. Formodentlig vil den nærmeste fremtid ogsaa paa dette omraade bringe epokegjørende opdagelser, takket være fotografien, som overflødiggjør den direkte observation.

Man har undertiden opdaget kometer under solformørkelser. Saaledes blev man en vâr den 19. juli i det Herrens aar 418 noget syd for Konstantinopel, under en formørkelse, der troligvis var total, og et lignende tilfælde omtales af Seneca.

Alene under totale formørkelser vil det være muligt at faa løsning paa et spørgsmaal, der sterkt diskutteres blandt astronomerne, angaaende eksistensen af en planet mellem Merkur og solen.

Under formørkelsen den 29. juli 1878 var det to amerikanske astronomer, James C. Watson i Rowling (Wyoming) og Lewis Swift (i Colorado) som saa denne planet; men ulykkeligvis var der liden overensstemmelse

mellem deres observationer, og disse blev derfor skarpt kritiserede og af næsten alle astronomer erklæret for falske. Imidlertid fastholdt saavel Watson som Swift ihærdig sin paastand, indtil ingen længer gav dem øre.

Under de følgende formørkelser er denne hypotetiske planet, som Le Verrier gav navnet Vulcanus, omhyggeligt om end frugtesløst eftersporet af Holden, Trouwelot, Palisa og Pickering. Dette beviser endnu ikke, at ikke vedkommende himmellegeme eksisterer, eller at ikke Watson og Swift virkelig har observeret det. Fotograferingen af solformørkelser, anvendt under alle de totaliteter, som næst herefter vil indtræffe, vil sikkert kunne opklare spørgsmaalet. Det er liden sandsynlighed for, at Watson skulde have bedraget sig; thi han har været en af de heldigste og dygtigste opdagere af smaaplaneter.

Blandt saadanne opdagere findes der naturligvis som paa alle andre livets og videnskabens omraader en mængde originaler. Af disse fortjener en især speciel omtale, nemlig Mr. J. J. Aubertin, naturligvis en englænder. I 1894 offentliggjorde denne Mr. Aubertin i London en bog med titelen: By order of the sun to Chile to see his total eclipse april 16. 1893 (Paa solens befaling til Chile for at se dens totale formørkelse 16. april 1893). Mr. Aubertin havde nemlig læst numeret for 13. okt. 1892 af det bekjendte videnskabelige tidsskrift „*Nature*“, der indeholdt en notits om denne solformørkelse; derpaa var han gaaet hjem og havde lagt sig tilsengs og drømt en underlig drøm:

Det forekom ham, at solen stod foran ham og befalede ham at omgjorde sine lænder og drage ud for at se dens formørkelse i Atacama's ørken. Og Mr. Aubertin, der holdt sig den regel efterrettelig, at man bør efterkomme drømmes indskydelser, gjorde som det var blevet ham befalet, og tiltrods for sine fyldte 75 aar reiste han til Chile, hvor han forbandt sig med den amerikanske astronom Schaberle og observerede paa Føbi ordre solformørkelsen.

Den sidste solformørkelse, vi har havt, fandt sted den 22. januar iaar og var som total synlig i Æquatorial-Afrika, i det Arabiske hav og det vestlige Indien.

Blandt Europas lande har Spanien været det mest begunstigede i retning af totale solformørkelser, og det vil fremdeles være det i den nærmeste fremtid. Det havde formørkelser i 1842, 1860, 1870, og det vil kunne se dem som indtræffer i 1900 og 1905. Den første totale solformørkelse, England hernæst vil faa øie paa, indtræffer 1927, og det skjønne Italien vil først faa sin i 1961. *nk.*

Det omfarende bibliotek.

(Efter W. B. Shaw i „*Am. Rev. of Revs.*“)

„*Kringsjaa*“ har oftere omtalt det reisende eller omfarende bibliotek, som det for faa aar siden indførtes i de Forenede Stater, og det fremhævedes, hvilket vigtigt led i et folks opdragelsesvæsen og udvikling en saadan institution er i mindre vel befolkede distrikter. Det er som opfundet for vort tyndt befolkede land. Men den store almenhed hjemme, er desværre altfor optagen af andre ting til at fæste sig ved disse nye demokratiske opdragelsesmidler, hvormed der i England og særlig i de Forenede Stater er gaaet saa hurtig frem. Fem aar har vidundere af fremskridt at opvise, mens vi staar stille, et snes aar tilbage for de nævnte lande, paa disse nye vigtige felter af folkelivet.

Vi taler om at være et „foregangsfolk“, men, ærligt talt, klinger det overfor vor sendrægtighed og sørgelig primitive udvikling paa aandslivets omraader lidt komisk. Man foretage en reise gjennem vort lands indre og f. eks. gjennem den amerikanske stat Massachusetts, og man vil ganske vist tale mindre høit om vor foregangsvirksomhed og helst sætte den i fremtidig- eller endog ønskeform. Fem aar er forløbet, siden „*Kringsjaa*“ begyndte at udkomme, og i denne tid, saa rig paa udvikling paa de nævnte omraader i andre lande, er kun *ét* lidet skridt gjort hos os. Medens Amerika især har aabnet det ene kommunebibliotek efter det andet, eier Norge endnu *intet* saadant med udlandets moderne udstyr og arbeidsmetoder. I hovedstaden blev sagen for et par aar siden opagiteret af mænd knyttede til vort universitetsbibliotek. Der nedsattes en komité og udarbeidedes detaljerede planer for et kommunebibliotek for hovedstaden — naturligvis efter den mest beskedne maalestok. Der var ikke tale om at komme saa høit, som til et lidt større amerikansk landsbybibliotek engang. Komiteen var nøisom, men dens plan gav en helstøbt begyndelse, hvormed der kunde gjøres virksomt arbeide, og hvorpaa der kunde bygges videre. Komiteen tog rundelig tid (alle komiteer lig), og da den var færdig, gik sagen over i kommunestyrets hænder. Der har den siden ført en stille og ubemærket tilværelse — i maaneder og aar. Intet mere er hørt til den. Og endda stod den ogsaa paa et seirende politisk partis program. „Me ska koma, um inkje saa braat“ — *det* kan nok være; men sagen er, at for et „foregangsfolk“ gjælder det netop om at komme en smule braat. Men ikke tror jeg længer, at vor hovedstad har noget respektabelt kommunebibliotek om ti aar, og om ti aar — herre min gud, hvor er ikke de andre nævnte lande da!

De reisende biblioteker er, som sagt, ganske særlig skikkede for vort

fattige, tyndt befolkede land. De vilde her fuldt ud fortjene at være og kanske virke bedst som statsinstitution. Men aarene gaar, og intet høres derom fra nationalforsamling eller regjering, og aarene vil vel fremdeles gaa paa samme vis. Det haster vel ikke saa med at fremhjælpe et „foregangsfolks“ aandsliv.

Private kan heldigvis ogsaa meget godt sætte en saadan institution igang efter saa stor eller saa beskeden maalestok, som de maatte ønske. Begge metoder benyttes i Amerika, i England alene den private.

De fleste af „*Kringsjaas*“ læsere vil vide, hvad et saadant bibliotek udgjør. Det er en kasse eller helst et bogskab med bøger, som fra et centralt punkt, et større sted, sendes til mindre byer og bygder udover landet, hvor der findes nogle, som kan give rimelig sikkerhed for bøgernes ikke altfor voldsomme behandling. Laanet af det hele skab er enten frit eller det koster en latterlig ubetydelighed. Udlaan til enkelte maa være frit.

Der er altid forskjellige klasser af biblioteker. Inden hver klasse er alle lige; men i en klasse har man væsentlig bedre skjønliteratur med historie, osv., en anden indeholder mere solide sager, vel udvalgt, en tredie er beregnet paa at tjene som hjælp ved universitetsudvidelseskurser og studie- og læseforeninger. Der er ogsaa barnebiblioteker — naturligvis.

Alle bøger udvælges med den største omhu fra den bedste literatur. Man dumper ikke ind aarets skjønliteraære produktion; man faar forholdsvis lidet nyt; man faar det udviklende — Dickens er der og George Eliot og lettere forfattere med sundt omdømme. Men det hele er greit og bestemt anlagt og ført som et led i folkets opdragelse i god smag, i sunde tanker, i en redelig vilje og et godt, ufordærvet hjerte. Der ønskes tanker og idealer, som kan løfte taget i de lave stuer og vække nye sjælekræfter; impulser, som en dag vil bære frugt i liv, løftet høit over det rent materielle.

I dette lys betragtes biblioteksagen i sin helhed overalt. Hele bibliotekinstitutionen er blot en udvidelse af skole og universitet.

Det var i 1892, at de første omfarende biblioteker sendtes ud. Det var i staten New York ved statsbidrag og under statskontrol. Initiativet toges af Melvil Dewey, chefen for New York statsbibliotek og en af de ivrigste og bedst kjendte nulevende biblioteksmænd. Han saa, at der ogsaa i New York var bygder og smaabyer, hvor adgangen til et *godt* bibliotek nødvendigvis maatte være slet, selv om der i staten opførtes noksaa mange kommunebiblioteker. Desuden ønskede han at støtte smaa fattige kommune- eller skolebiblioteker ved at laane dem disse velfyldte bogskabe, indeholdende et udvalg af gode bøger, som det lille bibliotek med sine smaa midler og mange krav ikke vilde kunne skaffe tilveie paa

mange aar. Og naar det ene bogskab er læst, staar et nyt — og altid et nyt til tjeneste. Man lader ingen gaa tørstig bort.

I New York udsendtes der det første aar (1892) 46 omfarende biblioteker; det andet aar 139; det tredie 212; det fjerde 371; det femte 447, som vandrede om. En talrække, som tydelig nok viser institutionens berettigelse og nytte. Det maa erindres, at intet bogskab udsendes, uden at enten et lokalt biblioteks styrelse eller i mangel deraf 25 ansvarlige borgere har garanteret for bøgernes rimelige behandling og tilbagesendelse Bibliotekerne maa altsaa ønskes, før de kan udsendes, derfor er oven staaende talrække saa talende.

Staten betaler alle omkostninger ved forsendelsen, frem og tilbage; men en ubetydelig betaling kræves underét for det hele bibliotek — en latterlig liden sum.

New Yorks „Vandrebibliotek" bestaar nu af ikke mindre end 36,000 bind, som stadig reiser om i statens mindre tæt befolkede dele. Og vi, „foregangsfolket", som trængte det samme saa saart. Nei, det har vel ikke slig hast, naar vi bare proklamerer høilydt nok, at vi er „foregangsfolket," saa kaster nok baade England og Amerika anker og lader os passere, naar den tid engang kommer, at vi faar tid til at tænke paa disse ting. Saadan har det vist altid været. Siger ikke ordsproget: „For den dorske og sendrægtige venter tiden gjerne." Endog i elektricitetens tid.

New Yorks bibliotek har 32 skabe af alment indhold, for en del skjønliteratur og for det øvrige historie, reiseskildringer, populær videnskab, osv., alt letlæst og godt. Af disse 32 indeholder nogle 50, andre 100 bøger. Alle de 32 er forskjellige, men har fra 5—10 doubletter. Videre er der 9 skabe, hvoraf hver omfatter et specielt emne. Ogsaa disse dupliceres. Saa kommer talrige samlinger indeholdende fra 26—100 bind og bestemte til hjælp ved universitetsudvidelseskurser og hjemmestudium. Det hele er en fuldstændig statsinstitution, administrativt en gren af statsbiblioteket. New York stat sørger ogsaa for at tilsende skoler rundt om i staten smaa kunstsamlinger, og der arbeides ivrigt for en smagfuld og kunstnerisk udsmykkelse af alle skoleværelser. Dette gjælder hele Unionen. Men hvor er „foregangsfolket"? — Har ikke slig hast for det. Det merker ikke, skjønt de elektriske gnister spruder om det, at tiden gaar med lynfart. Og det forstaar ikke, at i andre lande holder den aandelige udvikling skridt med den materielle. — Det har vel ikke saa travelt.

Andre stater i Unionen har siden fulgt New Yorks eksempel. Michigan begyndte efter en beskeden maalestok og med enkelte mindre forandringer i 1895 og udsender nu 100 biblioteker til egne med delvis yderst spredt befolkning. Jowa fulgte eksemplet i 1896. Ligervis Ohio

Et par andre stater har gjort det samme. I alle disse er det en fuldstændig statsinstitution.

I andre stater har private med statens støtte taget sagen op, saaledes i Wisconsin.

Lad os tage for os følgende eksempel.

Wisconsin er for en stor del et tyndt befolket land. I et af de tyndest befolkede counties eller amter bor mr. J. H. Stout, en velstaaende mand. Han saa, at hans amt og hele den nordlige del af staten, paa grund af befolkningens spredthed, var yderst slet stillet med hensyn til adgang til bøger. Og han satte paa egen bekostning igang et vandrebibliotek for disse landsdele.

Han ordnede en række velvalgte bøger i bogskabe paa 30 bind hvert. Skabene har solide døre og laas; bøgerne er fuldt ordnede deri og der findes ogsaa alt nødvendigt materiale til et lidet udlaansbibliotek. Et saadant skab kan derfor sættes direkte op paa posthusets disk, hvis postmesteren vil paatage sig det frivillige hverv at være bibliotekar. Dermed er et lidet, men godt bibliotek i fuld orden for de familier, som bor omkring. Det kan opsættes hvorsomhelst. Man finder det i smaa landhandlerier ved korsveiene. Disse steder er endog fundne særlig skikkede. Betingelserne for laan er de enklest mulige — blot nogenlunde tryghed for at bøgerne vil blive taget vare paa. Alle omkostninger ved forsendelsen bestrides af Mr. Stout. Det hele er frit.

Endnu medens de første bogskabe ordnedes, indkom der flere ansøgninger om laan, end der var beregnet. Den aarlige cirkulation i amtet beløber sig nu til 10,000 bøger paa en spredt folkemængde af 16,000.

Andre privatmænd og grupper af privatmænd har fulgt eksemplet i andre amter, samtidig som der er dannet en fri (privat) statsorganisation, der arbeider med fynd og klem for biblioteksagens fremme overalt og i alle retninger inden staten. Staten giver intet bidrag, men den nævnte forenings sekretær udtaler, at det synes, som om de har hver intelligent mand og kvinde i staten til hjælp.

I New York har man fundet, at der stadig forlanges mindre skjønliteratur og mere historie, populær videnskab og geografiske skildringer.

De store jernbaneselskaber har ogsaa oprettet frie vandrebiblioteker for deres egne mænd og andre. Ved hvert mindste stoppested langs linien findes et lidet godt bibliotek. Enkelte selskaber sender bøger fra hovedstationen direkte til den enkelte laantager med første tog. Laantageren maa da være en jernbanemand.

Hvad gjør „foregangsfolkets“ jernbanestyre for sine mænds aandelige næring og udvikling?

Enhver vil nu se, hvilke fordele disse vandrebibliotheker har. Ved deres hjælp kan en spredt befolkning forsynes med sund, god, opdragende læsning paa den mest økonomiske maade. Og hvor en god bog kommer, skjærer den en lysstraale i aandsmørket. Nogle aar af saadan laantagning i en bygd vilde allerede ændre meget der til det bedre.

Men det har jo ikke slig hast. Vi bliver nok foregangsfolket lige godt, om vi trækker et kaos af den tykkeste uvidenhed og raahed ind i næste aarhundrede. Bare vi skriger det høit nok, saa. Skriget har altid baaret mænd og nationer frem til lykke og ære. Ikke sandt, landsmænd?

Middagskanoner.

(„*Prometheus*“).

Uden tvil er det af en vis betydning, at beboerne af en stor by daglig bliver meddelt middagstimens indtræden paa en saadan maade, at alle kan iagttage signalet. Selv om der nemlig er opstillet normaluhre paa noksaa mange steder, vil den enkelte dog ikke stadig have anledning til at sammenligne sit stueuhr med og om nødvendigt stille det efter et af disse normaluhre. Et kanonskud middagstid derimod gjør dette muligt for enhver og vil derfor i ikke ringe grad bidrage til at fremme punktlighed og nøiagtighed i de daglige forhold. Hos de brede lag har derfor disse let iagttagelige middagssignaler vundet almindeligt bifald, og saavel middagskanonen paa Palais Royal i Paris som paa Engelsborg i Rom vilde savnes sterkt af den almindelige mand, om de en vakker dag forsvandt. I tidligere dage var middagskanoner meget almindelige, man konstruerede dem endog med selvantændelse ved hjælp af brændglas, som virkede paa en stribe af krudtdeig, der førte til kanonens fænghul. Formet som et langstrakt 8-tal opfyldte dette tændapparat hver dag i aaret punktlig sin tjeneste — forudsat at krudtdeigen ikke manglede, og at det fremforalt ikke var overskyet. Som alle soluhre talte nemlig ogsaa kanonuhret kun „de lyse timer.“

En uden sammenligning langt bedre indretning har den evige stad Rom i lang tid kunnet glæde sig ved. Paa Engelsborg var tidligere opstillet en gardeartillerist, som havde til opgave at iagttage stangen paa observatoriet, og saa snart han saa kuglen paa denne falde, at affyre sin kanon. For nogen tid siden begyndte artilleristen at faa melding om kuglens fald ved et elektrisk klokkesignal, og snart blev han ganske overflødig derved, at den elektriske strøm selv direkte besørgede affyringen. Denne indretning skal være meget populær i Rom, og man fortæller, at afdøde kardinal Altieri, saasnart skuddet faldt uvægerlig for et øieblik afbrød sin samtale med de audienssøgende — i den hensigt at kontrollere sit pendeluhr. Mange besøgende skal endog have søgt foretræde hos ham i middagstiden bare for denne kuriositets skyld.

Nu er naturligvis et kanonskud intet nøiagtigt hjælpemiddel til at stille et uhr paa sekundet. Lyden bruger nemlig en bestemt tid, der er forskjellig for de forskjellige bydele, til at udbrede sig, og den, der direkte fra sin bolig kan se kuglen paa observatoriets stang falde, vil uden sammenligning faa tiden nøiagtigere angivet. Besørger artilleristen personlig affyringen, vil der naturligvis ogsaa medgaa en smule tid fra det øieblik, da signalet er naaet til hans bevidsthed, og lunten er anbragt paa kanonens fænghul, og denne tid vil være forskjellig for hvert individ, som besørger affyringen. At noget lignende gjælder iagttagelsen af solens middagsstilling paa observatoriet, kommer os her ikke ved, da hertil paa forhaand er taget hensyn ved en saakaldt personlig korrektion.

At lyden bruger forskjellig tid til de forskjellige bydele kan let raades bod paa ved engang for alle nøiagtig at bestemme, hvilken tid der medgaar, fra middagsskuddet falder, til lyden opfattes af hans øre. For dem, der sværmer for nøiagtighed, skal vi meddele, at denne tid for vatikanets vedkommende beløber sig til 2.5, for Pantheon til 2.9, for Monte citorio til 3.1, Piazza del Popolo 3.4, Quirinalet 4.8, Piazza Barberini 5.4, Colosseum og banegaarden 7.5 og for St. Paolo fuorimura til 15 sekunder. Vil man derimod i Frascati og Tivoli bruge middagskanonen til at stille sit uhr efter, maa det paa første sted vise 1 m. og 2.1 sek. og paa andet sted 1 m. 26.9 sek. over 12 — hvis det gaar absolut nøiagtig — naar skuddet høres. Kanonskuddet har i sin regelmæssige gjentagelse endnu den fordel, at opmerksomme iagttagere af selve lydens mere eller mindre dumpe klang med temmelig stor nøiagtighed kan drage slutninger om atmosfærens tilstand. Det vilde være en fordel, om denne signalmetode blev indført i flere af Europas storbyer, idet kanonen blev opstillet paa et centralt sted og affyret ved elektrisk antændelse direkte fra observatoriet. Alle de unøiagtige søileuhre og lignende vilde derved blive overflødige. Naar man bare lægger merke tll, hvilken rolle middagsklokken paa en fabrik spiller i hele nabolaget, idet den anvendes som tidsregulator, kan man ikke tvile om, at gjenindførelsen af den gammeldagse middagskanon vilde være til nytte og lettelse for publikum. *P. E.*

Kvinders intriger i Frankriges historie i det 17de aarhundrede.

(Efter **Raoul Deberdt** i „*Revue des Revues*").

Hele Frankriges politik i det 17de aarhundrede, saavel den indensom udenrigske, ledes af eventyrersker, af koketter, der forstod at tilrane sig magt over mænd og benytte denne sin magt. Vi skal lade nogle af disse mægtige damer passere revue og tage dem nærmere i øiesyn; thi det kan altid have sin interesse ved siden af den officielle historie, hvor begivenhederne fremstilles som resultater af alvorlige politikeres eller

høitidelige parykherrers betydningsfulde arbeide, at lære den virkelige historie at kjende, hvor man opdager, at overalt var det kvinderne, der ledede mændene, det var dem, som ledede begivenhedernes gang ved sin hjerteløshed og den hensynsløshed, hvormed de aagrede med statens hemmeligheder. Bedre end ved at studere krigs- og fredsbestemmelser fra dette aarhundrede, vil man forstaa tiden ved at studere de kvinder, der bag kulisserne satte de traade i bevægelse, hvoraf alle disse sprællemænds bevægelser afhang.

I de første aar af det 17de aarhundrede træffer vi en Mademoiselle du Tillet, om hvem hele Paris vidste, at hun var den egentlige ophavsmand til Henrik den fjerdes mord. Det var hende, som lagde vaabenet i Ravaillacs haand, og det var ogsaa hende, der i seks maaneder holdt snigmorderen skjult og skaffede ham føde og husly. Mademoiselle du Tillet var en gammel ugift dame, tør, sortsmusket, kynisk og høirøstet. Man vogtede sig vel for at gjøre hende noget; thi hun havde medskyldige blandt kongerigets høieste adel. Ja saalangt fra at skade den gamle dame gav hendes rygte som kongemorderske hende en særstilling i datidens selskabsliv; thi det var alment kjendt, at Maria af Medici stod i forbindelse med sin mands morderske, og enhver søgte at vinde dens venskab, der havde saa vigtige hemmeligheder tilfælles med dronningen. Denne intrigante kvinde kunde gjøre og lade, som hun vilde. En dum liden pukkelrygget adelsdame havde været uforsigtig nok til at komme med altfor dristige bemerkninger om hende, og hun maatte haardt bøde derfor. Man dømte hende til at forsmægte i et slags bur som et dyr, og Mademoiselle du Tillet kunde i fred og ro fortsætte at smede sine rænker.

Henrik den fjerdes søn, Ludvig den trettende, var kommet paa tronen ved en kvindes forbrydelse, og hans minister Richelieu regjerede udelukkende ved kvinders hjælp. Hans niece, Madame de Combalet, forsynede ham stadig med alle de hemmeligheder, han ønskede at vide. Af statshensyn indlod denne dame sig i tidens løb i utilladelige venskabsforbindelser med alle de damer, der senere dannede den kvindelige del af Fronden, oprørspartiet i Paris 1648—53. Onkelen og niecen anede, hvor farlige disse kvinder i fremtiden vilde blive, og det gjaldt derfor paa forhaand lumskeligen at komme i besiddelse af alle deres alkove- og boudoirhemmeligheder.

Det var ogsaa ved kvindelig hjælp, at Richelieu fik underretning om den store sammensværgelse mod ham, 5te marts sammensværgelsen kaldet, nemlig gjennem en sladderagtig kammerpige, uden hvem kardinalen vilde være blevet snigmyrdet, monarkiet rystet i sine grundvolde, Ludvig den fjortendes absolutistiske bygning paa forhaand umuliggjort, og den franske revolution udbrudt allerede i det 17de aarhundrede.

En tid benyttede Richelieu som spion en Marion Delorme, en berygtet kvinde, der blev mange adelsmænds ruin. Hun gav bøddelen paalidelige oplysninger om de hoveder, der helst burde kuttes af. Det morede hende, der selv var datter af en forsulten lirekassedreier, at hjælpe til med at ødelægge aristokratiet; det var kun en del af folkets hevn paa de privilegerede klasser. Hun fik de høie herrer meget aabenmundede og meldte hvert kompromitterende ord til kardinalen, der ikke ventede med sin straf.

Den gjerrige Mazarin vidste ikke at faa kvinderne paa sin side, og hans stilling var ogsaa af den grund længe meget usikker. De smukke eventyrersker, som en Richelieu havde været klog nok til at bestikke og bruge i statens tjeneste, fandt sig nu helt overladt til sine egne paafund. For at finde afløb for den umaadelige virksomhedstrang, som de sad inde med, dannede de Fronden, der bragte det franske monarki paa randen af ødelæggelsen. Men omsider besluttede den gjerrige minister sig til at tilkjøbe sig de intrigante damers hjælp, og straks gjenoprettedes ro og orden som ved et trylleslag, og Ludvig den fjortende kunde uhindret regjere.

Dengang finantsministeren Fouquet aspirerede til magten, var hans første handling at sikre sig kvindernes bistand. For en blodig penge tilkjøbte han sig den senere Madame de Maintenons taushed; hun var dengang kun den høist tvilsomme Madame Scarron, men han anede allerede da, at hun i fremtiden vilde komme til at spille en stor rolle. Han forsøgte ogsaa at bestikke Ludvig den fjortendes elskerinde, la Vallière, men dette blev aarsag til hans fald; thi denne naive dame var maaske den eneste ved hoffet, der ikke yndede denne sport med bestikkelse og forræderi.

Forøvrigt var det hver kvindes lyst og glæde, der var saa heldig foruden et skjønt ydre ogsaa at eie en smule hjerne, at deltage i sammensværgelser, smede rænker og udkaste alskens lumske planer.

Det var ogsaa den skjønne Madame Henriettes ærgjerrighed. Hun var Ludvig den fjortendes elskerinde, men havde mere at sige hos ham end alle hans øvrige veninder og besad hans fortrolighed i høiere grad end nogen af dem. Dette vakte de andre damers misundelse, og de stiftede en sammensværgelse mod hende. Hertugen af Lothringen blev chef for denne sammensværgelse, og han lagde en meget sindrig plan for at styrte den skjønne dame. Han havde selv en veninde, Madame de Coëtquen, der holdt af ham og gik ind paa alle hans ønsker. Hende overdrog han det hverv at gjøre sig til den gamle general Turennes veninde og forsøge at faa ham til at røbe kongens planer for det kommende felttog i Holland. Turenne var nemlig da kongens og Madame Henriettes eneste fortrolige i de politiske anliggender. Alt lykkedes over forventning.

Derpaa ilede hertugen af Lothringen til Hans Majestæt, berettede, hvad han vidste, og paastod, at det var Madame Henriette, der havde røbet disse statshemmeligheder, — og de misundelige damer opnaaede snart sin hensigt.

Et ganske pudsigt eksempel paa en saadan intrigant dame, der var besjælet af stor patriotisme, har vi i en vis Madame de Mussy. Hun opholdt sig tilfældigvis i Madrid, da begivenhederne førte med sig, at hun kom til at vise den franske armé en stor tjeneste, der var af den allerstørste betydning for den spanske arvefølgekrigs forløb. Paa en reise i nærheden af Madrid traf hun nemlig paa en af sine gamle venner, Lord Stanhope, der kommanderede en afdeling engelske og hollandske tropper i Spanien. Lord Stanhope var uforsigtig nok til at besvære hende med sine kjærlighedserklæringer og vilde mod hendes vilje opholde hende paa reisen. For at hævne sig og tillige for at gjøre sit fædreland en tjeneste, besluttede hun at spille Dalila for denne Samson, Frankriges fiende. Ved at spille en liden komedie for Stanhope lykkedes det hende i 48 timer at opholde ham i en liden by Brihnega for at give den franske general Vendôme, hvem hun i al hemmelighed havde underrettet, tid til at komme og overraske englænderne. Den dristige eventyrerske foregav, at lide af voldsomme mavesmerter og bønfaldt lorden om for hendes skyld at opsætte sin afreise. Han havde nemlig fra sin øverstbefalende, greven af Staremberg, faaet ordre til uopholdelig at følge efter den østerrigske afdeling; isteden derfor blev han nu i Brihnega, fuldt optaget med at foranstalte en liden fest for at adsprede den smukke patient. Men medens Madame de Mussy sammen med de engelske officerer deltog i et meget muntert aftensmaaltid, kom pludselig Vendôme og indtog byen uden modstand. Stanhope og hans afdeling toges med lethed tilfange, helt forvirrede som de var ved dette uventede angreb. Da disse tropper var de bedste i greven af Starembergs armé, faldt det ham meget vanskeligt at gjenoprette dette tab. Fra nu af var Vendôme seierherre, og Filip den 5te kom, takket være Madame de Mussy's foregivne sygdom, i besiddelse af den franske trone.

En meget original dame fra slutten af aarhundredet er Madame de Chausseraye. Hun var Ludvig den fjortendes veninde i hans senere alder, og hun havde intet ringere maal sat sig, end at modarbeide jesuiternes indflydelse paa kongen, specielt havde hun rettet sit had mod den ærværdige fader Tellier, kongens berømte skriftefader. Denne kvinde, der vovede at optage kampen mod jesuiternes mægtige skare, var en klog dame, der forstod, at monarken var træt af alle de andre hofdamers ondskabsfulde intriger; hun spillede derfor den naive, den elskværdige, og hendes kloge ligefremhed vandt fuldstændig Ludvig, der meget yndede at hvile ud efter

regjeringens byrder i en rolig, jevn samtale med hende. Men om hendes ydre røbede ro og sindsligevegt, saa var hendes hjerne i uafbrudt virksomhed. Hun havde fattet godhed for erkebispen af Paris, monseigneur de Noailles, der tilhørte Jansenisternes parti og derfor forfulgtes af Telliers bitre had. Hun opnaaede ogsaa at faa kongen meget mildere stemt mod partiet, og hendes største verk er, at hun fik ophævet virkningen af „Unigenitus“ („énbaaren“), den banbulle, der i 1713 udstedtes mod Jansenisterne. Af lutter religiøs iver spillede hun sin intrigante rolle, vaagede over hvert af den ærværdige skriftefaders skridt, underholdt forbindelse med Rom og var virkelig i nogen tid en hemmelig magt i religionsaffærer.

Det er et broget galleri af kvinder, som fremføres for os i det 17de aarhundrede, høitstaaende damer og kvinder af folket, men hvad de end udrettede af godt eller ondt, stadfæster de alle et princip, som fordum var lidet iøinefaldende, men nu ligger klart i dagen: kvindernes mægtige vilje til at indvirke paa udviklingens gang, ikke staa udenfor samfundslivet, men paa en virksom maade deltage i dette.

Ingen har endnu videnskabelig behandlet kvindernes deltagelse i Frankriges historie. Kanske kommer en fremtidens Taine til at gjøre det, og kvindernes rolle vil da vistnok maatte skildres med adskillig mere brogede farver end mændenes. *nk.*

Tyngde og varme.

Er den almindelige tiltrækning en virkning af varmen?

(Efter **J. Weber** i „*Prometheus*“).

Efterat forfatteren omtrent havde fuldendt den her gjengivne afhandling, kom der ham for øie et aftryk af en tale, som blev holdt af William Ramsay i Torento den 19de august 1897. Den berømte forsker omtaler deri hovedsagelig de merkelige uregelmæssigheder ved atomvægterne og slutter med følgende ord: „Hvordan løsningen vil blive, ligger det udenfor mine profetiske evner at forudsige; . . . . om det vil vise sig, *at masse og tiltrækning staar under indflydelse af temperaturen* eller af den elektriske ladning kan jeg ikke sige.“ Forfatteren finder i disse ord af Ramsay en støtte for sine anskuelser, som han derefter gaar over til at fremstille:

Ved logisk gjennemførelse af hypotesen om, at hvad vi kalder varme beror paa en bevægelse af legemernes mindste bestanddele, livligere be-

vægelse ved tiltagende og mattere ved aftagende temperatur, er man kommen til den slutning, at der maatte gives en nederste grænse for temperaturen, et punkt altsaa, hvor den indre bevægelse fuldstændig ophørte, og smaapartiklerne kom til ro. Nogen øverste temperaturgrænse derimod, med andre ord et bevægelsesmaximum for smaadelene, findes enten ikke eller er iallefald endnu ikke kommen ind under vore matematiske betragtninger. Den sidste og nøiagtigste beregning af temperaturens nedergrænse, eller som andre almindelig kalder den: *det absolute nulpunkt*, er udført af professor Paul Gerber paa grundlag af gasarters udvidelse og trykforandringer og har ført til et resultat af 274.43 ^{0} C. under frysepunktet. Mellem 274 og 275 ^{0} C. kulde skulde altsaa al bevægelse af de mindste selvstændige dele, molekylerne, være ophørt.

Om vi er berettiget til ogsaa paa den flydende og faste tilstand eller paa materien idetheletaget at overføre denne følgeslutning, der kun beror paa en bestemt anskuelse af den gasformige tilstands natur, er vel et meget tvilsomt spørgsmaal. Dernæst er det ikke uden interesse for engangs skyld at gjøre sig rede for, hvordan et saadant legeme uden temperatur, f. eks. et stykke kobber, maa opfattes af vore sanser. Vil det f. eks. beholde sin eiendommelige farve? Paa ingen maade. Et legemes farve afhænger jo af, at visse straaler reflekteres, mens andre opsuges (absorberes) af legemet. Det er de reflekterede straalers sammensætning, hvorpaa legemets farve beror, altsaa for kobberets vedkommende af visse røde og orangefarvede straalegrupper, der ikke kan opsuges, men bliver kastet tilbage af kobberstykket. Da de absorberede straaler imidlertid ikke sporløst kan forsvinde, hvad der strider mod loven om kraftens vedligeholdelse, saa kan de heller ikke tænkes at gaa over i legemet uden i form af en indre molekylbevægelse ɔ: varme. Et absolut varmeløst legeme, forsaavidt det overhovedet kunde reflektere, vilde altsaa i almindelig betydning ikke kunne beholde sin eiendommelige farve, da det ved at reflektere visse straaler og absorbere andre øieblikkelig vilde faa en fra nulpunktet (det absolute) forskjellig temperatur og altsaa ikke længer vilde være varmeløst. *) Hvorledes vilde det fremdeles være med kobberstykkets molekylære sammenhæng, dets tæthed, haardhed osv.? Herom er meningerne delte. Enkelte mener, at med det absolute nulpunkt den yderste grænse for tæthed maa være naaet; andre henviser til, at tin allerede ved ÷ 150 ^{0}

*) Forfatteren gjør her den slutning, at legemet vilde være *farveløst*, hvad han neppe er berettiget til, medmindre han i dette udtryk ogsaa indbefatter *hvide* legemer. Som farveløst betegnes ialmindelighed det legeme, der lader alt lys gaa *igjennem*, som hvidt derimod det legeme, der kaster alt lys *tilbage*. Istedetfor med forfatteren at bruge det bestemte udtryk „farveløst", har jeg her troet at burde omskrive det til den mere ubestemte form „ikke sin eiendommelige farve", idet jeg hermed naturligvis forstaar legemets farve under *vanlige* temperaturforhold. *P. E.*

C. falder i stykker af sig selv, og vover ikke at afgjøre spørgsmaalet. Forfatteren selv helder til den opfatning, at ikke bare metallerne, men overhovedet *alle* stoffe ved det absolute nulpunkt fuldstændig mister sin sammenhæng og bliver til et modstandsløst *noget*, som vi maaske slet ikke vilde gjenkjende for, hvad det engang havde været. Som man ser, en noget betænkelig konsekvens. *)

En høist merkværdig slutning fortjener dog nærmere overveielse. Den modstand, metallerne øver mod den elektriske strøm, afhænger som bekjendt af flere ting. Først og fremst har vi den specifike modstand, som skyldes selve metallets natur, og dernæst en relativ modstand, som veksler med metalledningens dimensioner. Men endelig har vi ogsaa, hvad vi kunde kalde en termisk modstand, der om end forskjellig for de forskjellige ledere dog bevirker, at det samme metal i kold tilstand altid leder bedre end i varm. Iagttagelser, som er gjort ved kunstig frembragt, meget lav temperatur, synes at retfærdiggjøre den vistnok alment anerkjendte slutning, at *al* ledningsmodstand ved det absolute nulpunkt fuldstændig vilde forsvinde, og at et hvilketsomhelst metal ved den temperatur altsaa vilde blive en ideal leder uden modstand. Forfølger man imidlertid denne slutning videre, saa kommer man til det merkværdige resultat, at ledningstraadens dimensioner maatte tabe enhver betydning, og at altsaa hvilkensomhelst elektricitetsmængde uden tab maatte kunne ledes saa langt, man vilde, i den tyndest tænkelige traad. Ligeledes maatte al af strømmen frembragt varme kun samle sig i udviklingsapparaterne, thi hvor ingen modstand er, giver strømmen heller ingen varme. Og endelig maatte strømmens forplantningshastighed vokse mindst til den hurtighed, bølgebevægelsen har i den frie æter. — Saadanne forudsætninger lader sig jo ikke virkeliggjøre, men de lader sig tænke.

Hvad er det nu under de her forudsatte omstændigheder egentlig, som leder strømmen? Øiensynlig den æter, der er aldeles uden varmesvingninger og derfor i fuldstændig ro i den absolut kolde traad. Naar materien selv, saasnart varmesvingningerne ophører, imidlertid ingen positiv rolle spiller for strømledningen, saa er der heller ikke for almindelige temperaturer andet tilovers end at tildele denne materie en negativ rolle, nemlig som en hindring for strømmen. At æteren sandsynligvis i forbindelse med molekylerne, d. v. s. i legemenes indre, befinder sig i en anden tilstand end udenfor, lader vi her ude af betragtning. Hvad der hindrer elektricitetens fri bevægelse i ledningstraaden, er altsaa aabenbart denne stedse forhaandenværende indre varmebevægelse. Naar den elektriske strøm uden undtagelse opvarmer sin materielle ledningsbane til over omgivelsernes

---

*) Hvor ikke andet gjøres opmerksom paa, er alle meninger Webers.

temperatur, men ved det absolute nulpunkt ikke længer vilde gjøre dette, saa kan den forhøiede varmebevægelse i første tilfælde aabenbart ikke skyldes nogen umiddelbar medvirken af materien paa dannelsen af den elektriske strøm. Det ser meget mere ud — og nogen anden udvei formaar vi ikke at øine — som strømmen, i bestræbelsen efter at skaffe afveien hindringen ved de bevægede molekyler, først gjorde denne hindring rigtig stor, idet den ved tryk frembragte livligere bevægelse ɔ: høiere temperatur. At et saadant tryk finder sted er udenfor al tvil. For at overbevise os derom, behøver vi kun at føre to eller flere løse, af sterke, ligerettede strømme gjennemløbne ledninger parallelt ved siden af hinanden. Traadene vil lægge sig indtil hinanden og ikke kunne skilles uden ved opbydelse af et vist arbeide. Hvad der imidlertid gjælder for flere enkelttraade, maa ogsaa gjælde for de utallige strømbaner i det indre af en traad: de maa søge at nærme sig hinanden ɔ: presse de materielle dele imod hinanden og det paa grund af den ringe molekylære afstand med relativ meget stor kraft.

Ved at tænke over følgerne af en næsten alment anerkjendt teori er vi altsaa uventet ført til muligheden af at forstaa mekanismen ved den elektriske strøms varmevirkninger, en forstaaelse, vi hidtil ganske har manglet.

Nu vover vi os endnu et skridt videre i det ukjendte. Der er som bekjendt en overensstemmelse mellem metallernes ledningsevne med hensyn paa varme og paa elektricitet. Dette kan kun være begrundet i den maade, hvorpaa molekylerne er grupperet og sammenkjædet indbyrdes — et forhold, hvoraf i det mindste delvis ethvert enkelt metals bestemte fysikalske egenskaber ogsaa afhænger. Hvis nu denne specifike modstand ganske forsvinder ved det absolute nulpunkt, saa kan kun dette være muligt derved, at molekylgrupperne fuldstændig opløses. Dette vilde da ogsaa stemme med, hvad vi før har antydet om legemernes absolute mangel paa sammenhæng ved den nederste temperaturgrænse. Imidlertid synes de sidste konsekvenser af hypotesen om det absolute nulpunkt næsten at føre til utænkelige resultater. Dermed skal det imidlertid ikke være sagt, at jo ogsaa *denne* erkjendelse kan være af videnskabeligt værd.

Vi vender os nu til en anden side af dette interessante problem. Det er muligt, at en og anden læser vil komme til at ryste paa hovedet endnu mere betænkeligt, end han under læsningen af det foregaaende allerede har gjort.

Vilde et legeme uden temperatur besidde tyngde eller ikke?

Ingen ved, hvad den alt gjennemtrængende og alt beherskende tyngdekraft egentlig er, hvor udtømmende end dens enkle love er blevet undersøgt og fastslaaet. Der er ikke saa ganske faa endog i vore dage, da al

undertro i fysiken synes at være saa grundig jaget paa porten, som i det hule ord „fjernvirkning“ atter slipper de mystiske kræfter ind gjennem bagdøren — naturligvis uden selv at ville være sig det bekjendt. Den særegne art af „fjernvirkning“, som bevirker den almindelige tyngdekraft, skal efter disse herrers forklaring være en molekylerne tillagt eiendommelig evne til uden medium at virke tiltrækkende paa andre, nærmere eller fjernere molekyler. Newton har som bekjendt betegnet denne hule frase som fuldstændig absurd, selv om den end med haardnakkethed af visse folk er tillagt ham selv. Noget bedre, om end paa langt nær klar, stiller sagen sig, naar man dog erkjender nødvendigheden af et eller andet overførende medium. Fremdeles bliver muligheden af en ved *tiltrækning* bevirket nærmelse mellem molekylerne eller legemerne fuldstændig uforstaaelig.

Imidlertid bør det ikke oversees, at under virkelighedens forhold eksistensen af masser uden tyngde faktisk modsiger al erfaring, og at der deri laa en vis undskyldning for opfindelsen af en tiltrækkende fjernvirkning. I vore dage gjælder denne undskyldning ikke længer. Vi har nemlig lært at mistro de af kun *en* erfaring afledede love, saalænge de ikke bekræftes af erfaringer af anden art og bringes i samklang med det ellers faktiske og mulige.

Spørger vi f. eks., om tyngden af en given, i ro værende masse er en konstant størrelse, eller om erfaring lærer os, at omstændighederne kan forandre denne størrelse, saa maa vi svare, at det sidste uden tvil kan ske, og det paa en meget enkel maade. Vi behøver kun at ophænge den ene skaal af en følsom vegt i silketraade og give den en elektrisk ladning. Svæver skaalene i ringe høide over bordet, vil allerede en maadelig ladning være tilstrækkelig til at drive skaalen nedover, og denne bevægelse kan, ganske som om skaalens vægt var blevet forøget, ophæves ved at lægge lodder paa den anden vægtskaal. Vi behøver vel neppe at minde om, at en i principet ganske tilsvarende fremgangsmaade i praksis faktisk bruges til maaling af strømstyrken; apparatet fører navn af den *Thomson'ske* strømvægt. Lader sig vægten af en masse ændre efter behag, ikke bare paa denne, men paa mange andre maader, ved en ændring af tilstanden, saa er denne velbekjendte kjendsgjerning i og for sig nok til i bund og grund at umuliggjøre antagelsen af en materien iboende tiltrækningskraft. Thi kan i *et* tilfælde tyngden forandres ved en blot og bar ændring af tilstanden, saa sandsynliggjør dette, at tyngden ikke tilhører *massen* som saadan, men maa bero paa en egen, om end i virkeligheden stedse forhaandenværende *tilstand* hos denne.

Af alle tilstande i verden kjender vi imidlertid foruden den, der svarer til tyngden, hvis væsen vi søger at forstaa, kun en eneste, under

alle omstændigheder eksisterende, og det er den tilstand, der svarer til *varme*. Der gives intet legeme, som ikke kan afkjøles, d. v. s. fremdeles berøves varme, hvor koldt det end fra først af kan forekomme os; medens paa den anden side f. eks. tilbøieligheden til at danne kemiske forbindelser sporløst forsvinder ved en temperatur, der ligger langt ovenfor den laveste, som kunstig kan frembringes. *) Kan nu den almindelige varme maaske være aarsagen til den almindelige tiltrækning?

Siden Crookes konstruerede sin lysmølle, som de fleste vil have seet udføre sin rastløse kredsbevægelse i en mekanikers eller optikers udstillingsvindu, kan der ikke længer tviles paa muligheden af massebevægelse ved varme. Crookes selv har vistnok troet med sit lille instrument at have leveret beviset for *lysets* bevægende kraft, men andre har siden ved nøiagtige iagttagelser godtgjort, at det er den af de smaa sodflader rask absorberede og derpaa ligesaa rask atter udstraalede varme, der paa en maade ved tilbagestød yder den virksomme energi.

Muligheden for et tilbagestød (som f. eks. den kraft, der tvinger en baad udover, idet et menneske hopper iland af den) afhænger af to betingelser: tilstedeværelsen af et regelmæssigt, indre tryk og ensidigt ophør af det ydre tryk. At der nu ved den molekylære varmebevægelse alene altid skulde opstaa et tryk indover, der endog bare havde tilfølge en sammenklumpning af molekyler og atomer til materielle masser, er aabenbart umuligt. Paa den anden side er det ogsaa temmelig sterkt forlangt at ville forestille sig en materiel, yderst fint fordelt masse, en saadan som de kosmiske teorier forlanger, hvori hver enkelt partikel samtidig er udstyret med principerne for uophørlig bevægelse og med en bestræbelse efter at bringe denne bevægelse til ophør. Er det nu sandsynligt, at sammenhængen i en materiel masse kan opfattes som et udenfra indover virkende tryk, istedenfor som hidtil almindelig antaget ved et indenfra virkende drag? Vi vil vove forsøget.

Alle varme legemer afkjøles. Ser vi for det første bort fra de jordiske legemer, hvis varmetab ved meddeling til de koldere omgivelser, d. v. s. ved ledning, kun vanskelig kan udhales og i længden slet ikke forhindres, og betragter vi kun centrallegemet i vort system, solen, saa spørges der først om, hvorledes denne, der ingen direkte berøring har med andre legemer, altid kan tabe varme? Det gjængse svar lyder: selvfølgelig ved straaling ud i verdensrummet. I virkeligheden synes jo solen, i forhold til den forsvindende del, der kommer jorden og dens andre planeter direkte tilgode, uigjenkaldelig at tabe en ufattelig stor energimængde ved udstraaling til alle sider. Løsningen af det problem, at solen ved et sligt uhyre

*) Efter Moissans nyeste eksperiment gjør fluor en undtagelse herfra. Se „*Kringsjaa*“ hefte 2 for iaar s. 91: „Fluorgas fortættet!“

energitab ikke eller dog kun langsomt afkjøles, har derfor allerede ofte beskjæftiget de lærde og beskjæftiger dem fremdeles. *Et* af de merkeligste forsøg paa en løsning vil vi omtale: Solen afkjøler sig virkelig. Ved den deraf følgende volumformindskelse udsættes dog dens masse for et større tryk; dette tryk formindsker svingerummet for dens molekyler, følgelig kommer temperaturen derved op til sin forrige høide. Dette betyder kort sagt: solen holder sig varm, fordi den afkjøles. Den heri liggende fuldkomne modsigelse har ikke forhindret, at denne hypotese for mange er bleven til en uantastelig, videnskabelig troessætning, og derfor bør den ikke overlegent skyves tilside. Det vilde nemlig være at tænke alt for lavt om den menneskelige indsigt, hvis man antog, at noget rent nonsens nogensinde kunde faa varig indflydelse. Megen ufred vilde undgaaes, naar man altid vilde beslutte sig til at opsøge den i enhver udbredt mening indeholdte kjerne af sandhed og aabent tilstaa det, naar man havde fundet den.

At solen befinder sig i en afkjølingsproces, synes pletdannelsen paa dens overflade at bevise. At den ikke allerede forlængst er afkjølet, synes mængden af den fremdeles afgivne energi at godtgjøre. Hvorfra faar den erstatning for, hvad den taber? Til besvarelse heraf frembyder der sig to veie, som begge gaar ud fra almindelig antagne hypoteser, og hvoraf den anden snart falder sammen med den første. Den første hypotese siger, at æteren efter sit væsen er at opfatte som en usammentrykkelig vædske. Er dette tilfældet, saa kan de materielle masser, som samtlige paa grund af sin temperatur er udvidet i større maal, end de vilde være det uden varmebevægelse — disse masser kan med sit større volum kun hævde sig ligeoverfor æteren i tilfælde, de sammentrykker den ganske minimalt. Minimalt maatte dette tryk være kun af den grund, at alle materielle masser tilsammen i forhold til æterrummet har et forsvindende lidet rumfang.

Det indad rettede tryk, hvorpaa sammenhængen beror, vilde efter dette masserne selv kunne skaffe sig ved sin egen varmebevægelse, ifald den første hypoteses forudsætning slaar til. Til sammenligning kan en i en modstandsdygtig staalkugle indesluttet vandmængde tjene. Blev denne vandmængde ophedet indenfra udad, f. eks. ved en elektrisk traadspiral i det indre, vilde der ved vædskens egen udvidelse opstaa et i dette tilfælde enormt tryk udenfra indover.

Her er den bemerkning paa sin plads, at, hvad vi kalder varme, i ethvert tilfælde er følgen af en forkortet og hindret molekylarbevægelse og derfor kun kan vise sig, naar denne ellers mod det grænseløse stræbende bevægelse finder en begrænsende modstand. Hvordan kan imidlertid den næsten ufattelig tynde æter byde en saa uovervindelig modstand?

(Sluttes).

Gives der sande drømme?

(Af nervelæge C. Engelskjøn.)

Der gives mange, som tror paa drømme, men vistnok langt flere, som i de saakaldte „sande“ drømme, d. v. s. saadanne drømme, som formenes at være gaaet i opfyldelse, kun ser en ren tilfældighed ved det fantasispil, som drømmen visselig i regelen er.

I den store regel bemerker man ogsaa i virkeligheden gjerne en saa betydelig mangel paa overensstemmelse mellem drømmen og den tildragelse, som hin paastaaes at skulle afspeile, at man vanskelig kan tillægge de spredte lighedstræk noget værd. Men paa den anden side gives der utvilsomt drømme, hvor disse sidste er de overveiende. Tør vi altsaa holde disse for virkelige speilbilleder af livets tildragelser?

Ganske vist ikke altid. Der berettes vistnok om drømme, der er i besiddelse af saa evidente sandhedsmerker, at man vanskelig kan værge sig mod deres betydning som „sande“ drømme. Men *overbevisende* i denne egenskab er de dog sikkert meget sjelden. Thi for at være dette, maa drømmens overensstemmelse med virkeligheden for det første være saa fuldstændig og for det andet bestaa af saa mange led, at der ikke vel kan blive tale om noget spil af tilfældigheden. Dette sidste — nemlig kravet paa en vis komplicerethed — er ubetinget nødvendigt. Thi sæt, at jeg om natten drømmer, at jeg ser en rød hund, og at jeg den følgende dag virkelig oplever at faa se en rød hund, saa kan dette naturligvis overmaade vel bero paa den simpleste tilfældighed, medens sagen vilde forholde sig ganske anderledes, om drømmen ledsagedes af en hel del enkeltheder, der allesammen gik i opfyldelse til punkt og prikke.

Jeg har selv engang havt en drøm, som synes at opfylde de strengeste krav, man overhovedet kan stille til en *sand* drøm, og det er om den, jeg her vil fortælle. Den staar for mig som et bevis paa, at drømme virkelig kan gaa i opfyldelse, paa samme tid som al tanke om, at tilfældet har spillet et puds, maa være udelukket, da dette vilde være et større under end selve muligheden af en sand drøm.

Jeg var dengang omkring femten eller seksten aar og boede i Sætersdalen, hvor min far var sorenskriver.* Mit soveværelse havde udgang til kjøkkenet, som stod i forbindelse med gangen, hvis tunge dør til gaardspladsen lukkedes ved hjælp af en simpel mekanisme, hvilket altid ledsagedes af en knagende lyd. En fjerdingsvei nordenfor sorenskrivergaarden, paa den modsatte side af elven, boede en kamerat af mig, en bondegut, som var meget flink til at skyde med rifle, og som i isløsningstiden skjød mangen

vildand i vaagen udenfor gaardens kvernhus, hvor han pleiede at lure paa dem i dagbrækningen.

Det var i april maaned, isen var „landløs“, som det kaldes, og ænderne var begyndt at trække opover fra havet. Jeg laa i min seng, og klokken kunde vel være omkring syv om morgenen. Da forekom det mig i drømmesynet, at jeg var vaagen, men laa i sengen, og at jeg hørte gangdøren knage, idet den blev lukket op og i. Straks efter hørte jeg trin i kjøkkenet, de nærmede sig, jeg saa klinken paa sengkammerdøren løftes iveiret og døren aabnes, og i døren stod min kamerat med to vildænder i sin venstre haand. Han lukkede døren forsigtigt med den høire, gik derpaa hen til mig, der hvor jeg laa, løftede ænderne iveiret og sagde: „Dei ændan he eg skaate idagtileg; vil du ha dei?“

Jeg vaagnede straks efter og laa derefter en halv times tid og strakte mig og tænkte netop paa at staa op, da gangdøren blev aabnet med sin sædvanlige knagen; jeg hørte trin i kjøkkenet nærme sig sovekammerdøren, og jeg saa klinken løfte sig, døren blev aabnet, og der stod ganske rigtig min kamerat med to vildænder i sin venstre haand. Han lukkede døren forsigtigt med sin høire haand, nærmede sig sengen og sagde, idet han løftede ænderne op: „Dei ændan he eg skaate idagtileg; vil du ha dei?“

Selvfølgelig kan overensstemmelsen mellem drøm og virkelighed i dette tilfælde umulig bero paa et træf, en tilfældighed. Dertil er selve tildragelsen uagtet sin enkelhed dog altfor kompliceret, bestaar af altfor mange samstemmende led og omstændigheder. Der var kun en eneste uoverensstemmelse: De drømte ænder forekom mig ribbede, hvorimod de virkelige havde sine fjær i behold.

Det bør vistnok tilføies, at jeg aldrig tilforn havde modtaget skudte fugle eller andre foræringer af min kamerat, saa om nogen *forventning* fra min side kunde der følgelig ikke være tale.

Jeg kan ikke sige, hvor overrasket jeg blev over drømmens nøiagtige og ekspedite opfyldelse, hvilket man vistnok vil finde noksaa rimeligt. Men paa den anden side efterlod tildragelsen unegtelig en vis flau bismag hos mig. Jeg tvilede dengang ikke i fjerneste maade paa sanddrømthed og sande drømme, thi mange af min familie troede derpaa, og hele bygden gjorde det samme; men jeg havde i min barnlige forestilling og i overensstemmelse med, hvad jeg altid havde hørt fortælle, bestandig tænkt mig en sand drøm som et varsel om noget overordentligt, enten en stor ulykke eller — sjeldnere — en stor lykke. Og her gjaldt det forbausende fænomen hverken mere eller mindre end, at der var tiltænkt mig en gave af to stakkars ænder! Et saadant budskab kunde umulig være bragt mig af himmelens engle; hvad interesse kunde de have deraf? Havde det endda været en tønde guld!

Saaledes ræsonnerede jeg, og jeg tænker, de fleste gutter paa min alder havde gjort det samme. Og heller ikke kan det nægtes, at den formelig vidunderlige kjendsgjerning, som drømmens detaljerede og snare opfyldelse vitterlig er, paa en paafaldende, ja næsten latterlig maade kontrasterer mod indholdets høist ordinære beskaffenhed.

Vi mennesker ræsonnerer imidlertid gjerne overfladisk, og vi vil tiltrods for erfaringen neppe nogensinde lære os af dermed. Thi ligesom mægtige talstørrelser kan indeholde mange nuller, saa kan i ligemaade de særskilte udviklingsserier i vort liv frembyde tilsyneladende betydningsløse led, hvis vigtighed først senere og kanske aldrig opgaar for os. Den drøm, jeg ovenfor har omtalt, blev saaledes heller ikke uden værd for mig. Tvertom. Men dette hører ikke hid. Jeg vilde kun fortælle en drøm, som bevislig er gaaet i opfyldelse, uden at noget tilfældighedens spil fornuftigvis kan tænkes at have været medvirkende.

Da jeg var naaet længere hen i livet og havde læst endel og høstet endel erfaringer, tog jeg denne drøm frem til undersøgelse, og jeg syntes en tid at have fundet en noksaa sandsynlig eller rimelig forklaring paa dens psychomekanik. Jeg forestillede mig, at den var følgen af en fjerntvirkende tankeoverførelse. Jeg kunde tænke mig, at min kamerat, som jo var en ung bondegut, der sjelden kom indenfor „embedsmandens" dør og visselig følte sig usikker der, har gaaet og forberedt sig paa, hvad han agtede at gjøre og sige, og at dette ad bevisligt eksisterende, men ukjendte veie er kommet tilsyne for min drømmende bevidsthed som et billede, der maatte svare til virkeligheden. Men efterhaanden har jeg frafaldt denne forklaring, dels fordi den allerede i og for sig støder paa saa mange vanskeligheder og fører til saa mange usandsynligheder, at den maa falde, dels fordi jeg anser det for en kjendsgjerning, at mennesket i drømmens verden, ja vel ogsaa udenfor denne, kan faa vink om, hvad der ligger forborgent endog langt henne bag fremtidens forhæng, og som altsaa umulig først kan være opkommet i et andet menneskes hjerne.

Jeg ser heller ikke, at denne opfatning staar i nogensomhelst strid med vor religion. Tvertom. Men jeg vil nok sige, at dersom der er et felt, paa hvilket den kristne maa anvende den største mistænksomhed og aarvaagenhed, saa er det dette. Mennesket er henvist til den dagklare virkeligheds verden; udenfor denne er skyggeriget, hvor sandt og falskt møder os i en sælsom sammenblanding, og hvor man aldrig støder paa merkestenen med de sikre ord: Her gaar veien.

Vise fra Vermeland.

Der var dans hist paa veien.

Der var dans hist paa veien en lørdag forleden
ved stien til krattet derover hos smeden;
der var liv, der var løier: tju! hei!
Den gamle Nils Uttersberg, spillemandsfanten,
han sad med sit trækspil ved landeveiskanten:
dom dudeli! dudeli dei!

Og Stina den prægtige, glade, var kommen,
saa fager det er hun og tom det er lommen,
og skjelmsk er hun, freidig og kjæk;
der var Kersti, den sælsomme, rastløse, vilde
og Finbakke-Britta og Kaisa og Tille
og den trodsige Bolla fra Bæk.

Der var Petter fra Topstad og Jøran fra Bakken,
det var karle med sener i læggen og nakken
— i et kast svinges pigen i sky —
der var Floxman den lange og Olle fra Engen
og rekrutten „Pistol“ og Høivaltadrengen
og Karl-Gustav fra Knihulteby.

Og de havde som brændende strie i kroppen,
og som græshopper sprang de i reilandsgaloppen,
deres hæljern mod stenen slog ild.
Og forklæder flagrede, frakkeskjød sveiede,
fletning sig løste, og kjoler sig dreiede,
og musiken blev larmende vild.

I krattet blandt birke og alme og haslen
lød hvislen og tisken til bladenes raslen
— — og skyggerne skumrede der — —
der var lystigste leg over stok over stene
og kjælen og kys under skjærmende grene:
Vil du ha'e mig, har du mig her!

Alt stjernerne lyste, mens egnen den sover,
med tindrende glans over skvulpende vover
i løvskogomkransede sjø;
dybt blomsten drog aande og krydrede luften,
med naaletræsveden sig blandede duften
af egnens nyslagne hø. — — —

Og en ræv stemte op til det lystige gilde,
og et ugleskrig lød gjennem natten saa silde,
og de mærkede, hørte det ei — — —
men „uhu" hørtes ekko blandt klipperne klage,
og svarer Nils Uttersberg høilydt tilbage:
dom dudeli! dudeli dei!

Gustaf Frøding.

Kinesisk tidsregning.

Det kinesiske aarhundrede, skriver Paul d'Enioy i „*Revue Scientifique*" bestaar af 60 aar, det kaldes *Luk Giap*, hvilket betyder de seks giap eller aartier. I Kina og Annam numereres ikke aarene, som blandt de ariske folk, men de har sine særskilte navne. Disse navne dannes ved sidestilling af to ord, som laanes — det ene fra den døde og vegetative natur, det andet fra dyreriget.

Det sekstiaars aarhundrede har en dobbelt inddeling, det deles i en periode paa ti og en anden paa tolv aar, og ved at stille et navn fra 10-perioden sammen med et fra 12-perioden faar man et særskilt navn paa hvert aar i aarhundredet.

Tiperioden omfatter følgende navne:

det første	heder	Giap
det andet	—	At
det tredie	—	Binh
det fjerde	—	Dinh
det femte	—	Mô
det sjette	—	Ky
det syvende	—	Kanh
det ottende	—	Tan
det niende	—	Nham
det tiende	—	Ki.

Det første ord i tiaarsperioden *Giap*, som betyder *træ*, tjener til at betegne det kinesiske aarhundrede, som i almindelighed kaldes *Luk Giap* (de seks giap).

Ethvert af de følgende udtryk har naturligvis sin bestemte betydning: Giap betyder tørt eller dødt træ, *at* brændende træ, *binh*, ild i fri mark, *dinh* ild i huset, paa arnen, *mô* betyder pudsig nok det samme som det

tilsvarende norske ord, *ky* betyder dyrket mark, *kanh* betyder raat metal, *tan* forarbeidet metal, *nham* vand i almindelighed og *ki* drikkevand.

Som man ser hænger ordene efter sin betydning parvis og antitetisk sammen: det er det samme begreb, men stillet i modsætningsforhold; forarbeidet metal mod raat metal, dyrket jord mod udyrket osv. Med andre ord: tiperioden er sammensat af fem fundamentale dobbeltudtryk. Disse dobbeltudtryk betegner fem materielle principer eller *fem elementer* ifølge den kinesiske skabelsesteori: træ, ild, jord, metal og vand.

Aarhundredets anden deling er en periode paa tolv afdelinger med følgende betegnelser:

det første	heder	Ti
det andet	—	Suu
det tredie	—	Dan
det fjerde	—	Meo
det femte	—	Thin
det sjette	—	Ty
det syvende	—	Ngo
det ottende	—	Mui
det niende	—	Than
det tiende	—	Dau
det ellevte	—	Tuat
det tolvte	—	Hoï.

Ethvert af disse udtryk er navnet paa et almindeligt dyr, undtagen *thin*, som er navnet paa et fantastisk dyr, en drage, der personificerer cyklonen, stormen og de vældige tropiske regnskyl. Ti betyder rotte, *suu* okse, *dan* tiger, *meo* hare, *thin* drage, *ty* slange, *ngo* hest, *mui* gjed, *than* abe, *dau* høne, *tuat* hund og *hoï* svin. Disse tolv dyr er tillige tegnene i dyrekredsen.

Det er ved kombination af udtryk fra tiinddelingen og tolvinddelingen, at navnene paa de kinesiske aar dannes.

Naar man ved et aarhundredes begyndelse begynder samtidig paa de to perioder faar aarene altsaa følgende navne:

Det første aar vil hede *Giap-Ti* eller det tørre træs og rottens aar: en sammenstilling, som ifølge folkeovertroen er mislig, idet den indvarsler hungersnød, ulykke og sorger af enhver slags for landet.

For at finde navnet paa det andet aar, tager vi de to næste betegnelser i de to rækker og faar det sammensatte ord *At-Suu* det brændende træs og oksens aar — ifølge folketroen en gunstig sammenstilling, indvarslede god høst, gode tider, held og fremgang og alle goder.

Det tredie aar vil hede *Binh-Dan*, baalets og tigerens aar: en periode med blodige, men for civilisationen nødvendige krige.

Det fjerde aar bliver *Dinh-Meo,* arnens og harens aar, en fredelig og lykkelig, idyllisk tid.

Det femte aar vil kaldes *Mô-Thin*, moens og dragens: høsten truet af uveir, regnskyl, hagl og lynnedslag.

Og saaledes sammenstiller man navnene videre, indtil man kommer til det ellevte aar, her begynder man atter paa tiaarsperioden og faar som det ellevte aar *Giap-Tuat*, det tørre træs og hundens aar — som igjen er et aar med sorger og ulykker, og det tolvte aar *Giap-Hoï*, det tørre træ og svinet.

Paa grund af de to parallelperioders ulige længde, faar man stadig

afveksling i aarenes betegnelse, og matematisk kan man paavise, at der ikke to gange i samme aarhundrede (60 aar) vil forekomme aar med samme navn. Hvert aar i et aarhundrede har altsaa sit eget navn.

Vi befinder os for tiden i det 34te aar i det 76de aarhundrede efter kinesisk tidsregning. Vort 1897 svarede til det kinesiske *Dinh-Dau* — det er arnens og fredens aar ifølge folkeovertroen.

Aaret 1898 — *Mo-Tuat* — vildmarkens og hundens aar — indvarsler, at alle kræfter maa anvendes paa at forsvare riget mod fremmede trudsler.

Ifølge den kinesiske tidsregning er det indeværende aar det 4534te efter verdens skabelse. Den tager sit udgangspunkt i aaret 2637 f. Kr., der begynder det første aarhundrede. Det andet begynder 2577, det tredie 2517, det fjerde 2457, det femte 2397 osv.

Jesus Kristus er altsaa født i det 58de aar af kinesernes 44de aarhundrede.

Vort 19de aarhundrede indeslutter slutningen af kinesernes 74de, hele deres 75de og en stor del af deres 76de „aarhundrede".

Et kinesisk aar kan altsaa være et lykkes- eller et ulykkesaar efter sit navn. De lærde og selve mandarinerne studerer derfor grundig aarsbetegnelsernes betydning, især naar de ønsker at stille sine børns horoskop. Ingen mennesker i verden er gladere i sine børn end kineserne, og historien om, at de udsætter sine børn eller stiller dem til auktion, er en europæisk bagvaskelse. *nk.*

Teknisk kringsjaa.

— Nylig befandt præsidenten for en bank i nærheden af Boston sig i Minneapolis, 2400 km. derfra. Der skulde holdes et vigtigt direktionsmøde. Præsidenten ringedes op og ledede pr. telefon det hele møde! Det er vel det bedste stykke, telefonen endnu har udført.

— Berlins elektricitetsverk, det største europæiske centralanlæg, har en ydningsevne af 20,000 kilowatt. For at gjøre sig en forestilling om denne kraft, maa man betænke, at en kilowatt omtrent svarer til den kraft, fem voksne mænd tilsammen kan præstere. Der vilde altsaa trænges hundretusen mand for at stanse svinghjulene i de gigantiske maskiner.

Forskjellige meddelelser.

Kjæmpeslangerne er de mest lærenemme af alle slanger og ogsaa de sterkeste. De er tillige de mest yndede af det store publikum, der strømmer til slangetæmmernes forestillinger og gjerne læser gruværdige beretninger om, hvorledes slangerne med sit blik fortryller sit stakkars offer. —

Kun tilsyneladende kan kjæmpeslangerne tæmmes; mange arter er paa grund af sin vildhed helt ubrugbare til forestillinger, de, der fremføres for publikum, er unge individer af dorske arter, der ved rigelig næring og mangel paa bevægelse er komne i en tilstand af fuldstændig dorskhed, saa man kan gjøre med dem, omtrent hvad man vil. Ingen kjæmpeslange er giftig. Disse dyrs kraft og behændighed er utrolig. I et værelses hjørne formaar de at klatre helt op til taget, og til en eneste spiger kan de klamre sig saaledes fast, at en mand neppe kan faa dem løs. Beretningerne om deres kampe med store rovdyr som tigre og bøfler er kun fabler, intet rovdyr vover at angribe en kjæmpeslange, og denne nøier sig med mindre bytte som kaniner, fugle, osv. og angriber sjelden større dyr.

Nordiske tidsskrifter.

Ord och Bild. — 1. hefte 1898. — Sigismund, hertig af Finland, efter oljemåln. af *J. B. von Uther; Z.* Topelius och hans barnbarnsbarn, efter handteckning af *Akke Andersson.* — Tekst: *Werner Søderhjelm:* En åttioåring (Z. Topelius), med illustrationer af *Edelfeldt* och *Akke Andersson; V. Carlheim-Gyllensköld:* Om norr-skenet, med bilder; *Carl Källgren:* Upplysningar om Gammel-Svenskby, med bilder; *Rafael:* Den hvita boken; *Karl Wåhlin:* Sånger efter Goethe; *Ellen Key:* Det tjugonde århundradets kvinna; *Frans Hedberg:* Edv. Swartz — Carl Gustaf Sundberg, Minnesteckning med bilder, osv. osv.

Nordisk revy. — No. 1, 1898. — *Separatista:* Från Stockholms salonger; *H. Vilhelmson:* Detlev von Liliencron; *Valand:* Framsteg och faror; *Kurl:* Broxvik-Fägerskiöldhistorien, II; Grafologiska Fägerskiöldsstudier; osv.

Notitser.

— *Skatten paa velocipeder* indbragte i 1897 den franske stat en sum af 3,336,200 francs. I 1893 beløb samme indtægt sig til 781,000 francs. Man kan af disse to summer gjøre sig en idé om det kolossale opsving, velocipedsporten i Frankrige i de sidste 4 aar har taget.

— *Brødmangelen i Italien.* — Brød! Brød! Dette raab, det sørgeligste og tillige det frygteligste en befolkning kan udstøde, har gjenlydt i de fleste italienske byer. Brødet har naaet den uhyre pris af 50 centesimi (lidt mindre end 50 øre) pr. kilo. Hunger avler had; de sultne besiddelsesløse masser har sluttet sig sammen i fælles hevnfølelse mod de besiddende, og mange steder er det kommet til temmelig alvorlige sammenstød.

I Ancona stod politiet i to dage magtesløst ligeoverfor oprøret. 400 demonstranter drog til den rige kornhandler Gagliardis prægtige bolig, hvor de først forebyggede ethvert angreb af kavalleri ved at kutte af telefontraadene og spænde dem tvers over gaden og derefter sendte en hel regn af stene indover huset; i et nu var alle vinduesruder i knas. Derpaa brød de med økser indigjennem de lukkede døre og ødelagde speile, møbler, lamper og

kjøkkentøi. Vinkjælderen blev plyndret, og ud af vældige fade og straaomvundne fiaschi (flasker) flød druernes røde blod i strømme ned i demonstranternes smudsige hatter og hule hænder. Tilslut satte de ild paa hele bygningen. Gagliardi var selv fraværende, men hans 80-aarige moder og hans søster var hjemme. De skjulte sig først oppe paa loftet, men da dette var altfor utrygt, flygtede de i smug ud af en bagdør og blev optagne af medlidende mennesker. Da kavalleriet kom sprængende, blev det opholdt saa længe med telefontraadene, at mængden fik tid til at sprede sig udover markerne og naaede ud af byens porte. Disse blev lukkede for at snappe dem op, naar de vendte tilbage. Kun 50 af dem faldt i politiets hænder; de øvrige naaede havet og kom lidt efter lidt paa smaabaade seilende ind paa byens havn og naaede uhindret sine hjem. I begyndelsen af februar var atter ro og orden oprettet i Ancona.

— *Lidt om Kina.* — I mange maader kan man kalde den kinesiske kultur for en omvendt europæisk. I Kina er hvidt sørgefarven, den bagerste plads er den fornemste, hæderspladsen for en gjæst er ved husherrens venstre haand osv. At spørge efter husfruens befindende er kun tilladt for den aller intimeste ven. Han gjør dette i følgende ord: „Hvordan befinder de ydre regioner sig?“ hvorpaa svaret lyder: „Min bedrøvelige tornebusk befinder sig vel.“ En saadan for husfruen lidet smigrende betegnelse skriver sig udelukkende fra kineserens bestræbelser efter at nedsætte alt det, som er hans eget. For en fremmed er det i det høieste tilladt at spørge efter bedstemoderen. Indtil det 40de aar forhindrer kineseren ved udrykning af de enkelte haar sin skjægvekst. — Man skriver fra høire til venstre, nedenfra og opad, og en bog begynder med den bagerste side. — En af de alleralmindeligste bryllupspresenter er en ligkiste. — Et velkjendt faktum er det, at kvinderne ved sammensnøring forkrøbler sine ben.

Kinas nederlag i den sidste japanske krig antager man tildels skyldes religiøse anskuelser. Religionen lærer nemlig, at naar først en mand har en søn, kan han gjerne dø, da har døden mistet enhver braad. Nu havde landet ved krigens udbrud blot unge soldater at stille, saa unge, at de ingen sønner havde, — deraf kom deres frygt for døden, derfor kastede hele regimenter geværerne fra sig og flygtede. Om sæder og skikke forøvrigt kan berettes, at kvinden kjøbes til egteskab; hendes første pligt er at føde en søn. Naar blot denne er født, er maalet naaet, da har døden ingen rædsel mere for manden, ja det hænder, at en mand, der allerede er fader, stiller sig som stedfortræder for en dødsdømt, der ingen søn har.

Den nuværende kinesiske keiser har valgt sin hustru blandt 3000 Mandchudøtre; foruden hende har han 6000 medhustruer, der bevogtes af 3000 eunuker. Hoffet bestaar desforuden af 6000 prinser i tolv forskjellige klasser. Disse prinser danner en mur om keiseren, hvem ingen faar itale uden deres hjælp. For denne hjælp ved de at tage sig betalt; selve Li-Hung-Tschang fik først audiens hos keiseren, da han havde betalt 40,000 taels til prinserne.

Retspleien er høist eiendommelig. Om det behager mandarinen, kan han lade baade klager, anklaget og vidner spærre inde; thi rettens første pligt er at gjøre sig frygtet; den optræder derfor høist vilkaarlig, kun for at forebygge strid og splid.

Med hensyn til udtalen af kinesiske navne begaar europæerne ofte feil. De siger saaledes: Peking, Nanking, Jangtsekiang, men kineseren: Petjing, Nantjing, Jangtsetjang (j udtales her aldeles som ch i det tyske pronomen ich).

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND XI. 31. MARTS 1898. HEFTE 6.

Hvordan man hædrer de døde hos de vilde.

(Efter dr. **A. de Neuville** i „*Revue des Revues*“.)

Der er i de vilde folkeslags religiøse skikke en underlig blanding af den grummeste vildskab og udbrud af virkelig ømme følelser, og det er denne blanding, der vækker de civiliseredes interesse. Deres begravelsesceremonier, — saa forskjellige de end er, — har alle et fællespræg, nemlig rædselen for det ukjendte, for døden, for den vrede guddom; det er en følelse, der er eiendommelig for alle disse sjæle, der aldrig har været paavirkede af nogensomhelst filosofisk moral.

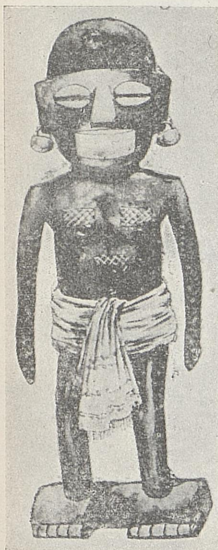

Figur fremstillende den døde.

Lad os som eksempel betragte en stamme blandt rødhuderne, de saakaldte ojibewayer. Naar en moder i denne stamme har mistet sin lille søn, aflægger hun et rørende bevis paa moderkjærlighed og moderomhu. Sønnen var endnu ganske liden, han kunde ikke gaa, hvorledes skal han da kunne tilbagelægge den lange vei til de Salige Sletter, hvor hans fader, der nylig faldt i kampen, venter ham? I sin naive moderkjærlighed finder hun paa et middel: hun skal gaa for ham. Den dag han begraves, samler hun de klæder, hvori hun svøbte ham, det tarvelige legetøi, hun lavede til ham, og som fremkaldte hans første smil og kjærtegn, lidt af hans haar, og af alt dette laver hun en dukke, der har en fjern lighed med hendes lille søn, „modersorgens dukke“ kalder de andre den. Denne dukke binder hun om sin hals, og saaledes som hun før bar sit barn, bærer hun den med sig overalt. Og nu gaar hun et helt

Figur forestillende den døde.

aar, uden stans, saaledes at antallet af hendes skridt svarer til dem, barnet maa gjøre for at naa de Salige Sletter, opad et høit fjeld, hvor den store Manitou bor, guddommen, til hvem hun tænker sig at bringe sit barn.

Et andet eiendommeligt træk kan man iagttage hos disse samme ojibewayer. Saasnart et menneske bliver sygt, gribes alle omgivelserne af rædsel. Før sin sygdom kan han have været det uskadeligste menneske af verden, men nu bliver han pludselig yderst farlig, thi han paakalder døden, og det er den, de vilde frygter. Man giver sig end ikke tid til at vente, til den indfinder sig; endnu før den syge har draget sit sidste suk, griber man ham, bærer ham afsted og kaster ham nedi en grøft, hvorfra man er vis paa, han ikke saa let slipper væk. Det maa vel merkes, at det er hans bedste venner og nærmeste slegtninge, der viser denne omhu for ham; derefter tager de benene paa nakken og iler hjem til sin wigwam, idet de af og til forfærdede ser sig tilbage for at forsikre sig om, at den døde ikke følger efter, hvorpaa de omhyggelig laaser sin dør. Skulde det nu hænde, at den syge ikke dør, men kommer til

Sørgedragt (Australien).

sig selv igjen, kravler op af grøften og kommer og banker paa wigwamens dør, saa heder det blandt de andre, at den store Manitou har sendt ham tilbage til denne verden for at bruge ham som sit redskab ved en eller anden hemmelig plans udførelse, eller ogsaa heder det, at den døde ikke har kunnet udholde besværlighederne ved „den store reise“ og har seet sig nødsaget til at vende tilbage til sine; thi „dødens reise“ er opfyldt af allehaande sorger og bedrøvelser.

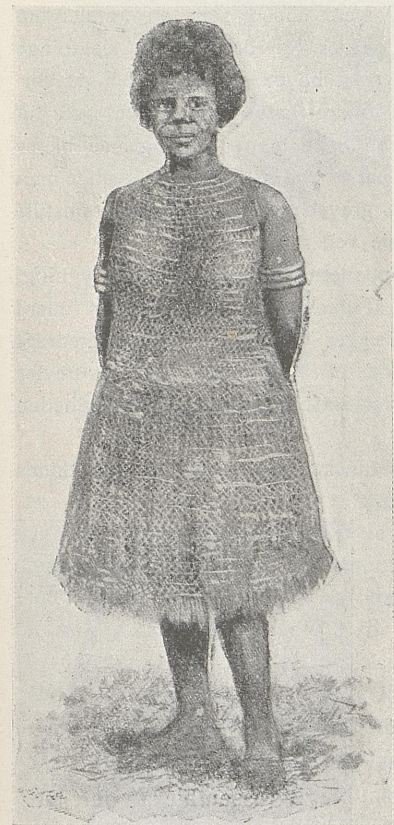

Sørgedragt for enker (Australien).

For at hjælpe den døde til at udholde eller bringe ham til at glemme reisens besværligheder, har et andet folkeslag, mandanerne, den skik at lave en høi seng, ophængt paa høie pæle og dækket af et tag af vidjekvister, hvori liget lægges, indsvøbt i en bøffelhund, i hvis folder er gjemt pibe og tobak, for at den døde kan have lidt at fordrive tiden med, medens hans sjæl er paa reise. Indbyggerne paa Fidschiøerne er endnu mere omtænksomme for den, som har ophørt at leve, i hvert fald er de det, hvis vedkommende var en stor kriger. Da lægges han paa „et leie af milde urter,“ men dette „leie“ er lavet af intet mindre end hjerneskallerne af hans samtlige hustruer, alle kvalt til hans ære.

Polynesierne har endel sørgeskikke, der giver deres store bedrøvelse tydelig tilkjende. Enhver begravelse indledes med vilde danse, hvorunder de sørgende sønderflænger ansigt og lemmer ved hjælp af et slags kamme lavede af marsvinkjæver med sterke tænder, og det er blod, der flyder, istedenfor taarer. I Ny-Syd-Wales udtrykker enken sin sorg ved at sætte paa sit hoved en slags hat lavet af lerjord; denne stivner paa hendes hoved, og hun maa aldrig fjerne den. Blandt Australiens urindvaanere er lerhatten som sørgeplag for enker erstattet af en kjole af tykke basttraade, der aldrig maa tages

af, og det er kun kvinder, der ikke har mistet sine mænd, der gaar uden nogenslags bedækning.

Paa Andamanøerne er det skik, at de sørgende danser under vilde hyl rundt om graven, derpaa løsnes ligets hoved fra den øvrige krop, alle muskler fjernes, og det nøgne kranium farves rødt og bæres siden som en amulet om halsen. Hver af den dødes slegtninge bedækker sit hoved med ler, som de sørgende i andre lande strør aske over sit hoved, og dette tegn paa sorg maa bæres et helt aar. Paa mange steder sætter man ovenpaa graven figurer, som skal fremstille den tabte ven.

Hovedbedækning af ler (Andamanøerne).

Papuanerne opreiser en slags bygning, dækket af dvergpalmens blade, og indeni denne lægger de liget. Som sørgedragt bærer de et kort skjørt af basttrevler samt store, tunge ørenringe, og de hyler uafbrudt, indtil høitideligheden er over.

Paa Hermiterne, i nord for Ny-Guinea, lægger man i den dødes hænder en vifte af plantetrevler holdt sammen med røde baand; med denne vifte bortjages de onde aander, der søger at tage bolig i legemet, efterat aanden har forladt det.

Blandt arravakerne i engelsk Guyana pisker de sørgende hverandre under de danse, der ledsager begravelsen. En for en stiller sig de op paa det ene ben, strækker det andet, der er helt nøgent, hen til sidemanden, der nu under vanvittige hop og spring pisker løs paa dette. Slagene følger uafbrudt paa hinanden, indtil den slaaede synker om af udmattelse; efter en kort hvil indtager han den andens plads og giver ham den samme behandling tilbage.

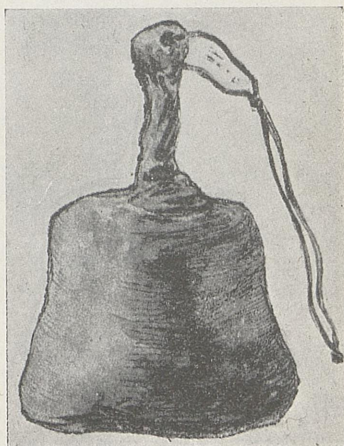

Sørgepose (Patagonien).

Patagonierne laver en pose af bøffelskind, hvori de fylder smaastene. Under paaskud af, at de vil prøve, om det skulde være muligt at kalde ham tilbage til livet, bearbeider de den dødes hoved med denne pose

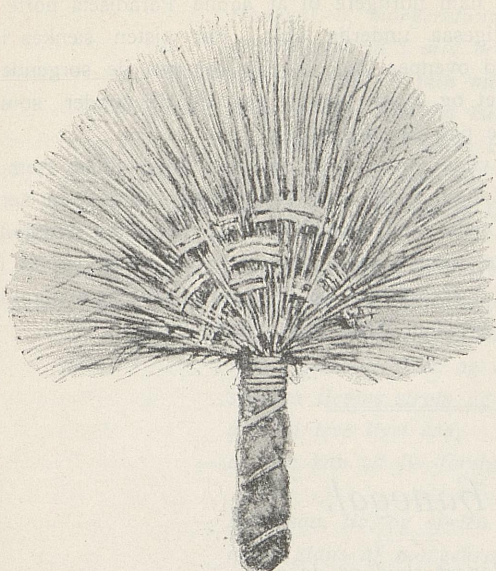

Sørgevifte (Hermiterne).

saa eftertrykkelig, at hvis der endnu var veir igjen i næsen paa ham, saa maatte han samle alle sine kræfter og raabe om hjælp. Det samme middel benytter lægen eller troldmanden, hvilke to ord er ensbetydende hos de vilde, naar en syg lider af sterk hovedpine. Troldmanden er da overbevist om, at en ond aand har taget bolig i hans hjerne, og med eksemplarisk udholdenhed bearbeider han den syges hoved for at faa aanden til at forsvinde.

Dyakerne paa Borneo tror, at naar en af deres høvdinger dør, maa de give ham følge med paa veien; de begynder derfor en vild jagt for at samle en del hoveder, der kan lægges i kreds om den døde kriger. Grønlænderne, der er et mere fredsommeligt folkefærd, begraver sammen med sit døde barn en liden hund, der skal tjene barnet som fører i den anden verden. Lapperne har den tro, at i den anden verden er alt mulm og mørke, og at det for den døde gjælder om at kunne se klart; derfor omgiver de ham med fakler, der ved de efterladtes kjærlighed holdes i stadig brand. Indianerne i Nordamerika bringer ikke alene en høvdings bue og pile ind i graven, men ogsaa hans mokkasiner og især alle de redskaber, der er nødvendige for at reparere dette fodtøi, og det kan nok trænges, hvis døden skulde finde paa at tage dem fra ham, til brug paa sine udflugter.

Figur fremstillende den døde.

Det er forresten ikke vanskeligt at finde sidestykke til saadan overtro ogsaa blandt civiliserede nationer. Efter reisendes beretninger er det i mange russiske provinser skik at forsyne den døde med et pas, med en bevidnelse for gode sæder, som han kan

fremvise for St. Peter og faa ham hurtigere til at aabne Paradisets porte. Bønderne i Wales har en ligesaa underlig skik. Før kisten sænkes i graven, lægges der nogle brød ovenpaa den; derpaa kommer de sørgende og spiser disse brød paa stedet og tager herved paa sig de synder, som den døde endnu maatte have paa samvittigheden.

Hvis en af Australiens vilde opdager en død, der hører til en fremmed stamme, overfuser han ham først med bebreidelser, fordi han har forladt dette liv, hvor alle viste ham gjæstfrihed, og hvor han hverken behøvede at sulte eller tørste, derpaa kaster han sit spyd og sit skjold i hovedet paa ham og raaber: „Hvorfor er du død? Jeg skal lære dig at dø!“ og fuld af foragt overgiver han liget til de vilde hunde.

nk.

Hanegal.

Op til dagens strid og daad.
Op fra døs i bløde dyner.
Jorden ler af duggen vaad
som en moder under graad,
og i østen solen lyner.
Livets friske vaabengny
lyder over land og by.

Alting vaagner her og der,
alting ler som barn i vuggen;
alting lytter; alting ser;
luften sitrer ren og skjær;
marken drikker morgenduggen.
Livet bruser, født paany,
som en lovsang høit mod sky.

Skjønne morgen, lys og blid
over jorden frem du strømmer
med arbeide, daad og flid;
tro og kamp og tapper id
som af gyldne horn du tømmer
over verden ødselt ud
som allivets unge brud.

Hanegal, o, morgenstund,
al din livsfryd i mig bruser.
Om jeg havde i min mund
tusen tunger blev det kun,
som naar brisen havet kruser;
for det kan ei siges ud,
hvad du er; thi du er Gud.

Gud, som aander liv i sten —
Gud, som var og er den samme.
Gud, hvis vilje lys og ren
sitrer gjennem hver og en
som en livsens strøm og flamme,
der vil leve livet saa,
at han kan sit liv forstaa.

Kom saa, liv, og sjælen drag
ind i glans af morgenrøden.
Som paa stille vingeslag
bæres vi fra dag til dag
gjennem livets dag til døden.
Liv som død og daad som drøm
synker ned i tidens strøm.

Ivar Sæter.

Sibirien.

(Efter Pierre Leroy-Beaulieu i *„Rev. des deux Mondes“*).

Russernes kolonisationsvirksomhed i Sibirien begyndte allerede for vel tre hundrede aar siden. Neppe havde Rusland afkastet tartarernes trehundredeaarige aag, før det begyndte at udvide sit landomraade, ligesom Spanien havde gjort nogen tid i forveien, da det havde befriet sig fra maurerne og forenet sig under Ferdinands og Isabellas scepter. Som et indland havde det ingen adgang til havet, men mod øst heller ingen vanskelig overstigelige grænser. Det vendte sig derfor mod denne kant, erobrede de tartariske kongedømmer Kasan og Astrakan og udstrakte derved sine grænser lige til egnene om bjergkjæden og floden Ural. I den anden halvdel af det 16de aarhundrede var tsar Ivan den grusomme allerede i besiddelse af vidstrakte og næsten ubefolkede egne, fjernt fra sin

hovedstad og vanskelige at administrere direkte. Det er interessant, at der ved denne leilighed dannede sig, af sig selv saa at sige, det samme organ, som senere skulde blive saa nyttigt for Vestens koloniserende folk, nemlig et stort kolonisationskompagni. En rig og anseet kjøbmandsfamilie, Strogonof, der havde udstrakt sin handel lige til Kama, den store biflod til Volga, henvendte i 1558 en petition til tsaren, hvori de anholdt om eiendomsretten over store landstrækninger i disse egne mod at de forpligtede sig til at bygge en by og forsvare landet mod angreb af barbariske stammer. Ivan den grusomme indgik paa deres forlangende, indrømmede dem forskjellige handelsprivilegier, gav dem justits- og militærudskrivningsmyndighed osv. Saaledes organiseredes et virkeligt *chartered company* af samme beskaffenhed som de forskjellige indiske kompagnier og de, vore dage har seet i Syd-Afrika. Det er dette kompagni, som begyndte erobringen af Sibirien.

Da Strogonoferne havde faaet fast fod ved Kama, følte de straks trang til at underlægge sig sine østlige tartariske naboer, der stadig generede dem ved røveriske overfald. De skaffede sig tsarens tilladelse til at tugte tartarerne, og i 1851 erobrede en kosakhøvding, som de havde taget i sin sold, byen Irker eller Sibir, Kan Kusjum's hovedstad, og i 1587 begyndte man paa Sibir's ruiner at opbygge Tobolsk.

Vi skal her ikke gjenfortælle Sibiriens erobringshistorie; den ligner i hovedtrækkene de franske pionerers næsten samtidige erobring af Nordamerika. Da de vestlige tartarstammer først engang var fordrevne til de sydsibiriske stepper, saa mødte kosakkerne ikke længer nogen modstand fra de fattige og spredte jæger- og fiskerstammer, som vankede omkring i skovene og langs flodbredderne. De dristige russiske eventyrere befor i den varme aarstid elvene med kanoer, som de let kunde bære over fra det ene flodleie til det andet, om vinteren havde de tilhold i *ostrogs*, blokhuse omgivne af palisader, lig de kanadiske forter. De drev især handel med huder og pelsverk og trængte paa sine streiftog lige frem til mundingen af Jenisei i 1636 og et par aar senere lige til mundingen af Lena. I 1648 naaede nogle kosakker lige til Sibiriens nordøstlige territorium Kamtsjatka, og i 1651 opslog atamanen Khabarof sine telte ved Amurfloden. Men her stødte russerne paa mansjuerne, som var Kinas herrer, og himlens sønner tvang pionererne ved traktaten i Nertsjinsk til at rømme Amurdalen, som Rusland først i 1858 gjenerobrede fra de svækkede kinesere.

I det vestlige som i det østlige Sibirien forblev de russiske besiddelsers grænser urørte lige indtil midten af dette aarhundrede, og først i 1847 trængte tsarens soldater ind paa de golde Kirgisersteppper. Allerede Peter den store lagde det politiske tyngdepunkt i Vesten, og i lang tid

besjælet af den drøm at gjenerobre Konstantinopel fra de vantro, bekymrede Rusland sig lidet om sine asiatiske besiddelser, men nøiede sig med at forvise forbrydere didhen eller af og til udstyre nogle ekspeditioner til de saagodtsom ukjendte egne, naar en sjelden gang dets fyrster blev grebne af videnskabelig iver. Forøvrigt havde tsarmagtens befæstelse og statens fastere organisation til følge, at det løse og fribytteragtige kosakvælde opløstes, disse dristige pionerer, der halvveis som røvere, halvveis som soldater havde udført erobringen, gav henimod midten af det attende aarhundrede plads for de fredelige kolonister. Tiltrods for de hindringer, som livegenskabet lagde iveien for bøndernes emigration, anslog man i 1851 antallet af Sibiriens indbyggere til henimod 2½ million. Var dette end lidet i forhold til det uhyre landomraade — Sibirien er tyve gange saa stort som Frankrige — saa var det dog altid mere end i Kanada, hvis landomraade blot er en femtedel mindre, men for syvogfirti aar siden blot tællede 1,800,000 sjæle.

Fra dette synspunkt behøvede russerne derfor ikke at rødme over sine kolonisationsbestræbelser, og de behøver ligesaalidt at gjøre det den dag idag. Ifølge en opgave fra januar 1897 levede der 5,731,000 sibiriaker paa et landomraade af 12,440,000 □ km., medens i 1891 blot 4,833,000 kanadiere befolkede de 9,620,000 □ km. som udgjør *Dominion*. Befolkningen er altsaa talrigere i det nordlige Asien end i det britiske Nord-amerika, tiltrods for at livsbetingelserne i almindelighed kan siges at være mindre gunstige i det første land end i det sidste.

Sammenligningen mellem de nordligste egne i den gamle og den nye verden ligger nær; begge udgjøres af umaadelige strækninger, temmelig ensformige, snart skovklædte snart golde; begge gjennemstrømmes af vældige floder, som i et mildere klima vilde danne et prægtigt net af naturlige kommunikationsveie; men i de nordlige strækninger af Sibirien saavelsom af Kanada er floderne i mange maaneder af aaret islagte, og henved tre fjerdedele af begge lande er dømt til evig goldhed. De landstrækninger, der kan dyrkes, danner i det russiske Asien som i det britiske Amerika af et jordbelte 5000 à 6000 kilometer langt og i høiden 400 à 500 kilometer bredt.

Men om Sibirien ligner Kanada, saa er det dog styggere og ugjæstmildere. Medens saaledes de amerikanske kyster af det Stille hav har et langt mildere klima end landstrækningerne paa den anden side af Klippebjergene, saa er de sibiriske regioner, der ligger langs Stillehavet, ligesaa kolde som resten af landet; de høider, som skiller Amurdalføret fra Lena's, er altfor lave til at yde et tilstrækkeligt bolverk mod de isende nordenvinde, og den japanske øgruppe sætter en stopper for den Sorte Strøm, som i det Stille hav spiller samme rolle som Golfstrømmen i Atlanter-

havet. Tillige er klimatet i Transbaïkal, hvor de elve har sit udspring, som i forening danner Amur, saa haardt som nogetsteds i Sibirien, og Vladivostoks havn, som ligger under samme breddegrad som Marseille, er tilfrossen i tre maaneder af aaret, medens paa den amerikanske Stillehavskyst vintrene i Vancouver — syv grader længere nord — er ligesaa mild som i Holland eller i det vestlige Prøisen.

Saa koldt som det er, er Sibirien ingenlunde ubeboeligt; lige op til bredderne af Nordishavet er menneskeheden repræsenteret af nogle polarstammer, der flakker omkring i slæder, forspændt med hunde, og ernærer sig af renavl. Men det er klart, at den hvide mand ikke kan vænne sig til disse livsbetingelser, og med hensyn til kolonisation maa man skille mellem de forskjellige dele af Sibirien. Man har delt det i tre bælter, *tundra*-bæltet længst mod nord, skogbæltet i midten og agerbæltet længst mod syd; i de vestlige og centrale egne træffer man endnu søndenfor dette sidste bælte en stepperegion og Altaï og Sayan-bjergenes region med sine særpræg. Man kan med nogen nøiagtighed sige, at alle de strækninger, der ligger nordenfor 64 ^{0}, er blottet for trævegetation og alene bevokset med moser og lav; tælen gaar der aldrig af jorden, den tør blot op i midtsommermaanederne til ringe dybde, og ismarkerne forvandler sig da i disse maaneder til uhyre myrlænder; elvene er islagte i otte eller ni af aarets maaneder, og ethvert forsøg paa dyrkning er absolut umuligt. Ved den sydvestlige grænse af dette bælte, i Berioyof ved Obi, er aarets middeltemperatur 5 grader under nul og vintertemperaturen ÷ 23 ^{0}; sommermiddeltemperaturen gaar op til 13 ^{0}, og i aarets varmeste maaned kan termometret opvise 18 ^{0}, hvilket næsten er Paris's julitemperatur, men varmen er af altfor kort varighed til at gjøre nogen nytte. Længer mod øst bliver klimatet hurtig strengere, og i Verkhoïansk, en landsby, der ligger i territoriet Jakutsk paa 67 ^{0} n. b., befinder man sig ved en af den nordlige halvkugles kuldepoler; aarets middeltemperatur er der ÷ 17 ^{0}, vintermiddeltemperaturen ÷ 47 ^{0}, januar maaneds middeltemperatur ÷ 49 ^{0} og under den sterkeste kulde, som er observeret der, har termometret udvist 68 grader under nul. Hvad der karakteriserer dette forfærdelige klima er, at der efter den voldsomme vinterkulde følger en meget kortvarig, men forholdsvis varm sommer — i juli kan termometret i skyggen vise op til 25 ^{0}. I hvilken retning man gaar fra Verkhoïansk, selv lige mod nord, kommer man til mindre strenge vintre.

Under disse forhold er der intet paafaldende i, at de fire millioner kvadratkilometer, som dækker tundra-bæltet, blot nærer 60,000 á 80,000 beboere — samojeder, ostjaker, tsjuktsjeser, lamuter, og hvad de forøvrigt kalder sig alle disse elendige arktiske stammer, blandt hvilke der lever nogle faa russiske funktionærer og nogle flere russiske forviste. Det er

gjerne disse sidste, som anstiller de meteorologiske iagttagelser, hvoraf vi ovenfor har taget nogle tal; de politiske forviste er gjerne dannede mennesker, hvis videnskabelige observationer er deres eneste adspredelse i et land, hvor posten ofte kommer blot en gang om aaret.

Søndenfor tundra-bæltet begynder de store skoge, i begyndelsen blot bestaaende af dværgsorter af birk og pil, men tiltagende i anseelighed mod syden og de længere somre. I det egentlige skogbælte hæver lærketrær, graner, furuer og pinjer sig samlet mod himlen og hindrer solens straaler fra at trænge gjennem og opløse den fugtige *taiga*. Flodbreddene er gjerne i dette bælte dækkede af umaadelige sumpe, resultater af de oversvømmelser, der følger med snesmeltningen. Klimatet i denne zone er endnu yderst strengt, aarets middeltemperatur ligger under o, og vintertemperaturen varierer mellem ÷ 20^0 og ÷ 33, medens somrens middeltemperatur er 14^0 à 15^0. Den sterke frostperiode varer henimod 7 maaneder, og agerbrug kan blot drives i de aller heldigst beliggende egne af dette bælte. Det følger af sig selv, at denne skogregion, der dækker 6 millioner □ km., skjønt ikke istand til at nære en tæt befolkning, dog har en umaadelig værdi i sammenligning med tundra-regionerne. Begynder man blot ikke der som i Nord-Amerika med barbarisk udhugst, saa vil disse skoge kunne træføde menneskeslegten i aarhundreder. Desuden findes der midt i disse vældige skoge guldleier, der især er rige i Olekma-dalføret ved Lena. Med tiden vil disse strækninger føde en langt anseeligere befolkning end de 700,000 indbyggere, halvt russere, halvt indfødte, som nu har tilhold der.

Naar vi fra Sibiriens hele fladeindhold trækker tundra-strækningernes fire hundrede millioner hektarer og skogbæltets seks hundrede millioner hektarer, saa bliver der tilbage omtrent 2½ million kvadratkilometer dyrket og dyrkbart land, den rest af Sibirien, som overhoved er skikket til at nære en tæt befolkning.

Denne region skiller sig ikke fra skogregionen som denne fra tundraerne ved en bestemt og klar grænse. Skogene strækker sig naturligvis over i den dyrkbare zone, men hvad der adskiller denne fra det egentlige skogbælte er, at klimatet er saavidt mildt, at korn modner. Sommeren er betydelig længere og middeltemperaturen i væksttiden betydelig høiere, og det er denne sidste omstændighed, som er af vægt fra landmandssynspunkt i de nordlige lande. Saalænge kornet ligger gjemt i jorden under sne og is, har det lidet at sige, hvor sterk kulden kan blive, men fra sneen smelter, til den igjen falder, maa der hengaa en temmelig lang og varm tid. I Nertsjinsk i Transbaïkal er vinteren gjennemsnitlig 4 grader koldere end i Beriozov ved Obi, og alligevel modner kornet paa det første af disse steder, medens det andet er omgivet af øde tundraer. Det er fordi middeltemperaturen fra mai til september i Nertsjinsk er 13.5^0, men i Beriozov blot 9^0.

For at selv de mest haardføre kornsorter skal komme til modning, trænges der i væksttiden en middeltemperatur af over 12° C. Grænsen for den zone, hvor denne temperatur opnaaes, er ikke en linje, der løber parallelt med Æquator, den slaar sterkt ned mod sydøst; thi paa samme breddegrad øger i den gamle verden kulden, eftersom man kommer østover. Dyrkningsgrænsen, som i Norge ligger omtrent ved 64°, naar neppe 58° i det vestlige Sibirien, 57° ved Jenisei, 55 hinsides Baikal, og den vedbliver at synke henimod Amurdalføret, og ved Stillehavskysten stanser den nordenfor Nikolajevsk paa Hamburgs breddegrad 54 grader.

Saa lidet Sibiriens dyrkbare omraade er i forhold til landets uhyre udstrækning, saa dækker det dog en flade, der er fem gange saa stor som Frankrige. Sibirien vil derfor i lange tider danne et udmerket terræn for den russiske emigration.

II.

Er man kommen over alle de vakre skogklædte bakker og dalsænkninger, som kaldes Ural, og ud paa den store slette ved Tsjeliabinsk, saa har man vanskeligt for at tro, at man fra Moskva har reist over to tusen kilometer med jernbane, i den grad er det landskab, man har for sine øine, ligt det centrale Ruslands — en uendelig svagt bølgende slette med smaa skjærtgrønne birkelunde og hist og her en landsby med graa træhuse, omgivne af agre og enge.

Den væsentlige forskjel fra det centrale Rusland er, at birken her er den absolut dominerende træsort; — lige fra Ural til Obi, en strækning paa fire hundrede mil, ser man overhoved ingen andre træer end birke; desuden er dette sibiriske landskab mindre beboet og dyrket end det centralrussiske. Men man forstaar let, at russeren med forkjærlighed slaar sig ned i et land, der er saa ligt hans eget. Vinteren er lidt længere og koldere end i hans egentlige hjemland, sommeren lidt hedere og moskitos lidt talrigere og besværligere, men jorden er lettere tilfals og bonden ikke henvist til de faa maal, som overlodes hans fader efter afskaffelsen af livegenskabet, og som han i sit hjem ovenikjøbet ofte maa dele med flere brødre. Naar man træffer saa faa landsbyer langs det første stykke af den transsibiriske bane, saa er det fordi denne gaar lidt søndenfor de koloniserede strøg, ja endog kommer ind paa steppen, som kirgiserne gjennemstreifer med sine hjorder. Man ser ogsaa ofte paa stationerne disse sortøiede nomader med raget hoved og gul hud blandt de blonde mujiker, hvis svære gule haar falder ned over de traditionelle røde kitteler. Naar man har passeret Obi, forsvinder lidt efter lidt kirgiserne, ihvorvel byen Tomsk endda har en moské — den nordligste i verden. I hele det vestlige Sibirien, som rummer tre femtedele af Sibiriens samtlige befolkning, udgjør europæerne henved $^{19}/_{20}$

af befolkningen; den dyrkede zone tilhører dem helt og holdent, idet polarstammerne, ostjakerne og samojederne, jager og fisker i nordens ørkener, medens de islamitiske nomader blot flakker omkring i de sydsibiriske egne og de faa tiloversblevne tartarer bor rundt om i byerne.

Naar man kommer over Obi, begynder landskabet at ændre karakter; naaletræerne viser sig sammen med birkene, og terrænet bliver efterhaanden mere ujevnt, kjæder af lave bjerge hæver sig og begrænser synsranden, elvene flyder i dybere leier mellem bratte bredder, og nøgne fjeldkoller begynder at bryde det ensformige grønsvær, som dækkede de vestlige sletter. Jeniseis dalføre er omgivet af virkelige bjerge, og denne pragtfulde flod danner med sine klare og ilsomme vande en smuk kontrast til de vestlige dyndede og dovne floder. Naar man har passeret Jenisei, saa er man endelig inde i det skovklædte bakkeland. Den store postvei, som gaar gjennem hele Sibirien ligefra Tiumen ved Ural til Striétinsk ved Amur, skjærer i ret vinkel flodernes løb, idet disse strømmer i temmelig nøiagtig nordlig retning. Paa begge sider af veien danner skoven en mur af vældige furutrær med røde stammer og dunkelt naalehang vekslende med pragtfulde lærketræer og cedre, hvis kongler indeholder de smaa nødder, som sibiriakerne indhøster og idelig tygger paa („russenødder"). Birk viser sig blot i lysningerne af skogen. Ved flodernes bredder ligger mindre byer og hist og her i rydninger i de uendelige skoge bittesmaa landsbyer. Og det er dog dette strøg af Sibirien, langs postveien og i Jeniseis dalføre, som er det tættest befolkede. Russerne udgjør hovedmassen af befolkningen, af de 670,000 mennesker, som bebor guvernementet Jenisei, regner man blot, at femti paa hvert tusen er indfødte; i det østligere guvernement Irkutsk er de indfødte talrige, men de udgjør heller ikke her mere end i høiden 20 procent af befolkningen; — omtrent hundrede tusen buriater, halvt jægerfolk, halvt agerdyrkere, buddhister af religion, bor paa skraaningerne af Sagon-bjergene nær den kinesiske grænse, og nogle andre stammer af forskjellig oprindelse flakker ogsaa omkring i denne provins, som alt i alt er befolket af fem hundrede tusen mennesker.

I øst for den store sjø Baïkal, hvis bratte klippebredder minder om de skotske og norske indsjøer og danner det eneste virkelige maleriske parti af Sibirien, kommer man ind i et land, som længe har havt forbindelser med Det Himmelske Rige: Transbaïkalien skaffede fordum de keiserlige kinesiske falkonerer deres bedste fugle. Indbyggerne der er buddhister. Hele distriktet Verkhné-Udinsk kaldes med rette det russiske Mongoli. Paa toppen af Ahmar Dabo-kjæden over Baïkal saa vi for første gang et fetisjtræ; paa alle dets grene hang en mængde tøitingester. Nedenfor paa den østlige skraaning af bjerget stødte vi paa et lama-kloster. De myrlændte og golde høilandstrakter, som strækker sig i nordlig, retning og

hvorfra Vitins, en biflod til Lena, har sit udspring, var ubeboede før russernes ankomst, men nu findes der spredt nogle fattige mujik-landsbyer. I den del af Transbaïkalien som strækker sig henimod Amur, træffer man paa blandede befolkninger. Før Rusland annekterede hele den høire bred af floden, var hele denne provins en slags militærgrænse; endnu den dag idag benævnes den ikke guvernement, men *oblaste* ligesom de andre Amurterritorier, og dette vil sige, at den er underkastet militær myndighed, og at dens administration helt og holdent er lagt i generalguvernørens hænder. Af dens 670,000 indvaanere er en trediedel indfødte, resten udgjøres af russiske bønder og kosakker.

De territorier langs Stillehavskysten, som Rusland annekterede fra Kina i 1858, er endnu neppe befolkede, men de var endnu mere øde før russernes ankomst; de beboedes blot af et halvt snes tusen mansjuer og omtrent ligesaa mange indfødte nomader af andre stammer. Mansjuerne har holdt sig og trives vel, de andre stammer synes lidt efter lidt at skulle uddø; tyve eller tredive tusen kinesiske og koreanske indvandrere har slaaet sig ned især i omegnen af Vladivostok; tiltrods herfor udgjør de russiske kolonister de fem sjettedele af Amurprovinsens 112,000 indbyggere og mere end de to trediedele af kystprovinsernes 214,000 indbyggere; endnu 30,000 indfødte bebor de arktiske regioner af kystprovinsen, og dette land overlader de hvide dem gjerne; paa det fra Kina nyerhvervede territorium regner man, at 140,000 af de 175,000 indbyggere er russere, men det er sandt, at denne overvægt skyldes de stadig talrige troppesamlinger, som er fremkaldt af den sino-japanske krig.

Den sydlige og dyrkbare region af Sibirien er altsaa i modsætning til de nordligere egne væsentlig beboet af emigranter fra Europa. Imidlertid aftager heller ikke de indfødte, der er af en kraftig mongolsk og tyrkisk race, i antal, om de end ikke forfleres saa hurtig som russerne, der stadig faar tilskud ved indvandring. Mellem de to befolkningselementer hersker der den bedste forstaaelse. „Farve-fordommen“, der er saa sterk hos de hovmodige angelsaxere og saa let udvikler sig hos alle occidentalere, naar de træder i berøring med folk af anden race, denne instinktfordom findes overhoved ikke hos russerne, maaske fordi de selv staar orientalerne nær eller gjennem lange tider har havt berøring med dem. Og religionsforskjellen, som vistnok er til hinder for at de to racer kan blande sig, lægger ingen hindring for den indbyrdes gode forstaaelse.

Det russiske folk — vi siger ikke den russiske regjering — er i høieste grad tolerant; det holder paa sin tro, men det indrømmer beredvillig, at enhver har ret til at dyrke sin Gud, som han synes. I mange sibiriske byer staar moskeer og pagoder fredelig side om side med kirker, og jeg har paa reisen mellem Tsjeliabinsk og Omsk seet metropoliten af

denne sidste by stige ud af en waggon paa en liden station for at velsigne en flok mujiker, som strømmede til forbi en liden flok tartarer, der samtidig havde udpredt et teppe paa jorden og med ansigtet vendt mod Mekka gjorde sin morgenbøn. Og mujikerne betragtede dem venligt uden flir eller haan. Jeg spørger, om noget lignende endnu den dag idag vilde være muligt i det høit civiliserede Europa? Selv den russiske regjering giver sine asiatiske undersaatter fuldstændig frihed i religiøse anliggender; grunden til dets intoleranse i Europa er rent politisk; den ser med venligere øine paa buddhister og muselmaner end paa romersk-katolsk og protestantiske kristne, fordi disse sidste i deres øine repræsenterer den vesteuropæiske liberalisme, som er Ruslands egentlige erkefiende.

III.

Saavel i geografisk henseende som i henseende til sin befolkning er Sibirien en fortsættelse af det europæiske Rusland. Der findes vistnok endel fremmede elementer i befolkningen, endel polakker og tyskere fra baltiske provinser, børn af forviste eller selv forviste, og man finder ogsaa i hver af de store byer, i Omsk, Tomsk, Krasnoiarsk og Irkutsk romersk-katolske og lutherske kirker. Synagoger ser man endog i de mindre byer, ja lige indtil i landsbyerne har Israel sine repræsentanter; den lille by Kaïnsk mellem Omsk og Obi er saa fuld af jøder, at man kalder den Sibiriens Jerusalem. Endelig er der over hundrede tusen *raskolniker*, tilhængere af forskjellige sekter, der skilte sig ud fra den græske moderkirke, da patriarken Nikon i det 17de aarhundrede reformerede liturgien. Men dette element er direkte udgaaet af det russiske folks favn. I provinsen Amur udgjør de over en tiendedel af befolkningen, og dernæst er Transbaïkalien den provins, hvor de er talrigst repræsenterede; mange blev forviste did i det forrige aarhundrede, og deres efterkommere lever i fred med alverden og tilhører især en sekt, som blandt andet driver nøgterheden saavidt, at de afholder sig fra den nationale yndlingsdrik *teen.* Endnu den dag i dag straffer de sibiriske myndigheder medlemmerne af visse besynderlige sekter med landflygtighed, saaledes *evnukerne*, som forvises til en landsby i territoriet Jakutsk midt i tundraen. En enkelt sekt tilbeder Napoleon som reinkarnation af Messias, og ifølge deres tro slumrer helten paa bredden af Baïkal og venter paa tidens fylde, da han i spidsen for en vældig armé skal drage mod vest og oprette Gudsriget paa jorden. Fraseet disse excentriske sekter nyder raskolnikerne stor respekt, de er ædruelige, arbeidsomme og næstekjærlige og udgjør et af de bedste elementer i befolkningen.

Ser man bort fra de indfødte, de fremmede og kjætterne, saa har man den store ortodoxe russiske folkemasse igjen. I dette land, som i

alle maader ligner Rusland, men hvor alle eiendommeligheder er mere udprægede, — umaadeligheden, ensomheden, vinterlængden og vinterkulden, de store horizontløse sletters monotoni — her synes ogsaa folkets karakteriske særpræg at være udhævet og overdrevet.

Endnu mere end det europæiske Rusland er det asiatiske væsentlig agerland. Udvindelsen af guld er den eneste industri, som drives, og den lægger beslag paa faa folk i forhold til mængden og værdien af dens produkter. Ni tiendele af befolkningen er bønder, — smaabønder, thi i Sibirien eksisterer ikke de store eiendomme. De faa adelige, som findes i Sibirien, er embedsmænd, hvis godser ligger paa den anden side af Ural, og de eneste rigfolk i landet er kjøbmænd i de større byer; de er ofte tillige interesserede i gulddriften, derimod befatter de sig ikke med jordbrug. Næsten al jord er i statens hænder, og de smaa jordeiere ansees ikke som selveiere, men som kronens forpagtere.

Bønderne lever ligesom i Rusland sammen i smaa landsbyer og flækker. Enslige gaarde forekommer sjelden, da sammenslutningen af bosteder er en følge af det kommunale fælleseie af jord og redskaber og fællesskabet om dyrkningen. En sibirisk landsby skiller sig, som man vel kan tænke, lidet fra en russisk: paa begge sider af den brede, efter omstændighederne støvede eller dynddybe landevei ligger i lange rækker de sorte træhuse, adskilte ved gaardstun; ved disse ligger ogsaa stalde, fjøs og badstuer. En saadan landsby kan ofte blive flere kilometer lang, da alle huse skal ligge til landeveien, og der overhoved ikke gives nogen sidegader. De større landsbyer er smykkede med en teglstenskirke med en grøn ræddikekuppel og grov kalkpuds; medens kapellerne i de mindre byer ikke adskiller sig fra de øvrige *isbas* uden ved et lidet simpelt trækors paa mønet.

Alt dette er enkelt og grovt og trist, ja endda enklere og grovere og tristere end i europæisk Rusland, fordi husene i Sibirien ikke er bordklædte, men raatømrede som det fjerne Vestens blokhuse og maaske ogsaa fordi de husdyr, som ræker paa veien, har et yderst vildt udseende, hundene ligner ulve og svinene er nærmest vildsvin. Alligevel tror jeg den sibiriske bonde har det bedre og hyggeligere i mange maader end den russiske; hans isba er rummeligere, og jeg har ikke østenfor Ural seet nogen slige elendige rønner som er almindelige østenfor. Alt tyder paa jævnere velstand. Men den sibiriske bonde er om muligt endnu mere primitiv end sin russiske broder, han er fuldstændig uvidende om de simpleste sundheds- og renlighedsregler for ikke at sige om de tusen smaating, som kunde pryde og hygge denne isba, hvor han ligger i hi det halve aar; selv i den smukke aarstid holder han de dobbelte vinduer omhyggelig lukket og for yderligere at spare paa den friske luft holder han sig med hele sin

familie dag og nat i det samme kammer. Han er doven og apatisk udover alle fattelighedens grænser og kjender blot tvende livsglæder: at sove eller halvsove med en pibe tobak og at drikke *vodka*, ikke for at muntre sig, men for at blive døddrukken. Medens mændene sidder og døser i kroen sidder kvinderne i dørene og sladrer uden at gjøre noget, og børnene vælter sig i veiens støv eller søle sammen med de vilde svin. Arbeidet indskrænkes med flid til det strengt nødvendige lavmaal, og man foretrækker at undvære det overflødige fremfor at slide for det. — Hver landsby besidder en stor besætning kjør, som græsser under nogle gamlingers eller unggutters opsigt. Man har derfor melk i overflod, men smør er sjeldent og ost ukjendt. Jeg har reist gjennem hundrede sibiriske landsbyer uden at se en eneste kjøkkenhave, og dette er ikke fordi grøntsager ikke er tilbøielige til at gro der, men ene og alene fordi man ikke gider bemøie sig med at plante dem. Overhoved faar man ikke grøntsager i Sibirien, før man kommer til byerne ved Amur, Blagsviertsjensk og Khabarosk, hvor kineserne fra den modsatte bred bringer dem til torvs.

Med sin apati forbinder den sibiriske bonde den yderste stædighed. Dette er ingen absolut folkelyde, det er stædigheden, som englænderne skylder en del af sit store held i verden; men forskjellen er, at det, de er uryggelige i, er handling, mens den sibiriske bonde er uryggelig i dovenskab. Hans træghedskraft er beundringsværdig, og har han først besluttet at forholde sig passiv — og han betænker sig ikke længe paa at fatte en saadan beslutning — saa kan ingen bøn, ingen besværgelse, ingen fornuftgrund, nei ikke den lede selv sætte ham i bevægelse. Jeg har hørt næsten alle europæere, som har reist eller opholdt sig i Sibirien, beklage sig over, at det er det eneste land i verden, hvor man ikke kan opnaa noget ved hjælp af penge. Og det er sandt: det er dage, man ikke for nogen pris kan faa nogen til at skydse sig tre eller fire mil, og det er ikke, fordi de af naturen er uvillige eller uhjælpsomme, og heller ikke, fordi de ikke har lyst paa de penge, man byder dem, men det er, fordi de ikke kan bekvemme sig til at stige ud af kroen eller reise sig fra ovnsbænken.

Hvis lykken bestaar i at behøve saa lidet som muligt, saa maa sibiriakerne være meget lykkelige mennesker; thi deres hele væsen aander den dybeste foragt for ethvert fremskridt og enhver forbedring: „Dette har vore fædre klaret sig med, saa det maa ogsaa være godt nok for os“ — det er den indvending, folkets mand har paa rede haand mod ethvert forslag om den mindste forandring af det bestaaende. De sentenser af den hellige skrift, som de især ynder, og som ofte findes indridsede paa deres husgeraad, er dem, som prædiker resignation og passivitet. „Den, som er tilfreds med lidet, skal ikke blive glemt af Gud“ — læste jeg paa

en af de skidneste poststationer i Transbaïkalien; tankesproget var afpasset efter stedet, og det passer for hele befolkningen.

Denne mangel paa energi og initiativ, der er saa karakteristisk for russerne paa begge sider af Ural, er maaske en egenskab, der ligger racen i blodet og altid har udmærket den, eller den er en frugt af den asiatiske indflydelse, folket undergik under det tartariske herredømme fra det 13de til det 16de aarhundrede. Forøvrigt synes det overordentlig kolde saavelsom det overordentlig varme klima at fremme den kontemplative uvirksomhed. Og naturligvis kommer endel af denne sløvhed paa uvidenhedens regning.

De uoplyste er i stor majoritet blandt sibiriakerne; i 1894 besøgtes skolerne i guvernementet Tobolsk, som er et af de bedst stillede, blot af 19,000 børn, medens befolkningen tæller henved halvanden million sjæle; og i de fleste andre distrikter er forholdet endnu værre. I landdistrikterne udgjør de skolesøgende børn blot lidt over en procent af befolkningen, men dette er intet at undres over, naar man tænker paa de umaadelige afstande og vanskelighederne ved at skaffe en skolelærer til hver liden landsby. Desuden er jo forholdet ikke saa meget bedre i det europæiske Rusland, hvor to tredjedele af de udskrevne rekruter hverken kan læse eller skrive; men det er sikkert, at hvis folkeoplysningen nogensteds skulde være af særlig nytte, saa vilde det være her, hvor den vilde skaffe indbyggerne noget at beskjæftige sig med i den lange ledige vintertid.

Livegenskabet har aldrig eksisteret i Sibirien; og mujikerne der har ogsaa en stoltere og mindre nedtrykt holdning end deres brødre i russisk Europa. De har tilfælles med disse den sande broderkjærlighedens aand, som synes at være en slavisk uregenskab; de er mistænksomme mod fremmede, medmindre disse er ulykkelige; isaafald gjør fremmed eller kjendt ingen forskjel, og de forviste, som i lænker slæber sig den uendelige vei mod østen, har i hver isba venner.

Mulden er ofte rig i Sibirien; den berømte tsjernoziom, den sorte muld i Syd-Rusland, dækker ogsaa en stor del af provinserne Tobolsk og Tomsk; Obi's og Jenisei's øvre dalfører, beskyttet af fjelde mod nordenvinden, har et mildere og behageligere klima end den aabne slette vestenfor, og længer i øst henimod Amur findes der en mængde rige og frugtbare dalfører; men dyrkningsmetoden er overalt lige primitiv. Landbruget er forsømt, men det giver ikke destomindre godt af sig, fordi der er overflod paa fedt, letdyrket nylænde. Grunden til, at sibiriakerne forsømmer det, er foruden deres iboende ladhed ogsaa en anden: de kan for en stor del ernære sig ved transport. Al den the, som gaar fra Kina til Rusland, fragtes fra grænsemarkedet Kiakhta til Ural ad den samme store postvei, hvor baade emigranter og forviste vandrer i modsat retning. Det er hvert aar 20 à 25 tusen tønder the, som i smaa enspændte kjærrer fra landsby

til landsby kjøres den tre tusen kilometer lange vei, og bønderne tjener saavidt paa denne transport, at de ikke gider gjøre noget andet; de ser derfor heller ikke med blide øine paa det fremadskridende jernbaneanlæg, som vil tvinge dem til for alvor at beskjæftige sig med jordarbeide.

Hvad de især dyrker, er havre til hesteføde; hestene er smaa og stygge, men sterke, og de findes i overvældende antal; i guvernementet Tomsk er der 80 heste for hvert hundrede indbyggere, og i Jenisei og Irkutsk 90 for 100, medens der blot er 7 i Frankrige og 22 i de Forenede Stater; russisk Central-Asien og især Argentina, hvor der gaar 112 heste paa 100 indbyggere, er alene hesterigere end Sibirien. Der er ogsaa en overflod paa andre husdyr, især storfæ, derimod synes ikke klimatet at være gunstigt for faarehold.

IV.

Paa grund af industriens ringe udvikling er de sibiriske byer hverken talrige eller betydelige; efter officiel opgift i 1897 er der blot elleve paa over 10,000 indbyggere; otte af dem ligger ved den store postvei, og en af dem, Omsk, ligger paa det punkt, hvor den transsibiriske bane, som er lagt længer syd end den gamle postvei, skjærer Irtysj; Tobolsk, den gamle fællessibiriske hovedstad ved sammenløbet af Irtysj og Tobol, og som nu fører en temmelig skrantende tilværelse, ligger ogsaa ved en krydsning af to kommunikationsveie, og alene Barnaul ved øvre Obi ligger fjernt fra de store hovedaarer, men til gjengjæld i Sibiriens bedste agerdistrikt. Selv de større byer adskiller sig i bebyggelse lidet fra landsbyerne. Husene er smaa og sorte, gaderne skjærer hverandre i rette vinkler og er overordentlig brede for at yde beskyttelse mod større ildsvaader. I byernes bedste strøg er husene et par etager høie og malte i lyse farver. De offentlige bygninger er gjerne opførte af sten. Afvekslingen i dette retvinklede einerlei byder de talrige kirker, smykkede med store ofte forgyldte kupler.

Idetheletaget er en sibirisk by bedre end man venter sig. Findes der fortoge, er de af træ, men gaderne er efter regn bundløse dyndpøle — en hæderlig embedsmand i Tomsk fortalte mig, at en okse nylig var druknet udenfor hans gadedør, men det var rigtignok om vaaren midt i isløsningen. Nuvel, gaderne i Chicago og andre amerikanske millionbyer er heller ikke i saa god forfatning, saa man faar ikke klage. Telefon og elektrisk belysning findes i overflod i de fleste større byer, og drosketrafiken er udmerket reguleret.

De sibiriske byer er ogsaa intellektuelle oaser. Oplysningsarbeidet drives i byerne med stor iver og kraft og under ulige gunstigere betingelser end paa landsbygden. Der findes i alle de større stæder saavel høiere som lavere undervisningsanstalter, gymnasier og folkeskoler, ja endog

specialstudier, og i Tomsk er nylig grundlagt Sibiriens første universitet, rigtignok foreløbig blot med et eneste fakultet, det medicinske.

Selv adspredelser mangler ikke. Hver eneste by har sit teater, hvor omreisende trupper vekselvis opfører operaer og almindelige skuespil. Ikke sjelden besøges de større sibiriske byer af mere bekjendte skuespillere fra Moskva. I Irkutsk opførtes nylig et nyt teater, som kostede 800,000 frcs. der kom ind ved borgersubskription. *nk.*

En lærdommens by.

(Efter „*Spectator*").

Enkelte af „*Kringsjaas*" læsere tør mindes en kort artikel om et nyt amerikansk universitet, der skulde bestaa af en flerhed af bygninger, men alle forbundne til en arkitektonisk enhed. Al verdens arkitekter skulde indbydes til konkurrance om planer og tegninger og en international jury bedømme de indsendte arbeider. En rig enke havde tilbudt at betale, hvadsomhelst bygningerne maatte koste; den eneste betingelse skulde være, at ingen økonomiske hensyn blev tagne, men at man blot søgte at opnaa det bedst mulige i alle retninger.

Det ledende konservative engelske ugeblad, „*Spectator*", skriver nylig en begeistret artikel om sagen under den overskrift, som her er benyttet. Det er oftere i „*Kringsjaa*" paapeget, at man ikke i de større kulturlande og blandt mænd, som er noget kjendt med forholdene, deler vore norske aviskorrespondenters og forfatteres mening om amerikansk aands- og universitetsliv. En fransk forfatter, som opholdt sig nogen tid ved Harvard universitet, fandt, at det hele liv deromkring syntes at bringe den græske oldtid tilbage med dens lyse harmoni. Flere franske universitets-professorer, som har besøgt amerikanske universiteter, tildels endog virkelig for at studere dem, er komne hjem begeistrede over de storslagne, prægtige anlæg, den intellektuelle energi og den høiere kultur, som de har fundet, at amerikanerne udvikler, medens Europa gaar tilbage.

Men end mere slaaende er en artikel i „*Spectator*", der passende ledsager den anden, om amerikanske universiteter sammenlignet med andre.

Man kan, heder det, sige, at der er fem forskjellige universitetstyper, den franske, den tyske, som hersker over hele det europæiske fastland, den engelske, den skotske og den amerikanske.

Det franske universitet er en yderst centraliseret, bureaukratisk institution, der føles trykkende for alle, som har med den at gjøre. Der arbeides derfor nu for at ændre den, mere i retning af den tyske type.

I Frankrige er der i virkelighededen blot et universitet, der har filialer paa forskjellige steder; men filialerne styres i et og alt fra Paris. Man søger nu at sætte disse filialer fri og gjøre dem til selvstændige institutioner. Det er klart, at en flerhed af frie universiteter vil virke langt mere gavnligt for et lands kultur, end en saadan eneste bureaukratisk anstalt.

Den tyske type er et fuldstændigt frit og selvstændigt universitet, hvor ingen hindring af nogen art kan lægges den frie forskning i veien. Takket være denne ordning er ogsaa de tyske universiteter blevne nationens stolteste eie. Tyskland har ved sine universiteter i betydelig udstrækning ført an i det moderne tankeliv. Tysk universitetstænkning har frugtbargjort næsten alle andre landes aandsliv. Og de tyske universiteter har samlet om sig mange af tidens største navne. Uheldigvis synes keiseren at ville begrænse eller afskjære denne lærefrihed, som har gjort hans fædreland intellektuelt stort.

Men Tysklands universiteter er kun *intellektuelle* læreanstalter. Der er intet forsøg paa at udvikle karakterer, bibringe skjønhedsindtryk, skabe mænd.

De engelske universiteter er derimod næsten en modsætning til de tyske. Her mindes man den gamle græske idé, at skjønhed er mere end kundskab. De er i høi grad æstetiske, de gjennemtrænges af en tæt atmosfære af historie og traditionel kultur. Der kan ogsaa gjøres godt arbeide der; men kravene for de forskjellige eksamener ligger altfor lavt. Det hele bliver lidt for skolemæssigt.

De skotske universiteter er energiske, intenst nationale institutioner; men de er endnu langt mere skolemæssige end alle de engelske.

De større amerikanske universiteter kommer i vore tanker nærmest til det ideale universitet. Vi har her en art forbindelse mellem det engelske og tyske. Vi har her de engelske colleges, de vakre parkanlæg, de gamle alléer (for flere af de større universiteter er gamle), de store luftige, grønne plæner, den frie spredning af bygningerne over et stort, men naturligvis overalt sammenhængende areal, — de pragtfulde forsamlingshaller med portrætter af universitetets mænd op igjennem tiderne. Her faar man straks indtryk af, at maalet er „*the making of men*“ (at skabe mænd). Det intellektuelle sideordnes med det æstetiske og etiske og ikke at forglemme med fysisk udvikling ved allehaande sport. Ogsaa her føler man en lokal atmosfære af tradition og idealer. Puritanismens alvor har sat sit merke paa alt. Men den intellektuelle del forsømmes ikke i Amerika. Studierne drives der langt længer end i England, og ligesaa fremskredent arbeide udføres som i Tyskland. Den intellektuelle del er i det hele modelleret efter Tyskland, hvor en flerhed af de amerikanske lærere har afsluttet sine studier.

De amerikanske universiteter er hvert for sig en egenartet individualitet. Denne artikel fremkom i anledning af, at der paatænkes oprettet et universitet for London. „*Spectator*“ foreslaar, at man slet og ret *kopierer Amerika* ogsaa paa dette felt.

Amerika er de skarpe kontrasters land. Der er vel ingen by, man tænker sig mere materialistisk end San Francisko. Og dog har San Francisko skjænket staten og landet to store universiteter. Begge har modtaget gaver paa flere snes millioner fra enkeltmænd. Det ene er Stanford universitet, oprettet af senatoren Stanford og af ham udrustet med en kapital paa henimod de 100 millioner. Det andet universitet er det, hvorom der her er tale. Det har eksisteret i nogen tid og har allerede 2300 studerende. Det har en formue paa 32 millioner foruden andre indtægter. Det ligger udenfor San Francisko i et vakkert landskab.

Nu har enken efter en senator Hearst, eierinde af snesevis af millioner, traadt til med det omtalte tilbud. De gamle bygninger skal nedrives, og et stort areal lægges ud. I en række af paladser eller lærdomstempler skal saa al tidens viden og tænkning samles. Men alle disse bygninger skal med mellemliggende parkanlæg og græsplæner udgjøre en fuld harmonisk enhed. Og bygningerne skal symbolisere institutionens tanke. Her skal ikke blot samles og uddannes lærde specialister, men al lærdom skal bøies sammen, og ud af det hele skal springe den viljesterke, gjennemdannede, klarttænkende mand.

Konkurrancen om planer og tegninger er aaben for arkitekter i alle lande, og disse indbydes nu til at deltage. „Der er ingen bestemt begrænsning af pris, materiale eller stil.“ Fuld frihed overlades den enkelte arkitekt. En international jury paa fem mand vil fælde dommen, og programmet for konkurrancen er allerede udarbeidet af professor Guadet ved *Ecole des Beaux Arts* i Paris.

Dette er en stor tanke, der fører os tilbage til rennaissancens berømte konkurrancer i Italien, konkurrancer, hvor Michael Angelo og Brunelleschi deltog. Har vor tid gjemt nogen Angelo eller Brunelleschi? Her er en opgave, der burde kunne bringe ham frem.

Verdensudstillingen i Chicago var en forbausende aabenbaring af den amerikanske arkitekturs genius, naar den faar bevæge sig frit, ubunden af uvidenhed, officialisme og „politik“. Hvad der blev udført i gibs for nogle faa maaneders kortvarige tilværelse, det skulde gjentages i den nye „lærdommens by“ i marmor og granit, beregnet paa kommende aarhundreder. Vi tænker os, at enten en modifikation af spansk arkitektur eller af Norditaliens bedste renaissance vilde passe bedst til klimaet og omgivelser. Der maa være talrige skyggefulde søilegange. Alle arkitektoniske detaljer

maa udarbeides med samme omhu som den samlede plan. Intet maa være „billigt“ eller forhastet, hver gesims et kunstverk.

Kan saa denne „lærdommens by“ befri os fra „bare geologer“, „bare matematikere“, osv. og samle alt i en virkelig harmonisk og velgrundet kultur, da har senatorenkens penge baaret rig frugt for al verden. Hvad denne trænger, er en nobel og velafrundet karaktertype med selvstændig hjerne — en større og høiere art af personlighed, som kan føre og løfte dette gjærende kaos af et demokrati, hvis maal er saa lave, hvis udsigter er saa hjælpeløse. Kan „lærdommens by“ gjøre dette for os, hvem vil ei da gjæste den.

Tyngde og varme.

Er den almindelige tiltrækning en virkning af varmen?

(Efter J. Weber i „*Prometheus*“).

(Slutning.)

For at svare paa dette spørgsmaal, maa vi tage den anden almindelig antagne æterhypotese tilhjælp. Denne gaar ud paa, at æteren vistnok er et absolut trægt, bevægelsesløst noget. Men trods dette eller netop paa grund heraf optager og forplanter den villig enhver bevægelse, der meddeles den af materielle molekyler og atomer. Om nu denne særegne art af forplantning beror paa transversalbølger eller paa vekslende polarisationer, vist er det, at æteren ved straaling fra alle de talløse himmellegemer holdes i en tilstand af uophørlig bevægelse. Og ligesom det er sikkert, at ethvert materielt legeme først ved sine indre bevægelser bliver begavet med egenskaber, som gjør det opfatteligt for vore sanser, fordi det derved skjelnes fra andre legemer, saaledes tør det idetmindste ansees som høist sandsynligt, at ogsaa æteren først ved sine indre bevægelser, selv om de er meddelt udenfra, bliver til et positivt, modstandsdygtigt medium, der er opfatteligt og unægteligt for tanken, om ikke just for sanserne.

Her er det punkt, hvor som før omtalt de to hypoteser griber ind i hinanden. Æteren kan kun derfor forholde sig som en usammentrykkelig vædske, fordi den overalt og altid er opfyldt af indre bevægelse. Heraf kan det dog ikke sluttes, at den modstand ogsaa vil gjøre sig gjældende som en hindring af massebevægelser. Thi ligesom luften yder en høist ubetydelig modstand mod de legemer, der bevæger sig i den, saa længe bevægelsen er langsom, saaledes kan en ætermodstand mod den i sammenligning med æterdelenes letbevægelighed næsten betydningsløse hurtighed af

de planetariske bevægelser saa at sige ikke opstaa. Alle forsøg paa at iagttage en ætersammenhobning paa grund af jordens planetariske bevægelse har da ogsaa vist sig frugtesløse.

Af hvad der ovenfor er sagt kan der drages flere vigtige slutninger. For det første maa den modstandsdygtighed mod stedlige tryk, der er en følge af den æteren meddelte indre bevægelse, overalt have en konstant, middels størrelse, hvad ikke trænger yderligere bevis. For det andet maa æterrummet være begrænset. Om grænsen er intet eller noget fra alle kosmiske forhold forskjelligt, kan være ligegyldigt, fordi det sidste i tilfælde hverken vilde kunne begribes eller betegnes. Nok er det: det er nødvendigt, at der er en for den udstraalte energi uoverstigelig grænse, da i det ubegrænsede, uendelige rum selvfølgelig alle straalinger vilde forsvinde for aldrig at komme tilbage. For det tredie maa paa grund af denne begrænsning det samlede energiforraad forblive konstant, men det behøver ikke, som planeternes, drabanternes og sikkerlig ogsaa solens afkjøling viser, i sin oprindelige størrelse at vende tilbage til disse udstraalende legemer. Der kan eller maa et eller andet sted ske et forbrug af energi, som for udstraalingscentrerne betyder et varigt varmetab. For et saadant energiforbrug synes der kun at være en eneste mulighed, der rigtignok tillige hæver Clausius's mening om den endelige udjævning af al energi til en meget høi grad af sandsynlighed: æterrummets opvarmning. Æter som saadan kan rigtignok ikke opvarmes, men vel den i æteren ufortættet tiloversblevne og maaske ufortættelige, yderst fint fordelte materie. Pouillet har beregnet verdensrummets temperatur til omtrent 150 ^{0} C. under frysepunktet. Den frie materies fortynding har andre søgt at anskueliggjøre ved at paavise matematisk, at dens enkelte partikler mindst maatte være 10 cm. fra hverandre. Ikkedestomindre maa den samlede masse af denne tilsyneladende saa lidet mægtige materie paa grund af æterrummets ufattelig store udstrækning være af en ligesaa ufattelig kolossal størrelse. I opvarmningen af denne parasitiske materie maa den gradvise afkjøling af de fortættede masser være begrundet. Nogen sentimental klage er her ikke paa sin plads. Beholdt masserne sin oprindelige temperatur, eller havde de fra først af beholdt den, saa havde verden fremdeles været det taageartede væsen, som den sikkerlig engang har været. Den i æterrummet fordelte rest af materie har fra først af muliggjort den fremadskridende afkjøling og fortætning af kloderne og senere det organiske livs fremstaaen.

Betragter vi fra dette standpunkt af den ovenfor omtalte hypotese om solenergiens vedligeholdelse, saa vilde den omtrent kunde fremstilles paa følgende maade. Solen afkjøles og formindsker derved sit volum. Dette sker meget langsomt, fordi størstedelen af den udstraalede energi vender tilbage i form af ætertryk; den ikke tilbagevendende rest er med-

gaaet til temperaturforhøielse af den i rummet svævende fint fordelte materie. Noget lignende gjælder for alle i rummet svævende masser overhovedet.

Tror vi nu at være kommen maalet for vor undersøgelse og erkjendelsen af den indre varmebevægelse som aarsagen til de synlige massetiltrækninger ganske nær, saa synes der dog endnu at optaarne sig en uovervindelig hindring. Ogsaa i det indre af alle legemer befinder der sig æter, og sandsynligvis er ethvert molekyl omgivet deraf. Denne æter kommunicerer ved talrige porer med den fri æter udenfor. Paa hvilken maade skal da massen kunne trykke paa æteren, og hvorledes kan massen overhovedet bestaa som saadan istedetfor at være en løs hob af uforbundne dele?

Lykkeligvis er netop denne hindring kun tilsyneladende. Alle hidtil fremsatte ætertrykteorier er, saavidt vi ved, strandet paa, at de ikke formaaede at forklare betydningen af massen som helhed i forhold til gravitationsvirkningens intensitet. Trykskygger, og hvad man ellers har anført til forklaring, tog kun hensyn til legemernes ydre form, mens dog ene og alene summen af deres dele kommer i betragtning for tiltrækningen.

Vi gaar derimod ud fra en hele massen tilkommende egenskab, thi et legemes temperatur er udtryk for den gjennemsnitlige varmetilstand af dets samtlige dele. Netop fordi molekylerne staar i berøring med den alt gjennemtrængende æter, kan de i forhold til sit antal direkte virke paa æteren. Et molekyl er et begrænset rum, som altid paa grund af varmen befinder sig i en vis spændingstilstand, omtrent — for at bruge en grov sammenligning — som en med vandstof fyldt gummiballon. At der virkelig er spænding tilstede, fremgaar af kjendsgjerninger fra kemien, men ogsaa allerede deraf, at molekylet ved tilstrækkelig energitilførsel kan sprænges — et fænomen, man betegner som varmedissociation. Logisk maa vi ogsaa tilskrive atomerne den samme eller en lignende bygning; men her vil vel for altid grænsen for vor erkjendelse være trukket, da, som selve navnet (atom ɔ: udelelig) antyder, en spaltning af atomerne i deres eventuelle bestanddele synes at være os aldeles udelukket.

Massernes indre varmebevægelse ytrer sig som en bestræbelse dels efter at løse den molekylære sammenhæng og dels efter at sprænge selve molekylet. Da det ikke kan indsees, hvorledes der ved en rumlig bevægelse af molekylerne, selv om denne er en pendelbevægelse, kan øves noget tryk paa æteren, saa kan molekylet kun som en til alle sider afsluttet dannelse tænkes at bringe æteren i pulserende bevægelser. Disse molekylpulseringer er paa sin side igjen kun mulige derved, at æteren besvarer ethvert tryk med modtryk. Da alle molekyler pulserer, maa det af en given masse udøvende ætertryk være det aritmetiske middeltal af samtlige molekylers enkelttryk.

Hvad der hidtil er sagt, er maaske tilstrækkeligt til at sandsynliggjøre en gjensidig trykvirkning mellem æter og materie, men ingenlunde til at forklare molekylernes sammenhobning til masser eller flere massers gjensidige tiltrækning paa hverandre. Imidlertid lettes problemet derved, at i begge tilfælde de samme love anerkjendes at komme til anvendelse, og at hvad der gjælder for stjerneverdenens makrokosmos uden videre er anvendeligt paa molekylverdenens mikrokosmos. Det vilde nu være meget bekvemt, om vi, for at holde os til jorden, kunde beraabe os paa, at dens natlige udstraaling i rummet paa grund af tilbagestød, omtrent som ved lysmøllen, maatte indlede og underholde en stadig bevægelse indover mod solen. Men da i saa fald et høist betænkeligt og i modsat retning virkende tryk maatte opstaa ved hver solformørkelse, kan sagen nok ikke være fuldt saa simpel.

Lad os søge en analogi til støtte for vor teori. En saadan er vi saa heldige at finde i et forsøg, der er udtænkt af prof. Bjerknes i Kristiania, og hvorimod nu efter hans sidste forbedringer ikke noget kan indvendes. Det er etslags hydrostatisk analogi til den almindelige tiltrækning — for at bibeholde et konventionelt udtryk. Eksperimentet bestaar deri, at to luftfyldte gummikugler, der befinder sig i et vandfyldt, lukket kar, samtidig tvinges til sammentrækninger og udvidelser eller med andre ord sættes i samtidige pulserende svingninger af samme fase — hvorved gummikuglene nærmer sig til hinanden. Eksperimentet er anordnet paa følgende maade: En stor hulkugle af kobber, af omtrent $^2/_3$ m.'s tvermaal, bærer paa toppen et kort, cylindrisk rør, der kan lukkes luft- og vandtæt ved en elastisk hinde. Kugle og rør er til lige under hinden fyldt med vand, hvoraf al luft er drevet ud. I midten af denne beholder er der fæstet en luftfyldt gummiblære. Mellem denne og karvæggen svæver frit en anden gummiblære, som for ikke at flyde op er belastet med en vis vægt. Den store kobberkugle er forsynet med flere glasvinduer, for at det indre kan belyses og iagttages. Paa hinden i røret virker et stempel, som sættes i hurtig op- og nedadgaaende bevægelse af en elektrisk motor, og paa denne maade kommer følgelig ogsaa hinden i en tilsvarende rytmisk bevægelse. Denne bevægelse forplanter sig paa grund af det hydrostatiske tryk til gummikuglerne, som samtidig udvider sig og trækker sig sammen, og som nærmer sig til hinanden, saalænge denne pulseren vedvarer. Den matematiske behandling, saaledes som den for dette eksperiments vedkommende allerede tildels er udført af Koren, har fuldstændig bekræftet rigtigheden af de overlægninger, der ligger til grund for det.

Bjerknes selv har mærkelig nok været af den mening, at hans eksperiment viser det modsatte af, hvad man iagttager ved elektrisk tiltrækning, fordi ensbenævnte, efter hans opfatning med samme fase svingende

elektriske poler frastøder og ikke tiltrækker hinanden. At tyde eksperimentet saaledes gaar neppe an, fordi den statiske elektricitet sandsynligvis slet ikke er begrundet i pulsationssvingninger. De fleste forskere vil vel være af den mening, at de sorter elektricitet skiller sig fra hinanden som plus og minus, nemlig ved ætertryk. At de forøvrigt paa overfladen sikkert bevæger sig i bestemte dreiningsretninger, kun ikke i pulserende kuglesvingninger, kan sikkert indrømmes. Imidlertid vil vi nøie os med det streif, vi allerede har gjort paa dette dunkle omraade, for ikke at komme bort fra vort egentlige emne.

For den almindelige tiltrækning holder vi som sagt Bjerknes's hydrostatiske eksperiment for bevisende. Mekanismen i det hele synes ganske klar. De to gummikugler, som pulserer med samme fase, nærmer sig hinanden, fordi i rummet mellem dem et bølgebjerg fra den ene kugle falder sammen med en bølgedal fra den anden; virkningerne ophæver hinanden, og vandet imellem dem bliver i ro. Det modsatte finder sted paa de to kuglehalvdele, der vender fra hinanden. Der falder bølgebjerg sammen med bølgebjerg og dal med dal; de to virkninger forstærker hinanden og frembringer et overtryk, som foraarsager bevægelsen af den fritsvævende gummikugle.

Forudsætningen for den tilsyneladende massetiltrækning i verdensaltet skulde altsaa være sammenfaldende (synkrone) svingningstilstande af masserne eller dog svingningstilstande, der forholdt sig til hinanden som de lige tal. Man kunde herimod indvende, at fordelen var liden ved istedetfor en vedvarende tiltrækning at antage synkrone varmesvingninger, da dog baade det ene og det andet maa opfattes som lige ubegribelige kjendsgjerninger. Og hvorfor skulde svingningerne altid være synkrone og harmoniske og ikke ligesaa ofte uharmoniske? Derpaa kunde vi svare. at for det første er det altid en virkelig vinding at have erkjendt som saadan og jaget paa dør en undertro, der ikke er et haar bedre, om den skjuler sig i videnskabens kappe istedetfor i den middelalderlige djævletros eller i den moderne spiritismes. Saa meget større er imidlertid vindingen, naar vi istedetfor undertroen kan sætte erkjendelsen af en altomfattende, mekanisk verdenslov, selv om denne endnu i sine sidste aarsager er dunkel og uforstaaet; derved kommer dog en dybtfølt, ægte beundring istedetfor en tom, ufrugtbar forundring. For det andet kunde vi henvise til, at verdens bestaaen uden harmonisk samvirken af de forskjellige faktorer overhovedet ikke er tænkelig. Noget i og for sig uharmonisk kan aldrig blive til et harmonisk hele. Et saadant kunde kun opstaa, hvis fra begyndelsen af det harmoniske var i den grad overveiende, at det ganske formaaede at tilintetgjøre det uharmoniske eller dog trænge det tilbage til enhver tid til et helt uskadeligt minimum. Allerede den uhyre, af næsten uendelig for-

tyndet materie bestaaende gasbal, som vort eget planetsystem vel sikkert engang var, kan ikke have været noget øde kaos, thi ellers vilde det blevet, hvad det var. Et kaos bliver et kaos, som — undskyld spøgen! — i sin tid den polske rigsdag, og orden kan ikke fremstaa uden af orden.

Hovedfordringen til en hypotese bliver dog, at den ikke gjør vold paa nogen af de kjendsgjerninger, den vil forklare som virkningen af en dybere liggende og enklere aarsag, men lader dem fremgaa som nødvendige følger af denne aarsag. Dette er tilfældet med vor hypotese. At der foruden og ved siden af de kun fra overfladen udgaaende lys-, varme- og elektricitetssvingninger *kan* eksistere en samvirken af de masser, som befinder sig i varmebevægelse, lader sig ikke modsige. Den fysikalske mulighed maa imidlertid anerkjendes som en god hypotese, saa længe der ikke reiser sig logiske og faktiske indvendinger imod den. Om dette vil ske, faar tiden vise. Vi selv har indtil nu ingen saadanne indvendinger kunnet opdage.

Om et indenfra udover virkende drag eller et udenfra indover virkende tryk ansees som aarsag til gravitationsfænomenerne, har ingen indflydelse paa loven for tyngdens kraftvirkning. Størrelsen af den tilsyneladende massetiltrækning bliver i begge tilfælde proportional med produktet af masserne og omvendt proportional med kvadratet af afstanden.

Vort før opkastede spørgsmaal maa og kan vi efter dette ikke besvare anderledes end med følgende paastand: en masse, som befinder sig paa det absolute nulpunkts temperatur, vil *ingen tyngde have,* men forholde sig fuldkommen nøitral ligeoverfor gravitationen. Hvis den tilsyneladende tiltrækning er en følge af — om vi saa tør kalde det — en livsvirksomhed hos molekylerne, saa maa virkningen ogsaa ophøre, saasnart aarsagen forsvinder. For at holde os til sammenligningen med livsvirksomheden kunde vi ogsaa gjerne opkaste det spørgsmaal, om et molekyl, der engang var berøvet alle temperatursvingninger, nogensinde atter kunde bringes i bevægelse, eller om det som et sønderslaaet uhrværk fremtidig kun vilde repræsentere en hob af løse ruiner? Det er imidlertid indlysende, at denneslags spekulationer er af liden værd, fordi al energis forsvinden fra et materielt legeme for vor tanke vel er ubetinget ensbetydende med selve legemets totale forsvinden.

Med rette kunde det indvendes mod vor hypotese, at gravitationen, hvis den afhang af varmen, maatte ændre sig med temperaturen. Dette anser vi ogsaa for meget muligt. Virkelig konstant er foruden energiforraadet intet i verden, hvorfor skulde saa gravitationen gjøre nogen undtagelse? Saa meget er imidlertid sikkert, at varige ændringer kun kan gaa meget langsomt for sig, da verdenslegemernes tiltagende afkjøling behøver

umaadelige tidsrum for at blive merkbar. For jordiske legemers vedkommende vil de sædvanligvis smaa temperaturændringer, paa grund af legemernes forsvindende lidenhed overfor den hele jordklode, neppe kunne gjøre sig gjældende som ændringer i deres tyngde.

Skulde der imidlertid engang paa solen, vort systems herskerinde, indtræffe noget, som foranledigede en hurtig udjevning af varmeforholdene mellem centrum og overflade, saa vilde dette udentvil have synlige følger paa jordoverfladen. Og dette er virkelig tilfældet. Solflækkerne er foreteelser af denne art; de overdrager leilighedsvis paa kortere tid uhyre dele af solen med et dunkelt slør. Deres virkninger paa jorden er velkjendte: de ytrer sig blandt andet i de saakaldte magnetiske uveir, som nærmest foraarsages af sterke, frem og tilbageløbende jordstrømme. Efter vor hypotese er forklaringen af disse bivirkninger ikke vanskelig. En pludselig formindsket indstraaling, maa have tilfølge en pludselig øget udstraaling med paafølgende trykformindskelse nærmest jordoverfladen. Derved opstaar en trykforskjel mellem overfladen og jordens indre, og den synlige virkning heraf maa være en elektrisk strøm. Er dette tilfældet, kan heller ikke jordoverfladens normale negative ladning selv være noget andet end virkningen af en indenfra udover stadig flydende elektrisk strøm; og den er derhos sandsynligvis et tegn paa jordens tiltagende afkjøling. Det er paafaldende, at denne løsning ikke allerede forlængst er forsøgt. En æter- og massetrykforskjel er aabenbart stadig tilstede mellem overfladen og jordens indre. Ætertrykforskjelligheder og den deraf følgende spænding er imidlertid i vore dage saa almindelig anerkjendt som grundaarsagen til den elektriske strømbevægelse, at dette altid forudsættes som selvfølgeligt. Jordoverfladen har altsaa en elektrisk ladning af samme grund som den frie poltraadende i et hvilkensomhelst galvanisk batteri.

Vi er færdige. Har det nu maaske lykkedes os at sandsynliggjøre den stadige vekseltrykvirkning mellem æteren og materiens varmebevægelse som aarsag til det vigtigste og dunkleste fænomen i den fysiske verden, saa bliver dog forudsætningen netop for denne vekselvirkning, forholdet mellem de to vigtige faktorer æter og materie, hyllet i mørke — formodentlig for bestandig. Her er vel for altid grænserne for vor viden, og Laplace havde uret ved sit forvovne: je n'avais pas besoin de cette hypothèse!

Saavidt hr. J. Weber. Alt hvad der i det foregaaende er sagt, staar for hans regning. Den originale artikel er kun meget lidet beskaaret og da paa ganske uvæsentlige punkter.

Som man ser, snur forfatteren de vanlige forestillinger fuldstændig paa hovedet. Istedetfor at anse varmeproduktionen for et resultat af

sammentrækningen, betragter han denne sidste som et resultat af varmevirkninger. Forfatterens fremstilling er ikke altid klar og som oftest meget abstrakt, idet han yderst sjelden tager hensyn til konkrete tilfælde. Men idetheletaget er denne afhandling saa idérig og paa et vis saa storslagen, at *„Kringsjaas“* abonnenter tør læse den med udbytte.

Webers landsmand Zehnder har nylig i bogform under titelen „Verdensaltets mekanik“ fremsat en anden, aldeles forskjellig æterhypotese, som vi kanske ved leilighed skal komme tilbage til.

P. E.

Guanoleierne i Peru og Chile.

(Efter dr. Walter von Ohlendorff i *„Prometheus“*).

Ligesom for øieblikket den kolossale salpeterudførsel fra de chilensiske provinser tildrager sig opmerksomhed, saaledes var for nogle aartier siden det samme tilfældet med guanoudskibningen fra Peru. I lang tid var Peru-guanoen som gjødningsmiddel uden konkurrance paa markedet, indtil efterhaanden salpeteret, den svovlsure ammoniak og talrige fosfater optraadte som farlige konkurrenter. Imidlertid har guanoen fremdeles mere end blot og bar historisk værdi. Forfatteren har i 1895—96 i et halvt aars tid som fører for en undersøgelseskommission paa fire medlemmer bereist Peru og Chile for at studere guanoleierne paa stedet og har derfor havt god anledning til at sætte sig ind i forholdene.

Man skjelner mellem to hovedgrupper af guanoleier: de, der ligger paa fastlandet, og de, der er beliggende paa øerne. Af den første gruppe er der elleve mere betydelige og af den anden gruppe ti. Begge disse grupper er meget lærerige, ikke bare hvad guanoens tilblivelseshistorie angaar, men ogsaa med hensyn til de hævninger og sænkninger, hvorfor den sydamerikanske kyst har været udsat. Disse nivaaændringer staar uden tvil i sammenhæng med de to forskjellige hovedklasser af guano, nemlig den kvælstofrige og den fosforsyrerige. Den første tilhører ganske sikkert yngre perioder end den sidste, som paa sine steder maa have en ganske betydelig alder. Før jeg imidlertid forsøger at begrunde denne hypotese, maa jeg dvæle en smule ved produktionen af guano.

Det er almindelig bekjendt, at guanoen (spansk huano ɔ: møg) for størstedelen bestaar af sjøfugleekskrementer med en tilsætning af madrester, fjær, kadavre, sten, sand osv.

Hvorledes bliver nu et guanoleie til?

Paa dette spørgsmaal giver os fornemmelig den sydligste af de tre

Chincasøer et greit svar. I begyndelsen af 70-aarene blev denne ø forladt, efterat uhyre guanomængder var blevet udskibet. Straks tog øens legitime beboere paany sine gamle ruge- og tilholdssteder i besiddelse, indtil de atter blev forstyrrede i midten af 90-aarene, idet menneskene da vendte tilbage for at udskibe den i mellemtiden producerede guano. Denne efterdrift blev foretaget saa grundig, at en formand hos eksportfirmaet kunde forsikre: „Vi feiede øerne med koste."

I december 1895 kom forfatteren af nærværende artikel til øen og fandt et guanoleie, der var udbredt over næsten hele dens flade. En beregning viste, at der i omtrent 1¼ aar var produceret ca. 2000 tons af fuglene. Besøget faldt paa den tid, da de første unger krøb ud af æggene, da altsaa fodringsperioden netop begyndte. Hvis man antager, at der kommer omtrent seks reder paa kvadratmeteren, hvilket ikke er nogen overdrivelse, saa vil man komme sandheden temmelig nær, om man paastaar, at der paa en og samme tid var 250,000 rugende fugle tilstede paa øen. Til disse hører der naturligvis yderligere 250,000 hanner og for hvert rede, hvis man overhovedet kan tale om rede, to unger. Naturligvis stryger mange af ungerne med, men sikkerlig kan man efter rugetiden gjøre regning paa en samlet befolkning af 800,000 fugle. Disse 800,000 fortærer imidlertid en ligefrem forbausende mængde med fisk. En herre, som i flere aar havde boet paa Chincas-øerne fortalte mig eksempelvis, at han i en pelikan havde fundet 90 omtrent 10 cm. lange sardiner!

Til en saadan fodermængde hører naturligvis ogsaa en tilsvarende mængde med guano, og herved bliver en aarsproduktion af 1500 tons noksaa forklarlig. Denne friske guano har imidlertid slet ikke den bekjendte brunlige farve. Den ser skiddenhvid ud og tørker efter rugeperioden sammen til en fast, med fjær og fiskerester isprængt skorpe, som indeholder omtrent 16 pct. kvælstof, 9 pct. fosforsyre og 4 pct. sand. I næste rugeperiode samler pelikanerne, som trods alle udsagn i modsat retning er de egentlige masseproducenter af guano, sig atter paa den gamle haardtørkede skorpe. Af de friske ekskrementer bliver denne tildels atter opblødt for efter rugetidens slutning at tørke sammen med det nye lag. Man skulde nu antage, at denne skorpe efterhaanden vilde naa en betragtelig tykkelse. Dette er imidlertid ikke tilfældet. Jeg har sjelden seet skorper tykkere end 20 cm., men har ogsaa ofte truffet dem paa kun 1 cm. tykkelse. Fra undersiden af skorpen sker der nemlig efterhaanden en forvandlingsproces. Man finder under den en pulverformig grønligbrun masse, som i tiltagende dybde saavel i kemisk som fysisk henseende mere og mere nærmer sig den almindelige guanoform.

Denne proces synes i høi grad at fremskyndes ved fugtighed, thi paa de tørre Ballestasøer havde skorpen en tykkelse af nærpaa 20 cm., medens

de temmelig fugtige Guano-øer kun kunde opvise en skorpe af høist 2—3 cm.

Fra den sydligste af Chinchasøerne er der til aaret 1870 blevet udført 5 millioner ton guano. Efter de nyeste data skulde der til produktion af denne kvantitet være medgaaet en tid af 3—4000 aar. Guanoleierne paa øerne er altsaa neppe saa gamle, som man før antog, nemlig mellem 5 og 6000 aar. Anderledes er det med de kvælstoffattige, fosforsyrerige guanoarter, som vi for korthedsskyld vil kalde fosfatguano, skjønt denne betegnelse ikke er ganske korrekt. Dens beskaffenhed maa tilskrives havets indflydelse. Allerede luftens fugtighed har, som ovenfor antydet, stor indflydelse paa vekselforholdet mellem kvælstof og fosforsyre, hvad analyse af prøver fra tørre og fugtige leier tilfulde har godtgjort.

Hvorledes havet har kunnet oversvømme guanoleierne, lader sig vel neppe afgjøre. Disse oversvømmelser maa paa sine steder have været svært kortvarige, saa guano, inden den blev skyllet væk, dækkedes med et lag af sand. Gjennem dette sandlag kunde imidlertid en udludning af de let opløselige kvælstofforbindelser uden vanskelighed finde sted. Naturligvis blev derved den relative gehalt af tungtløselige fosforsyreforbindelser større, saa at denne slags leier kun indeholder fosfatguano. Samtidig udmerker disse guanoarter sig ved en høi gehalt af klorsalte, der sikkerlig er at føre tilbage til en indvirkning af havvandet. Det mangler ikke paa støtter for denne opfatning. I guanoleierne ved Huanillos f. eks. findes der i en høide af 100 m. over det nuværende havspeil skikter af fosfatguano, som er bedækket af sand og rullesten og tydelig viser andre merker paa at have været oversvømmet, mens der lavere i dalen, nærmere havet, findes ægte kvælstofguano med høi kvælstofgehalt. Hovedmængden af den fra Huanillos udskibede vare bestod af kvælstofguano. Først ved indtrængen i bjergspalterne stødte man paa gammel fosfatguano. Jeg forklarer dette fænomen paa følgende maade:

Huanillos kyst har i en tid langt tilbage havt udstrakte guanoleier. Disse er saa kommet under vand — hvorledes kan være os ligegyldig. Herved blev imidlertid udludningsprocessen iverksat, og fosforsyregehalten blev større. Saa hævedes leiet atter over havet. Guanofuglene vendte tilbage og dannede nye lag, som først og fremst dækkede fosfatskikten til, men som ogsaa efterhaanden udbredtes over nye dele af det opdukkende land. Jeg har faktisk kunnet paavise disse forskjellige lag ved Huanillos.

Et næsten forbløffende eksempel paa dette eiendommelige forhold findes paa guanoøen Lobos de Afuera, 6 ^{0} søndenfor ækvator. Jeg havde anledning til at optage en fotografisk gjengivelse, som tydelig viser skiktningen. Øverst kommer et 30—50 cm. tykt lag af kvælstofholdig guano, der er sterkt opblandet med sand. Dernæst kommer en grønlig, paa sine steder

med muslingkalk iblandet sandskikt, som merkelig nok indeholder omtrent 0.5 pct. kvælstof. Tykkelsen af denne sandskikt er maaske i gjennemsnit 10 cm., men varierer ganske betragtelig. Derhos er skikten saa haard, at kun anvendelse af dynamit muliggjør adgangen til den underliggende fosfatguano. Denne guano indeholder gjennemsnitlig 2 pct. kvælstof og 30 pct. fosforsyre. I 1896 blev der imidlertid udskibet til Europa et større antal skibsladninger, som indeholdt lige til 33 pct. fosforsyre. At denne guano stammer fra fugle, bevises bedst ved forekomsten af velbevarede æg, som rigtignok ikke er pelikanæg, men muligens tilhører en mindre art. Maaske er det her pingviner, som har været de egentlige masseproducenter af guano.

Et andet interessant spørgsmaal er: Hvorledes kommer sand og sten i guanoen paa de egentlige guanoøer, hvor der jo ikke kan være tale om nogen erosion? Enhver har i zoologiske samlinger seet flasker fulde af sten, som var fundne i en strudsemave. Dette er almindelige kiselsten af almindelig størrelse, slugt af strudsen i levende live. Saadanne stene er dog vel sjelden over 1½ til 2 cm. i tvermaal. Paa den lille Smiths ø, der ved et smalt sund er skilt fra Lobos de Tierra, fandt jeg stene, som var 4—5 cm. i tvermaal og mindst veiede 50—80 gram. Det kan vel neppe antages, at pelikaner har slugt disse stene og senere givet dem fra sig igjen? Ikke destomindre er øen oversaaet af disse stene, som ligger paa overfladen af en ny, 50—60 cm. tyk guanoskikt. Guanoen der indeholder 25 pct. sand, skjønt øen for ikke længe siden blev fuldstændig uddrevet. Jeg har ikke kunnet finde noget svar paa mit spørgsmaal.

Paa denne lille ø kunde jeg gjøre en ny, interessant iagttagelse. Hele øens overflade var nemlig bedækket med kadavre af 3 til 5 uger gamle pelikaner, skjønt der siden var vokset op en ny yngel. Som grund for denne store dødelighed meddelte man mig, at fiskestimene leilighedsvis maatte have søgt hen til andre strøg af oceanet, hvorved det var blevet fuglene umuligt at ernære sin graadige yngel. De gamle fugle er nemlig nødt til at følge fiskestimene for ikke selv at gaa tilgrunde. Naar man spaserede om paa disse ligmarker, frembragtes for hvert skridt en eiendommelig, knagende lyd, som hidrørte fra knoklernes knusning under foden.

Under almindelige omstændigheder er det ikke vanskelig for pelikanerne at tilfredsstille sit eget og ungernes kolossale næringsbehov, thi netop paa disse kanter er havet umaadelig fiskerigt. Havet kan af bare fiskestim faa en dyb violet farve. I begyndelsen holdt jeg disse vidt synlige, violette flækker, som kunde være flere hundrede kvadratmeter store, for drivende tangmasser. Ved leilighed kom vi imidlertid med vort dampskib ind i et saadant fiskestim. Fiskene forsvandt øieblikkelig i dybet for straks efter at vise sig i det rolige kjølvand.

Pelikanernes liv er høist interessant. Om morgenen drager de i lange,

bølgeformige tog fra sove- eller rugepladserne for at gaa paa jagt og vender først tilbage efter flere timers fiskefangst. Jeg er ikke sikker paa, om ikke de forskjellige kjøn jager paa forskjellig tid. Den minimale forskjel i fjærklædningen gjør det vanskeligt at holde han og hun sikkert ud fra hinanden. Naar pelikanerne flyver afsted, bliver merkelig nok deres tog, som hyppig bestaar af over 150 individer, ledet af en mindre svømmefugl. Saaledes saa jeg korinoraner og hvide svømmefugle med sorte unger kjækt anføre en rolig, men dog hurtig flyvende pelikanflok. Paa de egentlige jagtmarker er livet yderst bevæget. Man gjør sig intet begreb om, hvor uhyre talrige de forsamlede skarer undertiden kan være. Milevidt lugter man guanofuglene. Havet er bedækket af de fede, tranholdige ekskrementer.

Pelikanen flyver, naar den fisker, i roligt tempo, ikke meget høit over havet. Pludselig hæver den sig, uden at gjøre stærkere vingebevægelser, til en høide af mellem 7 og 10 m. for derpaa lynsnart, med nebbet strakt ret frem, at fare løs paa sit bytte. Efter nogle sekunders forløb dukker fuglen op igjen og hæver det kjæmpemæssige neb i veiret for samtidig at lade fisken forsvinde. Straks efter trykker den nebbet ind mod brystet, flakser i vandet med vingerne, som den understøtter med de brede svømmefødder for at faa fart til at hæve sig op i fri flugt og fortsætter saa med næsten apatisk ro i det gamle afmalte tempo. Dette gjentager sig vel regelmæssig en gang i minuttet. Naar behovet er tilfredsstillet, eller naar aftenen nærmer sig, samler fuglene sig sammen i de bekjendte tog for at vende tilbage til sove- og rugepladsene. Da hænder det, at en damper krydser fuglenes kurs, og merkelig nok passerer pelikanflokken aldrig et dampskib agtenom. Jeg har ofte staaet i forstavnen og iagttaget, hvorledes den ene fugl efter den anden strøg forbi bougen i en afstand af 3—4 m. En kaptein, der i aarevis har gaaet i rute mellem Panama og Valparaiso har bekræftet denne iagttagelses rigtighed.

Pelikanernes opførsel er forøvrigt meget forskjellig, baade i rugetiden og ellers. Skjønt den almindelig er meget sky, bliver den i rugetiden saa tam, at man let kan gaa den næsten ind paa livet. Paa Ballestasøerne fotograferede jeg rugende fugle paa 3 m.s afstand. Gjort dristig herved prøvede jeg at sætte mig ned omtrent en halv meter fra en fugl, som laa paa æggene. Denne tilnærmelse var imidlertid for meget for pelikanerne. Samtlige fugle fløi op og overdryssede mig med utøi og støv.

Hunnen lægger midt i november to, høist tre skiddenhvide, aflange æg, hvoraf der i anden halvdel af december kommer ud unger, som ser skrækkelige ud. De gamle begynder nu at fodre sine kjære smaa med smaa fiskebiter, som de med sit eget vældige neb river ud af fisken. Unge pelikaner, som endnu ikke er flyvedygtige, ser ud som mæskede gjæs.

Kroppen er saa tung, at benene neppe kan bære dem. Jeg havde anledning til at gribe en pelikan paa dette alderstrin, men den satte sig saa energisk til modværge, at jeg maatte holde mine hænder i respektfuld afstand for ikke at gjøre bekjendtskab med det hvasse næb. Man bør forresten ikke omgaaes pelikaner mere end høist nødvendig. De er altid yrfulde af utøi. Jeg har allerede nævnt, hvorledes beboerne af Ballestasøerne behandlede mig.

Det er forresten ikke bare de seksbenede snyltere, som plager guanofuglene, men ogsaa tobenede, vingede, nemlig de saakaldte galinagos eller hønsegribbe. Disse aadselgribbe fører et overmaade sorgfrit liv ved guanoleierne, der falder nemlig altid noget af til dem. Neppe har den hjemvendte pelikan tømt sit jagtbytte ud, saa kommer galinagoen, og vil lure sig til at stjæle. Det ser høist løierlig ud, naar disse røvere gjør sig tilgode med de appetitlige forraad — altid under givagt for hurtigst mulig at kunne forsvinde. Galinagoen lever forresten ogsaa sammen med sjøløven. Ikke sjelden kunde jeg se fuglene sidde i ro og mag paa ryggen af de sovende sjøløver, hvis affald de fortærer. Sjøløver og guanofugle hører paa en maade sammen. Om disse pattedyr ogsaa producerer guano, skal jeg her ikke indlade mig paa. Jeg vil kun meddele nogle interessante iagttagelser.

Sjøløverne er i regelen ikke meget sky. Paa sjelden besøgte øer kunde det hænde, at vi maatte drive dem væk med et revolverskud i luften for at kunne faa stige iland paa stranden, som de ved tusenaarig afbenyttelse havde poleret aldeles blank. De skred forresten aldrig til angreb, om de end ved tydelige brøl lod os forstaa, at vort selskab ikke var ønsket. Ofte var det dog i vor aabne, overlastede baad alt andet end hyggeligt med disse svære bæster omkring sig. Naar vi bankede med en hammer paa baadripen, lod de sig imidlertid regelmæssig skræmme. Sjøløverne har den besynderlige vane at klatre høit op paa klipperne for at sole sig. Engang kom jeg saaledes over en sovende hun, som først forsøgte at rømme, men som ved at indse umuligheden heraf lagde hodet ned paa klippen og saa paa mig med et par usigelig sorgfulde øine. Den ventede øiensynlig at blive dræbt og var aldeles lammet, da jeg løftede min stok til slag. Det havde været mig en let sag at aflive den. Jeg foretrak imidlertid at klatre videre med mit kamera for at fotografere den paa nært hold. En egenhed ved disse dyr, som jeg lagde merke til, er kanske ikke almindelig bekjendt: sjøløverne har formelige kirkegaarde. I bugten ved Chimbote og navnlig paa Macabiøen fandt jeg pladse, 30—40 m. fra stranden og omtrent 20 m. over havspeilet, hvor kadavre laa formelig lagvis, baade af gamle, kjæmpestore dyr og af ganske smaa unger. De maatte altsaa søge hid for at dø.

Tilslut nogle faa ord om guanoens udvikling. Driften af øleierne

er forholdsvis let, da disse næsten slet ikke er forurensede af sand og rullesten. Guanoen graves ud af leiet, renses ved rystning paa et 20 til 30 fod langt sold for smaasten og styrtes derpaa direkte ned i skibsrummet eller i lægtere, fra hvilke omladning sker. Paa mere udsatte steder af kysten, hvor brændingen er svær, kan denne proces ofte have sine vanskeligheder. Arbeidet udføres af indfødte folk, som er yderst fordringsløse, men faar forholdsvis god løn, som de ved første givne leilighed drikker op. Guanodepotet provianteres i regelen hver fjortende dag. Vandforsyningen er gjerne den mest brysomme, da mange af øerne fuldstændig mangler vand. I flere tilfælde skaffer man sig drikkevand ved destillation af sjøvandet. Den bekjendte, nu afdøde oberst North tjente i sin tid smukke penge ved de af ham langs hele kysten anlagte kondensationsapparater. I dette regnfattige klima blev vandet en lønnende handelsvare.

P. E.

Henrik Ibsen.

1828 — 20. marts — 1898.

VIII.

Dersom nogen for en 15—20 aar siden skrev om Ibsen, vilde han ufeilbarlig havt til alfa og omega for sin afhandling Ibsens berømte „moralske indignation“ eller hans „pessimisme“. Nu for tiden har man begyndt at se mere bort fra dem; man har saa smaat begyndt at tvile paa, at de er grundfænomener i Ibsens digtning. Han gaar ikke længer saa op i at være samfundssvøbe, at han ikke skulde være en hel del udenfor det. Det er ligesom han har vendt samfundet ryggen. Det har altid været iveien, efter hans mening; det har stængt for eller i bedste fald været overflødigt for personlighedernes udvikling. Og der kan skabes et *samliv* uden *samfund*, et samliv i frihed og bygget helt ud paa personligheden. Men dette samlivs mulighed er og bliver et problem. Selv uden hensyn til samfundet, frembyder menneskenes samliv en hel række spørgsmaal og gaader, og ethvert svar bliver bestemmende for deres karakterudvikling. Og her, hvor samfundet ikke kommer imellem, er problemerne ligesom skarpere stillet. Karaktererne kommer i nærmere forhold til problemerne.

Jo mere Ibsen har forkastet samfundet, ja, endog fundet midlerne til dets revolutionering — partier og partikampe — skadelige, — des mere har han fjernet sin digtning fra det. Jo mere han har fundet personlighedernes indbyrdes forhold interessant, — uanseet historiske begivenheder og uanseet samfundets krav til dem, — desmere er hans karakterer blevne idéskikkelser,

hvis besjælende kraft er de tanker, der griber ind i problemet, og af hvis indbyrdes forhold og ordning problemets løsning afhænger. Ja, det er, som om Ibsen ligefrem har villet stille problemerne paa spidsen; Solness, der vil staa øverst paa fløien, og er svimmel, — Eyolf, som vil blive soldat og vil svømme, og som hinker omkring paa sin krykke; Borkman, denne „Napoleon, der er skudt til krøbling i sit første feltslag“, — alle disse mennesker er jo tobenede paradoxer.

Men ikke blot personernes karakter, men ogsaa selve forholdet mellem personerne er blevet mere og mere ubønhørlig problematisk. Tænk saaledes paa *Brand,* der er gjenopstaaet i ny skikkelse i *Bygmester Solness.* Overalt er det her *kaldet,* som staar først og sidst; men for bygmesteren er det et ganske personligt kunstnerkald, ikke det almenmenneskelige religiøse. Begge ofrer de baade sin egen lykke og sin hustru for kaldet. Men Aline Solness dør ikke poetisk som Agnes: hun er knækket, gaar omkring og bare fryser og tænker paa det, som ikke er mere, men som var fars og mors. Agnes kunde ikke skille sig ved barnetøiet, barnets død havde hun baaret med tilkjæmpet fatning; men hine klude, som gjemte de kjære minder, *maatte* hun faa beholde; ved dem hang hendes moderhjerte. Aline er endnu mere gjennemført i sin fatning; smaagutterne „skal vi bare være glade for. For *de* har det saa godt, — saa godt nu.“ Men det moderkald, hun havde, det kald til „at bygge op smaa barnesjæle“ — det er forbi med hende, da det er ødelagt; det røber sig rent vanvittigt saart i sorgen over dukkerne. Her ser vi, at det ikke bare er sorgen over børnenes død, som har knust hende; det er, at muligheden for at faa en livsgjerning dermed er tilintetgjort for hende. Kan hun end bringe sit hjerte til taushed, hvor det gjælder den store tomhed, saa føler hun denne tomhed saa bittert ved tabet af det lille surrogat, dukkerne, som hun „bar under sit hjerte, ligesom smaa ufødte børn“. Bygmester Solness, den nye Brand, er løst fra samfundet; borte er alle dets provster og fogder. Kun en af de gamle skikkelser har fulgt med ham; det er taterpigen Gerd: som den gang kommer hun ogsaa nu ned fra fjeldet; — ogsaa her lokker hun opad, opad, opad til luftslotte og til stilladsets fløi, som hun dengang lokkede til Iskirken. — Jeg gjør ikke opmerksom paa dette, fordi jeg finder det interessant i det nye drama at kunne gjenfinde de gamle kjendte karakterer. Jeg gjør det, fordi jeg vil vise, at problemerne her er skarpere stillet, rykket os ganske ubarmhjertig lige under øie. Brand, — hvor det straaler ganske anderledes af almenmenneskelig løftning, naar han paa religionens vegne stiller sit store krav: Intet eller alt, — end naar han her som bygmester Solness raaber paa hjælperne og tjenerne, eller naar dævlerne rumsterer i ham; men det, som i Solness lever igjen af Brand, er hans forhold til problemet, den sats, at man skal ofre baade sig og

andre for kaldet. Siden kaldet ikke tager sig saa godt ud, er problemet mere udfordrende. — Agnes, hvor er hun betagende yndig i sin modersorg! — Aline, som Solness's dævler har „tappet livsblodet af“, hun er en aandelig ruin, ynkelig fordummet og jammerlig klynkende; men problemet er det samme som hos Agnes: den moder, som har maattet ofre alt, der holder hendes modertanker i live. Ud af Gerds væsen glimter en vis ophøiet fjern romantik; men Hilde Wangel, der er kommet ned fra fjeldet med sit sæt skidne undertøi i randselen, hun er formelig uappetitlig hverdagslig; dog, fra problemets side er karakteren den samme: kvinden, som foragter det smaa og lokker op til det store øde. Problemerne er i *Bygmester Solness* langt mere fremtrædende end i Brand, — der er blot problemer og intet andet; karaktererne er ligesom blevet mere kongruente med problemernes omrids. Ja, grunden til, at Ibsen er vedblevet at være nutidslivets dramatiker, efterat han har ladet samfundet ude af betragtning, er kanske netop den, at han har villet stille *problemerne* frem i mere udfordrende skarpe træk, villet tage bort alt, som kan distrahere os fra selve *problemets* liv og udvikling i karaktererne; villet lægge os *problemerne* „snublende nær“.

I nær sammenhæng med denne udvikling staar dannelsen af den nye kunstform, der er eiendommelig for de senere Ibsenske dramaer. Kanske mere end noget andet har netop den nye drama-form bidraget til at vække og udbrede den almindelige tro, at Ibsen er de dunkle gaaders mand og at hans digtning en sfinx. Thi som bekjendt er jo det at forstaa Ibsen ensbetydende med arroganse, og det at holde ham for uforstaaelig ensbetydende med beskedenhed og god tone. Saa er da Ibsens dramatiske kunstform hjemfalden til den „beskedne“ kritik, der i al beskedenhed ytrer sine betænkeligheder ved at se, at den staar saa aldeles udenfor de bestemmelser, der før karakteriserede dramaet. For det første var der nu ingen handling i Ibsens drama, og dernæst var der vendt op og ned paa det hele. Før havde man jo havt en første eksposititionsakt; naar den var færdig — den var ofte baade lang og kjedelig, før den var færdig, — saa havde man greie paa det hele. Havde man holdt sig vaagen i første akt, saa kunde man forlange at de øvrige fire akter til gjengjæld skulde holde en i aande: „Jeg giver dig, saa maa du give mig,“ siger ordsproget. Men denne gode gamle gjensidige overenskomst er rent kuldkastet i Ibsens senere dramaer. Det begynder ofte, som det skulde være femte akt, og det er slet ikke sikkert, at der ikke skulde gives dramaer af Ibsen, hvori der udredes ligesaa megen forhistorie i sidste akt som i første. Og handlingen, som mangler, — hvad har man til erstatning for den? Fortællinger og diskussioner, ord, ord, ord!

Heri har de beskedne kritikere fuldstændig ret. Thi det er ikke først

og fremst den ydre handling, det er først og fremst personernes opfatning, deres syn paa tingene, som har interesse i Ibsens drama, og for at faa rede paa personernes opfatning, maa den jo komme frem i diskussionen, i disse ord, ord, ord! Det er nemlig personernes udvikling til karakterer, som Ibsen tager sigte paa, og derfor indtræder det eiendommelige forhold, at handlingen ligesom absorberes af personerne; den ydre begivenhed bliver bare en anledning til, at der hos dem udvikles en række forskjellige sjælstilstande. Med andre ord: istedenfor *den dramatiske handling* er hos Ibsen traadt *den dramatiske krise.*

Forholdet mellem begivenhedernes og de sjælelige fænomeners verden er akkurat det omvendte af, hvad der finder sted i — lad os kalde det saa: — det normale drama. Medens ellers dramaets kjerne er *handlingen,* og denne handling skal psykologisk *motiveres,* er det hos Ibsen en *sjælsudvikling,* der fængsler interessen, og den *foranlediges* ved ydre begivenheder. Den ydre begivenhed faar derfor en ganske paafaldende ringe rolle hos Ibsen. Hvad betydning har saaledes det ydre faktum, at Noras falskneri opdages? Kun at hun faar en skjændepræken hos Helmer. Men frem af dette stiger den dybe indre sjælelige krise, — der aabner sig en afgrund mellem disse to ægtefæller, hvoraf den ene altid har traadt de banede veie, og den anden har havt sit liv i forventningen om „det vidunderlige“, der fyldte hende med rædsel, og som hendes hjerte dog higede mod. Man kan idethele sige, at passer den gamle tyske benævnelse „sjæledrama“ paa noget, saa maa det passe paa Ibsens dramaer.

Nu kan der hos Ibsen imidlertid hænde det merkelige, at den ydre handling afgjøres i første akt, og at dramaet med dets sjælelige kriser bevæger sig videre, *uden at der foregaar det allerringeste.* Saa er forholdet i *Lille Eyolf.* Eyolf drukner i første akt, og i de to følgende faar man igrunden bare tilbageblik over hans og forældrenes liv. Men saa bliver det til gjengjæld som om denne begivenhed forvandler sig for vore øine. Vi ser den først i og for sig, men mere og mere aabenbarer det sig, at den har dybe rødder i alle personernes fortid, saa den har sammenhæng med og er et resultat af mange personlige forhold, der endog kan synes at ligge temmelig fjernt fra det, der i almindelig betydning maatte kaldes for stykkets handling. Det bliver her, som om første akt bringer den sats, de følgende akter skal udvikle og forklare. Naar tæppet falder til slutning, indser vi, at den begivenhed, der først stod for os som en isoleret hændelse, i sig gjemmer et bevæget forhold mellem personernes karakterer; at den er deres sjælelige udviklings centrum, det, hvori fortiden løber ud, og som danner udgangspunktet for fremtiden. Kort og godt: det, som i første akt var ydre handling, har under dramaets udvikling aabenbaret sig som resultatet af indre kriser; *begivenheden har faaet sjæl.*

Jeg vil nærmere vise det ved dette skuespil. Vi faar i første akt se karaktererne og deres stilling til hverandre. Vi faar se den nære forbindelse mellem Alfred og Asta, deres kjærlighed og omhu for Eyolf. Vi faar se, hvor Rita staar udenfor, vi er vidne til hendes jalousi mod Asta, vi faar se, hvor hendes lidenskabelige kjærlighed til Alfred syder i indestængt haan og forbitrelse og bryder ud i sanseglød og raseri uden lige; vi faar merke, hvor hun i samme aandedræt kan lokke og true. Og samtidig med, at hun i sansernes vilde begjær trodser sit moderkald, at hun viser had og skinsyge overfor den stakkars lille gutten, og ikke vil dele Allmers kjærlighed til barnet, — paa samme tid viser hun moderlighedens fineste lønlige instinkter. I sin forstaaelse af barnet er hun ligefrem visionær: rottejomfruen, hvis besøg kommer til at volde Eyolfs død, synes hun, fører som en ligstank med sig. Rita er den første, som aner, at det druknede barn er Eyolf. Og hendes sorg over hans død er en bundløs fortvilelse. — Bag denne fornægtede, forsætlig hærjede, kvæstede moderfølelse synes at ligge en hemmelighed. Der undslipper hende det eiendommelige ord, at barnet er bare halvveis hendes eget, — et ord, der synes at ruge over gaader.

Og snart løftes en flig af sløret. I selve Eyolfs navn ligger noget skjult, som maa sætte skille mellem mor og barn. Dette navn knytter ham til minder, hvori Rita ingen del har; — minder, som Alfred og Asta deler med hinanden; — minder om deres inderlige søskendekjærlighed, om de lyse tider, da de levede sammen alene, barnlig lykkelige midt i sin fattigdom. Og det er røbet for Rita.

Og nu drages sløret helt tilside. Vi faar vide, hvorledes det virkelig har været og er, forholdet mellem disse mennesker. For at forsørge Asta har Alfred giftet sig med Rita; taget hende for pengene. Endvidere: fra den stund, Rita har faaet vide hemmeligheden med Eyolfs navn, er hendes forhold til barnet intet helt forhold mere; hun har indseet det i samme nu. For det er intet blot tilfælde, at Eyolf faldt ned fra bordet og slog sig til krøbling for bestandig. Det blev han i samme stund, som Rita fik vide besked om, hvorfor han bar sit navn. Hun blev greben af en dæmonisk lyst til at hevne sig paa barnet, til at lokke Alfred til sig og bort fra det. Eyolfs fald, det var den gjengjældelse, som Rita havde villet bringe over Alfred. Men i den stund reises en ny skillevæg mellem moder og barn; i denne stund bliver ogsaa Rita krøbling, krøbling paa sjælen. Hvergang Rita kan glemme sin hevn og vil se ømt paa sin lille gut, vil hendes onde samvittighed lukke hendes hjerte. Jo inderligere hendes medfølelse er for barnet, des sterkere bliver hendes anger og selvbebreidelse. Hun begynder at undgaa sit barn; tør ikke se tingene i øinene, som de er; vil skjule for sig og andre, at gutten føler det saart, at han ikke er som andre børn;

dækker over og tysser ned for at dulme sit samvittighedsnag. — Forholdet til barnet er ikke blot brudt, men fører hende op i løgn og bedrag. Hendes vilde sind kan ikke resignere i disse halve forhold: hun drives til at søge at vinde Alfred helt for sig; hun gjør sig „fortærende deilig" som hun var i hine „første svulmende tider". Men hun bliver næsten hæslig derved, for hun gjør sig „fortærende deilig" paa trods, kvæler noget blødt og fint i sig for at være det, er det ikke umiddelbart. Og hendes vilde elskov er ikke langt fra had, for det er en elskov, der gror op af hjertetomhed og hevnlyst og af trangen til at bedøve sig i elskovsrusen. — Rita synes brutal som bohemens afgudsbillede, den afskyelige Julie i „Balkonen" er det; men hun er ingen kurtisane af natur, ikke oprindelig moralsk idiot som Julie; hun er moralsk skamslaaet, baade ved andres skyld, fordi hun rykkes ind i et forhold, som for hende ikke bliver noget helt forhold, — og ved egen skyld, fordi hun hevner sig i vildskab, fordi hun i sin hevn træder sin menneskelighed under fødder. Derfor bliver hun forkrøblet i veksten; hun vil ligesom negte at undergaa „forvandlingens lov", negte at være moder for sit barn; vil paa trods blive staaende ved manden alene som i „hine første svulmende tider". Men dette er et selvbedrag hos hende: den, som er lydhør, kan fornemme, at moderen taler hos Rita, selv der, hvor hun ikke vil være ved det; ja, kan fornemme moderfølelsen bag ordene, selv der, hvor ordene søger at holde moderfølelsen nede. — Og aldrig er Rita mere moder, end da hun har ophørt at være det: tomheden efter Eyolf, den raaber til hende om det, som hun havde, og som hun har „sløset bort", — de ord, hvori dødsbudskabet først forkyndtes hende: „krykken flyder", — de ringer stedse for hendes øren, og de aabne barneøine stirrer paa hende. — Forkynder ikke disse ord hende, at hendes er skylden; det er hende, som har dødsdømt lille Eyolf. Og nu er tomheden og naget blevet levende i hende: af tomheden fødes naget, og naget medfører atter den bitre følelse af tomhed, — nu er de ikke til at undgaa. Og derfor er det ogsaa forbi med hendes evne til at være fortærende deilig. Idet Alfred føler den samme tomhed, binder sorgen dem sammen, og sorgen „gjør dem onde og stygge" mod hverandre, for deres samvittighedsnag vil kaste skylden over paa den anden for den smerte, de begge føler som en kval, der aldrig slipper dem.

Vi ser altsaa nu, at det, som stod for os som et ulykkeligt tilfælde, Eyolfs død, det er netop saa forfærdeligt derved, at det ikke er et tilfælde, det er det forfærdelige resultat af en ødelæggelsens udvikling. Derfor vinder det ny betydning for os, — vi ser, at det er et knudepunkt for de ideale nervetraade, hvorigjennem karakterernes liv fungerer. Eyolfs død er idécentret for den moderfølelsens død og opstandelse til nyt liv, som er indholdet af dette drama. Begivenheden viser sig for os først som virkelighed,

men under dramaets udvikling aabenbares det, at den ikke bare er virkelighed; vi faar se, at den ogsaa er idé; og det, som giver den dens bestemmende, afgjørende magt for den dramatiske krises udvikling, det er ikke først og fremst, at den er virkelighed; først og fremst er det, at den er idé.

Ja, det kan hænde, at begivenheden kun har betydning ved, at den er idé, og aldeles ikke ved, at den er virkelighed. Solness dratter ned af stilladset, Borkman dør af nattekulden — hvad betydning har det vel, om man blot betragter den ydre virkelighed? Er det et tragisk svimmelhedsanfald eller en tragisk forkjølelse, Ibsen vil føre os for øie? Det har naturligvis kun sin betydning derved, at Solness vil „stige saa høit, som han bygger", og at det er „hjertekulden", som dræber Borkman. Ibsen har i virkeligheden seet billedet af en idé, og derfor har han ladet sin digtning tale i symboler.

Ogsaa dialogen har dette eiendommelige præg af, at ordene er mættede med ideer. Naar Solness fortæller, at han først byggede kirker med høit taarn, men nu bare bygger hjem for mennesker, svarer Hilde med et spørgsmaal, om han ikke kunde bygge saa'n tidt kirke-„taarn" over hjemmene ogsaa. Hun har fluks opfattet idé-siden af hans ord, og det er der, at tanken i hendes spørgsmaal har sin rod. Og da saa Solness spørger hende, hvad hun mener dermed, svarer hun: at vil have noget som peger frit tilveirs med fløien svimlende høit deroppe. Det er et svar som karakteriserer hendes forestillings idé, men ikke dens virkelighed; thi om det skal have nogen mening, maa det forstaaes om etik og ikke om arkitektur. Saadan er det stadig i Ibsens dramaer, det er, som man tvinges til at søge det, som ligger „under og bagved" ordene. Ideerne ligger i baghold og lurer paa den stakkars læser, eller de sniger sig ind paa ham i den alleruskyldigste hverdagslige dragt, saa han synes, at det er ingenting, og allerbedst det er, opdager han til sin skræk, at det er ideer. At læse Ibsen det bliver da for en saadan læser at leve i en stadig rædsel for at „der er ment noget med det". Det et nemlig dobbelt bund i Ibsens digtning, under virkeligheden ligger ideens undergrund; og det er som om virkeligheden aldrig er rigtig sikker. For i ideernes undergrund er den kilde, hvoraf digtningen vælder op, og da kan man nok kjende, hvordan virkelighedens grund giver sig for bølgetrykket, der kommer fra ideernes verden.

IX.

Naar Ibsen forsøgte paa at løse det problem, at grunde et samliv mellem personligheder, saa at de kunde akklimatisere sig efter hverandre, saa var det personernes evne til at ofre, hvori han saa grundlaget for forholdets mulighed. Men man ofrer sig kun for dem, man holder af;

for at knytte folk sammen, maa man skabe en indre forbindelse mellem dem, ellers bliver det hele kun et tvangsforhold, og kan ikke stille noget gyldigt krav, ikke øve nogen forpligtende virkning paa hver enkelt af personerne. Det, som man føler overfor fremmede, — mener Ibsen — er nemlig bare ligegyldighed. Nora slaar sit pengelaan hen i spøg, — det er jo bare *fremmede mennesker*, hun har laant pengene af. Hilde „kan ikke gjøre noget ondt mod en, jeg kjender". Men „en fremmed en, ja. Det er noget ganske andet det. En, som jeg aldrig havde seet for mine øine". Det er en kløft mellem disse to slags mennesker, de fremmede og dem, som staar en nær. De fremmede angaar ikke ens personlighed, her er der intet forhold og ingen forpligtelser. Men er man engang kommen nær ind paa et menneske, har man vundet forstaaelse og sympati for det, da er det kommet indenfor vore pligters kreds.

For det gaar an at sætte over den kløft, som er mellem de fremmede og vore egne, eller rettere, skillet mellem de fremmede og vore egne er intet dødt skille. Helmer kan blive „en fremmed mand" for Nora, efterat han i otte aars ægteskab har været den, som hun har elsket over alt i verden. Omvendt bliver fru Solness efter nogle faa minuters samtale med Hilde Wangel, en som Hilde „ikke kan gjøre noget ondt imod". Der ligger hos alle mennesker nedlagt evne til sympati med ethvert medmenneske, evne og trang til at give af sit eget til alle, som møder en paa livsveien; og denne evne til sympati udvikles og kan ødelægges hos menneskene. Det er Ella Rentheims anklage mod Borkman, at han har ødelagt denne evne hos hende, at han har „dræbt kjærlighedslivet" i hende da han sveg hende, skjønt han elskede hende, da han ofrede hende for „riget, magten og æren". „Fra den tid, da dit billede begyndte at slukne i mig, har jeg levet mit liv som under en solformørkelse. I alle disse aar er det blet mig mere og mere imod — rent umuligt tilslut, at elske nogen levende skabning. Ikke mennesker, ikke dyr og planter . . . Kom der et fattigt, forsultent barn ind i mit kjøkken og frøs og græd og bad om lidt mad, saa lod jeg kokkepigen besørge det. Følte aldrig nogen trang til at ta barnet ind til mig selv, varme det ved min egen ovn, glæde mig ved at sidde og se paa, at det fik spise sig mæt. Og jeg havde aldrig været slig i min ungdom; det mindes jeg saa grant! Det er dig, som har gjort det saa ørkentomt og ørkengoldt indeni mig — og udenom ogsaa!" — Det er den samme synd mod sin egen personlighed, som Rita Allmers begaar: hun dræber den moderlige ømhed i sig; hun gjør sit eget barn til en fremmed for hende,

Det er det paafaldende ved denne personlighedens egenskab, at den synes at tendere i en forskjellig retning fra de ibsenske personligheders øvrige

karaktermerker. Thi medens personlighederne ved sine øvrige ideale egenskaber skilte sig fra menneskene, drager deres evne til sympati dem netop hen til deres medmennesker. Medens ofte ellers de store personligheder hos Ibsen var stolte, steile, utilgjængelige, ja, rene dæmoner, — synes sympatiens evne at være opdaget hos personligheden og at slaa den gamle skildrings rigtighed istykker. Sympatien syntes at have noget betænkeligt ved sig. Man husker jo Brands forbitrelse over misbruget af ordet „kjærlighed“.

Ei noget ord blev sølet ned
i løgn som ordet kjærlighed;
det lægger de med Satans list
som slør udover viljens brist, —
med *det* de dækker svigfuldt til,
at livet er et leflespil.
Er stien trang og brat og skred.
den knappes af — i kjærlighed;
gaar en ad syndegaden bred,
han har dog haab — i kjærlighed;
saa en sit maal og dog ei stred,
han seire kan — i kjærlighed;
gaar en sig vild, skjønt ret han ved, —
der er et ly — i kjærlighed.

Ganske vist har den dæmoniske kraft og trods, hvis haand er vendt mod alle, havt en ganske særlig dragning for Ibsen. Han har beundrende skildret den gang paa gang, og givet den storhedens imponerende præg — man kan forfølge denne tendens helt fra *Catilina* til *John Gabriel Borkman*. Han har altid indrømmet den vilde trods en særstilling mellem personlighedens feil; for der er stof i den til personlighed:

Af slet blir slet kun, slet og ret, —
men ondt til godt kan vendes let.

Det er som de negative billeder, der faar omvendt lys og skygge, de bliver ikke kasseret, men dæmpet og brændt med svovl og kalilud; for ligheden er der, det gjælder bare at faa den frem. Men har man, siger den magre til Per Gynt —

Men har man, som De, hvisked halvt sig ud,
saa nytter hverken svovl eller kali-lud.

Og dog, har end personligheden bevaret sit merke i lige kraftigt præg, saa er dette vildsind dog ogsaa en ødelæggelse af personligheden, og Brand stiller det sammen med de ordinære synder mod den:

Hvem vimrer værst og vildest frem,
hvem famler længst fra fred og hjem, —
det *letsind*, som med krans af løv
lar legen gaa paa brattest slug, —
det *slapsind*, som gaar veien sløv,
fordi det saa er skik og brug, —
det *vildsind*, som har slig en flugt,
at fast hvad ondt det ser, blir smukt?
Til kamp paa tvers, til kamp paa langs
mod denne trippelallians.

Det er ganske vist ikke en af de feil, der ofrer til akkordens aand, eller følger den store Bøigens bud: gaa udenom! Personligheden lider ingen brist paa sin helhed, bliver ikke nogen brøk, hvor hver del slaar ihjæl den hele rest. Det er ingen feil, der faar ham til at stække vingen paa sin ideale trang og higen, for at føie sig efter andre, der lader andres dom tvinge til taushed røsterne „i sjælens dyb". Det er ikke en feil, som findes hos „samfundets" mennesker. Den trives oppe „paa vidderne", hvor den fremmede skytter spotter over alt, som binder jægeren til hjemmet nede i dalen:

„Mig synes, min unge ven er rørt?
Ak ja, den hjemlige hytte!"

Og atter jeg stod med staalsat arm
og kendte, jeg var den stærke;
viddernes luftning kjølte min barm;
aldrig den mere skal banke sig varm
for et vinkende julemerke.

Han lærer ham at se paa det hele som et fjernt ligegyldigt skuespil. Samme maanelyse julenat brænder mors hytte og mor brænder inde;

men det kan ikke negtes, det var effekt
i den dobbelte natbelysning.

Han ser sin fordums elskede ride til kirke som brud ved en anden brudgoms side; og han staar og holder den hule haand for øiet „til vinding for perspektivet":

mit seil gik under, mit livstræ knak,
men se hvor smukt hendes røde stak
mellem birkestammerne lyser.

Han merker i brystet alleslags tegn til forstening:

Nu er jeg staalsat, jeg følge det bud,
der byder i høiden at vandre.
Mit lavlandsliv har jeg levet ud
heroppe paa vidden er frihed og Gud,
dernede famler de andre. —

Det er naturligt, at medens Ibsens digtning var væsentlig samfundsreformatorisk, medens den skildrede, hvorledes „de andre famlede dernede“, fik vildsindet ikke nogen digterisk fremstilling hos ham. Men fra den stund, at han forlod samfundet og søgte hen til personlighederne i og for sig, kom vildsindets problem atter frem i første række. *Hedda Gabler*, *Bygmester Solness*, *Lille Eyolf*, *John Gabriel Borkman*, — de er alle fremstillinger af vildsindets forskjellige former.

Man har oftere opfattet disse Ibsens sidste dramaer — med urette, tror jeg — som om digteren helt havde stillet sig paa vildsindets standpunkt. Ganske vist, vildsindet har noget fængslende og blændende ved sig; — Brand finder jo, at „hvad ondt det ser, bliver smukt.“ Og naar problemet skal forsøges løst, og stunden er kommen til opgjør mellem dets stridende faktorer, — da maa vildsindet som sin retmæssige eiendom faa beholde sit storslagne og ophøiede præg, hvormed det fængsler ens syn. Rita er „fortærende deilig“ i sin vilde lidenskab. Borkman tvinger en fast til respekt ved sit sind af staal. Men deraf følger ikke at vildsindet har ret. Dengang da Solness gjør oprør mod „den høie, den mægtige“ og vil bygge „hjem for mennesker“; — da lykkes det umulige; han staar oppe paa taarnet og fæster kransen ttl fløien, Hilde fornemmer „harper i luften“ og han styrter ikke ned. Thi sympatiens evne lever i hans sjæl. Men da han vil bygge „luftslottet med grundmur under,“ hvor han og „prinsesse Hilde“ skal leve alene høit over de andre, da naar han vistnok op til den øverste tinde, og Hilde hører atter „harper i luften,“ — men han styrter ned. Thi det maal, som han stevner mod, er ikke bare det umulige, det er ogsaa det øde. Og i det øde kan man ikke leve; det er „bare drømmerier“, som Rita siger.

Neppe nogensteds har Ibsen behandlet vildsindets problem i saa mangesidig belysning, som i sit sidste verk.

John Gabriel var vildsindets mand, dengang han kjørte med firspand, dengang han lod folk bukke og skrabe for sig og blev kaldt ved fornavn John Gabriel, akkurat som han var kongen selv. Og han er ikke mindre vildsindets mand nu, da han gaar og tasser frem og tilbage som en syg ulv oppe paa salen i det rentheimske hus. Livet har budt ham ulykke, og han byder det trods. Han har elsket sin plan, forsaavidt han har kunnet elske, han har viet den al sin tanke, al sin gjerning, sit hele jeg. Og han lever i forventningen, ja, han lever af forventningen om, at han atter skal staa

øverst blandt de virkende, at han atter skal komme til at skabe millioner — bergverker, med nye gruber i det uendelige — vandfald — stenbrud — handelsveie og skibsforbindelser hele den vide verden udover! — Han vil vække guldets slumrende aander, han hører malmen synge, for den „vil op i dagens lys og tjene menneskene"; føler „malmaarerne, strække sine bugtede, grenede lokkende arme ud efter ham". Han ser dem som levendegjorte skygger og han elsker dem, de livkrævende værdier, som ligger skindøde i dybet og mørket, elsker dem med deres lysende følge af magt og ære. — Det ser ud som en livsvirksomhed af allerstørste art.

Og dog, der staar et isnende pust fra det rige. Det er øde; dødt. Det døde, dengang han dræbte kjærlighedslivet i Ella. For hos John Gabriel kan man se „alleslags tegn til forstening," han har selv blevet en mand af den kolde døde malm, som han elsker. Og det verk, han vilde udføre, er blevet et andet i hans indre, end det var, før han havde sveget sin kjærlighed. Han drømte om, at hans dampskibe skulde „bringe forbundsliv hele jorden rundt, skabe lys og varme over sjælene i mange tusen hjem". Men se, hin nat, da han stod i bankens kjælder med lygten i haanden, da tog han ikke „det dyreste" med paa luftfærden, vilde ikke have Ella og hendes med i ballonen. Sit fremtidsliv vovede han; han var sikker paa spekulationens seier. Men han „baade troede og tvilede paa samme ting, — menneskene er slige." — Denne tryghed og utryghed er ligesom en maaler paa hans kjærligheds art. Han elsker nemlig sin plan i forhold til sit stof, forsaavidt han ved den har fulgt kaldet fra „malmen, der synger." Det er en kjærlighed, som svarer til den, hvormed en kunstner elsker sit sujet, en filosof sin tankebygnings system. Derfor er han tryg for den fra denne side; sikker paa, at han i spekulationen har regnet rigtig. Men han tviler dog paa den, han føler ikke livets frodige vekst i den. Han vil ikke ofre den „det dyreste", Ella og hendes, for der er ingen forbindelse længer mellem det i ham, som knytter sig til Ella, og det som knytter sig til det verk, han vil grunde. Han elsker nemlig ikke længer planen fra den side, hvor den har forhold til menneskenes vel, til deres sinds lys og lykke. Den bunder ikke længer i hans sympati for medmenneskene. For han brød med den ene, om hvem han nu maa sige: „Med dig kunde jeg tale!" — som var den eneste, gjennem hvem hans verk og hans planer kunde vokse i ham selv, slaa rod i hans evne til sympati og ømhed. Han ofrede det for at „faa foden i stigbøilen." Maalet er vistnok vedblivet at være det samme, og dog — det er ikke længer det samme. Dengang drømte han om „at bringe forbundsliv hele jorden rundt," at „skabe lys og varme over sjælene i mange tusen hjem." Nu derimod heder det: „Alt hvad jord og fjeld og skog rummed af rigdomme — det vilde jeg underlægge mig og skabe herre-

dømme for mig selv og derigjennem velvære for de mange, mange tusen andre.“ Tusenerne er blevne staaende, men „lys og varme over sjælene“ og forbundsliv er skrumpet ind til „velvære“. Og tanken paa de andre er skudt tilside; den staar nu kun i anden linje; først og fremst gjælder det om „herredømme for mig selv“. Kjærlighedslivet er visned hen i selve verket. Derved er der kommet forbandelse over det. Naar Borkman klager over, at det er forbandelsen, at han ikke har fundet forstaaelse hos nogen eneste menneskesjæl, saa kan der svares, at forbandelsen ogsaa ligger deri, at der ikke i verkets bærende tanke fandtes sympati og ømhed for en eneste menneskesjæl. Naar han klager over, at forræderiet kom over ham, at Hinkel øvede mod ham „vens misbrug af vens tillid,“ — saa svarer vi, at forræderiet var en skjebnens gjengjældelse for den svig, han øvede mod Ella. Det var ingen vennetillid, Hinkel misbrugte; for Hinkel var ikke Borkmans ven i den forstand, at Borkman „kunde tale med ham.“ Naar Borkman betroede ham sine hemmeligheder, var det — siger han, — „som en hvisken i et tomt mørkt værelse.“ Dette udtryk betegnende ikke bare for betroelsens hemmelighed, men ogsaa for den tomhed, som der var i forholdet mellem Hinkel og Borkman. Borkman „havde brug for ham,“ som han nu i sin ensomhed „har brug for“ Foldal. Det tomme forhold blev brudt: det var kun at slaa ihjel, det som var dødt paa forhaand.

Thi som verket nu er, er det goldhed og øde, og skaber goldhed og øde? Han vil skabe menneskelykke, den store John Gabriel, — ved han, hvad menneskelykke er? Hans eneste kjærlighed, — den er for ham blevet „saadan et slags kvindehistorie.“ Han vil ikke „komme ind paa følelser og sligt.“ Naar han siger: evnen, ja, netop: evnen, — saa mener han: pengemidlerne. Er ikke dette „tegn til forstening“? John Gabriel Borkman er død, hans tanker og hans virksomhed, saa svimlende høie og storartede de end er, — de er en død sjæls tanker, der dvæler i det kolde mørke rige. Thi John Gabriel Borkman er død; en malmhaand, en ishaand har for længe siden grebet ham i hjertet, og hans „drømmeland liggger snedækt. Og det gamle træ er dødt.“ Og han har gjort det „ørkentomt og ørkengoldt“ indeni og udenom den kvinde, han har elsket.

Ogsaa John Gabriel Borkman har tabt sin personlighed. Thi begrebet af personlighed bærer i sig begrebet af liv og udvikling, og liv og udvikling er utænkelige, hvor der mangler evne til sympati. Evnen til ømhed er den bløde, varme moderjord hvoraf livet spirer. Fattes den, bliver alt og alle fremmede for en, — da skrider forsteningen frem i ens eget indre; da skrumper mennesket sammen, men sammenskrumpning paa den ene

eller den anden maade betyder tab af personligheden. Thi personlighed betyder det samme som uendelighed.

X.

Atter møder os denne grundtanke om personlighedens uendelighed. Det er den, som en betragtning af Henrik Ibsens digtning uvilkaarlig maa gaa ud fra og uvilkaarlig føre tilbage til.

Personligheden vokser kun „ved egen kraft“. Kraften i den kan vækkes og kan slaaes ned. Men kraften til sin personligheds vækst kan man ikke finde hos nogen anden end sig selv. — Vore egne anlæg og evner er bestemmende for vor udviklings retning. De giver os vort *kald,* som vi stedse er bundne til. Men vore evner kan aldrig bestemme vor udviklings grænser. For der gives ikke grænser for det vordende. Og personligheden har et ideal, — det vil sige: den har et maal udenfor sig selv, og dermed en bestemmelse udenfor sine evners grænser. Og den eier evnen til forsagelse, til at ofre sig selv, evne til i fri viljeshandling at gaa ud over sine egne grænser.

Personligheden vokser ved egen kraft, den har sin lov i sig selv. Al pligt overfor samfundet er løgn; thi personlighed er frihed. Alle skranker og bud udenfra — de har intet at sige og kan intet stænge ude, — thi personlighed er uendelighed.

Personer kan kun leve i samliv, hvor deres forhold er et helt forhold, hvor der intet forbehold er gjort i deres hengivelse; hvor der er et helt menneske, som skjænkes bort, og et helt menneske, som modtages. Og den sikre garanti for et samliv kan kun skabes, naar den ene formaar at ofre sig helt, at forsage alt for den andens skyld.

Personligheden er selvstændig; det, som er fremmed for den, er den ligegyldigt. Men hos enhver personlighed ligger gjemt evnen til ømhed, evnen til at forstaa og føle med andre i glæde og i sorg, evnen til at slutte sig til andre, naar de trænger vor hjælp og forstaaelse og vi trænger deres. At stænge sig ude fra medmenneskene, at lukke sit hjerte for dem, — det er at dømme sin personlighed til det liv, som er selve døden, — til øde og forstening.

Det høie sind — det vide hjerte, — det er den levende personligheds kjendemerker. I dette ligger livet. Og liv er vorden, vækst. Og for vorden og vækst gives ingen grænser. Derfor kan der ingen afsluttende form gives for personligheden. Thi alt, som har vundet form, alt skabt, skal forgaa. Idealerne forgaar; leve idealet! Sandhederne lever kun en 15 á 20 aar; men der lever i personlighederne noget, som er sandere end alle sandheder; Ibsen siger med Lessing, at om Gud havde budt ham sandheden i den ene haand og søgen efter sandheden i den anden, saa havde han valgt

søgen efter sandheden. Thi stræber vi efter sandheden, da lever sandheden i os.

Er det ikke disse grundtanker, der besjæler vor digters poesi? Da har den en hel del af det, som er grundstoffet i al poesi, som er uadskilleligt fra begrebet poesi; da har hans verker fuld ret til at beherske sin tids aandsliv. Og det giver ham haab om at leve og virke indtil fjerne tider.

*
* *

Henrik Ibsen er et aar ældre end den norske poesi; for i 1829 udkom Wergelands Digte 1ste ring. Og han vil ogsaa dø et aar før den.

For Henrik Ibsen vil i sin digtning leve og virke blandt os, indtil aandens mænd i Norge opgiver troen paa personlighedens uendelighed, indtil de svigter det, som for Henrik Ibsen betyder personlighed: det høie sind og det vide hjerte.

Men det er akkurat aaret før alt, som heder norsk poesi, afgaar ved døden. *Dr. Just Bing.*

En engelsk forfatterinde.

Skibe — som svinder i natten —

af Beatrice Harraden.

Det fremgaar af titelbladet, at denne lille fortælling, som kom ud i 1893, allerede aaret efter var naaet til 14de oplag. Man studser lidt over det i førstningen. Saa beskeden og spinkel i sit anlæg, jevn, næsten trivielt hverdagslig, uden særlig merkelige karakterer eller situationer. Men efterhaanden fængsler den én med en stille magt; og naar man har læst den ud, tager man fat og læser den op igjen. —

Selve titelen har noget lykkeligt suggestivt. Det er begyndelsen af et vers, som i sin helhed lyder saa:

Ships that pass in the night and speak to each other in passing,
only a signal shown and a distant voice in the darkness;
so on the ocean of life, we pass and speak one another,
only a look and a voice, then darkness again and a silence.

Vakkert dette billede og sandt! I menneskehavets øde styrer vi vor vei, hver mod sit maal, selvoptaget, den ene ikke ænsende den anden, enhver af os en liden verden for sig, ensom, lukket, ukjendelig for den anden. Saa hænder det, at vi møder én, hvem vi kommer nær ind til, „paa praiehold“, og taler med for en stund, — som sjæl til sjæl, saa „mørke igjen og taushed“.

— Nærværende bog er fortællingen om to saadanne ensomme menneskesjæle, som mødes tilfældigt og dvæler med hinanden en stund, i en underlig, uudtalt forstaaelse og sympati, for igjen ligesaa tilfældigt, hensigtsløst, at rives løs fra hinanden. Den er i sine ydre træk saa enkel og begivenhedsløs som vel muligt. En ung pige, som har overanstrengt sig ved studier, nødes, for sin helbreds skyld, at tage ned til Schweiz til et sanatorium for brystsvage. Der gjør hun bekjendtskab med en af stedets stamgjæster, en haabløs invalid, der paa grund af sin ordknaphed og kyniske, butte væsen almindelig gaar under navn af „den ubehagelige mand", — et tilnavn, han ærlig stræber at gjøre sig fortjent til. En af de første ting, han siger til sin nye bekjendt, med den ham eiendommelige hensynsløse ligefremhed, er dette: „De vil ikke blive bedre. Jeg kjender Deres type godt. De brænder hurtigt ud. Og — min Gud, hvor jeg misunder Dem!" Han selv har maattet give afkald paa livet og ærgjerrige drømme for at leve aar efter aar en skyggetilværelse i denne dødens forgaard, hvor livet arter sig som en mat, oftest frugtesløs kamp mod døden, alle tanker, alle maal skrumper ind til dette ynkelig ene: at redde stumperne af sin helse. Sygdom demoraliserer de fleste mennesker, gjør dem grætne, selvoptagne, og den har gjort den „ubehagelige mand", udadtil ialfald, til en egenkjærlig, haard kyniker. Han har ret til at være det, mener han. Han har gjort det ene store offer. Hvad det er, forklarer han sin nye veninde.

— — „Det ene store offer," sagde han halvt til sig selv, „er at vedblive at leve sit liv for en andens skyld, naar alt, som kunde synes at gjøre livet værdt at eie, er blevet vristet fra én, ikke glæderne, men pligterne, og mulighederne for at give udtryk for sin energi, i den ene eller anden retning: naar, i virkeligheden, det at leve bare er en lang, trættende hendøen. Har man gjort dette offer, kan alt andet tilgives."

Det er for sin gamle mors skyld, han lever. „Men friheden kommer tilsidst". Og — han vil bruge den; han venter bare.

Men et tvært, frastødende væsen kan undertiden være bare et skal, et beskyttende panser, bag hvilket en sensitiv, blød og fin natur trækker sig sammen mod al verdens skurrende dumhed og lavhed; den haarde kynisme er bare den anden side af en skjælvende sympati — en nidkjærhed for høie idealer. Jeg tænker, flere af os har mødt denslags naturer i livet. „Den ubehagelige mand" er en saadan natur, gjort bitter af haabløs sygdom og skuffelse. Den unge pige har en instinktmæssig følelse af dette, har seet leilighedsvise glimt af andre træk under masken, og synes desuden saa inderlig synd i ham. Hans menneskefiendske kynisme preller af mod hendes usofistiske kvindelige instinkt, virker reagerende paa hende, idet den ved sin skurrende haardhed frelser hende fra at falde i samme fristelse, hvortil hendes sygdom og knækkede livshaab — hun er begavet og ærgjerrig

— har disponeret hende. Hun har iagttaget denne velgjørende virkning af sine ord, og overdriver med vilje. Det er en skarp kur, men den viser sig probat. Hun rives ud af den sygelige kredsen om sig selv og lærer at se og dømme anderledes. »Hun lærte i Peterhof at maale menneskene, ikke som før efter hvad de havde udrettet eller været, men efter hvad de havde lidt". Medens hun før havde staaet fjern og deltagelsesløs overfor sine medmennesker, optaget af sit arbeide, sine egne smaa ærgjerrige maal, bliver alt dette nu forholdsvis saa smaat, det andet bliver det store. Hun begynder at give sig af med sine medpatienter og finder en ny, frisk glæde i det. Men tiden er kommen, da hun maa tilbage igjen til London — hun har ikke raad til at ligge der længer og klusse med sin helbred. Hun skilles fra sin nye ven, som bliver sig selv til det sidste, følger hende ikke engang til stationen. Det smerter hende lidt; hun har vænnet sig til ham, har omgaaedes ham aabent og tillidsfuldt som en god kamerat. Han har listet sig mer og mer ind i hendes tanke, den brudte, ensomme mand: hun tilstaar for sig selv, at hun elsker ham.

Og han? I al den tid har han elsket hende med en ensom, kjærligheds-fattig mands hele usigelige ømhed. Men det var ikke for ham, en syg, knækket stakkar, at binde nogen kvinde til sig, og saa tier han. Indtil han ikke længer holder det ud. Og saa en dag pludselig staar han i den lille mørke stue, hvor hun lever sit obskure liv, optaget af at stelle om en gammel slegtning. Man venter, at disse to ensomme sjæle endelig finder hinanden. Men nei! Ved en af hine livets brutale, tilsyneladende saa meningsløse tilfældigheder, bliver hun samme dag overkjørt paa gaden og dør paa hospitalet.

Som jeg sagde, er det hele saa inderlig hverdagsligt. Disse to sygelige mennesker, ingen af dem særlig interessant eller merkelig, dette forhold uden ord, som ikke blev til noget forhold, de smaa, løst skizzerede episoder og interiører, som grupperer sig om det. — Man kunde synes, det var et ubekvemt stof at lave en bog af. Og dog har det lykkedes forfatterinden at fængsle os dybt og varigt. Det er vanskeligt at udpege, hvori det særlig ligger, — i stilen, i livssynet, i den absolut sanddru ægthed og simpelhed. Og fremfor alt i dette ubestemmelige, som er charmen ved enhver aandsaabenbarelse, hvad enten det er i en bog eller et menneske, personligheden. Det er en dybt personlig bog. Der taler ud af den en sjæl, der har kjæmpet og lidt og seiret. Der er noget af den store simpelhed og direkthed, det intense alvor, der slaar os saa hos Olive Schreiner.*) Den samme tristhed ogsaa, en dæmpet, stilfærdig tristhed, uden klage, som hos én, der har levet paa livets skyggeside og erfaret, at det ikke er særlig

*) Se: The Story of an African Farm. (Oversat af Carl Nærup under titel „*Farmen i Sydafrika*".)

lystigt, — uden derfor at anse sig berettiget til at skrige op med ørkesløs anklage eller se paa tilværelsen med skuffelse og bitterhed. En ædel tristhed, som i al livets ynkelighed og hæslighed ikke slipper kjærligheden til livet, troen paa livets gode magter. Livet er for de fleste af os haardt, rigt paa skuffelse og forsagelse, og vi ved, ærlig talt, intet om dets mening og hvad der ligger bag det, — vi ved bare én ting: vi faar leve alligevel og gjøre det mest mulige ud af det, gjøre det lidt taaleligere for hverandre, glemme vort stakkels selv og se at leve lidt udenfor det. Det er det eneste, som giver nogen virkelig tilfredsstillelse.

Der er en sum af personlig indvundet livsvisdom i denne lille bog; ret som det er, stanser vi op under læsningen ved en stilfærdig bemerkning, ligesaa fordringsløs som slaaende, af dem, som uvilkaarlig aftvinger os et: sandt, sandt! „Ethvert menneske er ensomt, men ikke enhver ved det". — — — „Et fordringsløst liv, og derfor et kjærlighedsløst; siden jo mindre vi forlanger, des mindre faar vi". — — — „Det gjør os til personer, fulde af værdighed, naar vi finder ud, at der er en plads for os at fylde". — — — „Hvor sløvsindede vi alle maa være, siden vi kun ved personlig erfaring om sorg og lidelse er istand til at lære noget om andres lidelse og sorg!" — — —

Blandt de andre gjæster ved sanatoriet er der en stakkels haabløs tæringspatient, hvis unge, flotte frue lader ham ligge overladt til betalte pleiersker, mens hun selv gjør sig livet saa behageligt som det er muligt der, — vel at mærke, uden at hun har anelse om, at hun ikke er et mønster paa en hustru. Bernardine — den unge piges navn — ser en og anden gang til ham og tager sig lidt af ham, læser høit for ham, snakker med ham, og den stakkels fyr, der ligger ensom og fortærer sit hjerte i bitterhed, klynger sig til hende i barnlig taknemlighed, da han først er blevet forvisset om, at hun ikke „er betalt for at komme" — som alle de andre. Han er en naiv, uvidende person, som der aldrig har været noget ved, men et snilt gemyt, et stort barn, med et barns trang til kjærlighed. En dag, hun kommer til ham, er han urolig i sindet ved tanken paa døden, som han ved snart forestaar, og spørger hende — hvem han har lært at se op til som et vidunder af klogskab — hvad hun mener om livet efter dette. Den lille scene har en egen stille skjønhed og pathos: Det stakkels store barn af en mand vendende sig saa hjælpeløst og tillidsfuldt til den unge pige, som en liden bror til en ældre klog søster, ængstelig ivrig efter at have hendes haand at støtte sig til, nu han skal tiltræde den store reise til det ukjendte og — ukjendelige hinsides!

„Little Brick," *) sagde han med svag, lav røst, „jeg har noget paa hjerte. De vil ikke le af det, ved jeg. De er ikke af den sorten. Jeg ved, De er saa flink

*) Et navn, han har givet hende.

og tænksom, og alt det, De kunde fortælle mig mer end alle presterne tilsammen. — — De maa vel have tænkt en hel del over livet og døden og denslags ting," fortsatte han. „Jeg har aldrig tænkt over det. Gjør det noget, Little Brick? Det er forsent nu, jeg kan ikke begynde at tænke. Men tal til mig; sig mig, hvad De tænker. Tror De, vi faar endnu en chance og bliver glad ved at opføre os lidt mindre lig kjøtere og umælende dyr? Eller ender det altsammen paa den ensomme lille kirkegaarden her? Jeg har aldrig bryd mig noget med disse ting før, men nu, jeg ved, jeg er saa nær den skumle lille kirkegaarden, — ja, saa undres jeg. Hvad bibelen angaar, saa har jeg aldrig bryd mig om at læse den. Jeg har aldrig været meget af en læser, skjønt jeg er kommen mig igjennem to-tre spændende romaner og jagthistorier. Gjør det noget, Little Brick?"

„Hvor ved jeg?" sagde hun mildt. „Hvor kan nogen vide? Folk siger, de ved; men det er altsammen et stort mysterium — intet uden mysterium. Alt, hvad vi siger, kan bare være gjætning. Folk er blevet gale over sine gjætninger, eller de har faat sit hjerte knust. Men endnu bliver mysteriet der, og vi kan ikke løse det."

„Hvis De ikke ved noget, Little Brick," sagde han, „saa sig mig i det mindste, hvad De tænker; og vær ikke for lærd; husk, jeg er et daarligt hoved."

Han syntes at vente ivrigt paa hendes svar.

„Hvis jeg var i Deres sted," sagde hun, „vilde jeg ikke plage mig med det. Bare bliv enig med Dem selv om, at De vil gjøre det bedre, naar De faar en ny chance. Man kan ikke gjøre mer end det. Det er det, jeg vilde tænke paa: At Gud vil give hver af os en ny chance, og at enhver af os vil tage den og bruge den bedre — jeg og De og enhver af os. — — Desuden er livet meget haardt. Vi selv kan jo se det. Hvis der er en Gud, en intelligens større end den menneskelige intelligens, saa vil han forstaa bedre end vi, at livet er meget haardt og vanskeligt, og han vil forbauses *ikke fordi vi ikke er bedre, men fordi vi ikke er værre.* I det mindste vilde det være min forestilling om en Gud. Jeg vilde ikke plage mig, hvis jeg var Dem."

„Hvis det er, hvad De tænker, Little Brick," svarede han, „er det fuldstændig godt nok for mig. Og der ligger ikke magt paa bønner og bibelen og alt det?"

„Jeg tror ikke, der gjør," sagde hun. „Jeg har aldrig tænkt, at der laa nogen magt paa saadanne ting. Hvad det kommer an paa, er at dømme mildt, og ikke falde som en hammer over andre folks skrøbeligheder. Hvem er vi, nogen af os, at vi skulde være haard mod andre?"

„Og ikke falde som en hammer over andre folks skrøbeligheder," gjentog han langsomt. „Jeg undres, om jeg altid har dømt mildt."

„Jeg tror, De har," svarede hun.

Han rystede paa hovedet. „Nei," sagde han; „jeg har været en daarlig fyr Jeg har ligget her, og andre steder ogsaa, og fortæret mit hjerte i bitterhed, til De kom. Siden den tid har jeg undertiden glemt at føle bitterhed. En smule venlighed gjør ende paa en hel del bitterhed."

Han vendte sig træt om paa siden.

„Jeg tror, jeg kunde sove, Little Brick," sagde han næsten hviskende. „Jeg vil drømme om Deres præken. Og jeg skal ikke plage mig med det, var det ikke saa?"

„Nei," svarede hun, idet hun gik lydløst gjennem værelset; „ikke plage Dem med det!"

Det er ikke meget nyt, hun har at sige i egenskab af sjælesørger. Men det er kanske det bedste for anledningen. Og naar alt kommer til alt,

kan selv den viseste blandt os ikke sige stort mer om den ting, naar han vil være ærlig.

Jeg nævnte, at da Bernardine skiltes fra sin ven i Peterhof, havde han ikke med et ord forraadt sine følelser for hende. Men da hun er reist, sætter „den ubehagelige mand“ sig til at skrive et brev til „sin lille kamerat“, — som han imidlertid straks river itu igjen. Vakrere udtryk for kjærlighed har jeg sjelden seet, saa blødt og inderligt, saa mandigt og rent. En patos, dæmpet, uden store gester, men netop derved saa meget virkningsfuldere:

— — „Du smaa, du kjære, jeg ønskede aldrig at elske dig. Jeg havde aldrig elsket nogen, aldrig søgt nær til nogen. Jeg har levet ensom hele mit unge liv. — — Jeg sagde til mig selv: „Jeg vil ikke elske hende. Det vil ikke gjøre mig noget godt, heller ikke hende.“ — — Men lidt efter lidt tillod jeg mig selv denne luksus; og mit hjerte, engang saa fortørket, begyndte at blomstre igjen; ja, du smaa, du vil smile, naar jeg siger dig, at mit hjerte sprang ud i blomst. — — Nu forstaar jeg, hvad folk mener, naar de siger, at kjærligheden giver livet en værdighed, som intet andet kan give. Den værdighed er min nu, intet kan tage den fra mig; den er min egen. Du er min egen, egen; jeg elsker alt omkring dig. — — Jeg kan aldrig igjen blive, som om jeg ikke havde kjendt dig. Jeg skal aldrig kalde mit liv forspildt nu. — — Jeg har ventet hele mit liv paa dig, og jeg har givet dig mit hjerte helt og holdent. — — Et fattigt liv — — nei, nei, jeg vil ikke sige det nu. Jeg kan ikke synes synd i mig selv nu — —“

Den sidste hilsen, hun sender sin ven, idet hun dør, er denne: „Sig ham, at han skal reise tilbage til fjeldene og begynde at bygge sin bro; den maa være sterk — —“

Og han bøier sig igjen villig ind under livets byrde, i lydighed mod hende, der har givet hans stakkels forspildte liv nyt indhold og ny værdighed.

Vilh. Troye.

Bastillens historie.*)

(Efter **Frantz Funck-Brentano** i „*Deutsche Revue*“.)

Af alle det franske monarkis fængsler har folkets indbildningskraft fortrinsvis beskjæftiget sig med den berømte fæstning i Faubourg St. Antoine, Bastillen. Før vi beskriver den behandling, som blev fangerne tildel i dette fængsel, vil vi fortælle selve navnets og indretningens oprindelse.

Julius Cæsar beskriver en bygning i tre stokverk, som hans legionstropper i en haandvending forstod at opføre udenfor murene af en beleiret stad; saadanne flytbare angrebstaarne kaldtes *Bastides*, eller som man i

*) Se no. 4 side 271.

middelalderens fordærvede latin kaldte dem *Bastilles.* Kronisten Fovissort siger i beretningen om beleiringen af en by, at man opreiste *bastides* paa markerne og veiene for at hindre tilførselen til byen. Udtrykket blev snart anvendt om de befæstede taarne, som man opførte paa stadsmurene og navnlig om dem, der hævede sig over indgangsporterne.

I aaret 1356 omtaler kronisterne vigtige udbedringer af Paris's bymure. Der opførtes firkantede bygninger i regelmæssige afstande paa murringen for enten at beskytte tilgangen til byen eller selve murene. Man betegnede med navnet *échiffes, guérites* eller *barbacanes* dem af disse bygninger, som opførtes mellem to porte, og med *bastides* eller *bastilles* dem, som var over selve portene. Den første sten til det bygverk, som i fire hundrede aar skulde blive berømt under navnet Bastillen, blev nedlagt den 22. april 1370 af Hugues Aubriot, oldermand for kjøbmandslauget. Man udvidede pariserbefæstningerne mod englænderne, men at give Karl V skylden for opførelsen af et grusomt fængsel er ligesaa ubilligt, som om man vilde have bebreidet Louis Philip anlægget af Mont Valerien.

I sin *Histoire generalle de Paris* skriver Bournon, at Bastillen, da den blev stormet 14. juli 1789, var nøiagtig i samme stand som arkitekterne i det 14de aarhundrede havde forladt den. Den nuværende Place de la Bastille indtager ikke netop det samme rum, som fæstningen indtog. For at gjøre sig en forestilling om dens form og størrelse, maa man tænke bort de sidste huse i Rue St. Antoine og Boulevard Henri IV. Det grundrids, der nøiagtig angiver det gamle omfang, bliver nu betegnet ved hvide stene i brolægningen; enhver pariser kan gaa hen paa pladsen og overbevise sig derom.

Augé de Lassus, som til sin afhandling om Bastillen har øst saa rigeligt ud af Bournons arbeider, skildrer bygverket paa følgende maade:

Den lignede en vældig sarkofag. De otte rundtaarne, som ragede lige høit og omgaves af solide forskandsninger, hed: Tour du Coin, Tour de la Chapelle, Tour du Puits, Tour de la Bertaudière, Tour de la Bazinière, Tour du Trésor, Tour de la Comte og endelig Tour de la Liberté. Tour du Coin (Fløitaarnet), Tour de la Chapelle (Kapeltaarnet) og Tour du Puits (Brøndtaarnet) har faaet sine navne efter sin beliggenhed eller særegne konstruktion. Tour de la Bertaudière og Tour de la Bazinière, kaldtes saa efter de 10 ældste fanger. Tour du Trèsor (skatkammer) blev kaldt saa, fordi det under Henrik den fjerde blev anvendt som offentligt skatkammer. Det syvende Bastilletaarn hed Tour de la Comté, men man ved ikke hvorfor. Det ottende, Tour de la Liberté, frihedstaarnet, fik dette overraskende navn, fordi man i det 17de aarhundrede hensatte fanger der, som fik lov til at nyde større frihed end de andre, blandt andet var det dem tilladt at spasere rundt om i fæstningen hele dagen, og at aflægge

og modtage besøg. Man kaldte disse fanger frihedsfanger, og deraf har ogsaa taarnet faaet sit navn; de øvrige, som strengt holdtes indelukkede i sine celler, kaldtes „indestængte fanger".

Efter tidens skik havde Bastillen blot en eneste indkjørsel over en vindebro; dog var der ved siden af denne en mindre port bestemt for fodgjængere, og ogsaa til denne førte der en vindebro over fæstningsgraven. I det yderste af Bastillens gaardstun havde d'Argenson ladet bygge et monumentalt uhr, der blev baaret af fire stenfigurer, fremstillende sammenlænkede fanger; talskiven var prydet med en kunstfærdig krans af lænker. D'Argenson og hans kunstnere havde den for omgivelserne passende smag.

Efter nederlaget ved St. Quentin havde Henrik den fjerde af frygt for et fiendtligt overfald paa hugenotgeneralen Coligny's raad ladet Bastillen forsterke. Ved den leilighed blev foran porten St. Antoine opført en bastion, som senere skulde forvandles til en have med spasergange for de fangne.

Rundt om dette mørke og tunge fængsel reiste der sig efterhaanden i det syttende og attende aarhundrede ligesom i middelalderen rundt katedralerne en hel liden blomstrende by. Barberer, sæbehandlere, gjæstgivere, ægge- og ostehandlere. De nye huse strakte sig henimod Rue St. Antoine.

Bastillen var oprindelig ikke noget fængsel; den blev dette først saa sent som under Karl den sjettes regjering. Tiltrods herfor beholdt Bastillen endnu i to hundrede aar præget af et militært citadel. Undertiden lod de franske konger fremmede fornemme personer indlogere der, naar de paa gjennemreise befandt sig i Paris. Ludvig den ellevte og Frans den første gav ofte glimrende fester der.

Richelieu maa betragtes som stifteren af Bastillen som statsfængsel, Bastillen som den var i det syttende og attende aarhundrede. Før ham var det blot leilighedsvis anvendt til at huse fanger.

Forvaltningen af Bastillen, som lige til Ludvig den trettendes regjeringstid var anbetroet fornemme personer, hertuger, konnetabler og lignende, blev under Richelieu lagt i hænderne paa en virkelig fangevogter, Leclerc du Tremblay. De dokumenter, som kunde kaste noget lys over Bastillen i den tid den „røde mand", som Victor Hugo kaldte Richelieu, var ved magten, er yderst sjeldne. En advokat, Maton de la Varenne, offentliggjorde i 1789 i „Pariserrevolutionen" et brev, som den 1ste december 1642 skal være skrevet til Richelieu, der dengang laa paa sit dødsleie. I dette brev læser vi: „I lader mig raadne i Bastillen, fordi jeg ikke har adlydt Eders befalinger, som vilde have styrtet min sjæl i den evige fordømmelse og ladet mig fremtræde paa dommens dag med blodflekkede hænder". Men vi kan ikke indestaa for dokumentets ægthed, især siden

det blev bragt for dagen i en tid, da man frembragte en mængde falske aktstykker, som foregaves at stamme fra Bastillen. Mere opmerksomhed fortjener den „Fortegnelse over de fanger, som holdes indesluttede i slottet Bastillen," thi de vides sikkert at stamme fra Richelieus egen tid. Denne fortegnelse omfatter 53 navne. Blandt disse er flere sat ind som mistænkte eller overbeviste for onde hensigter mod „hr. kardinalen", andre er fængslede som „sammensvorne mod tronen" eller som spioner. Der befinder sig en „ekstravagant prest" mellem dem og en politiserende munk, tre falskmyntnere og endelig omtrent tyve fornemme herrer, der betegnes som „forrykte, bidske og lede djævle."

Under Ludvig den fjortende gjenoplivedes de religiøse forfølgelser, og en hel hær af publicister, nyhedskræmmere og journalister stod for den offentlige diskussion. Ludvig var ikke netop den bedste ven af pressefriheden, men paa den anden side bød det ham imod at indespærre pennefolk, jansenister og overbeviste protestanter i Bicêtre, Saint-Lazare og de andre fængsler i Paris sammen med alskens vagabonder og stratenrøvere. Han aabnede dem derfor høimodig adgang til Bastillen, hvor de kom i det allerbedste selskab — sammen med livslystige og galante familiesønner, som paa sine forældres anmodning var spærret inde der en tid „for at de kunde faa tid til at gaa i sig selv og forbedre sine seder" samt med adelige kamphaner, som marskallerne af Frankrige brugte at indeslutte der, naar duellerne tog overhaand. Ludvig den fjortendes regjeringstid udmerkede sig ogsaa ved nogle store processer, som gjorde et besynderligt og foruroligende indtryk paa de samtidige og omgav de anklagede med en hemmelighedsfuld glorie, processer hvor magi og heksevæsen, forgiftnings- og falskmyntnerhistorier spillede ind; de anklagede forsvandt tyst i Bastillen.

Dette var overhovedet Bastillens store tid; den var nu et virkeligt statsfængsel. Forfatterne kan med rette tale om dens „fornemhed". Den var paa engang tillokkende og frygtelig, fuld af glad larm og nedsunken i gruful taushed. Fra de skumle rum trænger larm og sang og latter ud gjennem murene, men disse døver de fortviledes hulken og jammerskrig. Det er „jernmaskens" tid, den tid, da guvernøren modtager hemmelige breve fra hove: „Jeg anmoder Dem om at indrette det saaledes, at om nogen skulde komme og spørge efter den fange, som monsieur Degrez imorges førte til Bastillen, saa bliver intet meddelt om ham, ikke engang hans navn, thi saaledes er det Hans Majestæts naadigste ønske."

Det forekommer hyppig i denne tid, at en fange ikke har anelse om grunden til, at han er bleven indespærret. „En vis J. J. du Vécy, en fange i Bastillen," skriver krigsministeren, Louvois, til guvernøren, „har for kongen besværet sig over, at man i tretten aar har holdt ham indespærret der, uden

at han ved hvorfor; jeg beder Dem meddele mig, hvem hans arrestordre er undertegnet af, for at jeg kan give Hans Majestæt besked derom.“

Vi har flere breve opbevaret af samme art som dette; enkelte af dem omtaler ogsaa den luksus og komfort, hvormed fangerne i denne tid blev omgivne.

Regentskabet var en overgangstid fra Ludvig den fjortende til Ludvig den femtendes regjering. I Bastillens historie var det ligeledes en overgangstid. Arrestordrene er mindre hyppige og mindre strenge i sit sprog, men fængslet taber det fornemme anstrøg, som hidtil har karakteriseret det. Den vigtigste periode i Bastillens historie under regentskabet er indespærringen af de anklagede, som blotstilledes ved Cellamare's sammensværgelse. Blandt disse befandt sig ogsaa frøken de Launay, den senere madame de Staël. Hun har i sine memoirer leveret en smule beskrivelse af sit ophold i Bastillen, som hun ansaa for den lykkeligste periode af sit liv. Men hun oplevede rigtignok et kjærlighedseventyr der.

Under hertugen af Orleans regjering og end mere senere mister Bastillen sin gamle glans og synker efterhaanden ned i klasse med de almindelige fængsler. Torturen blev ikke mere anvendt der, og de underjordiske celler blot i korte tidsrum anvendt som straf for opsætsige fanger. Efter Ludvig den sekstendes tronbestigelse kom de aldrig mere i brug.

I 1775 skriver Malesherbes: „Man maa ikke nægte nogen fange midler til at læse og skrive. Den angivelige misbrug, som de skulde kunne gjøre deraf, kan ikke være farlige, da de saa let kan overvaages.“ Ogsaa verktøi og lignende blev indleveret til dem, som ønskede det, og de fik sig endog tilbragt dagens aviser.

Endelig maa man ikke glemme, at antallet af fanger i Bastillen aldrig har været saa betragteligt, som man skulde tro. Under hele Ludvig den sekstendes regjeringstid har Bastillen blot optaget 240 fanger, gjennemsnitlig 16 om aaret.

Foruden mennesker blev ogsaa bøger indespærret i Bastillen; saaledes sad Diderots „Encyklypædie“ der i flere aar.

Fra 1783 til 1789 stod Bastillen næsten tom, og hvis man ikke havde besluttet sig til at indsætte almindelige forbrydere der, vilde den staaet ganske tom.

Fra 1. januar til 14. juli 1789 blev blot *én* fange indsat i Bastillen — en vis Reveillon, en tapetfabrikant fra Faubourg St. Antoine. Foruden ham sad der fra det foregaaende aar seks andre, fire falskmyntnere og to almindelige tyveknægte. Det var disse syv, som seierherrerne ved stormen paa Bastillen den 14de juli befriede. *nk.*

En socialistfører.

Ferdinand Lasalle.

(Efter Maurice Muret i „*Bibliotheque Universelle*“).

Ferdinand Lasalle blev født den 11. april 1825 i Breslau, hvor hans fader ledede en stor klædesforretning. Det var der i Schlesiens triste hovedstad, at han tilbragte sin barndom og første ungdom. Denne periode af den store agitators liv er os vel bekjendt af den dagbog, som han i femtenaarsalderen begyndte at føre, og som for nogle aar siden blev udgiven af Paul Lindau.

Hans forældre var jøder og opdrog sine børn i den mosaiske religion. Men Ferdinand tabte snart enhver religiøs interesse og løste sig fra sin religion, men uden at kunne løse sig fra sin race. Og jødedommen, siger Henrik Heine, er ikke en religion, men en ulykke. Lasalle vilde have underskrevet denne mening. Han var i sin tidlige ungdom overmaade ømfindtlig for alle de uretfærdige krænkelser, som jøden maa døie. Hans ungdoms inderligste ønske var at gjenopreise sit folk i rang mellem de „hædrede nationer“. Han vilde have givet sit liv for dette. Men dette ideal blev snart opgivet. Imidlertid har den falske stilling, som jødismen satte ham i, ikke bidraget mindst til at kaste ham i armene paa samfundsfienderne — af had til det borgerdømme, hvis foragt havde brændt ham.

Lasalles hjem var et arnested for den bitreste splid og tvedragt. Faderen satte igjennem sin tyranniske vilje, men under sin families høilydte protest; moderen var et ideligt jamrende og skjændende menneske, og heller ikke Lasalles søster havde ord for at være nogen elskværdig karakter. Men det varede ikke længe før Ferdinand, den yngste, udfoldede alle sine familieegenskaber med det resultat, at det oprevne hjem blev skueplads for endda værre scener end nogensinde før.

Fra sin fader synes Ferdinand Lasalle at have arvet en hang til voldsomhed, som han bevarede i hele sit liv. Han var et overordentlig hidsigt barn og gjennemgik kriser af vanvittigt raseri. En dag meddelte han saaledes sine forældre, at han vilde have en ny dragt. Men hans far afbrød ham og sagde, at det var en overflødig udgift: „Jeg forbyder dig at gaa til skrædderen.“ Da Lasalle fik denne besked, geraadede han i det frygteligste oprør; han stormede ud af stuen og ud af huset og løb ned til floden for at drukne sig; han foretrak at dø fremfor at leve med simple klæder, og han vilde ogsaa have iverksat sin beslutning, om ikke faderen var kommet løbende til og i sidste øieblik havde forhindret ham fra at styrte sig i vandet.

Mangelen paa ligevægt i Lasalle's karakter, hans tilbøielighed til at se tingene som gjennem en forstørrende og, man kunde gjerne sige, forstyrrende linse aabenbarer sig paa hver eneste side af hans dagbog. Han har en dag disputeret med sin søster, og denne har flygtet ind i et andet værelse, hvor hun udstøder de frygteligste skrig, forat det skal høres ud, som om hun er bleven mishandlet. Bragt til det yderste ved denne skjændige list brækker Lasalle op døren til det andet værelse, og han falder paa knæ i hendes paasyn, og skummende af raseri og vridende sine hænder skriger han ud med en stemme, der brister under overspændelsen: „Gud, Gud lad mig huske, lad mig aldrig glemme dette øieblik! Giftige kryb med dine fordømte krokodilletaarer — du skal komme til at angre dine hyl. Ved Gud, ved Gud, ved Gud, jeg sværger, at om jeg lever i femti aar, om jeg lever i hundrede — skal jeg ikke glemme dig dette, om du ligger paa din dødsseng, skal jeg . . .“ Endelig holder han inde, aldeles opgiven og mat, men man kan forstaa, hvor han tog paa vei ved alvorligere tilfælde, naar en bagatel kunde bringe ham saaledes ud af sig selv.

Han var en utaalelig skolegut. Han betragtede alle sine lærere uden undtagelse som personlige fiender. Efter en time, da han havde faaet en irettesættelse af en lærer, skrev han i dagbogen: „Jeg maa drikke hans blod; før hviler jeg ikke.“ Aldrig indrømmede han, at han havde uret; han paastod, at han blev misforstaaet af ondskab, at man forfulgte ham med nederdrægtig skadefryd. Og hvis han huskede en linje af sine latinske klassikere, naar han kom ud af skolestuen, saa var det denne:

Barbarus hic ego sum, quia non intelligor illis. *)

Lasalle's karakterbøger var ogsaa af den beskaffenhed, at han foretrak at dølge dem i hjemmet. Men de maatte „forevises“ og forsynes med den faderlige underskrift; Lasalle besluttede sig til at skrive dette „forevist“ selv og retfærdiggjorde dette falsum med følgende sønlige overveielse: „Min far vilde tage sig altfor nær af at se mine daarlige karakterer. Han vilde danne sig de mest fantastiske forestillinger om mine evner og min flid og neppe nok tro mig, om jeg sagde til ham: „Lad dig ikke vildlede af denne pøbels skrig, af disse narres løgne!“ Forøvrigt blev tilslut den unge Lasalle's bedrag afsløret, og hans fader, der blev dybt rystet over sønnens frækhed, tog ham af den grund ud af gymnasiet i Breslau og lod ham indmelde i en handelsskole i Leipzig. Denne overflyttelse voldte dog ingen merkbar forvandling af Ferdinand's karakter. Han blev tvertimod end mere misfornøiet og overmodig i sin trods. Hans selvtillid lod sig ikke et øieblik rokke: „Jeg er blot her i en foreløbig stilling,“ skriver han, „og jeg tror

*) De behandler mig som en barbar, fordi de ikke begriber mig.

forvist, at slumpelykken eller forsynet vil snappe mig ud af kontoret og slynge mig op paa scene, hvor jeg kan agere."

Under det temmelig indesluttede liv, hvortil han var henvist i Leipzig, tog Lasalle's smag en bestemt retning. Han begyndte at faa bevidsthed om sit kald til folketribun: „Jeg vil," skriver han, „forkynde friheden for folkene, selv om jeg skulde omkomme under dette forsøg."

Det varede ikke længe, før hans fader kaldte ham hjem og vilde vide, hvilke studier eller hvilken profession han agtede at vælge. Lasalle sagde, at han vilde vie sig for den bedste menneskelige videnskab, for historien, og da Heymann Lasalle raadede ham til heller at studere medicin eller jus, raabte sønnen: „Baade lægen og advokaten er kræmmere, som driver handel med sin videnskab." Ikke mindre udpræget var hans foragt for publicister og skribenter, som tager betaling for sine skrifter; men Lasalle's egen handlemaade modsagde i denne som i andre henseender hans principer, thi ingen har været griskere efter vinding, og ingen har bedre forstaaet at tiltvinge sig glimrende honorarer af modstræbende forlæggere. Forøvrigt vilde man fortabe sig i et vidtløftigt emne, om man skulde gjøre rede for alle de selvmodsigelser, hvori Lasalle faldt.

Faderen modsatte sig ikke hans plan, og den tidligere saa dovne skolegut begyndte at arbeide med voldsom flid. Efter to aars studier ved gymnasiet i Breslau tog han i 1842 eksamen med glans og fulgte derpaa ved universitetet i den samme by forelæsninger i filologi og filosofi. Hans begeistring for Hegel, hvis lære fik den dybeste indflydelse paa hans aand, skriver sig fra denne tid. Fichte og Schelling øvede ogsaa hans skarpsind, og snart blev han mester i subtilt haarkløveri. Fra Breslau begav Lasalle sig til Berlin, hvor han især studerede jus. Her kom han for første gang med i selskabslivet og traf sammen med flere af tidens berømte mænd; Alexander von Humboldt tog sig især af den unge student, som han aldrig kaldte andet end „vidunderbarnet", og tænkte endog paa at faa ham anbragt som lærer for arveprinsen, den senere Fredrik den tredie.

Efter at have afsluttet sine universitetsstudier reiste Lasalle en tid omkring i Tyskland og pakkede derpaa sine kufferter og strøg til Paris, revolutionernes og barrikadernes klassiske by. Den store by fortryllede ham, som den havde fortryllet hans racefrænde Heine, hvem han under sit pariserophold stadig omgikkes. Heine beundrede paa sin vis den unge oprører: „Hr. Lasalle," skrev han til Varnhagen von Ense, „er beundringsværdig begavet. Med den dybeste lærdom og den mest udstrakte viden, med den største skarpsindighed, jeg har truffet hos noget menneske, og de rigeste udtryksmidler, forbinder han en viljens energi og en handlekraft, som vækker min forbauselse." Og den skarpsindige Heine slutter: „Denne nye race mennesker vil nyde de solide ting og erobre de solide ting. Vi gamle

bøiede os ydmygt for det usynlige, vi længtede efter en skygges kjærtegn, efter en blaa blomsts duft, vi resignerede og anstillede os, som om vi var overlegne, og maaske vi var lykkeligere end disse sterke gladiatorer, som saa stoltelig vandrer til kampen paa liv og død."

Heine beundrede ogsaa Lasalle's skjønhed. Og i dette punkt var alle hans samtidige enige. En af den berømte agitators biografer bemerker, at tre universelle typer havde forenet sig i hans ansigt: den israelitiske, den germaniske og den græsk antike. Det var især den antike side, som slog Heine. Lasalle bragte ham til at tænke paa gladiatoren, som dør kjæmpende, med et smil paa læberne. Man sammenlignede ogsaa Lasalle med en romersk Cæsar. Hans spænstige skikkelse, hans mørkeblaa øine og rige sorte manke vakte almindelig beundring. Denne skjønhed kom ogsaa ofte Lasalle til den største nytte. Den var skyld i flere af hans triumfer, ikke alene i den selskabelige, men ogsaa i den juridiske og politiske verden. Men denne skjønhed blev ogsaa skyld i de hændelser, som foraarsagede hans død.

Stod Lasalle i Paris i forbindelse med den tids franske socialister? Efter al sandsynlighed gjorde han det, ihvorvel vi ingen direkte beviser har derfor. Formodentlig benyttede han sig af sit ophold i den store by til nøiere at studere de ledende revolutionsmænds arbeider; herved erhvervede han sig en vis færdighed i brugen af fransk, ja han lærte sig endog at skrive det nogenlunde korrekt. Lasalle's fortrolighed med fransk tænkning, meddelte hans stil en skarphed og klarhed, som udmerker ham fremfor de fleste tyske prosaforfattere. Han formaaede at gjøre sig forstaaelig for den simple arbeider, men hans klarhed gjorde ham mistænkelig blandt partiets dannede elementer, thi tysker af ethvert parti mistror af instinkt alt det, som er letforstaaeligt og smukt formet. De egenskaber, der hæver Lasalle høit som skribent, er af liden værdi i de samtidige tyske katedersocialisters øine. Endnu ser de i ham en handlingens mand, en agitator, hvis gyldne ord formaaede at sætte masserne i gjæring; men hans skrifter nærer de et slags ringeagt for. Partiets teoretiker, den forfatter, som de socialistiske talere citerer i rigsdagen, er Karl Marx. Det var ham, som saaede i den mark, som Lasalle havde oppløiet.

I 1846 reiste Lasalle hjem igjen til Tyskland. Han havde hidtil kaldt sig Lassal; til minde om Paris begyndte han nu at stave sit navn med den franske e muet. Dette var blot et beskedent udslag af hans forfængelighed. Man vilde tage feil, om man troede, at denne brændende demokrat skyede samfund med bourgeousiet og adelen. Han søgte omgang og forbindelser i begge disse regioner, og han paatog sig af forfængelighed at føre en skilsmissesag for grevinde Sophie af Hatzfeldt — et af Tysklands bedste navne. Denne berømte proces skaffede Lasalle en mængde ubehage-

ligheder, men den endte med at blive en stor triumf for ham og gjorde hans navn viden bekjendt.

Rhinprovinsen, der ligger Frankrige saa nær og tidligere var indlemmet i keiserdømmet, dannede et udmerket felt for revolutionær propaganda. Det vakte stor harme i dette land, da man erfarede, hvorledes oprøret i 1848 var bleven dæmpet af greven af Brandenburg, hvorledes han havde faret haardelig frem mod revolutionsmændene. Folket besluttede at protestere paa enhver mulig vis. Til en begyndelse vægrede det sig for at betale de skatter og anerkjende de love, som var bleven besluttede i nationalforsamlingen. Her var derfor revolten i fuld gang, og Lasalle opgav øieblikkelig Hatzfeldtprocessen for at kunne anvende al sin tid til at organisere modstanden. Han havde paataget sig agitationsarbeidet i Düsseldorf og omegn, og han gjennemfor dette distrikt i alle retninger og udspredte den revolutionære sæd. Hans iver forblindede ham. Han berusede sig i sin egen veltalenhed og overskred alle rimelighedens grænser. En tale, som han holdt i Neuss, blev dømt som statsforbrydersk, og dagen efter blev han kastet i fængsel mellem to ulykkesfæller, en arbeider og chefen for nationalgarden i Düsseldorf. Han blev dem en dyr fange. Indlogeret og næret paa regjeringens bekostning, opfattede han sig som gjæst i et hotel og fandt intet godt nok eller fint nok; og han skjændte og rasede, til han omsider opnaaede alt det, han forlangte. Men ikke destomindre beklagede han sig uophørlig. Denne store lighedsteoretiker fandt aldrig, at man gjorde nok undtagelser fra den almindelige regel for hans skyld. Da fængselsdirektøren en dag var traadt ind i hans celle uden at hilse høflig nok paa ham, vilde Lasalle kaste ham ud, men det lykkedes ikke, for direktøren var ikke mindre brutal end sin logerende.

Lasalle sad indespærret i seks maaneder, men førte fra sit fængsel Hatzfeldtprocessen, som han ogsaa vandt. Grevinden opnaaede sin del af den omstridte formue, og i sin taknemmelighed tilstod hun sin udmerkede advokat en aarspension af 20,000 mark.

Fra Düsseldorf reiste Lasalle til Berlin, hvor han slog sig ned og holdt aabent hus for alle tidens berømte mænd og smukke kvinder. Hele det kosmopolitiske Berlin gik ud og ind i hans salon. Hans veltalenhed og skjønhed gjorde ham store tjenester; især var kvinderne tilbøielige til at taale hans stygge røde ideer for hans smukke blaa øines skyld.

Imidlertid var Lasalle i denne tid ikke udelukkende optaget af selskabslivets adspredelser. Han forbandt det nyttige med det behagelige. For en tid holdt han sig ude af den aktive deltagelse i politiken, for med iver at studere filosofi, skjønliteratur og historie. Resultatet af disse studier blev en række udprægede tendensskrifter. I 1857 udgav han en bog om Hereklit fra Efesos, i hvem han saa en forløber for Hegel; to

aar senere skrev han et historisk drama, Franz von Sickingen, hvortil han blev inspireret ved at læse skrifter af Ulrich von Hutten, „den reformationsridder som først vækkede Tyskland“, og som ved sin død efterlod sig blot et blækhorn og et sværd. Lasalle regnede sig selv til samme race. Han troede at staa i spidsen for en revolutionær bevægelse, der skulde faa samme omfang og betydning som reformationen. Hans drama er fuldt af apokalyptiske profetier, som imidlertid endnu ikke er blevne realiserede. Det er lidet igjen af Sickingen-heltens mystiske tro i de opportunistiske politikere, som nu leder den tyske socialisme.

I 1859 udkom ogsaa et andet skrift af Lasalle „Krigen i Italien og Prøisens pligt“, og i 1860 og 1861 to filosofiske studier over Fichte og Schelling og en kritik over Julian Schmidts tyske literaturhistorie samt endelig en lang juridisk afhandling, som maaske er hans bedste verk.

Hvor stor lykke Lasalle end gjorde med sine bøger, saa var det dog i den praktiske politik, han ønskede at feire triumfer. Den abstrakte spekulation gav ham ikke den nødvendige leilighed til at udfolde sin agitatoriske begavelse; og desuden kom ikke berømmelsen med den glans og fart af literær virksomhed, som han eftertragtede den. Lysten paa at leve, lysten paa at nyde kunde ikke let give ham taal. Og hans politiske meninger saavel som hans meninger om sig selv drev ham til at handle. Endelig gav en reise til Italien, hvor han gjorde Garibaldis bekjendtskab, ham den afgjørende impuls.

Lasalle besad alle de egenskaber, der skaffer en taler gehør i offentlige forsamlinger: skjønhed, selvtillid, lyst til at behage og til at overbevise. Alle de, som har hørt ham, er enstemmige i sin dom: Lasalle hørte til de store tribuners race. Hans veltalenhed var af stor teatralsk effekt. Hans tirader syntes at være lært udenad og indøvet gang paa gang foran speilet. Han var vel hjemme i alle sin kunsts fiffige greb. En eiendommelighed ved hans foredrag var hans evne til at beherske sin stemme, han kunde modulere den i alle tonearter og havde derved et middel mere til at holde tilhørernes opmerksomhed spændt. Saa stor vægt Lasalle lagde paa alt dette ydre ved foredraget, vogtede han sig vel for at synke ned til blot og bar retorik. Han faldt aldrig i den fristelse at tale for ikke at sige noget. Hans taler er saa fulde af fakta og ideer, som taler overhoved kan være. Og denne forbindelse af taler og tænker indbragte Lasalle de største triumfer i hans kortvarige løbebane.

Hans første betydningsfulde politiske foredrag blev holdt i en arbeiderkreds i Berlin. Han talte om en statsforfatnings væsen. Han begyndte med at beklage, at de fleste grundlove er bare papir uden betydning. Men denne forældede opfatning af konstitutionernes rolle er det moderne samfund uværdigt. Og Lasalle forlangte de forskjellige statsmagters

demokratisering — armeens, domstolens, embedsverkets. En anden tale, som han ligeledes holdt i Berlin for arbeiderprogrammet, kom straks ud i boghandelen. Dette gav anledning til en ny retsforfølgelse mod forfatteren, som i januar 1863 blev dømt til ti maaneders indespærring. Han fik imidlertid dommen mildnet til en større pengebod.

Den forsvarstale, som han holdt for sig selv ved denne anledning, og som straks efter blev trykt under titelen „Videnskaben og arbeiderne", er i og for sig et program. Ogsaa i denne tale henvender Lasalle sig til hele nationen over dommernes hoder. „Foreningen mellem videnskaben og arbeiderne," siger han, „se det er det maal, jeg har svoret at ofre mine kræfter." Formelen er meget vag, men det er jo med saadanne fraser man lettest finder vei til mængdens hjerte. Man fanger ikke fluer med nøgne sandheder, man maa smøre fangstredskaberne med lidt humanitær honning.

Offentliggjørelsen af disse smaabrochurer stillede forfatteren i første række mellem tidens revolutionære skribenter og talere. Arbeiderpartiet holdt netop en kongres i Leipzig for om muligt at enes med fremskridtspartiet om et fælles program. Dette forsøg strandede uhjælpelig. Arbeidernes udsendinge, som havde liden evne til at optræde, henvendte sig til Lasalle og bad ham bistaa dem med raad og daad i Leipzig. Lasalle modtog med glæde dette tilbud og gav sit votum i form af et aabent programbrev, som blev offentliggjort i marts 1863. Dette er egentlig det tyske socialistiske partis daabsattest. Lasalle rettede først og fremst et heftigt angreb paa fremskridtspartiet, dernæst fremstillede han arbeidersituationen i Tyskland og formulerede endelig den økonomiske lov, som i lange tider har spillet en saa stor rolle i alle socialistiske diskussioner: „den jernhaarde lov for arbeidslønnen". Ingen tror nu længer paa den. Socialisterne har selv afsvoret dette dogme paa kongressen i Erfurt i 1891. I den ligtale, som Liebknecht holdt ved den anledning, dvælede han længe ved den nytte, „den jernhaarde lov" havde gjort under arbeideragitationen. I denne egenskab, som „borgerskræmsel", tilhører den nu historien. Det er en af de første og fornemste gjenstande i et socialistisk museum, og vi skal derfor i største korthed nævne, hvad den gaar ud paa. „Under den forhaandenværende økonomiske tilstand," sagde Lasalle, „vil arbeidslønnen aldrig komme til at overstige et beløb, som netop strækker til at opholde arbeiderens liv. Arbeideren vil tjene saavidt, at han og hans familie kan leve, men han vil ikke kunne haabe paa nogen varig forbedring af sin lod." Denne ubønhørlige lov, som skulde gjøre armoden til nødvendig betingelse for arbeideren, vilde visselig maatte tages i betragtning, hvis den havde solid grund at støtte sig paa. Men saa forholder det sig ikke. Det bedste bevis paa, at den ikke holder stik, er, at socialisterne selv har holdt op at

betjene sig af den som vaaben under agitationen. Lasalle, som troede paa denne lov, foreslog arbeiderne at værge sig ved at danne store kooperative produktionssamfund.

Det var i mai maaned 1863, at Lasalle feirede sin største triumf som taler under en arbeiderkongres i Frankfurt am Main. Lasalle havde aldrig optraadt med saadan voldsomhed, men hans ord tændte som ingensinde før og fandt gjenklang i befolkningen. „Engelske eller franske arbeidere,“ udraabte han, „vilde uden nølen følge mine raad, men tyskerne er *lakeier*. Eders træghed kommer af Eders fordømte fordringsløshed. Det er en kristelig dyd, vil I sige. Ja, men det er en økonomisk last. Hvad er den største ulykke for et folk? Det er ikke at have fordringer, ikke at have behov, det er at være som kosakker eller som lazaroner.“

Disse ord blev hilset med uendeligt bifald, og det almindelige tyske arbeiderforbund, som netop var bleven dannet, valgte Lasalle til formand. Denne stilling var skikket til at smigre hans diktatoriske instinkter. Han kunde nu optræde og udfolde sine talenter som general over en armé. I sin tillidsfuldhed indbildte Lasalle sig, at arbeiderne nu skulde flokke sig om ham i hundretusener. Men det skeede ikke. Forbundet vandt med én gang omtrent tusen medlemmer, men dermed stansede tilslutningen. De lister, som blev sendt rundt om i landet for at samle underskrifter, kom tomme tilbage. Lasalle harmedes dybt over denne sløvhed. Imidlertid paaførte en ny tale ham en ny proces. Han forsvarede sig med sin vante energi, og dennegang mindre for galeriets skyld end for sin egen. Lasalle var nu ni og tredive aar; den alder var over, da han — som han selv sagde — „gik til fængsel som til bal“. Han haabede paa frifindelse og blev derfor ubehagelig overrasket, da han blev dømt til seks maaneders fængsel. Han fik udhalet saa længe som muligt fristen, inden han maatte udsone straffen, og han udhalede saa længe og vel, at han tog dommen med sig i graven.

Det er ved denne tid, i slutten af 1863 og begyndelsen af 1864, at Lasalle's hemmelige sammenkomster med Bismarck fandt sted. Der ligger et slør over denne sidste fase af Lasalle's politiske virksomhed. Man har anvendt denne episode som vaaben imod ham og maaske ikke ganske uden ret. Lasalle stod som arbeiderpartiets chef i et lidt tvetydigt forhold til den store statsmand. Han undlod med flid at angribe ham personlig, og ellers skaanede han ingen. Ja, han gik saa langt som til at holde en lovtale over ministeren, og overraskelsen var lige stor blandt hans venner som blandt hans fiender. Man vidste imidlertid, at Lasalle af Bismarck haabede støtte i kampen for den almindelige stemmeret, og for mange forklarede denne omstændighed tilstrækkelig hans optræden.

I 1878 — altsaa fjorten aar efter Lasalles død — har rigskansleren paa Bebels opfordring forklaret sig angaaende sine hemmelige forbindelser

med Lasalle. Naar vi siger, at han har forklaret sig, siger vi naturligvis formeget, thi naar har vel Bismarck forklaret sig? Men rigskansleren har ialfald givet en, om ikke korrekt, saa alligevel yderst sindrig forklaring af sine sammenkomster med Lasalle. Bismarck gav sig nemlig udseende af, at han ikke havde taget Lasalle's revolutionære ideer for alvor, han skulde blot have interesseret sig for ham som privatmand. „Lasalle var det modsatte af en republikaner," udtalte kansleren. „Han havde udprægede nationale og monarkiske følelser. Han var en energisk og overmaade intelligent mand. Jeg har ofte talt i timevis med ham, og jeg satte altid pris paa at faa tale med ham saa længe som muligt."

Disse Bismarcks ord gjorde et dybt indtryk paa Rigsdagens medlemmer. Man følte denne rigskanslerens lovtale over den tyske socialismes fader som en perfiditet. Lasalle's minde krænkedes ved denne ytring, og de socialistiske deputerede var enige om at mene, at han var død i rette tid. Maaske baandet senere vilde være bleven strammere knyttet mellem de to saa forskjellige og saa forskjelligstillede mænd, der forenedes af gjensidig personlig sympati og af fælles had til liberalismen.

Men en ting skylder Tyskerne dette venskab, og det er den almindelige stemmeret, som Lasalle aldrig blev træt af at agitere for, og som Bismarck i et svagt eller ædelmodigt øieblik gav sin tilslutning. *nk.*

(Forts.)

De to røvere.

Et eventyr.

Det som her skal fortælles, foregik i et land langt borte, som hed Uko, og langt, langt tilbage i tiden, da der endnu fandtes troldom i verden.

Først maa fortælles lidt om landet Uko, hvorledes dets regjeringsform var, og om de store troldmænd, som der boede blandt folket.

Landet regjeredes af en stor og mægtig konge. Han havde egentlig intet navn; men han kaldtes „den usynlige", fordi ingen af landets indbyggere nogensinde havde seet ham. Han boede i et marmorslot, der var saa stort som en hel by, og murene deromkring var høie som bjerge, men derfra udgik alle befalinger til alle rigets embedsmænd, de verdslige saavelsom de kirkelige. Og det var den almindelige tro i landet, at alle befalinger og domme, som kom fra „den usynlige", var fuldkommen vise og retfærdige. Thi den usynlige konge i Uko, sagde man, havde øverst oppe i sit marmortaarn en kikkert, der var saa vidunderlig indrettet, at

han gjennem den kunde se ud over hele verden, og ogsaa ind i menneskenes hjerter, og se, hvad de tænkte og ønskede.

Alle embedsmænd i Uko bar følgende titel: „Embedsmand af hans stormægtige majestæts, kongens i Uko, den usynliges allernaadigste naade.“

Nu skal fortælles om dette med de store troldmænd. Det er noget af det merkverdigste, som nogensinde har fundet sted i verden. Blandt folket i landet Uko fandtes der en hel klasse af mennesker, som sad inde med et hemmelighedsfuldt tryllemiddel, hvormed de kunde beherske folket og opnaa alle sine ønsker. Tryllemidlet bestod i en stav eller stok, som var almindelig omtalt under navn af „guldstaven“. Naar nogen pegte paa noget med guldstaven, kom han straks i besiddelse af vedkommende ting. En saadan troldmand kunde derfor aldrig komme til at mangle noget, hverken af klæder eller mad eller hus eller noget af hvad han ønskede. Ja selv om tingen, som han ønskede, var langt borte, saa at han ikke kunde pege paa den, saa fik han den dog i regelen, naar han blot hævede sin guldstav og pegte ud i luften. Det var akkurat som med Aladdins forunderlige lampe. Vilde en saadan troldmand for eksempel have sig et slot, saa pegte han blot med sin guldstav paa jorden, og straks voksede der op det herligste slot i verden.

De fleste af disse troldmænd var kjøbmænd, og boede rundt omkring blandt folket, og kaldte sig „næringsdrivende“.

Morsomt var det at se, hvorledes disse troldmænd teede sig indbyrdes, og hvorledes de stadig i hemmelighed pønsede paa at rane hverandres guldstave. Det kom altid an paa, hvem der havde den største guldstav. Hvis en, som havde en rigtig stor guldstav, pegte paa en, som havde en liden, saa blev den førstes guldstav endnu større, og den anden mistede sin. Hvis derimod en, som havde en mindre guldstav, vovede at pege paa en, der havde en større, ja saa pegte han sig selv til fordærvelse og til guldstavens fortabelse. Det var altid den største guldstav, der voksede paa de mindres bekostning. Ved allehaande kunster søgte da troldmændene indbyrdes at vildlede hinanden. Undertiden anstillede de sig, som om de slet ingen guldstav havde, forat de sterkere troldmænd ikke skulde fristes til at pege paa dem. Og undertiden indbildte de folk, at deres guldstav var saa uhyre, uhyre stor — for at skræmme andre fra at pege paa dem. Kort sagt, det var en hel komedie, og rimeligvis morede kongen i Uko sig kostelig ved at se paa dem gjennem sin kikkert.

Men vi maa gaa videre i vor fortælling:

I dette merkelige land Uko boede en ung mand, som hed Bari. Man kaldte ham Kunstner-Bari, fordi han helt fra sin tidligste barndom havde puslet saa meget med at lave legetøi og allehaande snurrige maskinerier,

som kunde være til megen fornøielse for folk, og undertiden traf det sig ogsaa saa, at de kunde være til nytte.

Bari var altid glad og fornøiet. Han boede rigtignok kun i en fattig hytte og havde neppe raad til at spise sig rigtig mæt. Men han attraaede ikke nogen af troldmændenes rigdomme; de største herligheder i verden havde han jo allerede, sagde han: Solskinnet og græsset og blomsterne og himmelhvælvingen ovenover med alle de vidunderlige skyer og farver og stjerner — hvad var alle troldmændenes rigdomme imod dette! Og desuden troede han fuldt og fast, at kongen i Uko, „den usynlige“, var vis og retfærdig; han vilde nok med tiden belønne Bari for hans flid og udholdenhed og give ham et godt embede, saa at han kunde gifte sig og faa et hjem for sig selv. Det var nu Baris høieste ønske Han havde nemlig en kjæreste, en skjøn, ung pige, som hed Naïda; og hun havde lovet, at hun vilde blive hans hustru, saasnart han fik et embede, om det var aldrig saa lidet.

En ærgrelse havde dog Bari temmelig ofte. I et hus i nærheden af ham havde en af de saakaldte „næringsdrivende“ slaaet sig ned, altsaa en troldmand. Han hed forresten Imi-Imi. Naar nu Bari med megen flid og møie havde lavet sammen et eller andet kunstigt maskineri, for eksempel et uhr eller et skyderedskab af en ny, underlig slags — ja saa kom troldmanden og pegte paa det med sin guldstav, og straks var det væk — fløiet lige ind i troldmandens butik. Efterhaanden maatte Bari vænne sig til at gjemme sig bort med sit arbeide, forat troldmanden ikke skulde faa snuse det op og rane det fra ham, straks det var færdigt.

Men nu maa vi ikke glemme at fortælle om Baris gode ven Akiman. De havde indgaaet et helligt forbund med hinanden, disse to, Bari og Akiman. Lige fra de var ganske smaa, havde de været legekammerater. Og siden, da de blev voksne, fulgte de den skik, som man der i landet kaldte „at indgaa evigt broderskab“. De gik hen til den høieste embedsmand i deres distrikt — og da vi senere faar høre mere om denne embedsmand, saa er det bedst, vi fortæller hans navn med det samme: han hed Ohampa; hos denne mand blev der efter landets skik ved saadanne anledninger, opsat et høitideligt dokument, og Bari og Akiman blandede blod sammen, og de underskrev dokumentet med sit blod til vidnesbyrd om, at de havde indgaaet evigt broderskab. I dette dokument svor de hinanden troskab for hele livet, og at de aldrig vilde strides med hinanden, altid hjælpe hinanden, og ofre livet for hinanden, om det krævedes. Dette løfte svor de, at de vilde holde, „saasandt de haabede paa hans stormægtigste majestæts, kongens i Uko, den usynliges allernaadigste naade“. Og embedsmanden selv skrev sit navn under til vitterlighed: Ohampa — og saa en titel der var en meter lang.

I flere aar herefter omgikkes Bari og Akiman hver dag, og deres venskab voksede, efterhvert som de lærte verden og sig selv bedre at kjende. Akiman var smed, og smedede hammere og økse og ogsaa gode, skarpe sverd. Sin ven Bari havde han foræret en dolk, hvori staalet var saa haardt som diamant, og dens mage fandtes ikke i landet. Den dolk var hans kjæreste eie; han brugte den rigtignok aldrig; men han følte sig ligesom saa tryg, naar han bar den paa sig.

Saa hændte det en vakker dag, at der blev stor bevægelse blandt folket i Uko i Anledning af et opraab, som var udstedt af embedsmanden Ohampa.

Hermed forholdt det sig saaledes:

Ohampa var jo en stor og fornem embedsmand, som boede i et slot. Dette slot var i de senere aar hver sommer bleven hjemsøgt af forfærdelig store fluesværme. Ind gjennem alle døre og vinduer kom fluerne flyvende i tusenvis, i millionvis. De plagede næsten livet af alle husets beboere; ikke engang Ohampa selv havde de ærbødighed for; de satte sig i flokke paa hans næse, og de dumpede i snesevis ned i hans suppe, medens han sad og spiste — som om de slet ikke vidste, at han var kongelig embedsmand. Alle mulige midler havde man forsøgt mod denne flueplage; men det hjalp ingenting; tvertimod, fluesværmen blev større og hidsigere for hver sommer, som kom.

Saa lod da Ohampa ti kongelige, fast ansatte trompetere ride ud over landet i alle retninger. Hver gang de kom til en by eller en landsby, blæste de i sine trompeter og læste op Ohampas opraab til det forsamlede folk. Opraabet gik ud paa, at den som kunde finde et middel til at udrydde fluerne, skulde blive ansat som kongelig embedsmand af 21de klasse, det vil sige faa fri bolig og kost til sig og sin familie, desuden ret til at bære to paafuglefjære paa maven, og udsigt til forfremmelse om ti aar.

Blandt dem, som hørte dette opraab, var naturligvis Bari og Akiman. Bari satte sig straks til at spekulere paa en fluefælde; og da han havde fundet den rigtige idé, hjalp Akiman ham med at udføre den. Efter seksti dages forløb var fluefælden færdig; den var saa kunstig indrettet, at den trak fluerne til sig og slugte dem og ødelagde dem, en million fluer i hvert minut.

Bari tog fluefælden under armen og vilde gaa til Ohampa med den og faa den udlovede belønning. Hans kjæreste Naïda glædede sig over, at de nu snart kunde gifte sig. Og Akiman glædede sig over Baris lykke, men ogsaa fordi han vidste, at Bari nok vilde belønne ham rigelig for hjælpen med fluefælden.

Bari tog som sagt fluefælden under armen og vilde gaa til Ohampa

med den. Men medens han gik over gaden, stod troldmanden Imi-Imi i døren til sin butik. Troldmanden pegte paa fluefælden med sin guldstav, og vips — væk var fluefælden.

Bari og Akiman blev naturligvis frygtelig vrede og bedrøvede; men der var intet at gjøre med troldmanden; de vidste, at hvad han først havde faaet fingre i, det kunde man ikke vriste fra ham igjen.

Et par dage senere, medens Bari og Akiman og Naïda endnu sad og sørgede og forbandede de onde troldmænd, kom folket i Uko atter i stor bevægelse.

Hermed hang det saaledes sammen:

Troldmanden Imi-Imi havde en søn, der var saa dum, at han ikke duede til nogen verdens ting; faderen fandt derfor, at det var bedst, om sønnen kunde blive embedsmand. Han gav ham derfor den fluefælde, han havde ranet fra Bari, og sagde, at han skulde gaa til Ohampa med den og sige, at det var ham, Imi-Imis søn, som havde lavet den — saa vilde han faa den lovede belønning.

Som sagt, saa gjort.

Og et par dage efter forkyndte landets trompetere med sterke skrald, at den store opfindelse var gjort af „den høiagtede næringsdrivende, Imi-Imis søn", der som følge heraf var ophøiet til kongelig embedsmand af 21de klasse; det tilføiedes, at man allerede havde seet ham paa gaden med de to paafuglefjere paa maven, saa der kunde ikke være nogen tvil om rygtets sandhed.

Nu gik Bari til Ohampa for at klage og forklare sagens sammenhæng; han tvilede ikke paa, at naar Ohampa fik vide det hele, vilde han skaffe Bari ret; Ohampa var jo en af de høieste embedsmænd, ansat af selve „den usynlige", og saa kunde han jo ikke være andet end vis og retfærdig. Men Ohampa sagde, at sagen kunde ikke afgjøres mundtlig; man maatte indsende en skriftlig klage, og saa maatte man indhente svar om tyve dage. Om det da ikke kunde afgjøres tidligere? Nei, det var umuligt. Alt saadant var lovbestemt. Kongen selv, „den usynlige", havde udstedt forordninger derom, som om alle andre ting.

Bari gik da hjem og satte sammen en skriftlig klage. Han nævnte Akiman og Naïda som vidner paa, at det var ham, som havde lavet fluefælden. Desuden, skrev han, var det det allerbedste bevis: Imi-Imis søn kunde sikkert ikke gjøre rede for, hvorledes fælden var beskaffen indvendig, — han bad derfor om, at man vilde forhøre Imi-Imis søn. Denne skriftlige klage gik han da hen og leverede i Ohampas bolig.

Da det var gjort, siger han til sin kjæreste Naïda: „Opsæt ikke til imorgen, hvad du kan gjøre idag! det er et godt gammelt ordsprog."

Deri er Naïda enig med ham, og saa gaar de hen til en af de

kongelige embedsmænd, som kaldtes prester, og som havde med ægteskaber at bestille. Og der lader Bari og Naïda sig vie til hinanden som lovlige ægtefolk. Det var kanske lidt forhastet gjort, eftersom Bari jo endnu ikke havde faaet noget embede. Men de var saa sikre paa, at sagen med fluefælden vilde gaa i orden. Det var jo saa aldeles umuligt at tænke sig, at Imi-Imis søn skulde kunne tage det embede, som retmæssig tilkom Bari.

Tyve dage efterat han havde indleveret klagen, gik han da atter til Ohampa og bad om svar.

„Svar paa hvad?“ spurgte Ohampa.

„Jo, paa den skriftlige klage.“

„Aaja,“ nu huskede Ohampa; „nei, den klage var gaaet i papirkurven; den kunde man ikke gjøre noget med.“

Nu sank Baris mod. Han blev bleg, og det sortnede for hans øine.

„Hvorfor . . .?“ spurgte han.

„Jo,“ siger Ohampa, „det papir, som klagen var skrevet paa, var en centimeter for langt; det stemte ikke med forordningen.“

Saa tager Bari sig sammen igjen og spørger, om han da kunde skrive en ny klage?

„Nei, desværre,“ siger Ohampa, „nu var klagefristen desværre udløben; det stod der ogsaa nøiagtig om i loven.“

Kunde man da ikke for en gangs skyld gjøre en undtagelse, da det gjaldt en saa vigtig sag?

„Ak, hvad taler du om, unge mand!“ siger Ohampa i stor forbauselse. „Undtagelse, undtagelse! Tænk da paa konsekvenserne, konsekvenserne!“ Og Ohampa trækker paa skuldrene, ganske opgivet.

Nu beder Bari, at han maa faa se den lov, hvori alt dette staar.

„Ja, med fornøielse,“ siger Ohampa, og lægger frem en stor bog. Deri staar det ganske rigtig altsammen: baade den paragraf om klagefristen, og den paragraf om, hvormange centimeter langt papiret skal være, og at hvis det er for langt eller for kort, skal det straks i papirkurven. Og under hver paragraf staar der udtrykkelig disse ord: „I kongens, den usynliges navn“

Nu gaar det op for Bari, at Ohampa er en bedrager og en trold mand, og at han staar i forbund med troldmanden Imi-Imi.

Og nu kan Bari ikke styre sig længere.

„Løgn og humbug, løgn og humbug!“ skriger han; og dermed river han sin dolk op og støder den i hjertet paa Ohampa, saa den store embedsmand falder død om.

*

* *

Nu begynder paa en vis maade en ny fortælling. Thi nu flygtede Bari og Akiman til bjergene; de tog Naïda med sig; og siden levede de der oppe i bjergene som røvere.

Der var høie tinder, hvor der laa evig sne der oppe i bjergene; nedenfor disse tinder var der vældige urer og lange myrer og lyngbevokste heier; og nedenfor dem begyndte skovene, mange, mange mil i alle retninger, mørke naaleskove for det meste; mange vilde dyr var der, men ingen mennesker; ret som det var, veg træerne tilbage og gjorde plads for elve, som kom brusende, eller for blanke, stille søer, som laa og drømte.

Lige ved en saadan sø fandt flygtningerne en lys, venlig birkelund. Der byggede de sig to hytter; i den ene boede Bari og Naïda, i den anden Akiman. Og om natten, naar de laa og sov i sine hytter, sang og fløitede trosten i birketopperne rundt omkring, og maanen speilede sig i søen.

Et herligere bosted kunde mennesker ikke ønske sig; og flygtningerne var heller ikke det mindste bedrøvede over, at de var komne paa kant med øvrigheden i Uko; de fandt, at da de havde byttet lavlandet mod bjergene, havde de gjort et godt bytte.

Der var nok af dyr i skoven og fisk i søerne og urter og bær paa heierne, saa mad manglede de ikke. Naar det gjaldt at skaffe sig andre ting, som ikke netop fandtes i skoven, saa gik Bari og Akiman hen til fjeldskaret, som kjøbmændene maatte over, naar de skulde bringe sine varer fra det ene land til det andet. Der lagde de sig paa lur og ventede til et kjøbmandstog kom forbi; og saa overfaldt de toget og plyndrede det. Mangen gang gik det jo ikke af uden blodsudgydelse. Og mere end en kjøbmand lod sit liv der. Merkeligt nok var det, at deroppe i bjergene havde guldstav-troldmændene slet ingen magt; de kunde pege og pege saa meget de vilde med sin guldstave, det hjalp ikke.

Naar de to røvere saaledes havde været ude og forsynet sig med varer, holdt de sig i regelen hjemme ved sine hytter i længere tid og levede muntert og fornøieligt. Bari sad mest og spekulerte paa nye kunstige maskiner. Akiman havde indrettet sin hytte som en smedje; der klang storslæggen hele dagen igjennem, og gnisterne fløi fra det hvidgloende jern. Ofte var Naïda henne i smedjen og morede sig med at se paa Akiman, og undertiden hjalp hun ham med at træde blæsebælgen. Det var morsommere, syntes hun. end at sidde og se paa Baris maskinerier, som var saa kunstige, at man ikke kunde faa ordentlig rede paa dem.

Men nu maa vi prøve at fortælle om, hvorledes uvenskabet begyndte, uvenskabet mellem de to røvere, som havde svoret hinanden evigt broderskab.

Det er forresten ikke godt at sige, hvorledes uvenskabet fra først af begyndte, eller naar det begyndte; for det kom saa ganske umerkelig, lidt efter lidt.

De havde ikke været synderlig længe sammen oppe i bjergene, førend Bari merkede, at Akiman havde saadan lyst til at gjemme alskens ting

bort i sin smedje. Naar de var ude paa sine plyndringstog sammen, passede Akiman altid paa at stikke til sig alle de smykker og kostbarheder, de kunde komme over, og saa gjemte han dem i smedjen. Nu, Bari misundte ikke sin ven disse ting; men lidt underligt syntes han det var. Og endnu underligere var dette: at hver gang Bari havde gjort færdigt et nyt slags maskineri, saa vilde Akiman endelig laane det for at se nøiere paa det, og saa gjemte han det bort i smedjen, og det kom aldrig frem mere.

Saa var det en dag Bari sad og legte med sin dolk og glædede sig over, hvor blank den var.

„Den dolk kunde jeg have lyst til at eie," siger da Akiman; „giv mig den!"

„Det kan ikke være dit alvor," siger Bari; „du har jo selv foræret mig den for flere aar siden."

„Ja, men jeg har aldrig siden kunnet smede en saa haard dolk," siger Akiman.

„Ja ja, men nu faar du sandelig lade mig beholde den; den vil jeg ikke skille mig ved," siger Bari.

Et par dage efter dette savnede Bari sin dolk; han søgte overalt i sin hytte, men kunde ikke finde den. Han spurgte Naïda og Akiman, om de havde seet den, men nei.

Nu kunde Bari ikke blive kvit en styg mistanke; og han begyndte at gruble meget og falde paa allehaande tanker.

Saa var det en dag, deres forraad var sluppet op, og Akiman vilde de skulde gaa ud og røve.

„Jeg begynder at blive kjed dette røveri nu," siger da Bari; „jeg har faat væmmelse for det."

„Hvordan vil du klare dig her oppe paa vilde fjeldet, naar du ikke vil røve?" spørger Akiman og smiler haanligt.

„Det ved jeg ikke," svarer Bari. „Men der er noget lumpent i dette, at vi overfalder og plyndrer de smaa troldmænd, som er alene, eller har faa kamerater; men de store troldmænd, som har fuldt af soldater med sig, maa vi lade passere."

„Hvad er lumpent?" siger da Akiman. „Er det ene mere lumpent end det andet? Er da ikke hele landet Uko fuldt af lumpenhed? Har du ikke selv lært og forklaret mig, at der er ingen retfærdighed til? Hvorfor er kongen i Uko fuldkommen vis og retfærdig og — usynlig? Jo, fordi han slet ikke er til. Løgn og humbug er det altsammen, kongen i Uko og marmortaarnet og kikkerten og det hele!"

„Ja," siger Bari og sukker tungt, „alt det der har jeg sagt, det er sandt. Jeg kunde ikke forstaa, og forstaar det ikke heller den dag idag, hvor-

ledes bedragere og troldmænd kan faa lov til at være embedsmænd, hvis der virkelig var en vis og retfærdig konge, som kunde se ind i alle menneskers hjerter. Jeg forstaar det ikke. Men en underlig gaade er det."

Dermed endte den samtale. Og de gik afsted for at røve. Men Bari gik med et tungt hjerte

Da de kom tilbage fra det røvertog, gik Bari ind i sin hytte og satte sig for at hvile. Men Naïda havde ikke mange ord at sige ham til velkomst, og straks efter gik hun hen til Akiman i smedjen.

Bari sad og ventede paa hende hele dagen. Han tænkte: nu kommer hun vel snart tilbage. Men hun kom ikke tilbage. Som han sad der, ensom i hytten, faldt der mange tunge tanker over ham, og mange dybe tanker aabnede sig for ham, tanker som han aldrig før havde havt. Og han mindedes mange ord, som hans forældre havde sagt ham, da han var liden, og mange vers, som de havde ladet ham lære udenad; og pludselig syntes han, at alle disse ord og alle disse vers havde faaet en helt ny mening.

Et af disse vers lød saaledes:

„Vil du se den usynlige, saa søg i din egen sjæl."

Dette vers havde han aldrig forstaaet før. Men nu var det ligesom der gik et lys op for ham.

Saadan sad han og tænkte og grublede, indtil mørket faldt paa. Endnu var Naïda ikke kommen. Saa gik han hen i smedjen til Akiman. Der fandt han ogsaa Naïda, og spurgte, om hun ikke vilde komme tilbage til ham.

„Det er umuligt," svarer Naïda; „Akiman har forhekset mig, og jeg maa blive hos ham."

Og da Bari gjorde flere spørgsmaal til hende, sagde hun:

„Jeg er bange for dig. Du plager mig. Lad mig være i fred."

Og dermed løb hun bag Akimans ryg for at søge beskyttelse.

Nu saa Bari, ved det røde, flakkende skin fra ilden, at der blinkede noget i Akimans belte. Det var dolken! Han skammede sig altsaa ikke for at vise, at han havde stjaalet den! Bari blev saa skamfuld paa sin vens vegne, at han vendte sig bort og vilde ikke se Akiman i ansigtet.

Saa siger han:

„Har du da ganske glemt, Akiman, at vi har været venner, siden vi var smaa, og at vi har blandet blod sammen og svoret hinanden evigt broderskab, at vi vilde være hinanden tro i hele livet, vaage over hinandens velfærd, forsvare hinanden i alt og aldrig strides med hinanden? Og hvilken troskab er det du nu har vist mig?"

„Jo," svarer Akiman, „jeg husker godt det du der taler om. Og husker du, hvem det var som skrev broderskabsdokumentet? Ohampa,

den store bedrager og troldmand! I den saakaldte „usynliges“ navn! Jojo, det var et bindende dokument. En bedrager. I dens navn, som bare er løgn og humbug. Du taler om troskab. Hvad er troskab? Løgn og humbug. Løgn og humbug.“

Saa tier de begge en stund. Og der er ganske stille i smedjen. Kun veden knitrer paa ilden.

Saa siger Akiman videre:

„Alt det der har du selv lært mig og forklaret mig.“

Saa tager Bari til orde:

„Ja, det er sandt, Akiman, jeg har sagt saa. Men nu tror jeg, at vi har taget feil. Naar det gaar os galt, er det kanske ikke bare troldmændenes skyld; det er kanske ogsaa vor egen skyld. Og kanske er vi en slags troldmænd allesammen.“

„Hvad mener du med det?“ spørger Akiman.

„Har du kanske ikke forhekset Naïda?“ siger Bari.

„Godt,“ svarer da Akiman, „lad os da være troldmænd. Det er vel det, vi skal være.“

„Nei,“ siger Bari, „jeg tror ikke det er det, vi skal være; for nu tror jeg, at den usynlige er til.“

Da ler Akiman høit og siger:

„Saa merker jeg, at du har taget skade paa din forstand. Saa er det bedst, du gaar ned i lavlandet igjen.“

„Det vil jeg ogsaa gjøre,“ svarer Bari. Og dermed gik han. Men hans ryg var bøiet. Hans hoved ludede mod jorden. Og hans haar var blevet hvidt.

*
* *

En kort tid efter dette blev der en stor bevægelse blandt alle trompetere i landet Uko, baade de fast ansatte og de saakaldte løse. De skyndte sig og løb og red, som om det gjaldt livet; thi det gjaldt at være den første til at trompete ud en stor nyhed. Det meste af, hvad de nu trompetede ud, var tøv, som de selv havde lavet.

Men saa meget var sandt:

Den mand, som de havde kaldt Kunstner-Bari, var kommen tilbage igjen. Han var rigtignok saa forandret, at man knapt kunde kjende ham igjen. Men han havde meldt sig hos øvrigheden og angivet sig som den, der havde dræbt Ohampa og siden levet i bjergene som røver.

Dette var den kjærne af sandhed, hvorom trompeterne lavede sine forskjellige digtninger.

Men om Bari er videre at fortælle følgende:

Da han havde forklaret for retten grundene til, at han var bleven røver, og hvorfor han i hidsighed havde dræbt Ohampa, og da han nu

angrende var kommen og havde meldt sig selv, saa fandt dommeren, at han burde behandles naadigt; og skjønt han egentlig skulde være dømt til døden, fik han slippe med livsvarigt fængsel.

Han blev da hensat i et fangekammer, som havde en glug høit oppe under taget. Igjennem den glug kunde man se et lidet stykke blaa himmel.

Men da Bari havde været der nogen tid, opdagede han lidt efter lidt noget saa merkverdigt, at dette kammer syntes ham det bedste og fornøieligste opholdssted, han nogensinde havde havt.

Det var en underlig verden og et underligt land Bari levede i, — mon verden nogensinde senere har været ligesaa underlig? Troldmænd havde han levet blandt, underlige troldmænd, som kunde hekse frem alt, hvad de vilde. Trompetere havde han seet ride hinanden overende for at komme først. Embedsmænd havde hån seet med paafuglefjære baade paa maven og andre steder. Alt dette var nu mest af den fornøielige slags, som man ler af. Men saa havde han ogsaa seet ting, som var ligesaa vakre som de var underlige: solskin og stjerner og bjerge; snedække tinder, lange myrer og heier med blomstrende lyng, dybe, mørke skove og søer, som laa og drømte i maaneskin, medens trosten sang i birkelunden. Og mange andre underlige ting, som var stygge, ting deroppe i fjeldskaret, som han helst ikke vilde tænke paa.

Men alt dette var dog ingenting mod det underlige han saa gjennem gluggen oppe under taget i fangekammeret.

Naar man nemlig saa rigtig længe ud gjennem den glug, saa opdagede man, at her havde man udsigt til det slot, hvori kongen af Uko boede. Ingen andre vidste noget om denne udsigt, ikke engang fangevogteren, som kom her daglig. Men Bari havde jo skjærpet sit syn oppe i bjergene; og siden havde han stirret og stirret saa længe ud af den gluggen. Jo længere han saa paa det, desto tydeligere blev hele slottet for ham, især marmortaarnet, hvori kikkerten var. Og der var en herlighed og en rigdom, som gik over al forstand.

Her i fangekammeret sad Bari længe. Men en dag kom der bud til ham fra selve kongen i Uko. Han var bleven udnævnt til embedsmand i kongens marmorslot. Saa maatte fængselsdøren aabne sig for ham. Og saa fik han se den usynlige. Men da var Bari ogsaa selv bleven usynlig for indbyggerne i Uko.

Hvorledes det gik Akiman og Naïda, ved vi ikke saa nøie. Nogle siger, at de blev oppe i bjergene og levede af røveri resten af sine dage. Andre fortæller, at de røvede en guldstav fra en troldmand, og flyttede ned i lavlandet, og levede der som høiagtede næringsdrivende til sine dages ende i megen glans og herlighed.

Dr. H. C. Hansen.

Forskjellige meddelelser.

— *Briller.* „I sammenligning med briller maa selv teleskoper og mikroskoper kaldes unyttige ting," siger en engelsk naturforsker, og man kan tillægge, at de trygt tør maale sig med nutidens mest epokegjørende opfindelser i vigtighed. Men spørger man, hvem vi skylder opfindelsen af dette velsignelsesrige instrument, saa giver optikens historie os ikke noget helt tilfredsstillende svar. Den antike tid kjendte ikke briller, og om man vel kan tænke sig, at nærsynthed ikke var saa almindelig dengang som nu, saa har de gamle grækere og romeres øine saalidt som andre dødeliges været hævet over den lov, at de med alderen taber sin evne til at se tydeligt mindre gjenstande nær ved. Selv om de altsaa ikke havde saa stor brug for den konkave (indhulede) linse som vi, saa trængte de vistnok i lige høi grad den konvexe (udbuede).

Plinius fortæller som bekjendt, at keiser Nero pleiede at betragte gladiatorkampene gjennem en sleben krystal. Men det er rimeligt at tænke sig, at denne har været farvet og været brugt blot for at se skuespillet i en slags magisk glans. Intet giver sikker formodning om, at kunsten at slibe krystaller saaledes, at de enten forstørrer eller formindsker, var bekjendt i oldtiden.

Ordet *brille* er enten afledet af *bertyll* (navnet paa en ædelsten) eller maaske snarere af *pariglia* (par) — i ældre skrifter kaldes de ofte *pariller*.

Henimod slutningen af det 13de aarhundrede var de kjendt og allerede i begyndelsen af det 14de aarhundrede i almindelig brug.

En krønike fra klosteret *Santa Catharina* i Pisa melder om en munk ved navn Alessandro della Spina, som forstod at tage efter alt det, som han saa af fremmed arbeide. Saaledes saa han ogsaa linserne hos opfinderen, og da denne ikke vilde lære ham, hvorledes de skulde slibes, saa prøvede han selv at gjøre det, og omsider lykkedes det for ham. Men hvem var den anden, som holdt sin kunst hemmelig? Man fandt senere hans navn paa et gravmæle i Santa Maria Maggiore i Florens; gravskriften lyder saaledes: „Her hviler Salvino di Armato degli Armati fra Florens, brillernes opfinder. Gud tilgive ham hans synder. A. D. 1317." Stort ry eller gods vandt hverken denne eller den lille pisanske munk ved opfindelsen. Den berømte fransiscaner *Rogerus Baco*, der efter folketroen drev heksekunster i forbund med djævelen, slibte sig et fortryllet glas, hvorigjennem det lille blev stort og det fjerne nær og sol, maane og stjerner trukket ned af himmelen. Dette glas førte ham i fængsel, hvor han hensmægtede resten af sit liv, som saa mangen anden, der har villet aabenbare naturens undre for en umoden slegt. Baco synes at have gjort sin opfindelse uafhængig af den omtalte florentiner, og han har ikke, som denne, anvendt den til konstruktion af briller. For at gjøre det, maatte man i nogen grad give afkald paa linsens forstørrelseskraft, man maatte slibe glas med større brændvidde. Selve teorien for brilleglasset skylder vi ingen ringere end selve den store astronom Kepler, som fremsatte den i aaret 1604 i sine *Paralipomena ad Vitellionem.*

nk.

Nordiske tidsskrifter.

Samtiden. — Januar 1898. — *Gerhard Munthe:* Kunstværdier; *Dr. Alfred Eriksen:* Hvad er dog et menneskes sjæl?; *Ad van Bever:* Brev fra Paris; *Leo Tolstoy:* Hvad er kunst?; *Jac. Ahrenberg:* Minder fra Thessalien og Makedonien.

Finsk tidskrift. — Februar 1898. — *Oskar Montelius:* När kommo svenskarna til Finland?; *Arvid Mørne:* Tre dikter; *M. G. Schybergson:* Gustaf III; *Nenne Moberg:* Sorg; *R. F. v. Willebrand:* Tavaststjernas Laureatus; osv.

For kirke og kultur. — Februar 1898. — *Wallinder:* Ur Sverges moderna skönlitteratur; *Chr. Bruun:* Tilsvar til A. S.; *Dr. Max Nordau:* Jødernes nuværende tilstand; *Doris Rein:* Individualisme og materialisme; *Thv. Klaveness:* Morgenbladet; osv.

Redaktionen har uheldigvis glemt at anmerke, at Gustaf Frødings digt i forrige hefte var oversat af fru Anna Forsberg.

Notitser.

— *Thorvaldsen dømt umoralsk af en chilensisk dommer.* — I Valparaiso er nylig en kunsthandler dømt til fængsel og pengebøde, fordi han i sit udstillingsvindu havde stillet Thorvaldsens „De tre gratier“. Radikale blade gjør sig meget lystige over dommerens, Dominguez', manglende kunstsans.

— Det tyske sprog taber stadig terræn. I Ungarn og Bøhmen drives det ud. Og i det nye store tyske kolonirige vinder det heller ikke større fremgang end kolonisationen selv. Sagen er, at de tyske emigranter foretrækker at slaa sig ned i britiske kolonier eller næsten under hvilketsomhelst flag heller end fædrelandets.

— Tsaren har adlet to polske operasangere.

— *Brød af sagmug* har en bager ved navn Fessat i Havre i længere tid drevet det med at lave. Han kjøbte i Paris uhyre mængder sagmug; lod det male fint i en mølle, blandede det med mel og bager deraf brød. Da han solgte sine „brød“ et par centimes billigere end andre bagere, gjorde han udmerkede forretninger i byen og erhvervede sig en formue paa 1 million. Fra departementet Eure har han alene i et aar hentet 500 vognlæs sagmug. Fængslet er nu blevet resultatet af denne storartede virksomhed.

— De internationale avisers land er de Forenede Stater. Her udkommer 19,582 aviser og tidsskrifter paa engelsk, 741 paa tysk, 73 paa norsk og dansk, 65 paa svensk, 56 paa spansk, 51 paa fransk, 25 paa italiensk, 18 paa hollandsk, 13 paa hebraisk, samt 4—1 paa kinesisk, islandsk, finsk, russisk, latin, græsk, arabisk og japansk. Et ganske smukt antal, naar alt lægges sammen.

— En model til Babels taarn er konstrueret paa grundlag af englænderen Rawlinsons forskninger. Modellen befinder sig nu i Washington. Man forbinder jo i almindelighed med Babels taarn en forestilling om vældige dimensioner; men taarnet har efter denne model i virkeligheden kun en grundflade af 272 □ fod og en høide af kun 176 fod.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: H. TAMBS LYCHE.

BIND XI. 15. APRIL 1898. HEFTE 7.

Fra Honkong til Peking.

(Efter M. von Brandt i „*Westermanns Monatshefte*“).

Allerede i en time har øerne foran Honkong været i sigte, og ombord paa damperen, som efter næsten en maaneds reise nærmer sig Østasiens største handelsstad, hersker den uro og tummel, som bestandig begynder lige før et skibs ankomst i havn. Og her ombord er det specielt livligt; thi for de fleste passagerer er Honkong reisens endepunkt, hvor venner og familie venter dem, og det vante liv med arbeide og adspredelser begynder igjen. Andre forlader der den kinesiske linje og stiger ombord paa et af de mindre dampskibe, som gaar til Japan. Men ogsaa den, som skal fortsætte med den store damper til Shanghai, sætter første gangs ankomst til Honkong i en eiendommelig spænding. Her sætter man endelig foden paa det hemmelighedsfulde riges jord, haarpiskens, theens og silkens land, her

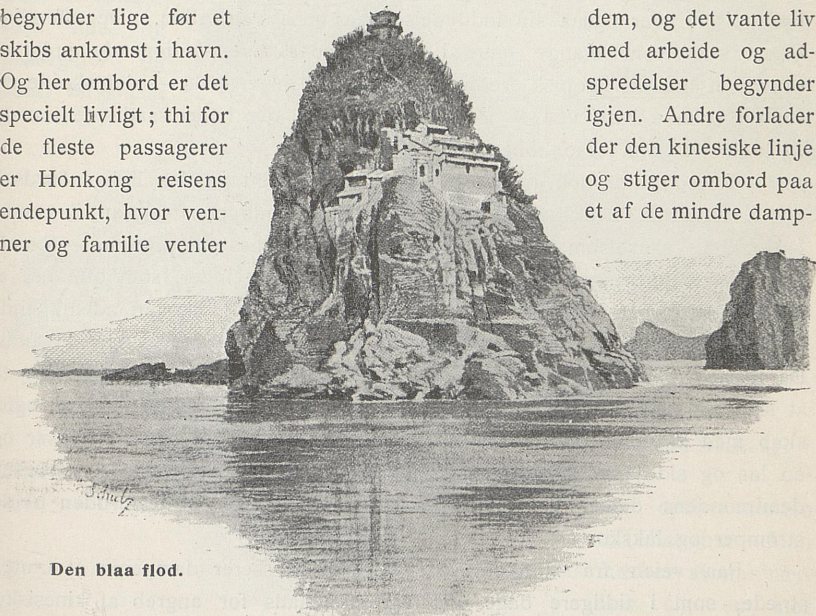

Den blaa flod.

skal man faa se beboerne i deres daglige liv paa hjemlig grund. Honkong giver nemlig rigelig anledning til at iagttage ægte kinesisk liv. Forlader man de brede gader med de paladsagtige bygninger ved Praya, hvor kinesere og europæere færdes om hverandre, og trænger man gjennem de smale gader og stræder ind i de indfødtes kvarterer, saa minder stanken en paa den aller eftertrykkeligste maade om, at man er i den by, hvor Pesten for nogle faa aar siden havde opslaaet sit hovedkvarter, og hvorfra den udskibede sine baciller til Indien. Kineserne har saa smaa fordringer til huslige bekvemmeligheder, at de kan stuve sig mængdevis sammen i kot, hvor europæere ikke vilde faa pusterum. I det egentlige Kina — Kanton undtagen — merker man mindre til ulemperne ved denne vane; der har nemlig de fleste huse blot et stokverk, og saavel de fattiges som de riges huse ligger frit omkring indre, aabne gaardsrum. I udlandet derimod eller i de fremmedes Kina som i Honkong, hvor grunden er dyr og husene maa bygges i mange stokverk, udvikler der sig tilstande, som endog for øienvidner er utrolige.

Den fugtige varme, som giver alle sygdomspirer de bedste vækstbetingelser, øver ogsaa sin indflydelse paa øens vegetation. De offentlige haver saavelsom mange mere i udkanterne af byen beliggende gader er overgroet med en tropisk frodig plantevækst; ingensteds — det skulde da være i enkelte byer ved Rivieraen — falbydes der heller saadanne masser af blomster som i Honkong.

Morsomt for den nyankomne er det at iagttage den livlige færdsel, der i Honkong, som i alle kinesiske kyst- og flodbyer, foregaar til vands. I Honkong saavelsom i Kanton og Shanghai, roes *sampanerne* — baade for personbefordringen — næsten udelukkende af kvinder, som ofte har et barn bundet paa ryggen. I Kanton hører baadbefolkningen udelukkende til en bestemt kaste, levningerne af et folk, som kineserne trængte tilvands. De fører en pariaeksistens, og lige til 1730 fik de overhoved ikke lov til at slaa sig ned paa landjorden; endnu forbyder loven dem at indgaa ægteskab med kinesere. Kvinderne af denne baadkaste er klædt i bukser og en løs og sid jakke af mørkebrun eller sort glanskattun. Saaledes er ogsaa demimondens damer i Honkong antrukne; men de har desforuden hvide strømper og laksko.

Paa veien fra Honkong til Shanghai passerer damperen et trangt stræde, som i tidligere dage ofte var skueplads for angreb af kinesiske dsjunker — piratfartøier; det er strædet ved Formosa. Det har endnu et slet ry for sydvestmonsunen, som ofte gjør denne sidste del af reisen til den utaaleligste for mindre sjøsterke passagerer.

Ved mundingen af Yangtse slippes ankeret. Den venstre flodbred ligner nu i foraaret en fin rosenrød blonde, thi alle de smaa frugttræer

staar i overvældende blomsterflor. Paa den høire bred ligger den lille by Wusung, støttet op til et tilsyneladende uendelig langt kinesisk kystbatteri. Bag befæstningslinjen ligger de saakaldte disciplinerede kinesiske troppers leir; disse tropper staar under generalguvernøren i Nanking, og det er prøiserne, som har disciplineret dem. Fra Wusung fører en jernbane over Shanghai til Suchau, hvorfra den i tidens løb skal føres videre til Nanking, hvor den saa maaske engang vil støde til linjen fra Hankau eller Peking.

En halv time efterat ankeret er faldt, lægger en liden flodbaad til damperens side, og passagerer og varer føres paa den opover floden til Shanghai. Man mærker, at man nærmer sig en stor fabrikby; høie skorstene rager op i luften; der er en mængde bomuldsspinderier, papir- og glasvarefabriker, som for fremmed og kinesisk kapital er opført under fremmed ledelse, forat de europæiske kapitalister kan høste fordel af den lave kinesiske arbeidsløn.

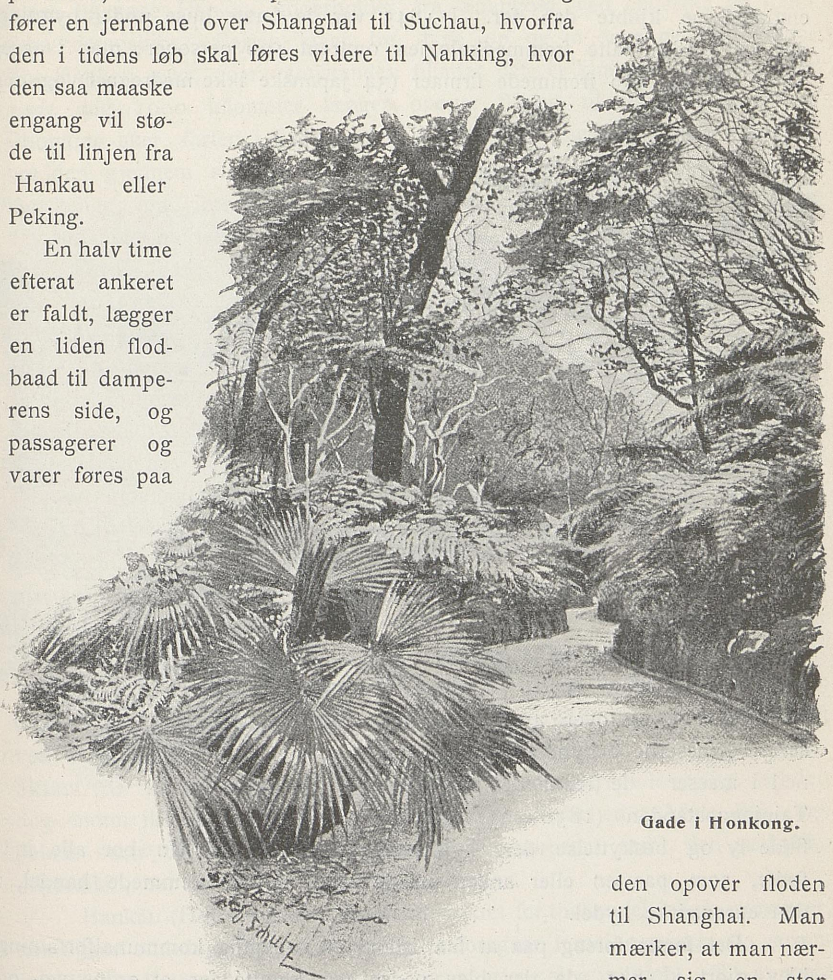

Gade i Honkong.

Shanghai leverer en interessant maalestok for engelske kjøbmænds energi og arbeidskraft. Den 17. november 1843 blev denne by aabnet for den fremmede handel. Den del af byen, hvor det europæiske kvarter nu ligger, var dengang en eneste ubeboelig sump. Kineserne solgte den dyrt til de fremmede, men dens værdi er nu det hundrededobbelte af, hvad englænderne kjøbte den for. I 1845 var de første huse under bygning der, og i 1849 talte fremmedkolonien omtrent 100 personer; men i aaret 1855 var der 569 fremmede firmaer (34 japanske ikke medregnet) og der

Den kinesiske mur.

boede i den bydel, der var skudt op af den øde sump, 9422 europæere, 669 japanere og over 400,000 kinesere. Kineserne begyndte at slaa sig ned i masser i de fremmedes by under Taipingopstanden (1850—65) for at finde ly og beskyttelse der, hvilket de ogsaa fandt. Nu bor alle indfødte, som paa en eller anden maade lever af den fremmede handel, i den europæiske bydel.

Det første forsøg paa at faa istand en ordentlig kommunalforfatning blev gjort i 1845, da der blev nedsat en komité for at ordne vei- og bryggevæsenet. Den første borgermester, hvis fireogtyvende efterfølger nu er ved roret, begyndte sin virksomhed i 1854, og en af hans første foranstaltninger var at indsætte et ordentligt politikorps, som nu udgjøres af omtrent 500 europæiske, indiske og kinesiske konstabler. Desforuden findes der et korps frivillige paa ca. 300 mand. Byens aarsbudget beløber sig

til over 400 millioner kroner; gaderne er i udmerket god stand og oplys med gas og elektricitet; slagterier og melkeboder staar under offentlig kontrol som i de europæiske byer, og der findes en mængde fortræffelig indrettede skoler og instituter samt flere gode hospitaler.

Forbindelsen med den 1100 kilometer længere oppe ved Yangtsefloden liggende Hankau underholdes fra Shanghai ved engelske og kinesiske dampskibe. Reisen tager tre dage op og to dage ned strømmen. Fra Hankau gaar, naar vandstanden tillader det, et kinesisk dampskib hver 14de dag 1000 kilometer længer opover floden til Ichang; derfra til Chunking sker farten i fladbundede baade, som med stor møie hales fra bredden gjennem strømhvirvlerne. Vandforholdene paa Yangtse er meget vanskelige; om vinteren er der lidet vand i floden, og om sommeren stiger det saa høit, at det ofte oversvømmer de byer, der ligger ved bredden.

Farten paa Yangtse opover til Hankau er den smukkeste udflugt, man kan foretage fra Shanghai. Damperne er hurtiggaaende og bekvemt indrettede, maden ombord bestandig fortræffelig. Man sidder i gode lænestole paa dækket og lader landskabet til høire og venstre glide forbi sig. Yangtse fortjener navn af „den blaa flod". Selv ikke paa de klareste og roligste fjeldvand har jeg seet en saa tydelig og smuk gjenspeiling. Af de forbiglidende dsjunker speilede hvert stykke træ sig, hver bevægelse af folkene gjengaves af flodspeilet. I det nedre løb er Yangtse's bredder ganske flade; først ved Chinkiang, hvor keiserkanalen munder ud i floden, begynder den høire bred at hæve sig til skrænter. De med templer, marmorterrasser og pagoder bedækkede sølv- og guldøer, de over høiene henklatrende bymure om Chinkiang og de tusener master ved begge mundinger af kanalen danner et henrivende og uforglemmeligt billede.

Nanking imponerer besøgeren ved sin uhyre udstrækning og lange mure, som forresten er blevet grundig skamferede under Taipingkrigen; ved den leilighed blev ogsaa byens berømte porcelænstaarn lagt i ruiner. Skjønt de kinesiske tropper gjenerobrede byen allerede i 1864, er den dog endnu ikke kommet til sin gamle glans og værdighed. Af det keiserlige palads staar der blot igjen fem smale marmorbroer samt den saakaldte „dyreallé", der førte til en ødelagt keisergrav.

Hankau (Han's munding) er midtpunktet for thehandelen i de provinser, der ligger omkring Yangtse. Markedet foregaar i mai og juni; da strømmer thehandlere og thesmagere did for at gjøre sine indkjøb. Til at være thesmager kræves der endnu finere tunge end til at være vinkjender, og de folk, som af femti kopper forskjellig the, som sættes foran dem, kan smage ud den bedste, er mange penge værd, og de tjener ogsaa mange penge.

Tidligere var Hankau en af hovedpladsene for den engelske thehandel;

men siden Ceylon- og Assam-the er bleven indført paa Londonermarkedet, er Rusland den største kjøber; russiske handelsmænd eier ogsaa fabriker i Hankau, hvor de forskjellige thesorter tilberedes og indpakkes for udførselen til Sibirien og Rusland. Af 904,170 picul paa 60 kilogram hver, der i 1896 indførtes i Rusland fra Hankau, gik 169,000 sjøveien til Odessa, 86,000 til Vladivostok og 500,800 til Tientsin til videre befordring overland, medens blot 30,000 blev udskibet til London, hvortil for blot femten aar siden hovedmassen blev ført. Værdien af thehandelen i Hankau beløber sig til ca. 40 millioner kroner om aaret.

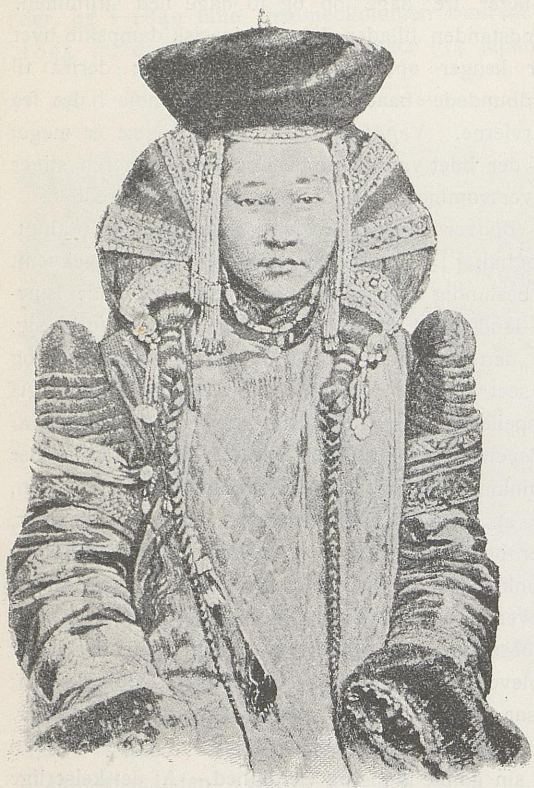

Fornem mongolerinde.

Farten fra Shanghai til Tientsin er som oftest rig paa ubehageligheder. Paa det gule hav ruller damperne ordentlig, og den tætte taage, der er almindelig om vaaren og sommeren, bereder baade mandskab og passagerer forsinkelser og ulemper.

Tientsin, som siden 1860 har været aaben for den fremmede handel, bestaar af den indmurede egentlige by og af de store forstæder paa begge sider af Peiho. Den er som bekjendt Pekings sjøhavn og et knudepunkt for trafiken mellem hovedstaden og de ovenfor liggende dele af Mongoliet og Mansjuriet — og udenverdenen. Tientsin er tillige hovedpladsen for den russiske thehandel over Kiakta og Chang Kia Kau til Sibirien og Rusland. Theen kommer som nævnt med damper fra Hankau, omlades der i baade og føres til Tungchau, hvorfra den paa kameler fragtes gjennem Mongoliet til den russiske grænse.

Om Tientsins betydning som handelsstad faar man et begreb af antallet paa de dampskibe, som aarlig ind- og udklareres der. I 1896 var

det 1336 dampskibe, deraf halvparten kinesiske, paa ialt næsten halvanden million tons.

Den tyske forfatter beklager sig over, at tyskernes dampskibsfart paa Tientsin i de sidste aar har gaaet tilbage; af de 697 fremmede dampskibe i 1896 seilede blot 8 under tysk flag, medens antallet af de norske dampskibe, som ind- og udklareres der, stadig gaar frem. I 1891 var de norske dampskibe i Tientsin 6000 tons drægtigere end de tyske, men allerede i 1896 beløb nordmændenes overlegenhed sig til 37,000 tons.

Jernbanen mellem Tientsin og Peking er færdig og allerede aabnet for persontrafiken; paa den anden side af Tientsin er den færdig i en længde

Audiens hos keiseren.

af omtrent 60 kilometer forbi den store mur til Chung hau. Peking selv byder nok af interessante ting for den, som har tid og lyst til at streife om paa maafaa og iagttage livet paa gader og torve. Derimod vil den professionelle *globe-trotter,* der med reisebogen i haanden blot opsøger de foreskrevne offentlige bygninger, templerne og pagoderne og naturligvis den store mur, maaske finde sig mindre tilfreds.

Gadelivet i Peking er over enhver beskrivelse livligt, især i vintermaanederne, naar mongolerne kommer med sine karavaner til hovedstaden. Man møder da fuldt op af dem, tykke rødmussede piger og brune unge gutter, som ofte i sterk anløben tilstand føres af kinesiske bondefangere fra den ene samschu-bod til den anden. Alle bærer den samme dragt: støvler af rødt eller brunt læder, lange røde eller gule kjortler og pelshuer med øreklapper. Pigerne, der ligner vore egne bondepiger, bærer ofte tunge

sølvsmykker om halsen og i haaret. Hos de fornemmere er disse smykker rigt besat med koraller og turkiser, og hos de rigeste med perler. Den livligste færdsel udvikler sig i denne aarstid under det saakaldte „mongolermarked“, hvortil mongolerne fører med sine forskjellige handelsvarer: filttæpper, skind og huder, smør og vildt. Fasaner, raphøns, antiloper osv. bringer de med sig i stivfrossen tilstand. Lange rækker af kameler skrider gravitetisk gjennem gaderne, men ofte ser man ogsaa unge fornemme folk paa slanke raske ridekameler. Overalt hersker glæde og munterhed, og man kan se paa deres gode naive ansigter, hvordan de gaar op i hovedstadens glæder.

Man kan ikke tale om Peking uden at nævne selve Himlens søn, keiseren af Kina, ihvorvel denne selv for sine undersaatter næsten blot er en myte. Thi naar han forlader sit palads, saa maa alle vinduer og døre være lukkede ud til de gader, hvorigjennem han passerer, og ve den nysgjerrige, som vovede at trodse dette forbud. Af de fremmede faar blot medlemmerne af det diplomatiske korps se ham; under audiensen sidder han med benene over kors paa et bredt tronsæde bag et dækket thebord. Tilhøire og venstre for ham staar to opvartende kammerherrer, der gjerne er mansjuriske og mongolske prinser. Ceremoniellet er forresten omtrent det samme som ved en europæisk fyrstes modtagelse.

I Pekings omegn, paa den store slette, som beherskes af den keiserlige hovedstads vældige mure, ligger der en mængde templer og monumenter, hvoraf de fleste skriver sig fra det syvende og ottende aarhundrede af vor tidsregning. Merkværdigst blandt disse mindesmerker er de tretten grave for keisere af dynastiet Ming; op til disse gravtempler fører en allé med fire og tyve stenbilleder af dyr og tolv af mennesker. Ikke langt derfra ligger ruinerne af sommerpaladset Yuen ming yuen — „de smilende haver“, som den engelske armé ødelagde i 1860. *nk.*

Var Napoleon epileptiker?

(Efter **Cesare Lombroso** i „*Rivista d'Italia*“).

Den italienske læge Cesare Lombroso har opstillet den teori, at geni næsten altid er forbundet med epilepsi, det vil sige ikke netop den legemlige sygdom, men ogsaa den aandelige epilepsi, der ytrer sig ved momentant tab af bevidstheden eller ved umaadelig, paralyserende heftighed.

Som et slaaende bevis paa denne teorie nævner han Napoleon den store, der efter hans mening aflagde mange beviser paa, at han saavel

legemlig som aandelig maatte henregnes til epileptikernes tal. Vi gjengiver Lombrosos artikel med adskilligt forbehold ligeoverfor hans behandling af „geniet og forbryderen Napoleon“.

Det er almindelig bekjendt, at epilepsi hyppig arves fra fordrukne forældre. Napoleon har selv erkjendt, at hans fader var hengiven til drik. Carlo Bonaparte var en begavet mand, men en intrigant, der manglede moralsk følelse; saaledes forlod han troløst Paoli, Korsikas frihedshelt, hvis ven og tilhænger han havde været, og gik over til det fiendtlige parti, idet han sluttede sig til den franske regjering. Om Napoleons øvrige slegt er bekjendt, at hans søstre, — specielt Pauline, gift med en italiensk fyrste Camillo Borghese, — var damer af meget frie sæder. Hans broder Lucien var gjerrig, egoistisk og meget sanselig. Moderen derimod, Maria Lätitia Ramolino var af en alvorlig karakter, intelligent og beslutsom.

Hos epileptikere forekommer i det ydre mange degenerative uregelmæssigheder, saadanne manglede heller ikke i Napoleons udseende. Forfatteren fremhæver særlig den udsædvanlig store underkjæve, de fremstaaende kindben og det kummerlige skjæg. Napoleon var liden af vekst, omtrent 1.59 m., han maalte derimod hele 1.67 m. mellem fingerspidserne. Efter hovedformen hørte han til de saakaldte mesokefaler (hjerneskallens bredde 74—78 pct. af længden).

Han havde uhyre følsomme nerver; han beklagede sig saaledes ofte over lugt, som ingen anden var istand til at opdage, og lod helt til juni maaned sit værelse og sin seng daglig opvarme. Han var til overmaal i besiddelse af, hvad Lombroso kalder „meteorisk sensibilitet,“ at han paa forhaand kunde forudsige veirforandringer og led meget derunder, især paa tørre dage.

Som alle epileptikere led han af ufrivillige muskeltrækninger, især naar han var ophidset. Naar han kom i raseri over et eller andet, fik han altid krampe i læggen. Naar han var optaget af store planer, trak han den høiere skulder i veiret og fordreiede den høire arm. Hans ufrivillige tyggebevægelser var vel kjendt for hans omgivelser. Som gut blev han engang paa skolen for ulydighed idømt den straf at spise sit maaltid knælende iført en grov striedragt, men han fik et saa voldsomt anfald af krampe, at straffen maatte indstilles.

Constant fortæller i sine memoirer, at han engang saa keiseren vride sig i sengen plaget af mareridt og snappende efter veiret; man forsøgte at vække ham, og da det endelig lykkedes, fortalte han, at han havde følt en bjørn ligge over sig med kløerne borende i sit kjød. — Talleyrand ledsagede i 1805 keiseren til Strassburg; der saa han ham en dag efter middagen gaa ind i Josefines værelse ganske rolig; et øieblik efter kom han styrtende ud, greb ham ved armen, drog ham ind i e

tilstødende værelse, hvor han som død sank sammen for hans fødder. „Anfaldet varede et kvarter; derpaa begyndte han at tale, paalagde mig taushed, klædte sig om og var en halv time efter paa veien til Carlsruhe, som om intet var hændt.“ Som mange epileptikere havde han en svag puls, 48 slag i minutet og senere 60.

Hans anfald af aandelig lammelse drog ofte meget skjæbnesvangre følger efter sig baade for ham og Frankrige. Wolseley fortæller, at ved Borodino strandede en strategisk glimrende plan udelukkende paa hans pludselige svækkelse i energi og handlekraft; han følte sig ude af stand til at fatte nogensomhelst beslutning, saa at seiren forspildtes, fordi han undlod at give sine reservetropper den aftalte besked om, hvorvidt de skulde forfølge russerne eller ei.

Forfatteren citerer derpaa en del udtalelser af Napoleon for at bevise sin paastand om, at han, som mange epileptikere, manglede moralsk følelse. Da han i Dresden underholdt sig med Metternich, og denne bemerkede, at den sidste krig havde kostet ham 200,000 mennesker, svarede Napoleon. „Hvad er vel 200,000 mennesker for mig.“ Da han vendte hjem fra sine umaadelige nederlag i Rusland, lød den officielle bulletin: „Keiserens sundhedstilstand har aldrig været bedre.“ End ikke en asiatisk despot vilde have tilladt sig et saadant udtryk. Madame de Remusat fortæller i sine memoirer, at Napoleon i en samtale med Josefine bemerkede: „Jeg er ikke et menneske som andre; moralens love kan ikke gjælde for mig.“ Efter Taines beretning skal han til biskopen af Gent, der for sin samvittigheds skyld negtede at aflægge en ed, der stred mod sandheden, have ytret: „Samvittigheden er noget tøv!“

Videre tager Lombroso Napoleons velkjendte kynisme og grænseløse egoisme som beviser paa epileptikerens karakter. Efter Taine anfører han, hvorledes han paa de store fester blandede sig ind mellem de dansendes rækker, tiltalte damerne med usømmelige ord, trængte sig ind i privatlivets fred og røbede endog bagefter for keiserinden de gunstbevisninger, der mer eller mindre frivillig blev ham tilstaaet. Ligesaa hensynsløst optraadte han overfor udenlandske suveræner; han afslører deres virkelige eller foregivne kjærlighedsintriger i sine proklamationer og breve. Bulletinerne efter slaget ved Jena beskylder uden omsvøb dronning Louise for at staa i kjærlighedsforhold til keiser Aleksander af Rusland. Hans umaadelige egoisme viste sig bedst i Egypten og Rusland, da han lod armeen, der udelukkende var henvist til ham, i stikken for at redde sig selv; og naar han hævede sine brødre, slegtninge og generaler til de høieste stillinger, saa skeede det blot for at have villige redskaber, der kunde kaste hans magts straaler langt udover.

„For at holde saa voldsomme og forskjelligartede lidenskaber i lige-

vegt i det praktiske liv," siger Taine, „trængtes der en umaadelig kraft, og denne kraft fandt Napoleon i egoismen, ikke den dorske, men den virksomme egoisme, der er udviklet til det punkt, at den kan skabe et ubegrænset jeg, der indenfor sit magtomraade ikke kan taale nogen eksistens, der ikke vil være dens villige verktøi. Denne egoisme fandtes allerede i sin første begyndelse hos gutten, der var umulig at styre, fuldstændig blottet som han var for alt det, der heder skrupler og samvittighedsnag; han taalte ingen rival ved siden af sig, slog den, som ikke hyldede ham, og anklagede siden sine ofre for, at de havde slaaet ham. Han betragter verden som et lækkert maaltid, tilberedt for alle; det gjælder blot at have to lange arme at gribe dygtig til med, og saa lade de andre faa det, som bliver tilovers. Egoismen gjenspeiler sig i hans herskesyge, der bringer ham til at glemme alt. Han betænker sig ikke paa at sammenligne Frankrige med en elskerinde, som man maa benytte paa den bedste maade. Det er ikke nok for ham, at en embedsmand er flink og ivrig, han maa ingen kritik have og tilhøre ham med legeme og sjæl; i den uskyldigste bemerkning aner han en sammensværgelse eller et attentat mod hans majestæt. Af sine embedsmænd fordrer han alleslags tjenester, ligefra forfalskningen af de østerrigske og russiske banknoter i aaret 1809 og 1812 til planen om en helvedesmaskine mod Bourbonerne i aaret 1814.

Videre siger Taine om Napoleon: „Napoleon var vistnok ikke den første, der sit hele liv igjennem ikke gjorde andet end at øve vold mod andre mennesker, andre har gjort det samme, men enten af hensyn til nationen eller til regjeringen. Istedenfor at underordne sin personlighed under staten, stillede Napoleon sig over denne. Han bryder sig ikke om, hvad der skal komme, han foretrækker nutiden for fremtiden („om min efterfølger er en dumrian, bliver det hans egen skade"). Han gjorde pressen i saa høi grad til en slave af censuren, at statistiske eller nationaløkonomiske verker ikke turde udgives, hvis de syntes at betvile hans ufeilbarlighed."

Et andet bevis paa hans epileptiske karakter, finder forfatteren, er hans voldsomme udbrud af heftighed. Hvis hans klæder ikke var tilstrækkelig børstede, kastede han dem uden betænkning i ilden. Han skrev ikke selv, men dikterede sine sekretærer, og ve den som ikke kunde følge ham, da brød han ud i skjældsord og forbandelser; alligevel var hans sekretærer glade, saalænge disse varede, fordi det var den eneste stund, de fik lov at hvile. Man fortæller, han engang gav marschall Berthier en ørefig, fordi han før tiden hilsede ham som Frankriges konge. Under fredsforhandlingerne med grev Coblenz sønderbrød han en kostbar vase og sagde: „Som denne vil jeg knuse monarkiet." Som gut frygtede han ingen og intet. Han mishandlede særlig sin broder Josef; engang

pryglede han ham ordentlig igjennem og bebreidede ham siden, at han ikke havde givet sig frivillig.

Hans intellegens var kjæmpemæssig; han besad en nervernes spændkraft som ingen anden, og hans arbeidsudholdenhed syntes alle utrolig. 10 til 12 timer sad han tilhest, sov neppe 4 timer om natten, og det ikke engang i ét træk, idet han vaagnede op ved hvert signal for straks efter at sovne ind. I Paris stod han ofte op natten efter en anstrengende arbeidsdag og begyndte at diktere sine sekretærer, der som skildvagter afløste hverandre til den lyse morgen, og det hele skeede med saa stor nøiagtighed, at han end ikke behøvede at læse det skrevne igjennem den følgende dag. Ligefra en forhandling med sine ministre kunde han gaa over til at modtage kunstnere og forfattere. „Alle de forskjellige kjendsgjerninger, som hans aand omfatter“, skriver Taine, „alle de ideer, som hans hjerne frembringer, synes at overskride al menneskelig evne.“

Men pludselig kunde han ogsaa blive som slagen af dump sløvhed, og han begaar de største feiltagelser, som f. eks. da han mod alles raad besluttede sig til felttoget mod Rusland. (!) I hans politik er der de mest besynderlige modsigelser, saaledes gjenindførte han den katolske kultus i Frankrige og tog siden paven tilfange; han negtede Madame Gerardin adgang til hoffet, fordi hun var en adskilt hustru og lod sig kort efter selv skille fra sin egen hustru; han erklærede med stolthed, at hans stamtavle begyndte med slaget ved Marengo, og dog optraadte han med al en konges pomp og pragt.

Et af hans besynderligste luner var hans lyst til at stifte ægteskaber. Han bragte en mængde saadanne istand baade blandt høie og lave. Under sit første ophold i Bologna giftede han sin portners datter med en af sine unge venner. Han bortgiftede sine brødre, sine søstre, sine nevøer, sine generaler, og om nogen afslog en af hans søstres haand, bød han hende straks til en anden, og ægteskabet fuldbyrdedes i løbet af de nærmeste dage. Ogsaa paa St. Helena vedblev han sin virksomhed som giftekniv, — her gik det især ud over hans kammertjenere, — og endog i hans testamente findes der anordnet et ægteskab mellem hertugen af Istrien og Duroc's datter, og for adskillige af generalerne og guvenørerne i hans stab.

Det blev fortalt, og det er en kjendsgjerning, at han troede paa „sin stjerne“, at han paa St. Helena blev skræmt af en komet, at han holdt fredagen for en ulykkesdag, at han bævede for Josefines liv, da engang dækglasset over hendes portræt gik isønder, og at han biede paa visse gunstige dage for sine slag.

Der viste sig hos ham de rudimentære former af „tvilesyge“, saa at han f. eks., selv om han red ind gjennem en by i spidsen for sin armé, maatte tælle vinduerne i alle de huse, han passerede.

Alle de eiendommeligheder, som i det forgaaende er anført ved Napoleon, antager forfatteren for ligesaa mange epileptiske symptomer, og han tillægger, at epilepsien muligens er det første biologiske grundlag for geniet. Isaafald maa vi altsaa være taknemmelige for denne velgjørende sygdom. *nk.*

Nietzsche i Bayreuth.

En forfatter i „*Revue des deux Mondes*“ skriver om den uenighed, der opstod mellem Wagner og Nietzsche, efterat den sidste havde overværet opførelsen af *Niebelungenring* i Bayreuth i 1876. De to store mænd havde ikke tidligere truffet hinanden personlig, men Nietzsche nærede en dyb beundring for Wagner og havde tilegnet ham sin første bog (*an meinem erhabenen Vorkämpfer*). Forfatteren mener, at Nietzsche drømte om ved Wagners hjælp at reformere Tyskland i Schopenhauers aand. Wagner skulde være kunstneren, iværksætteren, men Nietzsche profeten, den øverste lovgiver. Og sikkert er det, at Bayreuths hvirvlende Walhal ikke stemte overens med denne drøm. Uden entusiasme, skuffet, træt bivaaner Nietzsche de store scener i *Walküre*, *Siegfried* og *Götterdämmerung*, som han havde lovet sig saa megen glæde af. Med et svagt smil nævner han, at Wagner har sagt, han vil læse om igjen hele verdenshistorien, før han skriver sit næste digt *Parcifall*, — med et smil, der siger: „Det er kunstnernes illusion — de tror at give hele universet i sine fantasier, og saa giver de kun sig selv.“ Desuden kunde Nietzsche ikke forstaa, hedning som han var, at Wagner vilde behandle et kristent emne. Han ansaa det for hykleri og slaphed. Wagner paa sin side var indigneret og saaret over at finde sin discipel saa vranten og fortrædelig, forstod ikke hvorfor, og hvortil disse klager. „Fryd dig ved de nye guders sol!“

Forholdet mellem dem blev stadig kjøligere og endte med fuldstændigt fiendskab, idet Nietzsche to aar efter udgav en bog, hvori han brød med hele sin fortid.

Om Nietzsches ydre person skriver han: „Da jeg første gang talte med ham — det var netop det aar i Bayreuth — blev jeg slaaet af hans aands overlegenhed og det fremmedartede ved hans fysiognomi. En mægtig pande, kortklippet, ret opbørstet haar, fremspringende slaviske kindben. Den sterke nedhængende moustache, ansigtets dristige linjer vilde have givet ham udseendet af en kavalleriofficer i civil dragt, hvis det ikke havde været for noget paa samme tid frygtsomt og stolt i hans væsen. Den musikalske stemme, hans langsomme tale vidnede om hans kunstnerorganisme; hans gang var forsigtig og grundende, som en filosofs. Intet kunde være mere skuffende, end den tilsyneladende ro i hans udtryk. Det stirrende blik forraadte hans tankes smertelige arbeide. Det var paa samme tid en skarp iagttagers og en fanatisk sværmers blik. Denne dobbelte karakter gav ham noget uroligt og foruroligende, saameget mere som han altid syntes at være besat af en bestemt idé. Betroede han sine tanker til en, saa fugtedes hans blik af en drømmerisk blidhed, men snart antog han igjen

sit fiendtlige udtryk. Hele Nietzsches væsen havde denne fjernhed over sig; denne hemmelige tilslørede ringeagt, som ofte karakteriserer tankens aristokrater." Mme Salomé, som er en sjelden menneskekjender, siger om ham: „Hans øine synes at vogte over lønlige skatte. Deres blik er vendt indad; de reflekterer hans indre indtryk. Det er et blik, som søger hen til den menneskelige sjæls fjerne, uopklarede regioner. Under en livlig samtale kan disse øine glimte af lyn, men i hans mørke stunder taler ensomheden ud af dem med et dystert, truende udtryk — et udtryk som fra ukjendte dybder."

Malayerne.

(Efter dr. **Alb. Wirth** i „*Umschau*").

Ved den politiske udvikling i nutiden har den vaagnende nationalfølelse overalt været den mægtigste faktor. Den har spillet den overveiende rolle ved nydannelsen af det tyske rige, af Italien, Rumænien, Balkanstaterne og Transvaal, og den var udgangspunktet for alle de bitre stridigheder, som i den sidste tid har rystet Østerrige fra grunden af. Men nationalfølelsen bunder væsentlig i bevidstheden om at tilhøre den samme race; udforskningen af racernes oprindelse og samhør er derfor en af videnskabens vigtigste opgaver, hvis rigtige eller falske løsning griber direkte ind i det politiske liv.

Verdenspolitiken har i de sidste aar faaet sit tyngdepunkt i Østasien, og man vil lettere forstaa alle de interesser og lidenskaber, som der er med i spillet, naar man har sat sig ind i denne fjerne verdensdels temmelig forviklede raceforhold. Vi skal fremlægge i korte træk det vigtigste af vor kundskab om det mindst bekjendte af de østasiatiske folks oprindelse, sprog og ældre historie.

I kileskrifterne heder et fartøi *malahu*. At et folkenavn bruges til at betegne vedkommende folks mest karakteristiske frembringelse er ingen sjeldenhed. Imidlertid kan navnet *Malayalam* ogsaa komme af *male*, bjerg og *yal*, folk — og malayer altsaa betyder bjergbo. Kap Komorin var de gamle geografer bekjendt som Kap Male, hvor peperen gror. Madagaskar eller Malagaskar har sit navn af malayerne, hvoraf flere stammer allerede i de første kristne aarhundreder kom til den store ø.

Folkenavne er elastiske; de kan udstrække sig og atter trække sig sammen. *Tartarerne* var oprindelig en liden stamme i øst for Altaï, derpaa kom navnet saavel i kinesisk som i europæisk sprogbrug til at omfatte næsten det halve Asiens folkestammer for senere igjen blot at beholde en lokalt begrænset betydning. Folkenavne overdrages let. Fra Tiberbyen fløi romernavnet over hele Middelhavet, og frankernavnet paatvang sig

efterhaanden alle gallere, blev af Islams folk anvendt om alle kristne („ferenghi“) og anvendes nu i formen *falanku* af kineserne som fællesnavn paa alle vestens folk.

Malayernes navn var i begyndelsen udbredt over hele Forindien, Malakka og Madagaskar, men fra midten af det tolvte aarhundrede indskrænkede det sig til Nord-Sumatra og Singapur, hvor endnu det reneste malayisk har tilhuse, for atter at strække sig ud over det hele indiske og polynesiske arkipelagus.

Imidlertid skjelner man mellem tre malayiske folkegrupper: 1) Sumatra-malayer eller egentlige malayer paa Sumatra og Malakka 2) Malayerne paa Filipinerne, Java, Madagaskar (Hovaerne) og de polynesiske øgrupper (Maorierne). 3) Folkerester som negriter, igorroter, dajak, sulu osv., der ikke hører til malayisk race.

Malayerne var tilsyneladende lige fra begyndelsen et sjøfarende og handelsdrivende kystfolk. De havde sit hjem i Sydasien og hentede sin kultur fra alle sydasiatiske racer. Henimod 1500 f. Kr. begyndte de nordindiske folkeslags opbrud, idet de flygtede for de indtrængende ariere. Maaske rystet ved dette opbrud satte malayerne sig i bevægelse og trængte mod sydvest. Maaske har de først styret sin vandring mod Bagindien. Derfra tog de Øasien i besiddelse. I tiden fra ca. 1000 f. Kr. til 100 efter Kr. kløvedes de i flere grene, hvoraf den ene, den polynesiske, trængte videre syd.

Allerede i det andet aarhundrede efter Kristus kom hinduiske vikinger til Kambodja og snart derefter til Java og Sumatra og overalt udsaaede de sanskrit-indskrifter og indisk kultur. I denne tid var det, at hovastammen seilede mod vest til Madagaskar og grundede kolonier der, dog uden indtil den dag idag at have kunnet akklimatisere sig helt der. Maaske kom den vestlige gren af malayerne lige til guineakysten hvorfra de lyshudede gaadefulde „fulbefolk“ omkring 500 e. Kr. trængte erobrende frem i det vestlige Sudan. I fulbesproget har ialfald dr. Barth og andre lærde paastaaet at have fundet malayiske ordrødder.

Imidlertid kom polynesierne paa sine seiladser fra ø til ø lige til Formosa i nordost og lige til Samoa i sydost. Men allerede omkring 1400 e. Kr. var de naaet saalangt som til den fjerne Paaskeø. Dermed havde malayerne udbredt sig over 210 længdegrader d. v. s. videre over jordens overflade end noget folk før Amerikas opdagelse. Ca. 1450 naaede de dristige seilere til Ny Zeeland, 40 breddegrader søndenfor Æquator.

Ligesom paa Madagaskar saaledes er ogsaa i Øasien de fremtrængende malayer stødt paa raceforskjellige folk, med hvem de har maattet optage kampen om det politiske, kulturelle og sproglige overherredømme. I Australasien stødte de paa før-ariske, dels dravidiske dels bagindisk-tibetanske

blandingsfolk, endvidere paa negritos, papuanere og melanesiere, og endelig paa de allerlaveste skogmennesker som Ceylon's veda'er. Denne kulturkamp og sammensmeltningsprocess har fra Singapur til Fidjiøerne frembragt en uendelig forskjelligartet fylde af malayisk blod- og kulturblandning, skiftende fra land til land, fra gau til gau, fra landsby til landsby. Paa et sted gik en hel folkegruppe under i den fremskyllende erobrerbølge, paa et andet sted kom blot en kystrand under erobrernes herredømme. Paa et sted gik det gamle sprog helt tilgrunde, paa et andet sted visnede det langsommere eller vedblev at leve. Ofte gik det ogsaa omvendt: malayerne gik mere eller mindre op i urbefolkningen, navnlig i Papuasien og paa Fidji. Ofte er det vanskeligt at bestemme urbefolkningen, saa indviklet er problemet blevet ved alle de nuancerede bastarddannelser af sprog og legemsformer. Men det er nødvendigt at faa gjort det for at faa stillet i rigtig belysning alle de vigtige politiske, race- og kulturspørgsmaal blandt øfolkene i det Stille og det Indiske hav, som nu er bleven skuepladsen for kampen om verdensherredømmet.

Malayerne er en folkerig race, de tæller ca. 28 millioner mennesker, og at de i den sidste tid i Manila har ytret emancipationslyster, viser, at de begynder at føle sit rasefrændskab.

Lige fra de første aarhundreder af vor tidsregning har inderne, som nævnt, faret til Ceylon, Siam og Kambodja. Overalt byggede de prægtige *stupas*, og udbredte de buddhismen. I Bagindien stødte de sammen med den fremtrængende konfucianisme. Tillands naaede buddhistiske missionærer til Kina og Korea og nogle hundrede aar senere til Japan. Aar 400 e. Kr. begav kinesiske buddhister sig paa pilgrimsgang gjennem Bagindien til Magodha og Kasjmir og vendte sjøveien tilbage over Java.

Over den indiske kultur groede den arabiske. Tilvands og overland rykkede muhamedanerne ind i Østasien. I aaret 758 plyndrede araberne Kanton og trængte tillands gjennem Turkestan ind i Kina. I aaret 877 blev 120,000 arabere, jøder og kristne ombragt ved en opstand i Hangtsjau. I den samme tid slog en mængde arabere sig ned i Korea, og endelig i aaret 1000 begynder den tapre Mahmud af Ghasna Indiens erobring. Snart efter grundlægger muhammedanske fyrster riger paa Sunda-øerne og fra det 13de aarhundrede i Bagindien og paa Molukkerne; Filipinerne erobrede de ca. 1500.

Betrængt af araberne bryder Sumatra-malayerne ca. 1200 op fra sin bostavn. Som vikinger pløiede de det Indiske og Stille hav i alle retninger og grundede riger og kolonier fra Malakka over hele Øasien lige til Nordaustralien (Port Jackson). Men de var ikke alene fortrinlige sjørøvere; de opnaaede ogsaa betydning og magt som gløgge kjøbmænd og dygtige statsmænd. *nk.*

Vore forfædres opdagelsesreiser i polaregnene.

Vikingetidens største, for alle tider varige historiske resultat er fremskridtet i sjøfarten og skibsbygningskunsten. Grækerne og især romerne var daarlige sjøfolk. Ja selv fønikerne vovede sig aldrig ud paa det aabne hav. Deres næsten runde, fladkjølede skibe var beregnede paa at seile langs kysterne. I medvind brugte de seil og i modvind aarer. Derfor gik ogsaa seiladsen temmelig langsomt. Da fønikerne omtrent aar 600 f. Kr. paa opdrag af den ægyptiske Farao Nekao seilede rundt Afrika, brugte de saaledes hele tre aar for at komme fra det Røde hav og tilbage til Nilens munding. Oldtiden drev det aldrig længere end til kystfart.

Det europæiske folk, som tidligst af alle vovede sig ud paa det aabne verdenshav, er irerne. Og dog blev irlænderne aldrig nogen sjøfarende nation. De irlændere, som drog over havet til fjerne egne, var ikke handelsmænd eller krigere, men ensomme munke, som paa øerne langs Skotlands kyst søgte ensomhed og fred. Helt op til Ørknøerne og Færøerne, ja selv til Island vovede de irske anachoreter sig. — Island omtales saaledes for første gang af den irske præst Dicuil. — Og eventyrlige sagn og legender fortæller om endnu merkeligere farter, som irske hellige mænd foretog til de fjerneste egne, kanske helt til Amerika. Men noget sjøfarende folk blev, som sagt, irlænderne aldrig, og deres skibe var smaa og daarlige. Derfor har de heller ingen betydning havt for skibsfartens historie, og ingen store opdagelser skriver sig fra dem.

Det er nordboernes og især nordmændenes uvisnelige fortjeneste først at have bygget store havgaaende skibe, som i storm og uveir kunde føre den dristige sjømand trygt over havet. Nordmændene er den første nation, som har drevet seilads over det aabne verdenshav, til Færøerne og Island, til Grønland og Amerika. Det er denne forbedring i skibsbygningskunsten, som nordmændene skylder sine store opdagelsesreiser i det 10de og 11te aarhundrede. [Gokstadskibet, fra omkr. 900, viser, hvor dygtig vore forfædre forstod at bygge et kystfartøi, og det kan ikke betviles, at de store havgaaende skibe har været ligesaa fortræffelig byggede.]

Det er bekjendt nok, at nordmændene har opdaget Island, Grønland og Amerika. Mindre bekjendt turde det være, at vore forfædre ogsaa har gjort opdagelser i Polaregnene, som næsten kan maale sig med, hvad vort aarhundrede har udrettet. Ligesom nu i vore dage, saaledes foregik disse gamle opdagelsesreiser dels fra Nordishavet nord for Norge og Rusland og dels fra Grønland. Opdagelsesreiserne i Nordishavet skyldes nordlæn-

dingen Ottar, Europas ældste opdagelsesreisende.*) Ottar var, som han selv siger, en af de første mænd i sit land. Han levede paa Harald Haarfagres tid, og for at undgaa dennes overmagt var det muligens, han drog til England, til Alfred den store, hvem han fortalte om sin reise. Kong Alfred indlemmede siden hans beretning i sin oversættelse af den romerske historieskriver Orosius's jordbeskrivelse.

Ottar boede „nordligst af alle nordmænd“, [d. e. paa øen Senjen eller i Malangen; thi længere nord boede der i middelalderen kun lapper]. Han foretog sin opdagelsesreise dels af videbegjærlighed og dels for at finde nye fangststeder for hval og hvalros. Ottar seilede ud fra sin hjemstavn og opover langs Norges nordkyst, som herved for første gang blev kjendt; bl. a. blev Nordkap opdaget. Ottars reise strakte sig forbi Kolahalvøen til inderst inde i det Hvide hav, det saakaldte Kandalaks. Hans reiseberetning er klart og greit affattet og giver os et tydeligt billede baade af beliggenheden og beboelsesforholdene paa de steder, han kom til. Før Ottars tid havde der, lærer vi, kun været hvalfangere tre dages reise nord for Senjen (d. e. midtveis mellem Senjen og Nordkap). Længere bort havde ingen været. Indtil Kolahalvøen var alt land ubebygget. Men her boede de saakaldte *terfinner* (nu *Terskoi Leporie*), et folk beslegtet med lapperne og som levede af jagt og fiskeri. Søndenfor dem boede et med finlænderne beslegtet folk *bjarmerne* (grænsen var Kandalaks). Bjarmerne er de samme som de nuværende østkareler. Deres land var opdyrket, og de havde betydelige rigdomme baade i guld og sølv og især i pelsverk. Ottars reise gjorde, at Norges rige kom til at indbefatte hele Kolahalvøen, og den foranledigede en hel del, dels krigerske, dels fredelige tog til det Hvide hav og *Bjarmeland*. Ottar selv kom ikke til Dwina, som siden blev maalet for de fleste tog. Men i løbet af det 10de aarhundrede blev ogsaa denne flod kjendt. Thi det fortælles, at Harald Graafeld vandt en seier ved bredderne af Dwina. Saaledes er baade Nordkap og det Hvide hav opdaget hele fem og et halvt aarhundrede før Richard Chancellor paa skibet „Edward Bonaventura“ i 1553 for at søge „Nordøstpassagen“ til Kina kom til Archangelsk ved det Hvide hav, fra hvilken tid man almindelig sætter opdagelsen af det Hvide hav.

Ottars reise var en videnskabelig bedrift af første rang, og den havde følger ikke blot praktisk og økonomisk, men den vakte ogsaa lysten til fortsatte opdagelser. Først blev, som nævnt, Dwinas munding opdaget og hele det Hvide hav kjendt. Det fik navn *Gandvik* (d. e. Trollebugten). Thi der langt mod nord, i Bjarmeland og endnu nærmere mod den evige is, troede vore forfædre, at jætter og riser og alskens troldpak hørte

*) Oldtidens opdagelsesreisende, mænd som Pythias fra Marseille og Nearch, regner jeg naturligvis ikke med her.

hjemme. Og mange er de eventyr og sagn, som fortæller om de gamle nordmænds kampe med ishavets trold. Men opdagelsesreiserne indskrænkede sig ikke til det Hvide hav alene; stedse længere mod nord strakte nordmændene sine opdagelsesreiser. Et af de mest bekjendte af disse tog er Harald Haardraades. Beretningen stammer fra magister Adam af Bremen og findes i hans for vor historie uundværlige beskrivelse af de nordiske riger (fra omkr. 1075). Adam fortæller: „En dagsreise hinsides Thile (d. e. Thule eller Island) ligger det tilfrosne hav. Dette erfarede nylig nordmændenes prøvede fyrste Harald. Han vilde med sine skibe udforske Nordishavet, men var nær foran de mørke yderkanter ved verdens ende kommet ud for afgrundens frygtelige svælg og undslap med nød og neppe.“ Adams beretning er uklar og dunkel. Men det er tydeligt, at Harald Haardraade, hvis rastløse og dristige natur vi vel kjender, har foretaget en polarekspedition og der, langt mod nord, oppe i den evige sne, er kommet ud for en malstrøm (eller kanske snarere en kalvende isbræ). Baade Adam af Bremen, den danske historieskriver Saxo Grammaticus og de islandske sagaskrivere har ogsaa andre, men endnu mere eventyrlige fortællinger om tog til Island. Især har de mange eventyr om „det hinsidige Bjarmeland“, som tænktes nord eller nordøst for det virkelige Bjarmeland og skulde være beboet af et jættestort folk med umaadelige rigdomme. Virkelige opdagelsesreiser, som vi fuldt kan kontrollere, blev dog ogsaa fortsat. De islandske annaler ved at fortælle, at i 1194 blev *Svalbarde* opdaget. [Navnet betyder „de kolde kyster“]. Landet tænktes at ligge fire dages reise nord for Langanes, Islands nordøstligste pynt.

Professor Gustav Storm mener, at Svalbarde maa være det nuværende Spitsbergen. Thi det ser ud, som om de gamle tænkte sig Grønlands nordøstligste kyst og Spitsbergen ligeoverfor hinanden i Havsbotnen [nordligst, der hvor havet ender, som de gamle tænkte sig, — det vil sige, hvor seiladsen stænges af den evige is]. Mellem Svalbarde og Grønland tænkte man en strøm, som bl. a. kunde føre dyr med sig. [Dette passer ogsaa paa den virkelig eksisterende varme strøm mellem Spitsbergen og Grønland]. Det synes saaledes tydeligt, at det er nordmændene, som i 1194 først har opdaget Spitsbergen. Ialmindelighed mener man, som bekjendt, at øgruppen først blev opdaget i 1596 af den hollandske ekspedition under Barents.

Jeg tror ogsaa, at de gamle nordmænd har kjendt andre øgrupper i Ishavet, især Nowaja Semlja. Jeg har før nævnt det hinsidige Bjarmeland, nord eller nordøst for det virkelige. Og i de fleste islandske geografier fra middelalderen fremstilles det, som om der fra det nordlige Rusland eller Bjarmeland strakte sig en række ubeboede lande lige til Grønland. Ser vi paa kartet, vil vi ogsaa finde en saadan sammenhængende række, først Nowaja Semlja, saa Franz-Josefs Land og endelig Spitsbergen. Saa

langt nord som til Franz-Josefs Land er vist de gamle nordmænd aldrig kommet; men Nowaja Semlja og Spitsbergen har de sikkerlig kjendt. Men disse opdagelser er ikke enkeltmands verk. De er foregaaet lidt efter lidt i aarhundredernes løb.

Endnu merkeligere og interessantere er nordmændenes opdagelser paa Grønland.

Erik Røde tilhørte en stridbar og uforfærdet gammel vikingeæt. Hans far maatte flygte fra Jæderen paa grund af en drabssag og drog som saa mange andre af sine lige til Island. I Islands frie og egenraadige samfund voksede Erik op. Han havde arvet sin fars haarde natur. Stadig kom han i uenighed og strid med folk, og altid endte det med drab. Saa maatte han flygte fra den ene til den anden kant af Island uden at finde noget blivende sted. Endelig blev han paa Thorsnestinget erklæret for fredløs og kunde saa ikke være længere paa Island. Hvad skulde han gjøre? Til Norge turde han ikke vende tilbage, og paa de Britiske øer var der netop dengang daarlige tider for nordboerne.

Der gik paa Island rygte om nogle øer langt ude i havet mod vest, som en islænding, Gunbjørn, for mere end hundrede aar siden (ca. 870) skulde have opdaget; efter ham kaldtes de Gunbjørnskjærene. Omtrent hundrede aar senere havde to islændinger, Snebjørn og Rolf, overvintret der. [Man har siden ikke været istand til at gjenfinde disse mystiske Gunbjørnskjær. Thi der findes ikke nogen øgruppe mellem Island og Grønland. Men paa et hollandsk kart fra 1508 findes der mellem Island og Grønland opført en ø. Om den staar der paa kartet: „Denne ø blev fuldstændig opbrændt i 1453.“ Muligens har dette været Gunbjørnskjærene, som er gaaet under ved en vulkansk eruption]. Disse øer, som Gunbjørn havde opdaget, vilde nu Erik Røde søge. Han seilede ud fra Snefjeldsjøkelen vestligst paa Island i 985 og satte kursen ret mod vest. Efter en ualmindelig heldig reise kom han ind imod Grønlands østkyst ved en isbræ, som kaldtes Blaaserk. Man har i denne ment at gjenfinde det sneløse isfjeld, som dansken Graah i 1830 opdagede paa 64^{0} 18′ n. br. lige i vest for Snefjeldsjøkelen. Men Grønlands østkyst var dengang som nu i vore dage stængt af drivis og umulig at lande ved. Erik kunde ikke finde noget sted at lande og maatte seile sydover langs kysten forbi Kap Farvel (de gamles *Hvitserk*). Hvor Erik landede, kan man ikke bestemt afgjøre, men det maa have været etsteds paa sydvestkysten i det nuværende distrikt Julianehaab. De følgende somre drog han frem og tilbage langs vestkysten (omtr. saa langt mod nord som til Diskobugten) og undersøgte landet.

Erik Røde maa have været en af de dristigste sjømænd, Norge har fostret. Men han var noget mere; han var en organisator, et herskergeni. Han vilde grundlægge en ny koloni, blive en konge i det smaa. Derfor

drog han tilbage til Island for at udbrede efterretningen om det nyopdagede land. For at lokke folk did, kaldte han det Grønland, saa siges det utrykkelig. Han fik ogsaa stor tilslutning. 25 skibe, fulde af mænd, kvinder, børn og kvæg drog i 990 ud med ham. Men kun 14 landede lykkelig ved Grønland. Resten forliste. Erik Røde selv nedsatte sig paa Brattahlid i Eriksfjorden (det nuværende Igaliko i Julianehaabs distrikt). Rundt om gav han sine venner og ledsagere land. Bebyggelsen foregik ganske som paa Island. Det herreløse land blev lidt efter lidt taget i besiddelse. Erik Røde og hans æt blev den fornemste i Grønland. Han selv var koloniens første lovsigemand og gode.

Det har været et brændende spørgsmaal: Hvor i Grønland laa de gamle normænds koloni? Hvor talen er om Grønland, skjelnes der nemlig altid hos de gamle mellem en østbygd og en vestbygd. Østbygden var den tættest bebyggede; den talte 190 gaarde, men vestbygden kun 90. Da seiladsen paa Grønland omkr. 1600 begyndte paany, troede man paa grund af navnet, at østbygden maatte søges paa Grønlands østkyst. Men denne er stadig stængt af drivis. Alle de mange ekspeditioner, som har søgt at lande der for at finde den gamle østbygd, er mislykkedes. Først i 1883 opnaaede Nordenskiöld at lande ved kong Oscars havn paa omtr. 66^0 n. br. Det er derfor umuligt, at den gamle østbygd kan søges paa østkysten. Alle er nu enige om, at østbygden er det nuværende distrikt Julianehaab (63^0 43′ n. br.), Grønlands folkerigeste koloni. Den tæller nu 2—3000 indbyggere. Julianehaab indeslutter Grønlands sydkyst og strækker sig fra vest til øst. Her har man ogsaa fundet de fleste ruiner efter nordboerne, eskimoernes *kablunak*. Mest er de firkantede stensætninger, grundmure af huse. I Igalikofjorden har man ogsaa fundet ruinen af en kirke, hvis vægge er fuldstændig bevarede. Ved Kap Desolation bøier landet mod nordvest. Der endte sandsynligvis østbygden, og vestbygden begyndte. Især synes i gamle dage det nuværende Godthaabs distrikt, 64^0 n. br., at have været tæt bebygget.

Her levede de gamle grønlændinger sit nøisomme liv i en stadig kamp med naturen. Beundringsværdigt er det, at de ikke lod sig kue af polaregnenes vilde natur, at de tvertimod forstod at vinde stadig nye aandens seire. De kan fuldt stilles ved siden af moderlandet Island i middelalderen. Grønlands forfatning var den samme republikansk-aristokratiske som Islands. De store bønder styrede som enevældige høvdinger hver i sit distrikt (ligesom de islandske goder). Én gang om aaret samledes grønlændingerne til tinge for at sidde til doms og høre lovene oplæst. Tingpladsen laa paa Gardar (det senere bispesæde) mellem fjordene Igaliko og Tunugliarsik. Lige i nærheden laa Brattahlid, Erik Rødes gaard. Og Erik og hans æt var Grønlands første lagmænd og de

egentlige styrende i kolonien. Saadan var Grønlands forfatning, indtil det 1261 kom under Norge.

Heller ikke aandens sysler forsømtes paa Grønland. I 1125 fik kolonien sin egen biskop paa det førnævnte Gardar og i det følgende aarhundrede endog to klostre, et Augustinerkloster i Ketilsfjord (nu *Tessermuet*), indviet til St. Olaf og et Benediktinerkloster i Ransfjord (en fjord, som gaar ud fra næsset Sydprøven). Endnu merkeligere er det, at poesien og sagaskrivningen har blomstret paa Grønland. Et af de gamle Eddadigte, „det grønlandske Atlemaal," er forfattet der i det 11te aarhundrede. Det handler om, hvordan Gudrun hævner sig paa sine brødre for Sigurd Fafnesbanes drab, og hendes endnu frygteligere hævn over sin egen mand Atle for drabet paa brødrene. Digtet er tungsindigere og vildere end de fleste andre Eddakvad og synes digtet under indtryk af vilde, overvældende naturmagter. En enkelt sætning viser tydeligt, at det er forfattet paa Grønland. Kostbera fortæller sin mand Hogne, at en bjørn var kommet ind i huset og havde revet stolperne op. Denne svarer: „At du drømte om en *hvidbjørn*, betyder, at der vil komme storm og uveir." Hvidbjørne findes hverken i Norge eller paa Island; paa Grønland derimod er de de eneste bjørne og meget almindelige. Følgelig maa „det grønlandske Atlemaal," som det i det gamle haandskrift kaldes, være digtet paa Grønland. — Af andre grønlandske digte skal jeg nævne *Havgerdingedraapa*, der handler om hvordan Erik Rødes ven Hjørolf undslap fra det frygtelige sjøskjælv, (*havgerding*) som i 995 ødelagde de fleste andre skibe, som drog til Grønland. Desuden er der bevaret et par strofer af *Nordersetadraapa*, som besynger nordmændenes tog til Grønlands nordligste egne. De bevarede vers taler vildt og kraftig om vindens susen og bølgernes brus rundt jøklerne, som skyder langt ud i havet deroppe i det høie nord, om „Æges (d. e. havets) ilingsglade døtre, som samlede og spandt de høie fjeldes haarde, frostmættede hvirvler."

Dog var Grønlands natur vild og gold, som i intet andet af europæere beboet land. Sommeren var kold og uden varme. Korn kunde ikke dyrkes. Forkrøblede trær og buske voksede kun i de mod vinden beskyttede fjorde i landets sydligste del. Indlandsisen bredte sig som et tæppe over landet, og drivisen stængte fra udenverdenen og bragte kulde og frost. I „Kongespeilet", der er forfattet i Norge mod slutningen af Haakon Haakonssøns regjering, faar vi en udmerket skildring af naturforholdene paa Grønland i middelalderen.

Havet tænkes opfyldt af frygtelige uhyrer, halvt dyr og halvt mennesker. Mægtige naturrevolutioner, havgerdinger eller havskjælv, truer menneskenes fremtrængen over havet. Grønlandshavet *) er opfyldt af is

*) Saa kaldtes havet mellem Island og Grønland.

mere end noget andet sted paa jorden. Snart er den flad, som var den frosset fast i havet. Snart danner den mægtige legemer, fire til fem alen tykke. Disse sidste islag samler sig især nordøst og nord for Grønland og ligger ofte en fire dages reise fra land. Derfor maa man for at undgaa denne is sætte kursen mod sydvest (fra Island nemlig) og saa seile ind til landet. Mange er de, som har fundet sin død ved at lukkes inde af isen. Men de, som kommer i denne situation, siger forfatteren, opgiver sine store skibe og drager smaabaadene op med sig paa isen og søger paa denne maade at naa land.

Stundom ligger havisen ganske rolig, stundom farer den afsted som det hurtigste skib, og ligesaa ofte mod som med vinden. Ved siden deraf er der de saakaldte *faldjøkler*. De er høie som fjelde og blander sig aldrig med anden is. [Hermed menes de egentlige isbjerge]. — I dette ishav er der utallige arter, hvalfisk, sæl og hvalros, som alle nøiagtig beskrives.

„Kongespeilet" er som bekjendt skrevet i form af en samtale mellem far og søn. Sønnen spørger, og faderen underviser. Nu spørger sønnen om grunden til, at folk søger til Grønland. Dertil svarer faderen: „En grund er berømmelse. Thi det er mandens natur at fare did, hvor der er udsigt til livsfare og deraf blive berømt. En anden grund er nysgjerrighed. Thi det er ogsaa mandens natur at undersøge de ting, hvorom han har hørt og vide, om det er saa, som det er blevet ham sagt eller ikke. Den tredie grund er lyst til vinding. Grønlændingerne maa nemlig fra andre kjøbe jern og alskens andre nødvendighedsartikler. Men til gjengjæld leverer de sælskind, reb af hvalroshuder og hvalrostænder, ting, som man andetsteds ikke faar.

„Der bor faa folk i landet," fortsætter faderen. „Thi de beboelige strækninger er faa. Men de, som bor der, er kristne og har kirker og præster. Hvis det laa nær andre lande, vilde man kalde det trediedelen af et bispedømme. Men nu har de sin egen biskop paa grund af den store afstand fra andre mennesker. Men hvis du spørger, hvad de lever af, saa har de ikke sædekorn. (Ja størsteparten af folket har aldrig seet brød, siger han). Men det fortælles, at der paa Grønland er gode græsgange og store og gode gaarde. Thi folk der har mange faar og kjør, og der kjernes meget smør og ost. Folk lever deraf samt af alslags jagt paa ren, paa hval og sæl og paa bjørne.

Som vi ser, har „Kongespeilet"s forfatter havt gode kundskaber om Grønland. Naturforholdene maa have været omtrent som i vore dage. Der har været ikke saa lidet kvæghold; men jagt og fiskeri maa have været hovednæringsveiene. Befolkningen regner man til at have været opimod 10,000 indbyggere.

Vi kommer nu til et vanskeligere spørgsmaal, nemlig om vore for-

fædres geografiske kundskaber om Grønland og deres opdagelsesreiser langs Grønlands kyster. Den nyeste tids forskningsreiser har vistnok godtgjort, at Grønland er en ø, som ikke er landfast med det amerikanske fastland. Indtil for ikke mange aar siden var man dog af en anden mening. Og den almindelige antagelse i middelalderen var vistnok ogsaa, at Grønland var landfast med andre lande. Nærmest tænkte man sig, synes det, som om der fra det nordlige Rusland strakte sig sammenhængende lande helt til Grønland. Til denne anskuelse slutter ogsaa „Kongespeilet"s forfatter sig. „Faa kjender," siger han, „landets størrelse, men alle anser det for et fastland og sammenhængende med andre fastland. Thi man finder der en mængde dyr, som lever paa fastland, men sjelden paa øer, uden naar folk flytter dem did." Især nævner han som eksempel rensdyr og harer. Kun isbjørnen regnes for et indfødt grønlandsk dyr. „Kongespeilet"s forfatter ved ogsaa, at hele Grønlands indre er dækket af en sammenhængende indlandsis. Han fortæller, at folk ofte har besteget de høieste fjelde for at se, om de kunde opdage nogen dyrkbar strækning inde i landet. „Men man har ikke fundet noget uden der, hvor folk nu bor, og det er kun et lidet stykke langs med selve stranden." Med andre ord: de gamle nordmænds kjendskab til Grønland var omtrent det samme som vor tids. Jeg skal i det følgende nærmere søge at vise dette.

Den nordiske bebyggelse paa Grønland i middelalderen laa, som nævnt, ligesom den nuværende paa vestkysten og strakte sig omtrent saa langt mod nord som denne, d. e. til etablissementet Upernivik (mellem 72^0 og 73^0 n. br.) Paa østkysten boede kun en enkelt nordmand, som var forvist fra bygden paa grund af sine forbrydelser. Ellers streifede eskimoerne frit omkring der. I det hele var østkysten ligesom i vore dage mindre kjendt end i vore dage. Men baade i vest og øst strakte de gamle nordmænds geografiske kundskab sig næsten ligesaa langt mod nord, som vort aarhundredes opdagelsesreiser har udvidet vor viden. Østkysten blev først nærmere bekjendt ved den islandske høvding Thorgils's reise, hvorom der fortælles i *Flóamannasaga*.

Thorgils var en ægte vikingenatur. Sin ungdom tilbragte han paa krigstog til fjerne lande. Som mand vendte han tilbage til Island, satte bo og giftede sig. Men efter 13 aars forløb vaagnede hans gamle kjærlighed til sjøen. Han besluttede at følge sin ven Erik Rødes indbydelse og drage til Grønland. Aar 1001 seilede han ud fra Faksefjorden paa vestsiden af Island med hustru, barn, venner, undergivne, trælle og buskap. — Ialt var der omkr. 40 mand ombord. — Paa veien fik de storm og uveir og blev drivende om paa sjøen i hele tre maaneder. Endelig forliste skibet under Grønlands jøkler i en vik ved en sandet strandbred, fortæller sagaen. „Skibet gik isønder i det øverste rum. Dog reddedes hele mand-

skabet, ladningen og skibsbaaden. Skibets forstavn drev sydover. Dette skeede en uge før vinterens begyndelse. Paa begge sider af fjorden var der store isbjerge. De opførte nu en stor hytte, som ved en væg blev delt i to rum. Hvert folk boede i sit rum (nemlig Thorgils og hans mænd i det ene og hans ven Jostein og dennes følge i det andet). Det meste af deres kvæg var omkommet. Men lidt mel havde de reddet. Mest levede de dog af hval- og sælfangst og fiskeri. Thorgils's mænd opførte sig rolig og stille udover vinteren; men Josteins var støiende og høirøstede.“ Under disse frygtelige forhold fødte Thorgils's hustru en søn. Ved juletider kom der pest (sandsynligvis skjørbug) mellem de overvintrende, og Jostein og 6 af hans mænd døde. For de gjenlevendes opskræmte fantasi stillede det sig, som om de døde gik igjen og spøgte. Endelig blev det sommer; men isen laa der fremdeles og stængte; og de blev nødt til at overvintre endnu en gang. Saa blev det vaar igjen, og de begyndte at haabe paa at slippe bort. En dag, da veiret var godt, drog Thorgils og alle de frie mænd op paa en høi isbræ for at se, om ikke isen var begyndt at løsne. Kun Thorgils's hustru Thorey, hans lille søn og trællene var tilbage. Da de sent paa eftermiddagen kom tilbage, var baaden borte, og de saa hverken folk eller kister. Inde i hytten fandt de Thorgils's hustru liggende død. Trællene havde dræbt hende og var rømt med baaden. For at skaffe barnet næring (det ser ud, som om Thoreys første barn er dødt, og at hun aaret efter har faaet et andet), skar faderen hul i sit eget bryst. Først kom der blod ud, fortæller sagaen, siden en valleagtig vædske, og han blev ved, indtil der kom melk, hvorved gutten kunde ernæres; (nyere undersøgelser har vist, at dette ikke er umuligt).

Ud paa vaaren løsnede endelig isen, og man kunde komme bort. Paa eskimoernes vis havde de istedenfor den tabte baad gjort sig en skindbaad. De havde ved sin afreise været indestængte i over halvandet aar. (Sandsynligvis var Thorgils kommet til det endnu lidet kjendte Egedes land mellem 68 ^{0} og 70 ^{0} n. br.) Saa begyndte reisen sydover. Men den første sommer kom de ikke længere end til de saakaldte Sæløer (sandsynligvis de nuværende Graahs øer omkr. 65 ^{0} n. br.) Her maatte de igjen overvintre og drog først ved næste sommers begyndelse videre.

Kort efter mistede de en nat sin baad og blev meget fortvilede. Heldigvis blev de dog hjulpne af denne nød. Thi nogle eskimoer, som havde taget baaden, bragte den tilbage igjen til samme sted. Her var de ogsaa saa heldige at fange en isbjørn, som sprællede i en isvaag og havde brukket forbenene. De fik nu madforsyning for længere tid og roede videre langs kysten. Endelig kom de langt ud paa høsten frem til folk. Det var en nordmand ved navn Rolf, som paa grund af en drabssag var blevet forvist fra bygden og nu boede langt borte for sig selv. Her blev nu

Thorgils og hans kammerater vinteren over. Næste vaar seilede de videre. Men uagtet der ikke indtraf noget uheld, kom de først om høsten frem til bygden. Thorgils havde saaledes i hele 4 aar opholdt sig paa østsiden af Grønland. Beretningen om hans færd nedover langs kysten er en af de interessanteste reiseskildringer fra gamle dage. Vi hører der for første gang om en overvintring i polarnatten med alle dens rædsler. Og det mod og den omtænksomhed, Thorgils viser, og den maade, hvorpaa han forstaar at overvinde alle vanskeligheder, kan fuldt stilles ved siden af nyere opdagelsesreisendes storverker. Hvor beundringsværdig er det ikke f. eks., at han fandt paa at lave en skindbaad, da trællene var rømt bort med skibsbaaden!

Lidt efter lidt fortsattes nu opdagelserne paa østkysten, om den end aldrig blev saa godt kjendt som vestkysten. Dog kjendte ogsaa de gamle nordmænd de vigtigste geografiske punkter der. Først og fremst var det jøkelen *Hvidserk*. Den laa nærmest bygden, der hvor landet bøiede mod nord, og er det nuværende kap Farvel, Grønlands sydspids. Længere mod nord laa *Hafhverf*, der beskrives som en farlig malstrøm. Den er det nuværende Puirsortok (omtrent 62° n. br.), et sted som endnu den dag idag er meget frygtet. Fjorten dages seilads fra bygden kom man til *Blaasærk* eller „den anden jøkel“, som muligens er den høie sneløse isbræ, dansken Graah i 1830 saa paa 64° 18′ n. br. Længere mod nord kom man til *Finsboderne* og *Korsøerne* (sandsynligvis ved Scoresby Sund 70° n. br.) og endnu fjernere laa den saakaldte „tredie jøkel“. Længere kunde man ikke komme, mente de gamle. Stort videre har man heller ikke i vore dage naaet paa østkysten.

Endnu mere storartet er kanske de gamle grønlændingers opdagelser langs Grønlands vestkyst. Ogsaa her har de stadig udvidet sine kundskaber, saa de tilslut ikke gav nutidens viden stort efter. Om disse reiser langt mod nord hører vi ikke blot af sagaerne samstemmige vidnesbyrd; men fra endnu sikrere kilder. Paa øen Kingirtorsoak i Baffinsbugten paa 72° 55′ 20″ n. br., omtrent fire mil nordenfor det nordligste danske etablissement Upernivik har man fundet en liden runesten, som var stukket ind i en af de tre varder der paa stedet. Indskriften maa efter sproget at dømme være fra det 17de aarhundrede og lyder saaledes: „Erling Sighvatssøn, Bjarne Thorssøn og Endride Oddsøn lørdagen før gagndag (d. e. 25. april) opførte disse varder og ryddede.“ Til slutning staar der nogle ganske ulæselige lønruner. Den ø, hvor indskriften blev fundet, laa lige i seiladsen for hvalfangerne. Varderne er derfor sikkerlig reist for at tjene som sjømerke og grunden omkring dem ryddet, forat de kunde sees saa meget des bedre. Indskriften er saa ridset for at minde om dette. Forbi denne ø drog, som nævnt, grønlændingerne hver sommer for at

drive sæl- og hvalfangst og hente drivtømmer, som fra Nordamerika og Sibiriens skove endnu den dag idag i mængdevis føres nedover Baffinsbugten.

Det gamle skrift *Hauksbók* (fra omkring 1310) fortæller, at de grønlandske storbønder hver sommer sendte særskilt byggede skibe der nord til *Norderseta* (de nordlige opholdssteder). Der pleiede man ogsaa at tilberede tjære. Thi der var bedre sælfangst end hjemme i bygden. Det smeltede sælfedt blev heldt ned i skindbaade og hængt ud i vinden for at størkne; siden blev det tilberedt. Disse nordersetamænd havde sine boder dels i *Kroksfjordshede*, dels i *Greipar*. Disse reiser spillede en stor rolle i grønlændernes ensformige liv. Det var aarets store begivenhed, naar skibene om vaaren seilede nordover, og naar de om høsten vendte tilbage med rig fangst og fortællinger om alle polarsommerens og isørkenens undere. Det før nævnte Nordersetadraapa besynger færden til det høie nord. Det samme gjør digtene om Skald-Helge, Grønlands lagmand, der levede paa Harald Haardraades tid. De fortæller om Skald-Helges tog saa langt mod nord, at han saa Nordstjernen i syd (d. e., at han naaede Nordpolen!). Skibet omtumledes paa havet i det frygteligste uveir, og tilslut blev mandskabet saa fortvilet, at de paa hedensk vis vilde stikke hverandre ihjel. Endelig fik de se et land med bræer og høie fjelde og skjønte, at de var ved Grønland. Saa seilede de mod syd og naaede lykkelig hjem.

Hvor laa nu disse steder: Norderseta, Kroksfjordshede og Greipar? Norderseta indesluttede vistnok hele strækningen fra Melville-bugten til Grønlands nordspids ved Smith Sund og Kane's Bassin. Længere mod nord laa Kroksfjord, sandsynligvis den nuværende Inglesfield Golf. Endnu nordligere var Greipar, der ogsaa kaldes „Grønlands bryggeende“ eller „nordspids“. Dette sted maa vi vistnok søge ved Kanes Bassin, hvor Grønland virkelig bøier mod nord.

De gamle grønlændinger nøiede sig dog ikke hermed. Stedse videre mod nord drev deres videbegjærlighed dem. Den merkeligste af disse reiser foregik i 1265 eller 66. Herom fortælles der i *Hauksbók*: „Denne sommer kom der ogsaa folk fra Norderseta, som havde faret længere nordpaa, end man forhen havde tidende om. De fandt ingen merker af, at skrællinger (d. e. eskimoer) havde opholdt sig der uden paa Kroksfjordshede. Derpaa afsendte presterne (paa Grønland) et skib nordefter for at lade undersøge, hvorledes det stod til nordenfor den længst bortliggende egn, de hidtil havde besøgt. De seilede ud fra Kroksfjordshede, saa at kysten kom dem afsyne. Siden kom søndenvind og taage mod dem, og de maatte lade skibet gaa for vinden. Men da det igjen blev lyst, saa de mange øer og alskens fangst, baade sæl og hvaler og en mængde

bjørne. De kom lige ind i havbotnen, og da kom hele landet dem afsyne, baade den sydlige kyststrækning og jøklerne. Men søndenfor dem var der ogsaa jøkler, saalangt de kunde se. De fandt ogsaa nogle gamle spor efter skrællinger; men de turde ikke gaa iland paa grund af bjørnene. Siden seilede de tilbage i tre dage og fandt spor efter skrællinger, da de kom til Snefjeld. Derpaa seilede de sydover til Kroksfjordshede, en stor dagsroning Jakobsmessedag. Det frøs da om nætterne, men solen skinnede baade nat og dag og var ikke høiere, naar den stod i syd, end at naar en mand lagde sig paa tvers i en seksaaret baad udstrakt mod rælingen, saa traf skyggen af det bord, som var nærmest mod solen, lige i ansigtet paa ham. Men ved midnat var den saa høi som hjemme i bygden, naar den staar i nordvest. [Efter denne angivelse er det umuligt nøiagtig at angive Kroksfjordshedes beliggenhed. Men den synes omtrent at passe til Kroksfjord som den nuværende Inglesfield Golf.] Siden reiste de hjem til bygden.

Denne merkelige opdagelsesreise lader sig saa nogenlunde geografisk bestemme. Skibet seilede ad fra Kroksfjordhede, saa at det tabte landet afsyne, siges der. De kan med andre ord ikke have fulgt Grønlands kyst, men maa være seilet ud paa havet — mod vest. Siden traf de søndenvind og blev drivende, indtil de fik se en mængde øer. Et blik paa kartet vil straks overbevise os om, at skibet maa have seilet over Baffinsbugten gjennem Jones sund til de mange øer nord for det amerikanske fastland, de saakaldte Parryøer. Paa denne reise blev altsaa Nord-Amerikas polarlande for første gang besøgt.

De reiser og opdagelser, jeg her har omtalt, er bare de faa, mindet har bevaret. Mange er de, som forlængst er glemte. Men vi kan ikke noksom beundre vore forfædre, som trodsede havets storme og stængende is og drevne ikke blot af lyst til vinding, men endnu mere af trang til stedse større viden vovede sig længere og længere mod nord, til egne, som først den nyeste tid har naaet at udforske. De gamle nordmænd kan i mod, i snarraadighed, i forskerbegavelse fuldt maale sig med nutidens største opdagelsesreisende. Ja middelalderens nordmænd er de eneste polarforskere før dette aarhundrede. Naar disse opdagelser alligevel ikke har faaet udbytte for kulturen, saa skyldes dette ikke de gamle grønlændinger selv, men de norske kongers uheldige handelspolitik. Efter at Grønland i 1261 var kommet under Norge, monopoliserede kronen hele den grønlandske handel. Kun det kongelige handelsskib fik lov til at seile til Grønland med varer. I begyndelsen var det én gang om aaret; men siden blev det sjeldnere og sjeldnere. Og især efter den sorte død kunde der gaa mindst ti aar imellem hvert skib, som afgik til Grønland. Kolonien blev udestængt fra al forbindelse med udenverdenen og kom i den mest

hjælpeløse og ynkelige forfatning. Fædriften forfaldt, og befolkningen blev nødt til mere og mere at antage eskimoernes levevis og sæder. Eskimoerne selv, som lige siden nordmændenes ankomst havde boet i Grønlands nordligste og utilgjængeligste egne, trængte ved midten af det 14de aarhundrede mod syd. Først blev vestbygden, som var den fattigste og mest hjælpeløse, i 1340-aarene overfaldt af eskimoerne, og befolkningen der dels udryddet, dels eskomoiseret. Østbygden, som var meget rigere, holdt sig længere. Men tilslut ophørte al forbindelse med Norge. Og i begyndelsen af det 15de aarhundrede gik den norske koloni paa Grønland tilgrunde. Grønlands navn forsvandt fra historien, og der maatte aarhundreder til, før den tabte kundskab kunde vindes tilbage.

Alexander Bugge.

En socialitsfører.

Ferdinand Lasalle.

(Efter Maurice Muret i „*Bibliotheque Universelle*").

(Slutning.)

De sidste maaneder af Lasalle's liv er helt og holdent optaget af den kjærlighedsroman, der faar sin tragiske afslutning ved den duel, hvori helten faldt. Intet under, at romanforfattere har bemægtiget sig denne episode af den store agitators liv og udsmykket den med mere eller mindre romantiske tilsætninger, som George Meredith har gjort i „Tragiske komedianter" og Fredrik Spielhagen i sin fortælling „I række og geled". Den bedste kilde til denne del af Lasalle's historie er den store mængde breve, som han vekslede med sin elskede, Helene von Doenniges, og som senere er bleven udgivne.

Da Lasalle lærte Helene von Doenniges at kjende, var hun forlovet med fyrst Janko af Racowitza, en ung valak af sjelden skjønhed, der elskede den unge kokette dame med en hunds trofaste undergivenhed og var en slave af alle hendes luner.

Det var paa et bal i 1862, at hun for første gang hørte Lasalle's navn. Hun stod og samtalte med baron Korff, Meyerbeers svigersøn, da denne pludselig udbrød:

— Men De maa sikkert kjende Lasalle, frøken. Det er blot tilhængere af hans vilde ideer, der kan udtrykke sig som De gjør.

Helene forsikrede, at hun ikke kjendte Lasalle.

— Isaafald, svarede baron Korff, maa De absolut gjøre hans bekjendtskab. I er skabt til at forstaa hinanden.

Baronens ord vakte Helenes nysgjerrighed. Allerede den næste dag forhørte hun sig i sin familie om Lasalle, og hendes familie blev rystet, og en bedstemoder skreg over sig: Ferdinand Lasalle! Men det er jo en afskyelig person! En forræder! En oprører! Dette æggede naturligvis end mere den unge dames lyst til at lære ham at kjende, og det lykkedes endelig i en soire hos advokat Hirzmenzel. Hun holdt sig nær ved døren, utaalmodig paa vagt over de indtrædende gjæster for at gjætte hvers ansigt i flokken. Endelig blev Lasalle meldt. — Hun stillede sig bag en sofa, hvor han sad midt i en klynge. Han lignede Cæsar. Hans ord brændte hende, men ved noget, som vakte hendes modstand, faldt hun pludselig ind i samtalen og raabte:

— Det er ikke min mening.

Alle vendte sig, og Lasalle kom med nogle spøgefulde bemerkninger om hendes pludselige indbrud i konversationen, og da Helene bad om at blive forestillet for ham, erklærede han, at det det ikke var nødvendigt, de kjendte hinanden gjennem fælles bekjendtskaber, og han havde øieblikkelig gjættet hvem hun var.

Dermed var isen brudt — om der havde været nogen is at bryde. Lasalle overøste hende med komplimenter, og da han fulgte hende hjem samme aften, havde han erklæret sig. De diskutterede allerede tiden for bryllupper.

De „forlovede“ saa hinanden imidlertid ikke igjen før om flere maaneder. De træffes paa en Bülowkoncert, hvor Helene var ledsaget af en ven af Lasalle, Halthoff. Lasalle behøvede blot faa minuter til at vinde hende igjen, og den næste dag erklærede hun for Janko af Racowitza:

— Alt er forbi mellem os. Jeg skal gifte mig med Ferdinand Lasalle.

Den arme valak blev ilde tilmode. Men Helene holdt ikke af scener, og Janko vidste det. Han protesterede derfor ikke; alene hans taarer vidnede om hans fortvilelse.

Nogle dage senere meldte Halthoff sig hos Helenes bedstemoder og anbragte nogle ord om, at Lasalle agtede at anholde om hendes datterdatters haand. Den gamle dame skreg atter over sig og bedyrede, at Helene aldrig i levende live skulde ægte en jøde, der ovenikjøbet var socialist. Hun satte sig senere hen til sit skrivebord og skrev med sin spidseste pen og sit sorteste blæk til Helenes forældre og meddelte dem datterens galskab. Forældrene delte bedstemoderens indignation, og Helene fik et brev fra dem fuldt af de strengeste advarsler. Dette opmuntrede naturligvis datteren til at faa sagen afgjort før jo heller.

Det blev besluttet, at Lasalle som ved et rent tilfælde skulde føres

sammen med familien. Forældrene skulde bedaares af hans skjønhed, hans lærdom, aand og belevenhed og bringes til at give sit samtykke udenvidere. Planen var vel udtænkt og smigrede Lasalle's forfængelighed. Det stod blot tilbage at udføre den; men dette viste sig at indeslutte vanskeligheder.

Imidlertid blev bedstemoderen farlig syg, og hun kaldte til sit sygeleie Janko af Racowitza og tog det høitidelige løfte af ham at vaage over Helene. Den tro valak svor at vie sit liv for den, han elskede over alt i verden. Derpaa opgav den gamle dame aanden. Den følgende sommer gav Helene efter for valakens bønner og forlovede sig officielt med ham. Dette var i 1873. Hun havde ikke hørt noget fra Lasalle paa flere maaneder. Havde han glemt hende? Foreløbig var ialfald ikke forlovelsen med Janko nogen uovervindelig hindring. Helene havde underforstaaet friheden til at tage sit ord tilbage, hvis Lasalle atter skulde dukke op over horisonten.

Han havde imidlertid atter kastet sig ind i den politiske kamp og udfoldede sin agitatoriske virksomhed med større iver end nogensinde. Endelig holdt han inde, næsten knækket. Han trængte hvile, og lægerne sendte ham i sommeren 1864 til Schweiz. Han forlod Berlin i mai og holdt foredrag i næsten alle de byer, hvorigjennem han reiste. Men han var udtrættet og formaaede ikke at rive nogen med som før. Han blev greben af mørke anelser, og i Düsseldorff forudsagde han endog sin nær forestaaende død: „Næste aar vil denne sal klædes i sort“. Lasalle's nedtrykkethed var i denne tid saa merkbar for alle, at man endog har troet, at den duel, hvori han fandt døden, var et selvmord.

Han reiste til Righi, men han kunde ikke finde den hvile der, han saa haardt tiltrængte. Han førte en udstrakt korrespondance, og han kunde ikke indskrænke den. En dag, medens han sad og skrev breve, meldte man ham tre damer, som ønskede at faa ham i tale. Den ene var Helene von Doennigs.

De sluttede sig i denne sommer nærmere til hinanden end nogensinde. Forældrenes modstand var den eneste hindring for deres lykke. Lasalle foreslog Helene at flygte med ham til Frankrige, for at de der kunde indgaa ægteskab. Forældrene vilde bøie sig for den uomgjørlige kjendsgjerning. Lasalle var desuden villig til at gjøre enhver indrømmelse. Han tilbød at antage kristendommen. Men Helene mente, det var bedst at se tiden an. Alt maatte kunne gaa uden brud. Hun frygtede mindre forældrenes modstand end sin officielle forlovedes, som hun vel vidste vilde geraade i raseri, naar han fik vide, at hun havde opsøgt hans rival.

Nogle dage senere forlod Lasalle Righi og reiste for at træffe sammen med Helene i Wabern. Her tilbragte de to unge mennesker den

deiligste uge i sit liv. I sine uendelige samtaler kom de ind paa alt, literatur, filosofi, politik og kunst. Det tog Lasalle blot nogle dage at omvende Helene til sine demokratiske ideer. Den lykke, som han nød i samværet med den unge pige, gjengav ham hans livsmod. Han begyndte igjen at fatte store haab og saa sig allerede i aanden som præsident i en tysk demokratisk republik med Helene von Doennigs ved sin side i høisædet. Teatralsk lige ind til sine uvilkaarligste stemningsudbrud, trak han den unge pige hen foran et speil og stillede sig i positur ved siden af hende:

— Er det ikke et stolt, et kongeligt par? udbrød han. Har ikke naturen skabt de to mennesker der paa en festdag, under en rus? Tror du ikke, at magten skal klæde os? . . . Leve republiken og dens guldlokkede præsidentinde!

Henreven af sit indfald, saa han sig som triumfator holde indtog i Berlin, „trukket af seks hvide heste“. Ved hans side sad „det blonde barn, som var bleven Tysklands fornemste kvinde“. Folkets jubel hævede sig til en storm, naar de passerede, og vognen fyldtes med buketter.

Disse Cæsar-drømme stemmer godt overens med Bismarcks citerede udtalelser. Kansleren gjennemskuede demokraten, hvis ærgjerrige attraa det var at grundlægge et „dynasti Lasalle“.

I Genf, hvor Lasalle skulde gjøre det afgjørende forsøg paa at beseire Helenes modstand, kom det imidlertid til et uforudseet brud mellem de to elskende. Da forældrene fremdeles viste sig ubønhørlige, greb Helene til den romantiske udvei at flygte med sin forlovede. Men da hun kom udrustet med en liden vadsæk og en revolver til hans hotel, fik han betænkeligheder. Det var nu *ham*, som anbefalede *hende* taalmodighed og besindighed. Imidlertid var Helenes bortgang fra hjemmet straks bleven merket, og forældre og slegtninge satte sig i bevægelse for at indhente flygtningerne. Det lykkedes snart; thi disse havde endnu ikke besluttet sig til at forlade byen. Det kom til forfærdelige scener. Lasalle prøvede forgjæves at berolige de ophidsede gemytter, men moderen skreg: — De har stjaalet mit barn! De har stjaalet mit barn! Ved disse ord fik Lasalle pludselig en inspiration. Han vendte sig til Helene og opfordrede hende i velvalgte ord at vende tilbage til forældrehjemmet. Derpaa henvendte han sig til fru von Doenniges og sagde:

— Jeg gjengiver Dem Deres barn.

Lasalle var meget tilfreds med sin optræden; han forstod først senere, at han havde begaaet en kapital dumhed. Han havde ikke kunnet modstaa fristelsen til at spille den høimodige, men han tabte derved slaget overfor sin forlovede; han skulde aldrig mere faa se hende.

De forviklinger, som nu paafulgte, er for mange til at beskrives.

Helene blev indespærret i sit hjem, og ved allehaande trudsler og falske rygter om hendes forlovede forsøgte hendes forældre at bevæge hende til at opgive ham. Men hendes passion var ikke mindre ægte end Lasalle's, der i den følgende tid satte himmel og jord i bevægelse for at gjenvinde hende. Han henvendte sig ogsaa til Richard Wagner, der søgte at fremme hans sag hos Ludvig den anden af Bayern, hvis gesandt i Genf baron von Doenniges var. Men alt viste sig at være frugtesløst. I sin fortvilelse skrev Lasalle omsider et brev til von Doenniges med udfordring. Brevet var saa provokant i sit indhold, at baronen ikke godt kunde lade det uænset. Men han var en feig person og fik Janko af Racowitza til at modtage udfordringen i sit sted.

En duel paa pistoler blev berammet til den 28 august i Crevinskoven nær ved Carougè. Lasalle ankom først med sine vidner til mødestedet. Sikker paa sig selv ventede han ivrig paa det øieblik, da han skulde tage hevn. Han vidste, at han ikke havde stort at frygte af sin modstander. Valaken var ingen øvet duellant og især temmelig ubekjendt med brugen af pistoler. Han mødte frem en stund efter Lasalle. Vidnerne skridtede op afstanden og duellanterne indtog sine pladse. Janko skjød først, og kuglen traf Lasalle midt i brystet. Skjønt dødelig saaret havde han endnu kraft til at afskyde sit vaaben, men uden resultat. Tre dage senere, den 31 august 1864, opgav han aanden. Han blev begravet i Breslau og paa hans ligsten staar disse ord:

Her hviler
FERDINAND LASALLE
Tænker og Stridsmand.

Voltaire og Calas-processen.

Ikke mindre sensation end den, som Dreyfussagen i vore dage har vakt, afstedkom den famøse Calas'ske proces for noget over hundrede aar siden. En fremstilling af denne sidste tør saa meget mere have sin interesse, som de to retssager ikke har lidet tilfælles; særlig synes Zolas optræden overfor fangen paa Djævleøen at være forbausende lig Voltaires overfor martyren Calas. Dog havde muligvis den store spotters optræden en større rækkevidde, idet han tillige reiste sig mod det hele traditionelle strafferetssystem.

Som manglerne ved den nutidige franske retsprocedure sprang frem under Dreyfussagen, saa traadte de nemlig ogsaa under Calasprocessen

frem — om muligt i et endnu grellere lys. Det er i det hele forunderligt at lægge merke til, hvor svage — man kunde næsten sige umerkelige — spor kulturfremskridtet — helt fra middelalderen og op til den nyere tid — har sat i det franske retsvæsen. Naar man saaledes endnu i det attende aarhundrede straffede landeveisrøveren med steile og hjul, saa var dette ikke en mildere straf end den, som vilde være blevet ham tildel to hundrede aar tidligere. Henrik IV's morder, Ravaillac, blev dømt til at parteres i fire dele; men da man syntes, at dette ikke var en tilstrækkelig pinsel, saa lod man ham først brændes med gloende jern, og derefter dryppede man i saarene en blanding af smeltet bly, kogende olje og kogvarmt beg. Dette var i aaret 1610. Hvad gjorde man saa halvandet hundrede aar senere med Damiens, der i 1757 havde foretaget et ufarligt attentat paa Ludvig XV? Man viste sig blot endnu grusommere. Retten lod udgaa opfordringer til publikum om at indsende forslag til saadanne raffinerte tortur-fremgangsmaader, der ikke fuldstændig satte offerets liv i fare, men som dog lod ham ulideligen pines. Der indkom en mængde forslag, og Damiens vilde sikkerlig have lidt, hvad neppe noget menneske vilde have kunnet udholde, hvis han ikke allerede under torturens begyndelse var afgaaet ved døden.

Endnu saa sent som i 1785 eksisterede der 115 forskjellige arter forbrydelser, der alle straffedes med døden. „I de sidste 2—300 aar har vor kriminallovgivning næsten udelukkende anvendt tre slags straf," siger en fransk forfatter. „Den første slags er døden, den anden slags er døden og den tredie slags er døden: død i galgen, død paa steile og hjul, død paa baalet."

Der var i det attende aarhundrede tre forskjellige arter straffe. Det var *dødsstraffe (Peines capitales)* og det var *tortur- eller legemsstraffe (Peines afflictives)* og det var de *borgerlig vanærende straffe (Peines infamantes).*

Dødsstraffene inddeltes i 5 slags: Firedeling, ild-død, steile og hjul, galge eller henrettelse, forvisning til galeierne og indespærring i et hospital.

Firedelingen var den straf, hvortil majestætforbrydere dømtes. Først maatte delinkventen udstaa torturens rædsler, saa blev han tvunget til offentlig i kirken at anraabe om naade. Derpaa klædtes han af til skjorten og førtes paa en kjærre til retterstedet. Her stilledes stakkelen op paa en liden forhøining, og rakkeren begyndte sit arbeide: med skarpe jerntænger blev store stykker kjød brutalt revet ud af offerets bryst, arme og laar, og dyppedes der en blanding af kogende beg, olje, bly, voks og svovl i saarene. Saa blev hans arme og ben bundne sammen med sterke reb, hvis ender blev fæstet fast i tvende heste, som nu blev pisket til at slide synderen istykker. Det modbydelige skuespil endte med, at hestene sprang afsted med hver

sin menneskedel, hvilke tilsidst samledes sammen og kastedes paa et baal. Asken blev strøet ud for alle vinde.

Ild-døden eller døden paa baalet var straffen over troldmænd, gudsbespottere, kirkeskjændere, fadermordere og lastefulde. Forbryderen blev bundet til en pæl, der rundtomkring var omgiven af tør ved. Gjennem denne brændbare mur var der en smal aabning, hvorigjennem vedkommende blev ført til pælen. Saasnart han var bundet fast blev aabningen tilkastet og veden antændt. Vanligvis stak rakkeren vedkommende under exekutionen i bryst og mave med en spids jernstang.

Til *steile og hjul* dømtes stimænd og snigmordere. Vedkommende blev bundet til et kors og hans lemmer langsomt knust. Rakkerens opgave bestod i at passe paa, at offeret saa sent som muligt opgav aanden. Særlig godt havde han løst sit hverv, hvis han, endnu medens der var liv, kunde faa legemet fæstet slig omkring et vognhjul, at fodspidserne og baghovedet berørte hinanden. Saa blev synderen slaaet ihjel eller knust ved et eller flere slag af en jernstang. Slagenes antal var nøie fastsat i dommen; den klausul, hvori bestemmelsen herom indeholdtes, kaldtes *Retentum.*

Galge-død eller hængning var den vanlige straf over almindelige enkeltmordere, store tyve og bedragere. Var forbryderen af adelig stand, nød han det privilegium at *henrettes.*

Til dødsstraffene, som praktiseredes i det 18de aarhundrede, kan endvidere ogsaa henregnes *den livsvarige forvisning til arbeide paa galeierne.* Hertil dømtes aagerkarle, falskmyntnere og menedere. Forbryderne blev først merket paa panden med gloende jern, derpaa transporteret ned til sjøhavnene ved Middelhavet, hvor de tjente som mandskab paa den franske marines skibe. Livet ombord skildres med de mørkeste farver. Ethvert skib havde ca. 30 tofter, og paa disse sad noget over 300 rorskarle. Der var med andre ord 30 par aarer, og til at manøvrere en aare trængtes 5—6 mand. Hver mand blev ved ankomsten klædt af til bæltestedet og lænket fast til sin plads, den han aldrig mere fik lov til at forlade. Her maatte han aar ud og aar ind spise og drikke og sove og arbeide — indtil døden engang forbarmede sig over ham, og hans lig uden ceremonier blev kastet i søen; et par dage efter sad der saa en ny mand lænket til pladsen.

Jevnsides med dette liv paa galeierne bør endelig nævnes den *livsvarige indespærring i et hospital.* Hospitalerne var nemlig i forrige aarhundrede ikke alene bare institutioner, hvor syge mennesker forpleiedes, men tillige forbedringsanstalter. Her levede det værste forbryderpak side om side med patienter og døende. Mercier giver i sin bog *Tableau de Paris* en dyster beskrivelse af et af den franske hovedstads vigtigste hospitaler, *Bicêtre,* lige før udbruddet af den store revolution. Det husede,

skriver han, 4500 personer, og i de enkelte sale var der sammenstuvet lige op til 5 og 600 mennesker. Hver enkelt seng var bestemt til 6 stykker, gulvene var bedækket med alskens uhumskhed, og luften var til at blive syg af. At nogle aars ophold i disse omgivelser og med hospitalbetjentenes daglige stokkeprygl over sig var ensbetydende med den visse død, tør være indlysende. Omtrent hvert femte individ endte da ogsaa med tidligere eller senere at begaa selvmord.

Vi kommer nu til den anden slags straf: *Tortur eller legemsstraffe (Peines afflictives).*

Almindelig var den spanske støvle (question aux brodequins) og vandtorturen (question à l'eau). Den spanske støvle bestod i, at hvert enkelt af forbryderens ben blev bundet sammen mellem tvende bretter, og at der saa blev drevet en eller flere kiler ind, helt til knoklerne knustes. Den, som blev dømt til vandtortur, fik et drikkehorn med lang tud stukket ned i svælget, hvorpaa man heldte i ham indtil 16 liter vand

Brændemerkning, udpiskning af staden, afhuggelse af den ene haand og tungens afklippelse hører ogsaa med under denne straffekategori. Hensigten med disse straffe var ikke alene den, at de skulde bringe vedkommende til at tilstaa, men de havde tillige karakter i og for sig at være en straf, en hævn fra samfundets side. I de allerfleste tilfælde var torturstraffen kun indledning til dødsstraffene. Hvis nemlig delinkventen *tilstod*, saa kunde han være sikker paa døden, og hvis han *ikke* tilstod, blev han vanligvis pint tildøde, saa resultatet var det samme.

Den tredie slags straf var som nævnt *de borgerlige vanærende straffe (Peines infamantes)*, der i alle henseender havde tabet af den borgerlige ære tilfølge, og hvortil væsentlig embedsmænd, der havde misligholdt sit embede, samt krybskyttere, eventyrere og koblersker blev dømt. Vedkommende maatte knæle ned i retten, hvorpaa præsidenten udtalte de ord over ham: *„La cour vous blâme et vous rend infame; soyez plus circonspect, ou vous serez plus sévèrement puni.“* (Retten erklærer og dømmer dig socialt uværdig; vær mere forsigtig, ellers vil du faa en strengere dom). Koblersker blev ført gjennem gaderne med en særegen straahat paa hovedet og derpaa af rakkeren pisket ud gjennem stadsporten.

De strafferetstilstande, som ovenfor er skitseret, holdt sig i alt væsentligt lige op til den store revolution.

Det var — som Eduard Hertz har paavist — imod *disse*, at Voltaire optraadte, da han reiste Europas opinion imod dommen over Calas. Gjennem det enkelte tilfælde vilde han det hele system tillivs, og derfor vil hans gjerning vise sig at være af større betydning end den Zola'ske i Dreyfussagen. De reformer i den franske strafferetslovgivning, hvis initiativ skyldes Voltaire, og da specielt hans optræden i Calas-processen, er *legio.*

Nationalforsamlingen viste ham ogsaa sin dybe erkjendtlighed herfor, idet det i et møde den 30te mai 1791 besluttedes, at digterens jordiske levninger i triumftog skulde føres hen og bisættes i Panthéonkirken.

Paa baggrund af disse indledende bemerkninger om retsbarbariet i det 18de aarhundrede skal vi gaa over til en detailleret fremstilling af den Calas'ske proces.

Fremfor alle byer i Frankrige har Toulouse stedse vist sig som den mørke religiøse fanatismens sæde. Her sad den katolske geistlighed inde med saa godt som al magt. Tidens humanistiske bevægelse havde i denne stad ingen talsmand. Aandelig talt laa befolkningen endnu i middelalderens mørke. Endnu saa sent som i 1762 blev en protestantisk geistlig ved navn Rochette dømt til døden, fordi han paa et af stadens værtshuse, hvor han var taget ind, havde holdt opbyggelse efter sin egen ritus.

I denne by boede i 1760-aarene en protestantisk pelsvarehandler, Jean Calas, med sin familie. Han var en fredsæl, retsindig mand, der var agtet og afholdt selv af de strengeste katoliker. I sit ægteskab, der betegnes som særdeles lykkeligt, havde han seks børn, fire sønner og to døtre. Han beboede et to-etages hus i den endnu eksisterende Filatiersgade; i første etage var butik, i anden boboelsesbekvemmelighed.

Paa den tid, da den begivenhed forefaldt, som vi nedenfor skal omtale, var blot to af børnene hjemme. Det var den ældste søn, Marc-Antoine, og den næstældste, Jean-Pierre.

Marc-Antoine var en intelligent ung mand paa 29 aar. Han havde særlig gode evner som taler og ønskede derfor at gjøre karrière som advokat. Men nu var sagen den, at blot katoliker kunde blive jurister — og Marc-Antoine var som sin øvrige familie protestant. I det længste nærede han haab om alligevel at kunne slippe igjennem til embedseksamen, men han skuffedes i sidste øieblik.

Det var imidlertid ikke bare den juridiske karrière, som herved lukkedes for ham, men tillige alle de øvrige embedsgrene. Dette var et tungt stød for den unge, ærgjerrige mand, som nu kun saa sig henvist til kjøbmandsfaget som levevei. Men ogsaa her blev han skuffet i sine forhaabninger. Han ønskede nemlig at blive parthaver i faderens forretning, men dette troede faderen at maatte sige nei til — af hensyn til de øvrige børn.

Alt dette virkede sælsomt paa Marc-Antoine. Han blev fra nu af stille og indesluttet af væsen, hans energi slappedes, hans livslyst tog af. Den hele dag sad han rundt om paa værtshusene og søgte at glemme sin kummer i vin og terningspil med jevnaldrende kamerater. Den haabefulde unge mand var med andre ord blevet en lediggjænger og døgenigt.

Det var sent en graaveirseftermiddag den 13de oktober 1761. I

spisestuen oppe i anden etage sad den gamle kjøbmand og hans kone samt deres to hjemmeværende sønner og en af disses venner, Gaubert Lavayasse, og spiste til aftens. Lavayasse var søn af en af byens mest anseede advokater; han var hin eftermiddag indbuden til at være familien Calas's gjæst.

Underholdningen ved bordet gik som bedst, da pludselig Marc-Antoine pludselig reiste sig og gik ud i det ved siden af spisestuen beliggende kjøkken.

— Fryser De? spurgte kokkepigen.

— Tvertimod. Jeg er saa altfor varm! svarede den unge mand, idet han aabnede udgangsdøren og gik ud.

Det øvrige selskab blev imidlertid siddende og passiare, og ingen tænkte mere paa Marc-Antoine; man var saa vant til, at han saadan uden videre gik sin vei.

Et kvarter før 10 reiste Lavayasse sig for at tage afsked, og den næst ældste søn, Pierre Calas, tog et lys for at følge gjæsten ned af trappen. Et lidet øieblik efter at de to var gaaet ned, hørtes et sterkt skrig, og umiddelbart derefter styrtede den gamle kjøbmand afsted for at se, hvad der var paa færde.

Følgende var hændt: Da de to unge mennesker havde steget ned af trappen og var komne ned i korridoren i første etage, havde Lavayasse gjort sin ledsager, husets søn, opmerksom paa, at den dør, som førte ind til butiken stod aaben. Pierre Calas tog nu lyset, og begge to gik nu ind gjennem døren for at se efter, om nogen tilfældigvis skulde have sneget sig did ind. Pludselig faar de oppe paa en af dørene øie paa en hængt mand; de sætter i et forfærdelsens skrig, idet de opdager at den hængte mand ikke er nogen anden end Marc-Antoine.

Faa øieblikke efter kom den gamle kjøbmand springende ned i slobrok og tøfler. Mere raadsnar end de to unge mennesker løftede han legemet ned og lagde det paa gulvet, idet han befriede halsen for strikken. Derpaa lod han sin søn og Lavayasse løbe hen og hente saardoktoren Camoire. Disse traf imidlertid bare dennes medhjælper Gorsse, som de faa minuter efter førte med sig tilbage.

Nu var ogsaa den gamle fru Calas kommet tilstede. Fortvilet og hulkende bøiede hun sig ned over sin søns lig og søgte med alslags kjærtegn at faa livet til at vende tilbage. Men forgjæves.

Gorsse, der straks undersøgte det afsjælede legeme, forefandt intet saar, kun et mørkeblaat merke paa halsen efter strikken.

Pierre var imidlertid i forfærdelse over broderens selvmord ilet ud i byen. I døren raabte den gamle kjøbmand efter ham: „Nævn intet om selvmord; tænk paa familiens ære!“ Det gik nemlig i hine dage ud over

den hele familie, hvis et enkelt medlem tog sig selv afdage. Selvmorderens legeme blev nemlig offentlig afklædt, derpaa slæbt hen gjennem gaderne af pøbelen og endelig i tre dage ophængt til almindelig beskuelse. Intet var rimeligere end at faderen søgte at fri sin familie for denne offentlige skam. Men Pierre var, som sagt, forfærdet over det, som var skeet, og kunde ikke lade være at plapre af skole. Paa den maade begav det sig, at en af byens mest lavsindede retsembedsmænd, David de Beaudrigue, allerede en halv time efter kunde indfinde sig, ledsaget af en vagt paa 40 mand.

David de Beaudrigue var en af Toulouses mest forhadte retsembedsmænd. Han var almindelig bekjendt for sit kryberi overfor overordnede og sin brutale fremfærd overfor underordnede. Særlig smiskede og logrede han for geistligheden, der — som før omtalt — sad inde med al magt i staden. At denne mand var den første, som fik fingre i sagen, bidrog i ikke ringe grad til dens skjæbnesvangre udfald.

Medens denne embedsmand var inde for at besigtige liget, samlede der sig lidt efter lidt udenfor huset en stor skare mennesker, der hujede og skreg. Pludselig var det, som om en eneste sætning løb fra mund til mund — den sætning, at Marc-Antoine var bleven myrdet af sin egen familie, fordi han havde havt til hensigt at gaa over til katholicismen. Hvem, der først havde æren af dette paafund, er aldrig bleven opklaret; men i den religiøs-fanatiske menneskemængde slog det ned som en meget rimelig forklaring, en forklaring, der straks og ivrig blev greben af David de Beaudrigue. Han lod øieblikkelig de ulykkelige forældre samt sønnen Pierre arrestere, og han var saa sikker i sin sag, at han undlod at optage nøiagtig protokol — som loven bød — over ligets stilling, dets udseende, om det bar mærker efter nogen kamp o.s.v.

I det første forhør forklarede samtlige arresterede, at de havde fundet Marc-Antoine's lig paa gulvet. Den eneste, som her talte sandt, var gamle fru Calas; thi hun var jo først kommet ned i butiken, efterat liget var taget ned af døren. Grunden til, at den gamle kjøbmand og sønnen talte imod bedre vidende, ligger i, at de til det sidste vilde søge at fri familien fra den skam, der — som ovenfor beskrevet — i den tid kastedes over den gjennem et selvmord. Naturligvis bidrog denne deres første — og eneste — falske forklaring (som de senere tog i sig igjen) til at gjøre ogsaa alle deres *øvrige* udsagn mistænkelige.

Mord eller selvmord — det var spørgsmaalet. Hvis man kunde bevise, at her blot forelaa selvmord, vilde de arresterede øieblikkelig blive sat paa fri fod.

Men netop i dette punkt — kjærnepunktet — blev spørgsmaalet udvisket, idet den religiøse fanatisme spillede ind og paa forhaand afgjorde

sagen i de arresteredes disfavør. Den 7de november indbragte nemlig den kongelige prokurator Lagane et forslag til retten om at foretage de nødvendige skridt til begravelse af Marc-Antoines lig, der indtil da havde været opbevaret i raadhusets torturværelse. David de Beaudrigue tog sig af forslaget og fik det antaget paa den maade, at han derved vilde komme i gunst hos geistligheden: det blev nemlig besluttet, at liget skulde begraves efter katholsk ritus. Dermed var det udtalt, at der ikke alene ikke forelaa noget selvmord, men ogsaa, at Marc-Antoine før sin død havde villet gaa over til katholicismen.

Jordfæstelsen blev berammet til en søndag, og den gik for sig under de største høitideligheder. Hele byens befolkning var paa benene; i den herligt prydede kirke var der reist en katafalk, paa hvilken man havde henlagt et skelet. I den høire haand holdt dette en palmegren som symbol paa martyriet, i den venstre en seddel med paaskriften: „Jeg har afsvoret kjætteriet.“ Under et bjerg af blomster og med tusinder og atter tusinder som ligfølge blev saa baaren ført til det sidste hvilested.

Imidlertid gik den legale undersøgelse videre sin skjæve gang. Retten var ingen almindelig kongelig ret; den var en kommunal byret og bestod af otte medlemmer, hvoraf de tre erhvervede sig sine stillinger ved kjøb, medens de øvrige valgtes af den toulousiske adel. Paa det tidspunkt som her omhandles, var den før omtalte David de Beaudrigue rettens præsident og øvede saavel ved sin nedrige karakter som ved sin store rigdom et formeligt tyrani over sine medkolleger.

Det gjaldt for ham fremforalt at *vinde* den sag, som han fra først af havde taget sig af. Og det var da i første række magtpaaliggende at faa konstateret, at Marc-Antonine *havde havt til hensigt at gaa over til katholicismen.* Til den ende udgik der opfordringer til alle og enhver, som paa nogen maade havde staaet i forbindelse med den afdøde, om at fremkomme med, hvad de i denne retning maatte have at vidne. Hvis nogen undlod at efterkomme opfordringen, truedes han med exkommunikation, ja der blev endog foranstaltet særlige kirkemesser, hvor de evige følger af denne forsyndelse udmaledes i de grelleste farver. Man fik paa denne maade samlet opimod 100 vidner, men alle var vankelmodige og ubestemte i sine udtalelser, og ingen dristede sig til at beedige sine udsagn.

Til Lavayasse og Calas's kokkepiges vidneførsel — *de* var ogsaa nu blevne arresterede — tog retten absolut intet hensyn. Tvertimod. Man søgte paa alle maader at formaa dem til at udtale sig til den gamle kjøbmands ugunst, men forgjæves; ingen af dem lod sig overliste, hverken ved løfter om belønning eller ved trusler.

Den 18de november faldt byrettens dom. Den lød paa pinebænk for det gamle ægtepar samt for sønnen Pierre; endvidere paa at Lavayasse

og kokkepigen skulde være tilstede ved pinselen og derpaa selv føres hen foran torturapparaterne til skræmsel; derpaa skulde de slippe.

Dette sidste var imidlertid ulovligt, og dommen blev derfor appelleret til høiesteret. Men høiesteret var blot endnu mere fanatisk katholsk-sindet; for dets medlemmer stod sagen som en politisk; det gjaldt at statuere et eksempel og beskytte Frankrige for den protestantiske bevægelses farer.

Dommen blev derefter — og det i saa meget desto høiere grad, som retten under det sidste forhør virkelig indbilte sig at have faaet vand paa sin mølle. Da nemlig den gamle Calas førtes over raadhusgaarden fra sin celle, fik han øie paa endel brændeved, der laa ophobet midt paa pladsen. Dette var bestemt til et baal, hvorpaa et netop udkommet konfiskeret protestantisk skrift skulde opbrændes. Men Calas troede, at det var forberedelser til hans eget endeligt og besvimede. Han bragtes op i retsalen, og da han atter kom til sig selv, var han — som rimeligt kan være — forvirret og uklar. Dette tydede retten som tegn paa hans skyld — og saa afsagdes den endelige dom: Calas skulde gjennemgaa alle torturens grader og derved bringes til at tilstaa. Derpaa skulde han, kun iført en skjorte, offentlig bede om naade i stadens kirke. Derefter skulde han sættes paa steile paa St. Georgsplads og endelig fæstes til et vognhjul med ansigtet himmelvendt — saaledes, at fodspidserne berørte baghovedet — „for at leve saa længe, som det maatte behage Gud i sin naade at forunde ham liv."

Dommen fuldbyrdedes den 10de marts. Den gamle udholdt de overmenneskelige pinsler i hele to timer. Da han, halvt lemlæstet, kjørtes fra kirken til retterstedet, raabte han til mængden: „Jeg er uskyldig." Mens han blev fastbundet til hjulet, bad en tilstedeværende dominikanermunk ham om dog nu lige foran døden at tilstaa. Men Calas bare rystede paa hovedet. Umiddelbart før han opgav aanden, nærmede David de Beaudrigue sig for endnu engang at forsøge at aftvinge ham et tilstaaelsens ord. Men den gamle vendte bare ansigtet bort.

Calas heltemodige endeligt gjorde et sterkt indtryk paa høiesterets medlemmer, og dette virkede igjen paa dommen over de øvrige arresterede, dem man nu i fængslet havde forsøgt at aftvinge en tilstaaelse. Intet middel forblev i saa maade uforsøgt. Man gav dem saaledes, hver især, indtryk af, at deres dom vilde blive haarreisende, ja der forespeiledes dem saa forfærdelige pinsler, at sønnen Pierre og den unge Lavayasse begge lod sig overtale til at gaa over til katolicismen.

Udfaldet af dommen blev imidlertid helt uventet den, at Pierre dømtes til forvisning, og de øvrige blev løsladt. Forvisningsdommen blev endog kun fuldbyrdet som et skin. Pierre blev nemlig sluppet ind i staden

gjennem en anden port; derpaa blev han indespærret i et kloster, hvorfra det kort tid efter lykkedes ham at rømme.

Den Calas'ske proces vakte stor bestyrtelse inden den protestantiske verden i Syd-Frankrige. Saagodtsom de allerfleste ansaa Calas for uskyldig; derfor frygtede man for en almindelig protestantforfølgelse over hele landet.

Der var i de dage en mand, hvem aandsfrihedens sag fremforalt andet laa paa hjerte.

Det var Voltaire, "den store olding paa Ferney".

Om end ukronet var han den mægtigste fyrste i landene. Ved *hans bord* — han kaldte sig selv, som bekjendt, „Europas krovært" („l'aubergiste de l'Europe") — samledes alt, hvad der var af aand og navn paa alle omraader; naar *han* lo, saa klukkedes der af latter fra grænse til grænse, og naar *han* reiste en sag, saa bølgede inden kort folkenes opinion som et hav.

I sin *egen* tid var Voltaire anseet som radikalismens ypperste repræsentant; i vore dage vilde man nærmest kalde ham „moderat liberal".

Men til *alle* tider vil han staa som „den retfærdige."

Retfærdighedsfølelsen var det mest fremherskende i hans aandelige *habitus*.

Den første, der gav ham en sand fremstilling af den Calas'ske proces, var en kjøbmand fra Marseille, Dominique Audibert, som paa en reise til Genf gjorde en visit hos oldingen paa Ferney. Da Voltaire *for alvor* begyndte at tro paa Calas' uskyldighed, maatte den fremmede gjæst aften efter aften sidde hos ham og gjennemgaa sagen i alle dens detaljer. Allerede en maaneds tid efter skriver han i et brev til en af sine venner i Paris: „Saalænge der er liv i mig, vil jeg arbeide for erkjendelsen af Calas' uskyld. I 60 aar har jeg seet og taalt saa megen uret, at det er paa tide, at jeg under mig den fornøielse en eneste gang at afsløre ondskaben."

Men Voltaire var en forsigtig general. Han var ikke af dem, der springer i vandet uden at kunne svømme. Inden han offentlig traadte frem, samlede han et fyldigt bevismateriale fra de forskjelligste kanter og sikrede sig forbundsfæller i alle leire. Der dannede sig i Genf en protestantisk aktionskomité, der virkede ved Voltaires side. Ét medlem havde det hverv at gjennemgaa og undersøge værdien af de skrivelser, som indløb, et andet medlem havde at overgive Voltaire, hvad der kunde passe til offentliggjørelse, et tredie medlem arbeidede for at skaffe penge til den kommende proces o.s.v.

Fremforalt var det af vigtighed at opnaa den gamle fru Calas' tilladelse til atter at gjenoptage den retslige undersøgelse af hendes mands skyld eller uskyld. Hun havde jo nu i længer tid levet paa fri fod, men

alene tanken paa det forbigangne gjorde hende stum af forfærdelse og angst. Voltaire var imidlertid en overtalelseskunstner af rang, og det varede ikke længe, inden hun selv ansaa det for sin høieste pligt at renvaske sin ægtefælles ære. Hun sendte endog sin yngste datter til Ferney, og denne lille piges aabne, ærlige ansigt var mere end hundrede argumenter egnet til at styrke Voltaire i overbevisningen om sin sags retfærdighed. Det fortælles, at han en aften fandt hende knælende foran sengen, og at han i rørelse herover skal have udraabt: „En fader, som har et saadant barn, *maa* være uskyldig!"

Inden ret længe begyndte flyveskrifterne at regne nedover landene, et efter et i tusinder af eksemplarer, lig stille, ren sne. Deres indhold var i begyndelsen uskyldigt, men de stilede dog alle mod et bestemt maal: *den franske retsprocedures reformation.* Senere blev de mere og mere hvasse, mere og mere bidende, helt til opinionen var vakt, og der stod hundreder, hvor der før havde staaet én.

Det vigtigste af disse skrifter var betitlet „*Om tolerance*" („*Traité sur la tolérance à l'occasion de la mort de Jean Calas*"). Calasprocessen blev her nærmest bedømt ud fra principspørgsmaalet *tolerance* eller *ikke-tolerance.* Jean Calas fremstilles som et offer for den religiøse fanatisme og hans proces som en af de mange religionsudskeielser i Frankriges historie. Det gamle Rom havde været tolerant; ægypterne fik der lov til at have sine templer som jøderne sine synagoger. Senere — i keisertiden — var de kristne *ikke* blevne forfulgte formedelst sin religion, og var martyrerne *ikke* blevne martrede formedelst sin tro, men de havde lidt, hvad de led, *fordi de havde gaaet angrebsvis tilværks overfor de gamle guder.* Enhver maa faa tro, siger Voltaire, hvad han selv vil; staten har *kun* at gribe ind, naar den offentlige orden derved forstyrres.

Dette skrift vakte en uhyre opsigt og solgtes i et utal af eksemplarer i alle europas byer, fra St. Petersburg og Berlin til Paris og Madrid.

Navnet Voltaire var paa alles læber.

Men der skulde *mere* til for at drive den offentlige indignation til *handling* — og det franske folk var (som det fremdeles er) langsomt i sine bevægelser. „Man kan lægge hundreder af uskyldige paa steile og hjul," skriver Voltaire i et brev fra de dage, „Paris vil dog ikke ophøre at tænke paa det sidste teaterstykke."

Oldingen havde ret: tiltrods for at det store publikum mere og mere begyndte at erkjende Calas-processens skrigende uretfærdighed, saa lagde autoriteterne alle hindringer iveien for de Voltaire'ske flyveskrifter. Regjeringen lod dem saaledes beslaglægge hos alle boghandlere, og fandtes de i nogen privatmands besiddelse, blev vedkommende ilagt streng straf.

Det „mere“, som skulde til for at omsætte indignationen i handling, dukkede imidlertid snart op i form af et juridisk flyveskrift, undertegnet af 15 anseede pariseradvokater (*„Mémoire à consulter et consultation pour la Dame Anne Rose Cabibel, veuve Calas et ses enfants. Paris 23 août 1762, de l'Imprimerie le Breton“).* I dette skrift stilledes alle mod Calas foreliggende skyldindicier i det grelleste lys, og fremlagdes hele rækken af de under proceduren begaaede formfeil.

Dette undlod ikke at gjøre sin store og afgjørende virkning. Som med et slag blev gjenoptagelsen af processen en nationalsag; regjeringen maatte vige for trykket og med den alle autoriteter hele landet over.

I de første dage af marts optoges sagen til fornyet prøvelse, og den niende i samme maaned faldt dommen: *Jean Calas blev erklæret for uskyldig, og hans familie fik æresopreisning for den lidte forsmædelse.*

Voltaire græd som et barn, da han erfarede domsudfaldet. „Aldrig har jeg oplevet en renere og større glæde,“ udbryder han i den anledning i et brev.

Men oldingens arbeide i denne sag var endnu ikke endt.

Familien Calas var nemlig under alt dette bragt til betlerstaven — den, som tidligere havde været en af de mest anseede kjøbmandsfamilier i Toulouse. Ogsaa dette maatte gjenoprettes — og Voltaire gav sig da heller ikke, førend han havde formaaet Ludvig XV til af den kongelige kasse at anvise enken Calas 12,000 *livres,* enhver af hendes døtre 6000 samt sønnerne og kokkepigen hver 3000 *livres.*

Mindre end en maaned efterat dette var skeet, forlød det, at en retsembedsmand i Toulouse var bleven sindsforvirret og havde taget sig selv afdage.

Retsembedsmanden var David de Beaudrigue.

Den 25. Brumaire aar II fattede nationalkonventet beslutning om, at der i Toulouse skulde reises en mindestøtte over Jean Calas — en mindestøtte, som staar den dag idag.

Men det varigste minde over denne den yngste protestantiske martyr i Frankrige vil dog være indesluttet i det ene navn: Voltaire. Takket være *hans* optræden blev Jean Calas den sidste, der for sin religions skyld forfulgtes paa livet, og den sidste i den nyere tid, paa hvem det gamle retsbarbari anvendtes.

Erik Lie.

Krokodillejagt i Indien.

(Efter E. Stewart i *„Contemporary Review“*).

Den indiske krokodille eller alligator, som den almindelig kaldes i Indien, er kjendt af de indfødte under forskjellige navne i de forskjellige provinser. I provinsen Behar kaldes den *goh* (med en sterk aspirering af *h*) eller ogsaa *bocha* og *boch*. Den kaldes saaledes i alle politiindberetninger. Jeg har aldrig hørt de indfødte kalde den *„mugger“*, det almindelige navn blandt europæerne, og jeg nærer mistanke om, at den har faaet dette navn ved en allusion til dens hæslige mug (d. e. mund „kjæft“). I Bengalen kaldes den *„Komheer“* sammen med den langnæsede *ghurrial* eller *gavial*. Der vrimler af disse krybdyr i mange af de mindre elve, i bifloderne til Ganges, i Tirhoot og i Bengalen; men de findes ikke hyppig i selve Ganges og de større floder.

Naturforskerne kjender den under navn af *crocodilus palustris* eller *bombifrons*. Der er ogsaa en anden art, nemlig saltvands krokodillen *(crocodilus porosus)*, som bor ved mundingen af de store floder, især ved kysten af den Bengalske bugt og især hyppig findes i Soonderbunds. Jeg har seet uhyre eksemplarer af denne art paa bankerne af *Channel Creek*, saa store at man vilde anse det for næsten utroligt. Denne bugt *(creek)*, som den kaldes, er en stor elvemunding, som forbinder Hooghly med Roy Mungul, en anden af Ganges's mundinger. Den er sikkerlig en (engelsk) mil bred og er snarere en stolt flod end en *creek*. Engang jeg seilede med dampbaad opover denne elv, saa jeg et gigantisk eksemplar, som laa og solede sig paa stranden. Det havde en skiddengraa farve og var over det hele dækket af mørkere pletter, som gav det et spraglet udseende. Kapteinen styrede ret paa i haab om at faa dyret inden skudvidde; men i 150 yards afstand hoppede det i vandet og forsvandt. Vi havde den hele tid vore kikkerter rettede mod dyret og jeg kan uden overdrivelse sige, at det var omkring tredive fod i længde med store ru skjæl paa hoved og hale. Disse dyr maa væsentlig leve af fisk og vanddyr. De har liden udsigt til at fiske op noget menneske eller nogen omvankende okse eller noget lig, som driver nedad med strømmen; thi breddeme er ikke beboede. Denne elv er af hinduerne kjendt under navnet *„Gunga Sangor“*. I gamle dage, helt ned til Warren Hasting's tid, holdt de her en aarlig fest. Store flaader af baade kom nedover fra Kalkutta og andre pladse og under klangen af *tamtam* og andre klingende instrumenter fortæller man, at mødre kastede sine smaa børn for krokodillerne som ofre til flodens store guddom, den berømte *„Gunga Mai.“*

Den saakaldte *ghurrial* eller *gavial* forekommer hyppigst i Ganges og de større floder. I den kolde aarstid kan man se den ligge og bade sig i solen paa de talrige øer og sandbanker, mest med munden paa vidt gab. Jeg har ikke været istand til at opdage oprindelsen til navnet *gavial*. Under mit lange ophold i Nord-Indien har jeg aldrig hørt det anvendt, og jeg skulde være tilbøielig til at anse det for en forvanskning af „ghurrial", som er det eneste navn, jeg har hørt de indfødte anvende paa dette krybdyr.

Den indiske krokodille er et vildt og farligt dyr og ødelægger mange menneskeliv, især i Nedre Bengalen. I den daglige politiindberetning opføres der næsten én eller anden, mand, kvinde, barn eller et dyr, som enten er bortført eller saaret af en krokodille; og om mange tilfælde faar man uden tvil intet at vide.

I mindre elve i Jessor Pubna og andre distrikter er enhver „*ghaut*" eller badeplads beskyttet af palisader; og end ikke ind i disse indelukker er det trygt at vove sig; thi de kloge dyr kryber ind i dem om natten og ligger og lurer. Jeg saa engang en krokodille, som paa en af disse badepladse havde grebet en liden pige i tæerne og ført hende bort med sig i munden. Faderen forfulgte dyret i en kano af kokusnødtræ med en bambuskjæp. Tilstut maatte krokodillen slippe barnet, men først efter at have bidt dets ene fod af.

Ved Ramajal i Santaldistriktet saa jeg engang fra min veranda en krokodille gribe en okse ud af en hjord, som græssede. Foran mit hus laa der en sandbanke omtr. 300 yards borte. Det var i den tørre aarstid, saa den laa over vande; kun her og der var der nogle faa vandpytter igjen. Krokodillen laa paa lur i en af disse. Da kvæget kom for at drikke vand, sprang den frem, greb oksen og trak den ned mod vandet. Der blev en hidsig kamp, som varede nogen tid og endte med, at oksen slap bort, men saa ilde tilredt, at den døde kort efter. Imidlertid var jeg sprunget ned til stedet, og da jeg kom did, saa jeg krokodillen ligge rolig paa bredden. Jeg fyrede og saarede den; men den forsvandt i vandet og saaes ikke mere. Imidlertid havde hyrdegutterne raabt og skreget for at faa oksen bort; selv vovede de sig dog ikke i nærheden, og deres fagter, medens de hoppede rundt, var meget fornøielige.

Den indiske krokodilles blinde raseri er vel kjendt. Jeg havde engang et ungt seks tommer langt individ, som jeg lod opholde sig i en vandbalje. Dette dyr havde samlet hele sin slægts raseri. Alle forsøg paa at forsone den var frugtesløse. Stak man en pinde ned i vandet, greb det den og holdt den fast med den største standhaftighed. Det var umuligt at faa den til at slippe taget, og den snapped med vild iver efter alt, som man slap ned i vandet. Dog har jeg paa den anden side seet

en stor fuldvoksen krokodille, som var saa tam, at en mand kunde staa til livet ude i vandet og kalde paa den med dens navn „Kalay Khan", saa kom den svømmende henimod ham og kunde tage et stykke kjød eller en fugl ud af hans haand uden at gjøre ham noget ondt.

Ofte slaar mange krokodiller sig ned i en dam. De indfødte forstyrrer dem ikke, men betragter dem som hellige dyr og føder dem, indtil de er saa tamme, at man trygt kan nærme sig til dem, ja selv røre ved dem uden fare.

Krokodillerne vandrer ofte lange strækninger over land for at skifte opholdssted. Grunden er, skulde jeg tro, at de paa sit gamle sted har lidet at leve af. Naar de indfødte træffer dem paa deres vandring, slaar de dem ihjel med klubber eller stikker dem ihjel; de mener nemlig, at galdeblæren har medicinske egenskaber og søger altid at eie en saadan.

Lang erfaring har overbevist mig om, at hovedet ikke er den saarbare del af en indisk krokodille. Jeg kan trygt sige, at uagtet min erfaring er rig, og jeg har gjort krokodillejagt til speciel gjenstand for mine studier, saa har dette aldrig — selv med en svær rifle og paa saa kort afstand som seks eller syv yards — lykkedes mig at nedlægge en krokodille ved et skud gjennem hovedet. Det mest virkningsfulde er, hvis man træffer lige bag skuldren, og med et saadant skud har det aldrig feilet, at jeg har strakt den død til jorden. Paa en af vore tigerjagter gjennemstreifede vi ogsaa bredderne af elven Kosi. Denne flod kommer fra høiderne i Nepal, flyder mellem distrikterne Bhangulpore og Purneah gjennem flade alluviale sletter og deler sig i mangfoldige arme. Medens jeg engang drev gjennem den temmelig aabne jungle, fik jeg øie paa en umaadelig krokodille, som laa og sov paa bredden, fuldstændig ude af vandet, med hovedet vendt mod elven. Jeg var omtrent femti yards fra den; men af frygt for, at den skulde forsvinde i vandet, skjød jeg den i skuldren med mit no. 14 glatløbede „Samuel Nock" mundladningsgevær. Til min overraskelse rykkede krokodillen et skridt eller to fremover mod vandet og faldt død om.

Mahouterne og deres hjælpere hoppede ned fra sine elefanter, bandt et taug rundt dyret og fik med besvær draget det op. Derpaa gav de sig i arbeide for at faa fat paa galdeblæren. Efter at dyrets bug var aabnet, kom der en overvældende stank. En mand stak sin haand i hulningen og trak ud to hele menneskeskuldre, der var overtrukne af et grønt lag, sandsynligvis af galde. De var sagtens resterne af lig, som den havde fortæret. Jeg skar hovedet af og tog det med mig; kroppen lod jeg ligge igjen for at fortæres af tigre og gribbe. Denne krokodille maalte 17 fod i længde. Stanken fra dens bug var saa frygtelig, at det var umuligt at søge videre efter galdeblæren. I den kolde aarstid er disse krokodiller saa vel som *ghurrial* eller *gavial'erne* umaadelig glade i at bage sig i

solen, og man kan se dem time efter time strække sig paa stranden og nyde en sund søvn. Paa den tid er det, krokodillejagten kan naa sin høieste fuldkommenhed. Der er en smal elv paa østgrænsen af distriktet Tirhoot; den kaldes Taljooga, og i den vrimler det formelig af disse uhyrer; en ven og jeg anvendte engang flere uger paa et korstog mod dem. Elven er smal og bugtet og flyder mellem høie og bratte bredder. For hvert femti eller seksti skridt kunde man se en krokodille, undertiden hele tre eller fire sammen, ligge ved foden af skrænten ved vandkanten og sole sig. Vor plan var at krybe sagte hen til randen af den overhængende brink, medens en mand paa den anden side af elven viste os, hvor dyrene laa. Naar vi var komne lige over krokodillerne gav vi fyr fra vore svære rifler, og ialmindelighed lykkedes det os at dræbe eller haardt saare et par stykker; men vi fik sjelden fat i nogen; thi selv om de var dødelig saarede, forstod de altid paa en eller anden maade at komme sig ned i vandet. Dette resultat overbeviste mig om, at krokodillen er næsten usaarlig i hovedet og paa ryggen eller i det hele paa den øvre del af kroppen. Ved en leilighed kom vi over et vældigt bæst, som laa og sov trygt nede paa sandbanken lige ved vandet. Min ven var bevæbnet med en Enfield og jeg med en rifle af svært kaliber. Vi var omtrent fire yards borte fra dyret og gav ild samtidig. Det er umuligt, at vi paa saa kort afstand kan have skudt feil; vi var desuden begge rolige og beherskede og havde en udmerket plads at sigte fra. Kuglerne rammede; men krokrodillen rullede ned i vandet og kom ikke mere tilsyne.

Efter at have skudt paa denne maade et par ugers tid, fandt vi, at krokodillerne blev temmelig sky og hoppede ned i vandet, naar de saa os komme paa lang afstand. Vi forandrede derfor vor fremgangsmaade og besluttede først at fange dem paa krog og saa skyde dem, og vi fandt denne plan meget heldig. Vor taktik var, som følger: Som lokkemad anvendte vi en levende and. Saa skaffede vi os en stor og sterk krog. Vi skjulte dens grene under andens vinger og bandt den fast under selve fuglen. Anden blev saa selv fæstet til et stykke af stammen af et pisangtræ, som atter var bundet til et langt og sterkt taug, som en fisker paa bredden holdt i. Saa lod vi agnen flyde ud midt i strømmen, og anden begyndte snart at hoppe op og ned paa den mest forsigtige maade. Snart dukkede der et stort hoved op over vandfladen; det greb anden og trak den med sig under vandet. Vi lod nu krokodillen faa rundelig tid til at svælge anden; saa trak vi linen til os tiltrods for krokodillens modstand. — Jeg skal i forbigaaende nævne, at krogen var fæstet til en staallænke af omtr. en yards længde, og at denne igjen var bundet fast til en sterk line. — Krokodillen tillod, at vi drog den hen til vandkanten, hvor saa en velrettet

kugle bag skulderen endte dens liv. Under dødskampen vendte den bugen i veiret; derpaa var al modstand over, og vi trak den iland. Fiskerne skar den i almindelighed istykker og tog enkelte stykker med sig hjem for at spise dem, og sikkerlig blev ogsaa galdeblæren ført med som den værdifuldeste del af byttet. Trods krokodillens sterke moskuslugt og den modbydelighed, man i almindelighed har for den som fødemiddel, spises den dog af fiskerkasten, der ogsaa fortærer den store elveskildpadde, en ligesaa uren spise.

Det endte dog ikke altid saa fredelig, som jeg ovenfor har fortalt. Ofte kjæmpede krokodillen saa længe, indtil den fik fat paa staallænken, hvortil krogen var fæstet, og fik brukket selve krogen over, hvorpaa den undslap. Jeg ved ikke, om den i slige tilfælde fordøiede krogen eller fik kastet den op igjen. Dog synes det, som om selv temmelig store mængder af metal i en krokodilles fordøielsesorganer ikke generer den det mindste. Jeg har seet jernankere og lignende, som veiede flere pund, blive fundet i en tilsyneladende ganske frisk krokodille. Engang havde en mindst tolv fod lang krokodille forvildet sig temmelig langt bort fra elven paa en sandbanke. Min ven faldt over den og stødte sværdbajonetten paa sin Enfieldrifle lige til skjeftet ned i dyrets side. Men krokodillen vendte sig med en konvulsivisk rykning; bajonetten blev brukket over og sad fast inde i kroppen. To mand, som holdt den fast i linen, blev af den trukket med ned mod vandet. Den vilde sikkert have undsluppet, havde ikke en kugle i hjertet gjort det af med den.

Fiskerne ved bredden syntes ikke at nære stor frygt for krokodillen. De betænkte sig ikke paa at svømme over elven selv ret for næsen af en stor krokodille, som laa paa bredden og uden at frygte for de mange andre, som maatte være i vandet. Og jeg har aldrig hørt, at en krokodille har snappet eller saaret nogen fisker.

Ofte naar en krokodille var dødelig saaret, rullede den fra bredden ned i vandet og gik til bunds. En gammel fisker ved navn Buchi Mullah, som sædvanlig fulgte os, dukkede i slige tilfælde uden frygt ned paa bunden af vandet, og naar han kom op igjen, kunde han fortælle, at krokodillen laa dernede, men endnu ikke var rigtig død. Siden, naar han mente den var fuldstændig død, dukkede han atter ned, bandt en line om dyrets krop og trak det op paa bredden.

Tiljooga er en smal elv, som ikke er mere end tolv favne bred; men den er meget dyb. Den maa derfor indeholde en uhyre mængde fisk, siden den kan nære en slig talrig krokodillefamilie som den, der bebor den, og som næsten udelukkende maa leve af fisk. Vistnok snappes mennesker, hunde og kvæg undertiden bort, men det er dog sjelden. I nedre Bengalen,

som er et meget vandrigt land og gjennemfures af elve, færdes beboerne mere i vandet; der hænder det derfor oftere, at krokodillerne dræber folk. Mange krokodiller findes paa bredderne af Tiljooga tilsyneladende i dyb slummer. Men i virkeligheden ligger de paa lur. Og ethvert dyr, som uforsigtig nærmer sig stedet for at drikke vand, kan være sikker paa at blive grebet. Hyrderne søger derfor altid at holde kvæget borte fra disse steder.

Krokodillerne er en meget frugtbar race. Det vrimler af unge individer af alle størrelser i elvene; og lige fra første færd fremviser de tegn paa sin slegts djævelske raseri. Æggene lægges bag en fremspringende kant paa stranden ofte tredive til firti favne fra vandet og tildækkes med sand. Hunnen opholder sig altid i nærheden og buser frem, hvis et dyr nærmer sig dem. Den jager endog bort kraaker og hunde, som nærmer sig bredden. Trods dens aarvaagenhed ødelægges der dog en mængde æg og unger. Straks ungerne er krøbne ud af ægget, hopper de ned i vandet, og store mængder af dem tjener vistnok til føde for fiske og andre dyr. Isandhed en heldig ordning af naturen!

Krokodillerne har ingen stemme og frembringer overhovedet ingen lyd. Deres forstand er lidet udviklet, om de i det hele har nogen. De er rene automater og handler kun efter sine instinkter og drifter. Den høieste kundskab, de kan drive det til, er at vide, naar man kalder paa dem for at give dem føde.

Den saakaldte „*ghurrial*“ eller „*gavial*“ ligner i et og alt sin slegtning krokodillen. Dette dyr findes ikke i de mindre elve, men det vrimler af dem i Ganges og alle større floder. Deres kjæver og tænder er særskilt indrettede paa at fange fisk. Og jeg har ofte seet dem svømme i Ganges med indtil 30 pund fisk, som de holdt oppe over vandet, medens de bevægede sig fremover. De kan blive frygtelig lange og vilde uden tvil ikke være hyggelige at møde i vandet. Dog har jeg aldrig hørt om, at hverken folk eller kvæg er dræbt af dem. Ellers er „*ghurrials*“ og den almindelige krokodilles sædvaner ganske lige.

Skjønt de almindelig lever i vandet, kommer de dog undertiden op paa land, og der er en mulighed for, at de i enkelte dele af Indien — dog ikke i dem, jeg har talt om — graver sig ned i den tørre aarstid og ligger i dvale. Naar regnet atter kommer, kryber de atter frem med skjærpet appetit efter den lange afholdenhed.

Mikrober.

(Efter Sir **Edmund Verney** i „*Deutsche Revue*“).

Den bakteriologiske videnskab er i stadigt fremskridt, og selv om den endnu befinder sig paa sit første trin, leverer den dog nøglen til mange af naturens store hemmeligheder.

Ved de fleste sygdomsformer — specielt hvor det gjælder smitsomme sygdomme — forekommer der en uendelig liden organisme, en mikrobe, der baade hvad form, farve og virksomhed angaar, er forskjellig for de forskjellige sygdomme. De nyeste opdagelser har bevist, at der finder en dobbeltvirkning sted, den der er foraarsaget ved mikrobens egen forekomst og den, der skriver sig fra en af mikroben frembragt gift, det saakaldte metaboliske produkt.

Ved kunstig indførsel af mikrober i svækket eller fortyndet tilstand i den dyriske organisme, er det i mange tilfælde muligt paa en hidtil uopklaret maade at gjøre dyret uangribeligt endog for denne mikrobes angreb, selv om det ikke kan beskyttes mod det giftstof, som mikroben frembringer. Man antager i almindelighed, at mikroberne hører til planteriget, om de end kan opvise egenskaber karakteriske for dyreriget. Nogle forplanter sig ved spaltning, det vil sige, mikroben deler sig i to dele, af hvilke enhver lever videre som selvstændigt væsen. Lettest at skjelne fra andre er den bacille, der optræder ved stivkrampe; den har form af en trommestikke, fortykket i den ene ende, medens den bacille, som dr. Koch har bevist at være den for kolera eiendommelige, og som efter sin form har faaet navn af kommabacillen, er vanskelig at skjelne fra andre.

Der gives to forskjellige præparater af det, man kalder antitoksisk serum (ɔ: modgiftserum), et der udvindes af selve protoplasmaet, og et andet, der fremstilles af giftstoffet, og i nogle tilfælde har man virkelig konstateret helbredelse ved indsprøitning med det ene eller det andet af disse serumpræparater i den dyriske organisme. Det er det store fremskridt, som i de sidste aar er gjort i den bakteriologiske videnskab. Dog er det kun et enkelt skridt, og ingen kan sige, hvorhen det kan føre. Det er ugjendriveligt bevist, at dyr, som indpodes med smaa doser af differimikrobers gift, bliver gjort uangribelige for en ellers dødelig virkende dosis af den levende difteribacille, dog er det ikke lang frist, man opnaar, saavidt man har kunnet finde ud kun en uge — en tid, der er saa kort, at den neppe er af synderlig praktisk værd.

Bakteriernes forekomst i vore daglige næringsmidler og de af dem foraarsagede forgiftningstilfælde er vel kjendt. Der synes at forekomme

to slags forgiftninger ved næringsmidler, saadanne, hvor bakterierne har formeret sig i maden, allerede førend denne blev spist, og saadanne, hvor de skadelige stoffe først er frembragt af bakterierne, efterat maden er ført ind i den syges mave. Hvad forgiftninger af sidste slags angaar, saa har man fundet, at snart en og snart en anden mikrobe har gjennemtrængt det angrebne legeme i betragtelige mængder, dog har det altid vist sig, at den mikrobe, der efter al sandsynlighed har bevirket hovedskaden, var en, der hidtil ansaaes for helt uskyldig. Dr. Courtley har henvendt sin opmerksomhed særlig paa dette og opstillet den teori, at en klasse af mikrober ofte forholder sig fiendtlig til en anden og at de, som maaske i regelen er uskadelige, under visse omstændigheder kan blive overordentlig skadelige.

Kolymfe har man allerede i lang tid vidst at holde frisk ved at blande den med glycerin; nu har man fundet ud, at glycerin er et stof, der kan optage lymfen paa en saadan vis, at den hele blanding faar samme virkning. I aaret 1891 har dr. Copeniam fundet, at et med glycerin fremstillet kolymfepræparat ikke alene viser sig lige virksomt som lymfen selv før blandingen, men at glycerinen selv efter ugers omhyggelige opbevaring udøver en ødelæggende indflydelse paa de spirer til mikrober, som man almindeligvis endnu finder i kolymfen; selv om man for et forsøgs skyld tilsatte blandingen af glycerin og kolymfe tuberkelbaciller eller andre farlige baciller, viste det sig, at efter fire uger var de tilsatte baciller fuldstændig ødelagte. Resultatet af dette eksperiment synes at stemme overens med teorien om forskjellige bacillers fiendtlige forhold til hverandre. For at eksperimentere har man blandet lymfen med lanolin og med vaselin, dog opnaaes ikke da samme virkning, blandingen viser sig uvirksom som indpodningsstof. Kolymfe behandlet med glycerin synes at være det sikreste, man kan bruge til indpodning, og ved at bruge denne blanding maatte vel de farer kunne fjernes, der ikke med urette i vide kredse har fremkaldt uvilje mod den lovbefalede vaccination.

Man forstaar af dette betydningen af den jordbund, kunde man næsten kalde den, hvori mikroben bringes; i en sort udvikler den sig maaske overordentlig kraftig, medens den i en anden bliver forholdsvis uskadelig. Et slaaende bevis herfor er nylig leveret af dr. Klein. Han har fundet, at marsvinet er overordentlig modtageligt for indsprøitning under huden med en dosis difteribaciller, dog skader den samme dosis dyret ikke i ringeste maade, om man sprøiter den ind i tarmene, og seks timer efter indsprøitningen er der ingen levende baciller mer at opdage. Dette viser, at marsvinets tarmkanal ikke alene er et uheldigt opholdssted for difteribacillen, men endog virker ødelæggende paa den. Ved de fleste andre dyr er det omvendt, en indsprøitning i tarmene bevirker lettere bacillernes formering end en under overhuden.

Studiet af bakteriologien fører stadig til nye spekulationer, der imidlertid maa underkastes den strengeste prøve. Hvert eksperiment, der i et land kommer til offentliggjørelse, bliver underkastet den strengeste videnskabelige kritik i andre dele af verden, og aar for aar gjennemtrænger videnskabens lys mere og mere af det hemmelighedsfulde mørke, der er udbredt over sygdom og død. *nk.*

Pilgrimene i Mekka.

(Efter **D. L. Caze** i „*Revue des Revues*").

I.

De pilgrimstog, som muhammedanerne hvert aar foretager til Mekka, har til maal *Kaaba* eller *Bait-Allah*, „Guds hus", hvis oprindelse taber sig i tidernes mørke. Disse pilgrimstog er saa gamle, at de allerede eksisterede 500 aar før vor tidsregning, ja selv før Mekkas grundlæggelse.

I *Giami essahih* („den sandfærdige beretning„) siges der, at til de fortjenstfulde handlinger regnes: først og fremst troen, saa almissen, saa den hellige, af Gud foreskrevne krig og endelig pilgrimstog. Følgelig drager de hvert aar mod Mekka fra Java som fra Senegal, fra Samarkand som fra Zanzibar tusener og atter tusener af pilgrime, der alle stræber efter at fortjene navnet *Hadji* eller hellig. Oldinge, blinde, lamme og uhelbredelig syge, fattige i aanden og paa gods og guld, alle foretager de denne besværlige og farefulde reise i haabet om at dø paa hellig grund; thi derved sikrer de sig den evige frelse. Sult og savn, sygdom og nød, saa langt fra at slukke deres iver, ophidser kun deres brændende tørst efter at finde døden, den sidste trøst.

Medens araberne var hedninger, foregik disse pilgrimsreiser kun om høsten; men Muhamed fastsatte udtrykkelig de lunere maaneder og aarets tre sidste maaneder. Paa denne maade kommer pilgrimstoget det ene aar til at begynde tredive dage tidligere end det foregaaende aar. Deraf følger ogsaa, at den store *Bairam* (den høitidelige fest, som afslutter *Ramadan* eller fastemaaneden) hvert 7de aar falder paa en fredag. I disse aar er der især mange pilgrime i Mekka. Det hændte sidst i 1893 og vil paany finde sted aar 1900.

Pilgrimstogene varer i almindelighed 90—100 dage og finder sted efter den store hvile i Ramadan. Hvert aar starter de i denne hensigt en uhyre karavana fra Damaskus og en anden fra Kairo. Underveis slutter der sig smaa skarer af troende til — for at nyde godt af karavanens

militære eskorte. Kairokaravanen sætter sig i bevægelse den 25de i maaneden *Scuval,* som følger efter Ramadan og sidste aar svarede til februar. De tre store festdage i Mekka finder sted 10. 11. 12. *Dzu-l-heggeh* (mai) og karavanen er tilbage i Kairo omkr. 26. *Saffah* (juli).

I gamle dage kom pilgrimene sammen ved udkanten af ørkenen ved Kairo, hvor karavanen dannedes. Derpaa satte de sig i bevægelse, drog over landtungen nord for Suez, passerede bugten Akaba og drog saa mod syd, mod Jembo-l-Nakhel, hvor de befandt sig i nærheden af den syriske karavane fra Damaskus, og begge fortsatte saa sin reise parallelt, indtil de naaede Mekka. Man reiste om natten og hvilede om dagen. Reisen fra Kairo til Mekka tog i almindelighed, regnede man, 39 dage (deri medregnet et ophold paa en uge). Disse to karavaner udgjorde det fornemste tilskud til den hellige fest; men der kom ogsaa en mindre karavane fra Bagdad, for ikke at regne isolerede pilgrimsskarer, som tog over havet til Djeddah eller Giddad, en havn ved det Røde hav 46 kilometer fra Mekka. Alt i alt regnede man, at der kom omkr. 70,000. Havde der indfundet sig færre paa dagen Arafat, ansaa man det for et mirakel.

Karavanen fra Damaskus fører med sig det tæppe, som dækker profetens grav i Medina, og som hvert aar fornyes. Den fra Kairo gaar selvlige til Mekka med den *Mahmel* eller baldakin af mørkt tøi eller haandbroderet fløiel, som siges at have dækket Kaaba. Denne baldakin udstyres paa den ægyptiske regjerings bekostning. Denne karavane bærer ogsaa Kaabas *Kisveh* eller indre udsmykning af hel silke og udstyret med tunge broderier, vers af Koranen og arabiske tankesprog. Aaret efter bringes denne *Mahmel* til Kairo, hvor man uddeler stykker til de troende. Men i gamle dage lod man den blive over Kaaba, saaledes at baldakinerne hobede sig op over hverandre og ikke forsvandt, før de paa grund af ælde faldt istykker. Nu bringer man altid den gamle bort først og sætter saa den nye fra aaret i stedet.

I de sidste aar har den maade, hvorpaa pilgrimstogene foregaar, undergaaet betydelige forandringer. De to karavaner fra Ægypten og Syrien finder fremdeles sted; men de har tabt meget af sin gamle betydning. De fleste pilgrime drager nu til de hellige steder paa jernbane eller dampskib. Regjeringerne betaler vistnok endnu sin tribut til ørkenens sheiker forat de skal tillade pilgrime frit at passere gjennem sit territorium; men de farer, som fordum truede karavanerne, er totalt forsvundne. Beduinerne, som endnu er ørkenens sande herrer, angriber dog temmelig hyppig de reisende, og til dem slutter der sig dervisher og røvere, som plyndrer og overfalder.

De virkelige karavaner maa — for at øge sin styrke — optage alskens fattige, ja undertiden endog oldinge og syge. Derfor er dødelighed blandt pilgrimene altid meget stor. Lykkelige de, som ikke dør paa reisen, men

naar til maalet. De ser Paradisets porte aabne sig efter at have indaandet den hellige luft, som omgiver Kaaba.

II.

Mekka, som araberne kalder *Ammi-el-Kora* (alle byers moder) ligger i en trang, sandig dal, som strækker sig mod øst mellem 30—150 meter høie aaser, i en afstand af 46 kilometer fra havnen Djeddah.

Indtil omkr. 1814 indtog byen med sine forstæder et meget større areal end nuomstunder. Den strakte sig op imod høiderne i en længde af omtrent 3500 skridt og havde 33,000 indbyggere. Nu har den næsten 45,000. Den berømte reisende Burckhardt anser den for en smuk by med større og bredere gader end ellers i Orienten. Husene er af graa sten og har indtil tre etager med vinduer mod gaden. Over porten er der ofte udhugne og broget farvede forsiringer. Efter orientalsk skik og brug vender værelserne ud mod en gaard og er omgivet af terrasser forsynede med rækverk. Mange af husene er indrettede paa at kunne modtage tilreisende. Byen har i den senere tid kjendelig forandret sig for at kunne tilfredsstille de voksende krav, og der er faa indbyggere, som ikke kan tilbyde logi. De offentlige veie er brede, og vinduerne, som vender til gaden, tillader folk at se processionerne drage forbi.

Mekka har ingen mure. Den er aaben til alle sider og mangler baade høie træer og betydelige bygninger, naar undtages den store moské. Vandforsyningen er meget mangelfuld, og naar tilstrømningen af pilgrime er paa sit høieste, lider al verden af tørst. Der er kun faa cisterner, som opsamler regnvandet, og brøndene og vandspringene leverer et brakt og næsten udrikkeligt vand. Vistnok giver Zem-Zem ligeoverfor den store moské nok vand til at forsyne hele byen; men religiøse fordomme tillader ikke, at det benyttes til husbrug, og desuden er det haardt og lidet fordøieligt. Det bedste vand kommer fra bjerget Arafat, seks-syv timers vei fra Mekka. Men vandledningen er ialmindelighed i ustand og ganske tør. Gaderne er ikke brolagte, og da egnen er undergivet hyppige veirforandringer, er de næsten altid fulde af søle eller støv. Den forfærdelige varme, som hersker i Mekka, staar i skarp modsætning til den friske, kjølige luft i Medina. Derfor siger ogsaa Muhamed i Koranen, at den, som kan udholde Medinas kulde og Mekkas brændende sol, er værdig til Paradiset.

Et stykke borte i dalen ligger moskéen *Beit-Allah* (Guds hus), ogsaa kaldet *El Haram*. Den er meget mindre end de fleste andre muhamedanske helligdomme og har kun betydning, fordi den indeslutter Kaaba, den musulmanske verdens geografiske centrum. Alle andre moskéer er igrunden blot *Mirab*, d. e. altere, hvor man beder vendt mod Kaaba, medens El Haram ikke har noget alter; thi den er midtpunktet for al bøn og tilbedelse.

Den store moské har formen af et parallelogram og maaler 180 m. paa den ene og 130 paa den anden side. Man kommer ind i den gjennem 19 porte, som er opført ganske uden symmetri og mangler baade forsiringer og lukker. „Frelsens port“ (Bab-el-Salam), hvorigjennem pilgrimen for første gang træder ind, har dog et imponerende udseende og minder om de smukkeste porte i Kairo. Gjennem en søilerad skuer den troende Kaaba. Den minder om en stor katafalk og danner, dækket af sit sorte sørgetæppe, en grel kontrast mod de hvide mure, der belyses af tropernes glødende sol. Moskéen er omgivet af en tre- og firedobbelt søilerække, der bærer 50 blændende hvide kupler, straalende som et perlediadem. Under hvælvingerne hænger lamper; naar de om nætterne i maaneden *Ramadan* alle er tændt, frembringer de eventyrlig betagende virkning. De 150 søiler, som ikke maaler mere end 50 cm. i diameter og kun er 6 m. høie, er i almindelighed af sten fra Mekka. Nogle er af rødt eller hvidt marmor, andre af graa granit eller rød porfyr. Alle har de forskjellige kapiteler. De fleste er af den almindelige mauriske stil og frembyder ingen eiendommeligheder. Et dusin har dog meget rene græske baser. Moskéen har ofte været nedrevet og ombygget; men den bærer endnu spor af sin høie alder. Den nuværende skriver sig dog i sine hovedtræk kun fra det 17de aarhundrede og har endda senere undergaaet betydelige forandringer.

Selve Kaaba er en massiv kubisk bygning, 16 m. lang og 13 m. bred. Kun gjennem en eneste indgang kommer man til det indre. Men den er næsten altid lukket af en dør, som er dækket af sølvplader og guldornamenter. I et hjørne, omtrent to og en halv meter fra denne den eneste dør, staar inde i muren den berømte Sorte sten *(Haggiar-el-Essored)*. Sagnet fortæller, at engelen Gabriel paa Guds befaling førte den til Abraham for at han skulde bygge Kaaba, og at den selv løftede sig iveiret, eftersom muren reistes, indtil den indtog sin nuværende plads. En list af rød cement beskyttet af en massiv guldlænke omgiver den hellige sten, som selv bestaar af et dusin sammenkittede stykker. Den har en oval form og har en 18 centimeters diameter.

Guds hus er fuldstændig dækket af et uhyre sort silketæppe *(kesma)*, der er fire á fem millimeter tykt; den ene kant er broderet med guld og sølv; den anden kun med sølv. Dette stof væves hvert aar i Kairo paa den tyrkiske sultans bekostning; han anser dette som et prærogativ for sin høie suverænitet. Den saakaldte „Pappekaravane“ fører det saa hvert aar under stor pomp til Mekka. Det tæppe, som blev vævet i 1893, kostede mere end 30,000 francs blot for silken alene.

Mod slutningen af pilgrimstoget, den 25de i maaneden *Dzu-el-Cadeh* (sidste aar i april) tages det gamle tæppe bort fra Kaaba, som saa staar ubedækket i fjorten dage, nemlig til den 10de i den følgende maaned,

Dzu-el-heggeh. Det gamle tæppe tilkommer stor-sherifen, som selv beholder guldbroderierne og klipper silken op i stykker. Denne forærer han dels til høitstaaende personer inden Islam, dels sælger han det for 40—50 francs centimeteren til pilegrimene, der anser det for den kosteligste relikvie.

Udenfor den forud angivne tid er Kaaba kun aaben to gange om aaret, nemlig den 20de i *Ramadan* (februar) og den 10de i *Moharem* (juni). Ved daggry ruller *oga'en* en stor fodskammel frem foran porten og aabner Guds hus. Det indre danner et eneste sammenhængende rum og faar sit lys fra indgangen. Gulvet bestaar af forskjelligfarvede marmorfliser, der er ordnede som et schakbræt. Murene er dækkede med gyldne inskriptioner. Øverst oppe under taget hænger der prægtige tæpper broderede med legender og arabesker. Mellem søileraderne hænger der talrige guldlamper af et udsøgt arbeide, og fra taget hænger der ned 12 digte, der er forfattede i Islams første tider.

Besøget af Kaaba's indre medfører stor aflad for ens synder, dog kun paa betingelse af, at den troende lover aldrig mere at bære sko, tage ild med fingrene og aldrig mere at lyve. Dog er dette besøg ikke obligatorisk, og mange afholder sig derfra for ikke at begaa nogen mened.

Zem-Zem brøndene ligger nord for Kaaba lige imod den Sorte sten. De er gjenstand for dyb ærefrygt. Legenden fortæller, at da Hagar jaget bort fra Abraham kom til ørkenen med sin lille søn Ismail, som holdt paa at dø af tørst, saa viste engelen Gabriel sig for hende og befalede hende at lede i sandet med fødderne. Straks sprang der en kilde frem med saa stor kraft, at hun holdt paa at drukne med sit lille barn. Da bad hun en brændende bøn til Herren og sagde til kilden: „*Zem-Zem!*“ (træk dig tilbage!), og straks hørte oversvømmelsen op.

Nufortiden er vandstanden stadig ens, og kilden næres fra en naturlig underjordisk ledning. Vandet, som man øser i kobberkar med lange lænker, er lunkent og vammelt; man anser det for et værn mod alle sygdomme, og pilgrimene fylder det i dunker, som de bringer med sig hjem. Det burde gives gratis; men betjeningen ved moskéen sælger det tvertimod meget dyrt; desuden sælger de ogsaa lintøi, som er dyppet i Zem-Zem, og som har den fortræffelige egenskab at bortjage djævle.

Moskeen staar under overbestyrelse af en delegeret fra helligdommen, *Elneib-el haram,* som bevarer nøglerne til Kaaba. Direkte under ham staar *Aga-el-tueschia,* chefen for eunukerne. Selve moskéens tjenerpersonale kaldes de sudanesiske eunuker og er femti i tal. De bærer hvid turban og lang kaftan og er bevæbnede med en stor hvid stok. Foruden sin løn driver de forretning med bønner, vand fra Zem-Zem, undergjørende lintøi, kroner, tøistykker, hellige billeder, amuletter og vers af Koranen. Deres chef har under sig en sværm af underordnede. Takket være fyrsternes

gaver, er Mekkas og Medinas indtægter umaadelige. Men de strækker knapt til; thi personalet er uhyre stort, og al verden stjæler, hvad den kan.

Den pilgrim, som besøger Kaaba, kommer altid ind ledsaget af den uundgaaelige *metuaf* eller fremmedfører. Den troende gaar med høire fod først ind gjennem *bab-el-islam,* vender sig saa mod Kaaba, bukker sig dybt og kaster sig i støvet. Derpaa tvætter han sig i Zem-Zem og trænger sig saa gjennem den tætte menneskevrimmel frem mod den Sorte sten for at berøre den med sin haand eller kysse den. Hvis det er ganske umuligt at komme til, nøier han sig med at berøre den med spidsen af sin stok. Derpaa udfører han *suaf*-ceremonien, som bestaar i at gaa syv gange rundt helligdommen, fra høire til venstre, de tre første gange løbende, til erindring om Muhameds flugt *(hedsjra),* idet han bestræber sig for at røre eller kysse den Sorte sten. Derpaa gnider han sit bryst og hele legemet mod *Moltezen,* den del af muren, som vender lige mod den Sorte sten. Det var der, hvor Muhamed forsonede sig med ti af sine ledsagere, som havde tvilet om hans guddommelige sendelse. Tilslut kaster han sig i støvet i Makam-Sidi-Ibrahim og begiver sig paany til Zem-Zem, hvor han øser vand over sit hoved for at borttvætte alle sine synder. Efterat dette er gjort, fører *metuaf*-en den fremmede bort og viser ham, hvorledes han med venstre fod først bør gaa ud af *Ssfa,* og ceremonien er endt.

Men enden er værre end begyndelsen. Pilgrimen maa først vendt mod Kaaba bøie sig under en hel række buer og hvælvinger. Saa maa han bedende med høi røst af alle kræfter løbe syv gange rundt den 400 m. lange vei *Oued-Ssfa,* der fører til toppen af *Meroua;* under dette løber han stadig fare for at støde sig mod fremspringende hjørner og kanter i klippen. Dette gjør han til minde om Hagars fortvilelse, da Ismail holdt paa at vansmægte af tørst i ørkenen. Ved *Meroua* finder den troende barberer, som under fremsigelse af bønner kronrager hans isse. Endelig besøger man — stadig under salmesang — kapellet *Omra,* fem kilometer fra Mekka, paa veien til Medina, hvor Muhamed opholdt sig fra at bede. Dog dette er ikke alt. Pilgrimen bør endnu syv gange gaa rundt Kaaba og Ouad-Ssfa; barhovedet i den brændende solhede maa han saaledes tilbagelægge omtr. 20 kilometer.

Burton fortæller, at han overalt langs denne vei har seet bærebøre med syge, for ikke at sige kadavere.

Hver fredag er der stor fest omkring Kaaba i den Store moské, som kan rumme 40,000 troende. Der alene kan muhamedanerne bede ansigt til ansigt; thi overalt ellers maa de vende sig mod Mekka og Kaaba, naar de beder. *Iman'en* (presten) i hvid dragt og med en hvid stok i haanden opholder sig ved indgangen til Kaaba, hvor man opsender en speciel bøn for den tyrkiske sultan, for khediven af Ægypten og for stor-

sherifen. *Uleman'er* fra Medresa, ærværdige oldinge, har ret til at prædike. I de timer, som ikke er helliget til bøn, holdes der religiøse foredrag og gives undervisning i teologi under søileraderne. Om aftenen tændes lamperne. Pilgrimene fortsætter sin vandring indtil klokken 9. Efter den tid er der kun tilbage de brændende i troen og et usædvanligt stort antal modbydelig skidne tiggere — mest fra Indien og Java —, som søger nattely under Allah og hans profets beskyttelse.

Ferdinand Fabre.

(Efter **Edmund Gosse** i „*Contemporary Eeview*“).

I.

Ferdinand Fabre var født 1830 i Bédarieux i departementet Hérault, som ligger mellem Sevennernes sydlige masser og Middelhavets laguner. Det er en af Frankriges eiendommeligste egne; ligeovenfor Bédarieux begynder de store heier eller *garrigues* og prægtige smaa elve, Orb og dens tilløb, snor sig gjennem skov og englånd og iler mod Sydens solhede sletter og den stormfulde bugt ved Lyon. Men her oppe i Espinouze er alt friskt og kjøligt. Det er et vildt bjergland, oversaaet med kirker. Thi siden det er et af de fattigste, er det ogsaa et af de mest religiøse distrikter i Frankrige. Dette heiland i det nordvestlige hjørne af Hérault er Fabres egen provins; det tilhører ham, som Berry tilhører George Sand eller Dorsetshire Mr. Hardy. Han er dets opdager, dets lovpriser, dets satiriker. Før han bdgyndte at skrive, var det ligesaa ukjendt for franskmændene som Patagonien; men i bind efter bind har han gjort dem bekjendt med dets sceneri og befolkning. De fleste moderne franske læsere forestiller sig de nedre Sevenner saaledes som Ferdinand Fabre har valgt at skildre den.

Ferdinand Fabres far var ved sin søns fødsel en provinsarkitekt i gode kaar. Men senere gik det nedover, og i 1842 var familien paa fallittens rand. Ferdinands onkel, abbed Fulcran Fabre,*) som var prest i det nærliggende Camplony, tilbød sig at tage gutten til sig. I „Min Kaldelse“ *(Ma Vocation)* har forfatteren senere givet et smukt billede af, hvordan hans onkel uden at sige et ord tog ham i kraven og førte ham gjennem en stor lund af mandeltrær, hvor marken var gjennemkrydset af grøfter og rislende bække, hen til en aaben plads i skoven, hvorfra man

*) Alle franske prester kaldes, som bekjendt, abbed *(abbé)*.

kunde se ud mod heien. Her berørte onkel Fulcran det kinkige spørgsmaal, hvorvidt hans brodersøn følte kaldelse til at blive prest eller ikke. Onkel Fulcran Fabre er en type, som vi senere gjenfinder i alle Ferdinands Fabres romaner. Undertiden, som i „Min onkel Celestin“ (*Mon oncle Celestin)* er han hovedpersonen; men som oftest er han en biperson. Hvorsomhelst der trænges en naiv og from landsens prest eller en oprigtig troende kristen, var erindringen om onkel Fulcran altid rede.

„Kaldelsen“ indtager en betydelig plads i alle de psykologiske kampe, som Ferdinand Fabres helte maa udstaa. Den er idethele hovedvanskeligheden for enhver troende ungdom, som ønsker at gaa ind i den katolske kirkes tjeneste. Hvordan kan han vide, om hans begeistring, hans tro er den ægte, den sande, der kræves af Herrens tjenere? Denne tvil rasede længe ogsaa i Ferdinand Fabres eget bryst. I dette fattige distrikt i Cevennerne havde man sørget trygt for sin fremtid, om man var blevet landsens prest og havde faaet sin lille prestegaard. Prestegaarden kan give husly for en mor og til nød for en søster eller en gammel far. Det bliver et nyt hjem for en saa ruineret familie, som Fabres nu var. Derfor blev der, skjønt man kanske ikke selv merkede det, øvet et tungt pres paa gutten, for at faa ham til at forstaa sin kaldelse. Han blev derfor sendt til universitetet St. Pons de Thomières, hvor han blev opdraget under abbed Dubreuil, der senere endte som erkebiskop af Avignon.

I hele denne tid holdt han, paa sin onkel prestens indstændige opfordring, dagbog. Man mente, at gutten derved vilde komme til at dyrke alle sine fromme følelser; men snart begyndte han istedenfor de religiøse udbrud at sætte paa papiret alle ydre ting, som han saa: fuglene i skoven, naboers samtale og tilslut alle disputer og kjævlerier mellem hans egne lærere. Da abbed Fulcran i 1871 døde, blev hans papirer og deriblandt ogsaa Ferdinands dagbøger brændt. Dog blev det sidste og derfor ogsaa mest værdifulde hefte reddet. Det har dannet grundlaget for Ferdinand Fabres interessante selvbiografi „Min Kaldelse“. Den viser, hvorledes — trods alt paatryk fra familiens side, trods de elskværdige og indsmigrende lærere ved seminariet i Montpellier — det naturlige menneske var for sterkt i Ferdinand Fabre; han aflagde ikke de endelige presteløfter. I sit 19de aar, den 23. januar 1848, havde han efter en lang og brændende bøn en vision i sin celle. Et sterkt lys fyldte rummet. Han saa himlen aaben og Guds Søn ved Faderens høire haand. Han nærmede sig tilbedende. Da hylede der en storm ud fra himmelen og en sterk røst raabte: „Det er ikke Guds vilje, at du skal blive prest.“ Han reiste sig op rolig, men med brudt hjerte. Straks dagen brød frem, meddelte han uden vaklen familien sin afgjørelse, og med Ferdinand Fabres „kaldelse“ var det forbi.

Et liv, der begyndte saaledes, maatte komme til at udmerke sig ved

sin oprigtighed, om man endogsaa lige fra første færd af kan opdage et gran af uforligelighed og keitethed. Hvad man ellers kan sige om Ferdinand Fabres geistlige romaner, saa er de ialfald byggede paa erfaring, paa personlig følt oplevelse. Sommeren 1889, da man angreb hans forfattervirksomhed, svarede han de nedenfor citerede ord, der er betegnende baade for manden og hans verk. De er ord fra en mand, som har lagt sin haand paa plogen, men er gaaet bort, fordi livet var for sødt.

Han skriver: „Jeg er ikke gaaet til kirken for at male den og for at dømme den, endnu mindre for at gjøre en forretning ud af den. Kirken er kommen til mig og har paatrykt sig mig ved lang omgang, ved min ungdoms mest gribende begivenheder, ved en fast retning af min aand, som tidlig aabnede sig for den alene ..... Jeg vilde have levet i mit lille hjørne, i min „diocese", som Sainte-Beuve vilde have sagt. Derfor har jeg ogsaa skrevet en række bøger om geistlige, prester, kanniker og biskoper."

Men der var ogsaa noget mere end bare kirken i Ferdinand Fabres blod. Der var noget af den balsammættede luft fra Cevennernes vide heier. I begyndelsen syntes det, som om han skulde rives bort fra denne naturlige vellyst, ikke mindre end fra kirkens røgelse. Efter at have forsøgt at studere medicin i Montpellier blev han sendt til Paris paa kontoret hos en advokat. Men det ensformige og trættende arbeide var uudholdeligt for ham; han brød overtvert og forsøgte som saa mange tusen andre at leve af sin pen som journalist. I 1853 udgav han et uvisneligt bind digte „Blade fra Lierre" *(Les Feuilles de Lierre).* Fra først af saa det ud, som om disse forsømte vedbendblade skulde dække den stakkels guts kiste; thi nød og fattigdom havde fuldstændig nedbrudt hans helbred. Dog lykkedes det ham at slæbe sig tilbage til Bédarieux, og her i den friske luft kom han sig hurtig. Hvad han bestilte i de følgende otte—ti aar, ved vi ikke nøie. Det var vist et dovent liv, han førte. Ved en skive brød og et glas vin, glider livet lyst og let i det deilige Hérault.

I 60-aarene vendte han tilbage til Paris, og i 1862 — tredive aar gammel — udgav han sin første bog: „Courbezons; scener fra geistlighedens liv" *(Les Courbezon: scénes de la vie cléricale).* Faa aar i forveien havde George Elliot udgivet sine „*Scenes of Clerical Life*"; den nye forfatter mindede dog mindre om hende end om Anthony Trollope, med hvem M. Amadée Pichot tidlig sammenlignede ham. Trods sin enkle handling og sit landlige sceneri — bogen handler udelukkende om landsens prester — saa vandt Les Courbezon en øieblikkelig succes. Det franske akademi kronede den; George Sand roste den og Sainte-Benve gjorde den til gjenstand for en omhyggelig kritik; — han kaldte forfatteren „Balzacs sterkeste discipel". Fra denne tid af blev Ferdinand Fabre en stadig forfatter af

prosafortællinger. Omtrent tyve bind bærer hans navn paa titelbladet. I 1883 efterfulgte han Jules Sandeau som kurator for Mazarin-biblioteket og havde i den anledning en smuk række værelser i Institutet, hvor han døde. Ellers er der ingen merkepæle paa hans livs jevne landevei uden navnene paa og aarene for hans hovedverker: „Le Chevrier“, 1867; „Abbed Tigranes“, 1873; „Barnabé“, 1873; „Min onkel Célestin“, 1881; „Lucifer“, 1884; og „Abbed Roidelet“, 1890. Faa parisere kjendte han; han levede stille og tilbagetrukkent. Men han var altid venlig og smilende og der var en vis prestelig salvelse over hans væsen, som endnu efter femti aars adskikkelse mindede om seminariet.

II.

Ferdinand Fabres romaner har én fremtrædende fortjeneste; de ligner ikke nogen anden forfatters arbeider; men de har ogsaa en ligesaa fremtrædende mangel; de ligner hverandre indbyrdes som to draaber vand. Man bør aldrig læse to bøger af ham umiddelbart efter hinanden. Man faar da uvilkaarlig følelsen af at have læst de samme ting før. Men Ferdinand Fabre var ikke blot ensformig; han var ogsaa ujevn. Nogle af hans verker var meget bedre komponerede end de andre. Det er derfor ikke blot alene unødigt, det vilde ogsaa blive trættende her at gjennemgaa alle hans tyve verker.

Fabre's „Abbed Tigranes kandidat til pavestolen“ *(L'Abbé Tigrane, candidat à la Papauté)* ansees af alle for hans bedste og betydeligste arbeide. Dens solide og dygtige komposition gjør den utvilsomt til en af de bedste romaner, som har seet lyset i Europa i de sidste tredive aar. Den virker lige interessant idag som ved sin fremkomst. Jeg slugte den, da den kom ud, og har netop lagt den fra mig med uformindsket beundring. Den er saa ypperlig afveiet og formet, at den positivt gjør sin forfatter uret. Naar „Abbed Tigranes“ er saa udmerket, hvorfor staar da Fabres øvrige bøger — trods deres tiltalende egenskaber — saa langt under den? maa læseren uvilkaarlig spørge. Herpaa kan der ikke gives andet svar, end at forfatteren af behagelige, karakteristiske og bemerkelsesværdige bøger — om end ikke af mesterverker — ved en enkelt leilighed skjød iveiret og blev en virkelig første rangs skribent.

De historiske betingelser, som giver Ferdinand Fabres geistlige romaner deres store interesse, er gjenoplivelsen af munkeordnerne, som den store franske revolution havde forvist fra Frankrige, og den modstand, de finder hos den sekulære geistlighed (præsterne paa landet især). Den kamp, som raser i disse stormfulde bøger, staar mellem romersk og gallisk ærgjerrighed. Man tænke paa begivenhederne i 1840 inden den franske kirke, paa prælaternes underkastelse under Rom, paa regjeringens fiendtlige holdning, paa

den modstand, som her og der en ærgjerrig og korthovedet gallikaner viste. Alt dette maa tages med som det historiske grundlag for Fabres romaner, der først gjør dem fuldt forstaaelige. Paa den anden side maa man heller ikke glemme disse romaners store historiske betydning; Taine har kaldt dem uundværlige for enhver, som vil studere det moderne Frankrige. Hvis vi mindes erkebiskop de Quélin og hans beskyttelse af pilgrimbrødrene, hvis vi tænker paa at Lacordaire (12te februar 1841) besteg prædikestolen i Notre-Dame-kirken i dominikanernes forbudte hvide dragt, hvis vi husker den tumult, som gik forud for erkebiskop Affres ankomst til Paris, saa har vi den nødvendige historiske baggrund for forstaaelsen af de merkelige intriger og den ærgjerrighed, som beliver Fabres geistlige noveller.

Den religiøse lille by Lormières, hvor „Abbed Tigranes“ foregaar, er et slags geistligt forværelse til Paradiset. Den ligger i en vild afdal af Pyrenæerne, et eller andet sted mellem Toulouse og Perpignan. Den er ikke nogen departementshovedstad, men et fast tilholdssted for den gamle religion, uberørt i sin fattigdom og fromme tro og overseet ved den almindelige nyomdeling af bispedømmerne. Abbed Rufin Capdepont var omkr. 1866 generalvikar ved byens hovedkirke St. Irene; han er en heftig, herskesyg mand, som i dette bortglemte hjørne af kristendommen fortæres af en brændende ærgjerrighed. Han er ifølge sin overbevisning, men endnu mere af temperament en gallikaner fremfor alle gallikanere, og det er hans ulykke at se det gamle konkordats principer skylles bort af den nye tingenes orden, som foreskrives fra Rom. Den nuværende biskop af Lormiéres, hr. de Roquebrun, er en indtagende skikkelse, men han staar under tøffelen af munkene og bortgiver alle ledige embeder til dominikanere og lazarister. Han er tyve aar ældre end Rufin Capdepont, som har besluttet at efterfølge ham, men for hvert aar, som gaar, bliver mere bitter og mistrøstig.

Rufin Capdeponts natur er formet efter de store, samvittighedsløse erobrere. Søn af en bonde fra Pyrènæerne og en baskisk-spansk mor ligner han tigeren. Naar lykken er god, er han lutter krybende sledskhed og krum bøielighed; men ved det mindste tegn til modsigelse er han færdig til at vise klør og tænder og styrte frem med et brøl, som runger gjennem skoven. Hans raa voldsomhed, hans gallikanisme, det had, han indgyder, hans mangel paa geistlig salvelse — alt dette formindsker chancerne for hans forfremmelse; paa den anden side staar hans udmerkede forstand, hans hurtige dømmekraft, hans urokkelige selvtillid og rastløse virketrang. Han minder om mænd som pave Johan XXII, der var født af ussel byrd i nærheden af Cahors, og Urban VI, som var søn af en skoflikker i Troyes.

Hvad bispemagten vil sige for en ærgjerrig prest, indprentes stadig for læserne af Ferdinand Fabre. Idag blot soldat som alle de andre i en hær paa hundrede tusen mand, imorgen biskop, — general, fyrste af den

hellige romerske kirke, modtaget som en konge ved *limina apostolorum* („apostlernes dørtærskeler“, d. e. de fornemste kirker og fremforalt St. Peter i Rom) og tiltalt af paven selv som „Ærværdige broder“. Eftersom denne uudsigelige pris synes at slippe ud af Rufins hænder, bliver hans voldsomhed uudholdelig. Paa skolen havde hans tyranni skaffet ham øgenavnet Tigranes, paa grund af hans lighed med den armeniske storkonge af dette navn; nu er han „abbed Tigranes“ for hele Lormières bispedømme og domkapitel, en bussemand, som mødrene skræmmer sine børn med. Tilslut efter et stormende møde paadrager hans vildhed og voldsomhed biskopen et slaganfald; den store afgjørelsens time synes at nærme sig. Men biskopen kommer sig, og i en simpelthen mesterlig scene opnaar han at vende en offentlig ceremoni, som Capdepont omhyggelig havde forberedt til hans ydmygelse, til sin egen triumf. Biskopen drager nu omstraalet af sin nyvundne glorie til Rom i følge med sin elskede sekretær abbed Ternisien, som han udpeger til sin efterfølger i bispestolen. Capdepont bliver tilbage gram i hu, utilgjængelig, en tiger, som ikke har vundet sit bytte, men selv er saaret og fanget.

Men fra Paris kommer der et telegram, som melder hr. de Roquebruns pludselige død. Som generalvikar er Capdepont for øieblikket bispedømmets overherre. Biskopens lig føres hjem til Lormières; men Capdepont nægter i sit vilde, vanvittige raseri at give det adgang til domkirken. Abbed Ternisien og andre venner af det gamle styre opnaar dog ved nattetider at faa aabnet kathedralen, og en hurtig, men imponerende ceremoni foregaar trods Capdeponts ønsker under tordenens brag og lynenes knitren. Rygtet gaar, at ikke han, men Ternisien skal blive biskop, og geistligheden formaar ikke at skjule sin glæde. Men rygtet taler ikke sandhed; Rom understøtter den sterke mand, presten med jernhaanden — trods hans skandaløse vildhed og hans gallikanske sympatier. I den fortærende mellemtid af tvil og uvished havde Capdepont været lig en gal og et vildt dyr; men efterhvert som visheden om seier nærmede sig, vendte ogsaa hans sindsligevægt og takt tilbage. Han undskylder sin voldsomhed med sygdom; han ydmyger sig for det slagne parti; han lefler for sine præster; han gnider sig som en kat mod Roms myge knæer. Han bliver hurtig erkebiskop, og vi tager afsked med ham, medens han om natten vandrer om i sit paladses park og tænker paa tiaraen. „Hvem ved?“

Den, som læser „Abbed Tigranes“, maa ogsaa læse „Lucifer“, som er reversen af billedet. I Rufin Capdepont ser vi kulminationen af personlig ærgjerrighed hos en geistlig, som dog i sine inderste fibre er hengiven til kirkens interesser. I fortællingen om Bernard Jourfier følger vi en prest, som mangler personlig ærgjerrighed, men er inspireret af overbevisninger, som ikke i sin inderste grund er kirkelige. Derfor gaar Jourfier med alle

sine gode egenskaber tilgrunde, medens alt lykkes for Capdepont; thi han har, hvad den anden mangler, „kaldelse“. Jourfier, som i mange, kanske altfor mange punkter ligner Capdepont, ledes ved sin utæmmelige oppositionstrang til at modsætte sig den strøm, som fører munkeordnerne tilbage til Frankrige. Vi føler kongregationernes magt, deres udstrakte spionsystem, og hvordan de formaar al holde ethvert uafhængigt hoved nede.

Fabre er en ensom skikkelse i den franske literatur. Han tilhører ingen af de moderne skoler eller retninger. Det er underligt at tænke sig, at denne uslebne Sevennernatur er en samtidig af Daudet og brødrene Goncourt, af Sardou og Bourget. Han har intet tilfælles med dem. Men „lad hver fugl synge med sit næb“. Er sangen end ikke lærkens triller eller nattergalens smægtende toner, kan den dog være værd at høre. Ferdinand Fabres galleri af abbeder og prester, hans billeder af geistlig magtsyge og intriger vil altid beholde sin plads i Frankriges literatur.

Myrerne.

(Efter prof. **August Forel** i „*Zukunft*“.)

Myrerne hører ligesom hvepsene og bierne til de aarevingedes insektfamilie (hymenoptera). De lever som bekjendt selskabelig, og man kan trygt paastaa, at det sociale liv har udviklet sig i høiere og mangfoldigere former hos dem end hos andre skabninger; menneskene gjør dem i denne henseende neppe rangen stridig. Deres familie indbefatter ikke alene et uendeligt antal indlvider, men ogsaa en forbausende mængde arter — for tiden kjender man henved 3000 i de fem verdensdele, og antallet af de nye arter, som beskrives og indregistreres, vokser aar om aar.

Den sociale myrestat har frembragt den eiendommelige fremtoning, som man kalder artens *polymorfisme*. Hos mennesker og dyr er kjønsforskjellen ialmindelighed legsaget af de saakaldte korrellative forskjelligheder i legemsbygning — mændene har f. eks. skjæg, kvinderne udviklede bryster osv. Hos visse dyr er disse forskjelligheder særlig udprægede — man sammenligne f. eks. hanen med hønen — og hos myrerne er forskjellen mellem kjønnene saa uhyre, at han og hun ser ud som aldeles forskjellige dyr, ja der indtræder i artens kimanlæg en endnu videre differentiation, idet endel af hunnerne udvikler en egen legemsform med formindsket æggestok og forstørret hjerne — man kalder dem „arbeidere“. Hos flere arter udvikler der sig endnu en afart af hunner med mægtigt hoved og sterke kjæver — de saakaldte „soldater“. De egentlige hunner har ligesom

hannerne vinger; arbeiderne og soldaterne derimod er vingeløse. Myrefamilien eller myrestaten bestaar altsaa af tre eller fire slags voksne individer; hertil kommer nu endvidere yngelen, der bestaar af æg, hvide, blinde og bløde larver i alle størrelser efter alderen, og endelig af pupper eller nymfer, der allerede ligner de udvoksede myrer. Hos mange arter spinder larven sig ind i et fint silkekokon, som man falskelig kalder „myreæg". De virkelige myreæg er bittesmaa og ligner hvidt pulver.

Bygningen af myrernes legeme har nogle vigtige eiendommeligheder. Hjernen, der er uafhængig af sanseorganerne, er hos arbeiderne og soldaterne meget stor, hos hunnerne mindre og hos hannerne næsten forkommen, ligesom overhoved hannen blandt myrerne spiller en usselig rolle tiltrods for dens sterke vinger og mægtige øine. Dens uhyre dumhed og ubehjælpsomhed er et klart vidnesbyrd om dens hjernetomhed.

Myrerne har en formave eller ekstramave; den ligger ved indgangen til bagkroppen, kan udvide sig i uhyre grad — naar den er overfyldt kan den ofte tidoble kubikindholdet af bagkroppen —, og den fordøier ikke. Dens ufordøiede indhold kan naarsomhelst opgylpes og serveres for yngel eller bekjendte. I det hele taget gaar maden fra mund til mund mellem myrerne; og denne gjensidige fodring er en livsbetingelse for myrestaten.

Bag formaven ligger tygge- eller pumpemaven; den har fire haarde klaffer, som sædvanlig hermetisk tillukker myrens fordøielseskanal. Naar den ønsker at spise for sig selv, aabner den klafferne og pumper noget af forraadet i formaven gjennem tyggemaven og ind i sin inderste egentlige og individuelle mave, hvor fordøielsen først begynder. Forfatteren har ved en leilighed anskuelig fremstillet processen ved et eksperiment. Han gav en forsulten myre lidt honning, der var farvet med berlinerblaat. Da den ivrig havde spist endel, satte han den hen til nogle kamerater, der straks omringede den og tiggede om mad. Snart var ogsaa alle fodrede med smaa blaa draaber. Forfatteren skar derpaa op den ene efter den anden og fandt, at den fyldte formave ikke havde sluppet et gran af den berlinerblaa næring ind i tyggemaven og fordøielsesmaven. Først i de følgende dage farvedes fordøielsesmaven langsomt mere og mere blaa.

Paa forbenene hos myrerne er en fin, sporeagtig kam, hvormed de pudser alle sine legemsdele — hvad der især for arbeiderne kan være nødvendigt nok. Ogsaa i munden har de en kam, hvormed de pudser sine benkamme og kjæmmer sine unger.

Myrernes vigtigste sociale organer er imidlertid følehornene. Disse indeholder yderst fine organer for følelse og lugt, og man har ved eksperimenter fastslaaet deres funktion. Især er den kjendsgjerning bemerkelsesværdig, at deres udadvendte og bevægelige lugteorgan ikke alene giver dem kundskab om legemernes kemiske beskaffenhed, men ogsaa muliggjør dem

at erkjende rummet uden øiets hjælp. Det er ogsaa eksperimentelt fastslaaet, at myrene erkjender hverandre som venner eller fiender ved hjælp af følehornene — noget allerede Huber i 1810 udkastede en formodning om — og at de paa sine vandringer hovedsagelig „føler sig frem“, ihvorvel de ogsaa betjener sig af øinene for at orientere sig. En myre uden følehorn er forloren og udestængt fra det sociale liv, medens blinde myrer arbeider som om intet var iveien, skiller venner fra fiender og finder sin vei om end med nogen møie.

Lubbock har bevist, at myrerne ser de for os usynlige ultraviolette straaler i solspektret, og ikke alene som enkelte laverestaaende dyr fornemmer dem med huden. Myrerne har ogsaa fine smagsorganer. De flyvende hunner og fremfor alt hannerne har gode skarptseende øine, arbeiderne derimod er slettere udrustet i denne henseende.

Arbeidsmyrerne danner de vigtigste sociale elementer i myresamfundet, medens de vingede hunner og hannerne blot udøver formeringsfunktionen og soldaterne har sit bestemte særkald.

Myrernes socialisme er indskrænket til den enkelte stat. Alle individer i en koloni er solidariske, derimod lever de i konsekvent fiendskab med hele den øvrige verden, specielt hele den øvrige myreverden. Enhver stat bygger sig en eller flere boliger. Hver myreart har sin særegne bygningsmaade, ja endog myrer af den samme art retter sig efter omstændighederne, terrænforholdene f. eks., og bygger paa den forskjelligste vis. Vor almindeligste europæiske myre, den lille brunsorte *Lasius niger Linné* bygger saaledes paa aaben mark store regelmæssige labyrintagtige tuer; i ur og li slaar den sig til under stene, i skogene i morkne træstammer, i husene i det tørre tømmer. Vore fleste arter graver i jorden labyrintagtige komplekser af gange og kot, hvor de pleier sin yngel. Mange opfører derover en tue, der ligesom de flade stene tjener til at fange solens straalende varme. Naar det er solskin og kjøligt veir, samler myrerne al sin yngel op under stenen eller tuetaget. Om natten, i regn eller i sterk hede bliver derimod alt ført nedenunder. Myrerne bygger med kjæver og forben, idet de under eller efter regn ælter jord i smaa klumper og murer med dem. De er fortræffelige murere og forstaar at benytte snart et halmstraa, snart et blad som støttebjælker eller tagflis. Mennesker, som interesserer sig derfor, bør gaa ud paa en eng efter mairegn og se, hvor flinke de er.

Andre myrer med sterke, haarde kjæver udminerer sit rede i haardt træ. Hos en art, der lever i træstammer (colobopris truncata), dannes indgangen til reden af et ganske trangt hul. Dette bliver bestandig bevogtet af en soldat, som netop synes skabt til sin gjerning: hans store hoved udfylder akkurat hullet og er fortil fladt afstudset, saa det passer som proppen i en flaskehals. Selv for et øvet øie er det vanskeligt at finde det

saaledes tilstoppede hul. Atter andre bor under træbark, i fjeldrifter, i husenes murverk. I det tropiske Amerika fandt forfatteren de fleste arter i hule tørre stængler af forskjellige slags buskverk, ogsaa i akacietorner og hule træer. Vor skogmyre, *formica rufa,* bedækker som bekjendt sin udgravede jordrede med en tue af barnaale og bladrester, og tuen danner selv en hul labyrint, der underholder varmen. Dørene bliver af myrerne aabnet om morgenen og lukket om aftenen — ved sterk hede gjør de ligesom menneskene ofte omvendt. Andre myrer benytter sig af et harpixagtigt sekret i sin overkjævekjertel til at kitte sammen opsmuldrede trærester, jord, plantetraade og lignende til en slags pap, hvoraf de fabrikerer sine beundringsværdige reder, snart i træhulninger, snart udenpaa grenene og stammen. Endelig gives der exotiske myrearter, som spinder sine reder af et fint silkevæv og hænger dem op mellem bladene i forskjellige træer. Ifølge de nyeste iagttagelser skal de anvende sine larver dertil, idet de hasper silketraaden ud af disse og dermed spinder sammen reden. Visse arter danner vældige kolonier eller stater, der kan bestaa af lige op til 1000 á 1600 reder, der alle lever i endrægtigt samkvem — saaledes *Formica exsectoides* i Alleghennybjergene.

Hvorledes opstaar nu en koloni? Huber, Mac Cook, Blochman og Lubbock har fastslaaet følgende: I en vis aarstid flyver den modne ungdom ud af alle boliger, der tilhører den samme art. I luften eller i trætoppene finder der nu en vild masseparring sted, idet baade hunner og hanner indlader sig i mangegifte. Kort derpaa gaar de dumme hanner tilgrunde, fordi de ikke evner at ernære sig selv. Hunnerne river selv af sig sine løstsiddende vinger og kryber ned i jorden, enkeltvis eller flere sammen. De indreder sig et lidet hul, lægger et par æg og nærer selv maddikerne med sin egen legemssaft, indtil de er vokset op til smaa arbeidere. Modermyren, som oprindelig var fed og trind, er nu bleven lidt medtagen og underholdes og opfedes derfor af yngelen, som straks gaar igang med at arbeide. Det beundringsværdige er, at modermyrerne beholder saamegen sæd af den vistnok gang paa gang gjentagne befrugtning i sværmetiden, at de forbliver frugtbare deraf i mange aar og kan lægge millioner af æg. De bliver aabenbart i regelen mødre af hele kolonien, saalænge denne eksisterer. I det mindste har Lubbock holdt befrugtede hunner ilive otte til elleve aar i kunstige reder, og længer pleier ikke myrekolonier at bestaa. Fremmede hunner, der forsøger at snige sig ind i kolonien, bliver gjerne opsnappet og dræbt. Mødrene eller dronningerne pleies og fodres omsorgsfuldt af arbeiderne. Deres hele arbeide bestaar i at lægge æg. Et helt hof af arbeidersker omgiver bestandig dronningen, passer æggene osv.

Det indre liv i en myrekoloni afgiver et billede paa den reneste anarkiske socialisme. Hvert individ arbeider for samfundet; nogle bygger

og ombygger. Andre gjør rent, atter andre pleier ynglen, fodrer den og sørger for, at den altid bæres til den del af reden, hvor temperaturen er passende; andre igjen gaar ud og samler honning i sin formave — til senere fordeling mellem dem, som holder sig inde. Arbeiderne gjør hverandre alle mulige tjenester, fodrer, pudser og bærer hverandre og gjør sig forstaaelig for hverandre ved hjælp af følehornene. Allene hannerne og de frugtbare hunner er uvirksomme og fodres og pleies af arbeiderne. Udadtil optræder hele skaren fiendtligt mod alt levende og fører stadigt forsvars- og angrebskrige eller foretager røvertog, hvis studium er usedvanlig interessant for den sammenlignende psykolog.

Som allerede nævnt orienterer myrerne sig udenfor boligen ved hjælp af følehornene, tildels ogsaa ved øinenes hjælp. Dog er dette ofte vanskeligt for dem, og derfor hjælper de hverandre gjensidig paa flere maader. Myrer med god lugtesans, som har opdaget noget nyttigt eller farligt, iler hjem, paakalder sig indtrængende flere kameraters opmerksomhed og vender derpaa tilbage til aastedet ledsaget af en skare arbeidere. Underveis vender de sig ofte og undersøger, om de andre ogsaa virkelig følger med. Andre myrer vender hjem, naar de har fundet noget, og slaar sine kamerater paa underkjæven og ruller sig derpaa sammen og lader de andre trille eller trække sig til vedkommende sted; den trillede eller trukne myre ser eller lugter dog veien, selv om den beløber sig til tredive eller firti meter. Ankommen til det søgte sted vender den med en af de andre atter tilbage og henter paa samme vis en ny skare til udvandringspunktet. Paa samme vis lader en myre, der er faret vild, sig bære hjem, om den paatræffer nogen, som orker at bære den. Naar en myrekoloni af en eller anden grund vil forlade sin gamle bolig og opbygge en ny, opsøger de flinkeste arbeidere et passende sted og bringer derefter hele kolonien med al dens yngel didhen. Saadanne vandringer er høist lærerige. Enhver arbeidsmyre er istand til afvekslende at udføre alle de nævnte forretninger, om de fleste individer end fortrinsvis beskjæftiger sig med en enkelt. Huber har bevist, at myrer fra den samme koloni, som i uger og maaneder fuldstændig har været holdt adskilt, dog kjender hverandre og tilser hverandre som venner, naar de atter bringes sammen.

Myrerne ernærer sig paa de mangfoldigste maader, som nogle eksempler kan vise. Hvordan de bruger blad- og skjoldlusene er bekjendt. Paa vore fleste planter sidder disse smaa flittige fordærvere og suger med sin snude plantesaft, som de fortærer i saa store mængder, at de blot ufuldstændlg er istand til at fordøie den; deres ekskrementer bestaar derfor af en sukkerholdig klar vædske. Det er bevist at de smaa klare draaber som de sætter paa bladene ikke er kjærtelafsondringer, men virkelige luseexkrementer. De fleste myrer holder nu blad- og skjoldlusene som melkekjør,

opsøger dem og kildrer dem med følehornerne, indtil de irriterede lus slipper fra sig de klare draaber, som myrerne med begjærlighed slurper i sig. Er der ingen myrer tilstede spreder bladlusene sine ekskrementer udover blade og stilke, som derved faar et glinsende sukkerovertræk (honningdug).

Enkelte myrearter bygger virkelige smaa nette reder for lusene i sine underjordiske boliger og pleier endog deres æg. Andre arter opfører af fugtig jord et slags galerier omkring plantestænglerne for at beskytte sine hysdyr mod fremmede overgreb.

I Amerika, Afrika og Indien findes der jagende myrer (dorylider) hvis uhyre kolonier fører et nomadeliv. De foretager stadig plyndringstog og herjer og æder paa sin vei alt levende: de angriber kakerlaker, rotter, mus, edderkoppe, dræber dem, sønderhakker dem og slæber dem hjem. Naar de overfalder en menneskebolig, maa alle beboere ilsomt forlade den, og de gjør gjerne dette med glæde, thi i faa øieblikke er alt utøi, stort og smaat, hakket sønder og slæbt bort. Smaabørn i vuggen er stundom bleven opædt af dette hensynsløse renovationskorps, men saa er ogsaa huset feiet rent i en svip, og snart er baade myrer og bytte forsvundne. Hos disse dorylider er de mægtige hunner bestandig vingeløse og blinde, derimod er hannerne vingede og forsynede med vældige øine.

Endnu merkverdigere i sin levevis er de sydamerikanske soppedyrkende myrer. I sine store boliger danner disse dyr nævestore fordybninger. Derpaa søger de i skarevis op i træerne. Hver arbeider skjærer nu med sine skarpe kjæver ud et lidet rundt stykke af et grønt blad, og tusener belæsset med saadanne friske bladstykker vender hjem til huset. Det er de middelstore arbeidere, som udfører denne indsamling — der er nemlig tre grupper arbeidere inden denne art: kjæmpestore med kolossale hoder, middelstore og bittesmaa dværge —. Kjæmperne forsvarer boligen og sønder-tygger de hjembragte blade. Disse tygges og tygges indtil de er bleven forvandlet til en slags grød som udbredes i de før omtalte huller og fordybninger. Bladgrøden tjener nemlig til næringsjord for en sop (Rhozites gongylophora Møller), som findes i masser i myreboligen. Hurtig bedækkes bladgrøden med hvidt skimmel; men nu passer hele hæren af dværg-arbeiderne paa, at skimmelet ikke fylder hele boligen og kvæler indvaanerne. Enhver voksende soppetraad bliver øieblikkelig afskaaret, indtil soppen bekvemmer sig til at producere sin anden vækstform, som Møller har kaldt „myre-kaalrabi“, fordi den bestaar af smaa knoller, der ligner bittesmaa kaalrabi. Soppen producerer hele hobe af disse æggehvideholdige kaalraabi, og af dem lever hele myrekolonien. Imidlertid er naturligvis ikke næringskraften i bladgrøden ubegrænset. Saasnart en del af den labyrintagtig

opbyggede sophave er udbrugt og er bleven brunlig af farve, bliver den derfor afreven og kastet ud af boligen; til gjengjæld erstattes den med frisk plantegrød. Saaledes arbeider bladsamlere, bladtyggere og sopdyrkere i endrægtighed paa denne storartede og skogødelæggende sopkultur, der er saa udbredt, at den giver urskogslivet i Sydamerika et eiendommeligt præg, thi for hvert skridt møder man der hele tog af bladslæbende myrer eller støder man paa deres boliger.

Rundt om alle Middelhavets kyster lever der en myreart, som ind samler korn af alle mulige planter og hober dem op i sine huler; de forstaar at forhindre kimsætningen, indtil det passer for dem, og de spiser dem netop naar stivelsemelet forvandler sig til diastase og sukker. I Texas lever der ogsaa en slags jorddyrkende myre, der rundt om sine boliger udrydder alle andre planter end en bestemt græsart, af hvis frø den ernærer sig.

Nogle myrer benytter endel af sine arbeidere som forraadskrukker for vinteren. Disse arbeidere bliver nemlig saa overfodrede, at deres formave svulmer op som en drue og det bliver umuligt for dem at røre sig; derpaa hænges de op i de underjordiske forraadskamre og tages ned og tømmes, naar det er nødvendigt. Saadanne arter lever i Mexico og Texas og bliver ofte opgravede og ædt af børn.

Vi har ovenfor omtalt de sopdyrkende myrer; det gjensidige afhængighedsforhold, hvori sop og myrer i dette tilfælde lever, kalder man *symbiose.* En lignende symbiose har man iagttaget mellem en anden sydamerikansk myrart *azteca Mølleri* og et træ, der kaldes *cecropia peltata.* Træet er indvendig hult og producerer, paa et slags puder i sine bladhjørner, nogle smaa rigelig æggehvideholdige korn (Møllerske legemer). Aztecamyren lever i den hule stamme og ernærer sig af de møllerske legemer. Den er imidlertid yderst krigersk, og naar de ovenfor omtalte bladsamlere indfinder sig paa cecropiatræet bliver de kastet tilbage af den rasende azteca, der sætter livet ind paa at forsvare træet. Forfatteren af denne artikel har selv i Columbia mange gange iagttaget saadanne kampe, i hvilke næsten altid aztecamyrerne slog tilbage de fremstormende fiender.

Myreboligerne har ligesom menneskehjemmene sine snyltegjester og sit utøi. Visse midder og orme plager myrene ved at lægge sine æg i deres afkom. I et ganske besynderligt forhold til myrekolonierne staar endvidere visse biller, isopoder og andre smaadyr. Man kalder dem gjester, ihvorvel de snarere er skadelige end nyttige logerende. Men de bliver taalt, ja endog karesseret af sine verter, som finder lugten af dem behagelig og lidenskabelig slikker deres haar. De lever som medlemmer af kolonien og antager lidt efter lidt, som Wasmann og Janet har vist, myrevaner. De

bliver fodrede fra mund til mund af myrerne og begynder omsider at fodre hverandre paa samme maade indbyrdes. De gjør sig forstaaelige for myrene ved befølninger. Deres yngel bliver ofte fodret og opdraget af myrerne, og disse synes ikke at gjøre nogen forskjel paa den fremmedes afkom og sin egen.

Næsten endnu merkværdigere end dette gjesteforhold er visse myrearters slave- og gjæsteforhold til hverandre. For flere aar siden opdagede forfatteren af denne artikel rent tilfældig, at enkelte af vore myrer (f. eks. *formica rufa*, vor skogmyre) som i almindelighed lever et flittigt liv for sig selv, i enkelte sjeldne undtagelsestilfælder, især efter krige, hvori de har seiret, tager sig af de beseirede svagere myrers afkom og opdrager dem som medlemmer af sit eget samfund. Paa den vis opstaar sjeldne blandingskolonier. Charles Darwin, som ikke kjendte saadanne tilfælde af personlig erfaring, forudsatte dem teoretisk og forklarede deraf slaveri instinktets oprindelse. *Formica sanguinea* pleier næsten bestandig — som Huber først opdagede — at foretage uregelmæssige plyndringstog i juni, juli og august; disse tog er gjerne rettet mod den svagere art *formica usca*, hvis boliger de omringer; efter en heftig hamp forjager de indvaanerne og slæber yngelen med sig. De røvede larver og pupper udklækkes i det nye hjem, hvor de, naar de bliver voksne, maa udføre det tyngste og groveste trællearbeide, medens deres herrer kan hengive sig til et gemytligt og uforskammet røverliv. Dette slavehold giver *Formica sanguinea* et ganske eiendommeligt intelligent biologisk præg. De er mindre end andre arter optagne af det daglige slid og slæb og kan hengive sig til ædlere lyster og foretagender. Deres slavemyrer føler sig imdlertid saa vel hos dem, at de ikke kjender igjen sine virkelige slegtninge fra nye røvede kolonier, men behandler dem som fiender.

Amazone-myrerne driver det endnu videre med slavehold. Deres dolkagtig krummede kjæver er uduelige til arbeide. Om sommeren stormer sædvanligvis om eftermiddagen en rustrød hær paa 300 á 11,000 af disse myrer ud af boligen; fast sammensluttede som en makedonisk falanx og i ilmarsch følger de en vei, der allerede paa forhaand er bleven rekognoseret af nogle enkelte røvere, og kan i en times tid tilbagelægge en hundrede meter.

Vistnok mister hæren ofte veien, men i regelen naar de frem til de fiendtlige myrers boliger, styrter sig med utrolig hast ind gjennem alle indgange og plyndrer i faa minuter de ulykkelige overrumplede myrers hele yngel, som de derpaa uden videre slæber med sig hjem og uddeler blandt sine slaver. Iagttagelsen af et saadant røvertog er vel det interessanteste zoologiske skuespil, man kan bivaane.

Foruden de nævnte krige mellem forskjellige myrearter, hænder det ogsaa, at myrekolonier af samme art bekriger hverandre. Vi mennesker anser os for jordens herrer; det samme gjør aabenbart ogsaa myrerne, thi enhver koloni holder et vist omraade rundt om sine boliger for sin eiendom. Enhver, som betræder dette omraade, bliver angreben og om muligt dræbt. Kolonier, der grænser til hverandre, bliver paa den vis ofte skueplads for krige, der kan vare i dage og uger, frygtelige massakrer, som ofte blot de færreste kommer helskindet fra. Hyppig ender krigene med formelige fredsslutninger; de krigførende magter forener sig og smelter sammen for med fornyet kraft at kunne byde andre fiender stangen.

Forfatteren blandede engang sammen i en sæk to fiendtlige myrekolonier (*formica sanguinea* og *pratensis)* og rystede godt om. Derpaa lod han dem krybe ud i en glasbolig, han havde indrettet til dem. De var geraadede i den frygteligste forvirring, de sled ben og følehorn af hverandre, skambed hverandre og kjæmpede paa liv og død om den nye bolig. Endelig havde de baaret sin yngel did, og kampen blev efterhaanden mattere. Den næste dag havde de vistnok dræbt hverandre i hundredevis, men de overlevende begyndte at slutte sig sammen og arbeide i forening — om end mistroisk skulende til hverandre. Efter fem dages forløb var fred og forbund sluttet, og efter ti dages indespærring blev de slupne ud af fængslet, hvorpaa de sammen begyndte at opføre sig en fælles bolig, hvor de senere levede i den største endrægtighed.

At arbeidsmyrerne har sin instinktive pligtfølelse har forfatteren illustreret ved følgende eksperiment. Han flyttede en sterk afdeling af en fremmed koloni til en meters afstand fra en koloni af *formica pratensis.* Snart opstod et stort slag, der varede nogle timer og hvori nogle tusinde faldt. Medens de angrebne myrer strømmede ud af sit hjem for at forsvare sig, heldte jeg ud noget honning paa den vei, de skulde gaa. Men de fremilende myrer stansede blot et sekund og nippede til det fristende lækkeri, og ilede videre til kampen og døden — og det skjønt myrerne vel neppe har hverken strafferet eller krigsret. Den, som vil være feig eller handle egoistisk, kan ustraffet gjøre det. Men myrene kan ikke *ville antisocialt* — og deri ligger hemmeligheden ved deres socialisme.

Som allerede nævnt realiserer myrestaten vore moderne anarkisters reneste idealer: ingen regjering, ingen konge, ingen love, intet bureaukrati, ingen øvrighed. Ingen befaler, ingen adlyder. Selv de saakaldte slaver er fuldstændig frie og arbeider frivillig. Altsaa absolut frihed og absolut solidaritet. Naar en arbeider vil være doven, bliver han alligevel pleiet af de andre. Men dovenskab forekommer ikke uden blandt slavemyrerne og snyltegjæsterne. Der gives altsaa ingen partier, ingen borgerkrige, ingen

forbrydelser og næsten ingen individuelle differenser. Og ikke destomindre raader den ideale orden og samdrægtighed. Trods forskjellen i størrelse og legemsorganisation mellem mennesker og myrer, saa frembyder de sammenligningspunkter af stor psykologisk og biologisk interesse. Sammenligningen viser, hvor de samme evige naturmagter paa mangfoldig forskjellige vis kan producere samme fremtoninger. Saaledes har slaveri, husdyrhold og havedyrkning været drevet af myrerne længe før der gaves mennesker paa jorden. Med rette heder det i Salomons ordsprog: „Se til myren, du dovne, se dens vis og lær. Om den end ingen fyrste har eller høvedsmand eller herre, saa bereder den dog sit brød om sommeren og samler sin føde af høsten.“ Man kan føie til: Den giver mennesket en lære om arbeide, enighed, mod, opofring og fællessind.

nk.

H. Tambs Lyche.

16. april 1898.

Idet sidste ark af *„Kringsjaa“* skal i pressen, faar vi det sørgelige budskab, at *„Kringsjaas“* stifter og 5-aarige redaktør, H. Tambs Lyche, er afgaaet ved døden, $38^1/_2$ aar gammel.

Forholdsvis rask reiste han i november til Italien, hjælpeløs kom han for 14 dage siden tilbage, kun glad over at kunne dø hjemme.

Som hans sind var lyst, stod hans hu stadig til lys og sol. Mod syden gik derfor hans ønsker, da taagen lagde sig klam ned over byen ihøst. Skuffet kom han tilbage. Norge og Ny-England var dog det bedste.

To dage før han døde, som han laa og betragtede solnedgangen fra sit værelse i Nordstrand, sagde han: „Det maatte være deiligt at sove hen i al denne skjønhed.“

Han døde tilfreds, men vilde gjerne have levet længere; han syntes, han havde faaet udført for lidet. Vi kan med tryghed sige: han har ikke arbeidet forgjæves; heri vil ialfald alle *„Kringsjaa“s* læsere være enige

med os. Vor bedste tak for vel udført, opofrende, aldrig svigtende arbeide. Saalænge han paa nogen maade kunde, sendte han „*Kringsjaa*“ bidrag, i den senere tid ved at diktere, og saa sent som for vel 8 dage siden, talte han om et par artikler, han endnu haabede at kunne sende vort tidsskrift, men kræfterne strak ikke længere til.

„Glem mig ikke med en gang,“ var det sidste, han sagde os. Det behøvede denne bramfri, noble og elskværdige mand ikke at sige.

Velsignet være Hans Tambs Lyches minde!

Idet vi henviser til det næstudkommende hefte af „*Kringsjaa*“, aftrykker vi redaktørens sidste hilsen til tidsskriftets læsere:

Med dette hefte fratræder „*Kringsjaa*“*s* redaktør, H. Tambs Lyche, sin gjerning i tidsskriftet. Aarsagen helbred. Det har været et interessant arbeide, men ogsaa et temmelig slidende ved de smaa excitationer og ærgrelser, som har frembudt sig. Desto mere hjertelig takker jeg dem, som paa den ene eller anden maade har udtrykt mundtlig eller skriftlig sin paaskjønnelse af arbeidet. De har gjort veien let og lys mangen en gang, hvor den begyndte at blive dygtig tung. En særlig tak til Jonas Lie, hypotekbankdirektør Berner og professor Lieblein, som først blandt autoriteter gav foretagendet et støttende ord.

„*Kringsjaa*“ er ikke saa fragmentarisk, som enkelte tør have ment. Jeg har søgt at have en plan gaaende gjennem det hele og at give det en vis aandelig enhed.

Hermed farvel og tak til mine læsere og mit bedste ønske om tidsskriftets voksende fremgang under en ny redaktion.

Min inderlige tak ogsaa til „*Kringsjaa*“*s* forlægger for et fast, loyalt og altid behageligt samarbeide.

H. Tambs Lyche.

Ny literatur.

August Strindberg og hans sidste bog. — *Inferno.* 1897.

August Strindberg har paa sin livsvandring efterhaanden tilegnet sig og igjen fratraadt enhver af dette aarhundredes religiøse, sociale og literære ideer. Hans bøger er fra en side seet et oplagssted for aflagte idealer. Han har forkyndt enhver sandhed med en lidenskabelighed, som maaske blot har været en forudfølelse af dens utilstrækkelighed. Han har været besat og atter forladt af alle tidens doktriner, og — ikke som Bibelens frygtsomme Adam, men som en Adam af en ukjendt mytologi har han bidt i og spyttet ud alle æbler paa kundskabens træ. Men under doktrinernes pust har hans urnatur bevaret sin saft og sevje. Den primitive menneskelighed har ikke kunnet svække sig i ham; hans fantasi og følelser har havt det sikre grundhold i de enkle og oprindelige drifter, som er fælles for dyr og mennesker. Derfor han han gjennem alle sine omskiftelser været den uomskiftelige.

Indtil i hans uforlignelige sprog har denne karakter bevaret sig. Hans ord er paa en vis materielle, de virker ikke som omskrivninger af kjendsgjerninger, men som kjendsgjerningerne selv. Han fører haandgribelighedens geniale stil.

Forenklingsdriften, sort- og hvidt-behovet, det oprindelige stridslystne menneskes hang mod den dramatiske dualisme — alt dette ene og samme ligger til grund for August Strindbergs digteriske som for hans videnskabelige konceptioner. Han betegner med hele sin vældige produktion et af aarhundredets voldsomme og lykkelige tilbagefald til naturen.

I livskampen — denne nødtørftige tilværelsesformel — har hans fantasi seet rovbrunsten under de civiliserede former, kampen for den grumme livsglædes skyld og ikke alene for de mere eller mindre illusoriske indsatsers. Hans storhed som dramatiker beror paa denne ubarmhjertige logik, hvormed han forbereder, udvikler og fuldbyrder den proces, hvis resultat altid er et individs tilintetgjørelse ved et andet.

Den svage og den sterke, den svage benyttende alle grumhedens, snedighedens, nedrighedens vaaben, og den sterke alene fortrøstende sig til sin retskafne intelligens — dette er grundmotivet, som atter og atter varieres — og med vekslende udfald af kampen.

De ideer, som udgik fra Nietzsche, traf Strindberg i hans urinstinkter og gav ham ræsonen i den kjønnenes og kasternes tilintetgjørelseskamp, som det var blevet hans suveræne lidenskab at bivaane og skildre.

Hans opgivelse af alle demokratiske idealer forberedtes gjennem reaktionen mod feminismen og fuldendtes ved hans skolegang hos den tyske filosof. Han stod dermed ved enden af en udviklingsgang, som allerede halvt var slynget i ring om sig selv.

Han var fra den abstrakte frihedsidealist i begyndelsen af syttierne bleven til radikal socialist mod slutningen af samme decennium, derefter til utilistisk forguder af „naturen" og bondeuvidenheden paa civilisationens og arbeidsfordelingens bekostning — i begyndelsen af ottierne, og endelig

vendte han henimod overgangen til nittierne alle sine gamle idealer ryggen og blev det, man med et forslidt udtryk kalder radikal aristokrat.

Samtidig har hans religiøse ideer gjennemløbet en parallel omskiftelsesbane. Til den abstrakte frihedsidealisme i Mäster Olof svarede protestantiske moralreligiøse begreber, til socialismen et indifferent fritænkerstandpunkt, til utilismen og naturdyrkelsen en vag panteisme, til aristokratismen den uforfærdede himmel- og helvedestormende ateisme.

Magien er bleven den sidste videnskabelige tilflugt for denne aand som fordum for doktor Faustus. For den, der ad videnskabelig vei søger erkjendelse, gives der formodentlig heller ingen anden sidste tilflugt, thi magien afslører paa sin vis det princip i naturen, som de andre naturvidenskaber ikke er istand til at opdage, og som det for menneskene dog er saa magtpaaliggende at faa opdaget.

At August Strindberg regnes for gal, fordi han „hat sich zuletzt der magie ergeben“ er et udslag af det ræsonnement, som udmerker alle efternølere paa erkjendelsens bane. — Magien befolker med væsener det universum, som de mekaniske videnskaber har lagt øde og tomt. Den opreiser alle uddrevne djævle, den kalder Pan tillive i de døde skove og vækker alle vandenes og vindenes slumrende aander. Og som væsener forstaar vi blot væsener; love og kræfter er blot navne paa vore indbildte forstaaelser. Derfor er magien den naturlige dronning over naturvidenskaberne; den kan bespottes og forhaanes, men gjenopretter i tidens fylde altid sit tabte dynasti. Saalænge erkjendelsestrangen ad sansningens vei søger sin absolute tilfredsstillelse, vil magien være det sidste fortvilelsens forsøg.

At den reiser sig igjen af sin grav, er ogsaa berettiget i den forstand, som man kalder den historiske. Thi historien fortæller om en periodisk tilbagevenden af gamle kjendsgjerninger, den forkynder den evige tilbagekomsts triste evangelium og illustrerer atter og atter det ord i Bhagavad Gita, at ligesaa vist som døden er det fødtes lod, saaledes er gjenkomsten det dødes.

I udviklingens kredsgang er efter omstændighederne Newton eller Paracelsus den foranilende, og saalidt som nogen af dem var den første, vil han blive den sidste. Til de øine, som ser i dagen, vil den ene bringe lys, men der er ogsaa øine, som er skabt for dæmringen.

At et individ lyder selve universets kredsgangslov er intet tegn paa vanvid, men paa intellektuel energi og umættelig erobrertrang. At August Strindberg, alle videnskabers adept, omsider maatte opdage samtliges forfængelighed og hengive sig til den sorte kunst, er derfor ingenlunde paafaldende.

En aandstilstand er en krystaldannelse af ideer, og den kan gjennemgaa en opløsningsproces i den individuelle som i den almindelige bevidsthed. For anden gang i dette aarhundrede truer en magt i menneskene med at seire over det fornuftdespoti, der i et par aarhundreder har holdt den underkuet, og den vil seire og atter underkues, atter og atter og atter —.

Det karakteristiske for August Strindberg er, at han midt under sin reaktion bevarer *l'esprit scientifique*. Han nærmer sig til det utilgjængelige med kolber og retorter; han fortalte for nogle aar siden i et fransk tidsskrift om sine natlige eksperimenter paa en pariserkirkegaard: han forsøgte

at fange de dødes sjæle i en flaske med et kemisk stof, hvortil de skulde have affinitet!

Og hans sidste bog vrimler af beretninger om lignende magiske og alchymistiske foretagender. Men magien er ikke andet end den videnskabelige fornufts sidste konvulsiviske anstrengelse for at gribe med apparater det, som ikke engang tanken kan gribe, at gjøre til gjenstand for ydre, sanselig iagttagelse det, som blot kan anes af det indadvendte, roligt skuende øie.

Men ved en tanke som denne kan en aand som Strindbergs ikke stanse; thi havde han kunnet stanse ved den, saa vilde han være begyndt med den. Hans aands hvileløshed, hans Ahasverus-sind er kontemplationen fiendtlig. Men i forhold til det evige er aktiviteten en pendelsvingen forbi og igjen forbi det attraaede punkt. August Strindbergs næste bevægelse fører ham fra den eksperimentelle yderlighed til en troens yderlighed og udvorteshed, hvori han modtager ethvert tilfældets lune som et varsel, en trudsel eller en paamindelse fra et forsyn, der udelukkende synes at have sine øine heftede ved hans mindste skridt og ubetydeligste gjøremaal. Og dreven videre, fra yderligheden til yderlighedens yderlighed, udarter denne forsynstro til en art forsynsskræk, en paranoia, hvis skræmmende gjenstand er selve forsynet.

Paa dette stadium af den psykologiske proces glipper hans selvkontrol, og grænserne mellem det, som virkelig sker med ham, og det, som blot sker i hans indbildning, taber efterhaanden sin klarhed og fasthed.

Han gaar paa vagt for ikke at overrumples, han udfolder et skarpsind i at afsløre forsynets og dets redskabers intriger, han fatter mistanke til de tilsyneladende uskyldigste ting — to pinder, der ligger overkors i hans vei, to mennesker, der tilfældigvis hvisker i hans nærhed . . . .

Han forklarer sig denne fiendtlige interesse fra forsynets side som et udslag af dets jalousi mod ham, der truede med at afsløre nogle af dets hemmeligheder. Det er Zevs's glenter, som igjen hugger i lysbringerens lever!

Billedet af hans sjælstilstand vilde være ufuldstændigt, om jeg blot nævnte symptomerne paa det, man kalder forfølgelses- og storhedsvanvid. Fra følelsen af at være den af forsynet forfulgte, springer han pludselig om i en momentan glædes tillid til at være den af forsynet beskyttede og særlig benaadede, om end haardt tugtede — for forseelser, han i dette eller et tidligere liv maatte have begaaet. — Og paa den stolte Prometevs' trods følger pludselige reaktioner af anger og ruelse og ormeagtig prostration. Og mellem udbruddene af livslidelsens afpressede skrig kan der ligge klare øieblikkes fred og stilhed og forsoning. Jeg kunde nævne hans afsked med den barmhjertige søster eller hans møde med sit barn.

For dybenes rædsler maa den pinte sjæl søge en forklaring og en mening. Og denne logiske søgen beviser, at vanviddet ikke har omsløret denne uroligste og mægtigste af tidens hjerner. Han finder i *Swedenborgs* helvedeslære en slags retfærdiggjørelse af sine plager:

Selve livet er helvede. Helvedes ild er begjæret, og dets pine kvalmen efter ethvert begjærs tilfredsstillelse. Og med neophytens iver gaar han med paa alle de fantastiske enkeltheder i den Swedenborgske dæmonologi og finder deres sandhed stadfæstede i sine egne oplevelser.

Men formaalet med dette helvede er lige dunkelt. Han kan angre sit liv og sine gjerninger, sit oprør, sin trods, men vilde ikke angeren selv være et oprør og en trods mod forsynet, mod de magter, som udkaarede ham til sit plageris? „Er det ikke at sige til magterne: I har ladet mig fødes med et kald til at straffe, til at omstyrte afgudsbilleder, anstifte oprør, og derpaa unddrager I mig Eders beskyttelse og lader mig staa til bespottelse og tilbagekalde, hvad jeg har forkyndt. — I min ungdom var jeg en oprigtig troende, og I har gjort mig til fritænker. Fra fritænker har I gjort mig til ateïst, fra ateïst til troende paany. Inspireret af humanitære ideer har jeg rost socialismen. Fem aar senere har I bevist mig det urimelige i socialismen. Alt det, jeg har profeteret, har I gjort til løgn! Og sæt at jeg vier mit liv til religionen, saa er jeg sikker paa at I inden ti aar vil have modbevist religionen.“

Dette sprog overfor „magterne“ er fuldt af humor i al sin dybfølte bitterhed, og overhoved: det paradoxale ved bogen er, at dens hjerteskjærende alvor krydses af indfald af den vildeste komik. Denne komik beror netop paa modsætningen mellem digterens subjektive alvor og absurditeten af de forklaringer, han underskyder sine oplevelser. Han oplever f. eks., at hans svigermoder trakterer ham med kalvehjerne i brunet smør — en af de ting han nærer stærkest uvilje mod. I hans fantasi svulmer denne hændelse op til et af leddene i de fiendtlige magters taktik imod ham —: „Det är för mycket!“ udbryder han. „För i världen tilskref jag kvinlig elakhet alla mina olyckor; nu urskuldigar jag den oskyldiga och säger inom mig: det är djefvulen!“

Og naar han om natten i sit kammer pludselig vaagner i et anfald af *angina pectoris* og føler det, som om hjertet suges ud af hans bryst — saa flygter han ud af sit værelse, lykkelig over i sidste øieblik at være undsluppet et infernalsk mordforsøg, foranstaltet mod ham, kvindehaderen, af blaastrømpernes verdensliga, der har opstillet batterier i hans sideværelser for at tage livet af ham ved elektricitet.

Under reflektionens daglyse momenter kan han sige sig selv, at han er nervøst ophidset eller lider af forfølgelsesvanvid, men naar mørket ophæver tingenes sanselige værdier, kan spøgelserne ikke længer huses som sygdomme i sindet eller rykninger i hjertekulen . . .

Mørkets reflektioner giver andre resultater end dagens; de finder støtte i gamle følelser, gammel skræk, gammel tro. Mørket kræver regnskab, i mørket skinner de dulgte og glemte ting, som er samvittighedens forfærdelser. Alt, som var indbildning, bliver sandhed, og alt som var sandhed bliver løgn; alt fordum tilbedt er den mørkrædde villig til at brænde, og alt, hvad han fordum har brændt, er han villig til at tilbede . . . .

Det er nattens og mørkets dæmoner, som stjæler fæstet bort under hans reflektion, saa ideerne, indfaldene, antagelserne styrter i svimlende fald mod de dybeste afgrunde . . . „Om natten falla tystnaden och ensligheten öfver en, öfvermodet skingras, hjertat slår hörbart och bröstet beklemmas. Då fall på knä, ut igenom fönstret ned i törnhäcken för att söka läkare eller få fatt på en kamrat, som vill sofva i samma rum som du . . .

Träd in ensam nattetid i din kammare, och du skall finna någon där före dig . . .

Hvart gån I då, I alle som liden af sömnlöshet, som vandren omkring på gatorna och vänten på soluppgången? . . ."

Accenten i linjer som disse vidner om virkeligheden af de pinsler, denne bog fortæller om. Den er ikke bestemt til at være et kunstverk, og den er derfor blevet mere: en række meddelelser fra et menneske, som sætter alle hensyn til sig selv og andre, til sin fortid og fremtid tilside for det maal: at faa meddelt sig. Og meddelelsen har en elementær kraft, som de bedste af Strindbergs skrifter og som maaske ingen andre skrifter end hans bedste. Den paatrænger sig den sløveste med sine forfærdelser, sin sorg, sin patos, sine raab fra dybsens nød. Og der er en energi i dens oprigtighed, som hæver den op blandt de faa bøger, der har været frugter af de dybeste menneskelige lidelser.

nk.

Malka, Maailman Lappuun, Kertomus Pojille ja Tytørille, Helsingissä 1897. — Det er Hallvard Berghs barnebog „Rejse til verdens ende" i finsk oversættelse.

— *Till Bostrøms teoretiska Filosofi,* En kritisk Studie af Allen Vannérus. Alb. Bonniers forlag, 2 kr.

Harald Høffding: *Den nyere filosofis historie.* — Det nordiske forlag.

Norske klassikere. — H. Aschehoug & Co. — 18de hefte. — 50 øre.

Victor Hugo Wickstrøm: *Lukianos.* — Albert Bonnier, Stockholm. — Kr. 1.50.

Arne Løchen: *J. S. Welhaven. Liv og skrifter.* — Første halvdel. — H. Aschehoug & Co. — Pris 3.25.

Nordiske tidsskrifter.

Ord och bild. — 2. hefte 1898. — *Oscar Levertin:* Två svenska kärleks-korrespondenser från den sirliga stilens tid; *Kristian Dahl:* Köpenhamns frihamn; *Helena Nyblom:* Selma Lagerlöfs: Antikrists mirakler; osv.

Nord og syd. — Marts 1898. — *P. Munch:* Dansk og slesvig-holstensk martsbevægelse; Danmark for 50 aar siden; Fra Bagindien; Bag diplomatiets kulisser; *Fr. Weis:* Fra livløst til levende; *Carl Burrau:* Stjernehimlen i marts.

For kirke og kultur. — Marts 1898. — *Dr. S. Michelet:* Den bibelske urhistorie; *F. Rønning:* Literaturbrev fra Danmark; *G. L. Tangen:* Jesuiterne, væsentlig bedømt af katoliker; osv.

Naturen. — 1ste og 2det hefte 1898. — *R. Collett:* Bæverens levemaade og øvrige optræden i Norge (med 5 fig. og 2 plancher); *L. Schmelck:* Nogle undersøgelser af vand fra bræer og jøkler; Aarsagen til brævandets grønne farve (med 1 fig.); *P. Boye:* Havets planteverden (med 8 fig.); *Ernst Krause:* Hvorfor har dyrene mørk hud og lysfarvet bug?; *H. Düring:* Dyrene som veirprofeter; Mindre meddelelser.

Tilskueren. — Marts-hefte. — *N. Neergaard:* Danmark i 1848; *Laurids Bruun:* En prøvelse; *W. Johannsen:* Berusning og bedøvelse af planter, II; *Frantz Pio:* Kommunesocialisme; *Amalie Skram:* Bøger; *Will. Behrens:* Vor opera.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

BIND XI. 30. APRIL 1898. HEFTE 8.

H. Tambs Lyche.

1859—1898.

Den mand, som i fem aar var „*Kringsjaa's*“ utrættelige drivkraft, er gaaet bort. En stilfærdig, men ustanselig strøm af energi, en umættelig hunger efter at arbeide, et stort hjertelags intense, ofte feberhurtige pulsslag er stilnet og bragt til hvile. Hans livskraft var som et uhr, der stansede ved middagstid, fordi han havde vaaget ved sit arbeide hele den foregaaende nat og glemt at trække det op. Han døde af tæring, som kanske var forberedt ved overanstrengelse, og hvis jeg ikke tager feil, ved en art af sjælelig forkjølelse.

Allerede kort efterat han kom hjem fra Amerika i oktober 1892, klagede han i „*Dagbladet*“ over mangel paa sol herjemme. Det var dengang bogstavelig ment; *nu* synes ordene at have en anden betydning. Han kom med saa megen livsvarme, samlet og opsparet for det gamle fædreland. Men han traf paa en aandelig kuldeperiode i vort land. Han gav al sin deltagende ømhed, sit lyse og forhaabningsfulde livssyn, sit aabne sind, villigt til at lytte til alle stemmer. Men han fik saa liden varme tilbage fra en kjølig og kritisk slegt. Tilsyneladende altid sangvinsk, næsten godtroende, har han i virkeligheden i disse fem aar ofte kjæmpet en haardnakket kamp for ikke at tabe troen paa

sit land. Det lyse syn, som han kastede ud over de emner, han skrev om, og den hos os enestaaende milde og elskværdige dom over næsten alle nationale livstegn, var mangen gang tilkjæmpet i en ensom kamp, som kanske tog endnu mere paa hans livskraft end det næsten overmenneskelige arbeide for at gjøre hans kjære „*Kringsjaa*“ øieblikkelig lydhør for alle bevægelser i samtidens kulturliv, i den gamle og nye verden.

Tambs Lyche er visselig ikke den eneste norske udvandrer, som efter mange aars hjemve har fundet, at det aandelige klima herhjemme har forandret sig, mens han var borte. Der er sikkerlig mange, som har længtes efter landstigningen, men er bleven mødt af kolde og fremmede ansigter paa bryggen. Jeg ved ikke, i hvilket aar Tambs Lyche udvandrede til Amerika. Men det var neppe længe, efterat Bjørnson og Ibsen paa samme tid — ved et merkeligt sammentræf — havde kaldt aandelig forsterkning hjem fra Amerika i sin digtning. Fra Amerikas Forenede Stater kom fabrikeier Gran i Bjørnsons „Kongen“ samtidig med Lona Hessel i Ibsens „Samfundets støtter“. Det stod med én gang for begge vort folks største nulevende digtere, som om „frihedens og sandhedens aand“ vilde komme til os fra den anden side af Atlanterhavet. „Samfundets støtter“ af Henrik Ibsen, udkom i samme aar, 1877, kun nogle faa maaneder efter Bjørnsons „Kongen“. De Forenede Stater stod for Bjørnson og Ibsen som den moralske og sociale fornyelses land. I 1880 reiste Bjørnstjerne Bjørnson selv over til den nye verden, hvorfra der var kommen gjentagne bud gjennem hans egne fantasibørn, Gran, Rønnaug og Hans Kampe, og hvor Magnhild og Leonarda nylig var reist i forveien. Og Bjørnson bragte med sig hjem fra Amerika og England noget af det syn og den stemning, som kom til udtryk i „En handske“, „Det flager“ og „Paa Guds veie“.

Er det ikke, som om vort folks mest veltalende røster har kaldt de udvandrede nordmænd hjem? Henrik Wergeland søgte at faa Norges ungdom raadet fra at forlade sit fædreland. Bjørnson og Ibsen satte sit haab til, at de udvandrede for en del vilde vende tilbage og gjennem besøg og breve sende en golfstrøm af nye livskrav hjem til det gamle fædreland.

Men Norge synes at have forandret sig meget i løbet af de femten aar, som fulgte efter 1877. Da Tambs Lyche kom hjem i slutningen af 1892 og Kristofer Janson et aars tid senere, hvis jeg erindrer ret, — begge dybt gjennemtrængte af den ideelle retning i Amerikas aandsliv, — da syntes det næsten, som om de begge kom til en fremmed slegt. De havde saa meget at sige, i det gamle morsmaal, som ingen af dem havde glemt; men deres ord havde ikke rigtig den klang, som de havde drømt om. De fandt ikke den fulde gjenlyd. Det var, som om man havde ophørt at vente sig nogen aandelig tilførsel fra Amerika. Unitarismen, selv den mest

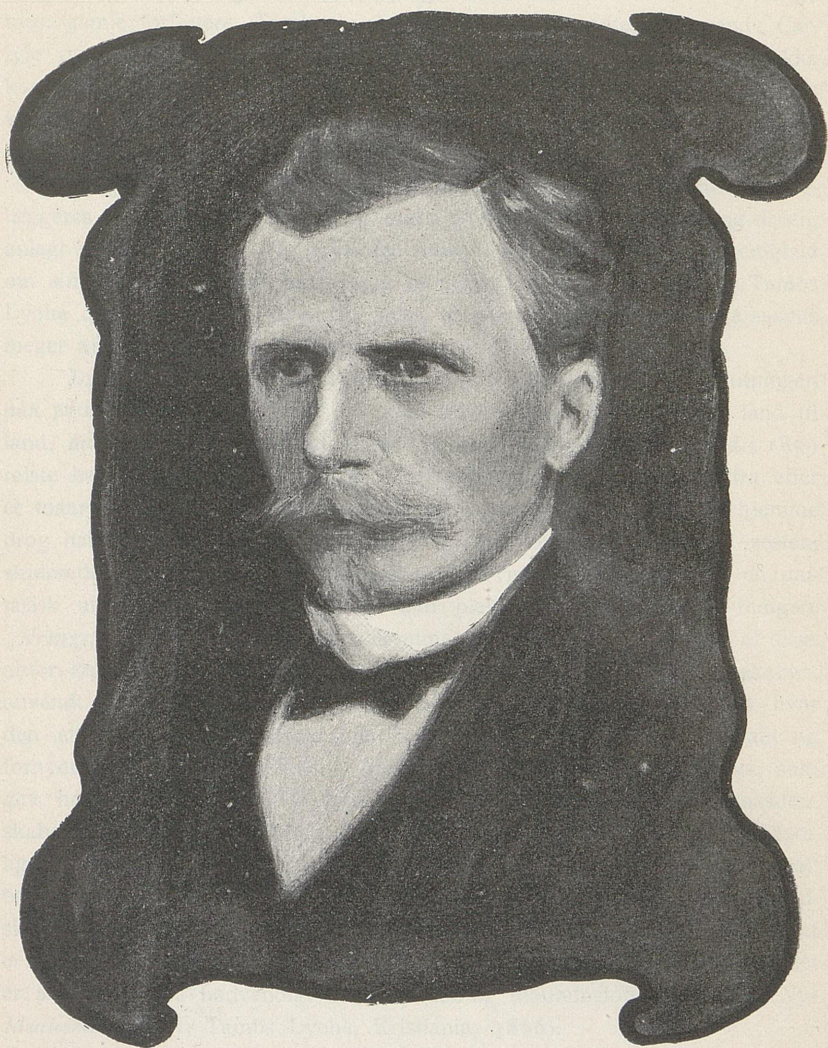

H. Tambs Lyche

frisindede unitarisme, — det var jo intet nyt. Det var, mente man, bare anglo-saksisk halvhed og kompromis. En mellemstation mellem den gamle religiøse ortodoksi og den fuldstændige frihed for illusioner. Det var jo mest gamle forfattere, Tambs Lyche stillede op som foregangsmænd: Carlyle og Emerson, George Eliot, Robert Browning . . . . Var vi ikke kommen langt forbi disse gamle i vor udvikling herhjemme? Her hos os bliver jo sandhederne ikke mere end tyveaarige, efter Henrik Ibsens bevingede ord. De dør, før de faar tid til at modnes og blive voksne.

Imidlertid lykkedes det jo dog for Tambs Lyche, ved driftige forlæggeres hjælp, at grundlægge og drive et efter vore forhold stort og dristig anlagt oplysningsverk. Og Kristofer Janson har samlet en liden menighed om sin talerstol. Begge har modig seilet sig op imod vinden. Og Tambs Lyche døde tilfreds og taknemlig over, at han havde faaet nedlægge saapas meget af sit bedste arbeide herhjemme.

Disse fem aars arbeide som lyskaster i „*Kringsjaa*“ var afslutningen paa et temmelig omflakkende liv. Han havde flyttet, ikke blot fra land til land, men fra det ene arbeide til det andet. Født paa Fredrikshald i 1859 reiste han fjorten aar gammel til Frankrige og vendte tilbage derfra efter et toaarigt ophold. Efter at have gjennemgaaet en teknisk skole herhjemme drog han til Amerika og arbeidede som ingeniør og landmaaler i vesten, studerede i to-tre aar for at blive prest og virkede som prest for en unitarisk menighed i syv aar, indtil han blev kaldt hjem for at redigere „*Kringsjaa*“, som begyndte at udkomme i februar 1893. Endog af disse altfor knappe omrids kan man se, at han først droges til naturvidenskaben, anvendt i det praktiske livs tjeneste. Han søgte hen til det land, hvor den anvendte naturvidenskab mere end noget andet sted har omskabt og fornyet det ydre livs vilkaar. Men netop derfor var det Amerika, som gav ham det dybe og for hans liv afgjørende indtryk af, at naturvidenskaben og det verdensbillede, som denne uvilkaarlig afsætter, er utilstrækkelige; de mætter ikke vor naturs inderste behov. „Nei, vi lever ikke af brød alene — ikke af virkelighed, kjendsgjerninger, prosa og tørre kundskaber *alene* . . . . Idealet har sin uafviselige rolle i livet. Ogsaa det er en del af den uundværlige daglige kost. Vi lever ikke uden det; det er mindst ligesaa nødvendigt som fosfater og albuminstoffe“ . . . . (*Ny-Idealismen*, af H. Tambs Lyche, Kristiania, 1896).

For at forstaa det heftige, det lidenskabelig selvoplevede ved den idealisme, hvortil Tambs Lyche gav sin manddoms bedste aar, de sidste femten aar af sit liv, maa vi erindre, at han havde henlevet sin ungdom i tallenes og maskinernes verden. Det er sandsynligt, at han kom til Amerika fuld af tro paa menneskelivets fornyelse gjennem den anvendte

naturvidenskab. Og hans senere virksomhed i „*Kringsjaa*“ viser mange spor af hans ungdoms tro paa naturvidenskaben. Men der var noget i hans egen natur, som vansmægtede i denne periode i hans liv.

Hele tidsalderens langsomme svingning over mod en ny romantik og en fornyet idealisme har han oplevet som en personlig krise i sit eget liv. Den treogtyve- eller fireogtyveaarige ingeniør slog om og vilde blive idealismens prest. Han havde opdaget, at netop Amerika og England, den anvendte naturvidenskabs forposter, havde frembragt en sterk og varig idealistisk strømning som modvægt mod den storartede udvikling af den materielle kultur. Den engelske og amerikanske idealisme var udsprunget af netop de samme livsvilkaar og de samme behov, som han selv havde oplevet. Netop for maskinernes og den nye stor-industris foregangsfolk var en idealistisk modstrømning et udslag af national selvopholdelsesdrift.

Tambs Lyche hævdede atter og atter under sin virksomhed herhjemme, at den idealistiske og ny-romantiske retning, som i den sidste tid har søgt at komme tilorde i næsten alle lande i Europa, den har Amerika arbeidet paa i et par menneskealdre. Denne paastand blev gjerne mødt med skuldertræk af os andre. De fleste af os havde det indtryk, at Amerika vistnok var forud i maskinbygning og opfindelser, men temmelig agterudseilet i aandelig kultur. Man var jo endnu ikke færdig med Hegel engang ved de amerikanske og engelske universiteter! Det, som Tambs Lyche ansaa for en fortrop for den nye romantik og idealisme, — mon det ikke snarere var en levning af den *gamle* romantik, som Norge og alle andre europæiske lande for længe siden var færdige med?

Sandheden, tror jeg, er denne, at i Amerika og i hele den engelsktalende verden har den gamle idealisme og romantik vedblevet at leve og udvikle sig gjennem hele realismens og positivismens tidsalder. Dette gjælder naturligvis ogsaa Europas fastland. Men det gjælder i langt høiere grad Amerika og de britiske øer. Aarsagen er ganske enkel. De engelsktalende lande, hvor naturvidenskaben og dens aand gjennemtrængte hele det praktiske liv langt hurtigere og voldsommere end i den øvrige verden, — for hine lande var det en langt mere paatrængende livsfornødenhed at holde fast ved den romantiske idealisme i en eller anden form, og at udvikle den som en modvægt. Eftersom det europæiske fastlands nationer følger i de engelsktalende folks fodspor med hensyn til praktisk anvendelse af naturkræfterne, vil ogsaa *vi* mere og mere blive os bevidst, at en eller anden form af idealisme og romantik er dybt begrundet i vor livstrang.

England og Amerika er paa én gang mere gammeldagse og mere fremskredne, hvad idealisme angaar. Selv en saa gammel-romantisk tænker som Hegel har de engelsktalende nationer ikke seet sig raad til at undvære

i denne positivismens og den mekaniske videnskabs glanstid. Endog Hegel havde de brug for som modvægt mod Darwin og Herbert Spencer.

Det er vistnok sandt, at Amerikas aandsliv i mange stykker er lidet udviklet i forhold til folkemængden og forsinket ved den ensidige udvikling af den materielle kultur til en saa svimlende høide. Kunst og tildels videnskab har for en stor del maattet vente. Men alligevel kan Tambs Lyche have havt væsentlig ret i at hævde, at Amerika var forud for Europa i udvikling af *enkelte* af menneskenaturens ideelle behov, navnlig de etiskreligiøse. Netop den kolossale udvikling af den økonomiske væddekamp, eller kampen for materielt velvære, havde hos de rigeste og mest harmoniske naturer frembragt en dyb følelse af et utilfredsstillet behov. Tambs Lyche havde jo selv oplevet netop denne sjælelige proces; den var midtpunktet i hans egen livsskjæbne. Hans betydning er ikke mindst den, at han uden at være noget geni dog vil staa for os som en af sin tids repræsentative skikkelser. Hans originalitet er især den, at en af tidens store aandelige svingninger havde ligesom gaaet tversigjennem hans liv og udvalgt hans person til et af de mange dirrende centra for det lufttryk, som er ifærd med at skabe et nyt aandeligt klima.

Tambs Lyche fortjener Norges tak, fordi han kom hjem, og en plads i dets erindring. Det, som han yndede at kalde for *ny-idealismen,* var hos ham mere end et ord, et fagert løsen, en idé. Tanken og ordet blev hos ham til et levende menneske, en *mand.*

Hans bramfri, elskelige personlighed, paa én gang stilfærdig og af en vedholdende gjennemflammet glød, er den største gave, han bragte med hjem til sit fædreland. Han efterlader ingen anden arv end det verk, han begyndte, og som han prægede med sit merke. Den bedste maade, hvorpaa vi kan sørge over hans altfor tidlige bortgang, er ved at leve os ind i hans livsverk og prøve at føre det videre. *)

Chr. Collin.

---

*) I et lidet flyveskrift om „*Ny-idealismen*" har Tambs Lyche givet et kort og klart udtryk for sin tro og sit livshaab. Jeg skal i næste numer af „*Kringsjaa*" ved hjælp af dette lille skrift forsøge at vise, hvad der var den levedygtige kjerne i hans arbeide.

H. Tambs Lyche.

En rydningsmand saa brat med dagen blegned,
en sjæl saa fuld af kjærlighed og mod —
en aandens stridsmand under mærket segned,
da han en vaardags morgen os forlod.

O, haarde død, hvor grum du dog kan være,
der kold du vandrer paa din mørke færd
— du ingen skaaner — se, *det* er din ære,
du raner *alt,* der giver *livet* værd!

Et sind som hans — saa lyst i vaarens billed,
en ensom drømmer paa de øde stier —
en aand, der altid sandheds krav kun stilled
og søgte *lyset* som sin sjæls befrier.

Han er ei mer! Og *ham* vi netop trængte
i dette land saa høit opunder pol —
en frigjort aand, der mørkets baand blot sprængte
og løfted landet frem i lys og sommersol.

O. J.

Et indlæg mod samtidens videnskab.

(Efter Leo Tolstoy i „*Revue des Revues*").

Det er i vor tid en udbredt og indgroet fordom, at menneskehedens lykke ingenlunde beror paa kjendskabet til og forstaaelsen af de moralske og religiøse værdier, men at det, som det kommer an paa fremfor alt, er studiet af de eksakte videnskaber, der menes at skulle fylde alle aandelige krav.

Det er ikke vanskeligt at forstaa, hvilken indflydelse, slet ikke mindre skadelig end den religiøse overtro —, en saa stor og uhyrlig fordom nødvendigvis maa udøve paa de enkelte menneskers livsførelse. Som allerede Carpenter har gjort opmerksom paa, kan nemlig hverken studiet af astronomi, fysik, kemi, biologi, ja, ikke engang af sociologien give os et virkelig sandt og udfyldende begreb om det, som foregaar rundt omkring os. Videnskaben formaar jo i høiden blot at fastslaa de almindelige love, som vi ofte kun sværger til, fordi de ikke vedkommer os personlig, fordi de er iagttaget i sfærer, der er saa vidt skilte fra os ved tid og rum, at vi umulig kan gjøre os nogen klar mening om, hvor lidet de overenstemmer med virkelighedens.

Den samme lærde gjør os ogsaa opmerksom paa, at naar videnskabsdyrkeren søger at forklare sig de vigtigste og os mest nærstaaende fænomener ud fra iagttagelser, han tror at have gjort om de fjerneste, os ligegyldigste, saa bliver resultatet i de fleste tilfælde falsk.

Imidlertid, siger han, er forholdet oftest det omvendte. I enhver videnskabsgren tager man helst sin tilflugt til begreber af en lavere orden for at forklare sig de høiere fænomener, som man studerer. Det er en metode, der volder mindst vanskelighed. Paa den vis reducerer man hele sædelæren til at blive et spørgsmaal om nytte, vane og arvelighed, ligesom man søger at forstaa de love, som de menneskelige samfund arbeider under, paa bevis af de begreber om retfærdighed, der er gjængse mand og mand imellem. Det hele bunder, paastaar man, i den menneskelige egoisme. I biologien tager man intet hensyn til personlighedens kraft, og spørgsmaalet om personlig samvittighed har man gladelig skjøvet tilside.

Men idet man saaledes prøver at forklare os de høiere fænomener paa grundlag af de lavere, hænder det, at videnskabsdyrkeren fordyber sig i undersøgelser og trænger ind paa omraader, der er fuldstændig fremmede for den menneskelige aand, mens han med ligegyldighed og foragt gaar de spørgsmaal forbi, der i virkeligheden er de vigtigste, de eneste.

Forholdet vilde omtrent være det samme, som om du eller jeg for at komme paa det rene med, hvorledes en gjenstand ser ud, stadig fjærnede os mer og mer fra den, indtil afstanden endelig blev saa stor, at vi ikke engang længer formaaede at skjelne dens farve. Sæt, at vi saa gav os til at skildre, hvorledes gjenstanden saa ud, lige indtil de mindste detaljer, som om vi *nu* først var blevet vor opgave voksen! Og dog er dette ganske det samme bevidste videnskabelige bedrageri, som for en stor del er blevet afsløret af Carpenter. Han har bevist os, at den videnskabelige metode, der bestaar i at stille de underordnede fænomener i høide med de mere fremskredne og dømme ud fra dem, aldrig vil kunne forklare de sidste.

Man staar slagen af forbauselse, naar man betænker, hvor lidet denne metode svarer til menneskehedens evige og retmæssige krav.

II.

Fordi menneskene nu engang lever, føler de trang til at vide, hvorledes de skal leve. Alle har vi jo gjort os op en idé herom, god eller daarlig, efter hvilken vi uvilkaarlig søger at rette os. Kundskaben om den bedste maade at leve livet paa har da ogsaa ligefra Moses', Salomons og Confucius dage altid være anseet for videnskabernes videnskab. Det er først i vor tid, at vi har begyndt at foragte denne livets videnskab og istedetfor kastet vor kjærlighed over paa en anden, den eksprimentelle, der begynder med matematiken og ender med sociologien.

Heraf er der opstaaet en eiendommelig misforstaaelse. Naar arbeidsmanden føder og underholder videnskabsdyrkeren, saa er det, fordi han naturligvis tror, at denne er optaget af at studere, hvad der fremforalt er nødvendig for ham og hans lidelsesfæller, af at løse de problemer, hvorpaa hans fremtidige lykke beror. Han er overbevist om, at videnskabsdyrkeren er eller engang vil blive istand til at lære ham, hvorledes han bedre skal omgaaes saavel sine nærmeste som den fremmede, hvorledes han skal overvinde sine drifters magt, hvad han skal tro og ikke tro samt tusen andre ting. Hvad svarer saa den moderne videnskab paa alle disse hans paatrængende spørgsmaal? Den forklarer ham seiersglad, hvor mange millioner mil der er mellem solen og jorden, hvor mange millioner svingninger lyset gjør i sekundet og giver ham den kemiske sammensætning af melkeveiens stjerner. Han taler om microorganismen, om x-straaler osv.

Men alt dette vedkommer mig jo slet ikke, svarer den enkle, kloge arbeider. Hvad jeg trænger til at vide noget om, det er, hvorledes jeg skal leve mit liv her paa jorden.

Er det blot noget *saa* ligegyldig, du ønsker at vide, svarer videnskabsdyrkeren haanlig. Nei, hvad du bør vide, ligger indenfor sociologiens

sfærer, men før vi kommer did, maa vi have klaret alle de spørgsmaal, som zoologien, botaniken, fysiologien, den almindelige biologi, opstiller først og fremst løsningen af fysikens og kemiens problemer.

Med et sligt svar kan de nøie sig, der har tid til at vente. Men de enkle og kloge arbeidere, paa hvis nakke hælen af de mennesker tynger og trykker, som sysler i overhøihed med videnskaberne, de spørger mistrøstig: Naar er da tiden inde? For vi har ikke tid til at vente længer. I siger selv, at der vil gaa mange generationer, før vi faar vide, hvad vi spørger efter. Men det er idag, vi lever. Idag lever vi, imorgen dør vi, vi, som er de mange, de fleste, hundretusenerne, millionerne! Det er derfor, det er af vigtighed for os at faa rede paa den tilværelse, som vi nu virkelig gjennemlever. Lær os, og vi er villige til at høre.

For et udannet bæst, svarer videnskaben. Han tror, det er videnskabens opgave at gaa ham tilhaande, som det ikke er sig selv den gavner. Videnskaben lærer, hvad der kan læres. Den kan ikke vælge studieemner for ham. Den ser ikke til siden, og dog udforsker den alt.

III.

Videnskaben udforsker *alt*, siger videnskabsdyrkeren. Men alt, det vilde dog være en smule for meget forlangt. Ligesom en tændt lygte blot oplyser de nærmeste gjenstande, saaledes kan videnskaben blot udforske de enkelte punkter, hvorpaa den har sin specielle opmerksomhed rettet. Og ligesom lygten skarpest oplyser, hvad der ligger indenfor dens nærmeste omraade, og kun kaster et svagt skin over alle de fjernere gjenstande, saaledes udforsker videnskabsdyrkeren indtil den mindste detail, hvad han tror er det vigtigste, men undersøger slet ikke alt det andet, som ligger ham fjernere, d. v. s. en uhyre mængde emner. Hvad er da i virkeligheden af vigtighed? Det er bestemmelsen af livets maal. Religionen.

Men den moderne videnskab anerkjender jo slet ikke nogen religion og er saaledes ikke istand til at lede menneskene i valget af de høivigtige emner ligesaalidt som til at fjerne dem, der ingen betydning har. Videnskaben for videnskabens skyld, heder det. Heraf følger, at videnskabsdyrkeren ikke søger at udforske, hvad det virkelig gjælder, men alt. D. v. s. han tror at studere alt. Det er ham ligegyldigt, hvad han udforsker, om det er af betydning eller ikke af betydning for menneskene. En ung lærds valg af sin specialitet bestemmes da ogsaa næsten altid af hans rent menneskelige svagheder. Han vælger den gren af videnskaben, som det lønner sig at kaste sig over, som er lettest at tilegne sig og mest fordelagtig. Han hører jo selv til de saakaldte høiere klasser og vil med sin videnskab fremfor alt bidrage til disse høiere klassers plaisir. Det falder selvfølgelig lettest at studere de rent døde ting: Bøger, mindesmerker,

straalernes opløsning, stjernernes kemiske sammensætning. Det gjælder ikke at gjøre menneskenes liv fyldigere, rigere og lykkeligere, men at skrive en bog, der er uddrag af mange andre bøger, at besvare paa den heldigste maade et opgivet emne i en konkurrance osv. Dette er, hvad man kalder for den sande videnskab, et udtryk, der blot er studiet af bibelen, den eneste nødvendige bog, værdigt.

Men den videnskab, der gik ud paa at frugtbargjøre menneskenes liv, fylde det med lykke og tro, det være sig paa grundlag af religion eller moral, vilde i vor tid ikke ansees for nogen sand videnskab. Det er noget udenforstaaende, der overlades til teologerne, juristerne, filosoferne, historieskriverne og statsøkonomerne, der alle under skinnet af at dyrke videnskaben søger at bevise, at alt er, som det skal være, og at det selvfølgelig ikke kan være tale om forandringer i de bestaaende forhold, som de tvertimod med al sin magt søger at skjærpe og opretholde.

IV.

Men er videnskaberne i nedgang, saa kan man være sikker paa, at dens dyrkere bliver saa meget hovnere. Den sande videnskab har aldrig været skattet af sin samtid. Tvertimod. Den har næsten altid været forfulgt, hvad der jo ogsaa er det naturlige. Den sande videnskab prøver i ydmyghed at vise menneskene deres forvildelser, at aabne øinene for nye veie og nye maal, hvad der selvfølgelig aldrig kan være de høie og styrende samfundsklasser behageligt. Men den moderne videnskabelighed! Den falder ganske i det nuværende liberale bourgeoisis smag. Den passer for de styrende samfundsklasser, idet den tilfredsstiller deres forfængelige tørst efter at lære, hvad der er ganske unødvendigt, paa samme tid som den opfinder nye, pirrende nydelsesmidler for dem. Medens den lader alt det, som virkelig er stort og dertil udførbart, ubemerket, er den alligevel høist populær. Hør, hvor den praler: Alt det, som tidligere er blevet lært og gjort, har været feilagtigt, baaret af fordomme og i virkeligheden ikke andet end bedrageri, vildfarelser og dumhed. *Vor* videnskab er den sande, den eneste. Hvad vi har opdaget i dette sidste aarhundrede, overstraaler alt, hvad der i millioner af aar er blevet arbeidet af alle videnskabsdyrkere tilsammen. Inden kort tid skal alle gaader være løste, alle mennesker blive lyksaliggjorte. Vi er de nødvendigste og betydningsfuldeste mennesker inden menneskeheden.

Saa taler vor tids lærde; og naturligvis snakker de andre lydig efter. Og saa er det virkelige forhold, at aldrig har videnskaben været saa dybt sunket som netop nu. En del af dens dyrkere søger at tilfredsstille en forfængelig nysgjerrighed, de andre er beskjæftigede med at bevise, hvor udmerkede de nuværende usle, sociale tilstande er. Og naar de roser sig

af at have beseiret naturen, underkastet sig dens kræfter, af at have gjort sig dampen og elektriciteten nyttige, af at have opfundet telefonen osv., saa svarer den enkle og kloge arbeider, at alle disse opdagelser og opfindelser blot har ført til oprettelsen af fabriker, ødelæggende for menneskenes sundhed og normale udvikling, til forfærdigelsen af vaaben, hvormed de myrder hinanden, til udbredelse af luksus og fraadseri. Menneskenes saakaldte seier over naturen har aldeles ikke øget vor velstand og lykke, men tvertimod forværret vor stilling. Det er blot det lille, forsvindende faatal, som lever af alle de andre, der har draget nytte af den moderne videnskabs opdagelser.

Men fordi menneskene lever, føler de trang til at vide, hvorledes de skal leve. Og den videnskab, der ikke sætter sig til maal at undersøge, hvorledes menneskene bør leve, men blot indskrænker sig til at studere døde kroppe og døde ting, som ikke interesserer sig for ordningen af et bedre og fornuftigere samfund, den videnskab er dømt. Hvad gavner det, om den beseirer naturen, naar denne seier ikke gjør menneskenes liv paa jorden lykkeligere!

V.

Men lægekunsten! — Den glemmer De! — Saa raaber de moderne videnskabers forsvarere i samstemmigt kor: De glemmer alle de velsignelser, som den har affødt, bakteriernes indpodning og vore dages operationer. Se nu blot vaccinationen! Sikrer den os ikke mod dødbringende sygdomme, og kan vi ikke gjennem en operation endog tage et menneskes indvolde ud og rense dem, uden at det volder smerte! Ja endog en pukkel kan vi uden resiko afskjære, siger de, der optræder som videnskabernes forsvarere. Og man fortæller os triumferende, at et barn kan helbredes for difteri. Javel! Men i Rusland dør 50 pct., ja op til 80 pct. af de børn, som er indlagte til helbredelse paa hospitalerne, trods alle lægekunstens fremskridt. De sociale tilstande er dertil af den beskaffenhed, at ikke alene de fleste børn, men endog flertallet af fuldvoksne mennesker paa grund af slet føde, ødelæggende arbeide, usunde bosteder og daarlige klæder ikke opnaar halvdelen af de aar, som de burde leve. Et utal af børnesygdomme foruden syphilis, tæring og drukkenskabslasten river aar for aar flere og flere bort. En stor del af menneskenes fortjeneste gaar med til at forberede de kommende krige, som hvert tiende eller tyvende aar udrydder millioner. Og alt dette er den moderne videnskab skyld i. Istedetfor at sprede sunde, moralske og religiøse begreber ud blandt menneskenes børn spilder den sin tid og sin kraft med at forsvare de nuværende tingenes orden og med alt andet ligegyldigt lapperi og sliddersladder. Der skulde ikke findes hundrededelen af alle disse pukkelryggede, af alle disse syphilister og tærings-

syge mennesker, hvis videnskabens dyrkere var sin opgave voksen. Men det er den ikke. Og alle disse hospitaler, hvis indretning er saa overvættes kostbar, lad os dog være enige derom, at de mest er til for dem blandt menneskene, som kan betale bedst for sig. De andre faar daarligere pleie. Hvilken triumf for videnskaben!

Forholdet er ganske det samme, som hvis man kunde tænke sig, at en landbruger, der havde en daarlig tilsaaet ager, gik ind i den og tog sig omsorgsfuldt af et og andet knækket aks, mens han paa samme tid trampede hensynsløst ned for fode og siden skrød af sin evne til at helbrede de syge og nævnte det som et bevis paa sin store dygtighed.

VI.

For at vor tids videnskab skal blive til virkelig gavn og ikke bare til skade for menneskene, bør den fremforalt afstaa fra al unyttig eksperimenteren. Den bør vende tilbage til det eneste kloge og frugtbringende studium: Hvorledes bør menneskene leve.

gt.

Florens ved vintertid.

Jeg skriver, idet den første sne falder tæt og vaad og ubarmhjertig over grønne træer og grønne paraplyer og over mennesker, som til nød indrømmer regnens betydning i verdens husholdning, men gyser for sneen som fordum for skoddelandenes hære af barbarer.

Dante, som gav de ubodeligst fortabte dén evige vinter til straf, kan neppe skimtes gjemmem snestormen. Med kappen samlet om den kongelige skikkelse staar han i marmor dernede foran Santa Croce med haanden knyttet om sin Divina og det spodske, tankefurede sibylleansigt vendt ned mod Piazzaen og de ilende, forfrosne menneskeтingester.

Forgjæves prøver jeg at kalde vinterens aander frem af det yrende snefnokkefald udenfor mine vinduer. Nord er den første sne den stille høitidsaften foran den lange hvide hvile. Langt forinden tændes skoven, løvets liv brister i blod og flammer, og omsider falder det og fortæres af muldens rust, og en mørkning lægger sneen sig vidt henover. Her syd har jorden ingen vintringstid. Lige indtil jul kan maaned efter maaned være et eneste skinnende soldagsfølge . . .

Toscana er et sommerland med svære fjelde og frodige sænkninger, et land uden skoge, men med haver, som aaret rundt er grønne og grøderige. Tykke mure slutter om hvert jordstykke, og opefter høiene ligger

haverne i terrasse over terrasse, og langt fra ser det ud, som høien er stribet af brede, hvide bændler. De mørke, keglespidse cypresser bryder i farven vekslende ind i oljetræernes døsiggrønne, som er grundtonen, og alt det hvide af murene og af husene og af roserne, som ofte klynger sig over mure og huse, giver i solveir hele landskabet et festligt skin.

Det er linjerne, som er sjælen i dette lands skjønhed. I den almægtige solflom bliver luften det helt gjennemsigtige medium, den er bestemt til at være, og nære som fjerne ting viser sig i sin uformindskede realitet, med lys og skygger i streng kontrast. Det er et landskab, som ligger tilrette for arkitektur; menneskenes bygverker gjentager linjen i kyklopernes udkast; hvert hus, hver mur hæver sig naturlig som træet op af den jord, det staar i. En by med taarne og tage ligger ikke udenfor landskabet og skriger ikke imod dets stemning som saa ofte hinsides Alperne. Thi byen er et med landet, naturen er menneskelig. Den strid mellem natur og menneske, som forklarer nogle af de dybeste egenheder ved de nordiske folks temperament, er her forlængst stilnet. Menneskene kjender sig igjen i naturen, den har ingen hemmeligheder, ingen gru, intet væsen . . . den store Pan er tidlig død i de latinske lande. Mod nord og øst er det naturen, som eier menneskene, her er det menneskene, som eier naturen. Men har en race gjort sig jorden underdaning, da har den udryddet grundlaget for det vegetative stemningsliv i sig, og den underligger ikke længer de hemmelige indflydelser fra mark og muld. Mod nord og øst, der er skogen eller steppen noget levende, og menneskene har sin del deraf, og lige indtil i deres stemme og blik kan der forraade sig noget af det store, omgivende væsen. Men deraf kommer tvedragten i disse sind, og melankolien og synerne, og kanske det forklarer, at de nordiske folks verker synes os dunklere og dybere end noget af det, de latinske folk har skabt.

Man gjør sig let rede for racemodsætninger, men værre er det at bestemme, hvori de stikker, thi man kan aldrig tilbunds forklare sig en races temperament. Men ofte synes det aandelige fællespræg hos millioner af individer at give sig tilkjende deri, at det er en idé, som bevidst eller ubevidst dominerer alle disse individer, og som derfor kan siges at være racens idé. Jo klarere og sterkere denne er udtrykt i et verk, desto større og varigere er dette, thi en saadan potenseret racebevidsthed er alene geni. Tænk paa romerne, hvis raceidé var staten, hvis menneskeideal derfor blev borgeren, og hvis varigste og genialeste verk blev en lovbog. Eller tænk paa de verker, vi kjender af den russiske literatur. Er ikke ideen her „folket", og er ikke denne idé folkets egen? Det hellige Rusland, det hellige Moskva, den hellige czar . . . det er folket, der føler sig som væsen og dyrker sit væsen, og denne idé gjennemtrænger den russiske literatur, der er uden individualister. Det er folkesjælen med følelse og fantasi

potens, som alene har kunnet skabe den sublimeste og subtileste sjæleskildring i dette aarhundrede. Og under denne idés herredømme er menneskeidealet: at være en af folket, og moralen: den hensynsløse selvopofrelse for folket og i videre konsekvens: folkets ofring af sig selv for sig selv, passivitet — ikke-modstand mod det onde . . .

Kunde vi paa den vis finde den store nævner for hvert folks stræben, saa var vi paa veie til at forstaa folkenes temperament og egenart. Deres sammensmeltning eller uforenlighed, blomstring og undergang . . . hele deres indre natur og liv vilde vi have en nøgle til — og derigjennem til de individer, i hvem racens eller racers aand lever med styrke. Denne idé er banal nok og har ledet hver den, som prøver at give en sammenfattende karakteristik af en tid eller et folk eller et individ. Det er ideen om den herskende egenskab, som saa ofte har givet anledning til at minde om Prokrustes.

Tænker man paa det folk, som bebor det toskanske land, og søger man den store nævner i den intellektuelle bevægelse, det skabte i det 15de og 16de aarhundrede, saa finder vi, at ogsaa landskabet giver os vink. Det var egnet til at fortsætte sig selv i kampaniler og kupler, naturen var plastisk, paa veie til at være kunst, og — naar kunsten kom til — endda saa helt sig selv, som om det blot havde skudt en blomst. Med rette kalder ogsaa florentinerne Giotto's kampanile en blomst i sten.

Fremdeles: ingen væsentlig forskjel mellem by og land, landet blot en have uden den storhed og mystik som der, hvor naturen optræder som væsen. Deraf vilde vel dette folks naturfølelse præges; formodentlig vilde det blot merke de føielige magter i naturen, men desto sterkere vilde det føle sin egen menneskemagt. Ingen splid, men en dyb forstaaelse mellem natur og mennesker, idet naturen var menneskelig og menneskene naturlige. Den formede sig lydig under viljer, den blev stof under kunstneres hænder. Et folks plastiske fantasi maatte udvikles i slige naturomgivelser, og troligvis er havekunsten en af indledningerne til de formende kunster.

Hermed er angivet den plads, landskabet kom til at faa i det florentinske maleri. Det forekommer blot fligevis, afskaaret af en vindusramme eller et søilepar, det er blot et dekorativt supplement; det er aldrig ensomt, aldrig uafhængigt af menneskene, det har ikke nogen egen mening og ikke noget eget sprog. Landskabet spiller den rolle, som sig hør og bør i en kunst, der er blomsten af en bys kultur. Naturen er, hvor den er, *ved* mennesket og *for* mennesket, og det er denne idé: det suveræne, uafkortede menneske, som er den florentinske renaissances idé — — —

Men idet jeg skriver dette, har vinden slaaet om, og sneen smelter for et lummert søndenpust; for dennegang er det forbi med den florentinske vinter.

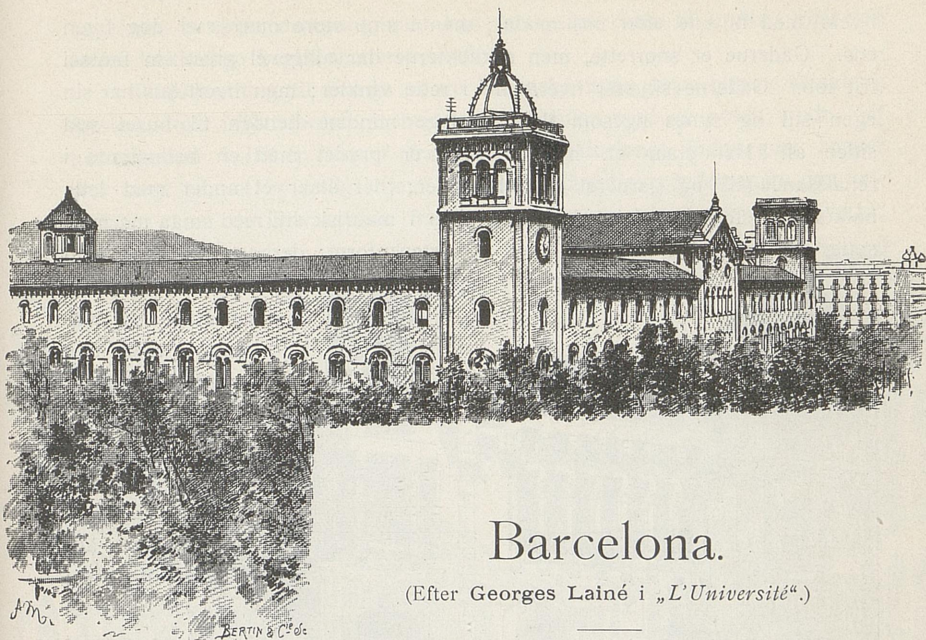

Barcelona.

(Efter Georges Lainé i „*L'Université*".)

Af alle de byer, som ligger ved Middelhavet, gives der ingen, som siden 1875 har havt en saa hurtig udvikling som Barcelona. For 10 aar siden havde den 300,000 indbyggere, ifølge nogle statistikere kun 250,000; nutildags har den 600,000 indbyggere, omkring 200,000 mere end Madrid. En hel by har reist sig, rig og regelmæssig, ikke langsomt som Genua eller Marseille, dens nabobyer, heller ikke kunstig som det nuværende Rom, men ganske frivillig i lighed med de kolossale sammenhobninger af byer, som har fundet sted saa at sige i et øieblik paa de nye kontinenter, som Sidney, Melbourne, Chicago og Johannesburg.

Folk fra Katalonien, som har forladt sit fædreland for at søge lykken i spanske kolonier, kjender ved sin tilbagekomst ikke mer sin fødeby; hvor der tidligere var haver staar der nu store paladser; smukke gader er traadt i stedet for de gamle ujevne; elektriciteten belyser de egne af byen, som endnu igaar var ganske mørke, og hvor der i fordums dage stod vildtvoksende træer, findes nu *Paseo de Gracia*, hvor flotte ekvipager uafbrudt ruller frem og tilbage.

Hvad som fra først af fængsler den fremmedes opmerksomhed, naar han kommer til Barcelona, er husenes store pragt; dertil er de byggede solid og sterkt i modsætning til, hvad man finder i andre byer ved Middelhavet som f. eks. det nye Rom og andre italienske byer.

Barcelona har sit eget præg — ikke ensformigt som de store franske

byers med husene efter ens model; men i sine store omrids er dog byen ens. Gaderne er snorrette, men arkitekterne har alligevel givet sin fantasi frit løb. Gaderne skjærer hverandre i rette vinkler; men hvert hus har sin egen stil og synes ligesom ikke at tage mindste hensyn til huset ved siden af. Her staar et, hvis terrasse er prydet med en ballustrade i renaissance-stil og garneret med blomster; dér staar et andet med lette balkoner af forsølvet jern; hist er et hus i maurisk stil med smaa marmorsøiler og arabesker og med døre i hesteskoform; derborte et hotel, som bestaar af en eneste etage og tagkamre; men den ene etage er kongelig udstyret med hvide balkoner og prægtige arkitektoriske prydelser. At opnævne alt, vilde føre for langt; vi maa indskrænke os til det mindst mulige. Ved siden af et gothisk hus med balkoner af sten og smedet jern og med forgyldte klokketaarn staar uhyre paladser i renaissancestil; saa et hus af røde teglsten og andre stene og derpaa slotte med mosaik paa guldgrund og pompeianske malerier, statuer, kupler, mauriske vinduer med vers af Koranen og erindringer fra riddertiden m. m.; men alt er uordnet og ligesom bragt tilfældigvis sammen — i det samme hus og undertiden endog i samme etage; det hele gjør mere indtryk af at være gjort for at forbause end efter en bestemt plan.

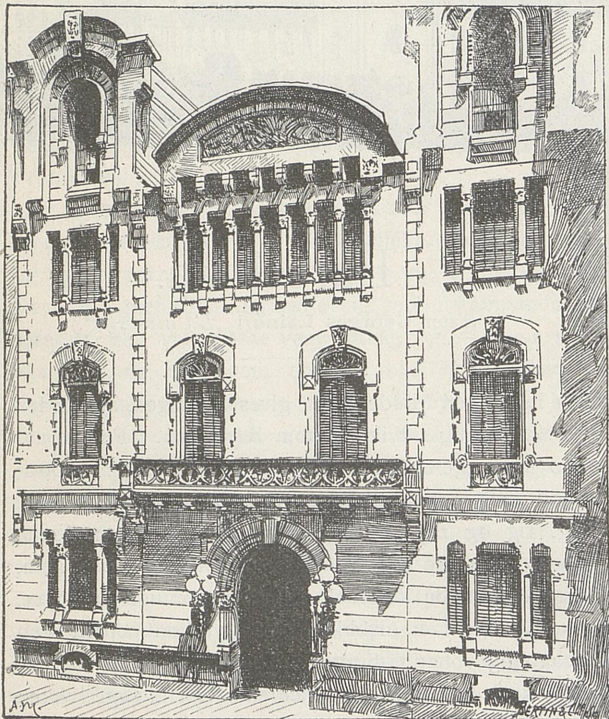

Det kataloniske samfunds hus.

I denne masse bygninger er imidlertid ikke bare det ydre smykket, men ogsaa det indre. En bred lys trappe af marmor med jerngelænder fører op i anden etage; dér bor ialmindelighed eieren. Denne trappe betjener man sig næsten aldrig af — uden tvil af frygt for at ødelægge den,

og eieren benytter den kun, naar han fører sine døtre til bryllup eller ved andre høitidelige begivenheder i livet.

I modsætning til mange af de italienske byer, hvor husene er aabne, forstaar folk i Katalonien at beskytte sine huse mod de kolde vinde, der her ligesom i Italien blæser fra norden. Barcelonas indbyggere lægger stor vægt paa et hyggeligt hjem, hvilket sandsynligvis hidrører fra den indflydelse, som de indvandrede franskmænd, tyskere og englændere udøver;

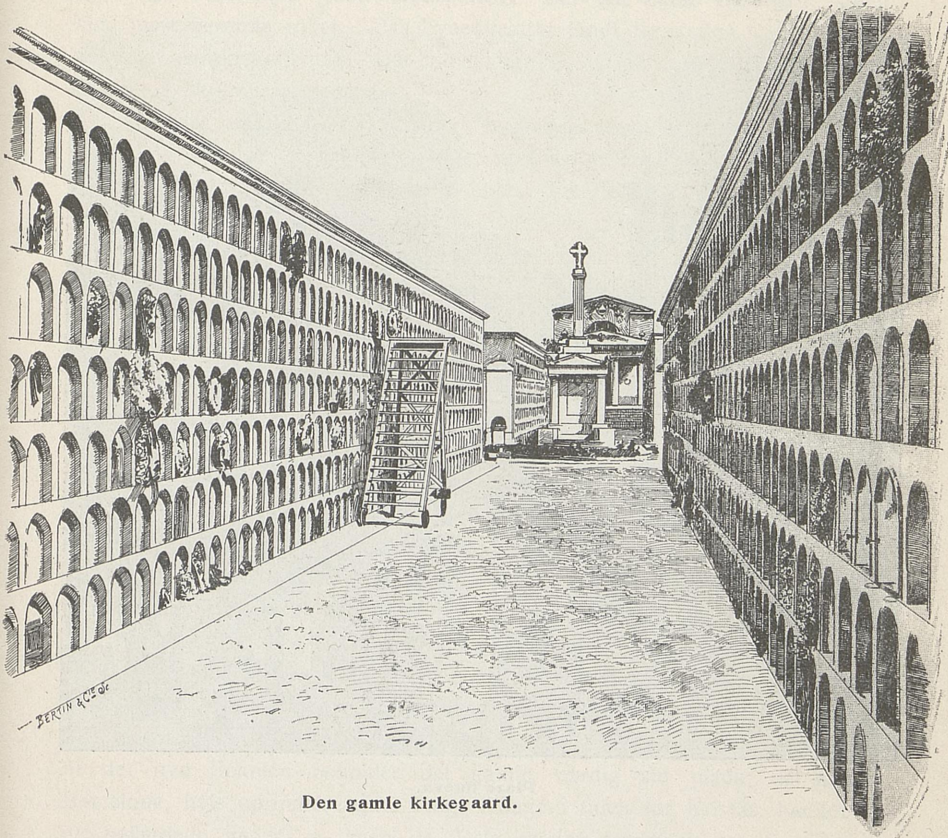

Den gamle kirkegaard.

ved sin etnografiske oprindelse føler de sig ligemeget knyttet til nordens keltiske racer som til de folkeracer, der lever i Syd-Spanien. De større huse har sin vogter eller portner; men ellers er det nattevægterens pligt at lukke dem ind i husene, som er forsent ude til at slippe ind, før portene stænges. Hvad husenes indre udstyr ellers angaar, saa findes ovne i de fleste rum — fornemmelig i spiseværelserne; thi vinteren kan være meget kold med en tør, bidende sno fra de snedækte Pyrenæerfjelde eller Aragoniens og Kastiliens vide plateauer. Spiseværelserne staar i forbindelse med

galerier og med udgang til store haver med en mængde planter og blomster af alle slags. Alt er vakkert, stilfuldt og komfortabelt indrettet. Det samme kan ikke siges med hensyn til selve gaden. Tagrenderne er daarlige; og af mangel paa vand raadner affaldet i kloakerne og gjør, at denne stolte by er en af de mest usunde i hele Europa.

Det var i 1865, at byens municipalraad bestemte, at byen skulde bygges tidsmæssig; de gamle huse reves ned, og nye opførtes, og en stor

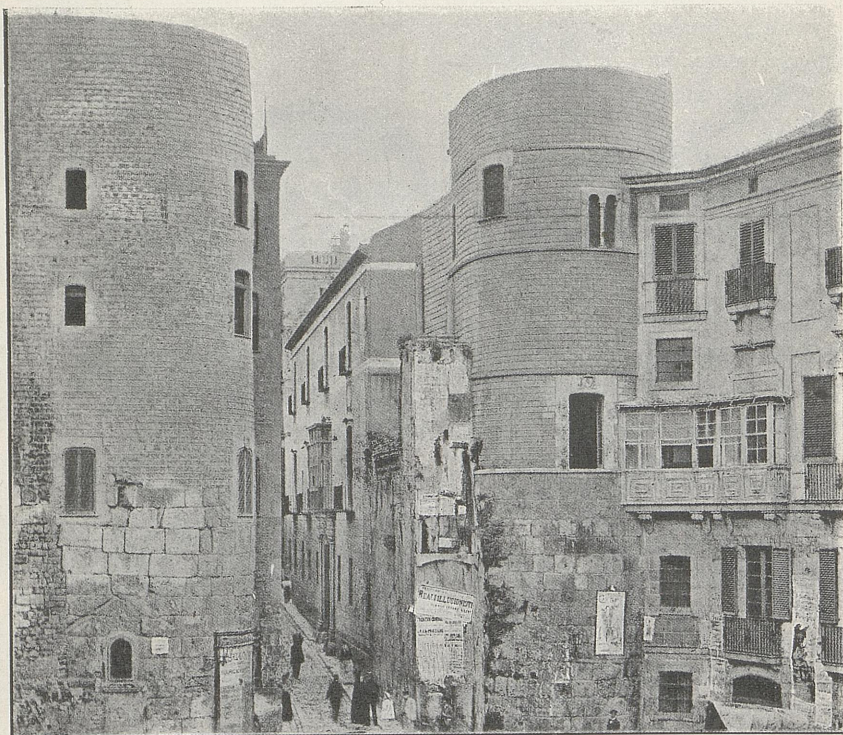

Plaze nueva.

indvandring begyndte — fornemmelig fra Frankrige og Tyskland. Selv gadenavnene og pladsene bærer præg af udenlandsk paavirkning. Der findes endnu strøg af byen med smaa huse og trange gader uden belysning og uden fortauge; men de forsvinder fortvæk og erstattes af et moderne Konstantinopel eller et moderne Neapel. Municipalraadet, staten og kirken har hver sin lige store andel i Barcelonas udsmykning og forskjønnelse. Justitspaladset, hvis stil er noget tung og uklar, er en storartet bygning, i hvis nærhed den prægtige triumfbue reiser sig høi og majestæ-

tisk. Byens park er ligeledes ganske enestaaende, og uhyre summer har været anvendt paa den; men Barcelonas største seværdighed er universitetet (pag. 577). Det er bygget i en meget enkel, men alvorlig stil. Dette universitet er et af de mest søgte i hele Spanien, og studenterne foretager undertiden temmelig voldsomme demonstrationer for „friheden og videnskaben“. Hvad teatrene angaar, saa er de meget beskedne, naar man undtager *Principal* og *Lyceo* med sine 5000 siddepladse. Der har Sarah Bernhardt spillet sine mest berømte roller. Paa Lyceo-teatret fandt der i 1893 sted et meget bekjendt anarkist-attentat. Det indvendige er ødselt udstyret med dekorationer og skulpturarbeider.

Det er imidlertid de kirkelige bygninger, som er mest bemerkelsesværdige i det nye Barcelona — ligemeget ved sit antal som ved sin rigdom og pragt. Der findes 43 klostre, hvoraf størstedelen ikke er ældre end 20 aar; hertil kommer klostrene i forstæderne, som er endnu fler. Der gives ikke et europæisk land, som i det 19de aarhundrede har forfulgt sin geistlighed mer end det katholske Spanien. De forfølgelser og godsinddragelser, som de forskjellige religiøse ordenssamfund har været udsat for siden Ferdinand den 7des død indtil Alfonso den 12tes tronbestigelse, tilintetgjorde dem saa at sige ganske aldeles. I 1835 blev der dræbt mer end 1000 munke paa gaden og i klostrene. Det samme var tilfældet i Valencia og Madrid. Kun de almindelige prester i modsætning til klostrenes blev skaanet; men nu begynder klostrene igjen at blomstre, og nye klostre reiser sig i de gamles sted. Kirken kommer atter til at vinde terræn. Jesuitselskaberne besidder et prægtigt kapel i byzantisk stil. Der findes ogsaa en mængde andre kapeller, rigt udsmykkede, og katholicismen har snart vundet tilbage den stilling, som staten havde søgt at tvinge den bort fra; idet den lemper sig efter de sociale forhold, aabner den i sine kapeller et tilflugtssted saavel for de fattige som for de rige. Franskmændene er talrige i klostrene; den religiøse udvandring er den eneste som blomstrer i Frankrige, og den bidrager mægtig til at udbrede fransk sprog i Spanien. Ved siden af det nye Spanien beholder det gamle værdig sin plads; det gamle Barcelona, hvis oprindelse gaar langt tilbage i tiden før Kristus, har brede og befærdede gader, — men de fleste er dog mørke og smale. Blandt kirkerne fra den gamle tid er ingen saa merkværdig som Kathedral-kirken, som koster mange millioner kroner. Museer findes ikke. Barcelonas indbyggere samler ikke paa kunstgjenstande; deres kirkers arkitekter tilfredsstiller deres krav paa kunst. Langs havnen gaar en større gade, *Paseo de Colon*, med røde og hvide huse. Der ophobes pragten af den Barceloniske handel og industri. Barcelona har ikke havt som Versailles en Ludvig den 14de til at forskjønne sig eller som Madrid Filip den 2den. Regjeringen begunstiger slet ikke Barcelona; men Madrid er dens kjæledægge,

som uden dens gunst neppe vilde være en stor landsby en gang. Madrids udførsel er saa godt som ingenting. Paa grund af sin udførsel er det ogsaa, at Barcelona fornemmelig lider under oprøret paa Kuba; thi for Katalonien saavel som for Kastilien er dette kolonispørgsmaal et livsspørgsmaal. Udførselen til kolonierne er næsten den eneste, de har; thi i konkurrancen med fransk, tysk eller engelsk industri maa Barcelona ligge under. Det er derfor, at spanierne omgiver sig med en høi mur af beskyttelsestold for at hindre indførsel af udenlandske varer; men det gavner intet; thi tyskere og franskmænd, med et ord udlændinger, kommer fort væk opretter fabriker i selve landet, og frugten er fremskridt og velstand. Alt i alt er Barcelona en af de mest moderne og kosmopolitiske byer, hvor de gamle skikke og nationale kostumer forsvinder mer og mer.

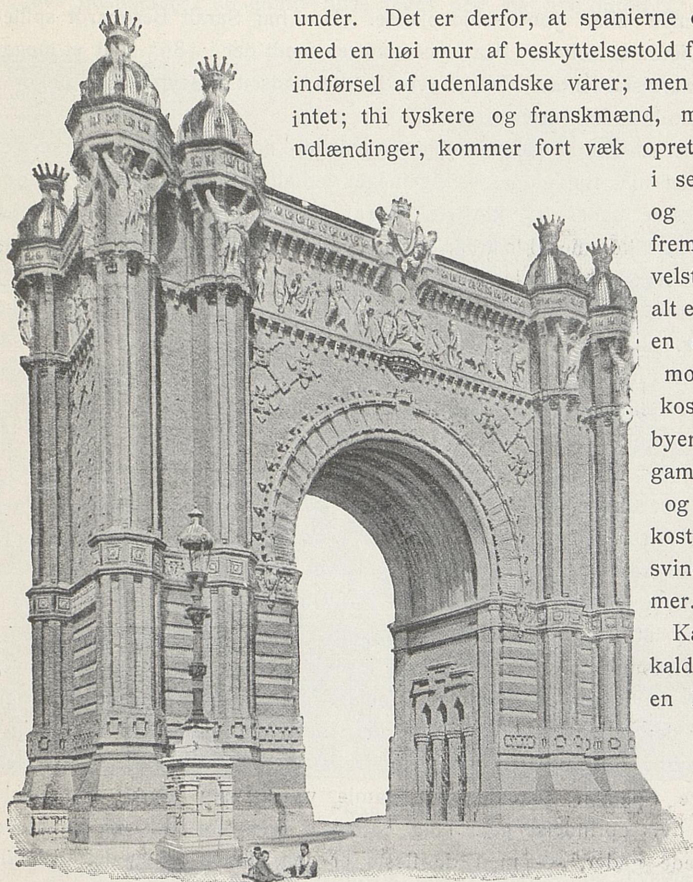

Triumfbuen.

Katalonismen kaldes saavel en literær som politisk bevægelse, der ikke bidrager til at formindske Barcelonas antipati mod Madrid; ligesom kubanerne forlanger selvstyre, saaledes forlanger ogsaa katalonerne en udvidet magt i Spanien, og det gamle katalonske sprog tales endog i de høieste selskaber. En fremmed vil vanskelig forstaa eller tage del i disse indre stridigheder; men hvor stor forskjel der end kan være mellem det katalonske og det kastelianske sprog, saa er dog de to folkeracer som to tvillingsøstre, med samme feil

og samme gode egenskaber: i moralsk henseende samme beherskelse og i fysisk samme elegance. Hverken i Madrid eller i Barcelona finder man mennesker, som er ødelagte ved drik og ulevnet; den oprindelige spænstighed i gangen taber sig ikke; i sine *alpargatas*, aabne sandaler, kommer barcelonerne gaaende gjennem gaden sterke og kjække som atleter. Sine maaltider holder de ofte paa fortauget, bestaaende af fisk og appelsiner eller andre frugter, som vokser der paa træer med sølvhvide blade. De unge damer har en dadelværdig vane at sminke sig med rismel — maaske for at ligne den blege skjønhed, om hvilken den store digter taler, som imidlertid var lidet stiv i geografien, og som havde seet i Barcelona en andalusierinde „med brunt bryst og bleg som en skjøn høstaften“.

Hvor staar dyret?

(Af H. Cock-Jensen).

I.

I en interessant artikel „Sproget og aanden“ i „*Kringsjaa*“*s* hefte for 15. januar berøres ogsaa spørgsmaalet om dyrets sprog, tanke-evne og udvikling. Forfatteren, hr. Max Müller, fremsætter følgende 3 paastande: Dyret *tænker* ikke — dyret *taler* ikke — dyret gjennemgaar ingen aandelig *udvikling*. Og dette sidste fremholdes særlig som det afgjørende skjelnepunkt mellem menneske og dyr.

Forfatterens standpunkt her er saare gammelt, men neppe saare godt. Blandt andre har mænd som Darwin, Romanes, Herbert Spencer og tyskeren Büchner brudt vei for en ganske anden opfatning — en opfatning, som vel nu tør siges at være den raadende inden naturforskningen som ogsaa i psykologien.

Den gamle antagelse var jo den, at dyret var en automat, en maskin — nogen gnist af sjæl fandtes ikke. Lidt paatvers kom det vistnok for denne skraasikre mening, naar dyret gang paa gang i sin ydre optræden viste fornuft, syntes at have lagt planer og gjort beregninger. Men denne vanskelighed vidste man ogsaa at hjælpe sig ud af — det var dyrets *instinkt*, som drev det til den tilsyneladende fornuftige handling. Dette *blinde* instinkt, som nærmest antoges at svare til uroen i urets mekanisme, tvang dyret til at foretage enhver handling — ikke fordi dyret selv fandt den formaalstjenlig, men simpelthen fordi det ikke kunde andet.

Og aarhundreder nedigjennem red man saa tryggelig paa denne instinktteori.

Men menneskeaanden lærte efterhvert at trænge dybere ind i spørgsmaalene. Det kunde være behageligt nok at have instinktlæren som en bekvem blandingsskuffe, hvor man udenvidere puttede væk alle de træk, der tydede paa forstand hos dyret. Men trak man saa skuffen helt ud og undersøgte nøiere den merkelige vare, som gik i godtkjøbshandelen under navnet instinkt, da viste det sig snart, at den var et mere sammensat stof, end man fra først af havde tænkt sig. Det „blinde“ instinkt var jo ikke blindt; thi dyret kunde, om det fandt det hensigtsmæssigt, anvende det saa at sige udenfor planen for ved dets hjælp at opnaa specielle formaal. Det „medfødte“ instinkt var jo ikke medfødt, men produkt af undervisning fra forældres eller kameraters side. Vore sangfugle har nok sanginstinkt, men maa *lære* af ældre sangere for at blive dygtige. Den unge edderkop spinder som en stymper; veiledning og egne erfaringer gjør den dog efterhvert til mester. En hundehvalp, som opdrages af katte, kan vænne sig til at slikke poterne og vaske sig om snuden, som kattene gjør — altsaa katteinstinkt i hundekrop. Instinktet *var* endelig ikke altid noget instinkt. Thi satte man f. eks. fire dyreindivider af samme art i samme situation — overfor samme vanskelighed — saa vilde de kanske vælge hver sin individuelle fremgangsmaade for at løse vanskeligheden; det mere begavede kunde kanske finde en næsten genial løsning, hvor det dummere bare fandt en tarvelig udvei eller ingen fandt.

Har da ikke dyret instinkt? — Jo lige saa vist som mennesket har sine; — der er ikke bare i romaner, at mennesket handler, taler eller tænker „instinktsmæssig“.

Men naar den gamle instinktlære falder til jorden, reiser sig det spørgsmaal: Hvad *er* egentlig dette instinkt? Og her er det, den nye forskning har brudt ny vei. Den har paavist, at instinktet langtfra behøver at staa i noget modsætningsforhold til intelligensen, men at det meget mere kan være fremgaaet af denne. Dyret overveier og vælger en fremgangsmaade, som viser sig saa fordelagtig, at det oftere gjentager den. Det opnaar derved færdighed. Vanen fæster denne færdighed i organismen, saa at dyret for eftertiden automatisk betjener sig af den — af den oprindelige intelligente handling har der dannet sig et instinkt, og dette nedarves som saadant til de følgende generationer. Hver dyreart udvikler herunder netop de færdigheder, som dens legemlige udstyr og de stedlige forholde særlig lægger tilrette for den, f. eks. sangfuglene sin synge-evne og sin dygtighed i redebygning, bien sine anlæg som voksfabrikant o.s.v. Dog griber selvfølgelig det mere tilfældige ind i denne udvikling, ligesom intelligens og instinkt hos dyr som hos menneske er saa sterkt sammenfiltret, at de vanskelig kan skilles helt ud fra hinanden.

Men særlig blandt de høiere dyreklasser naar enkelte begavede

individer under denne udvikling langt forbi de andre inden sin art. Dette peger uimodsigelig hen paa individualitet, og individualitet, det vil sige det samme som sjæl med særpræg og særlige udviklingsmuligheder.

Kan man saa igjen tænke sig en sjæl, helt blottet for en af de mest udprægede sjælsevner, tænkekraft — evnen til slutninger, overlæg og beregninger? Og giver ikke ogsaa det daglige liv nok af eksempler paa tænke-evne, f. eks. hos vore husdyr? Her skal et par anføres:

För endel aar siden havde jeg i Kr.sund N. en hundehvalp, ved navn „Bjørn". En søndag morgen, da den var omtrent 10 maaneder gammel, fulgte den mig paa en dampskibstur ind til en vens landsted, beliggende en times reise fra byen. — En lørdag eftermiddag, fjorten dage senere, tog jeg i baad ind til samme landsted; men da jeg dennegang ikke kunde have hvalpen med, stængte jeg den inde før min afreise. Hunden havde aldrig før været skilt fra mig; den søgte bedrøvet efter mig paa alle kanter og var utrøstelig hele natten. Tidlig næste morgen satte den imidlertid freidig ned til dampskibsbryggen, hvor der laa 5 dampskibe med dampen oppe. Bjørn havde dog kun øie for det ene, „Kristianssund" — det samme, hvormed den for fjorten dage siden havde reist i mit følge Flere gange blev den jaget iland, men hoppede atter ombord og fulgte tilslut med som ikke-betalende passager. Rolig holdt den sig ombord, da dampskibet lagde til ved de forskjellige anløbssteder. Men da den kom til det rette stoppested, forlod den skibet, der imidlertid fortsatte sin rute, og ti minuter senere overrasked den mig med sine glædeshop oppe i min vens have. Jeg tilføier, at hunden ikke havde nogen specielle kjendinger ombord blandt mandskab eller pasagerer, og at ingen lokked den ombord i skibet. Den havde kun én gang før været ombord i dette skib, og det for saa mange dage siden, at det neppe lader sig tænke, at dens lugtesans skulde have hjulpet den paavei til at finde mit opholdssted.

Ud af instinktlæren lader dette træk sig ikke forklare. Dyrets adfærd vidner for det første om en storartet hukommelse — en sjælsevne, der i udpræget grad maa tillægges mange af vore husdyr. Dernæst tyder den paa, at dyret har foretaget en række af slutninger, der er saa glimrende kombinerede, at det maa vække beundring.

Et ganske lidet træk af et vildt indfanget dyr skal ogsaa meddeles. Ifjor vaar holdt jeg et ekorn i bur. Om dagen opholdt det sig mest i sit soveværelse, hvortil der udefra kun førte et ganske lidet kik-hul. Naar jeg engang imellem vilde faa ekornet ud og danse i buret, stak jeg undertiden et penneskaft ind gjennem aabningen. Dette virked en stund; men saa lærte det sig til at gribe det med tænderne, i det samme det blev stukket ind; derved forebyggede den lille gnaver min anvendelse af vaabenet. Saa fandt jeg paa at blæse ind til den for at faa den ud, og

midlet hjalp ogsaa et par gange. Men da jeg en dag kom og vilde fornye forsøget, opdagede jeg, at aabningen var fast og forsvarlig gjenmuret. Ekornet havde fra bunden af buret hentet granknopper og alskens affald op i soveværelset og mesterlig benyttet dette tarvelige materiale til at tilstoppe hullet med. Og nu fik det for eftertiden være i ro indenfor sine forskansninger. Jeg skal fuldstændiggjøre meddelelsen med den oplysning, at der udenfor hullet var anbragt en forskyvelig skodde, som sluttede tæt til, og som altid i dagliglaget dækkede aabningen. Ekornets adfærd var altsaa ikke fremgaaet af trangen til at tætte og lune sin bolig, men kun af ønsket om at hindre min middelbare indtrængen i dens gemakker.

— Disse træk frembyder i og for sig intet særlig merkeligt; de er iflæng hentet ud af min erfaringskreds. Enhver, som har syslet lidt med dyr, vil kunne fortælle mange andre og det mere interessante. Men de mere exceptionelle og derfor interessante træk fra dyreverdenen tør som bevismateriale her være mindre hensigtssvarende end de almindelige, grebne lige ud fra hverdagslivet. Man ser, hvorledes dyret forstaar at sætte list mod list, beregne og krydse beregninger. Sat i de forskjelligste situationer ved det at finde midler og opnaa resultat. Og *det* er netop *forstand*, ialfald efter den difinition, at forstanden er erkjendelsen af forholdet mellem anvendte midler og opnaaet resultat. Og at det her virkelig er tale om en *erkjendelse* hos dyret, fremgaar deraf, at dyret ikke anvender midlerne paa slump, men prøver sig frem, vrager og vælger.

Ingen tør frakjende dyret en aandsevne som hukommelse, neppe vil heller nogen fraskrive det indbildningskraft. Man erindrer bl. a., at t. eks. hund og hest tydeligvis har drømme, eller at man ved en gestus kan indbilde en hund, at et stykke brød er paasmurt smør, og derved faa den til at spise tørt brød, som den ellers vrager — idet nemlig dens indbildningskraft seirer over dens lugt og smag. Men er hukommelse og indbildningskraft ikke stokverk i forstandens bygning? Heller ikke kan nogen rettelig benegte, at galskab kan optræde hos dyr — ikke alene som „hundegalskab“ hos hunden, men som vanvid (t. eks. som følge af solstik) hos aber og andre høierestaaende dyr. Men galskab, det er forstandens negation. Galskab hos dyr kræver derfor forstand hos dyr som sin absolute forudsætning.

II.

Naar man skal behandle spørgsmaalet om dyrets sprog, nødes man til først at gjøre sig rede for, hvad sprog er. Forfatteren af artikelen i januarheftet tænker sig øiensynlig en saa snever definition som denne: sproget er det sanselige udtryk for *tanken*. Thi det kan vel neppe falde ham ind at negte, at dyret jo giver et hørbart udtryk for de enklere

affekter, ja ogsaa for den mere sammensatte stemning. Dyret vaander sig i sorg, klager, naar det er i fare, jubler af glæde o.s.v. Men lad os foreløbig gaa ud fra, at denslags sanselige udtryk for en affekt ikke hører det egentlige sprog til, og at interjektionerne hos mennesket ikke er noget sprogligt udtryk.

Tilbage staar da at undersøge, om sprog som udtryk for tanke, som meddelelsesmiddel individerne imellem, kan paavises hos dyret.

Her maa straks indskydes den bemerkning, at vi ikke kan overse muligheden af, at dyret kan betjene sig af et sprog, absolut forskjelligt fra vort, et sprog, som ikke kan opfattes af øret, men ved hjælp af andre sanseorganer, -- eller som ialfald ikke kan opfattes af *vort* øre. To hunde, der møder hinanden, bliver ofte staaende i lange tider, ivrig optagne af at snuse paa hinanden under eiendommelige halebevægelser. Det turde ikke ligge helt udenfor mulighedens grænser, at der her foregaar en meningsudveksling, som vi er ude af stand til at opfatte. — Myrerne i en tue har paaviselig evnen til at meddele sig til hinanden; t. eks. i krigsfare kan hele tuens militærstyrke i kort tid mobiliseres. De synes ogsaa at kunne angive den kant, hvorfra det fiendtlige angreb truer. Man formoder, at det er myrernes autenner, der tjener som deres sprogorgan; naar to myrer træffer hinanden, kan man ofte se, hvorledes de længe staar og bruger sine følehorn paa hinanden, som om de underkastede hinanden det grundigste krydsforhør. Men det er ikke udelukket, at myrerne kan betjene sig af et hørbart sprog — men vel at merke ikke hørbart for vore øren. En analogi hermed kan muligens være at finde i den omstændighed, at myrernes synssans vistnok kan opfatte lysstraaler, der ligger udenfor grænsen af det menneskelige øies opfatningsevne. Roder man nemlig om i deres tue og lader solstraalerne, brudte gjennem et spektrum, falde paa larverne, da viser det sig, at myrene allerførst iler med at bringe i sikkerhed de larver, der ligger netop udenfor kanten af spektrets farver. Her, hvor vi med vort øie ingen farve kan skjelne (men ved hjælp af en fotografisk præpareret plade kan paavise tilstedeværelsen af saadanne) — her opdager altsaa myrerne de sterkeste lysstraaler. Det er i det hele taget troligt, at myrernes øie og øre maa kunne opfatte lys- og lydsvingninger, som vi med vore mere solid og grovt byggede sanse-organer ikke er istand til at fornemme.

Hos bierne synes ogsaa følehornene at spille en lignende rolle, som hos myrerne, men ved siden deraf kan de ogsaa udtrykke sig hørbart, ved vingebrus og muligens ogsaa ved luftstrømninger i aandehullerne. Baade birøgteren og bierne selv kan derfor godt høre, om en bi for alvor er sint, eller om den kun vil skræmme, om den er fornøiet, om den sidder i klemme, om den vil tilkalde kamerater og i hvilken retning.

I det hele taget — naar vi mennesker gaar ud fra, at dyrene intet sprog har, bygger vi da ikke paa den falske forudsætning, at det ikke er noget sprog, fordi det ikke er *vort?* Omtrent som naar en engelskmand vilde paastaa, at de, der ikke kan betjene sig af det engelske sprog, intet egentligt sprog besidder. Vist er det, at t. eks. hunden og hesten meget godt forstaar det menneskelige sprog (omend mere efter stemme, tone og udtryk end efter dets ordlyd). Og ligger ikke heri et bevis for, at dyret i ethvert fald er begavet med evnen til at opfatte sproglige udtryk? Der findes endog dem, der sætter sagen paa spidsen og siger: dyret kan til en vis grad opfatte menneskets sprog, vi har derimod ringere evne til at forstaa dyrets — ergo er dyret paa dette punkt os aandelig overlegent.

Men om man end ikke deler en saa ensidig betragtningsmaade, faar det dog staa fast, at dyret har evne til at give sanseligt udtryk, ikke alene for følelse, men ogsaa for tanke (omend faste grænser her er vanskelige at optrække). Det er saaledes et stykke virkeligt sprog, naar dyrene advarer hinanden for fiender ved sine varselsraab, naar de tilkalder hinanden ved lokkeraab, osv. Lad gaa, at fuglenes sang kun er et stemningsudbrud, en række velklingende interjektioner; men hvor skal man saa anbringe den mængde af forskjellige andre lyd, som fuglene raader over. Kjødmeisen t. eks. har en tarvelig sang, men et storartet ordforraad i konversationssproget — thi som saadant maa det betegnes. Et menneskeligt øre kan ialfald skjelne mellem 20—30 forskjellige lyd hos den, og alle synes de utvilsomt at indeholde sin forskjellige mening. I en ligger der vistnok opfordring til at flyve afsted, i en anden varsko om forsigtighed osv. Men hvad mere er, hver enkelt lyd moduleres igjen paa mange forskjellige maader og synes derved at give meningen mange finere nuancer. Dog her er selvfølgelig gyngende grund at betræde for forskningen.

Men selv om man vilde gaa saavidt som til at paastaa, at dyret kun har evnen til at udtrykke usammensatte følelser, altsaa i sproglig henseende kun staar paa interjektionernes standpunkt, saa maa der atter spørges: Er det ikke sprog, ogsaa dette, omend paa et lavt udviklingstrin? Barnets første sproglige udtryk er interjektioner og onomatapoictika (man erindre i denne forbindelse ogsaa enkelte dyrs sproglige efterligningsevne, saadan som hos stær, spottetrost og papegøie) og til dette samme sprogomraade var vel urmennesket henvist. Først gjennem aartusinders møisommelige udvikling har mennesket hævet sig op til abstrakt sprogindhold.

Saavist som det smaapludrende barn og den laveststaaende vilde har sit sprog, saavist har ogsaa dyret sit — lad saa være, at det kun er et sprog i svøb.

III.

Dyret gjennemgaar ingen aandelig *udvikling*, paastaar ovennævnte forfatter, hr. Max Müller. At levere et direkte modbevis mod denne paastand falder af forskjellige aarsager vanskeligt. Som nedenfor nævnt maa dyrets udvikling nødvendigvis foregaa meget langsomt, og menneskets iagttagelse omspænder her et forholdsvis kort tidsrum. Studiet af dyresjælen, ja selve spørgsmaalet om en saadan, tilhører jo først de senere tider.

Men vor tids naturforskning hviler paa evolutionslæren; vi øiner en udviklingslov i menneskelivet som i al naturen — og skulde det kunne tænkes, at dyret her skulde danne den eneste undtagelse? Vi ser kampen mellem arterne; de svagest udstyrede dyrearter forsvinder, er uddøende eller uddøde — og skudne det naturlige udvalg kun gjøre sig gjældende paa det legemlige omraade? Trygt tør det siges, at nutidens dyreformer staar høiere end de, der leved — lad os sige for 10,000 aar siden. Og er det da ikke fuldt berettiget at slutte sig til en lignende udvikling paa det sjælelige felt?

Helt mangler man heller ikke enkelttræk, der mere direkte beviser en saadan udvikling. Dyr som kraaken og skjæren har lært at tage sig iagt for mennesker, der bærer skudvaaben, medens de kan være nærgaaende nok overfor ubevæbnede. De planteædende papegøier paa Ny-Zeeland fik, da faar blev indført til øen, smag paa deres kjød og udviklede sig inden kort tid til kjødædere, til rene rovfugle. — Maagerne paa Labradorkysten lagde fra først af som andre skikkelige maager sine æg paa strandbredden; men da folk gjorde voldsom jagt paa fuglene selv og deres æg, vænnede dyrene sig til at bygge reder i træerne. — Graaspurven har oprindelig som de fleste andre fugle inden sin gruppe bygget i træer. Men efterat mennesket optraadte paa jorden og opførte boliger, lærte spurven snart at indse, at den kunde spare det halve arbeide ved at anbringe sine reder under menneskenes tag, og nu findes der neppe den graaspurv, som bygger i træer længer.

Ogsaa det enkelte dyreindivid gjennemgaar i løbet af sin levetid en udvikling, der i mange henseender svarer til menneskets. I barndomstiden er dyret legelystent, tillidsfuldt og omgjængeligt — med alderen vinder det bitre erfaringer, bliver forsigtigt, mistænksomt, vrantent. — Det unge dyr er som før berørt lidet dygtigt i dyreartens specielle færdigheder. Ifølge Schwarda maa bæveren hele de to første leveaar erholde undervisning i byggekunsten; først efter den tid faar den lov til at optræde som bygmester paa egen haand. — Unge katte, der første gang ligger i barselseng, er oftest meget ubehjælpelige og faar derfor stundum raad og haandsrækning fra ældre, erfarne kattemødres side. Bierne bliver de første otte dage af

sit liv kun overdraget det lettere indendørs arbeide, væsentlig bestaaende i at varme yngelen. Først senere kan de overtage det vanskeligere hverv som trækbier.

— Og individets udvikling, er ikke den ogsaa beviset for slegtens? Men naar dyret paaviselig er gjenstand for udvikling, hvordan forklares da det forhold, at denne udvikling gaar saa langsomt for sig? — Her er ganske rigtig en grundforskjel mellem menneskets og dyrets sjælelige organisme. Det fremskridt, dyret opnaar, sætter sig hos det fast som *instinkt* og holder sig som saadant med kinesisk seighed hos slegt og hundrede efterslegter. Hos mennesket nedarves fremskridtet derimod som *tradition*, og paa denne kan den følgende generation *straks* bygge videre.

Men ogsaa den langsomme udvikling er en udvikling. At paastaa, at alt forøvrigt er udviklingens lov underlagt, men at kun dyret er i stilstand — det er som at ville hævde, at sol og alverdens himmellegemer roterer om jorden, medens jorden selv staar stille.

Slaveri, livegenskab og daglønning.

(Efter Thomas Uchelis „*Die Zukunft*“).

Saa langt vor kundskab om menneskesamfundene rækker, finder vi slaveriet uløselig sammenbundet med visse sociale udviklingstrin: Semiter, hamiter, indogermaner, mongoler, australnegre (bortseet fra de egentlige høiere kulturfolk) betragter alle slaveriet som en nødvendig brøkdel af sin statlige organisme, som en institution, der er begrundet i naturen selv. Det faar i deres øine sin forklaring gjennem krig, rov, gjæld og slavestandens egen vækst. Dog er det bemerkelsesverdigt, at man ikke finder slaveriet paa de laveste kulturtrin. Saa vidt jeg ved, er det kun de agerdyrkende folk, som kjender eller har kjendt slaver. De mere primitive samfundsorganisationer, som kun kjender et minimum af fornødenheder, og hvor arbeidets deling endnu ikke er gjennemført, kjender ikke slaver; thi de har endnu ikke opdaget arbeidsudnyttelsens økonomiske værd. Saa er tilfældet hos ildlænderne, hottentotterne og de fleste eskimo- og indianerstammer. Hos dem skaaner man ikke den fangne; han nedsables simpelthen for ikke hensigtsløst at formere antallet af dem, som horden maa føde og underholde. Hvad nytte vilde vel i det hele en slave kunne gjøre for et jæger- og fiskerfolk? Hos dem ernærer hver mand sig selv og paa samme maade, ved jagt og fiskeri. En slavestand vilde der være en meningsløshed. Desuden havde man kvinderne, som naturlig fik sig paalagt alle ubehagelige og tunge arbeider. Det er betegnende, at kvinderne

og slaverne i begyndelsen udførte de samme forretninger. Især gjælder dette om agerbruget, som længe vedblev at være en foragtet beskjæftigelse; kun jagt passede sig egentlig for den frie mand. Endnu den dag idag spænder man i Kina og hos tuareg'erne i Sahara kvinder og slaver sammen foran plogen. Naturmennesket har altid anseet kvinden blot for en vare. Hun er i hans øine kun et financielt objekt, som det gjælder at faa den størst mulige fordel og gevinst af, samtidig med at hun er hjælpeløst prisgivet hans mishandlinger og brutalitet. Den blotte kjendsgjerning, at kvinderne ikke faar lov at spise sammen med manden, men maa indtage sine maaltider afsides og staaende, er betegnende nok.

Om slavernes fuldstændige retsløshed er der talt nok; jeg skal kun minde om, at husslaverne hos grækerne og romerne nød en forholdsvis god behandling. (Naar man f. eks. i Rom ser de bittesmaa værelser, hvor slaverne i mængdevis puttedes ind, og hvor de maatte sove paa haarde stenbænke, og naar man læser de romerske satirikeres skildringer, bliver dog denne paastand noksaa tvilsom. *) Først den romerske keiser søgte — ialfald foreløbig — at lindre de mange saar, hvoraf det antike samfund blødede. Det, som gjorde, at det antike samfund blev raaddent og gik tilgrunde, var dog ikke blot slaveriet. Jo mere Rom voksede fra en by til en stat, jo mere romerne blev herrer ikke blot over Italien, men over alle landene ved Middelhavet, des mere ophørte den lille grundbesiddelse. Romernes styrke laa i begyndelsen i, at de var bønder. Men lidt efter lidt dannede der sig de store eiendomme, de saakaldte latifundier. Samtidig dannede der sig store selskaber til udnyttelse af bjergverker (især paa Sicilien, hvor der til alle tider har været en uforholdsmæssig stor proletarstand), og Rom voksede op til en verdensstad, hvor alle arbeidsskye og revolutionære elementer samlede sig. Baade til latifundierne og bjergverkerne trængtes der arbeidskraft. Oldtiden kjendte ikke dampkraften; den kjendte kun det menneskelige arbeide. Følgen var, at det frie arbeide blev trykket ned, og slavedrift — som det billigste — isteden blev indført. Allerede i Athen finder vi alle elementer i en moderne industristat. Der er lysten til at tjene penge uden anstrengelse, der er samme spekulation som i vore dage; der er kapitalister, hvis største interesse det er at faa sine penge forrentet, og som derfor til det yderste udnytter slaverne. Der gaves ogsaa i Athen industrielle og kommercielle selskaber og konsortier. Paa grund af denne tingenes tilstand opstod der et plutokrati, som pralede af at foragte de mekaniske kunster, som havde beriget det. Aristoteles har klart formuleret deres anskuelser: „Staten kan ikke eksistere uden arbeidere, kunstnere og haandverkere af enhver art; men tænkernes og krigernes klasse udgjør de eneste,

*) Oversætterens anm.

som bør styre.“ Efter Aristoteles's mening er ethvert arbeide vanærende og gjør arbeideren uværdig til at bære en borgers navn og dele hans rettigheder. Endnu værre var forholdene i Rom. Saaledes regner man, at der i Rom paa Cæsars tid af en befolkning paa 450,000 borgere var 320,000 saakaldte *capite censi,* d. e. fuldstændig eiendomsløse proletarer. Under saadanne forholde maa f. eks. Catilinas sammensværgelse næsten forekomme en at være en naturnødvendighed. Gracchernes revolution var det første forsøg paa at lindre den sociale nød og skabe lighed mellem de forskjellige samfundsklasser. Men deres forsøg mislykkedes, og først keisertiden (især den lykkelige tid under Trajan, Hadrian og Antoninerne) formaaede for en del at bedre forholdene.

Jo mere kulturen steg, des mere mildnedes ogsaa den oprindelige haardhed, som ikke tilstod slaven nogen personlig ret for domstolene; paa slaveriet fulgte livegenskabet, som vi paa en eller anden maade finder igjen i de fleste samfundsorganisationer. Ogsaa oldtiden kjendte livegenskabet. Saaledes havde Sparta sine heloter, perioter, de oprindelige indbyggere af landet, som siden var blevet undertvungne af dorerne. Helotens retsstilling var saavidt sikret, at det var spartanerne forbudt at dræbe ham. Livegenskabet udviklede sig især i middelalderen rundt om i Europa og var dels en følge af romerrigets opløsning, dels af lensvæsenet. Det traadte istedenfor slaveriet, som kristendommens mere humane og demokratiske aand afskaffede. De hørige eller livegne kunde være et helt folk, som enten tvunget eller frivilligt havde givet sig under landets erobrere, eller de var landarbeidere og smaa grundbesiddere, som frivillig gav sig under en mægtigeres beskyttelse og saaledes satte sin frihed i pant mod sin personlige sikkerhed. Thi frihed er en luksus, som den svage vanskelig har raad til. Livegenskabet var en integrerende bestanddel af hele feudalsystemet i middelalderen. Religiøse principer spillede ingen rolle herved. De geistlige behandlede ofte sine hørige meget slettere end de verdslige herrer, og alle de hjælpeløse forsøg paa at unddrage sig dette tyranni blev ubønhørlig kvalt i blod. Hvor længe livegenskabet holdt sig i Europa, kan man skjønne af, at det indtil langt ud i forrige aarhundrede bestod i Frankrige og for ikke mange aar siden blev afskaffet i Rusland.

Har nu livegenskabets ophør bragt proletarernes store masse fuld frihed i deres sociale forhold? Desværre nei; thi istedenfor livegenskabet har man faaet daglønnerarbeidet, som under den ubarmhjertige kamp for tilværelsen kvæler al frihed og selvstændighed.

Man tager feil, hvis man antager, det først er den moderne civilisation med dens raffinerede teknik og systematiske menneskenedværdigelse, som har skabt dette skjæbnesvangre princip, mod hvilket enkelte menneskevenners gode hensigter preller afmægtig af. Fra det øieblik af, hvor der

af en gjenstand produceres udover det øieblikkelige behov, fra det øieblik, hvor handel og varebytte udvikler sig, kan vi spore begyndelsen til lønsarbeide. Athen viser os lønsindustrien i sin fulde blomst. Uden tvil var lønsarbeideren retslig en fri mand; men han var uden hjælpemidler. Han var en frigiven eller en proletar. Han var under fare for at dø af hunger nødt til hver dag at sælge den usikre frihed, loven tilstod ham, mod en ringe løn. Fabrikanter, entreprenører og spekulanter, som trængte til arbeidskraft i sine verksteder og gruber, hyrede disse frie arbeidere saa vel som slaver, og ofte arbeidede begge sammen. Ja ikke saa sjelden forekom det, at daglønnerens kaar var adskillig haardere end slavens; thi herren havde naturligvis interesse af, at der for den mindst mulige løn blev leveret det størst mulige arbeide. Om den frie arbeider døde eller levede, var ham lidet magtpaaliggende; en slaves død var derimod et føleligt tab for ham; thi slaven var hans eiendom og havde altid sin bestemte salgsværdi. Arbeidsgiveren holdt sig derfor fuldstændig skadesløs for sine lønsarbeidere, idet han simpelthen betragtede dem som levende maskiner, med hvem han kun havde økonomisk forbindelse. Herved opstod der i industrilandene et talrigt proletariat, der var trængende og altfor ofte nedværdiget paa grund af sit livserhverv. Som en trælbunden masse, der dog ikke befandt sig i egentligt slaveri, var den ganske naturlig tilbøielig til had mod de besiddende klasser, med hvem den i virkeligheden ikke havde nogen menneskelig følelse tilfælles. I denne jammerlige tilstand havde dette proletariat ingen stor interesse af at opofre sig for et stedmoderligt fædreland; det samlede sig i de store stæder, hvor man lettest kunde leie sig bort, og hvor de frigivne og de smaa udarmede bønder strømmede sammen. Dette skeede ikke blot i Athen, men ogsaa i Rom og overhovedet i alle storbyer i romerriget lige til middelalderens begyndelse.

Har man i vor tid afskaffet dette tvangsarbeide? Vi ser ganske bort fra leiede, det vil i virkeligheden sige „pressede“ arbeidere og matroser, som i forrige aarhundrede, ja i enkelte tilfælde endog i vore dage er blevet bytte for havesyge spekulanter i det polynesiske arkipel. Men det værste er den legemlige og sjælelige depravation, som er den naturlige følge af den maade, hvorpaa man paa mange steder udnytter kvinder og børn. Den, som læser følgende beretning fra et øienvidne om tilstanden paa Sicilien, vil tro sig hensat til fjerne og mere barbariske tider. „Carusi“, fortæller han, kaldes børn fra otte til atten aar, som paa sine skuldre bærer svovlet op i dagens lys fra de dybe schakter, som de med vanskelighed maa balancere sig op fra. Disse carusi betales af de *piccionieri*, som har forpagtet minen. Disse har leiet børnene af deres forældre for en sum af 100 til 150 francs der i almindelighed udbetales i mel og hvede. For

at blive fri maa carusoen opbyde den sum; men han faar kun 50 centimes om dagen; og disse udbetales desuden i daarligt mel. Han er derimod i aarevis slave og mishandles i lige grad af arbeidsgiveren og af sin far. Carusierne har i almindelighed nedhængende skuldre, krumme ben, indfaldne øine og en indskrumpet hjerne. De arbeider under pisken ligesom oldtidens minearbeidere. Deres arbeidsdag er paa tolv timer; de sover i huler i jorden og lever af brød og løg, en omstændighed, der minder om, hvad vi hos de gamle hører om arbeiderne ved Ægyptens pyramider. De schakter eller gange, som de stadig med tung byrde paa ryggen maa klyve opad, er smale, meget bratte, fugtige og glatte. Neppe havde vi foretaget nogle maalinger, fortæller øienvidnet, før vi bemerkede en svag lysning. Det var lamperne til carusierne, som bøiet under sin metalbyrde klatrede tilbage. Vi hørte stønnen udpresset af hjertets angst, suk fra underkuede skabninger, som ikke vidste, hvad de skulde gjøre, og dog fortsatte sin vandring af frygt for, at opsynsmanden kunde se dem og opmuntre dem med sin stok. Da vi saa carusierne vakle forbi os paa sine svage ben, blev vi betaget af en saa sterk medynk, at vi var nær ved at græde som børn. De besøgende løftede ned en af disse smaa tvangsarbeideres byrder; den veiede 40—50 kilogram; huden paa deres skuldre og nakke var afgnavet, rød, ophovnet og fuld af saare steder. Dette barnetog vandrede videre stadig stønnende. Ved en omdreining hørte jeg én af dem sige til sin kammerat: „Jeg orker ikke mere; jeg kaster sækken paa jorden.“ Senere saa jeg en stakkars liden, blond gut med trætte ansigtstræk, som ikke orkede længer og havde lagt sig ned og græd ganske stille hen for sig. Han havde blaa øine og røde læber; store taarer trillede ned over hans kinder. — Denne skildring trænger ingen kommentar. Man kan sige: Dette er i Italien; sligt noget finder ikke sted hos os. Men er ikke pengene overalt den faktor, som alt bøier sig for i vor fabrik- og industritid? Kapitalens sammenhobning paa faa hænder, saaledes som vi ser det baade i Tyskland og England, men især i de Forenede Stater, holder nøie skridt med middelstandens tiltagende udarmning, med vor befolknings legemlige og sjælelige degeneration. Kunde man afskaffe de daglønnede arbeidere, vilde det være en uhyre lykke for samfundet. Men kan en saadan forandring foregaa lidt efter lidt uden nogen revolution?

ab.

Kuba.

Endelig ser det ud, som om Spanien skal miste sin rigeste koloni, Kuba, „Antillernes perle“, som den kaldes. Men krigen mellem Spanien og de Forenede Stater, har ikke sin grund i de sidstes medlidenhed med kubanerne og deres uvilje mod det „spanske barbari“. Grunden er mere egoistisk. De Forenede Stater vil overalt gjøre Monroe-doktrinen gjældende, „Amerika for amerikanerne!“ De taaler ikke, at nogen europæisk magt har herredømme eller besiddelser i Amerika. Jeg ved ikke, om det vilde være nogen fordel for civilisationen, om Kuba blev befriet fra „spaniernes tyranni“. Haiti er ialfald intet lysende forbillede for, hvad de „befriede“ antiller kan præstere i retning af kultur. Hvide taales ikke paa Haiti, og paalidelige hjemmelsmænd fortæller, at negrene der holder paa at vende tilbage til sin gamle fetischdyrkelse; ja selv menneskeæderi skal forekomme under deres natlige religiøse orgier. Hvis Kuba nu bliver frit, er det ikke umuligt, at de farvede og negrene lidt efter lidt vil fortrænge de hvide fra øen. Jeg traf ifjor en ung intelligent spanier. Han havde selv deltaget i kampen paa Kuba, og fire af hans brødre og hans mors fem brødre var faldne der som officerer. Han paastod, at opstanden i sin inderste grund var en kamp mellem de hvide og de farvede. Dette moment faar vi ikke høre stort om her i Europa, men det har vistnok sin store betydning. Sikkert er det ialfald, at der staar en hel del baade negre og farvede paa de kubanske oprøreres side. Og de farvedes seier over europæerne vilde ikke være nogen vinding for kulturen. Det er vist muligt, at det spanske styre er slet. Men alligevel er Europa for ugunstig stemt mod Spanien. Vi glemmer, det er gammel nation med stolte minder. Vi glemmer, at Spanien har aarhundreders hævd paa Kuba. Og en saadan besiddelse slipper man ikke saa let ud af hænderne. Vi glemmer, hvad spanierne fra aar til aar har ofret for Kuba. Vi glemmer, at det har ofret hundredetusener af sine bedste mænd, at det har ofret millioner og atter millioner med en offervillighed fra det hele folk, høi som lav, som intet andet folk kan opvise sidestykke til. Spanierne har mange feil, men de er ialfald et heltemodigt og udholdende folk. Og Kuba er ogsaa en koloni, som fortjener at ofres noget for.

Kuba er den største af Antillerne og den værdifuldeste af de spanske kolonier. Den har et fladeindhold af 112,191 □ km. og havde i 1887 1,631,687 indbyggere, hvoraf vel en halv million farvede. Da Columbus 28. okt. 1492 landede ved Kuba, troede han, at han var kommen til det yderste af Asien, til Indien eller det mystiske Lipango (det nuværende Japan). Og

i denne anskuelse blev han lige til sin død. Helt til 1508 troede man, at Kuba var en halvø, men i dette aar seilede Ocampo rundt dets kyst og opdagede, at det var en ø. 1511 tog spanierne under Velasques, der var guvernør over Hispaniola (nu Haiti), Kuba i besiddelse og anlagde den første by Baracoa. Kuba blev i begyndelsen kaldt Juana, Ferdinandin og Santiago. Alle disse navne er nu glemte; de indfødtes gamle navn paa øen „*Cubanacan*" bestaar endnu i Kuba.

Kuba har allerede i meget gammel tid været befolket. Man har flere steder paa øen gjort betydelige archæologiske udgravninger af stenaldersager. Men hvorfra stammede de indfødte, som Columbus saa i 1492 ved sin ankomst til øen? Sikkert er det, at med undtagelse af de vilde guanataveis eller guanatahiber, som boede paa vestsiden af øen i nærheden af Kap Antonio, saa talte de gamle kubanere det samme sprog som Yucayos paa Bahama og de indfødte paa Haiti. Paa den anden side, da Grijalva foretog sin opdagelsesreise til kysterne af halvøen Yucatan, var han fulgt af kubanske tolke. Disse kunde uden vanskelighed tale med de indfødte paa Yucatan. Man ser deri beviset for, at der maa have været hyppige forbindelser ja vel ogsaa slegtskab mellem befolkningen der, de saakaldte maya'er, og indbyggerne paa Antillerne. Mayaerne selv sagde, at de stammede fra havet, og mente, at de var i slegt med befolkningen paa Antillerne. Der var i hvert fald stor lighed mellem de gamle kubanere og mayaerne paa Yucatan. Begge havde de bredt bryst og firkantet ansigt. Deres hudfarve var brunlig og panden lav og fladtrykt. Begge var de lige fredelige og havde den vildes brændende kjærlighed til frihed. Mayaerne var dog kommet langt videre end kubanerne i civilisation. De havde et eget skriftsprog, der synes at være en blanding af billedskrift og bogstavskrift. Og vældige tempelruiner i Palmgue, Uxmal og Chichen-Itza minder endnu om mayaernes gamle kultur. Noget tilsvarende findes ikke paa Kuba. De gamle kubanere dyrkede sin jord og var dygtige fiskere.

Nu findes der som bekjendt ikke nogen af den gamle befolkning igjen paa Kuba. Mellem 1512 og 1515 blev øens indre kjendt og hele befolkningen undertvunget; ja den begyndte endog at forsvinde i hoveddistriktet. Indianerne satte sig ikke til modværge; de døde. Blot kaziken Hatuei (de indfødte høvdinger kaldes i Mellem-Amerika kaziker), som kom fra Haiti, forsøgte at kjæmpe. Det var ham, som efterat han var fanget og lagt paa pinebænken, negtede at lade sig døbe for ikke at komme i samme himmel som de „gode" spaniere. I 1524 var allerede den indfødte befolkning paa Kuba aftaget med to trediedele. Mange tog sig selv afdage ved sult eller gift for at undgaa spaniernes aag. I 1532, siger en officiel indberetning, var der neppe mere end 4000 indfødte igjen paa Kuba. I 1554 blev seksti omvankende indfødte familier forenede i et slags lasaret paa vestsiden

af øen i Guanobacoa nær ved Havana; nogle frie stammer levede dog endnu i de mere utilgjængelige fjelde paa østsiden af øen. Endnu saa sent som i 1847 besøgte Rodriguez-Ferrer ikke langt fra Tignabo i en af de dale Sierra Maestra, som skyder sig ned mod bugten ved Guantanamo, en familie paa omtrent hundrede ublandede indfødte. Den bestod af forældre, børn, børnebørn og børnebørnsbørn. I den samme egn blev flere andre familier anseet for at være af indiansk oprindelse. Men blanding med sorte eller hvide havde udvisket racens særpræg. Disse blandinger har været mere almindelige, end man som oftest antager. Spanierne tog hyppig indfødte kvinder, og deres børn blev da regnet for spaniere, om de end gjennem sine mødre nedstammede fra den undertvungne race.

Udryddelsen af den indfødte befolkning var til stor skade for Kuba. De flittige og fredsommelige indianere havde opdyrket hele sin skjønne ø og gjort den rig og frugtbar. Kun øens gunstige beliggenhed og den fortræffelige havn Havana reddede øen fra at dele de øvrige Antillers skjæbne. Istedenfor de indfødte, som uddøde, forskrev man paa Kuba negre. Allerede paa Cortez's tid (omkr. 1520) blev de indførte og opveiede med guld. I begyndelsen formerede de sig kun langsomt. Og der trængtes stadig nye skibsladninger med sorte for at udfylde hullerne. I dette aarhundrede havde Spanien sluttet høitidelig overenskomst med England, og slavehandel var under strenge straffe forbudt. Dog kom der endnu ved midten af dette aarhundrede hvert aar omkring femti skibsladninger med „ferske negre" til Kuba. Og regjeringen saa gjennem fingre dermed, thi planterne var almægtige paa øen, og man turde ikke gjøre noget indgreb i deres rettigheder. Man regner, at der siden slavehandelens officielle afskaffelse i 1820 er indført omtrent en halv million negerslaver paa Kuba. Slavehandleren fik én unze guld eller vel 57 kroner for hvert sort, han solgte.

Fra midten af forrige aarhundrede begyndte den sorte befolkning hurtig at øges. Thi fra den tid af begyndte man mere end før ogsaa at indføre kvinder, saa at der nu kunne danne sig familier. De sorte begyndte mere og mere at rykke de hvide ind paa livet. Og i 1791 regnede man, at omtrent halvparten af befolkningen paa Kuba bestod af farvede. Mere og mere — især efter den nordamerikanske borgerkrig — blev det umuligt at holde slaveriet vedlige paa Kuba. Under opstanden i 1868 og 69 bevæbnede de oprørske plantere sine negerslaver og lod dem kjæmpe mod spanierne. Regjeringen, som altid havde søgt at beskytte de store eiendomsbesidderes interesser, forstod, at nu maatte den give efter. I 1880 besluttede den, at slaveriet lidt efter lidt skulde afskaffes. Syv aar efter, i 1887, blev negrenes emancipation definitivt proklameret. Der var da kun 25,000 slaver tilbage. Forandringen var dog ikke stor. Negrene vedblev som før at arbeide paa plantagerne. De fik nu dagløn, istedenfor at de før havde

faaet kost og underhold; det var hele forskjellen. Dog havde heller ikke tidligere slaverne paa Kuba havt det saa haardt som mange andre steder. Man havde garanteret dem „fire rettigheder“: De kunde gifte sig med hvem de vilde, søge sig en ny herre, naar den, de havde, var for streng, kjøbe sig sin frihed ved arbeide og erhverve sig eiendom, som ogsaa tillod dem at løskjøbe sin familie. Der er nu flere hvide end farvede paa Kuba. Der er dog adskillig flere farvede, end det nominelt opgives. Thi efter emancipationen vilde alle frie mænd gjerne gjælde for hvide. Og regjeringen saa mod et lidet vederlag gjerne gjennem fingre hermed. Der blev saaledes adskillig flere „officielle“ end virkelige hvide. Ublandet hvidt blod er der ikke meget af paa Kuba med undtagelse af byerne, hvor den spanske indvandring i den sidste tid har været meget betydelig.

Da planterne forstod, at negerslaverne før eller senere vilde komme til at blive fri, søgte de paa anden maade at skaffe sig arbeidere. Medens man i de franske og engelske besiddelser mest anvendte hinduiske kulier, henvendte plantageeierne paa Kuba sig til kjøbmænd i Makao og Kanton. Disse forsynede dem saa med kinesiske arbeidere, som for et vist aaretal var slaver. De fleste af disse kinesere var mænd, en meget daarlig og depraveret race. I 1877 var der 43,811 af dem paa øen. Fra Yucatan har man ogsaa i den senere tid indført adskillige tusen arbeidere til Kuba.

Kuba og Puerto-Rico er de eneste tropelande, hvor den hvide race har forstaaet at akklimatisere sig. De hvide paa Kuba er da ogsaa for størsteparten af spansk oprindelse og saaledes mere hærdede ligeoverfor varmen end nogen anden europæisk nation. Paa Kuba er der saaledes ti gange saa mange spaniere, som der er englændere paa de øvrige Vestindiske øer. I begyndelsen var andalusiere og castillanere de talrigste kolonister; senere kom ogsaa basker og catalaner. Der er ogsaa kommet adskillige tusen fra de Kanariske øer, folk, som ikke er rene spaniere, men ogsaa har meget af den gamle kanariske befolkning guanchernes blod i sine aarer; disse har paa Kuba fundet det samme klimat som i sin hjemstavn. Men ogsaa folk, der er komne fra bjergegnene i det nordlige Spanien, har uden vanskelighed formaaet at akklimatisere sig. De dygtigste indvandrede er basker og catalaner; de har især nedsat sig i byerne som arbeidere, haandværkere.

De talrigste ikke spanske kolonister er af fransk oprindelse. Dog er de ikke komne direkte fra Europa, men indirekte over San-Domingo, hvorfra de flygtede under negeropstanden i begyndelsen af dette aarhundrede. Under Napoleonskrigene blev flere af disse emigranter atter jagede bort fra Kuba. Størsteparten fik dog lov til at blive. I visse distrikter har endog fransk længe været det fremherskende sprog. Blandingen af fransk og spansk blod har flere steder paa Kuba frembragt en særlig smuk og gratiøs folketype.

De øvrige fremmede: englændere, nordamerikanere og tyskere har især nedsat sig i handelsstæderne, Havana, Matanzas og Cardenas, og har øvet ikke liden indflydelse paa den indfødte befolknings sæder og skikke.

Det ser ud, som om Spaniens herredømme i Amerika nu for altid skal være tilende. To løsninger paa den nuværende konflikt kan tænkes: Enten faar Kuba et uafhængigt styre i smag med Kanadas, hvor moderlandets regjering kun vælger en guvernør, medens kolonien ellers frit faar lov til at styre sig selv; eller ogsaa bliver Kuba en fri og selvstændig stat (muligens medlem af de Forenede Stater). Spaniens herredømme har dog ogsaa før ofte været truet. I den fransk-engelske kolonialkrig, hvori Spanien deltog paa fransk side, foretog englænderne i 1762 med 44 krigsskibe og 12—16,000 mand et tog mod Havana, hvis guvernør efter en maaneds forsvar maatte overgive sig. Englænderne besatte byen og dens omegn og erklærede handelen for fri. I freden til Paris 1763 ombyttede de dog Kuba mod halvøen Florida.

Efter at Spanien havde mistet sine kolonier paa det amerikanske fastland, blev Kubas besiddelse mere og mere vigtig. Thi den, som eiede denne ø, havde derved nøglen til den Mexikanske bugt. Derfor søgte man paa mange maader at begunstige kolonien. I 1816 opgav regjeringen sit handelsmonopol og 1818 proklamerede den almindelig handelsfrihed. Paa denne maade søgte den at modvirke kongressen i Panama, som fra 1821 af søgte at hjælpe kubanerne til at opnaa uafhængighed. Det gjaldt ikke alene at holde nede den store slavemængde, som flere gange — især i 1812 — havde gjort opstand og kunde blive en frygtelig magt; man maatte ogsaa passe paa den af slavevæsenet demoraliserede kreolske befolkning. Allerede i 1840 var der et stort parti blandt kreolerne, som søgte forbindelse med de Forenede Stater. Samtidig begyndte ogsaa de Forenede Stater at indse øens betydning, medens England ogsaa søgte at erhverve den for sig. Allerede i 1845 bragte senatet i Washington øens indkjøb paa tale. I 1849 havde der under oberst White samlet sig 1500 mand friskarer, som søgte at befri Kuba; samtidig rustede ogsaa kreolerne sig i hemmelighed. Den nordamerikanske regjering blev dog nødt til at skride ind mod dette mod folkeretten stridende foretagende, og denne gang blev der ikke noget af Kubas befrielse. Heller ikke et anslag i 1851 lykkedes. Den nordamerikanske borgerkrig stillede nu for en tid kubaspørgsmaalet i skyggen.

Imidlertid voksede misnøien med det slette styre paa Kuba. Spanien betragtede øen blot som en melkeko. Al handel — uden den med moderlandet — blev trykket og holdt nede. Blandt andet blev den vigtige handel med Nord-Amerika hæmmet ved svære toldsatser. Jordbruget lammedes af høie skatter baade paa rørlig og urørlig eiendom. I 1868 sammenkaldte den spanske regjering en junta for at ordne de sociale spørgsmaal; men

det viste sig snart, at den ikke mente det alvorlig; da desuden reformpartiet blev forfulgt som forbrydersk, steg forbitrelsen til sit høieste. Der dannede sig en sammensværgelse under ledelse af Franc og Manuel Aguilera og Franc. Maceo Osario. Opstandens midtpunkt var den østlige del af øen. Planterne begyndte med at sætte sine egne slaver i frihed og væbne dem, og fra plantage til plantage bredte opstanden sig. Den nye republik indbefattede mere end én gang halvdelen af øen. Det blev en guerillakrig i de vanskelig tilgjængelige bjerglandskaber paa østsiden af Kuba. Med sine høist 26,000 mand formaaede oprørerne at holde den 110,000 mand sterke spanske hær stangen. Spaniernes overanfører, general Dulce, tilbød forgjæves amnesti i februar 1869. Men man vilde ikke modtage hans betingelser, og opstanden fortsattes. Den republikanske regjering afskaffede slaveriet og inddelte øen i fire landskaber. Kampen tog en saa meget betænkeligere vending for Spanien, som oprørerne flere gange modtog tilførsel fra de Forenede Stater, samtidig med at den gule feber hærjede grusomt i spaniernes rækker. Kampen varede i hele ti aar og kostede Spanien den milliard, som de Forenede Stater i 1845 havde tilbudt at kjøbe øen for. Endelig lykkedes det general Martinez Campos og hans efterfølger Jovellar i 1878 at tvinge oprørerne til underkastelse.

Efterat opstanden var undertrykket fik Kuba 3. juli 1878 den samme provinsial- og kommunalforfatning som moderlandet. Dog forblev øen under den spanske kolonialministers overopsigt og har ingen næregen lovgivning. I 1889 var Kubas statsgjæld 165 millioner dollars, hvoraf der svaredes 9 millioner aarlig i rente. Forat næringslivet kan faa ordentligt opsving, trænges der fremforalt et mere udviklet jernbanenet. Paa østsiden af øen er der saaledes kun to meget smaa jernbanelinjer. Øens hovednæringsvei er sukkeravlen. Sukkerrøret kaldes i et kubanesisk sprog „landets dronning“. Intet land paa jorden producerer saa meget sukker af sukkerrøret som Kuba. Først i anden række kommer Java. Hele jorden producerede i 1887 2,740,000 ton rørsukker; deraf kom 657,000 paa Kuba. Samtidig produceredes der i forskjellige lande 2,433,000 ton roesukker. Paa hele øen er der omkring 1200 sukkerplantager; de største og frugtbareste er paa østsiden af øen omkring Havana. Fabrikerne, hvor sukkeret forarbeides og raffineres, er udmerket indrettede med første klasses maskiner fra de Forenede Stater. Mere end halvparten af de arbeidere, som benyttes i sukkerindustrien er hvide.

Da spanierne opdagede den nye verden, saa de, at de indfødte paa Kuba pleiede at rulle blade sammen og tørre dem. Siden antændte de rullens ene ende, stak den anden i munden og spyede røg ud gjennem mund og næse. Disse blade kom fra tobaksplanten. Tobakskulturen har ikke samme betydning for Kuba som sukkerrøret, om man end intetsteds

faar en saadan tobak, som paa denne ø. Der er omkring 4500 tobaksplantager paa øen. Den bedste vare leveres fra distriktet Vuelta Abajo paa sydsiden; det er en strækning, som er 110—120 km. lang og omkring 30 km. bred. Dog producerer andre lande, som de Forenede Stater, ja selv Frankrige aarlig mere tobak end Kuba; og i den senere tid er Manilla blevet en farlig rival for Havana. Den tredie vigtigste næringsvei paa øen er kaffedyrkningen. Ogsaa bomuldskulturen er ikke ubetydelig.

Som sæde for store eiendomme og en produktion i det store, har Kuba kun liden manufakturindustri. Næsten alt fabrikarbeide kommer fra udlandet.

Skjønt beliggende paa grænsen af troperne har Kuba et fortræffeligt klima. Middeltemperaturen for Havana er 25.3 ^{0} C., i januar 22.2 ^{0} og i juli 28 ^{0}. Heden i juli og august mildnes af den friske sjøbris, som altid blæser. Jorden er aldrig ganske tør, der er altid tilstrækkelig fugtighed. Kuba fortjener med rette sit navn „Antillernes perle." Øens flora indbefatter næsten alle de arter, som findes paa de øvrige Vestindiske øer, i Mellem-Amerika, paa Yucatan og i Syd-Amerika helt ned til Orinokos munding. Alle de store træer paa den mexikanske kyst, som udmerker sig ved sine vældige kroner, sine skjønne blade og sine duftende blomster, findes ogsaa paa Kuba. Der er mere end tredive forskjellige palmearter, ja der vokser endog træer, som man ikke skulde vente at finde, f. eks. vældige og skjønne pinjer; en ø udenfor kysten har saaledes faaet navnet „Pinjeøen". Kuba udmerker sig ogsaa fremfor nogen anden af Antillerne ved sine høie bjerge, sine dybe havne og sin herlige natur.

Kubas midtpunkt er Havana med omkring 200,000 indbyggere. Denne by er ikke den ældste, som blev anlagt paa øen. Thi spanierne, som kom fra Haiti, satte sig først fast paa østkysten. Men paa sin vei mod vest fandt de havnen der meget gunstigere end Santiago de Cuba. Allerede i 1519 blev Havana dens hovedstad.

Intet valg kunde have været gunstigere. Havnen er stor og beskyttes mod storm og uveir. Indseilingen er let at forsvare, og et frugtbart opland omgiver byen. Det er dog sin geografiske beliggenhed, som Havana først og fremst skylder sin store betydning. Den er beliggende midt i den Nye verden, i centret af den Mexikanske bugt, det „Amerikanske Middelhav". Desuden er den beliggende netop der, hvor Golfstrømmen begynder, og følgelig der, hvor den naturlige vei fra Antillerne til Vest-Europa tager sit udspring. Samtidig ligger den midt mellem den angloamerikanske og den spansk-amerikanske del af Amerika. Man kan forstaa, at Havana selv kalder sig *Llaver del Nuevo Mundo* eller „Nøglen til den Nye verden", og at den bærer en nøgle i sit vaaben. For at hæve sig op til en første rangs handelsstad mangler den kun friheden, et styre, som ikke er under-

givet en fjern regjerings kapriser og fiskale krav. Men uagtet Havana fra gammel tid af har været hindret i sin udvikling, baade ved de talrige angreb paa byen ned gjennem tiderne og ligeledes ved det politiske vanstyre, saa er den dog den første by i Vest-Indien. England, som paa Antillerne rivaliserer med Spanien, har ingen by, der paa langt nær kan maale sig med Havana.

Byens centrum er en halvø, som strækker sig fra vest mod øst og ender ved forbjerget Morro, ved indløbet til havnen. Udenfor halvøen er der store nye forstadskvarterer, som strækker sig langt opover høiderne. Havana indeslutter omtrent en fjerdedels million mennesker, det vil sige sjetteparten af alle øens indbyggere. Byen gjør intet imponerende indtryk hverken ved sine bygninger eller sit anlæg. Men alt gjør et fornøiet og smilende indtryk og gaderne og kaierne er ualmindelig belivede og folksomme. Husene, som for det meste er lave, er bemalede i alle regnbuens farver: gult, rødt, grønt og himmelblaat. Havana minder spanierne om Cadiz i deres hjemland. Paa pladserne er der plantet grupper af palmetræer, og i de større gader er der alleer. Ligesom alle hovedstæder har Havana store offentlige bygninger: kirker, paladser, universitet og skoler. Domkirken gjemmer støvet af Columbus. Dog er indbyggerne i San-Domingo ikke mindre sikre paa, at ogsaa de eier de jordiske rester af Amerikas opdager. Ligesom syv byer strides om, hvem der var Homers fødested, saaledes strides to steder om, hvem der rummer Columbus's grav. Af andre offentlige bygninger kan nævnes kirkerne San Juan de Dios og San Felipe, videre guvernørens og biskopens palads, børsen og toldboden. Den smukkeste plads heder Plaza de Armas og er prydet med en marmorstatue af Ferdinand VII. Der er fire teatre, deriblandt *Teatro Tacon*, som er et af de største i verden — ved siden af *La Scala* i Milano og *San Carlo* i Neapel. — Desuden er der en vældig cirkus for tyrefægtninger.

Havana er fremforalt en handelsstad. Dette skylder den først og fremst sin beliggenhed og sin ypperlige havn, der kan rumme tusen skibe paa en gang. Sukker, tobak og cigarer er de vigtigste udførselsartikler.

Kubas næst vigtigste by er Matanzas. Den ligger paa nordkysten og har ligesom Havana en dyb havn; indseilingen til denne er beskyttet af et fort. Matanzas er en temmelig ung by, idet den først blev anlagt i 1693. Egnen syd og øst for Matanzas henimod Cardenas er den frugtbareste paa Kuba og har de betydeligste sukkerraffinaderier. Byen er saaledes kommercielt uafhængig af Havana og kan paa egen haand drive handel med den hele verden, især med de Forenede Stater. Af alle Kubas byer har Matanzas den driftigste befolkning; denne er nemlig sterkt paavirket af nordamerikanske sæder og skikke.

Øst for Matanzas ligger Cardenas, der først blev grundlagt i 1828, men siden hurtig har vokset og driver betydelig handel med udlandet.

Den vigtigste by paa sydsiden af øen er Santiago de Cuba, den gamle hovedstad. Ligesom saa mange byer paa Kuba har ogsaa den en glimrende havn, der kun ved et smalt sund staar i forbindelse med havet. Byen er ligesom Havana forsvaret af et sterkt fort. Med sine lave mangefarvede huse, sine promenader og haver og de deilige høie fjelde, som omgiver byen, er Santiago de Cuba kanske Antillernes vakreste by. Men heden kan ofte være uudholdelig og klimaet usundt.

Kuba har visselig evner i sig til at blive Antillernes dronning, midtpunktet i „Amerikas Middelhav“. Det har rige naturlige hjælpekilder, først og fremst den frugtbare, evig unge natur og saa store mineralske rigdomme, som endnu ikke er udnyttede. Hvis Kuba nu, som det synes, vinder frem til uafhængighed, vil det da forstaa at benytte sin stilling? Spanierne paa det amerikanske fastland har ikke vist sig i besiddelse af nogen udviklingsdygtighed. Deres republiker er som oftest rene parodier paa et forstandigt statsstyre. Hvordan vil spanierne paa Kuba vise sig? Tryggest og bedst vilde vistnok Kubas skjæbne blive, om øen kunde komme under de Forenede Stater. Men alt dette vil fremtiden vise. Sikkert synes det ialfald, at Kuba nu staar foran et afgjørende vendepunkt i sin skjæbne.

Kuba.

(Efter („*Zukunft*“).

Den, som aldrig har spist tomater mindst tre gange og fisk mindst to gange om dagen i den lille by Santa Cruz de Teneriffa, naar sommerheden gløder ned fra en skyfri himmel, kan umulig gjøre sig nogen klar forestilling om den søde inddyssende kjedsommelighed, der herskede i paradis og vil heller ikke forstaa, hvorledes den sterke Adam kunde lade sig forlede til at æde af det forbudne træ. Naar man tidlig om morgenen har indtaget sin første ret tomater, derpaa badet i det blaa, varme ocean og siden drevet en tur langs den stenede kyst, har man gjort sit dagverk. Maaske man i begyndelsen af sit ophold har besluttet sig til at gjøre udflugter til Orotawa eller andre steder; men snart har heden lammet ens kræfter og gjort alle dumdristige planer til intet. Hvorledes skulde man ogsaa orke at bestige en hest, et æsel eller i det hele taget at bevæge sig? Paa Teneriffa rører da heller ikke et menneske sig af fri vilje, saa længe solen skinner. Spanierne ligger meget udstrakte i sine hængekøier eller i amerikanske rørstole og lader sig først se, naar militærmusiken smelder løs.

Da viser ogsaa de unge piger sig, hvis yppige blomstring fryder ens øie, mens de glider graciøst forbi hverandre som bløde skygger for atter at forsvinde ud paa aftenen ved titiden. Serenadernes klingende hilsen toner hen i den varme natteluft, og paa straastole eller liggende paa gadernes stene sover menneskene . . . En fremmed vænner sig tilsidst til dette paradisets døsige liv. Heden virker mildnende paa hans sind, og med længselen efter afveksling dør tilsidst hver syndig drift, som hans sjæl maaske endnu kunde huse.

Kun *en* fristelse er der, som ingen fremmed modstaar. Naar et skib nærmer sig havnen, slæber han sig, selv om solen brænder aldrig saa hidsig, i sit ansigts sved ned til bryggerne. Hvem ved? Skibet kunde jo bringe et eller andet spændende med sig. Og fører det ikke noget af den slags varer, saa bringer det ialfald breve, aviser, nye mennesker, et pust fra hin fjerne verden, hvor man endnu lever, elsker og kjæmper. Man rives pludselig med et ryk ud af sit slumrende paradis.

. . . Jeg mindes en dag for seks aar siden. Klokken var omtrent tre paa eftermiddagen, d. v. s. den hedeste af alle døgnets timer. Jeg sad i hotel Camachos salon og drak min sjette kop the, da pludselig en elskværdig franskmand traadte ind i værelset og med en livlighed, der næsten gjorde mig bange, gav mig at forstaa, at damperen fra Havana i dette øieblik var ankommet til byen, hvorpaa han spurgte, om vi to ikke skulde tage en stor beslutning og ro ombord. Om ikke af andre grunde, sagde han, saa fordi man jo ialfald der kunde skaffe sig god tobak. Som sagt saa gjort. Det var et stort, pragtfuldt indrettet skib. Paa dækket sad kapteinen og drak hed vin og nede i officerernes kahytter larmede et par kreolere, hvis livfulde væsen stak sælsomt af mod den værdighed i bevægelser og lader, spanierne bar tilskue. Hvor mandskabet holdt til, laa tre negere og legte med abekatter, mens de gnavede paa en banan og røgte cigaretter. Franskmanden, som allerede i et helt aar havde nydt Santa Cruz' paradisiske glæder, talte uden forbehold med alle, ligesom alle talte med ham — om Kuba. „Paa denne vis kunde det ikke gaa," mente kapteinen; „de indfødte blev nu snart for frække i sine fordringer; kun en kraftig haands tugt kunde endnu hjælpe." „Paa *den* vis kunde det ikke gaa," svarede kreolerne; „toldsatserne og alle de privilegier, spanierne i tidens løb havde ranet til sig, gjorde livet uudholdelig derover, og hvis det længer fortsattes paa samme maade, havde den undertrykte befolkning ikke andet at gjøre end at henvende sig med bøn om hjælp til de Forenede Stater." De tre sorte lukkede øinene op paa vid væg, lo salig med de tykke læber og stammede noget frem om alle hjemlandets herligheder. Da der saa blev spurgt dem, om de ikke nu havde det meget bedre, efterat slaveriet var blevet afskaffet, skar de med en slu mine tænderne i hinanden,

støttede hovedet mod armene og vilde ikke svare. Snart blev de imidlertid atter himmelglade, sloges i vild jubel med aberne om en banan og sang muntre kreolerviser. Ud paa aftenen drev de omkring paa torvet i Santa Cruz og gik fra sig selv af lykke, da militærkapellet Carmens Habanere begyndte at spille. Fra havet strøg en sagte vind, og med en dump lyd svingede aftenklokkernes sidste tone ud i musikens festglade stemning.

Jeg spørger mig ofte selv, hvad der er blevet af de tre sorte. Det hænder saa tidt, at jeg tænker paa dem, efterat spørgsmaalet *Kuba* har gjort sig saa sterkt gjældende. De var saa sorgfri, saa fornøiede, at den, som ikke vidste bedre, havde vanskelig for at tro, at han havde for sig ætlinger af en slavestamme med merkerne af piskeslag nedover ryggen. Negerne paa Kuba, som i den første halvdel af det sekstende aarhundrede blev ført til øen for at erstatte den komplet udryddede indianerbefolkning, har visselig aldrig arbeidet i sit ansigts sved, naar da ikke vogterens pisk tvang dem til det, og da de endelig blev befriet fra slavelænkerne, saa ogsaa plantegiverne sig straks nødsaget til at importere kinesiske kulier, for at ikke hele bedriften skulde standse. Det hjalp. Konkurrancen med denne billige og flittige arbeider overvandt hurtigere negerens træghed end slavevogterens ubarmhjertigste svøbeslag. Den moderne kapital behøver ikke at svinge pisken over sin hær af hvervede soldater; den har andre midler til sin raadighed, som med lethed beseirer selv de mest durkdrevne dagtyves sky for at tage fat. Mine tre sorte dyrker nu maaske sukker, mais eller tobak. *Dem* kan det være ligegyldigt, om Matinez Campos er mild af sind, eller om det er Weyler, som udøver sit grusomme herredømme over Kuba, ja, selv om der efter den sidste strenge herre atter følger en nedladende og venligsindet. Deres liv har altid været det samme skjæbnebestemte, deres kræfter bliver fra vuggen til graven udnyttet i det spanske bourgeoisis tjeneste, og de vil heller ikke merke nogen forskjel, om inden kort tid amerikanerne indtager spaniernes plads. Alle de, som sværmer i det blaa for Kubas befrielse, tænker visselig kun lidet paa de lidelser, som de farvede har maattet og fremdeles maa udstaa. Det er den gamle historie: En koloni, som i lange tider har ladet sig taalmodig udsuge af det fjerne moderland og fundet sig deri som det naturligste af verden, bliver lidt efter lidt gjennem de fremskridt, handelen, industrien og agerbruget gjør, moden til revolution. De indfødte, som har samlet sig formuer, længes efter at blive selvstændige og betragter med nag og misundelse de erobrere, som breder sig i de høieste embeder, og saa en dag forkynder de høit og lydt, at man maa vove en kamp for de *fattiges* skyld. Og hvorfor ikke? De rige taber ikke meget ved en saadan kamp, staar heller ikke under slagene i de stridendes første rækker, og for de betalte stakler, der bliver slaaet hensynsløst ned, finder man den dag idag i Afrika og Asien.

rigelig erstatning. Negernes opstande, hvis brutale undertrykkelse lige siden 1812 har gjødet Antillernes jord med blod, har aldrig vakt nogen sterk gjenklang i humane og medlidende menneskesjæle. Der var ingen, som interesserede sig større for den. Først da den kapitalistiske udvikling var skredet saa vidt frem, at der ingen fare og intet tab var ved det, gav herrerne de sorte sin frihed . . Nu staar kampen mellem to forskjellige kapitalistiske samfund, og saa lyder det jo saa skjønt, naar der forkyndes, at det er for de fattiges skyld, man vil slaas. Paa Kuba er der kun et nyt træk af interesse i det indtil det trættende saa ofte opførte skuespil: Det er denne gang yankeerne, der ønsker at eie denne frugtbare ø, som Columbus engang døbte Juan, og som siden saa ofte er blevet kaldt Antillernes perle, og det er dem, som i de sidste decennier har været utrættelige i at grave minegange under de dovne og energiløse spanieres fødder. De spanske erobrere er der imidlertid ingen grund til at beklage. Som vanvittige har de i aarhundreder huseret i det skjønne land uden at tænke paa den kommende dag; med nærig skinsyge har de vaaget over de privilegier, som de med voldsmands haand har ranet sig til, og intet, slet intet har de gjort for at vække og styrke koloniens indre kraft. Det er derfor naturligt, at kubanerne længes efter at slutte sig til den store nordamerikanske republik og fra at være et folk i stadig nedgang higer mod at blive et opadgaaende. Og naar spanierne klager over oprørstendenser og aabne retsbrud, kan man smilende gjøre dem det spørgsmaal, med hvilken billig ret *de* da spiller herrer ved Floridastrædet. Forsaavidt har yankeerne langt større rettigheder til Antillerøerne end Cids udartede efterkommere, og de vil ogsaa, fordi de simpelt hen har flere penge, naa det maal, de har sat sig. Blot skulde de helst lade være med alt hykleri. Spaniere, kreolere og amerikanere tænker saamen ikke paa at gjøre de indfødte lykkeligere, men paa sin fordel, fremforalt paa at øge sin vareomsætning, og vil ligesom de tidligere herrer naarsomhelst ofre millioners liv og lykke for at tilfredsstille sin rovlyst. Men hvem der end seirer: Hvad mine tre sorte angaar, vil de fremdeles for en ussel dagløn dyrke sukker, mais eller tobak, — hvis de da ikke i mellemtiden er faldt i kampen mellem det spanske og det kreolske bourgeoisi.

Men selv om de levede i dette øieblik, vilde de neppe vide noget om den skjæbne, deres hjemland gaar imøde. Endnu ved vi ikke, hvilken dag krigen mellem Spanien og de Forenede Stater kan udbryde. Det vilde forresten blive en lystig, men ogsaa en høist moderne krig — en børskrig. Spanien har ingen penge, yankeerne ingen flaade. Men i en krig som denne vilde de sædvanlige vaaben: tropper, kanoner og panserskibe, hvormed krigen ellers udfægtes, være ganske ubrugbare; den vil blive udkjæmpet mellem eierne af spanske og amerikanske værdipapirer,

og hvis ikke alle tegn lyver, er den allerede for længe siden begyndt. Tidligere troede man, at det var forfængelige monarkers ærgjerrighed eller ministre, hvis stilling var truet, der gav anledning til blodige krige, men aldrig et frit suverænt folks vilje. Nu oplever man en krig, der er forberedt og efterlængtet med feber af plutokratiet. Der er to partier: det der haaber paa store bestillinger til marinen, regner paa en opgang i de amerikanske jernbanepapirer, og som derfor i patriotisk følelsesfuldhed opfordrer til kamp, samt det andet der sidder inde med jordegods paa Kuba, og utaalmodig venter paa den dag, da yankeerne kjøber øen for en rund sum, og som derfor med fulde lunger synger fredssalmer. Er der nogen, som tviler paa udfaldet?

Engang kunde vel Kuba lignes med Teneriffa. Det var et slumrende paradis, i hvilket slangen endnu ikke havde slebet sin gifttand. Men hurtig indsaa europæiske og amerikanske kapitalister, at Antillernes dronning sad inde med værdier og skatte, som endnu ikke var udnyttet. Der trængtes fremforalt billige arbeidskræfter, hvorfor de først importerede negre, og siden, da de ikke var billige nok, kinesiske kulier. Og nu begyndte den udvikling, som man med et stolt, klingende navn kalder for kulturhistorie. Kapitalismens aand rev landet ud af dets lange søvn, og da retstilstandene ikke længere svarede til de forandrede behov, samlede man sig til oprør, der førte til kamp, ikke for menneskerettigheder og ideale goder, men simpelthen for en regjeringsforandring, og hvori de bedst udrustede nødvendigvis maa seire. *gt.*

Spanien og de Forenede Staters militære stilling.

(Efter „*Die Umschau*").

Selv for en militær er det ikke ganske let at danne sig et anskueligt billede af, hvordan forholdet vil stille sig for de to krigsførende magter. Thi foruden de magtmidler, som kan beregnes med tal, er der netop her mange faktorer, som vil komme til at gjøre sig gjældende, men hvis virkning det er umuligt at overskue. Deraf kommer det, at mange paa forhaand anser det for givet, at Spanien vil komme til at ligge under; andre derimod tror, at de Forenede Stater vil komme til at angre, at de letsindig har fremkaldt denne krig.

Lad os først kaste et blik paa begge landes almindelige militære forhold. Spaniens hærvæsen slutter sig fuldstændig til de europæiske stormagters. Det har almindelig værnepligt; dog er nummerbytte, stedfortrædere og løskjøbelse tilladt. De værnepligtige tjener tre aar i den staaende hær

og ligesaa længe i den „aktive reserve“ samt seks aar i „anden reserve“. I 8 territorial armekorps er der:

56 infanteriregimenter, hvis første bataljoner samtlige er paa Kuba,
20 jægerbataljoner, hvoraf 10 paa Kuba,
28 kavalleriregimenter,
17 feltartilleriregimenter

samt de nødvendige specialvaaben.

Krigsstyrken bestaar i fredstid — inklusive de i fredstid i svage kadre forhaandenværende reserveformationer — af omkr. 470,000 mand med 25,000 mand kavalleri og 950 stykker skyts; heraf staar 100,000 mand af alle vaabenarter paa Kuba. Desuden staar omkr. 400,000 mand i „den aktive reserve“ og den militært uddannede „anden reserve“ til forføining.

De Forenede Stater besidder en i forhold til sin udstrækning og befolkning meget liden hær, der har en fastsat stadig styrke paa 30,000 mand. De er fordelt i smaa samlinger (bataljoner, kompagnier) og ligger i 95 garnisoner, forter og enkelte poster strøede udover det vide landomraade. Deraf falder paa:

Infanteri	omkr.	12,000 mand
kavalleri	»	6,000 mand
artilleri	»	4,000 mand med 60 batterier.

Hæren fornyes ved hvervning af frivillige paa tre aar. Officerskorpset fornyes fra militærakademiet Westpoint — over halvdelen — og tildels fra underofficerskorpset og civilstanden. En fyldestgjørende militær uddannelse er ikke mulig, og derfor kan hæren kun betragtes som en slags polititrop for at opretholde den indre rolighed og som kadre, der i krigstilfælde kan bruges til at opstille hæren, som dannes af militsen fra de forskjellige stater. Den „organiserede milits“ staar i fredstid under guvernørerne i de enkelte stater; graden af militær uddannelse er meget forskjellig. Der skal ugentlig holdes øvelser en à to gange og om sommeren leirøvelser. Styrken udgjør:

Infanteri	omkr.	101,000 mand
kavalleri	»	5,000 —
artilleri	»	6,000 —
Tilsammen	omkr.	112,000 maod

Officererne til og med kaptein vælges af mandskaberne, stabsofficererne i almindelighed af officererne, mest paa fem aar. I de aarlige kundgjørelser fra de Forenede Staters krigsministerium heder det, at militsens beskaffenhed i mange stater langtfra er god, og at skytset i næsten alle stater er forældet og næsten ubrugeligt; ved en mobilisering vil der vise sig stor mangel paa beklædnings- og udrustningsgjenstande; ligeledes siges

der, at der hos officerer saavel som mandskab ved leirøvelserne har vist sig en beklagelig mangel paa kundskab om deres virksomhed i tilfælde af krig. Armeens hovedkvarter er i Washington. Øverstbefalende for samtlige stridskræfter er præsidenten; umiddelbart i spidsen for dem staar en generalmajor. Medens der saaledes ikke kan være tvil om, at Spaniens landmagt er de Forenede Staters langt overlegen, fører betragtningen af begges sjømagt til et andet resultat.

Spaniens flaade har for tiden af moderne panserskibe:

2 slagskibe af første klasse („Pelays" og „Carlos V", hvilket sidste maaske endnu holder paa at udrustes),

6 krydsere af første klasse (foruden to forældede),

5 mindre krydsere.

Desuden 27 torpedobaade, deriblandt ogsaa torpedoødelæggere, samt af træskibe: 15 krydsere, 76 kanonbaade og schalupper samt 13 hjælpekrydsere af handelsflaaden.

Efter marinesekretærens beretning fra 1897 bestaar de Forenede staters flaade af:

4 slagskibe af første klasse,

2 slagskibe af anden klasse, hvorfra dog det ødelagte „Maine" udgaar,

2 pantsrede krydsere af første klasse,

16 krydsere,

15 kanonbaade,

6 dobbelttaarnmonitorer,

1 vædderskib,

1 dynamitkanonbaad,

5 torpedobaade (men ingen torpedoødelægger),

20 dampere af den subventionerede hjælpeflaade.

Under bygning er 16 torpedobaade og 1 undersjøisk baad,*) hvilke alle skal være færdige i dette aar. 5 slagskibe skal desuden være færdige i 1899.

En sammenligning mellem disse stridskræfter viser, at de Forenede Staters slagflaade er Spaniens saameget mere overlegen, som slagskibene af første klasse ogsaa overgaar de spanske i størrelse, pantserbeklædning og bevæbning.

Begge magter har i den sidste tid gjort betydelige indkjøb, hvorved dog amerikanerne ved sit guld ogsaa er spanierne betydelig overlegne — ogsaa paa dette punkt.

Med hensyn til kystforsvar samt krydser- og kaperkrig, turde derimod

---

*) De undersjøiske baade har hidtil ikke vist sig brugbare.

Spanien have fordelen paa sin side; thi kun de to førsteklasses amerikanske skibe er overlegne; de øvrige skal derimod ikke i hurtighed kunne maale sig med de spanske.

Hvad bliver nu resultatet af disse betragtninger? At der kan tænkes paa landingsekspeditioner paa de fiendtlige, langt fra hinanden liggende kyster, er lidet rimeligt. Sandsynligst er det, at amerikanerne snarest mulig vil søge at fremtvinge et afgjørende sjøslag, medens spanierne vil søge at undgaa dette for at kunne tilføie de rige handelsbyer paa Nordamerikas østkyst og den store handelsflaade saa meget større skade. I denne henseende har Spanien afgjort fordelen paa sin side. Næsten hele de Forenede Staters østkyst ligger aaben; — kun faa handelssteder er forsynede med tilstrækkelige befæstninger; enkelte som New Yorks holder endnu paa at bygges. — Derimod beskyttes Spaniens nord- og vestkyst ved de foranliggende klipper saavelsom ved befæstninger (San Sebastian, Santander, Ferrol); veien til de aabne pladse paa østkysten spærres af Cadiz og befæstningerne ved Gibralstrædet (Tarifa Algeciras, Ceuta); og medens den spanske handelsflaade blot tæller 1500 skibe, bestaar de Forenede Staters af mindst 23,000.

Det kan ikke nægtes, at den amerikanske slagflaade understøttet af Tortugasøerne med fort Jefferson og Key-Westøen vilde befinde sig i betydelig fordel ligeoverfor den spanske flaade ved Kuba, hvis det kom an paa antallet alene. Dog er der andre faktorer, som ogsaa maa tages med i beregningen, og under hvis indflydelse situationen let kan faa et ganske andet udseende. I krig handles der ikke blot om det døde materiale, men ofte og meget mere om det levende, som først gjør det døde virkningsfuldt. Hvad værdien af bemandingen paa begge flaader angaar, saa er det utvilsomt, at de spanske besætninger er meget mere gedigent og ligelig uddannede end de amerikanske; desuden er spanierne, hvad angaar patriotisme og disciplin, besjælede af en langt høiere aand end amerikanerne; thi endnu befinder der sig mange udlændinger ombord paa den amerikanske flaade, om man end har søgt blot at bemande med indfødte amerikanere og amerikanske borgere. Spanierne har desuden fuld besætning ombord paa sine skibe og en øvet reserve til forføining. De Forenede Stater kan derimod faa vanskeligheder med at bemande sine skibe; en marinemilits har man først nylig faaet i enkelte stater, og en forbundsmarinereserve er endnu ikke dannet. Det kaster et lidet gunstigt lys baade over befal og mandskab, at der i løbet af ni maaneder er indtruffet otte betydelige uheld inden den amerikanske flaade, af hvilke især slagskibene „Indiana“ og Texas“ blev rammede.

Det er ikke udelukket, at den spanske flaade trods sin numeriske underlegenhed vil opnaa betydelige fordele, hvis den ledes paa en dygtig

maade. I sidste linje turde det dog komme an paa, hvilken af de to stater kan holde krigen længst ud og stadig øge og komplettere sine stridskræfter. Spanien er financielt næsten ganske ødelagt; de Forenede Stater er verdens rigeste land.

Alt i alt vil krigen mellem Spanien og de Forenede Stater komme til at frembyde et beklagelsesværdigt, men høist interessant skuespil.

Dyrenes forsvarsredskaber.

(Efter „*Revue Scientifique*“).

Professor L. Cuénot holdt den 25. februar foredrag i „Fransk zoologisk selskab“ om dyrenes forskjellige maader at forsvare sig paa. Han begyndte med at pege hen paa, hvorledes naturen — overfladisk seet — synes rolig og fredelig; fuglene synger, insekterne svirrer og summer, blomsterne dufter og pranger i de mangfoldigste farver: det hele virker som en idyl i det mest skiftende, jublende liv. Men en nøiere betragtning vil fuldstændig ændre dette vort syn paa moder natur; thi virkeligheden er jo den, at det ene dyr lever af det andet, rovdyrene æder fuglene, fuglene snapper insekterne, insekterne fortærer andre mindre insekter og saaledes videre gjennem hele dyreriget helt til de mikroskopiske smaadyr, hvis Leben und Treiben vort øie ikke kan kontrollere. Naturen er en eneste stor slagplads, hvor de forskjellige livsytringsformer fører en stadig krig, og hvor de forskjellige partier altid er lige mandsterke; thi der redder sig til alle tider saapas mange ud af slagtummelen, at slegten kan fortsættes og videre optage kampen.

I denne krig har enhver dyreart sin særegne maade at forsvare eller redde sig paa.

Flugtforsøget er den almindeligste — saa almindeligt, at vi ikke nærmere skal dvæle ved det; enhver har de utallige gange seet hunde, katter og andre dyr søge sin frelse ved flugten.

Vi skal imidlertid i denne forbindelse nævne et par dyrearter, der med denne redningsmaade for øie særlig synes udstyret af naturen. Hvem har ikke sprunget efter et firben? Og hvem har ikke, naar man greb efter dyrets hale, ni af ti gange beholdt den yderste halespids i sin haand, mens firbenet hastig er forsvundet i lyngen: det har ufrivillig skilt sig af med den del af sin hale, der særlig var udsat for fare, og det har gjort dette ligesaa ufrivillig, som naar vi blunker foran en knytnæve. Det er handlingens eller farens *pludselighed*, der betinger denne dyrets uvilkaarlige

selvlemlæstelse. Tager man nemlig og binder firbenet med en snor om halen, saa vil dyret nok vride sig og søge at slippe løs, men det skiller sig ikke med halespidsen. Videnskaben tror at have opdaget, at denne lynsnare ubevidste skillen-sig-af med en del af legemet har sin grund i den pludselige og voldsomme muskelsammentrækning, som den øieblikkelige fare instinktmæssig afstedkommer.

Græshoppen gjør det samme: grib den ved et af dens lange ben, og De sidder et øieblik efter med dette i haanden, mens dyret selv er forsvundet. Mange dyrearter er i besiddelse af den samme egenskab, saaledes den langbenede markedderkop (*Phalangium*) og enkelte slags krabber. Hvor ofte fanger man ikke disse sidste og opdager, at de mangler en eller flere klør; eller firben med kun en halestump eller græshoppe, der halter: det er tegn paa, at dyrene har været udsat for fare.

Næst efter at søge sin frelse i flugten, unddrager de fleste dyr sig sine forfølgere ved at *barrikadere sig*, idet de enten som sneglen trækker sig tilbage i det skal, hvormed de er udstyret, eller de fabrikerer sig en egen fæstning. Eremitkrebsen (*Pagurus*) finder sig saaledes et tomt skal i sandet, og til dette klamrer det sig fast med to hagelignende arme og lader kun ben og hoved stikke frem; resten er beskyttet som af et skjold. Vaarfluelarven (*Phryganea*), der vanligvis opholder sig i kloaker og rendestene, laver sig selv et skal af træpinder og stene og murer det sammen med dynd. Larven til et andet lidet vingedækket insekt bygger af sine egne ekskrementer et skal, som det trækker efter sig.

Hos mange dyr har ikke skallets haarhed saa meget at betyde som dets glathed og dets afrundede form; angriberens kjæver eller fangarme preller derved af. Naturligvis er ikke et saadant skal nogen let byrde — især hvis dyret er lidet og svagt; men hvilket udmerket forsvarsredskab er det dog ikke! Man tænke bare paa skildpadden, der skjult under sin faste skjoldborg kan trodse det heftigste angreb og sætte den høieste taalmodighed paa prøve. Et bæltedyr i Argentina, *Dasypus tricinctus L.*, ruller sig sammen til en usaarlig trillende kugle, mod hvilken hundene forgjæves bruger sine tænder. Det langhalede *Manis tetradactyla*, der er beklædt med et panser af spidse skjæl, ruller sig ligeledes sammen til en kugle, hvoraf kun halen stikker frem, men halen er til gjengjæld besat med endnu spidsere skjæl end det øvrige legeme. Leoparden søger altid at angribe dette dyr, men den opnaar kun at saare sig selv paa skjællenes spidser.

Mange dyr — pindsvinet f. eks. — har istedetfor et fast skal en beklædning af pigger, der ved den mindste fare øieblikkelig reiser sig i veiret og danner et ugjennemtrængeligt dække. Men der findes ogsaa dyrearter, der ikke indskrænker sig til bare at benytte disse pigger til

passivt selvforsvar. En egen slags firben i Asien og Afrika, *Uromasticos*, har en hale, tæt besat med korte og skarpe pigger; naar den indfanges, gaar den straks over til angreb, idet den med kraft og voldsomhed slaar om sig med halen. En rokkeart, *Trygon pastinaca*, bærer paa halen en lang, dolkemæssig spids naal, hvis sider er som en sag. Naar dyret angribes, søger det først at vikle halen om angriberen, derpaa stikker det ham med naalen og frembringer et dybt saar, der vanskelig læges, og som ofte endog medfører døden.

Vi kommer nu til de mere moderne forsvarsredskaber: *de elektriske fiske*. Disse bærer ikke noget skal, ei heller er de rappe i sine bevægelser; de er tvertimod i særlig grad dovne, dorske og træge, men de rummer inde i sig et lidet elektrisk batteri, der er istand til at slaa selv meget sterke fiender til jorden. Den elektriske rokke, *Torpedo*, der lever ved Atlanter- og Middelhavets kyster, er et tungt, halvrundt, glathudet dyr, som graver sig ned i dyndet. Naar man griber fat i det — i særdeleshed hvis man berører dets sider, hvor det elektriske organ befinder sig, — føler man et heftigt stød, der meget ligner „enkemandsstød". De elektriske barryg'er, som opholder sig i Syd-Amerikas sumper og moradser, er saa sterkt ladet med elektricitet, at de endog skal kunne slaa heste i svime.

Blandt dyrenes „moderne" forsvarsredskaber indtager de „kemiske" en fremragende plads ved siden af de „elektriske". Det vil sige, der er visse dyrearter, om i farens stund enten udsondrer en bestemt vædske eller indhyller sig i en saadan sky af stank, at angriberen bliver staaende magtesløs.

Den almindelige snegl uden hus er et godt eksempel paa vædske-udsondring. Ikke saasnart har man grebet fat i den, før den trækker sig sammen og bedækker sig med et sleipt, gummiagtigt slim, der straks giver den mest glubske fiende respekt.

Et sjødyr af sjøpølsernes slegt, *Holothuria Forskali*, henhører under denne gruppe. Det lever i almindelighed ved Englands og Frankriges kyster og benævnes af de engelske sjøfolk „cottonspinners" — „bomuldspindersker". Naar man stryger eller berører dyrets hud, støder det pludselig — lig pile — ud gjennem endetarmen fem til otte hvide, lange, cylindriskformede bomuldsskyer, der klæber sig fast til alle gjenstande, de berører. „Gjenstanden" er vanligvis en krabbe eller en fisk, som i et øieblik spræller sig ind og hefter sig fast i det gummiagtige net, saa den har et farligt arbeide med atter at rive sig løs: jo mere den stræver, desto mere arbeider den sig ind i floken. Peach fortæller, at han har seet en krabbe, der paa denne maade i den grad havde viklet sig ind i nettets traade, at den ikke længer kunde røre sig; og Minchin beretter, at han har været vidne til, at hummere er døde under anstrengelserne for at befri sig.

Hvem kjender ikke den glinsende røde løberbille, som man saa hyppig antræffer om sommeren, og som iler saa raskt ind i græsset, naar man jager efter den med spadserstokken. Den forsvarer sig mod sine forfølgere ved gjennem særlige kjertler i endetarmen at udsondre en vædske, der lugter saa ilde, at fienden uvilkaarlig maa stanse op; særlig er den af virkning paa græshopper, firben og paa den insektædende *Picus major L.* Bombarderbillen *(Brachynus)* udsender paa samme vis en bitter, svidende vædske, der straks med et lidet smeld gaar over i luftform. Naar man løfter op en sten, hvorunder flere af disse biller ligger skjult, løber de forskrækket til alle kanter, og der kan da fra hver enkelt lyde op til tolv tydelige smeld.

Men det dyr, som i henseende til udsendelse af stank i forsvarsøiemed slaar alle rekorder, er et lidet amerikansk rovdyr, *mephitis.* Naar det føler sig forfulgt, stanser det rolig op, løfter halen i veiret og udstraaler — ligetil en afstand af tre meter — en vædske, der lugter saa fabelagtig ilde, at det ikke kan betegnes med ord. Det hus, hvor en *mephitis* er slaaet ihjel, er for altid ubeboeligt; stanken hænger igjen i væggene, i møblementet, i skorstenen. Azara gaar saa vidt, at han skriver, at man — hvis en mephitis blev dræbt paa en af de centrale pladse i Paris — vilde merke lugten helt ud i forstæderne. Men Azara var sydfranskmand, og de pleier gjerne at overdrive en smule.

Stankgrævlingen paa Sumatra, *Mydaus meliceps,* udsondrer ogsaa en ganske forfærdelig lugt. Det skal flere gange have hændt, at den har paavirket voksne mennesker i den grad, at de har faldt besvimet om.

Blandt dyrenes „kemiske“ forsvarsmidler kan ogsaa nævnes den saakaldte „uvilkaarlige aareladning“. Dette bestaar deri, at vedkommende dyr — f. eks. kanthariden — i farens stund vælter sig over paa siden og bevæger benene ligesom i krampetrækninger; samtidig kommer der ud af skinnelæggerne nogle draaber af en gul, klæbrig vædske. Disse draaber er intet andet end dyrets eget blod, der flyder ud af nogle smaa revner i huden, hvilke lynsnart aabner og lukker sig. Men blodet indeholder en sterk gift, *kantharidin,* og naar angriberen har faaet den paa sig, slipper den straks sit tag og giver sig til at rense sig for den farlige vædske. Men imidlertid undflyr kanthariden.

Tilsidst skal vi under den „kemiske“ forsvars-kategori omtale de dyr, der i og for sig selv er saa ildelugtende, at de aldrig virker lokkende paa nogen angriber — hvor graadig denne end monne være. Dette synes at være tilfældet med en art store, spraglet udseende sommerfugle — *zygenia* — der flyver tungt og er lette at fange. Men de gribes sjelden af nogen fugl. Heller ikke vil nogen have bemerket, at en igle nogensinde er bleven

slugt af en fisk eller af en salamander; den angribes nok, men kastes snart tilside, hvad enten dette nu kommer af, at den er seig at æde, eller at den har en mindre behagelig lugt.

En række dyrearter har sit vigtigste forsvarsmiddel i *forstillingskunsten*. Den mest anvendte metode er, at dyret anstiller sig dødt. Hvis det er udrustet med nogetslags skal eller skjold, kryber det ind under dette og stikker kun frem de dele af legemet, der mindst er udsat for at saares. Og hvis det er i besiddelse af dén egenskab at kunne udsondre nogen ond lugt eller vædske, benytter det sig heraf i samme øieblik, som det lægger sig tilsyneladende dødt hen. En art skaldyr — *geotrupes* — strækker benene stivt ud fra sig som i katalepsi; det ser yderst eiendommeligt ud og vanskeliggjør fiendens angreb.

Den listige forsvarsmetode, at anstille sig livløs, har tvende fordele: for det første undgaar vedkommende dyr at friste de fiender, der som visse padder og firben kun lever af dyr, som rører sig; for det andet er metoden en stor hjælp for de smaainsekter, snegler o. a., der lever paa græsstraa og buske: de slipper sig nemlig med én gang ned paa marken, hvor de blandt kvist og kvas, blandt singel og græs næsten ikke er til at opdage, saasandt de blot ikke røber sig ved sine bevægelser.

Som menneskene ofte anstiller sig som dit eller dat for at imponere, saaledes gjør tidt ogsaa dyrene. Darwin fortæller om en chimpanze, der i sit bur blev ræd for en skorstensfeier; den reiste børster og gav ved alslags tegn tilkjende, at den havde tilsinds at gaa til angreb; men dens vogter, der var en stor dyrepsykolog, erklærede, at den blot foretog sig alt dette for at skræmme. Naar gorillaen er vred, saa reiser den sin manke og kaster den ligesom fremover; dens næsebor udspiles, og dens underlæbe glider ned, saa de frygtindgydende tænder kommer tilsyne; derhos hamrer den sig paa brystet med sine vældige knytnæver og udstøder brøl, saa det giver ekko over hele skogen. Der skal en koldblodighed, som ikke er dagligdags, til for ikke at paavirkes af dette forfærdelige anstaltmageri.

Alverden har seet en kat i sinne — hvorledes den reiser børster, krummer ryggen og fræser; der er neppe nogen tvil om, at alene dette dens udseende har bragt mere end én angriber til at vige.

Nogle slangearter, i særdeleshed den indiske *Naja tripudians*, reiser sig, naar den forfølges, ret op i veiret og strækker halsen ret frem, mens den aabner gabet vidt op. Frosker og padder sluger en mængde luft og puster sig ganske forskrækkeligt op, naar de er udsat for fare. Günther formener, at mange af disse dyr undgaar at blive opædt af smaaslanger o. lign. alene derved, at de paa denne maade antager et større og mere respektindgydende udseende.

Alle disse dyr, der saa at sige er forsynet med ydre forsvarsredskaber enten af den ene eller anden art, har ingen grund til at søge at skjule sig. En flerhed af dem er slet ikke bange for at blive bemerket af mulige angribere; de er da ogsaa gjennemgaaende udstyret med smukke farver, der endog er ligefrem gloende, saaledes de røde snegler, de gyldne løberbiller osv. Men for andre dyrearter bestaar forsvarsmidlet i at kunne leve ubemerket, i at gjøre sig ukjendelige. Naturen har til den ende skabt dem — enten i kulør eller i form — saa slaaende lig det milieu, hvori de lever, at der behøves det skarpeste blik for at opdage dem.

Det bedste eksempel paa dette sidste tør de store indiske sommerfugle, *kalima'erne*, være. Wallace skriver om dem, at „de er orangefarvede og blaa ovenpaa; de flyver meget hurtigt og opholder sig mest i løvskogene. De pleier helst at sætte sig paa grene, hvor der er vissent, gult og brunt løv. Og deres udseende ligner da i den grad et vissent blad, at man selv ikke paa de korteste afstande skal kunne se forskjellen.“ Der kunde nævnes mange andre dyr, som afgiver eksempel paa det samme, saaledes rypens snehvide fjerbedækning, der saa mangen gang har beskyttet den mod jægerens blik, harens brune farve om sommeren og hvide om vinteren osv., osv.

Kamæleonen, løvfrosken *(Hyla viridis L.)* og nogle andre arter udgjør her en særafdeling, idet de, naar de selv vil, kan skifte farve. Kamæleonen er saaledes grønlig, naar den hviler — grøn som græsset; den kan være graa og graabrun, sort og blaaviolet, kjødrød og rustrød — alt efter sine omgivelser. Løvfrosken optræder i et pragtfuldt grønt toilette, naar den vanker i græsset; den skifter og bliver brun eller graa, naar den befinder sig paa træstammernes bark, og den bliver — hvad der vel sjelden gaar paa — gylden, naar den er i nærheden af metalliske gjenstande.

Men listigere end nogen af disse viser nogle af havets bløddyr, *cephalopoderne,* sig at være. Naar f. eks. en af de smaa, sandgule blæksputer angribes af en fisk, saa bliver den først mørkebrun af farve: det betyder, at den er sint. Derpaa udsondrer den en blæksort vædske, der i vandet danner en ugjennemsigtig sky. I samme nu antager den en vandlignende farve og tager flugten, medens angriberen forgjæves roder om i det grumsede vand.

„Hvor viselig synes dog ikke naturen at have udstyret sine skabninger! Alting synes beregnet, alting synes at tjene et bestemt formaal.“ Saaledes er der bleven talt hundreder og atter hundreder af gange. Men denne tale hviler, tror jeg, ikke helt paa et sandt og rigtigt grundlag. Der er ingen grund til at tro, at den bestemte, særegne tegning paa en snegl tjener til nogen *nytte;* dyret — og dyrene ialmindelighed — er maaske i besiddelse af mange helt unyttige organer. Hvem ved? Der er

aabent rum for alle gisninger. Naar alt kommer til alt, beherskes kanske dyrenes verden af helt andre følelser og instinkter end de, som vi kjender. Alene en streng, kritisk iagttagelse og eksperimenteren vil med hensyn paa disse interessante spørgsmaal kunne indvinde nyt land for den biologiske videnskab. *el.*

Tre svar til de tre socialister.

(Efter W. H. Mallock, Adolph Wagner og Paul Deschanel i „*Cosmopolis*“).

De tre socialister, vi forleden efter det tretungede tidsskrift „*Cosmopolis*“ lod lovprise sin læres fremgang og udsigter i Europas tre hovedlande, har i tidsskriftets følgende hefter faaet svar; efter løfte skal disse i korthed anføres nedenfor.

I.

Stadige „*Kringsjaa*“-læsere vil huske mr. Mallocks navn. Saa dygtig og energisk han end er, kommer han som skribent ikke paa langt nær op imod mr. Hyndman. Er Hyndman glødende af indre ild, virker Mallock tørt og koldt ved sin trevne fremstilling af sin prokuratormaner at tænke paa. For at gjendrive den socialistiske paastand, at al produktion skyldes dem, som arbeider med hænderne, fylder han en bunke blade med selvsagte beviser for, at en eneste hjernearbeider kan mangedoble afkastningen af haandarbeidernes stræv. En saadan kjæmpeproducent skulde under den socialistiske samfundsorden alligevel ikke faa større udbytte af sit arbeide end den simpleste muskelarbeider.

Den nylig afdøde sir Henry Bessemer har ved sin opfindelse paa staalproduktionens omraade gjort sig fortjent til mindst 1 million kroners aarlig indtægt i al evighed; under socialistiske samfundstilstande skulde en saadan mand ikke oppebære mere af sit hjernearbeides afkastning end den almindelige arbeider i hans fabrik. Med dette drabelige argument slaar mr. Mallock socialismen ihjæl.

Naar mr. Hyndman paastaar, at socialismen vinder udbredelse, saa stikker dette i en forblindelse hos ham; ikke socialismen, men troen paa socialismens mulighed griber om sig — takket være Hyndmans og ligesindedes lokkende forjættelse, at inden det socialistiske system vil arbeiderne faa tre gange saa høi løn for trediedelen af sit nuværende arbeide. Denne tro beviser ikke systemets brugbarhed. Om det lader sig gjennemføre, beror paa de faa undtagelses-menneskers, de praktiske geniers, opfindernes og organisatorernes villighed til at give *sit* arbeide mod at faa ikke engang tusendelen af dettes udbytte.

Socialisternes lære om socialismens nødvendighed som kapitalismens historiske afløser er et selvbedrag. Alle hidtidige økonomiske systemer bunder i, at det kraftige individ høster frugter af sin overlegenhed. En grund-omvæltning af menneskets moralske konstitution er ikke tænkelig; selvfølgelig kan socialismen, hvis gjennemførelse forudsætter dette, umulig tænkes at resultere af den nuværende samfundsordens naturlige videreudvikling ifølge den menneskeheden iboende udviklings-lov.

II.

Deschanel er vicepræsident i det franske deputeret-kammer og betragter ligesom sin meddeputerede Jaurés socialismen nærmest som en af kræfterne i den franske politik. Hans artikel er spækket med alskens citater som en tysk doktorafhandling, men alligevel let læst og raskt bygget, som det sig et fransk causerie hør og bør.

Han gaar ud fra Gambettas berømte ord fra 1872, at noget socialt spørgsmaal gives der ikke, men vel en række opgaver at løse en for en uden hjælp af nogen universalformel. Saa fremholdes det, at den paastaaede modsætning mellem individet og staten er et kunstigt og forholdsvis nymodens paafund, der skyldes materialisternes ensidige udvikling af Adam Smiths økonomiske teori, idet rigdommens forøgelse blev opstillet som samfundslivets eneste maal, for hvis opnaaelse al statsindblanding betragtedes som en hindring, medens det sikreste middel skulde være den frie konkurrance.

Denne lære avlede socialismen som sin naturlige modsætning. Marx er Ricardo stillet paa hovedet. Begges udgangspunkt er gjenstandens nytteværdi, begge forkynder et materialistisk livssyn; jordiske goders erhvervelse er for dem begge samfundsordenens maal — æd drik og vær glad! De franske socialister pleier rigtignok at slaa om sig med endel sentimentalt idealistiske formler; men de anerkjender ikke statens indgriben for berettiget til at sikre alle dem deres ret, som uden denne indgriben ikke vilde kunne nyde den — solidaritetens gyldne lov.

I Frankrige indtraadte det store vendepunkt i socialismens historie med Carmauxstreiken i 1892 og partiets optræden i nationalforsamlingen. Siden den tid nytter det ikke at tage sagen rolig og regne med, at socialismen bare tjener paa at blive angrebet.

Tvertom stikker der en fare i at holde almenheden borte fra at tænke over de spørgsmaal, socialismen har reist. Intet er nyttigere end at fremholde gjennem beviser af socialisters egne udtalelser, at deres maal er at se eiendom afløst af brugsret, kapitalrenten undertrykt, varebyttet ophævet, men lønsarbeidet alligevel opretholdt.

Til den ende anfører forfatteren et karakteristisk ordskifte i deputeretkammeret sidstleden 13. november mellem førsteminister Méline og en af

socialistcheferne, der lod sig henrive til at negte de smaa jordbesiddere retten til at sælge sin jord, men samtidig erkjendte deres behov for lønnet hjælp.

Forfatteren mener, at i Frankrige med dets 8½ millioner smaa gaardbrugere er socialismen bare et udtryk for vredagtig misfornøielse, en vældig protest mod tilstedeværende ulemper. Som princip for en gjenreisning af samfundet er den dømt. Spaadommen om socialismens forestaaende seier — „om ti aar", som Jaurés profeterede — har lidet paa sig. For at holde sig oppe er den nødt til at slaa over i forsøg paa kooperation, noget som strider mod socialismens underkjendelse af konkurrance og handel. Istedenfor, som Jaurés paastod, at socialismen stadig udvikler sig til en renere opfatning af sit væsen, maa den gjøre kunster og slaa sig paa kooperation.

Glasverket i Albi er ikke andet end et vildt forsøg paa at realisere en selvmodsigelse.

Veien til løsningen af de mange opgaver i den praktiske samfundspolitik gaar ganske rigtig gjennem udviklingen af associations-principet, og den ledende tanke under arbeidet med at finde løsningerne og bygge arbeidets republik er retfærdighedens idé. Det nye samfund lever i vor samvittighed.

III.

Adolph Wagner's svar til Liebknecht er ubetinget det værdifuldeste indlæg i denne debat. Som gammel universitetslærer hengiver han sig ikke til deklamationer, og som dreven parlamentariker forstaar han at behandle sin kollega Liebknecht med høflig overlegenhed, medens han som erfaren socialpolitiker undgaar at tumle med abstrakte talemaader.

Meget mere, hans kritik over Liebknechts anskuelser, dem han aabenhjertig indrømmer megen berettigelse, tager netop sit udgangspunkt i beskyldningen for at bygge for sterkt paa blot og bart trossætninger — selvlavede „axiomer og dogmer". Selve kritiken indskrænker han for rummets skyld — idet han henviser til sit omstændelige verk "Grundlegung der politischen Oekonomie" — til et par hovedpunkter, hvor socialismen aldrig vover at tænke sin tanke tilbunds og derfor efter hans opfatning kommer i skade for at bygge i luften. Det ene hovedpunkt er problemet om forholdet mellem en gjennemført socialistisk samfundsforfatning og befolkningens formerelsestendens. Det andet er den psykologiske side ved arbeidsprodukternes fordeling. Egentlig bliver det kun dette sidste problem, Wagner — af hensyn til pladsen — faar anledning til at behandle mere udførlig.

Vistnok paastaar socialisterne, at deres fremtidsmaal kun er den

naturlige videre-udvikling af samfundet ifølge dettes egne iboende kræfter, at det vil realisere sig som et historisk indtræffende resultat af de ubønhørlige loves virksomhed, der ned gjennem tiderne har skabt slavesamfundet, feudalsamfundet og nu sidst kapitalist-samfundet. Men socialisterne er blinde for, at de urmenneskelige drifter, som har dannet de konstant virkende kræfter i denne proces, altid i udviklingens forløb har været just de samme. Til iværksættelsen af overgangen til og organisationen af socialiststaten tiltrænges en ændring af disse urdrifters grundvæsen. Mellem den menneskelige natur, som ytrer sig gjennem alle hidtidige samfundsformer, og den menneskenatur, som skal aabenbare sig i fremtidsstaten, er forskjellen mere end en gradsforskjel — der maa indtræde en væsensændring til.

Til at fremkalde overgangen paastaar Liebknecht at voldsmidler ikke behøves. Han mindes dog sikkert, at hans store lærer og mester, Karl Marx, antydede „proletariatets revolutionære diktatur“, som iallefald et gjennemgangsled. Og Liebknecht selv, som jo negter nødvendigheden af „tvangsmidler“, nævner som organer for fremtidsstatens ordning et „arbeidsraad“ og et „undervisningsraad“ — formodentlig har han tænkt sig, at menneskene skulde være som voks under hænderne paa disse.

Det er let nok at fjase med „støvlepudsning“ og „kloakrensning“ — men dermed er spørgsmaalet om tjenestefolk og om udførelsen af alt det udslidende eller modbydelige tung-arbeide slet ikke løst. „Lysten til arbeide“, som socialismen med rette regner med, strækker vanskelig til her. Naar hverken sult, end sige tvang eksisterer som drivfjære, skal det være et træf, om nogen af frit valg melder sig til sligt arbeide. Teknikens fuldkommenhed og gjennemførelsen af kortest mulig arbeidsdag er i og for sig ikke lidet, men neppe alt. Henvisningen til, at selv i kapitalistsamfundet en kunstner eller videnskabsmand stræver uden hensyn til privat interesse, strækker ikke til, hvor der, som i saa mangt kropsarbeide, er et svælgende dyb mellem besværet og behaget ved at klemme paa for arbeidets egen skyld. Maskintekniken medfører desuden, at den producerende enkeltperson ikke, som i smaabedriftens stille tider, har glæden af at forfærdige noget „helt“, hvori han tilslut stolt kan se resultatet af sit stræv.

Menneskenaturen maa altsaa ændre sit væsen ved overgangen til en socialistisk samfundsform; for det modsatte skylder den socialistiske videnskab os beviset.

Dette gjaldt endda bare med hensyn til produktionen. Hvorledes tænker man sig saa fordelingen af arbeidets afkastning ordnet?

Alslags kontraktmæssig regulering af den art som de hidtidige løns-, leie- og rente-aftaler skal jo være udelukket.

„Enhver efter sin arbeidsydelse“, lød det engang. Nutildags har man

gjennemskuet det „individualistiske" — og upraktiske ved en slig regel. — „Enhver efter sit behov" — ja, det var nok det mest endefremme; men selve Marx lærer os, at dette forudsætter en menneskehed af lige ædle individer.

Praktisk talt løses problemet kun ved en autoritativ regulering af fordelingen efter kompromisser mellem forskjellige principer: en mere eller mindre vilkaarlig ansættelse af den for det fælles samfund tænkelige værdi af arbeidsydelsen graderet efter et vist udregnet normalbehov — et system af socialtakster, noget i lighed med vore dages gageregulativer for offentlige tjenestemænd, bare med noget mindre afstand mellem skalaens øverste og nederste trin. Kunde man undgaa paalæg i portionerne som opmuntring eller ekstrabelønning? nedsættelse for dovenskab eller udueliged? Hvorledes vilde det forholde sig med individernes „tilfredshed" med et sligt system, det være nu saa fuldkomment som bare tænkeligt?

Kampen for tilværelsen skal altsaa omsættes i menneskenes fælleskamp for en menneskelig tilværelse; selve kilden til elendighed, last og forbrydelse skal tørre ud. Der kræves en stor styrke i troen for at turde regne med en slig ændring af menneskenaturen.

Det forudsættes altsaa, at hvert individ frivillig skal overtage eller beredvillig lade sig anvise det arbeide, samfundet har behov for, samt nøie sig med i udbytte at modtage den portion af den fælles afkastning, som udregnes efter fordelings-skalaen. Det hele maatte foregaa omtrent som mellem medlemmer af en eneste stor familie eller husstand. Skal fremtidsstaten have at regne med slige syndefulde tilbøieligheder som misundelse, skinsyge, ærgjerrighed, forfængelighed, hovmod, had, ondskab, slaphed og hvad det heder altsammen, som pletter vort arme, ikke-socialistiske samfundsliv?

— Forgaaelser mod andres person, endsige kjønsforgaaelser — hvorledes skal sligt tænkes undgaaet, selv om eiendomsforbrydelser forsvinder med anledningen dertil? Er mangel paa dannelse her eneste motiv? Raader hjertets godhed almindeligere hos de dannede end hos de enfoldige og ukyndige?

Ingen regjering — alene forvaltning skal der være tale om som redskab for folkeviljen. Mindretallet skal ikke fortrædiges, end mindre det „frie" individ. Men naar nu „arbeids-raadet" og „opdragelses-raadet" skal sætte sine beslutninger i verk trods modvilje? Uden magtmidler? Er udtrykket »regjering" kun noget, som gjælder for en borgerlig samfundsorden?

— Dette var de store hovedtræk. Hvorledes forholder det sig med de forskjellige ikke mindre praktisk vanskelige enkeltpunkter? Saaledes spørgsmaalet om forbruget af de producerede goder? Og fremtidsstatens finanser samt godtgjørelsen for fællesærendernes „forvaltning"? Og dannelsen af den til ny og øget produktion nødvendige kapital?

„Penge“ skal jo ikke være til. Handel og privatspekulation er nemlig udelukkede. Naar der ikke skal være penge, maa altsaa det „frie“ individ og samfundsmedlem faa sin portion af fællesproduktionen afpasset i bestemte varesorter efter bestemt maal paa bestemt sted og til bestemt tid. Det bliver da lidt vanskeligt at tænke sig levesættet ordnet anderledes end i vore dages kaserner eller tugthuse. Skal der alligevel gjælde fri eiendomsret til arbeidsproduktet — idet blot produktionsmidlerne er unddragne fra privateie —, nødes man til at spørge, hvorledes det frie valg af forbrugsgjenstande tænkes ordnet. Jo, for „arbeidsmynt“ skal man kjøbe eller vælge varer i „fælles basaren“. Men værdiforholdet mellem arbeidsmynten og de konkrete forbrugsvarer bliver da at fastsætte efter en skala, som endnu ikke engang den fantasifulde Bellamy har formaaet at gjøre anskuelig. Det skulde vel ikke vise sig ganske praktisk at ty til penge alligevel?

„Finanser“? Ja, Liebknecht mener, at jernbaner og luftskibe skal staa til gratis afbenyttelse akkurat som vore dages landeveie. Men slige sager skaber sig ikke selv, vedligeholder sig ikke selv, driver sig ikke helt paa egen haand. Der maa nok fælles-udlæg til. End sige til opdragelsesanstalter, lærdomssæder, folkepaladser, selv om man spares for fællesudlæg til militærvæsen og lignende aflægse ting. Slige fællesudlæg bestrides i vore dage ved skatter. Noget saa stygt kan jo ikke tænkes beholdt i fremtidssamfundet. Altsaa maa det til fælles brug nødvendige trækkes af i den fælles produktion, inden den deles i portioner til individuelt brug. Spørgsmaal om alt vedkommende slige fællesudlæg maa da for hvert enkelt tilfælde afgjøres af det suveræne folk; ved disse afgjørelser bliver der rig anledning til at stille individernes ideale almensind paa prøve.

„Nationalkapitalens“ dannelse maatte foregaa paa lignende vis. Endel af samfundets arbeidskraft fik sysselsættes med tilveiebringelsen af de maskiner o. l., som skulde bero i sameie som produktionsmidler. Godtgjørelsen for saadan sysselsættelse maatte indlignes i fællesudlægget eller forhaands-fradraget. Socialistsamfundet blev smukt nødt til at give sig af med at „spare“, noget som socialisterne ikke noksom fordømmer.

— Liebknecht har det travlt med at pege paa enkelte fænomener i nutiden som mønstre for hans fremstillingsdrømme, f. eks. de amerikanske kjæmpehoteller, kolossal-basarerne og Krupps anlæg. Disse glansnumre i kapitalist-systemets opvisning af, hvad privat initiativ kan drive det til! Hellere burde han dvælet ved kommunale foretagender og statsforvaltningsbrancher som gasværker og postvæsen.

Hvad det psykologiske moment betræffer, kan socialismens videnskabelige ledere længe nok nægte det — det er ligefuldt ubevist, at de har forladt utopiernes verden.

— Wagner ser sig ikke tid til at behandle sin anden hovedindvending: befolkningsspørgsmaalet.

Han udtaler kun — under henvisning til sit ovennævnte verk —, at efter hans syn paa sagen maatte under en socialistisk samfundsorden produktionen blive ringere end under de nu raadende vilkaar, men samtidig befolkningen vokse raskere. Om fremtidsstaten derfor ikke konsekvent vilde gjøre saa voldelig et indgreb i individernes frihed som at regulere fødslernes antal, maatte den snart staa ovenfor den bitre kjendsgjerning, at en minkende fællesproduktion var at fordele paa en øgende forbrugermængde. Den af socialisterne saa dybt foragtede „pastor Malthus“ er ikke let at komme forbi.

— —

Vi har søgt at gjengive disse svar, særlig professor Wagners i samme tone, som forfatteren benytter, ganske som vi gjorde, da vi gav socialisterne ordet. Det morgenrødens rosenskjær over hines forkyndelse har derfor dennegang veget for en negativs kritiks sodgraa vinternat. Glad tro og tvær tvil — om de to stemningspoler svinger tiden ind i fremtiden.

cb.

En fortælling fra et klosterpensionat.

(Af Jules Lemaitre).

Brev fra Renée L . . . . til Blanche Y . . . .

Angers, 15. mai 1871.

Tænk dig, kjære Blanche! I otte dage har vi nu opholdt os i et lidet hus paa landet i nærheden af Angers hos en svoger af forstanderinden af klosterskolen. Uf, jeg er endnu saa forfjamset af altsammen. Jeg kan ikke tro andet, end at jeg har drømt.

Som du ved, blev jeg og min lille søster boende hos nonnerne i vort kjære kloster i Neuilly. Foruden os opholdt der sig seks andre piger, som enten var forældreløse, eller hvis familie boede i udlandet og af den grund ikke kunde hente dem, før krigen brød ud. I det hele var vi fire smaa og fire store piger. I begyndelsen gik alting godt. Undervisningen var saa godt som indstillet. Kun om eftermiddagen havde vi for syns skyld en kort læsetime. Der var heller ikke tale længer om den strenge klosterdisciplin. Hele dagen tilbragte vi i haven. Vi lo, legte og læste morskabsbøger. Men de værdige matroner saa hver dag yderst bekymrede ud, og sandelig — vor idylliske ro skulde faa en brat ende.

Ja, nu har du et helt aar været med i den fornemme verden. Alligevel er jeg sikker paa, du ikke har glemt en merkelig skik, som herskede i klostret; thi den er visselig enestaaende i sit slags. Husker du vore lege-

timer? Medens vi legte, gik en af de ærværdige nonner frem og tilbage paa legepladsen, og ret som det var, slog hun bogen, hun holdt i haanden, sammen, saa det hørtes over hele legepladsen. Paa dette signal maatte alt være stille. Al leg og støi ophørte med et, og vedkommende, der havde inspektion, læste op nogle vers af salmebogen eller et kort stykke af evangeliet. Paa nyt signal med bogen kunde vi lege igjen. Formodentlig har denne øvelse midt under vore verdslige adspredelser til hensigt at minde os om, at vi har en sjæl, som skal frelses: Kroketkuglerne og gummiboldene kunde let lade os glemme det og derved foraarsage os en stor ulykke.

Jeg tror, det var den en og tyvende marts. Vi legte som sædvanlig. Pludselig hørtes mor Angelikas signal. Alle stod stille, og Angelika begyndte.

„Hvad gavner det et menneske, om han vandt den ganske verden . . .“

Bum! . . . Bum! . . . Hverken mere eller mindre end en granat, min kjære! En af pariserkommunens granater! Den sprang i et træ neppe ti skridt fra os. Mor Angelika tabte baade næse og øren. Hun stod aldeles maalløs. Bogen faldt hende ud af hænderne. De smaa begyndte at græde. Jeg tog Lili i mine arme og skyndte mig med hende ind i læseværelset.

Resten af dagen og natten gik hen, uden at der hændte noget, og vi begyndte at blive mere rolige. Men medens vi spiste frokost, hørte vi igjen: Bum! . . . Bum! . . . En granat var faldt ned paa nabohuset!

„Hurtig ned i kjælderen, børn! Tag tallerkener og servietter med!“ raabte forstanderinden, mor Ursula.

Vi styrtede ned gjennem trapperne med tallerkenerne i haanden, saa al suppen randt paa gulvet. De smaa kunde ikke andet end le, og Lili var helt overgiven. Øverst paa trappen stod forstanderinden og raabte uafbrudt:

„I kulkjælderen! . . . Hører I? . . . I kulkjælderen! Der er sikrest.“

Tjenestepigerne kom med tæpper, og vi tog plads, hvor bedst vi kunde. Paa den maade spiste vi frokost den dag.

Senere paa dagen hørte vi ikke noget til granaterne. Vi sov som sædvanlig paa vore soveværelser. Men du kan forstaa, vi fik ikke megen søvn paa vore øine — jo, Lili! Jeg havde faaet tilladelse at tage hende med mig i min seng, og hun sov de retfærdiges søvn! Alle lys slukkedes, og i mørket var vi naturligvis meget mere bange. Klokken kunde være omtrent ti. Pludselig saaes en stor lysning ved et af vinduerne. Næsten paa samme tid hørtes et forfærdelig brag. Vinduerne knustes i tusinde stykker.

Forstanderinden laa i samme værelse som vi. Hun raabte:

„Jesus, Maria! . . . Skynd eder ned i dagligværelset, børn!“

Denne gang gik det ikke saa lystig for sig som om formiddagen. Tjenestepigerne fulgte efter os, bærende paa madrasser. Vi selv havde nok med at tage vare paa vore tæpper. Jeg bar desuden ogsaa Lili. Kan du

tænke dig: Hun vaagnede knapt af alt dette spektakel, og straks efter sovnede hun ind igjen! Vi blev befalede at lægge os paa madrasserne i dagligværelset. Men da granaterne vedblev at springe i klostrets nærhed, raabte forstanderinden til os:

„Ned i kjælderen, kjære børn! Der er I mere i sikkerhed. Bed flittig til den gode Gud!"

I kjælderen blev vi i hele fjorten dage. Udenfra hørtes en uafbrudt larm af granaternes susen gjennem luften og deres sprængning. Gjennem lugerne saa vi, hvorledes de smukkeste træer i vor lille have ødelagdes.

Hvad vi bestilte? Vi læste. Vi legte smaalege — endog gjemmelege; thi bag veden og kasserne var der god anledning til at skjule sig; men ulykken var, at efter nogen tids forløb, saa kjendte alle dem. De smaa kjedede sig. Vi ældre fremsagde vore bønner og græd undertiden. Jeg betvang mig for ikke at gjøre Lili bange. Undertiden ved middagstider var der lidt ophold med skydningen. Meget forsigtig gik vi ud i haven og samlede op granatstumper.

Det kan ikke negtes, at tiden faldt os lang. Tykke mor Felicie — du husker vel hende? hun havde været med i felttoget paa Krim — hun kunde ikke holde ud i kjælderen. Hun holdt paa at kvæles. Tilslut sagde hun ganske alvorlig til forstanderinden:

„Kjære! Lad mig faa lov til at komme ud og trække lidt frisk luft! Jeg skal slaa paraplyen op!"

Da vi havde opholdt os i kjælderen i fire eller fem dage, rykkede et kompani soldater af vore egne tropper ind i klostret. Kapteinen besøgte os nede i kjælderen — for at berolige os, sagde han; men jeg tror, det mest var af nysgjerrighed. Hvor han tog sig godt ud! Ikke netop smuk! Mager, elegant, aabent ansigt, hvoraf der lyste energi og godhed. Jeg hørte, man kaldte ham kaptein Orsanne. Utvilsomt hører han til en fornem familie. Det sees ved første øiekast. Endnu er han ung. Alligevel er han dekoreret med æreslegionens kors for tapperhed under krigen. Han opholdt sig en god times tid i kjælderen og talte livlig med alle. Han underholdt mor Felicie med at fortælle om en gammel general, hun havde kjendt paa Krim; og saa oplystes det, at mor Ursula var søster til en af hans krigsskolekamerater. Aa, han var fortryllende! Lili tiltrak sig meget hans opmerksomhed.

Den følgende dag sendte han os ferskt kjød og grøntsager; thi vi eiede intet andet end hermetik i huset. Hver dag besøgte han os, og ofte havde han bonbons og andre smaating med sig til børnene. Altid gav han mere til Lili end til de andre.

Paaskedag besøgte vor udmerkede prest, abbed Jusselin, os, hvilket han forresten gjorde omtrent hver anden dag. Han sagde, vi skulde gaa

til alters allesammen. Nu havde kaptein Orsanne samme morgen meddelt os, at man ventede et udfald af oprørerne i Paris, og at hans kompani sandsynligvis vilde komme til at deltage i dagens kampe. Han tilføiede, at vi ikke havde noget at frygte; men alligevel kan du tænke dig, hvor ængstelige vi blev!

I et hjørne i kulkjælderen skriftede vi en for en for abbed Jusselin. De største piger græd meget. — Husker du Berthe Malvan? Det gjør du vist. Hun var næsten uformelig, saa tyk var hun, og kan du ikke huske, hun viste os en medaljon, hvori der laa en haarlok, som hun havde faaet af en fætter — ja du, især hun græd forfærdelig. De troede, deres sidste time var kommet. Lili, som var seks aar gammel, skriftede da for første gang. Jeg ved sandelig ikke, hvad hun kunde fortælle abbed Jusselin; men hun vilde gjøre som hendes ældre søster. Efterat vi alle havde skriftet, gav abbed Jusselin os meget høitidelig en almindelig syndsforladelse, og han opfordrede os til at ofre vort liv til Guds ære. Saa gik vi til alters — ogsaa nede i kulkjælderen. Jeg forsikrer dig, det var gribende skjønt. Vi følte os hensat i de første kristnes tid — i katakomberne.

Om aftenen kom kaptein Orsanne tilbage til klostret med sit kompani. Naturligvis havde han seiret; men der var dog nogle saarede iblandt. Disse anbragtes i et særskilt rum og fik den bedste forpleining. Jeg udtalte ogsaa ønsket om at pleie dem; men forstanderinden tillod det ikke. Jeg beklagede mig for kapteinen. Smilende sagde han til mig, at han tvilede ikke paa min gode hensigt; men det var min pligt at være i min lille søsters nærhed.

Vi kunde imidlertid ikke vansmægte i kjælderen til evig tid. Kapteinen sagde, at krigen sandsynligvis vilde vare en maaned endnu. Vi maatte derfor tage en beslutning. Den ottende mai forkyndte forstanderinden os, at vi skulde reise til Angers. Hendes svoger, en meget rig fabrikherre, boede der. Han tilbød os at bo hos sig.

Vi lavede istand hver sin pakke med tøi, og for at faa med os saa meget som mulig tog vi paa os to par strømper, to linneder og fire skjørter. Af forsigtighedshensyn aflagde de ærværdige nonner deres ordensdragt og iførte sig „civile“ klæder og damehatte. Du skulde have seet dem! Du milde himmel, hvilke kjoler og hvilke hatte! Jeg ved ikke, hvor mor Felicie fandt frem disse antikviteter; ja for det var hende, som baade foreslog forklædningen og satte den iscene. De stakkels nonner saa ud som levende pakkenelliker, dog ikke søster Agathe! Husker du hende? Hun var lige skjøn i maskerade- som i klosterdragten. Hun var fuldstændig dame, og da vi gik forbi den første skildvagt, kunde han ikke faa øinene fra hende. Jeg hørte, han sagde: „Det maa jeg sige!“

Vi forlod klosteret i skumringen gjennem den lille haveport. Det var en trist gang. Jeg maatte uvilkaarlig tænke paa de fantastiske flygtninger, vi læser om i romanerne. Kaptein Orsanne ledsagede os i egen høie person, lige til den sidste skiltvagt var passeret. Jeg gik ved hans side sammen med mor Felicie. Lili holdt jeg i haanden. Paa broen over Seinen kom et vindstød, som blæste hatten af forstanderinden. Det frembragte lidt latter. Men netop, som kapteinen skulde tage afsked med os, suste en granat over vore hoveder, og saa blev vi stille igjen. Kapteinen ønskede os en lykkelig reise. Mor Ursula takkede ham med taarer i øinene for al hans godhed. Han bad om tilladelse at trykke forstanderindens haand. Han tog ogsaa mor Felicie og mig i haanden. Lili kyssede han flere gange paa kinden.

Jeg negter ikke for, at hjertet ofte steg mig op i halsen, naar jeg tænkte paa, at jeg sandsynligvis aldrig vilde faa kapteinen mere at se. Hvor snil havde han ikke været mod mig! . . . . Det varede ikke længe, før vi naaede Courbevois, hvor to vogne stod og ventede paa os. Klokken ti var vi i Versailles. Der steg vi ind i en jernbanekupé . . . . Ja, saa har jeg ikke mere at fortælle. Til enhver anden tid vilde her været et paradis, men hvilke tider! Kjærlig hilsen

Renée.

Brev fra kaptein Dorsanne til Jean Z . . . .

Nonneklostret ved Neuilly, 15. mai 1871.

Tænk, min kjære! I fjorten dage har hele kompagniet været indkvarteret i et nonnekloster. Ved vor ankomst fandt vi cirka tyve ordenssøstre og et halvt dusin pensionister boende der. Jeg traf sammen med en gammel en, som havde været med paa Krim. Men den prægtigste, den fornemste, den kvikkeste af allesammen, var en yndig en paa seksten eller sytten aar. Hun hed frøken Renèe. Hvor skjønt var det ikke at se hendes moderlige optræden mod sin seksaarige søster!

Hele dette selskab fulgte jeg forleden dag til Courbevois. De kunde nemlig ikke opholde sig længere i klostrets kjælder. Nonnerne klædte sig „civile“, og sandelig tog de sig godt ud. Da jeg skulde sige dem farvel, suste en granat over vore hoveder. Frøken Renèe, der holdt sin lille søster ved haanden, tog hende hurtig i sine arme og rakte mig barnet. Hun sagde ikke noget; men der laa et udtryk i hendes øine, som jeg aldrig glemmer . . . . Forresten er det høist sandsynligt, at jeg aldrig faar se denne yndige skabning igjen. Det var kun et smukt syn. Jeg fortæller dig dette, som et bevis paa, hvad man kan opleve i felten . . . .

Jacques.

Brev fra Renée L . . . . til Blanche Y . . . .

Paris, 21. september 1874.

Søndag var min pleiefader og jeg til middag hos fru Lie, en af min kjære moders fordums veninder. Straks vi kom, sagde husets frue til mig: „I anledning af dagen har jeg inviteret en prægtig mand til os. Han heder oberst Dorsanne.“

Neppe havde hun udtalt dette, før obersten traadte ind. Han var ikke det mindste forandret, ikke blevet det mindste ældre. Jeg kjendte ham øieblikkelig igjen. Han blev lidt overrasket, da han fik øie paa mig, ligesom han vilde sige: Kan det være muligt, er det virkelig dig? Saa kunde ikke jeg lade være at le akkurat som i gamle dage, og uden videre ceremonier kom han da hen til mig og sagde:

„Jo vist er det frøken Renée! Hvorledes lever frøken Lili? End mor Ursula, end mor Felicie?“

Fru Lie og min pleiefader stod forundrede og saa paa os. De forstod ikke et ord af det hele. Nok er det, obersten og jeg, vi talte sammen som to gamle venner. Ja du, tænk han er oberst og er fem og tredive aar gammel! Rigtignok er han hverken greve eller baron, som jeg tænkte; men det er mig aldeles ligegyldigt . . .

Renée.

Brev fra kommandant Dorsanne til Jean Z . . .

Paris, 21. september 1874.

. . . . Hvem tror du vel, jeg traf sammen med hos tante Lie? Jo, min overraskelse blev stor, da „klosterpigen“ stod foran mig. Du husker, jeg fortalte dig om hende under krigen mod kommunen i Paris. Hun er nu tyve aar gammel og fortryllende, kan du tro. Vi fornyede bekjendtskabet . . . . Jacques.

Til klostret i Neuilly ankom kort tid efter et visitkort, hvorpaa der stod:

Forlovede.

Renée L . . .

Jacques Dorsannes,

oberst.

Paris, 15. november 1874.

Et frafaldent demokrati.

Den amerikanske statssocialisme.

(Franklin Smith i „*Popular Science Monthly*“).

Hvis grundlæggerne af den amerikanske republik vendte tilbage til skuepladsen for sine mindeværdige bedrifter, vilde det ikke være jernbanen eller telegrafen, som overraskede dem mest. Det vilde være den forandring, som har fundet sted siden deres tid, i regjeringsprincip og regjeringspraksis. Dermed vil jeg ikke have sagt, at de glimrende videnskabelige opdagelser ikke vilde tiltrække sig deres opmerksomhed. De forstod fuldt ud at værdsætte alt, der kunde bidrage til materieelle fremskridt. Men for dem var regjeringen den vigtigste livssag. De følte, at alt manglede, naar et folk manglede garantierne for frihed og retfærdighed. Hvor disse derimod var tilstede, var alt andet umuligt. Hvad der maatte mangle, vilde komme før eller senere som den individuelle tankes og anstrengelses triumf. Ikke saaledes nu. Den regjering, som sikrer friheden og overlader det til borgeren at fremme sine egne planer, moralske og industrielle, er ikke idag statsmandens og menneskevennens ideal. Idet de er vendt tilbage til feudaltidens ideal, som det kostede den angelsaksiske race fire aarhundreder at komme bort fra, anser de den regjering for den bedste, som regjerer mest. Men i republikens grundlæggeres øine var netop en saadan regjering den utaaleligste af alle. Det var nemlig udelukkende for at undgaa despotismen, at de udkjæmpede frihedskampen.

Frihedskrigens patrioter var ligesaa lidt i vildfarelse med hensyn til demokratiets natur som politisk magt, som de var det med hensyn til autokratiets. Hvad oldtidens og de middelalderlige republikers historie havde lært dem om sin hang til korruption og despotisme, havde deres egen erfaring ingenlunde været skikket til at revidere og formilde. Der var modtaget bestikkelser; der var øvet en religiøs intoleranse, som gik selve inkvisitionen en høi gang, og der var anvendt midler ligesaa uoverensstemmende med ærlighed og frihed som nogen middelalderlig despots. En saa brændende demokrat som Jefferson havde ikke mere smag for majoritetens tyranni end for nogetsomhelst andet. I sin første præsidenttale greb han anledningen til at advare sine landsmænd mod denneslags despotisme. „Alle vil bevare i erindringen dette hellige princip,“ udbrød han, idet han proklamerede en sandhed, der æres mere ved overtrædelse end ved iagttagelse, „at skjønt flertallets vilje i alle tilfælde skal være den herskende, saa maa denne vilje for at være retfærdig være rimelig og fornuftig, og mindretallet besidder lige rettigheder, som lige love skal be-

skytte. At krænke disse principer vilde være undertrykkelse.“ Ogsaa Madison tilbageviste den almindelige overtro, at flertallets regjering nødvendigvis maa være ensbetydende med visdom og retfærdighed. „Hvor end den virkelige regjeringsmagt ligger,“ skrev han, „saa er der fare for undertrykkelse. Efter vor regjeringsform ligger den virkelige magt hos samfundets flertal. Overgreb er at frygte, ikke saa meget i form af regjeringshandlinger, der staar i strid med den offentlige mening, som i form af handlinger, hvori regjeringen er et blot og bart redskab for flertallet. Dette er en meget vigtig sandhed“, føiede han til, „men der gives ikke altid tilstrækkelig agt paa den.“ Og et aarhundredes erfaring har givet ham ret heri. Som enhver, der har syslet med Amerikas historie, ved, var føderalisterne, som nu indtager en høi rang blandt demokratiets tilhængere, endog mere mistrøstige i denne henseende end Jefferson og Madison. „General Hamilton,“ siger Morris, som fremstiller denne statsmand i et lys, der maa lade hans socialistiske dyrkere faa øinene op for, at de har brændt røgelse for en falsk gud, „hadede republikansk regjering, fordi han forvekslede den med demokratisk regjering, og denne sidste afskyede han, fordi han mente, den maatte ende i despotisme og, inden det skeede, virke ødelæggende paa den offentlige moral.“ Den gamle, heftige John Adam's voldsomme anklage mod demokratiet er en Carlyle værdig. Han skriver: „Hvis man giver demokraterne mer end en del af suveræniteten, d. v. s. hvis man giver dem ledelsen eller overvægten, med andre ord: lovgivningen, saa vil de votere al eiendom ud af aristokraternes hænder, og faar disse slippe med livet, vil dette vise mere humanitet, omtænksomhed og mildhed, end noget seirende demokrati endnu siden skabelsens dage har udvist.“

Mænd med saadanne anskuelser om demokratiet som politisk magt skulde ikke være meget tilbøielige til at planlægge en regjering, der var grundlagt paa majoritetens guddommeliggjørelse. Da de aldrig selv havde ladet sig overskylle af nogen politisk mysticisme, drømte de ikke om, at staten kunde blive visere og mere dydig end det folk, hvori den havde sit ophav. Heller ikke kunde de tænke sig den som en velgjørende magt, utømmelig med hensyn til udveie og hjælpekilder, der ligesom en fé skjærmede deres sti og med en tryllestav dryssede over dem alle tilværelsens velsignelser. Hvad de ansaa staten for, kom virkeligheden nærmere — et frivilligt samfund af borgere med lige rettigheder. Hvad de fordrede af sin stat, overskred ikke meget mulighedens grænser, nemlig beskyttelse i nydelsen af sine rettigheder som borgere. I uafhængighedserklæringen, der saa ofte har været knipset ad og dog har sine rødder i sociologiens dybeste sandheder, forkyndte de høit og lydt, at alle mennesker „af skaberen var begavede med visse uafhændelige rettigheder; at blandt disse rettigheder er

liv, frihed og stræben efter lykke, og at regjeringer er indstiftet kun for at sikre disse rettigheder, idet deres retfærdige magt afhænger af de regjeredes samtykke.“ „Alle mennesker,“ siger en af paragraferne i den konstitution for staterne, som fulgte paa uafhængighedserklæringen, „har af naturen samme frihed og uafhængighed og har visse medfødte rettigheder, som de ved indtrædelsen i et samfund ikke ved nogensomhelst overenskomst kan berøve eller fraskrive sine efterkommere, nemlig nydelsen af liv og frihed tilligemed midlerne til erhvervelse og besiddelse af eiendom og til at stræve efter lykke og sikkerhed.“ Her er ingen statssocialisme; ingen feudal regulering af industri eller moral. Her findes kun hengivenhed for en frihed, der er uundværlig for lykke og social udvikling, og fordringen om denne friheds beskyttelse.

Ved det møde, der blev sammenkaldt for at planlægge en regjering for det landomraade, der var fravristet det britiske despoti, var der i de delegeredes sind ingen bestemtere hensigt end at sikre denne frihedens beskyttelse. Denne følelse var dominerende og beherskede enhver anden tanke. At „sikre retfærdighed og hjemlig fred, sørge for det offentlige forsvar, fremme det almindelige vel og sikre frihedens velsignelser for os selv og efterkommere,“ saa lyder den simple, men ædle bevæggrund for deres handlinger — en bevæggrund, som hidtil hele verden over havde været ukjendt for politisk tænkning og handling. Som med en forudanelse om, at disse patrioter og statsmænd ikke i tilstrækkelig grad havde sikret sig imod den despotisme, der er ligesaa odiøs hos en flertalsregjering som hos den enkelte, fordrede folket det tillæg, at ingen „skal berøves liv, frihed eller eiendom uden lovlig dom; heller ikke skal privateiendom kunne overtages af det offentlige uden rimelig erstatning.“ Da forudfølelsen af, at hvad der var gjort for at „sikre frihedens velsignelser for os selv og efterkommere“ ikke var tilstrækkeligt, endnu syntes at bestaa, blev der senere givet et nyt tillæg. „Ingen stat,“ heder det i dette tillæg, „skal udstede nogen lov, der ophæver privilegier eller rettigheder tilkommende borgere af de Forenede Stater; heller ikke maa nogen stat berøve nogen liv, frihed eller eiendom uden lov og dom eller nægte nogen inden sin jurisdiktion lovens fulde beskyttelse.“ Om den tvingende nødvendighed af denne indskrænkning er der intet bedre vidnesbyrd end den masse retssager dette vedkommende, som siden lovens vedtagelse har verseret for retterne.

Men frihed og retfærdighed, det eneste, der giver noget samfund titlen af et fast demokrati, fødes ikke af nogen forfatning, hvor sindrig den end er udstyret med garantier og balancer, og hvor fromt den end dyrkes i skrift og tale. Neppe var den nye regjering gaaet af stabelen, før der kom et nyt af de utallige vidnesbyrd om, at den viseste beslutning ingen sikker skranke er mod den værste daarskab, om at hvormeget den politiske

praler end bryster sig af statsmaskineriets fortræffelighed, saa eier det dog hverken magt eller virkelighed udover det folk, som er dets drivkraft. Trods konstitutionens hellighed, som dyrkedes saa fromt af det parti, der var ved magten, blev den samvittighedsløst vrængt om for at indlemme Louisiana i det føderative omraade. Med samme hensynsløshed overfor de ukrænkelige frihedsprinciper blev oprørs- og fremmedlovene gjort gjældende i fredstid. Og uden at have nogen krig til undskyldning blev beslaglæggelse af skibe etableret. Under de politiske intrigers Nemesis lod man det nye *Magna Charta's* bestemmelser krænke uden spor af samvittighedsnag. Længe før den republik, der saa høitidelig var indviet til „at skaffe retfærdighed" og „at fremme det almindelige vel", havde lagt bag sig det første halve aarhundrede af sin tilværelse, havde dens borgere opdaget, at den kunde bruges som et mægtigt værktøi for den private graadighed. Tariffen af 1816, 1824 og 1828 var en dristigere og dristigere anvendelse af røverriddernes moral. Det amerikanske røversystem, en institution, der i erindringen er hellig for de mest demokratiske demokrater, var kun en omskrivning af det monarkiske system med offentlige yndlinger — til fordel for politikerne.

Tiltrods for disse krænkelser af frihed og retfærdighed, var regjeringens teori og praksis i republikens første sytti aar i hovedsagen i overensstemmelse med Jeffersons ideal. Om den ikke altid havde været vis, saa havde den været maadeholden. Om den sommetider havde taget „fra arbeiderens mund det fortjente brød", havde den dog hindret „mennesker fra at skade hverandre" og forøvrigt overladt dem til at regulere „sin egen stræben efter velvære og bedre kaar". Under dette frihedens regime udførte det amerikanske folk det største industrielle mirakel i historien. Det lagde et helt fastland under civilisation og omgjorde skoge og prærier til gaarde og haver. Det byggede i hundredevis af byer og stæder, og udviklede en bergverksdrift og fabrikvirksomhed af fabelagtig udstrækning. Det slog ind paa sociale og moralske reformer, som lovede en ny jord, for ikke at sige en ny himmel. Kort sagt: det udviklede en dygtighed i retning af at løse livets problemer uden anden impuls end kjærlighed til arbeide og begeistring for fremskridt, der ingen lige har i menneskehedens historie. Men da borgerkrigen brød ud, kom en ny politisk og social filosofi paa moden. Denne filosofi var et produkt af de omstændigheder, der altid følger en fortvilet konflikt. Handledygtige mænd, som skulde undertrykke oprør, havde ingen smag for den politiske spekulations raffinements og ingen brug for en forfatnings indskrænkninger. Intet var af vigtighed for dem uden de forholdsregler, der kunde redde unionen. Endog privatinteresser og indretninger understøttede af det offentlige maatte yde til øieblikkets behov. Hamilton havde frygtet, at „staterne med alle mulige midler vilde gjøre indskrænk-

ninger i den nationale autoritet, indtil unionen var svækket og opløst“, men under krigens frygtelige pres blev den føderative regjering almægtig, idet den truede med at reducere enkeltstaterne til administrative departementer. En hvilkensomhelst myndighed, der ansaaes nødvendig for at reise soldater eller skaffe hjælpemidler eller holde oppositionen nede, blev betroet den, hvis den da ikke selv tog sig tilrette. Enhver handling, hvor krænkende den end var mod moralske og økonomiske love, blev forsvaret, først ud fra nødvendighedens grund og siden fra forsynets og visdommens. Da krigen var over, var den føderative regjering, som havde udført alle disse mirakler, ikke alene blevet almægtig. Den var ogsaa blevet alvis. Der var ikke længer noget, som *den* ikke ansaaes istand til at udrette.

Naar man tager med i beregningen krigens uimodstaaelige indflydelse paa tænkning og institutioner, saa hører den omvæltning, som de Forenede Staters regjering i de sidste 30 aar i teori og praksis har været gjenstand for, ikke til de mystiske ting. Der ligger ingen usandsynlig styrelse af forsynet til grund — med den hensigt at fremskynde civilisationens arbeide. Regjeringsmagtens udvidelse og det tab af frihed, hvormed den er ensbetydende, har en langt mindre glædelig aarsag, den nemlig, at nationen har lidt under en krigs ødelæggelser. Derfor skulde man istedetfor at ønske forandringen velkommen som overensstemmende med tidens tendenser, for at bruge den almindelige frase, modsætte sig den som et anfald af barbari.

Vistnok havde republikens grundlæggere ikke med Spencer's nøiagtighed udarbeidet nogen teori for regjeringen. De var ikke dengang i besiddelse af de kundskaber, som har sat denne forsker istand til at definere grænserne for den offentlige autoritet. Men i deres anklager mod den britiske despotisme og i de udtalelser om almenmenneskelige rettigheder, som de satte i spidsen for sin forfatning, fremkom de dog med principer, der var ligesaa fiendtlige mod den nu gjængse statssocialisme som de spencerske. Heller ikke bragte de med streng logik i anvendelse de frihedsprinciper, som de proklamerede. Som jeg allerede har nævnt, afveg de ofte i høi grad fra sin politiske tro. Men om de ikke netop var modstandere af den opmuntring for industriel bedrift, som en moderat tarif indeholder, saa drømte de dog aldrig om, at den kværkning af handelen, som begyndte med den af Morrill foreslaaede lov og endte med Dingleys, skulde kunne forsvares som en velsignelse i og for sig og som et evangelium for den nationale velstand og lykke. Heller ikke fattede de, at den forfatning, der var planlagt, mens de utallige onder i forbindelse med en uindløselig seddelmasse var i friskt minde, nogensinde vilde blive anført for et saa sørgeligt skridt. Mindst af alt faldt det dem ind at ty til lovgivningens magt for at undertrykke en banks ret til seddeludstedning og — med dette tyranni som præjudikat — at knuse en voksende trafik med

sunde næringsmidler som med de kemiske surrogater for smør og ost. Eller hvad siger man om at modarbeide spillelidenskaben ved at opkaste sig til inspektør over lotterierne og selv over den gevinstuddeling, der staar i forbindelse med almindelige avisgaaders løsning? De var som Spencer af den mening, at regjeringen havde andet at bestille. Naar imidlertid, som tilfældet er med amerikanerne, et folk fordærves af krigsonder og krigsmoral, saa ophører vedligeholdelsen af fred og frihed at være nogen lidenskabelig trosartikel. Det er ikke længer efter dette, man uophørlig stræver. Med ideer og følelser, der ubevidst og uimodstaaelig er formet af militære nødvendigheder og ikke af fornuftig diskussion, søger folk ikke hos sig selv efter livets velsignelser. De søger dette hos den magt, der har beskyttet dem mod ødelæggelse. Til den betror de, uden spor af tvil om sin egen visdom og uden nogen mistanke om sin egen undertrykkelse, tusinder af pligter, som de selv alene skulde udføre.

Det er ikke de uvidende og tankeløse bare, der falder som bytte for virkningen af en social lov, de ikke forstaar. Det er ligesaa fuldt tilfældet med virkelig intelligente og lærde mennesker. Et medlem af de Forenede Staters høiesteret har ligesaa fuldstændig som den første den bedste skravlende socialist forkastet den mageløse sandhed, at den eneste regjering for et frit demokrati er den, Jefferson beskrev — den, der „hindrer menneskene fra at skade hverandre og forøvrigt giver dem frihed til at søge sin egen lykke og velfærd.“ I en tale i den amerikanske advokatforening (American Bar Association) begavede dommer Brown staten med en feudal despots faderlige myndighed. „Den kan,“ sagde han, „ved lov bestemme antallet af timer i en arbeidsdag, sørge for, at betaling erlægges ved visse, fastsatte perioder, beskytte arbeidsfolks liv og helbred mod ulykker eller sygdomme, som har sin oprindelse i daarligt maskineri, slet ventilerede rum eller farlig beskjæftigelse, og kan indskrænke eller ganske forbyde børns og kvinders arbeide, naar dette skader deres helbred eller er over deres kræfter.“ „Den kan“, tilføier han, idet han videre beskrev de attributer, der tilkommer en regjering fra det 14de aarhundrede istedetfor det 19de, „om fornødiges ved grundlovsbestemmelse, negte private selskaber retten til hvadsomhelst undtagen bergværksdrift, fabrikvirksomhed, assurance, transportvirksomhed og lignende, og den kan specielt forbyde privatselskaber, der dannes med jordbrugs- og handelsforetagender som formaal eller tager sigte paa en selvisk udnyttelse af de almindelige livsfornødenheder. Den kan gjøre ende paa sammenslutninger, som har dannet sig for at kontrollere og monopolisere et eller andet industriprodukt. Den kan sætte en stopper for det fordærvelige system, der gaar ud paa at bygge jernbaner eller andre offentlige indretninger for kun at tjene egeninteressen.“ Han gik saa vidt, at han udtalte som sin

formening, at staten, om det fandtes fornødent, kunde begrænse størrelsen af testamentariske gaver. „Med sin uindskrænkede myndighed til at forføie over dødes eiendom,“ vedblev han, „kjender jeg ingen grund til at lovgivningen ikke skulde begrænse det beløb, et enkelt individ kan erholde som gave eller arv, for saaledes til en vis grad ved eierens død at opstykke altfor store formuer.“ Som offer for et princip, der er grundlagt paa en falsk praksis, dumpede han endnu dybere i gammel despotisme. „Det har aldrig været mig muligt at indse“, anførte han, som det saa ofte gjøres nutildags, „naar regjeringen trygt kan betroes befordringen af vore breve og aviser, hvorfor den da ikke ligesaa godt ogsaa kan befordre vore telegrammer og pakker, eller naar vore kommunestyrer forsyner os med vand, hvorfor de da ikke ligesaa godt kan forsyne os med gas, elektricitet, telefonlinjer og sporveie.“

Hvis dette frafald fra de principer, der besjælede republikens grundlæggere, kun var en meningsudtalelse, vilde der være liden grund til at protestere eller raabe varsko. Men disse synsmaader har sneget sig ind i lovgivningen, baade i de enkelte staters og i unionens, for der at iværksætte sin uundgaaelige ødelæggelse af moralske og industrielle principer. Siden krigens slutning er de love, der er foreslaaet og vedtaget i kongressen, stadig øget saavel i rækkevidde som i mængde. Statsmændenes maal er ikke Hamiltons og Jeffersons — at gjøre unionsregjeringen til fredens bevarer og frihedens beskytter — men at omdanne den til en universel velgjørenhedsanstalt, som skal forsyne taaberne med hjerner og uskadeliggjøre ligegyldighedens og fordærvethedens gift. Paa grundlag af den antagelse, at de amerikanske bønder, som har løst saa mange problemer, fra udyrs og vildes udryddelse til nyttiggjørelse af skoge og myrer, ikke længer er istand til at konkurrere med larver og torbister eller til at give en udbrugt jord ny livskraft, har der af et ubetydeligt bureau dannet sig et stort og omfattende offentligt departement. Dette departement har ikke alene den opgave at uddele sædekorn, der ofte er mere værdifuldt for politikeren end for agerbrugeren, og voluminøse aarsberetninger, der er almindeligere i høkerbutiker end i biblioteker: det har nylig ogsaa faaet i opdrag at forsyne sine hjælpeløse myndlinger med prøvestykker af mønsterveie. Som om de mirakler af industriel udvikling, der repræsenteres af landets jernveie, var falden i hænderne paa udygtige kjeltringer, hvis eneste maal var at plyndre og udarme sine herrer, er der naadigst blevet opnævnt en vældig kommission, som skal afvende ulykken. Saa liden er den tillid, man har ligeoverfor de geniale mænds ærlighed, der er betroet løsningen af de vanskelige og indviklede transportspørgsmaal, at de nægtes retten til at tage de nødvendige forholdsregler for at komme uciviliserede konkurrenter i forkjøbet.

Med afgudsdyrkeres tro paa et statsherredømme, der er blevet erklæret

for en fjasko, foreslaar de frafaldne demokrater, at regjeringen skal afvige endnu mere fra sine legitime gjøremaal og overtage bestyrelsen af jernbanerne, idet den herved tusenfold forøger det bytte, der skal kjæmpes om i valgmøder og komiteer. Bestukket af den tvilsomme succes, der er opnaaet af postdepartementet, hvis elendige styrelse har tilveiebragt en seksti aars underbalance, forlanger de, at det, at det ogsaa skal belæsses med telegraftjeneste og modtagelse af sparepenge. En chef for et postkontor har i den grad taget afstand fra sin sunde fornuft, at han foreslaar sparepengene anvendt til bygning af offentlige bygninger, hvilket nødvendigvis vilde medføre, at de interesseredes skatter kom i overensstemmelse med deres indtægter, og samtidigt gjøre det umuligt at skaffe rede penge i visse undtagelsestilfælde. Men det er ikke alene i reguleringen af saa store livsinteresser som agerbrug og transport af ethvert slags, at unionsregjeringen har benaadet det amerikanske folk med sin faderlige omsorg og overlegne visdom. Idet den har nedladt sig til mere personlige affærer, er den begyndt at holde øie med, hvad folk spiser og drikker. Jeg har allerede nævnt lovgivningen angaaende de kemiske surrogater for smør og ost. En anden virksomhed i retning af lovgivning søger at bevare landet for den nedværdigelse, der er en følge af de billigere sorter the. Takket være de oplyste statsmænd, maa det være paa bryg og blade, som har bestaaet den offentlige prøve, at snigmordere af fag kan fortsætte sin yndlingsadspredelse.

P. E.

(Fortsættes).

Ny literatur.

Jo Nein: *I blinde.* — Fortælling. — H. Aschehoug & Co. — Pris 2.40.

Henrik Ibsen: *Samlede verker.* — Folkeudgave. — Gyldendal 1898. — I hefter á 50 øre.

Henrik Ibsens sämtliche werke in deutscher sprache. — 2ter band. — Eingeleitet von Georg Brandes, Julius Elias, Paul Schlenther. — S. Fischers verlag, Berlin 1898.

Hjalmar Johansen: *Selv-anden paa 86⁰ 14'.* — 9. & 10. hefte à 50 øre. — H. Aschehoug & Co.

„Han læste alle visdoms skrifter skrevne
og leved ei for guld, men kundskab blot.
Hver sjæl han vist forstod — saa skarp hans evne;
kun én ham fremmed, ukjendt blev — hans egen.“

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 28. april 1898.

Endelig er da krigen mellem Amerika og Spanien brudt ud, og der er neppe nogen, som kan paastaa, at den kommer pludselig eller overraskende. Langsomt har krigsskyerne samlet og fortættet sig. Nu og da observerede man gjennem et større eller mindre rift et gløt af fredshimmelen, og man begyndte at diskutere og veie de svage muligheder for en fredelig løsning. Men riftet lukkedes snart, og skyerne hang der mørke og truende som før, indtil eksplosionen ombord paa „Maine“ ladede dem med det overskud af elektricitet, som gjorde udbruddet uundgaaeligt. Spanien og Amerika forfulgte begge fra første stund af en Kubapolitik, som til syvende og sidst maatte føre til et sammenstød. Spanien kunde gjøre formelle indrømmelser, give høflige tilsagn, men vilde ikke opgive sit overherredømme over Kuba, sin ret til suverænt at ordne de kubanske affærer uden aktiv indskriden fra en fremmed magts side. De Forenede Stater kunde vente, kunde oppebie resultaterne af Spaniens politik og prøve, hvad der var at opnaa ved diplomatisk pres, men tog stadig det skjulte forbehold, at hvis ingen andre midler førte til ordnede tilstande paa Kuba, maatte der skrides til aktiv indblanding.

Det er utvilsomt, at statsoverhovederne og de ledende politikere i begge de krigførende stater oprigtig har ønsket at bevare freden og gjort de største anstrengelser for at undgaa et sammenstød. Men den magt, som stod bag dem, var for sterk. De kunde ikke uden at resikere de farligste indre konflikter forandre sine respektive statsskibes kurs. Det eneste, de kunde gjøre, var at sagtne farten og saaledes forhale det sammenstød, som begge skibes kurs gjorde uundgaaeligt. Det spanske folks æresfølelse fordrede, at ikke en fodsbred spansk jord, ikke en tøddel af spansk suverænitet skulde opgives. Det amerikanske folks humanitetsfølelse sterkt støttet af dets merkantile interesser fordrede, at der skulde tilveiebringes ro paa Kuba, selv om det skulde ske ved væbnet intervention.

Den foranledigende aarsag til krigen var den resolution, som senatet og repræsentanternes hus efter lange forhandlinger blev enige om. Da denne resolution angaar grundlaget for de Forenede Staters intervention, kan det være bra at mindes dens indhold. Efter en indledning, som fremhæver, at de afskyelige tilstande paa Kuba ikke længer kan taales, erklærer resolutionen: 1) Kuba er og bør være fri og uafhængig. 2) De Forenede Staters regjering maa fordre, at Spanien skal opgive sit herredømme og sin autoritet paa Kuba og trække sine stridskræfter tillands og tilvands bort fra øen. 3) Præsidenten bemyndiges til at benytte alle de Forenede Staters stridskræfter for at fuldbyrde de i denne resolution tilkjendegivne beslutninger. 4) De Forenede Stater har ikke til hensigt at udøve nogen suverænitet, jurisdiktion eller kontrol over Kuba — uden for at pacificere øen — og er fast bestemt paa, naar fred er tilveiebragt, at overlade øens styrelse til dens egne indbyggere.

Vi har saaledes her de Forenede Staters utrykkelige erklæring for, at deres hensigter er uegennyttige, og at de ikke skrider ind for at benytte en gunstig leilighed til at tilrane sig en lækker bid. Det er vistnok saa, at rigernes officielle

erklæringer ikke ofte angiver deres sande bevæggrunde eller hensigter, og de, som endelig vil underskyde de Forenede Stater skidne og egennyttige motiver, har i dette tilfælde nok at hægte sig fast ved. Det er ogsaa utvilsomt, at begjæret efter en stor og rig provins har gjort sig sterkt gjældende i visse lag af den amerikanske befolkning; men det vilde være et stivt stykke at paastaa, at dette begjær har været den *eneste* eller endog *afgjørende* bevæggrund. Det spanske rædselsherredømme paa Kuba er en ligesaa gyldig grund til intervention som de tyrkiske grusomheder i Armenien, og der er vel neppe nogen, som kan paastaa, at denne interventionsgrund har saa svage ben at staa paa, at den synker sammen til et tomt foregivende, opfundet for at dække de sande hensigter. Er rædslerne paa Kuba kun en undskyldning, som Amerika betjener sig af, saa er det ialfald en god og gyldig undskyldning. Lad være, at de amerikanske spekulanter har udnyttet de spanske grusomheder til gjennem pressen at ophidse den offentlige mening; det maa dog være tilladt at tvile paa, at det var lykkedes at ophidse den saaledes som skeet, hvis ikke Spaniens vanstyre virkelig var til at ophidses over.

Hvad der allermest har bidraget til at vække forfærdelse over forholdene paa Kuba, er maaske skildringen af tilstanden blandt de saakaldte „reconcentrados“ d. v. s. kubanske bondefolk, mænd, kvinder og børn, som spanierne har drevet sammen i byerne, og som dør i tusindvis, fordi de ikke skaffes det allernødtørftigste til sit underhold. Oprindelig tog disse reconcentrados ingen del i oprøret. De levede fredelig paa sine hjemsteder, men anfaldtes ofte af oprørerne, som ved trudsler om at ødelægge deres eiendomme afpressede dem fødemidler og anden understøttelse. General Weyler vilde imidlertid afskjære oprørerne fra adgangen til denne hjælp. Han troede som bekjendt at kunne stanse opstanden ved at udhungre oprørerne, og for at afskjære dem fra al anledning til plyndring og udpresning besluttede han at gjøre de hjemsøgte distrikter til ørkener og fuldstændig affolke dem. Bondebefolkningen blev derfor efter hans ordre drevet sammen i byerne, og deres huse nedbrændtes, forat de ikke skulde skaffe oprørerne ly. Men general Weyler synes ikke at have ofret en tanke paa spørgsmaalet om, hvorledes disse tusinder af „reconcentrados“ skulde underholdes. De blev faktisk overladt til sig selv, afskaaret fra al adgang til at skaffe sig underhold, og følgen var, at de snart begyndte at dø som fluer. Man regner at opimod 200,000 mennesker er omkomne paa denne maade. En stat, som ikke kan beskytte sine fredelige undersaatter i kolonierne bedre, har ikke megen moralsk ret til herredømmet.

En ting maa imidlertid beklages, og det er, at anstrengelserne for at faa striden løst ved voldgift var saa svage og fik en saa ugunstig modtagelse. Det maa vistnok indrømmes, at en voldgiftskjendelse her havde temmelig smaa udsigter. Spanierne vilde jo neppe have fundet sig i en kjendelse, som fordrede deres fjernelse fra Kuba, insurgenterne vilde *ikke* have givet sig tilfreds, før de havde faaet spanierne væk, og de Forenede Stater vilde neppe have accepteret en afgjørelse, som ikke gjorde ende paa urolighederne og rædslerne. Men meget vilde dog være opnaaet, hvis det blev en ufravigelig international sædvane *aldrig* at ty til vaaben, før en løsning ved voldgift kar forsøgt. Det vil altid gjøres vanskeligere for en stat at gaa til krig, naar den derved maa trodse den moralske magt, som ligger i en upartisk trediemands afgjørelse.

Krigstilstanden indtraadte allerede den 21de april, skjønt Mc. Kinley først den 25de undertegnede krigserklæringen. Da kongressens resolution tilligemed præsidentens ultimatum overraktes den

spanske gesandt i Washington, traf han straks foranstaltninger til afreise, og den spanske regjering hindrede overleverelsen af det amerikanske ultimatum ved at give den amerikanske gesandt i Madrid hans pas. Hidtil har ingen større krigsbegivenheder fundet sted. En amerikansk eskadre blokerer Havana, og tropper koncentreres paa den amerikanske sydkyst. Det skal være meningen at danne en amerikansk hær, som skal gjøre landgang paa Kuba og operere i forstaaelse med insurgenterne. Men alle er enige om, at dannelsen af en saadan hær vil tage lang tid. Foreløbig indskrænker de spanske og amerikanske krigsskibe sig til at opbringe fiendtlige skibe.

At den paagaaende krig vil faa en umaadelig verdenshistorisk betydning, er temmelig sandsynligt. Den kan let bringe Amerika i nærmere berøring med de europæiske interesser end før, og det er ikke umuligt, at den kan stimulere den amerikanske union til militære kraftanstrengelser, som vil gjøre den til en stormagt, der maa tages med i „koncerten". For Spanien kan krigen blive ensbetydende med en gavnlig operation. Den vil antagelig bortskjære det syge kjød, d. v. s. de spanske kolonier, og derved sætte landet istand til at anvende al sin kraft paa den hjemlige udvikling. Det vilde neppe være afveien, om Spanien greb den første leilighed til at sluge sin stolthed og begyndte at tage fat paa en udnyttelse af sine rige indre hjælpekilder.

Krigen har stillet alle andre storpolitiske spørgsmaal i baggrunden; men den vil antagelig ikke forhindre, at den nye Zola-proces, som begynder den 23de mai i Versailles, vil blive fulgt med stor opmerksomhed. Som bekjendt annullerede kassationsretten dommen over Zola, fordi krigsministeriet og ikke den af Zola anklagede krigsret havde optraadt som anklager. Man skulde tro, at myndighederne havde ladet det bero med denne afgjørelse og været glade over at faa den ubehagelige sag godt og vel begravet. Og havde det staaet til de civile autoriteter alene, var der kanske heller ikke bleven foretaget videre skridt. Men de franske officerers „æresfølelse" kunde formodentlig ikke give sig tilfreds med et saa magert resultat. Og det er arméen, som hersker i Frankrige. Zolaprocessen har vist, at den franske armé føler sig som en overlegen kaste, hvis ufeilbarhed maa fastslaaes som et uangribeligt dogme, og hvis afgjørelser ingen civil person eller magt maa kunne rokke ved. Zola har angrebet dette dogme, han vover at forlange en krigsrets dom prøvet paany, og han maa derfor straffes for enhver pris. Følgelig skal han atter frem for skranken, denne gang anklaget af krigsretten.

Det fortælles, at Zola denne gang har nye beviser at fremlægge. Major Schwartzkoppen, militærattache ved det tyske gesandtskab i Paris, skal have fortalt grev Henry Casella, en anseet og paalidelig mand, at major Esterhazy under trusler med revolver fordrede af ham (Schwartzkoppen), at han skulde optræde som vidne mod Dreyfus. Det er imidlertid høist tvilsomt, om det vil lykkes at faa Schwartzkoppen afhørt, og det er endnu mere tvilsomt, om hans udsagn vil indvirke paa dommen, der vel er givet paa forhaand.

I den østasiatiske politik er der fuldstændig vindstille. Alle stormagter har foreløbig faaet sin bid, og den truede „ligevægt" synes gjenoprettet. Rusland har naturligvis taget det bedste. England har derimod spillet en ynkeligere rolle end nødvendigt. Det tør have temmelig lange udsigter endnu med Kinas deling. Stormagterne vil nok gjerne sætte sig i besiddelse af saadanne punkter paa kysten, som kan være fordelagtige for deres handel og industri. Men en besættelse af de indre landsdele kunde komme til at koste mere, end det vilde smage. *R. E.*

Notitser.

— Høidepunktet af snobberi maa vel den unge Georg Gould siges at have naaet. Denne amerikanske krøsus lader nemlig i sit hus, der er under bygning i Lakewood i New Jersey, anbringe en guldbelagt trap og en lignende balkon.

— Om familien Dreyfus oplyser Pariserbladet „*Le Siècle*“, at der er 4 brødre Dreyfus, Jakob, Leon, Mathieu (Matthæus) og Alfred. Efter den tysk-franske krig valgte de 3 yngste Frankrige som sit fædreland, medens den ældste, Jakob, der stod i spidsen for en glimrende forretning, forblev i Elsass, familiens hjemsted, men bestemte med den tyske regjerings samtykke, at hans seks sønner, fra de havde naaet en alder af 17 aar, skulde opholde sig i Frankrige. To af disse var i 1894, da Dreyfusprocessen fandt sted, i begreb med at træde ind, den ene i Polytechnikum i Paris, den anden i St. Cyr, da de blev vist tilbage for onkelens skyld. Trods dette fulgte de andre sønner efter og tilsidst i 1897 faderen, Jakob Dreyfus, saa hele familien nu er bosat i Frankrige.

— Fra Kairo meldes der „*Times*“, at den tyske ægyptolog, Borchardt fra Berlin, har opdaget kong Menes's grav, grundlæggeren af det første dynasti, hvis eksistens mange hidindtil har holdt for en mythe.

— Max Müller, den berømte professor i Oxford, har i et af sine verker „The Migration of Fables“ draget en sammenligning mellem de forskjellige nationers eventyr og fundet de samme fortællinger igjen, om end i noget ændret form hos folkeslag, der liden eller ingen forbindelse har havt med hinanden gjennem tiderne. Som et eksempel blandt andre valgte han Lafontaines fabel „Perette“, eller som tyskerne kalder den „Hanna med melkekrukken“, eller vor egen gode gamle „Konen med æggene“. Denne skriver sig efter al sandsynlighed fra Indien. Der handler den om en fattig brahman, der af sine medmennesker faar milde gaver i form af smør og honning, men sparer og sparer paa disse gode sager, indtil han har en hel krukke fuld; denne hænger han op over sit leie. Medens han nu ligger og betragter krukken, udmaler han sig, alt det han skal gjøre udaf denne sin skjønne eiendom. Han ser fremtiden i de lyseste farver, han sælger varerne med stor profit, han tager sig en kone, han faar en søn, en begavet gut, der skal opdrages til et mønster for alle; hvis han ikke lystrer, da kommer der til at vanke prygl — klask, klask — han løfter en stok i veiret og slaar af alle kræfter ud i luften, men træffer krukken, der gaar itu, og honning og smør rinder i strømme nedad hans ansigt.

Tydelige spor af dette indiske eventyr findes hos tyskerne i „Den dovne Hans“, som man kan læse hos brødrene Grimm. Hans er ustyrtelig doven og gifter sig med Trine, fordi hun er endnu mere doven. De begynder baade med kjør og med faar, men bytter dem mod andre dyr, der er lettere at passe, og disse igjen mod andre; tilsidst ender de med bier, det er de letvindteste dyr, de kan finde. Bierne giver dem honning, som Trine samler i en krukke og stiller over sengen. Som de nu en morgen ligger og snakker sammen, vil Trine vise Hans, hvor udmerket deres fremtidige søn skal opdrages — og nu gaar det dem lige ilde som den fattige brahman. — Ogsaa „Rødhætte“ har professor Müller fundet igjen i Indien.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

BIND XI. 15. MAI 1898. HEFTE 9.

Sahara.

(Efter prof. **Angelo Heilprin** i „*Popular Science Monthly*“).

El-Kantara, ørkenens port.

Jeg tror, det er Fromentin, den fremragende franske videnskabsmand og kunstkritiker, som har bemerket, at det pludselige syn af Orienten gjennem dalen El-Kantara opviser den største kontrast med hensyn til liv

og natur, som overhovedet nogensteds er at finde. Hvor sand denne paastand er, lader sig neppe afgjøre, men sikkert er det, at der vanskelig paa hele kloden er at finde en mere bestemt grænse mellem to forskjellige verdner. Gjennem El-Kantara passerer de høitidelige kameltog, hvis bestemmelsested er det tause Sahara eller det søndenfor liggende Sudan. I denne dal opsender muselmanen sine brændende bønner om en lykkelig frem- og tilbagereise.

Atlasbjergenes kjæmpemæssige søilerækker, der er purpurfarvede af morgensolens glød, skuer ned paa en vildtbrusende fjeldbæk, der har skaaret sig vei gjennem deres kjæde, og barske, knudrede klipper afgrænser med høider paa tre til fem tusen fod de graa og gule sandlags skiftende panoramaer — det sydlige Saharas varme hjerte.

I aarevis havde jeg længtet efter at se og føle dette hemmelighedsfulde landskab, der for altid havde gjort deres navne berømte, som først søgte at gjennemtrænge det — et land, hvor endnu den idag „ingen gjennemgang“ er skrevet med store bogstaver. Mungo Park, Denham, Clappeston, Barth, Nachtigal og den nylig afdøde Gerhard Rohlfs var mine guttedages helte, og nu holdt vi paa at nærme os skuepladsen for deres bedrifter — rigtignok ikke paa samme maade som disse civilisationens pionerer, paa ryggen af en langsomt skridtende kamel, men med den sterke jernhest foran vognen. Lad imidlertid ingen indbilde sig, at lokomotivets passeren gjennem El-Kantara paa nogen maade har forandret ørkenens karakter. Rigtignok er adgangen blevet lettere, og jernbanen har istandbragt en sikker færdselsvei til det indre. Men ørkenen selv er endnu den gamle. Kamel- og muldyrskeletterne ligger endnu spredt tilhøire og tilvenstre som vidnesbyrd om mislykkede forsøg paa at trænge frem; sandsletterne sender med uformindsket intensitet tilbage den hede, de har modtaget fra den brændende sol, og horder af vandrende tuareger, bevæbnede med bøsse og spyd, streifer endnu om paa de karavaneveie, der fører til det indre.

Midt i al den vilde, hurtig skiftende og uigjennemtrængelige natur, som karakteriserer Sahara, er der ogsaa fredelige, smilende pletter. Det muntre syn af en grøn oase er i virkeligheden noget af det første, hvormed ørkenen hilser den reisende, som kommer nordenfra, og længe før han har naaet de store, flade sandvidder, ser han ned paa en ø af smaragdgrøn farve. Oasen El-Kantara, „den første oase“ i ørkenen paa den store karavanevei til Tsadsjøen, naar med sit hav af palmer hen til selve Store Atlas's mure, og langt inde i selve passet møder de fjærformede daddelpalmer i spredte eksemplarer fra nord. Hvor forskjelligt er ikke dette første af Sahara fra, hvad man i fantasien har udmalet sig! — Det var sent paa eftermiddagen en dag i begyndelsen af september, mens

termometret stadig steg fra omtrent 31 til 36 ⁰ C., at vi nærmede os dette egte afrikanske landskab. De nøgne og knudrede klipper bølger væk til begge sider af os for at blande sig i det næsten endeløse mylder af kiselsten, der dækker foden af bjergene, saa langt øiet kan naa. Vi passerer karavaner og dele af karavaner. Sydens sortsmudskede børn betragter vor forbifart med mindst ligesaa megen interesse, som vi sluger med øinene deres maleriske garderober, de sagtmodig-tankefulde kameler, de bjeffende flokke af arabiske kjøtere og barneflommen. Hvor forskjellige er ikke de to maader at reise paa, og hvilke følelser maa ikke modsætningen opvække i sindene hos disse ørkensandens fattige trælle!

En hyggelig krog i oasen Biskra.

Nogle faa dage, efterat vi først havde nærmet os til El-Kantara, vendte vi tilbage for nærmere at studere denne oases karakter og for at hengive os til den interessante søgen efter vidnesbyrd om fortidigt liv i naboskabet. Vi havde hørt, at marine forsteninger og et leie af kjæmpemæssige østersskaller skulde findes, og under veiledning af to arabere, som var godt kjendt i egnen, lykkedes det os i virkeligheden ganske snart at bekræfte rigtigheden af dette udsagn. Bjergskraaningerne vrimlede af

forstenede levninger af en gammel havfauna, især hvor forvitringen havde frembragt i lagene parallele længdefurer. Fornemmelig var sjøpindsvin og østers tilstede i mængde, og at de var saa udmerket vel vedligeholdt, øgede i ikke liden mon glæden over at samle eksemplarer af to typiske havdyr paa grænsen af en vandløs ørken.

Mange opfatter endnu en oase som en samling af nogle faa hundrede palmer, der i sin skygge skjuler et vandhul, neppe tilstrækkelig stort til at slukke tørsten paa en flok ulykkelig udseende mennesker og dyr, der efter opbydelsen af sine sidste kræfter endelig har faaet slæbt sig hid gjennem ørkenen. For mennesker med denne opfatning vil det indtryk, oasen El-Kantara giver, være en ligesaa behagelig som forfriskende overraskelse.

Seet fra de lavere skraaninger af Atlasbjergene eller fra den fortrinlige landevei, som fransk ingeniørkunst har anlagt langs den gamle romerske vei til Sahara, udbreder oasen sig for ens øine som et fortryllende grønt vildnis. De tæt sammenfiltrede trækroner frembringer et saa sammenhængende løvtag, at øiet intetsteds kan trænge igjennem til den jordbund, hvorfra alle disse træer faar sin næring. I omtrent halvanden kilometers udstrækning er dette løvhav bogstavelig talt uden afbrydelse, og det glitrer med en monoton glans, hvortil der vanskelig kan tænkes noget sidestykke. Opimod otti tusen daddelpalmer er denne grønne plets fornemste prydelse, men det vilde være feil, om man antog, at daddelpalmen alene udgjør oasens vegetation. Idet vi fulgte vor fører Ben-Labri, en af de arabiske beboere af landsbyen El-Kantara, kom vi ind i vildnisset ad en trang, bugtet gangsti, som førte mellem lerhusene, og befandt os snart efter i en allé af slaaende og forfriskende skjønhed. I virkeligheden bestaar den tilsyneladende sammenhængende oase af et antal tydelig adskilte havestykker, som tilhører hver sine familier i landsbyen. Rundt om haverne gaar der stenmure eller gjærder, og mellem disse igjen løber utallige alléer med skygger saa mørke, som de ellers kun findes i den ubetraadte urskog. Muntre kilder og vandløb, hvoraf de sidste for størstedelen tilhører den kunstige ledning, følger alléerne eller gjennemskjærer de forskjellige haver, idet de bugter sig frem mellem palmegrupperne og samtidig skjænker træernes rødder den nødvendige fugtighed. Hvad der maaske overraskede os mere end noget andet, var det store antal af træer og buske, som fandtes spredt rundt omkring, og som ikke egentlig tilhører sceneriet i et ørkenstrøg. Oranger og citrontræer, figentræer, ferskentræer, granatæbletræer og dvergæbletræer blandede sig med palmerne, foruden en mængde andre planter, hvis naturlige orden vore indskrænkede botaniske kundskaber ikke tillod os at bestemme. En erteblomstret med sine lange, hængende bælge, det tornede pæretræ og den nordafrikanske kaktus var især iøinefaldende paa grund af sin mængde. Her og der hang deilige vindruer og en enkelt

løvetand vakte minder fra vore egne marker og enge, en tankeforbindelse, der paa ingen maade afsvækkedes ved tilstedeværelsen af bringebær og bjørnebær.

Forholdsvis faa af daddelpalmerne har stammer, som naar en høide af femti til seksti fod; størsteparten naar rimeligvis kun en høide af fem og tyve til tredive fod. De var overlæssede med brune eller gule frugter, der naturligvis udgjør et af de indfødtes hovednæringsmidler. Efter vor smag var de meget for søde, og skjønt frugten var let at faa fat paa, da

Karavanevei gjennem Biskra til Tsadsjøen.

den ofte hang i kun nogle faa fods afstand fra jorden, benyttede vi os meget sjelden af anledningen. Det her anvendte vandingssystem er saa fuldkomment, at vi tiltrods for den overordentlig sterke sommervarme og de tre maaneders tørketid, som var gaaet umiddelbart forud, neppe var istand til at opdage et eneste tørt blad eller skud blandt de hundrede tusener, som omgav os.

En klynge en-etages lerhytter under palmernes hængende blade danner den arabiske landsby, til hvis indbyggere eiendomsretten over oasen henføres. Araberne her er naturligvis ikke nomader, men fast-

boende, hvis liv har meget lidet tilfælles med den arabiske karavaneførers. Under Ben-Labris ledelse besøgte vi endel af husene, hvoraf de fleste bestod af to eller tre næsten aldeles tomme rum, som udvendig var tapetseret med palmeblade. I enkelte tilfælde var der antydning til en anden etage i form af en fremspringende veranda, hvorpaa der var reist et rundt telt. Det minimum af trævirke, som trængtes til bindingsverk for vægge og tag eller til dør og vindueskarmer, var sædvanligvis taget af palmestængler. Af og til fandtes der i husenes konstruktion paa en temmelig umotiveret maade anvendt stykker af en mere civiliseret oprindelse, og i et enkelt tilfælde saa vi blokke af romersk murverk, hvis fantasifulde dekorationer smykkede lerhytterne. Det skal indrømmes, at den første mønstring af husenes haarde jordgulve ikke umiddelbart ledede til noget oprigtigt ønske om at opholde sig derinde. Skorpioner og tusenben synes at krydse gulvet i den største sorgløshed, og det hændte ikke sjelden, man havde fornemmelsen af, at en hornslange ivrig granskede den indtrædendes spor. En omhyggelig undersøgelse af hjørner og smuthuller førte imidlertid kun til opdagelsen af nogle vandrende, pukkelryggede myrer og bortjog snart den følelse af uhygge, som al indbildt fare indgyder. Ved hjælp af en stor matte kom vi snart tilro og havde det forholdsvis komfortabelt. Vi aflagde et besøg i en skole, hvor læreren ligesom i gamle dage indprentede Koranens lærdomme i tolv—fjorten smaa, barfodede gutter. Ogsaa landsbymoskéen besaa vi. Idet vi forsigtig holdt os til værelsets kanter og undgik det hellige tæppe i midten, slap vi langt nok ind til at tilfredsstille vor lyst til at fotografere. I løbet af nogle minuter tog vi flere øiebliksbilleder.

Var oasen El-Kantara i mange henseender overraskende, saa var den dog kun en forsmag paa, hvad der ventede os, da vi naaede Biskra. Ikke med urette har dette sted faaet navnet „Saharas perle"; i virkeligheden omfatter det meget, som vilde bidrage til at gjøre hvilketsomhelst sted behageligt og tiltrækkende. Oasen har en liniær udstrækning af næsten otte kilometer og er bevokset af en skog paa opimod en kvart million daddelpalmer, i hvis skygge en mængde træer og planter af den europæiske flora finder et gjæstfrit hjem. Biskra har ogsaa sine virkelige haver, der er vokset til under fransk overopsyn, og i enkelte af disse er det landlige bord med tilhørende stole paa ingen maade en bekvemmelighed at slaa vrag paa. For at sige sandheden, kunde hjertet af Biskra ligesaa godt være en by i det indre Frankrige som en del af en afrikansk oase. Man kan vistnok ikke overse den mængde arabere og etiopere, som samler sig flokkevis hist og her eller døser tiden hen i magelige stillinger foran sine ikke meget fyrstelige herresæder — nogle skrigende, andre kjøbslaaende, men alle, med undtagelse af kvinderne, praktisk talt ligegyldige for de

fremmedes nærvær. Men sammen med disse produkter af Afrikas egen jordbund har man ogsaa pionererne for den europæiske civilisation — hotellerne, kaféerne og en række alt andet end uanseelige huse, hvori den fremmede kontingent af befolkningen har sine hjem. „Hotel du Sahara", „Hotel de l'Oasis" og „Victoria" vilde gjøre et langt betydeligere sted end dette ære, og mens de maaske med hensyn til bekvemmelig og komfort er blevet en smule afrikaniserede, yder de dog den reisende alt, hvad han trænger til hvile og underhold.

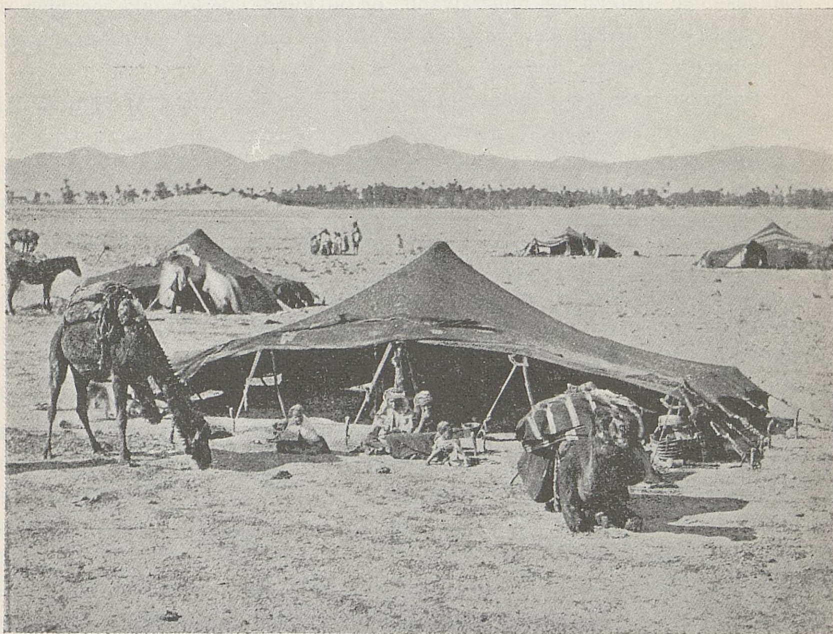

Beduinerleir i Sahara.

Vi tog ind i „Hotel du Sahara", hvor vi i Madame Chabert fandt en fortryllende vertinde. Ved denne dames og hendes to døtres elskværdighed var vi ikke længe om at komme til den slutning, at en sommerdag i den afrikanske ørken ikke alene kunde være udholdelig, men en ligefrem nydelse. Vor ankomst om aftenen tillod os ikke nærmere at tage vore omgivelser i øiesyn, men der var dog adskilligt, som lod os ane, at der forestod os nye og interessante ting. Spisesalen bestod af en gang, som begyndte ude i gaden og endte i det aabne gaardsrum bag huset. Vor del af maaltidet blev serveret under daddelpalmernes viftende kroner, og det var med mer end almindeligt velbehag, vi spiste paa god, fransk

maner i dette hyggelige hjørne af haven. Termometret viste paa denne tid, klokken otte om aftenen, nærmere firti end tretti grader Celsius, og dog var det allerede sunket 9 grader. Det var altsaa ren badstuehede, men ikke destomindre føltes den trods dagens trættende reise ikke særlig trykkende. De to fornemste delikatesser, som blev sat for os, var nordafrikanske druer og — is. Nogen mere liflig frugt end de første kan neppe opdrives, ikke engang paa de vulkanske skraaninger af det berømte Hegyalya i Ungarn. Hvad den sidste lækkerbisken angaar, krævede uheldigvis hensyn til sundheden (idetmindste var dette vor overbevisning), at den maatte blandes med alkohol og mineralvand, og vi kunde derfor ikke hengive os til nydelsen af, hvad der paa denne tid og dette sted vilde have været toppunktet af luksus, nemlig — isvand.

Endnu tidlig paa aftenen belærte den pladskende lyd af regndraaber os om, at Sahara selv i den hedeste og tørreste del af aaret ikke var fuldstændig regnløs — en korreks med hensyn til geografiske forestillinger, hvoraf vi skulde faa mange under vor reise i Afrika. Regnet var ikke af lang varighed, heller ikke sterkt, men før det holdt op, blev det ledsaget af en haglskur og af livlige lyn paa den vestlige himmel.

Soveværelserne i dette interessante hotel vendte ud til stenkorridorer enten paa forsiden eller bagsiden af huset. Den rummelige døraabning, som i de fleste tilfælde repræsenterede baade dør og vindu, tillod en meget rigelig luftveksel, men det maa tilstaaes, at denne alligevel ikke var tilstrækkelig til at frembringe nogen virkelig kjølende virkning. Endog bestænkning med vand af stengulvene i værelserne frembragte neppe mere end øieblikkelig lindring for den noget kvælende atmosfære. Ikke destomindre lykkedes det os at tilbringe en behagelig nat, og det en nat, der ikke manglede sin interesse, fordi den var den første i en afrikansk oase.

Biskra ligger tre og femti kilometer søndenfor El-Kantara og derfor omtrent ligesaa langt inde i selve ørkenen Sahara. Randfjelde fra Store Atlas naar endnu saa langt som hid, men bag Biskras sidste palmer begynder den næsten endeløse vidde af grus og sand, som her og der bevæger sig sammen til dyner og sandbakker, men andresteder som en tynd skorpe dækker den underliggende klippegrund — selve sandørkenen Sahara. Fra et hvilkensomhelst fremtrædende punkt i byen vandrer øiet vidt udover denne øde slette — jevn som oceanets overflade og mere taus end det dybe oceans melankolske øde. Biskra ligger kun tre hundrede og seksti fod over havet, og herfra synker landet langsomt ned, indtil der ved Schott Melghigh er en sænkning paa mere end sytti fod under havfladen. Denne sænkning ligger paa karavaneveien til Tuggart, Ouaigta og det centrale Sudan, en vei, hvor man saa sent som i 1881 kunde have været vidne til den Flatter'ske regjeringsekspeditions ødelæggelse. Endvidere er det

ikke langt herfra til Ghadames's territorium, hvor forrige aars tragedie blev udspillet: nedslagtningen af grev M o r a s's undersøgelsesafdeling.

Det kan neppe siges, at Biskra, som det har været paastaaet, er et fortryllende vinteropholdssted. Hvis klimatet alene kan gjøre et sted fortryllende, har man maaske ret, da Biskra, som ligger fjernt fra sandstorme og andre meteorologiske fænomener, der har mere med jordbunden end luften at bestille, har et fortræffeligt vinterklima. Men baade oasen og byen mangler de attributer af behagelig komfort, som er nødvendige for

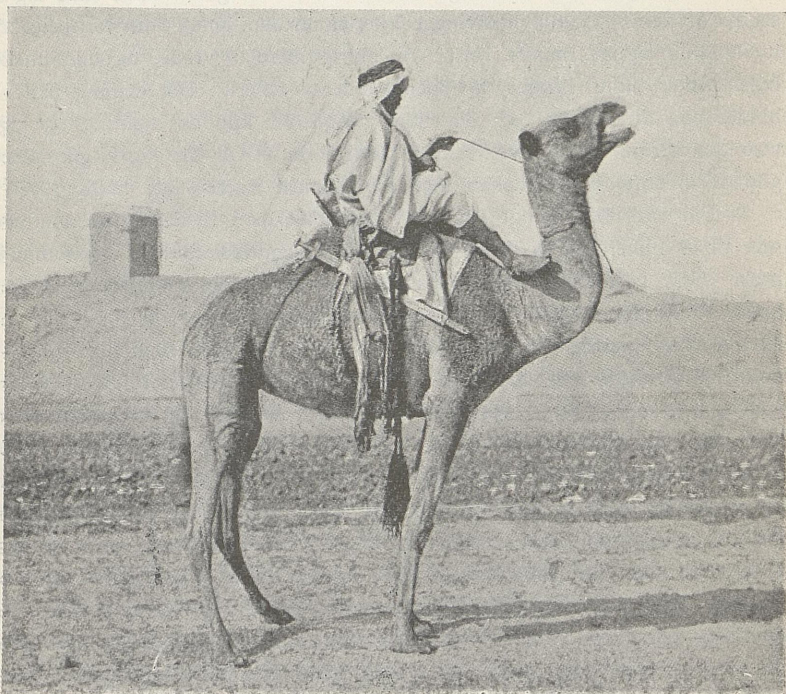

Karavanens fører.

at holde legeme og aand i vigør. Atlasbjergenes kaleidoskopiske pragt, naar de ligger der i den ubeskrivelige farveglød, som ikke engang malerens pensel kan gjengive, henriver ved sin polykrome effekt; de forbidragende karavaner er af interesse i nogle dage, ja maaske i nogle uger; men ensformigheden ved ørkenen udenfor, det uhyre øde ved hvilende eller fygende sand begynder at sløve sindet, som søger forandring i klima, liv eller sceneri, men ingen forandring finder. Rigtignok søger de koloniserende franskmænd at skaffe sig de beskedne fornøielser, der udgjør en del af

deres liv og vaner i moderlandet. Lawn tennis-plads og væddeløbsbane har de, men de er ikke tilstrækkelige til at udslette den uendelige ensformighed ved livet i Biskra. Endog alt skraal og leven ved et etiopisk eller arabisk marked er ude af stand til at sprede den følelse af øde og forladthed, som behersker nærsagt baade sjæl og legeme. Ikke stort mere opmuntrende er de daglige besøg af „ørkenens lam"; en noget gammel og alderdomssvag løve, som engang har været de omliggende sandvidders konge, men som nu, bevogtet eller ubevogtet, streifer om paa pladse eller landeveie uden at forstyrre den offentlige fred eller paa nogen maade lade sig forstyrre af dem. Gamle kjærringer kjærtegner den, smaa barn forkjæler den, men den mægtige manke reiser sig aldrig mere i vrede, og den buskede hale pisker ikke længer kroppens sider i raseri. Det engang ædle dyr holder paa at blindes, og om ikke længe vil kun en kjætting og lugten vise den veien. Løven var ikke i Biskra, da vi var der, og vi gik saaledes glip af at stifte bekjendtskab med byens mest interessante indbygger.

Det var ikke mange dage, vi opholdt os i Biskra, men dog længe nok til at blive kjendt med byens mest fremtrædende og eiendommelige træk. Selv i den stærkeste dagshede var der ingen alvorlige ubehageligheder forbundet med at vandre langs landeveiene, og hvor disse gik under skyggen af bladrige palmer eller langs de kjølige, bugtende vande af naturlige strømme eller kunstige kilder, var der meget lidet i temperaturen, som lod formode, at vi var meget nær den hedeste del af jordoverfladen paa den hedeste tid af aaret. Næsten hver time af dagen skrider karavaner eller dele af karavaner forbi gjennem oasens lange hovedgade og fortsætter over de aabne sandflader, som følger paa den sidste palme. Dette er den store karavanerute til omegnen om Tsadsjøen. Nær sydenden af byen er det ethiopiske kvarter, hvor man er vidne til den sande afrikaners liv, om ikke just den sande negers — folk, som vi sætter i forbindelse med Ægyptens og Nubiens dynastier, folk, som var Kleopatras efterfølgere og som sandsynligvis ogsaa var i slægt med Kleopatras forfædre. Det er her og i oaserne længer syd, at man ser de statelige, nøddebrune kvinder, der figurerer i alle scener fra det gamle Afrika, deres løse draperier af mørkeblaat stof og deres gyldne ørenringe, der endnu hænger og glitrer som i gamle dage. Deres høie lerkrukker, baaret opret paa hovedet eller skulderen, gaar endnu tilvands, som de gjorde for tusener af aar siden, og spædbarnet vedbliver at klamre sig fast paa ryggen af moderen, hængende i en fold af hendes tunika.

Vi fandt disse mennesker, især de yngre kvinder, overordentlig sky, og det var neppe muligt, selv ved den venligste tiltale at bevæge dem til at lade sig fotografere. Naar de sad foran sine lerhytter og stelte med korn eller produkterne deraf, pleiede de ufravigelig at forsvinde, naar de

saa det mindste glimt af vort kamera. Selv ikke en rundhaandet anvendelse af kobberpenge kunde bringe dem tilbage til deres plads. Vi kom bedre af det med de gamle kvinder, dels fordi de gjorde færre indvendinger mod vore tilnærmelser, og dels (lad os sige det ligefrem) fordi deres langsomme bevægelser lod øiebliksapparatet faa tid til at virke.

En krog eller rettere en gade i Biskra, som har sin særegne tiltrækning for det hidtil temmelig begrænsede antal af fremmede, der i denne oase har fundet et klimatisk tilflugtssted, er Ouled-el-Nail eller „de dansende pigers gade“, som den almindelig benævnes. Her samles de arabiske kvinder af stammen Nail, unge og gamle, hvis ynde og lette smidighed har givet dem et fortjent ry over det ganske land. De er „de udvalgte blandt de udvalgte“, skjønt hvorfor de er det vil forekomme de fleste fremmede som en gaade. Arabisk kvindelig skjønhed er, tiltrods for hvad poeter og enkelte faa reisende kan have sagt eller skrevet i den anledning, ingen ublandet glæde for øiet; heller ikke er der stort af den ynde, som sangeren har viet sin harpe. For gjennemsnittet af europæere og amerikanere vil den arabiske kvinde synes tarvelig og plump, om ikke noget værre. Det bedste ved hende er de lysende og virkelig udtryksfulde øine, samt sløret, som skjuler resten af hendes ansigt. Blandt kvinderne af Nailstammen, idetmindste blandt dem, vi havde anledning til at træffe, siddende langs gadekanterne, hængende i dørstokken eller dyrkende deres gamle Terpsichorekunst i kaffehusene, var der neppe et respektabelt træk at se. De udslidte og vilde ansigter og de dybe furer fortalte tydelig historien om deres udsvævende liv. Føi hertil i de fleste tilfælde en usympatisk eller sammenskrumpet figur, klædt i den mest bizarre dragt af gloende farver og udsmykket med et sandt lager af diamant-, sølv- og guldflitter, og læseren har det almindeligste billede af en af disse ørkennymfer. Den mængde af kostbart metal, som kvinderne bærer, er virkelig forbausende. I virkeligheden begrænses en kvindes pyntesyge kun af hendes evne til at anbringe stasen. Vi besøgte en af kaffestuerne, hvor en del af aftenen paa forlangende blev anvendt til iagttagelse af saadanne kvinders dans. Vi fandt imidlertid bevægelserne og præstationerne saa kjedelige, at vi brød op, straks vi havde drukket vor kaffe. Kaffestuen selv er, hvad vi altid fandt, et mønster paa god orden, fuldstændig fri for alt leven, den personificerede ro og renslighed. For vor del havde vi den glæde at sidde paa stole, men størsteparten af de tilstedeværende var leiret umiddelbart paa gulvet eller paa en matte eller et tæppe. Rige og fattige besøger disse huse i fællesskab, og sædvanlig opvartes de med musik, som ikke er af allerdaarligste slags. At god kaffe kan faaes paa de indfødtes kaffestuer, er det unødvendigt at forsikre. Kaffe er landets sjæl, og kaffens historie en del af selve folkets historie. *P. E.*

Felice Cavallotti.

1842—1898.

(Delvis efter **L. Riotor** i „*Revue encycl. Larousse*“).

Budskabet om den italienske digter og politiker Felice Cavallottis pludselige død gik for en maaned siden som en løbeild over verden og vakte sorg i alle frisindede kredse. Det politiske liv øvede oprindelig ingen tiltrækning paa ham; havde man i hans ungdom spurgt ham, hvad han vilde blive, havde han kun og udelukkende havt ét svar: digter. Men skjæbnen vilde det anderledes, idet han som bekjendt døde som en af Italiens mest fremtrædende parlamentarikere.

Felice Carlo Emanuele Cavallotti fødtes i Venedig i 1842. Allerede 12 aar gammel skrev han flammende digte mod østerrigerne og disse hævnede sig da ogsaa senerehen paa ham, idet de i 1880 udviste ham fra Triest, hvorhen han var reist for at overvære opførelsen af et af sine skuespil. 17 aar gammel udgav han en brochure, „Germania ed Italia“, hvor han i et voldsomt sprog fremholder naturligheden og gavnligheden af et forbund mellem de romanske folk. 18 aar gammel rømmer han fra forældrehjemmet og følger Garibaldi paa dennes tog til Sicilien. 6 aar senere gaar han atter med som frivillig og deltager i kampen ved Vezza. Og efter denne tid er han tilstede overalt, hvor frihedens sag staar i fare; han lader ingen krænkelse ustraffet, hvad enten den gjælder de ideer, han forfægter eller hans egen person eller hans musa. Han var gjennem sit hele liv en kampens mand; som den første var han med paa „de tusindes tog“; som ingen anden paadrog han sig den ene duel efter den anden og, da han omsider faldt, ledsagedes han til det sidste hvilested af hele det Italien, der har frihed og uafhængighed kjær.

Hans offentlige politisk-literære virksomhed begyndte med grundlæggelsen af dagbladet „Gazzetino rosa“ i Milano (1867). Her offentliggjorde han tre revolutionsdigte, „Ode til Proti“, „Frihedens dag“ „Mentanaballaden“, hvorfor politiet skred ind og beslaglagde avisen. Forfatteren idømtes 3 maaneders fængsel. Ikke lang tid efter opvakte han atter autoriteternes vrede ved et nyt digt, „Ode til Manzoni“, men denne gang beskyttedes han helt uventet af befolkningen i den lille by Corteolona, der valgte han til sin repræsentant i parlamentet, hvorved efter italiensk lov enhver rettergang annuleres.

I 25 aar — fra 1873 til hans død i marts 1898 — havde han sæde i nationalforlamsingen, idet han snart repræsenterede én by, snart en anden. Allerede ved sin jomfrutale, der resulterede i tvende sabeldueller,

gjorde han sig bemærket som den slagfærdige agitator, der tilfulde forstod den bombastiske frases kunst. Han var af dem, der kunde rive en forsamling med sig; de nationalliberalistiske stikord blev under hans behandling ligesom sat i bengalsk belysning — og naar han sluttede med en eller anden klingende *sortie*, der lød som en fanfare udover menneskemasserne, saa var der ikke ende paa jubelen. Han blev Italiens mest yndede folkehelt, han blev folkemødernes konge.

Meget faa nutidige politikere er bleven hyldet som Cavallotti. Den 27. januar 1891 tiljubledes han i Cagliari af et hav af mennesker; den 30. december 1894 førtes han i triumf ind i Milano, og i 1895 fandt der til hans ære store festligheder sted i næsten alle italienske byer.

Hans politiske virke kan kortelig opsummeres 1) i hans bestræbelser for at nærme Italien til Frankrige og 2) i hans arbeide for at styrte Crispi.

Særlig i den sidste henseende udfoldede han alle sine evner. Som en ihærdig jagthund forfølger en hare, der uafladelig søger at smutte bort, snart tilhøire og snart tilvenstre, saaledes opsporede han overalt den snedige ministers krog- og bagveie. Alene med et parti paa 45 medlemmer, hvoraf en trediepart endog var socialister, fik han gang paa gang hele nationalforsamlingen med dens mandsterke, men servile majoritet til at danse efter sin pibe. Vi skal blot minde om det berømte møde den 24. mai 1890, hvori han afslørede det oprørende i den crispinske finanspolitik. Men herigjennem vaktes tillige opinionen, saa han, da den almægtige minister faldt, havde størstedelen af folket til rygstød. Det bør dog ikke skjules, at Cavallottis opposition blev tammere og tammere med aarene. To fremragende mænds udtalelser tør bære vidne herom. Den ene var ingen anden end selve modstanderen Crispi, der en dag udtalte: „*Jeg* er til syvende og sidste mere republikansksindet end Cavallotti!“ Den anden var kong Umberto, som lod den ytring falde: „Det er en gløg fyr; han vil nok en dag sidde med magtens tøiler i sine hænder.“

Cavallottis samlede arbeider udkom i 1884 paa Barbinis forlag i Milano. De udgjør 6 store bind, der væsentlig rummer forskjellige arter digtning i bunden stil. Men intetsteds naar han op i det sublime; overalt viser han sig som den brede, bombastiske retoriker, der seiler mellem skyerne paa sterke, klingende rytmer.

Saavel i sin offentlige optræden som i sin literær-politiske digterproduktion har han en paafaldende lighed med Patriotligaens stifter i Frankrige, den bekjendte deputerede Paul Déroulède.

el.

Digte af H. Heine.

(Oversatte af *J. M.*)

I.

Jeg ser i dine øine ind;
da svinder sorgen af mit sind.
Men hvad der helt gjør sjælen sund,
det er et kys ifra din mund.

Jeg lægger hodet mod dit bryst
og føler himmelsk fryd og lyst,
Dog siger du: „Jeg elsker dig“,
da græder hjertet saart i mig.

II.

Af mine taarer skyder
der blomster i yppigt flor.
I mine sukke stiger
et nattergalekor.

Og har du mig kjær, barn, lægger
jeg blomsterne i dit fang,
og ved din rude klinge
skal nattergalens sang.

III.

Min sjæl den vil jeg gyde
i liljens bæger ind;
og op i dens duft skal lyde
en sang om kjærvennen min.

Af elskov dirrer digtet
lig et kys fra hendes mund,
som vellystfyldt jeg fik det
engang i en salig stund.

IV.

Ret som maanens billed glitrer
bævrende i havets bølger,
mens den selv sin faste bane
over himmelhvælvet følger.

Saadan, elskede, du vandrer
stille, mens dit billed lever
skjælvende dog i mit hjerte;
thi mit eget hjerte bæver.

Beleiringer af Akershus.

(Ved oberstløitnant **P. Sommerschield.**)

Det er flere gange stillet anmodning til mig af officerer og civile, der nærer interesse for det gamle Akershus, om at offentliggjøre en sammenhængende fremstilling af samtlige kjendte beleiringer, som fæstningen gjennem aarhundreders løb har gjennemgaaet. Naar jeg i det følgende imødekommer denne opfordring, maa det forudskikkes, at der, saavidt mig bekjendt, ingen krigshistoriske beretninger findes om de flere beleiringer, der har fundet sted før reformationstiden. Kundskaben om disse er derfor indskrænket til, hvad man af Norgeshistorien efter nærmere granskning kan udlede af de historiske begivenheder, som staar i forbindelse med dem. Det bemerkes endvidere, at den begrænsede plads, et tidsskrift som „*Kringsjaa*“ kan yde i sine spalter, nødvendiggjør en indskrænkning af stoffet til hovedtrækkene af de historiske begivenheder, som har bevirket og staar i forbindelse med beleiringerne, altsaa med udeladelse af mange detaljer af interesse, der knytter sig til disse. Men jeg har anseet det som hovedsagen her at levere en sammenhængende fremstilling, hvoraf det vil kunne sees, at Akershus har været beleiret oftere, end de fleste tror. Efter en saadan vilde forøvrigt de af læserne, som har speciel interesse af ogsaa at kjende de nærmere detaljer under beleiringerne, med større lethed kunne finde rede derpaa i de større verker, der haves af Norges historie. I saa henseende kan specielt nævnes det nyeste store verk: „Illustreret Norges historie“ af O. A. Øverland. Desuden har dr. L. Daae i sit verk: „Det gamle Christiania“ givet detaljerede skildringer af de to sidste beleiringer 1567 og 1716. Om den sidstnævnte haves desuden mange andre baade

norske og svenske beskrivelser, saavel fra en tidligere, som ogsaa fra den allersidste tid i flere numre af ugebladet „Norsk Familie-Journal“ for 1898 i afhandlingen: „Karl den 12tes indfald i Norge“ af Coucheron Aamot.

Af de mange skandser, forter og fæstninger, vort land tidligere har havt, er der ingen, som gjennem et tidsrum af fire aarhundreder har spillet en saa vigtig rolle, som Akershus. Det har ligefra dets første anlægstid, da det endnu kun var en almindelig middelaldersk ridderborg, mægtig bidraget til at bevare i det mindste store dele af vort land fra at falde i fiendehaand, og det som oftest med overraskende smaa midler. Der tales og skrives i vor tid om „smaa mænd, som med smaa midler drive smaat stel“, men hvad Akershus og dets forsvar under beleiringer angaar, kan det siges, at det oftest havde mænd i spidsen, som med smaa midler drev kraftigt stel. Det har fra dets anlæg til begyndelsen af det 18de aarhundrede (1716) til forskjellige tidspunkter gjennemgaaet 9 beleiringer. Af disse er det kun en gang lyktes angriberen at indtage det, nemlig i 1502, da dets tidligere høvedsmand, den norske høvding Knud Alvssøn, beleirede det.

Som bekjendt er Akershus i vor tid ikke længere at betragte som en fæstning, beregnet paa at forsvares mod ydre fiender eller at tjene til hovedstadens forsvar mod saadanne. Om dette forsøgtes, vilde det bidrage til ødelæggelse af større eller mindre dele af byen. Paa grund af nutidens meget langtrækkende og sikkertskydende skyts anlægges derfor befæstninger, som har til maal at beskytte og forsvare mod fiender en hovedstad eller anden vigtig by i et land, i den senere tid mange kilometer i terrænet udenfor disse, — for mest muligt at skaane de nærliggende byer og deres beboere for et bombardements ødelæggelser af værdier og menneskeliv. Som velkjendte eksempler herpaa kan nævnes de nyanlagte forter omkring Paris efter krigen i 1870—71, forterne udenfor Antwerpen, Kjøbenhavn m. fl. steder, ja ogsaa i vort eget land i den allersidste tid.

1ste beleiring (1308—9).

Denne foregik kun faa aar efter det første anlæg (omkr. 1300) af Aggersborg, som var det oprindelige navn paa fæstningen, fordi den blev anlagt paa gaarden Store Aggers udmark. Borgen bestod endnu kun af tre taarne.

Samtidig med Haakon den 5te i Norge regjerede i Sverige Birger Magnusson. Han havde to brødre, hertugerne Erik og Waldemar, hvoraf den første var en ærgjerrig, herskesyg og stridslysten herre, som tragtede efter større magt, end den forlening, han havde. Mellem kong Birger og brødrene herskede næsten stadigt fiendskab, som ytrede sig ved gjentagne

oprør fra disses side. Kong Haakon stod derimod paa en venskabelig fod med hertugerne, som ogsaa flere gange aflagde ham og hans dronning Eufemia besøg i Oslo's kongsgaard, hvor de residerede. Især dronningen interesserede sig meget for den kjække og i sin ydre optræden ridderlige hertug Erik, hvilket medvirkede til, at Haakon gav ham løfte om deres endnu ganske unge datter Ingebjørg tilægte om nogle aar. Men dette løfte tog han tilbage og forlovede hende med kong Birgers søn og tronarving Magnus. Herover blev Erik saa forbitret, at han lovede hevn. Vinteren 1308 samlede han derfor stridskræfter, hvormed han ved juletid rykkede over grænsen og derpaa lige mod Oslo, hvor man var ganske uforberedt paa saadant julebesøg og kunde derfor ingen modstand gjøre. Byen faldt derfor med lethed i hans vold, da de faa kongelige tropper, som laa der, forlod den og trak sig ind paa Aggersborg. I og om byen skaltede og valtede derpaa Erik som fuldstændig herre, hvorunder borgerne led meget. Kong Haakon var selv fraværende, da han allerede ved vinterens begyndeles var draget til Bjørgvin, dels for at stagge de kjephøie hanseater, dels for at samle stridskræfter, da han ventede fiendtligheder fra Eriks side, men dog ikke før paa vaaren 1309. Det gjaldt imidlertid for hertugen at faa et fast støttepunkt, og da han ikke fik overgivet borgen, begyndte han at beleire den, men uden resultat. Hans virksomhed herunder lammedes ogsaa ved en alvorlig sygdom, hvori han faldt. Da rygtet om svenskernes indfald havde spredt sig i de omliggende distrikter, samlede bønder fra Lier og flere bygder sig noksaa mandsterke — de opgives til omkring 3000 mand — nord for Oslo, hvorfra de rykkede frem langs Akerselven (Frysja) mod byen for at fordrive fienden. Eriks tropper rykkede mod dem, og ved Nedre Fos kom det til slag, hvori tabene paa begge sider var stort, men uden afgjørende resultat. Hertug Erik vovede dog ikke at udsætte sig for et fornyet sammenstød, men hævede beleiringen og trak sig herjende og brandskattende tilbage til Sverige.

Hvem der under beleiringen har været borgens høvedsmand, kjendes ikke. Benævnelsen kommandant (commendant) opstod først i midten af det 17de aarhundrede. Sandsynlig var oberst Hans Jakob v. Schiørt den første, ialfald paa Akershus, som fik den i midten af det 17de aarhundrede.

(30 aar efter denne beleiring indtraf det, at en meget mægtig og rig norsk høvding, Sigurd Hafthorssøn, satte sig i besiddelse af Aggersborg. Det var i 1338 under den misnøie, som var opstaaet i Norge med kong Magnus Smek og hans regjering, mod hvem flere af Norges magnater gjorde oprør. I historien omtales dog ikke nærmere, hvorledes denne besiddelsestagen foregik, enten ved forudgaaende beleiring eller ved stormanfald eller ved frivillig overlevering af dens høvedsmand. Den sidstnævntes navn kjendes heller ikke).

2den beleiring (1449).

Der var nu hengaaet mellem et og halvandet aarhundrede, hvori Aggersborg laa uantastet paa Aggernæssets høieste klippe. I mellemtiden var den adskillig udvidet af Haakon den 6te. Den var saaledes bleven sterkere og mere modstandsdygtig.

Efterat de tre nordiske rigers konge, Kristofer af Bayern, i 1448 pludselig var død, ogstod der splid om tronfølgen, hvilket ledede til, at oldenborgeren, Kristian den 1ste, blev valgt til konge i Danmark og Karl Knutsson i Sverige. I Norge var der et parti, som ønskede den norske høvding Sigurd Jonssøn paa tronen, da han nedstammede fra den gamle kongeæt, men det mægtigste parti med erkebisp Aslak Bolt og den norske høvding Erik Sæmundssøn i spidsen ansaa det heldigst for landet at slutte sig til Sverige. Herimod nedlagde imidlertid Kristian den 1ste protest, ligesom mod Kalmarunionens opløsning, og han havde en til Norge indflyttet holstensk adelsmand, Hartvig Krumedige, som da var høvedsmand paa Akershus, paa sin side. For at undgaa stridigheder, besluttede nu det norske rigsraad at forsøge mægling hos kong Kristian ved at sende 2 gesandter til Kjøbenhavn. Men i valget af disse var det meget uheldigt, da de blev menedere og landsforrædere, der paaførte landet en krig. Disse herrer var Krumedige og biskop Jens af Oslo. Før afreisen havde de edeligen forpligtet sig til ikke at foretage sig noget til fordel for Kristian, og herpaa stolede rigsraadet, men de brød sin ed, og kom endog tilbage med en sterk dansk hær, overrumplede erkebiskopen og det øvrige rigsraad i Oslo, førte dem som fanger ned til Marstrand og tvang dem til at vælge Kristian til Norges konge. Straks erkebiskopen igjen var kommen paa fri fod, fik han andre fædrelandssindede mænd med sig paa en protest imod forrædernes voldshandlinger og det tvungne valg. Karl Knutsson blev indbuden til at komme til Norge, hvor han ogsaa indfandt sig, blev hyldet som Norges konge af almuen paa Oplandet og reiste derpaa til Nidaros, hvor han kronedes 20. november 1449. Ogsaa den norske almue lod forfatte et manifest, hvori der protesteredes mod Kristians valg som dens konge. Karl Knutsson ansaa sig efter dette sikret Norges trone og reiste tilbage til Sverige efter at have indsat 2 statholdere for det sydlige og det nordlige Norge. Det varede dog ikke længe, før Hartvig Krumedige, hvis personlige interesser var fast knyttede til det danske tyranni i vort land, reiste oprørsfanen og kjæmpede i aaben mark mod de norske høvdinger Erik Sæmundssøn og Magnus Larenssøn. Karl Knutsson var budsendt om snarest at komme tilbage til Norge, og han medførte tropper. Da Krumedige ikke kunde staa sig mod sine modstandere, trak han sig med tropper tilbage til Aggersborg, som derpaa blev beleiret; men Krumedige holdt her

tappert stand, saa beleiringen mislykkedes. Sandsynlig maa kong Karl endnu ikke have følt sig sikker paa den svenske trone, da han indledede underhandlinger med sin modstander, med hvem han blev enig om vaabenstilstand indtil mai det samme aar, da delegerede fra alle 3 riger skulde møde i Halmstad til opgjør af tvistighederne. Her mødte imidlertid ingen fra eller for Norge, hvilket blev meget skjæbnesvangert for landet, da det ledede til, at det fik den første oldenborger paa sin trone og beholdt disse i over halvfjerde aarhundrede til 1814, og derfor, ligesom paa grund af enevoldsherredømmet i 154 aar, efterhaanden sank ned fra den anseede stilling, det mellem Europas stater havde havt under Haakon'erne.

3die beleiring (1502).

Samtidig med Hartvig Krumedige var der en mægtig norsk høvding, Alv Knudssøn, som var imod det danske regimente i landet. Der herskede derfor fiendskab mellem disse, hvilket gik i arv og udartede til bittert had — næsten i lighed med den korsikanske og sicilianske barbariske blodhevn — mellem deres sønner Henrik Krumedige og brødrene Knud og Odd Alvsøn. Dette bragte ulykker baade over dem selv og landet, som derved paaførtes en borgerkrig. Knud var i 1497 af kong Hans eller Johannes bleven betroet Akershus lehn tilligemed borgen, hvilket var Henrik Krumedige en torn i øiet. Da kongen paa en reise i Norge i 1499 var kommen op i Viken, gjæstede han hr. Henrik, som da var befalingsmand paa Baahus. Denne leilighed benyttede denne til saa grundigt af sværte Knud hos kongen, at han kort efter fratog ham Akershus, som overdroges til en dansk adelsmand Peder Griis. Forbitret herover drog Knud til Sverige og sluttede sig til Sten Sture, der ledede opstanden i Sverige mod kong Hans og det danske regimente; han blev enig med ham om at reise oprørsfanen i Norge. Til den ende samlede han i 1501 tropper og gjorde indfald i det sydøstlige Norge, men blev slagen af de kongelige høvedsmænd: Henrik Krumedige, Peder Griis og Mattis Olssøn, saa han maatte flygte tilbage til Sverige. Nu gav kongen ordre til at beslaglægge de betydelige og vidtstrakte godser, som Knud, der var en af landets aller rigeste mænd, besad paa alle kanter. Dette bidrog selvfølgelig til at forbitre ham i endnu høiere grad og øge hans hevnlyst. Hertil kom, at hans svoger, Erik Gyldenstierne, der var høvedsmand paa Elfsborg i Viken, havde sluttet sig til opstanden. Knud kunde derved faa et fast punkt at støtte sig til, hvorfra han kunde true Viken og fæstningen Baahus. Han samlede derfor allerede fra nytaarstid 1502 tropper i landskaberne ved grænsen mellem Norge og Sverige, og rykkede med disse i februar over grænsen, sterkere end forrige gang. Da han var naaet ned i Viken, fik han tillige støtte af sin frænde, Nils Ravaldssøn, dattersøn af den førnævnte Erik Sæmundssøn

og gift med den kjække Otilia Rømer, en søster af fru Inger til Østerraat og af samme stof som hun. Allerede i opstandens begyndelse havde det lykkedes hr. Nils at erobre fæstningen Olufsborg, som under mandens krigstog blev betroet hustruen som befalingsmand. Ved disse forenede kræfter blev Krumedige lammet i sin virksomhed mod Knud Alvsøn og maatte holde sig rolig paa Baahus. Heraf benyttede Knud sig til at rykke løs paa Akershus, som han indtog efter en kort beleiring, og fordrev Peder Griis. Hvorvidt denne faldt i kampen eller flygtede, kjendes ikke. Det første er sandsynligt, da der under de følgende begivenheder intet mere høres om ham.

4de beleiring (1502).

Efter de begivenheder, som er omhandlede under 3die beleiring, begyndte kong Hans's trone i Norge at vakle. Hvis det norske rigsraad da havde havt dygtige mænd, som Aslak Bolt m. fl. og havde grebet ind med kraft, er det sandsynligt, at Norge vilde have undgaaet den skjæbne, det efterhaanden fik af oldenburgerne: at blive anseet som et underbrug og en provins af Danmark. Men raadet forholdt sig passiv og overlod til enkeltmænd at holde landets sag oppe. Imidlertid sendte kong Hans, paa samme tid som han selv med en hær rykkede mod Stockholm, sin endnu kun 21-aarige søn hertug Kristian (senere Kristian den 2den) med en flaade og tropper ombord til Norge for at undsætte Henrik Krumedige paa Baahus. Efter skarpe sammenstød drev Kristian Knud Alvssøn og hans beleiringshær tilbage, erobrede derpaa Elfsborg og flere fæstninger, og gjorde saaledes en glimrende debut paa krigerbanen, hvorved han i løbet af nogle faa uger gav krigen en anden vending. Da Krumedige saaledes igjen havde faaet luft, drog han med en hær, mest bestaaende af skotske leietropper, mod Akershus for at beleire det og med haabet om at fordrive Alvssøn derfra; men denne beleiring løb uheldigt af for ham. Man kjender intet nærmere derom end Knuds egen indberetning til Sten Sture, saalydende: „Kom og Krumedige dragendes til Akershus og vilde tage det igien, men han blev slagen tilrygge igien, og en stor mægtig hob af de skoter, hannem fulgte, blev ihielslagne; de, som sluppe, rømte tilsiøs, og en part af dem drog til Skotland igien. Mine svende fik tre skiønne skibe fra hannem, og ligger han selv i Marstrands havn.“

Under denne beleiring skal Krumedige have mistet sin ene arm. *) Dette hindrede ham dog ikke fra snart at komme igjen, efterat

*) I 1510, da Krumedige efter i 1503 at være fratagen sine forleninger i Norge opholdt sig i Danmark, fik han paany et betroet hverv som fører for en dansk flaade imod en forenet svensk-lybeksk, som han slog. Da berettes om den enarmede admiral.

han havde opbudt hver 3die mand i Vestfold og Viken. Da han havde erobret Tønsberg, drog han paany til Oslo for at forsøge lykken mod Akershus og Alvssøn. Fæstningen var da svagt besat, og hr. Knud havde ogsaa ringe kræfter at raade over, men han ventede anselig forsterkning. Det var ham derfor magtpaaliggende at vinde tid; han indledede underhandlinger med hr. Henrik. Efter disse blev aftalt et møde mellem dem i Oslo den 18de august ombord paa et af Krumediges derliggende krigsfartøier, hvortil Alvssøn og hans mænd blev givne frit leide, altsaa sikkerhed for liv og lemmer. Men under mødet brød Krumedige aftalen og begik den skjændselsgjerning at lade Alvssøn og flere af hans mænd nedhugge. Da besætningen paa Akershus havde mistet sin høvedsmand, overgav den borgen, saa Krumedige slap for paany at skride til dens beleiring. Han havde saaledes paa en letvindt maade skilt sig af med sin bitreste modstander, men opinionen i landet reiste sig derefter saa skarpt imod ham, at kong Hans saa sig nødt til at fratage ham hans forskjellige stillinger i landet.

5te beleiring (1523).

Da Kristian den 2den i 1523 var dreven i landflygtighed, og Norge endnu ikke havde valgt sig en eftermand paa tronen, sendte Gustav Wasa, der samme aar var valgt som konge i Sverige, en hær under Thure Jønsson og Lars Siggeson som førere opigjennem Viken til Oslo i den hensigt at indtage Akershus, faa nordmændene til at hylde ham som deres konge og indgaa i en forening med Sverige. Befalingsmand paa borgen var Hans Mule eller Mester Hans, som han almindelig kaldtes. Han var da tillige bisp i Oslo. Han befalede presterne derude at sætte ild paa byen, for at svenskerne ikke skulde finde tilhold der. Dette skeede temmelig grundigt, saa kun den befæstede bispegaard, St. Mariakirke, Franciscaner- og Nonneklostret undgik ødelæggelsesverket. Da Mester Hans modsatte sig de svenskes forlangender, begyndte de at beleire Akershus og gjorde anfald paa det, men blev tilbageslaaede. De to anførere udstedte derpaa et opraab til det norske folk om at hylde Gustav Wasa med løfte om, at Hellig Olafs og Norges love skulde blive respekterede, hvis folket godvillig vilde indgaa derpaa. Men da opraabet ingen følger fik, trak de sig efter 10 á 12 dages ophold her tilbage til Sverige med uforrettet sag. Beleiringen blev saaledes af kort varighed.

Akershus indbefattede da ogsaa sydfløien, hvilken siden 4de beleiring var opført af Kristian den 2den i hans rigsforstandertid i Norge mellem 1507—10.

6te beleiring (1532).

Kristian den 2den var i landflygtighed i 8 aar, før det lykkedes ham at opdrive midler til at hverve stridskræfter til forsøg paa at gjenvinde sine tabte troner. I 1531 havde han endelig faaet sammen 25 større og mindre skibe og en krigsstyrke paa 10—12,000 mand. Med denne styrke forlod han en af de sidste dage i oktober en havn i Holland. Men som vanligt paa den aarstid røg der op storm i Nordsjøen, som splittede og ødelagde den største del af baade flaade og hær, saa han kun havde tilbage 4 skibe og omtrent 1200 mand, da han den 10de november kom seilende op Kristianiafjorden til Oslo, hvor han straks satte sig i besiddelse af den befæstede bispegaard. Her ligesom paa Akershus var man ganske uforberedt paa saadant besøg. Paa sidstnævnte befandtes det endog at være saa smaat stel, at hele besætningen kun skal have udgjort omkring et snes mand og næsten intet af proviant og ammunition til at udholde en beleiring. Befalingsmanden Magnus (Mogens) Gyldenstierne var imidlertid en klog og dygtig mand, der forstod at optræde paa en maade, der reddede baade ham selv og borgen ud af en fortvilet stilling. Da han dagen efter Kristians ankomst blev opfordret til at overgive fæstningen, gav han derpaa et høfligt og for Kristian smigrende svar, der slog godt an, saa den ønskede udsættelse med fiendtlighedernes paabegyndelse blev indvilget, indtil svar kunde indløbe fra Kjøbenhavn paa indberetning om forholdene. Kristian indgik den 23de november paa at slutte en vaabenstilstand med Gyldenstierne indtil 4de marts 1532, da Akershus frivillig skulde overgives ham, hvis der ikke i mellemtiden var kommen forsterkning dertil. Kristian maa vistnok ikke have havt begreb om tilstanden inden borgens mure, ligesom han ogsaa selv levede i det sikre haab, at der skulde være reddet mere, end det, han førte med sig af sin oprindelig mangedobbelte styrke. Under vaabenstilstanden levede de to gamle kjendinger paa én noksaa venlig fod med hinanden. Kristian blev under den paany hyldet i Oslo, hvor han allerede den 29de juli 1514 var kronet.

Under vaabenstilstanden gjorde Kristian et tog til Viken mod nogle af fæstningerne der, og havde tildels held med sig. Han havde dog før opbrudet efterladt en mindre styrke af sine landseknegte under Hans Mikkelsens befaling for at bevogte Akershus. Disse slog leir i dets nærhed i Akershagen. Men saa fik han en dag nede i Viken en hjobspost, der over hals og hoved kaldte ham tilbage, om, at Gyldenstierne havde opsagt vaabenstilstanden. Han havde nemlig straks efter Kristians ankomst til Oslo sendt en tysk svend, Franke, ned til befalingsmanden, Johan Rantzau, paa Krogens slot (senere Kronborg fæstning) med indstændig anmodning til ham

om undsætning, og Franke kom efter nogen tids forløb tilbage paa en jagt med 40 knegte, ammunition og proviant. Da isen i Kristianiafjorden hindrede ham fra at seile op til fæstningen, lagde han til paa østsiden af fjorden, omgik Oslo og kom med sine folk, ubemerket af Kristians tropper, ind i fæstningen. Allerede næste dag truede Gyldenstierne Oslo med ødelæggelse, hvis det ikke vilde støtte ham. De fortvilede borgere tilbød ham at udrede en brandskat paa 1000 mark, hvilket tilbud han modtog. Da han nærede tvil om paalideligheden hos munkene i Hovedøens kloster, tog han dette i besiddelse og førte dem som fanger til fæstningen. Da Kristian kom tilbage fra Viken, opslog han sin leir i Akershagen. Foruden den lille styrke, Gyldenstierne allerede havde faaet, var han lovet snarest gjørligt yderligere forsterkning, men denne opholdtes ved modvind og havari, og da den endelig, vistnok sterkt reduceret, kom indover fjorden, hindredes den af isen, saa besætningen ombord maatte gribe til isvækning. Denne søgtes imidlertid hindret af kongens soldater med deres hagebøsser (tunge luntelaasgeværer, hvilende under skudløsning i en vertikal jerngaffel). Der var derfor daglige skjærmydsler ude paa isen. Men natten mellem 4de og 5te april lykkedes det 30—40 soldater ved list at snige sig ind paa Akershus. De trak nemlig hvide skjorter over sit harnisk, tog hver en sæk med kugler, krudt og proviant paa ryggen og krøb ind gjennem et skydeskaar. Den næste morgen gjordes udfald fra fæstningen, hvorved den kongelige leir led adskilligt tab. Samtidig gjorde en del af eskadrens besætning landgang paa Hovedøen, rykkede mod klostret, som befandtes forladt af Kristians soldater, og for at disse ikke mere skulde finde bekvemt ophold der, sattes ild paa det paa flere steder, saa det brændte ned, undtagen de nøgne mure. Siden har det ligget i ruiner. Kristian forsøgte derpaa gjentagne gange at løbe storm paa Akershus, men forsøgene mislykkedes.

De forsterkninger, Gyldenstierne hidtil havde faaet, var dog for ubetydelige til, at han kunde udrette noget af betydenhed, og han haabede derfor daglig paa en større styrkes ankomst, som længe var ham lovet Endelig den 7de mai seilede under fuld musik ombord ind paa Bjørviken en flaade paa 25 fartøier med 6—7000 mand ombord under Magnus's broder, biskop i Odense, Knud Gyldenstierne, som overbefalingsmand. Blandt underbefalingsmænd kan merkes admiral Peder Skram, der gik under navn af „Danmarks vovehals", og Erik Gyldenstierne, fætter af de to brødre, og som kort efter beleiringen afløste Magnus som befalingsmand paa Akershus. Flaaden blev hilset med jubel og stor salut fra fæstningen, men med stum forbauselse i den kongelige leir i Akershagen, da det saaes at være danske og ikke den af Kristian saa længe ventede hollandske flaade. I største hast satte derfor landseknegtene ild paa leiren i Akershagen, trak

sig tilbage til Oslo og afkastede broen over Akerselven efter sig. Paa Akershus holdtes krigsraad, hvori det besluttedes den næste eftermiddag, Kristi Himmelfartsdag, at skride til udfald og angreb paa Oslo. Først udsendtes en rekognoscering, der meldte, at der var gode forskandsninger opkastede om byen, undtagen mod sjøsiden, der saaledes var det svage punkt. Før kampen begyndte den følgende dag, roede biskop Knud i fuld rustning fra skib til skib og uddelte sine befalinger, og imod aftenen foretoges fra Akershagen et skinangreb imod brostedet over elven, hvilket havde tilfølge, at Kristians tropper rykkede ud for at møde fienden. Der løstes et signalskud fra admiralskibet, hvorefter et stort antal baade uændsede roede fra skibene ind mod Oslos brygger og derliggende fartøier. Inden kort tid stod sjøboderne, hvori de ulykkelige beboere havde sine lagere af smør, talg, huder, skind, øl m. m., samt fartøierne i lys lue. Beboerne forsøgte straks at slukke, men da aabnedes en voldsom kanonade fra skibene mod boderne og byen, saa de maatte flygte.

Efter den vending, sagerne saaledes havde taget, var Kristians stilling bleven fortvilet, uden at han dog endnu vilde give tabt. Hvad der forværrede den var hans urolige landseknegte, der ikke i flere maaneder havde faaet sin sold, som han ikke med sin bedste vilje formaaede at betale dem. Da biskop Knud var stemt for saa liden blodsudgydelse som muligt, indgik han paa en af Kristian foreslaaet vaabenstilstand, hvorunder underhandlinger skulde foregaa. Parterne havde derfor en sammenkomst i Grønlien, som dog ikke ledede til noget resultat. Her raadede tilslut hans modstandere ham til personlig at begive sig til Kjøbenhavn og overlade sin farbroder kong Fredrik den 1ste at bestemme forligsvilkaarene, men herpaa vilde Kristian ikke indlade sig, hvilket ledede til fiendtlighedernes gjenoptagelse med vedblivende tab for ham. Tilslut foreslog han en ny sammenkomst med brødrene Gyldenstierne i Oslo, hvilken disse afslog, maaske med Knud Alvssøns skjæbne for øie. Hans stilling var imidlertid da bleven saa fuldstændig haabløs, at han endelig bestemte sig til, dog under sikkert leide, den 5te juli at afseile til Kjøbenhavn for at underhandle med farbroderen og det danske rigsraad. Kort efterat han kom derned, blev imidlertid den trufne overenskomst om frit leide brudt; han toges tilfange og indsattes i strengt fængsel paa Sønderborg slot, hvor han blev siddende i 17 aar, derpaa i mildere fængsel i 10 aar paa Kallundborg til sin død den 25de januar 1559, da han, trods alle de gjenvordigheder han i sit liv havde gjennemgaaet, havde opnaaet en alder af 78 aar.

(Forts.)

Den russiske literatur efter Turgenjef.

(Efter **Michel Delines** i „*Revue encycl. Larousse*").

Melchior de Voguë har i sit verk om Rusland klart og greit leveret os en skildring af den sociale baggrund for de fire literaturens giganter, som heder Dostojefsky, Gontcharoff, Turgenjef og Tolstoi. Enhver af disse har sin særegne, individuelle forfatterværdi, enhver af dem giver udtryk for et selvstændigt syn paa tilværelsen, men alligevel vil den dag komme, da den hele tidsepoke vil blive benævnt Turgenjef; thi alene *han* er personligheden af den moderne russiske aand, den, som aabenbarede sig, da Peter den store saa at sige aabnede vinduet til sit uhyre asiatrige ud mod Europa; alene *han* kan med rette betegnes som Puschkins og Gogols arvtager; alene *han* har fulgt den af mesteren i hele denne forfatterfalanx, kritikeren Bielinsky, opstukne vei.

Det er da ogsaa som *hans* fortsættere, at hovedmændene i de senere aars russiske literatur bør nævnes.

Vi begynder med at omtale Vladimir Galaktionovitch Korolenko. Han er født i Iitomir i Podolien i aaret 1853 og saaledes 45 aar gammel. Hans fader var embedsmand og stod i høi anseelse paa grund af sin hæderlighed og ubestikkelighed, egenskaber, der under keiser Nikolai I var yderst sjeldne. Sønnen — den vordende digter — fortæller, at han mindes, hvorledes faderen mere end en gang med stokkeprygl jagede adelsmænd ud af sit kontor, naar de med klingende mynt søgte at bevæge ham til at give dem ret.

Da den gamle Korolenko døde, sad familien i smaa kaar, og det var med de største opofrelser, at den unge Vladimir blev sendt til St. Petersborg for at studere. Her fristede han en kummerlig tilværelse og sled fra morgen til aften for at kunne ernære sig og sine fire andre brødre. Samtidig som han drev sine studier paa den polytekniske skole, farvelagde han botaniske plancher for en boghandler, og læste han korrektur i et trykkeri. Paa denne maade tjente han sig op saapas mange penge, at han kunde reise til Moskva for der — som gymnasiastelev ved Petrovskyskolen — at fuldende studierne.

Men her lod han sig i 1876 forlede til at undertegne et andragende, hvis aand blev karakteriseret som revolutionært. Han blev jaget bort fra skolen og forvist til Sibirien, hvor han førtes fra den ene fangekoloni til den anden og udstod de største pinsler. Først i 1889 fik han tilladelse til atter at vende tilbage til St. Petersborg — og der lever han nu fremdeles som redaktør af det literære tidsskrift „Ruslands rigdom".

Korolenko debuterede som forfatter med en række fortællinger, der bærer mindelser med sig fra hans lange fortvilelsens ophold i Sibirien. Blandt disse bør særlig nævnes den historie, som er betitlet „Makars drøm“. Den handler om en stakkels forvist ved navn Makar, der har været saa længe borte fra civilisation og civiliserede mennesker, at han selv er bleven et stykke af en vildmand. For at feire juleaften drikker han sig mægtig drukken og sovner ind paa marken under den stjernesaaede himmel. Han drømmer, at han er faret vild, og at han er frosset ihjel. Men saa kommer en gammel, hvidhaaret mand og løfter ham op og fører ham ind til den store evighedsdommer, Toïon. Her opfordres han til at bekjende alle sine synder, men han undlader at regne op de groveste. Toïon, den alvidende gud, vredes sterkt herover og dømmer ham til at forvandles til en hest, som altid har et kolossalt læs at trække. Makar finder dommen uretfærdig og oprøres heftigt. Ikke paa grund af det arbeide, der er bleven ham paalagt, men paa grund af Toïons bebreidelser. Thi hvad har han vel ikke lidt nede paa jorden? Har han ikke hele sit liv maattet trælle som en hest? Er han ikke bleven udpint for skatter, har han ikke sultet og udholdt de værste kvaler? . . . . Naar Toïon bebreider ham, at han har drukket altfor meget brændevin, saa beror det paa en feiltagelse. Thi *var* det vel brændevin, det, han drak? Bestod ikke de to trediedele af flaskerne af vand og var ikke den sidste trediedel alkohol helt igjennem forfalsket? Naar derfor Toïon fandt ud af det store synderegister, at han i sit liv havde drukket 400 flasker brændevin, saa vilde det i virkeligheden blot sige 100 . . .

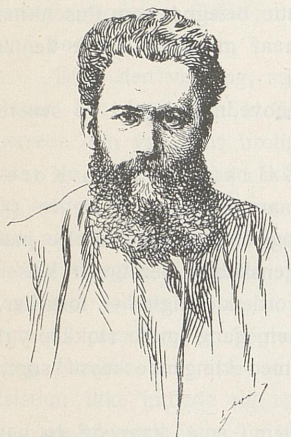
Korolenko.

Paa denne maade taler Makar sig mere og mere op, men han afbrydes omsider af den store gud med de ord:

— Fortvil ikke, min søn! . . Du befinder dig ikke længer paa jorden blandt menneskene . . Du er hos mig og her hersker retfærd! . .

Makar taug stille og begyngte at hulke; han forstod, at han endelig havde fundet én, der havde medlidenhed med ham. Men ogsaa Toïon stak nu i at græde og snart græd alle himmeriges engle i kor omkring dem. I samme øieblik gik der som en bevægelse gjennem den store, himmelske retfærdighedsvagt; den skaal, der var ladet med synder, gik op

og den, hvorpaa de gode gjerninger var anbragt, sank længere og længere ned — indtil den helt forsvandt med den hulkende Makar.

Korolenko har imidlertid ogsaa skrevet mere realistiske romaner, hvori nutidens store sociale spørgsmaal sættes under debat. Men gjennem dem alle gaar der som et drag af dyb smerte; man føler mellem linjerne, at forfatteren har sukket under tilværelsens byrder. Saaledes i „Daarligt selskab“, hvor han skildrer det liv, som endel af det intellektuelle proletariat i Rusland fører, og i „Den blinde musiker“, hvor en krøblings arme — og dog saa rige — tilværelse tegnes.

„Den blinde musiker“ er en ung mand ved navn Petrussia. Han elskes og underholdes af sin rige onkel, en gammel, hjemvendt garibaldist, der gjør alt for at lette livet for den unge, blinde mand. Han lader ham uddanne sig som musiker, han fører ham omkring blandt menneskene, han søger paa alle maader at gjøre det lyst omkring den arme stakkel. Men intet hjælper; Petrussia føler sig som et unyttigt menneske, som en af de overflødige eksistenser i verden; han taber livslysten, og mismodet sænker sig over ham i den grad, at han endog misunder tiggeren paa gaden, der tjener sit brød ved at stille sin elendighed tilskue . . Da fører onkelen ham en dag ud iblandt samfundets stedbørn og stiller ham ansigt til ansigt med samfundets bærme. Dette fylder ham som ved et under med dyb, rig menneskekjærlighed: fra nu af vil den unge musiker blot leve for sine ulykkelige, fattige brødre, fra nu af føler han, at han har et maal i livet; han vil herefter blot udnytte sit talent til fordel for den forkomne og lidende menneskehed. Men for at fuldkommengjøre den blinde musikers lykke indfører digteren en ung pige, Evelyne, der er tegnet med mesterskab. Det er noget ved og over hende, som gjør, at man uvilkaarlig mindes Shakespeares Cordelia eller Ibsens Hedvig. Hun fatter kjærlighed til Petrussia og forstaar, at hendes mission i denne verden er, at gjøre *ham* lykkelig.

„Den blinde musiker“ er oversat til forskjellige sprog, men den er ikke fuldt og helt værdsat efter fortjeneste.

Korolenko har skrevet en række andre mindre fortællinger, som vi dog ikke her skal omtale. Han har overhovedet aldrig udgivet andet end mindre fortællinger. De største af dem rummes paa 100 sider. I de senere aar er digteren i ham mere og mere traadt i baggrunden for journalisten og tidsskriftredaktøren.

Hans ven og rival, Anton Pavlovitsch Tchekhof, er født i Taganrog i 1860. Saavel bedstefaderen som faderen var endnu livegne, men — som det saa tidt hænder i Rusland — den unge Tchekhof blev alligevel sat til studeringen og sendtes til Moskva, hvor han i 1884 underkastede

sig medicinsk embedseksamen med udmerkelse. Hans hang til literære sysler gjorde sig imidlertid snart sterkt gjældende, og inden kort tid var hans navn allerede kjendt inden vide kredse. Det var særlig gjennem en del raske og fine novelletter, at han vandt sine første sporer — og det er paa dette felt, at han fremdeleles arbeider. Saagodtsom hvert aar udgiver han en ny samling. De mest yndede er „Humoristiske historier“ (1887), „I Tusmørket“ (1890) og „De misfornøiede“ (1890). Saalidt som Korolenko indlader Tchekhof sig paa større romaner. Alle hans arbeider er smaa noveller.

Tchekhof.

Tchekhofs fortællermaner er høist personlig. Hans skildringer er kun en række episoder eller scener, hver enkelt skreven med en intens voldsomhed, saa de aldrig glemmes. Han er impressionismens repræsentant i den russiske literatur.

Tchekhofs sidste arbeide „Mit Liv“, der udkom ifjor, behandler den moralske udvikling, som en ung russer gjennemgaar, der under paavirkningen af de Tolstoiske doktriner bestræber sig for at vende tilbage til „den naturlige enkelhed“.

Vladimir Diedlov — hans virkelige navn er Kiguenn — skiller sig sterkt ud fra de to foregaaende digtere. Hans familie tilhører den store landadel, og han fødtes i 1856 i guvernementet Mohilef. 18 aar gammel sendtes han til St. Petersborg for at studere og traadte nogle aar senere som embedsmand ind i Zemstvo-tjenesten, det vil sige de regjeringsdepartementer, der har med administrationen af landet at bestille. Herunder fik han en sjelden gunstig anledning til at lære det russiske folk at kjende, idet han saagodtsom uafbrudt blev sendt hen til de forskjelligste egne af det uhyre rige for at inspicere forholdene. Fra disse udflugter medbragte han en række indtryk, som han senere hen samlede og udgav i tidsskriftet „Nedielia“. De rummer skarpe iagttagelser fra alle stænder og samfundslag, helt fra de høieste embedsmænd og ned til moujik'en.

I 1889 blev Diedlov sendt til Paris som korrespondent for „Nedielia“

og hans breve om verdensudstillingen er endnu det bedste dokument om dette emne, som russisk literatur eier.

Det var under opholdet i den franske hovedstad, at han undfangede ideen til sin store roman „Sachegnka“ (russisk kjælenavn for Alexander), der udkom i 1892.

Sachegnka er opdraget under de store idealers magt. Hans forældre tilhører den slægt af idealister, som særlig Turgenjef havde evne til at skildre. Men som det saa ofte gaar; den yngre generation reagerer mod den ældre; Sachegnka bliver dog ikke en pessimist, han bliver blot et livstræt ungt menneske, en vindbeutel uden vilje eller evne til at ville. En vakker dag kommer han til St. Petersburg for at følge forelæsningerne ved universitetet. Men de kamerater, som han lærer at kjende, har ikke — som den ældre generation — aandelig interesse; de morer sig ikke ved diskussioner og arbeider ikke paa sin egen selvudvikling; de har alle kun sin glæde i turing og rangel, i dobbel og spil. Den unge student lader sig drive med i hvirvelen, mens han mere og mere fjerner sig fra sine forældre og endelig endog indlader sig i et forhold til deres mest afgjorte fiende, guvernørfruen i det guvernement, hvor de bor. Sachegnkas videre udvikling i egoisme og aandelig nedsunkenhed faar imidlertid en brat ende. En aften banker det paa hans dør, og en barndomsven træder ind og beder om at faa husly, da han er forfulgt som mistænkt for at være medvider i en nihilistisk sammensværgelse. Sachegnka viser ham døren. Nogen tid efter gaar han tilfældigvis over en af stadens offentlige pladse, hvor han bliver vidne til en exekution. I den hængte gjenkjender han sin barndomsven, der mulig kunde have været frelst, hvis Sachegnka hin aften ikke havde vist ham bort. Dette gjør et voldsomt indtryk paa ham; han begynder fra den dag af et nyt liv og lader sig paavirke af tidens mystiske tendenser. Fortvilet og sorgfuld vender omsider den forlorne søn tilbage til sine forældre, der giver ham sin tilgivelse; men snart efter finder vi ham paa et sindsygehospital . .

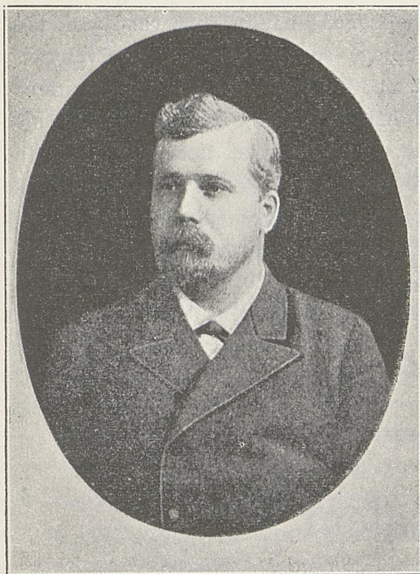

Diedlov.

Der er faa bøger, der aabner et saa dybt indblik i russisk liv som „Sachegnka“.

Vi skal afslutte dette udsyn over moderne russisk literatur ved kortelig at omtale Ignatius Nicolaivitsch Potapenko, den eneste af Ruslands moderne skribenter, der for tiden ser rosenrødt paa livet. Han er født i 1856 i landsbyen Feodorovka, guvernementet Kherson. Faderen, der først havde været officer, gik senere over til prestestanden. Sønnen blev sat ind paa et seminar, men da han ikke følte noget „kald“, slog han snart ind paa filologiske studier; herunder opdagede han, at han var i besiddelse af en smuk stemme, og lod sig optage som elev paa konservatoriet i St. Petersborg. Den daglige omgang med kunstnere af alle slags inspirerede ham til den lille fortælling: „Den hellige kunst“, i hvilken han med lyse, lette farver fremstiller den St. Petersborgske bohêmes glade liv. Potapenko har en udpræget komisk sans der altid ser den humoristiske side selv ved de alvorligste situationer. Men hans emner er tidt ligesaa spinkle og ubetydelige, som hans kunstneriske formeevne er svag.

Disse fire forfattere — Korolenko, Tchekhof, Diedlov og Potapenko — er for tiden bærerne af den unge russiske literatur. Takket være deres produktion indtager det store tsarrige fremdeles en smuk plads i digtningens store og frie republik. *el.*

Jerusalem.

(Efter Sir George Nuones i „*Strand Magazine*“.)

Jerusalem er indenfor sine mure en by med smale og skidne smug; — den bredeste gade er ca. fjorten meter bred. — Brolægningen er ussel og fuld af sten, som stikker i veiret. Den luft, en indaander, lugter ikke netop hellig. Husene er mørke huler, og det vilde være umuligt at tænke sig, at man kunde leve under tristere og mindre helsesunde omgivelser. Det er mærkeligt, at Jerusalem overhovedet nogensinde er fri for pest.

Fra al denne smuds og elendighed kommer vi til det prægtigste af alle muhamedanske templer, „Klippens dôm“ eller Omars moské. Midt i gudshuset er den klippe fra Morias bjerg, hvorpaa Adam ofrede okser og faar for at afvende pesten. Omars moské har i sin midte en imponerende kuppelbygning. Væggene rundtom er prydede med lutter mosaik af guld, sølv, krystal og kostelige stene. Den utilhugne, naturlige klippe i midten danner en grel modsætning til de kunstneriske omgivelser, som omgiver den.

Fra denne klippe fortæller legenden, at Muhamed steg op til himmels, og man viser endnu huller i stenen efter engelen Gabriels fingre, medens denne holdt paa klippen, som ellers vilde være gaaet tilveirs sammen med profeten. Muhameds haar fremvises ogsaa for den troende moslem. Men fraseet disse mytiske legender er Omars moské en fin bygning. Den staar paa samme sted som før Salomos tempel og er ingen uværdig efterfølger af dette.

Da sultan Omar saa moskéen fuldendt, blev han, fortæller sagnet, saa slagen af dens skjønhed, at han lod bygmesteren halshugge, for at han ikke skulde gjøre et andet lignende verk. I Østen var det nok i det hele i gamle dage almindeligt, at man huggede armen af eller dræbte den mand, som havde gjort tegningen til en særskilt smuk bygning. Man vilde paa denne maade hindre gjentagelser. Denne fremgangsmaade kan ikke netop have bidraget til at gjøre bygningskunsten til nogen yndet virksomhed i Orienten.

I klippen viser man ogsaa fordybninger, hvor Abraham og Salomo skal have pleiet at holde bøn. En stenflise i gulvet er fra ruinerne af Salomos tempel. Fordum var der drevet nitten nagler ind i den. Nu er der bare tre igjen, og naar de er borte, skal verden forgaa; saa oplyser føreren os meget alvorlig. Lægger man en backschisch paa denne sten, er man vis paa at komme i himmelen. Tre af vort følge tog denne forsigtighedsforanstaltning, men resten vilde ikke; deres fremtidige vel er følgelig meget tvilsomt.

En bygning nær moskéen, fortæller man, er en del af det gamle tempel. Den hviler paa tykke piller, som det maatte tre mand til at tage rundt. Her var det, Kristus gik ind i templet, da han uddrev vekselererne. Gjennem endnu mere smale, skidne og stinkende gader kommer man til jødernes grædeplads. Stenene i muren siges af nogle at være de eneste levninger af Salomos tempel. Hver dag, men især fredag, samles jøderne her og klager i hjerteskjærende toner over, at deres skjønne hus er revet ned, saa at ikke sten paa sten er tilbage, og beder, at de maa faa sit kongerige tilbage. Herfra gaar vi videre til Zions bjerg, fra hvis top vi har et prægtigt rundskue over de historiske steder.

Nedenunder os rinder Kedrons bæk, og nær ved er Siloams dam, med den lille omliggende landsby. Længere borte er Moabs ørken, og yderst i synskredsen randen af den store Arabiske ørken. Føreren viser os den retning, hvori det gamle Babylon laa, og naar vi spørger, hvor langt borte det ligger, svarer han: „En maaneds vei." Ligesom vi her hjemme siger, at et sted ligger en ti-tyve minuters vei borte, saaledes siger man i Østen, hvor folk har bedre tid, at stedet ligger fjorten dage eller en maaneds vei borte.

Vi tager nu en vogn og kjører til Golgata.

„There is a green hill far away,
without the city wall,
where the dear Lord was crucified,
who died to save us all.“ *)

Det er underligt at tænke paa, at der, hvor kristendommens store verdenstragedie foregik, der er der nu en muhamedansk begravelsesplads, hvor der hviler døde, som ikke troede paa Kristus. Frelserens grav faar man ogsaa se; men ligesom saa meget andet hernede i Jerusalem er den noget problematisk. Selve Golgata mener ogsaa mange ligger andetsteds. De, som ikke tror paa „den grønnende høi langt borte“, henlægger det især til det sted, hvor den Hellige gravs kirke nu staar. Det fortælles, at en rig englænder engang vilde kjøbe Golgata. Men han fik til svar, at der ikke var penge nok i hele verden til at kjøbe det. Desuden var det muhamedansk kirkegaard!

Paa vor vei tilbage fra det hellige sted mødte vi et regiment tyrkiske soldater. Paa vort spørgsmaal om, hvilken mission de havde at foretage, svarede man, at de skulde til Jerusalem og Betlehem for at hindre de kristne i at dræbe hverandre i den Hellige Gravs kirke og i den kirke, hvor den krybbe gjemmes, som frelseren fødtes i. Ved jule- og paasketider er der stor kappestrid mellem de forskjellige kristne sekter, om hvem som først skal faa adgang til de hellige steder. Grækere, russere, abyssiniere, kopter, armeniere og romerske katoliker deltager alle i denne strid. Sidste paaske var der en prest, som søgte at skille de kjæmpende ad; men han blev skudt død ned paa den trappe, som fører ned til krybben i Betlehem. Især mellem de græske og romerske katoliker i det tilstødende kloster er der en stadig strid om krybben. Den ene søgte at føre op flere billeder og lamper end den anden. Disse lamper, lys og krucifikser, som omgiver og dækker krybben, har aldeles skjult dens virkelige udseende.

Bedre bevaret er det gamle oliventræ i Getsemane have, hvor Jesus havde sin time fuld af angst og blodig sved. I nærheden ser man det sted, hvor disciplene sovnede ind, da de ikke kunde vaage en time med sin herre og mester.

Ved indgangen til den hellige have møder der en et frygteligt syn. Der har samlet sig en skare spedalske, som strækker frem sine vanskabte lemmer for at vække medlidenhed og faa en skilling.

---

*) „Langt borte sig hæver en grønnende høi,
udenfor stadens volde,
der blev Vorherre korsfæstet
og døde at frelse os alle.“ (Engelsk salme).

Fra Getsemane stiger vi op paa Oljebjerget, som endnu den dag idag svarer til sit navn; thi der gror oliventrær i yppig mængde langs dets sider. Paa toppen af Oljebjerget ligger Himmelfartskirken. Lige ved er det sted, hvor Kristus for til himmels. Russiske kristne har her reist et høit taarn.

Fra taarnets øverste platform har man en herlig udsigt, der rigelig lønner den vanskelige opstigning. Moabs bjerg blaaner i det fjerne med sine fine linjer og danner en yndig baggrund for billedet. Lige under os ligger landsbyen Bethania. Længere borte ser vi sletterne ved Jordan, det forjættede land, som Moses fik lov at skue ned paa fra Moabs bjerg.

Det Døde hav ligger omtrent tre mil borte. Beskinnet af solen minder det ganske om en hjemlig indsjø. Men da det intet afløb har, bliver det den vidunderligste samling vand paa hele jordens overflade. Det ligger 1300 fod under havfladen og er saaledes det laveste punkt paa jorden.

Saltmængden er, som enhver ved, fem gange større i det Døde hav end i noget andet hav. Stikker man sin haand ned i vandet, bliver den i faa øieblikke ganske krystalliseret. Det er en lang og besværlig dagsreise fra Jerusalem til Jeriko, Jordan og det Døde hav, men den lønner umagen.

Men vi glemmer, at vi staar oppe paa Oljebjerget. Vi maa stige ned og besøge et af de mest interessante steder i hele det Hellige land. Det er det sted, hvor landshøvdingen Pilatus afgjorde, hvem skulde løslades, Jesus eller Barrabas. Den gamle romerske prætorianbygning er omdannet til et romersk-katolsk kloster. Man fremviser endnu det stengulv, hvorfra Frelseren begyndte sin pinselsgang til Golgata. Denne smertens vei er nu en mørk og skidden allé, hvor de forskjellige afsnit af Kristi pinselsgang er afmerkede med et kors.

Det sted, hvor Lazarus sad, fremvises endnu. Det er interessant at se alt dette. Men man har overalt en følelse af usikkerhed. Den ene autoritet siger, at Golgata og de andre vigtige steder laa der; den anden paastaar der. Denne uvished forstyrrer stemningen.

ab.

„Onde øine“.

(Efter professor Scipio Sighele i „*Deutsche Revue*“).

Troen eller snarere overtroen paa „onde øine“ — det, som hos romerne kaldtes „fascinium“, hos italienerne „jettatura“ og hos franskmændene „mauvais oeil“ — er endnu den dag idag vidt udbredt i alle sydlige

lande og er af den høieste interesse for enhver folklorist. For ikke ret længe siden blev den af Elworthy indgaaende behandlet i et større specialarbeide. De lærde anser det idethele i vor alt-undersøgende tid ikke under deres værdighed at rette sin opmerksomhed paa selv den mest stupide overtro for at opspore og forklare dens opkomst og udvikling.

„Onde øine“ er ingen opfindelse af vor tid; allerede hos Herodot læser man, at Nemesis' blik „indgjød skræk“. Der raadede i oldtiden den tro, at den, som havde „onde øine“, ikke alene bragte ulykke med sig over andre, men ogsaa over sig selv. Theokrit fortæller, at efterat Dameta havde beundret sin egen skjønhed, spyttede hun sig selv paa barmen for derved at ødelægge virkningen af sine blikke.

„Onde øine“ kan være af tre slags.

Enten bestaar de deri, at de giver udtryk for en hadefuld vilje eller de ligesom *klamrer* sig fast — *mod* sin eiermands vilje — til en anden person, der paa denne maade udvælges til ulykkes-offer, eller de øver sin fordærvelige, ofte skjæbnesvangre virkning iflæng, hvor de monne falde. Der hviler i sidste tilfælde en sørgelig skjæbne over den „ondøiede“: han anretter ulykke paa alle de mennesker, som hans øine falder paa, og dog har han selv ingen skyld; han er *født* med den som naturmagt, og han har kun ét helt ud ufeilbarligt middel til sin redning — at stikke sine øine ud som kong Oidipus.

Et andet middel er amuletten, der bruges af omtrent alle jordens folkeslag. Den kan nærmest sammenlignes med lynaflederen: som denne trækker lynet til sig og lokker det bort og ned i jorden, saaledes drager hin den „ondøiedes“ blik til sig og afsvækker virkningen. Det magnetiske fluidum, som de „onde øine“ udstraaler, fordeler sig saa at sige paa amuletten — akkurat som den elektriske strøm paa lynaflederen.

Amuletternes stof og form er høist forskjellig. Kineserne bruger at male et stort øie i forstavnen af sine skibe for at ødelægge virkningen af de onde blikke, der maatte falde paa dem under farten. Rødhuderne sætter smaa dyretænder og dyrehorn i beltet, naar de drager i krig. Civiliserede og uciviliserede nationer, kristne og muhamedanere, afrikanere og asiater, amerikanere og australnegre — alle tror de paa amulettens magt.

En hel del af vore daglige skikke og sædvaner lader sig endog udlede af troen paa amuletten, denne tro, der har en større udbredelse end nogen af de bestaaende religioner. Det hvide slør f. eks., der smykker bruden, naar hun træder frem til altret, har saaledes sin oprindelse i amulet-overtroen: det skjærmer hendes ansigt for de „onde øine“, der i det høitidelige øieblik kunde øve sin uheldsvangre virkning paa hende.

Hvad sandt ligger der nu til grund for troen paa „onde øine“? Kan

vi uden videre trække paa skuldrene og kort og godt indrangere det hele som dum overtro?

Det sidste er ubetinget saare bekvemt, og det er da vel ogsaa muligvis aarsagen til, at de fleste mennesker sætter „onde øine" i klasse med spøgelseshistorier og andetslags løst digt og tant. Maaske vilde det imidlertid baade være forsigtigere og mere rigtigt at bekjende, at vi ingen positiv kundskab har om dette fænomen, og at vi derfor ikke fuldt saa overlegent kan vise det fra os som tøv og tant.

Saa meget synes dog at kunne fastslaaes, at der findes personer, som sidder inde med en hemmelig kraft af den art, at de ved sit blik kan øve indflydelse paa de mennesker, som de kommer i berørelse med. Ja, vi kan vel endog gaa saa vidt, at vi tør paastaa, at der neppe er én af os, som ikke i visse stunder enten har ligget under for magten i en anden persons blik eller selv udøvet en saadan magt over andre; det er en art suggestion ad synets vei. Men indrømmer vi først dette, saa er der ikke noget langt skridt til antagelse af en særegen, synskraften iboende, hemmelig kraft.

Suggestion i vaagen tilstand er jo nu forlængst en videnskabelig kjendsgjerning. En dag sad saaledes Charcot i sit arbeidsværelse og forestillede sig i tanken, at en af hans patienter, en hysterisk kvinde, der netop i selvsamme øieblik befandt sig i sit hjem en kilometer borte, var i begreb med at sovne ind, men at hun alligevel reiste sig og gik hen for at aabne et skab — og se: det viste sig virkelig senere, at hun havde gjort, hvad han havde tænkt og inderst inde *villet*.

Ved den indflydelse, som alene tanken udøver, kan altsaa et menneske opkaste sig til herre over et andet menneskes handlinger.

Vistnok kan ikke „onde øine" sidestilles hermed, men det kan alligevel tjene som pegepind.

Forskjellen mellem de to tilfælde bestaar deri, at suggestion i vaagen tilstand er betinget af en bevidst og villende tanke, medens den „ondøiede" kan handle fuldstændig ubevidst.

Det er denne den „ondøiedes" mangel paa vilje til det onde, der overrasker vor tanke og hindrer den fra at søge forklaringen i hypnotisme. Men engang vil forklaringen findes — naar en ny Hartmann skjænker menneskeheden en forbedret og forøget udgave af „Det ubevidstes filosofi".

el.

H. Tambs Lyche
og
Ny-Idealismen.

Tambs Lyches virksomhed i de sidste fem aar af hans liv bestod i at udbrede oplysning. Især oplysning om *nutidens* liv. Hvadenten han ivrede for oprettelsen af offentlige folkebiblioteker, eller han med usædvanlig arbeidskraft oversatte og forkortede engelske, amerikanske, franske og tyske tidsskriftartikler, altid var det ham en lidenskabelig trang at leve med i det 19de aarhundredes kulturliv og at dele denne glæde med andre. Saadanne tidsskrifter som Mr. Stead's „*Review of Reviews*" eller vort „*Kringsjaa*" er født af en usædvanlig lidenskab for at leve med i nutidens verdensliv. Et eller to landes presse og literatur er ikke nok. Alene et rundskue, en „*Kringsjaa*" over alle de vigtigste kulturlandes tankeliv kan mætte den slags hunger. Disse tidsskrifter, der søger at sluge og kondensere alle andre tidsskrifter, er paa en vis maade „over evne". Der er noget uhyrligt ved Mr. Stead's „*Review of Reviews*", det første og banebrydende tidsskrift af denne art. Det synes at gabe over saa altfor meget. Og læseren formaar ikke at fordøie mere end en liden brøkdel. Det uhyre tankestof faar ikke plads, uden i altfor korte uddrag. En uendelighed af smuler og brudstykker. Man faar en pinlig fornemmelse af, at verden er altfor stor. Der er et misforhold mellem verdenslivet, selv paa vor egen lille klode, og det enkelte menneskes aandelige rumfang. Vore øine er ikke indrettet paa at se mere end i én retning ad gangen. Et rundskue gjør os let svimle, enten vi selv dreier os rundt for at se, eller panoramaet dreier sig omkring os.

Det norske „*Kringsjaa*" var jo allerede fra først af langt mere menneskelig indrettet end det engelske. Det havde langt færre og mere sammenhængende uddrag. Det var mere beregnet paa almindelige dødelige, for hvem døgnet desværre ikke har mere end 24 timer. Men ogsaa det norske „*Kringsjaa*" var dristig anlagt og beregnet paa læsere med en verdensvid hunger efter oplysning. Eller anlagt paa at *vække* en saadan hunger.

Sagen er, at „*Kringsjaa*" ligesom „*The Review of Reviews*" har været et udtryk for redaktørens personlige livstrang, og Tambs Lyche hørte til væsentlig samme eiendommelige type som mr. Stead. Det er vanskeligt at forstaa, hvordan mr. Stead kan orke at have saa mange jern i ilden paa én gang; hvordan han kan bevare en saa uhyrlig appetit usvækket. Altid fuld af nye planer og nye interesser, ved siden af de gamle. Dampen

altid oppe, som det synes. Lig de maskiner, som gaar aaret rundt, nat og dag. Mr. Stead har i mange aar staaet for mig som et interesant psykologisk problem. Og det, vi ved om Tambs Lyche, indeholder kanske forklaringen af gaaden.

Begge disse mænd har havt et usædvanlig lyst og forhaabningsfuldt syn paa verden. Dette, i forbindelse med en stor medfødt energi og trang tll samfølelse, er efter mit skjøn den væsentlige del af hemmeligheden. De har været umættelige efter at leve sammen med hele nutidens liv. Thi nutidens liv stod for dem som nær beslægtet med deres inderste haab og higen. Tidens vældige strøm gik væsentlig i den rigtige retning. Man faar ikke let for meget af det, som er godt. Man bliver ikke snart træt af det, som opmuntrer og stimulerer. Hos Mr. Stead kunde man ofte se, at han næsten berusede sig i rundskuet over den engelsk-talende verdens umaadelige udstrækning og vækst. Han tog gjerne de øvrige nationer med i rundskuet. Thi han var overbevist om, at anglo-sakserne vilde overfløie alle andre og som en surdeig gjennemsyre alt menneskeliv paa kloden. Det var, tror jeg, den berusende drøm om de engelsk-talende folks verdensherredømme, som gav mr. Stead driften til at grundlægge sit altopslugende tidsskrift. Han yndede at udregne, hvor mange hundrede millioner der vilde tale engelsk om femti og hundrede aar. De engelsktalende folk har jo havt en eventyrlig udbredelse i det forløbne aarhundrede. De har besat de vigtigste punkter paa klodens kugleformige schakbræt. De hersker over umaadelige vidder af „ny jord“. Og ved alle de store have aabner der sig havne for deres skibe. De synes at raade over fremtidens store muligheder, paa land og hav. De har gaaet foran alle andre i at tæmme naturkræfterne. De har ogsaa for en stor del vist vei til samordning af menneskelige kræfter.

Om blot de engelsktalende folk vilde slutte sig sammen! Denne tanke er Mr. Stead's centrale livshaab, hvis jeg har forstaaet ham ret. Det er denne drøm, som har farvet verden lys for hans blik. Denne drøm gjør, at han betragter kloden som sin. Han føler sig hjemme i dens umaadelighed. Dens forvirrende mylder er en brusende strøm, som bærer mod et kjært maal. Duren af menneskehedens millioner begynder at klinge som en sang om fremtiden. En stor tid nærmer sig, og anglosakserne er dens udvalgte folk.

Jeg tager neppe feil, naar jeg formoder, at Tambs Tyche, skjønt normand, paa en vis maade kom ind under trylleriet af den anglosaksiske races fremtidshaab. Herhjemme har vi i den senere tid, for en stor del ved paavirkning fra Danmark, især været fængslet af den *franske* kulturs trylleri. Den franske kultur er endnu i flere henseender den mest bedaarende. Men vi maa ikke glemme, at franskmændene i den senere

tid, stik modsat amerikanerne, har lidt under uhyggelige drømme. Som en mare har siden nederlaget i 1870 den tanke tynget paa den mest tænkende del af den franske nation, at franskmændene er et folk i tilbagegang. Et folk, hvis antal formindskes (naar man ser bort fra tilførselen af fremmed blod, fra nabostaterne). Et folk med ebbende livskraft, dømt af ubønhørlige naturlove til at synke ned til en nation af anden rang. Tyskerne paa den ene side og endnu mere de engelsktalende folk paa den anden side synes at vokse som en truende flom. Et slags haab er der vistnok i troen paa den slaviske races urkraft og voksende tidbølge. Rusland er det eneste lyspunkt. Rusland alene vil kunne danne modvegt mod de germaniske folks vældige udbredelse og tilvekst.

Men det er dog bare et laant haab, saa at sige. Ruslands store fremtid vil jo dog ikke være det samme som en stor fremtid for Frankrige. Rusland kan sætte grænser for germanernes oversvømmelse af kloden. Men kan Rusland forebygge, at den franske nation synker ned i anden række, med hensyn til folketal?

Intet er mere betegnende for franskmændenes mistro til sig selv end alliancen med Rusland. Det er første gang i løbet af mange aarhundreder, tror jeg, at den stolte franske nation har søgt sit støttepunkt udenfor sig selv. Var det ikke saa, romerne gjorde, da deres folketal begyndte at synke?

Intet, tror jeg, giver en bedre oversigt over nutidens storpolitik end den diametrale modsætning mellem franskmændene og den engelsktalende race, med hensyn til fremtidshaab. De nulevende franskmænd har ikke paa langt nær saa sterk uvilje overfor tyskerne, som overfor englænderne. Det er jo især i forhold til de engelsktalende folk, at den franske nation holder paa at formindskes. Det er en utaalelig tanke, at Frankrige nogensinde skulde ophøre at være stormagt.

Man skulde tro, at franskmændene var velvillig stemt mod de Forenede Stater, søster-republiken, fra hvem den franske frihedsgudinde laante ild til sin fakkel. Men det viste sig straks ved udbruddet af den nuværende krig, at franskmændene uden betænkning sympatiserer med Spanien, med Kubas undertrykkere. Sagen er, at Spanien jo allerede længe har været en synkende stormagt, et erobringsrige i tilbagegang, — den samme skjæbne som Frankrige frygter. Hvis Spanien taber, vil Kuba, „Antillernes perle-østers“, sluges af den graadige anglosaksiske race, som allerede har mere end nok før.

Det forekom mig nødvendigt at pege paa denne diametrale modsætning mellem Frankriges og den engelsktalende verdens fremtidsudsigter for at forklare Tambs Lyche og hans livsretning. Tambs Lyche var under sit ophold i Amerika kommet ind i lysskjæret af den anglo-saksiske fremtidshaab. Dette hører ialfald med til forklaring af hans „ny-idealisme“.

Han levede sig ind i de engelsktalende folks livsdrøm. Han indaandede deres tro paa livet i fulde drag. Den slog ham imøde fra de store digteres og seeres verker i England og Amerika. De anglo-saksiske folk troede paa verdens fremtid, fordi de troede paa sin egen fremtid. Det var en livsbetingelse for dem at se nogenlunde lyst paa verdensordningen. Hvis hele verden er slet indrettet, eller hvis den ikke har nogensomhelst fornuftig indretning, vilde der falde en mørk skygge over anglosaksernes fremtidsdrøm. Men for nationer, som vokser og har fremgang, og foran hvis livstag nye muligheder aabner sig, saa langt som øiet rækker, — for slige nationer er det en naturlig sag at se lyst paa verden i det hele taget. Fra os selv udgaar, ialfald meget ofte, det lys eller den skygge, som er udbredt over den omgivende verden.

Da Frankrige led nederlag i den for hele Europa saa sørgelige tysk-franske krig, og da nogle af de mest tænkende franskmænd troede at se klart, at der ikke var noget rimeligt haab om at gjenreise Frankriges gamle magtstilling (siden folkemængden ikke steg saaledes som i de øvrige lande), begyndte Renan at tvile paa, om ikke hele verden nærmest var at ligne med en østers; et idiotisk dyr eller uhyre. Og Maupassant lod senere en af sine aandfulde personer udskjælde verden og dens guddom for at være som en slags kolossal fisk, uhyre frugtbar og flink til at frembringe levende væsener, men uden spor af faderlig eller moderlig omsorg for alle disse væsener.

Er det ikke paa lignende maade, at primitive folkeslag pleier at banke sine gudebilleder, naar krigslykken gaar disse guders dyrkere imod?

Det forekommer mig, at intet er mere betegnende for, hvor nærsynt den literære kritik ofte kan være, end den maade, hvorpaa de nordiske lande lod sig imponere af den franske literaturs mistro til livet og verden i det hele, særlig efter krigen i 1870. Det triste syn paa livet syntes at være saa *dybt*. De, som er tungsindige eller endog bitre, er jo mennesker, som har oplevet noget. Ganske vist. Lidelsen og smerten kan uddybe. Men den kan ogsaa svække livskraften og selvopholdelsens instinkt.

At *danske* forfattere let lod sig rive med af sortsynet, er forklarligt. Danmark havde sterk forkjærlighed for Frankrige og alt fransk. Og Danmark havde jo selv lidt nederlag, ligesom Frankrige. Fra de lyse grundtvigske drømme om nordens store fremtid var en stor del af Danmarks ungdom vaagnet op i dyb skuffelse. Den franske „désillusionnisme“ eller tab af livsdrømmen syntes at passe ogsaa for Danmark. Men end Norge? Norge fulgte for en stor del med strømmen. En stor del af det unge Norge fik jo sine ideer over Kjøbenhavn. Kjøbenhavn blev en literær hansestad, som forsynede hele norden med europæisk aandsliv.

Da Tambs Lyche kom hjem fra Amerika, var det snarere den

franske end den anglosaksiske livs-stemning, som fyldte den aandelige luft i Norge. Jeg ved ikke, om han var sig dette bevidst. Men i hvert fald tror jeg, han var ledet af et rigtigt instinkt, naar han uvilkaarlig og af al sin magt søgte at vende det norske folks øine og sind mod England og Amerika. Heri bestod, saa vidt jeg skjønner, Tambs Lyches livsgjerning. Og heri havde han, tror jeg, væsentlig ret. *Retning mod vest*, mod den engelsktalende verden! Mod de folk, som tror paa sin egen fremtid, og derfor paa verdens fremtid.

Vi har naturligvis uhyre meget at lære af Frankrige. Og mange af os vil føle trylleriet ved den franske kultur sterkere end ved nogen anden. Men vi behøver jo ikke derfor at efterligne den franske kulturs svagheder. Vi kan holde af et menneske, som har gjennemgaaet en stor sorg, og vi kan føle, at der er noget naturligt og derfor ofte en viss ynde over hans tungsind; eller noget pikant ved hans bitterhed. Men vi behøver ikke derfor at efterligne dette tungsind eller denne bitterhed. Det er ikke sagt, at de vilde være naturlige for *os*, eller at de vilde forlene *os* med nogen ynde. Jeg vover at mene, at det norske sortsyn har været særlig blottet for ynde.

Et mørkt livssyn kan være dybt begrundet i sørgelige oplevelser, ganske vist. Og det franske tungsind er forsaavidt dybt og ægte, som det er begrundet i, at dette stolte og ærgjerrige folk ser hele sin nationale fremtid truet, ved statistikens mørke spaadomme. Skal Frankrige virkelig resignere og finde sig i at blive en nation af anden rang? Det vil ialfald tage lang tid, før det kan vænne sig til det uundgaaelige. Og mange forbandelser over skjæbnen og verdensordningen og naturens brutalitet vil først stige som sort røg op imod himmelens blaa.

Men der er dog ogsaa i Frankrige noget, som er dybere end sortsyn og kynisk bitterhed. Det er livsdygtige mænd og kvinders uforfærdede krav paa at leve. Livsviljen, selvopholdelsens instinkt har dybere rod i vor natur end alle andre følelser og drifter. De dybeste naturer i Frankrige er kanske at finde blandt dem, som ser statistikens fakta i ansigtet og alligevel ikke vil give tabt. Endnu kan nationens dom afvendes. Det er feigt at kapitulere paa forhaand og skyde skylden over paa naturen eller Gud eller mangel paa Gud. Det franske folk har for en stor del kjæmpet tappert imod skjæbnen, selv om denne kamp har faaet mindre høilydt udtryk i skjønliteraturen end de skuffedes mismod. Og endnu dybere end den halsstarrige beslutning, at Frankrige *skal* vedblive at være en stormagt — ialfald ved Ruslands hjælp — endnu dybere ligger vel evnen og viljen til at finde sig i, at anglo-sakserne, slaverne og tyskerne langt overfløier franskmændene i antal, men *alligevel* fastholder haabet om, at Frankrige kan være et første rangs kulturfolk. Naar Frankrige bliver en magt

af anden rang i folketal og krigsmagt, just da vil der blive større ære at vinde end nogensinde før, hvis dette folk alligevel kan spille en ledende rolle i fredens idrætter. Skjæbnen er kanske ikke saa grusom endda, naar den aabner en ny og steilere vei for fransk ærgjerrighed.

Hvis *denne* art af ærgjerrighed seirer i Frankrige, da og først da vil der være tid for Norge og andre folkefattige nationer til at vende sig med aabne arme og aabent sind mod Frankrige. Men ikke saalænge den nationale forfængelighed staar iveien for en høiere ærgjerrighed. Ikke saalænge Frankrige ser med gul og graa skinsyge paa enhver udvidelse af den engelsktalende verden.

Vi maa nemlig ikke glemme, hvad den anglo-saksiske races udbredelse vil sige for *os*, for de nordiske lande og særlig for Norge. De engelsktalende folks mulige verdens-hegemoni indeholder for os et haab om frihed og fred paa jorden. De engelsktalende folk er allerede delt i saavidt mange selvstyrende nationer, at de neppe kan tænkes at ville finde sig i nogen anden enhed end et frit forbund af retslig ligestillede folk. Ingen tvangsunion, og ingen paanødet „romersk fred" som den, det russiske rige drømmer om at skjænke verden. Fred alene er ikke noget at ønske, men fred og frihed.

Hertil kommer endnu et andet hensyn. Vi er saa nær beslegtede med briterne, og særlig Norge er knyttet til de engelsktalende folk med saa gamle historiske baand, at den storartede livsudfoldelse af den anglosaksiske race i de sidste hundrede eller 2—300 aar er som en stigende flom i en sluse, der ogsaa løfter os og vor skjæbne til et høiere plan. Vi er Englands naboer, vi har let for at lære dets sprog. Vore skibe, som bærer vort arbeides produkter, følger hurtig i den engelske handels spor. Den eventyrlige livsudvidelse, som er bleven de engelsktalende folk til del, er som en lykke, der er hændt en familie af vor egen slegt; en familie, som kjender os og har interesse for os.

Lad os bare for et øieblik tænke os, at de engelsktalende folks kolossale udbredelse ikke hørte med til virkeligheden og til fremtidens perspektiv. Lad os tænke os to tilfælder. Enten at Rusland havde sikker udsigt til inden femti eller senest hundrede aar at overfløie alle andre folk af den hvide race i folketal og materiel magt. Den slaviske race vilde muligens med tiden gjøre ligesaa meget for menneskehedens velfærd som den anglosaksiske. Men det vilde ikke være det samme for *os*. Verdenshegemoniet vilde tilhøre en fjernt beslegtet race, og det russiske verdenssprog vilde staa os uendelig meget fjernere end det engelske.

Eller lad os tænke os, at den store modvægt mod slavernes folkevekst ikke var hos de engelsktalende folk, men f. eks. hos franskmændene. Sæt at Frankrige havde seiret over England i den store koloniale kappestrid,

som begyndte paa Ludvig den fjortendes tid, og som strakte sig gjennem et aarhundrede. Franskmændene havde plantet kolonier i Kanada, i Missis-sippidalen (Louisiana) og i Indien. Sæt at udfaldet af denne væddekamp havde været, at fransk sprog og fransk kultur havde hersket over næsten hele Nordamerika, over Australien, Indien og Sydafrika. Det vilde muligens have været ligesaa godt for menneskeheden i det hele. Men det vilde ikke have været det samme for *os*. Det franske racepræg og det franske sprog staar os fjernere end det engelske. De romanske folk, som taler franskens søstersprog, spanierne og italienerne, en del af belgierne og schweizerne vilde da ligesom have boet verdenskulturen og verdenssproget nærmere end vi.

Af to vægtige og afgjørende grunde tror jeg, vi især maa vende vor interesse og vor sympati mod England og den engelsktalende verden. Dels fordi de har det verdenssprog og den verdenskultur, hvori vi lettest føler os hjemme og mellem frænder. Men kanske endnu mere fordi disse folk for tiden har et mere usvækket livsmod end de fleste andre nationer. De er mindre skuffede og livstrætte. Livsopholdelsens instinkt er rankere, livs-viljen mere ærgjerrig og sangvinsk.

Jeg har her forsøgt at „blotte grundforholdene“, for at laane et af Bjørnsons yndlingsudtryk. Tyngdepunktet i Tambs Lyches mission og virksomhed iblandt os laa, mener jeg, i hans forsøg paa at vende vor hovedopmerksomhed mod den engelsktalende verden. Han kom hjem med en dybt oplevet overbevisning om, at det i England og Amerika forholdsvis hyppige forhaabningsfulde syn paa verden var udtryk for en livskraftig og fremadskridende races dybe livsinstinkt. Han yndede at anføre det ord af Carlyle: „Mennesket er dog bygget paa haab“. Under ellers lige vilkaar vil et folk, som haaber det bedste eller ialfald det *bedre* af fremtiden, seire i livskampens kappestrid over de mismodige og dem, som klager over til-værelsen. Idealerne og de tillidsfulde drømme om en fortsættelse af livet efter døden og en eller anden kjærlighedens magt, om ikke just almagt, hinsides vor direkte erfarings grænser, — disse drømme og idealer hører med til den menneskelige virkelighed. De hører med til selvopholdelsens instinkt. I lys af den empiriske videnskab er disse drømme dristige og romantiske. Men et ungdommeligt folk, en nation som *vokser*, er efter sin natur romantisk og eventyrlig dristig i sit livshaab.

Det er ikke saa, at studiet af virkeligheden og det faktiske gjør de idealistiske drømme til livsløgn og illusioner. Den opfatning beror paa et ufuldstændigt studium af livets vilkaar. Tro og haab hører med til det virkelige livs grundvilkaar. De er betingelser for livets sundhed og vækst. Den strenge virkelighed slaar de haabløse slegter med sygdom og svækkelse, og med hurtig eller langsom uddøen.

Ved *„ny-idealisme“* forstod Tambs Lyche netop en idealisme, som

var fremgaaet af en uddybet realisme, og som havde gjennemgaaet den positivistiske og naturalistiske troes krise og seierrig bestaaet prøven. En romantisk idealisme, som ikke var bange for erfarings-videnskabens kritik eller for at se virkeligheden i ansigtet. Men virkeligheden er ikke blot de *fuldbragte* kjendsgjerninger, ikke blot det, som *er* skeet. Til virkeligheden hører ogsaa selve de virkende kræfter i vort indre. Vor egen livsvilje, vort selvopholdelsesinstinkt er en væsentlig del af den menneskelige virkelighed.

Jeg tror, man vil finde det ganske naturligt, at Tambs Lyche lagde saa megen vægt paa, at Englands og Amerikas digtere og tænkere i dette aarhundrede for en væsentlig del har været idealister og har forkyndt en haabets livsanskuelse. Dette aarhundrede har netop for de engelsktalende folk været et tidsrum af kolossal livsudfoldelse og ungdommelig kraft. Aldrig har et folks livsvilje og trang til at udfolde sine kræfter været større. Aldrig har digterne og seerne havt et sterkere livsinstinkt at tolke og udtrykke. Deres røst synes at tale ud af hele racens inderste livstrang. Deres ord har en klang, som om de var hele slægtens og ikke blot de enkeltes stemme.

Det kan synes at være en modsigelse, naar Tambs Lyche i sit foredrag i studentersamfundet om ny-idealismen hævdede, at denne bevægelse allerede er halvhundrede aar gammel i Amerika. Hvorfor da kalde den *ny*-idealisme? Men Tambs Lyche mente, at allerede for 50 aar siden havde idealismen i Amerika et mere realistisk præg end i de fleste andre lande. Amerika og England gik jo i spidsen ikke blot i anvendelsen af naturvidenskaben paa det praktiske livs omraade, men i det hele i den kunst, at bygge livsførelsen paa erfaringens grund og regne med kjendsgjerninger. Den engelske romantik var i det hele mere virkelighedskjær end den tyske og franske. Den engelske og amerikanske idealisme blomstrede netop samtidig med de store opfindelser og grundlæggelsen af maskinernes tidsalder. Allerede fra først af maatte romantiken i disse lande kjæmpe med den nøgterne empirisme og med „kjendsgjerningernes logik". Derfor kan Tambs Lyche have nogen ret til at tale om, at ny-idealismen er af ældre datum i disse lande end paa det europæiske fastland.

Det synes klart, at den idealisme, som nutiden har brug for, maa være en forening af romantik og realisme, — en *haardfør* idealisme, som taaler at se alle sider af virkeligheden i ansigtet.

Livets virkelighed, saaledes som vi kjender den af erfaring, er jo fuld af brutale og nedslaaende kjendsgjerninger. Efterat vi har gjennemgaaet realismens tidsalder, kræves der et spænstigere livsmod for at kunne tro og haabe paa nogen harmonisk opløsning paa menneskehedens tragedie. Men netop den dybe oplevelse af det tragiske ved menneskelivets drama fremkalder ogsaa, ialfald hos mange, en fornyet trang til at elske og haabe.

De, som ikke gaar mismodige eller bitre bort fra synet af livets brutalitet, føler tvertimod en forstærket evne til at gjøre oprør mod denne brutalitet. Livet *skal* blive anderledes. Just af de sørgelige erfaringer uddrager vi ny kamplyst, nyt mod. Efter slige nederlag kan vi netop *ikke* opgive kampen. Vi maa kræve revanche. Vor livsvilje, vore drømme og idealer er en del af naturens virkende kræfter. Om de ubevidste kræfters overmagt synes overvældende, kan vi alligevel ikke resignere eller give tabt. Kjærligheden kan aldrig give tabt. Den føler sig som en verdensmagt, født til at herske. Kjærligheden er det, som af sig selv føder haab. Saa har det været for aartusener siden, og saa er det nu. Den samme sjælelige proces, som frembragte tro og haab for 1900 aar, eller for 5—6000 aar siden, i Jødeland eller i det gamle Ægypten, er endnu i fuld virksomhed. Kjærligheden er endnu verdens foryngende kraft. Den kan ikke erkjende nogen anden naturkraft for overlegen; den kan ikke bøie sig for nogen overmagt. Den er stærkere end døden.

De største af den store romantiske tids digtere har forkyndt troen paa kjærligheden som en verdensmagt. Ikke blot digterne i det engelske sprog som Wordsworth og Shelley, eller Tennyson og Browning. Men aarhundredets største digtere i alle lande, Goethe og Schiller, Lamartine og Victor Hugo, Henrik Wergeland hos os, og ialfald til en vis grad Bjørnson i sine salmer og i universitetskantaten om „Lyset“.

Saavidt jeg skjønner, var det dette livssyn eller et hermed nær beslægtet, som laa til grund for Tambs Lyches virksomhed iblandt os. Det var hans lyse tro paa menneskehedens og paa verdens fremtid, som gjorde, at han følte sig hjemme i nutidens verdensliv og aldrig blev træt af at henlede opmærksomheden paa alle nye rørelser i tiden. Han, ligesom Mr. Stead, saa med godt haab paa nutidens arbeide og udvikling. Han troede at se tydelige tegn til, at en ny og haardfør idealisme er ifærd med at bryde frem i alle lande. Han, ligesom udgiveren af „*The Review of Reviews*“, hentede især godt haab fra troen paa de engelsktalende folks sunde og stærke livsinstinkt. Fra England og Amerika var det, som om der faldt et lysskjær over alle lande.

Tambs Lyche vil staa som en af dem, der har arbeidet for at holde vedlige den gamle nationale Englands-rute, som ikke gaar over Kjøbenhavn. Det være sagt med ærbødighed for alt, hvad den danske digtning og især den danske videnskab har skjænket eller laant os. Det literære og kulturelle forbund med Danmark maa vi sætte stor pris paa; men ikke glemme, at det kan have sine farer. Vi maa holde vedlige vore direkte forbindelser med de store kulturlande, og ikke mindst med den engelsktalende verden. Alene paa den maade bliver sprog- og kulturforbundet med Danmark et forbund mellem ligestillede og selvstændige, *selvtænkende* nationer.

Jeg har ikke anseet det for en del af min opgave at gaa ind paa de enkelte træk i Tambs Lyches livsanskuelse. „*Kringsjaa*“*s* læsere vil uden tvil foretrække at læse, hvad han selv har skrevet. Jeg vil blandt andet henvise til det veltalende foredrag, som i høsten 1895 vakte stormende bifald og etpar heftige byger af modsigelse i studentersamfundet, og som kort efter blev trykt under titelen: *Ny-Idealismen.* En kort oversigt over nye strømninger og tendenser i vor tid. — Af H. Tambs Lyche. Kristiania. Olaf Norlis forlag, 1896.“ Dette foredrag er paa en vis maade vor altfor tidlig bortgangne ven og medkjæmpers aandelige testamente.

Paris, mai 1898.

Chr. Collin.

Filippinerne og deres opdagelse.

Filippinerne, som nu ogsaa synes at skulle gaa over fra Spaniens i de Forenede Staters besiddelse, er næst efter Kuba, ja kanske endog fremfor denne ø, Spaniens vigtigste koloni. Filippinerne udgjør den nordligste del af det store asiatiske arkipelag; de danner igrunden en direkte fortsættelse af Sundaøerne og Molukkerne og ligger mellem 5^0 og 20^0 n. br. og mellem 137^0 og 144^0 ø. l. Filippinerne skilles ved Balintangstrædet fra de nordenfor liggende Bataner- og Baschi-øer. Mod øst grænser de til det store Ocean, mod syd til Celebessjøen og Suluøerne, der skilles fra Mindanao ved Basilanstrædet, og mod vest til Mindorosjøen og det kinesiske hav. Filippinerne er en hel øgruppe og bestaar af 10 større og en hel del mindre øer, der tilsammen har et fladeindhold omtrent saa stort som Norge. De største øer er Luzon eller Manilla, som indbefatter næsten halvdelen af det samlede fladeindhold, Mindoro, Marbate, Samar, Panay, Negros, Cebu, Boljol, Leyte og Mindanao, som er den næst største ø og omtrent halvparten saa stor som Luzon.

Befolkningen anslaaes nu til over 6 millioner mennesker. Af disse er dog en meget liden brøkdel europæere, europæiske kreoler eller blandinger af europæere og indfødte. Det overveiende flertal af befolkningen bestaar af malayer. Malayer kaldtes, som bekjendt den folkestamme, som bebor Sundaøerne og det sydligste af Bagindien, halvøen Malakka. Til den samme store folkegruppe, omend kun fjernere beslægtede, hører ogsaa polynesierne, eller indbyggerne paa øerne i det store Ocean, Hawaii, Tahiti, Samoa osv., ligesaa hovaerne paa Madagaskar. (Se artikelen *Malayerne* i „*Kringsjaa*“ 15. april iaar.)

Malayernes hudfarve er i almindelighed lysebrun. Dog gives der mange farveschatteringer; saaledes maa atchineserne og battaerne paa Sumatra kaldes mørke i modsætning til javaneserne og dajakerne paa Borneo; især er javaneserne ofte ganske hvedegule af farve. Paa Java, Bali og Filippinerne forekommer det ofte at en indfødt, som bærer kinesisk dragt, neppe er at skjelne fra en virkelig kineser. Igorroterne paa Filippinerne er i almindelighed kastanjebrune. Dog behøver man ikke deraf, som mange har gjort, at slutte tilbage til raceforskjel og indblanding af negerblod. Malayerne har ligesom sine polynesiske slægtninge stivt og stridt haar, der bestemt adskiller sig fra negrenes og papuaernes krusede uldhaar. Deres høide er middelstor, og de staar i denne henseende tilbage for polynesierne. Gjennemsnitshøiden for tagalerne paa Filippinerne er 1.562 og for igorroterne paa Filippinerne 1.556 m. De høieste er javaneserne, som har en gjennemsnitlig høide af 1.657 m.

Malayernes hovedform er i fremtrædende grad kort; de er *korthoveder* eller *brachykephaler*, ja ofte endog, hvad man betegner for *hypsibrachykephale*. Dog har man ogsaa fundet udprægede *langhoveder* eller *dolichokephaler* blandt igorroterne. Malayerne udmærker sig ellers ved sin slanke vækst, og især hos unge kan figuren ofte være uklanderlig. Læberne er brede og næsen oftest flad. Dog faar malayeren aldrig negerens hæslige ydre. Men paa den anden side kan de ikke maale sig med sine slægtninge polynesierne, hvis unge kvinder ofte, især paa Tahiti og Samoa, skal kunne blive virkelig smukke efter europæiske begreber.

Malayerne har været meget paavirkede af fremmede kulturer. I vest har især indisk indflydelse gjort sig gjældende. Buddhismen og den dermed følgende forindiske kultur var fordum den herskende religion paa Java. Østjava var dengang i endnu høiere grad end nu kulturcentret i disse egne, hvorfra der udstraalede dybtgaaende kulturpaavirkninger til alle sider. Senere kom araberne og muhamedanismen og fortrængte buddhismen. Nu er beboerne paa Sundaøerne (forsaavidt de ikke er hedninger) væsentlig muhamedanere. Indbyggerne af Filippinerne er derimod kristne.

I det østlige og især paa Filippinerne, Formosa og de tilgrænsende øer er det derimod kinesisk indflydelse, som mest har gjort sig gjældende. Længe før spanierne kom til Filippinerne, havde kineserne pleiet at besøge disse øer, hvor de baade drev handel og ofte foretog menneskerov. Paa Filippinerne er der en meget talrig blandingsrace mellem kinesere og de indfødte tagaler; de er en meget dygtig race, som er mestitserne af europæisk blod fuldstændig overlegne.

Malayernes karakter er meget forskjellig. Har de været under indflydelse af en høiere kultur, er bebyggelsen tættere osv., saa bliver ogsaa malayeren mild og fredelig, rolig og artig af karakter, underdanig mod

sine foresatte og kun sjelden hengiven til forbrydelser. Dog er der hos alle malayer en stor dosis mistro og mangel paa aabenhed. Deraf kommer ogsaa deres taushed, den ro, som hersker selv i store forsamlinger, og deres formelle optræden. Selv ved sine lege og danse bevarer de sit alvor og sit tungsindige ansigtsudtryk.

Atter en anden udformning af den samme karaktergrundtype er den vilde malayer, hvis higen blot er rettet mod jagt paa menneskehoveder, krig og blodsudgydelse. Der gaar et krigersk drag gjennem de fleste malayerstammer; de er tilbøielige til sjørøveri, er vanskelige at undertvinge og gjør stadig opstand og er samtidig udmærkede soldater. Skjult vildhed bryder ofte frem hos dem. Saaledes har spanske missionærer i 300 aar virket blandt igoroterne. Men i dette aarhundrede blev missionen pludselig overfaldt og blodig ødelagt. Mærkeligt og uhyggeligt er ogsaa det vilde vanvid hos amoklobrere, der ganske svarer til de gamle nordboeres berserkergang. Hos mange malayerstammer, især i det indre af Borneo, hersker ogsaa menneskeæderi. I det hele er der noget vildt og grusomt ved den malayiske race.

Hvad malayernes arbeidskraft og arbeidslyst angaar, saa har man hyppig bedømt den ugunstig. Sikkert er det, at malayerne hverken besidder den kaukasiske eller den mongolske races energi og udholdenhed. De tænker sjelden videre end til den dag i dag. Dog maa man ikke glemme, at malayerne paa flere steder, især bugierne, driver en betydelig og vidtstrakt handel. Det synes ogsaa, som om malayerne under forstandigt overopsyn kan vise sig dygtige og brugbare. Malayernes aandelige færdigheder bestaar især i en betydelig evne til at tilegne sig fremmede kulturelementer. De er dygtige i flere industrigrene, især i at behandle metaller. Men fremforalt er de gode efterlignere. Oplærte i den kinesiske skole har de saaledes drevet det vidt som falskmyntere. Denne færdighed viser sig ikke mindre i den lethed, hvormed de antager religioner, som gjør propaganda. Videst i kultur af alle malayiske stammer har hovaerne paa Madagaskar drevet det, og det synes overhovedet, som om malayerne ikke er uimodtagelige for europæisk civilisation.

Foruden den malayiske befolkning findes der ogsaa sorte af samme stamme som papuaerne paa Ny-Guinea. Disse folk ligner i sit ydre negrene, er sorte, har flad næse, tykke, opsvulmede læber og kruset, uldagtigt haar. De staar i kultur langt under malayerne. Desuden findes der spredt over hele det sydøstasiatiske arkipel fra Andamanøerne til Formosa en liden sort race, som man ialmindelighed antager for disse øers urbefolkning. De er smaa af vækst, meget mindre end papuaerne og næsten dvergagtige; de synes heller ikke at have papuaernes uldhaar. De staar paa et meget lavt kulturtrin og lever bare oppe i de vildeste og utilgjængeligste fjelddale

og ernærer sig kummerlig af jagt og fiskeri og markens vilde urter. Deres antal er lidet, og man træffer dem kun ganske spredt. De er derfor lidet kjendte og knapt undersøgte af forskningen. Til noget bestemt resultat angaaende denne mystiske dvergbefolkning er man derfor lige saa lidet kommet som angaaende dvergene i det indre af Afrika. Den sorte befolkning trænges mere og mere tilbage og udgjør nu knapt mere end 30—35,000.

Filippinerne er som alle de øvrige Sundaøer bjergfulde og for det meste vulkanske. Paa Luzon er der saaledes hele tre vulkaner. Bjergene er meget høie, indtil over 3000 meter. Umiddelbart op mod vulkanerne, som sjelden udslynger lava, men desto mere aske og sten, gaar der de frugtbareste og rigeste dale med rig kultur og tæt befolkning. Det er derfor naturligt, at man intetsteds kan opvise saa ødelæggende vulkanske udbrud som netop paa denne del af jorden. Paa Luzon er der ogsaa flere betydelige sletter og større sjøer, hvoraf den største ligger i nærheden af hovedstaden Manilla. Øerne har i det hele en meget uregelmæssig form, og kysterne er overordentligt sterkt indskaarne. Aaret deles i to aarstider, den tørre fra slutningen af oktober til begyndelsen af mai, og regntiden resten af aaret. Regnen er sterkest i juli. Den nordlige del af Luzon paa 14 ^{0} n. br. hjemsøges ofte af voldsomme uveir og orkaner, der foraarsager store ødelæggelser; jordskjælv er ligeledes paa grund af øernes vulkanske natur hyppige.

Naturen har paa Filippinerne en tropisk karakter. Paa et forholdsvis lidet rum indeslutter den en stor mangfoldighed af vegetationsformer. Den trærige urskog udmærker sig ved en stor rigdom paa palmer, hvoraf mange benyttes af mennesket. Her vokser den tykstammede, fjærbladede, ægte sagopalme *(Sagus Rumphii)*, en af de ædleste og nyttigste planter, der gives, og som alene leverer den ægte sago. For malayernes daglige liv er nipapalmen *(Nipa fruticans)* meget værdifuld. Dens blade er et næsten uerstatteligt byggemateriale; af europæerne benyttes det fremfor alt til at dække tagene. Ligesom mangroven vokser den kun i flodens dynd. Bambusen vokser næsten overalt og benyttes til de forskjelligste ting: til bygning af hytter, til bærestokker, til vandbeholdere, blæserør, musikinstrumenter osv. Pisangpalmen *(Areca Catechu)* leverer malayerens mest yndede nydelsesmiddel nemlig betelnødden. Arengapalmen *(Arenga saccharifera)* frembringer derimod brunt sukker. Af dens saft tillaver man ogsaa palmevin. Kokusnødtræet er ogsaa meget udbredt, især i lavlandene. Desuden udmærker øerne sig ved sin store rigdom paa prægtige orchideer.

Alle tropiske nytteplanter trives mere eller mindre. Sukker, ris, indigo, mais, bomuld osv. dyrkes paa øerne. Der leveres en fortrinlig tobak, og manillacigarer er, naar de er ægte, de mest anseede næst efter havanacigarer. Manillahampen *(Musa textilis)* har ogsaa stor betydning som udførselsartikel. Kaffe og kakao dyrkes ogsaa. Af andre varer, som udføres fra Filippinerne,

kan nævnes fuglereder, trepang, ibenholt, svovl, perler, perlemor og skildpaddeskaller.

Bøffelen bruges almindelig til markarbeide. Hestene er smaa og haardføre, men benyttes kun til ridebrug. Faar findes kun i ringe antal; gjeder er derimod almindelige. Svin holdes i stor mængde, og fjærkræ er overordentlig talrigt. Krokodillen er øernes eneste rovdyr. Derimod er der en mængde slanger og over hundrede fuglearter. Kysterne er meget fiskerige, og fiskeri er en hovednæringsvei for malayerne.

Øerne staar for størstedelen under Spaniens herredømme. Dog er flere øer ganske uafhængige, og det samme er tilfælde med stammerne i de indre næsten utilgjængelige fjelddale. Kristendommen er som i de øvrige spanske kolonier udbredt blandt de indfødte. Men overtro og uvidenhed hersker overalt, og prester og klostre eier en stor del af øernes jord og er i det hele næsten eneraadende der.

Koloniens hovedstad er Manilla, der ligger ved floden Passigs udløb i Manillabugten paa vestsiden af øen Luzon. Den regnes nu for at have omkring 200,000 indbyggere. Den bestaar af den egentlige stad, der er omgivet af mure og vaade grave og en hel del forstæder. Gaderne er lige, brede og brolagte med granit. Husene har ialmindelighed kun én etage. De vigtigste bygninger er de overordentlige talrige kirker og klostre, toldhuset, guvernørens og erkebiskopens paladser samt den store kongelige cigarfabrik. Manilla er sæde for generalkapteinen og de spanske regjeringsmyndigheder. Den har et universitet, et missionskollegium, et arsenal og et kanonstøberi. Byen driver en betydelig handel. Men dens egentlige havn er kun tilgjængelig for smaaskibe. Større skibe maa derfor lægge til i Cavite i sydvest for staden. Til Cavite var det ogsaa den amerikanske flaade først kom. Men befæstningerne der synes at have været slette og næsten ubrugelige.

Filippinerne opdagedes 1521 af Fernando Magelhaens, en af alle tiders største og dristigste sjøfarere. Allerede tidligere havde sjømænd som Amerigo Vespucci, efter hvem Amerika har faaet navn, Pinzon og Solis forsøgt ad sydvestlig bane at finde kryderiøerne eller Molukkerne. Men forsøget var mislykkedes. I dette forsøg laa nemlig det høieste nautiske problem i jordkuglens omseiling, og et saadant problem krævede sin tids største mand, en karakter, som forbandt sjømandsdygtighed med beslutsomhed og viljestyrke, og som forstod at faa sine befalinger udført. En saadan mand var portugiseren Fernando Magelhaens.

Han var af fornem byrd og maa være født omkr. 1480 i distriktet Villa real i provinsen Trasos Montes i Portugal. Han drog tidlig ud paa sjøtog og var bl. a. med paa flere af portugisernes ekspeditioner til Indien, hvorhen jo Vasco da Gama i 1498 havde opdaget sjøveien. Senere faldt

han imidlertid i unaade og blev nødt til at leve i uvirksomhed. I denne tid beskjæftigede han sig med geografi og navigationslære. Da faldt den tanke ham ind at naa til Molukkerne forbi Sydamerika. I hans hjemland var der ingen, som forstod den geniale mands mægtige tanker. Han blev tilsidesat og ringeagtet. Han søgte derfor spansk tjeneste og sluttede i 1518 overenskomst med den spanske regjering om sit nye tog. Den 20de september 1519 lettede ekspeditionen, som bestod af fem skibe, anker. Magelhaens styrede over Teneriffa til Capverderne og derfra over til Brasilien. Han seilede saa videre sydover forbi mundingen af La Plata floden. Flere gange havde de voldsomme uveir at udstaa. Mandskabet var misfornøiet; Magelhaens var jo ikke engang spanier af fødsel. — Tilsidst brød det endog ud i aabent mytteri. — Men Magelhaens reddede situationen ved sin ro og beslutsomhed. Anførerne for komplottet blev halshuggede, og toget kunde fortsættes videre. Dette skeede ved Cap Corrientes 38 ^{0} s. br. Derpaa seilede de videre langs kysten af Patagonien. De overdrevne skildringer af de indfødtes størrelse gjorde, at man i Europa længe troede, at landet var beboet af rene kjæmper. Hernede gik Magelhaens i vinterkvarter, hvor han opholdt sig i hele fem maaneder. Ved begyndelsen af høsten drog han videre (vinteren syd for Æquator er, som bekjendt, om sommeren) og 21de oktober 1520 naaede han indgangen til Magelhaenstrædet ved Amerikas sydspids paa 42 ^{0} s. br. Derpaa blev Amerika omseilet. Ekspeditionen seilede nu videre først mod nord og saa i nordvestlig retning over det Stille hav, som fik sit navn af Magelhaens. 13de februar overskred de Æquator. 6te marts opdagedes Ladronerne. Derpaa gik toget videre til Filippinerne. De landede ved den lille ø Suluanz, kom derfra videre til øen Limasagua, hvor høvdingen viste sig meget venlig mod sjøfarerne, ja endog lod sig døbe. Senere kom de imidlertid i strid med de indfødte, og Magelhaens faldt den 27de april 1521 i sit 41de leveaar. Han var en stor og genial sjømand, Columbus's jevnbyrdige.

Fra denne tid var Spanien Filippinernes herre. 1564 anlagdes den første spanske koloni paa Cebuz og 1571 grundedes Manilla. Her som overalt i sine kolonier har Spaniens herredømme været egoistisk. Spanierne har søgt at berige sig selv, men ikke havt nogen tanke for øernes udvikling og trivsel. Nu ser det ud, som om de skal høste lønnen for sit vanstyre. Bliver de Forenede Stater Filippinernes herre, kan vel øernes rige rigdomskilder komme til fuldt at udnyttes. *ab.*

Den amerikanske kvinde.

(Efter Alice M. Lawson i „*Revue des Revues*").

Læseren vil erindre de portræter af forskjellige landes kvinder, som „*Kringsjaa*" fra tid til anden har refereret fra „*Revue des Revues*". Vi meddeler idag fra det samme udmerkede franske tidsskrift en amerikansk forfatterindes karakteristik af sine landsmandsinder. Forfatterinden udtaler i sin indledning, at det mere er hendes hensigt at forebringe faktiske ting end at trække almindelige slutninger, men hun er dog forberedt paa, at hendes artikel vil vække nogen irritation paa enkelte hold i hendes hjemland; desto sterkere føler hun sig opfordret til alene at anføre saadanne kjendsgjerninger, som hun med de statistiske tabeller i haanden kan bevise.

I.

Gehaltprøven for kvinden, erklærer forfatterinden, er ægteskabet. Ægteskabet er kvindens hensigt og bestemmelse; det er paa engang maalet for hendes ønsker og hendes *raison d'être*. Hun forberedes derpaa fra barndommen, ikke alene gjennem opdragelsen, men gjennem instinktet, og fordi hendes ægteskabelige lykke uden undtagelse afhænger af hende selv mere end af den mand, hvormed hun er forenet, har vi ret til at slutte, at de kjendsgjerninger, som taler enten til gunst eller ugunst for hustruen og moderen, taler til gunst eller ugunst for kvinden overhovedet. I Amerika slaaes man øieblikkelig af en ting, af skilsmissernes overordentlige hyppighed. Tallet paa kvinder, der har været skilt engang, er legio; og skilsmisse for anden og tredie gang er hyppigere end i noget andet land. Og selv om det er tilfældet, at en hel del holder inde ved det første forsøg, saa skyldes det mindre deres dyd, deres lykke eller deres resignation end en række omstændigheder af en eller anden art, hvilke vi nedenfor skal omtale.

Enhver ved, hvilken absolut lovgivende selvraadighed de 49 stater nyder, som repræsenteres paa banneret af *the stars and stripes*, og som danner den store nordamerikanske konføderation. Skilsmisselovene kan derfor variere saavel i form og aand som i anvendelse fra den ene stat til den anden. Om Illinois og tolv andre stater, der har fulgt dens eksempel, blot anerkjender 8 bevæggrunde for skilsmisse, saa indrømmer til gjengjæld Kentucky, Florida, Kansas og Arkansas 9, og Ohio og Mississippi strækker sig i sin liberalitet ligetil 10. Oaklahama kjender blot seks bevæggrunde til en ægtepagts lovlige ophævelse, men kan man fremlægge en af disse, behøver man blot i tredive dage at have opholdt sig paa

statens grund for igjen at kunne forlade den med forskjellige tog. Nebraska, Texas, California, Idaho, Wyoming og Nevada har strengere principer. De skiller blot ægtepar, som i det mindste i seks maaneder à et aar har opholdt sig paa deres territorium. Carolina i syden endelig indtager en særstilling, den anerkjender under ingen omstændigheder skilsmisse, og denne rigorisme er udtryk for den almindelige tankegang i denne del af landet; der ansees og behandles fraskilte personer, der atter gifter sig, som sædelighedskrænkere. Idethele er altsaa forholdet det, at skilsmisse er lettere opnaaelig og derfor almindeligere i nordstaterne end i sydstaterne. Dette beror igjen paa den vidt forskjellige opdragelse, de unge piger faar i norden og syden. I nordstaterne opdrages pigerne paa guttemanér. De dyrker sport og golde videnskaber som matematik og landmaaling. I sydstaterne derimod opdrages pigerne efter en mere gammeldags europæisk tradition. Der blomstrer koketteriet som i Paris eller Wien. Det samme er tilfælde i California, hvor indtil for faa aar siden en fraskilt kvinde var lyst i det gode selskabs ban, og hvor selve ordet skilsmisse af unge piger blot udtaltes hviskende og med miner, der røbede passende forfærdelse og indignation. Alligevel er dette forhold nu helt forandret. Selv de bedste familier i California har ligesom de næstbedste og mindre gode opgivet en modstand, som ikke længer har nogen fornuftig mening, og det er uden skygge af ironi, at et San Francisco blad nu nylig lykønskede sine læsere med, at af de to tusen ægteskaber, som ifjor var indgaaet i staten, var blot seks hundrede og en og firti bleven opløste.

Sæderne skaber jo lovene, eller lovene er jo blot et udtryk for sæderne. Overalt hvor skilsmisse er bleven en dagligdags begivenhed, kan den med den største lethed opnaaes, og uenige ægtefolk, der er saa uheldige at bo i en forkjert stat behøver blot at flytte over grænsen for at komme i bekvemmere lovforhold. Saaledes har Dacota, hvor blot et lavmaal af tid behøves for at faa en skilsmisse istand, i lang tid formelig været et yndet udflugtsted for nygifte, som vil skilles. Driftige hoteleiere gjorde i sine prospektus opmerksom paa statens legislative fordele, ligesom de andensteds henviser til naturskjønheder, og i et af de største hoteller havde man døbt en af korridorene for „skilsmissegangen“.

Skilsmisse er altsaa en almindelig ting, og betegnende nok forlanges otti pct. af den kvindelige part; hvilket viser, at manden spiller en overveiende passiv rolle ved afsmedningen af Hymens lænker.

Angaaende skilsmissernes antal i de nordøstlige og mest civiliserede stater giver statistiken følgende oplysninger: Massachussetts med en befolkning af 1,800,000 indbyggere har gjennemsnitlig 600 skilsmisser aarlig, Connecticut med 746,300 indbyggere 470, Maine med 661,000 indbyggere 437, New-Hampshire med 376,500 indbyggere 241, Rhode-

Island med 350,000 indbyggere 196. Undersøger vi nu forholdet mellem skilsmisser og ægteskaber, saa giver statistiken os end mere slaaende oplysninger. Der er 1 skilsmisse paa 10 ægteskaber i Connecticut, 1 paa 14 i Vermont, 1 paa 21 i Massachussetts, 1 paa 13 i Rhode-Island. I 1891 var der i Chicago 1 skilsmisse paa 8 ægteskaber. Domstolene i San Francisco legaliserer hvert aar fra 325 til 350 skilsmisser, og befolkningen beløber sig ikke til mere end 230,000.

Ovenfor nævnte vi, at de skilsmissemotiver, som loven anerkjender er begrænsede; men i Maine f. eks. tillader loven dommerne at indvilge den paa hvilkesomhelst motiver, som de selv finder antagelige. Dette er allerede temmelig elastisk — men hvad skal man saa sige om Oregon, hvor en lov nylig proklamerer, at ægtefællernes frivillige separation skal gjælde som lovformelig skilsmisse?

II.

Under forhold som disse taber den ægteskabelige forbindelse enhver betydning, og selve dommerne synes at have dette fuldstændig paa det rene, og behandler skilsmissesager med den yderste grad af liggyldighed. For nogen tid siden fremførte f. eks. en dame et skilsmisseandragende for domstolen i Brooklyn. Dommeren overlod andragendet til en advokat, der for anledningen blev udnævnt til opmand; denne satte sig ind i sagen om eftermiddagen og indbragte sin afgjørelse for dommeren dagen efter, dommeren underskrev, og dermed var hele sagen afgjort paa mindre end et døgn.

Ved aabningen af Bostons høiesteret ifjor blev retslokalet i tre dage bestormet af en flok mænd og kvinder, som forlangte skilsmisse. I den første uge af sessionen blev 75 skilsmisser indvilgede.

I Barnstable, en liden fortryllende by i Massachussetts, en times vei fra Boston, frembød retslokalet nylig et interessant skuespil. Et snes unge piger, hvoraf den ældste neppe havde fyldt de tyve, ventede paa mødets aabning. De sad paa bænkene og pludrede og lignede en pigeskoleklasse før en teaterforestilling. Den første sag, der opraabes, angaar en af disse yndefulde skabninger. Hun har svært blondt haar i to tykke fletter nedover ryggen. Hun erklærer for dommeren, at hun fire aar i forveien har ægtet en ung mand, som nogle uger efter bryllupet forlod hende og senere havde vægret sig ved at forsætte samlivet. Klagerskens moder og en ung meget ivrig mand med spirende blondt skjæg attesterer hendes udsagn. Dommeren indvilger skilsmisse. — Den næste af samme pigeklasse er atten aar og har været gift i fem. Efter tre aars lykkeligt ægteskab, nægtede manden hende tilstrækkelige husholdningspenge og forsvandt. Manden, som er tilstede ved forhandlingerne, indrømmer med et skulder-

træk, at det forholdt sig saaledes, og har intet imod skilsmisse; den indvilges.

„*Kansas City Times*“ skriver for nogle maaneder siden som følger:

Man har ofte talt om den lethed, hvormed skilsmisser gaar i laas i Indiana. Men vi er heller ikke tabt bag en vogn her i Kansas City; vi skulde snarere være tilbøielige til at mene, at vi i henseende til rask og samvittighedsfuld ekspedition af skilsmisser staar paa høide med verdens mest oplyste distrikter. Vore dommere pleier at overdrage sagen til en uvillig mands skjøn i erkjendelse af, at de selv ikke kjender biomstændighederne, fordi de overhoved ikke befatter sig med biomstændigheder. Den uvillige mand baserer sit skjøn paa erklæringer, som tages for godt uden kontrol, da det vilde røbe mistillid til hæderlige borgere at kontrollere deres erklæringer, og dommeren indvilger skilsmissen uden diskussion, der blot vilde være tidsspilde. I regelen sker det ved en udeblivelsesdom. Denne fremgangsmaade byder mange fordele for personer, der føler sig skuffede i ægteskabet.

Ifjor sommer f. eks. slog en tilreisende dame sig ned for nogle uger i Kansas City. Hun bliver opmerksom paa, at stedet er gunstigt for skilsmisser, og dette erindrer hende om personlige og private anliggender. Hun engagerer straks en advokat til at foretage de nødvendige skridt og ved hjælp af en erklæring om, at hun har beboet byen et aar, opnaar hun udenvidere sit ønske. — I et andet tilfælde forlanger en dame skilsmisse, „fordi ægtefællen har forladt hende.“ Det er nemlig hende, som har ladt ham være igjen i Chicago, og altsaa forsaavidt damen, som har forladt sin ægefælle; men for en upartisk domstol spiller et lidet *qui pro quo* ingen rolle, og skilsmisse indvilges. Under forholde som disse, er det rimeligt, at skilsmissebureauerne i vor by blomstrer.

Ja, de blomstrer, og det ikke alene i Kansas City, men over det ganske amerikanske land, og det ganske skandaløst. Aviserne er fulde af de mest suggestive annoncer af denne art. I hvert numer af de store dagblade konkurrerer tyve, tredive, femti skilsmissebureauer om publikums søgning.

Ubetingede skilsmisser, streng diskretion, i mindre end en maaned. Alle motiver uden undtagelse; *godt resultat garanteres; cirkulære og raadspørgsler gratis.* National Law Agency 181, Broadway.

Ubetingede skilsmisser, raskt, ingen offentlighed. Raadspørgelser gratis. F. R. Lawyer, 6, St. Mark's Place. *Ingen forudbetaling.*

Billige skilsmisser, uden offentliggjørelse. Motiver: mishandling, undvigelse, uenighed, nægtelse af understøttelsesbidrag, drikfældighed. Udfyldningsblanketter med forklaringer gratis. Uundgaaeligt smukt resultat. Konsultationer gratis. Streng diskretion. Counsellor Baldwin, 287. Broadway. *)

---

*) *Absolute divorces, without publicity; within a month; incompatibility,* All Causes; *success guaranted; cirkular, consultations free.* National Law Agency, 181, Broadway.

Absolute divorces, speedily, without publicity. Consultations free. F. R. Lawyer, 6, St. Mark's Place. *No advance fees.*

Divorces cheaply, without publicity: cruelty, desertion, incompatibility, nonsupport, intemperance. Explanatory blanks free. Always successfull. Consultations free. Confidential, Counsellor Baldwin, 287, Broadway.

Vi ser heraf kun altfor klart hvor liden vægt amerikaneren lægger paa den ægteskabelige institution, siden bruddet saa let iværksættes og saa let stadfæstes af samfundet. Denne ringeagt virker tilbage paa ægteskabet selv, og feiringen af denne ceremoni, der overalt andetsteds er saa smuk og saa høitidelig, bliver her en affære, hvor gjøn og gjøgl — practical jokes — tilstedes, ja tilklappes med begeistring.

Aviserne i Texas beretter, at der den 6. december ifjor sluttedes et ægteskab ad telegrafisk vei. Brud og brudgom befandt sig paa Fort Sill, et sted, hvor der hverken findes geistlighed eller magistrat. De lod sig derfor nøie med at telegrafere til herredsdommeren, mr. Jones i Jacksboro, der svarede med at erklære dem for rette ægtefolk at være.

Nær ved Lexington i Kentucky viedes et par paa et høit fjeld; dette indgav øieblikkelig et andet par den ligesaa intelligente idé at gifte sig saa dybt som muligt under jorden. Henry Mac-Call og hans brud, ledsagede af nogle venner og en clergyman, begav sig derfor ned i en hule, hvor de maatte krybe ind paa hænder og fødder; tilsølede og forslaaede kunde de efter en halv times ophold derinde krybe ud igjen som rette ægtefolk for Gud og mennesker.

I Indianopolis viedes en skuespiller og en skuespillerinde paa Zooteatret for aabent tæppe, under selve forestillingen. Brylluppet var annonceret paa plakaten tilligemed prestens navn som aftenens store numer.

I Chicago har en spiritist oprettet et slags ægteskabsbureau, hvor man kan blive accoupleret af geister. Man kan lade sig vie af Muhameds eller Voltaire's skygge eller af Brigham Joung's, alt efter ens egen disposition og aandsretning, og det sterkeste er, at domstolene anerkjender disse ægteskaber som fuldt lovlige — formodentlig i erkjendelsen af, at skilsmisse- og ægteskabsbureau ligger i samme gade.

Og at det ikke blot er professionelle idioter og illuminerede personer, som paa denne vis driver gjæk med ægteskabsinstitutionen viser følgende historie, som nylig passerede inden en af de mest velagtede familier i Alabama. En talrig menneskemængde var samlet i kirken i Mount-Hope for at bivaane Julien Shearers giftermaal med miss Minnie Moran. Netop i det øieblik, ceremonien skulde begynde, rammedes mr. Shearer af slag og faldt død om. Blandt bryllupsgjæsterne befandt sig en ung mand ved navn William Langley, som tidligere havde beilet til miss Moran, men hvem den unge pige havde afvist for at ægte mr. Shearer. Midt i den forvirring, der foraarsagedes ved dennes pludselige død, lykkedes det Langley at trænge sig frem til den unge pige og foreslaa hende at gifte sig med ham, siden den afdøde øiensynlig var bleven rammet af forsynet, der ikke billigede dette ægteskab. Miss Moran ønskede sig intet heller, og før den usalige mr. Shearer endnu var kold i jorden, var de rette ægtefolk for Gud og mennesker.

Man vil kunne sige, at der er excentriske mennesker og brodne potter i alverdens lande, og at om der er nogle flere af dem i Amerika end andre steder, saa giver dette ingen nøgel til nationens psykologi. Men hvad der er betegnende — og afgjørende — det er, at alle disse groteske og ublu ægteskaber, i den kvindelige verden ialfald, ikke opvækker nogen anden følelse end en slags sympatisk forundring. Og de unge piger lover sig selv *in petto*, at de, naar deres tur kommer, skal finde paa noget endda mere uhørt og originalt jaalet. Det er vedvarende konkurrance, og resultaterne er derefter.

„*Monmouth Herald*" beretter følgende episode. Mr. Théodore Appleby til Ashbury Park var netop død. Han havde levet som rig enkemand med tre børn, men nogle dage før han døde, erklærede han i talrige vidners paahør, at han døde af sorg over at have gjort sine børn arveløse mod sin vilje. To uger i forveien havde han nemlig aflagt et besøg hos en mrs. Spencer, en hotelvertinde i Old Bridge. Denne dame havde drukket ham god og fuld, og da han omsider var naaet til det punkt, at han ikke kunde staa paa sine ben, havde hun indført mr. John Tilton, fredsdommeren i Monmouth, som forenede dem i ægteskab.

Den næste dag sov mr. Appleby over, men dagen derpaa vaagnede han ædru og erindrede det forefaldne. Han forbandte sig paa, at han havde svaret *nei* paa alle magistratspersonens spørgsmaal, men denne havde skrevet *ja* og overladt den værdige mrs. Spencer ægteskabsdokumentet. Af frygt for at vanære sin familie havde mr. Appleby undladt straks at afsløre denne skjændighed og gik i graven, som han selv sagde, af sorg. Hans broder, der er præsident for et assuranceselskab i New York, har optaget sagen, men nærer lidet haab om at faa erklæret det improviserede ægteskab ugyldigt.

I Troy i staten New York døde nylig en rig godseier, mr. Thomson, der havde været enkemand i flere aar; ved testament overlod han hele sin formue til sin eneste søn, der var paa reise i Europa. Testamentets gyldighed blev imidlertid bestridt af hans svigerinde, miss Barker, som paastod, at hun havde været hans legitime hustru og var berettiget til en trediedel af formuen. For retten fortalte hun, at da hendes søster døde i 1884, havde mr. Thomson lukket sig inde med hende i et kammer; der havde han taget Gud til vidne paa, at han elskede hende og vilde betragte hende som sin legitime hustru lige til døden, men han vilde ikke offentlig gifte sig med hende for ikke at vække sin moders mishag. Siden den tid levede miss Barker med ham som hustru; herpaa tilbød hun sig at fremføre flere vidner. Retten gav hende ret og tilstod hende den begjærede part af formuen.

I New York vil en dame anlægge skilsmissesag mod sin elsker, en vis mr. Bissell.

— Hvad skal det være godt for at søge skilsmisse, spurgte mr. Bissell, naar vi ikke er gifte?

— Pardon, svarede kvinden. En dag, da vi var ude at kjøre sammen, gav du mig en ring og sagde: Se her er et pant paa vor kjærlighed; dette er vor ægtering —

For retten fører kvinden derpaa husvidner, som kan bestyrke den kjendsgjerning, at de har levet ægteskabelig sammen, hvorpaa retten deciderer, at der er ægteskab, og at skilsmisse kan finde sted, og manden forpligtes til at sørge for kvindens senere underhold.

Men der hænder endnu merkeligere ting, som man af det følgende skal se: I Davenport (Iowa) tilstaar damen Babcock en dag for sin ægtemand, med hvem hun har levet sammen i flere aar og havt to børn, at hun, før hun kjendte ham, havde været gift med en borger i Pensylvanien, vistnok uden geistlig eller verdslig ceremoni, men i realiteten efter gjensidig samtykke. Forladt af denne mand havde hun fundet det overflødigt at begjære skilsmisse, før hun ægtede mr. Babcock; men nu var hun pludselig begyndt at gjøre sig selv bebreidelser og ønskede derfor at normalisere sin situation. Mr. Babcock fandt dette rimeligt og paa hendes blotte fortælling blev en skilsmissesag fremmet. Retten erklærede det første i lønkammeret indgaaede ægteskab for lovligt og det andet lovligt indgaaede ægteskab for nul. Derpaa indvilgede den i damens skilsmisse fra den forflygtigede pensylvanier samt i hendes gjenforening med mr. Babcock.

Disse eksempler kunde forfleres i det uendelige, men det faar være nok. Man maa spørge sig selv, hvorledes det familieliv bliver, der grundes paa ægteskaber, som indgaaes paa saa underlige maader og opløses med saa stor lethed? Dette fører os igjen midt ind i hjertet af vort emne, som vi blot tilsyneladende har fjernet os fra.

III.

I Europa, i lande med de forskjelligste sæder og skikke, i Frankrige ligesaavel som i England, i Tyskland som i Italien og Spanien forberedes den unge pige saa at sige fra vuggen af paa den store sociale rolle, som hun en dag skal begynde at udfylde. Man giver hende en formaalstjenlig opdragelse, og moderen vaager over hende med en omsorg, der undertiden synes overdreven. Hos os i Amerika derimod, er det netop denne opdragelse, som mest savnes. Familiens overhoved har aldrig tid til at beskjæftige sig med det, som sker i hans eget hus. Han maa tjene penge, mange penge og i det kortest mulige tidsrum. Han tager hjemmefra tidlig og kommer ikke hjem før silde paa aftenen, slidt og træt, med hovedet

fuldt af alle de tal, som har gaaet gjennem det i dagens løb, af spekulationer, som han har realiseret, eller som han planlægger for den følgende dag. Hvad bryder han sig om, hvorledes hans lille Maud eller Mary har levet, fra de stod op til de gik i seng? Han betaler for at skaffe dem undervisning; det bliver deres egen sag at tage imod kundskaber for hans penge. Ofte er han ogsaa uvidende om, at hans kone har anvendt disse summer til sit eget eller børnenes toilette — en anvendelse, hvormed moderens koketteri og børnenes dovenskab er lige vel tjent.

Det er her stedet til at pege paa de talrige undtagelser fra denne regel, som skyldes kvindernes universitetsopdragelse. De franske pædagoger har ofte med begeistring hyldet vore kollegier for unge piger og ikke ganske med urette. Studierne drives med kraft og alvor der, og eleverne promeneres mesterlig henad den menneskelige videns mest abstrakte og tornefulde baner. Men disse institutter synes især at være oprettede for de piger, som vil høste praktiske resultater af sine kundskaber og blive doktorer eller professorer. Den opdragelse, de faar der, staar ikke paa høide med den lærdom, der indpodes dem. De lærer tilbunds kemi, fysik, matematik; men mange laureater, beslaaede med alle programmets fag, er uvidende som smaa gjæs om de simpleste husholdningsting for ikke at sige om livets vanskeligere og betydeligere viderværdigheder. Saalidt som den stakkels lille Dora i *David Copperfield* finder de det umagen værd at lære at kjøbe et stykke bif, eftersom slagteren jo altid vil forstaa at sælge det. De huslige gjøremaal, som er den europæiske kvindes stolthed og stadige omsorg, indgyder dem som oftest alene en afsmag og ringeagt, som de ikke engang lægger an paa at skjule.

Universitetskvinderne har endda sin meget antagelige undskyldning. De anlægger sit liv efter et andet maal end at blive hustruer. De vil ruste sig til at kunne staa paa egne ben i livet og vilde blot spilde tid ved at ofre sig for søm og kjøkken. Men den unge pige, som opdrages i hjemmet, og som regner paa, at en mand skal komme og være villig til at underholde hende, hvormed kan hun forsvare sin lediggang? Er hendes praktiske erfaring for intet at regne, saa er hendes teoretiske kundskaber gjerne det absolute nul, selv i de bedrestillede familier. Hun syr ikke, men hun læser heller ikke. Hun tænker ikke. Toilette og flirt er hendes eneste, al tid opslugende interesse. Opmuntret til koketteri af moderens forfængelighed, regner hun paa, at hendes yndigheder skal forføre en eller anden dollarprins, som skal give hende lovlig adgang til at øse af en utømmelig kasse for at tilfredsstille sit behov for luksus.

Vore unge pigers drømme har heller intet tilfælles med deres mere sentimentale søstres paa den anden side af Atlanterhavet. Naar de unge amerikanske damer kommer fra kystbadene eller sommersanatorierne, gjør

de indbyrdes op sit bo og status: Den ene har faaet et tilbud paa 700,000 dollars, den anden et paa bare 500,000; er samtidig en fælles venindes haand bleven anholdt af en million, saa gulner de to første af misundelse.

IV.

Foruden toilette og flirt har amerikanerinden to slags tidsfordriv, som hun sindrigt forstaar at kombinere: *the rockingchair* og *the candies*, gyngestolen og sukkertøi. En ung nydelig dame er istand til at ligge i timevis i træk og balancere i en lav gyngestol uden at tænke paa nogen verdens ting; men imens kan hun tygge en fabelagtig mængde bonbons.

Gaar hun ud, saa er det for at gjøre sine udvalg i modemagasinerne, og mellem hvert magasin forsømmer hun ikke at aflægge et besøg i *the Ice Cream Saloon*, der er de rige lediggjængerskers børs og klub. En saadan eksistens er ikke netop skikket til at møblere hjernen eller give hjertet nogen næring.

Af alt dette vil man let forstaa, at den amerikanske kvinde hverken af natur eller opdragelse er forberedt paa ægteskab eller huslig lykke. Som ung pige foragter hun de gjøremaal, som de unge englænderinder blandt andre anser som sin første og morsomste pligt. Er hun energisk anlagt, saa gjør kampen for tilværelsen hende tidlig mandfolkagtig, men følger hun sin hang til *farniente* — og dette er regelen blandt de bemidlede klasser — saa finder hun sig omsider sat midt ind i familielivet uden at kjende abc'en af de nye pligter, som strømmer ind paa hende. Deraf denne ligegyldighed i ægteskabet og dette kapløb til skilsmissen, som man intet andet sted i verden skal kunne se magen til.

Man kan definere den amerikanske kvinde som en slags aandelig anarkist, fiende af enhver regel, enhver disciplin, enhver modbør. Hendes lyst er hendes lov og hendes eneste. Hvad der mangler hende, er i virkeligheden de traditioner, som er de gamle racers og de gamle civilisationers kostbare eiendom. Det blod, som ruller i hendes aarer, er en blanding af alskens blod, rødt og blaat, fra det gamle Europa. Man har med rette sagt, at hun var det naturlige produkt af det eksperimentale demokrati. Hun henfører alt til sig selv, hun eier intet ideal, intet udenfor sig, som hun respekterer, hun er et forkjælet barn, som anser sit eget lille gran personlighed for den eneste virkelig vigtige ting i verden. Naar hun derfor opdager, at den mand, hun har forenet sig med, ikke har alle de egenskaber, som hun finder det billigt, at han skal have, er hun straks færdig til at opgive ham og begynde livet med en anden. Resignationen er hende en ukjendt ting, ligesom den religion, der inspirerer den. Det forbigangne interesserer hende ikke, og det samtidige beskjæftiger hende ikke stort mere. Hun bekymrer sig

alene om fremtiden, det vil sige hendes egen fremtid. Hun eier den egoisme, der er uadskillelig fra hendes anarkistiske instinkt, den dumme og sjælløse egoisme, og stikker det hende, giver hun let kjøb med alle moralens og dydens gamle fordomme. Milliard-parvenuernes døtre, som bringer de gamle europæiske familier midler til at fornye guldet paa deres vaabenskjolde, angrer snart bitterlig paa, at de har overdraget sin uafhængighed til en ægtefælle, der sidder inde med gamle familietraditioner og familieanskuelser, og de søger snart erstatning og trøst udenfor sin legitime forbindelse. De opfører sig i Frankrige, i England og i Belgien, som de vilde have gjort i Filadelfia eller i Chicago.

V.

Denne tilstand, som intet godt spaar for den amerikanske races fremtid, er fremstillet i mørke farver udentvil, og mange vil anklage os for, at vi med flid har holdt reversen af medaillen frem til beskuelse. Vi er os imidlertid bevidst, at vi ikke har gjort os skyldig i nogen overdrivelse, men det er sandt, at medaillen har to sider, og for ikke at synes upartisk skal vi ogsaa fremvise den anden. Der kan siges meget til ros for den amerikanske kvinde, og der er nok af trøsterige og lykkevarslende kjendsgjerninger, som fortjener at nævnes og dvæles ved. En ny generation er i anmarsch, og af den vil forhaabentlig udgaa den kvindelige renaissancebevægelse, man venter; hvad der nufortiden er undtagelse, det vil i fremtiden kunne blive regel. En virkelig elite af kvinder danner sig lidt efter lidt, og fra den vil der sikkerlig komme til at udgaa en velgjørende indflydelse.

For ikke lang tid siden var de kvinder, som modtog universitetsdannelse, i et forsvindende mindretal; man traf neppe saameget som et hundrede i nogen af disse kostbare og beundringsværdige etablissementer, som med store bekostninger er grundlagt af staten eller rige filantroper. Nu øges antallet stadig og med en jævn stigning, der varsler godt. Det er nu tusinder af kvinder, som uddannes ved universiteterne og forlader dem med en tung ballast af kundskaber, der gjør dem skikkede til at udøve de ædleste liberale professioner.

Men ganske uden betænkelighed kan man heller ikke se paa dette i mange maader saa glædelige fænomen. Man har grund til at frygte for, at disse unge piger, der er saa vel udrustede til at tjene sit brød paa egenhaand, skal bry sig lidet om at indtræde i ægteskab, men snarere danne et kuld af *spinsters*, der blot vil være til hinder for udviklingen af de unge pigers opdragelse. Imidlertid har de kvindelige studenter endnu ikke vist slige tendenser, saa det faar blive tidens sag at vise, om denne frygt er begrundet. De forlover sig ofte under sit universitetsophold og

gifter sig, naar de er færdige, og unge mænd, der for at indtræde i ægteskab med et saadant fordringsfuldt væsen, som ovenfor er portrætteret, maa have optjent en formue, føler færre betænkeligheder ved at gifte sig med en universitetskvinde, der har evne og gjerne lyst til at give sit bidrag til familiens budget.

Vi har en støtte for denne betragtning i den omstændighed, at af 1,182 unge piger fra Vassar College har over 200 giftet sig dels før og dels lige efter sin afgangseksamen. 350 af dem har viet sig til lærergjerningen; de andre har gaaet ind i forskjellige professioner, men saagodtsom ingen af dem har undladt at gjøre sig nytte af sine kundskaber. Man finder blandt dette kuld en bankdirektrice, en skatmesterinde, ja, endog en major i frelsesarmeen. Den amerikanske skranke tæller for tiden 120 kvindelige advokater, og 8 kvinder figurerer blandt de øverste dommere. Den sidste statskalender viser, at 4,875 kvinder er funktionærer af forskjellig art. Literaturen besidder 2,775 *women of letters;* journalismen 888 redaktricer. Af disse sidste er det blot faa, som har modtaget nogen høiere undervisning. Hvad endelig professionelle malerinder og musikdyrkersker angaar, saa beløber antallet af dem sig til ikke mindre end 50,000. Over tallet paa kvindelige læger har vi ingen nøiagtig opgift; det er formodentlig temmelig lavt, men er dog i stadigt stigende.

VI.

Om der endnu vil gaa aar hen, før den amerikanske kvinde begynder at interessere sig for sit hjem og finde sit virke og sin lykke der, saa vil hun ialfald i arbeidet finde et middel saavel til at leve uafhængig, om hun ønsker det, som til at give sine nærmeste en tilvækst af materielt velvære, om hun foretrækker at gifte sig. I en statistisk aarbog udgiven af *The association of Collegiate Alumnæ* finder vi opgift over, hvor meget uddannede kvinder kan tjene i Amerika; ifølge den tjener 78 pct. eller mere end tre fjerdedele af de adspurgte kvinder nok til sit underhold; og endda er det over en fjerdedel af disse, som selv sørger for sin opvartning og husholdning. En trediedel tjener fra 50 til 75 dollars (180 til 280 kroner) om maaneden eller 2000 til 3000 kr. om aaret. En sjettedel tjener fra 25 til 50 dollars om maaneden og en anden sjettedel fra 75 til 100 dollars — 300 á 400 kroner om maaneden eller mellem halvfjerde og fem tusen kroner om aaret. Endelig tjener den sidste trediedel fra 100 til 200 dollars om maaneden. Nogle enkelte tjener endda mere, etpar har lige op til 15,000 kroner om aaret. Alt ialt maa disse lønninger siges at være respektable, i sammenligning med europæiske forhold er de endog glimrende.

Skulde man gaa ud fra statistiken alene, saa vilde man i Amerika faa det indtryk, at kvinden paa de fleste intellektuelle omraader er manden

jevnbyrdig eller endog overlegen — saaledes f. eks. paa de mekaniske opfindelsers. Fra det offentlige patentbureau blev aabnet i 1790 og til vore dage, altsaa i et tidsrum af vel 100 aar, har det saaledes indregistreret 3468 opfindelser, der skriver sig fra kvinder.

Med hver dag, som gaar, vokser den intellektuelle elite, hvoraf mange af os haaber frelsen. Ved synet af de lykkelige mennesker, som arbeider, vil de, som sidder med hænderne i skjødet, omsider lære at forstaa, at arbeidet hverken er den kjedeligste eller den mest nedværdigende maade, hvorpaa man kan udnytte sin ungdom.

Opdragelse og arbeide er de to midler, hvorved den amerikanske kvinde kan hæves fra det niveau, hvor hun nu ligger. Skulde vi opgive troen paa et heldigt udfald, saa opgav vi dermed troen paa vort lands fremtid. *nk.*

Bastillens indtagelse.*)

Den 14. juli.

(Efter Funck-Brentano i „*Deutsche Revue*").

I den udmerkede bog „Paris under revolutionen", som Adolf Schmidt nylig har udgivet, heder det: „Alle de revolutionære begivenheder, der forefaldt fra og med den 14. juli og udover, var kun nogle faa dristige oprøreres værk. Naar de opnaaede, hvad de ønskede, saa havde det alene sin grund deri, at det store flertal af besindige elementer holdt sig fjernt fra skuepladsen." Mercier udtrykker sig i samme retning: „Seksti banditer formaaede at opfylde det ganske Frankrige med blod og brand. 500,000 mennesker var indenfor Paris's mure vidner til deres ugjerninger, men manglede mod til at sætte sig til modværge."

For helt ud at kunne skildre den historiske baggrund for Bastillens indtagelse, maa vi for det første kaste et blik paa kongedømmets stilling, dernæst paa de sociale tilstande.

Kongemagten stod paa en yderst svag grund. De forvaltende myndigheder var faa og uden større indflydelse. „Tag majestætens uindskrænkede ret til udstedelse af arrestbefalinger — de saakaldte „lettres de cachet" — bort, og der vil saagodtsom intet være igjen af den kongelige magt," skriver Malherbes. „Thi denne ret er det eneste middel, majestæten er i besiddelse af, til at kunne gjøre sin vilje gjældende." I

*) Se hefte 4 og 6.

de senere aar havde imidlertid kongemagten i liden udstrækning gjort brug af denne ret. Hertil kom, at de store herrer udover landet — de, som naturligen burde være majestætens støtter — mere og mere undlod at benytte sig af sine privilegier, saa den store masse af bønder og arbeidsfolk efterhvert tabte respekten og begyndte at ræsonere.

Kongemagten og den kongelige person var jo i hine tider saa at sige den akse, hvorom det hele samfundsmaskineri dreiede sig. Et angreb paa det punkt var i virkeligheden det samme som at udsætte det hele land for uorden og lovløshed.

De sociale tilstande var ligesaa vaklende og underminerede. Siden aaret 1780 havde der i Frankrige hersket permanent hungersnød. Nutildags kan man paa grund af de udviklede kommunikationer neppe tænke sig en fleraarig hungersnød, som man oplevede det i hine dage. „En tiendedel af befolkningen er ved betlerstaven,“ skriver en berømt forfatter fra hine dage. „Af de øvrige ni dele sidder ikkun de fem i stillinger, der kan tillade den at skjænke en almisse til de tiggende. Af de gjenværende fire tiendedele er de tre i aagerkarles hænder og har gjældsarrest som en daglig trudsel over sig; den sidste tiendedel, som jeg henlægger til den høiere borgerstand, udgjør knapt hundrede tusinde familier.“ En anden skribent fra hine dage fortæller, at „menneskene, tiltrods for den rige høst, dør som fluer udover landdistrikterne, da de i sin fattigdom og med sine forpligtelser kun har urter at ernære sig med. I staden Chatellerault trænger næsten halvparten af de 7000 indvaanere til understøttelse.“

Som følge af denne fortvilede tingenes tilstand dannede der sig det, som Taine med et saa heldigt udtryk har kaldt „det selvopstaaede anarki“. I de fire forud for Bastillens indtagelse gaaende maaneder kan man i Frankrige tælle ikke mindre end 300 folkeopstande. Den 9. januar 1789 bliver raadhuset i Nantes stormet af folkehoben og bagerbutikerne plyndret. I Bray-sur-Seine tvinger en bande med knive bevæbnede bønder forpagterne til at nedsætte kornprisen. I Rouen bliver kornbeholdningen den 28. mai ligefrem røvet fra torvhallerne. I Picardie stiller en forhenværende politigendarm sig i spidsen for en pøbelhob og foretager streiftog efter korn i en række landsbyer. I Aupt bliver en herre, som sætter sig til modværge, „revet istykker“. Og i La Seyne stiller befolkningen en morgen en ligkiste udenfor en af de mest ansete borgeres huse, medens man samtidig sender ham bud om, at han fluksens har at berede sig paa døden. Han reddede sig heldigvis ad en bagvei, men hans hus blev plyndret.

Eksempler som disse kunde nævnes i hundredevis og atter hundredevis.

Samtidig terroriseredes Paris's nærmeste omegn af bevæbnede røverbander, som drog gjennem landet og udplyndrede landsbyerne. Borger-

befolkningen organiserede sig til forsvar, og utallige stæder androg kongen om militær bevogtning.

Det var idethele, som om hele Frankriges forsultne væsener trak sig sammen omkring hovedstaden. I de sidste dage af april 1789 lagde saaledes de ved barriererne ansatte opsynsmænd mere og mere mærke til det stedse stigende antal „af daarligklædte og uhyggelig udseende personer“, der togede ind gjennem porten. Og allerede i begyndelsen af mai anmærker de i sine indberetninger, at „indvandringen stadig tiltager og stedse faar et uhyggeligere præg.“ „Det er,“ heder det videre, „et miskmask af de forskjelligste folkeslag; de er klædt i filler og bevæbnet med knipler; man kan mellem dem støde paa ansigter og fysiognomier, hvis mage man intetsteds vil resikere at antræffe ved høilys dag: de hører natten til og indgyder skræk.“

For saavidt muligt at stille denne arbeidsløse mængdes hunger og uro tilfreds, oprettedes der paa Montmartre værksteder, hvor mellem 16 og 18,000 mandspersoner fik arbeide mod en dagløn af 20 sous (70 øre).

Men dette hjalp ikke meget. Derfor udbrød der da ogsaa oprør og opstand, snart hist og snart her. Den mindste anledning kunde være tilstrækkelig til, at hele bydele pludselig befandt sig i det vildeste haandgemæng. Den 23. april indleverer en af de i hine dage mest berygtede politimænd, Thiroux de Crosne, en rapport om den utilfredse stemning, som raader i forstaden Saint-Antoine mod de to mægtige fabrikbestyrere, salpetersyder Henriot og tapetfabrikant Réveillon. I virkeligheden var disse to mænd arbeidernes og de laverestilledes bedste venner; Henriot havde blandt andet ofret en del af sin formue for at lindre nøden blandt sine undergivne, og Réveillon beskjæftigede i sine fabriker mere end 300 arbeidere, der alle oppebar meget høie lønninger. Rygtet vidste imidlertid at fortælle, at disse to mænd paa et offentligt møde skulde have bagtalt arbeiderklassen — og dette var mere end tilstrækkeligt. Natten mellem den 27. og den 28. april trængte en skrigende hylende folkesværm ind i de to fabrikbestyreres huse og anrettede al den ødelæggelse, som bare tænkes kan. Møblementet blev stukket i brand og kastet ud gjennem vinduerne, kjældrene blev tømt for alt sit indhold, og glas og flasker slyngedes ud i luften og saarede en mængde af de tililende soldater. Da oprøret omsider blev dæmpet ved troppernes koldblodige optræden, stod der bare de nøgne mure igjen af husene, og fandtes der opimod hundrede lig paa valpladsen; størsteparten havde vistnok beruset sig i vinkjælderen og havde senere brukket nakken ved at falde ned fra murene eller ud gjennem vindusaabningerne.

Under denne massernes sindstilstand, da der blot behøvedes en gnist for at reise en hel ildebrand, stod en taler som Camille Desmoulins inde

i Palais Royal-haven og æggede det forsultne folk til handling i ord som disse: „Husk, at I aldrig vil faa en herligere anledning end netop nu! Husk, at der aldrig har ventet seierherren et rigere bytte! 40,000 paladser med de kostbareste skatte er lønnen! . .“

Saaledes tegner sig i store linjer den historiske baggrund for Bastillens indtagelse den 14. juli: kongemagtens vaklende stilling opadtil, misfornøielse og ligefrem hungersnød nedadtil.

Det var natten mellem den 13. og 14. juli, at oprøret tog sin begyndelse.

Store, bevæbnede menneskemængder drog gjennem forstæderne under larm og spektakel. De barrierer, ved hvilke bytolden hævedes, blev sprængt og stukket i brand. Bagerbutiker og vinforretninger blev udplyndret. Størstedelen af den ophidsede hob var beruset, saa den næsten ikke vidste, hvad den gjorde. „Man stjal øreringene fra fruentimmerne“, skriver en kronikør, „og hvis ringen ikke straks gled ud af sit hul, sled man øreflippen i stykker.“ Den føromtalte politimand, Thiroux de Crosne's hus blev formelig beleiret, og han selv undkom kun med nød og neppe. *La Force*-fængslet blev stormet og fangerne frigivne. Indgangsporten til Lazareklostret blev slaat istykker med økser; biblioteket, det fysikalske laboratorium, vinduer, vægge, møbler, billeder — alt blev knust; vinkjælderen blev herjet: endnu et par dage efter fandt man døddrukne personer af begge kjøn liggende nede under dens mørke hvælvinger. Et par forsøg paa at sprænge statskassen og det kongelige skatkammer blev i sidste øieblik forhindret af et regiment gendarmer. Abbed Morellet, en af de mest bekjendte encyklopædister, fortæller i sine erindringer: „Jeg tilbragte en stor del af natten ved mit vindu i Saint Honoré-gaden. Uafladelig strømmede folk, tilhørende de allerlaveste klasser, forbi; alle var væbnet enten med bøsser eller med spyd, og opgjennem hele gaden gjorde de forsøg paa at trænge sig ind gjennem husportene.“

Men ikke blot *indenfor* bymurene — ogsaa *udenfor* bredte oprøret og tumulterne sig. I alle bondehuse var der lys i vinduerne, og i de ellers saa stille landsbyer lød der skrig og hyl fra alle kroge. Hist og her stod en lade eller et udhus i lys lue; det virkede i forbindelse med de uhyggelige raab helt fantastisk i natten.

Morgenen til den 14. juli oprandt med det mest straalende solskin. Men nattens hændelser stod som skræk i befolkningens sind og — ligesom ved en fælles indskydelse — samledes ud paa dagen flere hundrede borgere i raadhuset i *Petit Saint Antoine*-kvarteret, alle drevne af bekymring og ængstelse for den offentlige sikkerhed. Man saa her gammel og ung, embedsmænd og doktorer, forfattere og lærde, stenhuggere og haandverksgutter — alle side om side trængende sig ind i den store forsamlingssal.

Her fattedes i løbet af en times tid den beslutning, at man skulde organisere sig til en art borgervæbning, der havde at paase ordenens opretholdelse. Bevæbnede patruljer skulde sendes om i alle bydele, og enhver, som ikke øieblikkelig rettede sig efter deres befalinger, skulde arresteres.

Rygtet om organisationen af en borgervæbning spredte sig med lynets hurtighed over det ganske Paris, og borgerne strømmede i tusindvis til for at melde sig til tjeneste som ordensvogtere. Det var, som om der laa oprør i atmosfæren; alle var ængstelige for hus og hjem, alle tænkte kun paa det éne: at forskaffe sig vaaben.

Vaaben! vaaben! blev det almindelige raab saavel blandt urostifterne som blandt de fredeligsindede.

Og saaledes begav det sig, at der dannede sig — ingen vidste hvorledes — et uhyre menneksetog, der drog gjennem alle gader og raabte: Til Invalidehotellet! Til Invalidehotellet!

Invalidehotellet aabnede straks sine porte for den frygtindgydende menneskemasse, som her forsynede sig med 40 kanoner og 28,000 geværer.

Men saasom dette ikke viste sig at være tilstrækkeligt, satte man kursen mod Bastillen, hvor man vidste, at der ogsaa var store vaabenforraad.

Dette var i sin dybeste grund aarsagen til stormen paa Bastillen. Ialmindelighed begrundes denne i aarhundreders folkehad til et aflægs og barbarisk strafferetssystem, et had, der pludselig skaffede sig luft i en afsindig voldshandling; den nyere forskning har imidlertid mere og mere bragt paa det rene, at folket udelukkende gik til angreb paa Bastillen i ønsket om at forskaffe sig vaaben til sit eget selvforsvar.

Da Bastillens guvernør, de Launay, mærkede, at fængslet stod i fare for ligefrem at udplyndres, plantede han endel kanoner oppe paa et af taarnene. Men dette virkede kun som olje i ilden: ikke alene ængstedes de omboende indbyggere, idet de frygtede, at kanonerne skulde brænde løs, men ogsaa angriberne æggedes herved til raseri.

Der var to forgaarde, forinden man kunde komme ind i selve fængslet. Adgangen til den første af disse var aaben og fri, saa mængden øieblikkelig trængte did ind. Men ikke saa let var det at komme ind i den anden forgaard, thi her stansedes man af en hængebro, og den var for tilfældet heist tilveirs. Men tvende behjertede mænd — den ene var en soldat ved navn Louis Thournay, den anden var en fremmed, hvis navn man aldrig har faaet vide — steg op langs en mur paa høie stormstiger og fik de lænker, hvormed broen var fastgjort, filet istykker, saa den sænkede sig ned og afgav vei for angriberne.

Man har i endel nyere historiske arbeider givet det udseende af, at de to omtalte mænd udførte sin bedrift, mens kuglerne hvén dem om ørene. Sandheden er imidlertid, at der ikke løsnedes et eneste skud fra nogen af

parterne. Først da mængden stormede frem over broen, gav Bastillens guvernør soldaterne befaling til at fyre løs — og fra det øieblik af faldt skuddene tæt i tæt uden dog at give indtryk af, at der stod noget større, mindeværdigt slag.

Selve Bastillens indtagelse var imidlertid herved langtfra nogen fuldbyrdet kjendsgjerning. Angriberne forsøgte da ogsaa at gaa frem paa de forskjelligste maader. En vinhandler, Cholat, havde saaledes sammen med en af sine venner, La Giroflée, plantet en gammel kanon nede i den første forgaard, men ved affyringen saarede de to helte kun sig selv. Nogle andre af mængden havde faaet fat i datteren af en af kapteinerne ved det kompagni soldater, der garnisonerede i Bastillen, en vis frøken de Monsigny. Hun blev bastet og bundet og slæbt afsted langs marken og idethele mishandlet paa den mest oprørende maade; man mente derved at tvinge vedkommende kaptein — hendes fader — til at overgive Bastillen. Man saa ham vride sine hænder ved synet, og der var et øieblik, da han var ifærd med at krybe op paa muren for at kaste sig ned i voldgraven; men i samme stund ramtes han af en kugle og faldt død ned. Datteren reddedes af en modig soldat, der var saa heldig at finde anledning til at befri og føre hende bort.

Guvernøren, de Launay, vilde for enhver pris undgaa et større blodbad. *Derfor blev der ikke under hele slaget løsnet et eneste kanonskud fra taarnene;* han tillod kun soldaterne at bruge sine geværer. Hans militære ære forbød ham imidlertid at overgive sig paa kommando af denne, væsentlig af røverpak og pøbel bestaaende menneskesværm. Det var derfor et øieblik, at han tænkte paa at sprænge hele Bastillen i luften og begrave sig under ruinerne. Men han blev forhindret i sit forsæt af sine egne soldater.

Stillingen viste sig imidlertid mere og mere uholdbar, og tilsidst heistes alligevel det hvide flag, overgivelsens tegn. Angriberne havde paa forhaand afgivet den erklæring, at der — saasnart dette flag heistes — ikke vilde blive krummet et haar paa en eneste af forsvarerne. Hvorledes holdt man dette løfte? De Launay blev slaaet ned som en hund. „Jeg saa ham synke sammen," fortæller abbed Lefévre, der var vidne til hans sidste øieblikke; „han værgede sig som en løve, men maatte bide i græsset for overmagten. Bødlerne skar hovedet fra kroppen med sløve lommeknive; herunder gjorde særlig en slagtersvend ved navn Desnot sig bemærket. Dette udyr havde drukket en blanding af brændevin og krudt „for at blive modig" — og han viste da ogsaa tilfulde, at han, som han selv erklærede, „var vant til at omgaaes med kjøt".

De øvrige officerer og befalingsmænd blev alle dræbt paa en mere eller mindre hjerteløs maade. Endnu et helt døgn senere kunde man se pøbelsværme toge om i forstædernes gader med et og andet hoved paa lange stager; ja to herrer satte sig endog til at spise ved et bord i en

restaurant i Palais Royal-haven, medens de foran sig lagde en stabel af afhugne arme og ben — omtrent som vi nutildags opstiller blomster o. lign. foran os paa middagsbordene.

I folkebevidstheden blev Bastillens erobring ensbetydende med en heltedaad. Utallige rygter bredte sig om de glimrende bedrifter, som under angrebet var blevet udført, og om det store mod, som fra de beleirendes side var lagt for dagen. Man fortalte om torturinstrumenter, som man skulde have forefundet i Bastillens kjældere, blandt andet om „en skrækkelig maskine, hvis bestemmelse var saa forfærdelig, at det ikke kunde udsiges med ord." Denne „skrækkelige maskine" viste sig senerehen at være et gammelt — trykkeriapparat. Dette og meget andet bevirkede, at stormen paa Bastillen den 14. juli 1789 til de seneste tider har indtaget rang ved siden af de største begivenheder under revolutionen.

Intet er mere feilagtigt. For det første var ikke bevæggrunden til stormen paa Bastillen frihedstrang eller had til det gamle regimes barbariske strafferetssystem. At menneskesværmen tog veien mod det berygtede fængsel, havde, som vi har seet, ene og alene sin grund i ønsket om at forskaffe sig vaaben.

Dernæst er det historisk urigtigt, at „beleiringen" afgav nogetsomhelst eksempel paa heltemod eller bravur. Der udvistes kun endel raaskab og hjerteløshed.

Endelig er det en aabenbar usandhed, naar det siges, at det var *„folket"*, som erobrede Bastillen. Antallet af de beleirende beløb sig i virkeligheden til i det høieste 2000 mand, og blandt disse var der en mængde provinsfolk og udlændinger.

Hvad *pariserne* angaar, saa var de — som de altid har for vane, naar noget er paa færde — strømmet til som passive tilskuere. „Jeg var tilstede den 14. juli," skriver kansleren Pasquier. „Kampen var ingen alvorlig kamp, og modstanden var lig nul. Men det hele trak mange nysgjerrige mennesker til, især deleshed damer. Flere af dem var vidner til skuespillet fra sine vogne, som holdt i nærheden. Jeg selv stod sammen med frøken Contat fra *La Comédie francaise* og, da det hele var over, ledsagede jeg hende til hendes ekvipage. Frøken Contat var ligesaa aandrig, som hun var smuk."

Omendskjønt *dette* var det virkelige forhold, saa blev dog begivenheden ligesom forstørret ude i folkefantasien. De mænd, som havde deltaget i den, blev til en blandning af befriere og blodbesudlere; der stod *skræk* af dem, en skræk, der avlede uro og angst over det hele land; man følte som en forsmag paa revolutionen gjennem deres handling.

Som en smittende epidemi gik der skræk over Frankrige: inden faa maaneder meldtes der om oprør og gjæring i Rennes, Nantes, Saint Malo, Angers, Caen, Bordeaux, Strassburg og Metz. *el.*

Kubaneren.

Følgende karakteristik af Kubas indfødte hvide befolkning — kreolerne — leveres af amerikaneren James W. Steele i Wienertidsskriftet „*Die Zeit*". Den er, som man vil se, lidet gunstig, og, vil vi haabe, lidet retfærdig; men netop ved sin ensidighed er den et interessant vidnesbyrd om, hvordan amerikanerne bedømmer den nation, som de med saa store opofrelser vil skjænke friheden:

Kubaneren faar lov at gjælde for hvid mand paa sin ø og har omtrent de samme sociale rettigheder som spanieren. Men de to er hinanden saa fremmede og fiendtlige, som det er muligt for folk, der i længden bebor det samme land. Den indfødte er i sin art ligesaa interessant som spanieren og fortjener en mere indgaaende skildring. Teoretisk talt skulde kubaneren være spanier paa samme vis, som yankeen er engelskmand. Gives der overhoved i hans blod et uspansk islæt, saa er dette sikkerlig ikke hverken fransk eller irsk eller indiansk, men det maa skrive sig fra Guineas svedende kyster. Vi skal forsøge at skildre tropernes hvide mand, kreolen, som han virkelig er.

Ved første øiekast synes han at bestaa af haar, tænder, øine, flip og cigar. Ialfald er de her opregnede ting de mest karakteriske i hans udvortes. Lærer man ham nøiere at kjende, kommer man til den erkjendelse, at han er noget for sig selv og udgjør en ganske egen type, legemlig som aandelig.

Efter et aars bekjendtskab begynder man at anse ham for intelligent; men samtidig opdager man træk hos ham, som sjelden pleier at udspringe af en god karakter, tiltrods for at han i det store og hele maa siges at være et behageligt menneske. Hans ansigtstræk er gjerne fine og udtryksfulde, ofte af stor skjønhed og aldrig grove, haarde eller kantede. Hans skikkelse er saa slank og saa spædlemmet, som man overhoved kan tænke sig. Ben og arme er spinkle som stoppenaale, og om livet er han tynd som en trane; han viser aldrig den ringeste antydning til godt huld; hans skuldre er smale og skraa, og om han gaar let foroverbøiet, saa er det hverken tegn paa svindsot eller dyb lærdom. Hans hudfarve er dunkelgul og ofte næsten sortsmusket, men ansigtsudtrykket er aldrig taabeligt og øinene aldrig tomme.

Kubaneren er den fødte dandy. Han bærer smykker som en kvinde; han presser sine af naturen smaa fødder ind i kvalfuldt snevre sko, han gaar med latterligt høie eller lave flipper og glorede skjorter, der gjerne er saa dybt udringede, at man kan se den tynde hals lige til roden og

de fremstaaende kraveben. I denne tid, da sækkebukserne er paa mode, flagrer de i vinden om hans pibestilker af ben, og hans klæder ser ud, som de var for store, medens han tidligere, i de trange buksers æra, saa ophængt og ulænkelig ud som en pebling, der gror ud af hylsteret foroven og forneden. Men kronen og tinden af kubanerens toilette er hans hat; hvor han tager formerne fra til dette pragtstykke, er egentlig et uløst problem. Trods det varme klima er hatten trang, sort og tung og af skabelon som en væltet kulmile. En kubaner er istand til at gaa med grøn skjorte til sort frak og violet halstørklæde. I alle øens byer vrimler det af den slags spraglede fremtoninger, og de er næsten allesammen, endog for lediggjængere at være, yderst uvirksomme. Født i et land med slavehold, med udsigt til at arve en sukkerplantage eller idetmindste fortrøstende sig til rige paarørende, betragter den unge kubaner det som sin livsopgave at være en tropernes pryd, arbeide paa sin forskjønnelse og slaa tiden ihjel med kosmetiske midler. Han smykker sine kjødløse fingre med ringe, der atter er prydede med brogede, mere eller mindre ædle stene. Hans negle er ligesaa lange som en kinesisk aristokrats og spidst tilsnittede. Man vænner sig til hans ansigt med dets feminine og morbide udtryk, ja man finder sig tilrette med hans naragtighed i klædedragt, men man lærer aldrig at fordrage de kubanske mandshænder. Man faar lyst til at kryste en slig haand til gult smadder.

Træffer man en kubaner paa veien til banegaarden, saa løber der altid en liden neger i hælene paa ham med hans toiletvæske. Kommer han til sit bestemmelsessted, hyrer han sig atter en bærer for sin bagatal af bagage; thi for intet i verden vilde han lade sig se paa gaden med andet i hænderne end sin stok og sin cigar. Han kan ikke taale, at nogen skulde faa den opfatning, at uformuenhed tvang ham til at foretage sig end den ringeste ting. Kommer han i nød, saa lever han, saa længe det lader sig gjøre, paa gjæld, pantsætter alt, hvad han eier, og ender gud ved hvor. Men nøden vækker aldrig hans financielle talent. Overgror hans plantage af ukrudt, eller føler han sin pung tom, saa bliver han gjerne hjælpeløs og forsagt. Han hensynker i sløv kontemplation og luder mod selvmord; i sin dybe melankoli synes han blot opfyldt af ønsker om at henlede almenhedens opmærksomhed paa de slag, hvormed skjæbnen og hans skytspatron har rammet ham.

Jeg tror, at den væsentlige forskjel mellem de to rivaliserende naboer paa Kuba er følgende: Spanieren som individ har en stærk beslutsom karakter; kubaneren er svag og vankelmodig. Spanieren er i privatlivet som individ den bedre og paalideligere: han holder ord. Desuden er han familiemenneske. Kone og børn er ham hellige, og hans hus er tillige hans hjem. Han tviler aldrig paa sin moders og sin søsters ærbarhed og

nærer aldrig nogen mistanke angaaende sin egen afstamning, hvilket altsammen kan være tilfældet med kubaneren, uden at nogen tager sig videre nær deraf. Spanieren har en usædvanlig sterk slægtsfølelse, og som munden-fuldtagende patriot og urokkelig legitimist forbliver han under alle omstændigheder sit land tro. Chauvinismen er hans svaghed, og hans fædrelandskjærlighed forblinder ham, gjør ham uretfærdig og stundom grusom. Men han har en markeret karakter, og det falder lettere at finde sig til rette med en udpræget og klart erkjendt slethed end at tage en elskværdig, men karakterløs godmodighed for god vare.

Efter alt det, jeg har sagt om den unge gjennemsnitskubaners ydre fremtoning og fysiognomi, er læseren neppe spændt paa at erfare noget nærmere om hans aandelige habitus; men heller ikke denne er uden interesse som gjenstand for studium. Som ægtemand er han uforlignelig; om han overhoved udmærker sig i nogetsomhelst livsforhold, saa er det i ægteskabet. Dette er en eneste glimrende kjæde af troløsheder, der for den sags skyld ofte begynder paa selve bryllupsdagen. Et af de slemmeste træk ved kubaneren er, at han ikke holder nogen kvinde i den ganske verden for ærbar og anstændig, medens han dog skulde være den nærmeste til at vide, at der neppe kan gives nogen trofastere og ømmere hustru og moder end kubanerinden. Jeg har ofte seet ulykkelige amerikanske kvinder, der havde ægtet en saadan indvandret kubaner i New York, og nu reiste fra by til by paa Kuba og ledte efter den troløse ægtemand, som var bleven kjed og havde vendt tilbage til sin ungdoms flammer.

Som i ægteskabelig henseende saaledes er kubaneren ogsaa i de fleste andre. Glat og smidig til at afslutte forretninger ligesom sin stamfader spanieren, forstaar han senere med stor lethed at unddrage sig sine forpligtelser. Jeg ved neppe, hvorledes jeg skal beskrive denne utilforladelighed, der synes at udgjøre en del af kubanerens inderste natur. Han er overfladisk — maaske stikker det deri. Han har ingen agtelse for mands ord — maaske stikker det deri. Men det forekommer mig, at den barnagtigste egoisme danner grundtrækket i hans væsen. Han er slap, uden marv, uden den ringeste viljekraft. Men det er ikke saa forbausende, at han med sin fuldendte høflighed, sit intelligente ansigt og raske opfatning kan give sig et skin af stor selvagtelse og agtelse for andre.

Formodentlig paatrænger der sig læseren det spørgsmaal: Hvad skal der blive af disse folk og deres land, naar dette engang kommer under deres herredømme? Svaret vil blive fremtiden forbeholdt. Historien lærer, at herskertalentet ofte har indfundet sig samtidig med nødvendigheden af at udøve det. Kubaneren tør være kaldet til at blive grunderen af et nyt folk og et nyt rige, saafremt han ikke paa forhaand degenererer og bliver til bastard.

Men dette „saafremt“ er nok et af de store. Tidligere eller senere vil de store Antiller komme under negrenes herrevælde. Negrene, og de alene, trives der; de hvides afkom degenererer. Negrene formerer sig; de er sunde, sterke, virksomme; de skyder i yppigt sort flor under den glødende sol, som faar de andre til at visne. Der gives en grænse for akklimatisationen, som mennesket ikke kan overskride. Jeg tror, at kubaneren ligesaa meget er et produkt af de klimatiske forhold som af sin spanske afstamning. Paa Kuba bytter til og med faarene sin uld og sin farve mod gjedernes haar og let. Hvor bananen gror, trives intet menneske, som ikke er neger.

Efter det anførte er det neppe nødvendigt at omtale den eiendommelige stilling, hvori det kubanske samfund befinder sig. Det er en overgangstilstand, men alligevel gaar der ingen forandring for sig, og det forhaandenværende stadium skriver sig fra tider tilbage. Den uforanderlige antagonisme mellem de to klasser har tvunget dem til at leve ved siden af hinanden aar efter aar i uformindsket had; de konkurrerer om de samme bestillinger, de taler det samme sprog, og de har ingen inderligere berøringspunkter, ingen betingelser for at omgaaes paa en venskabelig fod. Den unge kubanerinde væbner sit hjerte mod den unge spanier, ihvorvel han ofte er smuk, ridderlig og rig. Ofte ægter hun ham alligevel, eftersom kvinder til syvende og sidst er kvinder, men derved udsætter hun sig for at blive udstødt af sin familie og blive et offer for almindelig bagvaskelse. De spanske og kubanske gutter gaar i samme skole og er legekammerater; men saa saare de vokser til, skilles deres veie, og enhver holder sig til sin stamme. Tusen haab og tilbøieligheder knuses mod denne grænsemur, som hverken kan overskrides eller omgaaes, og mænd som kvinder bekjæmper og overvinder sine naturligste og mest berettigede følelser og ønsker for at være tro imod en lov, som ingen har skrevet, men som alle lader sig lede af, og som fra generation til generation har beholdt al sin bindende kraft.

Naturligvis maa kubaneren som følge af sin utilfredsstillende politiske skjæbne være et yderst utilfreds menneske. En amerikaner vilde være det i endnu høiere grad i hans sted. Han kan ikke opnaa en stilling, hvortil han føler sig berettiget og skikket. Han har intet spillerum for sin ærgjerrighed, ingen vei til ære og magt undtagen i det høieste paa det industrielle omraade. Han har f. eks. digterisk talent og udøver det, men hans produktion kan staa saa høit det skal være, mere end rent lokal lykke vil han ikke kunne gjøre. Er han kunstner, gaar det til paa samme vis. Eller han kan være rig, han kan gaa med de smukkeste klæder, eie sølvbeslagent sæletøi, bo i et palads med taarn og tinde og tiltales af sine landsmænd med „Don“ og smigres for af dem og krybes for paa alle optænkelige maader formedelst sin rigdom: han kan dog aldrig blive guvernør eller

dommer eller senator og faa sin del i, lægge sit arbeide til den gode eller slette lovgivning, som han maa bøie sig for. Hans indflydelse er indskrænket til at forblive en social og hans magt en saadan, der blot udspringer af hans private personlighed og forhold.

Et saadant liv fortsat gjennem aar og slægtsled har udviklet kubaneren til en egenartet aristokrat. Er han dygtig og intelligent, saa forstaar han at skaffe sig magt og benytte den i det private liv. Er han rig, saa omgiver han sig med al optænkelig ydre pragt og prunk, trækker sig fornemt tilbage i en afsluttet kreds og lever som en potentat midt blandt sine vasaller og parasiter. Han faar aldrig nogen offentlig paaskjønnelse, og han trækkes aldrig op paa tribunen eller opfordres til at give sine politiske meninger tilkjende i en tale. Men han er saa vel vant til denne tilsidesættelse, at den ikke længer besværer ham. Han trøster sig selv og stiller sin ærgjerrighed ved bevidstheden om sin egen aldrig prisgivne værdighed.

Med rette kan man indvende, at jeg hidtil lidet godt har havt at sige om kubaneren. Det forstaar sig af sig selv, at man ved løselig at karakterisere en hel nation blot kan tage hensyn til middelmaalet og gjennemsnittet. Der findes hundreder og atter hundreder og atter hundreder af kubanere, der ligger høit over det niveau, man her faar indtryk af. Desuden kan mange af de formentlige feil og mangler, der ovenfor er henført til kubanerens karakter, med sikkerhed siges at være frugter af hans politiske ufrihed og umyndighed. Kaldes han først til at forestaa regjeringen og forvaltningen af sin store ø, vil han lægge egenskaber for dagen, der under tingenes nuværende tilstand maa forblive latente.

nk.

Pigen med fuglefælden.

(Gammelægyptisk motiv).

Jeg gik ud, da dagen hældede,
og tog min fælde med
for at fange de flyvende fugle
og bringe dem til min mor.

Jeg satte mig ved flodens bredder
og stillede min fælde op
og ventede paa de flyvende fugle
og paa mit hjertes ven.

Og der de kom, de snadrende gjæs,
og der kom den svævende svale,
og alle østens fugle, de kom
med myrrhaduftende fjær.
Men jeg ventede paa mit hjertes ven,
som ikke kom.

Men jeg agtede ei paa min fælde
og ei paa de flyvende fugle,
for jeg ventede paa mit hjertes ven,
som ikke kom.

Da det gyldne maaneskib seilede
henover himmelens hav,
da tog jeg min tomme fælde
og vandrede hjem til min mor.

Hun mødte mig og spurgte:
„Hvor er de snadrende gjæs,
og hvor er den svævende svale
og alle de østens fugle
med myrrhaduftende fjær?“

Jeg kunde ikke svare,
jeg vidste ikke ord.
Jeg lagde mig paa mit leie
og gjemte mig for min mor.

Tryggve Andersen.

Ny literatur.

Verner von Heidenstam: *Karolinerna.* Berättelser. 2. samlingen. — Alb. Bonnier. — Pris 4.50.

I vår tids lifsfrågor. Skrifter utgifna af Sydney Alrutz m. fl. *VI. Om filosofiens betydelse för människan* af Axel Hägerström. — Pris 0.75.

Anna Sommer: *Fortællinger fra Danmark og Frankrige.* — Hagerup Kjøbenhavn, 1898. — 85 sider.

Napoleon III. af Archibald Forbes. — 6. hefte á 0.50. — Aschehoug & Co.

Snorre Sturlassons *Norges Kongesagaer.* — J. M. Stenersens forlag. — 15—18de hefte.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 12. mai 1898.

Publikums sympati under en krig bestemmes ofte mindre af den sag, der kjæmpes om, end af den nationalkarakter, som særpræger de to stridende parter. Man under det ene eller andet folk „ordentlig juling", alt eftersom man finder dets nationalkarakter frastødende. Og det er især hovenhed, man ikke liker. Grunden til, at Amerika har saa megen folkestemning mod sig under denne krig, ligger utvilsomt for en stor del heri. Amerika har noget af parvenuens overmod og pengestolthed ved sig, medens Spanien ligner en stolt og værdig adelsmand, som forsvarer nedarvede rettigheder. Og dog turde det hænde, at man ved at søge tilbunds i den amerikanske nationalkarakter kunde finde flere sympatetiske træk. Thi bag den selvtillid, som har skabt yankeevæsenet, og den febrilske vindesyge, som har skabt den amerikanske samfundskorruption, ligger der kanske gjemt ikke saa lidet idealisme, skjønt den endnu ikke gjør sig videre gjældende paa overfladen. Den amerikanske idealisme er vistnok ingen kathederidealisme. Den er først og fremst praktisk som amerikaneren selv og strækker sig sjelden længere, end den lader sig gjennemføre. Men dette er vel snarere til gavn end til skade for nationens trivsel og udvikling. *Et* synes ialfald klart, og det er, at Amerika repræsenterer en stigende og Spanien en synkende kultur. Spanierne er tapre og dristige. De vinder let seir, naar det kommer an paa mod og tapperhed alene. De lader sig let henrive til eventyr og vovestykker; men de mangler den praktiske sans og udholdenhed, som betinger en jevn fredelig udvikling. De har havt fremgang som erobrere, men ikke som styrere. Under krigeres og eventyreres anførsel har de underlagt sig store landomraader; men de har ikke formaaet at styre dem slig, at de kunde beholde dem. De kritiserer den regjering, som staar ved roret, naar følgerne af det svage og uduelige styre rammer dem, men de formaar sjelden at sætte noget, som duer, i stedet. Overalt, hvor spansk kultur hersker, vil vi høre meget om revolutionære omvæltninger, men lidet om en jevn kommerciel og industriel fremgang. Spaniens forfald skyldes derfor ikke saa meget uheldige ydre omstændigheder, som en indre mangel ved nationalkarakteren, der har lagt sig hindrende iveien for en udnyttelse og tilgodegjørelse af de gode anledninger, som det spanske mod og held har skabt.

Den amerikanske seier ved Manila.

Det første betydningsfulde slag i den spansk-amerikanske krig stod den første mai i bugten ved Manila, hovedstaden paa Filippinerne. Det blev en overmaade let seier for amerikanerne. Forterne ved Manilabugten bragtes snart til taushed, den spanske flaade ødelagdes fuldstændig, og Filippinerne faldt i amerikanernes hænder. At admiral Dewey, der anførte den amerikanske eskadre, kunde ødelægge den spanske flaade er ikke mærkeligt; thi de skibe, som spanierne havde ved Manila, var de amerikanske langt underlegne. Men det er høist tvilsomt, om han havde sluppet saa heldig fra det, dersom spanierne havde sørget for at have sine befæstninger i god stand. Manila skal være en af de bedste forsvarspositioner i verden. Indløbet til bugten er kun 19 kilometer bredt og delt i to kanaler af den befæstede ø Corregidor, som intet fiendtligt skib kan passere uden at blive seet

eller angrebet. Selve bugten breder sig indenfor med en diameter af omtrent 60 kilometer. Manila, der ligger ved bugtens østside, og Cavite, der ligger 7 kilometer søndenfor Manila, er begge befæstede, og hvis disse byers forter skulde drive den angrebne eskadre tilbage, vilde den være fangen i bugten som i en fælde og nødsaget til at overgive sig. De spanske befæstninger leverede imidlertid intet effektivt forsvar. Næsten hele den amerikanske eskadre passerede Corregidor uden at høre en lyd fra øens batterier. Først da det sidste skib „Boston" passerede, affyredes tre skud, som ikke rammede. Inde i bugten mødte amerikanerne den spanske flaade, som aabnede ilden og forsvarede sig tappert. Men allerede efter to timers kamp var den næsten ødelagt. Endel af de spanske skibe gik op i flammer, andre sank. De spanske forter inde i bugten fyrede raskt, men anrettede ingen skade. 7 à 8 timer efter slagets begyndelse var de bragt til taushed og det spanske flag strøget. Amerikanerne havde ingen faldne og kun otte lidt saarede, medens antallet af de faldne og saarede spaniere skal være meget stort. Da admiral Dewey ingen landgangstropper har, kan han ikke besætte Filippinerne, men det meddeles, at den amerikanske regjering skyndsomt vil sende ham mandskab.

Et nyt politisk problem.

Spørgsmaalet bliver nu, hvad der skal gjøres med Filippinerne. Det antages, at de Forenede Stater ikke vil beholde dem, fordi de ligger saa langt borte, og det er temmelig usandsynligt, at amerikanerne atter vil overlade dem til det spanske styre, hvis store skyggesider jo har fremkaldt den nærværende krig. At indrømme den indfødte halvvilde befolkning frihed og uafhængighed, vilde betyde anarki og stor usikkerhed i de nærliggende farvande. Det kan derfor kun blive tale om at overlade dem til en magt, som har interesse af at besidde dem og kraft til at styre dem. Det fortælles, at Amerika vil sælge dem til Storbritannien; men en saadan transaktion vilde sikkert bringe de øvrige magter til at knurre. England har allerede for meget, mener man. De fleste stormagter vilde vistnok med glæde tage dem i besiddelse, og det tør hænde, at de allerede har sine følehorn ude. Det synes ialfald at være en almindelig udbredt mening, at Filippinerne kan give anledning til storpolitiske forviklinger og skaffe diplomaterne nok at gjøre.

Tilstanden i Spanien.

Budskabet om nederlaget ved Manila har i Spanien frembragt stor uro. Den offentlige mening har vendt sig mod de styrende, som anklages, fordi de ikke har truffet tilstrækkelige foranstaltninger til at forsvare Manila. Romero Robledo har i Cortes holdt en tordentale mod regjeringen, og man mener, at general Weyler og hans tilhængere kun venter paa en gunstig leilighed for at oprette et militært diktatur. Der tales stadig om ministerkriser, og befolkningens uvilje skaffer sig luft i uophørlige uroligheder, der tildels er meget alvorlige. Den ene by og provins efter den anden erklæres i beleiringstilstand. Og det er ikke nederlaget ved Manila alene, hvoraf oprørsilden suger næring. Brødprisernes stigning gjør ogsaa sit. De knappe kornbeholdninger vækker i Madrid alvorlige bekymringer, og man mener, at det nuværende forraad ikke vil vare maaneden ud. Nøden og fattigdommen i de lavere lag af befolkningen kan ikke andet end øge spændingen, og det er høist sandsynligt, at budskabet om et nyt større nederlag vil føre til en revolutionær omvæltning.

Paa den kubanske krigsskueplads har ingen begivenheder af større betydning fundet sted. Et bombardement af Matanzas, som ifølge spanske beretninger

kun skal have berøvet et fredeligt æsel livet, et forsøg paa at landsætte 2 mindre amerikanske detachementer ved Mariel, en mindre træfning mellem amerikanske og spanske torpedobaade ved Cardenas og et par sammenstød mellem spanierne og de kubanske insurgenter er det eneste at bemærke. Man havde ventet, at der nu skulde foreligge melding om et større sammenstød mellem den spanske og amerikanske atlanterhavseskadre i nærheden af Portoriko. Den spanske eskadre forlod nemlig for nogen tid siden de Kapverdiske øer, og man troede, den tog veien til Antillerne. Det meldtes om sjøfolk, som havde hørt voldsom kanontorden ved Portoriko, og det berettedes, at to amerikanske krigsskibe var paa fart til Key West, sterkt beskadigede. Fra Spanien telegraferedes rygter om en stor sjøseir for spanierne. Da bragte telegrafen den overraskende og endnu ikke fuldt bekræftede meddelelse, at den spanske atlanterhavseskadre var ankommen — ikke til Portoriko, men til Cadix.

Endel af den amerikanske flaade er nu ifærd med at blokere Portoriko, og man venter et amerikansk angreb paa øen.

Om den af amerikanerne planlagte troppeforsendelse tll Kuba har meddelelserne været usikre og modstridende. Den sidste melding gaar imidlertid ud paa, at der om faa dage skal paabegyndes en transport af 66,000 mand.

Brødprisernes stigning

vækker alvorlige bekymringer næsten over hele Europa. Der skal iaar forefindes adskillig mindre kornbeholdninger end sædvanlig, den sidste kornhøst var i flere europæiske lande meget slet, og der stilles som følge heraf større fordringer til de udførende landes eksportevne. Amerika har hovedandelen i forsyningen af de europæiske kornmarkeder, og krigen lægger muligens nogen vanskelighed iveien for udførselen. Disse og andre omstændigheder søger man i Amerika at udnytte til handelsspekulationer og masseopkjøb, der har til hensigt at drive priserne op saa høit som muligt. De forhøiede fragt- og forsikringsomkostninger gjør vel ogsaa sit. Kornpriserne staar derfor voldsomt høit, særlig paa hvede.

I Italien

har brødmangelen affødt alvorlige optøier. Der indløber stadig meldinger om heftige gadekampe mellem urostifterne og militæret, hvorunder adskillige er dræbte og mange saarede. Kamret har nedsat korntolden fra $7^1/_2$ til 5 lire; men det synes ikke at frugte noget. Disse optøier har efterhaanden antaget en udpræget politisk karakter. Det er saaledes betegnende, at urolighederne har været størst i Milano, arnestedet for Italiens politiske interesser. Italien lider under alvorlige sociale og økonomiske brøst. Regjeringen mangler initiativ til at iverksætte kraftige reformer, og blandt de ledende klasser skyder korruptionen en frodig vækst. Omvæltningspartierne næres af de styrendes undladelsessynder, og man spaar en alvorlig krise, hvis regjeringen ikke tager skeen i en anden haand.

De franske valg

er løbet roligt af. Regjeringen vil vistnok faa en langt fastere majoritet end hidtil; men ellers synes ingen større forandringer i partistillingen at være indtraadt. Det endelige resultat vil først foreligge, naar omvalgene har fundet sted. Af de valgte er 210 regjeringsrepublikanere og 36 monarkister, som vil slutte sig til regjeringen. Overfor disse 246 regjeringsstemmer staar 80 radikale, 32 radikale socialister og 24 socialister, altsaa 136 oppositionsstemmer. Der skal foretages 180 omvalg, og man venter at disse vil give regjeringen en majoritet paa ca. 300 af kamrets 584 medlemmer, hvortil yderligere kommer de klerikale, som antages at ville gjøre fælles sag med regjeringen. Kampen mellem de to partigrupper dreier sig væsentlig om en

progressiv indtægtsskat og en revision af konstitutionen, som de radikale partigrupper tilstræber og regjeringsrepublikanerne bekjæmper. Indtægtsskatten vilde blive et farligt vaaben i socialisternes hænder, og konstitutionsrevisionen har til hensigt at gjøre det af med senatet, der byder den eneste garanti for stabilitet i styrelsen. Betegnende for den afsluttede valgkampagne, er de dybe buk, som begge partigrupper har gjort for militarismen. Ikke blot premierministeren Méline, men ogsaa de radikales fører Bourgeois har i kraftige udtryk søgt at bevidne hæren og generalstaben sin hengivenhed. Det bør ogsaa noteres, at socialistføreren Jaurés, der optraadte saa kraftigt for Zola mod militarismen, blev kastet i sin gamle valgkreds Carmaux, medens antisemiten Drumont er valgt i Algier. Dreyfussagen synes dog ikke at have udøvet nogen større indflydelse paa valgene.

Lord Salisbury

har nylig i Primroseligaen holdt en tale, som giver os et levende billede af den store politiske situation — de stærke, voksende statssamfund i kamp om de svage nationers efterladenskaber. De fremtidsudsigter, han antyder for os, er just ikke lyse. Det er klart at den engelske premierminister veirer et almindeligt sammenstød. De døende staters opløsning og de voksende staters udvidelse, tiltager med en stadig større fart, og jo større farten, desto mere uafvendeligt sammenstødet. Man faar haabe, at de internationale omvæltninger, som muligens forestaar, ikke vil opsluge de nationer, hvis levedygtighed ikke er baseret paa en stærk militærmagt og en frodig kolonisationsevne, men en kraftig aandelig og social kultur.

Rr.

Forskjellige meddelelser.

Børn i Kina. En russisk reisende, Korsakov, som for tiden opholder sig i Kina, har til et blad „*Rousskia-Viedomosti*“ leveret blandt andet en række interessante oplysninger om kinesiske børn.

Om end ad andre veie end prof. Schenck kan det himmelske riges indvaanere dog med sikkerhed forudsige et barns kjøn. Det beror paa indviklede videnskabelige beregninger, naar enhver jordemoder i Kina paa forhaand ved barnets kjøn, saasandt hun blot kjender moderens alder ved konceptionen samt den maaned, denne fandt sted. Man har blot at mærke sig det sidste siffer i moderens alder og det sidste siffer i konceptionsmaaneden; er disse to sifre lige eller begge ulige, vil barnet utvilsomt være af mandligt kjøn; er derimod det ene af de to sifre ulige, saa vil barnet ligesaa utvilsomt komme til at tilhøre det kvindelige kjøn.

Der er ogsaa en anden maade at bestemme kjønnet paa, en maade, der allerede er omtalt i dokumenter fra 1593. Man tager tallet 49, hertil adderer man numeret paa den maaned, undfangelsen fandt sted, herfra subtraherer man saa kvindens alder og derpaa efterhaanden følgende tal: 1 for himmelen, 2 for jorden, 3 for mennesket, 4 for aarstiderne, 5 for elementerne, 6 for de musikalske instrumenter og 7 for planeterne. Lad os tage et eksempel: moderen er 28 aar, og undfangelsen skeede i den 8de maaned. Bliver nu barnet en gut eller en pige? $49 + 8 = 57$. $57 \div 28 = 29$. Man subtraherer nu $1 + 2 + 3 + 4 + 5 + 6 + 7$

= 28, 29 ÷ 28 = 1. Tilbage bliver 1, som er et ulige tal. Da bliver barnet sikkerlig en gut, et lige tal vilde melde en piges fødsel.

Barnets kjøn er i Kina specielt for de fattige familiers vedkommende af umaadelig betydning; thi en liden pige er for dem en tung byrde. Et nyfødt pigebarn bliver ofte efterladt paa veiene eller kastet i floden, medens en guts skjæbne altid er sikret, selv om forældrene er aldrig saa fattige; thi der gives saamange udveie med ham. De sælger ham helst som eunuk til det keiserlige hof, hvor de smaa er meget afholdt af hoffets damer, der beholder dem hos sig, indtil de er 10 aar, da bliver de erstattede af andre eunuker paa 5 aar. De kaldes i alderen fra 5—10 aar for „de uberørte", siden kaldes de „de smaa eunuker" og gaar ved den alder over til at være hoftjenere. Antallet af eunuker ved det keiserlige hof beløber sig til 6000. Desuden er der mange andre, som gjerne kjøber smaa fattige gutter, f. eks. omflakkende skuespillere, troldmænd, fortællere, som bruger dem til at illustrere sine historier, kort sagt den slags eksistenser, som fylder Pekings gader. Det er ogsaa almindeligt, at barnløse folk adopterer gutter; thi det er alene individer af det maskuline kjøn, der har lov at deltage i de religiøse ceremonier, saa det er alene dem, der kan bede for deres sjæls hvile.

Helt anderledes er en liden piges skjæbne. I en uvidende og overtroisk kinesisk familie er den første maaned en fortsat lidelse for det lille væsen, hvem sygdom og slet næring gjør sær og grætten. Kineserne tror paa to principer, et godt og et ondt, og naar barnet skriger, mener de, at det onde princip har overmagten og gjør, hvad de kan for at underkue det; de kniber barnet, slaar det, og hvis det ved disse midler ikke kan bringes til taushed, kaster de det voldsomt mod jorden for at uddrive den onde aand. Dersom det gode princip er det raadende, vil barnet trives, dersom det onde seirer, vil det bukke under og gaa over til at blive en ond aand. Det kan synes inkonsekvent, at de ikke, hvad onde og gode principer angaar, ræsonnerer ens, naar det gjælder et lidet guttebarn, men det gjør nu kineserne engang ikke.

Alene rige forældre begraver sine børn paa kirkegaarden, men forøvrigt uden nogensomhelst ceremonier. Hvad angaar den fattige befolkning overlader den til gravere underholdt af staten at sørge for sit døde afkom. I Peking er der i forskjellige dele af byen lighuse, hvor forældre kan bringe de døde børn hen; men de, som bor langt fra disse lighuse, lægger blot det lille lig udenfor døren og bedækker det med en sivmatte. Hver eneste dag drager graveren gjennem byen med en stor aaben kjærre, hvori han samler alle de smaa lig og bringer dem udenfor byen, hvor han begraver dem i en stor fællesgrav. Hvem, der engang har seet en saadan kjærre fuld af smaa uskyldige barnelegemer, kan aldrig glemme det uhyggelige indtryk, den gjorde. Udenfor murene hænder det ofte, at dette ligtog overfaldes af en flok udsultede hunde eller ravne, der slaas om byttet. Graverens stilling skal være meget indbringende. Den fattiges barn er kun dækket af en sivmatte, men den mere velstilledes er ofte klædt i nye vakre klæder; disse tager graveren og sælger dem til egen fordel. *nk.*

Notitser.

— *Djævleøen.* Djævleøen, hvor kaptein Dreyfus sidder levende begravet, er en af de tre smaa øer, der ligger paa kysten af fransk Guyana ligeoverfor Cayenne. Alle tre øer tjener til opholdssted for forbrydere, spedalske og forrykte. Djævleøen var, indtil Dreyfus kom did, forbeholdt spedalske, men disse blev ved hans ankomst bragt over paa fastlandet. Øerne rager steilt op af vandet og er med undtagelse af et enkelt sted paa den største af dem, Kongeøen, utilgjængelige for dampskibe. Alle rædsler ved fængsler og galeier er rene bagateller mod Djævleøens gru. Den er en klippefuld ø, hvor der kun findes stene og atter stene, ikke et træ, ikke en blomst. Solen steger paa stengrunden, der findes ikke skygge for det menneske, der er nødt til at opholde sig her. En forfalden hytte er den deporteredes bolig; han ser ikke et fremmed ansigt uden dens, der for øieblikket holder vagt hos ham. For at umuliggjøre ethvert forsøg paa flugt har den franske regjering rundt Dreyfus's bolig ladet opsætte et stærkt gitter, saa at den dømte kaptein i virkeligheden sidder i et bur. I begyndelsen havde han 3 vogtere, senere blev det seks, og nu er det ni.

Under streng straf er det vogteren forbudt at tale med den dømte; han maa heller ikke tillade ham at beskjæftige sig med noget arbeide. I denne ensomhed er Dreyfus — som det forlyder i en embedsberetning — ældet, faldt sammen, hans haar er næsten hvidt; ved enhver anledning viser han en frygtsom, resigneret lydighed. Han klamrer sig dog til livet som det sidste haab. Nu og da aabner han en bog, ellers sidder han i regelen i en krog af hytten og stirrer sløvt hen for sig; han gaar sjelden ud, sidder som oftest helt urørlig, kun optaget af at røge tobak. En gang om maaneden faar han lov at skrive til sin familie, og en gang om maaneden faar han efterretninger fra den. Det er ham forbudt at skrive om noget andet end sine rent personlige forhold, heller ikke maa der indeholdes meddelelser af anden art i de til ham rettede breve.

I det hele taget er intet ladet ugjort, der kan tjene til at isolere den dømte fra udenverdenen.

Europæiske byers vækst. En amerikansk forfatter gjør i en sociologisk afhandling over de europæiske racers geografi opmærksom paa, at den gamle verdens storbyer — stik imod, hvad man vanligvis tror — befinder sig i en ganske anderledes rivende vækst end hovedstæderne paa det amerikanske fastland. Han paaviser saaledes, at Berlin i de sidste 21 aar har gaaet fuldkommen lige saa stærkt frem som Chicago og vokset to gange saa raskt som Filadelfia. Siden 1875 har Hamburg faaet dobbelt saa mange indvaanere som Boston, og Leipzig har distanceret St. Louis. Stockholm har i den sidste mandsalder fordoblet sin befolkning, Kjøbenhavn og Kristiania har i det samme tidsrum vokset sig henholdsvis $2^1/_2$ og 3 gange saa store, som de før var. Rom havde i 1860 184,000 indbyggere og i 1895 450,000. Tilslut kan nævnes, at Wien i disse samme 35 aar tredoblede sit indbyggerantal.

Alt dette høres storartet ud, og den amerikanske forfatter har til en vis grad ret i at tale om „europæisk" vækst i modsætning til „amerikansk". Men ogsaa blot til en vis grad; thi man maa erindre, at indbyggerantallets vækst i vore europæiske byer væsentlig skyldes indflytning og indvandring fra vedkommende lands egne provinser, medens folkeforøgelsen i Amerika virkelig er en positiv forøgelse, idet den skyldes emigrationen fra andre verdensdele.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

BIND XI. 31. MAI 1898. HEFTE 10.

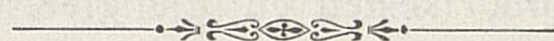

Til minde om
Tambs Lyche.

Mange vil med vemod mindes „*Kringsjaa*“*s* elskværdige, mildt dømmende, lyst seende leder, som med kjæmpemæssig flid søgte at lede samtidens aandelige bevægelse ind i vore hjem og bringe os til efter evne at leve med i tidens høieste stræben. Døden rev ham bort midt i hans arbeidsdag, før han havde naaet firtiaarsalderen.

Der gives, tror vi, ingen bedre maade, hvorpaa vi kan hædre hans minde, end ved at sikre hans børns fremtid. Og ingen værre maade at glemme ham paa, end at lade hans hustru og børn lide mangel. Om bare alle „*Kringsjaa*“*s* tusener af læsere sendte sine bidrag, de være noksaa ringe, saa vilde de tilsammen bedre end ord og indskrift takke for hans livsværk og give gode ønsker med paa veien til hans efterladte.

Bidrag, som godt kan sendes i frimærker, bedes snarest indsendt til „*Kringsjaa*“*s* ekspedition, Olaf Norli, Kristiania, som paa opfordring ogsaa sender lister til dem, som vil foretage mindre indsamlinger.

Der vil i „*Kringsjaa*“ blive kvitteret for indkomne bidrag.

V. A. Aubert, redaktør. *H. E. Berner*, hypotekbankdirektør. *Bjørnstjerne Bjørnson*.

Chr. Brinchmann, redaktør. *Chr. Collin*. docent. *Dr. Georg Fasting*, seminarbestyrer. *E. Hanssen*, prest.

Lars Holst, redaktør. *Carl Keilhau*, redaktionssekretær. Formand i Kr.a venstre presseforening. *Hjalmar Løken*, redaktør.

Jonas Lie. *Olaf Norli*, boghandler. *A. Qvam*, statsraad. *A. Schibsted*, redaktør.

O. Thommessen, redaktør. *Nils Vogt*, redaktør. Formand i Kr.a konservative presseforening.

Havana og havaneserne.

(Efter Richard Davey i „*Fortnightly Review*".)

Tiltrods for de slemme moskitos og den daarlige vandforsyning er den reisendes første indtryk af Havana meget behageligt, og det taber sig ikke ved et længere ophold. Havnen er vidunderlig smuk, og indløbet beherskes af kastellet Moro, næsten en gjengivelse af det lille interessante, mauriske fort tæt ved Lissabon; til venstre stikker der frem to skarpe nes hvorpaa flere vakre gamle kirker hæver sig — saaledes en ved navn *Los Angelos.* Bagenfor disse paa nogle lave høider ligger byen, en uregelmæssig masse af enetages gulmalte huse, over hvilke kirkerne rager med sine taarne og spir, og hvorimellem slanke palmer svaier, og bananens løv bevæger sig over havemurene.

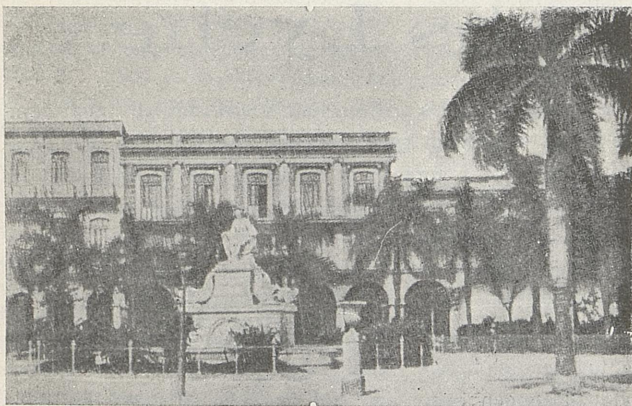

En plads med fontaine.

Skibe fra alle verdens kanter, *feluccas* med svalevingeseil, nogle blændende hvide, andre dybt rødbrune, opfylder forgrunden, medens kanolignende torvbaade ladede med tropiske frugter, fisk, grøntsager og blomster og roede af halvnøgne negre, piler i alle retninger over de dybblaa vande.

Naar man kommer nordenfra, fra vinter og sne, saa virker det forunderlig oplivende at komme ned til Havana med dens sommer, hvis skjønhed forhøies end mer ved den kubanske lufts gjennemsigtige klarhed. Enhver ting synes ualmindelig, forbausende, og alt er anderledes end man havde ventet; men paa alt har moderlandet Spanien sat sit stempel; indflydelse fra amerikansk hold er ganske umærkelig. Seet fra sjøsiden kunde Havana gjerne være Malaga eller Cadiz; men naar man gaar i land, saa strømmer erindringer fra Pompeii mærkelig nok ind paa en.

Hvad man vil kalde city eller forretningsbyen i den kubanske hoved-

stad, bestaar af en labyrint af trange gader, som her og der gjennemskjæres af en eller to større, der gaar fra guvernørens palads helt ud til bygrænsen. Faa af husene langs med disse gader og alléer har mer end et stokværk; men dette er da ogsaa til gjengjæld saa høit, at det kan maale sig med tre i London. Den nedre halvdel af ethvert hus er malt enten med en dyb mørkeblaa eller en høirød eller en okergul farve; den øvre halvpart er som regel altid hvid. Og som i Pompeii ser man lange rækker af stuccosøiler, som til halvten er malt med en og til halvten med en anden farve. Dørene staar oppe, og idet man gaar forbi, kan man titte ind i det indre af husene. Hvis man er lidt tidlig ude, kan man faa se familierne gjøre sit toilette; for der er meget lidet privat liv allevegne paa Kuba; enhver akt i livet helt fra dets oprindelse til dets ende, fra daab til begravelse, sker i den største offentlighed. Vinduerne beskyttes med tunge jernstænger; bag disse kan man i visse dele af byen se livlige grupper af havaneserinder med ansigterne hvide af rismel og med sit lange sorte haar i fletter og med alle sine rige yndigheder fremstillet for publikum . . . *sono donn che fano all' amore.* De samme vinduer med jernsprinklerne foran vilde give det hele et fængselsagtigt udseende, hvis de ikke var malt i de mest brilliante farver — orange, skarlagenrødt og grønt. Meget ofte strømmer vellugten fra familiemiddagene ud paa gaden; man kan endog faa kaste et glimt ind i kjøkkenet, hvor kokken, en negerinde med turban paa hovedet, i kalikoskjørt og med cigaretten i munden, staar og fyrer trækul i ovnen. Sin cigaret kan ingen kubansk dame undvære. Tiltrods for det slette rengjøringssystem er luften i gaderne sund, undtagen i den gule febers mistbænk, torvet nemlig, hvor der stinker forskrækkelig, og hvor man til alle sider finder levninger fra inkvisitionens og autodafeernes dage. En havanesisk autodafè maa engang i tiden have været et ganske eiendommeligt syn, idet den ledsagedes af store processioner, hvori unge hvidklædte piger deltog, forestillende engle, og smaa negergutter udstafferet med hale og horn maatte agere djævle, som dansede foran den dømte paa hans vei til baalet. Tilsidst kom guvernøren og hans følge, de civile og militære autoriteter, samt klerke, munke og prester, der sang bodssalmer — med et ord *muy grandioso y spectacoloso.*

Der er intet Westend i Havana; de riges huse er spredt omkring over hele byen. Mange af husene er smukke; men ellers er de bygget efter en og samme plan, i klassisk stil, med et indre gaardsrum omgivet af stucco- og marmorsøiler, saa man kan forestille sig at være i det gamle Rom. Der findes store haver med yppige tropiske vækster og fontæner. I flere huse har man statuer af Jomfru Maria eller andre helgener med sølvlamper brændende foran sig baade dag og nat.

Den smukkeste gade i Havana er Cerro, og de fineste huse tilhører

den meget gamle Hernandez-familie; de er opført af hvid marmor i en sjelden vakker stil.

Havana har omkring 230,000 indbyggere og er i forhold til sin størrelse særdeles godt udstyret med kjøretøier. Man kan leïe en *victoria de plaza* for fr. 1.50 pr. time og befare hele byen. Skjønt den er katolsk, kan den ikke siges at være rig paa kirker; mange er ødelagte under de forskjellige opstande paa øen, og specielt fra midten af aarhundredet, da man søgte at faa væk de religiøse ordener. Den største er *Mercede*-kirken, en vakker bygning i rokokostil med smukke marmoraltre og gode malerier. Paa søn- og helligdage er den fyldt til sidste plads af den fornemme verden; straks prædiken er over, stiller de unge herrer sig op udenfor kirken for at beglo damerne, idet de gaar forbi. Katedralkirken er et arkitektonisk hovedværk; den blev bygget af jesuiter 1704 og er opført i spansk-amerikansk stil med en høi kuppel og to stumpe taarne; om de andre kirker er lidet at sige, undtagen at de alle er smukt dekoreret med mosaikarbeider og kostbare træsorter.

Opera-huset.

Jesuiterne har en stor skole for gutter i Havana tilligemed et observatorium, som skal være det bedste i hele Sydamerika, samt i tilknytning hertil et stort bibliotek og et museum. Desuden har de oprettet forskjellige barmhjertighedssamfund med asyler for børn og hjem for gamle; de bestyres af nonner og prester, som har trukket sig tilbage fra verden for at hjælpe sine ulykkelige medmennesker; men altsammen gavner ligesom intet; for ingensteds, selv ikke i Italien eller Spanien, vil man finde en saa forskrækkelig mængde tiggere som paa Kuba. Flere har beskrevet Havana som „Vestens vederstyggelighed“; men man har dømt uden at kjende de faktiske forhold. Der er naturligvis en mængde slette subjekter, og endog religionen er bare en formsag eller en udvortes ceremoni; men der er i de senere aar gjort prisværdige bestræbelser for at hæve den moralske opfatning blandt

folket; i kirkerne lægges der stor vind paa at vække sansen for et høiere liv ikke alene ved gode prækener, men ligemeget ved hjælp af vakker sang og musik. I *Mercede*-kirken er der fuldt orkester, og de første sangere fra operaen lader sig ofte høre ved høimessen.

Hvad butikerne i Havana angaar, saa er de altid overfyldte saavel af europæiske som af indenlandske varer; men faa har vinduer, hvilket er tilfældet i næsten alle tropiske lande; varerne ligger aabent i dagen som i østens basarer. For endel aar siden var juveler- og guldsmedbutikerne navnkundige over hele Vesten; men nu er de næsten helt ruineret.

Blandt et saa fornøielsessygt folk som kubanerne er det en selvfølge, at de offentlige forlystelser indtager en meget fremskudt plads, og karnevalerne i Havana var i sin tid bekjendt over hele Amerika; men for en del aar tilbage er det begyndt at dale; i de sidste tiaar har den øverste middelklasse ikke været med i festlighederne; ikke destomindre er der endnu nok tilbage, for at man kan faa et indtryk af, hvilket storartet skue det er, naar hundreder for ikke at sige tusinder af masker paraderer gjennem gaderne under musik og dans; selv negrene har lov til at deltage, og man ser ofte deres æsler, skrigende draperet, ved siden af flotte ekvipager. Efter solnedgang begynder saa lystigheden for alvor; da kommer negrene i store skarer med sine kinesiske lamper og med lygter paa lange bambusstokke. De hopper og løber; paa hver aaben plads danser de til tonerne af tam-tam og horn, som er deres fornemste musikalske instrumenter.

Alle teatre holder maskeradebal med stor pomp og pragt paa *Tacon*, der er det største teater paa den sydlige halvkugle og bæres af over- og middelklassen. Damerne optræder som i Italien i dominos og med kostbare smykker, mens herrerne er iført almindelig selskabsdragt; i de senere aar har imidlertid *Tacon*-ballet tabt meget af sin oprindelige karakter; europæiske danse fylder programmet, og der er ikke stor forskjel mellem denne *veglione* og et tilsvarende i Nizza, Rom eller Neapel. Paa *Payrete*-teatret gaar det helt anderledes til; men spillet som dansen er saa ensformigt, at man har vanskeligt for at forstaa, hvorledes der kan være nogen fornøielse i slige monotone skuespil; hoveddansen er kjendt under navnet „Kubana“ og bestaar i, at den dansende staar paa en plet og strækker og vrider sig til alle sider, medens orkestret hamrer løs paa tam-tamen; det er en støi, saa man kan vække de døde; men stedse maa den gives *da capo*. For en europæer ser det ud som den pure galskab, og han foretrækker det frie liv i de klart oplyste gader med dets mange brogede scener.

Præcis paa slaget 12 fastelavnstirsdag forkynder kanonerne i Morokastellet, at kong Carneval er død, og næste morgen strømmer mængden afsted til kirkerne for at gjøre bod og omvendelse; fasten overholdes meget strengt med hensyn til mad og drikke; en neger vilde saaledes heller tage

gift end smage kjød paa fastedagene, skjønt han i andre retninger ikke tager det saa nøie.

Trods sin dyrkelse af tam-tamen og horn, med et ord af støiende musik, som sandsynligvis er indført fra Afrika af kongoslaver, er kubanerne et meget musikalsk folk. *Tacon* rummer 5000 mennesker; det er bygget efter italiensk mønster og har tre logerader over hinanden; det øverste galleri er reserveret de sorte, som om søndagene fylder det til sidste plads. De to første logerader er forbeholdt aristokratiet og de rigeste kjøbmænd. Orkestret er stort og tæller mange fuldblods negre. Christina Nilsson har spillet *Aïda* paa *Tacon*, hvor ogsaa ellers de største operasangere har optraadt. Kubanerne gjør ikke meget væsen af det spanske drama; de foretrækker stykker fra Frankrige og Italien. Ulig Mexiko har ikke Havana frembragt en eneste dramatiker af betydning. Hvert aar kommer der skuespillerselskaber fra Madrid; men de modtages sjelden godt; paa den anden side har Ristori, Salvini, Sarah Bernhardt og Duse m. fl. mødt en næsten guddommelig tilbedelse i den kubanske hovedstad.

Bondegaard paa Kuba.

Til de kubanske nationalforlystelser hører ogsaa hanekampene; enhver by har sine ringe eller kamppladse, „Galleria“, som det heder. Adgangen til de bedste pladse koster 2 francs. Galleria er bygget af træ i cirkelform, ikke uligt et stort rundt fad. Der er flere gallerier med mange stolerader, der almindeligvis fyldes med negre, men ingen kvinder. Straks klokken ringer, indtræder der en forventningsfuld stilhed; to mænd kommer derpaa ind med hver sin fugl i haanden; de kubanske haner er bekjendte saavel for sin styrke som sin skjønhed, skjønt de ikke er store. I begyndelsen kan kampen have sin interesse; men naar den stærkeste ender med at hakke fjærene af sin modstander, som blødende maa lade sit liv, da bliver moroen usmagelig; synet virker stygt; men tilskuerne følger kampen med den mest levende spænding; nogles ansigter bliver blege, andres blusser,

og øinene ruller vildt, idet de brøler og skraaler, saa scenen trodser enhver beskrivelse. Med glæde kan det imidlertid noteres, at de øverste klasser holder sig væk fra disse hanekampe, og at flere af de bedste huse lukker sine døre for unge mænd, der ofte besøger Galleria. Tyrefægtningerne er sjeldnere og er ikke saa populære som i Spanien og visse egne af Frankrige.

I det store og hele taget er Havana typen paa alle byer paa Kuba. Matanzas, skjønt meget mindre, er bedre bygget end hovedstaden, med regelrette gader. Santiago de Kuba, den gamle hovedstad, er beliggende i en af verdens smukkeste egne; men den er ikke tilnærmelsesvis saa ren og stilfuld som Havana, skjønt den har meget smukkere haver. Puerto Principe har ligeledes en stor fordel i sin naturskjønne beliggenhed og dens *Alameda*, offentligt promenadestrøg, er overordentlig vakker med sine lange rækker af akasier, kakaopalmer og orangetræer. Hvis Havana havde været i hænderne paa en bedre nation end Spanien, saa vilde det være meget let at faa byen til et almindeligt vinteropholdssted; thi helt fra november til april er klimatet det deiligste, man kan tænke sig, ligesom byen jo besidder andre tiltrækkende egenskaber ikke bare i sine teatre, operaer og andre kunstneriske indretninger, men ogsaa i gode biblioteker og videnskabelige indretninger.

Hvad hoteller angaar, saa findes der ikke et eneste førsteklasses hotel efter europæisk maalestok, men fisk og grøntsager er udmærkede; dertil er det alt sammen meget billigt; æbler, aprikoser og jordbær m. m. vokser vildt i mængdevis; alligevel er sløvheden saa stor hos de indfødte, at de sjelden gider plukke for at bringe noget af det tiltorvs.

Kubas hele befolkning, som tæller omkring 1,500,000 mennesker, og hvoraf lidt mer end en trediedel er farvet, kan inddeles i 5 klasser — kubanere, kreolere, spaniere, udlændinger og de farvede, der varierer mellem den sorteste ibenbolt og den fineste flødefarve.

Kubanerne er ætlinger af spaniere, som i mindst 3 generationer har levet paa øen; de er i mange henseender et meget intelligent folk, virksomme og vakre; men paa den anden side besidder de ogsaa mange grusomme egenskaber. Gjennem en bedre opdragelse end den, de hidtil har nydt, vilde deres natur imidlertid snart lære at tæmme sig; at de er tapre har de noksom bevist ved sine oprør og ved antallet af de mange helte, de har fostret. Selskabsliv i egentlig forstand gives der næsten intet af i Havana; man kan regne paa sine fingre de huse, hvor man har baller og selskaber. Konversationen slappes let i et land, hvor opdragelsen er saa bagvendt, specielt mellem kvinderne, hvis aandelige underholdning indskrænker sig til meget daarlige franske romaner og bønnebøger; uddannelsen for mænd er en smule bedre; de formuende sender sine sønner enten til jesuitskolen i Havana eller til Europa eller til de

Forenede Stater .Forsaavidt er alt godt og vel; men naar de kommer hjem. igjen, saa virker den hjemlige indflydelse straks ødelæggende paa dem Og alt i alt bliver resultatet mangel paa energi og en usund kjærlighed til mageligħed og sanselige nydelser. Den almindelige maade at tilbringe en aften paa i et kubansk hjem er at sidde rolig og snakke væk om ingen ting, medens man røger den uundgaaelige cigaret. I enkelte huse kan man dog faa høre god musik, og mange af de unge damer synger nydelig.

Faa kubanere har udmærket sig synderlig i literaturen, videnskaben eller kunsten; naar man nævner Heredia, Ramon, den berømte læge Zambeau og forfatterinderne Teresa Montes og Gertrude Comez de Avellande, saa er man omtrent færdig.

Den kubanske dame er et meget fortryllende væsen; hun er elegant, og hendes gang er yndefuld; hun har fine ansigtstræk, smukke øine, beundringsværdige tænder og et prægtigt haar; men hun fordærver sig selv ved at pudre ansigt og skuldre med rismel for at faa et glat og morbid udseende. Koket som ung pige kan hun dog være baade opofrende og dadelløs som hustru og mor; men hun er ogsaa grusom og opfindsom i mange slette gjerninger. Religionen optager meget af hendes tid; men det er mer for tidsfordriv end af moralske hensyn. I slaveriets dage behandlede de slaverne meget raat, og meget af den samme aand hænger endnu igjen og ytrer sig i livet.

Kreolerne bestaar af kolonister fra Frankrige, Tyskland, Portugal og Italien fødte og opdragne paa øen. De benyttes meget som opsynsmænd paa plantagerne og mange af dem er forretningsfolk i de større byer. Tyskerne staar høit i anseelse for sin flid og lovlydighed. Amerikanere og englændere blander sig sjelden med kubanerne.

Spanierne, kubanernes dødelige fiender, tilhører som regel den officielle verden og sendes fra Spanien for at tjene som embedsmænd; deres levevis er imidlertid lig de indfødtes; men den, som har studeret den spanske kolonisations historie i Amerika, vil vide, at spanierne er daarlige kolonister; de begynder, som om deres alvorlige mening er at skabe blomstrende kolonier; men i kortere tid end et aarhundrede har de overalt gjort sig forhadt; den skjæbnesvangre politik at vilde ødelægge de indfødte har ført til et slags indgroet tyranni, fra hvilket de ikke kan fri sig selv. I det 16de og 17de aarhundrede lader det til at have været et godt forhold mellem spanske kolonister og deres herskere fra moderlandet; men det varede ikke længe, før de blev fiender, og siden har det stadig været opstand og ikke mindst paa Kuba. Spanierne har benyttet inkvisitionen, og fra midten af det 17de til slutningen af det 18de aarhundrede kan Havanas historie opvise mange forfærdelige tildragelser udøvet i religionens navn, men ene og alene for at undertrykke det kubanske folk. Den franske revolution

gik som et befrielsens pust over hele Vestindien, og siden den tid har Kuba havt sit „oprørsparti“. Fra 1800 til 1837 blev flere forsøg gjort paa at knække det spanske herredømme og for at faa kubanere valgt til deputerede i Cortes; men de gik alle over styr. I 1868 stillede den rige og ædle kubaner Carlos Manuel Cespedes sig i spidsen for insurgenterne og proklamerede Kubas uafhængighed; han drømte nemlig om at følge i Garibaldis fodspor. Og den 10de april 1869 blev Kuba proklameret som fri og uafhængig republik i Guaimaio med Cespedes som første præsident; men den 5te november blev de fleste af lederne dræbt af spanierne og deres hoder i triumf baaret paa stager gjennem Havanas gader; dermed var dog ingenlunde opstanden kuet, og med kortere eller længere mellemrum har den stedse ytret sig helt ned til nu.

Moderlandet har behandlet sin koloni paa en alt anden end human maade; med magt har det tilranet sig herredømmet, og med vold har det opretholdt det. Hvis man vil gaa til en nøiagtig undersøgelse af forholdene, vil man let opdage, at Kuba i de senere aar har gjennemgaaet en krise, hvis aarsager er financielle ligemeget som politiske. Sukker- og tobaksproduktionen ligger nede, og skatterne er uhyre og overstiger folkets bæreevne. Familier, som for tyve aar tilbage var rige og formuende, er nu aldeles fattige og maa sælge alt, hvad de eier og har for at lade det gaa i spanierne. For at gjøre den almindelige elendighed endnu mer fuldstændig kom saa hertil slaveriets ophævelse med den følge, at negrene negtede at arbeide. Kuliere blev importeret; men de taalte ikke klimatet. Hvide arbeidere forsøges ikke af den simple grund, at det vil være bankerot for de arbeidsherrer, som hidtil kun har havt med negre at bestille; det vil med andre ord sige: de kan ikke styre dem. Saa ligger hundrede af plantager brak, og tusinder af halvvilde folk har grebet stratenrøveriet som sin levevei; for kubanerne er ikke allesammen engle, ligesaalidt som alle spaniere er djævle; det kan man være sikker paa. 400,000 kan ikke være dræbt eller omkommet paa Kuba; for det er en fjerdepart af den hele folkemængde. Naar man iberegner alle, som er døde paa grund af feber og mangel paa næring, saa kan ikke tallet sættes høiere end til 75,000.

Med hensyn til Amerikas paatænkte annektion af Kuba, saa er der ingensomhelst sandsynlighed for, at den vil blive iværksat, hvis den blev vilde det ikke vare længe, inden amerikanerne og kubanerne kom i haarene paa hinanden; det er paa ingen maade noget let folk at styre, og en kubaner er saa ulig en rastløs praktisk amerikaner som vel muligt.

Fra den okkulte videnskab.

Gravitation og levitation.

(Efter **Karl du Prel** i *„Zukunft“*).

Hvorledes en forsker vil stille sig til et ubegribeligt fænomen, beror paa, hvorvidt han nærer en høi mening om sig selv eller om naturen. Den ene forkaster uden videre alt, som ikke passer ind i hans system, og render han med næsen mod en saadan kjendsgjerning, saa vil han ikke korrigere systemet, men behandle den ubeleilige kjendsgjerning med foragt. En anden vil vistnok ikke undlade at tage hensyn til kjendsgjerningen, men modtage den som en fredsforstyrrer, og alene den sande forsker vil anstrenge sig for at opdage fænomener, som giver ham leilighed til at omforandre sit system.

Da nu i den nyere tid levitationsfænomener hyppig blev iagttagne, stødte de paa den aandsdisposition, der er skadeligst for fremskridtet, den, som ikke undersøger, men forkaster alt det, der ikke passer ind i det gamle kram. Men hvis man nu opfatter en undersøgelse som uafviselig nødvendig og tager det eneste rigtige udgangspunkt, nemlig i gravitationen, saa indser man, at levitationen eller ophævelsen af et jordisk legemes faldtendens maatte indtræde, hvis vi kunde tænke os jorden og dens tiltrækningscentrum bragt afveien. Dette er jo det umulige, og altsaa vilde levitationen blot kunne besørges af en kraft, der modsætter sig og overvinder jordens tiltrækningskraft. At der virkelig gives saadanne kræfter, er heldigvis hævet over enhver tvil. Naturen selv byder os eksempler nok derpaa. Varmen udvider, d. v. s. under indflydelsen af varme formindskes og ophæves kohæsionen af et legemes atomer, d. v. s. deres gjensidige tiltrækningskraft. Et endnu lærerigere eksempel frembyder mineralmagneten. Magneten, der hæver et stykke jern, overvinder dettes tyngdekraft. Stiller man mellem to stærke magneter et glasrør, hvori man har sluppet en jernkugle, saa bliver denne hængende frit inde i røret. Magnetismen — og især den magnetiske frastødning — viser sig altsaa som en modsætning af tyngdekraften. Nu har for hundrede aar siden Mesmer opdaget en ny kraft, hvis kilde er den menneskelige organisme; han kaldte den „dyrisk magnetisme“, fordi han fandt flere lighedspunkter mellem den og mineralmagnetismen, f. eks. tiltrækningen og virkningen af strygninger. Lighedspunkterne lader os formode, at ogsaa den dyriske magnetisme kan modvirke tyngdekraften d. v. s. fremtvinge levitation. Selvfølgelig kan man tale om levitation ikke blot, naar et legeme hæves lodret iveiret, men naar det under ophævelse af tyngdekraften bevæges i en hvilkensomhelst retning eller forholder sig ubevægeligt, naar man venter, at det skulde falde.

Allerede for hundrede aar siden anstillede Peletin forsøg med kataleptikere. Naar han holdt sin haand en tomme over forsøgspersonens og langsomt hævede den, saa fulgte forsøgspersonens haand modstandsløst med. Mesmerismens fysik er egentlig først skrevet af Reichenbach, og først hos ham finder vi udførligere eksperimenter. Han siger: „Der beskrives i od-læren visse eiendommelige arter af tiltrækning og frastødning, der forener eller skiller od-polerne. Lader man en sensitiv udstrække sin venstre haand horisontalt med haandfladen ned, og nærmer man til den nedenfra den høire haands fingerspidser, saa faar den udstrakte haand fornemmelse af tyngde, den vil trækkes ned og synke. Nærmer man derimod til den den venstre haands fingerspidser, saa fornemmer den det omvendte: den bliver lettere, den trækkes opad, den hæves. Høire frastøder altsaa høire og venstre venstre, medens høire tiltrækker venstre og omvendt — alt naturligvis næsten umærkelig svagt — aldeles som elektriske og magnetiske ensbenævnte poler frastøder og uensbenævnte tiltrækker hinanden."

Mærkværdigt er imidlertid et forsøg af den samme forsker, der viser den menneskelige magnetisme i oppositionsforhold til mineralmagnetismen: „Jeg lagde," skriver han, „en liden magnetstav i balance paa en sensitiv persons høire pegefingerspids. Den var 5 tommer lang og havde et tværsnit af 1/16 kvadrattomme. Den bevægede sig og dreiede ind mod hans legeme, og det samme skeede, om jeg lagde den paa hans venstre pegefinger. Men hvad der ved dette eksperiment havde særlig interesse var, at magnetstaven under alle omstændigheder dreiede sig indover, hvilken stilling end bæreren indtog til horizonten. Sad han med ansigtet vendt mod syd og havde han staven liggende paa den høire pegefinger i parallel, saaledes at dens nordpol vendte mod vest, saa skulde denne stræbe mod nord og dreies mod nord, saasnart jordmagnetismen var stærk nok til at overvinde dens friktion mod underlaget (fingeren); men imidlertid gjorde den ikke dette, den dreiede sig mod syd, tvertimod sin naturlige polarattraktion; saa stor og saa selvstændig er altsaa den kraft, som vi her undersøger, at den optager kampen med den modstræbende magnetisme og gaar af med seiren."

Naar der eksperimenteredes med borddans i Reichenbachs mørkekammer, ledsagedes fænomenet hyppig af et lysskimmer, der bredte sig udover bordet samtidig med, at dette begyndte at „danse". Den animalske magnitisme viser sig altsaa ogsaa her som en bevægende, tyngdekraften modsat kraft. Under en sceance blev et stort spisebord stillet paa en vægt, der viste, at det veiede 121 pund. Paa ønske sank vægten af det til 100, derpaa til 80 og 60 pund; og igjen steg den paa ønske til 130 og 144 pund. Vægtforandringen indtraadte hver gang i løbet af 3 til 8 sekunder (Owen: Das streitige Land I, 109). Hvad kilden til denne

mystiske kraft betræffer, saa er Crookes o. fl. af den mening, at den er en overføring af levende kraft fra det ene materielle legeme til det andet.

For at opnaa lignende resultater er det ikke engang altid nødvendigt, at gjenstanden berøres af mediet. Om et eksperiment med en vis Home siger Butlerow: „Home tog en jernbolt, som laa paa bordet, og holdt den udenfor bordranden, et stykke fra og lidt under bordpladens niveau. Saavel jernbolten som Homes haand var ret godt belyst. Efter nogle sekunders forløb trak Home sin haand bort og jernbolten forblev hængende frit i luften.“ Ogsaa under nærvær af andre personer har Butlerow gjort lignende iagttagelser.

Naar vi saaledes ser, at vægtsangivelserne for et legeme kan forandres, uden at der sker tiltag eller afdrag af dets materie, saa viser det sig, at et legemes vægt ikke egentlig beror paa dets materielle masse, men paa dets od-gehalt, og at legemets vægtsangivelse forandres alt efter dets polaritet ved unddragelse eller tilførsel af od.

Vi skal endnu nævne nogle eksperimenter med det før omtalte medium Home af den berømte kemiker og spiritist Crookes, fordi de er særlig nøiagtige, og fordi vægtforandringerne indtraadte paa eksperimentatorens ønske:

Eksperiment 1: „Bliv let.“ Bordet hævede sig, og viseren angav en vægt af knapt ½ pund.

Eksperiment 2: „Bliv tungt.“ Man maatte nu anvende en kraft af 20 pund for at løfte bordet paa den ene side; alle hænder laa under bordranden med tommelfingrene synlige.

Eksperiment 3 og 4 af samme art.

Eksperiment 5: „Bliv tungt.“ Dennegang tog hr. B. et lys og lyste under bordet for at overbevise sig om, at ikke den øgede vægt beroede paa, at de tilstedeværende hængte sine ben om bordbenene (sund skepsis!). Medens han gjorde dette, prøvede jeg vægten og fandt, at der trængtes et kraftopbud paa 27 pund for at hæve bordet. Hr. Home, hr. A. R. Wallace og de to damer holdt sine fingre under bordranden, og hr. B. meddelte, at ingen i hemmelighed berørte bordet saaledes, at dets vægt kunde forøges deraf . . . .“

Ligesom altsaa mineralmagneten gjør et stykke jern magnetisk — den saakaldte magnetiske induktion — og ligesom et elektrisk ladet legeme kan influere paa et andet, saaledes ligger der ogsaa i det menneskelige legeme en kraft, der kan overføres paa de livløse ting. Antallet af de legemer, der kan influeres af den animalske magnetisme, synes endog at være meget stort. Slade berørte med sin fingerspids en stolryg, og stolen hævede sig tre fod i veiret, blev hængende nogle sekunder og faldt derpaa ned igjen. Zøllner og Wilhelm Weber konstaterede urolige symptomer i magnetnaalen ved udstrømninger fra Slades hænder. Zøllner foreslog, at man skulde for-

søge om en umagnetisk naal kunde magnetiseres ved de samme indflydelser. Man tog en strikkepinde, der viste sig at være absolut umagnetisk, idet den tiltrak begge kompasnaalens poler. Slade lagde denne strikkepinde paa en tavle og holdt denne paa samme vis, som naar man vil opnaa skriftlige meddelelser fra aanderne — nemlig under bordet. Da tavlen efter fem minuters forløb atter blev lagt paa bordet, var strikkepinden bleven magnetisk i den ene ende, og det saa stærkt, at den trak til sig jernfilspaaner og synaaler; den opnaaede pol var en sydpol, da den tiltrak magnetnaalens nordpol, men frastødte sydpolen. Det viste sig altsaa, at de molekulære strømme under indflydelsen af mediet kan dreies d. v. s. forandres i sit leie, og det er jo herpaa magnetisering af legemer efter Webers og Ampères's teorier beror. Ved somnambuler er det ofte bleven iagttaget, at under deres haandarbeide sakse og naale bliver magnetiske, og lignende indflydelser skyldes det vistnok, at der gives folk, som aldrig kan faa sine lommeuhre til at gaa rigtig, saalænge de gaar med dem i lommen. Paa magnetisk indflydelse beroede formodentlig ogsaa — om historien forøvrig er sand — dette under, som bibelen fortæller om profeten Elisa: Han gik med sine ledsagere langs Jordan paa et sted, hvor der skulde fældes træer, og han vilde bygge en hytte der. En af ledsagerne mistede sin økse i floden, og han jamrede derover, fordi øksen var laant. Elisa lod sig det sted vise, hvor den var sunken, og han tog en stav og stødte ned i vandet. Da flød øksen op og kunde gribes. (2. Kong. VI, 4—6).

Ved spiritistiske seancer viser det sig, at levitationskraften vistnok nærmest udgaar fra mediet, men at ogsaa tilskuerne afgiver sit tilskud til den. Overhoved adskiller mediet sig blot fra det normale menneske ved den større lethed, hvormed dets odiske udstrømninger gaar for sig. Under seancer er man strengt opmærksom paa, at haandkjæden ikke afbrydes, thi dermed vilde kraften ophøre at virke, hvilket kunde være farligt netop ved levitationsfænomener. Naar f. eks. gjenstande svæver i luften, saa falder de ned, naar haandkjæden afbrydes — et tydeligt bevis paa, at levitationskraften udgaar fra de tilstedeværende. I en mørk seance i Wien hørte jeg — se noget kunde jeg ikke — at en tung spildaase, som jeg neppe kunde løfte med begge hænder, svævede optrukken og spillende rundt omkring i værelset, og hvis vi havde afbrudt kjæden, vilde den formodentlig være faldt i gulvet. Under saadanne seancer har man ofte lagt mærke til, at livløse gjenstande, borde, lænestole osv., bevæger sig i lige linje henimod mediet eller ogsaa ifra det, og naar der i den kristelige mystik berettes, at billeder, som med andagt blev betragtet af de hellige mennesker, bevægede sig henimod dem, saa kunde dette fænomen maaske bero paa, at den hellige selv var den ubevidste, fjerntvirkende mediumistiske agens.

Ved fænomener af denne art har vi aabenbart nærmest at gjøre med en i medierne selv hvilende kraft, der eksterioriseres og optræder som bevægende kraft. Allerede Reichenbach har paavist, at odiske udstraalinger danner en bevægende kraft, og Rochas har viet dette problem en hel bog (l'Extériorisation de la motricité), hvori han paaviser, at mediernes odiske udstraalinger er at anse som bærere af en bevægende kraft. Ligesom mineralmagnetismen virker altsaa ogsaa den animalske magnetisme paa fjernhold, og ligesom hin er den polariseret og kan som bevægende kraft forbinde sig med tyngdekraften eller ogsaa ophæve den. Saa mange overensstemmelser, som der er mellem mineralsk og animalsk magnetisme, kan heller ikke denne forsvinde. Fjernvirkningen ligesom al magi overhoved er ikke en præstation af det legemlige, men at det „odiske" menneske, og da vi maa tænke os dette dannet efter det legemlige menneskes schema, kan vi sige, at fjernvirkningen præsteres af astrallegemet. Dette astrallegeme optræder ikke alene som bærer af en bevægende kraft, men ogsaa som bærer af livsskraften, følelsen og bevidstheden. Det kan altsaa eksistere baade adskilt fra og afhængig af det legemlige menneske, med andre ord, det er udødeligt. Ytringer af astrallegemet, der sker i et menneskes levende live, som ved somnambuler og medier, maa altsaa være identiske med ytringen af det efter døden gjenlevende astrallegeme. De fænomener, der iagttages ved spiritistiske séancer, kan derfor skrive sig fra begge kilder, fra medierne saavelsom fra aanderne, og talrige erfaringer bestyrker, at aanderne opererer ved kræfter, som styrkes af mediets ligeartede kræfter og flyder sammen med disse. Dette maa ogsaa være tilfældet ved levitationsfænomener.

I de spørgsmaal, som gjælder od-kræfterne, gjør vi ret i at søge belæring hos dem, som med bevidsthed føler deres virkning i sig. Vore lærere er altsaa først og fremst somnambulerne; medierne kommer her mindre i betragtning, fordi de under disse fænomener enten befinder sig i *trance* og altsaa helt mangler bevidstheden, eller de er vaagne og mangler da som almindelige mennesker ialfald den odiske bevidsthed. Lad os altsaa holde os til somnambulerne. En af de mærkværdigste, der tillige var medium, *seersken fra Prevorst*, har i anledning af levitationsfænomenet kommet med udsagn, der er bemærkelsesværdige. Hun betegner den odiske eller animalsk magnetiske kraft med ordet „nerveaand" og siger, at denne er en langt stærkere potens end baade elektricitet, galvanisme og magnetisme. Hun tilskriver nerveaanden evne til at ophæve tyngden i legemerne. Hos mennesker i dyb magnetisk tilstand befries denne nerveaand, mener hun, let fra nerverne og sjælen, og deraf kommer det, at den ogsaa kan virke paa fjernhold og manifestere sig ved bankninger. Medicinalraad Klein nævner en somnambule, der bad om hans uhr og lagde det paa sin pande, hvor

det blev hængende som fastklæbet, hvor meget hun end rokkede og dreiede paa hovedet. (Archiv für tierischen Magnetismus V. I. 149). Jacolliot saa en fakir, som med en paafuglefjær som leder trykkede ned den tomme skaal af en vægt, tiltrods for at der paa den anden skaal stod 80 kilo. Den samme fakir kunde med den samme paafuglefjær hæve et kar med vand syv til otte tommer op fra gulvet. Han bad om en blyant og lagde den ned i vandet, og naar han holdt haanden over fadet, bevægede blyanten sig i alle retninger; derpaa berørte han den let, og blyanten sank tilbunds. Paa et lidet bord, som Jacolliot med største lethed kunde løfte i veiret med en finger, lod fakiren sin haand ligge i et kvarter, og nu formaaede ikke Jacolliot at flytte det af stedet; da han tog i med alle kræfter, rev han endelig pladen af, men underlaget blev staaende som fastspigret. Nogle minuter efterpaa var imidlertid kraften udstraalet, og bordet lod sig atter flytte med samme lethed som før. Da fakiren skulde gaa, bemærkede han en kvast fjære af sjeldne indiske fugle. Han tog ud en haandfuld og kastede dem saa høit han kunde op i luften. De faldt langsomt ned, men da de kom i nærheden af hans udstrakte haand, vendte de om og seilede atter tilveirs og blev hængende ved teltdugen, der var spændt over terrassen. Da fakiren var borte, dryssede de ned igjen.

Disse evner til at formere eller formindske gravitationen kan ikke udgaa af det materielle legeme, men blot af astrallegemet, der selv er polariseret og af odisk natur og derfor kan virke paa tingenes odiske indre. Da nu, efter spiritismens lære, astrallegemet vedbliver at leve efter døden, saa maa de samme evner ogsaa tilhøre aanderne. Ogsaa i denne henseende er det værdt at lægge mærke til, at seersken fra Prevorst ikke blot tilskrev „nerveaanden“ magt til at ophæve tyngden, men ogsaa aanderne. Dette synes ogsaa at være godtgjort ved en række spiritistiske eksperimenter blandt andre af Crookes's,

Under en af dr. Hallok's seancer med mediet Home befandt der sig paa bordet et vandglas, to lys, en blyant og nogle ark papir. Da nu bordet hævede sig paa den ene kant, og pladen dannede en vinkel med horinsontalen paa ca. 30 ^{0}, forblev disse gjenstande liggende urørte; de viste ingen tendens til at glide udover. Man forlangte, at bordet i den samme vinkel skulde holde paa alle gjenstande undtagen blyanten, og straks rutsjede blyanten udfore, medens de andre ting blev staaende. Under en anden seance stod bordet helt paa ende i en vinkel med horisontalen af 45 ^{0}, men blomsterpotter, bøger og forskjellige smaating forblev rolig paa sin plads.

Den spiritistiske hypotese om aandernes levitationsevne bliver endnu uundgaaeligere ved de saakaldte „apports“ — naar gjenstande paa ønske bliver bragt gjennem luften. Herhen hører en række af saadanne fæno-

mener, som traditionen redder i visse spøgelseshistorier. En hel del af disse har den biomstændighed tilfælles, at en eller anden rammes af en gjenstand uden at skades af den. I Münchhof begyndte alt husgeraad i et hus at svæve henimod vinduet, men selv tunge og svære gjenstande stansedes af ruderne og faldt ned. — Et andet sted blev flere mennesker paa en uforklarlig maade rammet af svære stene slyngede af ukjendte hænder: men tiltrods for, at stenene fløi gjennem luften med stor fart, fornam ingen noget ubehag eller fik nogen skade af deres stød. — Advokat Joller fortæller i en bog om de overnaturlige ting, han har oplevet, at der undertiden blev kastet stene ind i hans hus, uden at nogen kunde opdage, hvor de kom fra, og de traf snart det ene og snart det andet af hans børn uden at gjøre dem noget ondt. Man har fra alle lande og tider en række historier om lignende „overnaturlige" tildragelser, og folkeovertroen pleier overalt at tilskrive dem den Ondes virksomhed, som man da gjerne neutraliserer paa den enkle maade, at man sender bud efter en prest, der kan „mere end sit fadervor."

Den moderne videnskab har flere hypoteser til at forklare saadanne og andre levitationsfænomener. Spiritismens hypotese er den saakaldte „telekinetiske". *Telekinesis*, fjærnvirkende bevægende kraft, kan som allerede nævnt ikke udgaa fra levende materielle legemer, men blot fra deres astrallegeme. Men dette tilligemed dets evner bevarer vi i døden, derfor er ogsaa de afdøde i besiddelse deraf; astrallegemet kan alene ved od-udstrømning uden berøring sætte hvilkensomhelst gjenstand udover tyngdekraftens lov.

Levitationen er ikke konstateret idag eller igaar, den har været kjendt om ikke forklaret i aartusinder, men først i den sidste tid har den været underkastet videnskabelig eksperimentation. Modstanderne ved blot at indvende, at levitationen er umulig, fordi den strider mod gravitationens lov. Men den, som taler saa, viser blot, at han ikke er bekjendt med de konstaterede kjendsgjerninger. Vi ved ogsaa saalidet om tyngdekraftens natur, at der overhoved fra den ikke kan hentes noget bevis imod levitationen. Det er galt at tale om legemernes tyngde. Alene ved at overveie, at tyngdekraften aftager med kvadratet af afstanden, skulde vi lære os til at afstaa fra at regne gravitationen med til materiens begreb. Legemer er blot tunge overfor et eventuelt tiltrækningscentrum, men da der ingen mangel er paa saadanne tiltrækningscentrer i verden, opstaar som følge deraf den illusion, at tyngdekraften er givet i og med materiens begreb. Gravitation og levitation staar vistnok i modstrid til hinanden, men ikke anderledes end en magnets to poler. *nk.*

Hvordan der reklameres.

(Efter forskjellige kilder).

I.

Det allerførste, en nordbo forbauses over, naar han med jernbanen kjører ind til Paris eller London, er de kolossale avertissementer, som findes allevegne og formelig *truer* sig ind paa ens øine. Oppe paa hustagene lyser mægtige kjæmpebogstaver i guld, raabende de gode egenskaber ved Van Houtens cacao ud for alt folket. Paa husmurene blinker det i ultramarin fra „*Le petit journals*“ allestedsnærværende reklamer. Saagodtsom enhver balkon er beheftet med skilter i guld og sølv, ja end ikke kirker og offentlige bygninger danner nogen undtagelse: *dér* glittrer et uhyre, smilende dameansigt med en hel masse tænder i munden som vidnesbyrd om det og det tandpulvers fortræffelighed, *her* ser vi billedet af en bicyklist med en fane i haanden, og paa fanen staar der at læse: Clément & Cie.

Reklamen behersker i vore dage alt og alle. Ingen kan leve den foruden, alle maa mere eller mindre være med i den hvirvlende dans. Den er som en sygdom, der smitter; den gaar hen over vort aarhundrede som en rasende, stormende epidemi.

Der vilde kunne skrives tykke bøger om alle de forskjellige maader, som menneskene har fundet paa at reklamere paa. Man kan jo faktisk ikke gaa et skridt nutildags, uden at der lugter af tryksværte. Overalt er der en eller anden reklameplakat, som falder os i øinene. Enten fra husmure eller hustage eller fra bybud-rygge eller fra mærkeligt udstyrede vogne — ja, selv om vi sidder inde i en sporvogn eller i en droske, undgaar man ikke reklamedjævelen, thi ogsaa her er avertissementer anbragt i tag eller paa vægge. Rent ulykkelig forfulgt føler man sig tilslut, naar man opdager, at anbefalingskort endog er stukket ind under ens entrédør. Man laaser sig forbitret inde paa sit værelse, men hvor længe var Adam i paradis? Faa minutter efter bringer postmanden et brev, der indeholder følgende velvillige meddelelse:

„Da vi ved, at De er ungkarl, anbefaler vi Dem til nytte og hygge i deres enslige liv at anskaffe Dem en bicycle af vort anerkjendte fabrikat. Vort lager kan besees hver dag mellem 10 og 12.

Ærbødigst
Verdier & sønner.“

End ikke inde paa sit værelse finder man den forønskede fred! Overalt møder vi reklamens knugende vælde. Hvad er for eksempel

det franske soirée-liv andet end et middel til at stifte og fornye bekjendtskaber? Doktorer og kunstnere snubler over hinanden i entréerne, viser sig for husets vertinde en halv times tid, snakker et par ord med én, lader sig forestille for en anden . . . forsvinder igjen og dukker op i en ny kreds i et andet hus — —

Paa den maade kan en mand gaa gjennem 10—12 soiréer paa en nat. Hans bekjendtskabskreds udvides og fæstnes, men den lune selskabelighed gaar fløiten.

II.

Man betragter ialmindelighed Amerika som reklamens moderland, og det vistnok med rette. Den bekjendte cirkus- og menagerieier Barnums replik, da en prest bebreidede ham hans kolossale markskrigeri, vil endnu være i frisk erindring: „Jeg er ganske uenig med Dem,“ svarede han. „Jeg tror tvertimod, at det er ethvert menneskes *pligt* at basunere af alle kræfter om det, man har. Men betingelsen maa være: *man maa have noget at basunere om!*“ Ja, i den grad har man i aarenes løb vænnet sig til yankee-folkets reklamemageri, at det sikkerlig ikke vilde forundre nogen, om man ved indseilingen til New-York en vakker dag pludselig opdagede en kjæmpeplakat om „*Pears soap*“, klistret op paa maven af den udenfor havnen opstillede frihedsstøtte.

Den amerikanske presse har flittig gaaet i spidsen. Alene en avis som „*New York Herald*“ eller „*Tribune*“ kan — udelukkende for at blive omtalt — ved særlig vigtige anledninger give sine korrespondenter ordre til at lægge beslag paa telegraflinien ved at telegrafere hele første og anden Mosebog. Alene en amerikansk hjerne finder sin fordel i at sende Stanley til Afrika eller i at bekoste en ekspedition til Nordpolen: reklamen, omtalen, skriget er en af hoveddrivfjærene i det amerikanske samfundsliv.

Man maa imidlertid ikke indbilde sig, at vi her i Europa i denne henseende sidder som de særlig rene og retfærdige. Lad os kaste et kig paa vore blades avertissementssider, og kanske vil vi finde, at vi til syvende og sidst ikke har saameget at lade amerikanerne høre endda.

Tag en tysk avis i haanden, og det vil ikke vare længe, inden De finder et avertissement omtrent saalydende:

„Vi har herved den sorg at meddele slægt og venner, at N. N. igaar afgik ved en stille og rolig død. Vi benytter samtidig anledningen til at erklære som vor faste overbevisning, at den kjære afdøde neppe vilde gaaet saa hurtig bort, hvis han itide havde kjøbt og benyttet Lautzners universalpiller. Faaes paa alle større apotheker. Pris 3 mark.

De sørgende efterladte.“

De sørgende efterladte, som formodentlig er yderst fattige folk, har antagelig ladet sig bestikke af denne hr. Lautzner. Men fremgangsmaaden er jo saa haarreisende brutal, at den ikke giver yankeeskriget noget efter.

Vi er imidlertid blevet saa hærdet overfor alslags reklamefif, at vi knapt trækker paa skuldrene af dem, naar vi snubler over dem i aviserne. Og dog er det en i og for sig fuldstændig umoralsk handling, naar en kjøbmand lader et avertissement af følgende lydelse rykke ind i et blad: „Undertegnede er den eneste, som fører den virkelig ægte, *alle hudsygdomme helbredende* Paradis-sæbe."

Hvis verden var bygget paa den pontoppidanske katekismes læresætninger, saa vilde denslags annoncer være absolut fordømmelige. Thi det er sikkert, at endnu er ingen saa vidunderlig sæbe opfundet, at den læger alle hudsygdomme. En slig paastand maatte ialfald bevises.

Hvad gjør saa de herrer averterende for at undgaa skin af usandfærdighed og for i et lettroende publikums øine at staa som samvittighedsfulde folk?

Tag og læs.

En aflægger sin dyre ed paa, at han er i besiddelse af „mere end 50,000 breve fra helbredede, taknemmelige kjøbere." En anden offentliggjør 5, 6 vidnesbyrd fra — som det heder — „fuldt ud hæderlige og troværdige mænd." Ser man imidlertid nøiere til, mangler hyppig adressen paa disse vidner, og hvis den er angivet, vil man straks bemærke, at „vidnesbyrdet" er dateret flere aar tilbage. Det vil saaledes intet nytte at forsøge paa at faa vedkommende i tale; thi henvender man sig i hans bolig, svarer portneren, at der muligens engang i tiden har boet en mand af det navn i huset, men *nu* bor han der ialfald ikke.

Saa er der en anden ting. Læg mærke til, hvor fiffigt de reklamesyge ofte forstaar at benytte sig af store mænd — hvilket raffinement, hvilken opfindelsesevne!

Jeg skal tage et eksempel.

En tysk ølbrygger sender følgende skrivelse til fyrst Bismarck:

„Deres høihed! I erkjendelsen af den uhyre betydning, som Deres høihed har havt for det sociale liv i Tyskland, og i dyb taknemmelighed for Deres høiheds fortjeneste af vort elskede fædreland — navnet Bismarck vil aldrig gaa iglemme, saa længe tyske hjerter slaar! — tillader undertegnede ølbryggeri sig at anmode om at maatte faa den ære og glæde — som et personligt udtryk for vor høiagtelse — at fylde Deres høiheds kjælder med vort allernyeste bryg. I haab om, at denne gunst maa blive os forundt, tegner vi

i underdanighed

Ølbryggeriet * * *."

Nu ved alverden, at Bismarck er en ivrig øldrikker og ølelsker, og alt taler for, at han vil bevise bryggeriet den høie gunst at lade sin kjælder gratis fylde. Dagen efter modtagelsen af brevet griber da ogsaa den store kansler sin pen og svarer omtrent saaledes:

„Det skal være mig en glæde at modtage deres venlige sending. Jeg skal tømme det første krus paa det elskværdige bryggeris velgaaende.

Bismarck.“

Denne fyrstens erklæring virker mere, end om fabrikens navn var skrevet i ild. Den fotograferes i tusinder og atter tusinder af eksemplarer og spredes over hele landet, fra grænse til grænse. Der er ikke den jernbanestation, hvor den ikke slaaes op, ikke den murvæg, hvor den ikke samler tilskuere. Og originalen udstilles i et særskilt vindu i vedkommende bys hovedgade; fra morgen til aften trænges folkemassen foran dette mærkelige brev, der er skrevet med jernkanslerens høistegne fingre.

III.

Det store publikum udmærker sig, som bekjendt, ikke ved nogen overdreven kløgt. Følgende tyder i ethvert fald ikke paa det modsatte.

For ikke ret længe siden læste jeg i en Müncheneravis et avertissement, saalydende:

„Prisgaade.

Hvormange æg kan et menneske spise?

For den rigtige opløsning af denne prisgaade faar indsenderne, idet de vedlægger 50 pfennige i frimærker, tilsendt et musikhefte, indeholdende en samling af de mest kjendte nationalsange fra alle lande og alle folk. A. Willdorff, Weinmetzerstrasse 2.“

Den store, læsende almenhed fik heraf det indtryk, at musikheftet blev dem tilstillet, *fordi de havde gjættet rigtigt;* ingen faldt paa at hefte sig ved de 50 pfennige. Og saaledes begav det sig, at der strømmede i hundredevis af „opløsninger“ ind med vedlagte 50 pfennige i frimærker. Vedkommende musikforlægger tjente store penge og gned sig i hænderne over verdens daarskab.

Et andet, meget almindelig brugt kneb at tjene penge paa, er indrykkelsen af avertissementer, saaledes affattede: „Mod indsendelsen af et 10-øres frimærke (som porto for svarbrev) til den og den adresse erholdes pr. omgaaende et fordelagtigt forslag gaaende ud paa opnaaelsen af en komfortabel livsstilling.“ Tusinder er de, som indsender et 10-øres frimærke og — aldrig faar noget svar. Ingen falder paa at anmelde

bedrageriet, da det jo bare er 10 øre, det dreier sig om. Men bedrageren lever i fryd og glæde.

Vi vil ikke tale om de rent aabenbare humbugavertissementer, der af og til gjør sin runde i vore nordiske aviser, og som alene undgaar politiets klør, fordi den averterendes adresse er Wien, Elberfeldt eller noget lignende. Og ingen heroppe i Norden gider at gjøre ophævelser overfor en saa fjerntboende bedrager. Vi har allesammen engang læst saadant noget som dette i avertissementsafdelingen:

„Mod indsendelse af kr. 10.00 i postanvisning til N. N. i * *-stad, erholdes følgende nyttige og udmærkede gjenstande tilsendt i en prægtig, messingbeslaaet kasse:

1 *gulduhr* (med ægte guldkjæde, garanteret),
1 *teaterkikkert*,
1 *medaillon* (ægte florentinsk mosaik),
1 *hovedlod i Hamburgerlotteriet* (hovedgevinst 500,000 mark),
1 *russelæders lommebog*,
1 *antimakassa*,
1 *fotografialbum med sølvbeslag og guldsnit.*“

Det bare forundrer, at man for de 10 kroner ikke samtidig ogsaa faar sig tilsendt 1 spisestuemøblement eller 1 pianoforte.

Den slags humbug som ovenstaaende gaar en stor del af publikum med paa. Og det er skade — ikke blot for dem selv, men for de mange penge, som paa denne vis sendes ud af landet.

Hvad der ellers bydes os paa bladenes avertissementssider nærmer sig forøvrigt ofte det utrolige. Man kunde for den sags skyld ligesaa gjerne læse *dem* som „*Fliegende Blätter*“ eller andre vittighedsblade. Hvis man blot har det mindste fnug af humor i sig, maa man jo smile, naar det i en Pariseravis læses, at „madame Bertha, boende i Bonapartegaden 194, paa hæder og ære lover at forvandle en hvilkensomhelst 50-aarig kvinde til en jomfru paa 20. Og det,“ heder det videre, „blot ved to timers behandling i enrum.“

Eller hvad synes man vel om alle de spaakvinder, magnetisører og sandsigersker, som for den moderate betaling af 5 mark paatager sig at fortælle Dem Deres fremtid. Ja, der findes sogar dem, der lover at *forandre* skjæbnens gang, hvis De ikke skulde være tilfreds med den. Rigtignok koster dette 40 mark. Men hvad gjør man ikke, naar det gjælder en saa alvorlig sag?

Og alle de salver og plastre og vidunderlige mediciner, der averteres. Milde himmel, man skulde tro, at intet længer var umuligt! . . .

Tænke sig en pomade, der „blot ved et par ganges brug“ helbreder følgende sygdomme: rheumatisme, nerveknuder, brystsyge, asthma, katarrh, vattersot, livstræthed, uorden i fordøielsesorganerne, forkjølelse, aandedrætsbesværligheder og kjertelsvaghed. Altsammen for 3 mark og 40 pfennige! Pomaden heder „Eldorado“ og erholdes udi den stad Augsburg. Eller hvad skal man sige om hint „af en prest fra Indien hjemførte plaster, der sikkrer ethvert barn for de almindelige barnesygdomme —?

De mest komiske avertissementer er imidlertid ægteskabsannoncerne. Vi har begyndt med dem hjemme i vore nordiske aviser ogsaa nu, men de bærer dog ikke vand mod den humbug, som paa dette omraade gjøres i de store kulturlande. Som man ved, eksisterer der i alle større byer saakaldte „ægteskabsbureauer“, der agerer mellemmand mellem de penge- og kjærlighedsforhandlende kjøn. Disse tager sine ublu procenter, idet intet „indledende bekjendtskab“ finder sted, uden at begge vedkommende har erlagt sine klækkelige „indskrivningspenge“. Hvis affæren lykkes, slipper parret ikke ud af bureauets klør, før det er blevet udsuget — om ikke til sidste blodsdraabe, saa ialfald til langt og dybt ned i pengepungen.

Ægteskabsbureauerne har næsten altid sit faste avertissement, hvorpaa det kjendes. Det lyder: „Enker og unge piger i alle aldre og med medgift fra 40,000 til 300,000 søger livsledsagere. Man henvende sig der og der.“

De private ægteskabsannoncer er mere vidtløftige og veltalende. Snart heder det: „En ung mand af godt ydre, ædel karakter og 5000 mark i formue ønsker disse penge anbragt i en solid restauration, hvor der er en giftefærdig datter.“ Eller det heder: „En 25-aarig, smuk jødinde ønsker at indlede bekjendtskab med en herre i 30-aarsalderen. Paa karakter og ydre sees ikke saa meget som paa en god social position.“ Endelig følgende avertissement: „En ung pige ønsker at indgaa ægteskab med en velsitueret mand af borgerklassen. Selv krøblinge tages med i betragtning.“

Det er, som man ser, det aabenbare kjøb og salg — kjøb og salg af formuer og titler og restaurationer med tilhørende kvinde eller mand.

IV.

Den moderne reklame med dens aabenbare løgne og haartrukne sandheder tør — derom vil vel alle enes — være af en alt andet end gavnlig indflydelse paa det store publikums moral. De tusinder af læsere, der daglig ser al denne uhumske tryksværte foran sine øine, glemmer lidt efter lidt, hvad en nøgtern, sandhedstro stil vil sige; de beruses af de skruede udtryk, af de dristige vendinger, — og de gaar hen og kaster sine dyre penge bort paa det aabenbareste juks.

I Tyskland blev der ifjor vedtaget en lov, hvorefter enhver bladredaktion har at være ansvarlig ogsaa for annonceafdelingen: et vitterlig usandt avertissement maa ikke indrykkes i nogetsomhelst tysk blad.

Mon det ikke kunde være paatide, at vi ogsaa hos os fik en slig lov? *el.*

Beleiringer af Akershus.

(Ved oberstløitnant P. Sommerschield.)

(Slutning).

7de beleiring (1567).

For 5te gang i samme aarhundrede blev Akershus i det nævnte aar udsat for den længste og haardeste beleiring, det under sin tilværelse har havt. Den medtog i sin helhed vel tre maaneder, hvori der dog var to mellemrum, og indtraf under den nordiske Syvaarskrig (1563—70) i kongerne Fredrik den 2dens og Erik den 14des regjeringstid. Den kaldtes i Norge dels Svalekrigen, dels Krabbekrigen efter to norske partigjængere: Magnus Svale og Nils Krabbe, som tilføiede fienden al den skade, de formaaede, paa begge sider af Kristianiafjorden. Akershus var da i bedre stand, end under forrige beleiring, efter de store forbedringer, som dets to høvedsmænd Peder Litle (1536—51) og Kristiern Munk havde gjort. Den sidste havde tiltraadt sin post i 1556, og for at styrke befæstningen havde han udvidet den ved at opføre et nyt taarn, som efter ham kaldtes Munketaarnet,*) samt en forbindelsesmur mellem dette og Jomfrutaarnet. Begge disse taarne staar endnu fra gammel tid, det sidstnævnte dog i formindsket størrelse.

Vildledet af en eventyrer og nordmand af fødsel, Enno Brandrøk, havde kong Erik sat sig i hovedet, at det norske folk gjennemgaaende var saa kjed af det danske regimente, at det var villigt til at hylde ham, og at landets erobring vilde være en let sag. Han sendte derfor 2de hære over grænsen, den ene under Jon Siggeson med 2000 mand og en del ryttere ind paa oplandene, den anden under Tønnis Olofson til Viken for at erobre Baahus.

Omkring den 18de februar stod Siggeson foran Akershus. Da slotsherren og befalingsmanden over fæstningen, Kristiern Munk, fik høre, at

*) Det samme, som i vor tid har været kaldt Regalietaarnet paa grund af kroningsregaliernes opbevaring dersteds i flere aar. De er for nogle aar siden flyttede derfra.

svenskerne var i anmarsch, sørgede han for at faa sat ild paa Oslo, forat de ikke skulde finde tilhold der, hvorfor Siggeson slog leir i Akershagen. Den 24de foretog han stormanfald med 17 fænniker eller kompanier; men stormen afsloges, uagtet Munk inden fæstningen kun havde omtrent 2 fænniker. Efter stormen sendte Siggeson herom følgende beretning: „Jeg var for slottet og besaa dets leilighed, men kunde lidet gjøre, al den stund jeg ei havde skyts, som jeg kunde lade brække muren med, men holdt aleneste Munken (Kr. Munk) inde paa slottet, mens jeg handlede (underhandlede) med almuen der i lenet, og hyldede den under Sverrigs krone. Arkelimesteren (vaabenmesteren) mener, at der vil behøves 10 støkker (kanoner) og 16 læfter krudt. Og haver jeg ingen person mistet for fienden mer end Per Anderson (en finsk adelsmand), som var forordnet til mønsterherre, hvilken selv dertil gav aarsag og tilfælde udi saa maade, at han drukken red ind under slotsmuren, og blev saa hesten først skudt igjennem halsen, hvilket hannem fortrød; red saa 2den gang derfore og satte sin hat paa en paale (pæl), og blev saa skudt gjennem venstre side og arm.“ Den 2den marts hævede Siggeson beleiringen og drog tilbage til Hamar.

8de beleiring (1567).

Der forløb nu omtrent 3 uger, som Munk benyttede til at udbedre den lidte skade og til fornyet forsyning af proviant og andre fornødenheder. Der berettes saaledes, at han senere under beleiringen var rigelig forsynet, medens svenskerne led stor mangel i det saa udpinte distrikt. Da kong Erik fik høre, at Siggeson havde hævet beleiringen og trukket sig tilbage til Hedemarken, gav han Olofson ordre til straks at gaa løs paa Akershus, hvor han kom omkring 22de marts. Den 24de gjorde han stormangreb, som ligeledes af Munk blev afslaaet. Han førte da med sig foruden en del rytteri 10 fænniker fodfolk. Men han kom til samme resultat som Siggeson, at uden kanoner kunde der intet udrettes mod fæstningen. Han forsøgte da et andet middel, nemlig den 30te marts at sende Munk et trudselsbrev fra kong Erik med forlangende om dens overgivelse. Hertil svarede imidlertid Munk, at dette indlod han sig ikke paa, men agtede at kjæmpe til sidste mand. Han fik saaledes paany lidt pusterum, om end af kort varighed.

I de historiske beretninger om denne beleiring, man har af P. A. Munch, L. Daae, O. A. Øverland og fl., staar det uopklaret, om Olofson efter stormanfaldene og mislykket beleiring i lighed med sin forløber trak sig bort og ophævede eller vedblev beleiringen. Som foran nævnt, var nemlig Siggeson igjen rykket til oplandene, hvor han huserede meget slemt saavel paa Hamar, som i de omliggende distrikter, hvor han tvang bønderne til at hylde kong Erik. Men da han erfarede, at det ikke var gaaet hans

kollega bedre end ham selv, rykkede han paany mod Akershus. En ny svensk afdeling under Peder Nilson Gyllenstråle var sendt ham som forsterkning. Da denne kom gjennem Smaalenene, stødte den udenfor Sarpsborg paa 2 fænniker leiede tyske landseknegte, som blev slagne og fordrevne. Byen blev paalagt en svær brandskat, som borgerne ikke formaaede at betale, hvorfor den blev afbrændt. Mellem begyndelsen og midten af april var Siggeson igjen kommen tilbage udenfor Akershus og begyndte i forening med de to førnævnte anførere paany beleiringen i henhold til den strenge ordre, han havde faaet fra kong Erik om for enhver pris at tage fæstningen. Der blev nu i løbet af april og begyndelsen af mai gjort det ene anfald paa den efter det andet, men forgjæves; den blev dog efterhaanden sterkt ramponeret, saa det begyndte at se tvilsomt ud, om den i længden kunde bestaa sig. Endelig den 12te mai var regjeringen i Kjøbenhavn kommen saavidt, at den fik afsted undsætning; der sendtes da en flaade paa 26 fartøier med 6 fænniker tyske landseknegte ombord under rigsmarsken Frantz Broikenhus og Bjørn Kaas. Den 17de mai, der indtraf paa pintseaften, ankrede den ved Hovedøen, hvor tropperne sattes iland og slog leir. Tidlig 1ste pintsedagsmorgen blev styrken overført til Ekebergsiden for at fordrive svenskerne fra de dominerende stillinger,*) de der havde indtaget ligeoverfor Akershus. Samtidig hermed gjordes fra fæstningen udfald mod de forskansninger, som fienden havde opkastet mod den. Ogsaa til svenskerne var pintseaften kommen forsterkning fra hjemlandet under Anders Sigfridson Rålamb som anfører, der tillige havde medført 6 kanoner af stort kaliber for at skyde bresche i murene. Det kom nu til ganske alvorlige sammenstød, saavel udenfor Oslo, som i Ekebergskraaningen, hvorfra de danske med temmelig betydeligt tab blev slaaede tilbage og drevne ned til sjøen igjen, hvor de indskibede sig; men da en storbaad her i farten blev overlastet med folk, gik den fuld og sank, hvorved saagodtsom hele besætningen omkom. 2den pintsedag gjorde svenskerne et nyt anfald paa fæstningen, hvilket ligesom de flere tidligere mislykkedes. Dette blev ogsaa det sidste, thi et par dage efter kom en ny forsterkning fra Bergen, bestaaende af 5 fænniker norske skyttere, en del landseknegte og tyskere fra bryggen i Bergen samt skyts med ammunition og en stor galei**) foruden en del kanonbaade, der da kaldtes „skjøttebaade" eller „skjærbaade", fordi de kun var beregnet paa indenskjærs fart. Denne styrke var sendt af befalingsmanden paa Bergenhus, Erik Ottessøn Rosenkrands, og havde en tapper og øvet anfører, Erik Munk, som 3 aar tidligere var sendt til Trond-

*) Blandt disse var ogsaa den vakre lille slette ved Jomfrubraaten, som efter disse begivenheder blev kaldt „Svenskesletten".

**) Et fladbundet, bevæbnet fartøi, som fører seil og tillige roes, naar behøves. Saadanne bemandedes før i tiden mest med forbrydere, der kaldtes galei-slaver.

hjem med undsætning for at uddrive svenskerne derfra. Erik seilede saalangt ind paa Bjørviken, at han fra sin ankerplads kunde beskyde de mod Akershus opkastede forskansninger i flanke og ryg, hvorved han anrettede stort blodbad blandt svenskerne, saa det endog berettes, „at blodet kunde sees rinde ud af løbegraven tilsjøs". Efter denne dags 7 timers kamp havde bladet vendt sig fuldstændig. Dagen efter fornyedes udfaldet fra fæstningen, hvorved de svenske skanser ødelagdes. Svenskerne opgav beleiringen og sendte natten til den 22de mai sit beleiringsskyts bort, stak ild paa sin leir og paa det, der endnu stod igjen som ubrændt i Oslo. Endog dets hospital med en del syge lemmer brændtes. Den 23de rykkede svenskerne derfra med resten af sin styrke. Tønnis Olofson trak sig tilbage over grænsen ved Magnor, Siggeson derimod til oplandet, hvor han brændte og ødelagde, hvad han kunde overkomme, saaledes ogsaa Hamars faste taarn paa den befæstede bispegaard samt domkirken; de gjenstaaende mure sprængtes. Byen var før afbrændt og reistes først igjen efter henved 300 aars forløb, nemlig i midten af vort aarhundrede. Oslo laa ligeledes i ruiner, og kom heller ikke mere, grundet paa Kristianias anlæg 57 aar senere, til den velmagt og anseelse som tidligere. Men kong Eriks hensigt med toget: Norges erobring, forfeiledes aldeles, ikke engang dets forening med Sverige lykkedes, men landet led forfærdeligt paa mange kanter i denne grusomme krig (Syvaarskrigen), hvori det for størstedelen gik løs paa at plyndre, brænde og ødelægge byer og distrikter. Men ogsaa Sverige led paa samme maade, da de norske hærførere paa sine tog derind for at gjøre gjengjæld handlede paa samme maade, saa store distrikter, især om Venern, laa saagodtsom øde efter deres herjinger. Der herskede før krigen intet had mellem nordmænd og svensker, saa det er ikke usandsynligt, at det misnøie, der havde reist sig i Norge mod den danske styrelse af mange grunde, ogsaa af den, at den saagodtsom havde blottet landet for de opøvede tropper, det havde, ved at beordre dem ned til Danmark til tjeneste, — kunde have bidraget til at realisere manges ønske paa begge sider af Kjølen om en forening mellem de to lande. Men den grusomme maade, hvorpaa krigen førtes, avlede bitterhed og had mellem de to nationer. Hovedskylden herfor maa overføres paa Erik den 14de og de hensynsløse, ja rent barbariske ordres, han udstedte til sine anførere. Det, der kan siges til hans undskyldning, er, at hans vanvid da var begyndt.

9de beleiring (1716).

Det er allerede i begyndelsen af denne afhandling omtalt, at der findes mange fuldstændige og let tilgjængelige beretninger om Karl den 12tes beleiring af Akershus i 1716, saa det kan forudsættes, at en stor del af læserne forhen er bekjendt dermed. Jeg har derfor troet det

temmelig overflødigt atter her at levere en saadan, som, om den skulde være nogenlunde fuldstændig, vilde kræve forholdsvis stor plads. Istedet herfor vil jeg derimod hidsætte en del bemærkninger og oplysninger, som staar i en vis forbindelse med denne sidste af beleiringerne.

I den lange mellemtid af 149 aar siden forrige beleiring, havde fæstningen erholdt et ganske andet udseende end tidligere, idet ikke alene den øvre del deraf i Kristian den 4des og Fredrik den 3dies tid var bleven betydelig udvidet mod øst og nord, men i slutningen af det 17de og begyndelsen af det 18de aarhundrede under Kristian den 5tes og Fredrik den 4des regjeringstider var hele den nedre del med sin lange ringmur opbygget. Det er derfor ingen sandsynlighed for, at det kan være rigtigt, hvad jeg nylig har seet berette om Karl den 12tes indfald i Norge 1716, at „Akershus fæstningsverker var vistnok i en elendig forfatning“. Det maa tvertom antages, at de neppe under nogen tidligere beleiring har været i bedre stand. Hvad der bidrager til at bestyrke rigtigheden af denne formening, er, at kong Karl tænkte paa straks efter sin indrykning i Kristiania at foretage et stormanfald paa fæstningen, og at han i den hensigt havde anskaffet stormstiger, men at han efter nærmere undersøgelser opgav denne plan. I den foran berørte beretning, er antagelig fæstningsverkerne forvekslet med slottet, som allerede da var bleven forfaldent og uskikket til sit egentlige brug som kongebolig. Sagen var den, at de pengemidler, der blev ofrede til Akershus, gik siden Kristian den 4des død (1648) næsten udelukkende til forbedring af verkerne; slottet blev forsømt.

Til den betydelige udstrækning, disse i sin helhed havde faaet, krævedes til deres forsvar en meget større besætning end i tidligere dage. Fæstningens kommandant, mechlenburgeren Jørgen Kristofer v. Klenow, fik derfor opgivet omtrent 2000 mand,*) og heldigst for ham, Kristianias beboere og landet var det, at hele den østre del af den lange vold om byen, som Kristian den 4de havde ladet opføre fra fæstningsmuren paa paa Kontraskjæret til den nuværende Wesselsplads (ved stortingsbygningen), derfra til torvet og videre til bunden af Bjørviken, igjen var nedreven mellem de to førstnævnte steder**). Med hensyn til forsvaret kunde saaledes ogsaa den gjenstaaende vestre del af volden sættes ud af betragtning. Klenow vilde vel ellers have krævet den dobbelte styrke. Var en saadan bleven tagen af den øverstkommanderendes, general Lützows hær, vilde den i ydeligere grad være bleven svækket, isaafald maa det

*) I skrivelse af 29de juli 1814 til kong Kristian Fredrik krævede den da for general Haxthausen paa Akershus fungerende kommandant, oberst Ramm, en lignende styrke i tilfælde fæstningen skulde forsvares.

**) Det første stykke deraf, som blev jevnet med jorden, skal have været den tomt, hvorpaa Vor Frelsers kirke i det sidste aar af det 17de aarhundrede blev opført.

vel ogsaa ansees lidet tvilsomt, at Karl den 12te ikke havde taget betænkning at bruge sine færdige stormstiger til anfald paa et eller flere steder af den lange vold om byen, hvorved det i hovedstaden, ligesom i Moss under denne krig i de første dage af april og atter den 23de samme maaned, var kommen til blodige gadekampe, men i den førstnævnte med den forskjel, naar dens ubevævnede befolkning ikke medregnes, at overmagten vilde have været paa de svenskes side. Som det i 1716 var, slap beboerne lempeligt fra beleiringen. Man har af forrige beleiring erfaret, hvor liden skaansel, der vistes mod beboerne af de byer, der var saa uheldige at være omgivne med forsvarsværker; det gik da løs paa plyndring, brand og nedhugning. I 1716 skaanedes, saavidt vides, kristianiabeboernes liv fuldstændig af svenskerne. Naar alligevel et og andet liv gik tilspilde, var det tilfældig af kugler fra fæstningen. Og det var ikke blot hovedstadens beboere, der slap lempeligt fra denne beleiring, men det samme kan i endnu høiere grad siges om fæstningens besætning. Trods det, at det var selve Karl den 12te, den nu havde mod sig, blev dog beleiringen en af de spageste, det gamle Akershus gjennem tidens løb har udholdt. Det var gaaet kong Karl paa lignende maade, som vi har hørt under syvaarskrigen om Erik den 14de og Enno Brandrøk, at han havde ladet sig vildlede af de efterretninger, han direkte eller indirekte havde faaet af forræderen, den norske løitnant Wilster, at indtagelsen af Akershus og Norges erobring paa den tid vilde blive en let sag, naar han, inden nordmændene gaves tid til at ruste sig, hurtigst muligt gik paa. Men om hæren end manglede overmaade meget, ja endog led nød under styrelsens, d. e. slotslovens slette styre, maatte dog tilstanden inden Akershus's mure i forhold dertil siges at være bra. Grundet paa hastverket og den vanskelige transport paa denne aarstid (først i marts) havde som bekjendt Karl ganske forsømt at medtage grovt skyts til brescheskydning i murene, og med den mandskabsstyrke, kommandanten raadede over, maa det ansees høist tvilsomt, at det maatte kunne lykkes ham at afslaa anfald paa murene ved hjælp af stormstiger.

Før Karl den 12tes indrykning i Kristiania stod der, som rimeligt, skræk af ham. En stor del af de bedre stillede familier flygtede derfor ogsaa med det meste af sit habengut derfra, men de kom tildels tilbage efter at have faaet kundskab om følgende proklamation, han udstedte til det norske folk:

„Vi Karl af Guds naade konge osv. gjør vitterligt, at ihvorvel vi har været nødt til at lade hvor armé rykke ind i kongeriget Norge for at forsøge at bringe vor fiende, kongen af Danmark paa fredeligere tanker, er hermed ikke hensigten at bringe undersaatterne i fordærvelse, saalænge de forbliver paa deres hjemsteder, forholder sig fredelige og efterkommer,

hvad der befales dem af vore befalingsmænd. Og da det formærkes, at mange af dem, som bor her i riget, saavel i byerne som paa landet, undløber, uden tvil af frygt for streng og fiendtlig behandling, saa har vi herved og i kraft af dette vort aabne brev villet forsikre alle og enhver, som forbliver ved hus og hjem og der forholder sig stille og roligt, om, at de med alle sine eiendele, hus, hjem, haandtering, handel og næring skal forbllve under vor kongelige beskyttelse og nyde samme ret som vore egne undersaatter."

Naar der, trods dette, af fienden rapsedes dit og dat i de huse og kjældere, som gjennembrødes for at komme nærmere ind paa fæstningen med batterianlæg mod den, skede det ikke med kongens vilje eller samtykke.

Et endnu større uheld for Kristiania vilde det have været, om det 12 aar før beleiringen i 1716 hos den danske regjering opdukkede projekt om fornyet opførelse af den paa nordre og østre side af byen nedrevne vold var bleven gjennemført. Om denne plan skriver sig fra den nye unionskonge, Fredrik den 4de (1699—1730) eller nogen af hans omgivelser, kjendes ikke. I henhold til kongelig befaling fik imidlertid 2 ingeniør-officerer i Kristiania, Scheel og Schøller, den 25. august 1704 mundtlig ordre af generalmajor Tritzler til at tage under overveielse og derefter afgive sin betænkning over, „hvorledis Christiania bye best kunde fortifiseris." De afgav sin betænkning herom den 28. oktober samme aar, ledsaget med 2de karter, det ene over fæstningen med byen, som forholdene da var, det andet udvisende det forslag, de fremsatte for at naa hensigten. Dette gik ud paa intet mindre, end at forlange den gjenstaaende vestre del af volden (mellem fæstningsmuren og nuværende Wessels plads) helt op til tomten for den nuværende katholske kirke, derfra østover omkring Krist kirkegaard (hele Hammersborgshøiden) og videre i sydøstlig retning til bunden af Bjørviken. De 2 herrer anfører følgende grunde for sit forslag: 1) at skaffe større plads inden befæstningen for de borgere, som fremdeles ville bygge, og at skaffe byggepladse for dem, som af hensyn til de nyopførte verker paa hovedtangen har maattet nedrive sine huse, 2) at skaffe landmænd under fiendtligt anfald plads nok til at redde sig og sit samt til at forsvare sig til det yderste indenfor voldene, „da saadan et considerabel sted kunde gjøre stor tjeneste og god effect," 3) at faa den nye kirke (Vor Frelsers), men hovedsagelig den høide, hvorpaa Krist-kirkegaard ligger, indenfor befæstningen, forat en fiende ikke der skal sætte sig fast og faa en dominerende stilling til skade for byen og fæstningen. *) For at hindre en fiende fra at gjøre sig denne høide nyttig anfører de i sin betænkning 3 alternativer, hvorom der kunde blive spørgs-

*) Skudlinjen derfra til fæstningen er kun 1000 til 1100 m.

maal, nemlig enten at bortgive og bortkjøre hele høidens indhold, eller at bygge den omtalte lange vold om byen. De anfører end videre, at hver af de førstnævnte udveie vilde koste mere, end den sidstnævnte, hvorfor de bringer den i forslag saaledes, at volden forsynes med fremspringende verker i halvmaaneform (raveliner), hvoraf 3 paa selve høiden og de 4 andre fordelte paa siderne. Overslaget paa dette befæstningsverk lyder paa 197,100 rdlr. Projektet kom dog ikke til udførelse, og det er vel rimeligt, at „den kongelige kasse“, som ogsaa Norges statsindtægter i dansketiden kaldtes, ikke tillod det.

Nogen opgave over kanonantallet paa Akershus*) i 1716 er jeg ikke kommen over, men et eller andetsteds seet, at v. Klenow fandt det for knapt, og knappere vilde det vistnok være bleven, om den under Kristian den 4de byggede eller endnu mere den i 1704 projekterede vidtstrakte vold med sine 7 ræveliner var kommen til og skulde forsynes med grovt skyts.

Efter 1814 var der lige indtil midten af vort aarhundrede vaklen frem og tilbage om den fremtidige anvendelse af Akershus. Saaledes faldt der 3die juni 1815 kongelig resolution for, at den nedre del deraf skulde sløifes og udlægges til byggetomter. Den 2den juni 1817 udkom en ny resolution, indeholdende mere detaljerede bestemmelser i lignende retning, og samme aar den 16de september bestemtes, at den til bebyggelse for private udlagte del skulde underlægges Kristiania by. I resolution af 9de januar 1843 bestemtes derimod, „at Akershus fæstning — i betragtning af det vigtige bidrag, dens nuværende verker til forsvaret mod sjøsiden vil kunne afgive, i hvad der end i sin tid maatte vorde bestemt til indretning af en større eller forsterket befæstning ved Kristianiafjordens bund**) — med omhu bliver at vedligeholde, hvorfor de om sløifning og salg af byggetomter af fæstningens nedre del under 3die juni 1815 og 2den juni 1817 emanerede resolutioner herved for fremtiden definitivt sættes ud af kraft.“ Endelig den 3die marts 1856 udstedtes en ny kongelig resolution saalydende: „Akershus fæstning skal herefter — ved afgivelsen af forslag til opførelse af arsenals- og andre bygninger paa sammes grund — i forbindelse med

---

*) Paa en monteringsplan fra 1814 for tilfælde af Akershus's beleiring er opført 57 kanoner, 5 morterer og 2 haubitser; tilsammen 64 stkr. grovt skyts.

**) Her sigtes vistnok til de da i nogle aar paagaaede forhandlinger om nye og større befæstningsanlæg paa Kaholmerne. Allerede i aarhundredets begyndelse havdes ved Drøbaksund forsvarsanlæg, bestaaende af 3 aabne batterier med 13 stkr. 18-pundige kanoner, nemlig et paa 6 kanoner paa søndre Kaholmen, et paa 4 kanoner ved Husvig paa Drøbaksiden og et paa 3 kanoner paa Hurumsiden.

I 1843 bevilgede stortinget de første midler til paabegyndelse af Oscarsborg, og fra 15de april 1853 fik det sin første lille garnison, bestaaende af 1 løitnant, 2 underofficerer, 2 overkonstabler og 24 menige af den daværende artilleristyrke i Kristiania.

Hovedøen være at betragte som et militært etablissement; den kgl. resolution af 9de januar 1843, forsaavidt den indeholder, at fæstningen med omsorg skal vedligeholdes, sættes ud af kraft."

Denne resolution er fremdeles gjældende, og fæstningen er saaledes kun et militært etablissement.

Pressestyre.

Journalistiske idealer.

Et interiør fra New Yorks presseverden.

„*Kringsjaa*" indeholdt den 30te november ifjor en udførlig beretning om den romantiske maade, hvorpaa en ung kubansk dame, frøken Cisneros, befriedes fra sit rædselsfulde fangenskab i Havana og bragtes til Amerika, hvor hun modtoges med begeistring og jubel. Det vil erindres, at den mand, som iverksatte denne befrielse, var redaktøren for „*New York Journal*" mr. Hearst. I en bog, som W. T. Stead nylig har udgivet om tilstanden i New York, giver han en livlig skildring af denne mærkelige redaktør og hans ægte amerikanske begreber om journalistik. Mr. Stead nærer overordentlig høitflyvende ideer om pressens opgave og mission i fremtidens demokratiske samfund, og han synes at omfatte mr. Hearsts foretagende med særlig interesse, fordi han deri ser et forsøg paa at realisere disse ideer. Ifølge Steads mening bør pressen kunne hæves til en styrende og ledende magt i samfundet. For ca. tolv aar siden skrev han derom følgende i „*Contemporary Review*":

„Journalistikens fremtid afhænger næsten ganske af journalisterne, og for nærværende kan man just ikke sige, at udsigterne er haabefulde. Selve ideen om pressen som en styrende magt er fremmed for de fleste journalister. Og dog, hvis de blot vilde tænke sig om, vilde de snart indse, at redaktørens pen er et magtens scepter, i sammenligning med hvilket mangt et kongescepter kun er et forgyldt stykke træ. I en demokratisk tidsalder og i et land, hvis hele befolkning kan læse, er der ingen, som eier en indflydelse og magt saa stor, som en redaktør der forstaar sit kald. Han har alle betingelser for at kunne styre og lede. Hans initiativ kan gribe ind paa alle omraader. Han kan sætte sin kurs mod et hvilketsomhelst maal, og der er ingen, som bedre end han er istand til at skabe den drivende dampkraft, som vi kalder den offentlige mening, og som er den sterkeste kraft i politiken.

At styre! Selve ideen vækker latter hos dem, der først og fremst

anser det for sin opgave at øge oplaget og faa det solgt efter kvaliteten, akkurat som man sælger pølser eller garn. Dag efter dag at klæde de staaende diskussionsemner i partiets uniform, atter og atter at servere de trivielle politiske fraser i ny sauce, lavet paa de sidste begivenheder — det er deres opfatning af journalistiken; men at styre!? — Og alligevel er redaktøren det dannede demokratis ukronede konge. Hans indflydelse afhænger mere af beskaffenheden, end mængden af hans abonenter, og hans magt begrænses kun af hans aands horisont eller den energi og intelligens, han medbringer til sit arbeide.

Hvilken opfatning haandverksjournalisterne har af sit kalds pligter er ikke let at forstaa. Forsaavidt man kan slutte sig dertil af den maade, hvorpaa de driver sin virksomhed, maa deres ideal være at fabrikere artikler bestaaende af mere eller mindre velklingende sætninger, som ikke støder an mod grammatikens fordringer eller partiets fordomme, frasefyldte ledere, som optager saa og saa meget rum i avisen for derpaa at forsvinde hurtigt og fuldstændigt fra menneskenes sind. Hvorledes kan saadanne mennesker hjælpe andre til at danne sig en mening, naar de aldrig selv har taget et selvstændigt standpunkt?

Endog under de nuværende forholde er pressen — trods sine mangler og begrænsninger — ikke langt fra at være det mest effektive instrument for udførelsen af mange funktioner, som hører folkestyret til. Den har været og er — som Gladstone engang fremholdt — det kraftigste middel, vi har, til at fjerne misbrug, og den har arvet mange af de funktioner, som før hørte nationalforsamlingen til. Men alt, hvad den har været, er kun en skygge af, hvad den kan blive, naar alle mennesker har lært at læse, og aviserne redigeres af „mænd med de styrendes instinkt og evne".

Nu vilde skjæbnen, at just paa den tid, da Stead fremholdt ovenstaaende anskuelser, bestemte en ung mand, netop færdig fra Haward universitet og arving til en af de største formuer i de Forenede Stater, sig til at betræde den journalistiske bane. Mr. W. R. Hearst er søn af senator Hearst, en af dem, som ved sølvminernes opsving i det fjerne vesten kom i besiddelse af mange millioner pund. Intet vilde have været naturligere, end om arvingen til alle disse millioner overensstemmende med den herskende sædvane i millionærernes kaste havde givet sig til at nyde livet. Men den unge Hearst havde ingen tilbøielighed til dovenskab. Han følte sig tiltrukket af journalistiken og begyndte at sætte sig ind i haandverket. Hans penge sikrede ham naturligvis alt, hvad han behøvede for at følge sit lune, og det varede ikke længe, før han vandt sine sporer som eier og udgiver af „*San Francisco Examener*". Han lagde klart for dagen, at han ikke blot besad kapitalistens pung, men ogsaa journalistens instinkt,

og *„San Francisco Examener“* begyndte at blive kjendt videnom som et af de „smarteste“ eksempler paa amerikansk journalistik.

Men Stillehavsbugten ligger langt borte. At regjere i San Francisco er ikke det samme som at regjere i New York, og Hearst begyndte snart at kaste længselfulde blikke henimod hovedstaden i øst, hvor *„New York World“* dengang havde sin glansperiode. I løbet af ti aar havde dette skaffet sig en udbredelse, som var uden sidestykke paa den vestlige halvkugle. Alene *„Petit Journal“* i Paris havde større udbredelse end *„The World“*. Naar man reiser ind til New York om kvelden, kan man langt borte se *„New York Worlds“* bygning hæve sig høit i veiret som en forgyldt kathedral, straalende og flammende af elektrisk lys, og ligesaa høit som denne bygning hæver sig over de andre bygninger i nabolaget, ligesaa høit stod dengang *„New York World“* over de øvrige blade i New York. Det gik Hearst, som det gik Themistokles, der ikke fik sove paa grund af Miltiades's laurbær. De store resultater, som mr. Pulitzer, eieren og udgiveren af *„New York World“*, havde vundet, betog aldeles mr. Hearst søvnen. Tilslut, da senator Hearst døde, og den unge trediveaarige redaktør fandt sig i besiddelse af omkring tredive millioner kroner med ret til endda flere millioner efter moderens død, tog han fat paa virkeliggjørelsen af sine ærgjerrige planer. Han drog tvers over kontinentet, kjøbte *„New York Morning Journal“* af mr. Pulitzers broder Albert og begyndte angrebet paa New York.

Da mr. Hearst satte sig ned i New York havde han — saavidt folk kunde se — kun *et* formaal at kjæmpe for. Han vilde udgive et blad, som kunde slaa *„New York World“* af marken. Det første, han gjorde, var at hverve de bedste medarbeidere i *„World“*. Journalisterne i Amerika sidder ikke saa fast i sadlen, som her i Europa. Amerikanerne er en rastløs race. Hvad nu aarsagen end kan være, — om det er de nomadiske rødhuder, som har efterladt en vandresmitte i luften, eller om tyngdekraften er bleven ophævet for amerikanernes vedkommende, kjendsgjerningen er ialfald udisputerlig. I politik, i journalistik eller paa hvilketsomhelst omraade skifter man plads med en redebonhed, som synes unaturlig for os europæere, der gjerne rodfæster os som egen. Det var derfor ikke vanskeligt for mr. Hearst at faa tag i flere af de kvikkeste medarbeidere i mr. Pulitzers blad. De forlod *“The World“* og gik over til *„The Journal“* uden betænkning; thi mr. Hearst bød høiere løn end mr. Pulitzer. Foruroliget ved denne udvandring søgte mr. Pulitzer at faa endel af sine gamle medarbeidere tilbage ved at byde endnu bedre løn end mr. Hearst; men den unge millionær overbød stadig mr. Pulitzer og begyndte saaledes sin virksomhed med eliten af *„The Worlds“* medarbeidere. Engelskmænd vil kanske finde et saadant pludseligt frafald

illoyalt; men det var ganske i overensstemmelse med amerikanske journalisters sædvane. En forandring af eier eller redaktør ledsages derover næsten altid af et helt eller delvist omskifte af medarbeidere, og disse klager ligesaalidt herover, som zigeunerne klager over at maatte drage til et nyt opholdssted.

Til de nye kræfter, mr. Hearst hvervede, føiede han ogsaa nogle af sine bedste medarbeidere i „*San Francisco Examiner*“, og da han betalte de høieste honorarer, drog han snart de bedste bladmænd i Amerika til sig. Som regel valgte han sine folk med stor klogskab. Men det værdifuldeste medlem af „*The Journals*“ stab var dog redaktøren selv. Ingen kunde skaffe bladet mere karakter og større fremgang end den unge millionær, som man i de varmeste sommernætter kunde finde i redaktionen arbeidende i skjorteærmene lige til den tidlige morgen, da bladet gik i pressen. Hans medarbeidere fik heller ikke ligge paa ladsiden; men de kunde ikke klage, naar de saa sin chef arbeide haardere end nogen af sine lønnede underordnede.

Efter at have dannet sin medarbeiderstab lod mr. Hearst sin avis gaa af stabelen. Han satte prisen for bladet til en cent. „*New York Herald*“ koster tre cents og „*The World*“ to cents; men mr. Hearst udgav den ene morgen efter den anden en avis paa 8—12 sider for en pris, som slet ikke stod i forhold til omkostningerne. Mr. Pulitzer forstod nu, at han havde faaet en rival og nedsatte prisen for „*The World*“ til en cent. Siden den dag har de to rivaler kjæmpet med hinanden paa liv og død. Begge blade udkommer med morgen aften- og søndagsudgaver. Begge indeholder talrige illustrationer. Begge søger aabent at drive oplaget op til en million. De svagere mere gammeldagse aviser knustes naturligvis under de to stridende kjæmpers fødder. „*The Journals*“ oplag øgede stadig, og efter ca. 2 aars forløb blev søndagsudgaven solgt i 400,000 eksemplarer for fem cents, medens det daglige salg af de sædvanlige morgen- og aftennumre havde naaet et antal af 350 000 eksemplarer. „*The Worlds*“ udbredelse aftog dog ikke synderlig. „*The Journal*“ voksede ikke saa meget paa sin rivals bekostning, som paa de andre blades, der var mindre moderne.

Dette resultat opnaaedes naturligvis ikke uden kolossale omkostninger. Aldrig har en avis betalt saadanne honorarer som „*New-York Journal*“. Kassakontorets hemmeligheder aabenbares naturligvis ikke for udenverdenen; men man fortæller, at mr. Hearst har et halvt dusin medarbeidere og tegnere, der lønnes som ministre. Pengene flød som vand. Ingen pris var for høi, naar det gjaldt at sikre sig en førsteklasses nyhed. Journalister af den gamle skole stod maalløse af forbauselse over „*The Journal*“s honorarer. Og denne ødselhed var saa meget mere forbløffende, som avisen i lang tid

praktisk talt ikke gav nogen indtægter. De averterende er endog i de Forenede Stater en konservativ race. En ny avis kan længe forgjæves beile til deres gunst. Kommer de, betaler de i begyndelsen som regel kun efter meget lave priser. Mr. Hearst sagde, at de gjerne kunde holde sig borte. De maatte betale *hans* priser, eller ogsaa fik de lade være at avertere i hans blad. De tog ham paa ordet og holdt sig borte — en tid. Men nu kommer de i store skarer, og avertissementsspalterne beviser daglig, at de averterende har overgivet sig. Det direkte tab ved udgivelsen af „*The Journal*" i det første aar kan neppe beløbe sig til mindre end 3,600,000 kr. om ikke mer.

Folk begyndte at undres over, hvad mr. Hearst egentlig vilde. Det kunde ikke være dollars, han laa paa jagt efter; — thi han havde flere dollars end han kunde tælle. Han syntes heller ikke at nære udprægede politiske planer. Man kaldte ham undertiden en socialistisk millionær; men han prædikede aldrig socialismen som et dogme eller en troesbekjendelse. Var hans formaal kun at knuse „*The World*"? Ja — det var ikke saa let at afgjøre. „*The Journal*" skadede sig ikke saa lidet ved sit forsvar for Bryan og det frie sølv; men mr. Hearst var ingen fanatisk sølvmand. Han var overhovedet slet ingen fanatiker. Forgjæves gjennemsøgte man hans ledere for at opdage spor af en social eller politisk troesbekjendelse. „*The Journal*" var Broadway paa tryk — Broadway ved middagstid, med vogne kjørende frem og tilbage og mylrende menneskemasser paa færde i de forskjelligste ærinder. Liv overalt; men intet ledende, styrende princip.

Men lidt efter lidt begyndte man bag dette gjærende virvar af sensationsstof at skimte konturerne af en stor idé. Mr. Croker, den slue og mægtige chef for Tammany Hall, saa snart, hvor det bar hen, og han begyndte i haanende og nedsættende udtryk at tale om „*The Journal*"s „pressestyre". Da tog mr. Hearst mod til sig og lod over sine ledere trykke følgende:

„The Journal"s motto:

Medens andre taler, vil „The Journal" handle.

Dette motto trykkedes straks efter meddelelsen om, at den vakre Evangelina Cisneros var befriet fra sit fængsel paa Kuba af en medarbeider i „*The Journal*". Det ledsagedes desuden af en leder om „*den journalistik, som handler*", hvori mr. Hearst redegjør for sine idéer. Han siger bl. a.:

„Det særegne for den nye journalistik er, at den handler. De aviser, som var moderne for et aarhundrede siden, serverede nyheder og gjorde undertiden store anstrengelser for at faa tag i dem. Nutidens moderne avis bringer naturligvis ogsaa nyheder; men den gjør mere. Den venter ikke paa, at begivenhederne skal komme. Den laver dem.

Det har taget nogen tid, før man har lært sig at forstaa og vurdere

denne nye metode; men „*The Journal*“ har fra første stund af fundet et stort antal mennesker, som omfatter den med stor interesse. Den har fremlagt for denne sympatetiske flok af læsere en række bemærkelsesværdige handlinger. Vi skal anføre nogle eksempler.

„*The Journal*“ har altid med energi søgt at støtte de kubanske patrioter og har vist dem mange vigtige tjenester, hvoraf frøken Cisneros's redning kun er den sidste. Den tvang f. eks. de spanske autoriteter til at udstede reisepas for enke og børn efter Dr. Ricardo Ruiz, den amerikanske tandlæge, som dræbtes af sine fangevogtere i Havana.

Da man lod skibet „Caspar Whitney“ gaa tilsjøs, skjønt vandet sivede ind gjennem alle sammenføininger, fik „*The Journal*“ istand en undersøgelse, som førte til, at kaptein Fairchild blev fjernet fra inspektions-tjenesten.

„*The Journal*“ beviste ved eksperimenter med skibe udenfor Sandy Hook, at man om natten ved hjælp af en lyskaster i overordentlig store afstande kan læse signaler givne med almindelige flag efter den internationale code. Denne opdagelse, hvis betydning for redning af liv og eiendom tilsjøs ikke kan overvurderes, dedicerede den gratis til marineautoriteterne.

„*The Journal*“ har fra første stund af saavel praktisk som teoretisk været interesseret i bedringen af de fattiges og forsømtes kaar. Den paatog sig saaledes at mildne den frygtelige nød, som herskede i vinter ved at aabne et folkekjøkken i Grand Street, hvor der daglig uddeltes varm mad til de nødlidende. Tusinder af sultende mennesker blev hjulpne ved dette foretagende. Og da en ildebrand for nogen tid siden gjorde mange familier husvilde, indbød „*The Journal*“ dem til en middag og skaffede dem nye hjem. Men den smukkeste frugt af vort blads arbeide paa det sociale omraade er „*The Journal*“*s* gutterepublik, som har reddet to hundrede gutter fra fordærvelse og gjort dem til gode borgere. Dette er en institution, som giver løfter om en rig fremtidig udvikling og udvidelse.

„*The Journal*“ har hindret byraadet fra at give uretfærdige koncessioner til aktieselskaber og kjæmpede i sin tid med et saadant held for en nedsættelse af gasprisen, at den lovgivende forsamling i Albany fandt sig nødsaget til at vedtage en betydelig reduktion.

Da politiet ikke saa sig istand til at bringe lys i en mystisk mordsag, som havde vakt stor opmærksomhed, organiserede „*The Journal*“ privat en flok af detektiver, som efter tre dages forløb fandt morderne og konstaterede den myrdedes identitet.

Disse og flere lignende ting har „*The Journal*“ udført.“

Alt dette, fortsætter mr. Stead, er godt Meget af det er endog særdeles godt. Men det beviser naturligvis ikke, at vi i mr. Hearst har den nye journalistiks Moses. Mr. Hearst er imidlertid den mest lovende journalist, jeg har truffet paa lang tid. Han har dannelse, ungdomskraft, dyg-

tighed, rigdom og en journalistisk sans, som er nærved at gjøre ham til et geni. Og hvis en mand udrustet med saa udmærkede kvalifikationer vil sætte alt ind paa at udnytte de muligheder, hans kald aabner ham, til at gjøre godt, da vil store resultater kunne opnaaes. Der er ialfald ingen mand i New York, som sidder inde med saadanne betingelser for at kunne virke til held og gavn for den store millionby som denne unge millionær-redaktør, der grundlagde „*The Journal*“.

Man maa imidlertid ikke tro, at en avis i Amerika allerede i sin egenskab af avis besidder magt og indflydelse. Bevidstheden om, at aviserne i de Forenede Stater næsten altid drives som kommercielle foretagender, der maa afpresses det størst mulige pekuniære udbytte, har gjort meget til at svække pressens indflydelse. Mange klartskuende mænd har derfor erklæret, at de ligesaa gjerne vil have aviserne til fiender som til venner. Carter Harrison havde alle aviser i Chicago undtagen sin egen mod sig, og dog valgtes han til borgermester med overvældende majoritet. Mr. Croker har gang paa gang sagt, at dersom han skulde stille sig som kandidat til borgermesterembedet i New York, kunde han ikke ønske sig noget bedre end at have alle byens aviser mod sig. Tammany bryder sig for tiden slet ikke om aviserne. Intet kan være mere foragteligt end „avisprat“.

Men en avis vil have mere end „avisprat“ at byde paa, naar den ledes af en mand, som forstaar at gjøre sin redaktion til et levende centrum for alle de bedste kræfter og indflydelser i et land eller en by.

R. E.

Et frafaldent demokrati.

Den amerikanske statssocialisme.

(Franklin Smith i „*Popular Science Monthly*“).

(Fortsættelse).

Det tab af frihed, der ligger indesluttet i tusen forskjellige baand paa virksomheder, som ikke har noget med forbrydelse at gjøre, er imidlertid ikke borgerkrigens mest afskyelige frugt. Denne betegnelse tilkommer den proskriptionsaand, som nu behersker det amerikanske folk — den samme aand, som i Europas militærstater har taget og fremdeles tager antisemitismens barbariske form. I tre fjerdedels aarhundrede har man brystet sig af, at Amerika var tilflugtsstedet for de undertrykte og ulykkelige i alle lande. Hjertelig ønskede man velkommen enhver indvandrer, som

var villig til at arbeide, uden hensyn til, om han var uvidende eller lærd, gul eller hvid. Man sendte endog agenter udenlands for med beretninger om frihed og overflod at paavirke militærdespotismens forarmede ofre. Saalænge de uhyre hjælpekilder var uudviklede, følte man, som enhver fri, industriel nation gjør, før den forfalder, at *for* mange fremmede, som var opsatte paa at bedre sine kaar, kunde der ikke blive til at dele landets uhyre velsignelser. Men efterat krigsvæsenets forbandelse havde truffet dette folk, som det traf det atheniensiske og hollandske, og gjort det tilbøieligt til at anvende proskription, begyndte det at ændre sin holdning mod indvandrerne. Fra den politik, som gaar ud paa at udelukke produkterne af fremmed arbeide, gik man over til den politik, som gaar ud at udelukke det fremmede arbeide selv. Samtidig søgte man at retfærdiggjøre sin egen adfærd med den skinlogik, som har sit udspring i krig. Skjønt det jo ikke var muligt andet, end at deres egen civilisation maatte triumfere, erklærede man dog, at man ikke kunde modstaa indrykningen af orientalske vaner og skikke. Med den sandhed lige for øinene, at ingensomhelst kundskabsmasse nogensinde har gjort last til dyd, paastod man, at republiken ikke vilde kunne bestaa uden visse kundskabsprøver som skranke mod den europæiske uvidenhed og forbryderskhed.

Skridtet fra at angribe udlændinger med forbudstarifer og emigrantlove og til at angribe dem med mere direkte midler er ganske kort. At det amerikanske folk har taget det engang og to gange og nu staar i begreb med at tage det igjen, er ikke skikket til at vække overraskelse. Under slaveregimentet var det en ligefrem eftergivenhed overfor den barbariske impuls, som beherskede nationen, da Texas blev taget fra Mexico, og man søgte at komme i besiddelse af Kuba. Det var et offer til den samme hadefulde impuls, da man nogle faa aar efter borgerkrigens slutning søgte at indlemme St. Domingo i unionen. Denne mod et frit demokratis principer stridende handling blev kun afvendt ved de modige anstrengelser af enkelte offentlige mænd, som endnu følte dybt for de gamle sandheder. Siden er imidlertid Washingtons lærdomme atter kommet i vanry. I kravet paa en „kraftig udenlandspolitik“ og Hawaii's annektion har vi et nyt udtryk for den paagaaenheds aand, der styrkede slavefogdens arm, naar han svang svepen, og optændte i ham begjæret efter andre folks lande.

Tendensen til despotisme siden borgerkrigens udbrud har ikke bare været at spore hos unionsregjeringen. De krigslyster, som lodes løs under denne frygtelige kamp, har spredt sig overalt, og de synes at have vundet i kraft, efterhvert som de spredtes. Mens staterne, som sagt, ikke har gjort indgreb i centralautoriteternes myndighed, har de raset som en prærieild paa de individuelle rettigheders omraade. Historien kan ikke

opvise den despot, som er deres ligemand i udstedelsen af forskrifter for sine undersaatters gjøren og laden. I en eneste session er det hændt, at over tusen love er emanerede, og i det hele er antallet af emanerede love over ti tusen. Er det noget at undres over, at denne vilde eksperimenteren med lovgivning holder paa at fremkalde en forvirringstilstand, at sagførerne snart ikke længer kan følge med, at dommerne ikke længer er istand til at fortolke lovene, og at det amerikanske folk selv begynder krampagtig at gribe efter hvilkensomhelst plan, der formodes at kunne fri dem fra det onde?

Ligesom unionsregjeringen ytrer de enkelte staters regjeringer et oprigtigt ønske om at bevare de „uafhændelige rettigheder“ fra ødelæggelse. Næsten alle staters forfatninger indeholder en eller anden version af den berømte klausus i Magna Charta. Hvis de fundamentale regjeringsprinciper, disse forfatninger indeholder, blev strengt overholdte, vilde den politiske despotisme, som nu ligesaa fuldstændig som henimod slutningen af den italienske middelalder truer med at kuldkaste alle fri institutioner, ikke være mulig. „Absolut, vilkaarlig magt over folks liv, frihed og eiendom,“ siger baade Wyomings og Kentucky's forfatninger, „eksisterer intetsteds i republiken, ikke engang i den største majoritets hænder.“ Endnu speciellere udtrykker Nord Dakotas konstitution, „at alle mennesker af naturen er lige fri og uafhængige og har visse uafhændelige rettigheder, hvortil hører nydelsen og forsvaret af liv og frihed, erhvervelsen, besiddelsen og beskyttelsen af eiendom og rygte, samt bestræbelserne for sikkerhed og lykke.“ Intet kan være mere beundringsværdigt end Missouris forfatning. Den forsikrer, at „al konstitutionel regjering har til hensigt at fremme almindelig velfærd blandt folket; at alle personer af naturen har ret til frihed og til at nyde frugterne af deres egen flid; at sikrelsen af disse ting er regjeringens fornemste opgave, og at regjeringen, naar den ikke opnaar dette, forfeiler sin opgave.“ Det er udtrykkelig underforstaaet, at regjeringens funktioner skal indskrænke sig til ordenens bevarelse og retfærdighedens opretholdelse. Paatog den sig noget andet, vilde den ikke fremme „den almindelige velfærd“; den vilde fremme enkeltes velfærd paa andres bekostning. Istedetfor at sikre folket „nydelsen af sin egen flids frugter“, vilde den tage fra den ene for at give den anden.

Imidlertid er der ingen sammenhæng mellem teori og praksis. Endnu mere end kongresforhandlingerne viser legislaturens handlinger afmægtigheden af hvilkesomhelst politiske bestræbelser, hvor geniale de end er, naar det gjælder at tøile et degenereret demokratis instinkter. Før i tiden gik lovgiverne ud fra, at visse almindelige regler var tilstrækkelige som veiledning for de patrioter, der repræsenterer folket. Men den russiske røvers tro, som bevæger ham at opsende en bøn, før han begaar en for-

brydelse, kan neppe være mere afmægtig, end disse lovgiveres var. Saa kom den teori paa mode, at mere specielle bestemmelser vilde vise sig mere virksomme. Følgelig blev alle nyere konstitutioners fremherskende træk snarere en række statutmæssige forskrifter end en grundlovs mere omfattende principer. Alt var imidlertid forgjæves. Det ene har vist sig ligesaa afmægtigt som det andet. Der er mange høist forbløffende og mærkelige eksempler herpaa. Lovmageriet har naaet den utroligste høide. „Der er givet forskrifter,“ sagde hr. Woolworth i den amerikanske advokatforening, idet han gav et indblik i denne lovgivningsvirksomheds sande karakter, „som har usurperet en mands ret til, hvad han selv eier, og har gjort kontrakter for ham, som han ikke selv vilde have gjort.“

Ikke den ringeste opmærksomhed tillægges den fundamentalsætning fra samfundslæren, at fremskridt i civilisation betyder det samme som udvidelse af den individuelle frihed og den moralske ansvarligheds vækst. Saa stort og indviklet er den moderne industrialismes maskineri, at ordningen af det maa overlades de folk, som har sat sin formue og sin ære ind paa disse ting. De alene har interesse af en driftsmaade, der ikke nødvendiggjør samfundets indskriden, men samtidig altid med hensyn til produktion og distribuering kan møde de forskjellige behov og smagsretninger. Den nye civilisationsteori gaar imidlertid ud paa, at jo mere oplyst et folk bliver, jo mere uskikket er det til at bestemme sin egen handlemaade og svare for sine gjerninger. Forudsætningen er, at den eneste magt, som er kompetent til begge dele, og som kan undgaa krachet, er den, der skabes af hine udmærkede mekanismer for intrige og korruption — stemmeurnen og partiregjeringen. Med foragt for Buckle's uimodsigelige bemærkning, „at de bedste love, der er sat i kraft, har været saadanne, hvorved en eller flere ældre love er ophævede,“ holder lovgiverne i den nye verden paa at gjenoplive alle de indskrænkninger, som kvalte individualiteten og forretningssansen i den gamle verden. Idet der laves bureauer, overopsyn og kommissioner i næsten alle tænkelige øiemed, fra prøver for barberere og blytækkere til inspektion med assurance- og jernveisselskaber, sætter man ikke alene den personlige frihed, men ogsaa det lokale selvstyre paa hovedet. „Man kan undres over,“ siger Bradford i et brev til „*Boston Herald*“, idet han gjør opmærksom paa denne besynderlige gjenganger af fortidens despotisme, „hvor mange mennesker er opmærksomme paa den sociale revolution, som fra aar til andet foregaar i stortingsbygningen (the statehouse); den stadige underminering af det lokale selvstyre, som i mere end to aarhundreder har været statens stolthed, og den stille virksomhed, hvorved vi mere og mere drages ind under den centraliserende despotisme af denne eller hin kommission. Der er nu fire og treti saadanne, hvoraf mange har en udstrakt eksekutiv magt uden at være under noget-

somhelst virkeligt ansvar.“ Som selve legislaturen er disse kommissioner nye midtpunkter for rænker, raaddenskab og undertrykkelse. Idet de spiller den gamle hofyndlings rolle, meddeler de privilegier og fornægter rettigheder, som om de af en eller anden velvillig selvhersker var betroet eneretten hertil.

Den form for eiendom, som oftest har tiltrukket sig det frafaldne demokratis ildesindede opmærksomhed, er den korporative eiendom. Især er deres menneskekjærlige graadighed blevet vakt ved de store kapitalsammenslutninger, der gaar under navnet „ringe“. Disse er nu demagogernes store middel til at sætte uvidenhedens og fattigdommens lidenskaber i brand og til at aftvinge brandskat, hvormed politiske felttog kan føres og de private rigdomme øges. Lidet eller intet gjøres for at opklare, om denneslags foreteelser er et produkt af en forbrydersk lovgivning, eller om de har sin rod i økonomiske tilstande, der ikke kan bringes under menneskelig kontrol. Det er nok, at denslags foreninger eksisterer, at de ligesom andre samfundsmedlemmer, som underholder dem, udøver despotisk magt — ergo kan de plyndres uden naade og barmhjertighed. Følgelig er „ringenes“ undertrykkelse i de par sidste aars tid blevet et yndlingsafløb for offentlig uvidenhed, fordom og rovgjerrighed. En hel del af den mod disse selskaber rettede lovgivning er kun blevet til af politiske hensyn, og det har aldrig været hensigten at søge den overholdt. Derfor er denne lovgivning imidlertid lige krænkende for et frit demokratis fundamentalprinciper, som den er et godt udtryk for den degeneration, der hurtig gjør republikens formaal til det omvendte af, hvad de engang var. Staten New Yorks lov mod ringvæsenet autoriserer en af inkvisitionens mest afskyelige fremgangsmaader — nemlig indstevning af et mistænkt vidne for under selve vidneførselen at finde et grundlag for dets domfældelse og afstraffelse. Den tilsvarende lov i Mississippi fastsætter, for at komme de skyldige tillivs, straffe, der ligesaa fuldt rammer de uskyldige, som har nogen forbindelse med ringvæsenet. Hvilke vink kunde ikke forfatterne af saadanne love have givet de berømte despoter i historien?

Den korporative eiendom, som har lidt mest ved disse moderne vandalers plyndringer, er jernbanerne. Idet de oprindelig blev anseede som den vigtigste og værdifuldeste ydelse, opfindertalentet havde skjænket civilisationen, blev de støttet paa alle mulige maader. Nu holdes de for et af de største af de saakaldte „sociale onder“, som statsmænd og filantroper er saa ivrige i at bekjæmpe. Ved anvendelse af en logik, der ikke er ukjendt hos „tænkere“ og demagoger, er jernbanerne blevet tydet som skabninger af staten; de har følgelig ingen andre rettigheder end dem, staten tillægger dem. I Chikago blev en elevator, som var bygget paa privat eiendom for private midler, og som ingen uden sit eget forgodt-

befindende var nødt til at bruge, da den „berørte offentlighedens interesser“, tvunget til at underkaste sig lovgivningens bestemmelser med hensyn til takster. Efter denne smukke teori er jernbanerne, da de i modsætning til alle andre foretagender „berører offentlighedens interesser“, ikke længer privat eiendom med alle dens privilegier og rettigheder. Følgelig er de blevet underkastet et despotisk overopsyn, som har bragt dem til ruinens rand. Negtet retten til kontraktsfrihed, en af de „uafhændelige rettigheder“, tillades det dem ikke at fastsætte sine egne transporttakster. De er endvidere bleven tvunget til, enten driften kræver det eller ei, at bygge depoter i byer af en vis størrelse, at ordne togruterne paa sammenstødende linjer med den hurtigste reisemaade for øie og at holde publikum underrettet om forsinkede tog og deres ankomst. I den ene stat fordres der visse betryggelser med hensyn til godsmagasinering, i den anden har jernbaneselskabet ved ulykkestilfælde bevisbyrden for, at der ikke er udvist forsømmelighed paa nogen maade fra betjeningens side. I en tredie stat faar selskabet ikke lov til at reducere lønningerne uden en maaneds varsel, i en fjerde kan ingen funktionær afskediges, uden at grunden paa forlangende opgives. Den ene lov tilpligter jernbanerne at betale al forudgaaende fragt for gods, som leveres dem; den anden nægter dem at anvende detektiver eller andre personer til opdagelsen af uærlighed blandt personalet eller til beskyttelse af sin eiendom mod urostifteres hærverk. En rettighed som denne vilde i en saa menneskelig tidsalder som vor neppe engang blive nægtet tyve, naar de optraadte „som privatfolk“.

Hidtil er kun to andre korporationer foruden elevator- og jernveisselskaberne blevet nægtet retten til at fastsætte priserne paa sine egne tjenester. Dette sørgelige udslag af demokratisk despotisme har ogsaa truffet telegraf- og telefonkompanierne og truer gas- og omnibusselskaberne med samme skjæbne. De korporationer, som hidtil er gaaet fri, har imidlertid nok mærket de sociale reformatorers farlige omhu. Mølle-, fabrik- og mineeiere har faat føle den ganske eftertrykkelig. Men selv om deres arbeidstid er blevet afkortet til det urimelige, selv om deres myndighed over uduelige og skjødesløse arbeidere er blevet formindsket til afmagt, og selv om de er blevet tvunget til at opføre sine bygninger og montere sine maskiner efter forskrifter, der ikke altid er de viseste — kort sagt: om de er blevet bundet og bastet ved forordninger, der konkurrerer med de *Colbertske*, der knuste den franske industri, saa er dog historien om deres undertrykkelse altfor lig jernveisselskabernes til at trænge nærmere omtale.

Af mere interesse, fordi den er mere ny, er den undertrykkelse, der har rammet assuranceselskaberne. Denne forretningsgren trænger ligesom jernbanevæsenet den allerhøieste dygtighed og omsigt og en specialkundskab,

som meget faa lovgivere gjør sig noget bryderi med at komme ind i. Ikke destomindre er ogsaa disse forretningsdrivende blevet behandlet som taaber eller kjeltringer. Baade paa brand- og livsassurancens omraade er der gjort svære indhug i den private selsvbestemmelsesret. Brandforsikringsselskaber er forbudt at begrænse sine forpligtelser. For at opmuntre brandstiftersporten er de berøvet retten til i forbrydelsestilfælde at nægte ansvar. Samtidig med at knække deres frihed har lovgiverne beskaaret deres indtægter. I én stat idetmindste fordres for byer af bestemt størrelse visse afgifter som bidrag til brandvæsenet. Endnu værre er det gaaet livsforsikringsselskaberne. Skjønt dødelighedsprocenten blandt sorte er større end blandt hvide, tillader lovgivningen ikke, at der gjøres nogen forskjel, og hvis en agent skulde ønske at forflere sine forretninger ved at formindske sin egen procentvise fortjeneste, kan han kun gjøre dette med fare for at blive forfulgt som forbryder. Hvorfor straffer man ikke ogsaa læger og sagførere, naar de nøier sig med et honorar, som er under en vis størrelse?

Imidlertid er det ikke bare korporationer, lovgiverne har grebet ind imod De individuelle rettigheder har heller ikke gaaet fri. Statens politimyndighed er blevet gjenstand for det samme misbrug, som har rammet „den almene velfærd“ i unionsforfatningen. Under dække af denne myndighed, har begjærlighed og graadighed gjort svære indhug i den frihed, som amerikanerne roser sig saa ofte af og krænker saa voldsomt. Saa vidt er det kommet, at neppe en eneste form af menneskelig virksomhed fra fødsel til død, begge indbefattede, har undgaaet et generende og næsvist opsyn. I uforskammede menneskers absurde forsøg paa, at bedømme næstens opførsel efter sine egne snævre begreber om ret og uret, er alt, hvad der vedkommer sundhed, arbeide, moral og opdragelse, blevet „offentlige affærer“ i en grad uden sidestykke. De lovbestemmelser, der vedrører tagtækkere, entreprenører og hovslagere paa den ene side og tandlæger, apotekere og læger paa den anden, er ligesaa stridende mod principerne for et frit demokrati, som Ludvig den 11tes og dronning Elisabeths feudale monopoler. Og dog er disse lovbestemmelser sanktioneret af landets høieste ret. En meget høitstaaende dommer udtaler ligefrem, at saasandt det ikke strider mod selve forfatningen, ligger det i lovgivningens magt at gjøre en hvilkensomhelst indskrænkning i en hvilkensomhelst professions udøvelse. Gad gjerne vide, hvad Jefferson vilde tænkt om et doktrin, der nødte ham til at lede med lys og lygte for at finde en autoriseret grovsmed til at sko den hest, hvorpaa han red til hovedstaden for at holde sin berømte tale! Hvad vilde John Adams tænkt om en lov, som nægtede ham at bygge en afløbsrende ved sit eget hus, eller af en hvilkensomhelst arbeider at faa udført den reparation, han trængte

paa sit eget tag? Vilde disse mænd ikke blevet nødt til at udstede en ny frihedserklæring og udkjæmpe en ny selvstændighedskamp.

Ingen folkeklasse har større interesse af frihed og har lidt mere under de nuværende tilstande end løsarbeiderne. Civilisationen gjorde et godt skridt fremover, da arbeideren istedetfor at være slave og livegen fik ret til at gaa, hvor der var arbeide at faa, og at komme overens med sin arbeidsgiver, som han selv vilde. Dog har ingen klasse mer fuldstændig karrikeret Sir Henry Maines ros, den høieste, der kan gives et frit demokrati: „det amerikanske folk er endnu af den mening, at mere menneskelig lykke kan opnaaes ved privat energi end ved offentlig lovgivning." Dette skrev han for ikke mere end ti aar siden, men nu passer det ikke længer. Nu er det snarere staten end flid og nøisomhed, arbeideren har at stole paa for at sikre sin alderdom og skaffe sig tilstrækkeligt udkomme. Arbeiderne er selv skyldig i hver eneste indgrebslov, som de klager over. De har sat igjennem de mest despotiske og specielle love, som findes i det offentlige register. Foruden lovene om børns og kvinders arbeide er der en mængde andre, endnu mere uforenelige med friheden. Jeg har nævnt, at jernveisselskaberne maa begrunde afskedigelser og i realiteten forbydes at værge sig mod kjeltringer og uduelige. Hvad end nytten af saadanne love kan være, har de i jordbrug og handel engagerede mennesker ingen del i den. Varer af amerikansk oprindelse skal nyde særskilt begunstigelse; løsarbeidere skal have fortrinsret fremfor fast ansatte betjente og tjenere; i spørgsmaal vedkommende legemligt arbeide skal klageren have fri sagførsel. Løn skal betales for bestemte tidsrum og kun i den form, loven godkjender. Der er love, som fastsætter arbeidsdagens længde og lønningstariffen ved offentlige arbeider. Paa den maade plyndres de mennesker, som i den fri kappestrid maa arbeide længere for lavere løn. Istedetfor ved en saadan lovgivning at knække kapitalens despoti, stimulerer arbeideren kun dets vækst. Ethvert nyt bureau, enhver ny inspektør af det ene eller andet slags, ethvert nyt indgreb i en arbeiders fri selvbestemmelsesret er en ny draabe vitriol i arbeidernes egne saar — en ny spiger i hans egen friheds ligkiste.

Skjønt afkommere af de selvtillidsfulde og frihedselskende nyenglændere, er de Forenede Staters farmere ogsaa faldne som offer for et frafaldent demokratis forkjærte principer. Mange af dem har endog overgaaet indvandrerne i hengivenhed for politiske ideer, der tilhører Europas militærdespotier. Naar en eller anden fremtidens De Toqueville skal studere den amerikanske friheds ødelæggelse, hvor vil han ikke da undre sig, naar han finder en lov, med et yderst bureaukratisk maskineri, om et skadeinsekts ødelæggelse? Hvor han vil forbauses over forfaldet hos et folk, som henvender sig til regjeringsmagten for at redde sine frugttræer fra

sygdom og mark eller sine akre for ukrudts indtrængen! Hvis bønderne selv undlader at anvende de midler, som menneskekjærlige lovgivere har foreskrevet, staar ligesaa menneskekjærlige funktionærer rede til at ødelægge de træer, der findes angrebne, eller til at luge væk ukrudtet, før der saaes. Husdyrenes sundhed beskyttes ved lignende love. Den ene foreskriver, at faarene engang aarlig skal behandles mod skab, den anden bemyndiger offentlige funktionærer til at undersøge hornkvæget og uden videre dræbe det, hvis det findes tuberkuløst, den tredie gjør et dyrs slægtsregister langt betydningsfuldere end et menneskes og belægger forfalskningen af en gris's eller en hests stamtræ med de haardeste straffe. Andre love forudsætter ligefrem, at yankeestolthed og yankeeklogskab hører fortiden til.

Af den største interesse for de filantropiske statsmænd har været alt, som vedkommer moral, humanitet og opdragelse. De synes at have tænkt, at uden deres ondskabsfulde mellemkomst vilde alle medmennesker nedsynke i haabløs uvidenhed og barbari. De har følgelig gjort sig den yderste umag med at modarbeide mangel paa maadehold, at opmuntre kjærlighedsgjerninger og at berøve intelligens og lærdom deres fortrin. I alle stater er der oprettet uhyre kostbare anstalter til indprentning *en gros* af offentlig og privat dyd og visdom. For at intet barn, paa grund af perverse tilbøieligheder eller forældres forsømmelighed, skal bryde ud af de hjorder, der fylder de offentlige skoler, er tvungen undervisning blevet indført. Der er ansat funktionærer, som skal opsnuse saadanne smaa forbrydere, og veritable fængsler er bygget, hvor de tvinges til at lædske sig sig ved kundskabens kilder. Endnu mere i strid med frie, demokratiske principer er de private organisationer, som for at modarbeide grusomhed og last er meddelt politimyndighed. De er i besiddelse af en magt, som ikke kan kontrolleres. Staten har ikke mere at gjøre med ansættelsen af deres agenter end med jernveis- eller assuranceselskabernes. Skjønt deres folk almindelig agtes, kan de være saa uvidende og uduelige, som de vil, og det er mig bekjendt, at de for at fange sine ofre har anvendt midler, som vilde skjæmme en kjeltring, og at de har krænket privatretten med en hensynsløshed, der neppe har noget sidestykke i selve Rusland.

Den proskriptionens og forbudets aand, som siden borgerkrigen har været saa iøinefaldende i unionsstyrelsen, breder sig ogsaa i de enkelte staters legislatur. Selve forfatningen har naturligvis umuliggjort at oprette toldgrænser mellem staterne. Men skatten paa handelsreisende og andre baand paa det fri samkvem viser, at viljen i denne retning ikke mangler. En heldigere fremgangsmaade til forhindring af fremmed konkurrance har man fundet i de love, der udelukker ikke bosiddende fra østersbanker og laksefiske. Andre love forbyder borgere og korporationer, som ikke tilhører vedkommende stat, besiddelsen og driften af jernveie. Følelserne

overfor virkelige udlændinger er naturligvis endnu mere urimelige og fiendtlige. De indvandringskontorer, som i tolerancens og oplysningens tid blev oprettet i mange stater, er — jeg tror paa en eneste undtagelse nær — alle blevne nedlagte. Enkelte stater har ikke alene forbudt anvendelsen af fremmede ved offentlige arbeider, men de har ogsaa forbudt dem at besidde jord inden statens grænse. Saa steil er intolerancen i de sidste to aar blevet, at det er foreslaaet at udelukke de fremmede fra al beskjæftigelse idetheletaget. Og enda roser vi os af amerikansk frihed og fordomsfrihed!

Lad os uden at følge det amerikanske demokratis forfald til det snævrere, men ikke fattigere omraade for kommunestel med dets utallige bestemmelser vedrørende ting fra anvendelsen af patteflasker til vei- og vandvæsen, undersøge frugterne af filantropernes og statsmændenes umaadelige arbeide. Lad os se, om det ene staar i forhold til det andet. Kan det med andre ord siges, at socialt, politisk og industrielt liv idag viser en høiere civilisation end før borgerkrigen?

Svaret bliver ikke bekræftende. Siden forfatningen blev vedtaget, har der aldrig været saa udbredt og velbegrundet klage over kapitalens graadighed, over arbeidets tyranni og brutalitet, over forbrydelsernes rystende overhaandtagen og over politikens korruption og forsumpning. Der er ikke en lovgivende forsamling, i stat eller i union, som ikke for at aftvinges begunstigelser af enhver art beleires af mænd, som mere end andre skulde repræsentere samfundets intelligens og moral. Neppe en eneste alvorlig streik finder sted uden at være ledsaget af udskeielser, som kun barbarer kan tillade sig. Fremmedhadet er umaadelig bittert. Trods konstitutionelle og andre forordninger udnævnes embedsmanden af nogle faa, som har det hele i sin haand og anvender sin uhyre magt til brandskatning af individer og korporationer for at berige sig selv og fremme sine politiske planer. De love, der er vedtaget for at hindre sværere forbrydelser, har vist sig afmægtige. Dr. White har i en offentlig forelæsning godtgjort, at antallet af mord pr. aar overstiger ti tusen, og at tallet stiger raskt. Lynchloven gjælder nu ikke alene i syden og overfor negre, den hersker ogsaa i nord og vest.

For mange sociologer har foreteelser som disse været ligesaa uforklarlige som overraskende. „Hvordan kan det være,“ spørger de sig selv, „at jo mere vi stræver med love og forordninger for at fremskynde tusenaarsrigets dagning, jo mørkere synes himlen at blive? Er demokratiet en utøilelig dæmon? Er det dets bestemmelse at triumfere over retfærdigheden og at ødelægge den samme civilisation, hvoraf det har sit udspring?“ Og dog tror de fremdeles, at disse tusener og titusener af love og forordninger er ligesaa mange nye og værdifulde eksperimenter i samfundsvidenskab.

Som om enhver despot fra umindelige tider ikke havde gjort ligedan før! Som om disse eksperimenter i et moderne samfund, hvor den moralske kontrol hurtig afløser den politiske, kunde frembringe nogen anden virkning end den, de saa inderlig frygter! Det er ikke ved at saa vind, at stormen stilles. Det er ikke ved indgrebslove, hvor rene deres motiver, og hvor ophøiede deres maal end er, at verden forbedres. Som historien viser, og som Hamilton saa klart forudsaa, vil denslags politik af den mest civiliserede nation gjøre en race af barbarer. Paa en anden vei, og paa den alene, maa mennesketilværelsen naa sit maal: ved at give den fattigste og svageste midler ihænde til at modstaa den rige og stærke. Istedetfor at anvende utallige millioner paa et arbeide, som skulde overlades folket selv — opdragelse, regulering af moral, arbeide og handel, industrielt tiltag og ledelse — anvend dem om nødvendigt paa oprettelsen af en skrupuløs rettergang, der er fri for alle. Da vil det blive muligt at afsvække og, før det bliver forsent, at stanse de utallige laster og forbrydelser, som har sin rod i krig og despotisme. Da vil folk lære at skaffe sig selv de tusen moralske og materielle velsignelser, som fødes af fred og frihed. Da vil de løses, de eneste demokratiske problemer, som fordrer og har mulighed for en løsning — selvhjælpens og selvkontrollens enkle, men vægtige problemer.

P. E.

Tilstanden paa Kuba.

(Efter G. H. D. Gossip i „*Fortnightly Review*“).

For helt at kunne forstaa situationen paa Kuba og tillige aarsagerne til det spændte forhold mellem Spanien og Amerika er det nødvendigt at kjende noget til landets sociale, politiske, kommercielle og religiøse forhold. Den krig, som nu raser paa Kuba, er som de foregaaende krige reist imod den spanske styrelse og de monopolister, som under den strenge spanske regjering, lever og mæsker sig paa Kubas bekostning. En revolutionær aand har stedse ulmet i dette undertrykte folks hjerter imod de tyranniske spaniere. Kubanerne har 40,000 eller 50,000 veludrustede mænd i marken, og om hver eneste en af dem faldt, saa vilde straks 50 nye tusen fremstaa; men ikke desto mindre har Spanien søgt at give det udseende, som om den hele opstand indskrænkede sig til kun at omfatte banditter og røvere. I virkeligheden er det en national reisning — en revolution, i hvilken alle klasser og stænder af det kubanske folk tager aktiv del, og hvis maal er øens frihed og selvstyre. Dette bevises noksom af det alvor, hvormed de fører kampen, og de vil aldrig give op, førend

enten spanierne er drevne bort fra Kuba, eller hele øen er ødelagt. Men Spanien maa tabe; det maa slippe Kuba, som det har maattet slippe enhver besiddelse paa amerikansk jord.

Paa Kuba hersker fremdeles den mørke middelalders regimente. Spaniens navn er ensbetydende med undertrykkelse og systematisk røveri; alle indfødte kubanere sukker under et udlevet og korrupt monarkis herrevælde. I politisk henseende styres øen af en overgeneral, der har saavel den civile som den militære myndighed; ellers er landet delt i fem guvernementer. Ligeledes er det delt i flere mindre og større distrikter i retslig og kirkelig henseende; men alle officielle stillinger indehaves af spaniere eller folk af spansk fødsel. Kreolerne eller de indfødte hvide kubanere har absolut ingen repræsentation i styrelsen; ikke en eneste af dem — og endnu mindre en neger naturligvis — er værdig til at beklæde en officiel stilling som f. eks. i de Forenede Stater. Som i Mexiko har spanierne altid holdt kreolerne nede i umyndighed og aldrig tilladt dem andel i administrationen. Ethvert forsøg i den retning er kvalt i fødselen.

De høieste spanske autoriteter har været nødt til at erkjende, at kubanernes krav paa frihed er fuld lovlig. Marskal Serano skriver saaledes i en rapport 1867: „Det kan ikke skjules, at Kubas rigdomme i de senere aar har været anvendt paa en urigtig maade, og at dette er grunden til den krise, som øen for tiden gjennemgaar.“ Lignende udtalelser, endnu sterkere, findes i andre officielle indberetninger. I 1875 henledede de Forenede Staters minister i Madrid, Mr. Cushing, den amerikanske regjerings opmærksomhed paa de forfærdelige tilstande paa Kuba, og spanske blade paa den tid fremholdt aabenlyst, at krigen paa Kuba aldrig vilde ende, førend administrationen blev bedre. Siden da og til 1895, da krigen brød ud, har Spanien modtaget 500 millioner pesetas.*)

Et af det første, man maatte have anvendt penge til, vilde være anlæggelse af veie, fordi mangel paa gode veie altid har været den største hindring for de spanske troppers fremgang; men ikke en peseta af ovennævnte uhyre sum har man benyttet til dette, og følgen har været, at kubanerne kan holde krigen gaaende som en guerillakrig; artilleri kan ingen vei komme, og kubanerne leder spanierne ud i moradser og trange pas, hvor de maa omkomme.

Nu er Kuba saagodtsom en øde ørken. Alle farme er brændt for længe siden langs den vei, som fører fra den ene ende af øen til den anden næsten helt til Havana, og alle kirker er ødelagt. I alle provinser er der nød; hvad spanierne ikke har herjet, har insurgenterne ikke sparet; for ogsaa de maa leve, og de fleste folk er flygtede til Havana og andre

*) En peseta = kr. 0.72 (1 franc).

byer. Saadan var stillingen for omtrent 2 aar siden; nu er den selvfølgelig endnu værre; ingen eller intet skaanes. Der findes saakaldte „fredede strøg", hvor flygtninge og saarede, mænd som kvinder og børn, kan ty hen for at dø i fred; men heller ikke disse skaanes mer. Overalt findes døde og halvdøde mennesker, og luften er forpestet af stank, hvor man gaar. Agerbruget og al fredelig ernæringsvirksomhed er stanset, og amerikansk kapital staar paa spil og vilde utvilsomt være tabt, hvis ikke Amerika nu havde grebet ind. Spanien er ganske bankerot og faar neppe laant penge nogensteds; men oprøret har kostet omtrent en million pesetas daglig, og hidtil har spanierne bestandig tabt — tabt penge og tabt folk. Deres soldater taaler ikke klimatet og dør fortvæk af feber, ligesom de jo heller ikke kjender til kubanernes maade at føre krigen paa; men ellers er der udvist stor grusomhed paa begge sider; oprindelig var kubanerne humane og førte kampen paa civiliseret vis; men de er nu tvungne til samme strenghed som den, fienden udviser. Regelen er saaledes „øie for øie og tand for tand". Den spanske natur har ikke forandret sig siden Alvas, Torquemedas og Cortes' dage; den er grusom som før, og general Weyler har paa Kuba udvist samme raahed som Callejo i Mexiko og Morello i Columbia; selv hospitaler spares ikke. Saaledes stormede spanske tropper et stort hospital i januar 1896 i nærheden af Cienfuegos. Kubanske soldater kjæmpede tappert for at forsvare de syge og saarede, men blev tilsidst massakrerede. Dr. Soler kom ud og viftede med det hvide flag; han blev skudt ned. En syg amerikaner heiste stjernebanneret; men det blev hugget sønder og hospitalet tændt i brand. I april 1896 blev nok et hospital ødelagt, og en menig soldat, som negtede at slaa løs paa de syge, blev uden pardon skudt ned af en løitnant. Der kunde anføres tilsvarende eksempler paa barbarisk grusomhed i det uendelige.

Kubas store helt er Antonio Maceo, der faldt ifjor, og hans død var dødsstødet for det spanske tyranni paa Kuba. Mordet paa ham vakte den dybeste forbitrelse ikke bare paa Kuba og i Amerika, men over hele den civiliserede verden. I det italienske deputeretkammer sagde Imbriani blandt andet: „I det radikale Italiens navn sender jeg hilsen til kubanerne i anledning general Maceos død; han døde for sit land. Oprør er ikke bare en ret, men en pligt i undertrykkelsen, og æren skal omstraale alle dem, som dør for friheden." Hans tale modtoges med stærkt bifald.

Hvad der fra begyndelsen af kunde indvendes mod at anerkjende Kuba som selvstændig stat var for det første, at insurgenterne ingen regjering havde, og at Spanien vilde erklære Amerika krig, ifald Amerika greb ind.

Nu har insurgenterne vist at kunne modstaa spaniernes angreb i hele

3 aar, og da de Forenede Stater i længere tid har fulgt begivenhederne paa Kuba med den største interesse, saa maatte det nødvendigvis føre til en indskriden fra deres side for at sikre Kuba dets ret til uafhængighed. Hvad krigen mellem Spanien og Amerika iøvrigt angaar, saa spiller naturligvis økonomiske interesser ind; men hverken eksport eller import kan komme i betragtning, naar det gjælder den nationale ære, og det er jo denne, som har samlet det amerikanske folk til hjælp for kjæmpende patrioter. Det er imidlertid sandt, at Spanien ofte har lagt store hindringer iveien for handelen med Amerika og søgt at stænge amerikanske handelsmænd ude; for medens de Forenede Stater kjøber fra Kuba mindst 70 pct. af alle produkter, som Kuba har at sælge, saa kjøber Kuba til gjengjæld af Amerika ikke mer end omkring 20 pct. fornemmelig mel og petroleum; det er saaledes til stjernebannerets land, Kuba nærmest maa vende sig med hensyn til afsætningen paa sine produkter.

Spanien, som henter det meste af jern og kul og manufakturvarer fra Amerika, sender saa samme slags varer til Kuba til uhyrlige priser og plyndrer derigjennem det stakkels folk; en saa bagvendt handelspolitik kan ikke andet end ødelægge et land. Og det er heri, man maa søge grunden til Kubas ulykker; for der er i virkeligheden økonomiske love, som er lige bestemte i sine virkninger som tyngdekraften. Men der er — som sagt — høiere motiver til Amerikas indskriden paa Kuba end de økonomiske og kommercielle. Bare tilværelsen af en regjeringsform, mere despotisk end tsarens, saa at sige i skyggen af det amerikanske flag, er de frihedselskende amerikanere en torn i øiet; dette er det, som har vakt den nationale samvittighed og drevet senatorerne til at tale og handle, som de har gjort; thi kongressen blev tvungen til at erklære krig — tvungen af folkeviljen, som er bestemt paa, at Kuba skal faa sin frihed. Det er egentlig Spanien, som har begyndt krigen mod beboerne paa en amerikansk ø; drevne af undertrykkelsen foretrækker de døden paa slagmarken med alle dens navnløse rædsler, og Amerika vil aldrig tillade, at „Antillernes Perle“, et land med de høieste muligheder for et folks udvikling, skal være skuepladsen for slaveri og ødelæggelse. I geografisk henseende hører jo Kuba Amerika til, som den ligger der i aabningen af den Mexikanske golf mellem Florida og Yucatan, og politisk er den berettiget til at faa sit statsstyre anerkjendt som andre amerikanske republiker; men med sit lille fladeindhold er den øiensynlig ikke bestemt til at danne nogen egentlig uafhængig republik, ligesaalidt som den kan indlemmes i den amerikanske union; fra amerikansk synspunkt seet bør Kuba ubetinget tilhøre Amerika; for Kuba er nøglen til den Mexikanske golf og de sydlige Kyster af de Forenede Stater. De vestindiske øer er ligesom forposter for Amerika, og næsten alle europæiske

lande eier en eller flere af dem. England, Frankrige, Tyskland, Spanien, Danmark — enhver har sine forposter staaende der, og i tilfælde af krig vilde de komme til at tjene som stationer for levnetsmidler. Kuba er imidlertid den værdifuldeste af alle og er saavel i strategisk som i kommerciel henseende af overordentlig stor betydning for *United States*.

Gladstone.

Tiden har endelig gjort sin ret gjældende; ved himmelfartsdagens morgengry stansede det store hjerte, hvis varme slag man saa nødig vilde ophøre at fornemme bag al den hule stønnen fra storpolitikens brydeplads. Efter to lange mandsaldres uopslidelige arbeide i nationens tjeneste er hvilen endelig forundt denne olding, som man havde vænnet sig til at regne med som udødelig.

Gamle Gladstone hørte med til det sunde slægtled, der fødtes til verden i hine stormens aar, da Europas folkehav var et eneste rygende brot, da hver blodsdraabe brændte af lidenskabelig spændt energi under dysten mod uveirets vilde magter. Selv var han runden af en race med marg i, han var skotte af reneste blod. Og han fostredes blandt det folk, som fremfor noget andet har fundet veien frem til den fuldkomneste type for mandighedens væsen.

Man kan knapt forestille sig, at saa er; men Gladstone var virkelig jævnaldrende med kuldet Wergeland, Welhaven, Schweigaard, Stang, Daa, P. A. Munch; han traadte ind i politiken samtidig med Ueland; da Sverdrups ildtale første gang lød i Norges storting, havde Gladstones vidunder-røst alt i et snes aar henrykket underhuset. Ifjor feirede dronning Victoria sit 60 aars jubilæum; et par aar før hendes tronbestigelse havde Gladstone allerede været minister sammen med Peel og Wellington.

Hele 65 aar af sit folks historie har den nu hensovne olding flettet sit navn ind i. At berette hans liv er at gjennemgaa den britiske historie i hele det begivenhedsfyldte tidsrum siden den store reformbills vedtagelse. At trænge ind i hans personligheds udvikling er at analysere hver af de mægtige hovedstrømninger, som har gjort sig gjældende i britisk politik og britisk aandsliv siden Cannings og Byrons dage. I ganske faa træk skal vi søge at give en kort oversigt over den mærkelige mands lange og rige livsgjerning.

I.

Dengang William Ewart Gladstone i 23 aars alderen første gang bænkede sig i parlamentsalen, havde vistnok enkelte af hans studiekamerater allerede en anelse om, at den statelige unge akademiker gik en stor fremtid imøde. Kanske var han heller ikke selv fremmed for forestillingen om noget lignende. Men sikkert ingen havde dengang kunnet forstaa, at hans vordende storhed skulde udvikle sig paa det hold, som skjæbnen viste sig at ville.

Unge Gladstone var med liv og sjæl konservativ. I sine studenterdage havde han øvet sin veltalenhed ved lidenskabelig at forfægte den bestaaende tingenes orden. Hjemme i sin faders hus i Liverpool havde han været en opmærksom tilhører under den brave kjøbmands samtaler med husets ven, toriernes store fører, Canning. Opholdet ved Eton-skolen og i Oxford skulde just ikke anspore den flittige og alvorlige student til at forkaste de hjemmefra medbragte anskuelser. Han havde med forfærdelse fulgt den politiske spænding, som skaffede sig en udladning gjennem ophævelsen af den forældede valgordning og den store parlamentsreform i 1832, hvorigjennem det folkevalgte underhus grundfæstede sin myndighed paa overhusets bekostning. Og som nyvalgt medlem af underhuset holdt han sin jomfrutale til fordel for negerslaveriets bestaaen. Den rettænkende og i al sin færd næsten overdrevent samvittighedsfulde unge mand havde heller ikke følt nogen skam ved at lade sig indsætte i parlamentet paa den gammeldagse maade, at en mægtig jorddrot ganske ligefrem tvang sine bygselmænd i en aflægs valgkreds til mod sin vilje at stemme paa den unge kandidat.

I England er det ingen lang vei for en begavet og veltalende mand at komme med i ministeriet. Alligevel er det et sjeldent træf, at en femogtyveaaring faar kaldelsen. Den store Peel havde straks gjættet, at der boede usædvanlige evner i Cannings unge lærling. Rigtignok varede Peels styre dennegang bare en vinter. Gladstone syslede nu en tid atter med studier; alle sine dage var han, naar politiken ikke havde fuld brug for ham, en utrættelig bogorm. Dersom hans fader ikke havde ledet ham ind paa den politiske løbebane, vilde han selv ganske vist vandret den lige vei frem til erkestolen i Canterbury; der var nemlig aldeles udmærket stof til en biskop i ham. Var han konservativ i sin politik, saa var han ikke mindre ortodoks og høikirkelig i sin geistlige tænkemaade. Og en uskrømtet religiøsitet var alle dage en af grundpillerne i hans aandelige bygning. Hans politiske mester, Peel, blev heller ikke lidet forbauset, da han en vakker dag fra sin fordums kollega modtog en tyk bog om „Staten i dens forhold til kirken“, et skrift, som vandt den unge forfatter mange beundrere

Sydney P. Hall

i teologernes verden. Peel gav imidlertid ikke slip paa sin mand; han anede, at der slumrede andre anlæg end bispespiren hos det opgaaende lys. Da han efter seks aars opposition igjen kom til magten, tog han den unge lærde paany med i ministeriet og satte ham resolut til handelsminister.

En engelsk politiker skal forstaa sig paa alt; derfor ser man regelmæssig en og samme mand, for hver gang han tages med i et nyt ministerium, sat i spidsen for en ganske anden administration end den, han tidligere bestyrede. Gladstone maatte i en alder af 33 aar gaa fra sine geistlige funderinger, der fyldte ham med megen tilfredsstillelse, lige løs paa den opgave at styre verdens ledende handelsfolks regjeringsdepartement for handel og næringsveie. Og det i hine tider, da ikke alene den første omfattende jernbane- og dampskibs-bygning jog omsætningens tempo ind i en forhen uanet fart, men da hele det gamle økonomisystem stod ifærd med at endevendes. Cobden havde netop aabnet sit stormløb mod beskyttelsestolden.

Det var en strid prøve for en gjennemkonservativ aand at stedes til et sligt ansvar. Som handelsminister maatte Gladstone være Peels høire haand i den dyst, som denne, for at redde nationen fra en truende borgerkrig, nødtes til at optage med sit eget partis stædighed og den magthavende klasses egennytte. Allerede i ministeriets første aar blev en ny toldtarif sat igjennem, som slog ned afgifterne paa ikke mindre end 1200 indførselsartikler og indførte indkomst-skatten.

Om den gjæring, dette ansvar som handelsminister indførte i Gladstones sind, meddeler han selv: „Det blev ved denne stilling en pligt for mig at trænge tilbunds i vort lands hele økonomiske system og dets finans- og handelslovgivning. Og resultatet af dette arbeide var, at de grundsætninger, jeg hidtil som god konservativ havde hyldet med hensyn til beskyttelsessystemet, blev helt og holdent bortryddede, saa at jeg fra 1842 med liv og sjæl kunde slutte mig til Robert Peels store frigjørelsesverk.“

Endnu medens den unge handelsminister var i fuld gang med at forfølge konsekvenserne af dette brud med sine oprindelige anskuelser om det økonomiske, tvang hans ømfintlige samvittighed overfor et tilsvarende brud paa andet hold ham til et skridt, som erfarne politikere regnede for enstydigt med at gaa ud af dansen som en „umulighed“. I sin bog om Statens forhold til kirken havde det ortodokse bispeemne hævdet det som statens pligt at nægte sin støtte til undervisningsanstalter med ikke-ortodoks bekjendelse; nu kom Peel i den stilling at maatte foreslaa paalæg i bevilgningen til en katolsk præsteskole i Irland. Uagtet dette intet kunde have at bestille med handelsministerens honnør, fandt Gladstone sig dog beføiet til at tage afsked. Men hvad politikens skydsheste fandt endda løieligere, var at se ham alligevel stemme for forslaget. Tænkefrihedens og retfærdig-

hedens idé havde i livet aabenbaret sig for ham, der i studiekamrets døde ro ikke var kommen til at ænse saadanne magter, naar han sværmede for det imponerende ved at reise skranker mod alt, der forstyrrede den givne orden. Ministerchefen dømte imidlertid ikke den dygtige medhjælper „umulig“ for denne sags skyld. Tværtom baade søgte og fandt Peel paany bistand hos Gladstone, da det om ikke ret længe gjaldt at afskaffe selve korntolden.

Da Gladstone sammen med sin chef lige efter denne evig mindeværdige seir (1846) maatte træde tilbage fra magten, havde de begge brudt med konservativismen. Og sit fald skyldte de den mand, som siden i en hel mandsalder skulde blive Gladstones uforsonlige medbeiler i kappestriden om folkets tillid. Ved Peels død i 1850 træder Gladstone helt frem i forgrunden side om side med denne sin medbeiler, Disraeli.

II.

Indtil firtiaarsalderen havde Gladstone efterhvert løst sig ud af den strenge konservativismes skoletvang. Fra sin tidlige ungdoms begeistring for Cannings politik var han i Peels ledebaand naaet frem til en varm tro paa frihandelens velsignelse. Og da det ulyksalige fald af hesten saa brat havde stanset Peels seirsbane, var det Gladstone, som tog hans banner op og førte kampen videre, til den sidste skanse var ryddet. Toldbeskyttelsens sidste helt paa britisk grund var Disraeli, den flotte og mundrappe jødiske skribent, som efter en række forgjæves forsøg paa at vinde en politisk position havde hittet paa at stille sig i breschen mod Peels kornlov og derved svunget sig op til leder af modstanden mod tidens seirende tanke. De politiske forviklinger efter Peels brud med konservativismen bragte et øieblik Disraeli frem som finansminister med den opgave at forelægge et nyt budget. Ved sin slagfærdighed havde han ogsaa bragt forslaget saavidt i havn, da Gladstone sent paa nat tog ordet og i en mesterlig tale flængede den arme ministers forelæg op i stumper, saa intet stod til at redde.

Fra denne decembernat i 1852 var det Gladstone tog ledelsen af de britiske finanser i sin haand. Det budget, han nu i sin tur forelagde, har siden været mønstret for al eftertid. I stive fem timer holdt han underhuset fængslet ved sin udredning af grundplanen for den nye bygning, der skulde reises paa beskyttelses-systemets ruiner.

Et stort riges indre forhold bestemmes kun altfor ofte af forholdet udadtil. Finansministerens opgave krydses tidt af udenrigsministerens forehavender. Englands historie i femtiaarene er fyldt af krig: Krimkrigen og oprøret i Indien; og forgrundsfiguren under denne situation er lord Palmerston, den raske og urolige arrangeur af udenrigs-anliggender. I spand

med en saadan aand havde den omtænksomme ordner af nationens indre forhold vanskeligt for at trække. Vi finder derfor Gladstone i denne periode helst optagen med sine kjære bøger, og frugten af hans sysler i disse blodsudgydelsens aar er hans bekjendte store værk om Homer.

Og dog var Gladstone allerede, før han vandt sit navn som finanspolitiker, en meget bemærket skikkelse i de kredse, hvor Europas almindelige affærer diskuteres. Endnu natten før Peels ulykke havde han modig gaaet Palmerston paa klingen i en heftig debat, som denne utrættelige hidser af den britiske løve havde vakt om en formentlig krænkelse af en britisk borgers rettigheder paa fremmed grund. Den skjønne tale, Gladstone her holdt om at erkjende „ligheden mellem de svage og de stærke, folkenes broderskab og deres hellige uafhængighed" regnes af mange kjendere for perlen blandt hans utallige prøver paa ædel veltalenhed. Og før aaret var gaaet, havde den samme Gladstone ved sine berømte afsløringer af den neapolitanske voldsregjerings gyseligheder tændt den harmens brand, som om lidt rensede Italiens jord for undertrykkelsen.

Krigsperioden drev omsider over, og reformernes tid meldte sig paany; dermed var igjen rum aabnet for Gladstones virksomhed i det offentlige liv. I sekstiaarenes engelske historie er han manden midt i forgrunden. I trofast forbund med den store frihandelsapostel Cobden driver han igjennem den handelstraktat med Frankrige, som blev signalet til beskyttelsessystemets foreløbige fald rundt om paa Europas fastland. Med ophævelsen af papirtolden fjerner han en tung sten paa den fremadskridende folkeoplysnings vei. I 1865 dør gamle Palmerston, og det liberale parti, Gladstone allerede en tidlang havde sluttet sig til, er fra nu af *hans* fylking. Om lidt staar denne mand, som alt er langt paa vei til at naa sekstiaarsalderen, midt oppe i en dyst paa liv og død med sin gamle modstander Disraeli om reformer paa alle hold, hvor han i ungdommen havde stridt af al sin sjæls kraft for at holde igjen.

„I kan ikke kjæmpe mod fremtiden. Tiden er paa vor side", med disse selvsikre ord tager han sit foreløbige nederlag i stemmeretssagen. Og sligt tag har den seige fremskridtsfører paa stemningen inden nationen, at han tvinger modstanderen, mens denne er ved magten, til post for post at gjennemføre en stemmeretsudvidelse, der rak videre end den, Gladstone selv oprindelig havde foreslaaet. Da loven naaede til overhuset, blev det spottende bemærket, at af Disraelis forelæg var nu bare begyndelsesordet „eftersom" tilbage. Ved valget lige efter viste ogsaa de nye vælgere, hvem de vilde takke. Netop som han fyldte sine ni og femti, bar en vældig majoritet ved juletid 1868 Gladstone op paa førsteministerpladsen for første gang — og det frisindede partis „gyldne dage" tog sin begyndelse.

III.

Fem aar i træk var Gladstones første ministerium ved magten. Opgaverne var mange og svære. Tungest veiede det nu forestaaende opgjør med det ilde medfarne Irland. Først blev den anglikanske statskirke ophævet for dette gjennemkatolske lands vedkommende. Saa blev de lovløse bygselforhold, der havde gjort de arme irske leilændinger til jorddrotternes slaver, læmpet ind i lovlige former. Samtidig blev der rettet paa de værste mangler ved det engelske folkeskolevæsen. Den gamle uskik, at officersposterne i hæren blev besat ved kjøb, afskaffedes. Der indførtes hemmelig afstemning ved parlamentsvalg. Der aabnedes dissentere adgang til universiteterne. Gift kvindes eiendomsret sikredes. De groveste misbrug af kvinders og børns arbeide i fabriker hæmmedes. Fagforeningerne fik anerkjendelse i lovgivningen. En rad af reformer, som ingen senerehen har nægtet nytten og betimeligheden af.

Imidlertid trak der efterhvert op misnøie baade paa den ene og den anden kant. En lov om indskrænkning af udsalgstiden ved beværtninger kastede hele den mægtige hær af værtshusholdere over i fiendens rækker. Den store reformvens sympati for en tilsyneladende farlig bevægelse inden jordarbeiderklassen, den opdukkende *home-rule*-bevægelse i Irland, det sværmeri for republiken, som efter 1871 smittede over fra Frankrige, bidrog til at kjølne mange ængstelige sjæle i reformpartiet. Saa kom „Alabama"-sagens udfald til; regjeringens vakre tillid til voldgift som afgjørelse internationale tvistemaal udlagdes for feighed i en sag, som mentes at røre nationens ære. Det var heller ikke frit for, at partichefens myndige væsen af mange blandt hans medhjælpere og tillidsmænd blev opfattet som udslag af magtsyge og hovmod. Omsider røbede der sig et omslag i stemningen; nationen var gaaet træt af al denne ustanselige reformpolitik og vendte sig villig mod den af Disraeli forespeilede rigspolitik, der skulde samle ny glans om Gammel-Englands navn. En vakker dag stod Gladstone overfor et nederlag paa et forslag om at ordne universitetsforholdene i Irland. Og efter en forbitret valgkamp maatte han vige sæde for Disraeli ved nytaar 1874.

Nu skulde den endeløse duel mellem disse debattens helte være tilende; Gladstone var 65 aar gammel og ansaa sig for politisk dømt. Han traadte tilbage fra ledelsen af sit parti og tog sig isteden en tørn polemik om geistlige sager. Disraeli triumferede; han lod sig adle og gik som jarl Beaconsfield over i overhuset. Efter hans hjemkomst fra Berlinerkongressen i 1878 var der ingen grænser for den jubel, som løftede hans navn op blandt nationens allerypperste statsmænd.

Men Gladstone kunde i længden ikke dy sig. Balkanfolkenes lidelser under tyrkernes aag greb ham slig, at han pludselig rystede uvirksomheden

af sig og drog landet rundt paa folkemøder, anklagende Beaconsfields russerfiendskab. Ensteds skal han under aaben himmel have flokket 75,000 lyttende om sin talerstol. Valget i marts 1880 satte den nys saa forgudede Beaconsfield udenfor ved en overvældende majoritet for hans gamle modstander.

For anden gang dannede Gladstone ministerium, og paany holdt han sig ved magten i fem aar. Inden første aar var omme, døde Beaconsfield, og lord Salisbury arvede hans stilling som de konservatives leder. Det var nationens trang til at fortsætte den afbrudte reformpolitik, som havde skaffet Gladstone seiren. Foreløbig maatte han imidlertid overtage en mængde bryderi med udenrigske affærer, som gik i arv fra forgjængeren. Egentlig fik han ikke gjennemført andre reformer end en stemmeretsudvidelse, der optog 2 millioner jordarbeidere i vælgerflokken (1884).

Aarene nærmest efter 1880 var en tung tid for England. Først det forsmædelige nederlag overfor boerne i Transvaal. Saa uroen i Irland og feniernes mord paa ministeren for Irland og hans sekretær i Føniksparken i Dublin. Saa bombardementet af Alexandria, krigen mod Arabi bei og felttoget mod madhien, der endte saa sørgelig med general Gordons undergang ved Khartums fald. Samtidig ugreie i Afghanistan, der paa nære nippen havde forvoldt aaben krig med Rusland.

IV.

Midt under alt dette ligesaa plagsomme som utaknemmelige stræv med at bære konsekvenserne af Disraelis rigspolitik i stor stil var der et hjemligt reformspørgsmaal, som taarnede sig høit op over alle andre: Irlands krav paa fuld retfærdighed.

Bygselloven fra Gladstones første ministerium havde hjulpet godt; men det gik snart op for irerne, at de ikke burde nøie sig med noget mindre end fuld husbondsret i sit eget land — hjemmestyre eller *home rule* — og fuld odelsret til sin egen jord. Og der opstod en høvding i dette folk, hvis magt var som chefens paa et krigsskib, den „ukronede konge“ Parnell. Mod denne mands fnysende agitation vidste Beaconsfield bare et middel: tvangslove og politi. Parnells „landliga“ satte haardt imod haardt; der flød blod — og selv Gladstone maatte foreløbig ty til tvangsmidler, alt imens han ved lov lettede byrderne for de udpinte leilændinger. Mordet i Føniksparken jog stemningen i England op til had mod den undertrykte nation, hvis fortvilede elementer var drevne til slige afskyelige yderligheder. Det var under disse bagvendte forhold neppe med tungt sind, Gladstone tilslut tog et nederlag paa spørgsmaalet om forhøielse af skat paa rusdrikke, saa de konservative med Salisbury som leder selv fik prøve ansvaret ved den af Beaconsfield indledede magtpolitik.

Medens Salisbury nogle maaneder var ved roret, gjorde Gladstone op med sig selv, at den eneste vei ud af det irske uføre gik gjennem en godvillig anerkjendelse af irernes krav paa ret til selv at ordne sit lands anliggender. Saa tog den 76-aarige reformkjæmpe atter resolut tøilerne og fremsatte i april 1888 sit radikale forslag om *home rule* for Irland, der kostede ham et frafald af partiets maadeholdnere fjerdedel. Forslaget strandede, og det nye valg styrtede dets modige ophavsmand i et uhjælpeligt mindretal.

Den bedagede partichef gav sig ikke over. Endda Parnells skandale sprængte selve irernes flok; endda Salisbury i sin søstersøn Balfour fik en saa klog og slagfærdig medhjælper; endda han selv feirede sin ottiende fødselsdag som oppositionsmand — seire vilde Gladstone og se *home rule* anerkjendt af Englands vælgere. I 1892 høstede han endelig frugten af sin trofaste ihærdighed; en straalende valgseir løftede den snart 83-aarige folketribun for fjerde gang op i magtens sæde.

En aften i februar 1893 gjenlød underhusets overfyldte hal af den bifaldsstorm, som afsluttede den ungdomsfriske oldings halvtredie time lange glanstale, hvori den nye homerulelov blev forelagt. Selv modpartiet kunde ikke undertrykke sin beundring; men først efter otti hede nattemøder naaede forslaget i september frem til afstemning. Englands folkevalgte underhus tiltraadte sin gamle leders vakre tanke, at lade retfærdigheden raade ogsaa for det i aarhundreder kuede Irlands vedkommende. Men alt en uge efter nægtede overhuset sit samtykke.

Harm i hu veg den magtbundne seirherre ikke tilbage for at slynge en undsigelse i ansigtet paa den forsamling af høivelbaarenheder og høiærværdigheder, som trodsede hans trang til at sætte sin sidste store livsopgave igjennem. Da overhuset lige efter tillige beklippede hans ven Fosters plan for gjennemførelsen af kommunalt selvstyre, kjendte oldingen sit mod brudt og overlod til efterfølgerne at fuldføre truslen mod overhuset — om de magtede det. 1ste marts 1894 tog Gladstone afsked med det underhus, hvor hans herlige malmrøst i to mandsaldere havde havt saa mægtig en klang.

V.

Home rule-tanken har siden ikke været ført i marken, og overhusets ældgamle magtstilling er ikke bleven rokket. Foreløbig har ingen taget Gladstones høisæde i besiddelse; det britiske reformparti savner en ny høvding.

Kun en enkelt gang har den „store gamle“ traadt offentlig frem, siden han takkede af. Det var, da han under de armeniske rædsler fæstede den uhyggelige titel „morderen paa tronen“ ved den tyrkiske sultans navn.

I sidste aar meldte saa den ubønhørlige skjæbne sig hos den hæder-

kronede folkehøvding paa Hawarden. Vinteren var en endeløs lidelse, og endelig løste vaaren op for den mætte af dage. Under almindelig landesorg har det britiske folk stedet hans jordiske levninger til hvile i det ærværdige gudshus, der nationens stormænd samles, naar de har stridt ud sit jordeliv.

Savnet og sorgen er ved dette tilfælde saa inderlig og saa almen, fordi denne hedengangne personlighed var en saa uvanlig ren type for sin races vakreste og ædleste egenskaber. Gladstones minde vil ikke dø, saalænge Bretlands folk ved at hæge om det bedste i sit væsen.

Chr. Brinchmann.

„Maria Stella".

Det kongelige blaa blod, der ruller i den orléanske families aarer, synes at være af en meget tvilsom karakter. Historikere som Michaud, Nettement og andre har sat sit spørgsmaalstegn ved paastanden om, at Filip Égalité var en sønnesøn af „regenten", Filip af Orléans, og det er ikke meget langt fra, at det ogsaa er godtgjort, at kong Ludvig Filip ikke var søn af Filip Égalité.

Sammenhængen er følgende og lyder som en roman. Den staar med alle nærmere detaljer at læse i den gamle Alexander Dumas' memoirer. Digteren var, som bekjendt, en tidlang privatsekretær hos Ludvig Filip og havde som saadan bedre end nogen anden anledning til at sætte sig ind i det historiske mysterium, der et øieblik syntes at ville kunne forvolde kongen de største vanskeligheder.

Filip Égalité var bleven gift i 1768, men hans gemalinde, den unge og smukke hertuginde af Orléans, havde endnu ikke i 1772 — efter fire aars ægteskab — skaffet ham nogen arving. Dette virkede stærkt nedslaaende paa Filip Égalité, hvis formue og øvrige eiendele skulde hjemfalde til kronen, hvis han døde børnløs.

Mistrøstig herover foretog han i 1772 sammen med sin gemalinde en reise til Italien. Han ønskede at foretage udenlandsfærden inkognito, og parret kaldte sig derfor som reisende for greve og grevinde Joinville. De drog først til Florens, saa til Rom og foretog tilslut en bjergtur op i Apenninerne. Under denne udflugt følte grevinden tegn til, at hun skulde have et barn, og hun blev saa syg, at de maatte tage ind i et værtshus i den lille stad Modigliana.

Her begyndte første kapitel i den roman, der har det forud for de fleste andre romaner, at den er vidnefast og belagt med næsten uomstødelige beviser.

I over et halvt aar var det fyrstelige ægtepar nødt til at forblive i den lille bjergby. Filip Égalité, der af naturen var en ganske ligefrem og meget let tilgjængelig mand, stiftede her bekjendtskab med en arrestforvarer ved navn Chiappini. Dennes hustru var ogsaa i velsignede omstændigheder, og dette skulde blive den dramatiske, til den dag idag ikke helt opløste, knude i romanen.

Filip Égalité fik nemlig den fattige arrestforvarer til at indgaa paa følgende overenskomst: hvis fyrstinden nedkom med en pige og arrestforvarerens kone med en gut, saa skulde de to mødre bytte børn. Som tak for denne tjeneste skulde Filip Égalité levere arrestforvareren en større, fast, aarlig pengesum.

Det hænder af og til, at netop det, som man ængster sig for, gaar i opfyldelse. I dette tilfælde gik det ialfald saaledes. Grevinden nedkom med en pige og arrestforvarerens kone med en gut.

Bytningen af de to nyfødte fandt sted, og arrestforvarerens gut fulgte saaledes det fyrstelige ægtepar tilbage til Paris som dets retmæssige søn. Grevindens lille pige forblev i bjergbyen som arrestforvarerens datter. Hun fik navnet Maria Stella Chiappini.

Medens den lille gut under store festligheder i Paris døbtes Filip af Orléans og opdroges som kongelig prins, henlevede Maria Stella sin ungdom i Modigliana uden at ane, at der rullede kongeblod i hendes aarer. Hun troede fuldt og fast, at arrestforvareren var hendes virkelige og retmæssige fader. Arrestforvarerens kone var meget slem mod hende, og mere end én gang fik hun bank for de ubetydeligste bagateller.

Hendes skjønhed maa have været ganske overordentlig; thi i syttenaarsalderen gjorde hun et saa stærkt indtryk paa den rige lord Newborough, der den gang kom til Modigliana paa gjennemreise, at han anholdt om hendes haand og førte hende til London, som sin ægteviede hustru. Her levede hun til sit 25de aar og havde allerede en hel børneflok omkring sig. Da døde lorden, og ung og straalende vakker, som hun var, ægtede hun ikke lang tid efter en baron de Sternberg, som tog hende med sig til St. Petersburg. og med hvem hun fik en søn.

Dette ægteskab var imidlertid høist ulykkeligt; de to passede til hinanden som hund og kat. De enedes derfor om at skilles.

Under forberedelserne til separationen modtog hun en dag et brev med italiensk poststempel. Det var fra ham, som hun ansaa for sin fader — arrestforvareren. Det begyndte saaledes:

„Milady!

Mine dage er talte. Det staar blot tilbage at aabenbare for Dem en hemmelighed, som angaar baade Dem og mig. Den hemmelighed, som jeg nu føler det som en samvittighedspligt at aabenbare for Dem, er føl-

gende: (Her fortaltes hele historien om Maria Stellas fødsel med samt oplysninger om hendes rette og retmæssige forældre. Slutningen lød saaledes:) og nu, da jeg har fortalt Dem den hele og sande sammenhæng, beder jeg Dem om tilgivelse for, hvad jeg har forbrudt, og om, at De maa holde altsammen skjult for verden. Dette brev sendes Dem først efter min død. Laurentio Chiappini.“

Arrestforvareren var altsaa nu sovet hen, og her — i St. Petersburg — sad den unge, vakre baronesse med brevet i haanden. Det var som et lyn fra klar himmel.

Det første, hun foretog sig, var at pakke sine kufferter. Hun vilde reise til Italien og nærmere forhøre sig, om brevet talte sandhed. Hun erfarede virkelig paa denne sin reise, at to franske reisende havde opholdt sig i længere tid — ét aar, før hun fødtes — paa værtshuset i Modigliana. Og hun fik ogsaa at vide, at deres navn var greven og grevinden af Joinville, det inkognitonavn, hvorunder Filip Égalité og hans gemalinde altid havde pleiet at reise.

Fra dette øieblik af følte den unge baronesse sig vis i sin sag. Hun drog sporenstregs til Frankrige og søgte audiens hos arrestforsvarerens søn, herhugen af Orléans, den senere kong Ludvig Filip. Men han tog ikke imod hende. Forgjæves søgte hun gjennem sine bekjendtskaber ved hoffet at faa ham i tale, men alt syntes at strande paa noget hemmelighedsfuldt og mysteriøst; alle andre kunde faa audiens hos hertugen — blot ikke hun.

Har hertugen været vidende om sin egen afstamning, eller har nogen ved hoffet havt nys om sagen? Derom tier historien. Sikkert er det, at baronessen tilsidst saa sig nødt til i aviserne at lade indrykke en meddelelse om, at hun var ankommen til Paris med „efterretninger, der var af den største vigtighed for greven af Joinvilles arvinger“. Man lægge merke hertil; hun siger ikke Filip Égalité eller hertugen af Orléans; hun bruger med flid udtrykket „greven af Joinville“.

Nu kunde ikke længere den vordende konge forholde sig rolig — nu, da hun begyndte at skrive i aviserne, og sladderen for hver dag voksede rundt om i salonerne. Han satte sig til at diktere sin privatsekretær, Alexandre Dumas *père*, et selvforsvar, der med ét slag skulde bringe den hele sag til at falde og sladderen til at forstumme. Dette selvforsvar, der mere havde sin styrke i moralske end juridiske beviser, skulde tjene som indlæg i den proces, som baronessen efter sigende havde til hensigt at anlægge imod ham. En af hovedpunkterne i skriftet var saaledes den mellem ham og bedstefaderen, Ludvig XIV, eksisterende ydre lighed.

Man ser, sagen begyndte at antage dimensioner.

For imidlertid at skaffe sig sikre bevisligheder ihænde, reiste Maria Stella til Italien, og her opnaaede hun efter vidtløftige forhandlinger i mai

1824 en domskjendelse fra den geistlige overret i Faënza. Denne domskjendelse, der er over en meter lang — den er nemlig affattet paa et langt stykke papir, der rulledes sammen om en stok — var underskrevet af en hel række høie geistlige og fremragende jurister. Den gik enstemmig ud paa at *erklære hende som retmæssig datter af Filip Égalité og dennes gemalinde, hertuginden af Orléans.*

Som følge af denne kjendelse blev hendes daabsattest berigtiget, og underskrev hun sig fra det øieblik „Maria Stella Newborough, baronesse de Sternberg, født Joinville".

Disse dokumenter hjalp hende imidlertid ikke det mindste, da hun atter kom tilbage til Paris. Hun fandt modstand overalt og ond vilje hos de fleste. Ingen vovede at tage den ensomme, nu opimod 50 aar gamle dames parti. Og da — efter Karl den 10des fald — hertugen af Orléans besteg tronen, var alt haab ude.

Efterat alle forsøg var strandede, trak den endnu særdeles smukke baronesse sig tilbage til en liden kvistleilighed i en femte etage i Rivoligaden. Hun gik aldrig ud og havde ingen venner, ingen bekjendte. Naboerne mente, at den aldrende dame i de senere aar blev noget underlig af sig — og det tør være forstaaeligt: Menneskene havde været *for* haarde imod hende.

Hun døde i 1845, dagen efterat kongen havde aabnet deputeretkamret med en trontale.

— Ræk mig avisen! bad hun — og det var hendes sidste ord. Jeg ønsker at læse, hvad den kjæltring har udtalt! . . .

Begravelsen var enkel og stilfærdig. Blot nogle geistlige og et par af hendes tjenerstand fulgte hende til det sidste hvilested.

el.

Ravenna.

Der er noget betegnende ved de gamle byer, som engang har levet, som engang har været store og mægtige. Tidernes strøm forandrer sin gang. Det, som var stort igaar, er lidet idag. Men overalt, hvor kulturens ildtunge har sænket sig over menneskene, har man følelsen af at vandre paa hellig grund. Vi vandrer forbi de huse, hvor forfædrene har boet; vi gaar ind i kirkerne, hvor de holdt sin andagt. De rykker os nærmere ind paa livet; vi føler os, som om vi levede midt iblandt dem. Vi forstyrres ikke af larm og tummel, af vognes og menneskers talrige færden; vi kan uhindret hengive os til fortidens drømme. Det er ikke

bare Pompeii, som er fortidens døde by. Der er mange af dem baade syd og nord for Alperne. Vi har Visby paa Gotland, Brügge i Belgien, Nürnberg og Rothenburg i Tyskland. Man lærer mere historie af saadanne byer end af bindstærke verker. Jeg maa tænke paa engang nede i Italien, hvor jeg gjorde en fodtur sammen med to venner. Vi tog sydover fra Rom og vandrede over de Pontinske sumpe. Ud paa eftermiddagen kom vi til foden af bjergene. Dernede mellem myr og vand ligger en uddød by, Nimfa. Husene og kirkerne staar igjen, overgroede med vedbende. I kirkerne kan man se afblegede malerier, og ved bredden af den lille indsjø kneiser ridderborgens slanke taarn. Ret bag os hæver fjeldet sig lodret flere tusen fod iveiret. Der ligger en hel historie bag denne sovende bys mure. Sletten var i oldtiden frugtbart agerland. Men saa kom folkevandringen i middelalderen med uro og krig, med saracener, normanner og lensherrer. Feberen løftede sit hoved og begyndte at trænge sig frem. Tilsidst blev det umuligt at bo nede paa sletten. Befolkningen i den lille by blev nødt til at udvandre. De flyttede op paa fjeldet, hvor vi øverst oppe kan se deres nye by, *Norma*, der hænger opad fjeldet som en ørnerede. Dette skeede for 600 aar siden, og efter den tid har Nimfa altid staaet ubeboet og øde.

Slig er ogsaa Ravennas historie. Naturen gjorde den for en stakket tid til Romerrigets hovedstad, til verdenshistoriens midtpunkt. Men saa kom flyvesanden og mudrede havnen op.

Lidt efter lidt flyttedes byen op i landet. Ravenna blev ikke længer den store havnestad med rig handel og station for Romerrigets flaade. Nu kan man ikke engang se havet; det ligger halvanden mil borte. Ravenna er blevet den lille døde provinsby, hvor menneskene lever idag som for hundrede aar siden. Men minderne lever, og kirkernes straalende mosaiker minder om fordums storhed: om det romerske keiserriges fald, om Theodorik den store og vestgoterne, om det græske keiserdømme, Konstantinopel og keiser Justinian.

Vi reiser med en liden sidebane fra Bologna.

Langsommelig rusler toget afsted. Det stanser ved de mindste stationer og bliver staaende og vente, indtil stationsmesteren har snakket fra sig. Inde i vognen sidder arbeidere og bønder. To unge elskende taler ømt til hinanden. En anden spiller mandolin, og en tredje synger til. Vi forlader bjergene og kommer ind paa sletten. Farten gaar gjennem flade enge og marker, sumpige og vaade, med langsomt rindende elve og bække, med grøfter og kanaler. Der dyrkes mais og ris, og i det fjerne gjennem den disige luft ser vi tunge graa okser foran plogen.

Længe i forveien øiner man Ravenna med dens graa kupler og runde kirketaarne. Men intet tyder paa, at vi nærmer os en by. Der er intet

liv, ingen bevægelse, ingen arbeidere, ingen fabrikpiber, ingen vogne, som ruller forbi os paa landeveien. Det er en død by, som er vort maal. En by, som endnu staar der, fordi den engang har levet. Men indenfor de vældige bymure er alting haver og marker. Midt paa gaden staar folk og hugger ved. Ingen mennesker færdes forbi. Kun paa det græsbevoksede torv sidder gamle kjærringer foran de stolte minder om fortidens storhed.

Ravenna ligger, som bekjendt, ved Adriaterhavet i den sydligste del af Posletten. Byen stammer fra den tidlige oldtid. Men den, som først indsaa stedets gunstige beliggenhed, var keiser Augustus. Han anlagde en mil fra byen en stor havn, som kunde rumme 250 krigsskibe. Ravenna blev derved romernes vigtigste flaadestation ved Adriaterhavet. Augustus lod ogsaa byen befæste og gravede en kanal mellem havnen og byen og Pofloden.

Ravenna voksede derved lidt efter lidt op til at blive den vigtigste handelsstad ved Adriaterhavet. Ravenna var oldtidens Venedig. Den var omgivet af myrer og vand og gjennemskaaret af et utalligt net af kanaler, saa at man i gondoler og baade kunde komme fra det ene sted til det andet. Den friske vestenvind og tidvandet, som fra havet trængte sig ind i kanalerne, skyllede al urenhed bort og gjorde Ravenna til en af Italiens sundeste byer. Byen gjaldt for saa sund, at den romerske regjering lod sine talrige fægtere eller gladiatorer opdrage der.

Det var først, da Romerriget forfaldt, og folkevandringens storme begyndte at hvirvle ind over Italien, at Ravenna fik sin verdenshistoriske betydning. Romerriget var bleven delt i to, det Østromerske og det Vestromerske rige. Svage og uduelige mænd kom paa keisertronen; den gamle romeraand var uddød. Nye folkeslag løftede sit hoved for at spille sin rolle med paa historiens skueplads. Folkevandringen begyndte. Stadig nye stammer: Goter, hunner, vandaler og mange andre trængte sig, drevne af en uimodstaaelig kraft, mod syd, og skyllede som en vældig flodbølge ind over Italien. Romernavnet stod med gylden glans i folkenes sagn; Rom var det store maal, som lokkede og drog.

Den første storm, som brød løs over Italien, var vestgoterne under sin konge Alarik. Det var omkring 400 e. Kr. Angrebet blev heldigvis slaaet tilbage for denne gang. Men hvem kunde vide, naar næste gang vilde komme! Honorius, Vestromerrigets svage og uduelige keiser, følte sig ikke tryg, hverken i Rom eller i sin kongeborg i Milano. Han fandt et tryggere, et næsten uindtageligt tilflugtssted i Ravenna.

Lad os høre, hvorledes den græske historieskriver Prokop skildrer Ravenna omtrent ved denne tid:

„Ravenna ligger paa en slette ved den yderste ende af det Joniske

hav (det nuværende Adriaterhav), to stadier fra havet og synes saavel fra land- som fra sjøsiden vanskelig at kunne angribes. Thi skibene kan ikke lande ved kysten, da havet indtil 30. stadier ud er meget grundt og holder dem borte, som vil komme til bredden. For en landhær er tilgangen ogsaa umulig. Thi Pofloden gyder sine vande helt ned til byen og paa alle sider er den omsluttet af seilbare elve, kanaler og sumpe. Her kan man daglig se et mærkværdigt skuespil. Hver morgen gyder havet sig som en flod en hel dagsreise ind i landet og skaffer skibene indgang til byen. Henimod aften trækker det sig tilbage igjen og gjør saaledes tilgangen umulig. Derfor venter skipperne paa floden, som langsomt hæver deres skib og fører det til bestemmelsesstedet. Tidvandets styrke veksler efter den af- og tiltagende maane."

Det var Ravennas beliggenhed, som gjorde det til romerrigets hovedstad i den sidste synkende tid. Her levede keiserne sit skyggeliv, uden kraft og interesse, uden foretagsomhedsaand. Dvaske og døsige saa de til, hvordan det ene skjønne land efter det andet frareves dem og blev barbarernes bytte. Rom havde udført sin verdenshistoriske mission. Kristendommen var kommen og havde indvarslet en ny tid. Men med dens aand var den gamle romerske kultur uforenelig. Derfor maatte romerriget gaa tilgrunde og nye ungdomsfriske folkeslag blive deres arvtagere.

Den mærkeligste person i denne paa daadskraft og handlingsstyrke saa fattige keisertid i Ravenna, er en kvinde Galla Placidia. Hun var Theodosius den stores datter og keiser Honorius's søster. For at vinde goternes venskab blev hun i sin tidlige ungdom sendt til Spanien som brud for deres konge Athaulf, Alariks efterfølger. Efter Athaulfs død blev hun sendt tilbage til Ravenna og gift med hærføreren Constantius. I hele 25. aar styrede hun det Vestromerske rige paa sin søn Valentinian III's vegne. Galla Placidia er en typisk overgangsskikkelse. Hun havde bevaret noget af den gammelromerske kraft og stolte sind; men samtidig var hun en from og oprigtig kristen. Mange er de kirker, hvormed hun smykkede Ravenna.

Endelig i 476 slog romerrigets sidste time. Dets sidste keiser hed ved en mærkelig skjæbnens ironi: Romulus Momyllus Augustulus. Med andre ord: han bar navn efter Roms grundlægger Romulus og efter dets første keiser Augustus. Germanerne blev Italiens herrer: først herulerne under Odoaker; saa østgoterne under Theodorik den store, og siden langobarderne og tyskerne.

Theodorik er folkevandringens mærkeligste skikkelse: stor som kriger, som regent, som lovgiver. Hans navn gik i folkets sagn og digt over alle germanernes lande. „Didrik af Bern", som han kaldes i sagnet, var kjendt i Tyskland og i Norden, i Norge og paa Island. Men goternes

herredømme i Italien varede ikke længe. Forskjellen mellem dem og italienerne var for stor baade i sprog og kultur. Og dertil kom, at goterne var arianere: det vil sige, at de tilhørte den store retning, som mente, at Kristus ikke var Gud, ikke af samme væsen som faderen.

Det Østromerske rige, hvor Konstantinopel var hovedstaden, fik en udmærket og dygtig hersker i Justinian. Hans store feltherrer Belisar og Narses gjenerobrede Italien, efter at goterne i omtrent femti aar havde hersket der. Ravenna vedblev fremdeles at være Italiens hovedstad og sæde for de byzantinske statholdere eller exarcher. Saa kom middelalderen med keiser og pave. Ravennas betydning ophørte; det sank ned til at blive den lille provinsby i Kirkestaten.

Det er en underlig tid og en underlig kunst, vi lever midt oppe i i Ravenna. Oldtiden, den gamle romerske kultur, var død. Men romerfolket og romerriget levede endnu, omdannet til et kristeligt samfund. Kristendommen havde omformet menneskene og deres idealer. Maalet var ikke længer som i oldtiden menneskets frie udvikling i skjønhed, i aand og intelligens. Oldtidens store kunst var død; dens filosofi, dens videnskab ligesaa. Det, som det nu kom an paa, var det indre menneske, sjælens renhed og forholdet til guddommen. Den gamle aand kunde dog ikke ganske dræbes. Den levede sit skyggeliv under den nye dragt. Havde forholdene været rolige, og var ikke folkevandringens bølger skyllet ind over Italien, vilde en eiendommelig kultur have udviklet sig. Efter alt, hvad vi kan skjønne, vilde den være blevet en død, en stivnet kultur, ligesom den byzantinske, uden fremskridt, uden udviklingsmuligheder. Men folkevandringen kom; nye folkeslag blev Europas herrer. Den kultur, som vi ser i Ravenna, blev kun en overgang, en kultur i svøbet, som aldrig fik udviklet sig. Det er en drømmens ufuldbaarne kunst, som havde sit sæde i Ravenna. I sine hovedtræk minder den om den gamle byzantinske; mange af de prægtigske bygværker stammer ogsaa fra den tid, da Ravenna stod under Konstantinopel. Det er en kunst, som er stiv og ensformig, barnlig naiv og betagende mystisk tillige.

De underlige gamle kirker og de straalende billeder derinde forhekser blikket og holder sindet fangent. Vi glemmer nutid, vi glemmer tid og sted. Det er som oldingen, hvem feens tryllestav gjør ung og skjøn. Vi staar udenfor de ældgamle kirker med deres graa faldefærdige mure. Hvad kan der vel være indenfor disse forvitrede stene! Saa gaar vi ind. Der tronede Gud Fader paa straalende guldgrund! Der er Kristus og apostlerne i lange ærværdige rækker, med hvide, folderige dragter. Kristus er ikke, som vi kjender ham fra alle senere billeder, fremstillet med lyst haar og skjæg, og det milde, lidt sentimentale ansigt. Han er endnu den skjægløse yngling, ung og skjøn. — Det er et minde fra hedendommens

evig unge guder. — Frem langs frisen over kirkens søilerække skrider de hellige jomfruers tog. Luften om dem er straalende guld, og de vandrer mellem saftiggrønne palmer. Deres dragt har renhedens hvide farve og er kantet med gyldne border. Toget skrider fremover, sagte og svævende mod nichens hellige halvmørke. Derinde paa den dybeste, mest tindrende guldgrund troner Guds moder, himmeldronningen, stille og stolt med Jesusbarnet paa sit skjød. Ansigtets træk er stive og regelmæssige; blikket fra de store mandelformede øine stirrer uudgrundelige som sfinksens. Der er en hellighed, en høihed, en fantasiens mystik, som ingen senere kunst har naaet. Og en fest af tindrende, straalende farver; af guld, af gyldenblaat og det saftigste grønne! Vi føler, som stod vi midt i paradisets straalende haver, mellem hvidklædte engle, guld og palmer og fuglesang, saaledes som middelalderens barnlig naive mystikere skildrer det.

At nævne alle Ravennas mindesmærker, vilde føre os altfor langt. Jeg skal kun søge kortelig at skildre de vigtigste, de som bedst karakteriserer de forskjellige tider: det synkende Romerrige, vestgoterne og Byzants.

Som jeg før har nævnt, er Galla Placidia den betydeligste skikkelse i det Vestromerske riges historie. Hun var en værdig datter af sin store far, Theodosius den store, som i det mindste for et aarhundrede reddede Romerriget fra undergang. Hun forbandt den gammelromerske helteaand med kristendom og oprigtig fromhed. Hendes gravmæle er et af de skjønneste mindesmærker i Ravenna. Udenfra er det lidet og uanseligt; hæver sig knapt over jorden. Vi maa vandre til det ad overdækkede, halvt underjordiske gange. Den lille kirke, hvori Galla Placidia og hendes æt hviler, er enkel i sin bygning uden søiler og forsiringer, bygget i form af et latinsk kors; 13 meter lang og 10 meter bred. Gulvet er dækket med de kosteligste, indlagte stene. Men over vore hoveder hvælver kuppelen sig som en dybblaa stjernehimmel. Stemningen bliver enkel, høitidelig og løftet. Og paa væggene er der de deiligste mosaiker, hvor hedensk kunst og kunstnerfølelse endnu skinner gjennem de kristelige motiver. Der er Kristus som den gode hyrde. Ungdommelig og skjøn, værdig og fuld af ro — som en keiser troner han mellem lammene. Rundt om er der border og ornamenter, som minder om den glade hedendom: vinranker, blomster og frugtguirlander. Dagslyset trænger ind svagt og dæmpet og lægger som et taageslør over de straalende farver. Gravkapellets høihed og ro lægger sig over vort sind.

Men pludselig bryder en enkelt straale ind gjennem vinduet og gyder fuldt lys over de hvide skikkelser mod den matte guldgrund, medens hele rummet forøvrigt er hyllet i dybt mørke. Da faar de liv, figurerne, og taler til os om svundne tider, hvor tidsaldrene mødtes, hvor Rom og Jerusalem kjæmpede sin sidste kamp. Men Rom havde udspillet sin rolle.

Dets aand, dets kultur var uforenelig med kristendommen. Roms og Grækenlands samfund, deres storhed, deres kultur var grundet paa slaverne. Den store undergrund af ufrie, som udførte alle livets lavere sysler, gjorde det muligt for de høiere saa meget mere frit og uhindret at hengive sig menneskeaandens høieste sysler, at dyrke kunsten og videnskaben, alt det store og skjønne i livet. Der maatte nye folk, nye slægter til for at grunde en ny kultur paa kristendommens, paa lighedens grund. Det tog tid, det tog aarhundreder; ja endnu er arbeidet ikke færdigt. I begyndelsen var arbeidet raat og ufuldkomment som barnets og den vildes første famlende forsøg. Men planen var stor og vældig tænkt.

Det blev en tragedie, germanernes første forsøg paa at grunde et samfund paa romerrigets rygende ruiner. Goternes historie er kort, men den er stolt. De kom som en stormvind fra nordens yderste grænser og hvirvlede ud over landene: Til Spanien, til Italien, til Grækenland, ja selv til Lilleasien, for hurtig igjen at forsvinde fra historien. Jeg maa tænke paa det gamle latinske ordsprog: „Den, som guderne elsker, dør tidlig." Goternes historie er ganske anderledes stolt, ungdomsfrisk og uplettet end de andre germanske stammers, som brød ind over romerriget. Chlodevig, merovingernes konge f. eks., var et statsmands-, et herskertalent af første rang. Hans værk Frankrige bestaar endnu. Theodoriks rige levede kun i femti stakkede aar. Men hvem har levet i folkenes bevidsthed, i sagnet og digtningen: Chlodevig eller Theodorik? Didrik af Bern, som han kaldtes hos os nordboer, blev én af germanernes største og vældigste sagnhelte, hans ry veg alene for en Sigurd Favnesbanes.

Følg mig et lidet stykke udenfor Ravenna og se hans gravmæle. Det er som bygget for en kjæmpe. Vi gaar ud ad den støvede, snorlige landevei. Landskabet er fladt og sumpigt. Der stiger en varm og tung, af fugtighed mættet dis op fra markerne. En enkelt sortgrøn cypres bringer lidt afveksling i landskabet. Graa og tung, bygget af svære stene, hæver en vældig cylinder sig i veiret. Det er Theodorik den stores gravmæle. Det minder om romernes mausoleer, om Engelsborg, keiser Hadrians gamle gravmæle i Rom, og Cecilia Metillas grav udenfor Rom. Men noget nyt er kommet til, noget keitet og klodset, men stolt tillige, minder fra bautastenene og kjæmpegravene i Norden. Theodorik er den mærkeligste type paa germaneren paa klassisk grund. Theodorik bukkede ikke som saa mange andre under for Sydens høiere kultur, blev svag og blødagtig. Han søgte at styre og forene begge folk: goterne og romerne. Han magtede det ikke, men forsøget var stort, og det vil altid lade Theodoriks navn leve gjennem tiderne. Og intetsteds ser vi Theodoriks aand saa tydelig som i hans gravmæle, denne blanding af romersk og germansk, som dog er blevet et selvstændigt og eiendommeligt hele.

Goternes magt gik hurtig tilgrunde, og keiserne i Konstantinopel blev for et par aarhundreder Italiens herrer. Var ikke langobarderne og siden Karl den store og tyskerne komne til Italien, vilde historiens gang være bleven en anden. Italien vilde have tilhørt den byzantinske kultur. Det østromerske eller græske keiserrige er et navn, vi alle kjender fra historien. Men det er ogsaa kun et navn. I de tusen lange aar, som hengik fra oldtidens slutning og til Konstantinopels erobring af tyrkerne, har det græske rige ikke frembragt nogen daad, som er blevet menneskehedens fælles eiendom. Dets kultur var en dødsdømt, i kinesiske former stivnet civilisation. Under kristendommens former levede den antike kultur videre. Som i oldtiden var folkets kjæreste sysler cirkuslege og væddeløb. Man dyrkede poesi, filosofi, veltalenhed og de forskjellige videnskaber. Men aanden var borte. Thi det antike aandsliv og kristendommen var uforsonlige modsætninger. Alt, som vi har levnet fra den byzantinske tid, den græske middelalder, er tørt og aandløst. Det meste er samlerarbeider, som røber megen flid og lærdom, men er uden originalitet. Oldtidens frie statsliv, hvor hver mand kunde udvikle sig selvstændig og komme frem til magt og hæder, afløstes af østerlandsk despotisme. Keiseren hvilede i utilnærmelig storhed, skjult for mængdens blikke, dybt inde i sit palads, omgivet af eunuker og livvagter. Kvinder og hofintriganter styrede staten. — — Og ligedan i kunsten: grækernes skjønne menneskeskikkelser blev indhyllede i folderige, østerlandske gevandter. Al friskhed, alt liv, al naturlig skjønhed forsvandt fra kunsten. Den blev pragtfuld og stiv: træagtige, ubevægelige figurer mod en straalende baggrund af guld og ildblaat.

Den centrale figur i det Østromerske riges historie er keiser Justinian, som regjerede fra 527—65. Han afslutter oldtiden og begynder den nye tid. Store erobringer vidnede om, at romeraanden endnu ikke var uddød. Nordafrika, hvor vandalerne havde sat sig ned, blev gjenvundet; Italien blev gjenerobret fra goterne. Store veianlæg og bygværker, som f. eks. Sofiakirken i Konstantinopel, blev udførte. Statsstyrelsen blev ordnet. Handel og skibsfart blev ophjulpen; silkeavlen indførtes. Men Justinians hovedværk er de store lovarbeider. Alt, hvad romerne, oldtidens første jurister, i aarhundredernes løb havde frembragt af love og retsfortolkninger, blev samlet og ordnet til et vældigt værk. *Corpus juris*, samlingen af romersk ret, er endnu et uvurderligt hjælpemiddel for alle jurister og studeres ved enhver høiskole, hvor lovkyndighed læres.

Men samtidig med alt dette begynder under Justinian det østerlandske despoti: med hofintriger, kvindeherredømme og eunuker, som skulde blive statens ødelæggelse. Alle samfundsformer stivner; al udvikling hæmmes; folket bliver en retløs, trælbunden masse. Statsstyrelsen bliver indviklet og kompliceret, men uden liv; uden udviklingsmuligheder, — et Kina i Europa.

Ogsaa i Ravenna har vi minder om Justinian og om Byzants's kultur. Det vigtigste er kirken San Vitale. Den er bygget i lighed med Sofiakirken i Konstantinopel, i form af en ottekant. I bygningens midte hæver sig den runde kupel, som hviler paa 8 buer, der igjen støttes af ligesaa mange vældige piller. Kirkens ydre er graat og dystert; men det indre er straalende og pragtfuldt; smykket med mosaiker. Vi ser keiser Justinian omgiven af sine ministre. Hans ansigtstræk er typiske og individuelle: Næsen er tynd, skjægget svagt; omkring munden gaar der et grættent og mismodigt drag; ansigtets træk er stive og ubevægelige; men ovenover hvælver sig panden bred og kjæk. Dette billede lærer os bedre at forstaa denne mærkelige mand med de uforenelige modsætning af herskerkraft og virkelyst, store planer og store værk og — smaalig beregning, mistænksomhed og raffineret grusomhed.

Paa væggen ligeoverfor ser vi hans dronning, keiserinde Theodora. Denne kvinde, som fra samfundets dybeste lag, fra cirkus og danserindelivet, ved sin skjønhed og klogskab havde forstaaet at hæve sig til at blive romerrigets og Justinians uindskrænkede beherskerinde.

De er typiske for overgangstiden, disse mosaikbilleder. Kunstneren har endnu bevaret oldtidens evne til at opfatte ansigterne individuelt og personligt. Men figurerne er stive og ubevægelige. Det er i de straalende farver, den østerlandske pragt og den minutiøse udførelse, at kunstneren har seet sin hovedopgave.

Det er en død tid og en død kultur, som aander os imøde i Ravenna. Men historien ruller videre. Den har ikke tid til dødvand og pauser. Det ene folk, den ene tid bukker under; nye tider, nye slægter dukker op. Kulturen er en lang vandring fra sted til sted. For en stakket stund havde den stanset i Ravenna; men snart vandrede den videre. Middelalderen begynder. Keiseren og paven bliver de to centrer, hvorom udviklingen dreier sig. Ravenna synker atter ned til at blive den lille provinsby, en del af Kirkestaten. Havnen sandedes til. Handelen hørte op, byen mistede enhver betydning som sjøstad.

Den blev de landflygtiges by, — deres, som flyede bort fra verden og søgte sig en fredelig afkrog, langt borte fra livets tummel og strid. I Ravenna døde Dante i 1321; der levede lord Byron et helt aar, 1819—20. Dante, Italiens største digter, var forvist fra sin fødestad Florens og flakkede hjemløs om i Romagnaen, da Ravennas herre, Guido da Polenta, kaldte ham til gjæstevenskab til Ravenna. Dantes alvorlige dybe aand svæver over Ravenna. Dante er middelalderens, ja en af alle tiders største digtere. Hans poesi er alvorlig og høi, tankerig. Den er ikke en spillende leg, som man flygtig læser igjennem; den kræver tid og anstrengelse for at forstaaes. I „Den guddommelige komedie“ faar vi i store syner hele middelalderens

syn paa tilværelsen, paa livet før og efter døden. I dens tre dele: „Helvede“, „Skjærsilden“ og „Paradiset“ rulles i mægtige billeder menneskenes vekslende skjæbner frem for vore øine. I mesterlig tegnede karakteriserende træk ser vi deres færden og virken og den evige løn for deres arbeide. I Ravenna føiede Dante „Paradiset“ til sin „guddommelige komedie“. Paradiset er kanske det roligste, det reneste og skjønneste udslag af Dantes aand. Den herligste scene i „Helvede“, Francisca da Riminis elskov, foregaar ogsaa i Ravenna. — Francesca var Guido da Polentas tante.

Hun var paa bedragersk vis blevet tvunget til at ægte den hæslige og halte Giovanni Malatesta, herre til Rimini, hvis bror, Paolo, hun elskede og troede at skulle faa til brudgom. En tjener forraadte deres forbindelse for Giovanni, som i vrede dræbte dem begge, aar 1289.

Dante ser i „Helvede“ de to elskede fare gjennem luften, bundne uløselig sammen.

Som vingerne i vinterkulde bære
de sorte stære bort i talrig skare,
saadan hin blæst, de onde sjæles hære.

Paa digterens bøn faar de lov at stanse et øieblik. Dante spørger om grunden til deres ulykke og straf. Francesca svarer:

Elskov, som vil, hver elsket skal betale
kjærligheds skyld, saa stærkt sig i mig rørte,
at den end følger mig til dybets sale.
Elskov til en og samme død os førte.

Og hun fortsatte med at tale om den dag, hun sad alene sammen med Paolo:

En dag vi sad og læste til vor gammen
om Lanzelot, hvordan ham elskov binder.
Vi aned' intet; ene sad vi sammen.
Tidt farved' bogen blege vore kinder,
og vore øine mødtes mangen gang.
Men ét sted er der, som os overvinder.

Vi læste om, hvordan hin elskovs fange
til smilet kjærlig med et kys sig trænger;
da kyssed' *han* min mund, skjælvende og bange,
ved hvem til evig tid mit hjerte hænger.
Os fristed' digteren til elskovsbrøde.
Og hele dagen læste vi ei længer.

Ravenna er fortidens, mindernes by. Kun en ting minder os om, at byen virkelig lever.

Og det er den lille kanal, som sætter Ravenna i forbindelse med havet. Smaa skuder kommer op fra Ancona eller Venedig med fisk og

vin og henter murstén tilbage. En svær fladbundet pram slæbes møisommelig opover, trukket af et gammelt øg inde paa bredden. Underligt er det en sjelden gang at høre græske stemmer. Det er fiskere over fra den anden side af Adriaterhavet, som endnu repræsenterer den gamle forbindelse mellem Italien og Grækenland. Det minder om gamle dage, da Ravenna var den vigtigste handelsstad og flaadestation ved Adriaterhavet. Men nu ligger Ravenna langt fra havet og selve flaadestationen Chiasse (det gamle *classis* eller flaade) ligesaa.

Lad os gjøre en tur didud! Veien gaar gjennem lavt england. Markerne staar næsten helt under vand; en tung og trykkende damp stiger op fra dem, mens solen steger og stikker. Grønne metalglinsende firben farer op fra græsset ved veikanten. Frøerne kvækker: „Kvak, kvak." En snog eller hugorm forskrækker os undertiden. Foran os staar der en mørk mur, som kranser landet. Det er den urgamle, berømte pinjeskog, *Pineta*, hvor Dante saa gjerne vandrede. Han skildrer den saaledes i „Skjærsildens" 28de sang:

Ei vinden bruser med saadan kraft mod grenen
at den smaafuglen hindrer i sin sang,
fra grønne høider al sin kunst at vise.
Saa ren, som morgenvinden ind i skogen vifter,
Os jubler de sin morgensang imøde.
Slig klinger det, naar gren mod gren sig rører
i pinjeskogen ved Chiassis strand,
naar østenvinden sine vinger rører.

Det er vældige gamle kjæmper, som har overlevet tidernes storme, skogbrand og hærjinger. Der er blomster og fuglesang. Men snart er vi ude af skogen igjen. Landskabet bliver lige fladt og trøstesløst. Midt paa sletten kneiser en kirke. Det er *San Apolinare in Chiasse,* den betydeligste og smukkeste af de gammelkristelige basilikaer i Italien. Her laa i gamle dage flaadestationen Chiasse, som en vigtig og blomstrende by. Mellem den og Ravenna strakte der sig i oldtiden mure og uafbrudt bebyggelse. Nu er alt dette borte. Kun en liden vogterbolig ved siden af kirken viser, at der endnu bor mennesker i Chiasse.

Men nye tider, nye byer kalder os bort fra Ravenna. Italien er rigt paa minder fra menneskehedens historie, fra dens vigtigste afsnit: fra oldtiden, fra middelalderen, fra renaissancen. Men ene i sin slags staar den lille forglemte by ved Adriaterhavet. Der ser vi den sygnende oldtid og den begyndende middelalder, en kultur i svøbet, som aldrig blev nogen kultur, barbarernes første forsøg paa at grunde et rige paa romersk grund. Ravenna er sin tids Pompeii. *ab.*

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 26. mai 1898.

Den tid er forbi, da to lande kunde ligge i krig med hinanden, uden at det føltes synderlig i den øvrige verden. De enkelte riger er ikke længer isolerede organismer, indbyrdes uafhængige af hinanden. De begynder mere og mere at ligne integrerende organer i en eneste stor verdensorganisme, og alle lande ser derfor i større eller mindre grad sine interesser berørt af to statssamfunds forhold til hinanden. Der findes eksempler nok herpaa, ikke mindst fra den sidste tid. Den spansk-amerikanske krig bringer brødpriserne til at stige næsten over hele Europa. Heraf tager den ulmende oprørsild i Italien anledning til at bryde ud, hvilket neppe kan blive uden betydning for tripelalliancen. Filippinerne erobres. Straks hæver stormagterne hovedet, bange for at se sine interesser i Østasien traadt under fødder. En forskyvning paa et enkelt sted mærkes snart over hele kloden. Den nyere tids kultur har lidt efter lidt organiseret et internationalt nervesystem, som øieblikkelig forplanter ethvert tryk fra land til land. Afsondringens skillevægge falder sammen, civilisationens blod strømmer ind overalt og forvandler hvert enkelt land til en celle i det store verdenslegeme. Selv den kinesiske mur er snart en saga blot, og englændernes seir over madhien vil betyde, at sammenføiningsarbeidet har underlagt sig nye omraader.

Chamberlains tale.

Den britiske koloniminister, Chamberlain, holdt den 13de mai i Birmingham en tale, som i den sidste tid har lagt stærkt beslag paa hele verdens opmærksomhed. Han betonede ligesom lord Salisbury i Primroseligaen den politiske situations alvor, men udtalte sig langt mere bestemt end denne om de foreliggende politiske spørgsmaal, og hans tale har derfor vakt en langt ivrigere diskussion end Salisburys abstrakte almenbetragtninger.

England og Rusland.

Om forholdet til Rusland udtalte Chamberlain sig høist pessimistisk. Rusland havde drevet en troløs politik i Kina og givet løfter, som blev brudt fjorten dage efter. En forstaaelse med Rusland forekom ham derfor umulig at opnaa. Denne beskyldning for troløshed sigter til et temmelig kynisk kneb fra Ruslands side under forhandlingerne om erhvervelsen af Port Arthur og Talienwan. Det var vistnok fra første stund af Ruslands hensigt at gjøre Port Arthur til et befæstet depot for kul og ammunition d. v. s. til en lukket militær havn, som ikke maatte udspioneres eller gjøres tilgjængelig for fremmede. Men den russiske udenrigsminister, Muraviev, synes at have frygtet for, at en aaben tilstaaelse heraf vilde bringe England til at hindre Port Arthurs bortforpagtning til Rusland. Han lod derfor England faa et positivt løfte om, at Port Arthur, hvis Kina indvilgede i bortforpagtningen, skulde blive holdt aaben for handel. I tillid til dette løfte synes England at have ophørt med sin modstand mod opfyldelsen af de russiske fordringer, og bortforpagtningen skeede. Men da gjorde Muraviev helt om og tog sit løfte tilbage. Han kunde ikke, skrev han, „misbruge“ det kinesiske venskab til at aabne en havn, som Kina af militære grunde havde holdt strengt lukket. At en opførsel som denne er troløs, kan vistnok ikke nægtes; men det er vanskeligt at værge sig mod den tanke, at England har sig selv at takke for denne tro-

løshed. England burde have gjættet Ruslands hensigter og undladt at aflokke den russiske regjering et løfte, som ikke stemte med dets interesser. En regjering bekjender ikke sine sande hensigter, saalænge den tid endnu ikke er kommen, da det bliver nyttigere at bekjende end at benægte dem. Og sætter man den pistolen for panden, er det selvsagt, at den omhyggelig skjuler, hvad den har isinde. I fredens interesse faar man haabe, at en forstaaelse mellem England og Rusland ikke er saa umulig som Chamberlain mener. Den vilde vistnok ikke være saa vanskelig at opnaa, dersom England kun vilde indse, at det er unyttigt at modsætte sig Ruslands tilvækst og udvikling i Asien. Det er øiensynlig historiens mening at gjøre Rusland til en dominerende asiatisk stormagt, og det er altid faafængt at modarbeide den historiske strøm. Det russiske statsvæsen har helt igjennem en asiatisk karakter, der ruller ikke saa lidet af det mongolske blod i det russiske folks aarer, den russiske regjering og forvaltning passer for asiatiske forholde og folkeslag, og Ruslands territoriale sammenhæng med Asien gjør denne verdensdel til det naturligste felt for den russiske kolonisationsevne. Man maa erindre, at Ruslands asiatiske besiddelser ikke blot er kolonier, men ogsaa udvidelser af moderlandet, og dette er en omstændighed, som altid vil skaffe Rusland et præ fremfor de øvrige magter i Asien. Lægger man saa dertil raceslægtskabet, indser man let, at dersom Rusland overhovedet har nogen kulturhistorisk opgave, da ligger den i Asien. Det russiske herredømme i Asien ligner et kraftigt træ plantet i hjemlig jordbund, medens Englands asiatiske herredømme kun ligner en drivhusplante, som er indført fra en fremmed himmelegn og holdes vedlige ved kunstige midler.

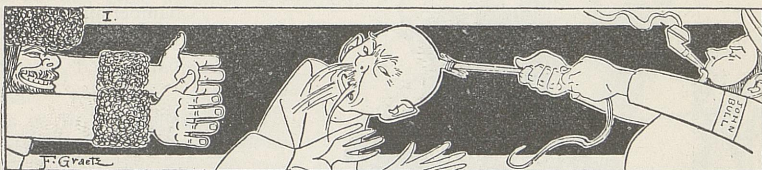

I. **John Bull til kineseren:** „Nu har jeg godt tag, og —

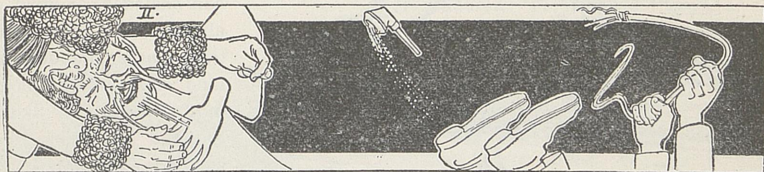

II. — nu slipper jeg ikke taget!„

England og Amerika.

Et andet opsigtsvækkende punkt i Chamberlains tale var hans hentydninger til ønskeligheden af en alliance mellem England og Amerika. Krigen mellem Spanien og Amerika vilde ifølge Chamberlains mening ikke være saa beklagelig endda, dersom man ved den kunde opnaa at se det engelske og amerikanske flag vaie sammen over en angelsaksisk alliance. Tanken om en nærmere sammenslutning mellem de to halvdele af

den engelsktalende verden er jo ikke ny. Den har især i England længe havt begeistrede tilhængere, som har svælget i fremtidsdrømme om et angloamerikansk verdensriges magt og storhed. Amerikanerne har dog hidtil forholdt sig noksaa kjølige ligeoverfor engelske sirenerøster.

Den forønskede alliance.

De har prist sin isolerede stilling og været tilfredse over at slippe de forviklinger og bekymringer, som ledsager en deltagelse i storpolitiken. I England haaber man imidlertid, at krigen vil medføre en forandring heri ved at bringe de Forenede Stater i situationer, som tvinger amerikanerne til at indse, hvilke fordele de vil kunne have af en nærmere sammenslutning med moderlandet. Mange tror ogsaa, at de Forenede Stater nu har taget det første skridt i retning af at blive en kolonimagt eller et verdensrige, og følgen af et saadant skridt kan kun blive, at de opgiver den isolerede stilling, de hidtil har indtaget, og stiger ind paa den storpolitiske arena for at deltage i stormagternes væddeløb. Men da vil de ogsaa komme til at sætte pris paa den bistand, de kan faa, og de vil i en racealliance se det bedste og naturligste middel til at varetage sine interesser og give sine ord vægt.

Alliance ønskes.

Chamberlain tog i sin tale ikke bare sigte paa en alliance med Amerika. Han antydede ogsaa ønskeligheden af en alliance med europæiske magter. Under sin omtale af Ruslands troløse politik i Kina fremhævede han saaledes, at uden en alliance med store militære magter kunde England ikke udrette noget mod Rusland. Skulde England fremdeles blive staaende isoleret, vilde derfor det kinesiske riges skjæbne blive afgjort uden hensyn til dets interesser. Denne udtalelse er overalt bleven opfattet som en tilnærmelse til Tyskland og tripelalliancen. Det synes imidlertid temmelig tvilsomt, om Tyskland vil bide paa denne krog. Foreløbig har Chamberlains tale fundet en noksaa kjølig modtagelse i den tyske presse, som før det meste fremhæver, at England ikke kan byde Tyskland fordele, der vilde være istand til at opveie det spændte forhold til Rusland, som Tyskland vilde paadrage sig ved en alliance med England.

Oprøret i Italien

har nu lagt sig; men det har efterladt

et indtryk, som ikke saa snart vil kunne udviskes, og vist, at den italienske statsbygning staar paa gyngende grund. Af de mere indgaaende beretninger, som er indløbet, siden vor sidste oversigt skreves, fremgaar det, at oprøret i Milano var overordentlig blodigt og havde en udpræget revolutionær karakter. De dødes tal skal beløbe sig til flere hundrede, og den skade, som anrettedes paa eiendom og bygninger, til millioner af lire. Man antager, at premierminister Rudini vil foreslaa endel reformer; men han synes ikke at ville gribe initiativet til saadanne skattelettelser, som alene vilde være istand til at indføre varig ro.

Fra krigsskuepladsen

foreligger meldingen om endel mindre sammenstød, men ikke om noget større slag. Admiral Sampson har med 11 skibe bombarderet San Juan paa Portoriko; men nogen større skade synes ikke at være forvoldt paa nogen af siderne. Paa den amerikanske eskadre blev en mand dræbt og 7 let saaret, og spaniernes tab opgives til 2 døde og 3 saarede. Ifølge Sampsons beretning led batterierne ved San Juan og de nærliggende bydele endel skade; men spanierne kapitulerede ikke. Bombardementet varede kun i tre timer og blev muligens afbrudt ved indløbne meldinger om den spanske flaades bevægelse.

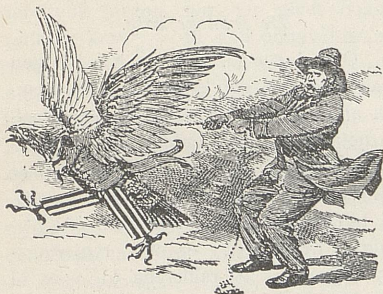

Mac Kinley og Jingofuglen.

Fra amerikansk side har der i løbet af de sidste fjorten dage været foretaget flere landgangsforsøg paa Kuba, men kun i mindre maalestok. De har mærkelig nok som oftest fundet sted paa befæstede punkter og synes at være fulddig mislykkede. Ved Cardenas lader det til, at der har staaet en heftig kamp mellem 3 amerikanske krigsskibe paa den ene side og spanske kanonbaade og batterier paa den anden. Ifølge amerikanske beretninger blev batterierne bragt til taushed, en spansk kanonbaad ødelagt, flere huse ved kaien skudt ibrand, og det amerikanske flag heist paa blokhuset. Ifølge spanske beretninger mislykkedes enhver landsætning af tropper. Ved Cabanas, hvor amerikanerne forsøgte at landsætte 2 kompagnier soldater, og ved Cienfuegos, hvor de søgte at naa land med baade fulde af ammunition og vaaben, blev de drevne tilbage med mindre tab. Tre spanske krydsere skal have angrebet fem af de amerikanske krigsskibe, som blokerer Havana, beskadiget et af dem og drevet de øvrige paa flugt.

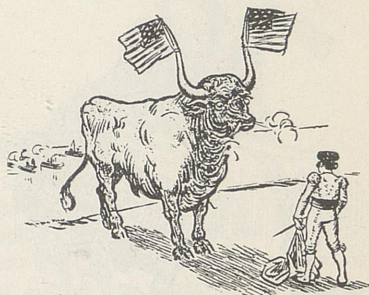

Toreadoren: Caramba! Min kaarde er kort, men klingen er god!

Landgangsarmeen.

Den af amerikanerne planlagte store troppeforsendelse til Kuba er endnu ikke naaet ud over forberedelsesstadiet. General Miles kræver mindst 85,000 mand, og der er netop udstedt proklamation

om antagelse af flere frivillige. Amerikanerne vil vistnok faa føle, at en erobring af Kuba ikke er nogen barneleg. Hele øen er tyndt befolket, spanierne har i den gule feber en mægtig forbundsfælle, og regntiden, som netop er indtraadt vil vare til oktober. Medicinske

Forretningsinteresserne og Krigslideeskaben.

autoriteter mener, at dødeligheden blandt de amerikanske tropper paa Kuba vil andrage til 35 à 50 pct. Den spanske styrke paa øen beløber sig til 90,000 à 100,000 mand og er neppe at spøge med, især i en forsvarskrig.

Den spanske Atlanterhavseskadre har skaffet kloge hoveder mange gaader at gjætte. Det er lykkedes admiral Cervera at dække sine hensigter og bevægelser med et hemmelighedsfuldt slør, og de telegrafiske meldinger om hans foretagender har været saa modstridende og meningsløse, at man har begyndt at modtage dem med stor mistro. Efterretningen om, at han skulde være ankommen til Cadiz, viste sig at være fuldstændig grundløs, og det varede ikke længe, før han dukkede op i de vestindiske farvande. Meddelelsen herom bragte publikum til i aandeløs spænding at vente paa et sammenstød mellem den amerikanske og spanske flaade, især da man hørte at Schleys flyvende eskadre havde forladt Hampton rhed for at forene sig med hovedeskadren. Forventningerne blev imidlertid skuffede. Cerveras eskadre ankom til Santiago paa Kuba uden at støde paa noget fiendtligt skib. I Spanien opfattedes dette som en seir over amerikanerne, og Cortes voterede Cerveras sin tak. Det er jo ogsaa muligt, at Cerveras har skuffet amerikanernes aarvaagenhed; men det kan ogsaa tænkes, at amerikanerne med hensigt har ladet den spanske eskadre passere for at angribe eller indeslutte den i en eller anden kubansk havn. Den sidste antagelse synes at vinde bekræftelse ved de sidste meldinger, som gaar ud paa, at Sampsons og Schleys eskadrer er ankomne til Santiago, hvor de holder den spanske flaade indesluttet.

De franske valg.

Omvalgene i Frankrige har i nogen grad forandret den situation, som fremgik af valgene den 8 mai, idet regjeringspartiet har lidt endel tab, medens monarkisterne og det yderste venstre har vundet tilbage noget af det terræn, de tabte fjorten dage iforveien. Af 579 valgte deputerede er 254 regjeringsrepublikanere, 38 rallierede (d. v. s. til republikanismen „omvendte“ monarkister), 117 socialistiske radikale. 56 socialister, 45 monarkister og 9 antisemiter. Regjeringspartiet har saaledes i sig selv ikke flertal og maa for at komme i majoritet søge støtte hos de rallierede eller radikale. Meline har hidtil støttet sig til de rallierede, d. v. s. til høire, og vil vistnok foretrække at følge denne politik ogsaa i fremtiden. Men der gaar rygter om, at han med hensyn til dette punkt vil møde modstand inden selve kabinettet, idet indenrigsminister Barthou, der gjælder for kabinettets ledende aand, skal ønske en heldning til venstre. Det er

derfor ikke umuligt, at der forestaar en ministerkrise.

Den nye Zolaproces,

som tog sin begyndelse i Versailles den 23de mai, er foreløbig bleven afbrudt, idet Labori nedlagde paastand paa rettens inkompetence og appellerede denne paastand til kassationsretten, som maa træffe sin afgjørelse, før retsmøderne kan gjenoptages. Det vilde ikke være underligt, om Zolas taktik nu gik ud paa at undgaa proces istedetfor at føre den saa fyldigt og kraftigt som muligt; thi alt tyder paa, at ethvert forsøg paa at opnaa en revision af Dreyfusprocessen vil prelle af mod den kompakte militaristiske majoritet. Ingen domstol, ingen jury, intet parlamentsflertal, ingen regjering vilde paatage sig ansvaret for et saadant skridt. Det eneste Zola kan opnaa ved en proces, er at faa sagen endnu fyldigere belyst end hidtil.

R. E.

Ny literatur.

Ivar Sæter: *Ideelle Krav.* — Kristiania 1898.

Ivar Sæter har tidligere skrevet et bind digte og en altfor stor fortælling „Tungsind“. Nærværende arbeide er mere begrænset, og forfatteren gaar lige løs paa sin opgave, om han end ikke helt magter at løse den. Opgaven er at skildre en skinsyg og sjælesyg mands forpinte og goldt anstrængte følelsesliv: i den landsens jargon, som har givet bogen sit navn, vil det sige, at han reiser de „ideelle krav“ — til sine omgivelser, sin hustru frem for alt, om ikke netop til sig selv. Der er en god del energi og alvor indlagt i bogen, men den er ubehjælpsom og røber ingen befæstet menneskekundskab. Enslags mystik er løselig indkilet hist og her i fortællingen, man ved ikke af hvilken grund eller til hvilken nytte. Stilen, som forøvrig er jævn og god, om end noget upersonlig, skjæmmes af saadanne udtryk som „„Ved De, at De er vakker“, la han saksen væk,“ eller „„Synes du det?“ saa han paa hende.“ Denslags ellipser forekommer vistnok som en uvane ogsaa hos en stor forfatter; men det er ingen grnnd til at imitere uvaner selv hos de bedste mønstre. Grunden til at jeg henleder opmærksomheden paa denne bog, er ikke saameget bogen selv, som det „præludium“, der indleder den. Læserne vil erindre et digt af samme forfatter, der ivaar stod trykt i dette tidsskrift — en hymne til solen, dagen og arbeidet, der blandt andet indeholder disse smukke linjer:

Hanegal, o, morgenstund.
al din livsfryd i mig bruser,
om jeg havde i min mund
tusen tunger blev det kun,
som naar brisen havet kruser.

I præludiet træffer vi den samme salmestærke dur-tone. Sorgen over selve livet, heder det, er den tyngste af alle sorger:

Om man er liden eller stor,
den dybt i alle hjerter gror
og slynger sig lig rankens flor
om alt, hvad liv er givet.

I mandens blik, om kvindens mund,
i barnets drøm den leger.
Al anden sorg er bleg og grund,
men livets sorg har ingen bund,
og til hver dagens mindste stund
den ind i døden peger.

Vi tror og haaber ganske vist
paa lykkens glans og gløden.
Men alt er tomt, ja tomt og trist,
ved alting klæber feil og brist,
og livets spil fra først til sidst
er dømt — er dømt til døden.

Mit liv er mørkt som høstens kvæld,
naar ingen stjerner straaler.
Paa brystet tynger høie fjeld,
og dybt i dybet af min sjæl
der sprudler frem et kildevæld
af sorg, som ingen maaler.

Jeg klager ei, jeg sørger kun
og sørger taus og stille.
Som stormens suk i li og lund,
som bølgesuk fra havets bund
mig stiger nu og da i mund,
et suk imod min vilje.

Saa gaar jeg korsets trange sti,
de andre glædens veie.
Men livets drøm er snart forbi.
Og siden -- ja, det ved ei vi,
men den, som strider al sin tid
maa seiersretten eie.

Den, som har skrevet et saadant digt, har erhvervet sig ret til at skrive mere og vil skrive mere. *nk.*

„Kringsjaa"s

redaktion overtages fra og med næste hefte af hr. arkivar cand. mag. Chr. Brinchmann, der er „*Kringsjaa*"*s* første medarbeider og i flere aar var knyttet til tidsskriftet.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XI. 15. JUNI 1898. HEFTE 11.

Visby.

Det er en underlig betagende stemning ved at vandre paa steder, hvor livet før har pulseret som rigest, men som nu staar øde og forladte, hvor vedbenden dækker omstyrtede søiler, og rosen vokser paa graa kirke-

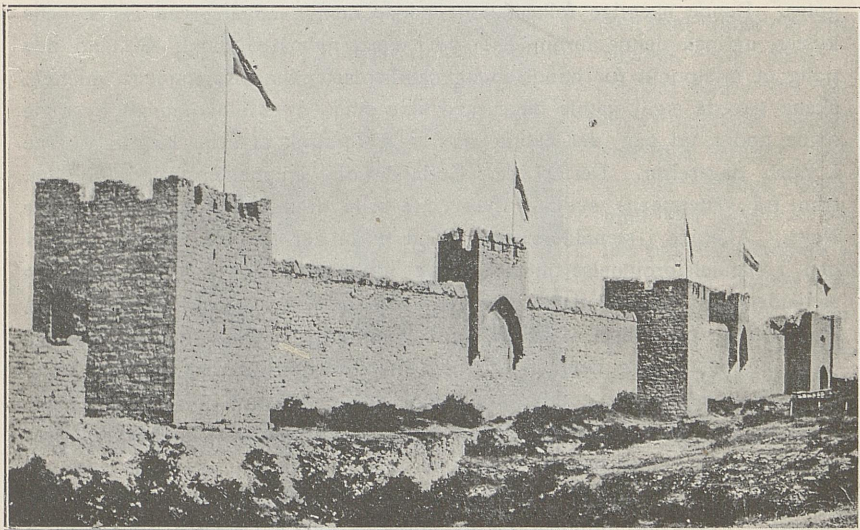

Den søndre mur.

ruiner. Historien er som en lunefuld kvinde, der flytter sin elskov fra yngling til yngling. Kanske det er retfærdighed, — mig synes det ialfald tragisk, at ingen storhed bestaar, ingen glans vedbliver at straale. Det er ikke bare Babylon og Karthago, som ligger i ruiner; det er ikke bare i

Ægypten, ørkensanden dækker pyramider og obelisker. I hvert land er der steder, hvor skjæbnen en stakket stund har ladet solen skinne, men som den siden troløst har forladt. Et saadant sted er Visby paa Gotland, nordens ruinstad.

Tidlig om morgenen nærmer dampbaaden sig øens kyster. Mellem to fremspringende holmer øiner vi byen. Mægtige og alvorlige hæver dens graa mure med de firkantede vagttaarne sig op mod den blaa himmel. Gotlands ældste historie er hyllet i sagnets mørke. I fjerne tider var der langt ude i havet en ø, som om dagen sank, men om natten hævede sig over vandet. Til denne ø kom der en mand ved navn Thjelvar; han slog ild og løste trolddommen. Thjelvars søn hed Havde, og dennes hustru Hvidestjerne. De var de første mennesker, som boede paa Gotland. De fik tre sønner, Guts, Greip og Gunfiann. Efter Guts har øen sit navn. Saa fortæller den gamle *Guta Saga*, Sveriges eneste bevarede saga. I et gammeldags sprog fortæller den om Gotlands ældste historie. Hvordan Gotlands bebyggelse virkelig er foregaaet, ved vi ikke. Sikkert er det dog, at mennesker meget tidlig, allerede i stenalderen har boet paa øen. Muligt er det ogsaa, at befolkningen paa øen oprindelig ikke var svensker, men goter. Denne mægtige folkestamme boede nemlig engang ved Østersjøens kyster, og paa denne forbindelse tyder ogsaa navnet Gotland. Gotland blev tidlig et midtpunkt for handelen og samfærdselen paa Østersjøen. Menneskene vovede sig i gamle dage med sine smaa og ufuldkomment byggede skibe nødig ud paa det aabne hav. De foretrak at seile langs kysterne i smaa dagsreiser. Derfor blev Gotland tidlig en mellemstation for dem, som fra Østersjøens sydlige kyst vilde seile til mundingen af Düna eller Neva. Allerede i stenalderen, mere end tusen aar før vor tidsregning stod øen i handelsforbindelse med landene rundt Østersjøen. Man har i en stenaldersgrav paa Gotland fundet flinteredskaber, som er ført did fra Preussen, og pilespidser af skifer, som stammer fra Nordsverige eller Rusland.

Fra Østersjøen hentede sydens kulturfolk det kostbare rav, som i oldtiden skattedes høiere end guld og ædle stene. Derved kom Gotland i forbindelse med Romerriget; en mængde jordfundne romerske mynter, smykker og redskaber vidner herom. Saa kom folkevandringen, og Romerriget gik tilgrunde. Nye magter dukkede op, og verdenshandelen forandrede sin retning. Fra Konstantinopel og de arabiske riger i Orienten gik handelen op ad Ruslands floder fra Sortehavet og det Kaspiske hav til Østersjøen. Gotland blev for en tid verdenshandelens midtpunkt, bindeleddet mellem østen og vesten. Mængder af ædelt metal og østerlandske mynter strømmede til Gotland, for derfra at spredes over hele Nordeuropa. Gotlænderne var Østersjøens herrer, og handelen med Østen var det, som skaffede øen dens betydning. Den vigtigste handelsplads der østerpaa var Novgorod

ved Ilmensjøen, som i middelalderen var en af Europas største stæder, mægtig og fri med flere hundrede tusen indbyggere. Der havde gotlændingerne lige fra det 11te aarhundrede et handelsfaktori og en kirke, som var indviet til Hellig Olaf. — Sagnet fortæller, at St. Olaf besøgte Gotland og kristnede mange af øens indbyggere. Han blev paa en maade Gotlands skytspatron. — Eiere af dette faktori, som ofte omtales i middelalderlige dokumenter, var Gotlands samlede almue, dets tre prester og dets dommere.

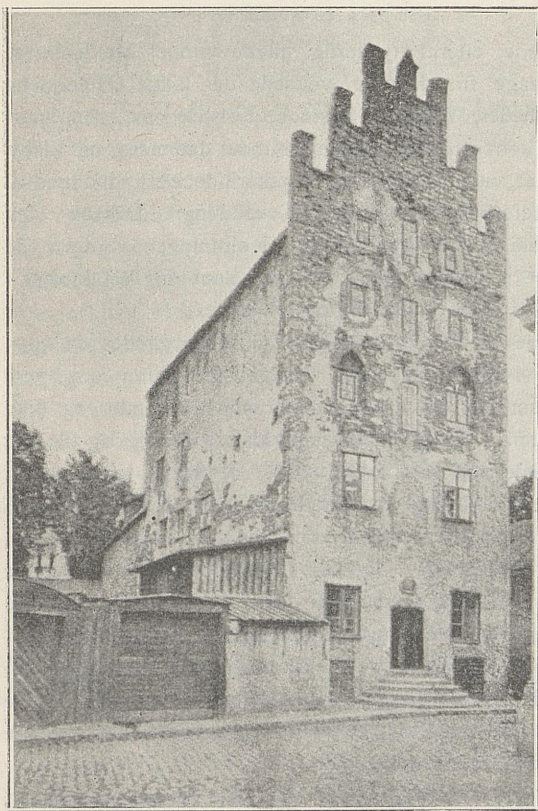

Apoteket.

I begyndelsen tog hele Gotland del i den blomstrende handel og skibsfart. Som ogsaa i Norge var bønderne selv kjøbmænd. Rundt om paa øen har man fundet mynter og smykker, som vidner om stor rigdom. Og hvor i Norden findes der vel slige landsens kirker som paa Gotland! Se f. eks. Stånga kirke midt paa øen, — en høi prægtig stenkirke i ren gotik! Især er portalen interessant; den er prydet med fantastiske menneskeskikkelser og minder om reliefferne paa Trondhjems domkirke eller Nôtre Dame i Paris. Lidt efter lidt samlede dog handelen sig i Visby. Hvor gammel Visby er, ved vi ikke. Navnet tyder paa, at den har været en hedensk offerplads; (oldnorsk *vé* betyder helligdom). Til templet strømmede omegnens folk ved de store høitider. De benyttede anledningen til ogsaa at drive handel, og lidt efter lidt opstod der saa en markedsplads, som siden gik over til at faa fast bebyggelse og blev en by. Visby blev hurtig rig og blomstrende. De fremmede, som besøgte Gotland, tyede did og gjorde staden til handelens

midtpunkt. Af disse fremmede var tyskerne de talrigste; de skulde komme til at afgjøre Visbys skjæbne. Allerede i midten af det 12te aarhundrede, paa sakserhertugen Henrik Løves tid var der saa mange tyskere i Visby, at de havde sin egen foged. Senere tiltog de i magt og indflydelse. Der dannede sig to samfund i staden, hver med sin foged, sine borgermestre og raadmænd og sit segl. Tyskerne fulgte ogsaa med Guterne over til Rusland og fik i Novgorod sit faktori og sin kirke, der var helliget til apostelen Peter.

I det 12te aarhundrede, efterat tyskerne havde vundet Meklenburg, Pommern og Preussen tilbage fra slaverne, voksede der langs Østersjøens sydkyst op en række af stæder, Wismar, Rostock, Lübeck osv., som snart skulde blive Visbys farlige konkurrenter. Hanseforbundet dannedes, og Visby blev medlem deraf. Fra at være Østersjøens herskerinde sank den ned til at blive hoved for Hanseforbundets gotlandske afdeling. Lübeck blev mægtigere og mægtigere paa Visbys bekostning. I. slutningen af det 13de aarhundrede bestemtes det endog, at alle de sager, som angik faktoriet i Novgorod, skulde afgjøres i Lübeck istedenfor i Visby.

Det 13de aarhundrede er Visbys storhedstid. Da byggedes de storslagne kirker, hvis ruiner vi endnu beundrer. Da reistes muren om byen, Nordens mægtigste fortidsminde, til værn mod fremmede fiender og ikke mindst mod landbefolkningen. Visby havde taget al magt til sig og tilegnet sig alle de fordele, som hele øen før havde nydt. Der blev uvilje og strid mellem den gutniske landbefolkning og det halvt tyske Visby. I 1288 kom det endog til aaben kamp, hvor byborgerne seirede. I det 14de aarhundrede begynder Visbys nedgang. Gotland stod siden aar 1000 under den svenske konge. Men afhængigheden var ikke stor. Guterne betalte en aarlig skat; men ellers var de ganske frie og kunde styre sig selv. Ofte agtede de heller ikke kongens bud. Men omkring 1300 blev afhængigheden strengere. De stolte borgere maatte endog i 1288, da de uden at spørge om tilladelse havde omgivet byen med befæstninger, vedtage at betale en høi skat til den svenske konge.

I 1361 faldt Visby i den danske konge Valdemar Atterdags hænder, og fra den tid var det forbi med byens storhed. Endnu minder et stenkors udenfor bymuren om erobringen. Det bærer følgende indskrift: *Anno domini MCCCLXI feria III post Jacobi ante portas Wisby in manibus danorum ciciderunt gutenses hic sepulti. Orate pro eis.* (Den 27de juli 1361 faldt guterne udenfor Visbys porte i danskernes hænder; her er de begravne. Bed for dem.) Valdemar Atterdag har sat dybe spor i Guternes minde. Hans navn lever endnu i sagn og sange paa øen. Sagnet fortæller, at den kloge konge forklædt som kjøbmand drog til øen. Her boede han vinteren over hos høvdingen Unghanse, hvis datter han forførte.

Næste aar kom han tilbage med sin flaade, og da gav den unge kvinde ham nøglerne til byens porte. Til straf blev hun muret inde i et taarn, som endnu den dag idag kaldes „Jomfrutaarnet“. Et andet sagn fortæller om Nils guldsmed, som drog til kong Valdemar og fortalte om Guternes rigdom.

Nils guldsmed drager til kungen og ljuger,
den lede förräder og slemme tjufver:
De gutar hafva så mycket guld,
de kunna det icke ega.
Svinen äta af silfvertråg,
hustrur spinna guldtenar.

Det er betegnende, at naar en stor ulykke rammer et folk, finder det altid en forræder, som maa undgjælde for dem alle. Det finder man overalt og til alle tider.

Valdemar samlede, fortæller Strelor i sin gotlandske krønike, „usigeligt bytte og rov og gjorde en kontrakt med Visby borgere om, at de inden solemærke skulde fylde tre af de største ølkar fulde af sølv; saa skulde de forblive ved deres forrige friheder. Ølkarrene blev ført ud paa torvet, og alle udbar godvillig og fyldte dem samme dag. Siden røvede han alle kirker og klostre deres sølv, guld og dyrebare stene fra, som han allevegne af billederne lod udgrave, besynderlig i Vor Frue kirke de to karbunkelstene, som sad i muren, som stederne i muren endnu bærer vidne om, hvilke om natten skinnede saa klare som solen, og vaagede hver nat 24 vægtere om samme kirke ingen at gaa derover efter solundergang ved deres livs fortabelse . . . Dog det bekom ham ilde. Ti „der et af hans skibe kom til Karlsør, sank det med top og tafuel,“ hvor karfunklerne ifølge sagnet endnu skal lyse.

Der kom nu ulykkelige tider for Gotland. De danske, svenske og tyske sloges om øen. Sjørøvere gjorde farvandet usikkert, og fredelige skibe kunde knapt vove sig til Visby. Øen gik fra herre til herre. I ti aar (1398—1408) stod den under den preussiske orden. Senere levede Erik af Pommern under sin landflygtighed i mange aar der. Fra sit faste slot Visborg paa sydsiden af Visby plyndrede han baade nordboer og tyskere og tilintetgjorde al handel. Senere var øen i mange aar et tvistens æble mellem Danmark og Sverige. Endelig blev den i 1648 ved Brømsebrofreden for altid afstaaet til Sverige.

Nu er Visby blot en liden stad uden handel og industri. Græsset spirer mellem brostenene, og kirkerne ligger i ruiner. Men endnu eier Visby flere fortidsminder end nogen by i Norden. Det er som en drøm at vandre rundt i de stille gader, hvor man for hvert skridt mindes om svunden storhed, hvor gadernes navne som Novgorod-, Riga- og Lübeck Gränd

bringer tanken tilbage til middelalderen, da Østens og Vestens kjøbmænd satte stævne i Visby. Endnu staar de der flere af de gamle huse, hvor Visbys rigmænd i fordums tider boede. Det er høie stenbygninger, mørke og tunge, som synes byggede for evigheden. De minder i sin stil fjernt om de gamle huse paa Tyskebryggen i Bergen. Ligesom disse er de smale og strækker sig dybt indover fra gaden. De mangler de tyske borgerhuses fremspringende tagskjæg. Visby er som et stykke af Syden, der ved et trylleslag er flyttet op til det høie Norden. Der er stærke farver og skarpt lys. De hvide kalkklipper straaler i sollyset som Italiens fjelde. Vegetationen er rig og yppig. Morbær- og valnødtræer vokser sig store paa øen. Aldrig har jeg seet saa store og fuldkomne Marschal Niel-roser som i den botaniske have i Visby. Lønnetrærnes mægtige kroner kaster dyb skygge over promenaden langs bymuren. Gjennem huller i muren ser man ud til den hvide strand og det blaanende hav. Som i en italiensk by kravler husene opover klippen. Der er trange smug og steile trapper, ganske som i en mellemitaliensk landsby.

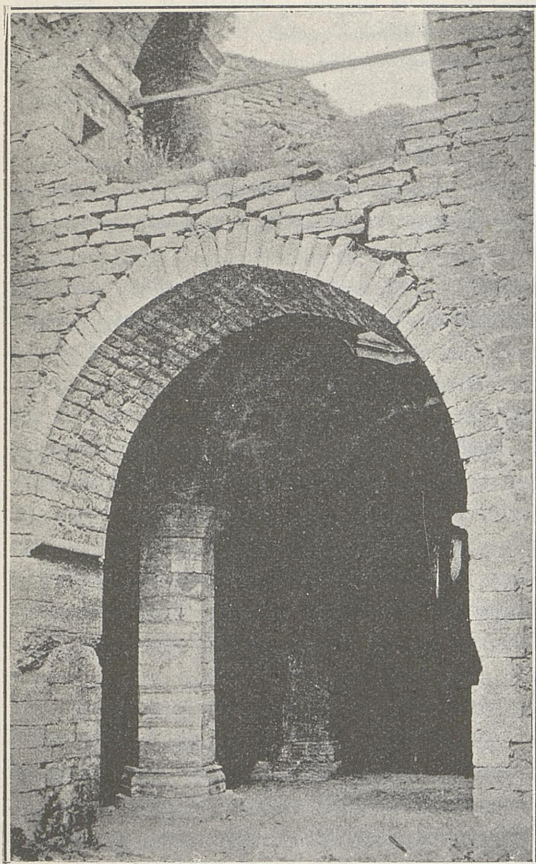

Helligaandskirken.

Længere oppe bliver det fladt. Vi er oppe i den egentlige by, mellem haver og kirkeruiner. I gamle dage var der mindst tolv kirker i Visby. Nu ligger alle i ruiner med undtagelse af en eneste. Lad os betragte dem lidt nærmere. Ti med sine slanke gotiske buer, sine søiler og vinduer, hvorimellem buske og ugræs vokser frodig, udgjør de Visbys fornemste

prydelse. De minder om fordums dage, da troen var stærk blandt menneskene. Da kirken var mægtig og rig, og paven fra det fjerne Rom styrede landes og folks skjæbne. Det er en ting, som har undret mig i Visby, og som adskiller den fra de gamle stæder i Nordtyskland og Nederlandene. Se paa Brügge og Gent f. eks. Det, som den fremmede først og fremst der valfarter til, er ikke kirkerne, — skjønt i Brügge er der flere deilige kirker og kapeller. — Nei det er de mindesmærker, som borgerne har sat over sig selv og sin magt. Det er raadhuset, hvor de samledes til møde og raadslagning. Mægtigt og tungt, i alvorlig gotisk stil pleier det at ligge ved byens torv som stadens fornemste prydelse. Der er klokketaarnet, som Beffroi i Gent, der kaldte byens indbyggere til møde for at værne om sin frihed mod fremmed vold og overfald. Mægtigt og stolt kneiser det høiere end geistlighedens kirker og fyrsternes borge, ret et symbol paa borgernes stolte, selvbevidste frihed. Noget saadant findes ikke i Visby. Kanske det var, fordi Visby i sin storhedstid ikke maatte kjæmpe mod fremmed vold. Ti Gotland var jo fra den graa oldtid af frit og selvstændigt. Den svenske konge, som øen havde lovet lydighed, levede langt borte; hans myndigheds arm rakte kun kort. Der fandtes ingen adel paa Gotland; kun frie bønder. Der var saaledes ingen, som kunde hæmme borgernes frihed. Men netop dette gjorde kanske, at Visbys indbyggere ikke grebes af sammenslutningens aand saaledes som hanseaterne og flamlænderne, der hver dag maatte være paa post mod magtsyge fyrster. Vi hører aldrig, at Visbys borgere i farens stund har vist selvstændighed og kraft til at sætte haardt mod haardt. I 1288 betalte de en drøi bod til den svenske konge, og i 1361 kjøbte de sin frihed af Valdemar Atterdag. Det nordiske samfund var anderledes organiseret end det tyske og det nederlandske. Lensvæsenet fik aldrig indpas i Norden i middelalderen. Der blev ingen egentlig forskjel mellem adelen og de uadelige, mellem indbyggerne paa landet og i byerne. Dette, som i vore dage har bevaret friheden i Norge, var ikke i gamle dage bare til gavn. Thi byerne og deres borgere var det, som i middelalderen værnede om frihed og selvstændighed. Derfor er det, synes jeg, et betegnende træk, at der i Visby ikke findes noget raadhus, hvor borgerne kunde samles, intet klokketaarn, intet gildehus, kun kirker. Men disse kirker maa ogsaa have været skjønne. Endog nu, som ruiner vidner de tydelig om en udpræget sans for enkel form og ædel stil.

Lad os gaa ind i en af dem, i Sankt Nikolai kirke. Den er bygget i første halvdel af det 13de aarhundrede og tilhørte dominikanernes (eller som de i Norden kaldtes svartebrødrenes) munkeorden. Den er i de senere aar lagt fri, saa vi fra alle kanter kan se dens slanke spidsbuede vinduer og portaler. Kirken udmærkede sig ved en storslagen enkelhed. De fleste vinduer er høie, foroven afsluttede af rundbuer samt ordnede

parvis; portalerne, to paa den sydlige og en paa den nordlige side, er ligeledes rundbuede og store. Paa langsiderne findes enkelte større spidsbuevinduer; den vestre gavls tre vinduer er ogsaa store og spidsbuede. Man kan se, at kirken har været opført paa en tid, da rundbuestilen endnu herskede. Senere blev gotiken den raadende stil, og enkelte senere tilbygninger og forandringer er derfor gjorte i spidsbuestil. Klosterkirken har saaledes som vanligt ikke havt noget taarn. Taget er nu forlængst styrtet sammen. Isteden for katolicismens farvemættede mystiske halvmørke skinner den klare blaa himmel ned gjennem hvælvingen. Af det kloster, som i middelalderen laa ved siden af kirken, er der nu intet tilbage. Derimod lever mindet derom i et af middelalderens skjønneste literære dokumenter. Der levede i dette kloster i anden halvdel af det 13de aarhundrede først som munk og siden som prior en ren og ædel sjæl ved navn Petrus de Dacia (d. e. fra Norden). Han studerede i sin ungdom i Køln, og der gjorde han bekjendtskab med en ung kvinde Katarina, som boede i nærheden i den lille by Stumbelen. Religiøst og sværmerisk anlagt hengav Katarina sig lige fra ungdommen af til faste og bodsøvelser. Udrustet med livlig indbildningskraft og en sterk nervøsitet fik hun snart syner af den korsfæstede som af djævelen. I lange maaneder laa hun syg og plaget af syner og visioner. Stadig var hun omgivet af en troende skare, og blandt disse var den naive, troskyldige nordbo. Han blev hendes ven for hele livet. Kommen tilbage til Gotland vedblev han at skrive til hende, og han forfattede hendes levnetsbeskrivelse. Der findes faa smukkere prøver paa middelaldersk forfatterskab. De er gribende i sin naive og dybe følelse. Vi ser, hvorledes Petrus sig selv uafvidende elsker denne kvinde, hvem han ser op til som en af Herrens udkaarne. Det er denne blandning af religiøsitet og kjærlighed, som er saa karakteristisk for middelalderens literatur. Men ingensteds giver den sig et skjønnere og renere udtryk.

Fra St. Nikolai kirke kommer vi til Helligaandskirken. Bag vældige træer reiser sig en høi masiv murmasse, der fortsættes mod øst i et langstrakt kor med en liden dør og et høit vindu. Man gribes af en andagtsfuld stemning, naar man vandrer mellem de mægtige søiler under de rundbuede hvælvinger, hvis alvorlige graa farve staar saa skarpt mod det friske grønne græs, blomster og rosenbuske, som vokser oppe paa muren.

Kirkens navn minder om et af middelalderens største barmhjertighedsværk, et gjennem aarhundreder fortsat arbeide for at hindre nød og elendighed. Vi tror gjerne, at det først er vor tid, som har gjort noget for de fattige og nødlidende. Det er ikke saa. Intet har virket mere derfor end den katolske kirke, og ingen tid mere end middelalderen. Hvad har ikke f. eks. franciskanermunkene rundt om i Europa øvet for et

velsignelsesrigt arbeide ligeoverfor de smaa og ulykkelige i samfundet? De nedsatte sig og byggede sine klostre i udkanten af byerne mellem bærmen af befolkningen. Selv fattige og nøisomme, levede de for de fattige og delte glade sin sidste brødsmule med dem. I samme retning virkede ogsaa den Helligaands broderskab. Det var stiftet af en jævn borger fra Montpellier i Sydfrankrige og fik i 1198 den store pave Innocent III's stadfæstelse. Det var et lægmandssamfund og havde syv filialer i Frankrige og to i Rom. De statuter, som i middelalderen gjaldt for den Helligaands broderskab, kjendes ikke. Men det fortælles, at deres

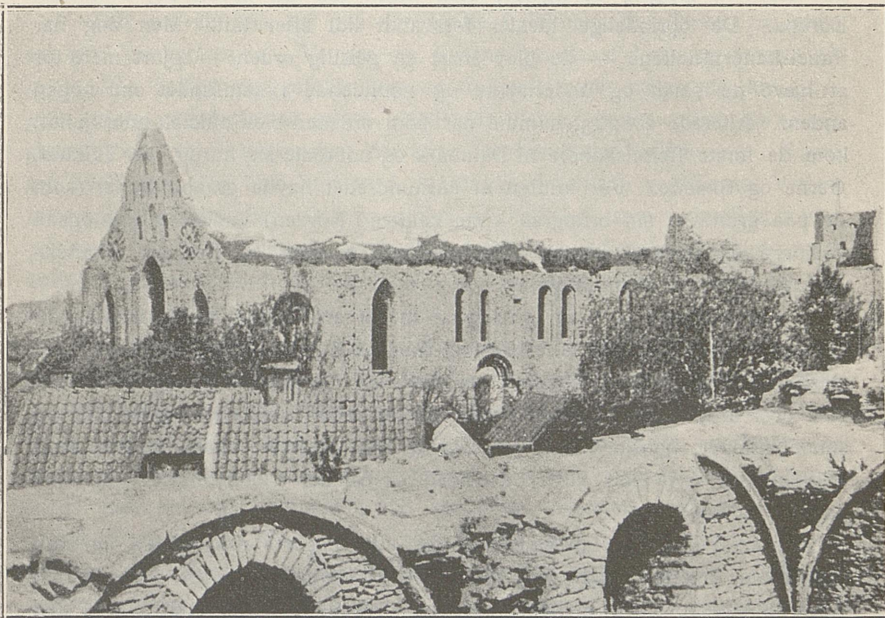

St. Nikolaus.

opgave var „at klæde de nøgne, mætte de hungrige, optage de svage, pleie kvinder, som havde født, i seks uger, og give et morgen- og et aftenmaaltid til enker, fader- og moderløse og til fremmede, hvorfra de end kom.“ — Den Helligaands broderskab vandt ogsaa indpas i Norden og vandt stor udbredelse der. Bevægelsen er sagtens udgaaet fra Visby, som jo mere end nogen anden by i norden stod i forbindelse med udlandet og derfra kunde modtage impulser. Mærkeligt er det ogsaa, at Helligaandshuset i Visby, som blev opført i begyndelsen af det 13de aarhundrede, er ældre end broderskabets hospital i Lübeck.

Endnu mere end den Helligaands broderskab har en anden orden

virket i menneskelighedens tjeneste. Nede i Italien, i det naturskjønne Umbrien levede der i begyndelsen af det 13de aarhundrede i byen Assisi en ung mand ved navn Franciscus. Han er en af de mest begeistrede sværmere og ideelle skikkelser, som menneskeheden har frembragt. Hans maal var uopnaaeligt. Han vilde, at menneskene skulde opgive al sin formue og eiendom og leve som himmelens fugle glade og syngende uden tanke for den dag i morgen. Da vilde lykkens og fredens tusenaarige rige komme. Hvor han kom, vakte hans begeistrede tale glød i sind, og tusener sluttede der sig til den naive og enfoldige kjøbmandssøn fra Assisi. Det blev en mægtig bevægelse, som inden faa aar bredte sig over hele Europa. De oprindelige idealer forsvandt lidt efter lidt. Men dog har franciskanermunkene — de blev snart en geistlig orden — gjort mere for at hæve de smaa og undertrykte og nødlidende i samfundet end nogen anden. Allerede i 1223, samme aar som ordenen blev officielt anerkjendt, kom de første franciskanere til Danmark og udbredte sig hurtig over Jylland, Øerne og Skaane. Før midten af aarhundredet havde graabrødrene, (som de paa grund af sin brungraa kutte kaldtes i Norden) vundet indpas ogsaa i Norge og oprettet klostre i Konghelle, Tønsberg og Bergen. Franciskanerklostret i Visby oprettedes 1233.

Klosterkirken er i sin grundplan meget enkel (som alle franciskanerkirker er): en femsidig korafslutning med et foran anbragt smalt parti, et stort rektangulært langhus delt i tre skibe og tilslut et udspring mod vest. Den er i al sin enkelhed, med sine slanke søiler, sine høie spidse buer og smale vinduer, kanske den skjønneste af alle Visbys kirker. Som al sand arkitektonisk skjønhed virker den ved sin enkle, gjennemførte stil, ikke ved sin udsmykning.

Blandt de andre af Visbys kirker, som ligger i ruiner, skal jeg kun nævne en enkelt, nemlig St. Olafs sognekirke. Den ligger inde i den vakre botaniske have mellem roser og skyggende trær. Kun lidt af den ene mur er endnu tilbage, fuldstændig dækket med grønt. Men for os nordmænd har den interesse. Hellig Olaf var i middelalderen kjendt og dyrket over hele Nordeuropa. Mange kirker baade i England og Irland var saaledes indviede til hans ære. Ingensteds var han dog saa dyrket som paa Gotland. Guta Saga fortæller jo, at han paa sin flugt fra Norge til Rusland en lang tid laa ved øen og kristnede flere af dens indbyggere. Ogsaa de norske kongesagaer fortæller, at Olaf besøgte Gotland (rigtignok paa veien fra Rusland). I det hele var der i middelalderen en stadig og livlig forbindelse mellem Gotland og Norge. Jeg har i engelske toldruller fra omkr. 1300 fundet navnene paa en hel del gotlandske kjøbmænd, som seilede mellem Gotland, England og Norge. De havde sine vareoplag især i byen Lynn (i Norfolk i England) og i Bergen. Paa det sidste sted havde

flere af dem sine boder i den gamle gaard „Guldskoen“ paa Tyskebryggen. De naaede stor rigdom baade i England og Norge. Saaledes var en gotlænding ved navn Sigleiv Susse i 1316 den engelske konges gesandt til den norske konge.

Kun en af Visbys mange kirker er nu i brug. Med sine tre ottekantede taarne rager den høit op over den øvrige by. Den blev i 1225 indviet til Jomfru Marias ære og var opført af tyskerne i Visby. Den har i tidens løb undergaaet mange forandringer og tilbygninger og kan i mine øine paa langt nær maale sig med de i al sin enkelhed saa deilige kirkeruiner.

Lad os nu gaa op paa den bratte fjeldknaus bag kirken og kaste et blik udover byen. Vi ser en uordnet masse af huse og haver, lidt op mellem deilige skyggefulde trær og duftende roser hæver sig kirkernes graa mure, dækkede af grønt. Nedenfor blaaner havet. Kun en enkelt skude viser sig i horisonten, der hvor før hundreder seilede ind. Rundt om byen gaar den høie mur med de mange firkantede vagttaarne, Visbys mægtigste fortidsminde. Den er opført af kalksten, som i overflod findes paa øen, og blev vistnok bygget til forsvar mod landbefolkningen, som hadede byboerne, fordi de saa ganske havde taget luven fra dem og fortrængt dem fra al handel og skibsfart.

Først byggedes der en hverken synderlig høi eller tyk mur, som oventil afsluttedes af tinder. Forsvarerne stod paa en paa murens indside løbende gang og fandt beskyttelse bag dens tinder. Men denne mur blev snart utilstrækkelig. Man opførte derfor en ny, som baade var høiere og stærkere. Forsvarerne stod dels i taarne, som med visse mellemrum findes langs hele muren, og dels i de saakaldte „hængetaarne“, d. e. falske taarne, som kun udenfra ser ud som taarne, idet de kun har tre vægge, medens den fjerde mangler, og ikke gaar helt nedtil marken. Gjennem hvælvede porte kommer man ind til byen. Kun i Italien, i den evige stad Rom har jeg seet mægtigere og bedre bevarede mure. Visbys bymur er Nordens mest karakteristiske minde fra middelalderen. Den vidner om en tid, da byen var et samfund for sig, en stat i staten, med sine egne love og rettigheder. Endnu er Visbys bylov i dens tyske udgave bevaret. Den var oprindelig skrevet baade paa gutnisk og tysk; men den første er nu tabt. Den vidner noksom om byens fordums storhed og magt. Jeg skal kun nævne et eksempel. Ellers i Sverige var det kun borgermesteren i byerne, som i middelalderen førte herretitelen. Men i Visby var ogsaa raadmændene „herrer“.

Før vi forlader Visby med dets kirker og ruiner, dette „Nordens Brügge“, er der et spørgsmaal, som uvilkaarlig paatrænger sig en: Hvordan levede menneskene paa den tid, da Visby stod i sin høieste blomst; var

de lykkeligere end vi nutidsmennesker? Middelalderen manglede næsten al vor komfort og vore bekvemmeligheder. Ting, som nu en fattigmand har raad til, var dengang luksus selv for konger. Middelalderen var splittelsens tid. Landene var opstykkede; hver liden del havde sin herre. Geistligheden, adelen og byerne dannede stater i staten. Men middelalderen var ogsaa samholdets tid. Menneskene forstod betydningen af at slutte sig sammen. Borgerne i byerne sluttede sig sammen i gilder og foreninger, hvor den ene gildebroder hjalp den anden. Hvad udrettede ikke Hansestæderne ved at holde sammen! Blev de ikke herrer over handelen baade paa Østersjøen og Nordsjøen, fra Rusland og til England! Hvor rige og mægtige blev ikke Brügge og Gent i Flandern. Middelalderens mennesker var fanatiske og intolerante; men de var ogsaa hjælpsomme og godgjørende. Kirken havde magt over sindene og ledede mennesket fra vuggen og til graven. Og den katolske kirke søgte ikke blot at berge sine tjenere. Den lindrede nød og ulykke, skabte rundt om velgjørende stiftelser og søgte overalt at hæve de smaa i samfundet. Middelalderens mennesker var naivere og enfoldigere, de var mere retlinjede og enkle end vor tids nervøse og sammensatte mennesker. Men de var ogsaa mere naturlige, mere ideelt anlagte. Jeg ved ingen tid, der har frembragt saa storslagne og ideelle skikkelser som middelalderen.

Naar vi vandrer gjennem Visbys stille gader i skyggen af de høie mure, hvad kan vi da andet end beundre den tid, som har reist slige værker, der synes byggede ikke for tiden, men for evigheden!

Alexander Bugge.

Kvinders behandling i fængsel.

(Efter mrs. Sheldon Amos i „*Contemporary Rev.*“)

Dette emne er netop i disse dage meget diskuteret her hjemme. Vi tror derfor, at nærværende opsæt af en udmærket engelsk sagkyndig vil læses med interesse.

Ogsaa i England er sagen under diskussion af myndighederne; den har været fore i parlamentet. Forfatterinden tror det derfor paakrævet, at kvinder faar et ord med i laget. Vil myndighederne ikke agte paa, hvad dannede og forstandige frie borgerinder har at fremføre i en sag, der som denne nødvendigvis berører forskjellen mellem kjønnene, — hvorledes skal de da kunne sætte sig ind i, hvad de stakler, som sidder stumme i skam og sorg bag gitter og slaa, trænger at faa gjort gjældende, om de skal føle sig en smule som mennesker og kvinder.

Der er jo forholdsvis faa kvinder, som havner i fængslet; men de, som kommer der, skiller sig oftest saa grelt ud fra sine kjønsfæller, elendige og fordærvede som de er blevne, før de falder under loven, at de mandlige myndigheder kun altfor let, naar de staar overfor dem, ikke formaar at opretholde sin agtelse for dem som menneskebørn.

Vel er det saa, at kvinder i fængslet slipper at sove paa en bar brisk og spares for enkelte andre tugtemidler. Men som systemet nu engang er, kan det ikke blive bibeholdt. Kvindefanger maa blive behandlede som kvinder af kvinder.

Der var ogsaa nylig en departemental komite nedsat til gjennemsyn af fængselsvæsenets regler; men en dame, der var tilforordnet som medlem, har offentlig anket over, at hvad hun forebragte, ikke blev taget ringeste hensyn til. Endda hun paatalte noget saa væsentligt som den fuldstændige mangel paa kvindelige funktionærer blandt fængselsvæsenets overordnede, overhørte komiteens mænd denne grundanke helt og holdent.

Saa fremkom mr. Pickersgill i parlamentet med sit forslag om et tillæg i fængselsloven, hvorefter der i den fjorten mand stærke fængselsinspektion skulde optages mindst en kvinde. Dette er snaut og smaaligt; almindelig forretningstakt burde tilsige, at den arme dame ialfald burde have en kjønsfælle at samraade sig med, saa hun ikke kjendte sig ganske forladt og ensom blandt den hele tylvt af mandspersoner. Det synes ikke at være noget vidtdrevet krav, at kvindefængslets direktør bør være en kvinde. Blandt det underordnede personale er der jo en flok gangkoner; men som regel hører disse kvinder til den type, som ingen gjerne vil vide sig undergiven paa naade og unaade.

En mandlig fange med kundskaber og interesser pleier at finde selskab i selve fængselsdirektøren, mangen gang i saadan udstrækning, at han vilde foretrække lidt mindre deraf. Men den urgamle ordning, at mænd har alle tøiler i samfundet, har endog gjort det til en selvsagt ting, at en fanges ret til fuldstændig privat fortrolighed i religiøse anliggender kun er forbeholdt mænd; fængselspresten gaar frit ud og ind i cellerne paa mandssiden — paa kvindesiden er fangen aldrig et øieblik alene med den, som taler med hende om Gud. For prestens vedkommende er dette sikkert ogsaa, som det bør være; men end ikke med en from kvinde faar den kvindelige fange i enrum underholde sig om sin sjæls dybeste savn. Intet er saa rørende som en indespærret kvindes længselsfyldte blik efter en besøgende kvinde, hun higede efter at aabne sit forpinte hjerte for. Men gangkonen i det mindste skal være tilstede, „for det hænder, at en dame udsættes for overlast" af den indespærrede.

De kvinder, som pleier at komme paa besøg i fængsler, er alminde-

ligvis dels lønnede udsendinger fra „selskabet til løsladte forbryderes hjælp“, dels fromme bibelsøstre. Hvad mest af alt tiltrænges, er jevnlige besøg af virkelig dannede kvinder, der kunde træde i samme forhold til kvindefangen som presten til mandsfangen, fri for opsigt og med ret til at medbringe bøger og greie smaa privatsager for den, som fik fortrolighed til vedkommende.

Fængselsbetjeningen liker sjelden „overhæng af besøg“. De har svært ved at fatte, at her er netop „uvedkommende“ rigtig paa rette plads. Det er da en urimelig ting, at den, som i stillingens medfør til enhver tid har pligt paa sig til at optræde med en overordnets hele myndighed, tillige skal kunne blive den umyndiggjorte fange en ven og fortrolig. Særlig gjælder dette overfor kvinder, som ifølge sit væsen næsten altid bevarer en stille overbevisning om egentlig ikke at have forskyldt sin straf, og som ligeledes ifølge sit væsen føler det dobbelt haardt — straks hun har gjort noget galt — at blive taget ublidt paa af alle disse mænd, som arresterer, forhører, dømmer, bogfører, lægemæssig undersøger, irettesætter og kontrollerer hende uden ringeste snev af den opmærksomhed, hun ellers i egenskab af kvinde har mødt hos mænd. En kvinde i slig stilling kjender sig forladt og uretfærdig behandlet; hun lytter efter en undertone af elskværdighed eller medfølelse i røsten — og de eneste kjønsfæller, hun træffer, er disse gangkoner, som i stillings medfør har forvandlet sig til blot og bart reglement, kolde og stramme i øie som i stemme. Saalænge kvinden vandrer paa frifod, fordrer verden af hende, at hun skal være snil og øm, elskværdig og hengiven, lutter smil og hygge; men selv om det saa er hendes vege sind eller varme hjerte, som bringer hende til det feiltrin, der kaster hende i lovens vold, — fra det øieblik er alt, hun møder, haardt; haardt, som om hun var opdragen paa guttevis til at døie hvadsomhelst. Straffen og fængslet kan ikke, med hendes bedste vilje, forekomme hende som en retfærdighed. Hvad veier en mandsfanges savn i sammenligning med en fængslet kvindes uro for sine forladte børn? Trænger ikke et slig stillet menneskevæsen adgang til forstaaelsesfuld omgang?

Der burde ingen hindring stilles i veien for besøg af antydede slags i fængslernes kvindeafdelinger. England vrimler af foreninger og institutioner, som bare behøver at udvide sit program lidt i denne retning, og sagen vilde gaa af sig selv. Ikke mindst gavn skulde ad denne vei udrettes, om disse besøgende fik ordne det med fangernes læsning. Forfatterinden foreslaar ganske frimodig oprettelsen af læseforeninger blandt fangerne, selvfølgelig under opsyn. Bøger kunde blive redningen for mange, som i den første frygtelige tid, mens ensomhed og indespærring virker med al sin forfærdelige kraft, faar en knæk for livet. Om en husbonde bare ved et

løst indfald fandt paa at forbyde sin husstand at læse, vilde han straks regnes for sindssvag. Statsmagten er jo husbonde for fængslernes belæg; den har dog ingen ret til at befordre stakler, de være saa formastelige som vel tænkes kan, ind i den aandelige død. Om slige fælles læsetimer sattes igang, medførte det tillige den store fordel, at man ganske praktisk fik ordnet fangernes samtaletimer som underholdning om det gjennem læsningen frembudte tema. Hvem ved, om ikke gode og nyttige bøger ved duelig veiledning i mange tilfælde vilde bringe nye og heldige tanker op i en stakkel, som hidtil ikke havde vidst, hvad høiere aandelig beskjæftigelse er? Sandsynligvis skulde saadanne læsetimer med paafølgende samtale fjerne meget af trangen til al den passiar i smug, der faktisk foregaar f. eks. under andagterne. Fængselslivet bør jo lettes ved en smule haab; slige læsetimer maatte i den elendige tilværelse blive lyspunkter, som det gik an at glæde sig til med god samvittighed.

Saa burde kvindefangerne sysselsættes med andet end bare vask og grov søm. End om man gjorde alvor af, hvad indenrigsministeren nu har aabnet udsigt til: at lære kvinderne i fængslet op i husstel og madlavning. For de ugifte skulde det være til uvurderlig nytte, naar de slap ud, at kunne tage fat i et kjøkken; dygtige kokkepiger er altid sikre paa at finde arbeide, selv om der er en hage ved deres vandel. Og de gifte koner vilde, om de havde lært at stelle ordentlig mad, tidt bare derved bringe sit hjem paa fode igjen og stænge brændevinet ude af huset, simpelthen fordi der kom vellavet mad paa bordet og lidt hygge i tilværelsen.

Mandsfanger lærer i regelen en nyttig haandtering. Dette burde kvindefangerne ogsaa gjøre. Øvelse i haandfærdighed tjener til at sætte hjernen i fart og gjengiver en tillid til egen dygtighed og tro paa sig selv. Man bør vel mindes, at mangen kvinde har sin udueligbed og hjælpeløse kundskabsmangel at takke for, at hun havner i fængslet. Af samfundet er det ligesaa kortsynt at spare paa fangernes undervisning, som det er af forældre at spare paa sine børns; jo mindre duelige de bliver, des længere er de afhængige af sine foresattes hjælp.

Forfatterinden taler med varme til virkelige damer om at gjøre noget for sine kjønsfæller i fængslerne. Arbeidet for at støtte løsladte forbrydersker bør begynde med besøg hos dem under fangetiden.

Men særlig lægger hun myndighederne paa hjerte at lytte til kvinders raad og tage kvinders bistand ved behandlingen af kvindelige fanger.

Tre geografiske mindefester.

Vespucci — Deschnev — Vasco da Gama.

(*„Natural Science“*).

Tre berømte reisende er netop bleven mindet af de nationer, de tilhørte: portugiseren Vasco da Gama, italieneren Vespucci og russeren Deschnev. De er de virkelige eller formodede opdagere af veiene til „øst og vest Indien“ og af nordostpassagen. Grundet paa de nyeste undersøgelser gjengiver vi her nogle faa data vedrørende disse bekjendte reisende.

Vespucci.

Det italienske geografiske selskabs tredje kongres holdtes iaar i Florents i ugen fra 12. til 19. april. Samtidig feiredes med mange festligheder et 400 aars minde for opdagerne Toscanelli og Vespucci. Vespuccis krav paa vor anerkjendelse grunder sig paa, at han af somme betragtes som den egentlige opdager af den nye verden, hvis navn Amerika antages at være en tillempning af opdagerens eget fornavn, Amerigo. Hvad dette fornavn angaar, har der imidlertid været en del strid. Det har ikke manglet paa opponenter, som anførte, at Vespuccis fornavn i virkeligheden var Alberrico, og at han selv forandrede det eller fik det forandret af sine venner til Amerigo eller Amerrico, for at det mere skulde ligne navnet Amerique, som synes at have været det oprindelige navn paa en i Nikaragua levende indianerstamme, som der blev paatruffet af Kristofer Kolumbus. Hele spørgsmaalet blev meget indgaaende drøftet af afdøde Jules Marcou, som meget sterkt bestred Vespuccis ret til opdagernavnet og just før sin død havde forfattet en ny artikel om emnet. Forhaabentlig vil denne blive offentliggjort. Til alt held og meget passende for anledningen er opdagerens daabsattest netop blevet fundet i San Giovannikirken i Florents. Den lyder saaledes: „*Lunedi a di 18 Mars 1452, Amerigho el Matteo, di Messere Nastagio, di Messere Amerigho Vespucci, popolo te Lucia Oquistanti.*“ Foruden datoen indeholder dette dokument to vigtige kjendsgjerninger: for det første, at den fremtidige opdagelsesreisende havde en tvillingbroder, og for det andet, at han virkelig blev døbt Amerigo, et navn, som i form er meget ligt Amerika.

Vespuccis fader var notar i Florents, og den unge Amerigo blev betjent i den store kjøbmandsforretning, som dreves af Medicierne, af hvem han blev sendt til Spanien omtrent 1490 og betroet udrustningen baade til den anden og tredje af Kolumbus's amerikareiser. Vespuccis fordring paa

at være Amerikas opdager hviler hovedsagelig paa hans egne ord, da det vidnesbyrd, ligheden mellem de to navne afgiver, som vi har seet ikke er meget overbevisende. Han fortalte selv, at han drog afsted paa en ekspedition, som forlod Cadiz omkring den 10. mai 1479, og at han efterat have stanset ved de Kanariske øer „efter syv og tyve dages forløb kom til en kyst, som vi troede maatte tilhøre et kontinent.“ Uheldigvis nævner samtidens historieskrivning intet om denne reise, og det er blevet bevist, at Vespucci i de tolv maaneder, som fulgte fra midten af mai 1497, var ivrig beskjæftiget i Sevilla og San Lucar med udrustningen af den flaade, som Kolumbus anvendte paa sin tredje reise. Vespucci reiste naturligvis virkelig til Amerika, tre gange efter hinanden, og skrev en beretning om hver reise. Der siges, at navnet Amerika først blev foreslaaet af Martin Waldseemüller i hans „Indledning til Kosmografien“, der udkom i 1507. I en manuskriptmappe tilhørende Henricus Glareanus og dateret 1510 er Terra America sat som navne paa det, vi kalder Sydamerika.

Et andet mærkeligt træf er det, at man 3. februar indeværende aar (1898) fandt et portræt af Amerigo Vespucci i Florens. Det dannede en del af en af Domenico Ghirlandajo udført altertavle i Ognissantikirken. En reproduktion af dette billede, med en udmærket tekst, blev meddelt i „*Scientific American*“ for 19. mars. Dette billedes tilværelse vidste Vasari, Becchi og deres samtidige god besked om. Vespuccikapellet blev imidlertid hvidtet i 1616, og maleriet, som var en fresko, blev saaledes skjult. Man har før søgt billedet forgjæves, af to grunde. For det første var der to Vespuccikapeller i kirken, og det ene af dem, hvori billedet omsider blev fundet, gik i 1616 over til en anden familie. For det andet tyder Vasaris beskrivelse paa, at billedet skulde være malt *over* en bue, mens det i virkeligheden befinder sig *under* den. Mod alterstykkets himmel som baggrund er fremstillet den hellige jomfru i opreist stilling. De brede folder af hendes mantel, som bæres af engle, omgiver medlemmerne af familien Vespucci. Seks kvinder knæler paa jomfruens venstre og seks mænd paa hendes høire side. Knælende nærmest jomfruen findes billedet af en ung mand, hvis ansigt sees halvt i profil og halvt en face, og dette billede er bevist at være Amerigo Vespuccis. Da billedet blev malet, maa han have været omkring tyveaarsalderen.

Deschnev.

I 1648 seilede kosakken Deschnev fra Kolyma forbi Asiens nordostpunkt ned til mundingen af floden Anadyr paa den asiatiske Stillehavskyst. Han formodes derfor at være den første europæer, der beseilede det stræde, som siden opkaldtes efter dansken Bering. Deschnev viste derved ikke bare muligheden af en nordostpassage, men ogsaa den langt vigtigere

kjendsgjerning, at Amerika virkelig var skilt fra den gamle verden. I mange aar var Deschnevs bedrift ukjendt for de russiske autoriteter. Paa et atlas over Sibirien af Remesov, fuldført i 1701, findes saaledes paa et forbjerg øst for de nysibiriske øer skrevet ordene „Okamvassbaere Cape“ — en indskrift, der formodentlig blev tilføiet af Peter den stores hollandske raadgivere ved kartets ankomst til Moskva. Nu forlyder det, at der ikke alene skal reises en statue af Deschnev i Chabaiovsk ved Amur, men at ogsaa Østkaps navn skal forandres til Kap Deschnev. Det sidste forslag vil sandsynligvis finde en mindre hjærtelig modtagelse end det første.

Vasco da Gama.

Rigtignok var det Bartholomæus Dias, som først omseilede det Gode Haabs forbjerg, men det var Vasco da Gama, som først gjorde brug af denne kundskab ved at seile fra Portugal rundt Afrika til Indien. Dette foregik for netop 400 aar siden. Don Emanuel var dengang konge i Portugal. Han var 28 aar gammel og brændte af begjærlighed efter ligesom sine forgjængere ved geografiske opdagelser at udvide sin magt. Han fattede den storslagne plan at erobre Indien, og mod sit raads forestillinger gik han ivei med dette foretagende.

Fire skibe, det største paa 120 tons og det mindste ikke fuldt 100 tons, blev udrustet under Bartholomæus Dias's ledelse og afseilede fra Lisboa i begyndelsen af juli 1497. Høistkommanderende var Vasco da Gama, hvis flagskib var „San Gabriel“. Hans ældre broder kommanderede „San Rafael“; ombord paa „Berrio“ var Nicolas Coelho chef, mens det fjerde skib kun førte proviant.

Vasco da Gama var ingen ideel opdagelsesreisende, og i St. Helenabugten, mellem $32\frac{1}{2}^{0}$ og 30^{0} sydl. bredde, hvor den første landing fandt sted, kom han i kamp med de indfødte — en hændelse, der ved hans hidsige og voldsomme sindelag oftere kom til at gjentage sig. Det gode haabs forbjerg passeredes uden vanskelighed, men den 13. december kom ekspeditionen ud for en heftig storm, hvorunder der udbrød mytteri blandt mandskabet, som vilde tvinge førerne til at vende hjem igjen. Vasco da Gama undertrykkede imidlertid mytteriet med megen fasthed, idet han erklærede, at intet kunde bevæge ham til at vende om, før han havde skaffet sig besked om sjøveien til Indien, i hvilken anledning han var bleven udsendt af kongen. Juledagen blev der seet land, som af hensyn til dagen fik navnet Natal — som det endnu heder. Den 6. januar landede ekspeditionen ved en flod, som blev kaldt Rio do Cobre. Her blev Coelhos skib forladt og brændt, medens de øvrige blev repareret; de havde nemlig lidt meget ved den lange reise og de heftige storme. Her fik ogsaa oprørerne sin frihed tilbage paa den betingelse, at de under forestillingen for kongen

ved sin hjemkomst atter skulde tage sine lænker paa. Dette land beboedes af kaffere, en race, der hidtil havde været ukjendt for portugiserne, som imidlertid blev saa vel modtaget, at de kaldte landet „Terra da Boa Gente“.

Den 22de januar naaedes en anden stor flod, paa hvis bredder levede et rigere og mere kultiveret folk, end de hidtil havde truffet langs kysten af Afrika. Blandt disse mennesker fandtes nogle, som blev antaget for en blanding af negre og maurere; enkelte af dem forstod endog arabisk og var meget rigt klædt. Landet var Mozambique, og Gama kaldte floden Rio dos Boos Signaes. Trods denne spaadom udbrød der blandt mandskabet en ondartet skjørbugepidemi — det første tilfælde af denne sygdom, hvorom vi har nogen beretning.

Mozambique blev naaet den 1. mars, Membasa den 10. april, Melnida den 15. Fra dette sted brød Gama op den 24. april og satte kursen lige mod Indien under veiledning af en indisk lods, hvis navn var Malemo Canaea, og som Gama ved bedrageri og vold havde skaffet sig hos herskeren af Melnida. Det var den 20. mai 1498, at Gama ankrede i Calicut, dengang en betydelig by paa vestkysten af Forindien, beliggende paa 11 ^{0} 15′ nordl. bredde og 75 ^{0} 45′ østl. længde. Han blev i Indien til den 5. oktober, hvorpaa han seilede vestover fra Anchediva. Overfarten til Afrika tog paa grund af modvind og stille tre maaneder, hvorunder en ny skjørbugsepidemi gjorde ende paa tretti mand. Først 20. mars 1499 blev det Gode Haabs forbjerg atter passeret, og i slutten af august eller begyndelsen af september ankrede resterne af ekspeditionen atter paa Lisboas havn.

Det er umuligt at glemme, at Vasco da Gamas løbebane plettedes af en række udskeielser, som lige fra først af undergravede det herredømme, portugiserne grundede i Indien. I sin betydning for verden i det hele taget var denne bedrift dog ikke synderlig mindre betydningsfuld end Amerikas opdagelse, som var gjort straks før. Gamas opdagelse betegner et absolut vendepunkt i Afrikas og Asias kommercielle, økonomiske og politiske historie. Det er ikke at undres over, om begivenheden nylig — fra 17—20 mai — med begeistring er bleven feiret i Lisboa, hvor der blev holdt en udstilling, hvortil ikke faa karter og planer var udlaant fra den britisk-indiske regjering.

Gamas reise havde intet andet udbytte for geografien end en nøiagtigere bestemmelse af afstanden mellem Afrika og Indien og et forbedret kart over en del af Forindiens vestkyst. Men den entusiasme, som Gamas bedrift vakte i Portugal, øvede længe en umaadelig indflydelse paa udviklingen af handel og sjøfart. Ikke bare enkelte skibe, men hele velbemandede flaader blev afsendt til Indien, langs den rute, Gama havde aabnet — dels for at gjøre erobringer og skaffe fæstninger langs kysten, dels for

at tvinge de indfødte til at oprette gunstige traktater og dels for, om muligt, at ødelægge den indo-ægyptiske og indo-europæiske handel. Portugisiske opdagere naaede efter dette hurtig gjennem det Indiske ocean til Ceylon, Sundaøerne og Malakka; til Sokotra og Ormuz og derfra ind i det Røde hav og den Persiske bugt; og fra Malakka videre til Molukkerne, Kina og Japan. Blandt de fornemste erobrere og opdagere bør vi mindes navnene Tristão da Cunbra, Affonso D'Albuquerque, Ioão de Castro og Fernando Magalhaens. Ikke mindre udødeligt er navnet Camoens — han, som sang historien om sit lands bedrifter, medens han selv var forvist til Makaos fjerne havn. *P. E.*

Bekjæmpelsen af de veneriske sygdomme.

(Efter dr. **Mehler** i „*Die Umschau*")

Uden tvil er prostitutionen et af de vigtigste spørgsmaal, hvormed hygienen for tiden har at regne. Man kan forkaste prostitutionen af etiske, moralske, religiøse eller af hvilkesomhelst grunde; den moderne hygieniker maa dog stedse regne med den som noget bestaaende. Hans opgave kan ikke, idetmindste under de nuværende sociale forhold, bestaa i at søge den afskaffet, men i erkjendelsen af, hvilke farer den medfører, og hvorledes man bedst skal modarbeide disse.

Gjennem prostitutionen udbredes en række sygdomme. At hindre disses udbredelse er en af sundhedslærens vigtigste opgaver. Fremforalt er der to sygdomme, som truer folkets sundhed, nemlig gonorrhoe og syphilis. Mellem disse to er der en betydelig forskjel. Den, som engang har havt syphilis, er immun eller uimodtagelig for fremtidig smitte; den, som har overstaaet en gonorrhoe, er derimod ikke immun mod fornyet infektion. Fra dette standpunkt betragter dr. E. Kromeyer i Halle de forholdsregler, man maa tilstræbe mod syphilisens udbredelse. Fremforalt forkaster han al lægekontrol med de prostituerede fra statens side. Hans grunde derfor er ved gonorrhoe følgende: 1) Kun de færreste gonorrhoesyge opdages ved den nu brugelige kontrolmetode (uden mikroskopisk undersøgelse). 2) Kun en brøkdel af denne brøkdel helbredes virkelig; de fleste bedres kun eller helbredes bare tilsyneladende. 3) Hos de helbrede kommer der dog i de fleste tilfælde snart tilbagefald. Ligeoverfor syphilis er forholdet anderledes. De syphilistiske opdages og helbredes vistnok og kan beskyttes mod tilbagefald; men da kun en liden del af de prostituerede staar under kontrol*), og den hemmelige prostitution er ligesaa

*) I Tyskland har man, som bekjendt, offentlig prostitution.

syg, saa byder kontrollen mod gonorrhoe intet, mod syphilis kun lidet. Gonorrhoen kan altsaa af de ovenfor anførte grunde ikke skaffes ud af verden. Dette vilde derimod kunne være tilfældet med syphilisen, nemlig hvis enhver syphilitiker, mand eller kvinde, kunde paagribes. Ti syphilisen er *helbredelig;* enhver syphilistisk person er immun, kan ikke igjen blive syg og altsaa heller ikke overføre smitten videre. Kunde man altsaa give enhver, der har faaet syphilis, den rigtige, gjennemgribende behandling, vilde syphilisen derved uddø. Hvordan skal man opnaa dette? Fremforalt maa de prostituerede frivillig opsøge kontrollen, naar de indser, at det er til deres egen fordel, lægen undersøger dem. De vil gjøre dette, naar de ikke mere frygter for at sendes paa hospitalet paa grund af ulægelig eller dog stedse latent tilstedeværende gonorrhoe, naar de altsaa kun engang behøver at ombytte sit frie og ubundne liv med nogle ugers ophold i hospitalet. En bedre lønning af kontrollægerne vil medføre en humanere behandling af de prostituerede, hvilket atter vil bringe disse til at vise sine læger en større fortrolighed. Fremforalt maatte politiet tilstaa de med kontrol- og sundhedsblanketter forsynede prostituerede visse forrettigheder og hensyn, hvilket igjen vilde medføre, at de prostituerede frivillig lod sig undersøge. Derimod maatte politiet have ret til at forlange et saadant sundhedsbevis af enhver mistænkelig kvinde (ikke blot af indskrevne); pigen maatte til gjengjæld have ret til gratis at lade sig undersøge af kontrollægerne. — Mænd, som ogsaa maa underkaste sig den rigtige behandling, opsøger i tilfælde af kjønsygdomme selv lægen; hos dem stiller der sig altsaa færre hindringer iveien for en helbredelse. Hovedfordringerne er: gratis behandling af syphilis i hospitalet og den af det offentlige ansatte læge. — En syphilislov, hvis hovedtræk dr. Kromeyer angiver, maatte ordne alle disse bestemmelser.

Flesch i Frankfurt a. M. indtager i sin bog om „Prostitutionen og kvindesygdomme" et fra Kromeyer forskjelligt standpunkt. Selvsagt er ogsaa den anskuelse, at prostitutionen er et onde, som ikke kan udryddes; ti kun en forbedring af de sociale forhold, som vilde muliggjøre tidlige ægteskaber, vilde gjøre prostitutionen overflødig. Men af de veneriske sygdomme, som udbredes ved prostitution, tager han især hensyn til gonorrhoe. Ikke saa, at han undervurderer syphilisens betydning. Men denne sygdom kan helbredes; gonorrhoe derimod helbredes vanskelig hos mænd og næsten ikke hos kvinder; desuden drager den farlige følger efter sig. Flesch er nemlig af den mening, at en stor del, om ikke den største del af de saakaldte kvindesygdomme skyldes gonorrhoisk infektion. De er sygdomme, som i de bedre stillede kredse foruden selve underlivstilfældet fører med sig alle den „moderne" kvindes nervøse symptomer og lidelser; i folkets brede lag volder den derimod erhvervs- og arbeidsudygtighed hos

den syge kvinde. At dette seet fra et socialpolitisk standpunkt betyder et stort tab for det hele folk, ligger klart i dagen.

De midler, som Flesch angiver for at modarbeide gonorrhoens forfærdelige følger, er først og fremst en skarpere kontrol med de prostituerede, især gjennem mikroskopiske undersøgelser. Desuden skal de af gonorrhoe lidende prostituerede underkastes tvangshelbredelse, og hvis de er uhelbredelige, udelukkes fra sit haandverk. Endelig skal man tidlig gjøre den opvoksende ungdom opmerksom paa faren ved kjønsforbindelser udenfor ægteskabet, og især skal man søge at bevare den kvindelige ungdom fra at „falde". Den mandlige ungdom skal paavirkes til sædelighed ved dertil skikket læsning og ved forestillinger (ikke af geistlig art), ved at museerne er aabne om søndagene, og ved at de vænnes fra alkohol og kaféliv.

Vi har troet at burde omtale Kromeyers og Flesch's smaaskrifter; ti ogsaa vi mener, at disse ting ikke kan holdes hemmelige, men at enhver, som har sit folks velfærd paa hjerte, bør beskjæftige sig dermed. Det er en stor feil, at alt, som har med kjønsforholdene at gjøre, stænges ude fra den store offentlighed. Den store masse har kun de mest uklare forestillinger om kjønsygdomme, ja selv i oplyste kredse tror man, at gonorrhoe er en barnesygdom.

Kromeyers og Flesch's afhandlinger er begge skrevne med stor sagkundskab, og frembyder en mængde rigt stof for undersøgelsen af disse forhold. Da begge forfattere gaar ud fra forskjellige anskuelser, kommer de ogsaa til at fremsætte forskjellige bedringsforslag, som begge har adskillige fortrin. At afveie dem mod hinanden, er det her ikke stedet til. Det er nok at henvise til, at der endnu er meget at gjøre paa dette omraade, hvis man ikke vil, at folkets sundhed i bund og grund skal faa et knæk.

Pavens politik.

(Efter G. M. Fiamingo i „*Deutsche Revue*").

Det forsøg, pave Leo XIII ved paasketider gjorde paa at bilægge tvisten om Kuba uden krig, har efter flere aars stilhed paa denne kant atter vendt almenhedens øine mod Vatikanet som selvstændigt centrum for en bestemt politik.

Spanien og Vatikanet har i aarhundreder staaet i det aller venskabeligste forhold til hinanden. Dengang reformationen truede med at skylle selve pavestolen bort i sin vældige kirkerensningens flom, var det

Karl V og Filip II, som bragte redningen. Og paa det store kirkemøde i Trient dominerede den spanske katolicismes uforsonlige aand; modreformationen under jesuiternes ledelse gav pavemagten ny, tryg grund at bygge paa. Siden hine haarde dage har den stramme spanske aandsretning hersket paa romerkirkens høider; inkvisitionen og jesuiternes organisation havde Spanien til fædreland.

Men ogsaa i den moderne pavepolitik har Spanien havt meget at sige. Ingen diplomat har en saa høi stjerne i Vatikanets gemaker som just den spanske sendemand. Og begge de sidste ledere af den hellige faders udenrigske anliggender, kardinal Rampolla ikke mindre end engang kardinal Jacobini, har paavisligen faaet sin tankegang bestemt under sine ophold som nuntier ved hoffet i Madrid. Her var det netop, at Jacobinis liberalisme og demokratiske ideer forduftede.

Pave Leo lod sig indtegne som fadder for den lille konge Alfonso; og han benaadede dronning Cristina med „guldrosen", det kostelige jærtegn for hans faderlige bevaagenhed. Da nu Amerikas fristater, hvor ellers romerkirken tæller saa mange trofaste og offervillige bekjendere, truede Isabella og Fernando de katolskes gamle monarki med tabet af netop deres glorværdigste landevinding, betænkte oldingepaven sig ikke paa at løbe resikoen ved et forsøg paa at tale de hovmodige yankee'er tilrette. For et par aar siden tog den samme olding ganske anderledes paa de krigsgale i Nordamerika; dengang Venezuela-tvisten holdt paa at hidse jingoerne i Staterne og jingoerne i Gammel-England til at fare løs paa hinanden, udgik der ingen fredsformaning fra Vatikanet til det Hvide Hus. Heller tvertom. Saasnart Cleveland havde ladet den rustne Monroe-doktrin klirre for sine kolonidrivende stammefrænders øren, var det Englands protestantiske geistlighed, som telegraferede til sine kaldsbrødre over Atlanterhavet om at anraabe Gud sammen om afvendelse af faren for udgydelse af broderblod. De katolske prælater i Unionen gjorde derimod alt andet end forkynde fredens evangelium; helt op til kardinalerne Ireland og Gibbons var de for krig, og i deres ledebaand stod alle de skraalende irlændere paa amerikansk grund. I disse dage har piben en anden lyd; krigen om Kuba fordømmes af Staternes katoliker. Den nu forestaaende udmygelse af det urkatolske spanske monarki græmmer gamle Leo XIII i hjertet; hans livlæge var for et par maaneder siden alvorlig bange for, at skuffelsen over det feilslagne tilbud om mægling skulde føre til det alleralvorligste.

Skuffelsen over protestanten Mac Kinleys halstarrighed var saameget tungere, som den krænkede den vældige kirkefyrstes behov for at vide sig som opmand inden den kristne kulturs enemærker. Det er umuligt at

glemme de gode gamle dage, da kirkestatens monark var en af Europas suveræner, og da hans diplomati selvsagt ledede det kristne vestens modstand mod østens vantro. Aarligaars gjentager „fangen i Vatikanet“ for kirkens værdighedsbærere ved nytaarskuren den bitre klage over tabet af sin verdslige magt, endda han vel ved, hvor faafængt denne klage klinger, og hvor mange fordele den nye stilling har bragt ham som geistlig magthaver. Skyggen af den afskaffede verdslige magt gjælder det i det mindste at bevare; derfor er pavehoffet yderst optaget af at værne om den honnør, at se en kreds af sendebud fra magternes regjeringer om den hellige stol. Det hjælper til at bibeholde illusionen. Leo XIII og hans statssekretær Rampolla er den franske republik evig taknemmelige, fordi den her foregaar med et godt eksempel. Om ogsaa England vilde slutte sig til! For nogle aar tilbage sendte det britiske kabinet en katolsk erkebisp til Rom, angivelig for at ordne den romerske kirkes forhold i Indien, men egentlig for at søge bistand til at age det katolske Irland; der blev da intet sparet paa vink om at lade vedkommende blive igjen som fast fuldmægtig. Og i Washington holdes der en sendemand, men i det Hvide Hus er han ikke anerkjendt som officiel nuntius. Endog sultanen vil man gjerne se repræsenteret i Vatikanet; hidtil er dette ønske hæmmet i at blive til virkelighed ved den stilling, som Frankrige indtager som de kristnes beskytter paa tyrkisk grund (i de allersidste dage har sultanen gaaet alle betænkeligheder forbi og udnævnt en nuntius — *red.'s anm.*). Sultanen ved, at han gjennem en snu diplomat paa høieste sted kan haabe at føre den katolske verden bag lyset med falske fremstillinger af Portens forhold til sine kristne undersaatter.

Naar f. eks. de Forenede Stater og Schweiz ikke vil have officiel diplomatisk forbindelse med Vatikanet, da skyldes dette netop de amerikanske og de schweiziske katolikers uvilje mod at blive stillet under opsigt af en nuntius. Desuden rekruteres det pavelige diplomati af italienere, og de gjælder som teologer ikke meget blandt sine kaldsbrødre. Vatikanet er et rede for intriger og yndlinge-uvæsen; den nuværende nuntius i Paris er en biskop fra Viterbo, pave Leos hjemby, som endnu ikke forstaar et fransk ord — han fik kaldelsen, ene og alene fordi han havde reist et monument for sin kirkeherres første altergang, som foregik der paa stedet. Særlig kraftige er altsaa ikke de midler, hvormed „fangen“ stræber at gjenerobre sin verdslige magt.

Og dog er det denne drøm, som leder al Vatikanets politik. Leo XIII har ganske ændret den holdning, hans formand — Pius IX — opretholdt. Ved dennes død raadede der det argeste uvenskab til stater som Tyskland, England, Rusland. Alene overfor kongeriget Italien holder Leo XIII

fiendskabet vedlige. Dette fører med sig en kjølig tone overfor tremagtsforbundets to øvrige medlemmer og en tilsvarende elskværdighed overfor tomagtsforbundet. Pave Leo gjør meget væsen af sin diplomatiske fortrolighed med tsaren, og paa Frankrige bygger han haabet om sin verdslige magts gjenopreisning. Siden bruddet mellem Italien og Frankrige i 1887 har Leos og Rampollas trang til at gaa den franske regjerings ærender vist sig rørende. De har manet den galliske kirke til at støtte republiken!

Rigtignok har denne holdning gjort en mængde franske katoliker døve for pavens bud. De oprigtige monarkister maa jo forarges, naar de faar ordre til under valgene at stemme paa den republikanske kandidat, selv om han er kirkefiende. Méline, den nuværende ministerchef, kan takke pavens lydige tjenere, de „ullierede" for sin sidste valgseir og har med fuld føie udtalt, at paven „har forstaaelse for Frankriges politik".

Denne elskværdighed mod den franske regjering, som desuden er karrig paa gjentjenester, fører paven ind i vanskelige forviklinger. Frankrige skal nemlig fremdeles gjælde for beskytter af kristenheden i Orienten. Men samtidig betyder Frankrige i Orienten kun, hvad Rusland ønsker; og det er ialfald helst den græsk-katolske kirkes fremgang. Forleden var to katolske kirkefyrster fra Tyskland i Rom for at gjøre paven det indlysende, at i det nye tyske skytsgebet i Kina vilde Frankriges overhøihed over den tyske katolik-mission ikke blive taalt. Men paven ofrede ikke sit kjære Frankriges interesser; da fik heller den russiske kirkes propaganda der øster have fordel af den gamle ordnings opretholdelse.

Denne franskvenlighed gjælder for at være Rampollas program. I tilfælde af nyt pavevalg menes denne mægtige kardinal at ville lade en skyggepave, f. eks. kardinal di Pietro indsætte. Imidlertid er halvdelen af de nuværende 60 kardinaler ikke-italienere — et forhold som tidligere ikke har fundet sted. Det forudsees derfor som en mulighed, at Rampollas plan krydses, og at en tysker tages til Leos eftermand, da de italienske kardinaler paa Rampolla selv nær er temmelig ubetydelige. Isaafald har pave Leos politik. Kirkestatens gjenoprettelse og deraf følgende fiendskab overfor Italiens regjering, ført til sin egen opløsning. Et paveskifte er i og for sig ingen ringe historisk begivenhed; men det nu forestaaende maa imødesees med særlig stor spænding.

I en halvt saa stor verden.

(Af I. Delboeuf i „*Ciel el Terre*“, her efter „*Pop. Sc. Monthly.*“)

Laplace udtaler i sin „Fremstilling af verdenssystemet“: „Loven om en tiltrækning i omvendt forhold til kvadratet af afstanden gjælder alle fra et punkt udgaaende virkninger. Den synes at være loven for alle kræfter, hvis virkning kan iagttages i mærkbare afstande. Den gjælder saaledes ogsaa for elektriske og magnetiske kraftvirkninger. Denne lov, som nøiagtig svarer til fænomenerne, bør derfor i al sin enkelhed og almindelighed betragtes som strengt rigtig. En af dens mærkelige egenskaber er, at om dimensionerne paa alle universets kloder, deres indbyrdes afstande og deres hastigheder blev øget eller formindsket i samme grad, saa vilde de beskrive kurver lig dem, de nu beskriver. Banerne vilde altsaa beholde den samme form. Et univers, som paa denne maade lidt efter lidt blev reduceret til det mindste tænkelige rum, vilde altid for iagttageren frembyde det samme udseende. Dette udseende er følgelig uafhængigt af universets størrelse, siden det, i kraft af loven om kraftens og hastighedens proportionalitet, er uafhængigt af bevægelsen i rummet. Enkelheden i naturens love tillader os altsaa kun at iagttage og erkjende relationer.“

Denne udmærkede passus indeholder paastande af forskjelligt slags. Nogle af dem er af udelukkende mekanisk art, andre af disse paastande hører hjemme paa psykologiens og metafysikens omraade. Hertil hører f. eks. forsikringen om, at de efter forskjellig maalestok øgede eller formindskede universer altid vilde frembyde det samme udseende for tilskueren, og at følgelig dette udseende er uafhængigt af universets dimensioner, fordi enkelheden i naturens love kun tillader os at iagttage og erkjende relationer. Heraf er vi berettigede til som en sidste konsekvens at drage den slutning, at universet oprindelig ingen faste, absolute dimensioner har, at det kort sagt er et rent geometrisk system, hvis forhold er uændrede uden hensyn til deres udstrækning. Den slutning gjør Laplace rigtignok ikke udtrykkelig opmærksom paa, men dette var sikkerlig hans mening. — Det er min hensigt at vise, at disse følgeslutninger ikke holder stik.

Jeg gjør sagen saa simpel som muligt og taler i vort solsystem kun om solen og vor egen klode. Hvis dette system og alt, hvad det omfatter, blev reduceret til en halvdel af den nuværende liniære udstrækning, hvis jordens hastighed i dens bane blev formindsket til det halve, mens jordens og solens tæthed i tilsvarende punkter forblev den samme, vilde der ifølge Laplace's udsagn ikke være skeet nogen anden forandring end i dimensioner, og en iagttager tilhørende systemet vilde intet mærke. Kun en iagt-

tager udenfor systemet, altsaa med anledning til at gjøre sammenligninger, vilde være istand til at bemærke en saadan forandring.

Eller lad os anskue tingen paa en anden maade. Vi kunde i tanken lade de to systemer, det oprindelige og det reducerede, være indesluttede i hinanden slig, at centrerne for de to sole faldt sammen. Hvis de to planeter samtidig befandt sig i tilsvarende dele af sine baner, vilde i dette tilfælde en iagttager i det fælles centrum kun se den mindste planet, fordi denne altid vilde skjule den større.

Lad os for at gjøre sagen enklere kalde den tænkte planet Mars. Hvad vi her skal udrede, vil i virkeligheden næsten passe paa den virkelige planet af dette navn, hvis radius er 0.517 af jordens, og hvis tæthed i forhold til jordens er 0.95. Vi bemærker ogsaa, at Mars kun modtager halvt saa meget varme som jorden. Vor indbildte Mars skal være en nøiagtig kopi af jorden: de samme have og kontinenter, den samme flora og fauna, de samme folk, byer og minder. En person, som i søvne blev overflyttet fra den ene planet til den anden, skulde, saalænge hans opmærksomhed udelukkende var fæstet ved foreteelser i rummet, ikke mærke, at han havde skiftet opholdssted — forudsat at størrelsen af hans eget legeme blev reduceret i det passende forhold. Hvis vi antager, at aaret paa vor tænkte planet indeholder 365 dage, hvad vi med fuld ret kan gjøre, vil der heller ingen forandring være i tidsforholdene. Der vil kort sagt ingen forandring være for syns- og berøringssansen, hvad ydre forhold angaar.

Lad os antage, at vore tænkte marsbeboere har opfundet et vægts- og maalsystem paa samme grundlag som det metriske, saa vil deres længdemaal være halvdelen af vore; deres flademaal vil være en fjerdedel, deres hulmaal en ottendedel og deres vægter, ved hvis bestemmelse andre ting kommer i betragtning, en sekstendedel af vore. Hvis vi altsaa sætter gjennemsnitsvægten af en mand her paa jorden til otti kilogram, vil en af vore marsbeboere kun veie fem kilogram.

Den ovenfor omtalte forskjel i forholdet mellem rummaalet og de deraf udledede vægtsenheder har sin grund deri, at rummaalet har tre udstrækninger, mens vægtsenheden har fire. Her kommer nemlig gravitationen til, og den er ikke den samme paa Mars som paa jorden. En del yderst fornøielige konsekvenser følger af dette forhold.

Megamikros, som vi vil kalde vort til den nye Mars i søvne ovenførte jordmenneske, vaagner op, aabner øinene og finder sig liggende i sit soveværelse. Alt, hvad der findes, er ham bekjendt — bohavet, klæderne, bøgerne og alt det øvrige er i samme orden, som da han igaaraftes gik tilsengs. Han har ingen mistanke om det puds, der er spillet ham. Han strækker sig, springer ud af sengen, gaar hen til vaskeservanten, løfter op vandmuggen og — bliver yderlig forbauset.

Alle disse handlinger er af fælles beskaffenhed og bestaar i at løfte forskjellige ting til en vis høide. Hans vandkrukke f. eks. rummer to liter efter nyt maal. Paa jorden vil disse to liter, hvis tyngde repræsenterer to kilogram, trænge en vis anstrengelse for at løftes til en bestemt høide — lad os sige 30 centimeter. Paa Mars veier disse to liter imidlertid kun to marskilogram eller seksten gange mindre i jordisk vægt. Endvidere behøver han ikke at løfte dem 30 centimeter, men kun 15 centimeter, da hans størrelse er formindsket til det halve. Det arbeide, han har at udføre, er altsaa alt i alt reduceret til en to og tredivtedel. Paa den anden side er hans styrke, som staar i forhold til volumet eller massen af hans muskler, kun reduceret til en ottendedel. Den anstrengelse, han behøver at gjøre, er følgelig fire gange mindre end før. Hans vandkrukke forekommer ham paafaldende let; det samme er tilfældet med klæderne. Sandsynligvis lagde han mærke til noget lignende, da han hoppede ud af sengen, men tænkte bare, at han var i usædvanlig godt lag.

Hvis han pleier gymnastisere og har øvet sig op til at løfte femti kilogram over hodet paa sig, vil han ikke blive lidet forbauset ved at finde, at han nu kan haandtere vægter, der er fire gange saa tunge, altsaa paa to hundrede kilogram.

Han gjør sig færdig til at gaa ud. Han gaar frem og tilbage i værelset, hvor der ikke er noget usædvanligt. Det er rigtignok mindre end før, men hans skridt er ogsaa blevet i tilsvarende grad kortere. Han gaar nedover trappen og føler igjen en usædvanlig lethed og spænstighed. Han neppe rører ved trinene. Naar han gaar op igjen, bliver hans forbauselse om mulig endnu større, for han kan tage fire trin ad gangen uden besvær. Hans muskelstyrke er rigtignok reduceret til en ottendedel ligesom hans volum, men hans vægt er reduceret til en sekstendedel, og han behøver kun at løfte den halvt saa høit som før for hvert trin. Hvis han i følelsen af denne overstrømmende kraft finder paa at more sig med legemsøvelser, overraskes han igjen ved at finde, at mens han før kun kunde hoppe i høide med sine hofter, kan han nu hoppe det dobbelte af sin egen høide. Har han Eiffeltaarnet i nærheden og bestiger det, kommer han til toppen fire gange hurtigere end før. Bor han i Savoien og bestiger Mont Blanc, føler han kun fjerdedelen af den udmattelse, som tidligere bestigninger kostede ham, og det vil ikke være underligt, om han kommer paa den tanke, at nogen maa have givet ham en hemmelig styrkedrik, mens han sov. Han er ikke mindre forbauset ved at finde, hvor liden fare der er forbundet med at falde. Hans barn falder en hel etage ned uden at komme tilskade, og han mister ned i gulvet skrøbelige ting, som f. eks. vandkrukken, uden at de gaar istykker.

Omvendt vilde en marsboer overført til jorden føle alt fire gange

tyngre end før. Han vilde kun hoppe fjerdedelen saa høit som før; trappetrinene vilde forekomme ham fire gange for høie, skjønt der ikke var nogen forandring i deres udseende. Enhver høidebestigning, for ikke at tale om Eiffeltaarnet eller Mont Blanc, vilde tage pusten fra ham, og han vilde være tilbøielig til at tro, at han pludselig var blevet usædvanlig svag.

Eventyrene og humorister som Swift og Voltaire har gjort os fortrolige med tanken om, at der kan eksistere byer med kjæmper og dværge nøiagtig i vort eget billede; og vi opdager ikke ved første blik, hvorfor disse mennesker ikke skulde have et Paris, med Louvre, bulevarder og hoteller bygget efter jordisk mønstrer. Vi kan let tænke os, at Gulliver, da han kom til Lilliput og Brobdingnag, om han var bleven i tilsvarende grad større eller mindre, ikke vilde have bemærket lilliputtianernes diminutive størrelse eller brobdingnagernes kjæmpemæssighed. Denne indbildning forekommer os meget naturlig, fordi vi har opdaget tegnekunsten og, hvad dermed staar i forbindelse, og fordi mikroskop og fotografiapparat daglig viser os betydelige formindskelser og forstørrelser uden nogen forandring af formen.

Denne fantasi er imidlertid ikke i overensstemmelse med de enkleste videnskabelige resultater. Katten er ingen nøiagtig reduktion af tigeren, eller lilliputtianeren af brobdingnageren, ligesaalidt som en liden krystal er en reduktion af en stor — om end et regulært oktaeder nok kan være det nøiagtige billede af et andet oktaeder. Hvis nemlig saa var, vilde der ikke længer være spørsmaal om atomer eller molekyler eller celler. Fra geometrisk synspunkt er cellen, molekylet og atomet delelige i det uendelige og derfor istand til inden sine grænser at opvise alle tænkelige former; fra kemisk og fysiologisk standpunkt derimod er de absolute mængder, som hver efter sin art ikke kan være gjenstand for nogen reduktion.

Lad os nu f. eks. se, om et hus paa Mars kan bygges fuldt ud efter samme plan som et hus paa jorden, med andre ord, om man kan indrette det slig, at de i alle sine dele viser de samme forhold som et jordisk hus. Bygningens og de enkelte værelsers kubikindhold saavelsom antallet af vinduer og disses overfladeforhold kan rigtignok beholdes uforandret, men vi vil her ogsaa tage hensyn til bygningens detaljer i forhold til det anvendte materiale. Lad os gjøre tingen saa enkel som muligt, idet vi kun betragter en bjælke understøttet i to punkter og stærk nok til at bære et menneske. Lad p være vægten af bjælke og menneske, l længden af bjælken mellem understøttelsespunkterne, b dens bredde, t dens tykkelse og g træets bøiningsmodstand. Efter en velkjendt formel har vi da, at

$p = \frac{2\,g\,b\,t^2}{3\,l}$, hvilket kun vil sige, at den vægt, som kan bæres, tiltager i ligefremt forhold til træets bøiningsmodstand, til bjælkens bredde og til kvadratet af dens tykkelse, men i omvendt forhold til afstanden mellem understøttelsespunkterne. Vi forudsætter, at træets bøiningsmodstand er den samme paa Mars som paa jorden. b, t og l derimod reduceres ifølge sagens natur til halvdelen, og som man ved at sætte ind i formlen vil kunne overbevise sig om, er dette jevngodt med, at bjælkens bæreevne reduceres til en fjerdedel. Vi har netop seet, at en marsboers vægt er sekstendedelen af en tilsvarende jordboers. Bjælken vil følgelig være fire gange solidere end nødvendigt. Marsboerne kunde altsaa bruge bjælker og planker af den halve tykkelse eller af en fjerdedels bredde eller med fire gange saa stor afstand mellem understøttelsespunkterne. Efter hvad vi har sagt om marsboernes lethed, er det en selvfølge, at alle skillevægge og gjærder hos dem maatte være relativt fire gange — eller i absolut maal to gange — høiere end hos os.

Lad os nu tænke os, at Megamikros skulde fortsætte paa Mars et eller andet arbeide, som var paabegyndt paa jorden. Han har bord, spiger og hammer. Hammeren er blevet syv ottendedele mindre i volum og masse, og dens vægt er reduceret til en sekstendedel. Da han selv er blevet mindre, kan han kun løfte hammeren halvt saa høit som før, dens slagevne er følgelig, naar alt kommer til alt, reduceret til en to og tredivtedel. Spigeren er kun halvt saa lang som før, og dens tversnit en fjerdedel af det oprindelige. Under ellers lige omstændigheder vil den kraft, der skal til for at drive den ind i bordet, være formindsket til en ottendedel. Efter denne beregning maa Megamikros altsaa uundgaaelig finde, at hans hammer er fire gange for let, og det er ham umuligt at begribe, hvori det kan stikke. Hvis de virkelige marsboere ligesom os har havt en stenalder med en paafølgende jernalder, har de maattet arbeide med redskaber relativt fire gange større end vore, og de bruger i saa fald nu hammere af tilsvarende størrelse.

Men lad os vende tilbage til vore tænkte marsboere. Det kan indvendes, at den hastighed, hammeren faar, bliver den samme som før, fordi dens masse er blevet otte gange mindre og muskelstyrken kun er reduceret i samme grad. Indvendingen er forsaavidt rigtig. Man har bare glemt at tage hensyn til, at hammerens faldhastighed paa Mars er en anden end paa jorden. — De ulykkelige mennesker, som byggede Mars's pyramider, vilde kun behøve fjerdeparten af den tid, deres lidelsesfæller paa jorden brugte. Megamikros vil følgelig være meget forbauset ved at se alle arbeider, som bestaar i at løfte givne vægter til en vis høide, blive udført fire gange hurtigere, end han er vant til. Bygger han et hus, vil han have

det under tag, før han kunde vente at være færdig med grundmuren. Livet har altsaa paa Mars et hurtigere forløb end paa jorden.

Megamikros, som er vant til at regne med jordiske maal, faar ganske andre enheder at behandle paa Mars. Man mener maaske, at dette ikke vil volde ham nogen vanskelighed, men deri tager man feil.

Lad os først se paa længde- og flademaal. Hvis Megamikros til en fuld klædning behøvede seks kvadratmeter tøi, da han var paa jorden, vil heri ikke være skeet nogen forandring. Baade hans egen overflade og kvadratmeteren er nemlig reduceret efter samme maalestok, i forholdet fire til en. Da solen ikke sender ham mere varme der, end den gjorde her, maa klæderne mindst være ligesaa varme som før, og ingen reduktion kan derfor foretages i deres tykkelse. Hvis han følgelig selv forarbeider sit tøi, hvis hans kone strikker hans strømper og uldtrøier, vil de blive meget overrasket over alt det arbeide, de maa udføre, og den mængde materiale der skal til for at naa noget resultat. Med en vis mængde garn vil de ikke naa mere end halvdelen af, hvad de ventede. Den ager, de lægger ud til dyrkning af lin eller hamp eller bomuld, vil altsaa, inden erfaringen har belært dem, være altfor liden.

Paa jorden slukkede Megamikros sin tørst med to liter øl. Disse to liter gjengav ham den vædskemængde han tabte ved aandedræt og udsondring. Bare gjennem huden vil marsboeren tabe en kjendelig større vædskemængde, end han før gjorde. Medens hans rumfang er reduceret til en ottendedel, er nemlig hans overflade bare reduceret til en fjerdedel. Han vil derfor svede dobbelt saa meget som før, og en liter øl vil kun skjænke ham den halve tilfredsstillelse. Et kilogram brød vil heller ikke gjøre samme nytte som før. Føden skal nemlig foruden at give den nødvendige muskelkraft ogsaa erstatte det varmetab, som uafladelig finder sted gjennem huden. Legemets overflade er nu blevet dobbelt saa stor, som den var, i forhold til massen, det vante kvantum brød bliver følgelig utilstrækkeligt. Vi ved jo af erfaring, at smaa dyr faktisk æder og drikker relativt mere end større.

Megamikros vil føle alle temperaturforandringer stærkere paa Mars end paa jorden. Han bliver afkjølet og varm igjen paa kortere tid under ellers lige omstændigheder. Naar en sky skjuler solen, vil han øieblikkelig føle en temperaturforringelse. Hans hud er et meget følsomt termometer.

Vort problem bliver mere og mere indviklet, jo mere komplicerede foreteelser vi tager for os. Lidt omtanke vil vise, at forbrændingen i marsboernes legeme vil være større end før. Brødet vil ogsaa af den grund blive hastigere udnyttet i organismen og følgelig endnu utilstrækkeligere, hvad relativ kvantitet angaar, end vi allerede før antog. For luftfornyelsens skyld maa værelserne være forholdsvis større og rummeligere.

indaandning og udaandning maa nødvendigvis foregaa i et hurtigere tempo, selv om vi antager, at luften har samme tæthed som paa jorden, og hvordan vi end snur og vender det, kan vi ikke for et øieblik vedligeholde den anskuelse, at et jordmenneske skulde kunne overføres til Mars uden at mærke det. Om marsboerne end maatte ligne mennesker i sit ydre, saa maa dog deres hele indre organisation være ganske anderledes indrettet.

Man vil have lagt mærke til, hvor ofte tallet fire kommer igjen i disse beregninger. Dette forklares deraf, at marsboerne, da tyngdekraften og deres egne liniære dimensioner begge er reducerede til halvdelen, kun har at udvikle en fjerdedel af den kraft, der paa jorden behøves til et relativt tilsvarende arbeide. Hvis universet blev formindsket i forholdet tre eller fem til en, kan man efter dette slutte, at vi straks vilde føle os ni eller fem og tyve gange lettere, stærkere og mere virksomme. Omvendt maatte vi, for med den muskelstyrke, vi besidder, ikke at føle nogen forandring, ved overflytning til en tre eller fem gange mindre planet selv blive tre eller fem gange større. Heraf følger den parodokse slutning, at jo mindre en klode var, des større skulde dens beboere være. Hvis de mindste asteroider er beboet af mennesker, skulde man altsaa antage, at disse beboere overgik sin egen planet i størrelse — ja, at de i de mest ekstreme tilfælde endog vilde kunne bære sin klode paa armene som et barn! Paa den anden side: jo større klode, jo mindre mennesker, hvis deres muskelfornemmelser kan sammenlignes med vore. Har vi brødre paa Jupiter, maa de være omtrent af en myres størrelse.

Gaar vi til sagens kjerne, er vi nødt til at indrømme, at der i ethvert iagttagende følende væsen er noget uforanderligt, bestemt, noget uafhængigt af rumlige forhold og deres forandringer. Dette noget er følelsen af den fordrede anstrengelse, af den udførte bevægelse og af den udmattelse, som paafølger. Denne følelse er en væsentlig bestanddel af enhver muskel, som arbeider under viljens indtryk, og den er hverken linje, flade, volum eller vægt. Den er den samme for smaa og store dyr, for barnet og manden, for dværgen og kjæmpen. Den, som løfter saa meget, han er istand til at aarke, udmatter sig lige meget, enten han er stor eller liden, stærk eller svag, godt oplagt eller slap. Den myre, som trækker afsted med et straa, erfarer præsis det samme, med hensyn til udmattelse, som den sjauer, der bærer en sæk, eller den hest, der trækker en vogn — hvis straaet, sækken og vognen staar i indbyrdes samme forhold til myrens, sjauerens og hestens styrke.

Megamikros har overført med sig til Mars en indre enhed for maal, som er uafhængig af de geometriske forhold. Behag, smerte og træthed maales ikke med meter, liter eller kilogram. Græshoppen, som staar og æder paa et eneste blad, føler ikke mindre behag end koen, som har en

hel eng for næsen paa sig. Derimod har græshoppen en stærkere trang til føde end koen, fordi den er mindre.

Laplace's lov er mekanisk sand — inden de grænser, hvor den hører hjemme. Men de psykiske konsekvenser, som Laplace drager deraf, er alle feilagtige. Hvis loven om den universelle tiltrækning kunde gjøre rede for alleslags foreteelser, baade psykiske og fysiske, hvis der med andre ord ikke var andet i universet end materielle atomer i bestemte afstande fra hinanden, saa vilde Laplace's slutninger være uangribelige. En iagttager vilde ikke være istand til at bemærke nogen forholdsvis formindskelse eller forøgelse af det hele univers. Men hvorfor? — fordi der under denne forudsætning ikke længer vilde eksistere nogen iagttager. Som jeg har vist, vil en iagttager virkelig mærke forandringen — utvilsomt af den grund, at iagttagelsesevnen ikke henhører under loven om den almindelige tiltrækning. Den afhænger ikke udelukkende af materielle atomers masse og indbyrdes afstande. *P. E.*

Nøden i Italien. — Opstanden i Milano.

(Efter Guglielmo Ferrero i „*Rev. des Rev.*").

Allerede ved nytaarstider iaar fandt der uroligheder sted i Mellem- og Syd-Italien, og det var overalt dyrtiden, som havde fremkaldt dem. Regjeringen forsøgte at gjenoprette freden ved at kalde en reserveaarsklasse under vaaben, ja den greb ogsaa til det langt virksommere middel at nedsætte korntolden med en tredjedel, og kommunerne gjorde, hvad de kunde, for at lindre nøden. Lidt efter lidt indtraadte ogsaa rolige tilstande, baade mars og april gik hen uden fredsforstyrrelser, og reservisterne blev hjemsendt. Men saa steg kornpriserne til langt over den gamle høide ved den spansk-amerikanske krig, og hermed var signalet til nyt oprør givet, det brød ud samtidig paa mange steder og med fordoblet voldsomhed. Det begyndte i byerne ved Adriaterhavet, i Bari, Malfeta, Foggia, Ravenna og Ancona. Samtidig brød det ud i Neapel og i de lombardiske byer Pavia, Parma og Piacenza, og snart efter flammede det op i Toscana — i Sesto, Prato, Livorno og Florens, og endelig aftenen den 7. mai bragte telegrafen den forfærdelige nyhed, at revolutionen var udbrudt i Norditaliens største by, Milano: gadeslag, barrikader, hundreder af døde og saarede paa begge sider.

Jernbanevogne blev stansede, kjøretøier og sporvogne væltede og opdyngede til barrikader, butiker og varelagre stormede og plyndrede; fra tagene regnede det ned med teglsten over det fremrykkende kavaleri,

der kjøres op kanoner og skydes med mitraljøser paa den vaabenløse mængde, kvinder med sine smaabørn paa armen kaster sig imod de fældte bajonetter . . . To tre forfærdelige dage, forinden gendarmerne omsider var situationens herrer og freden gjenoprettet.

Den konservative presse fremholder enstemmig, at opstanden skyldes socialisterne og deres fordærvelige propaganda. Forklaringen er simpel og har derfor desto større sandsynlighed for det lidet tænkende og opskræmte bourgeoisie. Men de, som er vant til at reflektere over det, som passerer, vil finde forklaringen altfor simpel, naar det gjælder begivenheder, der er saa usædvanlige og forviklede, som disse i mange henseender er; det er en revolution af særegen art, som har fundet sted, og den skiller sig fra alle andre især ved to træk:

For det første har opstanden forplantet sig fra de mindre civiliserede til de mere civiliserede egne af landet. Syden greb initiativet, og norden fulgte eksemplet. Landsbygden begyndte, og byerne fulgte i sporet. Det brød først løs i de mindre byer og derefter i de større. Milano, Italiens næststørste og mest oplyste by, kom sidst, og oprøret antog der den vildeste og voldsomste karakter. Men dette er netop det modsatte af det, som pleier at ske ved revolutionære bevægelser; de udgaar gjerne fra de store byer og civilisationscentrer og forplanter sig derfra til landsbygden, om de overhovedet forplanter sig.

For det andet tyder intet paa, at oprørerne nogensteds fulgte en plan eller en leder, nei, de havde ikke engang vaaben. I Milano var man vidne til, at en haandfuld *desperati*, nogle hundrede alt i alt, opførte barrikader og kjæmpede med dødsforagt mod 10,000 soldater uden andre vaaben end gadens brostene, tagenes teglstene og nogle gamle muskedonnere. Og de saaledes udrustede insurgenter blev angrebne og skaanselsløst forfulgte med geværer, kanoner og mitraljøser og holdt alligevel stand i hele tre døgn. Ogsaa mandefaldene paa begge sider illustrerer denne borgerkrigs besynderlighed: blandt rebellerne dræbtes omtrent 100 personer, og 400 saaredes; blandt tropperne dræbtes blot en soldat, og tre fire soldater blev haardt saarede og henved 30 fik lettere kvæstelser.

Og alt er saa usedvanligt og udenfor alle regler i de sidste dages italienske begivenheder, fordi den situation, som har fremkaldt opstanden, i og for sig selv er enestaaaende og uhørt. For dem, der nærer interesse for sociale fænomener, frembyder heller intet europæisk land flere eiendommeligheder end Italien, saa særegne og saa vidt ukjendte er livsforholdene der.

Alverden ved, at de nylig stedfundne uroligheder skyldes den alvorlige økonomiske krise, der allerede i lang tid har svækket landet. Men om aarsagen til denne krise svævede de fremmede og endog mange italienere

i uvished. De store engelske og franske aviser ser ophavet til hele ulykken i Tripelalliancen og de uhyrlige militærudgifter. Men problemet er langt mere indviklet. Den tyske presse, der naturligvis billiger og af al magt støtter Tripelalliancen, beskylder de ledende kredse i Italien for dumhed, uduelighed, ja endog for uredelighed. Men dette er overdrevent, ja, for en stor del uretfærdigt.

Naar alt kommer til alt, staar de ledende klasser i Italien hverken over eller under et middeleuropæisk nivaa i intellektuel henseende. Man kan sige, at England er overlegent, men dermed er alt sagt. De mangler den disciplinens aand, som udmærker de ledende klasser i de germanske lande; men hvad deres politiske ideer angaar, saa er deres fordomme, deres sofismer og dumheder de samme, som man kan iagttage hos de høiere klasser saa at sige i hele den civiliserede verden.

Disse sofismer og disse fordomme kan samles i tre hovedgrupper:

1. Et temmeligt uklart begreb om statens virkelige rolle og en deraf flydende absurd tillid til dens almagt. Landbrug, industri, statskredit, handel er i nedgang, det samme kan siges om civilisationen, og moralen glider hurtig udover skraaplanet. Man tror, at regjeringen, om den vil, kan rette paa alt dette ved hjælp af love, kommissioner og inspektører. Man tror, at regjeringen kan fremtrylle alt, hvad det skal være: rigdom, aandsliv, raceheste, mesterværker, blomkaal. I landsdele, hvor befolkningen aftager, forlanger man naivt af den, at den skal sørge for rigere forplantning inden ægteskaberne. En vakker dag kommer ogsaa nogle kræsne junkere og forlanger, at regjeringen skal sørge for, at alle piger er smukke.

2. En original økonomisk patriotisme, som betragter landbrug og industri som nationale prydgjenstande. Der er ikke spørsmaal om at tillade hvert folk at leve, saa godt det kan, ved en fornuftig arbeidsdeling mellem nationerne: kjøbe og sælge bliver nationalforetagender, hvor landets ære er med i spillet; kjøbe af fremmede er en skam, et tegn paa underlegenhed; sælge er at vinde en seir, at hævde sin overlegenhed. Alle gode borgere venter med utaalmodighed paa eksportstatistiken og fryder sig lydeligen, naar aviserne melder, at den eller den fabrik har solgt saa eller saa meget til en eller anden liden balkansk regjering. Og det er paa denne vis, at man i masserne har opelsket protektionismens ulyksalige sofismer.

3. Vildfarende ideer angaaende rigdommens natur og oprindelse, en forstokket overtro paa, at man kan ophjælpe et lands økonomi ved administrative midler, beskyttelseslove, privilegier, monopoler, præmier osv. Ligesom alkymisterne paastod, at de kunde trække guld ud af bly, saaledes tror disse moderne guld- og vindmagere, at det kan trækkes af finansministeriets stadig voksende dynger af tilskriblet papir. Det skulde

være morsomt at vide, hvor mange italienere der tror, at landet kunde beriges ved, at man udstedte en uendelig mængde pengesedler!

Summa summarum, et system af vildfarelser og dumheder, hvis offer og prøveklud dette ulykkelige land har været i en række af aar. De andre europæiske riger lider vistnok under sine brøst, men det italienske statsmaskineri er et eneste broget mønster paa al den taabelighed, korruption, last og letsindighed, som der skal til for i den kortest mulige tid at ruinere et af naturen overflødig udstyret land.

Frankrige har en overordentlig kostbar administration, og det har forhærdet sig i en protektionisme, som langsomt og sikkert udarmer nationen; men dets hjælpekilder er umaadelige, dets penge gode, og dets befolkning forøger sig ikke. England har et stort militærbudget og en enorm statsgjæld, men det er ikke protektionistisk. Tyskland har givet sig ind paa protektionismens baner, men det har tiltrods for sin vældige og kostbare armé en liden statsgjæld, og dets administration er streng. Rusland er bebyrdet med en besværlig regjering, og det har en tvungen kurs paa papirpenge med et tab af 50 pct. Det beskytter den indenlandske industri, og dets befolkning øges jevnt og raskt, men det har ingen agrarprotektionisme, da dets dyrkede og dyrkbare vidder jo er uendelige og dets urørte rigdomme gigantiske.

Men hvorledes staar det i sammenligning med disse lande til med det ulyksalige Italien?

Folkemængden tiltager omtrent ligesaa meget som i England eller Tyskland og er allerede langt tættere end i Frankrige. Statsgjælden er enorm, administrationen er overmaade dyr, skatterne er tyngre endog end i Frankrige, og regjeringen svindler lystig med penge. Pengene staar gjerne 5—10—15 procent under den nominelle værdi; for 100 frcs. faar man altsaa 105—110—115 lire. Italien er ikke som Frankrige, England eller Tyskland et land, der har udestaaende penge; vi staar tvertimod i gjæld baade til Frankrige, Tyskland og England. Læg saa til alle disse tyngsler den industrielle og agrariske protektionisme, som allerede kan feire sit tiaarsjubilæum paa italiensk grund; paa kornet betales en indførselstold af 7 frcs. 50 pr. 100 kilo; om de andre toldsatser kan man faa en idé ved at høre, at i detaljsalg koster en kilo sukker 1 frcs. 80, en liter petroleum 0 frcs. 85 osv.; paa de industrielle produkter udgjør toldafgiften op til 40 pct. af deres værdi.

Det er let at skjønne, at situationen maa være spændt. Landet har ikke et begrænset antal byrder at bære, det har alle tænkelige og utænkelige byrder at slæbe paa, og spørsmaalet er ikke, *om* det vil bære eller briste, men spørsmaalet er alene, *naar* det brister.

Det italienske folk har i tredive aar aflagt prøver paa overmenneskelig taalmodighed og kraft; det har kjendt læsset blive tyngre og tyngre uden at tabe modet. Om Italien i den sidste tid ikke har frembragt noget stort paa aandslivets omraade, og om dets politiske og militære prestige er fortabt, saa vilde man alligevel med urette slutte, at den gamle italienske energi er svækket. Den er lige hel og sund og levende, og jeg tror, at et hvilketsomhelst andet europæisk folk vilde være sunket ned i halvt barbari, om det havde været udsat for en lignende systematisk mishandling. Italien har havt den overordentlige moralske kraft, at det har kunnet holde sin civilisation paa et høit nivaa, og fremtidens historikere vil anerkjende den heroisme, hvormed vort folk især de lavere klasser i denne trængselens tid har bevaret meget af det bedste i vort nationale liv.

Produktion og forbrug maa staa i et vist jevnt forhold, ti det er unyttigt at producere, naar der ikke er efterspørsel paa markedet. Men protektionismen, de mislige pengeforhold og de uudholdelige skatter indskrænker den italienske befolknings forbrugsevne til et lavmaal. Hertil kommer, at befolkningen stadig øges, og de nykomne trænger sig hidsig ind i konkurrencen med den følge, at lønninger og indtægter er sunket ned til et utroligt minimum. Landarbeiderne faar paa de færreste steder mere end 10 soldi (35 øre) om dagen, og industriarbeiderne har vanskeligt for at tjene saa meget som 2 frcs. om dagen, hellig- og skoftedagene har de naturligvis ingenting. Lønningerne for den store mængde af embeds- og bestillingsmænd naar sjelden op til 3000 frcs. efter tyve eller femogtyve aars tjeneste. I de store byer er der nok af unge dygtige læger, som gjør besøg i husene for 50 centimes (35 øre). Og slig er forholdet næsten i alle professioner; regner man fra et ganske lidet antal priviligerede stillinger, saa er folket og middelklassen henvist til en armod, som man ikke gjør sig idé om i andre lande.

Det er en situation, som er ganske enestaaende, ti intet folk i Europa er saa civiliseret og paa samme tid saa fattigt som det italienske; de andre folk, som tilnærmelsesvis har naaet til den samme civilisationens høide, er rigere; de, som er fattigere, er ogsaa mindre civiliserede. Den italienske race er livlig og sanselig forfinet, den trænger og kræver det, som gjør livet skjønnere og større. Hvor mange skuffelser, sorger og græmmelser bereder ikke det daglige liv mængden af vort folk, der lever under slige kaar! Man lægge sammen alle disse tryk, disse evindelige naalestik for millioner og atter millioner af mennesker, og man regne til al den nedstemthed og modbydelighed, som det frække vanstyre paa alle omraader fremkalder i befolkningen, saa vil man forstaa den dybe forbitrelse, som gjærer i hele samfundet og en vakker dag kan flamme op og sprænge det

sønder og sammen. Det er umuligt at forudse noget sikkert; alle overraskelser er lige sandsynlige; de normale love for folkenes liv har her ingen gyldighed længer.

For at redde Italien trængtes der først og fremst en overordentlig energi hos de ledende klasser, ti man kan ikke byde en situation som denne stangen ved nogen middels kraftanstrengelse. De folk, som skal kjæmpe mod en saa enestaaende vanskjæbne, er fortabte, hvis de ikke har evne til at være sig selv i tanke og handling; at mangle kraft til at være original er i et tilfælde som dette det samme som for altid at opgive sin sag. Men en af ulykkerne ved det intellektuelle liv i det moderne Italien er trangen til at holde øinene heftede ved det, som andre nationer foretager sig, og rette sig derefter; derfor mangler vi aldrig et godt eksempel til at retfærdiggjøre en stor dumhed. Hvis nogen foreslaar indskrænkning i statsudgifterne, saa svarer man, at England stadig forøger sine offentlige udlæg, og England gaar jo i spidsen for fremskridtet, og England og Italien har det samme hav at øse af, ikke sandt? Kommer derimod nogen og forsøger at bevise, at protektionismen forarmer landet, saa svarer man: Men hele verden er jo protektionistisk undtagen England, og det gaar dog ikke for alvor an at forlange, at det fattige og svage Italien skal efterligne det vældige Englands eksempel. Foreslaar nogen indskrænkning af militærbudgettet, saa henviser man til, at Frankrige, England og Tyskland forøger det, altsaa maa Italien hinke med — „som stormagt“. Hvis endelig nogen kommer og taler om, at den tvungne pengekurs ruinerer landet, saa hævder man, at den ogsaa eksisterer i Rusland, og at russerne ikke beklager sig over den; tvertimod, den beskytter den nationale industri. Osv. osv.

* * *

Resten af signor Ferreros artikel er optagen af en mere indgaaende drøftelse af den øieblikkelige situation og dens krav. Forfatteren finder ikke, at nogen af de ledende klasser, adelen saalidt som det høiere borgerskab, har fremsyn eller energi og offervillighed nok til at spille den rolle, der burde paahvile dem: at redde landet fra ruin eller revolution. Han finder i pressen, den konservative som den liberale og socialistiske, blot vage idéer og tomme talemaader; alene en liden elite af tænkere og forfattere gjør sig med alvor og sandhedskjærlighed rede for virkeligheden af og aarsagen til den italienske misère, men de er ensomme, og deres ord finder ikke det stærke ekko i befolkningen.

„Det er alligevel til denne elite,“ slutter forfatteren, „vor civilisations fremtid er betroet. Dens opgave er stor og dens ansvar umaadeligt. Det gjælder om at angribe et mægtigt skanseværk af sofismer, af vildfarelser,

af fordomme og egeninteresser. Men vi har paa vor side alle de store moralske magter, som styrer historien: talentet, modet, kundskaben. Vi staar i nødvendighedens tjeneste, vi kjæmper med sandhedens vaaben og under bevidstheden om vor intellektuelle og moralske overlegenhed. Derfor maa vi seire." *nk.*

George Müller.

(Efter „*Review of Reviews*").

Blandt alle mærkelige ting, som berettes os i denne undrenes tid, er i sit slags intet saa mærkeligt som, hvad der meddeles om den fornylig afdøde asylstifter i Bristol, gamle George Müller. Han var over de 90 aar, da han vandrede bort, og han efterlod sig et hjem for hjemløse børn med rum for over 2000, endda han begyndte med to tomme hænder og aldrig havde anmodet et menneske om bistand. Fra første stund af havde han udelukkende anvendt et eneste middel: bønnen til sin Gud, og i aarenes løb var 25 millioner kroner strømmet ind til ham. I dette tvilens og vantroens aarhundrede maa en saadan kjendsgjerning sagtens betegnes som mærkelig.

Om man vilde erklæret ham selv for en usædvanlig benaadet mand, en troshelt af de udvalgte, var han den første til at modsige dette. Han paastod frimodig, at hele hans velsignelsesrige livsgjerning kun var et bevis paa, at den ydmyge af hjertet ved bønnen altid opnaar alt, han i enfoldig tro beder sin Gud om.

En saadan mands liv fortjener at blive kjendt, hans livsværk er vel værdt at komme til alles kundskab.

George Müller var født 27. september 1805 i den saksiske landsby Kroppenstadt ved Halberstadt; faderen var preussisk skatteopkræver. Ingen skulde i hans guttedage og ungdom sagt om Georg, at han nogensinde vilde blive et lysende eksempel paa fromhed og gudhengivenhed. Tvertom maatte man uden synderlig omtanke spaaet, at han stævnede den lige vei til tugthuset. For mage til forvorpen gut kunde man søge længe efter. I tiaarsalderen var Georg nemlig en forhærdet tyv. Ikke bare at han rapsed; nei, han stjal penge som den værste kjæltring. Faderens fogedkasse maatte især holde for. Endelig blev han kneben og fik bank; men det bed ikke paa ham. Med aarene begyndte han ogsaa at ture vildt. Den dag han i fjortenaarsalderen mistede sin moder, sad han oppe i kortlag til lyse morgen og kom ved kirketid ravende drukken hjem fra kroen. Dagen før sin konfirmation snød han presten for størstedelen af de penge, faderen

havde sendt med ham som honorar. Om en tid satte faderen ham til at kræve ind skatter; men det var at lede bukken ind i ærteageren. Den unge mand strøg med mynten afgaarde paa en rangletur til nabobyerne, og det endte med, at en hotelvært, da pengene var opbrugt, overgav ham til politiet. Efter tre ugers fængsel fik faderen ham hjem og gav ham forsvarlig bank. Lige lidet frugtede det. Det vilde liv kastede ham af og til paa sygeleiet; men heller ikke dette bragte ham paa bedre tanker. Faderen vilde, besynderligt nok, sætte denne krabat til prest. Og sammen med hundreder af andre unge teologer i Halle gjorde George sig grundig flid med alt andet end studiet af den hellige skrift. Tyve aar gammel havde dette presteemne endnu ikke hørt en præken eller aabnet en bibel.

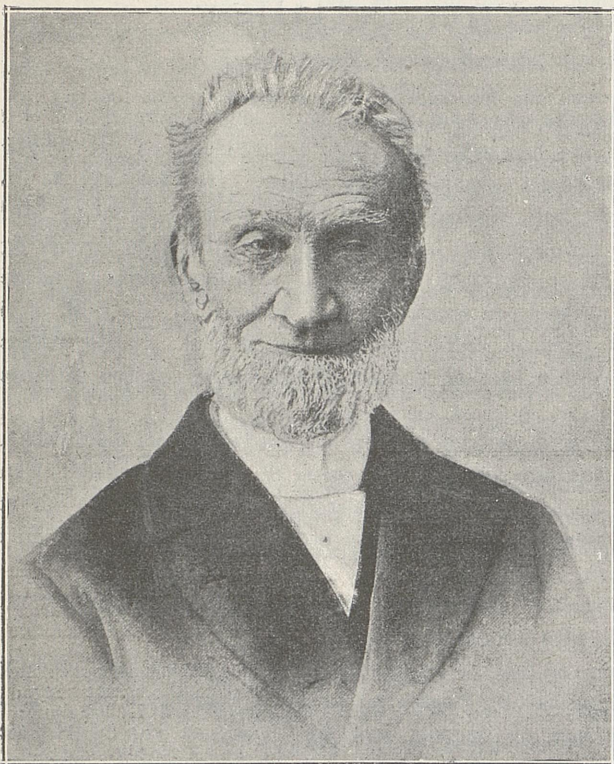

George Müller.

Saa var det en dag i november 1825, at han fik høre om nogle kamerater, som hver lørdag kvæld kom sammen og læste i bibelen, sang salmer og holdt andagt. Denne underretning greb den forstokkede syndetræl; det var, som han han havde fundet noget, han stadig havde stundet efter. Og han indfandt sig til næste andagtsmøde. Ifølge preussisk lov kunde dengang ingen uden en ordineret prest udlægge skriften for andre; studenterne nøiede sig derfor med at forelæse af en prækenbog. Bønnen gjorde et sterkt indtryk paa det forvildede verdensbarn, og han kjendte sig fyldt af fred og lykke, da han var hjemme igjen paa sin hybel og gik tilsengs.

Egentlig var dette al den omvendelse, Georg gjennemgik. Nogen bitter anger og syndegru laa ikke for hans barnesind. Ganske naturlig faldt det sig, at han fra nu af ikke gik i kortlag eller paa dansebuler. Isteden fik han biblen frem og fandt veien til kirke. Af og til faldt han i fristelse; men han tog sig dybt nær af det, om synden fik overhaand. Efterhvert kom han paa tanker om at vie sig for missionen. Denne plan blev der sat en stopper for, da en ung pige, han var glad i, af sine forældre blev negtet at faa følge med til hedningeland; i flere uger glemte Georg nu at bede, livet uden hende synes ham saa øde. Da var det, han fik høre om en ung mand, som ofrede et liv i velstand for at gaa med evangeliet til jøderne i Polen; dette slog ned i Georg. Han forsagede og ofrede sin elskov.

Fra nu af begyndte George at føle den fred af Gud, som overgaar al forstand. Hvad brød han sig om, at faderen ikke vilde høre tale om at blive missionær, siden han havde sat sig i hodet at faa leve sine gamle dage paa en fed prestegaard hos sønnen. Denne negtede fra nu af at tage imod det ringeste hjemmefra; freidig kastede han alle sine timelige bekymringer paa den herre, hvis lydige tjener han kjendte sig at være. Fra første færd af finder vi ham sorgløs stolende paa forsynet. Og ganske rigtigt — et par amerikanere kom og tingede timer i tysk hos ham.

Ikke mindre troskyldig bærer Georg sig ad for at bringe paa det rene, om det var Guds vilje med ham, at han skulde tage ud som missionær. Han kjøbte et numer i lotteriet og bestemte, at om han vandt, var det et vink om, at Gud ønskede ham til missionær. Loddet kom ud med gevinst, og Georg meldte sig, — men blev negtet optagelse ved missionsskolen, fordi han ikke havde sin faders samtykke. Saa tog han fat paa at præke og dele ud traktater. En tid fik han et tilbagefald af lyst til glasset, men han kom over det. Verdslig læsning rørte han aldrig mere; en fransk roman, han i sine lystige dage var begyndt at oversætte, brændte han op. Derimod kunde hans trang til at høre en god præken drive ham til at vandre baade en og to mile søndag morgen.

Ved to og tyve aars alderen — det var i juni 1828 — fik han plads ved jødemissionsskolen i London. Først skulde han dog tjene sin preussiske værnepligt; saa kommer han under et lidet tilbagefald til denne verdens nydelser til at gaa paa opera en aften og drikker der et glas isvand, som gjør ham saa syg, at militærlægerne kasserer ham for „anlæg til tæring". Dette priser han som en styrelse af forsynet, og 19. mars 1829 lander han i London. England bliver siden hans hjemstavn.

Müller var ikke af de folk, som kunde vandre i andres ledebaand. Under et ferieophold i Teignmouth tog han paa at præke paa sin gebrokne engelsk for en liden sekt paa 18 medlemmer; han var en tid adventist og

baptist. Som prædikant fik han modbør; men dette tog han paa sin eiendommelige vis for et godt tegn, Satan var bange for ham alt. Snart kom han ogsaa paa kant med missionsselskabet, og lige over nytaar 1830 brast forholdet dem i mellem. Müller fik øieblikkelig kaldelse til at fortsætte som fast prest for den lille menighed i Teignmouth med 1000 kroner i løn; han tog afsted og holdt ud paa høsten bryllup. Snart forbød hans samvittighed ham at leve paa fast løn, saa ringe den end var — en bøsse ved kirkedøren skulde greie det hele. Hans menighed voksede om lidt fra 18 til 51.

To aar senere — i mai 1832 — flyttede George Müller til Bristol; her levede han saa resten af sine dage, hele to lange mandsaldere. Den unge prest var af dem, som forkynder sin tro i sine gjerninger. Han pleiede kolerapatienter, hjalp fattigbørn til mad og tog sig af slige staklers kristelige opdragelse. Inden to aar satte han igang sin store plan: en institution for Guds ords forkyndelse hjemme og ude — *The Scriptural Knowledge Institution for Home and Abroad* —, hvis opgave var: oprettelse af dagskoler, søndagsskoler og skoler for voksne; udbredelse af den hellige skrift særlig blandt de allerfattigste; støtte af alt missionsarbeide; udbredelse af alskens gudelige bøger og smaaskrifter til fromme for troende og vantro; samt (fra 1835) oprettelsen af hjem for hjemløse børn. Med to tomme hænder gik han igang med dette kjæmpeværk — og dog indeholdt den grundlov, han opstillede for arbeidet, følgende to hovedregler: aldrig gjøre gjæld, og aldrig ty til nogen rig eller mægtig mands beskyttelse. Gud alene skulde der sættes lid til. Vantro maatte gjerne yde sin skjærv, kun skulde de aldrig opfordres dertil.

I aarenes løb har denne institution skaffet ikke mindre end 121,683 unge mennesker undervisning og uddelt 281,652 bibler, 1,448,662 nytestamenter paa mangfoldige sprog og hele verden rundt — ja, alt i alt spredt 111 millioner gudelige skrifter blandt menneskene. Til dette brug er medgaaet over 7 millioner kroner.

Desuden har 9,844 hjemløse børn havt et hjem i de vaisenhuse, som har reist sig ved George Müllers bønner — noget som har krævet næsten 18 millioners udgift.

Den fromme praktikus havde seet en opgift, hvorefter der i England rigtignok var sørget for husrum til 3600 hjemløse børn, mens der alligevel sad 6000 slige stakler under otte aars alder i fængsel. Saa greb han ind. I april 1836 havde han leiet et hus for 30 stakler, i november leiede han et til for 36, næste aar et tredie for 30, i 1843 et fjerde for 30. Men i 1849 var der ikke flere huse at faa leiet; da byggede han sit første store vaisenhus udenfor byen, i Ashley Down, for 300 børn. I 1857 stod no. 2 færdigt til at modtage 400, i 1862 no. 3 for 450, og i 1868 no. 4

for 450, og i 1869 no. 5 ligeledes for 450 — der ligger disse fem huse i Ashley Down med rum for 2050 børn og 112 hjælpere. Gjennemsnitlig varer et barns ophold der 8 til 9 aar, men enkelte piger, der kommer ind som spædbørn, har sit hjem der i hele 17 aar. Eksemplet har smittet, saa Müller paa sine sidste dage havde den glæde at vide, at der var husrum for mindst 100,000 hjemløse børn i hans nye fædreland.

Hjemløse-hjemmene i Ashley Down stod ikke i noget bestemt kirkesamfunds tjeneste. „Vi hører ikke til i nogen sekt," var stifterens grundsætning. Dog stillede han tre uomgjængelige vilkaar for optagelse: barnet maatte være født i ægteskab, det maatte have mistet begge forældre og være stedt i virkelig nød. Saasnart der var skaffet vidnesbyrd for disse tre forhold, var adgangen fri, saasandt der fandtes plads ledig.

Pigerne fik blive paa hjemmet, til de fyldte 17 aar, og lærte i den tid almindelige skolefag samt haandarbeide og kjøkkenstel; de virker og istandsætter selv sine klæder og gjør tjeneste i husholdningen. Gutterne sendes ud i 14—15 aarsalderen, da de sættes i lære, idet der betales 240 kr. for læren; de faar frit vælge, hvad de skal læres op til, men har de gjort sit valg engang, faar de ikke bytte fag. Baade til piger og gutter bliver der sørget for udstyr.

Paa sine gamle dage slog denne utrættelige Guds tjener ind paa noget nyt. I en alder, da folk almindeligvis trækker sig tilbage, tog George Müller sig til at drage ud i den vide verden som apostel. I sit syttiende aar forkyndte han evangeliet hele England rundt, næste aar satte han over til fastlandet; i 72 aars alder drog han rundt i Nordamerika og holdt 300 foredrag. Paa denne vis fortsatte han, indtil han i 78 aars alderen tog veien til Indien og i 80 aars alderen endog til Australien, Kina og Japan. Müller kunde præke i syv sprog; han lod sig høre i 42 lande, og hans reiser tilsammen vilde række seks gange rundt kloden. Han tog det ikke mageligt, den gamle mand; engang talte han 38 gange i 36 dage, en anden gang 17 gange i 15 dage, ja, i Liverpool og Hull prækede han 48 gange i 38 dage. Han fortæller selv, at han oprindelig var elendig sjøsyg; da han første gang skulde sætte over havet, bad han til Gud om at slippe den lidelse. Og ialt har Müller dampet 7 gange over Atlanterhavet, 5 gange gjennem Rødehavet, 16 gange over Middelhavet, ja tilmed over det Indiske og det Stille hav — og sjøsyge har han ikke kjendt, hvordan saa end veiret var. Hvert aar læste han bibelen fire gange igjennem fra perm til perm, og hver gang kjendte han sig gladere i Guds ord end tilforn.

Men det eiendommelige ved denne mands væsen var hans barnlige bønner til forsynet — og det mærkelige er, at han altid erkjendte sig bønhørt. I stort som i smaat lagde han sine ønsker for Guds fodskammel, og beviserne for, at han opnaaede, hvad han bad om, er haandgribelige.

Mangen gang forekommer hans forvisning om at kunne indvirke paa forsynets bestemmelser os næsten løierlig. Saaledes hændte det engang, at varmeapparatet i et af hans vaisenhuse kom i ulage midt paa kolde vinteren, netop som en jevn nordenblæst stod paa. Det syntes uraad at slukke fyringen, de smaa vilde fryse sig syge. Men Müller gav sig trøstig til at bede om søndenveir — og om natten slog veiret om.

Sine storartede barnehjem byggede han ved bønner. Hvad mere er, hans hensigt med at reise disse anstalter var ikke først og fremst at lette de smaa staklers lidelser og redde dem for livet. Naar han sætter dette umaadelige værk igang, sker det egentlig „for at have noget at pege paa for brødrene som et synligt bevis paa, at vor Gud og fader er den samme trofaste Gud, han altid har været, saa villig som nogensinde til at vise sig at være den levende Gud i vore dage som tilforn for alle dem, der sætter sin lid til ham.“ Müller havde i studenterdagene tidt nok seet Franckes vaisenhus i Halle; havde Gud bønhørt Francke, skulde han sagtens gjøre det samme om igjen. Alverden skulde faa en haandgribelig vished for, at Gud hører sine troendes bønner; vaisenhuset byggedes for at skaffe et videnskabelig sikkert bevis for bønnens nytte.

Før han satte ideen iværk, tilbragte han uger i bøn. Og paa sin eiendommelige maade forlangte han tilslut et orakelagtigt svar af forsynet, om sagen fandt billigelse; han bad om, at Gud vilde svare ham gjennem hans gode ven Craiks mund. Müller forelagde saa denne planen, og da Craik gav ham den stærkeste opmuntring, tog Müller det som et svar fra oven. Saa læste han som vanlig i skriften, og blev i den 81. salme ved vers 10 slagen af ordene: Luk din mund vidt op, og jeg skal fylde den! Den fromme mand tog det som et vink, faldt paa knæ og bad Gud gjøre værket muligt ved at skjænke ham 1000 pund sterling (18,000 kr.) samt sende ham duelige hjælpere. Dagene gik, og lidt efter lidt begyndte der at komme gaver; om en stund meldte der sig to hjælpere, som desuden skjænkede alt det lille, de eiede. Gaverne kom tættere, ugedagen efter bønnen kom hele 50 pund fra en enkelt giver. Müller gik straks igang i fuld tillid til Guds hjælp — og inden et halvt aar var gaaet, var de 1000 pund strømmet sammen, uden at et eneste menneske havde faaet direkte anmodning om at give. — Den dag idag vedbliver gavene at flyde til anstalten, som det nu kræver 360,000 kr. om aaret at holde gaaende. Ikke en af femti givere kjendte Müller; ingen har nogensinde været opfordret til at hjælpe. Ikke en øre er lagt ud til avertissementer. Ingen ofring eller indsamling har været anordnet. Forfængeligheden tages ikke tilhjælp; givernes navne offentliggjøres aldrig. Af og til udsendes en knap beretning, det er alt. Ellers har Müller udelukkende anvendt bønnen. Engang trængte han saart til 100 pund og bad da forsynet sende disse

penge i en rund sum — dagen efter kom et bankobrev paa 100 pund! Giverne meddeler gang paa gang, at naar de er saa fri at sende sit bidrag, sker det, fordi „Gud har sagt, de skulde gjøre det“. Tomten til huset fik han saaledes, dog ikke som gave, men ved et betydeligt afslag i prisen, som gjorde kjøbet muligt. Müller havde to gange forgjæves pruttet med eieren; ved tredie henvendelse meddelte denne, at han var bleven liggende vaagen udover natten, og da havde Gud sagt ham, at om Müller søgte ham paany, skulde han sælge for den tilbudte sum.

Müller forsikrer, at hvad han saa end bad om, — der kunde gaa tid hen, men tilslut kom hjælpen altid. Hvergang han skulde tage ud paa sine lange reiser, havde han ved sin bøn opnaaet de kostbare reisepenge.

Müller assurerede ikke anstalten; flere fulgte hans eksempel og gav isteden assurancepræmiens beløb til Müller. Engang kom der 1 pund, „fordi vor himmelske fader har skjænket os 34 kyllinger, som ræven har sparet allesammen, uagtet den er slem i naboernes hønsegaarde.“ Slige takkeofre vrimlede der af. Og takken kunde gjælde de snurrigste ting; en sender saaledes bidrag, fordi „han flere gange paa en vigtig forretningsreise har naaet jernbanen betids, skjønt tiden var knap“ — en anden, fordi han slap med at „brække venstre arm“ istedenfor at „brække høire“ eller „knække nakken“ — en tredie sendte en 10-pundsseddel, som havde vist sig at være ægte, skjønt den saa ud til at være falsk — en fjerde gav til tak for „en meget sød og snil stedmor.“

— Saa underlig man end kan finde en saadan mand, man kan ikke andet end erkjende ham for en af de isandhed mærkeligste skikkelser, der har levet sammen med os. Sin dristige tro har han bevist med kjendsgjerninger. Han efterlader sig en anstalt for 2000 forældreløse børns underhold — og ingen kan paavise, at han har anvendt andet middel til at naa et saa storartet resultat end sine barnlig troende bønner.

Kornoplag for krigstilfælde.

(Efter R. B. Marston i „*XIX. Century*“.)

Forfatteren minder om, at han for to aar siden fremkaldte megen allarm ved et opsæt i tidsskriftet om denne sag, som nu behandles i hver avis, man aabner i England. Han har i mellemtiden udgivet en særskilt bog til sagens nærmere belysning.

Anledningen til, at han paany griber ordet, er at regjeringen gjennem Balfour har erklæret, at den ikke vilde anbefale nedsættelsen af en kongelig kommission til overveielse af landets madforsyning, da dette bare var en

side ved forsvarssagen. Er i noget tilfælde *en* side af sagen mere værdt end sagen selv, da er det vel saa her. Slipper maden op, hvad duer saa hær og flaade til?

Det første tanken var fremkastet, indvendtes det, at det var en umulighed at sørge for reservekost for et helt folk. Forfatteren vil anføre de bedste autoriteter for sin paastand, selve kornhandlerstanden. Straks hans første artikel var trykt, modtog han fra udgiverne af tre organer for kornomsætning den varmeste opmuntring.

Det konservative blad „*Standard*“ bemærkede dengang med haan — idet det endog oversaa, at artiklens forudsætning var resiko for krig — at det var en forbausende indbildning, at England ikke var kornforsynet for mere end en stakkels uge ad gangen. I disse dage meddeler det samme blad, at Englands synlige kornforraad bare kunde strække til for nogle faa uger — endda landet fremdeles lever i fred med al verden. Sæt, at krig bryder løs, hvorledes gik det saa med alle dem, som skulde leve paa saa knapt et forraad? Brød vilde faktisk ikke være at faa, og riget maatte af frygt for hungersnød have tigget om fred for enhver pris.

Som det nu staar til, er England i sine modstanderes vold, simpelthen fordi det af frygt for den øieblikkelige hungersnød ikke tør værge sig ved en krigserklæring. Enhver udenlandsk marineofficer vil paa spørsmaal om, hvor England skal angribes, paa kartet føre fingeren tværs over de velkjendte havveie for korntilførselen, landets hovedpulsaarer. Og korndamperne pleier gjennemsnitlig ikke at gjøre mere end 8—9 mile i vagten, saa de er et givet bytte for en krydser.

Balfour udtalte, at krigsflaaden nok greiede sagen. Men hvor i alverden skulde denne i sandhed prægtige flaade skaffe korn, om Rusland eller de Forenede Stater var i krig med England. Kunde flaaden hindre kornspekulanter i Nordamerikas hjerte fra at holde sine oplag lukkede, saalænge de lyster, for at knække England under en krig med f. eks. Rusland? Man ser jo nu, at en eneste Chicago-kjøbmand, skurken mr. Leiter, af pur vindelyst sulter Italien ind i oprør og blodsudgydelse. Saasandt det gaar an at skaffe tilveie mindst et aars forsyning paa engelsk grund, hvorfor skal man saa udsætte England for den ydmygelse at være i deres vold, som vil bruge saa skrækkeligt et vaaben? Stænges korntilførselen fra Rusland eller Staterne, kan England ikke andenstedsfra skaffe sig det tiltrængte, ialfald ikke før vedkommende marked har øget sin forsyning ved ny og forøget afgrøde.

Bare af hvede indfører England aarlig saa meget, at om hver eneste af landets 600,000 jernbanevogne blev fuldlastede med denne hvede, maatte de gaa i to vendinger for at fragte altsammen. Et tog med al den indførte hvede vilde være 4800 km. langt. Af andre kornsorter tilsammen

indføres omtrent lige saa meget. Sligt giver en forestilling om, hvad landet udsættes for ved en krig, om der ikke paa forhaand er sørget for tilstrækkelig forsyning.

Balfours anden indvending var, at regjeringen kom til at blive kornhandler og derved vilde endevende privatforretningen i korn. Svar herpaa kommer nedenfor.

En indvending er, at skal man tænke paa reserveoplag af korn, maa man ogsaa sørge for reserveoplag af andre raastoffe. Ja, men korn er selve nationens raastof. Under en krig kom der sagtens voldsom forstyrrelse i mange næringsveie; men store mængder af de saaledes ledigblevne arbeidere vilde faa arbeide ved marineværfterne og lignende anlæg til krigsbrug.

Nu er det en tilfældighed, selv i fredstid, om alle kornlande har god høst, eller om, ifald høsten slaar feil paa en kant, der er kronaar paa en anden.

I 1897 tog Europas kornkjøbende lande 50 pct. fra Amerika, 40 pct. fra Rusland og bare 10 pct. fra den øvrige verden. Selv i fredstid er der saaledes mulighed for, at næsten halvdelen af den vanlige kornforsyning udebliver. Hvorfor saa ikke sørge for altid at have et tilstrækkeligt reserveoplag i landet?

Om man ikke paa den vis kom til at ødelægge en god forretning for nogen? Jo, for saadanne karle som mr. Leiter i Chicago.

Et sligt reservefond af mad vilde faa samme sunde indflydelse paa omsætningen som guldbeholdningen i rigsbankens kjælder. Og det vilde ikke koste landet mere om aaret, end hvad et panserskib koster.

Hvorledes skulde et sligt reserveoplag tænkes istandbragt? Somme har foreslaaet beskyttelsestold eller statstilskud til ophjælp af den hjemlige kornavl. Bare forslag om noget sligt vilde tvinge Rusland og Staterne til i selvforsvar at knække England ved et øieblikkeligt forbud mod at sælge korn til det marked.

Isteden gjælder det — og det er den eneste praktiske vei — at kjøbe op reserveforraad for statens regning.

Tanken har været forelagt underhuset, ifjor blev den udredet paa et jordbrugermøde desangaaende. Dette mødes forhandlinger foreligger som en tættrykt bog paa 300 blade. Mødet bestod af 12 sagkyndige, der afhørte ialt 54 vidner af kornhandler-, jordbruger- og møllerstanden. Næsten enstemmig erklærede disse erfarne mænd landets stilling for nærværende for yderst ængstende og anbefalede varmt oprettelsen af et reserveforraad af korn for krigstilfælde. Det beregnedes at ville koste fra vel 14 til vel 22 millioner kroner aarlig.

Londons største hvedegrosserer, mr. Seth Taylor, som bedre end nogen

kjender til, hvad kjæmpebyen alene sluger, fandt planens iværksættelse absolut paakrævet og mente, at disse 20 mill. kr. aarlig vilde være fuldt saa vel anvendte som de 400 mill. kr., der gaar med til krigsflaaden.

Af de forskjellige forslag til planens iværksættelse fremhæver forfatteren især sit eget: staten kjøber en gang for alle et tilstrækkeligt forraad og sælger aldrig. For at holde kornet godt, kunde jo regjeringen faa bemyndigelse til at bytte sit aarsgamle korn med netop hjemført korn efter samme maal. Saa var der jo ikke tale om indblanding i privatforretningen, idet statens reserveforraad ikke tog mere af markedet, end den gav tilbage, og værdien af aarsgammel hvede er omtrent den samme som af nyhøstet. Ligeledes vilde staten paa denne vis blive sparet for tab eller uro i anledning af prisforandringer paa markedet. Og omvendt vilde staten ikke gribe forstyrrende i omsætningen. Tvertom maatte importørerne staa sig paa, at staten holdt oplagshus for beholdningen, idet dens reserve altid burde svare nøiagtig til aarets indførsel. Korn taber ikke paa at ligge lagret et aars tid; det brød, vi spiser, er i regelen bagt af korn, som har ligget længere.

England har nok op af alt undtagen af mad, og behøver det saa sandt ikke at ængste sig for hungersnød, har det heller ingen grund til at frygte nogen fiende.

Søvnen og dens aarsager.

(Efter „*Nature*“).

Den gjængse teori til forklaring af søvnens aarsager er, at den skyldes blodtomhed i hjernen. Den bekjendte italienske fysiolog Mosso har hos folk med hul paa hjerneskallen paavist, at under søvnen svinder hjernen ind, medens samtidig de øvrige legemsdele tiltager i omfang ved blodtilstrømning. Paa smaabørn kan man iagttage, at, naar de sover, synker det bløde parti af skallen („fontanellen“) ind. — Man har da, dog uden fuld berettigelse, sluttet, at denne blodtomhed var aarsagen og ikke en følge af søvnen. Man tænkte sig, at mod natten blev blodomløbets organer trætte, saa der kom for lidet blod op i hjernen. Nu kan man imidlertid med et enkelt og nøiagtigt instrument (Hill-Barnards sfygmometer) maale blodtrykket i pulsaarene, og det viser sig, at dette minker i samme grad, enten man sover eller bare hviler kroppen. Hos et ungt, sundt menneske er det normale tryk 110—120 mm. (kviksølv), hos en sovende synker det til 95—100 mm., men ligesaa tillige hos en, som ligger rolig paa sengen og læser en let bog. Ved aandelig og legemlig anstrengelse øges trykket, saa det kan naa 130—140 mm. Og hjernens pulsaarer er ikke istand til for sit vedkommende at regulere det almindelige blodtryk.

Ved den vanlige udmattelse under dagens dont minker ikke blodtrykket. Dette sker kun ved yderlig udmattelse i staaende stilling. Vi

kommer altsaa til den slutning, at blodtomhed i hjernen ikke bidrager mere til at fremkalde søvn end andre ændringer i legemets funktioner, der ledsager søvn. Disse er:

1. Aandedrættet er svagere og mindre dybt.
2. Den indaandede luftmængde er bare halvten til to trediedele saa stor.
3. I samme mon minker den udaandede kulsyremængde.
4. Legemsvarmen synker.
5. Hjernebarkens sure reaktion forsvinder.
6. Refleksbevægelser vedbliver; men knærefleksen aftager.
7. Bevidstheden er ophævet.

Nerverne og sanserne vedbliver at overføre indtryk og fremkalde refleksbevægelser — kun bevidstheden er borte. Lægges et klæde over en sovendes ansigt, saa aandedrættet hemmes, fjerner han det straks. En kusk kan kjøre i søvne, en mor vugge. Søvngjængere kan vandre paa møningen af huse og klatre over høie gjærder.

Man har ved undersøgelse af, hvad der skal til for at vække en sovende, fundet, at i de to tre første timer af nattesøvnen maa der stærkere vækkemidler til end senere.

Der diskuteres for tiden to teorier om, hvorledes søvn opstaar.

Den ene antager, at det for bevidsthed nødvendige surstofforraad slipper op, eller at muligens visse kemiske udskillelsesprodukter — udmattelsestoffe — samler sig i hjernen og svækker organets virksomhed. Herimod taler, at enstonige forstyrrelser virker søvndyssende, medens aandelig eller legemlig overudmattelse hemmer søvnens indtræden, at ophør i ydre forstyrrelse i og for sig fremkalder søvn. Dette kan kaldes den kemiske teori.

Den anden teori gaar ud fra de nyeste iagttagelser af nervesystemets bygning, idet den antager, at nervecellernes forgreninger kan trække sig sammen og saaledes ophøre at berøre nabocellens, saa ledningen af nerveindtryk i hjernen afbrydes. Den store nerveforsker, spanieren Ramon y Cajal, foretrækker — tiltrods for visse anatomiske kjendsgjerninger —, at de nervecellerne omsluttende bindevævs-celler kan svulme op og trænge sig ind mellem de hinanden berørende forgreninger af tilstødende nerveceller. Men her maa man jo spørge videre: hvad bringer disse sammentrækninger eller udsvulmninger til at indtræde? Udmattelse kan det ikke være; man sovner jo ligefuldt, enten man har arbeidet sig træt, eller man har dovnet og døset.

Vi maa medgive, at ophør af forstyrrelse eller ensformig gjentagelse deraf utvilsomt direkte fremkalder søvn. Om man vil, kan man antage, at bevidstheden er bunden til en bestemt foruroligelse af hjernen. — Denne foruroligelse vedligeholdes af momentant indvirkende forstyrrelser, der udløser erindringer og derigjennem undergaar modifikation; saalænge dette sker, holdes bevidstheden vaagen, og jo hyppigere og intensere erindringen kaldes frem, des klarere bliver under normale forhold bevidstheden.

Naar al ydre forstyrrelse fjernes eller ved monoton gjentagelse svækkes, og naar kroppen er i hvilende stilling, medens de indre organer faar virke uhemmet og saaledes ikke volder forstyrrelse, ophæves bevidstheden, og søvn indtræder. Enkelte musklers eller hjertets udmattelse, kjedsomhed,

overanstrengelse af et eller andet hjernecentrum, alt vækker behov for søvn. — Hele organismen maa sove for et enkelt organs skyld. For at hindre søvnløshed anvendes monotone indtryk (f. eks. tanken paa en uendelig saueflok trippende en for en gjennem en grind), idet man undgaar opjagende forestillinger og lukker sanserne for indtryk ved at søge hvile, mørke og varme.

Jeg elsker —

Jeg elsker de frifødte tanker;
jeg elsker de fribaarne ord.
Mit hjerte af kjærlighed banker
for alt, som er skjønt paa vor jord.

Jeg elsker de skjælvende gnister,
som sprager fra livsessen ud.
Jeg elsker den tone, som brister,
den kom fra — den flyver til Gud.

Jeg elsker de skinnende sale,
og kjær er mig hytterne smaa.
Jeg elsker de skogstille dale
med sol over tinderne blaa.

Høit elsker jeg fortidens minder
og nutidens ildrene daab;
jeg elsker den drøm, som forsvinder,
men høiere fremtidens haab.

Jeg elsker de lysende øine
og ungdommens hjerter i brand.
Jeg elsker hver daad, som kan høine
mit folk og mit fædreneland.

Ivar Sæter.

Forhistoriske skisser.

(Efter Elisée Reclus i *"Zukunft"*).

Man gjentager let bekvemme og tilsyneladende rimelige hypoteser, som om de var anerkjendte sandheder, blot fordi de sparer en for det besvær at undersøge og tænke efter selv. Man har saaledes vidt og bredt gjentaget den lære, at mennesket efterhaanden har gjennemgaaet forskjellige civilisationstilstande, som indbyrdes var skarpt adskilte, og hver for sig var karakteristiske ved den maade, hvorpaa næringsbehovet tilfredsstilledes. Efter denne hypotese skulde urtiden for hele menneskeheden have været et tidsrum, hvorunder man nærede sig ved indsamling af frugter og rødder og levede af jagt og fiske; derefter skulde hyrdelivets periode være indtraadt og til syvende og sidst agerbruget have afløst nomadetidsalderens kvæg- og steppekultur. Da Condorcet opstillede sine ti perioder i menneskehedens historie, betegnede han hyrdefolkenes indtrædelse paa skuepladsen og overgangen til agerdyrkning som de første to trin paa den store fremskridtsvei, der fører lige ind i vor tid. Men en nøiere betragtning af jorden lærer os, at de forskjellige tilstandes angivelige rækkefølge blot er en schematisk antagelse, som ikke stemmer overens med kjendsgjerningerne. Forskjellen i den maade, hvorpaa næringsbehovet tilfredsstilles, havde overalt til bestemmende aarsag forskjellen i naturomgivelserne: skogen med dens vildt, floden og havkysten med deres fiskerigdom, de umaadelige stepper, som tjente hjordene til beite, med et ord de forskjellige ernærings- og livsvilkaar maatte nødvendigvis skabe ligesaa mange eiendommeligheder i den sociale udvikling.

Fraseet denne eller hin stammes særegenheder, forkjærlighed for den ene eller den anden slags næring, dyre- eller planteføde, traditioner og nedarvede atavismer fra tidligere dyriske perioder, saa kan man dog anse indsamling og plukning for den normale urtilstand. Sulten foretrækker ikke den ene eller den anden ernæringsvis, den tager det første det bedste af det, som er for haanden. Men i en tilstand som denne maatte mennesket først og fremst kaste sine øine paa de smaadyr, som er lette at fange, samt end mere paa frugter, rødder, kjærner, bær osv., og indsamlingen af planteføde maatte uden videre gjøre ham bekjendt med grundlagene for den sildigere agerdyrkning. Han saa jo, hvorledes nye planter spirede op af de gamles frø, han kom jo ofte over en planteløg, som allerede havde udviklet et kimblad, som holdt paa at trænge gjennem mulden op i lyset. Man kan derfor gaa ud fra, at agerbruget, endnu før mennesket havde

opfundet det, var ham instinktivt bekjendt; blot taalmodighed, en lang forudseenhed og forstandig afpasning til de klimatiske forhold var endnu nødvendig og maatte læres lidt efter lidt. Den nomadiske tilstand, som den bekvemme tradition lod gaa forud for agerbrugsperioden, synes derimod at maatte have krævet en længere forberedelse. Foreteelser i den nye verden fra nordpolegnene til øerne ved sydpolen beviser tydelig, at agerbrug kan opstaa uden nogen forangaaende hyrdetid, efterdi det her blev drevet af forskjellige folkestammer baade paa det sydlige og nordlige fastland, medens derimod ingensteds nogen nomadisk kvægdrift forekom. Vistnok holdt inkaerne et tæmmet husdyr, *lama,* men de benyttede den blot som lastdyr for transport af kjøbmandsgods, og massen af nationen var fastboende bønder, og ingen kunde forlade sin jordlod uden jorddrotternes tilladelse. I Amerika kjendte man intet til den kunst at vinde melk ud af hunkvæget udenfor dietiden, og selv i den gamle verden gives der forskjellige folk, der forkaster melken som næringsmiddel; i Kina og Japan har man trods alle de kundskaber, der er trængt ind fra Vesten, og trods den høie civilisation ikke lært at drive meierivirksomhed. Man tør antage, at ikke blot et genialt indfald, men lang tid og mange forsøg var nødvendige for at føre menneskene til denne udnytning af husdyrene; ti de giver melk blot til sine unger og holder op at afsondre melk, naar man tager ungerne fra dem. Hahn har i sin bog „Demeter und Baubo" opstillet den hypotese, at den første brug af dyremelken tjente til religiøse formaal; maaske udgjød man den som drikoffer paa de altere, hvorpaa man bragte koen som brændoffer for guderne.

Udviklingen af det menneskelige samfund har altsaa ikke fuldbyrdet sig i den rækkefølge, som man tidligere antog; den maatte rette sig efter omgivelsernes forskjellighed. Lad os flygtig betragte nogle folkestammer i den gamle verden —: Er det tænkeligt, at de smaa lurvede dværgmennesker, som boede i mørket af Centralafrikas umaadelige skoge, kunde øve nogen anden næringsvei end indsamling af trærnes frugter og den enkleste art af jagt foruden den ubetydelige smule handel og agerbrug, som de fysisk overlegne nabostammer tillod dem? Er ikke *nuerne,* der bor i sumpene og paa de svømmende øer i *Bahr-el-Djebel* og *Bahr-el-Zerof* henvist til, naar de ingen rødder eller kjærner finder, at leve af fiskefangst, saalænge de er afskaaret fra alle regelmæssige og bekvemme forbindelser med fastlandet? Og var ikke i det høie Norden og saa langt som muligt fra Nildeltaet lofotfolket ligesom nysnævnte afrikanere nødt til at nære sig af fisk og fisk alene aaret rundt, indtil vor tids regelmæssige dampskibstrafik forbandt deres fjerne kyster med det øvrige Norge og den øvrige verden? Hvor agerdyrkeren allerede var kommen saa langt som til at tæmme husdyr og bruge deres melk, henviste naturen selv ham til hyrdelivet, ifald der-

var vide stepper, men forøvrigt mindre gunstige nedbørsvilkaar for jorddyrkningen. Det samme liv blev jægerne henvist til i de samme egne, saafremt steppens vildtstand var udtømt. Saadanne egne kunde blot bruges til beiter, og hjorderne, som havde afgræsset en strækning, trak videre til steder, hvor der var frisk næring i overflod. Var mennesket først kommen saa vidt, at han holdt tamme husdyr, arbeidede med deres hjælp, aad deres kjød og beskyttede dem mod angreb af udyr, saa kunde han uden risiko forlade skogene, havkysterne og flodbredderne og med sine hjorder trække som nomade ind over de vide steppelande. Landstrækninger med en anden karakter, ufrugtbare sand- og lersletter, bjerge og flader dækkede med skuresten, snedækkede høisletter og utilgjængelige bjergrygge danner de naturlige skillevægge mellem lande med forskjellige næringsveie og er til ingen nytte for agerbrugeren eller hyrden. De udvikler derimod transportsamfærselen, karavanereiserne og anvendelsen af lastdyr.

Hvorhen vi end retter vore blikke paa menneskene og den natur, som omgiver dem: overalt finder vi, at jordbundens, plantevækstens og dyrearternes eiendommelige beskaffenhed svarer til folkenes og deres samfundslivs særegenhed. Milieuet forklarer oprindelsen til menneskehedens mangfoldighed, det gjør os rede for grunden til, at en civilisation under visse omstændigheder kunde holde sig paa det samme trin fra aarhundrede til aarhundrede, medens man iagttager stadig fremgang eller ialfald omskiftelse hos agerdyrkende folk, hvem gunstige stedlige forhold tillod benyttelse og forbedret dyrkning af næringsplanter. Derimod har intet forandret sig i den henseende, at havkysten, flodbredden, den udyrkede skog, steppen, ørkenen og oasen, høisletten og fjeldet blev befolket af mennesker, som lever af handel, fordi naturen henviste dem hertil som til det eneste underhold.

Det er paafaldende, at de civilisationstilstande, der svarer til menneskenes forskjellige maader at skaffe sig næringen paa, langt hyppigere optræder samtidig og ved siden af hverandre end efter hverandre i tiden. Det hænder ofte, at ét lands befolkning bestaar baade af agerbrugere og hyrder, ja at hvert individ lever baade af jordbrug og fædrift, og følgen er en forhøielse af alles evner og ydelser. Ogsaa de politiske og sociale forandringer, der nødvendig hænger sammen med det menneskelige fremskridt, medfører de samme forskjelligheder i næringsveiene. Alt efter folkebevægelsernes omskifteligheder ser man som i Nordamerika og det sydlige Mongoli agerdyrkende folk trænge ind i egne, som var beboede af jægere og hyrder, og tvinge marken under plogens herredømme; undertiden ser man ogsaa det modsatte: nomadiske folk oversvømmer en fastboende befolknings

landomraade, og med det samme skyder græs og ukrudt op i agrene, og da de nye herrer er uvant til at pløie, saa og høste, jager de og lever af husdyrenes kjød og lader markerne ligge brak. Slig gik det for sig i det gamle Kaldæa's egne. I den Nye Verden er blot en overgang mulig fra de jagende og fiskende urindvaaneres samfundstilstand til agerdyrkernes og de handelsdrivendes civilisation; ti som allerede nævnt, har der hverken i Nord- eller Sydamerika forekommet hyrdefolk.

Nogen fuldstændig enhed er der ikke i nogen fælles civilisationstilstand, da naturen selv overalt byder afvekslinger, og den historiske udvikling derfor overalt viser et forskjelligt præg. Der gives neppe et agerdyrkende folk, hvor ikke tillige fiskerne og jægerne var mere eller mindre talrig repræsenterede, der gives heller aldrig agerbrug fuldstændig uden fædrift.

Enhver betragtning af civilisationen viser et antal af overlevede former, som viser hen til forskjellige historiske fremkomsttider og dog staar i den uløseligste sammenhæng med hele organismen, der gjør et levende hele ud af de forskjellige overleveringer fra en hver tid. Den nødvendige impuls til frembringelsen af noget nyt maa for den enkelte saavel som for samfundet komme udenfra. Naar den udgaar fra den anorganiske natur, er den ofte brutal og overvældende. Et vulkansk udbrud, en oversvømmelse, et indbrud af havet over sletten osv. tvinger de undkommende til at forlade sit fødested og opsøge sikrere egne. I saadanne tilfælde forandres med omgivelserne ogsaa de menneskelige egenskaber, nye naturanskuelser danner sig, en ny tilpasningsmaade bliver nødvendig, og vedkommende folks oprindelige natur forvandles. Saaledes kan selv en stor naturkatastrofe gaa fremskridtets ærender.

Foruden de stød, der udgaar fra den livløse natur, maa man ogsaa regne med de impulser, der udgaar fra menneskers og dyrs side. Det vigtigste i denne retning gjøres af efterligningsdriften. Saaledes er selv lavtstaaende dyr i mange henseender blevne til menneskeslægtens opdragere, og enhver menneskelig virksomhed viser spor efter en saadan efterligning. Strandkrabber og andre skaldyr har f. eks. vist kystboerne de steder i sandet og dyndet, hvor det spiselige smaakryb, som opskylles af sjøen, forstikker sig. Den sultne maatte være opmærksom paa hvert dyr, som han saa speide efter næring, hvad enten det nu var rødder eller kryb, de opsøgte, og selv forsøgte han saa de forskjellige slags kost — bær og frugter, blade og rødder, mindre og større dyr, som han saa blev fortæret af de dyr, han iagttog. Ogsaa opbevaring af levnetsmidler for nødens dage lærte dyrene mennesket. Myren, bien, ekornet og steppehunden lærte ham at anlægge forraadskamre, naar den gode aarstid skaffede

ham mere, end han trængte til øieblikkelig brug. Maaske gaar man ikke forvidt, naar man antager, at de første begyndelser til ordnet agerbrug ogsaa i forskjellige egne skyldes iagttagelser af dyrelivet. Saaledes mener naturforskeren Mac Gee, at den systematiske bearbeidelse af jorden i Amerika først har udviklet sig i den store ørken i det vestlige Arizona, i papago-stammens land. Her saa de indfødte for sine øine, hvorledes de *agerdyrkende myrer* (se „*Kringsjaa*" B. XI. pag. 547) i millioner af kolonier besatte sletten og gjorde den tjenlig til deres produktion. Hver myrekoloni eiede sin velskjøttede kornmark og sin renlige lo. Indianerne efterlignede myrerne og vendte sig hvert aar mod de sydligere egne, hvor de hentede maiskorn, græskarkjærner og bønner og saaede dem ud i fugtig løs jord ved indtrædelsen af regntiden.

Skylder mennesket dyrene meget i ernæringskunsten, saa er der tillige et andet omraade, hvor han hos de samme læremestre har faaet mange gode ideer — i valget af bolig og nemlig den primitive bygningskunst. Flagermusen har vist ham veien ind i mangen god hule, og de flinke fugle har ved sin redebygning givet ham arkitektoniske mønstre, som han let formaaede at tilpasse efter sine egne behov. Paa samme vis har mangen industri i sine begyndelser været en frugt af iagttagelsen af insekternes flittige virksomhed, kunsten at dreie ten og rok har edderkopperne aabenbart givet det første stød til. Overhode kunde der nævnes tusener eksempler paa, hvorledes efterligningsdriften har draget nytte af de uundgaaelige iagttagelser af dyrenes liv. Og ligesom mellem menneske og dyr saaledes spiller ogsaa mellem menneske og menneske efterligningsdriften en afgjørende rolle. Det er tilstrækkeligt, at folkeslag med forskjellig karakter kommer i berørelse, for at de gjensidig skal begynde at paavirke hinanden. Alt socialt liv vilde være umuligt uden den stadig virksomme efterligning. Er f. eks. ikke al dramatik at føre tilbage til dansen, med pantomimen og musiken, der begge er efterlignende kunster? Eller hvad er rettens oprindelige form, *jus Talionis* med dens „øie for øie og tand for tand" andet end ligevægten gjenoprettet ved en efterligning: En slaar mig, jeg efterligner ham og slaar igjen. De sædvanlige anstandsregler selv i den oprindelige konveniens paabyder forpligtelsen til at gjengjælde et besøg med et besøg, en indbydelse med en indbydelse, en gave med en gave, og moralen selv hænger nøie sammen med forestilling om gjengjældelsen af noget lige — godt eller ondt.

Darwins ensidige efterfølgere har hævdet kampen og konkurrencen som det eneraadende tilværelsesprincip, men at det modsatte princip, sympatien og den gjensidige bistand er en ligesaa stærk opholdende livsmagt, er der talrige og maaske talrigere eksempler paa. Naar planter, dyr

og mennesker er komne derhen, at de udvikler sig til store samfund, og naar individerne faar leve de dage, maaneder og aar, der af naturen er dem beskaarne, saa fremgaar deraf, at sympatien har seiret over kampinstinkterne. Den simple morgen- og aftenhilsen, som under forskjellige former veksles i alle lande, er et udtryk for samklangen mellem menneskene. Et ædelt arabisk ordsprog siger: „Et figentræ ser paa det andet og lærer af det at bære frugter.“

At forskjellige dyr gjensidig støtter og hjælper hverandre, er der saa mangfoldige eksempler paa, at vi ikke engang skal dvæle derved, og paa den anden side lader menneskeslægtens urhistorie ingen kjendsgjerning sikrere fremtræde end den, at stammen, kollektiviteten i alle lande har været betragtet som det egentlige væsen, hvem hver enkelt skyldte sit arbeide og i nødsfald ofret af sin personlighed. Sympatien er saa stærkt udviklet, at den endog vil vise sin kraft ind i døden. Saaledes ved vi, at naar et barn døde paa Ny-Hebriderne, saa tog moderen eller tanten livet af sig for at kunne pleie det i det hinsidige liv.

Ogsaa den kommunistiske eiendomsform, der oprindelig var den overveiende i hele verden og har holdt sig endog i lande, hvor privateiendommen er bleven den herskende form, beviser, at mutualismen netop var frem herskende blandt de agerdyrkende folk, der havde naaet et høit civilisationstrin. Ogsaa her maatte den enkeltes omsorg væsentlig være rettet paa det fælles vel. Dette vises bedst af selve de orddannelser, som betegner de forskjellige bonde-kollektiviteter. Saaledes heder de russiske bondekommuner *Mir* = „fred“, de serbiske *Zadrughi* = „venskab“, og kirgisernes *Bratskiya* betyder „broderskaber“. Overalt hvor latinen er bleven roden for andre sprog, anvendes *kommune* som betegnelse for en organisation, hvis medlemmer er forpligtede til at understøtte hverandre. I grunden beror al meddelelse menneske og menneske imellem, al undervisning, al propaganda paa loven om den gjensidige bistand. Ingen, hvor meget egoist han end er, skyr møien med at paavirke andre med sine egne anskuelser og domme, og jo mere samfundet udvikles, ser ogsaa den isolerede enkeltmand sine lige i alle dem, som omgiver ham; ti maalet for samfundsudviklingen er det civilisationstrin, som betegnes ved, at alle er individer, som føler sin indbyrdes sammenhæng og samhørighed.

nk.

Stanley om Englands verdensmagt.

(Efter „*XIX Century*").

Ruslands raske indgreb i Nord-Kina har ivaares bragt englænderne til at tænke alvorlig paa sine udenrigske anliggender. Var ikke samtidig krigen om Kuba brudt løs, vilde verdens opmærksomhed neppe være optaget af andet end just disse selvkritiske betragtninger inden en stor nation, som hidtil har vænnet sig til at regne med sin egen overlegenhed paa alle hold udenfor Europa som en selvsagt ting.

Vi gjengiver her — fordi forfatterens navn er saa berømt, samtidig med at hans anskuelser omtrent paa en prik stemmer med de toneangivendes tankegang — indholdet af Afrika-fareren Stanleys artikel om emnet i sidste hefte af „*Nineteenth Century*".

De antydede begivenheder, som ganske vist betegner et vendepunkt i den ganske verdenshistorie, har nemlig vakt forfatterens og mange af hans landsmænds tvil om berettigelsen af den grundtanke, som hidtil i aarevis har bestemt den britiske rigspolitiks retning. Briterne har længe gaat ud fra, at deres land som et ø-rige ikke burde blande sig i de øvrige stormagters indbyrdes kombinationer; de formelig brautede af sin isolation og priste sig lykkelige, fordi de ikke havde behov for allliancer. Nu har piben faaet en anden lyd; Salisburys gjentagne skuffelser som deltager i den „europæiske koncerts" præstationer for den „syge mands" øren har vakt betænkeligheder, hans diplomatiske nederlag i Peking med russernes annektion af Mansjuriet og Port Arthur til følge har rystet nationen op af søvne i en saa usalig hast, at den nu i flere maaneder har tumlet om i ørsken og sagt sig selv de forsmædeligste uforskammetheder, alle andre stornationer til megen gammen. Isolationspolitiken hudflettes, og der raabes paa allliancer baade over Nordsjøen og over Atlanterhavet. Lad os da høre, hvorledes en mand som Stanley raaber; han er ialfald saa meget af en politiker, at han sidder i underhuset.

Han slaar fast som haandgribeligen bevist, at isolationen har voldt den britiske nation ydmygelser, og at dersom nationen vil fortsætte med at finde sig i slig medfart, resikerer den at forspilde sit vel erhvervede herredømme over verdensomsætningen, idet andre stornationer vil nytte leiligheden til at trænge sig frem og lukke havne for britiske skibe. Enten faar briterne paa egen haand værge sin fredelige handel, om det skal koste blod, eller de faar slaa sig sammen med andre nationer og saaledes skaffe sig respekt.

Det nytter ikke at gjøre sig blind for, at med Mansjuriet og Port

Arthur har Rusland Peking i sin vold. Salisburys erhvervelse af Wei-hai-wei stænger ikke landmagten Rusland ude af gamle Kina; ingen Stillehavsflaade kan stanse den transsibiriske bane paa veien til Peking, ja til Jangtsekiang-dalen og videre sydover ad Kanton til. Om britiske panserskibe saa end skjød Port Arthurs, Talienwans og Vladivostoks fæstningsværker i grus, lokomotivet gik fremdeles sin trygge gang fra Petersburg til Kinas hjerte. Og i fortrolig forstaaelse med russerne nordpaa griber franskmændene om sig sydpaa fra Tonking af.

De britiske politikere har lige for sine øine ladet Europas fem store fastlandsmagter arrangere sig i to kjæmpeforbund, hvoraf det ene eier 133 krigsskibe og kan reise 5 millioner soldater, det andet 104 krigsskibe og $6^1/_2$ million soldater, medens det isolerede England vistnok kan mønstre 161 krigsskibe, men bare $^1/_2$ million soldater. Selv om England skaffede sig et dobbelt saa stort forsvar — det vilde koste 2500 millioner kr. og kræve 1800 millioner kr. om aaret i underhold —, var det isolerede England ligefuldt udsat for at ligge under, om de to kjæmpeforbund slog sig sammen om at gaa det paa livet. Om England derimod bare med sine forhaandenværende stridskræfter sluttede sig til det ene af disse kjæmpeforbund, vilde dette fra samme stund være ganske uangribeligt.

Ruslands besættelse af Kina maa ende med, at den kraftige militærstat opekscercerer myriader af gule krigere. Dette er ensbetydende med englændernes fortrængsel fra Indien, ja det medfører helt enkelt, at Europas gamle fastlandsstater med eller mod sin vilje faar danse efter tsarens pibe, om de da ikke efter Kinas forbillede bliver indlemmede i hans rige. Paa kanalens bølger kommer saa det spørsmaal til afgjørelse, om ogsaa England skal lide samme skjæbne, eller om dette nu saa forhadte og foragtede land skal frelse Vesterlands kultur i yderste øieblik og hævne det overmodige fastlands-Europas nederlag.

Om ikke dette er vilde fantasier? Ja, for 28 aar siden satte russerne første gang foden iland paa Kaspierhavets østkyst, og nu har de en jernbane bygget af soldater helt frem til Herat og Indiens fjeldporte, i aar 1900 vil deres lokomotiver fløite i Port Arthurs havn, aaret efter i selveste Peking. En nation, som har bevist sin kraft ved slige foretagender, rygger ikke tilbage for at fortsætte den forholdsvis korte veistump gjennem Kina fra Peking til Hongkong. Saa er sagen afgjort — Asien russisk — og dermed Europa russisk!

Den eneste praktiske middel til at stanse dette lokomotiv itide er kort og godt Englands tilslutning til tremagtsforbundet. Drives englænderne ud af Kina, er der ringe udsigter ogsaa for Tysklands nye anlæg i Kiantsjau. Saa stort seet har begge disse magter, hvis adkomst til Kina bare er ad sjøveien, nøiagtig samme interesse af at stoppe det russiske træn. I fælles-

skab kan de ogsaa klare det, om saa Kinas skjæbne skal afgjøres paa europæiske slagmarker.

Tremagtsforbundet er et fredsforbund — „væbnet fred" naturligvis, men alligevel ikke som tomagtsforbundet et angrebsforbund særlig rettet mod England. Med Tyskland har England altid havt let for at komme til enighed paa oversjøisk grund. Med Frankrige er der aldrig andet end krangel, — i Tunis og i Siam løftebrud, Madagaskar erobret udtrykkelig for at knække den britiske handel paa Indien, ved Niger som ved Hvide Nil en evig staahei af udæskende krænkelser. Og Rusland vil Asien for sig.

Chamberlain, den ærgjærrige kolonialminister, har skabt sig popularitet paa mange hold ved at foreslaa en alliance mellem de to anglosaksiske riger. Og det mærker man jo, at moralsk samhold har der altid været tilstede mellem England og dets fordums koloniland. Men noget solid at bygge paa er dette endnu ikke, skjønt den engelske sympati for amerikanerne under krigen med Spanien allerede har slettet bitterheden over Venezuela-tvisten af yankee'ernes sind. Selv om en alliance nu kom istand, der blev intet hold i den, medmindre englænderne i handling viste sig værdige til amerikanernes tillid og hengivenhed; der sidder meget brodernag igjen fremdeles, og irlænderne i Staterne er mægtige udi politiken.

Da er en tilslutning til Tyskland ganske anderledes tryg at lide paa, om den kommer istand. Tremagtsforbundet er jo udelukkende et forsvarsforbund; Tyskland og Østerrig-Ungarn forpligter sig til at staa last og brast sammen mod et russisk anfald paa en af parterne og forøvrigt til at overholde en velvillig neutralitet under anfald fra en anden magt. Denne overenskomst har nu bestaaet i 19 aar, og intet andet rige har i al denne tid havt noget at anke over i de forbundne staters forhold mod sig. I Afrika kommer tyskere og englændere udmærket overens; deres dampere konkurrerer i skjøn forligelighed i trafiken paa de store indsjøer.

Fik tremagtsforbundet England med sig og derigjennem de Forenede Stater og Japan i ryggen som gode venner, vilde verdensfreden være forsvarlig sikret mod russiske erobringslyster og franske udæskelser. Verden vilde føle sig friet fra den skrækkelige mare af utryghed, som nu holder den i ængstelse. Selvfølgelig maatte England byde Tyskland indrømmelser i gjengjæld for adgangen til tilslutning; men dette var smaating, som man fik overlade diplomatiet at greie. Det bør ikke strande paa karrighed, om man vil komme ud af den dumme isolation.

Stanley er som bekjendt ingen politiker af rang, men hans tanker er gjenklang af mangfoldige andres. Og naar slige ting er igjære, bør man være forberedt paa storpolitiske overraskelser af den art, at de flytter verdenshistoriens løb for alle tider.

Telelektroskopet.

Elektriciteten som billed-bærer.

(Efter „*Die Umschau*“).

Telefonens opfindelse satte verden i forbauselse — tænk, at kunne høre gjennem en elektrisk ledning over milevide afstande! Nu er den et led i det vanlige kontorinventar omtrent som pen og blæk, og den er ikke tyve aar gammel endnu.

At se ad elektrisk vei — ja, man har spøgende nævnt det som en af fremtidens virkelighedseventyr. Og saa spreder ivaares bladene et rygte om, at eventyret alt var i anmarsch. Den længe efterspurte *clou* paa pariserudstillingen skulde blive „telelektroskopet“; det var opfundet af en polsk lærer i Galizien. Lidt efter lidt sivede der ud oplysninger om det mystiske apparat; egentlig skulde det jo være en vel forvaret hemmelighed, indtil den store dag i aar 1900, naar verden atter holder stævne under Eiffeltaarnet. Opfinderen havde nemlig udtaget patent, og saa maatte ideen for en dag.

Vi kan nu efter sidste numer af det lille tyske tidsskrift „*Die Umschau*“ bringe en fremstilling af apparatet med en oplysende tegning.

Ideen bestaar i at „opløse“ billedet i enkelte lyspunkter, der saa overflyttes ad elektrisk vei og atter samles i samme orden, som det var opløst. Opløsningen og sammensætningen maa begge foregaa i mindre tid end $^1/_{10}$ sekund, saa mærker det menneskelige øie intet til den ellers saa forvirrende operation. Den elektriske overføring sker gjennem et stof, som har den egenskab at lede elektricitet bedre eller slettere, alt eftersom det udsættes for mere eller mindre lys. Denne egenskab har det kemiske grundstof *selén,* en slægtning af svovl, der fremkommer under fabrikation af svovlsyre.

Afsendelses-apparatet optager et skarpt linsebillede af gjenstanden (G); dette opløses ved hjælp af to linjespeile (a—c) og (a—d), der staar i ret vinkel til hinanden. Disse linjespeile er egentlig en jernplade med en speilende tverstreg; i denne tverstreg speiles saa en smal linje af gjenstandens billede, og ved jevn svingning af pladen (ved hjælp af elektricitet) opfanger saa speillinjen efterhvert, stribe for stribe, samtlige dele af gjenstandens billede. Disse speilstriber speiles saa atter i det andet linjespeil, hvis speillinjes retning staar lodret paa det førstes retning. Det her opfangede billede bestaar da bare af det punkt af billedet, hvor de to speillinjer skjærer hinanden. Ogsaa dette andet speil bevæges ved elektricitet saaledes, at det fra den anden kant efterhvert opfanger samtlige partier af

gjenstandens billede. Den moderne mekanik er fuldkommen istand til ved en sindrig kombination af speilenes samtidige svingninger i løbet af $^1/_{10}$ sekund at kaste millioner af saadanne punkt-for-punkt-speilbilleder paa et punkt (o) paa en selénplade (S), som igjen ved et urværk holdes i stadig

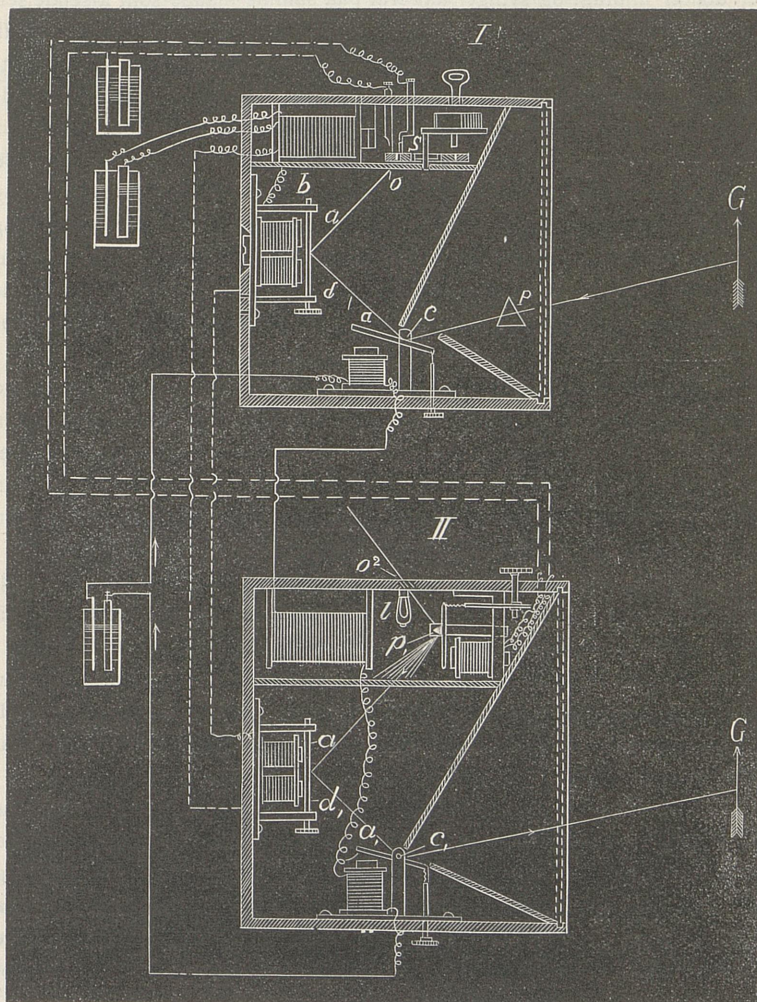

svingning. Selénpladen er sammensat af isolerede selénceller, der under svingningen efter tur udsættes for de paaspeilede billedpunkter. Fra selénpladen udgaar saa elektriske ledningstraade, hvis strøm svækkes eller styrkes alt efter billedpunktets lyskraft.

Denne i styrke skiftende strøm føres saa til modtagelsesapparatet, hvor den ved en fremgangsmaade, som endnu er opfinderens hemmelighed, indsnevrer eller udvider en liden aabning (p), hvorigjennem naturligt eller elektrisk lys (o) sender en snart svagere snart stærkere straale mod et par linjespeile, der er anbragt og svinger akkurat paa samme maade som afsendelsesapparatets, (a,—d,) og (a,—c,). Disse sætter da lyspunkterne sammen til et billede, der opfattes af øiet, akkurat som det var gjenstandens direkte speilbillede. Begge apparaters speile maa svinge nøiagtig paa samme maade samtidig; dette arrangeres ved telefoner i apparaterne.

Opfinderen skal kunne overflytte billeder ikke bare i sort og hvidt, men endog i farver. Herom ved vi kun, at billedets farver opløses og sammensættes gjennem prismer. Apparatet er forevist i virksomhed, og øienvidner bekræfter, at det virkede fortræffelig; sitringen i billedet var ikke stærkere end ved kinematografen. Paa pariserudstillingen skal de besøgende ved dette telelektroskop kunne betragte badelivet paa Trouvilles strand ved Seinemundingen.

Problemet: elektrisk billedoverføring var allerede i 1847 gjenstand for eksperimenter af Bakewell; disse gjenoptoges i 1847 af franskmanden Senlecq, der døbte sit apparat med det navn, som nu anvendes. Principet for den nu færdige opfindelse blev fremsat i 1892 af kaptein Maximilian Plessner i en bog om det „20. aarhundredes store opfindelser," og nu iaar paany af major B. Schøffler.

Men den praktiske fuldbyrdelse af disse teorier skyldes den 25-aarige polske skolemester Jan Szczcepanik, som for sin slette evne til at holde disciplin — han havde jo hodet fuldt af „uvedkommende" ting i timen — tre gange blev opsagt og tilslut vandrede til Aachen, hvor han arbeidede paa et elektrisk værksted og satte sit udtænkte apparat istand. En driftig pengemand har nu skaffet midler, og Szczcepanik har faat sit prægtige opfinder-laboratorium i Wien.

Den omvæltning, som telelektroskopet vil fremkalde, kommer sagtens til at overgaa telefonens triumf. Tænk bare at kunne telelektroskopere breve, ja hele aviser lige paa en fotografisk plade — for en indvinding af tid. Vidner vil kunne konfronteres for retten, om de holder til paa hver sin side af havet. Vi skal ikke udmale dette videre, men overlade lidt til læsernes fantasi.

Vibrationer.

(Efter Camille Flammarion i „*Arena*“)

Som bekjendt varierer vibrationerne i hurtighed og hyppighed. Vi har bevis for, at de skal strække sig fra en eneste til 10 tusen billioner i sekundet, og vi ved ogsaa at disse vibrationer tjener til at overføre til levende organismer virkninger frembragte af ydre fænomener, af hvad slags disse end maatte være. Som udgangspunkt kan vi betragte en pendel, der slaar sekunder i luften. Ved at fordoble antallet af slag for hvert sekund opnaar vi følgende række af grader:

	Vibrationer i sekundet:
1 grad	2
2 »	4
3 »	8
4 »	16
5 »	32
6 »	64
7 »	128
8 »	256
9 »	512
10 »	1,024
15 »	32,768
20 »	1,048,576
25 »	33,554,432
30 »	1,073,741,824
35 »	34,359,738,368
40 »	1,099,511,627,776
45 »	35,184,372,088,832
50 »	1,125,899,906,842,624
55 »	36,028,797,018,963,968
56 »	72,057,594,037,927,936
57 »	144,115,188,075,855,872
58 »	288,230,376,151,711,744
59 »	576,460,752,303,423,488
60 »	1,152,921,504,606,846,976
61 »	2,305,843,009,213,693,952
62 »	4,611,686,018,427,387,904
63 »	9,223,372,036,854,775,808

Ved den 5te grad eller 32 vibrationer pr. sekund befinder vi os i den region, hvori atmosfærens vibrationer aabenbares for os i form af *lyd*. Ved dette punkt finder vi den laveste musikalske tone.

I de 10 følgende grader tiltager vibrationerne pr. sekund fra 32 til 32,768 og her ophører lyd-regionen for det normale menneskelige øre. Efter al sandsynlighed kan dog visse dyr, der er udrustede med bedre høresanser end vi, opfatte lyd, hvis vibrationer har en hurtighed, der ligger langt udover denne grænse.

Vi træder nu ind i en region, hvor vibrationernes hurtighed tiltager

voldsomt, og det vibrerende medium er nu ikke længer den tykke atmosfære, men en uendelig fortyndet substans, kaldet æter. Fra den 15de til den 35te grad tiltager vibrationerne fra 32,768 til 34,359,738,368 pr. sekund. For vor iagttagelse fremstiller disse vibrationer sig som elektriske straaler.

Næst denne kommer den region, som strækker sig fra den 35te til den 45de grad og indbefatter fra 34,359,738,362 til 35,184,372,088,832 vibrationer pr. sekund. Denne region er os ukjendt; vi ved intet om disse vibrationers eiendommeligheder, men vi er nødt til at slutte, at de har saadanne.

Dernæst kommer vi ind i lysregionen, — graderne fra den 45de til den 50de og 51de, hvis vibrationer er fra 35,184,372,088,832 pr. sekund (varmestraaler) til 1,875,000,000,000,000 pr. sekund, de høieste kjendte straaler i spektret. Fornemmelsen af lys, d. v. s. de vibrationer, som fremkalder synets indtryk, ligger mellem de snevre grænser af fra omtrent 450,000,000,000,000 (rødt lys) til 750,000,000,000,000 (violet lys) og indeslutter blot en grad.

Forlader vi den synlige lysregion, kommer vi ind i en ny ukjendt region, hvis vibrationer imidlertid udfører funktioner, som vi begynder at ane. Det er troligt, at professor Røntgens X-straaler vil blive fundne mellem den 58de og den 61de grad, hvor vibrationerne er fra 288,230,376,151,711,744 til 2,305,843,009,213,693,952 pr. sekund eller endnu mere.

I denne serie er det klart, at vi ialfald har to svælg eller ukjendte regioner, og ved disse maa vi tilstaa vor fuldstændige uvidenhed angaaende den rolle, de spiller i universets økonomi. Men mon der ikke eksisterer endnu hurtigere vibrationer? Dette er et spørsmaal, det ikke er os givet at svare paa.

Dette være, som det vil: et er sikkert, at de usynlige straaler er uendelig talrigere end de synlige. Vore øine ser derfor næsten ingenting af det, som eksisterer. Vor viden strækker sig blot til en liden ubetydelig ø midt i uendelighedens ocean. Det er vor pligt at udvide disse trange grænser, slutter forfatteren, og alle anstrengelser af de udvalgte aander i verden skulde rettes mod dette maal. *nk.*

Fred.

De gik side om side opover veien. Føret var lidt usikkert, her og der var sneen føget bort, glat, bar is. Granskog paa den ene side, store hvide snemarker paa den anden.

Længe gik de uden at sige noget.

„Hvor mangfoldige farver en slig snemark har,“ sagde hun endelig sagte, næsten angst for at afbryde stilheden.

„Jeg synes bare, den har en eneste, jeg,“ svarede han, „jeg ser ikke andet end hvidt, jeg, og saa en del skygger, naturligvis.“

Hun undrede sig over, at han ikke saa det violette, det røde, det grønne, det blaa.

De gik videre. Han filosoferede, en mørk, tung, haabløs livsfilosofi. Hun følte dette hans blodløse tungsinds inderste væsen, men fattede det ikke. Hvor var det muligt at tænke disse tunge tanker nu, naar alt omkring var saa herligt, saa harmonisk.

Og saa, gik ikke hun der ved siden af ham, varm, stærk og modig? Om hun tog det trætte, fine hoved ind i armene sine og sagde ham, at hun vilde give ham saa meget, han bare ønskede, af sin varme, sin styrke, sit mod.

Om hun —

Hun gled lidt med foden, han greb hendes haand og beholdt den i sin resten af veien.

Al trang til at sige noget forsvandt. Hvert ord, hvor fint det end var, og hvor hviskende det blev sagt, vilde forstyrre dette ubeskrivelige, som hun nu følte.

Hun ledte efter udtryk —

Stemning? Harmoni?

Nei, dette var der ikke udtryk for, hverken i himmelen eller paa jorden.

Hun grundede —

Jo, nu vidste hun, hvad det var. Det var fred. Det var hans tanker, som hvilede.

De var ved hendes gadedør.

„Godnat, frøken, tak for turen!“

Hun for sammen.

„Godnat!“

Hun saa op paa ham. Atter det samme tunge, haabløse udtryk.

Han forsvandt.

Langsomt vandrede hun op paa sin lille hybel, og der sad hun længe og grundede.

Hvortil vel al denne styrke, dette mod?

Og hendes kjærlighed, hvortil den?

Hun fattede pludselig hele haabløsheden.

Det var jo dog tilslut kun sekunder, den ene sjæl evnede at hjælpe den anden. *S.*

Tysklands skolevæsen.

(Efter professor **Theobald Ziegler** i *„Forum“*.)

Det udmærkede amerikanske tidsskrift bringer en artikel om ovennævnte emne af den bekjendte Strassburger-professor i pædagogik.

Han begynder med at nævne, at skolegang i Tyskland i lange tider har været tvungen. Det var midt under Trediveaarskrigens rædsler, at byen Weimar i Saksen indførte denne tvang. Nabobyerne tog først efter; saa indførtes skoletvangen i staten Würtemberg i 1649 og i Preussen i 1716. Hensigten var at værne efterslægten mod forældres ligegyldighed og uvidenhed. Folkeskolens undervisning er desuden gratis; derved er staten selv herre over ordningen af og opsynet med skolevæsenet samt over lærernes ansættelse.

Nu er jo det arme Europas stater tvungne til stadig at ofre saa urimelig meget paa forsvarsvæsenet; dette gaar da ud over deres evne til at holde midlerne til kulturens fremme i ønskelig god skik. Men en fordel ved statens eneret over skolevæsenet er ialfald, at det ikke er faldt i hænderne paa de magtbegjærlige, i trossager utaalsomme og altid kjævlende kirkesamfund. Men stramt og ensformigt har dette statsopsyn gjort skolevæsenet. Heldigvis er dog det nye Tyske Riges enkeltstater delvis herrer over sit eget skolevæsen, saa der gives rum for fri og selvstændig udvikling inden visse grænser. Vistnok blev der paa en konference i Dresden 1872 vedtaget fælles regler for rigets skolevæsen, og et rigs-skoleraad indrettet; men dettes magtomraade fik faste grænser. I 1890 foreslog keiseren paa en konference, at der i Preussen skulde kunne ansættes lærere, som ikke var preussere; men de sydtyske hovedstater Würtemberg og Baiern anede straks uraad; forslaget kunde komme til at fremkalde Preussens overhøihed ogsaa i undervisningssager; de indførte derfor straks reformer, som hemmede Preussens forsøg paa at tage rigets skolevæsen i sin haand og saaledes reddede nationen fra en truende kulturfare.

Folkeskolen antages ofte at være underlagt kirken, fordi opsynsmændene tages af geistligheden. Baden danner her en undtagelse; og i Würtemberg kræves opsynet nu betroet til skolemænd istedenfor prester. I 1892 forelagde den preussiske regjering et forslag til ny skolelov, som vilde gjort folkeskolen fuldstændig afhængig af kirkemyndighederne; men en sand storm af modstand feiede forslaget overende, og staten har fremdeles ansvaret for skolen.

Det første tyske lærer-seminarium stiftedes for akkurat 200 aar siden i Gotha i Saksen; Preussen tog efter i 1735. For nærværende ligger

seminarieundervisningen myndighederne stærkt paa hjerte. Men lærerlønnen er usel, naar undtages i enkelte storbyer. I det østlige strøg af Preussen, hvor godseierne og junkerne dominerer eneraadig i alle sager, maa lærerstanden finde sig i virkelig nød. Dette er yderst skadeligt for skolen, da det har avlet et bittert misnøie i lærernes sind.

Kravet paa høiere uddannelse for folkeskolelærerne reistes først af den preussiske seminarbestyrer professor Diesterweg i firtierne; men bagstræverne holdt igjen, og Stiehls lov af 1854 tilsigtede aabenlyst at nedsætte lærernes undervisningsevne. Noget bedre blev det ved skoleloven fra syttierne; men endnu staar meget tilbage at ønske. Forfatteren sætter størst haab til virkningen af „university extension" — feriekurser ved universiteterne for lærere, hvad han selv gav stødet til for en del aar tilbage.

Seminarundervisningens fag og metode skyldes Pestalozzis indflydelse paa de tyske lærere, som i sin tid blev sendt i skole hos den berømte schweizer efter initiativ af den preussiske undervisningsminister Wilhelm von Humboldt. Stramt var systemet i sig selv; men formalismen øgedes endda til høiere grader under indflydelsen fra Herbart. Metoden blev alt i undervisningen. Den kan sagtens være en udmærket støtte for den store mængde af lærere, som savner selvstændig dømmekraft. Men det er selvindlysende, at f. eks. al den tungvindte indøvelse i retskrivning er værdiløs for udvikling af tænkeevnen. Da duer det meget mere at lære gutterne haandfærdighed („sløid"); i Leipzig findes et særligt seminar for sløid. Mange fordrer — og det slet ikke med urette —, at kjendskab til landets lov og ret med stor nytte burde indprentes de unge i skolen.

Folkeskolen i Tyskland befatter sig ikke med undervisning i religion; dertil staar de forskjellige kirker for skarpt mod hinanden. Hovedfagene er morsmaal, tegning, historie o. l. samt jordbrug og sløid. Denne undervisning kan udvides ved overflytning til „fortsættelses-skolerne". Pigerne lærer her husstel istedenfor haandarbeide, som drives i smaaskolen.

Forfatteren gjendriver derefter en paastand om, at tyske skoler mere tilsigter øvelse af forstanden end en streng moralsk opdragelse; efter hans opfatning er selve skolelivet en stadig indarbeidelse af samfundsaand og lydighed, medens den enkelte lærers indprentelse af morallærens system er forholdsvis værdiløs.

De høiere skoler i Tyskland befinder sig paa et kritisk stadium. Gymnasier som forskoler for universitetet stiftedes i reformations-aarhundredet, men de kom i forfald ned igjennem tiderne, indtil den store fornyelse af aandslivet i sidste halvdel af forrige aarhundrede atter vakte sansen for gode skoler. De store tænkeres og digteres tid førte gjennem den preussiske undervisningsminister Wilhelm von Humboldt den moderne humanismes aand ind i gymnasiet. Gjenoplivelsen af de klassiske studier ved den store

filolog August Wolf styrkede den stilling, latin og græsk havde hævd paa, idet dog nu hovedvægten flyttedes over paa disse sprogs æstetiske og historiske betydning. Samtidig krævede ogsaa naturfagene altid øgende rum i undervisningen. Efterhvert truede de stigende krav med at overbebyrde fagkredsen og lærestoffet.

I trediverne begynder baade læger og lærere at advare mod overlæsselse, ifald skolen vilde stille sine fordringer til ungdommens læreevne endda høiere. Visselig er al den tale om elevernes overanstrengelse, som siden stadig har været ført i marken, adskillig overdreven, og den bunder tidt nok i blødagtighed. Men skolen har gjort indrømmelser, de klassiske sprog trænges efterhaanden tilbage, idet deres timetal i ugens undervisning knappes af.

Som en mere praktisk forberedelse for studium af naturfag stiftedes i begyndelsen af forrige aarhundrede de saakaldte realskoler, oprindelig et slags tekniske læreanstalter uden den almene aandsdannelse som egentligt maal. Der lægges hovedvægten paa studiet af moderne sprog, matematik og naturfag. Latinundervisning er i regelen bibeholdt, fordi kundskab i latin i Preussen kræves for ansættelse i embeder. Siden 1859 er der truffet en adskillelse mellem realgymnasier med latintimer og realskoler uden saadanne. Følgen er, at man nu har tre slags gymnasier. Dette kan være slemt for mindre byer, som har daarlig raad til at koste paa sit skolevæsen. For at afhjælpe dette har man, med Frankfurt som forbillede, begyndt at grunde „sam-skoler", hvor undervisningen i fremmede sprog aabnes med fransk, medens latin kommer i fjerde, og græsk i sjette skoleaar. Følgen er, at der lidet læres af noget af disse sidste fag. Disse samskoler har ødelagt kundskaben i latin og betegner overgangen til en latinløs skole. Besynderlig nok giver realgymnasie-uddannelsen ikke adgang til at studere medicin.

Gutten optages i skolen i sit 9de til 10de aar og fortsætter til 18-aarsalderen, saa det bliver i en sen alder, han sættes til at puge grammatik. Græskens dage kan, med denne korte undervisningstid, siges at være talte.

Den største ulempe ved den moderne tyske skole er den adgang, som den eksamen, der svarer til vor middelskoleprøve, aabner til blot at tjene et aar som rekrut. Dette skaffer nemlig stort bryderi med uvidende og dovne elever, som vil smutte fra den almindelige værnepligt. Til mange skolemænds forbauselse opretholdes denne forkjerte ordning, selv nu efter at tjenestetiden for almindelige soldater er nedsat fra tre til to aar.

Eksamensvæsenet er i senere tid blevet indskrænket, en tvilsom reform.

Værst af alt for skolens fortsatte trivsel er det, at styrelsen vægrer sig ved at betale lærerne en rimelig høi løn i forhold til andre embedsmænd.

Forfatteren fordømmer tillige indskrænkningen af undervisningen i

klassiske sprog. Han forudser dog, at der maa komme en dag, da de forsvinder fra fagkredsen; buen spændes for stramt, og personlig følelse spiller ingen rolle overfor det praktiske livs krav. Men det er dog et spørsmaal, om f. eks. historieundervisningen tjener paa, at Termopylai og Cannæ stilles i skygge af Waterloo og Sedan. Forfatteren indser ikke, hvorledes historieundervisningen helt skal kunne følge fredsforeningernes krav paa at indskrænke omtalen af krigsbegivenheder til fordel for tilegnelse af kulturhistoriens elementer. Han nævner ogsaa de øvrige fags betydning og slutter med at udtale haabet om, at handelsskoler snart maa blive oprettede.

Endelig omtaler han de høiere pigeskolers store mangelfuldhed; de ligger ikke under statens kontrol og er derfor meget forskjellig indrettede overalt undtagen i Baden, hvor pigernes undervisning er mønstergyldig.

Erkjendes først skolevæsenets brøst, er ny styrke allerede ifærd med at tilflyde denne vigtige administrationsgren. Isaafald kan Tyskland skue fremtiden imøde med god fortrøstning.

Til læserne.

At fortsætte Tambs Lyches livsgjerning kan det synes dristigt at forsøge. Heldigvis havde han dog faaet virke længe nok til at bringe „*Kringsjaa*“ ind i et fast og jævnt spor og til at skabe det en trofast skare af venner. Saasandt „*Kringsjaa*“ har havt sin mission og fremdeles har den, er det den nye redaktions forvisning, at denne venneskare ikke svigter, nu da det gjælder at føre foretagendet videre over det tunge dødpunkt. Forvisset om at blive mødt med velvilje, tør den nye redaktion til gjengjæld forvisse „*Kringsjaas*“ venneflok om, at saalangt evnen rækker, skal der ikke blive sparet paa redebon anstrængelse for at holde tidsskriftet i fart paa den engang opstukne bane: at bringe ekspedit bud hjem til interesserede i bygd og by fra de store nationers kulturarbeide, slig som dette kommer til orde gjennem alle de originale tidsskrifter, som kan trives i store sprogsamfund. Saalænge disse storartede kulturorganer blomstrer, og saalænge vort faatallige folk ikke formaar at skyde frem i rækken af mangemilion-samfundene, vil en budbringer som „*Kringsjaa*“ have sin mission. Lad os, læsere og redaktion, i fællesskab gjøre, hvad der staar i vor magt, for at fylde denne mission — og foretagendets dybt

savnede stifter og foregangsmand i den tunge grundlæggelsens tid vil vi saaledes reise et uforgjængeligt mindesmærke: „*Kringsjaa*“ som den utrættelige budbringer mellem den store fælles verdenskulturs værksteder og det lille Norges tusen hjem. Lad os med forenede kræfter virke for, at Tambs Lyches værk, „*Kringsjaa*“ stedse maa vedblive at fylde sin opgave.

Forskjellige meddelelser.

— *Japans jernbanenet* har for tiden en udstrækning af 4505 km.; men der er en mængde nye jernbaner planlagt, saa man kan beregne, at det om nogle faa aar vil have en samlet udstrækning af 10,450 km. Man beregner, at bygningen koster ca. 50,000 kr. pr. km., og den samlede kapital, der vil blive nedlagt i jernbanerne, skulde altsaa komme til at beløbe sig til over 500 millioner kroner.

— *Telegrammet* om admiral Deweys angreb paa den spanske flaade ved Cavite brugte bare *35 minuter* for at naa fra Manila til New York, skjønt det maatte passere gjennem *22,400 km.* telegraftraad og blev optaget og sendt videre ved ialt *15 mellemstationer.* Først gik det ad kabel til Hongkong, saa derfra ad kabel til Saigun i Kochinkina, saa ad kabel til Singapore, saa ad kabel rundt Malakka til Penang, derfra ad kabel over den Bengalske bugt til Madras. Saa tog det landveien tværs gjennem Indien til Bombay, derfra ad kabel til Aden, saa videre ad kabel gjennem Rødehavet til Suez. Derfra overland til Alexandria, saa videre ad kabel til Malta, Gibraltar, Cascavellos ved Lisboa og op til Landsend i England. Derfra overland til London. Saa den vanlige vei over til Waterville i Irland og endelig tværs over Atlanterhavet til New York. Denne telegraflinje udgjør mere end $^2/_3$ af jordens omkreds, og dog bruger et telegram bare 35 minuter til at naa frem. Kloden begynder at svinde sammen.

— *Gladstone som bidragsyder til „Nineteenth Century“.* Lige fra dette store Londoner-tidsskrifts grundlæggelse i 1877 var gamle Gladstone dets trofaste medarbeider. Redaktøren, mr. James Knowles, udtrykker i sidste numer sin sorg over tabet af den „store gamles“ pen. I alt har han kunnet trykke 67 opsæt af den berømte statsmand; regner man hver af dem til bare ti sider gjennemsnitlig — og det er sikkert altfor lavt anslaaet — vilde det udgjøre et tykt bind, om de blev trykt op igjen i bogform. Noget, som visseligen sker. Redaktøren fortæller med begeistring, hvor prægtig den gamle var at have at bestille med. Hvad han havde lovet, holdt han paa en prik. Han kunde være saa neddynget i andet arbeide, men havde han givet sit ord, kunde redaktøren gjerne sove trygt til den aftalte tid — da var opsættet der saa sikkert som postbudet. Gamlingen var i sit embede en pave, saa urokkelig i troen paa ufeilbarligheden af, hvad han bestemte sig for som ret og rigtigt; var han kaaret til leder, da følte han sig som et himlens redskab, som en ypperstepræst,

hvem intet jordisk maatte træde iveien. Men privat og især som bidragsyder var han igjen den mest beskedne og medgjørlige person. Han var oprigtigen spændt paa redaktørens bemærkninger om den indleverede artikel.

Kun i et stykke følte redaktøren, han maatte veie sine ord til minister-forfatteren. Det var, naar han skulde indlede forhandling med ham om at skrive om en bestemt sag. Gladstone havde nemlig vænnet sig slig til at samle al sin personlighed om en eneste opgave ad gangen, at redaktøren til at begynde en samtale maatte undgaa at nævne andet end netop, hvad han vilde fæste gamlingens tanker ved. Lykkedes dette, var han snart fyr og flamme for ideen; Knowles siger sig at have været eneste vidne til mangen glimrende tale foran redaktionsbordet, der vilde sat underhuset i henrykkelse. Være karrig med sin iboende rigdom kunde Gladstone ikke. Naar en idé havde grebet ham, gik han helt op i den og bearbeidede sin tilhører, saa det var ugjørligt at opretholde en anden anskuelse. Selv veiede han med den granneste iver enhver indvending, fremsatte den frimodig til gjendrivelse og hævdede altid, at intet moment maatte holdes borte fra diskussionen af en sag. Men naar saa gjendrivelsen med omhu var fuldbragt, tumlede hans begeistring sig saa overdaadig, at ingen modstod hans forheksende veltalenheds indflydelse. Som taler var han den store skuespiller, aktøren, som *er* sin rolle. En stor mand og en bitter politisk modstander af gamlingen fortalte engang redaktøren: „Jeg har netop været til middag sammen med mr. Gladstone, og jeg forsikrer Dem, at mandens magnetiserende kraft er saa overvældende, at om han havde bedt mig gaa ud paa gaden og staa paa hodet, jeg havde gjort det.“ Det prægtigste ved ham, var hans uopslidelige ungdommelighed, hans friske og ligefremt elskværdige væsen, der gjorde ham det saa let at være ven med en modstander i anskuelser.

Mest bekjendt af Gladstone's bidrag til „XIX. Cent.“ er hans artikler mod tyrkervenskabet paa Berlinkongressens tid og diskussionen med Huxley om trosspørsmaal i 1891. Hans sidste artikel, i okt. 1896, gjaldt de tyrkiske massakrer paa armenierne.

Rettelse.

I 10de hefte af „*Kringsjaa*“ er i afhandlingen „Beleiringen af Akershus“ indløbet en trykfeil.

Paa side 750 øverst er udeglemt en sætning, idet der staar: „nemlig enten at bortgive og bortkjøre osv.“ istedenfor „nemlig enten at bygge et detacheret (særskilt) fort paa høiden eller at bortgrave og bortkjøre osv.“

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 12. juni 1898.

Folk begynder at finde krigen langtrækkende og kjedelig. Da den brød ud, havde man ligesom en følelse af, at man sad i et teater og ventede paa, at tæppet skulde gaa op for et spændende og nervepirrende skuespil. Og nu, da skuespillet langsomt drager hen over scenen med mange ord og lidet handling, føler man sig skuffet. Man havde ventet voldsomme slag med stort mandefald og herjende ødelæggelser, men maa isteden nøie sig med mere eller mindre sagtmodige og resultatløse bombardementer. Forgjæves venter man at faa se modstanderne ansigt til ansigt i et afgjørende basketag. De stirrer hypnotiseret paa hinanden, men vover ikke det afgjørende sprang.

Der er noget demoraliserende i dette publikums begjær efter blodige, sønderknusende sammenstød. Det har sin rod i den samme nedværdigende følelse, som bringer spanierne til at nyde de rædsomme tyrefægtninger. Hvad vilde vel være glædeligere, end om denne krig kunde bringes til en afgjørelse alene ved kloge strategiske forholdsregler uden større tab af menneskeliv?

At krigen vilde trække i langdrag var noget, man paa forhaand maatte vente. Korte krige kan kun føres af nationer, som stadig holder store flaader og hære i krigsberedt stand, og som har alle de hjælpemidler, de trænger, paa rede haand, hvilket hverken var tilfældet med amerikanerne eller spanierne. Amerikanerne troede vistnok, at Kuba kunde erobres og den spanske flaade ødelægges i en ruf. De stolede paa sine uhyre hjælpekilder. Men de har faaet erfare, at rige hjælpekilder ikke er ensbetydende med et færdigt og vel organiset krigsmaskineri. De begynder at opdage, at der trænges en stor og vel udrustet flaade til at knuse selv en anden rangs magt, og at en saadan flaade hverken kan improviseres eller kjøbes i færdig stand. De begynder ogsaa at forstaa, at en hær paa tyve tusen mand er for liden for angrebsoperationer udenfor de Forenede Staters grænser, og at det tager tid at organisere, opøve og udruste frivillige.

Heller ikke fra spaniernes side kunde man vente en hurtig og paagaaende taktik. Den spanske administration har sjelden udmærket sig ved stor handlekraft, og den vilde løbe en stor resiko ved at hidføre et afgjørende slag. Ti i tilfælde af nederlag vilde det tabte paa grund af landets udtømte hjælpekilder ikke kunde erstattes, og det er høist sandsynligt, at nederlaget vilde efterfølges af en indre revolution. Vi ser jo, hvorledes de spanske autoriteter i dødelig angst for et oprør oppuster ethvert sammenstød, som ikke har karakteren af en katastrofe, til en spansk seir, der benyttes til at holde folket i aande. Desuden maa man erindre de store afstande, den spanske flaade har at overvinde, og de moderne krigsskibes afhængighed af langsomme kulskibe eller kulforraad, som her maa søges i fjerntliggende havne.

Fra krigsskuepladsen.

Det er ikke let at opdage den spanske krigsplan, medmindre den gaar ud paa at skride fuldstændig planløst tilværks. Det ser imidlertid ud til, at det er spaniernes hensigt uden at udsætte sig selv for meget at skaffe den amerikanske flaade det størst mulige bryderi og derved forhale en afgjørelse. Det lykkedes admiral Cervera, da han

var ankommen til de vestindiske farvande, at holde amerikanerne i uvished om sine bevægelser, og nu er han gaaet tilankers i en havn, hvor han paa grund af det trange og vel befæstede havneindløb sandsynligvis tror sig sikker og dog holder den amerikanske flaade i fuld aktivitet. Admiral Sampson bevogter

Havaneserinder i sin gadeport.

Santiago, som katten bevogter det hul, hvor musen er sluppet ind, og alt tyder paa, at det vil koste amerikanerne adskilligt bryderi at indtage byen og ødelægge flaaden.

Efterretningerne fra krigsskuepladsen er fremdeles ufuldstændige og modstridende. Spanierne trænger seirsbudskab og benytter sig af enhver anledning til at skabe dem. Den amerikanske presse føler nødvendigheden af at made publikums nysgjerrighed og offentliggjør alt hvad der naar den, sandt og usandt, uden at bekymre sig om modsigelser. Det er derfor vanskeligt at opgjøre sig et klart billede af, hvad der er hændt; men følgende begivenheder maa vistnok betragtes som fastslaaede: Da det maatte ansees som nogenlunde sikkert, at den spanske eskadre laa i Santiagos havn, drog en afdeling af den amerikanske flaade under kommandør Schley straks derned for at blokere havnen. Den 31te mai rettede Schley et angreb paa de spanske forter for at undersøge, hvorvidt en forcering af det trange indløb lod sig udføre uden altfor stor resiko og vanskelighed; men han trak sig temmelig snart tilbage, og denne omstændighed blev øieblikkelig udnyttet til at udbasunere begivenheden som en seir for spanierne. Schley har sandsynligvis fundet, at indløbet var vel befæstet, og at indseilingen vilde være baade vanskelig og farefuld. Planen om at opsøge de spanske skibe inde i havnen og ødelægge dem blev derfor antagelig opgivet; ti det næste, amerikanerne foretog sig, var at nedsænke et gammelt ubrugeligt skib „Merrimac“ midt i indløbet, for at stænge den spanske flaade inde. Løitnant Hobson og 7 andre modige amerikanere gik ombord paa det med miner forsynede skib og drog under de spanske forters ild ind i indløbet til et sted, hvor kanalen kun er 70 meter bred. Her bragte de ved en eksplosion skibet til at synke, medens de selv blev reddet og fanget af spanierne. Ifølge spanske beretninger blev „Merrimac“ sprængt af en spansk torpedo, idet amerikanerne forsøgte at forcere indløbet. Men det kan neppe tænkes, at amerikanerne har villet benytte et værdiløst fartøi som „Merrimac“ til at tiltvinge sig adgangen til Santiago. Ifølge amerikanske efterretninger er den spanske flaade indstængt; men fra spansk side foreligger en meddelelse om, at vraget er sprængt ved dynamit.

Det, som nu forestaar, synes at være et angreb paa Santiago ved hjælp af landsatte amerikanske tropper. Det forlyder, at amerikanerne allerede har gjort landgang paa flere punkter i nærheden af Santiago og besat flere af de høider, som behersker byen, efter et heftigt sammenstød med spanierne. Men

Havaneserinder i sin gadeport.

meddelelserne herom er ikke fuldt bekræftede og kan ikke stoles paa. Et landgangsforsøg ledsaget af et angreb paa de spanske forter synes dog virkelig at have fundet sted den 10de juni.

Det har været meddelt, at en amerikansk landgangshær paa 27 000 mand er afgaaet fra Tampa til Santiago uden dækning af amerikanske krigsskibe. Men den sidste melding gaar ud paa, at denne ekspedition endnu ligger i Tampa. Admiral Sampson benytter tiden, indtil den amerikanske hær ankommer, til at bombardere de spanske forter og gjøre dem saa uskadelige som muligt.

Fra Filippinerne

er der indløbet efterretninger, som er høist ugunstige for spanierne. Straffen over det spanske vanstyre paa disse øer synes endelig at være kommen. Spaniernes forhaabninger om at opnaa en forstaaelse med insurgenterne har slaaet fuldstændig feil. Hele øgruppen er i oprør, og de indfødte synes i Aguinaldo at have en dygtig og energisk leder. Efter katastrofen ved Manila, der fuldstændig ødelagde den spanske flaade, har oprørerne drevet spanierne fra den ene stilling efter den anden og staar nu udenfor Manila, som den spanske guvernør føler sig ude af stand til at forsvare. De spanske tropper deserterer i store mængder, og spanierne har nu kun valget mellem at gaa under i den sidste kamp med oprørerne eller overgive sig til amerikanerne, som vistnok ikke har kunnet bringe Manila til at kapitulere, men dog turde være istand at afvende de værste ulykker fra byen. Der foreligger allerede meldinger om, at oprørernes angreb paa Manila er begyndt, og det vil blive interessant at se, hvorledes amerikanerne kommer ud af det med de indfødte, naar disse er komne til magten.

I Spanien

har disse ubehagelige efterretninger atter formørket udsigterne for den nuværende administration. Der har i kamret hævet sig truende røster mod regjeringen, og bladene indeholder heftige artikler, som forlanger dem, der er skyldige i den nuværende situation, dragne til ansvar. Ministeriet Sagasta har længe staaet paa svage fødder, og efter nederlaget ved Manila var det nær ved at maatte gaa af. Uveiret gik imidlertid over, og Sagasta slap med at rekonstruere sit

kabinet. Den nye regjering vakte dog ingen stor tillid; men det lykkedes den at holde sig oven vande ved hjælp af efteretningerne om Cerveras tilsyneladende heldige operationer. Nu synes dens stilling atter truet, og hvis den skal holde sig ved roret, maa den visselig sørge for nye seirsbudskab.

I Østerrige

staar lovgivningsmaskineriet atter i stampe paa grund af den tyske obstruktion i kamret. Splittelsen mellem den tyske og slaviske befolkning i riget synes stadig at tiltage, og situationen blir mere og mere kritisk for den udøvende magt. Premierminister Thun kan ikke bekvemme sig til at ophæve de blandt tyskerne saa forhadte sprogforordninger, og saalænge disse staar ved magt, synes de tyske repræsentanter i deputeretkamret bestemte paa ved alle slags midler at hindre alle magtpaaliggende sagers afgjørelse.

En nylig stedfunden begivenhed i Graz har vistnok bidraget stærkt til at ophidse gemytterne. Et bosnisk regiment i denne by fyrede nemlig paa en skare tyskere og dræbte adskillige af dem. De tyske reserveofficerer bivaanede de dødes begravelse, som i mange militære stater vilde blive betragtet som noget nær ensbetydende méd mytteri. Følgen var, at de blev stillet for krigsret og ilagt fængselsstraf. Herover geraadede de østerrigske tyskere i harnisk, og sagen er bleven optaget i kamret.

I det nyvalgte franske deputeretkammer

har ministeriet Meline bestaaet den første ildprøve ved at sætte igjennem valget af sin kandidat, Deschanel, til præsident. Oppositionens kandidat var den tidligere præsident Brisson. Det første valgmøde var yderst stormende, og Deschanel opnaaede kun en overvægt af en stemme, der paa grund af et uheld blev erklæret ugyldig. Der maatte derfor foretages omvalg, hvilket resulterede i, at Deschanels overvægt blev forøget til 4 stemmer. De radikales udskeielser i det første møde har formodentlig bragt nogle af de mere besindige deputerede til at slutte sig til regjeringens kandidat; men man kan just ikke kalde ministeriets seir glimrende. Der kan ikke regjeres trygt i Frankrig med en majoritet paa 4 stemmer, og regjeringen maa enten ved en eller anden indrømmelse vinde nok en partigruppe over paa sin side eller ogsaa forberede sig paa et snarligt fald. Der har da ogsaa været tale om en rekonstruktion af ministeriet paa bredere basis. Idetheletaget blir situationen i Frankrig stadig mere spændt, og det er ikke umuligt, at de gjærende kræfter tilslut vil skaffe sig et dramatisk udbrud.

Australiens forenede stater.

Helt siden 1891 har der i Australien været oppe en plan om at faa istand et forbund mellem de australske kolonier. Der holdtes nemlig da et møde i Sidney til udarbeidelse af et udkast til en fælles forsamling. Delegerede fra alle kolonier var tilstede; men man kom ikke til noget endeligt resultat. I 1894 blev det af de australske premierministre vedtaget, at der skulde gjøres et nyt forsøg, og tre aar efter, altsaa ifjor, blev man paa et møde af delegerede enige om grundlaget for den australske forfatning. Efter at de forskjellige koloniers parlamenter havde vedtaget dette grundlag, blev det bestemt, at spørsmaalet skulde finde sin endelige afgjørelse ved en folkeafstemning. Denne har nu fundet sted med det udfald, at sammenslutningens tilhængere seirede med stor majoritet i Victoria, Sydaustralien og Tasmania. I Ny-Sydvales, den ældste og vigtigste af kolonierne, opnaaedes derimod kun en majoritet af 68 000

stemmer, medens det minimum, der forlangtes, var 80 000. Sammenslutningsplanen er saaledes strandet, men kun foreløbig; ti man kan være sikker paa, at den vil blive gjenoptaget paa et mere beleiligt tidspunkt. Den støttes af unge og sterke kræfter og har derfor uden tvivl fremtiden for sig.

R. E.

Ny literatur.

Albert Bonniers forlag, Stockholm:

Frey Svenson: *Lytta själar.* — Berättelser.

Martin Landahl: *Ett vårhefte dikter.* — (Tredje samlingen).

Gustaf Fröding: *Gralstänk.* — Ett dikthäfte.

I sin ifjor udgivne digtsamling, den meget omskrevne bog „Stänk och flikar“, behandlede G. F. den middelalderske legende om den hellige Gral, bægeret med livsens saft. Nærværende digthefte er en nærmere udvikling af samme grundidé: den straalende livssafts glans gjenkjendes mere eller mindre dulgt i alle ting og alle væsener. Digteren udtaler om disse sine vers, at de er at betragte mere som rimede tankeforsøg end som poesi i vanlig forstand. De udmærker sig ved en forsigtig nøgternhed. Vi savner i denne samling de friske visetoner, som ellers har været G. F.'s kjæreste eiendommelighed.

Gyldendalske boghandels forlag:

Knut Hamsun: *Aftenrøde.* — Slutningsspil.

„Der var engang en mand, som ikke kunde bøie sig — —“ Med denne ironiske eventyr-indledning afslutter Knut Hamsun sit nye skuespil, efterat han har vist, hvorledes aarenes indflydelse netop i al stilhed bøier heltens engang saa steile ungdomstrods og lærer ham at synke nydende hen i den aftenrøde, som tændes i ham.

Bogen afslutter den trilogi, som aabnedes „Ved rigets port“ og førtes videre gjennem „Livets spil“. Helten, den underlige filosof Ivar Kareno, er nu bleven ti aar ældre, han har taget sin vidtløftige frue til naade igjen og har ringet om sig en troende skare af yngre og ældre radikalere, „Bjerget“.

Stykkets handling bestaar da i, at den gamle overløber Bondesen som redaktør for regjeringsorganet lokker sin modstander ud af „Bjergets“ tryllekreds og gjør ham til regjeringspartiets valgkandidat for at styrte professor Jerven, som han opdager at være en rival baade hos fru Kareno og hendes tjenestepige. Karenos komiske spræl i garnet er ofte ret morsomt skildrede; virkelig høikomisk er den scene, hvor „Bjergets“ fanatiske underhøvding, Tare, deklamerer for den vaklende femtiaaring hans egne ungdoms-haranger om ungdommens ret til at foragte og styrte dem, som gamle er. Men i sin helhed forekommer bogen snarere at være konstrueret sammen af engang givne størrelser end født af en umiddelbar inspiration. Uhyggen og vammelheden ved de dominerende forhold i stykket er ikke her i nogen særlig mon „døivet“ ved den haukende humor og det spillevende lune, som ellers ofte gjør Hamsun saa underholdende at læse.

Seet under et, kan de tre skuespil ikke let indsees at have tema nok til saa stort et apparat. Kareno-figuren er for lidet interessant baade som personlighed

og som talerør for tanker, og alle de mange andre figurer, der forresten er ganske anderledes livagtig fremstillede, er for simple og ækle til i længden at egne sig som omgangsfæller. Og som „indlæg i diskussionen" forekommer forfatterens argumentation mere barok end vækkende.

Dr. Gustav Bang: *Europas kulturhistorie* i fortællinger for folket. — Med 4—500 billeder.

Ikke sandt, dette er en bogtitel, som tiltaler „*Kringsjaa*"*s* læsere! Har De ikke gaat aar efter aar og ventet paa, at det snart maatte hænde det, som nu fuldbyrdes: en kyndig mand giver sig til at fortælle i sammenhæng og slig, at alle og enhver kan følge med, den store verdenskulturs udviklingsgang — ja, hvad mere er, han ledsager sin underholdende og lærerige fremstilling med en overflod af smukke og paalidelige billeder. Og alt dette, tilsammen 8—900 rigt illustrerede sider, bydes Dem for 6—7 kr. Værket skal udgjøre to bind, det første omfattende oldtiden og middelalderen, det andet tiden efter gjennembruddet ved aar 1500. Stoffet lægges tilrette i afrundede fortællinger, ialt 112 i tallet. Sproget er friskt og livligt, aldeles rent for fremmedord og lærde udtryk. Vi lykønsker forfatteren og forlaget til det udmærkede foretagende og kjøberne til den nydelse rig paa udbytte, som dette prægtige værk vil skaffe. Prisen er røverkjøb.

Nordiske tidsskrifter.

Nordisk tidsskrift (Letterstedtska). — Tredje hefte. — *Johan Hertzberg:* Henrik Ibsen som tragiker; *Elof Tegnér:* Några universitetsfrågar; *Oscar Levertin:* Den italienska barokstilen; boganmeldelser m. m. — Fjerde hefte: *H. Martensen Larsen:* Høisangen og de syriske bryllupsskikke; *H. Schück:* Ett bidrag till det franske medeltidsdramats historia; *Jul. Petersen:* Petrarca i hans forhold til lægekunst og lægevidenskab; *I. Fr. Schroeter:* Den norske polarfærd 1893—1896; *Oscar Levertin:* Den italienska barockstilens utveckling, II. Måleri. — Anmeldelser.

Finsk tidsskrift. — April. — *Jarl Hagelstam:* Karl A. Tavaststjerna; *G. Synnerberg:* Sibiriska kulturförhållanden; *Elsa Lundberg:* Illusioner; boganmeldelser m. m.

Folkevennen. — Ny række. 22. binds 3. hefte. — *Andreas Lund*: Skisser fra Nordland II; *Henrik Wranér*: Han kunde ikke for det; *redaktøren*: Dr. Sven Hedin; adjunkt *Grønvold*: Skikkelser af den islandske ættesaga III.; *T. Gleditsch*: Indtryk fra Londons fattigkvarterer.

Tilskueren. — April. — *P. Lauridsen:* Det nationale gjennembrud i Sønderjylland; *Karl Madsen:* Julius Paulsen; *R. Besthorn:* Cisleithanien; boganmeldelser m. m. — Mai. — *Harald Höffding* og *Vald. Vedel:* Taler til og for Henrik Ibsen; *Johannes Jørgensen:* Al fresco; *Nils Möller:* Ibsen og udlandet m. m. — Juni. — *J. P. S. S. Clausen:* 1848—49—50; *H. L. Bisgaard:* Middelstanden og kapitalen; *J. A. Fridericia:* Træk af kvindeidealets omdannelse i det 16. og den første halvdel af det 17. aarhundrede, særlig i Danmak; *Jul. Petersen:* Mirakelkure; *Selma Lagerløf:* Gravskriften; *Vald. Vedel:* Nye fortællinger.

Naturen. — April. — *C. F. Kolderup:* Istiden i Norge (med 4 fig.); *H. Zippel:* Bomuldsbusken; *A. Stuxberg:* Krimska steppen vid midsommartid; Dr. *Thiele:* Amerikansk guldmagerkunst; mindre meddelelser.

Nord og Syd. — Det nye danske illustrerede tidsskrift for historie, geografi og naturvidenskab, redigeret af *André Lütken* (G. E. C. Gads forlag), indeholder i sine numre for april og mai en række solide og interessante bidrag; af indeholdet fremhæves: April: *J. Lomholt:* Færøerne (illustreret); *Arthur Christensen:* Ruslem, den persiske nationalhelt; *P. Munch:* Danmark for 50 aar siden; *Carl Barrau:* Mars (ill.), Stjernehimlen i april (med kart) m. m. — Mai: *Fridtjof Nansen:* Hvorledes Nordpolen vil naaes; Elba, minder om Napoleon; *Carl Burrau:* Solen; *Nina Bang:* Vasco di Gama; Stjernehimlen i mai; boganmeldelser m. m. — Juni. — *A. L.:* Europa og Kina, en kinesisk statsmand om Europa og den europæiske politik; *Arthur Christensen:* Casanova. Et hundred- aarsminde; *P. Munch:* Danmark for 50 aar siden; *Carl Andersen:* Kuba; *Otto Lütken:* Tordenskjolds dødsbo; *Carl Burrau:* Fra himmelrummet. Solen.

Nordisk Revy, (utg. af Erik Thyselius), h. 3: *Separatista:* Från Stockholms salonger; *George Egerton:* Drømmelodien, fantasi; *John Kruse:* Den franske konstutställningen i konstföringen; *Gasparone:* „Kungen har sagt det", referat; *Volontaire:* Från opera och koncertsal; En brefväxling med anledning af Nord. Revys Broxviksartikler; Martyren-advokaten Leporello, polemik.

Ord och Bild, (utg. af Karl Wåhlin; norsk ombud: Jacob Hilditch), h. 5: *J. Kreuzer:* Erik XIV och drottning Elisabet af England (rigt illustr.); *John af Klercker:* Cuba libre, (illustr.); *Karl A. Tavaststjerna:* Än lefva de gamla gudar!; *Hugo Gyllander:* Råttfångaren i Hameln, dikt; *V. H. Wickström:* En okänd; *Arvid Mörne:* Karl A. Tavaststjerna, (med portræt), nekrolog; Kunst og literaturartikler m. m.

Notiser.

— *18,000 heste* har Berlins store sporvei-selskab kjøbt, siden det begyndte for 25 aar siden, og ialt betalt dem med 12 mill. kr. eller 667 kr. stykket. Gjennemsnitlig har hver hest tjent i 1700 dage eller 3¾ aar. De trækker 27 km. daglig. 55 pct. af hestene sælges igjen og indbringer da 560 kr; hestens værdi svinder altsaa ind med 30 øre dagen. Ifjor laa 270 heste „paa landet" for at forfriske sig. Hesteholdet minker i den senere tid, ifjor med hele 100. Heste-sporveiens dage er snart talte.

— *En by af sink* er den unge havnestad Beira ved Mosambik-kanalen i det portugisiske Sydost-Afrika, hvor alle boliger, hoteller, pakhuse, hospitaler, kaserner er bygget af sinkblik. I rasende fart skulde en by reises, saa de tilstrømmende indvandrere kunde faa tag over hodet — og spekulanterne hentede fra England, Frankrige og Amerika sinkblik i tusenvis af tons; dermed var byen færdig paa seks maaneder. Vakkert er det ikke, og sundt ligesaalidt, tropisk varmt som der er. Alt gjøres af sink i Beira, selv ligkisterne.

— *28 is-fabriker* i Chikago har sluttet sig sammen til en „ring" med 11 mill. kroners aktiekapital.

— *Vinskjønnere.* Et selskab vinskjønnere i Wiesbaden blev usams om, enten fransk eller tysk champagne smagte bedst. Der blev væddet, og tre domsmænd opnævntes til at sætte 25 forskjellige „mærker" i rang. En af

deltagerne medbragte 6 flasker af samme vin, men hver med sin særskilte etikette, den ene mer velklingende end den anden. Ved skjønnet blev en af disse flasker sat som no. 1, en anden som no. 25, de øvrige hist og her i rækken. Da dette resultat var forkyndt, røbede skøieren sin lystige streg og bemærkede med Sancho Panza: „De har forskjellige halsbaand, men er en og samme hund hver gang!“

— *Et videnskabens Akropolis* skal bygges paa en høide bag San Francisko, og alle verdens arkitekter er indbudne til at kappes om at sende det prægtigste udkast; honorarerne til præmievinderne bestrides af mrs. Phebe Hearst. 18 mill. kr. ligger rede til arbeidets paabegyndelse, og nye store tilskud strømmer stadig ind, saa meget skal der ikke skorte paa for at skaffe det unge guldland verdens stateligste universitet.

— *Japans literater* er talrige som sand ved havets bred, og dog lønnes deres flid og møie saa uselt, at de for 100 sider ikke faar mere end 80 kr. i honorar.

— *Belgrads* nationalbibliotek har maattet lukke, — fordi der ikke var flere bøger igjen. De 40,000 bind er efterhvert udlaant, men ikke en eneste bog er bragt tilbage igjen, saa nu sidder bibliotekaren der bare med katalogen tilbage.

— *Shakspeare* — *Bacon*-striden er nu bragt ind i et nyt stade, idet en englænder siger sig at have bevist, at det er Shakspeare, som har skrevet ikke bare de værker, der bærer hans navn, men ogsaa alle værker, der gaar for at være Bacons. Denne Bacon havde det saa travlt, at han ikke fik tid til at skrive; saa leiede han Shakspeare, der havde adskillige fristunder, til at forfatte ogsaa i Bacons navn og betalte ham ekstra for at holde tand for tunge med dette sit ekstra-arbeide.

— *Cirkelens kvadratur* spekulerer mange taaber sig fordærvet paa; den letteste og enkleste metode for løsningen er at bytte en tiøring for et frimærke.

Billige folkebad i Paris. Efter mønster af de billige folkebad, der i flere aar har været i virksomhed i Bordeaux, vil et filantropisk selskab nu i mai aabne en række billige folkebad-anstalter ogsaa i Paris. Der vil paa de forskjellige pladse — dog særlig i de folksomste bydele — blive reist ca. 200 smaa bygninger, hver indeholdende 4 baderum. Her vil menigmand kunne faa sig et bad for 20 centimer eller 15 øre. Det er meningen, at disse anstalter skal forfleres, hvis foretagendet vinder den forønskede tilslutning.

— *Amerikanske damer* boycotter franske modevarer. Til straf for franskmændenes naturlige racesympati for spanierne har damerne i mange af de Forenede Staters større byer udstedt opraab til sine landsmandinder om at gaa alle franske butiker forbi. Følgen er, at franske kommissionshandlere rundt om i Staterne maa lukke sine forretninger og afskedige sine folk. Tungest vil det falde de mange flotte amerikanerinder paa besøg i selve Paris at lukke øinene til for alt det deilige, de ellers fryder sig ved at stuve sine kufferter fulde af.

— *Tipoldemor,* oldemor, mormor, mor og datter lod sig nylig fotografere sammen i en liden tysk by. Oldemoren er den under navnet L. Haidheim kjendte romanforfatterinde, fru Louise Ahlhorn, som er 64 aar gammel; hendes mor er 87, hendes datter 42, og dennes datter, barnets mor, 22 aar.

— *Jacques Saint-Cère,* den for sin delagtighed i pengeudpresningsaffæren mod millionær-narren Lebaudy berygtede pariser-bladmand, er nu død. Siden han fik afsked fra „*Figaro*“, vakte hans artikler ingen opsigt længere. Egentlig hed han Rosenthal og var baiersk jøde.

Til minde om
Tambs Lyche.

Mange vil med vemod mindes „*Kringsjaas*“ elskværdige, mildt dømmende, lyst seende leder, som med kjæmpemæssig flid søgte at lede samtidens aandelige bevægelse ind i vore hjem og bringe os til efter evne at leve med i tidens høieste stræben. Døden rev ham bort midt i hans arbeidsdag, før han havde naaet firtiaarsalderen.

Der gives, tror vi, ingen bedre maade, hvorpaa vi kan hædre hans minde, end ved at sikre hans børns fremtid. Og ingen værre maade at glemme ham paa, end at lade hans hustru og børn lide mangel. Om bare alle „*Kringsjaas*“ tusener af læsere sendte sine bidrag, de være noksaa ringe, saa vilde de tilsammen bedre end ord og indskrift takke for hans livsverk og give gode ønsker med paa veien til hans efterladte.

Bidrag, som godt kan sendes i frimærker, bedes snarest indsendt til „*Kringsjaas*“ ekspedition, Olaf Norli, Kristiania, som paa opfordring ogsaa sender lister til dem, som vil foretage mindre indsamlinger.

Der vil i „*Kringsjaa*“ blive kvitteret for indkomne bidrag.

V. A. Aubert, redaktør. *H. E. Berner*, hypotekbankdirektør. *Bjørnstjerne Bjørnson.*

Chr. Brinchmann, redaktør. *Chr. Collin*, docent. *Dr. Georg Fasting*, seminarbestyrer. *E. Hanssen*, prest.

Lars Holst, redaktør. *Carl Keilhau*, redaktionssekretær. *Hjalmar Løken*, redaktør.
Formand i „Venstres presseforening“.

Jonas Lie. *Olaf Norli*, boghandler. *A. Qvam*, statsraad. *A. Schibsted*, redaktør.

E. A. H. Sinding. direktør for Kr.a tekn. skole. *O. Thommessen*, redaktør.

Nils Vogt,
redaktør.
Formand i „Den konservative presses forening“.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

KRINGSJAA.

REDAKTØR: CHR. BRINCHMANN.

BIND XI. 30. JUNI 1898. HEFTE 12

En familie af ingeniører.

(Efter T. E. Martin i „*The Cosmopolitan*").

Der er et kapitel i Amerikas historie, som endnu ikke er bragt frem til offentlighedens kundskab, men som ikke desto mindre indeholder ting af den største betydning saavel med hensyn til udviklingen af Staternes indre hjælpekilder gjennem dampfragt paa sjø og land som ligeoverfor

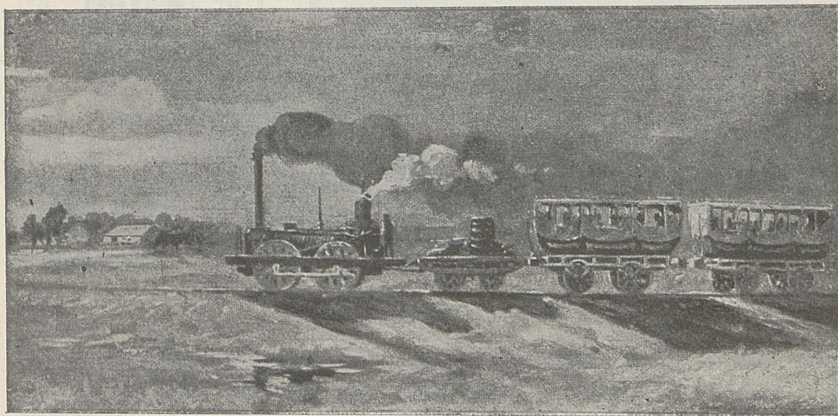

Første tog paa Camden- og Amboybanen.

muligheden af angreb fra en fremmed magt. Dette kapitel kan passende betitles som „John Stevens og hans sønner som ingeniører og skibsbyggere."

Det er ikke længe siden, at Abraham S. Hewitt ved en vis anledning udtalte om den ene af dem: „Han er den største mekaniker, den største skibsbygger og den største jernbaneingeniør, som det 19de aarhundrede

har fostret.“ Dette vil man tro, naar man faar høre, at den store Camden- og Amboy-jernbane blev planlagt og bygget af disse mænd, at de i 20 aar var de eneste dampskibsbyggere paa Hudson- og Delaware-floderne, og at de fra 1840 til 1860 til beskyttelse mod en udenlandsk marine havde liggende paa New Yorks havn et stort krigsskib — større end det berømte „Merrimac“, *) som i alle disse aar laa i tørdok ved Hoboken, og som i tilfælde kunde have ødelagt en hel flaade af datidens krigsskibe.

En af hovedgrundene til, at John Stevens' og hans sønners arbeide ikke har fundet den paaskjønnelse, det fortjener, maa søges deri, at alle disse mænd snarere undgik end søgte offentlig opmærksomhed, at de desforuden havde formue nok til at kunne realisere sine planer uden nogen økonomisk bistand fra nogen kant, og at de saaledes havde liden grund til at lægge sine planer frem for offentligheden.

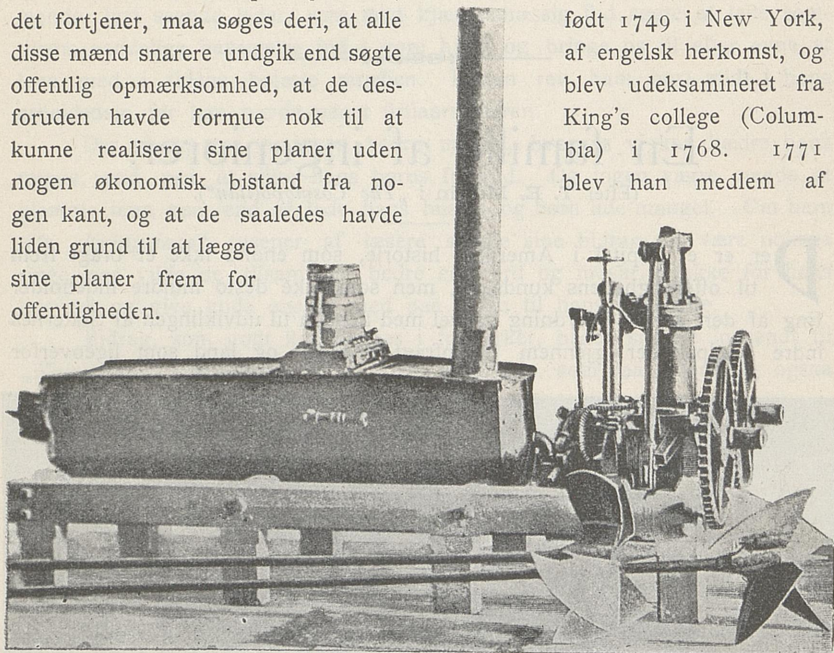

Skrue-baad-maskine (1804).

John Stevens var født 1749 i New York, af engelsk herkomst, og blev udeksamineret fra King's college (Columbia) i 1768. 1771 blev han medlem af New Yorks advokatstand og var New Jersey's skatmester under revolutionens dage. Han var ikke mere end 40 aar gammel, da han saa John Fitch's dampbaad, der gik i hovedrute Delaware—Burlington. Han grebes øieblikkelig af begeistring for det nye transportmiddel. Han undersøgte straks baaden og dens mekanisme, og i 1792 tog han selv patent for at benytte damp som drivkraft. Eksperimenterne fandt nu sted med al ønskelig hurtighed; allerede i 1798 — næsten 10 aar før Fulton — havde Stevens en dampbaad gaaende paa Hudson. Selv havde han bygget

*) Nu nedsænket i bugten udenfor Sanjago.

baaden, selv eiede han den, og han førte den tillige selv som kaptein. Seks aar senere byggede han en til med dobbelt skrue, og han vedblev med opfindelser og forsøg. Han tog patenter — i Amerika 1804 og i England 1805 — paa mange slags former for dampkjedler, og i 1811 oprettede han mellem Hoboken og New York den første dampfærge i verden. I 1812, førend arbeidet var begyndt paa Erie-kanalen, henledede han autoriteternes opmærksomhed paa fortrinligheden af en jernbane. Samtidig drev han og hans søn Robert Stevens dampfart paa Delaware med held og fremgang. Aaret efter udkastede han planen til det første panserskib, en fuldstændig monitor-type; paa samme tid foretog han forsøg med forskjellige andre metoder, og i 1815 erholdt han tilladelse — den første af den slags i Amerika — til at anlægge en jernbane fra Delaware til Raritan. I 1823 sikrede han sig legislaturens stadfæstelse paa at forbinde den med en Pensylvania-jernbane. I 1826 byggede han et damplokomotiv, der paa en cirkelformig bane gik 12 mil i timen, og som befordrede passagerer for hans egen regning og paa hans egen eiendom i Hoboken. Dette var det første lokomotiv og det første jernbanetræn, som nogensinde løb over skinner i Amerika — iværksat af en mand, som nu nærmede sig de otti. Det er faa mænd forundt at sætte saadanne rekorder i sit liv. Hans arbeide har været af overordentlig betydning for de Forenede Stater, og dets virkninger forplantedes i alt større og større omkreds. Det var egentlig under paavirkning af ham, at Vanderbilt lod bygge Carolina-jernbanen i 1829. Den mand, som har udstukket linierne for en saadan fredelig kommerciel udvikling, og som har afstedkommet en saa fuldstændig omvæltning i hele verdens krigsførsel tilsjøs, er ogsaa helt ud en person med gigantiske egenskaber; men med den hast, alt foregaar i vore dage, er vi saa let udsatte for at glemme begyndelserne og at overse begynderne; det vil derfor være paa sin rette plads at reise denne mand et historisk mindesmærke. Vi vil ikke tale om hans private forhold eller om hans omfattende studier i metafysisk filosofi, hans botaniske eksperimenter eller om hans kjærlighed til blomster og planter. Uddannet som sagfører, besad John Stevens dog netop de egenskaber, der gjorde ham til den store ingeniør, han blev; disse gik i arv til hans søn Robert saavelsom til hans anden søn Edwin Stevens. Som 17-aars gammel gut hjalp Robert faderen med at faa igang den første skruedampbaad i 1804, og efterat de havde kjæmpet sig gjennem alle vanskelighederne, der mødte dem paa Hudson og Delaware, og som kunde have gjort enhver anden modløs, fandt de veien ud mod Atlanterhavet; for den viljestærke er der altid aaben sjø.

Det blev saa som bygmester af dampskibe, at Robert Stevens gjorde sig berømt; hver ny baad blev bedre og gik hurtigere, indtil han i 1832

bragte det til 15 sjømil i timen, og i mere end et fjerdedels aarhundrede stod han nu som Amerikas første ingeniør; hans opfindelser og forbedringer til 1840 var saa forskjellige og talrige, at en fortegnelse derover vilde fylde flere sider. Vi maa indskrænke os til kun at nævne opfindelsen af en hurtig-seiler i 1818 og benyttelsen af vandhjul i 1826 samt dampventilen i 1831.

Forskjellen mellem de almindelige dampskibe og de lette hurtigseilere blev snart synbar, og i 1850 bestemte Robert Stevens sig til at bygge „Maria", som blev en konkurrent til „Amerika", og hvormed Stevens selv som kommandør seilede omkring. Det var den mest hurtig-

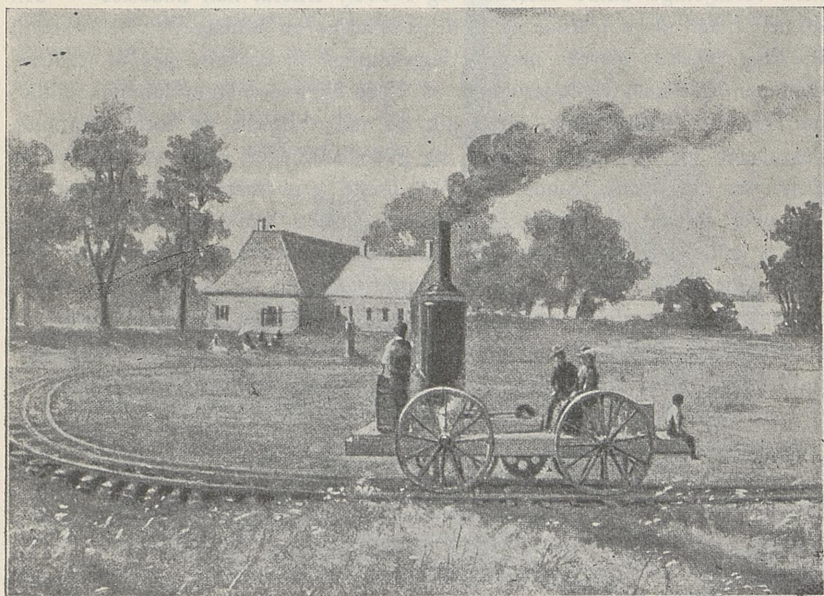

John Stevens lokomotiv (1826).

seilende baad paa Amerikas kyster helt til 1869, da den pludselig forsvandt, uden at nogen til denne dag ved, hvor den blev af.

Som et resultat af alle disse mange store opfindelser blev alt flere og flere interesseret i behagelighederne og lettelserne ved den nye reisemaade, som fra først af indskrænkede sig til at gjælde strækningen mellem New York og Filadelfia; men Stevens indsaa snart fordelene ved at benytte det nye reisemiddel i en større udstrækning og ikke alene tilvands, men endnu mer tillands. Det gik imidlertid en tid hen, inden han fik offentligheden til at forstaa sagens betydning. I 1830 kom saa endelig

den bekjendte Camden- og Amboy-jernbane med Robert Stevens som ingeniør og chef og Edwin Stevens som forretningsfører eller driftsbestyrer. Tanken var i virkligheden den at optage konkurrencen med deligencetrafiken med dens dampbaade paa Raritan og Delaware og dens firspændte vogne, der fløi frem og tilbage paa Trenton- og New Brunswick-veien. Inden man gik igang med dette arbeide, gjorde Robert Stevens en reise til England for at overvære aabningen af linien mellem Liverpool og Manchester. I England blev han bekjendt med Stephensons „Planet“, der gik ifart paa Liverpool-linien; straks bestilte han et lignende lokomotiv for sin egen bane. Maskinen „John Bull“ kom til Amerika i 1831 og blev øieblikkelig sat sammen. Den veiede 10 tons; kjedlen var 13 fod lang og 1/2 fod i diameter; fyrrummet havde en overflade af 36 fod, og maskinen havde

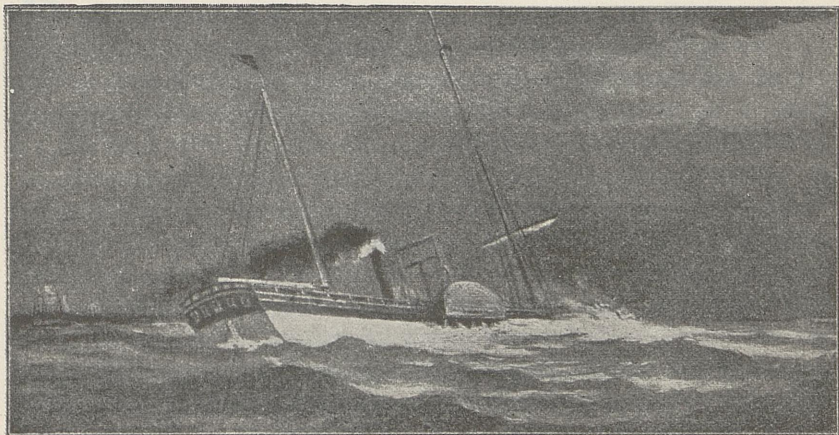

Stevens dampbaad.

4 hjul; den havde ingen tender; vand og kul blev bragt med i et kar eller en stamp af læder, forfærdiget af en skomager. Der blev fyret med furuved, og til lettelse og stor glæde for dem, som havde sat penge ind, bevægede lokomotivet sig fremad med 30 punds damptryk. Og som vi nutildags er vant med at se gas og elektrisk lys, var man da uvant med at se to vogne følge efter lokomotivet uden at være trukne af heste. Banen blev derpaa bygget og taget ibrug under almindelig opmærksomhed.

Blandt de mange beretninger om disse dages primitive jernbanefart kan det for moros skyld have sin interesse at nævne, at en rytter red foran toget paa Amboy-banen for at paase, at linien var klar, og at intet kom iveien. Det fortælles ligeledes, at toget en gang gik af skinnerne og tog veien ud paa en hvedemark, hvor nogle arbeidere var beskjæftiget med at

skjære hvede; de blev saa bange for det forfærdelige uhyre, de saa komme imod sig, at de tog flugten. Men med alt dette var dog med dampkraftens benyttelse en ny tid begyndt; nye kræfter var kommet til for at hjælpe den menneskelige race frem paa fremskridtets vei, og unævnelige er alle de forandringer, dette medførte i politikens verden saavel som i forretningsliv og financielle spørsmaal.

Edwin Stevens var født i Hoboken 1795, og han var den, som fuldførte broderen Roberts arbeide, da alderen kom. Ualmindelig dygtig og foretagsom som bestyrer og leder, besad han ogsaa evne som opfinder. Allerede i 1812 havde John Stevens udkastet planen til et anlæg af et fort for at beskytte New Yorks havn, og i 1841 tog Edwin op den samme tanke. Robert Stevens eksperimenterede med bomber; han solgte sin opfindelse til regjeringen, og det blev overdraget de to brødre at bygge krigsskibe for den amerikanske regjering. De lod grave en tørdok i Hoboken og gav sig straks ifærd med arbeidet. Da Robert døde i 1856, var det bekjendte Stevens-batteri næsten færdigt og kom til at tjene som forbillede for John Ericsson, der arbeidede under bedre vilkaar og straks vandt paaskjønnelse for sine fortjenester.

Det kan imidlertid bemærkes, at Stevens' batteri aldrig blev sat paa vandet, og at det heller ikke kom til at vise, hvad det egentlig duede til; men det tjente ikke desto mindre som den eneste beskyttelse for New York og dets havn i over 20 aar. Det blev i alle disse aar stadig forbedret og hørte uden tvil til de bedste havnebatterier, som fandtes paa den tid.

Men det største og varigste mindesmærke, som Stevens' familie har reist sig, er dog unægtelig det store institut for teknisk videnskab og kultur; for medens dampskibe og jernbaner kan forsvinde fra jorden, saa kan et aandeligt arbeide af den art aldrig ophøre at virke og afsætte sine mærker i folkets liv. Da Edwin Stevens døde i 1868, efterlod han sig ved testamente tomt i Hoboken og et byggefond, saa det blev en forholdsvis let sag for eksekutorerne at faa institutet oprettet. Dette blev gjort, og da arten af institutet var overladt til dem at bestemme, saa var de kloge nok til at gjøre det til et centrum for maskinvidenskaben, der hidtil var bleven forsømt. Institutet begyndte saa sin virksomhed; til 1895 havde det sendt ud i verden ikke mindre end 500 udeksaminerede ingeniører, af hvilke næsten allesammen beklæder høie stillinger og nyder stor ære for sin vederheftighed og sin dygtighed i det arbeide, de har en speciel interesse for. Institutet bevarer den gamle klassiske videnskab, samtidig som det er en kilde til forfriskelse for den studerende ungdom og et stille asyl for den taalmodige forsker. Det er ogsaa i stadig vekst. Fru Stevens, grundlæggerens enke, har i 1897 skjænket store summer til institutet,

ligesom mange andre formuende personer har bidraget paa forskjellig vis til at sikre dets eksistence. Og i løbet af de sidste 25 aar er der gjort mange opfindelser og store fremskridt paa ingeniørvæsenets omraade; det meste skyldes institutet i Hoboken, hvorfra unge mænd gaar ud i verden med planer og kundskaber til at kunne skabe menneskeheden nye livsforhold.

Byldepesten i Indien.

(Efter miss K. Marion Hunter i „*XIXth Cent.*")

Pesten nævnes første gang i tredie aarhundrede før Kristus, da den herjede Lybien. Den optraadte ogsaa i keiser Justinians dage (542 e. Kr.) Saa kom „Svartedøden" op til Italien 1346 og gik hele Europa rundt i tre fire aar. Morderengelen kom igjen gang paa gang, i 1361 og i 1368 osv., indtil den efter det rædselsfulde anfald paa London i 1665, da den tog 70,000 liv bare paa det ene sted, trak sig tilbage fra de Britiske Øer. Paa Europas fastland har morderengelen streifet om helt til 1841 — ja, i Rusland huserer den fremdeles nu og da, stundom lemfældig, oftere voldsomt.

Indien har været hjemsøgt til stadighed siden 1815, snart paa en kant snart paa en anden. Et voldsomt udbrud af pest rammede i 1896 Bombay, efter at der først havde raset en dræbende, hidtil ukjendt sot blandt byens rotter. Fra den store stad har pesten spredt sig ud over hele nabolaget.

Pesten er en yderst smitsom farsot, der skyldes en mikrobe i blodet, der i 1894 opdagedes af Kitasto. Den ytrer sig paa to maader: som byldepest, der angriber kjertlernes forskjellige grupper, saa de svulmer op — og som lungepest, en voldsom lungebetændelse, der er dens værste form. Pesten ledsages af tung feber, og døden skyldes vanligvis hjertelammelse ved den høie blodvarme. Ofte følger ogsaa sindsforvirring med, som kan udarte til raseri, saa den syge giver sig ud paa vidvanken, om man ikke holder vagt. Det hændte ikke sjelden, at man i Bombay og det nærliggende Puna saa en stakkel fare om paa gaden og pludselig styrte overende stendød.

Bedringen efter et overstaaet anfald gaar sent, og mod gjentagelse af anfaldet er den engang angrebne ikke sikret.

Forfatterinden skildrer, hvorledes man søgte at værge en angreben by; hun var til sin død for nylig pestlæge i Puna, hvorhen sotten kom i september 1896 med flygtninge fra Bombay.

Puna tæller vanligvis 130,000 indbyggere, har trange og slet brolagte gader, i hvis aabne rendestene alskens uhumskhed tømmes ud. Husene og boderne er elendig byggede, har faa eller ingen vinduer, mangler ganske ildsteder; naar døren om natten er lukket, og værelserne er stuvet fulde af sovende, faar altsaa ingen frisk luft slippe ind. Selv da halvdelen af befolkningen var flygtet for pesten, var smugene i de indfødtes kvarterer om kvælden yrende fulde af mennesker. Mange huse og boder var forseglede af øvrigheden, og baade her og der stod et „Reist til Bombay" med kridtskrift over kramboddøren. Disse indskrifter forklarer, hvorledes Bombay blev smittet, dengang Puna var renset for pesten.

Lægevæsenet er høist ufuldkomment i Indien. Og englændere bliver under sit stræv med at hjælpe idelig hemmet af de indfødtes kastefordomme, overtro og skjæbnelære, deres uvidenhed og uvilje mod alle sundhedsforanstaltninger, de indfødte tjenestemænds uhæderlige tilbøielighed til at omtyde øvrighedens bud, som det bedst høver dem selv, endelig ogsaa ved de indfødtes frimurer-samhold, naar det gjælder at fordølge syge eller døde. Det falder ikke staklerne ind, at det paa denne vis netop holder liv i sotten.

I juli 1897, da der havde været en kort stans i farsottens angreb, meldtes 14 nye tilfælde ugentlig; maaned for maaned steg tallene, saa der i første uge af november meldtes 650 med 460 dødsfald. November bragte ialt over 2000 anfald, december 1600. Saa gik det nedover igjen, indtil man i mars iaar kunde regne farsotten for overstaaet, rigtignok efter et voldsomt mandefald.

Meget færre angrebne var der i Puna „kantonnement", som er ganske adskilt fra staden og tæller 105,000 mennesker; her var sundhedsvæsenet bedre gjennemført.

Ved farsottens tilsyneladende ophør i juni 1897 var myndighederne uforsigtige nok til at slappe paa det strenge bud om husundersøgelser og nøie sig med lægemæssigt ligsyn. Saa fik sotten altsaa gribe om sig igjen, og i september, da der meldtes op til 100 nye tilfælde om ugen, maatte pest-nævnden paakalde hjælp af krigsmagten.

Staden deltes i ti kredse; i hver fik en engelsk officer og en engelsk læge ansvarlig myndighed, med en afdeling soldater og indfødte hjælpere til bistand. Alle syge blev opsporede og bragt paa hospital; vedkommendes paarørende førtes til „afsondrings-leiren"; de smittede huse desinficeredes og kalkedes om, ja, fik indsat vinduer, om slig overdaadighed savnedes. I hver kreds blev holdt nøiagtigt mandtal; paa de smittede huse maltes tilfældets datum og antallet af angrebne og døde. Selvfølgelig kunde husundersøgelse ikke forebygge, at mange tilfælde alligevel ikke opsporedes.

De syges husfæller holdt udkik fra taget, og naar opsynet var i farvandet, bar de ad bagveie den syge fra hus til hus, saalænge til de

kjendte sig i tryghed for resten af dagen. Dette opdagedes tidtnok ved overrumplings-besøg. Selv om den syge maatte udleveres, sendtes hans klæder hen til naboen for at undgaa desinfektion. Saa maatte man gribe til afspærring. Det gadestrøg, hvor tilfældene faldt tættest, blev besat med soldater, til husundersøgelsen var gjort hus for hus.

Alligevel fremturede de indfødte i sin selvmorderske fordølgelse. I en hytte fandt opsynet, at jordgulvet var saa besynderlig oprodet, og ganske rigtigt, et pestlig laa begravet der. I januar iaar maatte hele staden afspærres, saa ingen befængt fik slippe gjennem porten. Til gjengjæld begyndte de indfødte at svømme over floden midt paa mørkeste natten med den syge surret til en opblæst skindsæk, som puffedes foran. Saa blev der ogsaa sat en stopper for dette smugleri.

Tidlig paa aaret blev der oprettet en leir for sunde, hvorhen alle beboere af endnu ikke smittede, men usunde boliger flyttedes hen med alt sit indbo, medens husene blev gjort rene fra gulv til loft. Alle indfødte reisende i tredje klasses jernbanevogne blev undersøgte; alle, som kom fra et smittet sted blev desinficerede, og alle reisende uden sundhedspas underkastedes 10 dages afspærring. Paa de forskjellige stationer mellem Bombay og Puna blev enhver indfødt, som reiste uden pas, undersøgt af læger; der var et evigt skraal og spektakel af de gjenstridige. Paa Puna station blev alle ankomne indfødte sendt i bad, og deres klæder imens desinficerede.

Afsondrings-leiren bestod af skur, delt i rum for de enkelte familier; ialt var der plads for 800 personer. Hid maatte alle, som havde været i berøring med pesten, vandre i ti dages karantæne. Blev nogen af de afsondrede angrebne, sendtes de paa hospital. Til opmuntring fik de indespærrede klæder og legetøi i foræring; daglig fik de ogsaa slippe ud for at hente mad.

Sundheds-leiren var indrettet omtrent paa samme vis; kun fik de, som var ført did, gaa til sin daglige dont.

Hospitalerne maatte væsentlig virke ved bestemt stramhed og god organisation. Dels var der særskilte mindre kaste-hospitaler med rum for ialt 200, dels benyttedes et stort fælles pest-lasaret, som i november og december daglig havde 550 senge fuldt belagt, med en daglig tilgang paa 60—70 og en dødelig afgang paa 35. Saa utilstrækkelige som hospitalerne var fra først af, blev der alligevel i en fart skaffet udvei til nye.

Forfatterinden kom til stedet tidlig i november. Hospitalerne eller „pest-leiren“ bestod af en rad matte-skur med halmtækkede jerntag. Væggene blev holdt aabne om dagen for at skaffe frisk luft, idet de øverste to alen matter blev taget bort. Hvert skur havde 12—14 senge;

tidlig i november var der reist 25 skur. Ved aarets udgang var indrettet ti nye med 24 senge i hvert.

I november maaned indlagdes 1430 syge, hvoraf 984 døde; mange udaandede paa veien, mange lige efter indlæggelsen. Soldaterne samlede ofte syge og døende op paa veiene. Hospitalets protokol har derfor mange numre betegnet med: navn ukjendt, bopæl ukjendt — funden ved veien i døende tilstand. Hvert skur eller vagt var en selvstændig anstalt med en engelsk sygepleierske og et par indfødte gangkoner til at gjøre rent og udføre tungarbeide.

Der var særskilte skur for mænd, kvinder og børn, for voldsomt angrebne og for tilfrisknende. Ligeledes var der særskilte kaste-skur. De haardt angrebne laa nærmest lægekontoret.

Der tjenestgjorde tre engelske læger, deraf en kvinde, med en fast ansat indfødt militærlæge, tolv hospitalsassistenter og femten engelske sygepleiersker.

Den indfødte befolkning saa med uvilje paa dette anlæg, som de haardnakket mente var paabudt af dronningen til udryddelse af de syge for at kvæle pesten. For at modarbeide denne fordom blev det tilladt hver syg at have en paarørende hos sig hele tiden paa lasarettet; disse slog sig da ned paa gulvet ved sengene og fulgte opmærksomt alt, som foregik. Hvergang lægerne kom, blev der almindelig opstandelse, og med paatagen ligegyldighed strømmede flokken med fra skur til skur og holdt øie med hver bevægelse. Selvsagt kunde dette bare tillades i de første dage for at dæmpe mistroen. Og lige lidet frugtede det. Staklerne fik det ikke ind i sit arme hode, at øvrigheden bare vilde hjælpe dem; de sparede ingen møie for at omgaa enhver bestemmelse, som ikke faldt i deres smag.

Enkelte ting ved behandlingsmaaden vilde de aldrig godkjende; særlig var mistroen til de kolde omslag dybt indgroet. Kasteregler forbød visse slags mad og visse slags opstramningsmidler; dette maatte respekteres.

En pleierske fandt en morgen en tyk brun unge siddende paaskrævs over sin pestsyge moder, og ivrig ifærd med at æde af de grødomslag, som laa over hendes bryst; barnet blev ikke smittet. Slige træk forekom dagstøt og viser, hvor umuligt det var at faa staklerne til at fatte den fare, de usmittede paarørendes nærvær indebar.

Naar da hospitalsfolkene havde vundet tillid hos belægget, var omslaget til deres gunst lige voldsomt som den oprindelige uvilje. Mødre kastede sig paa knæ for lægerne og tiggede om sit døende barns liv. Tak strømmede ind i form af blomster og frugt; høieste tegn paa hengivenhed var tilbud om at flytte ind i lægens hjem som tjener. Det var

mangen gang et svare stræv at slippe fra slige tilbud uden at saare den lykkeliges følelser.

Sygeleiren bød et livligt og broget skue; der var tider, da over tusen personer færdedes omkring mellem skurene. Der var femten kokke i arbeide med at skaffe de forskjellige kaster den rette mad; 120 politibetjente vogtede adgangene til leiren, da ingen slap ind uden skriftligt bevis fra en militærlæge. Der var arbeide for 50 gravere paa kirkegaarden, hvis endeløse rader af jordhauge bar et trist vidnedsbyrd om ulykkens omfang. Hinduerne, som helst blev angrebne, brændte sine lig; men de kaster, som ikke tillader ligbrænding, havde hvert sit indgjærdede stykke af kirkegaarden, hvor ligene blev dækket med ulæsket kalk for at stoppe smitten.

Farsottens forfærdelighed er det vanskeligt at give europæere en forestilling om. Naar en husstand blev angreben, var det sandsynligt, at hvert eneste medlem blev offer for sotten. Befolkningens skræk og sløve overgivenhed, for ikke at tale om dens gjenstridige modvilje mod alle forskrifter befordrede smittens udbredelse. En slem ulempe var det, at de indfødte opsynsbetjente kunde falde paa at true alle og enhver, sunde som syge, med anmeldelse, og saa lod sig bestikke af ofrene. Dette havde myndighederne selvsagt ingen skyld i; men sandsynligvis stikker aarsagen til de voldsomme opløb i Bombay just her.

Rømlingerne fra de befængte steder var det yderst vanskeligt at holde øie med. De kunde f. eks. tage billet til en fjern station, men smutte af toget midtveis og saa vandre tilfods et stykke for igjen at tage en ny billet andenstedshen, hvor det altsaa var umuligt at ane, at vedkommende egentlig kom fra et pesthul. Langs alle veie døde folk, og en eneste byld var jo nok til at smitte hele egnen. Nu er farsotten, trods alle stramme forholdsregler, naaet frem til Calcutta, saa der er god grund til at ængstes for, hvorledes det vil ende.

Rotter, fluer, alskens kryb og insekter fører smitten omkring. Pestbacillen dræbes meget let af solskin og forskjellige desinfektionsmidler. Smitten foregaar sandsynligvis dels ved hudafskalling, dels ved udaanding. Ofrene er talrigst i byernes fattigkvarterer, saa man maa antage, de usunde boliger og gader har skylden for smittens lette spredning. Fattigfolk gaar desuden barbenet og har derfor ofte skrammer paa fødderne, hvor smittestof faar fæste i blodet. Hindukvinderne gaar sjelden udenfor døren, de angribes ogsaa mest.

Det af Haffkine fundne serum har vist sig udmærket til at værge mod smitte. Saaledes blev ensteds 671 personer indsprøitede med serum, mens 859 vægrede sig; blandt de sidste blev 143 angrebne, hvoraf 98 døde, medens der blandt de indsprøitede blot indtraf 32 tilfælde med 17 dødsfald. Haffkine paastaar derfor, at hans serum forminsker smittefaren

betragtelig; desuden hjælper indsprøitningen til at skjelne sygdommens første optræden lettere. Hvor længe indsprøitningens beskyttende evne varer, tør han endnu ikke svare for.

Pestens dødelighed er fra 50—90 pct. Derfor burde Haffkines behandling gjennemføres i størst mulig udstrækning. Yersins metode har ikke vist sig heldig.

Faren for europæere er forsvindende liden; blandt de utallige engelske læger og sygepleiersker forefalder der yderst faa tilfælde af smitte. Og om de bliver smittede, angribes de meget let og bliver i regelen snart friske igjen.

Pestens udryddelse gaar det smaat med. Man har tænkt sig nødvendigheden af at brænde rub og stub af de usunde boliger ned og bygge nye, sunde op isteden. Kanske dettte alligevel vilde være mindre kostbart end til alle tider at holde det plagsomme system af sundhedsopsyn og pestlasaretter igang. Ondet maa tages fra roden af; tvungne sundhedsforanstaltninger, nye vandværker, udvidelse af lægebestanden, oplæring af de indfødte børn i sundhedslære o. l. er høilig paakrævet, om Indien skal frelses fra den rædsomme landeplage.

Kuba som industriland.

(Efter Wilfrid Skaife i „*Engineering Mag.*")

Amerikanerne har i disse dage ganske glemt det gode gamle raad: sælg ikke huden, før bjørnen er skudt. Selv det høitidelige gamle „*North American Review*" trykker i sidste numer et opsæt af en senator med overskriften: „Hvad skal vi gjøre med de erobrede øer?"

Fuldt saa løierlig klinger ikke overskriften over det stykke, vi her gjengiver. Forfatteren er heller ikke yankee, men kanadier. Han gaar imidlertid ud fra som given sag, at Kuba løsrives fra Spanien, og at den frugtbare ø snart faar besøg af driftige folk, som vil gjøre sin lykke der ved at sætte nyttige foretagender i gang. Han meddeler derfor sine erfaringer fra et længere ophold der som sukker-ingeniør. Disse hans raad og betragtninger fortjener opmærksomhed for sin nøkterne maade at se tingene paa.

Først og fremst bør efter hans mening vordende indvandrere have fuldt paa det rene, at landets gamle befolkning, for saa vidt talen er om overklassen, er moralsk slappet; det vil tage god tid, før disse mennesker lærer at te sig honnet i forretningssager. Retsvæsenet er en fuldstændig farce; aabenlys toldsvig foregaar i større stil end nogensteds ellers paa kloden; skatter udlignes uden mindste varsel af personer, som indfinder

sig og, i bedste forstaaelse med den spanske øvrighed, lader sig afspise af sine ofre med et privat honorar mod at skrive falsk indberetning. Svig og kneb med uhæderlig vinding for øie hører til dagens orden, undtagen blandt arbeiderklassen, som er gjennem hæderlige, strævsomme, fredsommelige og taalmodige folk trods det djævelske styre, de træler under.

Dette maa der selvfølgelig sættes en stopper for ved indførelsen af gode skoler for den unge slægt; men i den første tid faar man nok mærke ulemperne deraf.

Skjønt Kuba er den ældste europæiske koloni i Amerika og desuden er et land saa stort som Danmark og Irland sammenlagt, maa øen betragtes som nyt land, hvor alt kulturarbeide maa tages op fra grunden af. Som nu den ene ting, at landet ikke har andre landeveie end nogle striber mark indgjærdet af kaktus, som bare kan befærdes i tørt veir; to dages regn stanser al trafik. Rigtignok findes der paa de store tobak- og sukkerplantager et net af kjøreveie for opholdsveir. Men over elvene maa man bruge vadesteder, som i flomtid er ufarbare. Brobygning og veibygning bliver der god leilighed til at tage fat med.

I de østlige provinser er anlagt en del jernbaner, men de drives just ikke med kraft. Og der foregaar nogen kystdampfart. I de større byer findes jo sporvogne og omnibuser, og trods de svære fragter er alle disse færselsmidler i meget flittig brug. Kubanerne er stadig paa farten, endda de under oprøret tidtnok udsætter sig for at blive sprængt i luften.

Byernes kloakvæsen er aldeles ynkeligt. Sundhedstilstanden er derefter. Her bliver der nok at bestille for foretagsomheden. Ligesaa med vandforsyningen; paa de fleste steder hjælper byfolk sig med at samle regntidens overflødige nedbør i svære brønde under husene, skjønt der overalt er nok op af rindende vand at hente frem ved vandledninger. Nu og da er der ogsaa paalagt og indkrævet skatter til anlæg af vandværk; men de indkomne midler glider over i myndighedernes private lommer. I tørketiden raader der selvfølgelig rædselsfuld vandnød i de fleste byer.

Havne har øen mange af. Havana, Matanzas, Santiago, Guantanamo, Cienfuegos og, hvad de nu heder alle de steder, som dagens krigstelegrammer stadig melder nyt fra. De dannes i regelen af en kort fjord; men indløbene beskyttes ikke af moloer, og inde i havnen er det uselt med landgangsbrygger og dokker. Lastning og losning foregaar med lægtere. De til havnekasserne strømmende skatter anvendes paa samme maade som andre skatter.

Af naturrigdomme har Kuba ialfald baade jern og kobber. Ved Santiago foregaar der ogsaa en del bergværksdrift. Men malmleierne paa øen er næsten ikke undersøgte.

Øens vigtigste produktion bestaar i tobak og sukkerrør. Tobaksavlen

drives af smaa jordbrugere, som afsætter bladene til de store fabriker, hvor alt arbeide udføres med haandkraft af en talløs arbeidsstok, der nøier sig med yderlig ringe løn. Her er plads for megen kapital, og dygtige jordbrugere kan gjøre gode penge ud af en liden gaard.

Sukkeravlen er et endda videre felt for driftigheden. I fredstid frembringer Kuba 1 million tons rørsukker, dobbelt saa meget som Java og fire gange saa meget som noget andet rørsukkerland i verden. De Forenede Stater avler ikke mere roesukker, og Tyskland bare en halv gang til saa meget. Det mærkelige er, at medens rørsukkeravlen ellers, saaledes ogsaa paa de andre øer i Vestindien, lider under fortvilede vilkaar, blomstrer den fremdeles paa Kuba, tiltrods for regjeringens idelige skatteplyndringer, tiltrods for de umulige jernbanefragter, de slette skibsforbindelser, de europæiske sukkerlandes præmiesystem og de amerikanske kjøberes nedsættende dom om varen. Sagen er, at øens jordbund og klima egner sig saa aldeles fortrinlig for sukkerrør, og at spanierne og kubanerne virkelig har grebet denne produktion an som stordrift. Der er nedlagt umaadelige kapitaler i kjæmpefabriker og planteageveie. Men endda ligger store strøg af øen, hvorhen driften kunde udvides, ganske øde. Desuden er maskinarbeide paa selve plantagerne endnu kun taget lidet i brug; rørenes plantning foregaar fremdeles ved haandkraft, ligesaa skuren. Paa en stor plantage trænges et halvt tusen mand bare til at skjære rørene ned. Plante- og høstemaskiner vil det være en udmærket forretning at bringe i brug. — Paa plantagens „central“ eller sukkerværk anvendes maskiner, som maler 1000 tons rør daglig eller 100,000 tons i de 100 dage, der høstes. Dertil trænges en 12—1500 hestekræfters maskine, og det hele anlæg koster et par millioner kroner, men saa indbringer det ogsaa omtrent denne sum aarlig. Tre fire lokomotiver og et hundrede vogne trænges til fragtningen, og ialt en arbeidsstok paa 1000 mand. Maskinerne for disse anlæg kommer fra skotske og franske værksteder; tyskerne har ikke trøstet sig til at sælge paa saa lang kredit, som her forlanges.

Arbeiderne er dels hvide, dels sorte, dels gule. De hvide er dels indfødte kubanere, dels indfødte kanariere, dels spaniere. De sidste er i alle maader udmærkede folk at have i sit brød. Kanarierne og kubanerne er mindre at lide paa, men kanske intelligentere. De sorte er stærkere karer, men temmelig vilde og umedgjørlige og sløvere end de hvide. Kineserne er gamle folk, som bragtes til øen i slaveriets dage og fremdeles som „kontrakt“-arbeidere er et slags slaver; de arbeider trofast, men duer lidet.

Arbeidslønnen skifter med aarstiderne; gjennemsnitlig beløber den sig til 56 kr. maaneden for almindelige arbeidsfolk, medens maskinfolk kræver fra 150 til 360 kr. alt efter sin duelighed.

Sydfrugter kunde blive handelsvare i ganske anden udstrækning end hidtil, for Kubas jord og veirligt er saa frugtbart som intet andet lands.

Klimaet paa Kuba er ikke saa usundt, som det ofte paastaaes. Den gule feber og malariaen samt kopperne graserer jo i de større byer; men dette skyldes de yderlig slette sundhedsforanstaltninger. Ude paa landet forekommer de næsten ikke.

Aarstiderne er to; fra begyndelsen af november til midten af mai er der tørveir; om sommeren regner det. Heden er aldrig overvældende; kulde er ukjendt. Nætterne er altid kjølige. Deiligere klima end vinteren paa Kuba gives ikke. Men det virker svækkende at opholde sig længe i landet. Indvandrere bør altid tage sig lange ferier hver sommer.

Fire farer bør man være forberedt paa at komme ud for paa Kuba. Vinteren kan blive for farlig tør. Hvert andet aar indtræffer der i gjennemsnit en cyklon, som ødelægger avlingen. For sukkerplantagerne er ildebrand den slemmeste fiende; en cigaretstump i blæst kan paa en time svide tusenvis af tons af og tvinge planterne til at skjære og kjøre ind de svedne rør paa et par dages tid, for at ikke saften skal gaa i gjær. Den fjerde fare er de stadige revolutioner.

Der kan blive racestrid paa øen. Og da maa de hvide slutte sig tæt sammen, for vinder de sorte overtaget som paa Haiti og Jamaika, er det ude med alt haab om fremgang for kulturarbeidet.

Det største.

Stort at dø for ædel sag,
større dog at leve for den
gjennem tvil og nederlag;
stort med blod at mætte jorden
— større den med sved at gjøde
for en ukjendt fremtids grøde.

Heltemod i røg og damp,
krans du faar af laurens grene;
større helt i livslang kamp
er den sjæl, som kjæmper ene,
— kjæmper trofast til det sidste
for en krans af tornekviste.

Nils Tomte.

Savonarola.

(Af dr. Gustav Bang's „*Europas kulturhistorie*“ *).

Det skete, at i *Florens*, i renæssancens brændpunkt, i kunstens og videnskabens pragtfulde kongestad, i livsmodets og livsglædens forjættede land, i byen, der gjenlød af sang og spil, af dans og kaade fester fra morgen til aften, iblandt det folk, der saa lysere og lettere paa livet og nød det i fuldere drag, end man gjorde nogetsteds ellers i Europa — det skete, at her stod der en mørk alvorsmand op og talte.

Hans navn var Girolamo Savonarola, og af stand var han tiggermunk, sortebroder.

Og han talte tunge alvorsord til de muntre florentinere, talte om kjødets spægelse og livets hoffærdighed, om synden og dens sold, om hor og letfærdighed, dobbel og drik, pragtsyge og hovmod, vantro og ringeagt for det, der hører Guds rige til, og om Herrens haarde vrede over de ugudeliges liv. Hans ord var hvasse som svøbeslag, og han skaanede ingen: smaafolk og stormænd, verdslige og geistlige, alle stænder lige oppe fra paven i Rom revsede han i taler, der var baarne af en klippefast tro og en glødende forargelse. Se til kirkens mænd, hed det, med deres rige presteklædninger, deres bannere, deres guld- og sølvlysestager, deres alterbægre, deres guldvirkede hovedklæder og kostbare stene og kors af sølv; hør paa deres salmesang og messer, med kirkemusik og røgelseduft; de har pint den sidste skilling ud af den fattige for at kunne omgive sig med al den pragt; de er som kalkede grave; de har ført djævlefester ind iblandt os, de tror ikke paa Gud, og de gjør nar af vor tros dybder. Gud, hvorfor sover du? Reis dig dog og udfri din kirke fra de slette prester, fra djævlene, der har den i sin vold!

Hvor saa end Savonarola vendte blikket, saa han kun synd og atter synd. Herren var langmodig, — men der var grænser for hans langmodighed, og i drømmesyn troede Savonarola at læse varsler om straffene, Herren vilde sende over det gudløse italienerfolk og især over Florens's letfærdige stad. Fyrster skulde dø, baade i Florens og i Rom og i Neapel, og en fremmed konge skulde komme som et vredens ris og straffe Italien. Da skulde der være graad og tænders gnidsel, blod skulde flyde i stride

---

*) Aftrykt med Gyldendalske boghandels tilladelse. Da red. til yderligere anbefaling af den udmærkede bog ønskede at give „*Kringsjaas*“ læsere en „smagbid“ af dens indhold, faldt det ganske naturligt at vælge ovenstaaende stykke, idet man i forrige maaned netop kunde feire 400-aarsdagen for Savonarolas død.

strømme, og ild skulde flamme mod himlen, byer skulde stormes, kvinder skjændes, og mænd bide i græsset, — Herrens retfærdige straf.

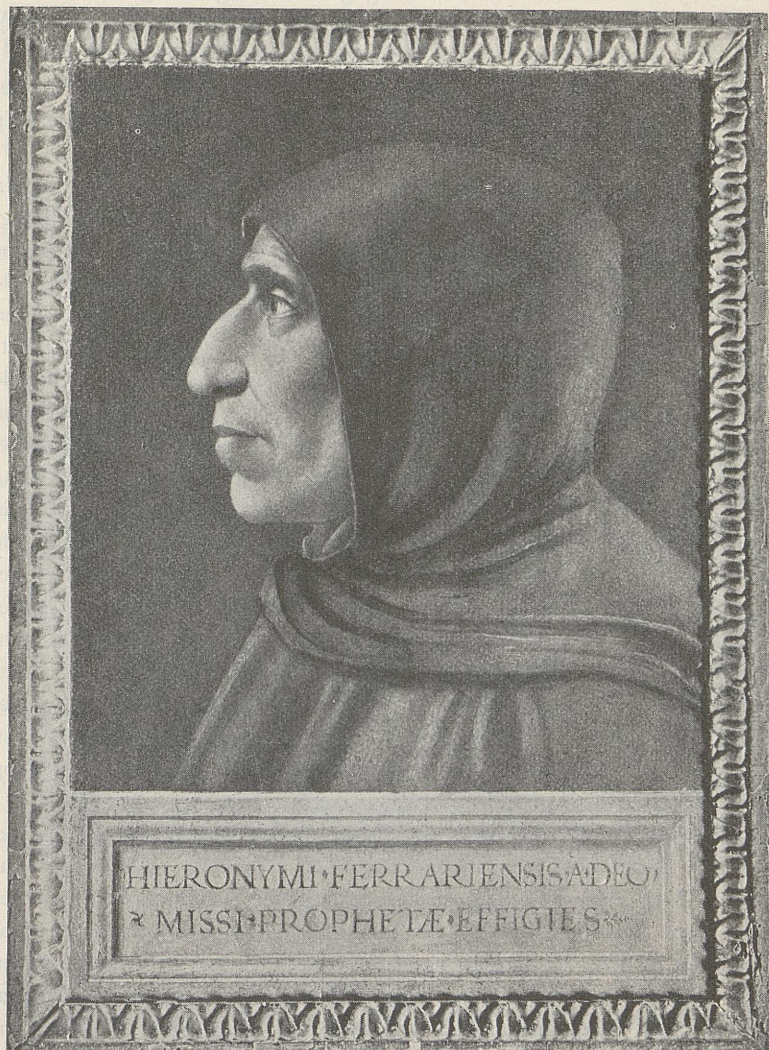

Girolamo Savonarola.

I kirken ved St. Markusklostret, hvor Savonarola først var menig munk, siden klosterforstander, talte han til menigheden om tidens synder og laster og forkyndte i stærke, begeistrede ord de profetier, han mente,

Gud havde indblæst ham. Og dag for dag voksede tilhørerkredsen, større og større blev tallet paa dem, hvis øine hang ved Savonarolas læber, og hvis øren lyttede med brændende tro og glødende begeistring til hvert ord, der udgik fra hans mund. Og det hændte sig, at hans spaadomme slog ind: i 1492 døde Florens's fyrste, Lorenzo den prægtige, samvittighedspint og sjæleskræmt, samme aar Roms pave og kort tid efter Neapels konge, og i aaret 1494 drog kongen af Frankrige over Alperne for at føre krig med Italien.

Fra da af var der faa i Florens, som ikke troede, at Savonarola var sendt af Gud selv for at vise veien til fred og frelse, og den stemning, der i de sidste aar havde vokset sig stærkere og stærkere blandt byens borgere, slog nu ud i lyse luer. Familien Medici, herskerhuset, der i de forløbne tider havde ledet staden til magt og al den pragt, en rig kunst formaar at yde, men ogsaa til verdslighed og vantro, blev jaget bort; byen blev en republik, og den mand, der kom til at sige det afgjørende ord i dens ledelse, det blev sortebroderen fra St. Markus. Hans aand gjennemsyrede alt og alle; Jesus Kristus blev erklæret for byens enevældige konge; salmesang og bibellæsning, kirkegang og almissegivning blev de kjæreste sysler for disse florentinere, der for et par aar siden havde svælget i verdens herligheder; handelsmændene gav de penge tilbage, de med urette havde erhvervet, — og det var mange tusener af kroner, det dreiede sig om. To gange brændte Florens's borgere frivillig paa torvet uhyre dynger af allehaande verdslige ting, dem de nu betragtede som djævelens redskaber, maskeradedragter og tærninger, smykker og haarfletninger, malerier og verdslige bøger; — alene for én af disse dynger bød en veneziansk kjøbmand en sum, der svarer til omtrent ½ million kroner; men florentinerne svarede ham kun ved at lade ham afbilde og brænde hans billede øverst paa baalet.

Disse bunker brændte nu ned til grunden, og det er rimeligt, at der i dem har gjemt sig mangen en ting, som vi kunde have ønsket var skaanet. Men den ild, Savonarolas ord havde tændt i florentinernes hjerter, blev kun en straaild, der slukkedes ligesaa brat, som den var bleven kaldt til live, og ligesaa varm begeistringen for ham havde været, ligesaa bittert blev hadet imod ham. Renæssancens mænd var lette at begeistre, men deres ustadighed var stor, og den dybe, alt andet fornægtende religiøsitet, som Savonarola forkyndte, laa ikke i deres natur, og mindst af alt stemmede den med de livsglade florentineres væsen. Der havde lige fra den første tid, han begyndte sin forkyndelse, været et lidet parti, i hvilket hans ord ikke vakte gjenklang, og som bestandig, dels i det skjulte, dels aabenlyst arbeidede ham imod; efterhaanden som tiden gik, faldt flere og flere fra den haarde dominikaner, vendte tilbage til

verdenslivets mangehaande tillokkelser og rettede deres vrede mod den mand, hvem de før havde tilbedt som en af Guds helgener; med den nye republiks politiske held gik det kun smaat; de fordrevne Medici'er stræbte med held efter at vinde indflydelse paany, og paven — den samvittighedsløse, i bund og grund ugudelige Alexander VI — gjorde alt, hvad der stod i hans magt, for at faa den stridige munk afveien.

Saa smeltede Savonarolas tilhængere — „flæberne“, som de spottende kaldtes, — ind til en liden flok, og hadet mod ham voksede i udbredelse

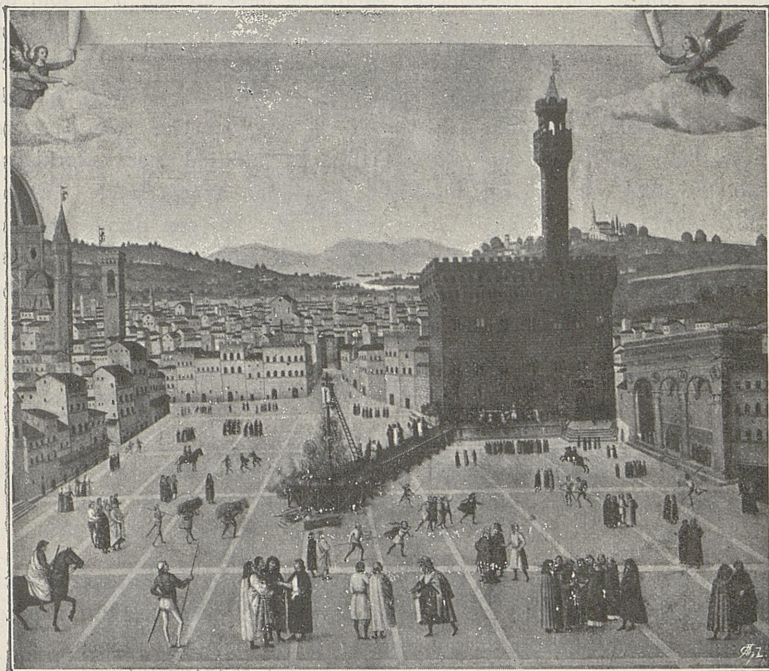

Savonarolas henrettelse.

og styrke. Og en skjøn dag, — det var den 8. april 1498, — blev Markusklostret stormet af en rasende folkehob, og byens raad stod bagved angrebet; mange timers hidsig kamp, saa overgav Savonarola sig omsider til øvrigheden. Derpaa fulgte der mange dage igjennem pinligt forhør, og under torturen blev der afpresset ham løsrevne ord, som de samvittighedsløse dommere udlagde som tilstaaelser om forræderske planer, og paa et væv af løgnagtige og forfalskede forhørsreferater blev han dømt til døden. Den 23. mai 1498 kl. 10 om formiddagen blev først to af Savonarolas

trofaste venner, derpaa han selv hængt, og de døde legemer kastede paa ilden.

Og saa levede Florens's mænd videre i lyst og fest og munterhed, i hele renæssancens brogede livstummel, som om den mørke munks ord aldrig havde rystet deres sjæl.

— Girolamo Savonarola var en underlig, enestaaende skikkelse midt i tidens mylder af mærkelige mænd; gammelt og nyt var blandet i ham som i faa andre. Han stod som den middelalderlige religiøsitets og sædestrengheds protest imod renæssancens vantro og letfærdighed, men som de fleste, der søger at dæmme op mod en voksende strøm, saadan reves ogsaa han overende af de kræfter, han kun for en stakket stund kunde besværge. Han havde meget af renæssancen i sit blod, ti han var ikke som middelalderens gudsmænd en lydig udfører af de bud, der blev ham paalagte fra oven; han kunde ikke bøie sin sjæl helt og fuldt ind under autoriteten, vovede tvertimod en trodsig modstand mod „den hellige fader“ i Rom; han følte den lov, han fulgte, skrevet i sin sjæl. Og han pegede fremad mod en tid, der kom faa aartier efter hans død, da den verdslige renæssance var et tilbagelagt trin, og det var religiøse spørsmaal, der satte sjælene i brand Europa over fra Palermo til Tromsø.

Billeder fra Rom.

(Af Bernt Lie).

Jeg sad i sommer oppe i Bayern og længtede tilbage til Rom saa sterkt og intenst mangen stund, at jeg syntes, jeg maatte kunne løfte undaf hele vældige alpemasser, som stængte veien og synet didned.

Det billed, min længsel helst tegnede for mig af den evige stad, var arbeidstimerne oppe paa taget, syv etager tilveirs, høit oppe under himmelen den blaa, — lunt til sæde ved mit bord i ly af unge, lysegrønne ranker, sterke kamelier, blodrøde og hvide, liljer, valmuer og roser, roser . . . og under mig, bredet ud som et hav, et forunderlig levende hav, *Roma,* tag ved tag, taarn over taarn i uendelig vidde . . . . .

Min husvært er et stykke af en poet og en lidenskabelig blomsterdyrker. Paa sit flade hustag har han i tre terrasser anlagt Semiramis's hængende haver med alverdens blomster, palmer, magnoliaer, orangetrær, ranker og buske, — lysthus med kulørte lampetter, dueslag, fasangaard og rislende springvand.

Dette paradis ligger frit under himmelen midt i tykke Rom, midt

den gamle krinkelkrogede, hvidløgstinkende, larmende og skrigende middelalderby. Indgangsdøren dybt dernede vender ud til *Campo Marzio,* oldtidens *Campus Martius,* centrum af sletten mellem de syv høie og Tiberen, hvor keisertiden bygged templer, termer og teatre, men hvor middelalderen og renæssancen reiste kirker, paladser og huskaserner, alt imens den gamle hedenske hovedstad paa de syv høie forfaldt og forglemtes.

Og inde i vinrankelysthuset har jeg opslaat mit digterpaulun; rundt om i mægtig bredde til alle sider ligger staden i blændende solglans over taarn og tage fra den tidlige morgen, naar solen staar ny og morgenblank over Monte Pincios og Villa Medicis kuplede trækroner i nordøst.

Som dagen lider, øges glansen og varmen, og det fjernt summende brus af livet ude i gadedybet stiger; paa alle tagene omkring, i fine haveanlæg som min egen og fattigere tagterrasser med kanske en rad potteblomster til pryd mellem viftende vasketøi i alle regnbuens farver, vrimler der frem et mangfoldigt privatliv. Her vandes og stelles blomster, her dækkes frokostbord med grøntfade og vinfiascoer, her hænges tøi til tørk af halvpaaklædte kvinder, mens nøgne unger huier og leger med katte, hunde, duer og høns, — billed ved billed af fornøielige, gratiøst afslørede familieinteriører. Her oppe paa taget er man i sin egen stue, og her følger romeren af hjertens lyst sin trang til frit liv uden anerkjendelse af gjen- og naboers syns- og høreevne.

Dagen lider, og solgløden stiger. Men mig beskytter de tætte ranker, og livets fjerne brus og billeder øger stilheden, freden og friheden om mig og mit arbeide. Paa terrassen nedenfor, i ly af de bredbladede magnolier, sover den lille i familiens kurvkuffert, der i fredstid tjener ham til seng — fredelig og godt i den bløde, styrkende solluft. Ud og ind dernede mellem kjøkkenet og fontænen paa terrassen sysler den glade Annunziata med sine tomater, makaronibunter, artiskokker og anden herlighed til familiens middag, alt mens hun traller og synger:

Vedi la luna in ciel,
ve' come è bella!
Sembra che scritto
porti amore in fronte!

Langsomt gaar solen mod vest, nærmer sig Gianicolos aasryg med de slanke cypresser og det elegante kolossalmonument af Garibaldi til hest. Skyggerne bliver tyngre, lyset gyldnere; frem af det blændende blanke hav løfter sig klart mod dunklende himmel kupler og spir. Her St. Ignatios fine frontespice, her Panteons kjæmpehvælv, lig et uhyre skjold vendt mod aftenhimmelen. St. Eustachios snoede spiraltaarn, hundrede andre, store og smaa, kjendte og ukjendte, og længst henne i nordvest, bred som et bjerg, sterk som en verdensmagt, Peterskuppelen i rolig majestæt

overragende alt andet. Langt ude mod syd tegner sig en sønderrevet murrand i kraftig oval med en egen flamme i de ældgamle stenes lød; det er Kolosseum.

Det dunkler alt dybere i vinrankelysthuset, øiet fængsles udadtil, haanden synker, arbeidet stanser, og tankerne kommer saa store og tunge derudefra — paa tog mellem St. Peters dominerende kuppel og Kolosseums brudte mure.

Tre dumpe, langsomme klokkeslag falder fra St. Agostinos Kampanile tæt ved, betænksomt, varslende; solen brænder i Monte Gianicolos øverste cypresser, Garibaldi rider i ild og purpur deroppe, — et sekunds stilhed, solen er nede, og saa falder klokkerne ind fra alle Roms kirker, kimer til Ave Maria, et himmelveir af skjælvende malmklang udover det skyggeslørede verdenshav: Rom.

Det er en farlig sag at længes. Fantasien er en svigefuld bygmester, og længselen skaber den blinde tro til dens luftkasteller, som, naar man endelig naar frem til sine længslers maal, falder sammen til et svidende støv i éns øine.

Men til Rom tør man længes tilbage med al fantasiens digt og farve. Den, som overhovedet eier interesse for eller kjærlighed til liv — menneskenes idag, historiens, kunstens — kan aldrig skuffes i Rom, hvor det høieste liv har været levet i aartusener og har afsat sine uforgjængelige merker og monumenter, — hvor luften derfor er en kjæmpemæssig kondensering af livsstemning, dybere og rigere end paa nogen anden enkel plet af jorden, og hvor det liv, som leves paa denne dag, — om *det* end ingenlunde er tidens høieste, — dog farves af denne stemning, samtidig med at det udfolder sig rigt og broget, frit og mangfoldigt under sydens sol.

Enhver interesse, ethvert temperament, enhver individuel stemningstrang finder sit i den evige stad. Der er det samme alt omfattende, alt mødende ved Roms stemning som ved havets, der har sin særlige sang, sin særegne tale til hver og én, som søger alt. „Man har slig naturfølelse i denne by," sagde Bjørnstjerne Bjørnson forleden dag paa en herlig kjøretur rundt i Rom. Dette er det forløsende ord.

Jeg har aldrig seet en storby i verden saa helt uden overgangszone mellem by og land. Klods opunder de gamle keisermure, som den dag idag omslutter Rom, ligger Kampagnasletten brun og nøgen med enkelte smaa fattige vigner, hvor høns og ænder plukker straa, — en milebred ødemark, yderst sporadisk dyrket, fra bymurene til bjergene i vest, nord og øst og til Middelhavet i syd; Rom ligger paa sine syv lave høie som en bebygget ø midt paa sletten. Kommer man med jernbanen til Rom, varsler ikke den store bys nærhed her som andensteds af smaa travle

forstadsbyer, villaer, fabriker. Her ruller man lige fra nøgne udmarken med sauer og hyrder ind i verdensstadens elektrisk funklende jernbanehal. Det eneste forbud derude paa Rom er de gamle, tildels ruinerede akvadukter fra Appius Claudius's tid, sterke, slanke brobuer i lange, ensomme og snorlige linjer udover slettens øde. Et minut efter sidder man i drosche og kjører til sit hotel gjennem den moderne, straalende by.

Og alligevel, er man efter en maaneds tid nogenlunde indforlivet med Rom, kan man spadsere gjennem tykke byen og direkte ud i Kampagnaen, uden at denne bratte overgang fra by til land virker nogen overgang i stemning og følelse. Man gaar hjem igjen fra sin landtur, og egentlig har man ikke fornemmelsen af, at denne slutter, før man er oppe i selve sin egen stue. Enten det er landeveien derude eller gaden herinde, ja, landskabet er skiftet, men der er den samme *naturfølelse* deri!

Dette har sin dybe grund i den absolute frihed, hvormed romerne har indrettet sit liv i sin by. Her findes — i modsætning til alle andre store stæder — intet vedtaget fællespræg med anerkjendte grænser for menneskenes gjøren og laden, intet „det gaar ikke an“. Her leves paa gaden ligesaa ubundet og ugenert som paa landeveien, hvert individ efter sin impuls, hver familie efter sit behov. Her synges og skraales, spilles morra eller kort, soves, spises, drikkes, skrives, læses, slaas og arbeides paa aaben gade, uden at den ene virksomhed har nogen forrang i anseelse eller berettigelse hverken i politi- eller andre vedtægter fremfor den anden. Side om side med verdens eleganteste ekvipager gaar — lige stolt selvbevidst — verdens mest lurvede fattigmandsliv; fra altaner og balkoner hænger ranker og roser ved siden af familiens vasketøi.

Jeg tænker tidt og ofte paa en berlinsk schutzmanns ansigt og følelser, om han pludselig en solglød formiddag blev taget i nakken og løftet fra Unter den Linden til Corso — ikke at tale om ned i selve den middelalderske bylabyrint! Og her er i Rom ingenlunde mere at bestille for en politibetjent end i Berlin i retning af virkelig nødvendig skriden ind til opretholdelse af orden og sikkerhed.

Dette er etpar aartuseners bykultur, som har overflødiggjort politivedtægter og deres haandhævere; det er en kulturel selvopdragelse i befolkningen, som gjør den det muligt at leve i by uden at præges eller indskrænkes af dens begrænsning. Sligt findes ikke i verden, og faar man først fat i dette, bliver alle landes prægtige stæder med al deres pryd og rigdom idel hæslighed mod den fri, plastiske ynde, hvormed et virkelig naturligt menneskeliv udfolder sig i Roms krogede gyder og paa dets irregulære pladse.

Jeg har seet, hvorledes dette virker rent umiddelbart og ubevidst frigjørende paa menneskene; jeg har seet det paa dem, der kommer reisende

hidned. Det første, de gjør, er alle tilhobe at holde sig for næsen mod lugten, for ørene mod larmen, gaa paa taa for smudset og jamre over, hvor de er skuffede over Rom! Etpar dage efter gaar de selvsamme mennesker — ja de ømfindtligste smaa damer — gladelig omkring og nyder gadelivet med alle sanser aabne. Livet, det glade, fri, i disse altid plastiske og yndefulde former virker som en smittende latter, kalder tillive stemninger, længsler, glæde som en vaardag paa landet, — hvor man jo nok i farten kan taale lugten af et og andet!

Sligt findes ikke i verden. Og mens verden — med den nye, amerikanske i spidsen og som mønster — bygger sine byer efter stedse stivere geometri, med stedse mere systematisk udslettelse af bymenneskers erindring om, at der findes en natur, en grøn Guds jord og en fri Guds himmel, sommer, vinter, vaar og høst, — fordobler sin politistyrke og sine forbud for stedse sikrere at omskabe alt impulsivt liv til gaasegang efter fortaugssnore, al naturlig bevægelighed til militærmarschens takt-to-høireom-venstreom, — blir Rom sig selv, krinklet og kroget, larmende broget, fri, fornøielig, nogle hundrede tusen glade mennesker, som er enige om at tage bykulturens bekvemmeligheder og fordele med i sit liv, uden paa noget punkt at give slip paa den naturlige frihed.

Vistnok klager gamle romafarere over, at det nye, kongelige regime paa mange omraader har „ødelagt" pavens gamle stad; den gamle ghetto, jødekvarteret, er revet ned, de forfaldne og smudsige, men maleriske partier ved Tiberbredderne er omdannede til svære kaier og ramper, forbygninger mod flodens tidligere aarvisse oversvømmelser — osv. Men dette er som at hugge ti træer i storskogen; skog blir skog, og Rom er Rom, fordi om man hist og her har ryddet tilside endel forpestet skrammel for at skaffe lys og luft. Skal Rom skifte præg, maa byen brændes af og bygges ny, dens historie slettes ud af menneskenes kundskab, og dens befolkning dø ud og give plads for en hel ny invasion.

Oppe i østkanten, omkring Diokletians termer, hvor jernbanestationen er lagt, bag Monte Pincio mod Porta Pia er der i de sidste decennier bygget op en moderne by, hovedsagelig paa gamle fyrstelige havegrunde. Den er bygget for nogen del af snobberi, men hovedsagelig af jobberi. Det kongelige italienske hof, som residerer i Kvirinalpaladset, grænseskjellet mellem den gamle stad og denne nye, har jo ganske naturligen fremelsket endel parvenu- og embedssnobberi, der heroppe paa høiden, i ly af det gamle Kvirinals mægtige murlænger, har fundet sit ønskeligste sæde. Som midtpunkt i og symbol herpaa troner netop her et kjæmpepalads for det glorværdige italienske finansministerium. Ellers er kasernerne heroppe hovedsagelig byggede for hoteller, pensioner og privatleiligheder for de

fremmede. Turisttrafiken spiller vel en større rolle i Roms end i nogen anden stads økonomi, og den nye bydel — „Fremmedkvarteret“ som den kaldes — er nærmest at betragte som et særskilt forretningsstrøg for denne branche.

Et af de stolteste træk ved Rom — det virkelige Rom — er ellers netop dette: hvor lidet fremmedtrafik og turisteri sætter spor i byen og dens befolkning. Man kan let nok tænke sig, hvad her foreligger af stof for en amerikansk fiffig spekulation og reklame-foretagsomhed —: de gamle ruiner, de mange private haver og villaer, Kampagnaens natureiendommeligheder, folkelivsbilleder, udsigtspunkter osv. osv. Intet af dette er benyttet i den private forretnings tjeneste. Vil man finde Roms seværdigheder, maa man selv studere kilder og karter, selv prutte og akkordere med vognmænd og veivisere, selv finde frem og finde sig tilrette. Intet byder sig frem eller trænger sig paa, og naar man paa egen anstrengelse og eget initiativ frem til, hvad man vil se, ligger det der fornemt og forbeholdent, helt interesseløst for, om beskueren er amerikansk millionær eller en forløben norsk poet. Der ligger en uendelig overlegenhed i dette, at paa denne grund mødes alverden ens, — ligeoverfor hvad her er at se og finde, bortfalder en liden pengesnobbet nutids samtlige rangforordninger og kasteinddelinger.

Gaar man sig træt og tørst i gallerier og kirker, paa forum Romanum eller Kolosseum, saa finder man ikke ved noget af disse af alverden besøgte steder nogenslags europæisk kafé eller restaurant, der spekulerer i beliggenheden; af dem findes der i Rom overhovedet et forsvindende faatal selv i promenadestrøgene. Nei, man maa nøie sig med et ægte romersk osteri, hvor hvidløgen dufter, hvor stasen er træbænke og borde uden dug, og hvor traktementet er makaroni, æg, skinke og — vin. Klarer ens smag og sanser ikke „cucina Romana“, det romerske kjøkken med olje og rosmarin, saa faar man tørste og sulte, til man kommer tilbage til sit tyske eller engelske hotel oppe i fremmedbyen. Hernede er Rom, og Rom er for romerne, ikke for kræsne eller snerpede engelske ladies eller amerikanske magnater.

Paa monte Aventino, de republikanske plebeieres gamle bosted — kanske den stemningsfuldeste del af Rom — findes et trattoria (spisekvarter i modsætning til osteria, vinkneipe), hvis store terrasse vel er saa noget nær Roms herligste udsigtspunkt. Det heder Santa Prisca og er indredet i en fløi af det gamle Santa Priscas kloster. Til Aventin kommer alle reisende; hele høien er okkuperet af klostre og ældgamle kirkelige stiftelser, St. Sabina, malteserordenens villa, den israelitiske kirkegaard, benediktinerklostret osv., og her hersker en betagende stilhed og fred mellem de gamle haver; i de bakkede veie mellem klostermurene møder man ingen anden færsel end

stilfærdige munke, kanske en flok blinde fra St. Sabinas institut promenerende med en barmhjertig søster. Hvor man ser hen, møder øiet vidnesbyrd om fredeligt arbeide, ingen lyd forstyrrer, — stundom klemter en klokke fra et efeuklædt kapel. Gaar man Aventin rundt nedenfor, mellem Palatin og Tiberen, ser man, hvorledes hele høien til alle sider er afgrænset og indhegnet af ranker og efeu, hængende nedover de steile skrænter.

Trattoria St. Prisca vilde, europæisk anlagt med f. eks. musik i de gyldne middagstimer, rigt kjøkken, elegant indredning, tjene enormt ved at lokke al den fornemme og rige verden, som daglig passerer Aventin, til sig. En saadan tanke er imidlertid den brave eier fjern og fremmed. Hans henrivende lille sted holder stemningen fra freden og stilheden omkring, — naivt og enkelt ser der ud mellem de gamle graa klostermure, opvartningen bestaar af den hæderlige chechino, der med sit landlig klingende „buon appetito“ serverer, hvad huset formaar: en ret makaroni, kanske et stykke faarekjød stegt paa spid, gorgonzolaost, appelsiner, figener — og den herligste vin fra Frascati. Slig har St. Prisca seet ud og været drevet i umaadelige tider, oprindelig et kvægelsens sted for tørstige munke og prester.

Skal man have sig en glad aften i Rom, er man omtrent opraad efter almindelig europæisk maalestok. Her findes teatre, men saavel deres repertoirer som deres besætninger er gjennemgaaende af 2.—3. rang; lange tider af aaret er de ogsaa lukkede. Af varietéer findes der et par, yderst slette, kaféerne er kjedsommelige, ingensteds en musikhal el. lign.

Jeg fandt nøglen til aftenlivet i Rom en kvæld, vi stod etpar stykker raadløse paa gaden og vidste ikke, hvor vi skulde hen. Vi gik hen til en droschekusk og bad ham kjøre os did, hvor man fik den bedste vin i Rom. Vi kjørte fra den straalende oplyste Piazza Colonna ved Corso og dukked ned i labyrintens mørke og kroge, fôr forbi Panteon og stansede endelig i en gyde udenfor en lav oplyst glasdør. Det var et ægte romersk osteri, og fra den kveld ved vi, hvor vi skal hen for at kvæge os efter en arbeidets dag.

Vi samles helst en flok gode venner og veninder, holder afstemning om, til hvis særlige osteri vi skal hen, og vandrer saa frem gjennem gaderne. Inde i osteristuen, hvis baggrund er omdannet til kjøkken, en peis med spid og en primitiv komfyr, bænkes vi ved et langt bord paa bænke eller træstole, glas og halvlitere kommer frem, snadder og cigarer tændes, og samtalen gaar igang. Rundt os sidder andre flokke, en hel romersk borgerfamilie med barn, et kompani kuske og arbeidere, italienske og tyske kunstnere — alle om sin vin og sit humør som vi med vort, der stiger i diskussionerne; de andre raaber for at overdøve os, vi for at overdøve dem; saa gaar døren op, og med jubel hilses vore venner musikanterne,

helst en sanger, en mandolin og en gitar. Samtalerne dæmpes, og nede fra krogen ved døren klinger og klimpres de fineste, melodiøseste viser og sange i verden, glade og vemodige neapolitanske folkeviser, Garibaldihymnen, Verdiske operapotpurrier, Mascagni og Leoncavallo. Som oftest er musikanterne rene mestre, og aldrig høres en falsk tone. Melodien er dette folk i blodet baaren, og alt i ét stemmes der tre- og firstemmig i med fra kuskebordet eller fra familiens smaabarn.

En franskmand om den amerikanske arbeider.

(Efter Theodore Stanton i „*Forum*".)

Aarligaars sender det samfundsvidenskabelige akademi i Paris en af sine medlemmer ud for at foretage forskninger. I 1893 tilfaldt dette hverv den høit fortjente professor Emile Levasseur, en af Europas ledende autoriteter i statistik og socialøkonomi; han blev i anledning af Chicago-udstillingen anmodet om at sætte sig ind i arbeiderspørsmaalet i de Forenede Stater, noget som forekom hans kolleger tidsmæssigt, da netop det franske arbeiderparti havde faat fast fod i nationalforsamlingen.

Levasseur havde besøgt Staterne ogsaa i 1876 i anledning af hundredaarsudstillingen, i hvis forhandlinger han deltog som officiel repræsentant. Ved sin landstigning i 1893 var han altsaa gammel kjendt med landet og sproget. I løbet af fem maaneder gjorde han iagttagelser i fabriker, butiker og arbeiderhjem. Han havde flittig omgang med fabrikanter, arbeidsstatistikere og socialøkonomer. Saa vendte han hjem saa tungt belæsset med notater og tryksager, at neppe nogen forsker har hjemført rigere materiale.

Og L. forstod tilfulde at gjøre brug af sit indsamlede stof; i tre aar var han sysselsat med dets bearbeidelse. Hele tiden forelæste han ved College de France over „den amerikanske arbeider", i det socialvidenskabelige akademi meddelte han kapitelvis sin vordende bog, ligesom han offentliggjorde prøvestykker i Europas og Amerikas tidsskrifter. Og korrekturarkene blev gjennemseet af amerikanske sagkyndige. Intet blev sparet for at gjøre værket saa paalideligt som muligt før trykningen.

Nu foreligger hans bog *L'Ouvrier Américain* (den amerikanske arbeider) i to svære bind paa 5—600 sider hvert. Ingen udlænding har grundigere og mere upartisk behandlet det amerikanske arbeiderspørsmaal i sin helhed. Værket er en værdig udfylding af den bekjendte engelske

professor Bryce's verdensberømte bog om de Forenede Staters statsliv (*The American Commonwealth*).

Værket er delt i tre dele. Den første behandler „arbeideren i arbeide", den anden „arbeideren hjemme", medens sidste afsnit drøfter „arbeiderspørsmaal"; her træder kjendsgjerninger tilbage for idéer, idet samtlige de indviklede tidens sociale problemer et for et tages frem til betragtning fra alle kanter.

Forordet fremholder den erfarne mands tro paa, at „skjæbnen finder sin vei", som et gammelt latinsk ordtag lyder. „Af dem blandt os, som studerer arbeiderspørsmaal, betragter nogle dem som tidens store fare, medens andre hilser dem som tidens første skridt hen imod almindelig gjenfødelse af samfundet. I mine øine er de snarere en voldsom overgang, hvis forløb tilspidses mere ved de stridendes lidenskaber end ved stridende interesser. Verden kommer uden tvil til at drages med dem længe. Men det er høist sandsynligt, at omstændighedernes magt vil fremtvinge en forsoning mellem de stridende interesser, saa der, uden at samfundets organisation skifter grundplan, falder ro over lidenskaberne ved den rimeligere fordeling af livsvilkaarene."

Den to binds bog indeholder mange iagttagelser og betragtninger, som vil faa megen betydning.

Hvad f. eks. arbeidersammenslutningerne angaar, finder L., at Amerikas lovgivere ikke har truffet det rette. Han tror paa institutionens fremtid, men finder den amerikanske forsamlingsfrihed for slap, naar der ikke engang kræves, at en forenings adresse og bestyrelsesmedlemmernes navne skal være offentlig kjendt.

Spørsmaalet, om voldgift skal være en tvungen sag eller ikke, undersøges med omhu, og han erklærer sig bestemt imod tvungen voldgift. Myndigheden og domstole har ikke mere ret til at nøde en arbeidsgiver til at træde i forhandlinger med sine tidligere arbeidere, der streiker, end de har til at nøde ind paa ham hvemsomhelst anden, der søger plads; og ikke har de bedre ret til at tvinge arbeidsstokken ind i fabriken igjen paa vilkaar, den ikke antager, end de har ret til at gjøre dem til træle eller sætte dem til tvangsarbeide. Dette seet fra lovens synspunkt. Ser man sagen fra rent moralsk synspunkt, kommer det ud paa et. Forholdet mellem arbeiderne og arbeidsherren kan have varet saa længe, at samfundet og dets industri vilde lide skade, om det ændredes eller blev brudt. Forsoning og udjævning er ønskelig. Men ligesom naar to venner falder ud med hinanden, nytter det ikke at blande sig i mellemværendet, medmindre det sker med begge parters samtykke.

Voldgift i arbeiderspørsmaal er en ganske ny tanke, der er kommen op og har skudt vækst, fordi tvistighederne mellem kapitalist og arbeider

for nærværende virkelig er alvor-vækkende. Tanken er endnu ikke naaet ud over barnealderen, det paaviser L. ved at skildre den halvseir, den har vundet i England og Belgien. Han fortsætter: „Amerikanere og englændere anfører ofte som et forbillede det „raad af brave folk“, som indførtes i Frankrige allerede i 1806. Det er ogsaa et forbillede, saasandt medlemmerne — arbeidsgivere og arbeidere — lader sig lede alene af sin retfærdssans og ikke af sine vælgeres forhaandskrav. Men saa gaar det jo i regelen ikke til ved nutidens voldgiftsudvalg. Disse paakaldes til at fælde dom over kjendsgjerninger, som alt er indtraadt, saaledes afskedigelser, slet arbeide, tilbageholdt løn o. l. De har ikke myndighed til at gribe beroligende ind i en streike eller fastsætte fremtidige arbeidsvilkaar. De dømmer bagefter, naar handling er indtraadt. Naar tvedragtens aand har trængt ind i parternes sind, lader det sig sjelden gjøre at stifte tryg fred.“

Den arbeidslov, som efter 6 aars debat blev vedtagen i det franske storting i 1892, er det interessanteste og kraftigste forsøg, fransk lovgivning har gjort paa at gjennemføre udjævning og voldgift. Ifølge denne lovs bestemmelser kan parterne — en eller begge — bringe tvisten ind for fredsdommeren; og denne kan da foreslaa en ordning af mellemværendet. Vil begge parter have hans indblanding, opfordrer han dem til at opnævne tillidsmænd til dannelsen af et slags forligs-nævnd; kommer disse tillidsmænd ikke overens, opfordrer dommeren dem til at opnævne en eller flere voldgiftsmænd; lykkes det heller ikke for disse at skabe udjævning, beskikker dommeren i civilsager en enkelt voldgiftsmand, hvis kjendelse, enten den vedtages eller ikke af parterne, kundgjøres, saa den offentlige mening kan dømme. L. mener, denne fremgangsmaade er grei, kanske dog lidt for offentlig. „Men denne franske lov er ialfald den bedste lov om disse ømtaalige spørsmaal.“

I 1893 blev en sjettedel af aarets streiker behandlet paa denne maade, i 1894 en fjerdedel. I halvdelen af tilfældene tog fredsdommeren selv det første skridt; og bare halvdelen enedes i venskabelighed; bare to gik til voldgift.

Bogen har et langt kapitel om socialismen, der behandles i sine forskjellige former. L. summerer op i følgende ord: „I Amerika, som i Europa, griber socialismen raskt om sig i visse retninger, ikke bare blandt indvandrerne, men ogsaa blandt hjemmefødte amerikanere; ikke bare blandt arbeidere, men ogsaa inden den studerende stand, hvor idealistiske længsler trives lettere end de mere praktiske . . . Jeg er tilbøielig til at tro, at den fredsommelige socialisme finder sine rekruter væsentlig blandt de indfødte, medens revolutionisterne særlig skaffer sig tilhængere blandt borgere af fremmed byrd. Med forsæt eller ikke, udtaler Amerikas socialister sig ikke tydelig nok til, at man kan gjøre det klart op, om deres maal er kollektivisme

eller kommunisme. Bestemt kan det blot sees, at deres krav gaar ud paa kapitalisternes undertrykkelse, fri raadighed over kapitalen, hele udbyttet til arbeiderne — noget, som er det rene hjernespind. Men samtidig er det aabenbart, at de kræver udvidelse af statssocialismen — noget, som er mindre hjernespind og i somme tilfælde endog kan være retfærdigt, men som dog i grunden, alt vel overveiet, er langt farligere. I et land, hvor folkestyret er almægtigt, og hvor arbeideren, uanseet den kjendsgjerning, at arbeiderpartiet bare kommer ilde fra de store valgkampe, kan mønstre et vældigt stemmetal, vil denne slags socialisme let kunne udarte til at true Amerikas industri og frihed.“

Det store slutningskapitel er saa rigt paa slutninger, udlægninger og forudsigelser, at det efter den amerikanske referents mening fortjener at blive oversat og kjendt i hans hjemland.

L. paapeger, at Amerikas industri er tilbøielig til koncentration, idet trods produktionens stigning tallet af værksteder og udsalg minker. Dette træk maa de andre store industrifolk, der kappes med amerikanerne paa verdensmarkedet, tage efter; det betyder ikke det samme som monopol.

Maskinernes fortrinlige udvikling er et andet hovedtræk, L. fæster sig ved. „Den amerikanske fabrikarbeider er desuden ihærdig og seig. Han faar god løn og maa derfor gjøre fuld ret for sig; ligegyldighed og slaphed taales ikke. Følgelig kaster hans virksomhed gjennemsnitlig mere af sig, end der bringes ud af en arbeider i de fleste lande i Europa.“

De store industrihøvdinger i Amerika er i L.'s øine „gjennem-individualistisk“ skaarne d. v. s. egoister ud i fingerspidsen, haarde og hjerteløse mod medmennesker. Naar arbeidet er gjort, og lønnen betalt, anser arbeidsherre og arbeider sig for kvit — „og det kan jo for loven være ganske rigtigt.“ Men L. holder aabenbart ikke forholdet mellem disse parter for op- og afgjort ved værkstedsdøren, skjønt han medgiver, at „Amerikas arbeiderstand føler sin uafhængighed og er sig vel bevidst som borger at være arbeidsherrens jævnbyrdige.“

L. anerkjender ikke den gjængse tro, at levemaaden er dyrere i Amerika end i Europa, i det mindste ikke for arbeiderklassens vedkommende. „De vanlige forbrugsvarer koster, kvalitet og kvantitet sat lige, snarere en amerikansk arbeiderfamilie mindre end en fransk; ialfald om New York sammenlignes med Paris.“ Dog regnes grundleien her ikke med. En amerikansk arbeiders løn er derfor, ikke bare i navnet, men ogsaa i gavnet, dobbelt saa stor som en fransk arbeiders. Ja, L. gaar videre. En arbeider i Amerika spiser bedre, klæder sig bedre, bor bedre end sine standsfæller i Europa; amerikanerne eier ofte sin bolig. Dette er med rette Amerikas stolthed, for det er jo netop maalet for enhver kultur at hæve underklassens livskaar. En amerikansk arbeider sætter ogsaa mere af sin fortjeneste

overstyr, idet behovene øger med indtægten. Pengenes samfundsværdi — det beløb, som kræves udlagt til opnaaelse af en bestemt rang i samfundet — er meget mindre derover end her i Europa. Socialismens vækst skyldes ifølge L. tre hovedgrunde: indvandringen, stordriftens og storbyernes vækst. Men den amerikanske arbeiders udprægede personlighed og hans ægte demokratiske opdragelse bringer ham til at se mistroisk paa kommunisternes lære.

Bogen slutter med følgende forudsigelse: „Den Nye Verden maa i den kommende mandsalder fremdeles kjæmpe med de problemer, som holder Vest- og Mellem-Europa i aande. Men landet eier en slig livskraft, at det ikke vil blive svækket af dette. Amerikas folk har i mange maader en konservativ aand, der midt under den truende kamp vil holde stand. Det falder ikke i staver over noget nyt, og nøler ikke med at friste en prøve. Det daares ikke af klingende ord, om de befindes at være tom skvalder. I politiken elsker det sit demokrati, støiende og uroligt som dette ofte ter sig. Det amerikanske folk har tro paa sin fremtid og paa sine fremskridt, ja, lader sig beruse i følelsen af sine overdaadige hjælpekilder til den salige indbildning, at det bærer kulturens scepter. Denne lyse tro er et godt værn mod alskens voldsomt omvæltende tankeleg. Jeg tviler ikke paa, at i det tyvende aarhundrede vil de Forenede Stater, uanseet al den uro, som forestaar, fremdeles øge sin yppighed. Selv om det kommende aarhundrede ikke greier de fortvilede spørsmaal, vil arbeiderstanden derover sikkert bedre sine kaar i mere end en retning. *Fata viam invenient,* skjæbnen finder sin vei."

Tysklands økonomiske udvikling efter 1870.

(Efter dr. Paul Ernst i „*Revue des Revues*").

I.

Det nutidige Europas økonomiske organisation blev grundlagt under Napoleons-krigene, da „fastlands-systemet" spaltede de Britiske Øer løs fra fastlands-staterne. For Tyskland var Napoleons fald egentlig til stor skade. Dets bagstræverske fyrster og ministre stirrede sig blinde paa gjenreisningen af den gamle stive tingenes orden i politiken, saa de ikke havde blik for rækkevidden af det økonomiskes fornuftige ordning, men lod sig lure af briterne. Tyskland brød det økonomiske samhold, som beroede paa enhed i toldvæsen, og faldt fra hinanden i en hob indbyrdes rivaliserende smaastater, hvoriblandt Hannover var velsignet med det britiske

kongehus som regjerende dynasti. Gjennem Hannover trængte britiske varer ind trods alle toldmure. De to hovedstater i Tyskland, Østerrige og Prøissen, stredes om overhøiheden inden nationen; denne kappestrid gjorde sig selvfølgelig ogsaa følelig i den økonomiske politik. Østerriges brogede sammensætning og klodsede forfængelighed hindrede det i at tage ledelsen. Det blev Prøissen, som endelig i 1829 fik istand det toldforbund, som ophævede alle toldskranker mellem de tyske stater. Men trods alle ofre lykkedes det ikke at gjøre nationen uafhængig af England; 10—12 pct.'s told var ikke stærk nok bom mod engelske varers indtrængen, og en hjemlig tysk industri fandt ingen jordbund at gro op af.

Det tyske jordbrug var anlagt paa kornsalg til England; men først ved ophævelsen af den engelske korntold i 1846 gaves denne afsætning et fremstød. Samtidig bragte aabningen af Kaliforniens guldgruber og den stærke jernbanebygning ny fart i omsætningen og vakte Tysklands industri af dvale.

Lidt efter satte Krim-krigen en bom for Englands salg til Rusland, hvad Tyskland vandt fordel af, medens omvendt det russiske forbud mod kornskibning til England nødte briterne til at hente sit brødkorn fra Tyskland. Det samme gjorde ogsaa den nordamerikanske borgerkrig, der stoppede Amerikas kornsalg.

I trit med dette opsving gik frihandelen; Prøissens regjering saa sin fordel i at skille sig fra Østerrige i det stykke, og jordbrugerne havde som kornsælgere ingen nytte af toldbeskyttelse, som den unge industri følgelig blev alene om at kræve opretholdt. I pressen dominerede fremskridtspartiets doktrinært engelsk-begeistrede penne. Slig var tilstanden ved krigens udbrud i 1870.

II.

Krigen og seiren medførte et livligt opsving i folkets økonomiske liv. Foruden alt det arbeide, en krig kræver, kom med seiren de 5 milliarder fransk guld og satte flittige hænder i ny virksomhed; mens verden ellers kjæmpede med en tung krise, skjød i Tyskland industrien en vild vækst. Jo spinklere erfaringen var, des freidigere slog spekulationen sig løs. I denne fremtidstroens lyse tid fabrikerede tyskerne op jernvarer nok til at forsyne den ganske verden!

Saa maatte det forfærdelige omslag komme; krachet i 1873 rammede saa meget tungere, som gründertidens foretagender ikke havde gammel kapital og gamle trygge forbindelser at bygge paa. Den dag idag træffer man ruiner og øde marker fra hine vilde tider.

Fik Tyskland svide for sin ubesindighed, led det ovenikjøbet skade ved sine industriprodukters særegenhed. Medens England altid har lagt an

paa at frembringe solide og varige sager, medens Frankrige sætter sin ære i at skabe ting, som er skjønne, smagfulde og overdaadige, valgte de tyske „gründere“ prisbilligheden som ledestjerne. Det gjaldt for „en slik og ingenting“ at byde godtfolk alskens kram, som saa tillokkende ud. Denne forfløine idé, som nu paany kommer i kurs hos de ungdommelige japanere, har ikke skabt nogen sund grundvold for den tyske industris udvikling.

I mellemtiden er Tysklands befolkning steget slig i tal, at landet istedenfor at have korn til afsætning maa ty til fremmed brødstof. Samtidig blev Nordamerikas indlandssletter lagt under dampplogen, og fragterne over Atlanterhavet drevne ned til næsten ingenting. Følgen blev den nedgang i kornpriser fra 1875 af, som fremdeles holder Europas jordbrug i fortvilelse.

I 1877 blev tolden paa jernvarer ophævet; men samtidig begyndte omslaget i jordbrugernes frihandelsvenlighed. Nu havde de ikke længere korn at udføre, men maatte selv paa det indenlandske marked kjæmpe med Nordamerikas og Ruslands overflod. Saa maatte Tyskland i 1879 bryde med frihandelen. De industridrivende tog mod en rimelig værnetold, medens jordbrugerne fik sin kornskat. Skridt for skridt steg toldpaalæggene. Samtidig sluttede de konservative jordbrugere og de national-liberale forretnings mænd sit politiske forbund („kartel“) mod socialismen.

III.

Socialdemokraterne er Tysklands eneste arbeiderparti. Kartellet gjennemførte socialistloven, som skulde knække arbeidernes politiske bestræbelser og kue deres trang til økonomisk lettelse. I et saa ungt og ufærdigt industriland var arbeidslønnen endnu lav og lidet stemmende med menneskelige krav til livet; stiger fordringerne til arbeiderens anstrengelser, maa hans trang til bedre kaar stige med. Kjendsgjerningerne bliver derfor stærkere end alle politiforanstaltninger; trods al modstand maatte derfor arbeidslønnen øges. I kampen om afsætning paa verdensmarkedet er det arbeiderens dygtighed, som betinger seiren; og dygtigheden stiger ganske naturlig med livsvilkaarene, saa det er kortsynt forretningsledelse at knibe paa lønningerne. Dette gjælder som selvsagt i et gammelt industriland, men oversees i forretninger, som ledes af opkomlinger. At ville holde lønningerne nede og samtidig skrue priserne paa livsfornødenheder op er desuden dumt, ogsaa fordi det indskrænker kjøbeevnen hos nationens brede lag. Tysklands industri, som saavidt har stridt sig igjennem barnesygdommens svære tid, lider fremdeles under det kortsynte lønningskniberi.

Tyskland har vistnok mistet sin rang som Europas foregangsfolk i folkeoplysning, men nyder fremdeles godt af, at det i tide skaffede sig et godt skolevæsen. Tyskerne er desuden seige, nøisomme, forstandige folk, som har faaet lydigheden i blodet. Og landets høiere dannelsesanstalter

er udmærkede, saa dets fremadstræbende industri har rigelig tilgang paa fortrinlige ingeniører, kemikere o. l. Netop i den kemiske industri har Tyskland allerede taget ledelsen.

Prøissens overmagt i politiken har øvet betragtelig indflydelse paa Tysklands økonomiske udvikling. I den gamle militærstat følger det af sig selv, at junkere og herremænd har mest at sige. Dette ytrer sig paa det økonomiske omraade især ved, at to store industrigrene, som væsentlig interesserer jorddrotter, faar nyde en rigelig støtte af statskassen d. v. s. af alle skatydere uanseet stand og næringsvei. Sprit- og roesukkerfabrikationen florerer derfor for nærværende. Men ifald et nyt styre kom til magten, som ødslede mindre med opmuntringspræmier til standsfæller, vilde roen og poteten, som nu sluger al landmandens interesse, miste sin værdi som gjenstande for forædling og derved volde slemme ulykker.

IV.

Efter det store krach skrantede tyskernes foretagsomhed i aarevis. Omsider slog den ind paa to nye veie for at vinde marked.

Først udgik der en hær af handelsreisende med prøvekufferter, der oversvømmede landene som en græshoppesværm og krambod for krambod, by for by klorede til sig bestillinger paa varer netop svarende til hvert enkelt steds kjøbelyst. Medens englænderne nøiede sig med at sende tilbud og prislister paa engelsk, skrev tyskerne resolut sligt paa vedkommende fremmede sprog. Englænderne lagede sine udførselsvarer efter sin egen smag og sit eget behov. Tyskerne studerede det særskilte markeds behov og smag grundigen og lagede saa varer derefter. Slig naaede de ialfald at skaffe sig en stigende afsætning i det yderste Østen, hvor prisbilligheden er det bedste lokkemiddel.

Dernæst indførte de for landbrugets vedkommende principet: sammenslutning af leverandørerne til forhøielse af de indenlandske salgspriser og nedsættelse af de udenlandske. Det er fra Tyskland, amerikanerne har laant ideen til sit „ring"-væsen. Tyske kunder maatte betale stive priser for sukker og silke, medens udlændinger blev tilbudt samme varer for mindre, end de kostede.

Tyskerne har en naturlig evne til at lempe sig efter alle forhold. Englænderen er og bliver altid og overalt englænder. Tyskeren flytter ud for at skabe sig om i de indfødtes billede, men opnaar derved ogsaa at prakke sine tyske sager ind paa sine nye landsmænd. Dette er sikkerlig grunden til, at Tyskland har vundet saa godt marked i Sydamerika.

Med tiden lykkedes det tillige den tyske fabrikant at skaffe lige gode, ja bedre varer end konkurrenterne, takket være den fortrinlige tekniske undervisning, staten sørgede for at aabne adgang til.

V.

Slig har den tyske industri vundet sig en fast stilling paa verdensmarkedets valplads. For nærværende har Tysklands omsætning ude rang næst efter Englands.

Havde saasandt folket havt samme held med sig i ordningen af indre forhold, skulde landet ogsaa været et ønskeland. Men ud- og indflytningen taler her et tydeligt sprog. Medens Frankrige stadig modtager strømme af italienere, belgere og tyskere, er det udelukkede polaker, som søger sig nye hjem paa tysk grund. Og disse indflyttere hører til i de allerlaveste samfundslag, medens udvandrerne har hjemme i de høiere.

Medens industrien, trods al modbør, har kjæmpet sig frem i stadig øgende mon, ligger landets jordbrug, trods al den bistand, staten yder i form af værnetold, indførselsskranker og udførselspræmier, uhjælpelig nede. Det kan ikke staa sig imod konkurrencen fra lande, hvor jordrenten er lavere. Ikke alene svæver kornavlen, alt landbrugs grundvold, paa afgrundens rand; men ogsaa den af landbruget udgaaede sprit- og roesukkerindustri maa paa grund af den tankeløse overproduktion kjæmpe med en tilintetgjørende krise. Opstanden paa Kuba og nu krigen om Kuba har vistnok lettet krisen; men hvorledes vil det gaa, naar fred og rolige tider igjen indtræder?

Saa Tyskland — og det i en rivende hast — er gaaet over til at blive et industriland. Her hjælper ingen politiske forholdsregler. Industrien kjender ingen grænse for foretagsomheden; den maa vokse, om den skal trives. De afløb, den har magtet at skaffe sig, bliver stadig for trange; nye markeder maa idelig aabnes. Stordrift kræver kolonipolitik. Men her er Tyskland for sent ude. Hvad det siden Bismarcks sidste aar har kunnet erhverve, strækker ikke til og er bare en ubetydelighed mod andre ældre kolonimagters besiddelser. Efter Bismarcks fald maatte skeen tages i en anden haand.

VI.

Folkeslagenes nutidige udvikling føres uvægerlig til dannelsen af verdens-omspændende riger. Nationalstaten er for trang. Økonomisk selvstændige stater er kun det Britiske Rige med sine lande kloden rundt, Rusland med Asien bag sig, Nordamerikas Fristater, hvor selve udstrækningen gjennem hele rækker af breddegrader med alle slags naturforhold yder rigelig tilgang paa alskens raastoffe inden rigets grænser. Europas fastlandsriger staar i samme afmagtsforhold overfor disse verdensriger, som smaastater overfor stormagterne. Deres eneste vei til at hævde stillingen er indbyrdes sammenslutning. Uheldigvis ligger Elsas-Lotringen som en uoverkommelig grav mellem Frankrige og Tyskland.

Tysklands udenrigspolitik efter Bismarcks fald er ialfald forstaaelig, selv om den fattes en ledende grundtanke. Bismarcks eftermand, grev Caprivi drev igjennem traktatpolitiken; den selvstændige toldtarif og mestbegunstigelses-systemet blev opgivet for at opnaa overenskomster om toldnedsættelser.

Industrien har for nærværende som regel intet stærkt behov for værnetold; den staar sig derfor gjerne paa istandbringelsen af handelstraktater. Landmændene, som har faaet tolden paa korn nedsat fra 5 til $3^1/_2$ mark, forbander en slig politik. Uheldigvis er statslivet i Tyskland saa bagstræversk i sin aand, at det ikke formaar at fremme den økonomiske og sociale udvikling. Alt er endnu for afhængigt af kronens bærer og intrigerne ved hans hof. Man ved, at det var sligt maskepi — det kom for dagen i den yderst simple Tausch-proces —, som styrtede Caprivi og hans system og gjenindførte den gamle retning. Alt, som staar igjen fra hine dage, er erhvervelsen af Helgoland i bytte mod Sansibar, som sikkert om ti aars tid skulde blevet et værdifuldt holdepunkt for et verdensriges udvikling.

De tyske industridrivendes livssyn, saaledes som det aabenbarer sig i deres to politiske organisationer: de fri-konservative og de nationalliberale, røber en øgende tilbøielighed til at føie sig efter jorddrotternes og junkernes stramme styre. Typen for en tysk storfabrikant er politikeren baron Stumm, der betragter arbeiderstanden som en klasse undersaatter, som ingen andel bør have i landets styre. Bagstrævet har i keiser Vilhelms rige stærkest vind i seilene.

VII.

Siden 1891 tager den økonomiske ihærdighed sig op igjen og slutter sig til ethvert indfald af regjeringen, det være godt eller slet. Straks Bismarck satte sin tyske kolonipolitik ud i livet, dukkede alskens eventyrforetagender op. Der taltes i ørske om at grunde et stort tysk kolonirige i Sydamerika, i Donaulandene, i Lilleasien. I de sidste maaneder slaar spekulanternes fantasi sig atter løs, efter erhvervelsen af Kiautschau i Kina.

Her staar vi ved det svage punkt i Tysklands økonomiske udvikling og verdenspolitik.

Den tyske industri har svunget sig op til at true den engelske, endog hjemme paa engelsk grund. Det snurrige er indtruffet, at det engelske paabud om at mærke alle varer med hjemstavnens navn — paabudet skulde værne den hjemlige produktion — har aabenbaret, at en mængde salgsvarer, som englænderne for deres gode egenskabers skyld har antaget for engelske af oprindelse, egentlig er *made in Germany* (gjort i Tyskland). Denne opdagelse holder paa at omvende frihandelens trofaste borg til protektionismen.

Men hvad nytter alle disse industriseire, naar faktisk verden allerede

er delt op, saa tyskerne neppe finder en havn at heise flaget i. Briterne er alt ifærd med at iværksætte koloniernes tilslutning til moderlandet for at danne et uhyre afstængt toldrige. Desuden eier de sine umaadelige tomme landomraader at fylde med folk og liv. Tyskland kan ikke skaffe sig afløb for sin kraftig voksende befolkning uden paa det vilkaar, at udvandrerne maa ty til andre staters lande og der lempe sig efter de herskendes vilje og gaa op i en fremmed nationalitet. Hvad endnu slemmere er, gamle tyske lande staar i fare for at falde under fremmedes vold; saaledes trues Østerriges hidtil herskende tyske befolkning med at blive underkuet af sine landsmænd af slavisk herkomst. Tyskernes virkefelt kan ikke øges, uagtet nationen tiltager. Der truer dem en haard skjæbne.

Roden til dette onde stikker dybt i nationens historie. Vi maa søge helt tilbage til Hohenstauffer-keisernes tid i middelalderen. De ofrede Tysklands samhold for at kunne faa frie hænder i det rige Italien. Medens alle andre europæiske nationer netop ved fyrstehusenes anstrengelser blev sveisede sammen i stærkt organiserede riger, svækkedes tyskernes enheds- og samholdsfølelse systematisk ved de tyske fyrsters politik. Endnu saa sent som i Napoleons-krigene kunde Tyskland muligens ved fornuftigvis at gjøre fælles sag med Frankrige have reddet til sig endel plads at udvide sig over. Men som det nu er gaaet, kan ingen heltebedrift frelse hverken Frankrige eller Tyskland fra den skjæbne, at blive overfløiet af slavernes og anglosaksernes verdensriger. De er begge dømte til at leve videre som anden rangs magter.

Alt afhænger forøvrigt af, hvorledes det store sociale spørsmaal bliver løst. Ligesom i sin tid den store franske revolution flyttede alle linjer paa det gamle Europas kart og omkalfatrede de fleste nationers økonomiske grundvold, saaledes vil en voldsom samfundsomvæltning paany sikkerlig gjøre alle nutidens beregninger til skamme.

VIII.

I dette stykke er der tre lande, som kommer i betragtning.

Frankrige er fremdeles de smaa rentenisters land, hvor befolkningen ikke vokser længere. Der har indbyggerne i en vis mon sin rimelige andel af livets goder betrygget. Hvor befolkningen ikke tiltager, og hvor velvære er jævnt tilstede, vil ingen social revolution forekomme; forholdene vil lempe sig stilt efter behovene.

England har aaben adgang til umaadelige landomraader, men trues for nærværende rigtignok af tyskernes driftighed. Den fare kan dog med lethed stænges ude. Engelske arbeidere har udsigt til jævnt godt og jævnt øgende udkomme. Om engelske arbeidsgivere overfor arbeidernes stigende krav for tiden viser sig temmelig nervøse, da skyldes dette egentlig æng-

stelsen for tyskernes konkurrence. Naar denne er forvundet, ligger lande der trygt som tilforn og gaar en rolig udvikling imøde.

Tyskland derimod, med sin overdrevne industri og sit sparsomme, afsætningsomraade, har mørkere udsigter. Dets arbeidere faar det knapt om brød og er alt paa forhaand grundig inddrukne med socialisme og udmærket organiserede til kamp om magten. Det vilde være forhastet at forsøge spaadomme; men retningen af nationens økonomiske udvikling tegner sig ganske tydelig. Muligheden for en katastrofe er ingenlunde helt udelukket.

Arbeider-beskyttelsen i England.

(Efter R. T. Thomson i „*XIXth Cent*“).

Fra 1. juli træder den ifjor vedtagne arbeider-beskyttelseslov i kraft i England. Ifølge indreministeriets opgift kommer den til at gjælde 3,600,000 arbeidere i fabriker, dokker og skibsværfter, 730,000 grubearbeidere, 465,000 jernbanefolk, 700,000 murere og bygarbeidere, 800,000 sjauere o. l. og 104,000 stenbrydere, ialt mindst 6 millioner tungarbeidere i farlige bedrifter.

Denne nye lov er betydelig strengere for arbeidsgiverne end den hidtil gjældende lov om samme forhold, som blev givet i 1880.

Ifølge den gamle lov var driftsherren ansvarlig alene for den skade, arbeiderne led ved forsømmelse fra hans eller hans ansvarshavende fuldmægtigs side eller mangler ved arbeids-lokaler eller redskaber. Den nye lægger alt ansvar for ulykkestilfælder paa arbeidsgiveren, selv om de ikke skyldes forsømmelse eller mangelfulde greier. Arbeiderens meddelagtighed i forsømmelsen eller kundskab om resikoen fritager efter den gamle lov driftsherren fuldstændig; efter den nye kun i tilfælde af forsætlig og grov uforsigtighed fra den tilskadekomnes side.

Ifølge loven af 1880 har driftsherren intet ansvar for, at en arbeider kom til skade ved en uansvarlig arbeidsfælles uagtsomhed, efter loven af 1897 er forholdet omvendt. Hidtil maatte ulykken være meldt inden seks ugers dag; fra nu af er der ingen saadan frist.

Den gamle lov fastsatte, at erstatningen for skade eller død ikke skulde overskride tre aars løn. Nu er erstatningen for dødsfald sat til tre aars løn, dog maa den ikke beløbe sig til mindre end 2700 kr. og ikke overskride 5400 kr.; for skader skal erstattes halv ugeløn, dog ikke over 18 kr. ugen, og ikke med mindre arbeidsudygtigheden varer længere end to uger; men nogen grænse for erstatningpligtens varighed erkjendes ikke.

Modsat af, hvad hidtil var gjældende, er nu hoved-arbeidsgiveren ansvarlig for ulykker, som rammer folk i en under-kontraktørs tjeneste.

Tidligere gjaldt intet forbud mod kontrakt om ansvars-frihed; nu er saadanne kontrakter underlagt en offentlig myndigheds kjendelse, og ialfald maa en saadan forhaands-aftale være fuldt saa fordelagtig for arbeideren som den gjældende lovs bestemmelser.

Forfatteren anser denne nye lov for særdeles streng og tager det for given sag, at almindelig ulykkes-forsikring hos et privat selskab fremdeles vil vise sig at være det mest praktiske middel til at opnaa den nødvendige arbeider-beskyttelse, forudsat at selskabet ikke kræver urimelig svære præmier.

Aller vanskeligst bliver det at ordne al den tvist, som loven vil fremkalde; voldgifts-nævndens arbeide vil blive alt andet end let.

Af dagbogens historie.

(Efter Richard M. Meyer i „*Cosmopolis*".)

Ligesom der gives folkeslag, som ikke husker sin fortid længere tilbage i tiden end til høvdingens farfader, hvem de mener levede dengang, verden blev skabt, saaledes gives der fuldt op af individer, som ingen rede har paa sit forløbne liv. Virkelige oplevelser maa der til for at skille dagene fra hinanden. Skjønt personlige optegnelser nok fra gammel tid har været anvendt som huskemiddel, er dagbøger i literær forstand en ikke meget over hundre aar gammel foreteelse.

I oldtiden kunde ingen falde paa at forfatte en dagbog; hvem havde dengang trang til at føle sit eget jeg paa pulsen. Ens egne personlige oplevelser og stemninger traadte dengang helt tilbage for samfundsbegivenhederne. Enkelte spredte tilløb kan dog spores; Horats, der selv var en meget moderne aand, beretter om gamle Lucilius, at han i sine „satirer" nedskrev alle sine personlige hemmeligheder; han havde sine optegnelser til fortrolige. Ogsaa keiser Mark Aurels fromme selvbetragtninger og Augustins selvbekjendelser er en slags dagbøger. Men ellers var i hine tider den enkelte personlighed uden dage i sit liv.

Middelalderen bringer mennesket til at tage et godt skridt frem mod den tilstand, som vækker trangen til at holde dagbog over sit personlige liv som den naturligste ting af verden. Klerkernes regelfaste messer deler dagen i bestemte afsnit; formiddag og eftermiddag faar særskilt værdi. Klosterlivet gjør sig gjældende som værdt at optegne enkeltbegivenheder

af ved siden af krigstog og jordskjælv; den krønike-skrivende munk nedtegner saaledes sine brødres og foresattes dødsfald, af og til endog en personlig bemærkning. Hus-krøniken bliver en af de stærkeste rødder for den moderne dagbogsskrivning, idet den gaar over til at medtage, hvad der forefalder dag om anden. Stambøger, regnskabsbøger for husholdningen, samleres notater er ligeledes forgjængere for den personlige dagbog. En stambogs citat- og epigramophobning er begyndelsen til nedtegnelser af sententiøse indfald, aandrigheder og stemninger, regnskabsbogen vækker sansen for sammenlignende betragtninger over tidernes forskjellighed og skjærper blikket for smaatings betydning. Astrologers, lægers og forskeres notiser indøver nøiagtighed i iagttagelser og utrættelighed i at anmærke, hvad der forefalder.

Foruden disse ydre anlæg for dagbog-skrivning frembragte den fuldt udviklede middelalder tillige de indre forudsætninger derfor. Humanismen „opdagede personligheden", som historikeren Jakob Burckhardt har paavist. Petrarca gjenoptager Mark Aurel og Augustin; men hans maade at udgrunde sit jeg og skrifte paa er fuldstændig ny. Han er ikke som keiserstoikeren i egne øine typen for en filosof, ikke som kirkefaderen i egne øine typen for en omvendt sjæl; han er i sine øine bare Petrarca, et individ. Selvbiografien faar hos denne tids italienere først sin betydning; Dante og Benvenuto Cellini nedskriver virkelig sit eget livs historie, saaledes som denne fremgik af deres karakter og oplevelser; og den indre, subjektive side af beretningens forviklinger optager dem fuldt saa meget som den ydre, objektive.

Tilbøieligheden, ja vanen til selviagttagelse styrkedes ved opkomsten af nye foreteelser i det offentlige liv. Efterhvert som en lærd dommerstand skjød op, blev det retslige forhør skjærpet; ikke mindst gjælder dette den geistlige inkvisition. Gjennem tiggerordnerne og jesuiterne blev skriftemaalet udviklet til en forhen ukjendt indgaaende granskning. Samtidig bliver det fast regel, at fyrster, stæder og klostre sørger for omstændelige optegnelser af, hvad der foretages eller hænder. Kirkemøderne i Konstans og i Trient lod alle sine forhandlinger referere dag for dag. I Venezia optegner i tiden 1494—1533 Marin Sanuto dagstøt alt, som forefalder. Snart vrimler der af slige kronikører, f. eks. Burchard, ceremonimesteren ved den ryggesløse pave Alexander VI's hof. Den berømte maler Albrecht Dürers reisebog er derimod ganske gammeldags, ingen jeg-dagbog.

Eiendommeligt er det, at disse ældre tilløb altid optræder i forklædelsens form. Madame de Sévigné (fra 1670 af) skriver som breve til sin datter en virkelig sammenhængende dagbog, hvor ydre hændelser skifter med personlige stemninger. Endda mere dagbog er Jonathan Swift's breve til sin Stella (1710—13); her breder sig en mellem hypokondri og

ironi svingende selviagttagelse, ispræengt med raskt tegnede intime portræter af omgangsfæller. Begge disse berømte skribenter dølger sin dagbog bag brevformen, for ligesom at undskylde alle de personlige meddelelser med, at de bare er henvendt til adressaten. I brevform er ogsaa de to store literært-kritiske dagbøger holdt, som afspeiler livet og stemningerne i encyklopædisternes kreds; Grimm's og Diderot's berømte „Correspondance littéraire" (1753—90) svarer fuldstændig til Grillparzers eller Goncourt'ernes forfatter-dagbøger nu fra vor tid. Brevstilen er en naturlig forløber for jeg-dagbogen. Det viser sig tydelig i det 18. aarhundredes berømte romaner, hvor de subjektive stemninger indlægges som breve: Richardson's „Clarissa" osv. (1740), Rousseau's „Julie" (1759), Goethe's „Werther" (1774). Først senere anvendes den ligefremme dagbogs form, som i Goethe's „Wahlverwandtschaften" (1809). En moderne dagbog er jo ogsaa egentlig jeg'ets breve til sig selv. Forudsætningen er, at man kun tør være fortrolig overfor sit eget stumme jeg, naar livets dunkle gaader stilles; det originale individ kjender sig ensomt, tror sig kun i enrum til at tale rent ud af sindets dybder.

I hin tidsalder, da „personlighedens opdagelse" paany blev gjort og fra England gik sin runde over Europa, dukker da den ægte dagbog fuldbaaren frem. Muligens gives der tilsvarende fænomener baade paa fransk og engelsk grund; men forfatteren er tilbøielig til at anse Herder's berømte reisedagbog (fra 1769 af) for den ældste dagbog med alle kjendemærker paa at være en ægte dagbog. Det væsentlige er den mangesidighed, ja alsidighed, hvormed Herder gransker sig selv. Allerede pietismen havde gjort den daglige selvransagelse til pligt; Gellert's og Albrecht von Haller's dagbøger er klassiske eksempler paa den slags fromme sygejournaler; den store fysiolog vender sit laboratoriums instrumenter indad og forfølger med spændt opmærksomhed hver liden sort plet paa sin sjæl. Men al hans sjælegranskning gjælder kun troslivet og, hvad dermed hænger sammen. Herder derimod vil kjende sit hele menneske ud og ind. Han tager alt med, for at faa greie paa sit væsen. Ungdomsminder og fremtidsplaner, sammenligning med andre og udenforstaaendes domme. Han analyserer sine indtryk ved første syn af en ny stad og ved læsningen af enhver ny forfatter. Hvad mere er, han søger hos sig selv, hvad han har tilfælles med det typiske ved folket og tiden, og udgrunder, hvad der er det individuelt personlige ved hans væsen. Her er dagbogen altsaa bleven et apparat til individualitetens blotlæggelse.

Nu er at mærke, at denne Herders dagbog blev til paa reiser, under omstændigheder, da mennesket, saasandt det eier originalitet, befinder sig aandelig ene. Den ubehjælpelige tyske teolog fandt sig pludselig blandt vildfremmede, som ikke engang skjønte hans sprog. Hvor maatte ikke

dette skjærpe hans blik for, hvad der gjorde ham anderledes end dem, han traf sammen med. Allerede Haller var paa det rene med, at „menneskets største opgave, kjendskabet til sig selv, skylder vi væsentlig de reisende.“ Saaledes var det ogsaa i hin original-geniernes og selvstudiets guldalder en farsot at skrive og læse reisebeskrivelser; Sterne's „Følsomme reiser“ (1768) var tidens yndlingsbog. Desuden bør man vel mindes, at hverken Hallers eller Herders dagbog blev skrevet for at gaa i trykken. De udkom som efterladte papirer. Begge var altsaa fri for enhver tanke paa, at deres hemmelige betroelser skulde blive gjenstand for uvedkommendes nysgjerrighed.

Men i 1773 lod Lavater en „Hemmelig dagbog af en selv-iagttager“ udgive. Det vakte anstød som et udslag af anmassende selvbeundring. I det ængstelige og tilbageholdne Tyskland maatte der ogsaa en betragtelig portion selvtilfredshed til for at vove noget saadant. Profeten i Zürich kan heller ikke frikjendes for at have været glad i sig selv. Lavaters dagbog er rigtignok af det gamle pietiske slags, som literær dagbog røber den sin ufuldbaarenhed ved den stærke opblanding med breve og brevstumper. Desuden angiver bogen sig bare at indeholde et udvalg, saa læseren altid maatte forudsætte, at fuld fortrolighed ikke blev ham forundt.

Det nye ved Lavaters dagbog var kun, at den udkom i forfatterens levetid og det i Tyskland. I ganske anden forstand ny var hans store modstander Lichtenbergs dagbog; dette var et arkiv af personlige oplevelser og tanker. Den store satirikers indfald at betro alle sine indtryk til papiret var vistnok ikke førstehaands nyt; heller ikke det, at hans notiser egentlig blot er forarbeider til et literært værk, for sligt har aandfulde skribenter før ham hittet paa at udgive. Men de store franskmænd Pascal og La Rochefoucauld havde altid bestræbt sig for at give sine strøtanker en mønstergyldig sprogform. Lichtenbergs aandfulde og mangfoldig brogede bemærkninger, der rigtignok først udkom efter hans død, overraskede den lærde tyske pedant-verden ved sin oprørende ligegyldighed for sammenhæng og sætningsbygning; dette var et vildnis af udkast, antydninger, halvsætninger. Den aforistiske skrivemaade var jo vel kjendt fra oldtidens mindesmærker, og den havde i Frankrige naaet klassisk fuldkommenhed. En aforisme er et essai i frø, en tanke-krystal. Men hos Lichtenberg laa krystalerne hulter til bulter blandt raa saltklumper. Hvori stak saa værdien ved Lichtenbergs notisbøger? Jo, trods al ufærdighed og mangel paa sammenhæng eiede de en indre enhed. Overalt skinnede hans egenartet originale aand frem, saa der ud af stumpernes og udkastenes dynge traadte et tydeligt billede af en bestemt individualitet. Skikkelsen blev bare saa meget livagtigere, fordi det konventionelle ved kunstformen her fattedes; gode regler lægger baand paa kunstnerens ægte oprindelighed,

om han finder at burde føie sig efter dem. Grunden til nutidens varme interesse for jeg-dagbøger er just dette, at individet her træder frem frit for alskens kunstige hylstere. De gamle dagbøger fængsler ved sit enkle foredrag og alle sine smaatræk af kultur- eller personalhistorisk værdi; Pepys er en rig kilde til kundskab om Karl den andens tid, Dangeau til Ludvig XV's; Luthers bordfællers optegnelser af hans samtaler, Boswells af Samuel Johnsons giver udmærkede portræter. Naar nedskriveren som Saint-Simon tillige selv er en mærkelig mand og betydelig kunstner, føier kunstnydelsen sig til indholdets værdi. *Hvad* der berettes, bliver dog her altid hovedsagen. Omvendt vilde Montaigne's essaisamling, hvor den gammeldagse afhandlings form er overholdt, have vundet betydeligt i interesse, om forfatteren havde anvendt den personlige dagbogs-form; ti hos ham fængsles vi netop af, *hvorledes* tankerne fremstilles, langt mere end af deres gjenstand. Dagbogen giver den endnu sig udviklende aands portræt, ja ovenikjøbet billeder af selve udviklingens forløb, den stadige skiften af indtryk og forhold, medens den levende individuelle kjerne alligevel kan fastholdes i forestillingen.

Snart kom det dertil, at glæden ved at granske sit eget væsen gjorde det til en gjængs sag at føre dagbog. Allerede Lessings ven Leisewitz frakjendte den, som ikke holdt dagbog, værd som menneske; blandt tidens forfattere slaar ogsaa denne paafaldende sætning ganske godt til. Goethe noterede samvittighedsfuldt i sin kalender — rigtignok fra først af og ligesaa i sine sidste leveaar næsten udelukkende forretnings-sager (ligesom Schiller) — men ialfald i sine strengeste læreaar, den første tid i Weimar, var dagbogen ham et stadigt middel til selvransagelse. Saa var ogsaa at vente af Herders lærling. Han paalægger altid venner og undergivne at gjøre ligesaa. Wilhelm von Humboldt, Varnhagen von Ense og Friedrich von Gentz afsaa daglig stunder til optegnelse af notiser, anekdoter, domme over sig selv og andre. Kvinderne i kredsen, Rahel Varnhagen, Bettina von Arnim, Charlotte Stieglitz foretrak den ældre metode med daglig brevveksel. Dagbogen blev en literær kategori, der gjentog sig selv i fingeret skikkelse; efter Goethes „Wahlverwandtschaften“ som mønster indeholder enhver større tysk roman heltens eller heltindens optegnelser.

Helt naturlig fremkaldte denne idelige strøm af mere eller mindre poetiske dagbøger modsigelse og advarsler. Men længe gjaldt det for et udmærket opdragelses-middel at føre dagbog i ungdoms-tiden. Byron aabner sin journal (1813) med en beklagelse over, at han saa sent tog fat derpaa. Imidlertid begyndte allerede Goethe at tvile paa det gavnlige ved denne maade at opfylde ordet: kjend dig selv. Midlet burde ikke gjøres til maal. Desuden kunde al denne fryd ved selvransagelsen tidt — som alt Lichtenberg erkjender — føre til, at man glædede sig ogsaa

over at opdage feil hos sig selv, som et tegn paa originalitet. Jo høiere originaliteten steg i pris, des mindre nøieseende blev man med dens indre værd. Dagbogen udartede i svæklingens haand til en syndebog, hvori man helt bekvemt affandt sig med sin ynkelighed. Visselig ønsker ingen Amiels vidunderlige „Journal intime“ (1849) uskrevet; men kan nogen læse disse sætninger, blødende af snit i egen sjæl, uden tilslut at miste taalmodet overfor den uhelbredelige læge-patient? uden at faa lyst til at tilraabe den aandrige selv-forsker: hvorfor bare beskrive, og ikke tillige bekjæmpe dine svagheder? I længden føler man uhygge ved denne idelige oproden i egne saar.

Og ikke blot moralsk seet, men ogsaa i literær forstand er dagbogskrivning en betænkelig selvopdragelse. Saaledes vilde Lichtenberg kanske være naaet til at fuldføre mangen større plan, om han ikke saa at sige var forfaldt til den evige indsankning af aandrigheder; formodentlig vilde han isaafald have forfattet sin store satiriske roman og beriget sit folks literatur i en retning, hvor den altid har været fattig. Otto Ludwig, en af Tysklands bedste fortællere og dygtigste dramatikere, blev ligeledes et offer for sin dagbog. Hans produktion ligger nedsneet i hele skavler af smaabemærkninger; han forvildede sig i sine optegnelsers løngange, morede sig med at bore sig veie paatvers i disse selvlavede fjelde.

Muligens lider slige naturer just af den sky og angst for selvstændigere skaben, som Amiel ynker over at plages af. „Ofte er trangen til at pusle med sine indre oplevelser en fordulgt feighed, naar den da ikke som hos den store dagbog-mand Hebbel bunder i en dunkel anelse om, at „alle vore sindstilstande blot er forbigaaende og eier et saa vanskelig bestembart værd““ — som essayisten Weigand saa træffende bemærker.

At dagbog-syslen saa let lammer daadslysten og avler Hamlet-naturer, er endda ikke det slemmeste. Værre er det, at det stiller snarer for vedkommendes ærlighed. Goethe skrev uden at tænke paa offentliggjørelse af slige notiser; Varnhagen von Ense derimod var i hver linje opmærksom paa virkningen. Og siden nu alle disse masser af fortrolige optegnelser er dragne frem for lyset, kan ingen blot halvberømt skribent gaa ud fra, at hans dagbogs-betroelser skal blive en lukket bog for altid. Ingen forholdsregler nytter mod efterverdenens snuselyst, filologers og kulturhistorikeres papir-jagt, arvingers praktiske sans. Naturer, som har følt væmmelse ved tanken paa, at deres mulige optegnelser skulde udsættes for denne vanskjæbne, har tyet tilbage til brevveksling som middel til fortrolige udgydelser. Saaledes Flaubert og Auerbach. Men ogsaa breve kan samles og befordres i trykken, dog rigtignok med vedkommende fortroliges venskab som et værn mod utilstedelige blottelser af intimiteter.

Enkelte har enddog vidst at regne med denne skjæbne, som truer ens efterladte papirer. Grillparzer var i sit hjærte bitter, men samtidig som ægtefødt østerriger for elskværdig i omgjængelse til aabent at røbe sin ringeagt. Saa var dagbogen til tjeneste; straks besøgeren med et smil var fulgt tildørs, fløi der fluks et bidende epigram efter ham ind i dagbogen. — Denne taktik har Goncourt'erne sat i system. Hver ubetænkt ytring ved bægeret førte de til protokols og tilføiede lige efter et svar paa tiltale, enten som det faldt paa stedet, eller som det syntes heldigt under nedtegnelsen. En bladartikel, som ærgrede dem, blev med hadske randgloser lagt ind i dagbogen. Og ret ofte spores det, hvorledes fremtidens læser kikker dem over skulderen, naar de skriver ned dagens indtryk; der arrangeres, der fordølges, der anvendes kunstig belysning; anekdoten tilspidses, „stemningen" farves. Hvor saa Edmond de Goncourt staar eller sidder, han er altid overtydet om, at fire aartusener — kommende aartusener skuer ned paa ham; og i aartuseners paasyn beholder man just ikke slobrok paa. Men hvilket monument er alligevel ikke denne kjæmpe-dagbog blevet, hvilket skatkammer af skarpe iagttagelser og friske indtryk fra det store Paris i en straalende tidsalder. Mere glimrende skue kan ikke tænkes end denne uendelige blinkende strøm af to aandfulde kunstner-kritikeres brogede indtryk krydset af spillende refleks-straaler.

Paa høide med dette monumental-værk kommer kun Friedrich Hebbel's dagbog. Den er fattigere paa kulturhistorisk stof, fattes ogsaa omtrent ganske aandrigheder af udenforstaaende, dens portræter er blot raske rids og ensidig opfattede. Men indtrykket af den vældige søgen er her endda vældigere. Disse bind er gjennemtrængt af en aand, hvem enhver erkjendelse blot er et trin til en høiere erkjendelse, enhver formulering blot en forberedelse af en fuldkomnere form. Helt og holdent fyldt af sin opgave, ser han i alle ting, der skaffer gjennemsnitsmennesket fordele eller nydelser, udelukkende midler til at lære verden og sin kunst at forstaa. Hebbel er fri for Goncourt'ernes forfængelighed, ham er sagen selv et og alt. Rigtignok er sagen kun til for ham som psykologisk materiale. Med nervøs haand ridser han sentenser, der skal være svar paa evig gamle spørsmaal. Han bliver sig selv bare et redskab, gaar under i grænseløs søgen.

Ved siden af disse tre store mesterværker: Amiels, Goncourt'ernes og Hebbels dagbøger har man villet give ogsaa Marie Bashkirtseff's dagbog rang. Men her er forfaldet i fuld flor. Forfatterinden sidder altid tilrette for efterverdenens speil, draperer sig, koketterer med læseren, stiller oprigtigheden i forfængelighedens tjeneste. Her savnes Amiels psykologiske dybde og skjønne form, Goncourt'ernes alsidighed og aand, Hebbels lidenskabelige alvor og ubetingede ærlighed. Det er den uheldige virkning af al den megen offentliggjørelse af intime betroelser, som kan spores i denne

russiske dames bekjendelser. For nærværende er en dagbog-forfatter ikke „unbefangen“ længer.

Skulde der atter opstaa en stor dagbog-skribent, maa det ventes at ske paa engelsk eller amerikansk grund, hvor denne kunstart endnu ikke har skudt fuldbaarne blomster. Et betydeligt tilløb har man i den udmærkede amerikanske maler Whistler's bog „*Gentle art of making Enemies*“ (den smukke kunst at skaffe sig fiender); men her er der endnu for meget tilbage af pamfletten.

Kunsten at samtale.

(Efter „*Cornhill Mag.*“)

Ingen færdighed staar saa høit i kurs som evnen til at føre en underholdende samtale. Her er endel gode raad af en unavngiven forfatter i et anseet engelsk familieblad.

Først og fremst bør vi aabenlyst bekjæmpe det gode gamle raad, som indprentes os fra barnsben af: at det røber daarlig opdragelse og virker kjedsommelig at tale om sig selv og sit eget — en mand om sin livsgjerning, en kvinde om klæder og husstel. Netop omvendt er det; vil du saasandt interessere, da tal gjerne om dig selv — og vil du vise dig interesseret, da lad andre gjerne tale om sig selv. I samtale bør det altid gjælde: giv og tag! Noget maa du gjøre i gjengjæld, selv om du egentlig helst vil være den hørende part i underholdningen. Samtale er slet ikke altid bare udveksling af tanker, end mindre — himlen bevare os — af kjendsgjerninger. Egentlig er det en bytteforbindelse i sympatier.

Nydelsen ved at samtale bestaar i og vedligeholdes ved stadig at mærke det eggende ved nye indtryk. Men medens al anden modsætning tilslut virker forslidt, er modsætning i kjøn en altid lige frisk kilde til oplivende opdagelser. Samtale mellem personer, som sees eller ialfald tales ved for første gang, pleier at egge og forfriske; men længe varer ikke denne fornemmelse. Friskheden damper af. Mellem mand og kvinde holder derimod friskheds-fornemmelsen sig meget bedre; her forefalder ofte dette uforudseede lille træf, som aabner nye synsvidder paa helt uventede hold.

Den, som tilfulde forstaar den kunst at samtale, ved at drive paa med opdagelser i det uendelige, er altid lige oplagt, altid paa post mod det, som virker ubetydeligt og nedstemmende; holder urokkelig fast ved virkelighedens mangfoldige hjørner; forstaar at bringe et hvilketsomhelst emne i berøring med de talendes personlige interesser, eller ialfald at glide

over til emner, hvor denne berøring lader sig iværksætte. Det væsentlige er sympati og hurtig evne til at sætte sig i rapport, en fin tæft til at udfinde, hvorledes andre egentlig har det, og hvorledes verden tager sig ud for dem, den instinktmæssige sans for individuelle modsætninger, som sætter den talende istand til at hitte, hvad der kan interessere vedkommende, han for øieblikket underholder sig med. Den, som er inde i kunsten, samtaler ikke med blot og bart ord; han følger blikkets skiften fra ligegyldighed eller mangel paa forstaaelse til den lysende optagethed og spillende trang til meddelsomhed.

Ligesaa vist som man ikke bør sky at tale om sig selv, bør man heller ikke anse sig bunden til ikke at tale om andre, om fraværende — noget som ogsaa pugges ind i os som ufravigelig regel. Den gamle læresætnings mening er selvsagt, at man ikke skal bagtale, ikke tale ondt om andre. Heldigvis er det ingen advarsel, der frugter saa lidet som den at holde fraværende udenfor sin omtale. Men hvorfor saa idelig gjentage denne dumme regel? Hvorfor ikke heller indprente: tal hjertens gjerne om andre mennesker, men selvfølgelig stop al bagtalelse, negt dig den sjofle nydelse at sværte og tilrakke den, du taler om! Hvad i alverden skulde mænd og kvinder tale om, naar ikke om mænd og kvinder? Menneskets egentlige opgave for studium er jo dog mennesket, og det aller mest tiltrækkende emne er jo dog kvinden.

Hjærte-anliggender skulde man ikke komme ind paa før midnat. Kvinders hyggeligste og fortroligste stund sammen er, naar de børster hinandens haar, før de gaar tilro. Mænds aabenhjærtigste time falder sammen med den sidste aftenpibes hygge.

Om sommeren og i solskinsveir udendørs samtales der ikke. Da har man for travlt med at være til bare. Rette tid og sted er i ovnskrogen, før lampen tændes. Da opstaar den lune stemnings-samtale, som endog taaler tause stunder, der kan udfyldes med at friske paa ilden.

Her hjemme hos os, hvor vi ikke bruger kamin i stuen, maa vi desværre undvære den usigelige fred og hygge, som englændere og amerikanere times i sin „ovnskrog“ — foran baalet paa den aabne peis, hvor ilden snart blusser og kaster blink i stolben og skabkanter, snart døser hen og breder graa skygge over alt, som kan forstyrre fornemmelsen af kun at leve indvendig, i sjælens lønkammer. Skulde det muligens stikke heri, at vi nordmænd sjelden er mestre i kunsten at samtale?

Frie folke-biblioteker.

(Efter **Herbert Putnam** i „*North Amer. Rev.*“).

Da vor hovedstad endelig har besluttet at skaffe sig et offentligt folke-bibliotek, kan det have sin nytte at se, hvad formanden i det amerikanske bibliotek-selskab har at meddele om de Forenede Staters offentlige biblioteker. „*Kringsjaa*“ har fra første færd havt aabent øie for, at i dette stykke tør vi nordmænd trygt tage nordamerikanerne til læremestre; det kan vel heller ikke helt negtes, at afdøde Tambs Lyche, baade ved idelig at fremholde dette og ved personlig at tage haand i hanke med, havde erhvervet sig ret til andel i æren for, at Kristiania byraad nu reiser et moderne bog-hus til brug for almindelige borgere.

I Amerika har myndighederne allerede for halvhundred aar siden begyndt at opfatte det som sin pligt at bevæge samfundet til at koste bogsamlinger, hvor enhver, som ikke selv har raad til at forsyne sig med læsestof, gratis kan have anledning til alligevel at skaffe sin aand den næring, den kjender trang til.

For nærværende findes i de Forenede Stater ialt 8000 offentlige borger- eller skole-biblioteker, med tilsammen 35 millioner bind og bygninger til en samlet værdi af 127 mill. kroner og 64 mill. kroners samlet grundfond samt $22^1/_3$ mill. kroners aarlig indtægt. Heraf er ikke fuldt de 2000 underholdt ved udlignede skatter, med ialt 10 mill. bind og 13 mill. kroners aarlig indtægt. Imidlertid bliver der stadig anlagt flere og flere slige institutioner. I staten Massachusetts savnes de saaledes bare i ti af statens 353 byer og landsbyer, med blot $^3/_4$ pct. af statens indbyggertal. Ikke mindre end 110 biblioteks-bygninger er skjænkede af privatfolk; ingen maade at reise sig et varigt minde er mere populær; ingen udgift paa byens budget voteres med saa let hjerte. Desuden træder ogsaa staten støttende til ved at lønne et bibliotek-raad og omdele bøger; ikke alene i Massachusetts, men i syv andre af staterne. Staten New York underholder et stort flyt-bibliotek og lader statsuniversitetet i Albany for offentlig regning udlaane ogsaa fotografier og laterna-plader selv til den mest afsides flekke.

Det første skridt til ordning af saadanne offentlige folke-biblioteker er vedtagelsen af en lov, der bemyndiger stedlige myndigheder til at grunde den slags bog-huse. Det næste er vedtagelsen af statsbidrag. I New Hampshire er et tredje skridt taget, idet loven her allerede kræver, at hver kommune i forhold til folketal og økonomisk evne skal anlægge frie folke-biblioteker. Her har altsaa disse oplysnings-anstalter faaet samme rang som selve folkeskolen.

Alt i alt udgaar der nu fra disse 2000 kommune-biblioteker aarligaars 30 millioner bøger paa laan omkring i amerikanske hjem. Selvsagt har de 2000 boghuse, saa fuldstændig de end stemmer i formaal, meget skiftende omfang og organisation. Der er smaabygd-bogsamlinger paa 100 bind, tilgjængelige et par timer om ugen, indlogeret paa en bondegaard med en frivillig bestyrer og underholdt ved private sammenskud og smaa basarer. Og der er storstads-boghuse, komplet udstyrede i enhver retning. Saaledes i Chicago, som foruden sine to svære offentlige videnskabs-biblioteker holder sig forpligtet til at sørge ogsaa for sin 1½ million stærke befolknings læsetrang ved et folke-boghus, der har kostet 7 mill. kroner og er udstyret paa det prægtigste, samt hele 40 hjælpe-boghuse rundt om i staden. Eller i Boston, hvor ligeledes myndighederne har fundet bogforsyningen at være en samfundspligt fuldt saa vel som skolevæsen, politi, brandvæsen o. l.; her har byen bygget for 10 millioner kroner et hoved-boghus med 10 hjælpe-boghuse og 17 udlaans-kontorer, der daglig forsynes ved bogvogne. Der er 700,000 bind og plads for 2000 læsende samtidig. Anstalten omfatter tillige bogbinderi og bogtrykkeri. Personalet tæller 250 lønnede personer; aarsudgiften beløber sig til næsten 1 million kroner foruden udstyrets forøgelse. Regnes den i anstalten stikkende kapital til 20 mill. kr., forrentet til 4 pct., kan den samlede aarlige udgift ved dette folkebibliotek anslaaes til mindst 1⅔ mill. kroner. Byen Boston tæller ikke ret meget over dobbelt saa mange indbyggere som Kristiania, ialfald ikke ½ million endnu.

Dengang forslag til oprettelse af offentligt folkebibliotek første gang blev indbragt i et amerikansk kommunestyre, anførtes det i begrundelsen, at bøger nu engang var blevet et hovedmiddel til folkets opdragelse og udvikling; at naar kommunen allerede havde overtaget den pligt at skaffe den opvoksende ungdom skole-undervisning, der satte den istand til og gav den lyst til at bruge bøger for sin videre uddannelse, da burde den ikke slippe ungdommen just paa dette kritiske punkt i udviklingen uden ialfald at stille bøger til dens raadighed; samt at adgang til udviklende læsning for flest mulig læselystne var et vilkaar for samfundets trivsel, idet den foranledigede borgere og vordende borgere til at trænge ind i og paa forhaand gjennemtænke mange af de vigtige spørsmaal, som de kaldedes til at afgjøre ifølge sin borgerpligt, hvad enten de havde forstaaelse deraf heller ikke. Mindst fire femtedele af de vordende borgere maa tage fat paa det praktiske liv uden at faa anledning til at gjennemgaa nogen høiere undervisning end folkeskolens. Saa det kommer vel med, at der gives en overflod paa gode bøger, som ved let fattelig og fængslende fremstilling samt rigelige og anskuelige billeder kan hjælpe dem, som har

trang dertil, med at udvide sine kundskaber og fremme sin aandelige vækst gjennem selvstudium efter skolegangens ophør.

Desuden skader det ikke, om ungdommen tillige faar adgang til almindelig underholdnings-læsning. Adspredelse for sindet er sandelig ikke noget overflødigt, som fortjener ringeagt.

Her støder vi imidlertid paa det ømme punkt ved folkebiblioteksvæsenet. Der ankes — og ikke med urette — over, at der ofte sørges altfor villigen for adspredende underholdnings-læsning. Som undskyldning anføres da, at adgangen til slige bøger ialfald lokker folk til, hvis smag først maa opdrages for læsning af værdifuldere sager. Forfatteren indvender, at selv om læsning af slette bøger ikke fordærver, saa er det ialfald en falsk slutning, at slet læsning skulde opdrage ens smag for god læsning. Den bedste billedkunst er aldrig for god selv for den ringest udviklede kunstsans; den bedste bog burde heller ikke være for god for en læser med slet smag — men det vanskelige er at faa ham til at læse andet, end han har smag for; det er anderledes med billeder, som breder sig helt og holdent for ethvert øie med al sin iboende kraft. Følgelig maa bøgerne ikke gjemmes bag kataloger og alskens omstændeligheder. Almindeligvis faar bare den lærde specialist adgang til selve hylderne, medens den ubehjælpelige læselystne afspises med henvisning til kataloger. Dette er forkjert, rent ud sagt bagvendt. Titler skræmmer tidt lige meget, som de lokker. Den lærde trænger ikke anden hjælp end katalogen for at vælge sin læsning. Den uvante læser skulde derimod netop faa kikke i hyldernes bøger; muligens kan saa en tilfældig sætning paa en side, han blader forbi, eller et billede lokke hans sind frem til det rette spor bort fra gammel tilbøielighed for slet læsning.

Et moderne amerikansk boghus bruger derfor ikke daarlige og dumme bøger til at lokke læsere med, derimod giver det publikum al mulig adgang til selv at komme i ligefrem berøring med de virkelig gode bøger. Dette princip er langt fra at være gjennemført overalt, men det vinder stadig videre tilslutning.

Nu er det imidlertid saa, at tre femtedele af de bøger, som udlaanes fra Amerikas folke-biblioteker, er romaner. Man maa dog huske, at her regnes læsningen paa læsesalene ikke med; og der bruges væsentlig alskens reference-værker, som man „slaar efter“ i. Desuden gaar det let at sluge en roman, den er ikke længe paa udlaan i et hus; en god historisk eller naturvidenskabelig bog beholdes længere hjemme, gjennemsnitlig tre gange saa længe. Følgelig bør brugen deraf regnes for 75 pct. af udlaanet. Ovenikjøbet kan læsningen af en god roman ikke siges at være blot og bar underholdning; det er sandelig ikke til unyttes, om man hviler ud efter

dagens dont i samkvem med en aand, som foruden at holde fantasien i behagelig virksomhed udvider medfølelsen og skjærper sansen for det menneskelige under livets allehaande kaar.

Det viser sig ogsaa, at det gaar tilbage med udlaanet af romaner, samtidig med, at de udlaante romaner gjennemsnitlig holder et høiere maal. Dels er man bleven mere kritisk ved indkjøb, dels bliver ogsaa den slette romanliteratur saa elendig i sit ydre udstyr, at den ikke egner sig for et udlaans-bibliotek.

Saa har man problemet „mode-literatur“. Her er det ikke barnets eller den uliterære læsers smag, som kommer i betragtning. Tværtom er det netop de, som „følger med“, der vil have nyeste nyt, sidste bog af den og den, for at kjende den og kunne konversere om den, næste gang de kommer sammen i selskaber. Al saadan literatur maa anskaffes. Forfatteren har i sin egenskab som formand i landets bibliotek-raad indhentet oplysninger, som viser, at til indkjøb af skjøn-literatur medgaar gjennemsnitlig 10—15 pct. af folke-bibliotekernes aarsbudget til bogkjøb. I Boston blev af 600 undersøgte „døgn-bøger“ indkjøbt 178, rigtignok ofte i flere dusin bind hver, saa der ialt blev taget 2300 bind til en værdi af 8600 kr.; dette udgjør 6½ pct. af den samlede indkjøbssum (127,000 kr.) Men saa koster en slig bog betjeningen det ulidelige besvær af idelig efterspørsel, saalænge den er paa moden. — British Museum i London kjøber alle bøger, som udkommer; men skjønliteratur holdes gjemt, til den bliver fem aar gammel. Om folkebibliotekerne bare i et aar holdt sin skjønliteratur indestængt, vilde det sikkert være en god hjælp.

Til god hjælp er det ogsaa, at nutildags reguleres dette behov ved de billige blade og tidsskrifter. I de Forenede Stater udgives der nu 20,000 saadanne i 4½ billion eksemplarer aarlig. Et dagblad bringer altid en ny roman af en kjendt forfatter, og de mange „magasiner“ leverer i et hefte, der ikke koster stort mere end en cigar, ofte en halv tylvt fortællinger. Hertil kommer saa al den spotpris-literatur, som overflommer landet. Saaledes kan publikum for en slik og ingenting selv kjøbe sin underholdningslæsning, og folkebibliotekerne kan godt spare sig for at anvende borgernes skatter til godtfolks forsyning med sofalæsning.

Dog maa der jo i en vis udstrækning holdes en del skjønliteratur. Ved indkjøbet heraf maa biblioteket bestemme sig i en fart og løber derfor i fare for ved forkastelsen af en bog at blive beskyldt for „at optræde som formynder for de læselystne istedenfor at give dem fri adgang til selv at dømme om en bogs værd.“

Altsaa — om en bog gjør opsigt ved tvilsomme egenskaber, saa skal folke-biblioteket for skatteborgernes regning anskaffe den for at tilfreds-

stille en del nysgjerrige, som vil opgjøre sig sin mening om disse egenskaber ved selvsyn! At øve censur er jo ingen tækkelig opgave; men den, som skal forvalte offentlige midler, bevilgede til oplysningens og dannelsens fremme, har dog ingen pligt paa sig til at gaa udenom sin kompetence for at være nyfigenheden og det, som værre er, tillags. Samfundets betroede bog-nævnd skulde være et principløst værktøi for alskens tossede lyster, der bølger gjennem det mangehodede uhyres aller umodneste hjerner!

Her staar vi overfor et af de sværere tvilsmaal for ledelsen af offentlige folke-biblioteker. Alle andre opdragelses-anstalter har i dette stykke en tryg stilling; de har ligefrem at hævde den indarbeidede samfundsmening i moral-spørsmaal. Et bibliotek bør jo ogsaa give adgang til at komme i berøring med andre aandsretninger end de herskende. Mindretals-anskuelser skal netop have et værn, ja en basis for sine angrebs-operationer i de offentlige læsesale og boghuse. Men skal en af samfundet indsat myndighed ogsaa hjælpe til at sprede tanker, der aabenlyst har samfundets fordærv og omstyrtning til eneste øiemærke? Grænsen for bog-nævndens pligter her er det vanskeligt at stikke op. Nævnden maa i hvert tilfælde træffe et valg, oftest efter raskt skjøn; den udsætter sig da for knubs enten fra de konservatives side, om den stiller sig nøitral overfor nye „farlige“ meninger — eller fra radikalt hold, om den gaar den aandelige karantænes ærender. Et maa man altid huske: en bog kan være aldrig saa „brandstiftersk“, samfundet behøver derfor ikke at være i den grad ladet med brændbart stof, at det fænger ild.

I Amerika har disse folke-biblioteker mere end kanske nogen anden institution hjulpet til at bringe samfundet i tryg gjænge ved at samle og indforlive i landets fælles sprog og hjemlige bogverden alle de skarer af fremmede indvandrere, som strømmer did. Tredjedelen af indbyggerne i de seks store hovedbyer er født paa fremmed grund; 71 pct. har ikke-amerikanske forældre.

Et folke-bibliotek bør ikke virke bare med tryksager og bøger; det bør tillige skaffe rigelig adgang til gode billeder, selvfølgelig ikke netop bare kunstværker og gjengivelser af kunst, men alskens oplysende og belærende plancher, karter, fotografier o. l. Bostons folke-bibliotek kjøbte ifjor 10,000 billeder.

Desuden har ethvert godt amerikansk folke-bibliotek sit kunst-galleri og sin foredrags-sal. Det skal ikke være et dødt lager af tryksager, men i gjerning vise, at bogstaven lever, at bøger er talende tunger. Kommer publikum ikke til boghylden af sig selv, maa rette vedkommende ved sit mundtlige foredrag lære det veien did.

I Boston trækker den nye pragtbygning med sit stolte udstyr af ædel billedkunst, nu udmærket hus. Ugentlig besøges dens læsesale af 30,000 personer, og aarlig gaar 1,200,000 bind ud paa laan.

Maatte Kristianias vordende boghus med tiden vokse saa stærkt ind i publikums sympati, at det — folketallet taget i betragtning — kan opvise lignende sifre!

Færger for jernbanevogne.

(Efter John C. Hodson i „*The Strand Magazine*".)

Baade i amerikanske og europæiske havne kan man ofte se pramme og færger fragte personer saa vel som tunge varer fra kyst til kyst. [De af „*Kringsjaa*"s læsere, som har reist med jernbane til Kjøbenhavn og derfra til Berlin over Gjedser-Warnemünde, vil huske dampfærgerne mellem Helsingborg og Helsingør og mellem Sjælland og Falster]. Dog

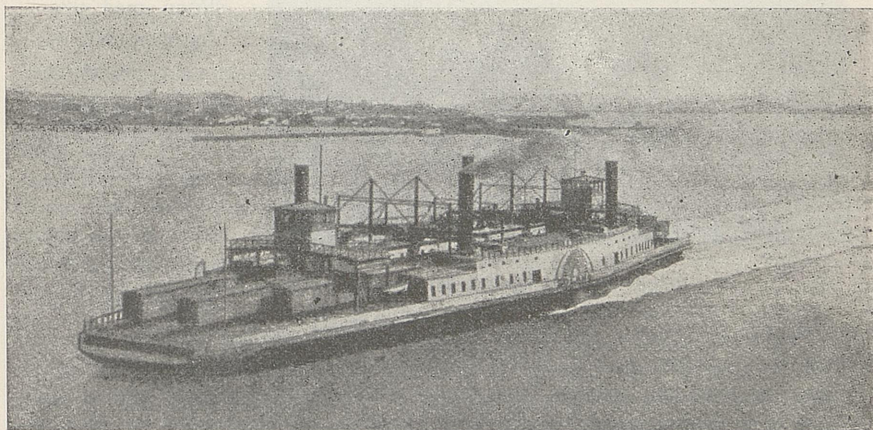

„Solano", lastet med jernbanevogne.

er dette syn ikke saa almindeligt, at det har mistet sin tiltrækningskraft paa tilskuerne. Ofte har jeg seet skarer af folk, som har staaet for at se paa dem og gjort sig mange spørsmaal i den anledning. Hvad er oprindelsen til disse færger; hvordan kommer vognene ombord, og hvordan faar man dem fra borde igjen?

Folk, som reiser paa den sydlige Pacifikbane fra Sacramento til San Francisko, faar gaaden forklaret paa den mest effektive maade af den største dampfærge i verden. *Solano*, som gaar mellem Port Costa til Bernicia

i strædet ved Carquinez; afstanden mellem de to steder er en engelsk mil. Færgen er 424 fod lang og kan rumme 24 passagervogne. Dens daglige arbeide aar ud og aar ind er at transportere 3—400 fragtvogne. I den travle aarstid kan trafiken naa op til 5—600 lastvogne om dagen; den bringer disse over det smale stræde ganske trygt og meget ekspedit. Naar hurtigtoget kommer til Port Costa, bringes vognene med én gang ombord paa *Solano*. Der kastes los, og om ni minuter er de over vandet, hvor et lokomotiv venter for at føre dem videre.

Grunden, hvorfor dampfærgen eksisterer, er, at man vil forhindre omladning og spare passagererne, som i gamle dage var nødte til at stige ud fra toget i færgebaaden og saa atter fra færgen i toget. Megen tid blev bortkastet ved at losse vognene, naar de kom til vandkanten, og saa igjen ved omladningen, naar skibet kom over. Endnu mere uberegnelige er de forbandelser, som de stakkels passagerer har udslynget over denne sløsen med tiden. Vognfærgen er derfor en dobbelt velsignelse, og de tjenester, den har vist menneskeheden, uberegnelige.

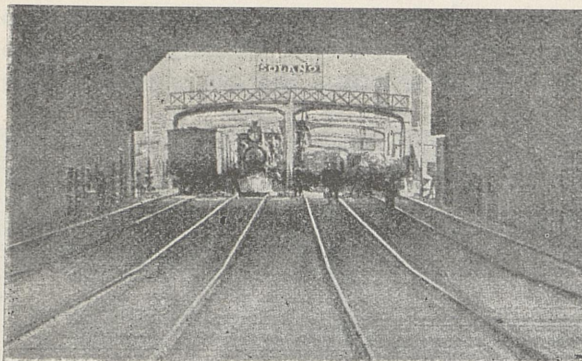

Den bevægelige landingsbrygge.

Lad os atter kaste et blik paa *Solano*, som den ligger ved Port Costa og venter paa lokomotivet, som skal befri den fra dens last. *Solano* er naturligvis kraftig bygget, ellers vilde den ikke kunde bære lokomotivets, endsige togets vægt. Fire træstilladser, en midt under hvert spor, støtter baaden og er fuldstændig istand til at bære de 48 lastvogne, som er beregnet til at hvile paa dem.

Paa denne side ser vi, hvordan sporene gaar fra lossepladsen direkte til baaden. Men man kan ikke af billedet danne sig nogen forestilling om den bevægelige landingsbrygge, som gaar op og ned med tidevandet. Denne brygge bærer et antal spor, der svarer til dem paa baaden.

Naar baaden er kommet ind i dokken, og er rede til at modtage eller losse trænet, sænkes pontonen, og enden af bryggen naar sin plads paa baaden. Derpaa heises den igjen op, naar toget er kommet ombord. Baaden holdes fast til bryggen ved hjælp af fortøiningsstænger.

Solano er en af de mange færgebaade i de Forenede Stater. Syd-

Pacificselskabet besidder en anden paa sin linje mellem New-Orleans og San Francisco. Den gaar paa Mississippi mellem Algiers og New Orleans. Denne baad kaldes *Carrier* og kan bære 18 vogne. New York, Filadelfia og Norfolk jernbanelinjer har en udmerket færgebaad, som kan fragte 21 svære vogne fra Norfolk til Cape Charles over Chesapeakebugten.

I mange tilfælde fragter færgen baadene i store afstande. Der er en, som gaar over Michigansjøen mellem Frankfort i Michigan og Kevanee i Wisconsin i en afstand af 62 (engelske) mil. Om vinteren beleires baadene i de nordlige stater af isen. Men de har ingen vanskelighed ved at bryde sig igjennem, sterkt byggede som de er. *Transfer*, en baad som tilhører Michigan Central, brød sig engang vei gjennem isen i en strækning af 80 kilometer. Grand Rapid og Indiana linjerne har en færge over strædet ved Mackinan, en afstand af 10 kilometer, og tjenesten udføres regelmæssig sommer som vinter. *ab.*

Fuglene i industriens tjeneste.

(Efter Jules Forest i „*Revue Scientifique*“).

Fuglene er mindst af alle dyr bundet til noget bestemt sted; de flytter og udvandrer og kan i det hele taget meget let lempe sig efter de klimatiske forhold. De kan ogsaa trives i tam tilstand, men det er dog altid bedst, at de faar beholde sin frihed, og at man passer paa at samle deres fjær straks efter fjærskiftningen. Fjær af strudse og heirer tilligemed andre fugle i Rusland, Kina og Japan skaffer raastoffet til en stor fjærindustri, der alene for Frankriges vedkommende dreier sig om flere hundrede millioner kroner om aaret. Paa den anden side tjener fuglene til næring, og om vi holder os til høns, gjæs, ænder, duer o. s. v., saa vil vi finde, at de repræsenterer store værdier paa alle verdens markeder. Desuden benytter man fjær til sengklæder, til børster, legetøi for barn og til en hel del ting, hvoraf mange er mindre kjendt; man vil saaledes forstaa, hvilken rolle fuglene spiller i handels- og næringslivet, og naar man paastaar, at det er moden, som ødelægger fuglene, saa er det ikke helt korrekt. I 1896 blev der paa torvet i Genua solgt 300 kilo svaler af en mand, som havde fanget hele denne masse fugl paa en eneste dag; alle blev for en billig pris solgt til føde. Lignende kjendsgjerninger kan der anføres mange af fra Grækenland, Italien, Spanien og selv fra Frankrige; men dette tjener til bevis for, at ikke moden og dens lunefulde krav er den fornemste aarsag til svalernes masseudryddelse. Hvert aar og hver aarstid har sine bestemte moder; i 1897 var det fornemmelig ørne og andre rovfugle, som maatte holde for; da disse henregnes til de skadelige fugle, saa gjorde moden igrunden en god gjerning, om den fik dem udryddet. Fjærene af flere tusen amerikanske kongegribbe har saaledes pyntet de fornemme damers hatte, og helt fra de mongoliske stepper er der kommen en masse fjær af skadelige fugle, som har sit tilhold der.

I Frankrige eksisterer der omkring 250 slags forskjellige fugle paa land og 400 slags vandfugle. Om vaaren og sommeren er der en ustyrtelig mængde, og der drives jagt i en ganske utrolig udstrækning. Der er udstedt omtrent 350,000 jagttilladelser, og Marseille alene tæller 15,000 jægere. Hertil kommer de store godseiere; samt smaagutterne, der myrder og dræber ikke alene fugle, men som ogsaa ødelægger reder og æg. Vagtmændene har nok at gjøre, især ved nattetider; ogsaa dette massemyrderi faar moden skylden for. Af de 700 millioner fugle, som aarligaars dræbes i Frankrige, kan der i det høieste komme 3—4 millioner paa modens regning, forsaavidt meget gaar til fjærindustrien uden egentlig at kunne henregnes til moden. Katte og andre dyr ødelægger ogsaa en mængde, hvilket er tilfælde overalt i alle lande naturligvis. Det er derfor paakrævet at tage forholdsregler, der kan beskytte fuglene, men slet ikke, fordi moden er hovedødelæggeren af dem. Til alle tider og hos alle folkeslag — saavel i det gamle Mexiko som i Europa i de forsvundne aarhundreder — har fjær været anvendt til prydelser og stas i forholdsvis lige stor udstrækning som nu; men det er selvsagt, at denne gren af industrien holder skridt med udviklingen i det hele; det gaar i vore dage fremover med kjæmpeskridt i alle retninger, og omsætningen med fjærprodukter omfatter nu kolossale summer. Strudsefjær er meget benyttet, og strudseavlen har i det sidste taget et opsving, som maa glæde alle, der deri ser et middel til at kunne bevare andre fugle mod udryddelse. Det er fornemmelig i Kalifornien, i Australien og i Syd-Afrika, at strudseavlen er gjort til en næringsvei med det for øie at skaffe fjærindustrien raastof til sin uhyre tilvirkning af forskjellige slags luksusfjær.

Der kunde meddeles en hel del interessante oplysninger om anvendelsen af fjær snart til det ene og snart til det andet; paa sine steder bruges fjær som amuletter, og hvert land har som regel sin specialitet. I Rusland bærer dvornikerne (dørvogterne) paafuglefjær til tegn paa sin værdighed, og i Kina er paafuglefjæren symbolet paa den høieste embedsmands værdighed, idet den bæres af mandarinerne.

I Europa forsvinder fjærprydelser mer og mer i den mandlige dragt; de beholdes kun i armeen af nogle bestemte funktionærer; men hos kvinderne derimod har fjærpynten bevaret sin yndest i alle samfundslag. Paris er — som bekjendt — det store centrum og tilvirkelsessted for de kvindelige moder; men konkurrencen er stor i vore dage; det hænder ikke sjelden, at man i New York f. eks. sælger blomster og fjær, der gaar for franske varer, men som kommer fra Berlin eller Wien. Den tyske eksport paa dette omraade, der i 1890 dreiede sig omkring 250 millioner kroner, er nu steget til 500 millioner. Med hensyn til priserne paa disse varer spiller naturligvis toldspørsmaalet en stor rolle, og der er stor forskjel mellem de forskjellige lande, hvilket maa komme i betragtning saavel ved udførsel af færdig tilvirkede sager som ved indførsel af raamaterialer. Og vanskeligheden for Frankrige ved at kunne holde sig i konkurrencen stikker ikke mindst i, at det maa betale saa høi udførselstold, mens fremmede produkter har lettere for at trænge ind; alligevel udføres ikke mindre end $^{9}/_{10}$ af de tilvirkede fjærpynt-varer til udlandet; men enhver indskrænkning i denne gren af industrien vil fabrikerne i Londen, Berlin og Wien staa sig

paa. Amerika er en af Frankriges største kunder, og hvis den faldt fra, saa vilde det sagtens føre til ruin for de mange store modefabriker i Paris og Lyon. Der udføres aar om andet til Amerika for omtrent 36 millioner kroner i silketøier og for 16 millioner kroner i fjærprydelser og blomster.

Englands liberale parti

er for nærværende fremdeles uden hoved. Situationen males slaaende ved det spotte-billede, viher med deler efter et vittighedsblad derover. Gladstones død har paany blæst liv i debatten om, hvem der bedst egner sig til at tage hans plads. Efter den „store gamles“ tilbagetræden blev paa hans raad lord Rosebery valgt til partiets høvding, men han opgav snart ævret og lod Sir W. Harcourt faa den længe forventede ære. Men for ham gik det smaat med at vinde partiets tillid. Nu hæver der sig paany røster, der ivrig kræver hans afsættelse til fordel for Rosebery. Det liberale parti vinder nemlig fort væk ved de mange udfyldningsvalg; Salisbury er ikke populær; saa der ventes en liberal valgseir over hele linjen noksaa snart. Isaafald udpeges Rosebery til førsteminister, uagtet han har frabedt sig æren engang for alle efter sit uheld første gang.

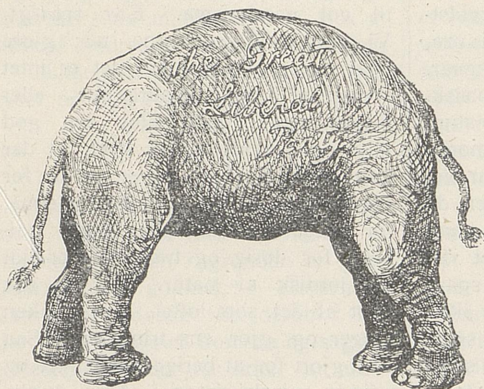

Et par forfattere i „*Fortnightly Review*“ paastaar, at R. er den eneste liberaler, englænderne vil se i spidsen for udenrigspolitiken. Han er ingen „jingo“, slaar ikke paa sværdet i utide; men han er en varm tilhænger af den sunde rigs-politik, som særlig de liberale unionister blandt Salisburys hjælpere har forkyndt som sit partis princip. Disses mest liberale elementer vilde derfor neppe negte Rosebery støtte. Desuden er han som skotte sikker paa de skotske vælgeres bistand. Han er en god demokrat, endda han sidder i overhuset, og har netop antydet en fornuftig omordning af denne arvelige og geistlige stormands-repræsentation uden at ty til dens ophævelse, som mange radikale fremdeles kræver. Som taler hører R. til Englands ypperste, han har et behageligt væsen og evnen til at blive meget populær. Men det forudsees, at han vil blive udsat for rænker fra Harcourts side, saa det aldeles ikke er en selvsagt ting, at han giver efter for kaldelsen og paatager sig det ialfald til en begyndelse meget brysomme hverv, som han engang har frabedt sig.

Tambs Lyches sidste sofahjørne.

(Efterladte blade).

Maatte alle, der har fundet sofahjørnets ord for optimistiske til at være mente, mindes, at den pessimisme, der i væsentlig grad har behersket literatur og aandsliv hos os og derfra sneget sig ind i bevidsthederne, den er kun en lokalisme, — lokal baade hvad tid og rum angaar. Den er dels norsk; dels europæisk. — De mørke fjeld, de bratte stup, de dybe, solløse dale, de mørke skoge, de lange vinternætter har vel deres del i dens tilblivelse; men de knappe pengeforhold og trange samfundsforhold meget mere. Det virker ind paa sjælen at maatte spare paa hver øre. Menneskene har ikke godt af at maatte være altfor sparsommelige. Det snører hjertet sammen at maatte negte liv til hver ædelmodig impuls, fordi pungen ikke tillader hjertet at handle. Det er intet under, at menneskene bliver mørke og trætte under de omstændigheder; intet under heller, at de ofte fordværges derved; bliver smaalige af al den snuen og dreien paa ører. — Og jeg forstaar saa godt, at sindet bliver mørkt for den, der maa slide og evig slide uden glæde, uden adspredelse, uden haab, uden fremtidsudsigt. Han bliver for træt til at føle solens varme, til at merke, hvor himlen er lokkende blaa. Værre endda end slidet er det, at der er saa mange munde om hver brødbid. Tusen, som gaar og venter paa, at andre skal dø, for at de selv kan faa en plads ved livets bord. Folket maatte være engle til at begynde med, skabte ei dette, opdyrked det ikke som ved drivhuskultur misundelse og bitterhed, — indtil der formelig er dem, som farer om grønne af galde og stikker sine naboer med knappenaale ved hver given anledning. — Forholdenes skyld; ikke menneskenes; — siden de under rummeligere forhold bliver bedre.

Het er hovedaarsagen, efter min mening, til det svarte syn hos os, til vor pessimisme. For trangt. Vi maa vide grænserne ud; gjøre livet rigere. Gudskelov, det er intet spørsmaal om kvadratmile eller folkemængde; men blot om god vilje og saavidt tro til livet, at der kan arbeides. Som det er, er der for faa interesser, for faa livsstrømme, for megen ensidighed. Livet pulserer for døsig og trægt og er lidt vel jordisk af natur. Der er saa lidet af det, som løfter, giver tanken vinger og gjør ens trin lette. Saa lidet gjort for at berige aandslivet og udvide synskredsene. Man tænke sig f. ex. den, der sidder indestængt i smaa forhold i en af vore mindre byer. Hvor lidet har han ikke til at udvide livets aandelige grænser og fylde det med lys, varme og medmenneskers glade kameratskab? Han kan læse, det er sandt. Men vi trænger mere end læsning. Vi trænger kameratskabet inden den kreds af tanker, bøgerne bringer. Vi trænger at gjenfinde i det virkelige liv lidt af bøgernes glæde og herlighed, ellers kan selve læsningen hindre personlighedens vækst og gjøre livet fattigere end før. Men socialt liv, omgang med mennesker i ideers og spændte viljers lys, det finder han ofte lidet af. Der er et sprang som over evigheder mellem ideal og virkelighed, om ham flyder trægt og mudret et temmelig mate-

rielt liv. Har naturen givet ham vinger og saaet et lysfrø i hans sjæl, er der fare for, at vingerne vil blive klippet og lysfrøet gravet op og forsvarlig slukket af kjærlig slegt og omgang, der er bange, at vingerne vil bære for langt ud, mens de samtidig ræddes for de vanvittig spillende straaler, lysfrøet af og til sender ud over den omliggende lille livspyt. — Stakkels hver saadan! For knuste vinger og brukne fjær der maa ligge rundt fjeldene om hver af vore mindre byer! For et hav af tindrende lys der er slukket, — slukket af en manglende tro paa lyset og paa lysets kilde?

Jeg holder af et ord af Mentzius. Han gik om og lærte, at menneskenaturen i grunden er god; „dannet for godhed." „Hvorhelst han kom, vidnede han derom," heder det. Men saa kom en og sagde: „Mester, ser du da ikke, at menneskene gjør ondt."

„Har du," spurte Mentzius, „været ved fyrst Su-y-sus store parkanlæg?" -- „Jo." — „Saa du, at vandet fra en sø i parken stiger i kanaler opover bakkeskrænterne og vander selv bakkens øverste top?" — „Ja." — „Vel, siger du derfor, at det er vandets natur at rinde opover?" — — Det er vandets natur at rinde ned. Naar vi ser det gaa opad bakke, er det fordi menneskene har konstrueret kunstige dæmninger og pumpeverk. — Og saa er det med mennesket selv. — Det er den menneskelige natur at søge det gode. Naar du alligevel ser, at menneskene gjør ondt, da skyldes det kunstige dæmninger og pumpeverk, — slette love, daarlige samfundsforhold, uvidenhed, daarlig opdragelse, arv fra slette forældre, o. s. v.

Jeg vilde nok tage mine forbehold overfor den etiske doktrine; men holder alligevel af ordet for dets følelse, og fordi det udtaler en del af sandheden.

Foruden hvad der i vore egne forhold stemmer sindet til pessimisme, har der saa ogsaa i den sidste tid fra Frankrig (efter nederlag og skuffelser) og fra Rusland (hvor livet er saa opdæmmet, at menneskenaturen kan takke sin gud, om den faar gaa i nogensomhelst retning) gaaet en vældig strøm af mismod over hele det kontinentale Europa. Men læserne maa ikke glemme, at dette kun er et tidsfænomen. Det er ei gammelt, og det bliver neppe gammelt. Og selv nu behøver vi blot at tage Hulldamperen til England for straks at være inden en anden aandsatmosfære, hvor min „naivitet og optimisme" sandsynligvis vilde synes noksaa ligefrem og naturlig; hvor neppe nogen vilde finde paa at betvile, at det alt var ærlig ment. Man behøver blot at aabne de engelske digtere for at faa et pust af en aand, hvor tro og haab er grundtonerne. Man tage næsten, hvem man vil, af de nyere og større forfattere derover, grundtonen er altid den samme. Der er jubel som af friske vinde over hav eller skog i linjerne. Der er i hvert fald mod og livslyst; ærbødighed for livets hellighed; ærefrygt for det, og tro paa, at det er værdt at bære sin sten til den bygning, vi alle er med om at reise.

Og gaar man videre over Atlanterhavet, møder man som allerede antydet et folk af optimister, hvor det kunde hænde mig at faa prygl for mistroiskhed og pessimisme, — et folk, der synger til sit arbeide

og siger Gud et ærligt, hjerteligt „tak for livet“. Der er det pessimisten, som folk ikke rigtig begriber. — En stor del af vort folk sværger ved Ibsen, amerikanerne ved Emerson, og det er en interessant international studie at sammenligne de to. Som Ibsen er dyb og trist i sin storhed, er Emerson høi og klar og lys.

Altsaa: Man maa endelig ikke indbilde sig, at pessimismen er den eneste rette lære og visdom. Det er en blot og bar lokalisme, der idag er og imorgen ikke findes mere. En sjøreise tager os udenfor dens grænser og bringer os i berørelse med en anden aand og en anden visdom.

Selvfølgelig bunder den større tro til livet og den mere optimitiske aandsretning overalt tilsidst i religiøs tro.

Slig var godtfolks tvil om, at jeg mener, hvad jeg siger, lidt overraskende. De aabnede udsyn ind i en sindstilstand, hvor altsaa mismod maa være blevet saa rodfæstet og „naturligt“, at alt andet synes unaturligt og vækker tvil om vedkommendes ærlige mening. Jeg har siden min hjemkomst for fem aar siden mødt flere saadanne overraskelser, der har aabenbaret tilstande, som var blevet fremmede og tilslut glemte for mig. Og skal jeg sige min ærlige mening ogsaa derom, saa var det virkelig af den grund ikke frit for, at jeg i den første tid gik med en underlig følelse af at være blevet „bergtagen“; — lukket inde i fjeldet, i en forhekset, troldagtig verden, ude fra solens skin og dagens vaagne liv; som pusled og tusled det af stygge ting rundt om mig i krogene; som var menneskene anderledes end nær under Guds lyse himmel og „over de høie fjelde“; som hvilte der over dem noget dystert, mistroisk, der let slog over i ondt; som var hele luften klam og stille og mørk. Det var underligt bare at merke „stilheden“, hvor mennesker samledes. Den gjorde formelig en nykommer nervøs og underlig tilmode. Det var næsten som at se et maeterlincksk skuespil.

Men samtidig forekom det mig, at det var ikke menneskene selv, som var eller vilde det slig. De gik og led derunder. Led, saa graaden stod i øinene. De var forheksede; troldtagne. Det var som laa der en stor, usynlig, ydre magt og tynged over livet og tvang menneskene til at gjøre dens onde, mørke vilje. Og troldet var væsentlig, syntes det mig, de smaa, trange forhold, — økonomiske og aandelige. Det var ikke frit for, at jeg selv følte mig indeklemt, og Bjørnsons linje steg nu til læberne: „Her er saa knugende, tærende trangt.“ Jeg maatte ogsaa mindes udtrykket i Brand: „Her er stygt, for her er smaat,“ og forstod i det hele som aldrig før hos vore store digtere den vaande, der gaar igjennem deres linjer over den enkelte sjæls lidelser i et samfund, der er for trangt og derfor ofte bliver stygt. Oprigtig og af ganske hjerte takked jeg i de dage min gode stjerne, fordi jeg havde været ude „over de høie fjelde.“

„Kringsjaa-dannelse“.

En fremragende yngre landsmaals-forfatter har i maal-bladet „Den 17. mai“ for en tid siden advaret ungdommen mod „Smaabit-kunnskaper elder Kringsjaa-daning“. Der er saa meget i hr. R. L.'s opsæt, som baade er sundt tænkt og sandt sagt, at det vilde være urigtigt at forbigaa det i taushed, skjønt det hele egentlig er et uelskværdigt anfald paa os og derfor slet ikke lokker til gjenmæle. Vi ønsker nemlig at leve i fred med alle og liker ikke at lade os udæske.

Hr. R. L. hævder med fuld ret, at det „er mykje meir verdt aa ha lese med ettertanke dei gamle sogeverk og Munch og Sars en aa ha lese haugar av spreidde stykke i ei mengd av blad og tidsskrift.“ Men han sætter denne sunde tanke slig paa spidsen, at det synes at være hans virkelige mening: tidsskrifter bør ikke læses, ialfald naar de meddeler nyt fra verden udenfor vort eget land. Paa bunden af hans opsæt titter der frem en dyb uvilje mod „*Kringsjaa*“, fordi det ikke holder sig til nationale emner. Denne uvilje er ogsaa forklarlig hos en aand, som i det nationale ser den eneste gyldige form for kultur, som i troen paa sit eget folks selvtilstrækkelighed og beundringen for dets minder har en religion, der krænkes ved forestillingen om, at andre ideer ogsaa har forkjæmpere.

„*Kringsjaa*“ vilde intet heller end selv deltage i det direkte arbeide med at rendyrke vor nationale kultur; det har ialfald aldrig været dets agt at hæmme dem i deres stræv, som sætter al sin kraft ind paa dette arbeide. Men det har nu engang valgt sig en anden vei til at fremme vort folks udvikling; navnet „*Kringsjaa*“ angiver vort program, og vore læsere trænger ingen yderligere redegjørelse.

Sagen er, at den gamle gode tid er forbi, da et folk kunde leve udelukkende paa sig selv. Det er ikke „*Kringsjaa*“, som har bygget landeveiene opefter Norges dale, sat dampskibene i fart paa fjordene og kysten langs eller endog over til fremmede havne, lagt skinnegange mellem byerne og deres opland, spændt telegraf- og telefontraad hen efter alle heier. Det er ikke „*Kringsjaa*“, som først tog bogtrykkerpressen i nyheds-kræmmeriets og tanke-spredningens tjeneste. Det er ikke „*Kringsjaa*“, som har lokket landets børn til at se sig om efter arbeide og nye hjem blandt fremmede. Den, som „ha lese med ettertanke dei gamle sogeverk“, kjender fuldt vel til, at vore fædre i landets nationale kraft-alder tog ud paa langfærd og hented hjem, ikke bare ranet guld og gods, men ogsaa fremmede folks tanker og tro. Norge har nok aldrig, ialfald ikke i de tider, der var veir i nationalitetens lunger, greiet sig bare med at aande den luft, som laa stængt inde i dets egne dale og fjorde. I vor tid fyger blæsten udenfra over land og strand, ind gjennem hver husdør. Bladene melder dagstøt

om ligt og uligt, som foregaar, uden at nordmænd er med. Og hver vaar kommer sammen med svalen til hver bygd og grænd ungdom hjem paa besøg fra sit nye tilholdsted bag Atlanterhavet, og de folk lader ikke tungen gro fast under ganen.

Var det da saa bagvendt tænkt, at naar det nu engang er saa og ikke kan være anderledes end, at der støt spørges nyt fra andre lande og idelig strømmer tanker ind fra fremmede folk — da burde landet ogsaa eie et organ, som netop tog sig til opgave at holde udkik med dette, som foregaar udenlands og paa sæt og vis kommer vort folk for øre alligevel. Holde udkik og melde fra i tide, slig at tilfældigheden ikke alene faar afgjøre, naar og hvorledes tidenden rækker frem. Er det saa forkasteligt et stræv at sørge for at skaffe vort folk et saavidt muligt førstehaands kringsjaa over tidens foreteelser? Vi tror det selvfølgelig ikke og tør ogsaa af den velvilje, vi fra første færd har mødt paa alle hold, slutte os til, at vi ikke staar alene med vor overbevisning. Vi tror paa vor mission og negter ikke, at vi ved, mange landsmænd kjender sig i tak til os. Det er saare langtfra, at vi derfor er tilfreds med os selv; selv kjender vi kun altfor vel vore brøst. Men det nytter os ikke at lukke øinene for, at vi efter ringe evne gjør en god gjerning i folket, den vi skal hævde os retten til at fortsætte, saalænge ingen gjør os vort arbeide bedre efter.

Lad saa være, at vi byder paa „smaabit-kunnskap“. Lad saa være, at vi bærer omkring en meget broget fylde af læsestof. Men det ligger i sagens egen natur. Verdens foreteelser foregaar ikke i store sluttede bolker. Iaar sysler vi med et, ifjor gav vi paa med noget helt andet. Men saa er virkelig livet selv, seet i det store. Emnerne bytter. Store mænd dør, andre store aander dukker op. Vor opgave er at syne dem for vore landsmænd i deres personlighed og i deres virke; men en er statsmand, en er skald, en er tænker eller forsker, en er opfinder, en er grubler, en er kunstner, en er profet. Snart er det i øst, snart ogsaa i vest, noget er i gjerde. Den, som holder udkik og vil bringe raskt bud om, hvad der forefalder, faar ikke regne med at kunne te nogen ordnet sammenhæng i sit budskab hver gang. Verdens liv er mangfoldig broget; saa bliver ogsaa en gjengivelse deraf, som skal holde skridt med de indtræffende begivenheder.

Men i aarenes løb vil, ligesaa vist som kjendsgjerningerne paa de forskjellige hold efter hvert lænker sig i hinanden som en endeløs kjæde, selvfølgelig ogsaa den fortløbende, stykkevis meddelte beretning om dem vokse sammen til en sammenhængende skildring. Af al smaabit-kundskaben gror der frem en organisk samlet viden om de forskjellige bolker af verdens liv. Et kringsjaa til alle kanter paa engang faar, netop ved stadig at holde ud, efter hvert ogsaa samme systematiske oversigtlighed, som det

tilsyneladende saa brogede liv, som til enhver tid er kringsjaaets gjenstand. Hefte for hefte maa tage sit indhold af det hulter-til-bulter stof, som uge for uge indtræffer gjennem virkelighedens udviklings-gang. Bind for bind skyder der sig enhed og sammenhæng ind i snart den ene snart den anden gruppe af meddelelser, alt efter som der kommer linjer frem i den tilsvarende gruppe foreteelsers række. „*Kringsjaa*“ er et — ganske vist yderst knapt og fattigt — sæt øiebliks-billeder af verdens tilstand uge for uge; jo længere billed-følgen bliver, des anskueligere træder den indre sammenhæng frem. Aargang føiet til aargang danner en fortløbende verdenskulturhistorie, nedtegnet eftersom de enkelte træk viser sig.

Det er let sagt, at man ikke trænger at „følge med“ i dit og dat. En vakker dag staar man der med følelsen af, at havde man saasandt bare fulgt tappert med, var man ikke saa ilde stedt, som man kjender sig. Tiden, vi lever i, er en rivende strøm med mange hvirvler og bagevjer; det kan sikkert ikke skade den, som maa færdes i denne strøm, at han faar hjælp — lad være, det er en fattigslig hjælp — til at holde udkik med de hvirvler, som danser forbi. Det kan, naar man mindst venter det, blive til nytte, naar man trues af en lurende bagevje, som man helst vil slippe at drive ind i.

Ganske vist og sandt er det, at eftertænksom læsning af gode bøger med enhed i fremstillingen er den kraftigste aandsføde. Men det er netop det store haab, som „*Kringsjaa*“-arbeidet altid — det kan ikke forkyndes i numer for numer af et tidsskrift med knapt rum — bygger paa, at flittig læsning af, hvad det formaar at byde, skulde baade vække lyst til og skabe forudsætninger for et grundigere og virkelig systematisk studium af fyldigere fremstillinger af de emner, som maatte falde i den enkeltes interesse. Allermindst er det tanken med „*Kringsjaa*“ at afholde nogen fra saadan sysselsættelse med et grundigere studium. Tværtom er det vor faste overbevisning, at mange af vore læsere ved sig bragt paa spor til indgaaende undersøgelser netop gjennem antydninger her i tidsskriftet.

Vi tager derfor hr. R. L.'s snertende opraab med den gode samvittigheds ro. Ja, vi skal med glæde gribe anledningen til at støtte ham, naar han saa varmt maner vor ungdom til at fordybe sig i Snorre, Munch og Sars. Laa det saasandt mere indenfor vort programs ramme, skulde vi ingen leilighed forsømme til at opmuntre og veilede dem, som føler vaagnende trang til at indforlive sig i vor nationale historie. Kommer tid, kommer raad; det kan sagtens hænde, at leiligheden byder sig, og i saa fald skal vi ikke gaa fra vort ord.

Men vor opgave er at yde et kringsjaa over det, som tildrager sig ude; og vi agter trøstig som hidtil at holde udkik dermed gjennem de store sprogsamfunds righoldige tildsskrift-presse.

Redaktionen er ikke ansvarlig for de ideer og synsmaader, der forekommer i optagne originale artikler eller i de fra udlandets tidsskriftpresse hentede opsæt. Den medtager alt, der bør kjendes af den læsende almenhed, enten den er enig med vedkommende forfatter eller ei. — Redaktionens egne meninger finder man i de redaktionelle artikler.

Kringsjaa.

Kristiania, 26. juni 1898.

Af de mange interessante spørsmaal, som knytter sig til krigen mellem Amerika og Spanien, er der nogle, som stadig paatrænger sig os. Hvordan vil det gaa med Spanien? Den byrde, som hviler paa dette land, er større, end det kan bære, og den maa dag for dag blive tyngre. Dets kredit er ødelagt. I aarrækker har Spanien øget sin statsgjæld i det fortvilede haab at kunne opretholde sit herredømme paa Kuba, og udgifterne staar nu i et saadant misforhold til indtægtskilderne, at den spanske regjering tilbyder sig at optage laan til 8 pct., uden at tilbudet finder nogen gunstig modtagelse. De spanske penge har tabt næsten 50 pct. af sin kjøbekraft, og samtidig hermed hjemsøges landet af arbeidsstansninger, som berøver folket adgangen til at tjene dem. Den lille industri og handel, Spanien har, ligger i dødvandet, prisen paa levnetsmidlerne stiger, sulten staar for døren, og i de forskjelligste lag af befolkningen hersker der en utilfredshed med styret, som naarsomhelst kan skaffe sig et revolutionært udbrud. Og saa foruden alt dette krigen! Saadanne tilstande kan ikke vare. De maa føre til en eller anden indgribende omvæltning, som enten vil lægge landet fuldstændig i ruiner eller ogsaa blive indledning til en forbedring. Vil regjering og folk i Spanien, naar krigen har berøvet landet de kolonier, som lammer dets styrke, forene sig for at hele fædrelandets saar, eller vil det kommende nederlag føre til revolution og indre anarki? Tiden vil vise det.

Endnu mere interessant er spørsmaalet om, hvilken virkning den nærværende krig vil frembringe i Amerika. Vil de Forenede Stater paatage sig de byrder, som er forbundet med overtagelsen af kolonier? Vil de gaa ud af denne krig som en verdensmagt med interesser, som vil føre til store militære rustninger og nødvendiggjøre deres deltagelse i stormagternes væddestrid? Det ser næsten ud til, at det vil gaa saaledes. Annektionen af Hawaii er næsten et fuldbyrdet faktum, erobringen af Portoriko synes at staa for døren, en opgivelse af Filippinerne vil neppe falde saa let efter de ofre af mod og mandskab, som amerikanerne har nedlagt paa denne erobring, og oprettelsen af en uafhængig regjering paa Kuba vil uden tvil støde paa vanskeligheder. Der er ogsaa andre omstændigheder at tage i betragtning. De Forenede Stater faar med hver dag, som gaar, føle, at de har vanskeligt for at knuse selv en andenrangs magt, og dette vil uden tvil bringe dem til at indse, at de ikke vilde kunne optage kampen med en stormagt uden at lide store tab. Med en saadan sagernes stilling vil amerikanerne neppe give sig tilfreds. De vil rimeligvis bygge en større flaade og forøge sin landhær. Men vil de da ikke blive fristet til at hævde sin stilling i den udstrækning, som deres militære magt maatte tillade? Vil de undlade at drage fordel af sin eventuelle magtstilling? Neppe. Erhvervelsen af de spanske kolonier vil rimeligvis kun skjærpe, ikke tilfredsstille deres appetit. Det er ikke umuligt, at de vil søge fodfæste i Kina for at hævde sine forretningsinteresser overfor de øvrige magter og faar smag paa kulstationer, befæstede havne og alle de ting, som hører med til at befæste en verdensmagts stilling. Det er meget, som tyder paa, at Amerika staar ved et historisk vendepunkt, og hele verden har

aarsag til med dyb interesse at følge den udvikling, tingene vil faa.

Et andet, ligesaa interessant spørsmaal knytter sig til de udsigter, krigen aabner, for en engelsk-amerikansk sammenslutning. Stemningen for en saadan synes at være i stigende paa begge sider af Atlanterhavet, talrige røster hæver sig for den, og en komite er nedsat for at fremme den. At vi her staar overfor en forbigaaende stemningsbølge, er neppe rimeligt. Blod er altid tykkere end vand, siger et ordsprog, og de kræfter, som arbeider for denne sag, var i virksomhed, før krigen brød ud. Det er unødvendigt at indlade sig paa den uhyre betydning, en politisk samvirken mellem England og Amerika vilde faa for verden. Den vilde forene 460 millioner mennesker d. v. s. en tredjedel af hele menneskeheden, og saasandt den angelsaksiske kultur trods alle mangler og svagheder er en bærer af de høieste idealer i religion, politik og sociologi, saasandt vilde den blive en garanti for disse idealers fremgang og seir.

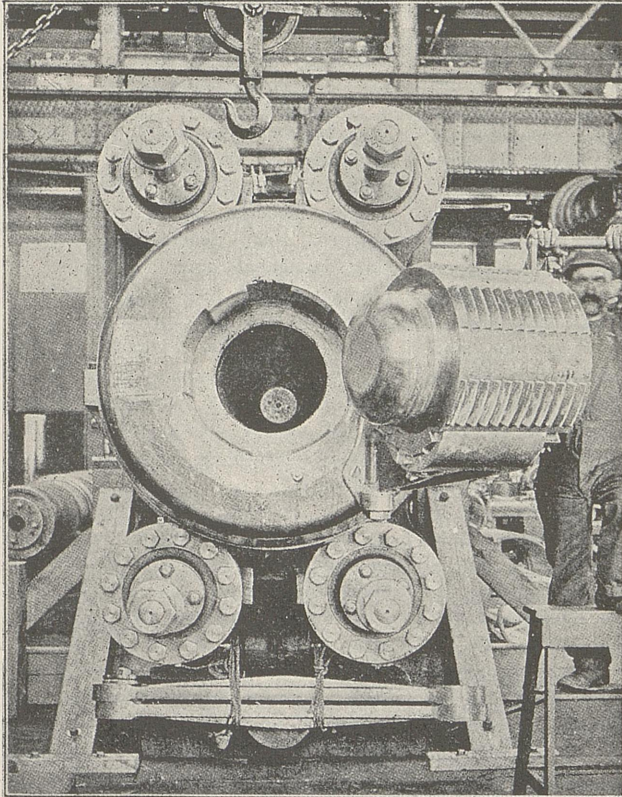

Skibs=kanon (ladet).

Krigen er rykket et stort skridt fremad. De amerikanske operationer mod Santiago og den derværende spanske flaade er i fuld gang, og afgjørende kampe synes at være umiddelbart forestaaende. Efter indtrængende forestillinger fra admiralerne Sampson og Schley besluttede krigsraadet i Washington trods hensynet til regntiden og den gule feber at iværksætte et landangreb paa Santiago, og den 14de juni afreiste general Shafter fra Tampa med 21,000 mand af amerikanernes bedste tropper. Før afreisen fandt sted, lod Sampson ved *Caimanera*, der ligger ved Guantanamobugten, landsætte en afdeling marinesoldater og

matroser, som en tidlang maatte udholde haarde angreb fra den overlegne spanske styrke og kun var istand til at holde stillingen ved hjælp af den amerikanske flaades understøttelse. Desuden lod han en flaadeafdeling seile ind i Guantanamobugten for at bortjage de derværende spanske tropper og skibe.

Shafters store transportflaade ankom til Santiago den 20de juni efter 6 dages seilads, og saasnart Sampson og Shafter havde truffet nærmere aftale med insurgenternes førere, blev landgangen iverksat sidstleden onsdag. Som følge af Sampsons operationer havde spanierne ventet, at landgangen vilde finde sted ved Guantanamo, hvorfor de havde ophobet store troppemasser der. Heri blev de imidlertid skuffede. Ti landgangen blev iverksat paa flere punkter nærmere Santiago, nemlig ved *Aguadores, Juragua, Baiquiri* og *Sigua*. Forud for landgangen beskjød amerikanerne kysten, men ilden blev ikke besvaret af spanierne, og landgangen synes at være lykkedes uden større og blodige sammenstød. De først landsatte tropper rykkede selvfølgelig straks frem for at skaffe plads for de efterfølgende afdelinger; men noget hovedslag har til dato ikke fundet sted. Spanierne har taget sin tilflugt til en tilbagetogstaktik, som de har lært af oprørerne. De har aabenbart til hensigt at komme udenfor de amerikanske skibes skudvidde og udmatte de med klimaet og terrænet uvante amerikanere. Alt eftersom de retirerer, kommer de desuden nærmere sine reserver og kan desto tryggere gribe offensiven. Der er fra spaniernes side truffet omfattende forholdsregler til at møde invasionen. Den øverstkommanderende general Pando har 31,000 mand til sin raadighed, mod hvilke Shafter kun kan stille 21,000, hvortil imidlertid kommer 5000 insurgenter. Det ser ud til, at Shafters styrke vil faa en ildprøve at bestaa, og de forestaaende operationer vil afgive godt materiale til bedømmelsen af den amerikanske hærs værd. Ti Shafters tropper maa besidde udmærkede egenskaber for at kunne beseire den vel forberedte fiende i et overordentlig vanskeligt terræn, som regntiden har gjort endda mere besværligt. Ifølge de sidste meldinger har en kamp mellem 1000 insurgenter og 2000 spaniere fundet sted ved Sevilla nær Santiago. Kampen endte med tilbagetog for spanierne.

Fra Filippinerne.

Hvis man kan tro et over Hongkong indløbet privattelegram, har Manila kapituleret og de fremmede krigsskibe landsat tropper til beskyttelse af landsmænds eiendom og opretholdelse af ordenen. Naar general Merritt med sine landgangstropper ankommer til Filippinerne, vil han saaledes finde, at det hverv, som var tiltænkt ham, er udført af de indfødte. Spørsmaalet bliver da, hvad amerikanerne vil gjøre. Vil de gjøre fordring paa Filippinerne tiltrods for, at det er insurgenterne, som har hovedfortjenesten af det spanske vældes nederlag?

Krisen i Østerrige.

Det østerrigske parlaments møder er ved et keiserligt dekret udsat indtil videre. Ministeriet Thun har derved faaet pusterum, og keiseren kan regjere ved hjælp af dekreter, der ifølge den østerrigske konstitution har foreløbig lovskraft. Foruden vanskelighederne i anledning af sprogspørsmaalet skal ogsaa frygten for interpellationerne angaaende begivenhederne i Graz og deraf følgende parlamentariske skandaler, have foranlediget udsættelsen. Man antager, at regjeringen i løbet af sommeren for at stille tyskerne tilfreds, vil „suspendere" sprogforordningen, indtil en speciel kommission, som agtes nedsat for at tage sprogspørsmaalet under overveielse, har endt sit arbeide og afgivet betænkning. Derved vindes tid, tysk bliver atter, ialfald foreløbig, det officielle sprog i monarkiet, og regjeringen behøver ikke

at lade kommissionen afgive betænkning, før den tror, at tidspunktet er beleiligt. En sag, som ogsaa volder store vanskeligheder, er fornyelsen af den statsretslige overenskomst mellem Østerrige og Ungarn. Især gjælder det at faa løst kvotaspørsmaalet, d. v. s. bestemmelsen af, i hvilket forhold de to rigshalvdele skal bidrage til de fælles udgifter. Fra østerrigsk side er det bleven foreslaaet at lægge indbyggerantallet til grund for kvotaberegningen, hvilket vilde forøge Ungarns andel fra 30 til 43,16 procent. Men da ungarerne afviste dette forslag, har østerrigerne forsøgt at stille sig imødekommende ved at foreslaa rigernes direkte og indirekte skatteydelse lagt til grund, hvilket vilde forøge Ungarns andel til 37½ procent. Men ungarerne synes heller ikke at finde dette forslag akceptabelt, og spørsmaalet venter endnu sin løsning.

Hvis krisen i Østerrige skulde føre til dynastiets fald og rigets sønderlemmelse, vilde den europæiske situation vistnok blive yderst farlig. Tyskland vilde da staa omtrent alene mod Frankrige-Rusland, og det sydlige Europa vilde blive et hjælpeløst bytte for et fransk-russisk angreb. Østerriges opretholdelse som stormagt synes nødvendig for den europæiske fred og sikkerhed.

Ministeriet Meline

er allerede gaaet af som følge af en meget uklar afstemning i kamret om regjeringens politik. Istedenfor at vedtage eller forkaste et ærligt tillidsvotum til regjeringen vedtog kamret en dagsorden, hvis første halvdel billiger regjeringens politik, og hvis anden halvdel forlanger en politik *modsat* regjeringens, nemlig en politik grundlagt paa en forening af *alle* republikanere, medens Meline hidtil ved hjælp af de reaktionære ikke-republikanske fraktioners understøttelse har regjeret i opposition mod den radikale fløi af republikanerne. Med 295 mod 272 stemmer vedtoges en „billigelse af regjeringens erklæring", altsaa et tilsyneladende tillidsvotum; men straks efter vedtoges med 295 mod 246 stemmer et af Ricard fremsat forslag, som fordrede en tilbagevisning af de ikke-republikanske høiregruppers understøttelse. Meline, som havde bekjæmpet Ricards forslag, indgav da regjeringens demission. Præsident Faure betroede først opportunisten Ribot og derefter den radikale Sarrien at danne det nye ministerium; men begge mislykkedes i sine forsøg. Peytral, en radikal republikaner af mere moderat farve, har nu ministerdannelsen om hænder, og hans forsøg synes at skulle krones med held. Han maa dog give den kastede kammerpræsident Brisson æren at være ministerchef.

At regjere med det nyvalgte franske kammer blir vistnok ingen let sag; ti de moderate og radikale afskygninger er hinanden i den grad jevnbyrdige, at en forskyvning til høire eller til venstre naarsomhelst kan finde sted.

Det er bemærkelsesværdigt, at generalstaben nu ogsaa begynder at gjøre sin indflydelse gjældende med hensyn til valget af ministerpræsident og ministre. Før i tiden vilde man aldrig have tænkt paa at tage hensyn til generalstabens mening ved en ministerdannelse.

Ministeriet Rudini

er nu ogsaa faldt. For nogen tid siden opstod en krise inden ministeriet paa grund af uenighed mellem den radikale justisminister Zanardelli og den reaktionære udenrigsminister Visconte Venosta, hvilket havde til følge, at begge gik af, og ministeriet rekonstrueredes. En medvirkende aarsag til krisen var ogsaa endel forslag, som regjeringen havde under udarbeidelse til indskrænkning af presse-forenings- og forsamlingsfriheden, og som Zanardelli ikke kunde gaa med paa, idet han mente, at saadanne reaktionære forholdsregler vilde være de slettest tænkelige midler til at dæmpe den harme og forbitrelse, som havde skaffet

sig udtryk i de nylig stedfundne uroligheder. Den 16de juni mødte det nye ministerium i kamret med sine reaktionære forslag, men blev modtaget med isnende kulde. Rudini havde haabet, at Zanardelli vilde holde sig neutral og ikke deltage i nogen aktiv opposition mod ham, men heri blev han skuffet. Saa snart det blev klart, at kamrets afstemning vilde gaa ham imod, indgav han ministeriets demission uden at oppebebie afstemningen. Hvem der vil blive Rudinis efterfølger, er ikke godt at sige; ti den opposition, som hidførte ministeriets fald, er saa uligeartet sammensat, at det ikke vil være let at samle den til et regjeringsflertal. Da der ikke foreligger nogen veiledende kammerafstemning, har kongen desuden frie hænder, og det siges, at Visconte Venosta eller general Pelloux vil blive Rudinis arvtager.

Nigerkonventionen.

En konvention om grænserne mellem Englands og Frankriges besiddelser i Vestafrika er nylig bleven undertegnet i Paris. Dermed har et vigtigt stridsspørsmaal, som endog syntes at skulle blive foranledningen til en krig, fundet en fredelig afgjørelse. Forhandlingerne blev fra begge sider ledet paa en overordentlig dygtig maade, og begge lande har gjort vidtgaaende indrømmelser. Baade i England og Frankrige synes man at være tilfreds med resultatet og glæde sig over, at der i Nigeregnene endelig er skabt stabile forholde, som muliggjør et jevnt arbeide i civilisationens tjeneste.

De tyske valg.

I Tyskland foretoges den 16de juni valg paa medlemmer af den nye rigsdag. I 209 valgkredse blev valgene definitive, medens der i de øvrige 188 kredse foretoges omvalg den 24de juni. Interessen for valgene har ikke været synderlig stor, og forsaavidt nogen spænding har været forhaanden, har den væsentlig samlet sig om udfaldet af agrarernes og socialdemokratiets bestræbelser. Agrarerne, et udpræget reaktionært parti, i hvis program protektionismen vel egentlig er kjærnepunktet, har trods en grovkornet agitation ikke opnaaet saa store resultater, som de havde ventet, hvilket for en stor del tilskrives endel afsløringer, der bragte for lyset, at agrarforeningens bestyrelse ved levering af tomasfosfatmel til medlemmerne systematisk har bedraget disse til fordel for agitationskassen. Socialdemokratiet har derimod gaaet frem og synes i Tyskland at befinde sig i stadig vækst. I 1890 fik dette parti 1,427,298 valgstemmer og 35 rigsdagsmandater og i 1893 1,786,738 stemmer og 44 mandater. I den nye rigsdag vil det raade over 57 mandater.

Joseph Leiter.

Et af de mest forvovne amerikanske spekulationsforetagender, den berygtede hvedering i Chicago, sat i scene med uhørt dristighed af en ung mand ved navn Joseph Leiter, søn af en mangemillionær, har endelig ført til et velfortjent krach. Leiter troede, at kornforraadene i verden var opbrugt, og da høstudsigterne ivaares var ugunstige, opkjøbte han uhyre kvantiteter af hvede og indlod sig i forbindelse med andre spekulanter paa terminspekulationer, der bragte priserne til at stige enormt og fordyrede brødet for befolkningen baade i Amerika og Europa. Heldigvis havde han forregnet sig. Verdensforraadet var større, end man antog, høstudsigterne bedredes dag for dag, og under disse omstændigheder maatte Leiter give tabt. Han undgik ruin kun ved faderens hjælp. Man faar haabe, at Leiters skjæbne for eftertiden vil afskrække samvittighedsløse og vindesyge mennesker fra at skabe monopol paa nødvendighedsartikler. At fordyre de ting, som ikke kan undværes i den fattigste hytte, blot for at skaffe sig selv ufortjent overflod, er ikke blot en overtrædelse af broderskabsbudet, men ogsaa et brud paa den uskrevne kontrakt, som ligger til grund for det menneskelige samfundsliv. *R. E.*

Ny literatur.

Ragnvald Paulsons forlag, Bergen.

Peter Krapotkin: *Erobringen af brødet.* Autoriseret oversættelse ved Martin Nielsen, forhenv. byfoged.

Den berømte russer er en gammel bekjendt for „*Kringsjaas*" læsere gjennem sine naturvidenskabelige betragtninger i „*XIXth Century*". Som alle ved, er hans hovedinteresse „anarkismens" indarbeidelse i nutidens bevidsthed. Læser man dr. Georg Brandes's biografiske indledning til foreliggende bog, faar man — om man ikke før kjendte til det — god rede paa, hvorledes den fornemme adelsmand sluttede sig til den saa yderlig demokratiske lære. Og studerer man hans hjertensvens, Elisée Réclus' varme fortale, vil man i kort begreb faa et indblik i hans tankegang. Men ønsker man at studere tilbunds den eiendommelige lære, som forkyndes af den forhenværende fyrste, da har man i den fortrinlige oversættelse nu den bedste anledning dertil. Vi skal muligens komme tilbage til bogen; den fortjener ikke at ties ned.

Steenske forlagsboghandel.

Christopher Bruun: *Om O. C. Breda's „Nye grund"*.

Dette lille hefte er særtryk af sognepræstens opsæt i hans og Thv. Klaveness's tidsskrift „*For kirke og kultur*" og indeholder statskirkens svar paa pastor Bredas bog om at bygge den religiøse tro paa fornuftmæssigere grund. Som svar er det let og greit skrevet og fortjener at læses af alle, som gjennem Bredas bog fik interesse for at tænke over kirkelærens vanskeligere punkter. Bruun slutter med at pege paa den store udbredelse, som for tiden times den fra England og Amerika udgaaede strengt kristelige vækkelse inden studenterkredse, og ender bogen med en landsmaals-oversættelse af en salme, som netop i de sidste aar har gaaet sin runde verden over som opsang for disse Kristus-forkyndende studenter.

Alb. Cammermeyers forlag.

Dr. philos. H. C. Hansen: *Gammelt og nyt fra troens og tankens verden.*

Universitets-stipendiat dr. philos. H. C. Hansen, hvis vækkende eventyr „De to røvere" „*Kringsjaas*" læsere nylig stiftede et glædeligt bekjendtskab med, har netop samlet en halv tylvt af sine i bedste forstand populære filosofiske afhandlinger og foredrag i en bog med ovenstaaende titel. De enkelte stykkers overskrifter er: *De moderne fritænkeres høieste gode* — *Lâo-tsze,* kinesisk literaturstudie — *De første religiøse ideer* — *Buddha,* verdens frelse — *Om gudsbegrebet* — *Om fikse ideer og ideblindhed.* Det tør med tryghed forudsættes, at „*Kringsjaas*" læsekreds i stor udstrækning vil føle sig tiltrukken af det, denne liste har at byde paa. Fremstillingen er saa klar og let, at selv den, som savner fordannelse i høiere filosofiske materier, uden besvær vil læse bogen med forstaaelse og udbytte. Ingen slags læsning skulde i den grad være at anbefale vort publikum som just slige forholdsvis korte afhandlinger, hvor sikker abstrakt tænkning fremtræder i en letlæst, ja fængslende form. Fantasi- og stemningsliteratur har vi overflødig adgang til, paa fagskrifter og praktisk belærende bøger skorter det heller ikke; men paa en for lægfolk tilgjængelig veiledning i dialektisk tilegnelse af livets dybeste grundsandheder raader der fremdeles nød. Dr. H. C. Hansen

har derfor indlagt sig megen fortjeneste ved at samle disse sine spredte afhandlinger; hans nye bog er et smukt tiltag overfor en høist paakrævet kultur-opgave og bør derfor hilses hjærtelig velkommen af enhver, som har aaben sans for nødvendigheden af at sysselsætte aanden med noget værdifuldere end blot og bar underholdnings-læsning.

Nordiske tidsskrifter.

Finsk tidskrift. — Juni. — *Mikael Lybeck:* Sankt Peter och jag; *Georg Schauman:* J. Tengström og And. Schönberg; *Gösta Grotenfelt:* Vårt jordbruk under nödaaren 1867 och 1868; *Osvald Sirén:* En dikt til de unga; Thomas Carlyle; *Eliel Vest:* Ludvig XVII af Frankrike; Kunst og literatur.

Naturen. — 5te hefte. — *Hans Reusch:* Koraløers dannelsesmaade; *O. J. Lie-Pettersen:* Om virkninger af lys og temperatur paa farven hos sommerfuglene og deres pupper; *J. G.:* Fjeldrypeorren (med 2 fig.); *Hans Reusch:* En mærkværdig indsjø (med 1 fig.); *G. A. H.:* Mikrobegifte og slangegift; Mindre meddelelser: Aluminografi; Havets guldgehalt; Giften hos hvepsene som beskyttelsesmiddel mod slangegift; En ægspisende slange; Saltvandsfisk i ferskvand; Udnyttelse af bølgebevægelsens kraft; 24-timers tiden; Temperatur og nedbør marts og april 1898.

Forskjellige meddelelser.

— *Endnu et nyt grundstof i luften* har opdageren af „argon“, William Ramsay, fundet. Sammen med sin medarbeider, Morris W. Travers, har han for fjorten dage siden meddelt videnskabs-akademiet i Paris lidt om de interessante forsøg, hvorved det efter et aars stræv lyktes dem at paavise dette hidtil ukjendte og saa sparsomt forekommende grundstof, som nu er døbt *Krypton* (kr.) d. e. det „dulgte“. — Den franske stormester i kemien, Berthelot bemærkede, at dette nye stofs stærke grønne linje i spektret falder sammen med den straalende linje 4 i nordlys-spektret og foreslog at kalde det *eosium*. „*Kringsjaa*“ haaber snart at kunne give fuldstændigere besked.

— *En ny ø* har nylig dannet sig ved Borneos nordvestkyst, lige ud for byen Labuan. Den dukkede op under et jordskjælv og bestaar af fjeld og lerjord; følgelig er den fremkommen ved hævelse af havbunden og ikke udspyet af en undersjøisk vulkan. Den maaler 200 meter i længde og 150 meter i bredde, men vokser fremdeles stadig.

— *Mars-kanalernes* oprindelse forklares nu af professor Joly i Dublin paa følgende maade. I meget tidlig tid, medens Mars endnu svingede ganske langsomt om sin akse, har planeten sikkerlig indfanget adskillige af de smaaplaneter, som ruller mellem dens bane og Jupiters (for tiden kjendes 432 af dem). Før de endnu blev suget helt ind i storplanetens masse, maa de efter tur have kredset en tid som maaner tæt ind paa den

langsomt svingende klode og derved frembragt opsvulmede bælter i dens ækvator-egn, adskilte fra hinanden ved dybere indsøk. Slig kunde da det net af parallelle høidebaand og render, som nu iagttages i Mars's ækvator-egn, være opkommet. Naar der efter afkjølingen samlede sig vand i renderne, kunde ogsaa tværforbindelser fremkomme. Den fordobling af kanalerne, som iagttages og gjerne forklares som synsbedrag, er vistnok at forklare som følge af visse belysninger, der snart fremhæver fjeldkammenes skyggeside snart rendekanten. Antager man, at en fordums Marsmaane dobbelt saa stor som den største nu kjendte, kredsede i en afstand af 100 km. fra kloden, vilde den frembringe et høidedrag paa 350 km.'s gjennemsnit og 1100 km.'s længde rundt planeten.

Notiser.

— *Islands fosse* skal kunne yde 1000 millioner hestekræfters arbeide, om de udnyttes ved elektrisk kraftoverføring. Røikjavik kan hente lys og varme nok fra en fos bare 4 km. fra byen.

— *Døde elefanters skeletter* støder man aldrig paa. Alle gisninger, som hidtil har været gjort, er der nu slut paa, idet Cameron har opdaget, at saasnart rovdyr og rovfugle har fortæret ligets kjød, strømmer alskens drøvtyggere til for at gumle paa benene, der yder de for ernæringen nødvendige mineralsalte. De svære knokler er lidet haarde og bliver neppe liggende mere end to aar, før de er ganske fortærede.

— *Brugen af stenkul,* som kineserne kjendte allerede 1000 aar tidligere, opdagedes i Belgien for 8—900 aar siden. 200 aar senere lod kong Edvard IV forbyde at brænde stenkul i London, da den sorte røg skulde være usund. Siden den tid har meget forandret sig.

— *70° C.* er temperaturen paa bunden af et 2040 m. dybt borehul, som er gjort i Schlesien for at søge efter kulleier; et saadant fandtes ogsaa ved 1600 meters dybde.

— *330 millioner passagerer* reiste i 1896 med Frankriges jernbaner, deraf 223 paa tredje, 87 paa anden og 20 mill. paa første klasse; af 1000 reisende benyttede altsaa 676 tredje, 263 anden og 61 første klasse. I 1892 var passagertallet 317 mill. og i 1888 bare 207 mill. Det franske jernbanenet udgjør nu 35,600 km. og tilhører seks store privatkompanier samt for en ringe del staten. Billetindtægten var ialt 300 mill. kr., deraf 165 mill. af tredje, 78 mill. af anden og 57 mill. af første klasse. I gjennemsnit betaler man altsaa $2^3/_4$ øre pr. kilometer; paa første klasse 7 øre, paa anden $4^1/_3$ øre. — *Varefragten* udgjør $^3/_5$ af de franske baners indtægt. Der befordredes i 1896 ialt $96^1/_2$ mill. tons. — Samtlige franske baners samlede indtægter udgjorde 920 mill. kr.

— *Fem kvindelige studenter* aflægger iaar studenteksamen i Sachsen og bliver de første kvinder, som optages ved universitetet i Leipzig.

— *Tunnel under Gibraltar-strædet* foreslaaes nu bygget af Berlier, der alt har bygget to tunneler under Seinen. Den skulde gaa ned i Vaqueros-bugten og løbe 41 kilometer under jorden, deraf de 32 under havet.

— *Bladarbeide i Nordamerika* betales slet i forhold til, hvad der tjenes af personer med lignende uddannelse, om de vælger at blive læger, advokater, ingeniører, arkitekter o. l. I byer paa mindre end 100,000 indbyggere tjener en reporter

20—70 kr. ugen, en redaktør sjelden over 125 kr., endda han desuden er forretningsfører. I storbyerne betales jo bedre; men udenfor de syv største stæder er gjennemsnitslønnen for en redaktør dog ikke mere end 4500—14,400 kr. I alle Staterne findes der ikke 20 lønnede redaktører, som tjener 36,000 kr., ikke 300, som tjener 18,000 kr., ikke 500 med 10,000 kr. i aarlig løn. Alt ialt udkommer der 2200 dagblade i Staterne, deraf 2000 i smaabyer. Sammenlignet med forholdene i Europas store nationer er disse lønninger af de ledende penne for yderst ringe at regne.

Til minde om
Tambs Lyche.

Hidtil er tegnet i „*Kringsjaas*" ekspedition: Astrid og Chr. Collin 200. — Konsul Axel Heiberg 200. — „*Kringsjaa*" 300. — Olaf Norli 200. — G. Monsen 10. — O. B. 10. — H. M. Refsum 5. — G. W. 0.50. — O. Thommessen 100. — En abonnent 2. — Harald Knudsen 10. — Brynjulf Haraldssøn 2. — Fr. Meyers kontorpersonale 30. — Chr. Brinchmann 25. — Fru E. Gjerdrum, født Krohn 10. — Frk. Inga Hagen 2. — O. M. 0.50. — S. A. T. 2. — A. R. 2. — Dr. Georg Fasting 10. — Einar Wang 20. — Abonnent fra 1. hefte 5. — O. T. 1.10. — C. P. Ø. 1.00. — M. Søraas 10. — A. A. 20. — Fru D. 10. — M. Doblaug 100. — P. T. H. 10. — O. S. 1.00. — H. E. 1.00. — H. og R. W. 5. — A. og C. B. 5. — Einar Sørensen 5. — N. K. 10. — A. C. Drolsum 5. — E. G. T. 10. — Olaf Jonasen 10. — M. M. 5. — C. L. D. 5. — G. M. 100. — Skolebestyrer P. Voss 25. — G. Y. 100. — Ulrik Quale jr. og Peder Mortensen 5. — A. og H., Bergen 5. — J. Pugerud, Grimo 1. — M. Koren, Stod 4. — Direktør A. Fenger Krog 25. — Fogedfuldm Thorkildsen 5. — A. F. 50. — Anne Strøm, Kolvereid 1. — Nora, Fauske 5. — I. E. G., Tr.hjem 20. — C. Stousland 10. — 4 kvinder paa Søndmør 7. — Berthelsen, Ruds-Vedby 5. — P. Sommerschield 5. — P. Engelbrethsen 10. — Indsamlet paa „Kong Sverre" v. G. von der Lippe 10. — S. & I. 10. — Lars Heimtun 1. — M. G. 2. — Fru C. S. 5. — En taknemlig læser 5. — Gross. Anton F. Jensen 50. — Agent Hans Brun 50. — G. F. Tiberg, Hammerfest 25. — Antonie Tiberg, Hammerfest, 25. — Olaf Jarl, Kvædfjord 5. — And. Killingstad 3. — C. Rasmussen, Uggerslev 10. — O. Holm 10. — Carl Nærup 5. — Siewers og frue, Tonsaasen 100. — Fru Gyllensvärd, Tonsaasen 100. — A. T. 1. — C. M. Guldberg 15. — H. Petersen jun. Arendal 10. — S. J. 1. — Joachim Berner, Stavanger 10. — Fru E. G., Stavanger 10. — Cand. philos. Tennøe 5. — O. I. Bakke 5. — H. Cock-Jensen, Elverum 5. — A. Sabro, Kraakstad 20. — Bogholder Berg, Chr.a handelsbank 2. — Bogholder Mathiesen, Norsk Vexel- og Landmandsbank, 2. — Agent Ludvig Kahrs, Revierstr. 2, 2. — Ole Havtand 1.50. — E. J. Offerdal 5. — Ivar Offerdal 5. — Jonsen og Solem, Mosviken 5. — I. O. Gabrielsen 2. — Abonnent i Finmarken 5. — To unævnte givere, Bernstorffslodshavn 14. — N. L. 2. — K. H. 10. — Magnus Nilsen, Raade 10. — G. H. St.holm 1. — T. S. 1. — Th. Qviller 10. — Lærer Opsahl 1. — Frk. M. Helgerud 1. — H. og S. B. 20. — K. F. 10. — En ubekjendt 1. — B. G. 200. — H. H. 3. — Dr. Solberg, Drangedal 10. — A. W., Bergen 15. — „*Ord och Bild*", Stockholm 25. — H. W. 2. — J. A. 3. — Fru A. Astrup 50. — Hj. Smith 2. — Tilsammen kr. 2661.60, for hvilket beløb med tak kvitteres. Bidrag kan fremdeles tegnes i „*Kringsjaas*" ekspedition og paa de udlagte lister.

Kristiania 27/6 1898.

„*Kringsjaas*" *ekspedition*,
Olaf Norli.

Nikolai Olsens bogtrykkeri.

DATOTAVLE

Lånetid:

Overdags-
betaling:

A/L BIBLIOTEKSENTRALEN · OSLO

058,1 K 7787 WE
Kringsjaa B 11

WE
B 11

058,1 K
Kringsjaa

7787
FROSTA
FOLKEBIBLIOTEK

A/L BIBLIOTEKSENTRALEN - OSLO
ART. NR. 4006/4103

Depotbiblioteket
h020 23 527

KRINGSJAA

Bind XI.

1898.